Liber thome de Strampino doctoris eu phy
Rum ꝑ nomi flois mutris 1470 · 5° mai

373

N. Inv. 373

Digestorum seu Pandectarum
Justiniani in Pergameno

Incip· & acm no fos

A. IV. 2

amas ... amae

~~Iste liber ē mey Rob'ti de Adimariis [illegible]~~

Bloz̄ aaupy ī ff E[illegible] [illegible] wf

[illegible] Imperatoriam [illegible]

[illegible]

Imp. Cesar. Flaui. Iustinian. Gothic. Franc. German. Atic. Guadalic. Afri-can. Pi. felix. inclit. uictor.

Omnem rei pu. nre sanctione iā ee purgatā 7 positā tā in .iiij. libris institutionū seu elementoꝝ quā in .l. digestoꝝ seu pandectaꝝ nec nō in .xij. imperialiū ɔstitutionū quis ampli quā uos cognoscit. Et omia quidē que oportuerat ab initio mandare 7 post omniū ɔsummatione scām ubent admittentes disfinire iā p nras orationes tam in greca lingua quā romanoꝝ quas etnas fieri obtam explicita sit. Et cū nos 7 oms pfessores legitime ihetit ɔstitute 7 hec oportuerat scire quid 7 in quib' tpib' tradi necessariū studiosis credimus ut ex hoc optimi atq; erudintissimi efficiātur. io psentē diuinā orōnē ad uos papue faciendā existimauimus. Ɔtinus tā prudentia uiā quā ceti antecessores q cantem artē in omē eūu exercere maluerint in nris regulis obsuatis iclitā uiā eruditionis legitime possint ambulare. Itaq; dubio peul quidē ē necce ē institutiones in omib; studijs pmi sibi uēdicare lectū ut pote pma uestigia cuiq; scie meditantē tradentes. Ex libris aut quinquaginta digestoꝝ nrōꝝ .xxxvj. tantummō sufficē. tā ad uram expositionē quā ad iuuentutis eruditionē iudicam'. Sꝫ ordines eoꝝ 7 tramites p quos ambulandū ē māifestare pspetiū nob esse ut 7 uos īmemoriā eoꝝ qꝫ eoꝝ q ān tractatus redigē. ostentē aūt nouelle nre ɔpositois tā utilitatē quā qñ ia antea nichil huiōi artis relinqr̄ cognitū.

Et aña quē quē admodū uīa sit puidentia. extāta legū multitudīe q in libros duo milia ulū sūt tracta centū namilia extendebāt' nichil aliud nisi sex tantū libros. 7 ipsos ɔfusos 7 iura se utilia p raro hūtes a uetere magi studioli accipiebāt. ceteris iā desuetis iā omib; inuijs. Et in hijs aūt sex libris gaiū nri institutioēs 7 libri singlares pmi 7 ualde ueti uxoria. scdē 7 tutel. tertij. nec nō quatr' 7 testis 7 legatis omniā habant. quos nec totos p ɔsequētias accipiebāt. s; multas ptes eoꝝ q̄si supvacuas ptiebant. Et pmo anno hec eis tradebāt legib; nō scdm edicti ppetui ordinatione. s; passim 7 q̄si p saturā collecta 7 utile cū inutilib; mixtū. maxima aūt parte inutilib; deputata. In scdo aūt āno ppostero ordine habita pma pars legū eis tradebatur cū sanctū eēt titul ab ea exceptis. cū erat enorme post institutes aliqd legē. qd in legib; 7 pmū positū ē. 7 istā nūcupatione meruit. Post eā nō lectione neq; illā ɔtinuā. s; ptiā de tutel. tit. utili alijs eis tradebāt tā ex illa parte legis q̄ de iudicijs nūcupat. q̄ ipis nō ɔtinuā. s; rarā utiliū recitation. plerib; q̄ ceto toto uolumie inutili ɔstituto. quā ex illa q̄ de reb' appellat. .viij. lib's semotis. 7 in hijs mlta legib; inueni- pote nō ydoneis. neq; aptissime ad eruditionē ɔstitutū. In tio aut āno qd euitat uolumie. 1. de reb' 7 iudicijs p scdo āno qd erat traditū accipiebāt 7 in ɔstitutione utrisq; uoluminis. ad sublimissimū papinianū eiq; respōsa iter eunt penebāt. 7 ex ipso respōsoꝝ ɔsummatōe ex .xix. ō libro ocluetebāt. ceto īmīn lib' accipiebāt. nec eoꝝ toti corp eis tradebāt ex paucis ex multis 7 breuissima ex iplisime. ut ppe sitietes ab eis recederet. Et his solis a pfessorib; traditis paulina respōsa p semetipos recitabāt neq; h' ido toti s; p ipfectū iā quodā in male ɔtitutū 7 ī ɔsequēte cursū. 7 sic ē tpa adcet latūsq; ea q̄ recitabāt ēnimare mallet oputatē habitā inuenire. extā in mēsa legū multitudīe uix ūnū sexagita milia eo nāue notiois inueniēs p legē omib; alijs deuijs 7 icognitis ɔstitutis. Et ī tanto ex aqua minima parte recitandis quoniēs ul iudicioꝝ usus hec sicci eo egit. Et ipi magri legū aliqd ex hijs ple-

[illegible]

¶ No. aliqua debere hr̄e doctorem ult̄ ea que dicat scolaribz ac.
¶ .i. documenta amoneo nō amemoria ut monimentum. ut .j. de rel. l. monumentum .io.
¶ .i. a ratione sic dr̄ .i. aut. demonach ꝯ cogitandum ac.
¶ Nam copia facit inopiam supfluitas enī potius erat. h ac
¶ inexminabiles ut .j. denarius ꝯ .l.i. ꝯ. pmi. 7 ꝯ psimilitudinē dic. ut enī sub terra latet thesaurus ita in tanta legum multitudinē aliqua bona latebāt ac.
¶ Ergo q̄ hēo 7 p hoc uideri nō abesse ut hic 7 q hēo 7 ptoe m abesse ut .j. de ac quir. rer. do. l. traditio g. 7 qd nō hēo ut .ini. quibz alr. li. e. l. ac.
¶ dat galienus opes 7 sancto iustiniana. Bealus paleas. ecudas collige grana.
¶ philosoficū temperamentum sic .j. dicat hi. l. stacio. ul. id quia nō pot ee quī aliquid remanserit exeuti. uir. mit ñ est positum. ac.
¶ psimilitudinem — ꝯ enī stagnum mire stabilem hr̄ aquā. ut .j. ut .i. flu p .l. i. ꝯ. stagnum sic lib' iste ꝯtinet i se stud: uniꝯ ciuil. ac.
¶ noīa dignitatis sūt questoꝝ 7 ꝯsul. ut C. de aduoē. di. iu. .l. patiēr. ꝯ egredientur quidam tamē dr̄ exꝯsulem eū qui ꝯ fuit 7 desiit. in 7 exquestor q desiit ee questoꝝ. ul. h poīt p pluo ꝯ plia. ut. mit. in pemio. ꝯ. cui q; ac.
¶ articule. d. in. 7 mit. usq ad. ti. de iud.
¶ 7 .l. i. in. procolliū 7 p toplasma 7 co maram.
¶ .no. sic .j. de v. s. .l. p x. ac.
¶ dūr aūt iustiniani. quia iust' legum sic artiste qui artes legūt 7 sic noīa sūnt ꝯsequēcia reb; ut. mit. dedonat. c. e. 7 aliud olim dipodia riste uocabāt. ut h dic. ac.
¶ No. noīa ꝯseqūtia rebz. ut dixi. ac.
¶ dicebant enī edictales. 7 hodie dicunt. ac.
¶ articlo de iudic. usq ad. ti. sic. pe. q. sūt. vij. l. a hīm. usq ad librū de pig. q sūt — viij. ac.
¶ oportunius hos. ul. illos legendi pmo. ut postea. ac.
¶ i. omīa noua placēt sic .j. ꝯ aut de consulibz omē rarū cariū ē. ul. dic q sūt decorata omīa. plenitudine noua cum iustinian' ꝯpillando q̄ renouauit 7 nouit hū pos. ē. ut. ac.
¶ .i. doctores. 7 hēs h mit. i pemio ꝯ cui q; ac.
¶ libri singlares. sunt hodie .xviij. s. a titulo. de pig. usq ad. t. de bonoꝝ. p̄ sic dicti quia p se stant 7 sub titulo de iudic. ul. illo de rebz nō continētur. ¶ Sequibz .xviij. mādat. h. .iiij. legi i so anno. s. pmum de rebz qui tractat de dotibz. s. illum de spō salibz ꝯ inullis duobz. s. de donat. int' uirū 7 ux' 7 illo de impensis. ¶ Item pmum de duobz qui de tutel'. dūr. nā duo sūt s. de tutel'. 7 de excusat. tut. ē pmum de duobz qui de testib; dūr. ꝯ ē. d. vij. qui de legatis tractant. s. de l. i. nā. vij. sūt a titulo de l. i. usq ad. ti. de bonoꝝ. pos. s; pm h ꝯ. legit p saltum q. ꝯ. plnbiūt p xiē s. unl' erat saltus. ut de omni mātia senciret ē nulla sit inutil' q oliē ut ac.

legē festinabatis ut sit uob aliqd amplius discipuloꝝ pitia. ¶ Et h q̄dem fuerint antiq; eruditōis monimenta: sēm q' 7 uīo testimōio ꝯfirmat'. ¶ Nos uō tantā penuriā legū īuenientes 7 h miserrimū iudicātes legitimos thesauros uolentib; apīri. quib; p uirū prudētiā quodā mō erogātis. ditissimi legitatores efficiāt'. ¶ Discipli q̄dē p'mo anno n̄ras audiant īstitutiōes. ex oī pene ueterū īstitutionū corpe elimīnatas 7 ab oīb; turbidis fontib; in unū liqdū stagnū corriuatas tā p tribunianū uirū magficū magistrū 7 exq̄storē sac palatij n̄ri 7 exꝯsulē quam duos ex uob .i. theophylū 7 dorotheū facūdissimos āntecessores. in reliq' uō p'te anni. s'm optimā ꝯsequētiā p'mā legū p'tē eis tradi sancim'. q̄ greco uocabulo .π ρ ω τ α. p'ra. uocat'. q̄ nichil ē ant'. q; q' p'mū ē aliud an se habe nō pot'. 7 h eis exordiū 7 finē eruditōis p'mi anni ēē decernim'. ¶ Cui auditores nō uolum' uetē tā friuolo q̄ ridiclo cognomīe dipondios appllari. s; iustinianos nouos nūcupari. 7 h ī ōē futurū euū optinē censem'. ut hij q rudes adhuc legittime scīe aspirēt. 7 scita p'oris āni accipe maluerit n̄ri nom' mereāt'. qa illico eis tradendū ū ē p'mū uolum' q' nob emanaū actorib' āna ei dignū antiq' ꝯfusiōe legū cognomen habebant. Cū aūt leges tā clare 7 dilucide aīs eoꝝ tradente erant necesse erat eos 7 cognomine mutato fulgē. ¶ In s'o aūt āno p quē ex edco eis nom' āna positū. 7 a nob plac'. ul' de iudicijs libros .vij. ul' de reb; octo accipe eos sancim'. s' q' tp'is uicissitudo īdulserit. q̄ itactū s'uari p'cipim' obs'uari. s; eos tē libros d' iudicijs ul' d' reb; totos 7 p suā ꝯsequētiā accipiebāt. nllo penitus ex hijs derelicto. q; omīa noua plenitudie s't decorata. nllo inutili. nllo desueto penit' inueniendo. ¶ Alte

rit' aūt eorūdē uoluminū .i. de iudiciis ul' de reb' adiūgi i s'cdi anni audientiā uolum'. .iiij. libros singlares quos ex oī ꝯpositiōe .xiiij. libroꝝ excerpsim' ex collectiōe q̄dē tripti uoluminis q̄s p dotib; ꝯposuim' uno lib' excepto. ex duob; aūt de tutel' 7 curatorib;. uno 7 ex gemino uolumine de testam̄tis. uno 7 ex .vij. lib's delegatis 7 fidei ꝯmiss. 7 q̄ eā c'ca s't ēa. simili m̄ uno tm̄ libro. ¶ Hos g' .iiij. libros q's in p'mordijs singlarū memoratarū ꝯpositionū positi s't. tm̄m' a uob eis tradi sācim'. Ceteris .x. oportuno tp'r ꝯsuādis. q; neq; possibile ē neq; āni s'i tp'e suf ficit ad istoꝝ .xiiij. libroꝝ a magrā i uoce eis tradentoꝝ recitatiōēz. ¶ Tertij insup āni doctrina talē ordinē sortiat'. ut siue lib's de iudicijs. siue de reb' s'uices legē eis s'cd's tulit ꝯcurrat eis tripita legū singlariū dispositio. 7 in p'mis libri singlaris ad ypothecariā formulā quā oportuno loco i quo de ypothecis loq'm' posuim'. ut cū emula sit pigneraticijs actōib; q̄ in lib's de reb; posite s't nō aborreat eorū uicinitatē. cū ea eas dē res āb ab; pene ros studiū ē 7 ad edictū edilū. 7 de redhibitoria actōe. 7 de euictōib;. s' nō duple stip'latōe ꝯposuim'. Cū ē q̄ p emptiōib; 7 uenditiōib; legib; cōtra s't i lib's de reb' fulgēt. hec q̄t omīs quas diximi diffinitōes i ultima p'te p'oris edā posite fuerāt necc̄ario eas i āntiore locū posuim' trāstulim'. ne a uenditōib; q̄z ministre q̄i s't uicinitate ultius deuagent'. ¶ Et hos tres lib's cū acutissimi papiniāni lectiōe tradentos posuim'. quoꝝ uolumina i t'tio āno studiosi recitabāt. nō ex oī eoꝝ corpe. s; sparsim pauca ex m'l'tis accipiētes i hac p'te. Nob aūt pulcherrim' papiniani nō solū ex respōsis q̄ in .x. 7 .ix. libros fuerāt ꝯposita. s; 7 ex lib's .vij. 7 triginta q̄onū et gemino uolumine īstitutōnū diffiniti

b. ¶ conmissis p'mis t'buc singlaribz qui occasiōe uiarum p'cedentium leguntur initio anno cum p'cedentibz ac.
c. ¶ .i. tum libroꝝ qui dicunt olim fuisse unū uolumē in quo i soli tres libri ꝯtinebantur ac.
d. ¶ .i. accepto. ul' assumpto.
e. ¶ quia alie lectum imp cedenti anno adelectōni doctoꝝ. ut .s. ꝯ. p x. ꝯ. ac
f. ¶ .i. tres lib' singlares ꝯ. de pig. 7 de edilicio edicto 7 deuisu' 7 h subic.
g. ¶ .i. inuideo 7 sic emula .i. inuida q; pignoratic debitori ꝯtra creditorē dantr. ut. ini'. qui mo. te. h. o. s. ꝯ. 7 sic directas 7 ypothecaria creditori ut .j. de pignoribz p totū. Jt emuloꝝ de .i. inuitoꝝ in dr̄ emuloꝝ uos dei emulatōe. 7 sic h tractatus illum imitat' 7 cetera de tractat ac.
i. ¶ .i. tractatus de pig. 7 de edilic' edicto.
k. ¶ quia omīa edicta init' ne libroꝝ erāt posita s; melius stant iuxta eos quos imitantur.
l. ¶ .i. pedisseque. ut .C. de neti. uir. e. l. ij. ꝯ ult. ca. ac.
m. ¶ s. adito. ul. deuiaris de quo hic appetitur. ut de aliis duobz s; ex eo ꝯ. d. tres. 7 .s. .d. in pn. s; dicit satis colli. ac.
n. ¶ quia scriptum p'ss. in hijs tribz libris ꝯtinetur.
o. ¶ .i. uolumina ex quibz s' libri sūt excerpti. ac
p. ¶ .i. ex toto p opinioꝝ sequentiā.
q. ¶ .i. nō solum excellentiōe ex qua sola antiqui legēnt s; ex omni ordinatōe pap p'fulgentē lectōe pene p totū corpus dig. p'lebit relata. 7 c. nō q h omīa initio anno legantur s; ea sola q in tribz dictis lib's continetur cū alio uolumine de rebz 7 de iudic. ac.
h. ¶ s. obligamus nam ea eciu ambe. s. ypoth. 7 pi ꝯ. directa remanent dū ssi mod 7 h hoc dic pene. ¶ Jt sicut ypothecaria poītur. ut saluū sit creditori debitum. ita 7 pigneraticia. s. ꝯtra. ut saluū sit creditori qd iure obligata penderet. ut .j. de pig. act. l. tutoꝝ. ꝯ. ꝯtrariu 7 l. s. fuit. 7 inst. qui mo. re. ꝯ. o. ꝯ. s ꝯ differunt tamē inuicē q. alia ē in re. s. ypoth. ut .C. de pig. l. pignoribz. alia p'sonal'. s. pigneraticia. ut .C. ꝯ. differunt. p. l. s. ¶ Jt pigneraticia alia directa alia ꝯtraria. alia i .xxx. alia i .xl. porrigitur. ut .C. de p'. xxx. ā. l. sic. 7 l. ē notissimi ipm q̄ z i .xxx. anis durat. ypoth. ut .C. ad v. c. l. i. 7 l. ij. 7 i s' dic pene ac

onū. n̄ nō de adulterijs 7 pene eiusmōi expo
sitioēs ī omī nr̄oꝝ digestoꝝ ordinatiōe ꝑ
fulgere ꝓpris ptib; ꝑclarīq; sui recitatō
nē ꝓbebit. Ne aūt terrij āni audito
res quos papinianistas uocāt nomē
7 festiuitatē ei' āmittere uideāt'. ipe te
rtiū in tertiū ānū ꝑ bellissimā machina
tiōez introduct' ē. Librū ē ypothecari
ie ex p̄mordijs plenū eidē maxī papi
niani faciūt lectitēz. ut 7 nomē ex eo ha
beant 7 papinianiste uocent'. 7 ei' remi
niscētes letificēt' 7 festū diē quē cū p̄
mū leges ei' accipiebāt celebrare sole
bāt pagāt 7 māneat uiri sublimissimi
ꝑfectoꝝ papiniani. 7 ꝑ h̄ ī etnū memo
ria. hec quoq; terij āni tīnino doctrina gclu
debat'. Et q̄a solitū ē anni q̄rti studi
osos. grco 7 gsueto q̄dā n̄ro uocabl'o. lytas
applīari. hānt quidē si maluerīt hoc co
gnomē. Pro respōsis aūt prudentissimi
pauli q̄ ante ex libris. xxiij. ī. x. 7 viij. re
citabāt p iā expositā gfusionē eos col
ligētes. x. librros singlares. q ex qua
tuordecī quos āña enumāuim' sup sūt.
studeāt lectitare. m̄lto maioris 7 āpli
oris prudentie ex eis thesaurū suūmū cō
secuturi. quā quē ex paulianis habebāt
respōsis. Et ita ois ordo librorum singu
larū a nob' gposit' 7 ī. xvij. libros ꝑ
titulis eoꝝ aīs īponet' q̄ ī duab' digesto
rū ptib; posuim'. i. q̄rta 7 qnta ꝑ septē
partiū distributionē. Et qd iā ꝑmus u
bis orationis n̄re posuim' uer īueniat'.
ut ex. xxxvi. libroꝝ recitatōe fiāt iuue
nes pfcti. 7 ad omē op' legitimū 7 n̄ro
tpe nō indigni duab; alijs ptib; . i. vi.
7 vij. n̄roꝝ digestoꝝ. q̄ in. xiiij. libros
gposite sūt ibidē positis. ut possint po
stea 7 legē 7 iudicijs ostendē. Cos q
b; si se se bn̄ ībuerīt. 7 in q̄nti āni quo
volūte nūcupāt'. meta gstitutōnū co
dicis tā legē quā subtilir ītelligē stude
ant. nichil eis legittime sciē deerit.
s; oē ab initio usq; ad finē suis aīs am
plectāt'. 7 q ī alia nlla euenit arte cū
pene
7 silitissime sc̄ oms in infinite ꝑfecte sūt. hec
sola scīa h̄t finē mirablē in p̄senti tē
pore a nob' ortū. Discipli ḡ oīb; ar
chanis a nob' reseratis nichil hānt abs
conditū. s; oīb; ꝑfectis q̄ a nob' p tri
boniani uiri excelsi ministiū. ceteroꝝ
q; gposita sūt. 7 oratores maxi. 7 iusti
tie satellites īueniant'. 7 iudicioꝝ obti
mi tā athlete quā gubnatores obtimi.
ī omī loco euoq; felices. Hec aūt tria ī
volumina a nob' gposita tradi eis tā
ī regijs urbib; q̄ in berithēsiū pulcher
rima ciuitate. q̄ 7 legū nutrix bn̄ qs
appllet'. tantūmodo uolum'. q' iā 7 a
retro p̄ncipib; gstitutū ē 7 nō ī alijs
locis q̄ a maioribz tale nō meruerūt
p̄uilegiū. q̄a audiuim' 7 ī alexādri
na splendidissima ciuitate 7 ī cesariē
siū. 7 ī alijs quosdā īpitos hoīes de
uagari. 7 doctrinā discipulis deuagari ad
ultimā tradē. quos sub hac īterminati
oē ab h̄ conamine repllim'. ut si ausi
fuīnt ī posteꝝ h̄ ꝑpetrare. 7 extra urbes
regias. 7 berithensiū metropoli h̄ face
re. x. librāꝝ auri pena plectent'. 7 rei
ciant' ab ea ciuitate in qua nō leges do
cent. s; in leges gmittūt. Illud aūt
q' iā cū ab initio h̄ op' mandantes ī no
stra orōne. 7 post gpletū ī alia nr̄i numi
nis gstitutōe sc̄psim'. 7 nūc utilit' ponim'
ut nemo audeat eoꝝ q libros gscribūt.
sig̃ in hijs ponē. 7 ꝑ gpendiū ipī legū ī
terpretatiōi. uel gpositōi maximū affer
re discrimen. Sciturī sīt omib; librarijs
q h' ī posteꝝ gmisīnt extimatiōnē li
bri ī duplū dn̄o ei' si nesciēs dedīnt cō
pellent' inferre. cū 7 ipe q talē librū
gparauerit p nichilo eū habebit. nemi
ne iudice ex tali fieri recitatōes gceden
te. s; p nō sc̄pto eū hn̄i disponēte. Illd
nō satis necessariū gstitutū cū summa in
minatiōe edicim' ut nemo audeat neq;
ī hac splendidissima ciuitate. nq; ī beri
thensiū pulcherrimo oppido ex hijs qui
legittima pagāt studia. īdignos 7 pes

[Gloss, left column]

O. d. leges papiniani ꝑclare sūt posite ꝓpter compulsiones loīs oportuit tibz que oms leguntur licet nō n̄ro anno s; olim tm̄. viij. libri ex responsis. ut. ꝯ. s. in fi. ac.
festum enī paß fiebant eo anno quo lusa ei' legebant q' odie nō ut olim legit' credebatur non sī eius fe stum. s; licet nō olim itm̄ tam legitur. hic alio m̄o loq' 7 hodie festum ei' fiat. ac.
quia proemium. s. de pig. p̄mordia auctoꝝ pap. sunt. ac.
īmpone eius in ei' gaudia eius
sic. ꝯ. de pis. 7. c. i. qm̄ venerabil'.
In quarto anno an diceres. p se ipōs. ut s. e. ꝯ. hic g. ac.
derogat paulo s; pap. honorantur. ac.
titulo. de pig. usq; ad t. de bonoꝝ pos. ac.
p̄ma usq; ad t. de te stis. alia usq; ad t. de bonoꝝ pos. ac.
no. in. vij. partes distribuimus. ut dixi. s. e. ꝯ. mīdo. ac.
ꝯ. s. e. ꝯ. ex libr. ac.
de bonoꝝ. pos. usq; ad t. de v. o. s. ex m̄ usq; in fi. ac.
i. p se 7 no. q̄ nō legit' auditoribz s; hoc die hic ordo nō suat' quia fm̄ lo. hic legit' qm̄ non legebatur ñ aūt plurib; legibz. s. hoc pne ual' eis sit fm̄ lo. in. de ꝑ. dem. fia ret. ac.
meta quo uocan tur logice. uel. porolite. 7 sic cauere tūtur ad lectē qñ q̄nti s; olim uis. se expediebāt ut. s. e. ꝯ. hic igit' q' codice nō legebant. ac.
legitimis sciām. ac.
No. hac eē artem ut. j. de iust. 7 iur. l. i. in pn̄. s; hoc capiūd 7 fine. q̄ ad ordinē legendi 7 finē. s. m̄k. ut. s. e. ꝯ. itaq; 7 codice. ut. hic 7 ut imit' ī p̄emio. ꝯ. cuiq; 7. j. de iur' 7 f. ig. l. maioi parte. ac.

[Gloss, right column]

b. s. roma noua quā romulus 7 remus 7 alij reges. fecerunt ut. j. de origine. iur. l. ij. ciui tas quā constantinopoleos. quam impr. gstantin' fecit. ut ꝯ. de eccl. iure. l. i. s. pl. s. de 7 inbon quia eam fecit impr theodosius. iussu beati ambro sij. cum ꝑ ꝑdicatōem eam destru xit. uel ut dicatur in lege de beati ambrosij 7 alij. hāt excusat' ab omib;. ut. ꝯ. de ꝑfes. 7 me. l. medicos. 7. j. de excusat. tu. s; 7 tephan. ꝯ. f.
s. i. de v. 7 de v. sc̄. l. ex diuisse ut. j. de l. i. siquis testm̄ in. 7 de v. a. s. suplo ita. ꝯ. eum qui ita. ac.
d. sic ꝑ demum. l. auxilium ra s. nec puill. doctoꝝ. h' r. ut. j. de excusat. ciui. s; tephan. ꝯ. f. ac.
e. i. qm̄ mandauim' s. de dig. 7. ꝯ. de iur. s. q nō diceremus. ut. ꝯ. de ueter. e. l. i. s. f. 7 s. quā fuit factum s; malia gstit' diximus. ut. ꝯ. de ueti. m̄. e. l. ij. s. f. ac.
a. s. g. m̄k. 7 pandect' 7 codice.
f. s. i. notas. qm̄ una littera. uel unū signū totam unā orōem representabit nō eī oīo abre uiationes ꝑberet' librarijs.
g. s. i. scriptoribz. ut. j. de reg. j. s. librarij.
h. arbitrio iudicis imponendam cum disimulat' ff. ad l. p. i. j. de pu. l. sancio. le. 7. j. de fine. tonibz. l. i. ꝯ. expillatores 7 decuriōr. s; siquis. ut. in die eius in capitale. ut in l. de ueteꝝ di ꝯ. sed ge.
i. No. g. q̄d si sciens accipiat ꝑ prudicat. ut. 7. ar. ꝑ deo q ē. l. lo. l. f. m̄k. ac.
k. Q. d. io. dāpnatur. dn̄e q' decoquunt' patiantur dāpnū est ei' l. s' mutil. 7 omī eum abeo.
l. al'. recitatōm 7 ē plana. al' auctōm 7 hoc id q' olim auctōes audiendi imperabantur. quia q' hodie nō est. ut. ꝯ. de forum l. i. 7 q. 7. j. de ongine iur. l. ij. s. omnium. ac.
m. s. i. scolaribz. uel doctoribz. ac.

simos imo mag(is) stultos (?) et q(uod) est effect(um) i(n)
iuria e(st) i(n) lutos exercere et alia c(ri)mina. ut i(n)
ip(s)os p(ro)fessores u(e)l i(n)ferio(re)s suos et maxi
me novitios in eos q(ui) rudes ad recita
tio(n)em legu(m) veniunt p(er)petrare q(ui)s ei
lutos appellet eos ex q(ui)b(us) c(ri)mina oriu(n)t(ur).
h(oc) et e(nim) fieri nullo patimur mo(do) s(ed) optimo or
dinu(m) n(ost)ris t(em)p(or)ib(us) et hanc p(ar)te(m) tradimus et
toto posteo tra(n)smittimus s(e)c(u)lo. cu(m) opt(ime) p(ri)mu(m)
a(n)i(m)as et postea linguas fi(eri) (con)ueniat eruditas. [s. loquendo]

Et h(ec) o(mn)ia i(n) hac q(ui)de(m) florentissima ciuitate
u(r)b(is) excelsum p(er)fect(ur)us h(uius) alme urb(is) ta(m) obser
uare q(uam) uindicare. p(ro)ut delicti ta(m) iuue
nu(m) q(uam) scripto(rum) q(ua)litas exegit. cure habe
bit. In berithensiu(m) ciuitate ta(m) vir
clarissim(us) p(re)ses phenitie maritime. q(uam)
beatissim(us) eiusdem ciuitatis ep(iscopu)s. et legu(m) p(ro)
fessores. Incipite g(ra)t(ia) legu(m) doctrina(m) ei(s)
de gubernatione tradere. et via(m) aperite q(ua)s
nos inuenim(us). q(uate)n(us) fiant optimi iusti
tie. et R. et p. minist(ri). et uos maximu(m) dec(us)
i(n) o(mn)e s(e)c(u)l(u)m seq(ua)t(ur). q(ui)a n(ost)ris t(em)p(or)ib(us) talis le
gu(m) inuenta e(st) p(er)mutatio q(ua)le apud ome
ru(m) patre(m) o(mn)is uirtutis glauc(us) et diome
des int(er) se faciu(n)t dissimilia p(er)mutantes.

Que o(mn)ia optinere sancim(us) in omne
euu(m) ab o(mn)ib(us) tam p(ro)fessorib(us) q(uam) legu(m)
auditorib(us) et librariis et ip(s)is iudicib(us)
obs(er)uanda.

Data constantinopoli d(omi)no n(ost)ro iustini
ano p(er)petuo augusto. ter consule.

---

qui semp(er) credunt se decipi et p(er)i
uria fi(unt).

nam ludus noxius et e(st). ut. j. ad
l. acquil. l. nam ludus. et no. q(uo)d
tollitur occasio delinquendi. ut. c. de
delat. lib. x. s. sic ne furandi. et j.
desponsalib. s. oro. ac.

i. naturalem sensum in bono fa
ciendo et malo p(re)mittendo

Sic. No. q(uo)d tres h(ab)ent iudices schola
res potestat(em) ep(iscopu)m et doctores et possunt
eligere que(m) uolunt. ut. C. ne filius
p(ro) pa. l. fi. que est frederica et quia sp(eci)a
lit(er) p(re)ficiuntur doctorib(us) legum quia
maiores sunt aliis legentib(us) demu(m)
datur. no(n) ui(detur) q(uo)d possint delegare ali
ut. de off. ei. j. e. man. l. i. s(ed) hodie
ui(detur) de p(ro)p(ri)e uti magistratus. cum eis
lib(er)a facultas iurisdict(ionis) co(n)cedat(ur). ut
dicta l. frederica. unde pot(est) delegari
maiuli. ut. j. de of. ei. l. i. s. i. me
minali aut(em) eis et ipi h(ab)ent iurisdict(ionem)
Sed hic et dicta l. frederica. no(n) pot(est)
delegare. ut. j. de iurisdictio. om. l. i
pri(m)a. et dicta l. de offic. in p(ri)n. ac.

quia s(u)p(er)ior modus legendi est
util(is) doctorib(us) et discipul(is). ig(itur) ac.

diomedes eni(m) cum rediret p(ro)pt(er)
re. adriana uictoria indigebat ui
no et inuenit glaucum iuxta ma
re habundante(m) uino et carentem
equis. At ip(s)e multos habebat e
quos in p(re)lio h(ab)uerat et ita dedit de
equis q(ui) inutilib(us) p(ro) uino necc(essa)rio et
utili e(st) et glauc(us) dedit uinu(m) q(ui) sup
flu(us) et accepit equos necc(essa)rios. sic et
nos fecim(us) p(er)mutatio(n)em de inutili m(od)o
legendi ad utilem e(st) ta(m) ad c(er)tum modu(m)
uiduum hic sile. et fac. j. de edendi ep(iscopi)
iur(e). decem ep(iscopi). C. p(ro)u(en)i ac.

ip(s)e enim dig(ni)tate(m) consulat(us) q(ue) assu
mebat. ut quidam exturne. ut. j.
aut. de consulib(us). s. f. ac.

C(on)

---

i. c(apitulum) h(ui)us aut(em)

C(on) omnis s(cri)ptura aut e(st) p(ro)uinc(ialis)
p(ri)ncipalis uel aut e(st) p(ri)ncipalis
p(ro)uinc(ialis) uel (et) p(ri)ncipalis p(ro)uinc(ialis) uel
(con)sistit c(irc)a regim(en) p(ro)uinc(ie) p(ri)ncipalis
a(n)i(m)ar(um) corp(or)um u(e)l bonor(um) p(ro)uinciu(m)
u(e)l e(st) ex alia distinctione uir(o)r(um)
recollect(is) Sabacs

[illegible: faded later annotations in the lower part of both columns]

In nomine domini nostri Ihesu Christi. domini Iustiniani sacratissimi principis perpetui augusti. iuris enucleati ex omni uetere iure collecti digestorum seu pandectarum liber primus incipit. de iustitia et iure.

Ulp. Iuri operam daturum prius nosse oportet unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum. Nam ut eleganter Celsus definit. Ius est ars boni et equi. cuius merito quis nos sacerdotes appellat. Iustitiam namque colimus. et boni et equi notitiam profitemur, equum ab iniquo separantes. licitum ab illicito discernentes. bonos non solum metu penarum. uerum etiam premiorum quoque exortatione efficere cupientes. ueram; nisi fallor philosophiam. non simulatam affectantes. Huius studii due sunt positiones publicum et priuatum. Publicum ius est quod ad statum rei romane spectat. priuatum; quod ad singulorum utilitatem. Sunt enim quedam publice utilia quedam priuatim. publicum ius in sacris in sacerdotibus; in magistratibus consistit. priuatum ius tripartitum est. collectum etenim est ex naturalibus preceptis. aut gentium. aut ciuilibus. Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non humani generis proprium est sed omnium animalium que in terra que in mari nascuntur. auium quoque; commune est. hinc descendit maris atque femine coniunctio quam nos matrimonium appellamus. hinc liberorum procreatio. hinc educatio. uidemus etenim cetera quoque animalia feras etiam istius iuris peritia censeri. Ius gentium est quo gentes humane utuntur quod a naturali recedere facile intelligere licet. quia illud omnibus animalibus; hoc solis hominibus; inter se commune sit.

Pomp. Veluti erga deum religio. ut parentibus; et patrie pareamus.

Floren. Ut uim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit iure fecisse existimetur. et cum inter nos cognationem quandam natura constituit. consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Ulp. Manumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autem manumissio datio libertatis. Nam quamdiu quis in seruitute est manui et potestati suppositus est. manumissus liberatur potestate. que res a iure gentium originem sumpsit. ut pote cum iure naturali omnes liberi nascerentur. nec esset nota manumissio cum seruitus esset incognita. sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit secutum est beneficium manumissionis. Et cum uno naturali nomine homines appellaremur iure gentium tria genera hominum esse ceperunt. liberi. et his contrarium serui. et tertium genus liberti id est hi qui desierant esse serui.

Hermog. Ex hoc iure gentium introducta bella discrete gentes. regna condita. dominia distincta agris termini positi. edificia collocata. commercium emptiones. uenditiones. locationes.

[illegible]

conductiones obligationes instituuntur exceptis quibusdam que a iure civili introducte sunt.

Ulp. Ius civile est quod neque in totum a naturali vel gentium recedit nec per omnia ei servit. Itaque cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi ius proprium id est civile efficimus. Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine scripto ut apud grecos. των νομων οι μεν εγγραφοι.

Pap. Ius autem civile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit. Ius pretorium est quod pretores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam. Quod et honorarium dicitur ad honorem pretorum sic nominatum.

Marcia. Nam et ipsum ius honorarium viva vox est iuris civilis.

Gai. Omnes populi qui legibus et moribus reguntur partim suo proprio partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile quasi ius proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit id apud omnes pereque custoditur vocaturque ius gentium quasi quo iure omnes gentes utuntur.

Ulp. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens.

Iuris precepta sunt hec: honeste vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere.

Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

Paul. Ius pluribus modis dicitur. Uno modo cum id quod semper equum ac bonum est ius dicitur ut est ius naturale. Altero modo quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est ut est ius civile. Nec minus ius recte appellatur in civitate nostra ius honorarium. Pretor quoque ius reddere dicitur etiam cum inique decernit relatione scilicet facta non ad id quod ita pretor fecit sed ad illud quod pretorem facere convenit. Alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. Quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque pretor salva maiestate imperii sui salvoque more maiorum ius dicere constituit is locus recte ius appellatur.

Marcia. Non numquam ius etiam pro necessitudine dicimus veluti est mihi ius cognationis vel affinitatis.

De origine civilis iuris et omnium magistratuum et successione prudentum.

Gai. Facturus legum vetustarum interpretationem necessario prius ab urbis initiis repetendum existimavi, non quia velim verbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum esse quod ex omnibus suis partibus constaret, et certe cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim videtur esse nulla prefatione facta iudici rem exponere, quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis ut ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare. Namque nisi fallor iste prefationes et libentius nos ad lectionem proposite materie inducunt et cum

De origine civilis iuris et omnium magistratuum et successione prudentum

ibi venerimus evidentiores primum in

Pomp. Necessarium itaque intellectum nobis videtur ipsius iuris originem atque processum demonstrare. Et quidem in initio civitatis nostre populus sine lege certa sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, propterea quod tunc rei publice curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit, et sequentes reges que omnes conscripte extant in libro Sexti Papirii qui fuit illis temporibus quibus Superbus Demarati Chorintii filius ex principalibus viris. Is liber ut diximus appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. Exactis deinde regibus lege tribunicia lata omnes leges hee exoleverunt. Iterumque cepit populus Romanus incerto magis iure et consuetudine aliqua uti quam per latam legem. Idque prope viginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret placuit publica auctoritate x. constitui viros per quos peterentur leges a grecis civitatibus et civitas fundaretur legibus, quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum uti leges et corrigerent si opus esset et interpretarentur, nec provocatio ab eis sicut a reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animadverterunt aliquid deesse istis primis legibus, ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt et ita ex accidenti appellate sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendarum auctorem fuisse x. viris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia quidam retulerunt. His legibus latis cepit ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritate necessariam esse disputationem fori. Hec disputatio et hoc ius quod sine scripto venit compositum a prudentibus propria parte aliqua non appellatur ut cetere partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, sed communi nomine appellatur ius civile. Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones composite sunt quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas sollempnesque esse voluerunt et appellatur hec pars iuris legis actiones, et ita eodem pene tempore tria hec iura nata sunt: leges xii tabularum, ex his fluere cepit ius civile, ex hisdem legis actiones composite sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur quis quoque anno preesset privatis. Et fere populus prope annis c. hac consuetudine usus est. Postea cum Appius Claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, Gneus Flavius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo ut tribunus plebis fieret et senator et edilis curulis. Hic liber qui actiones continet appellatur ius civile Flavianum, sicut ille ius civile Papirianum. Nam nec Gneus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescendi composuerunt non post multum temporis spatium Sextus Elianus alias

ℂ in monte auentinum q. fr. romo. ut. j. ℂ initium. et i. de occasio discordie. ac.
ℂ. s. an obseruauerit annum de.
ℂ qz inuiti ...
ut hic et ff. de ...
ℂ no. ...
... ac.

actiones composuit. et librum populo tradidit
qui appellatur ius elianum. Deinde cum
esset in ciuitate lex .xii. tabularum. et ius
ciuile essent et legis actiones. euenit
ut plebs in discordiam cum patribus
perueniret et se secederet sibique iura p
lebiscita uocantur. ℂ Mox cum reuo
cata est plebs quia multe discordie
nascebantur de his plebis scitis ple
gibus placuit et ea obseruari lege hor
tensia lata et ita factum est ut inter ple
biscita et legem species constituendi interesset.
potestas autem eadem esset. ℂ Dein
de quia difficile pleps conuenire cepit.
populus certe multo difficilius in tanta tur
ba hominum. necessitas ipsa curam rei publice
ad senatum deduxit. ita cepit senatus
se interponere et quicquid constituisset obser
uabatur. idque ius appellabatur senatus
consultum. ℂ Eodem tempore et magistratus
iura reddebant. et ut scirent ciues quod
de quaque re quisque dicturus esset seque premuniret. edicta proponebant que edic
ta pretorum ius honorarium constituerunt.
honorarium dicitur quod ab honore pre
toris uenerat. ℂ Nouissime sicut ad pa
uciores uiros iuris constituendi uia transisse
ipsis rebus dictantibus uidebatur per
partes euenit ut necesse esset rei publice per
unum consuli. nam senatus non poterat
omnes prouincias probe gerere. posuerunt.
igitur constituto principe datum est ei ius
ut quod constituisset ratum esset. Ita in ciuita
te nostra aut iure id est lege constituitur.
aut est proprium ius ciuile quod sine scripto
in sola prudentium interpretatione consistit
aut legis actiones que formam agen
di continent aut plebiscitum quod sine auc
toritate patrum est constitutum aut est
magistratuum edictum unde ius hono
rarium nascitur. aut senatus consultum
quod solum senatu constituente inducitur
sine lege. aut est principalis constitutio
id est ut quod ipse princeps constituit pro le
ge seruetur. ℂ Post originem iuris et
processum cognitum consequens est ut de
magistratuum nominibus et origine cogno
scamus. quia ut exposuimus per hos qui iuri di
cundo presunt effectus rei accipiatur.
quantum est enim ius in ciuitate esse nisi
sint qui iura regere possint. post hec
deinde auctorum successionem dicemus.
quod constare non potest ius nisi aliquis iu
ris peritus sit per quem possit cotidie
in melius produci quod ad magistratus attinet.
ℂ Initio ciuitatis huius constat reges
omnem potestatem habuisse. Isdem
temporibus et tribunum ℂ celerum fuisse constat.
his autem erat qui equitibus prehe
rat et ueluti secundum locum a regibus ob
tinebat quo in numero fuit iunius
brutus qui auctor fuit regis eiciendi.
ℂ Exactis deinde regibus consules consti
tuti sunt duo penes quos summum
ius uti esset. lege rogatum est. dicti
sunt ab eo quod plurimum rei publice consulerent.
qui tamen ne per omnia regiam potestatem
sibi uindicarent lege lata factum
est ut ab eis prouocatio esset. neue possent
in caput ciuis romani animaduertere
in iussu populi solum relictum est illis
ut coercere possint. et in uincula publi
ca duci iuberent. ℂ Post deinde cum
census iam maiori tempore agendus
esset et consules non sufficerent. huic quoque
officio censores constituti sunt. ℂ Populo
deinde aucto cum crebra orirentur
bella et quedam acriora a finitimis
inferrent. interdum re exigente p
lacuit maioris potestatis magistratum

a. ℂ no. 7 fac. C. de uiris ... ac.
b. ℂ no. 7 faci. j. de ... ff. ... ac.
c. ℂ fac. est. ... ac.

ℂ Celerum. i. militum qui celeres sunt
d. ℂ no. 2 facit. ... ac.

ℂ no. ... ac.

... ac.

a. l. necessario. ff. hic liber.

tum constitui. Itaque dictatores proditi sunt a quibus nec provocandi ius fuit, et quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. Et his dictatoribus magistri equitum iniungebantur sic quomodo regibus tribuni celerum: quod officium fere tale erat, quale hodie praefectorum praetorio. Magistratus tamen habebantur legitimi. Isdem temporibus cum plebs a patribus secessisset anno fere septimo decimo post reges exactos, tribunos sibi in monte sacro creavit, qui essent plebeii magistratus. Dicti tribuni quod olim in tres partes populus divisus erat et ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur. Itemque ut essent qui aedibus praeessent in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt qui etiam aediles appellati sunt. Deinde cum aerarium populi auctius esse coepisset, ut essent qui illi praeessent, constituti sunt quaestores qui pecuniae praeessent, dicti ab eo quod inquirendae et conservandae pecuniae causa creati erant. Et quia ut diximus de capite civis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo qui capitalibus rebus praeessent. Hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tabularum. Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum uti omnes magistratu se abdicarent, quo decem viri constituti anno uno. Cum magistratum prorogarent sibi, et cum iniuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi et factio sua perpetuo rem publicam occupatam retinerent, nimia atque aspera dominatione eo rem publicam perduxerant ut exercitus a re publica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Verginium quendam, qui cum animadvertisset Appium Claudium contra ius quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abdixisse et secundum eum qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse, captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus quod vetustissima iuris observantia in persona filiae suae defecisset, ut pote cum Brutus qui primus Romae consul fuit vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat, et castitatem filiae vitae quoque eius praeferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit in hoc scilicet ut morte virginis contumeliam stupri arceret. Ac protinus recens a caede madens, quae adhuc filiae cruore, ad commilitones confugit, qui universi de Algido ubi tunc belligerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Aventinum transtulerunt. Omnisque plebs urbana mox eodem se contulit, populique consensu partim in carcere necati. Ita rursum res publica suum statum recepit. Deinde cum post aliquot annos duodecim tabulae latae sunt, et plebs contenderet cum patribus et vellet ex suo quoque corpore consules creare et patres recusarent, factum est ut tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate. Hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules, coeperunt ex utroque corpore constitui. Ut aliquo pluri

---

— § et sic fit hic. et facit .j. de off. procon. l. .ii. .§. et facit .j. ad .s. de off. pr. pr. l. .i. §. .i. ac.

— § potest. s. qui prius erant constituti non erant tante potestatis quante erat hic nomine. ut .s. e. §. populo deinde aucto.

— § hic signatur contra .s. e. § exactis in §. ubi dicit post .xx. annos. et hic dicit .xvii. sed dic quod hic fuerunt expulsi. ibi de prima expulsione annorum .l. xii. tab. hic de alia post legem predictam. uel dic parum distat inter utrumque numerum. maxime cum hic ponit fere. et i. pre. ac.

— § archimo forte .ut. gra mato philato .ut. i. depente l. mons. ac.

— § facit .s. de off. questo. ac.

— § i. dictum est per prudentes.

— § immo uidetur quod non possit abdicare. ut .j. de off. l. pl. om. l. hoc fecit in manu pl. pte non posset [illegible] ac.

— § i. alios magistratus loco sui [illegible] ut nulli eis sub[illegible] ac.

a. § indicium quendam. ac.

b. § Ita sic forte eueniret .j. de mino. l. emilius minor. et C. de arbi. arbi[trium]. ac.

c. § que erat .ut. hanc hominis uellet aliquam sibi in uxorem copulare supponebatur aliquis qui illam peteret in seruitutem quod esset sua. et iudex pronunciabat illam libertam esse. et sic postea fiebat [illegible]. et iste iudex captus amore uirginis iudicauit eam esse ancillam. ac.

d. § i. sententiam. uel sententiam sic dicta audiret uitelliorum suo. uel uilem solempnia pro libertate dandi. ac.

e. § hec enim sola possibilis est hominum auctoritate deo placentiam .ut .j. aut. de leno. [illegible] ac.

f. § isti aliquot anni fuerunt plures .c. et .xvii. ut plenitur .s. e. §. omnium tamen .et §. hisdem temporibus cum plures. ac.

[illegible]

Queritur si pupillus uel ab ulo [illegible] [illegible]

[illegible]

patres haberent placuit duos ex nu
mero patrum constitui. ita facti sunt ed
iles curules. Cumque consules aduoca
rentur bellis finitimis nec esset qui in ciui
tate ius reddere posset: factum est ut pre
tor quoque crearetur qui urbanus appellatus est
quod in urbe ius redderet. post aliquot
deinde annos non sufficiente eo preto
re quod multa turba et peregrinorum in ciui
tatem ueniret. creatus est alius pretor
qui peregrinus appellatus est. ab eo quod plerum
que inter peregrinos ius dicebat. deinde
cum esset necessarius magistratus qui hast
e preessent. x. uiri in litibus iudicandis
sunt constituti. Eodem tempore et quatuor
uiri qui curam uiarum gererent et trium
uiri monetales auri argenti auris
flatores. et triumuiri capitales qui carce
ris custodiam haberent. ut cum animaduer
ti oporteret interuentu eorum fieret. et quia
magistratibus uespertinis temporibus in publicum
esse inconueniens erat, quinque uiri constitu
ti sunt cis tibrim et ultra tyberim. qui pos
sint pro magistratibus fungi. Capta
deinde sardinia mox sicilia. item hispa
nia. deinde narbonensi prouincia. totidem
pretores quot prouincie in dicionem uene
rant creati sunt partim qui urbanis rebus
partim qui prouincialibus preessent. deinde cor
nelius silla questiones publicas constituit
ueluti de falso. de parricidio. de sic
cariis. et pretores quatuor adiecit. de
inde gaius iulius cesar duos pretores
et duos ediles qui frumento preessent. et
a cerere cereales constituit. Ita duo
decim pretores sex ediles sunt creati.
Diuus deinde augustus sedecim pretores
constituit. post deinde diuus claudius duos
pretores adiecit qui de fideicommisso ius dice
rent. ex quibus unum diuus titus nerua

qui inter fiscum et priuatos ius diceret.
Ita x. et octo pretores in ciuitate ius
dicunt. et hec omnia quotiens in re publi
ca sunt magistratus obseruantur. quotiens
autem proficiscuntur unus relinquitur
qui ius dicat. is uocatur prefectus urbis
qui prefectus olim constituebatur. postea fe
re latinarum feriarum causa introductus
est. et quotannis obseruatur. Nam pre
fectus annone et uigilum non sunt ma
gistratus. sed extra ordinem utilitatis causa
constituti sunt. et tamen hi quos cis tibes
diximus postea ediles senatus consulto
creabantur. Ergo ex his omnibus. x. tribu
ni plebis duo decem et octo pretores
sex ediles in ciuitate iura reddebant.
Iuris ciuilis scientiam plurimi et maximi
uiri professi sunt. sed qui eorum maxime dig
nationis apud populum romanum fuerant
eorum in presentia mentio habenda est
ut appareat a quibus et qualibus hec iura
orta et tradita sunt. et quidem ex omnibus qui
scientiam nacti sunt ante tibium quorum
canium publice professum neminem traditur:
ceteri autem adhuc uel in latenti ius ciui
le retinere cogitabant. solumque consulta
toribus uacare potius quam discere uolen
tibus se prestabant. fuit autem in primis
peritus publius papirius qui leges regias
in unum contulit. ad hoc appius claudius
unus ex x. uiris cuius maximum consilium
in xii. tabulis scribendis fuit. post hunc
apius cladius eiusdem generis maxi
mam scientiam habuit. hic centimanus
appellatus est. et apiam uiam strauit
et aquam claudiam induxit. et de pir
ro in urbe non recipiendo sententiam
tulit hunc etiam actionem scripsis
se traditum est primum de usurpa
tionibus qui liber non exstat. Idem

— a. § cat. esse .i. frumento pro. aly .i. ... a ... fecisse ... nesse et eodem nomine ex poni. ac.

— § quia usque ad nonam in publicum mora batur. ut dicit ff. hodie. delegari. usque in sero. — .oc. .i. aut. deinde. gt se debuit. ac.

— § .i. pontifice romanam

Et sic non hic dicitur quod si sua

a. § In suspecto immo ff. po liti facturus est magistratus .i. decos ff. de uig. l. .ii. que est. .ac.

b. § qui regerent scolas. ac.

c. § post superiorem tibium

ac. ce. ut. ff. c. px. ac.

apius claud' q uider' ab hoc pcessi sse. R. littam inuenit ut p ualesij ualesij essent. 7 plusii furii fuit.

Post eos maxie scie simproni' que ppls romani sophori appllauit. nec ante huc aut post huc hoc noie cognomiatus e. scipiona sica q obtinuit asenatu appllat' est. cui etia publice domi in sacra uia data est. quo facili' osuli posset.

Dein gntus mutius q ad cartagineses missus legat' cum essent due tessere posite. vna

Alta belli arbitrio sibi data utra uellz referre roma utra q3 sub stulit 7 ait cartagineses petere debe utra mallet accipe.

Post hos fuit tiberius corucani' ut dixi q pmus pfiteri cep. cui tn scriptu; nullu extat. s; responsa opla mem orabilia ei fuerut. dein sextus elius 7 fr eius publi' elius 7 publius atilli' maxima scientia in pfitendo habuert. et duo alij etia osules fuerut. atilli' aut prius appllo sapies appllat' est. Sextu elium etia laudauit. 7 extat illi' lib q inscribit' tripartita q lib ueluti cunabula iuris otinz. tripartita aut dr qm lege. xii. ta. pposita iungit' interpretatio. dein sub texit' legis actio eidem esse tres alij libri referunt quos tn qdam negat eidem ee. hos sectat' aliqd est cato. dein marcus cato pnceps porcie familie cui et libri extat. s; plimi filij ei ex qb; ceti oriunt'. post hos fuert publi' mucius 7 brut' 7 manili' q fundauer ius ciuile. ex his publi' mucius etia decem libros reliqd brut' septe manili' tres. 7 extant uolumia scripta manilij monumta. Illi duo osules fuerut. brut' pretori' publi' autem muci' qdem pontifex maxim'. ab his pfecti publi' manili' ruffus q rome osul 7 asie posul fuit. paulus uirginius 7 qntus tubo ille stoic' panse audito q 7 ipse osul. 7 sextus pompei' gnei popeij patruus fuit. eode; tpr 7 sa celiu santi pat'. q in storias oscripsit. s; plus eloqntie qua scie iuris opam dedit 7 lucius crassus fr publij mucij qui muniam' dict' est huc cicero ait iuris osultor disertissimu. post hos qnt' muci' publij filius pontifex maxim'. Ius ciuile pmus ostituit generatim in libros. x. 7 octo redigendo. mucij auditores fuer oples s; pcipue i auc. aqli' gallus balbus lucili' sext' papiri. gai' iuuenci. ex qb; gallum maxime auc. apd' ppl'm fuisse huius dic. oms tam hij asuio sulpicio i noiant'. Aliogn p se eor scpta n'o talia extat ut ea ab oms appetat. deniq; nec usant' omnino scpta eor inter manus hominu. s; huius libros suos opleuit. pcui scriptura ipor q memoria habert. Seruius aut supplicum i causis orandis pmu locum aut pcerto post marcum tulliu obtinere tradit' ad osulendu. q ntum i mutiu de re amici sui pueisse. cuq; eu sibi respondisse de iure s; ul par intellexisset. iter qnti interrogass; a qnto mucio responsu ee. nec tn pcepisse 7 ita obiurgatu esse a qnto mucio. Nanq; eum dixisse tpe esse patrio 7 nobili 7 cau oranti i in quo usaret' ignorare uelud ea otumelia seruius tot opam dedit. Iuri ciuili 7 plimu eos de qb; locuti sum' audijt. istitut'

— S tepirio. i. decerge pmi tumm.

— S i. sapientem. s. j. e. s. tem sextus est s; certe. licet idem significet sapiens qd i dicat qd h genni saphir. no tam est ide nom. ac

— S. S. e. s. fuit postros. ac

a. S 7 sic tollande pedis uacte 7 qndam nr amicus. ac.

al' muciam' al' olubianus

b. S no. quem non audiui sidicat se ignom

tem que tractantur sic. 9. in pemio. in pn 7. j. aduers. quaqua. ac.

j. de legib3. l. de quibus. i glo. s cui n ex tat rc.

Opponit' q glo. q dicit ex bini actu sinali inducit osuetudinem. si pluribus modis uno m. qr uni actus tm sufficiat. pur dad in simutus q hc pparua cu3 qua decguni nisi no sepe s; semel ea usi fuer' ut osidonem pro ca' abitudin q actu. j. de s. fru. ut g. l. forum. s. q ad g. cod. de ex. l. i. g. cotidiana. et g. s; h expum. Alio m opponit' osuetudo ad hoc ut inducatur exigit actuum frequent'. ut. l. q. s. q cadit. s. l. aninotu. s3 frequt. actuu no claudit' in uno actu. e. L. ex his s. i. g. pluri actu sine osuetudo no inducitur. s3 plos septos s. nec cessary ut q pater. ad qrtu gior solidam distingue put dnu. ss. ex. distinguente dicuur dicit quemit de ea osuetudin. ex q resultat ius singlar. dicit de ea. ex q resultat ius uniuersal. dicit de ea ex q nos singlare s; uniuersal ius resultat. sit q cau locu hat q dixi in sui rite. a3 de ideo actu e de frequncia actuu. ad ista osuetudi inducenda tantos actuu frequentia exigas qui3 possit colligi osensus popli l maiorum ps. qd totu omittasarbitro iudicans. ar. s. de stat. delib. l. i. q n teria. ex q ius aliqd no resultat haber locu. l. c. d' epis audet. l. nemo. S3 quero an de sit osuetudo usus et mores. sit q si ue sit osuetudo q mores et usus. mores e usus sine ca canta ipa osuetudine u alia e ca causas q consistunt ar. j

ff. de legibus. l. de quibus.

[illegible]

a balbo lucilio instructus. auditor autem maxime
a gallo aquilio qui fuit cercine. itaque li
bri complures eius extant cercine confecti.
hic cum in legatione perisset statuam ei populus
romanus pro rostris posuit hodie que
extat pro rostris augusti. huius volumina
complura extant. reliquit autem prope centum
et octoginta libros ab hoc plurimi profe
cerunt. fere tamen in libros conscripserunt
alfenus. varus. gallus. aulus. ofilius. titius
celsus. aufidius. tucca. aufidius namusa.
flavius priscus. gallus. atelius. pacu
labeo. anthistius labeonis. antistii pater.
cinna. publicius. gallus. ex his .x. libr
os octo conscripserunt quorum omnes qui fuerunt
libri digesti sunt ab aufidiano namusa
in centum quadraginta libros. ex his au
ditoribus plurimum auctoritatis habuit
alfenus. varus et aulus ofilius. ex quibus varus
et consul fuit. ofilius in equestri ordine
perseveravit. is fuit cesari familiari
ssimus. et libros de iuri civili plurimos
et qui omnem partem operis fundarent
reliquit. nam de legibus vicesime primus
conscribit. Idem edictum pretoris primus
diligenter composuit. nam et ante eum servius
duos libros ad brutum perquam brevis
simos ad edictum subscriptos reliquit.
fuit eodem tempore et trebatius quidem corne
lii maximi auditor. fuit aulus cescellius
quintus mutius volusii auditor. denique
in illius honorem testamento publium mutium
nepotem eius reliquit heredem. fuit autem que
storius nec ultra proficere voluit. cum illi
etiam augustus consulatum offerret. ex his
trebatius peritior cascellio. cascellius treb
atio eloquentior fuisse dicitur. ofilius utro
que doctior. cascellii scripta non extant
nisi unus liber benedictorum. trebatii com

plures. sed minus frequentantur. post hos
quoque tubero fuit qui ofilio operam
dedit. fuit autem patritius et transiit ca
usis agendis ad ius civile. maxime post
quam quintum ligarium accusavit nec
obtinuit apud gaium cesarem. is est
quintus ligarius qui cum affrice oram
teneret infirmum tuberonem applica
re non permisit nec aquam haurire. quo
nomine eum accusavit. et cicero defendit
extat eius oratio satis pulcherrima
que scribitur pro quinto ligario. tubero
doctissimus quidem habitus est iuris pu
blici et privati et complures utriusque operis
libros reliquit sermone etiam antiquo usus
affectavit scribere. et ideo parum libri eius
grati habentur. post hunc maxime
auctoritatis fuerunt atteius capito qui
ofilium secutus est. et antistius labeo qui
omnes hos audivit. institutus est autem
a trebatio. ex his atteius consul fuit. labeo
noluit cum offerretur ei ab augusto con
sulatus quo suffectus fieret honorem suscipere.
sed plurimum studiis operam dedit et totum
annum ita diviserat ut rome sex mensi
bus cum studiosis esset. sex mensibus secede
ret et conscribendis libris operam daret.
itaque reliquit quadrigenta volumina
ex quibus plurima inter manus versantur.
hii duo primum veluti diversas sec
tas fecerunt. nam atteius capito
in his que ei tradita fuerant perseverabat.
Labeo ingenii qualitate et fiducia
doctrine qui et ceteris operis sapientie
operam dederat plurima innovare in
stituit. et ita atteio capitoni Furi
us sabinus successit labeoni nerva qui
adhuc eas dissensiones auxerunt. hic
etiam a cesari familiarissimus fuit m

[illegible]

In lege. ex his que forte

[illegible]

Massurius Sabinus in equestri ordine fuit et publice primus respondit. posteaque hoc cepit beneficium dari a Tiberio Cesare hoc tamen illi concessum erat. et ut noverit sciam ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus dabatur sed qui fiduciam studiorum suorum habebant consulentibus respondebant. neque responsa utique signata dabant sed plerumque iudicibus ipsi scribebant aut testabantur qui illos consulebant. primus divus Augustus ut maior iuris auctoritas haberetur constituit ut ex auctoritate eius responderent. et ex illo tempore peti hoc pro beneficio cepit. et ideo optimus princeps Adrianus cum ab eo viri pretorii peterent ut sibi liceret respondere scripsit eis hoc non peti sed prestari solere. et ideo si quis fiduciam sui haberet delectari se populo ad respondendum se prepararet. Ergo Sabino concessum est a Tiberio Cesare ut populo responderet. qui in equestri ordine iam grandis natu et fere annorum quinquaginta receptus est. huic nec ample facultates fuerunt sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. huic successit Gaius Cassius Longinus natus ex filia Tuberonis que fuit neptis Servii Sulpicii et ideo proavum suum Servium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quartino temporibus Tiberii sed plurimum in civitate auctoritatis habuit eousque donec eum Cesar civitate pelleret. expulsus ab eo in Sardiniam revocatus a Vespasiano diem suum obiit. Nerve successit Proculus. fuit eodem tempore et Nerva filius. fuit et alius Longinus ex equestri quidem ordine qui postea ad preturam usque pervenit. sed Proculi auctoritas maior fuit. nam etiam plurimum potuit. appellati quoque sunt partim Cassiani partim Proculiani. que origo a Capitone et Labeone ceperat. Cassio Celius Sabinus successit qui plurimum temporibus Vaspasiani potuit. Proculo Pegasus qui temporibus Vespasiani prefectus urbi fuit. Celio Sabino Priscus Iavolenus. Pegaso Celsus. patri Celso Celsus filius et Priscus Neratius qui utrique consules fuerunt. Celsus quidem et iterum. Iavoleno Prisco Aburnius Valens et Tuscianus item Salvius Iulianus.

De legibus senatusque consultis et longa consuetudine.

Pap. Lex est commune preceptum virorum prudentium consultum, delictorum que sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio, communis rei publice sponsio.

Marcian. Nam et Demosthenes orator sic diffinivit. sed philosophus summe stoice sapientie Crisippus sic incipit libro quem fecit nepino.

Celsus. Ex his que forte uno aliquo casu accidere possit iura non constituuntur.

Id. Nam ad ea potius debet aptari ius que et frequenter et facile quam que per raro eveniunt.

Paul. Ad placium toiarana ci deico tuit tineo noisino iomo o tea.

Modest. Legis virtus hec est imperare vetare permittere punire.

Ulp. Iura non in singulas personas sed generaliter constituuntur.

Id. Non ambigitur senatum ius facere.

Iul. Neque leges neque senatusconsulta ita scribi possunt ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur. sed sufficit ea que plerumque accidunt contineri.

Id. Et ideo de his que primo constituuntur aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

Id. Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis comprehendi. sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni preest ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

Ulp. Nam ut ait Pedius, quotiens lege aliquid unum vel alterum introductum est, bona occasio est cetera que tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certe iurisdictione suppleri.

Paul. Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

Iul. In his que contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

Paul. Ius singulare est quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

Cels. Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

Id. Benignius leges interpretande sunt, quo voluntas earum conservetur.

Id. In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio que vitio caret, presertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

Iul. Non omnium que a maioribus constituta sunt ratio reddi potest.

Ner. Et ideo rationes eorum que constituuntur inquiri non oportet: alioquin multa ex his que certa sunt subvertuntur.

Ulp. Cum lex in preteritum quid indulget, in futurum vetat.

Paul. Minime sunt mutanda que interpretationem certam semper habuerunt.

Cels. Incivile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere.

Mod. Nulla iuris ratio aut equitatis benignitas patitur ut que salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

Paul. Non est novum ut priores leges ad posteriores trahantur.

Tertullian. Ideo quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, et semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent que quandoque similes erunt.

Paul. Sed et posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrarie sint, idque multis argumentis probatur.

Id. Contra legem facit qui id facit quod lex prohibet: in fraudem vero qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit.

Ulp. Fraus enim legi fit, ubi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit.

Id. Princeps legibus solutus est: augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt que ipsi habent.

Iul. De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet quod moribus et consuetudine inductum est. et si qua in re hoc defecerit, tunc quod proximum et consequens ei est: si nec id quidem appareat, tunc ius quo urbs Roma utitur servari oportet. Inveterata consuetudo pro lege non inmerito custoditur, et hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipse leges nulla alia de causa nos teneant quam quod iudicio populi recepte sunt, merito et ea que sine ullo

scripto populus probavit tenebunt omnes. Nam quid interest suffragio populus voluntatem suam declaret an rebus ipsis et factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

Ulp. Diuturna consuetudo pro iure et lege in his que non ex scripto descendunt observari solet.

Id. Cum de consuetudine civitatis vel provincie confidere quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

Herm. Sed et ea que longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio non minus quam ea que scripta sunt iura servantur.

Paul. Immo magne auctoritatis hoc ius habetur, quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto comprehendere.

Id. Si de interpretatione legis queratur, in primis inspiciendum est quo iure civitas retro in huiusmodi casibus usa fuisset: optima enim est legum interpres consuetudo.

Callistr. Nam imperator noster Severus rescripsit in ambiguitatibus que ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis obtinere debere.

Cels. Quod non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine optentum est, in aliis similibus non obtinet.

Modest. Ergo omne ius aut consensus fecit aut necessitas constituit aut firmavit consuetudo.

Ulp. Totum autem ius consistit aut in adquirendo aut in conservando aut in minuendo: aut enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conservet, aut quomodo alienet aut amittat.

De constitutionibus principum

Ulp. Quod principi placuit legis habet vigorem: utpote cum lege regia, que de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epistolam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto precepit, legem esse constat. Hec sunt quas vulgo constitutiones appellamus. Plane ex his quedam sunt personales nec ad exemplum trahuntur. Nam quod princeps alicui ob merita indulsit, vel si quam penam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur.

Ulp. In rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure quod diu equum visum est.

Iavolen. Beneficium imperatoris, quod a divina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus.

De statu hominum

Gai. Omne ius quo utimur vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.

Hermog. Cum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de personarum statu ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui secuti et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur, dicemus.

Paul. Summa itaque de iure personarum divisio hec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.

Florent. Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. Servitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. Servi ex eo app

[illegible]

plicati sunt q[ui] i[m]peratores captiuos ue[n]dere ac p[er] hoc s[er]uare n[ec] occidere solent.

Mancipia uero dicta q[uod] ab hostib[us] manu capiantur.

Marcia. Et s[er]uor[um] q[ui]dem una est [con]ditio. Libor[um] aut[em] hominu[m] q[ui]dam ingenui sunt q[ui]dam libertini. Seruí aut[em] in dominio n[ost]r[o] rediguntur aut iure ciuili aut gentium. Iure ciuili si q[ui]s se maior uiginti q[ui]nq[ue] ann[is] ad p[re]tiu[m] participandu[m] uenire passus est. Iure gentium s[er]ui sunt q[ui] ab hostib[us] capiunt[ur] aut q[ui] ex ancill[is] n[ost]ris nascunt[ur]. Ingenui sunt q[ui] ex matre libera nati sunt. Sufficit eni[m] libera[m] fuisse eo t[em]p[o]r[e] quo nascitur lic[et] ancilla [con]cepit. Et [con]trario si libera [con]cepit, deinde ancilla parit, pl[ac]uit eum qui nascit[ur] libe[rum] nasci. Nec interest iustis nuptiis [con]cepit an uulgo, q[ui]a no[n] deb[et] calamitas matris nocere ei q[ui] in uentre est. Ex hoc quesitu[m] e[st] si ancilla pregna[n]s manumissa sit deinde ancilla p[os]t ea f[act]a aut expulsa ciuitate peperit, libe[rum] an s[er]uum pariat. Et t[ame]n rectius p[ro]batu[m] libe[rum] nasci, et suffic[er]e ei q[ui] in uentre e[st] libera[m] matre[m] u[e]l medio t[em]p[o]r[e] habuisse.

Gaius. Libertini su[n]t q[ui] ex iusta s[er]uitute manumissi su[n]t.

Gai. Qui in utero e[st] p[er]inde ac si in reb[us] humanis e[ss]et custoditur quot[ien]s de co[m]modis ipsius partus q[ueri]tur, quamq[uam] alii an[te]q[ua]m nascatur nequaqua[m] p[ro]sit.

Pap. Imp[er]ator p[ius] antoninus re[scrip]sit no[n] ledi statum libor[um] ob tenore[m] instrumenti male [con]cepti.

Ulp. Inmultis iuris n[ost]ri articulis deterior est [con]ditio feminar[um] qua[m] masculorum.

Ulp. Queritur hermofroditum cui [com]param[us] et magis puto eius sexus estimandu[m] q[ui] in eo p[re]ualet.

Paul. Paulus respondit eu[m] qui uiuente patre et ignorante de [con]iunctione filie [con]ceptus e[st] lic[et] post mortem aui natus sit iustum filiu[m] ei ex q[uo] [con]cept[us] est esse no[n] uideri.

Ulp. Septimo mense nasci p[er]fectu[m] partum iam receptu[m] est p[ro]pter auctoritatem doctissimi uiri ypocratis. Et ideo credendu[m] est eum q[ui] ex iustis nuptiis septimo mense nat[us] e[st] iustu[m] filiu[m] e[ss]e.

Hermog. Seruus in ca[pi]ta[lib]us fortune iudicio a d[omi]no [com]missus et si fuerit absolut[us] non fit liber.

Paul. Non sunt lib[er]i q[ui] [contra] forma[m] humani gen[er]is [con]u[er]so more p[ro]creant[ur], ueluti si mulier monstrosu[m] aliq[ui]d aut p[ro]digiosu[m] enixa sit. Partus aut[em] q[ui] membror[um] humanor[um] officia ampliauit aliquatenus uidet[ur] effect[us] et ideo inter lib[er]os [con]numerab[itu]r.

Triph. Arretusa si ea ut [illegible] peperit u[t] libera esset testa[men]to iussa e[st]. Primo p[ar]tu unu[m], s[ecun]do tres peperit. Quesitu[m] e[st] an q[ui]s eor[um] lib[er] esset. Hec [con]ditio libertati ad posita iam i[m]plenda mulieri e[st]. S[ed] no[n] dubitari deb[et] q[ui]n ultim[us] lib[er] nascat[ur]. Nec e[nim] natura p[er]misit si[mu]l uno i[m]petu duos infantes de utero matris excedere, ut ordine i[n]certo nascentium non appareat q[ui] i[n] s[er]uitute u[e]l libertate nascat[ur]. Incipie[n]te igit[ur] partu existens [con]dicio efficit ut ex libera e[dat]ur q[ui] p[ost] ea nasc[itur], ueluti si quelib[et] alia [con]ditio libertati mulieris adposita.

[illegible]

parturiente ea exulat vel manumis-
sam sub hac condicione si decem milia he-
redi dederit ex momento quo
parit per alium impleverit condicionem
iam liberam peperisse credenda est.

Ulp. Idem erit si eadem rechusa pri-
mo duos peperit postea geminos
ediderat dicendum est enim non posse di-
ci utrumque ingenuum nasci. sed eum qui
posterior nascatur. quo ergo facti pocius
est non iuris.

Id. In urbe roma nunc qui sunt ex con-
stitucione imperatoris antonini cives
romani effecti sunt.

Id. Imperator adrianus publicio mar-
cello rescripsit liberam que pregnans ul-
timo supplicio dampnata est liberum pare-
re et solitum esse servari eam dum partum
ederet. sed si ei que ex iustis nuptiis
concepit aqua et igni interdictum est civem
romanum parere et in potestate patris.

Cels. Cum legitime nuptie facte
sint patrem liberi sequuntur vulgo concep-
tus matrem sequitur.

Ulp. Qui furere cepit et statum et dig-
nitatem in qua fuit et magistratum et po-
testatem videtur retinere sicut rei sue do-
minium retinet.

Modestinus. Homo liber qui se vendidit
manumissus non ad suum statum reverti-
tur quo se abdicavit sed efficitur liber-
tine condicionis.

Id. Herennius modestinus respondit. Si eo
tempore ancilla enixa est quo per legem dona-
tionis manumissa esse debuit cui ex
constitucione libera fuerit ingenuum ex ea
natum.

Id. Vulgo concepti dicuntur qui
patrem demonstrare non possunt vel qui
possunt quidem sed eum habent quem habere

non licet. qui et spurii appellantur para-
...

Ulp. Lex nature hec est ut qui nascitur sine legitimo matrimonio
matrem sequatur. nisi lex specialis aliud
inducit.

Id. Ingenuum accipere debemus etiam eum de quo sentencia lata est.
quamvis fuerit libertinus quia res iudicata pro
veritate accipitur.

Ulp. Qui in utero sunt in toto pene iu-
re civili intelliguntur in rerum natura esse. nam
et legitime hereditates his restituuntur.
et si pregnans mulier ab hostibus capta
sit id quod natum erit postliminium habet.
item patris vel matris condicionem sequitur. pre-
terea si ancilla pregnans subrepta fuerit
quamvis apud bone fidei emptorem peperit
id quod natum erit tamquam furtivum usu
non capitur. his consequens est ut libertus quoque
quamdiu patroni filius nasci possit eo iure
sit quo sunt qui patronos habent.

Ulp. Eum qui se libertinum esse fate-
tur nec adoptando patronus ingenu-
um facere potuit. De his qui sui vel alieni iuris sunt.

Gai. De iure personarum alia divisio
sequitur. quod quedam persone sui iuris sunt
quedam alieno iuri subiecte sunt. Videa-
mus itaque de his que alieno iuri subiecte
sunt. Nam si cognoverimus que iste
persone sunt. simul intelligemus que sui
iuris sunt. Dispiciamus itaque de his qui in
aliena potestate sunt. Igitur in pote-
state sunt servi dominorum. que quidem po-
testas iuris gentium est. Nam apud
omnes peraeque gentes animadvertere possumus
dominis in servos vite necisque potestatem
fuisse et quodcumque per servum adquiritur id do-
mino adquiritur. Sed hoc tempore nullis homi-
nibus qui sub imperio romano sunt licet supra
modum et sine causa legibus cognita in

suos suos seuire nam ex constitutione diui
pii antonini qui sine causa seruum suum
occiderit non minus puniri iubetur quam qui
alienum seruum occiderit. Sed et maior asperitas
dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

Ulp. Si dominus in seruos suos seuierit
uel ad inpudicitiam turpemque uiolationem
compellat que sint partes presidis ex rescrip-
to diui pii ad elium marcianum proconsulem baetice
manifestabatur cuius rescripti
uerba hec sunt. Dominorum quidem pote-
statem in suos seruos illibatam esse opor-
tet nec cuiquam hominum ius suum
detrahi. Sed dominorum interest ne auxilium
contra seuiciam uel famem uel intolerabilem in-
iuriam denegetur his qui iuste deprecantur.
Ideoque cognosce de querelis eorum qui ex familia
iulii sabini ad statuam confugerunt
et si uel durius habitos quam equum est uel
infami iniuria affectos cognoueris.
ueniri iube. ita ut in potestate eius non
reuertantur. Qui si mee constitutioni fraudem
fecerit sciet me hoc admissum seuerius exse-
cuturum. Diuus etiam adrianus umbriciam quan-
dam matronam in quinquennium relegauit
quod ex leuissimis causis ancillas atrocis-
sime tractasset.

Gai. Item in potestate nostra sunt liberi no-
stri quos ex iustis nuptiis procreauimus
quod ius proprium ciuium romanorum est.

Ulp. Nam ciuium romanorum quidam
sunt patres familias. alii filii fami-
lias. quedam matres familias. quedam
quedam filie familias. patres famili-
as sunt qui sunt sue potestatis. siue pu-
beres siue inpuberes. simili modo matres
familias. filii familias et filie que
sunt in aliena potestate. nam qui ex me
et uxore mea nascitur in mea potestate
est. Item qui ex filio meo et uxore eius nascitur

id est nepos meus et neptis eque
in mea sunt potestate et pronepos et pro-
neptis et deinceps ceteri.

Id. Nepotes ex filio mortuo auo re-
cidere solent in filii potestatem hoc est
patris sui. Simili modo et pronepotes et
deinceps. uel in filii potestate siue iu
in familia manserit. uel in eius parentis qui
ante eos in potestate est. Et hoc non tantum in
naturalibus uerum in adoptiuis quoque iuris est.

Id. Filium eum diffinimus qui ex uiro et
uxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuis-
se maritum uerbi gratia per decennium re-
uersum anniculum inuenisse in domo
sua placet nobis iuliani sententia hunc non
esse mariti filium non tamen ferendum. Iulianus
ait eum qui cum uxore sua adsidue
moratus nolit filium agnoscere qua-
si filium non suum. Sed mihi uidetur quod et
sceuola probat. Si constet maritum aliquam-
diu cum uxore non concubuisse infirmita-
te interueniente uel alia causa uel si ea uali-
tudine pater familias fuit ut generare
non possit hunc qui in domo natus est licet
uicinis scientibus filium non esse.

Id. Si qua pena pater fuerit affectus
ut uel ciuitatem amittat uel seruus pene ef-
ficiatur sine dubio nepos filii loco suc-
cedit.

Id. Patre furioso liberi
nichominus in patris sui potestate
sunt. Idem et in omnibus est parentibus qui habent
liberos in potestate. Nam cum ius potestatis
moribus sit receptum. nec possit
desinere quis habere in potestate non exier-
int liberi quibusdam casibus solent. neque
quam dubitandum est remanere in po-
testate. Quare non solum eos liberos in
potestate habebit quos ante furorem
genuit. uerum et siqui ante furorem concepti
in furore editi sunt. Sed et si in furore agente

re eo uxor concipiat, videndum an in potestate eius nascatur filius. Nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest: quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde et si furiosa sit uxor, ex ea autem conceptus in potestate nascetur. Sed et si in furore eius conceptus ab eo, quo non furebat, sine dubio in potestate nascetur, quia retinet matrimonium. Sed et si ambo in furore agant et uxor et maritus et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque: adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquirat illi commodum eius quod filius adquisiuit.

Pomp. Filius familias in publicis causis loco patris familias habetur, velut ut magistratum gerat, ut tutor detur.

Ulp. Si iudex nutriri vel ali oportere pronuntiaverit, si filius sit an non, tamen alimentorum causa veritati facit praeiudicium: nec dicendum est de veritate quaerendum.

Modest. Inviti filii naturales vel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

De adoptionibus et emancipationibus et aliis modis quibus ius potestatis solvitur.

Modest. Filios familias non solum natura, verum et adobtiones faciunt. Quod adobtionis nomen est quidem generale, in duas autem species dividitur, quarum altera adobtio dicitur, altera adrogatio. Adobtantur filii familias, adrogantur qui sui iuris sunt.

Gaius. Generalis enim adobtio duobus modis fit, aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adobtamus eos qui sui iuris sunt: quae species adobtionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an velit eum quem adobtaturus sit iustum sibi filium esse; et is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adobtamus eos qui in potestate patris sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius filia, sive inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. Illud utriusque adoptionis commune est, quod et hi qui generare non possunt, quales spadones, adobtare possunt. Hoc vero proprium est eius adobtionis quae per principem fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

Gai. Si consul vel preses filius familias sit, posse eum apud semetipsum vel emancipari vel in adoptionem dari constat.

Modestin. Magistratum apud quem legis actio est emancipare filios suos et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.

Celsus. In adobtionibus eorum dumtaxat qui sue potestatis sunt voluntas exploratur. Sin autem a patre dantur in adobtionibus, in his utriusque arbitrium expectandum est vel consentiendo vel non contra dicendo.

Gai. Cum nepos adobtatur quasi ex filio natus, consensus filii exigitur: idque et Iulianus scribit.

Celsus. Cum adobtio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum inter quos iura adgnationis consequuntur.

Modestin. Quod necessario tutoris auctoritas intercedet in adrogatione ante

Sed qualiter hoc fiet? Bulgarus non invenio explicatum. Sed sic forte: pater vadit ad filium et dicit ei: O fili mi, tu es in mea potestate constitutus, unde ego emancipo te coram te ipso. ... vel sic: ... filius consul vel preses sic dicit: Ego emancipo me coram me ipso ... ut emanciper coram me ipso presto vidente patre meo. Sed prima magis placet. b.

Hec est ratio quare per principis auctoritatem fit arrogatio, magistratus quam adoptio ... ipsi qui arrogantur immediate subiacent principi ... sed ipsi qui sunt in aliena potestate non immediate subiacent principi sed alio mediante ... aut preside iudice mediante.

te p̃uenerat sub diuo claudio recte mutatum est.

Vlp. Et eciam ad optare l' adoptari p.

Paul. Si quis nepotem quasi ex filio natum quem in potestate ht̃ consentiẽte filio adoptauit: non adgnascit auo suus heres qui pre eum post mortẽ aui quasi ipatris sui recidit potestatẽ.

Id. Si is qui filiũ haberet i nepotis locũ adoptauit: perinde atque si ex eo filio natus esset: et is filius auctor factus fuerit mortuo auo nõ esse nepotẽ i potestate filii.

Vlp. Qui liberatus est patria potestate is postea in potestate redigi non pot nisi adoptione.

Pap. Lnoi fere iure finita patris adoptiui potestate nullũ ex pristino retineretur uestigium denique et patria dignitas quesita per adoptionẽ finita ea deponitur.

Pomp. Si etiam nepos ex filio ap adoptatum patrem conceptus et natus post emancipationem iura omnia perdit.

Vlp. Si pater familias adoptatus sit oĩa que eius fuerint et adquiri possunt tacito iure ad eũ transeunt qui adoptauit. Hii amplius liberi eius qui in potestate sunt eum secuntur. Sed et qui postliminio redeunt l' qui in utero fuerint cum adrogaretur similiter modo in potestatem adrogatoris rediguntur.

Qui uult duos filios ex altero eorum nepotẽ ht̃ sicut ille nepotẽ quasi ex altero natũ sic adoptare pot hoc efficere si eum emancipauit et sic adoptauit quasi ex altero natũ. Fac enĩ hoc qui q liberis non quasi auus. et qua ratio ne qui ex quolibet natũ potest adoptare. ita pot et quasi ex altero filio.

Cum ad rogationibus cognitio uertitur. Hem forte minor sexaginta annis sit qui adrogat quia magis liberorum creationi studere debeat. nisi forte morbus aut ualitudo in causa sit aut alia iusta causa adrogandi ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. It non debet quis plures adrogare nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum nec maiorem minor.

Iauolen. Adoptio enim in his personis locum ht̃ in quibus et natura pt.

Vlp. Nec ei [illegible] permittitur [illegible] huic adrogare qui tutelam l' curam alicuius administrauit. Si minor .xxv. ann. sit qui adrogatur. ne forte eum ideo adroget ne rationes reddat. Item inquirendũ est ne forte causa adrogandi subsit. Eorum dũ taxat pupillorum adrogatio permittenda est. qui l' naturali cognatione l' sanctissima affectione ducti adoptant. ceterorum prohibenda [illegible] ee in potestate auctorum et finire tutelam et substitutionẽ a parẽte factam extinguere. Primũ quidem excutiendũ erit que facultates pupilli sint et que eius qui adoptare eum uelit ut estimetur ex comparatione earum an salubris adoptatio possit pupillo intelligi. Deinde cuius uite sit is qui uelit pupillum redigere in familiam suam. Tertio cuius idem etatis sit ut estimetur an melius sit de liberis procreandis cogitare eum quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. Preterea uidendũ est an non debeat permitti ei qui l' unũ habebit l' plures liberos adoptare alium ne aut illorum quos ex iustis nuptiis procreauit d' minu

atur spes quã unusquisq; libero4 ob sequo parere sibi aut q adoptat' filie mini pcipiat, quã dignũ erit eũ ꝯsequi. Cõnctum eductioẽm pmittetur adoptare pauperiori. si uite eius sobrietas clara sit. l' affectio honesta nec incognita. Satisdatõ aut in his casib; dari solz.

Marc. Non alr' ẽ uoluntati eius qui adrogare pupillũ uolz si cãm eius ob aliam pbauit subscbendo erit q si cauit suo publico se restituturum ea que ex boñis eius ꝯsecut' fuit. illis ad quos puentura res eẽt si adrogat' pmãsisset in suo statu.

Vlp. Hoc[illegible]ũ ubis satis dationis que ab adrogatore prestari debz ad quos ea res ptin z alibi tanb; psspectũ esse que sis tablis date sũt z mlto mag substituto suo. Item legatarys. nemo dubitat que satisdatio si omissa fuit utilis actio in adrogatorem

Marc. Nec aut satisdatõ dat. locũ hab3. s' impubes decessit. set z si de pupillo loqr' tñ hoc z in pupilla obs'uando est.

Gai. Nam z femine ex rescripto pncipis adrogari possũt.

Vlp. Si adrogatõ decessit impube relicto filio adoptiuo z mox impube decedat an hr̃edes quoq; restituere se tbõa adrogati. z ptera quartã prẽs. S; an impuberi adrogato substitui ere pt' ꝗritur z puto non admittendã substitutionẽ; nisi forte ad qrtam qm ex boñis ei ꝯsequitur. ractem ut ei que ad pubertate; substituit. ceterũ si fidei eius ꝯmittat ut qui; restituat nõ opõtet admitti fidei ꝯmissũ q2 hoc nõ iudicio eius ad eum puenit s; pncipali puidẽtia

Quã oĩa dicenda sunt siue in locũ filij siũ in locũ nepotis aliqs impuberem adrogauerit.

Paul'. Qui in adoptionẽ dat' hiis qb; adgnascit' z cognat' sit qb; uero non adgnascit' nec cognat' sit. adoptio ẽ nõ ius sanguinis s; ius adgnatõis adfert. z idõ si filium adoptauero uxor mea illi matris loco nõ est. n; ẽ adgnascit ei pp q nec cognata eius sit. Item nec mat' mea auie loco illi ẽ qm his q extra familiã meã sũt non adgnascit'. S; filie mee his quẽ adoptaui frat' sit. qm in familia mea ẽ filia. nuptijs tñ z eo4 phibitis.

Vlp. Neq; absens neq; dissentiẽs adrogari pot.

Pd. Post mortẽ filie sue que ut mater familias q̃i iure emãcipata uixerat. z testamto scptis hr̃edib; decessit adit' factũ suum q̃i nõ iure eam nec psentib; testib; emãcipasset. pat' moue ꝯtrouisiam phibetur. Cẽꝗ ad optare n; adoptare q̃s absens nec p alium huiusmõi sollẽpnitatem pagere pot.

Vlp. Quem fili' meus emãcipatus adoptauit. is nepos meus nõ erit.

Pd. Ex adoptiuo nat' adoptiui locũ optinet in iure ciuili.

Gai. Libm arbitriũ est ei qui filiũ z ex eo nepotem in potestatẽ habebit. filium qdem potestate dimittere nepotem uero in potestate retinẽ. l' ex diuerso filiũ in potestate retinere. nepotẽ uero manumittere l' oẽs sui iuris efficere. eadem. z de pnepote dicta eẽ intelligem'.

Gai. Si pat' nãt' loq qdem n̄ possit alio tñ modo quã s'mone manifesti

facere possit uelle se filium suum in adoptionem dare. per inde confirmatur ad obtio ac si iure facta esset.

Gai. Et qui uxorem non habent filios adoptare possunt.

Marcia. Non potest filius qui est in potestate patris ullo modo compellere eum nescit in potestate siue naturalem siue adoptiuum.

Pap. Non numquam autem impubes qui adoptatus est audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. idque causa cognita per iudicem statuendum erit.

Imp. Anton. Rescripsit pupillum suum tutori adoptare permittendum.

Marcia. Et si pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi probauerit equum esse emancipari eum a patre adoptiuo atque ita pristinum ius recipere.

Gai. Si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus ut post triennium puta eum nomine in adoptionem des, quesitum est an actio ulla sit. et labeo putat nullam esse actionem. non enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere.

Id. Per adoptionem dignitas non minuitur. sed augetur. senator et si a plebeio adoptatus sit, manet senator. similiter manet et senatoris filius.

Id. Emancipari filium a patre qui in loco possessionis constat ut exeat de patria potestate. apud proconsulem etiam puellam que sortita non est. et manumitti et in adoptionem dari posse placet.

Id. Adoptare quis nepotis loco potest et si filium non habet. eum quem quis adoptauit emancipatum. uel in adoptionem datum iterum non potest adoptare.

Marcell. Adoptio non iure facta a principe confirmari potest.

Tryp. Nam ita diuus marcus eutichiano rescripsit. quod desideras an impetrare debeas estimabunt iudices. adhibitis etiam his qui contradicent idest qui ledentur confirmatione adoptionis.

Modest. Adrogato patre familias liberi qui in eius erant potestate nepotes aput adrogatorem efficiuntur. simulque cum patre suo in eius recidunt potestatem. quod non similiter in adoptione contingit. nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. Non tamen cuiquis adoptat. sed et cum adrogat maior esse debet eo quem sibi per adrogationem filium facit. utique plene pubertatis. idest decem et octo annis eum precedere debet. Spado adrogando suum heredem sibi adcrescere potest. nec ei corporale uitium impedimento est.

Id. Si pater filium ex quo nepos illi est in potestate emancipauerit et postea eum adoptauerit mortuo eo nepos in patris non recidit potestatem. nec is nepos in patris recidit potestatem quem auus retinuit filio dato in adoptionem quem denuo rursus adop

Id. Etiam infantem in [illegible] statuit adoptionem dare possumus.

Pomp. Adoptio non solum filiorum sed et quasi nepotum fiunt. ut aliquis nepos esse uideatur per inde quasi ex filio uel incerto natus sit.

Proc. Si is qui nepotem ex filio habet in nepotis loco aliquem adoptauit, non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit ut etiam iure legis nepos suus esset quasi ex lucio puta filio suo et ex matre familias eius natus esset contra puto.

[gloss: illegible]

Paul. Honesta ei qui in adoptionem datur est ad patrem adoptiuum transferuntur.

Ulp. In seruitute mea quis cum sit filius in potestatem meam redigi beneficio principis potest. ubi tamen eum manere non dubitatur.

De diuisione rerum et qualitate.

Gai. Summa rerum diuisio in duos articulos deducitur. nam aliae sunt diuini iuris, aliae humani. Diuini iuris sunt ueluti res sacrae et religiosae. Sanctae quoque res ueluti muri et portae quodammodo diuini iuris sunt. quod autem diuini iuris est id nullius in bonis est. id uero quod humani iuris est plerumque alicuius in bonis est. potest et nullius in bonis esse. nam res hereditariae antequam aliquis heres existat nullius in bonis sunt. Hae autem res quae humani iuris sunt aut publicae sunt aut priuatae. quae publicae sunt nullius in bonis esse creduntur. ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatae autem sunt quae singulorum sunt. Quaedam praeterea res corporales sunt quaedam incorporales. Corporales hae sunt quae tangi possunt ueluti fundus, homo, uestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles. Incorporales sunt quae tangi non possunt qualia sunt ea quae in iure consistunt sicut hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet quod in hereditate res corporales continentur. Nam et fructus qui ex fundo percipiuntur corporales sunt et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerumque corporale est ueluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum quae etiam seruitutes uocantur.

Marcian. Quaedam naturali iure communia sunt omnium, quaedam uniuersitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae uariis ex causis cuique adquiruntur. Et quidem naturali iure omnium communia sunt ista: aer, aqua profluens et mare et per hoc litora maris.

Flor. Item lapilli, gemmae et cetera quae in litore inuenimus iure naturali nostra statim fiunt.

Marcian. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen uillis et aedificiis et monumentis abstineatur, quia non sunt iuris gentium sicut et mare. idque et diuus Pius piscatoribus Formianis et Capenatis rescripsit. Sed flumina paene omnia et portus publica sunt.

Gai. Riparum usus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. itaque nauem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi religare, retia siccare et ex mari reducere, onus aliquid in his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. Sed proprietas illorum est quorum praediis haerent. qua de causa arbores quoque in his natae eorundem sunt. In mari piscantibus liberum est casam in litore ponere in qua se recipiant.

Marcian. Item, ut et soli domini constituantur qui ibi aedificant, sed quamdiu aedificium manet; alioquin aedificio dilapso quasi iure postliminii reuertitur locus in pristinam causam, et si alius in eodem loco aedificauerit eius fit. Uniuersitatis sunt non singulorum ueluti quae in ciuitatibus sunt theatra et stadia et similia et si qua alia sunt communia ciuitatium. ideoque nec seruus communis ciuitatis singulorum pro parte intellegitur sed uniuersitatis, et ideo tam contra ciuem quam pro eo posse seruum

[gloss: illegible]

civitatis torqueri divi fratres rescripserunt. Ideo et in urbibus civitatis non sit necesse veniam edicti petere si nocet in iure aliquem excluditur. ¶ Sacre res et religiose et sancte in nullius bonis sunt. Sacre autem res sunt hee que publice consecrate sunt non private. Si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit sacrum non est sed profanum. Semel autem ede sacra facta etiam diruto edificio locus sacer manet. Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit dum mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulcrum etiam invitis ceteris licet inferre. Sed in alienum locum licet inferre concedente domino. Et licet postea ratum id habuerit quam illatus est mortuus, religiosus locus fit. Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum sicut testis in ea re est Virgilius.

Ulp. Sed divi fratres contra rescripserunt.

Marcian. Sanctum est quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem sagmina quedam herbe quas legati populi romani ferre solent ne quis eos violaret sicut legati grecorum ferunt ea que vocantur ceriçia. In municipiis quoque muros esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere ne quid in his immitteretur.

Ulp. Sacra loca ea sunt que publice sunt dedicata, sive in civitate sint sive in agro. Sciendum est locum publicum tunc sacrum fieri posse cum princeps eum dedicavit vel dedicandi dedit potestatem. ¶ Illud notandum est aliud esse sacrum locum aliud sacrarium. Sacer locus est locus consecratus. Sacrarium est locus in quo sacra reponuntur, quod etiam in edificio privato esse potest. Et solent qui liberare eum locum religione volunt sacra inde evocare. Proprie dicimus sancta que neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata, ut leges sancte sunt: sanctione enim quadam sunt subnixe. Quod enim sanctione quadam subnixum est id sanctum est, et si deo non sit consecratum. Et interdum in sanctionibus adicitur ut qui ibi aliquid commisit capite puniatur. ¶ Muros autem municipales nec reficere licet sine principis vel presidis auctoritate, nec aliquid eis coniungere vel superponere. Res sacra non recipit estimationem.

Pomp. Aristo ait sicut id quod in mare edificatum sit fieret privatum, ita quod mari occupatum sit fieri publicum.

Pomp. Si quis violaverit muros capite punitur, sicuti si quis transcendet scalis admotis vel alia qualibet ratione. Nam cives romanos alias quam per portas egredi non licet, cum illud hostile et abominandum sit. Nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id quod murum transcendere voluit.

De senatoribus.

Ulp. Consulari femine utique consularem virum preferendum nemo ambigit, sed vir prefectorius an consulari femine preferatur videndum. Putem preferri, quia maior dignitas est in sexu virili. Consulares autem feminas dicimus consularium uxores. Adicit Saturninus et matres, quod nec usquam relatum est nec umquam receptum.

Marc. Cassius Longinus non putat ei per

mittendu.

mittendū. q̄ ꝓp turpitudinē a senatu motꝰ nec restitutꝰ ē iudicare. uł testimoniū dicē. q̄a lex iulia repetūdaꝝ hoc ꝓhibet.

Modest. Senatū eē remotū senatu hūc capite nō minui sꝫ rome morari diuus seuerꝰ ⁊ antoninus uetare sepsiūt.

Pōponiꝰ. Qui indignꝰ ē inferiori ordine. indignior ē supiori

Ulp. Senatoris filiū accipe debemꝰ. non tm̄ q̄ naturał ē uerū adoptiuū q̄q̄ neq; interest a quo uł q̄rīt adoptatꝰ fuit. nec inter ē iā senatoria dignitate ɔstitutꝰ eū suscepit an añr dignitatē senatoriā.

Paulꝰ. Senatoris filiꝰ ē ⁊ is quē in adoptionē accep. q̄ādiu tm̄ in familia eius manet. emancipatꝰ uō nomē filij emācipatore amittit. Si senatore i adoptionē filiꝰ datꝰ ei q̄ iferioris dignitatis ē. quasi senatoris filiꝰ uīr. q̄z nō admittitꝰ senatoria dignitas adoptiōis iferioris dignitatis nō magꝰ quā ut ɔsularis desinat eē.

Ulp. Emancipatū a patre senatore q̄i senatoris filiū habi posse placet. Jꝰ labeo scribit. ⁊ eū q̄ post mortē pr̄is senatoris natꝰ sit. q̄i senatoris filiū filiū eē. Sꝫ eū q̄ postea q̄ pr̄ eiꝰ de senatu motꝰ ē ɔceptꝰ ⁊ nascitꝰ. proculꝰ ⁊ pegasus opinātꝰ nō eē q̄i senatoris filiū. quoꝝ sñia uā ē. nec ē ꝓprie senatoris filiꝰ cuiꝰ pr̄ anteq̄ nascitꝰ senatu motꝰ ē. añ q̄ iste nascēt.

Siq̄s ɔceptꝰ q̄dē sit añ quā pr̄ eiꝰ senatu moueatꝰ. natꝰ aūt post pr̄is amissā dignitatē magꝰ ē ut q̄i senatoris filiꝰ intelligatꝰ. tp̄s ē ɔceptiōis spectandū eē plerisq; placuit. Siq̄s ⁊ pr̄em ⁊ auū hūit senatorē ⁊ q̄i filiꝰ ⁊ q̄i nepos senatoris itelli. Sꝫ ⁊ si pr̄ amisit dignitatē añ ɔceptionē hꝰ q̄ri potit. an q̄ uis q̄i senatoris filiꝰ nō intelligatꝰ q̄i nepos tm̄ intelligi debeat. ⁊ magis ē ut debeat ut auī poti eī dignitas ꝓsit q̄ obsit cāꝰ pr̄is. Jd. l. iij. Si desēmine nupte clarissimis ꝑsonis clarissimarū ꝑsonaꝝ appellatōe ɔtinentur. clarissimarū feminaꝝ noīe. senatoꝝ filie ñ q̄ uiros clarissimos sortite st. nō hn̄tꝰ. Feminis

autē dignitatē clarissimā mariti tribuunt. parentes uō donec plebeis nuptijs fuūt copłate. tm̄ diu ē clarissima femina erit q̄diu senatori nupta ē. uł clarissimo. aut separata ab eo alij iferioris dignitatis ñ nupsit.

Ulp. Filiā senatoris nuptias libi secutā pr̄is casus nō facit uxorē. nā q̄ita dignitas libis. ꝓp casū pr̄is remoti a senatu auferenda nō ē.

Ulp. Liberos senatoꝝ accipe debemꝰ. non tm̄ senatoꝝ filios: uerū ⁊ oēs q̄ geniti ex ip̄is uł ex libis eoꝝ dicātꝰ. siue ñales siue adoptiui sint libi senatoꝝ ex q̄bꝰ nati dicūtꝰ. Sꝫ si ex filia senatoris natꝰ sit. spectare debemꝰ pr̄is eiꝰ ɔditōez.

Paulꝰ. Senatores l. ac. iure de domicilio hr̄e uideātꝰ. tm̄ ⁊ ibi uñ oriūdi st hr̄e domiciliū itelligūtꝰ q̄a dignitas domicilij adiectiōez poti dedisse q̄ ꝑmutasse uidetꝰ.

Ulp. Nupte p̄us ɔsulari uiro ipetrē solēt a p̄ncipe. quāuis ꝑ raro ut nupte iterū minoris dignitatis uiro nichominꝰ in ɔsulari maneāt dignitate ut scio antoninū augustū iulie mammee ɔsobrine sue indulsisse. Senatores aūt accipiendi ē eos q̄ a patricijs ⁊ ɔsulib; usq; ad oēs illustres uiros descendit. q̄z hij soli i senatu sñiaꝝ dicē posse.

De offō ɔsuł. R.

Ulp. Offm̄ ɔsulꝰ ē ɔstitui p̄re māumittē uolentib;. ɔsules ⁊ eoꝝ singli māumittātꝰ. Sꝫ nō potꝰ q̄ apd̄ alteꝝ noīa edidit apd̄ alteꝝ māumittē separte ē si māumissiones sane uō q̄ ex eis collega māumittē nō potit infirmitate uł aliq̄ iusta cā i pedit collegā posse māumissiōez expedire senatꝰ censuit. Consules apd̄ se suos sues māumittē posse nulla dubitatio ē. Sꝫ ⁊ si euenit. ut si minoꝝ. xx. ānis ɔsul sit apd̄ se māumittē nō potit. cum ipse sit q̄ ex senatꝰ ɔsulto ɔsilij cām examinat. apd̄ collegā uō cā ꝓbata pt.

urcius [illegible] ... comemorare necesse est, ut in constituendi prefectorum pretorio officium origo manauit ad uicem magistri equitum prefectos pretorio antiquitus institutos esse a quibusdam scriptoribus traditum est. nam cum apud ueteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur et magistros equitum sibi eligerent qui adsociati principali cure militie gloriam secundam post eos potestatem gererent, regimenti rei publice ad imperatores perpetuos translatis, ad similitudinem magistrorum equitum prefecti pretorio a principibus electi sunt. data est eis plenior licentia ad disciplinae publice emendationem. His cunabulis prefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut appellari a prefectis pretorio non possit. nam cum ante quesitum fuisset, an liceret a prefectis pretorio appellari, et iure liceret et extarent exempla eorum qui prouocauerint, postea publice sententia principali lecta appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide et grauitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis sue quam ipse foret iudicaturus. Sub nixi sunt et alio priuilegio preponuntur ne a minus eorum minoris etate ab aliis magistratibus nisi ab ipsis prefectis pretorio restitui possint.

De officio prefecti urbis. Rubrica.

Ulpianus. Omnia omnino crimina prefectura urbis sibi uendicauit, nec tantum ea que intra urbem admittuntur, uerum ea quoque que extra urbem intra Italiam, ut epistula diui Seueri ad Fabium Cilonem prefectum urbis missa declaratur. Seruos qui ad statuas confugerint uel sua pecunia emptos ut manumittantur, de dominis querentes audiet. Sed et patronos egentes de suis libertis querentes audiet maxime si egros se esse dicant desiderentque a libertis exhiberi. Relegandi deportandique in insulam quam imperator adsignauerit licentiam habet. Initio eiusdem epistule ita scriptum est: cum urbem nostram fidei tue commiserimus, quicquid igitur intra urbem admittitur ad prefectum urbis uidetur pertinere; sed et si quid intra centesimum miliarium admissum sit, ad prefectum urbis pertinet; si ultra ipsum lapidem egressum est, prefecti urbis notitio non est. Si quis seruum suum ad uirum commisisse dicat in uxorem suam a prefecto urbis erit audiendus. Sed et tutores quoque, qui male in tutela siue cura uersati grauiore animaduersione indigent quam ut sufficiat eis suspectorum infamia, quos probatur uel nummis datis tutelam occupasse, uel premio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui daretur, uel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupilli bona alienasse. Quod autem dictum est, ut seruos de dominis querentes prefectus audiet, sic accipiemus non accusantes dominos (hoc enim nequaquam seruo permittendum est nisi ex causis receptis), sed si uerecunde expostulent, si seuitiam, si duritiam, si famem qua eos premant, si obscenitatem in qua eos compulerint uel compellant, apud prefectum urbis exponant. Hoc quoque officium prefecto urbis a diuo Seuero datum est, ut mancipia tueatur ne prostituantur. Preterea curare debebit prefectus urbis, ut nummularii probe se agant circa omne negotium suum et temperent his que sunt prohibita. Cum patronus contemptum se a liberto dixerit uel contumeliosum sibi libertum queratur uel conuitium se ab eo passum liberosque suos uel uxorem suam, uel quid huic simile obiciat, prefectus urbis adiri solet et pro modo querele corrigere eum: aut comminari aut fustibus castigari aut ulterius procedere in penam eius solet: nam et puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto uel conspirasse eum cum suis inimicis doceat, etiam metalli pena in eum statui debet. Cura carnis omnis ut iusto pretio prebeatur ad curam prefecture pertinet, et ideo et forum suarium sub ipsius cura est, sed et ceterorum pecorum siue armentorum que ad huiusmodi prebitionem spectant. Ad ipsius curam pertinet quies quoque popularium et disciplina spectaculorum: nam et prefecti urbis curam pertinere uidetur, et sane debet et dispositos milites stationarios ha

te ad tuendã pplaritã qetẽ. 7 ad referendũ
sibi quid ubiq; agat̃. 7 urbẽ intelliğe p̃
fect̃ urb. 7 q̃ alia solitaȝ regionũ pr̃.
cõ negotiatioẽs. 7 pfessionẽ. 7 auctorito
nib; 7 foro 7 ad tps. 7 ipperiũ intelliğe
potuit̃ 7 spectaclis. 7 si quẽ relegeret
ab ytalia submouẽ eũ 7 a prouincia
sua diuus seuer̃ rescripsit. Eos eõ 7 qui
illicitũ collegiũ coegisse dicãt ap pre
fectũ urb accũndos.

Paul'. A diri 7 ab argẽtarijs ul' adũs
eos ex epl'a diui adriani. 7 i pecuniari
is cãus pt̃. s. psec'.

Ulp. P refect' urb cũ termos urb ex
ierit potãtẽ nõ h̃t ex urbẽ iudicare.
si pot̃ iube iudicare. D offo q̃storis.

Ulp. O rigo q̃storib; creãdis
antiqssima ẽ. 7 pene añ oĩs magi
strat'. C Grãn' deniq; uni lib. iiij. d
potitib;. 7 ipm̃ romulũ 7 numã põ
piliũ binos q̃stores habuisse quos
ipi nõ sua uoce s; 7 ppli suffragio cre
arẽt. referũt s; sic dubiũ est. an a romu
lo 7 numa põpilio regnãtib' q̃stoȝ fuit̃.
ita et a tullio rege hostilio q̃stores fu
isse ctũ ẽ 7 sane crebrioȝ ap ueteres opi
nio ẽ. tulliũ hostiliũ p̃mũ in rẽ. pu. in
duxisse q̃stores 7 a gñe q̃rendi q̃stores
initio dictos. Iuni 7 trebati. 7 fenestel
la scbũt 7 ex q̃storib; quã solebãt puĩ
cias sortiri ex senatu ɔsulto. q' factu
ẽ decimo rufo 7 porcina ɔsulib; sane
nõ oĩs q̃stores puĩcias sortiebãt ue
rũ excepti erãt candidati p̃ncipis. hy
ẽ solus libr̃ p̃ncipalib; i senatu legen
dis uacabant hodie q̃ obtinuit i diffe
rẽter q̃stores creari tã patrios q' plebe
ios ingssus ẽ ẽ 7 q' p̃mordiũ gẽndoȝ
honoȝ sñie q̃ in senatu dicentẽ ex his
sic dixim' q̃dã s̃t q candidati p̃ncipis di
celãt'. quiq; epl'as ei' in senatu legũt.

Ulp. A pd filiũ. f. p̃torẽ pot p̃r ei' mãu
mittere. D offo p̃toris.

Gaius. S et 7 ip̃m ap se emãcipari. l'
i adoptioẽ dari plac;.

Ulp. B arbari phylipp' cũ fuus fugiti
uus eẽt rome. p̃fecturã petijt. 7 p̃tor
designatus ẽ s; nichil ei fuitutẽ obstitisse
se ait põponi' q' p̃tor nõ fuit. atq; ue
rũ ẽ p̃fecturã eũ fũctũ. 7 tñ uideam' si
fuus q' diu latuit. i dignitate p̃toria fu
er' siti. qd dicem'. q' edixit. q' decreuit
nulli fore momti. an fore pp utilitatẽ
eoȝ q ap eũ egerit. ul' lege. ul' q alio iu
re. 7 uer puto nich eoȝ reprobari. hoc
ẽ humani' ẽ cũ 7 potuit pp romani' fuo
decernẽ hãc potestatẽ. s; 7 si sciss; fuũ
eẽ libm effecisset. q' uis in Romã ğ ipi
tore obsuadũ ẽ.

Ip. P retor ni tutorẽ ni spalẽ iudicẽ
ipse se dare pot. D offo p̃fecti uigilũ.

Paul'. A pd uetustiores icendijs ar
cendis triũ uiri p̃erãt. q' excubias a
gebãt. necẽñu dãi s̃t intueniebãt ñ nu
quã 7 edules 7 tbuni plebeiint. aut fa
milia pũ. circa portã 7 circa muros dis
posita. uñ si op eẽt euocabat. fuerãt 7
puate familie q' incẽdia ul' mcede l'
grã extiguerẽt. deiñ diuus august'
maluit p se huic rei ɔsuli.

Ulp. P lurib' uno die incendijs exortis.

Paul'. N am salutẽ rei pu. tueri nlli
mag credidit ɔueñre nec aliũ sufficẽ
ei rei quã cesarẽ. itaq; septẽ cohortes
opõtunis locis ɔstituit ut binas re
giones urb una q'q; cohors tueat' ppo
sitis eis tribunis 7 s' oĩs ppositio spec
tabili uiro pposito q' p̃fect' uigilũ ap
pllat'. C ognoscat p̃fect' uigilũ de
icendiarijs 7 effractorib;. furib; rap
torib;. receptorib; n̄ si q' tam atrox et
tã famosa psõa sit ut p̃fecto urb re
mittat'. 7 q' plmq; icendia clpa fiũt
i habitãtiũ aut fustib; castigat eos
q' negligẽti ignẽ habuerit. aut seue
ra ĩt'locutiõe ɔminat' fustiũ castiga
tioẽ remittit. E ffracture fiũt ple
rũq; i insul' i orreis q' ũ hoĩes p̃tiosis
sissimã ptẽ fortunaȝ suaȝ reponũt.
C ũ ul' cella effrigit' ul' armariũ l' ar

Cha. 7 ū custodes plinq; puniūt. 7 ita diuus antoniꝰ erucio claro rescⁱpsit. aut ē posse cū orreis effractus q̄oñe ha be de suis custodib'. licz ī illi ipius ipa toris portio eēt. Sciendū ē aūt p̄fectū uigilū p totā nocte uigilare debe 7 coerrare calciatū cū armis 7 dolabs. ut curā adhibeāt omīs inqli nos admonē negligentia aliq̄ incē dy cas oriat. sp̄tea ut aquā unus qs q; iqlin' incenaclo hāt iubet' admo nē. Adūs capsarios q; q mercede suant ē ibalneis uestimta ūlscipiūc iudex ē ostitut'. ut siq ī suādis uesti mītis fraudulent' admisit ipē cog scat.

Ulp. Imperatores seuer' unio rufino p̄fecto uigilū ita rescⁱpsit īsulanos. 7 eos q negligent' ignes ap̄ se hūnt. p̄t fustib' ul' flagell' cedi iube. eos aūt q dolo fecisse īcendiū ouicent' ad faiuū alone p̄fectū p̄fectū urb amicū nrm remitte. fugitiuos ogrere eos q̄ dnis reddē debz. De offō p̄osul' 7 legati. R.

Ulp. Proosul ūcq; qde p̄osularia īsigā hṫ statī atq; urbē egressus ē. potestā tē aūt nō exer n̄ ī ea puincia sola q̄ei decreta ē.

Martian. Omēs p̄osules statī quā urbē egressi fuūnt hūt iurisdictioē. s; nō cō tentiosā s; uolūtariā. ut ecce maūmitti apd eos posse tam libi q̄ s̄ui 7 adop tōes fi. Ap legatū uō p̄osul'. nemo maūmitte pot. quia nō hṫ iurisdicti onē talē.

Ulp. Nec adoptare p̄ eo ē. nō ē ap eū legis actio.

Id. Obsuare aūt p̄osulē optet ne in hospitys p̄bendis honēt puīciam ut īpator nr cū patre aufidio seueriano rescⁱpsit. Nemo p̄osul' stratores suos hēe p̄t. s; uice eoꝝ milites ministio ī puīcys fungūt. p̄ficissi aūt p̄osulem meli' qd ē. sī uxore. s; 7 cū uxore p̄t. d dū mō sciat senatūconsulta cotta 7 messa la osulib' cēsuisse futurū ut siqd uxores eoꝝ q ad officia p̄ficiscūt' delinq̄rīt ab ipis rō 7 uindicta exigat'. Ante quā uō fines puīcie decrete sibi p̄osul in gressus sit. edictū debz de aduentu suo mitte. ostinēs omdatōe; aliq̄ sui siq̄ ei familiaritas sit. cū puīcialib; ouetioē maxīe excusantes. ul' excusās ne pu. ul' p̄uatī occurrēt ei. sē ē ogruēs. ut uni q̄q; isua patria eū excipe. Recte aūt ex ordīe faciet. si edictū decessori suo misit. significetq; q̄ die fines sit ingressur' ple rūq; eī incta ul' i opinata h' conturbant. puīciales 7 act' ipedīūt ingssus. Sz h' eū obsuare optz. ut p eā p̄tē puīciā i grediat'. p quā ingredi moris ē. 7 quā gā appll'ant' obsuare. uiq̄ p̄mū ciuita tē ueniat. ul' se aplicz mag enī faciēt puīciales suari sibi osuetudinē istā. 7 hūmōi p̄rogatiuas. Quedā puīcie 7 hec hūt. ut p mare i eā puīciā p̄osul ue niat ut asia scilicon usq; adeo ut īpator nr antonin' august' ad desidīa asianoꝝ rescⁱpsit p̄osuli necctātē īpositā p ma re asiā applicare. ΚΑΙ ΤΩΝ Η ΜΗΤΡΩΝ attingē p̄mā. Pt h' īgressus puīciā mandare iurisdictioē; legato suo debz n̄ h' aūt face q̄ fuit puīciā ingssus. ē eī p̄q absurdū an q̄ ipē iurisdictioē; nā ciscat'. nec ē p̄us ei opetit. q̄ i eā puī ciā uenīt. Aly eā madare q̄ nō hūisset si 7 an fecit 7 igressus puīciā in eade; uolūtate fuit credendū ē uideri legatū hīe iurisdictioē; nō ex īm exq mandata ē. s; exq̄ puīciā p̄osul ingress' ē.

Papinian'. Aliqñ mandare iurisdic tionē p̄osul pot. 7 si nō dū ī puīciā p uenīt. quid ē si necctiā morā in itinē pa tiat'. maturissime aūt legat' in puīciā pfectur' sit.

Ulp. Solent 7 custodiaꝝ cognitioē; māda re legatis. s. ut p̄auditas custodias ad se remittāt ut innocētē ipē libēt. s; h' ge nus mādati extra ordiāriū ē. nec ē p̄t quis gladii p̄otātē sibi datā ul' cui alt'ius co

dictionis ad alium transferre. nec liberandi ideo ius habet cum accusari non possint apud eum.

Sicut autem mandare iurisdictionem vel non mandare est in arbitrio proconsulis, ita adimere mandatam iurisdictionem licet, quod proconsul non aliter debet inconsulto principe hoc facere.

Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum, et his ad consultationes legatorum debebit respondere. Non vero in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adicere, ut neque morose in totum abstineat, neque avare modum xeniorum excedat. Quam rem divus Severus et imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati, cuius epistulae verba haec sunt: quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus: vetus proverbium est. nam valde inhumanum est a nemine accipere, sed passim vilissimum est, et omnia avarissimum. Et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse proconsul vel qui in alio officio erit accipiat ematve quid nisi victus cotidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quae edulium excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

Item. Si in aliquam celebrem civitatem vel provinciae caput advenerit, pati debet commendari sibi civitatem laudesque suas non gravate audire, cum honori suo provinciales id vindicent. Et ferias secundum mores et consuetudinem quae retro obtinuit dare. Aedes sacras et opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta tecta sint vel an aliqua refectione indigeant. Et si qua coepta sunt ut consummentur, prout vires eius rei publicae permittunt. Curare debet curatoresque operum diligentes sollemniter praeponere, ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuvandos dare. Cum plenissimam autem iurisdictionem proconsul habeat, omnium partes, qui Romae vel quasi magistratus vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

Item. Et ideo maius imperium in ea provincia habet omnibus post principem.

Item. Nec quicquam est in ea provincia quod non per ipsum expediatur. Sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit si se abstineat. Ex tractu

necessarium est per libellum id expedire proconsul non potest. Omnia enim quaecumque causae cognitionem desiderant per libellum non possunt expediri.

Circa advocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur. Nec adeo dissimulare, si quos causarum concinnatores vel redemptores deprehenderit. Eosque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur.

De plano autem proconsul potest expedire haec, ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat. Comminari enim et terrere filium a patre oblatum, qui non ut oportet conversari dicatur, potest et de plano; similiter et libertum non obsequentem.

Emendare autem ubi aut fustium castigatione. Observare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet ut omnium desideria audiantur, ne forte, dum honori postulantium datur vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant. Qua autem omnino non adhibuerit aut minus frequentes neque in aliqua dignitate positos advocatos sibi prospexerit.

Advocatos quoque petentibus debebit indulgere plerumque feminis vel pupillis vel aliis debilibus vel his qui suae mentis non sunt.

Si quis eis petat, vel si nemo sit qui petat, ultro eis dare debebit. Sed et si quis per potentiam adversarii non invenire se advocatum dicat, aeque oportebit ei advocatum dare. Ceterum opprimi aliquem per adversarii sui potentiam non oportet: hoc enim ad invidiam eius qui provinciae praeest spectat, si quis tam impudenter se gerat, ut omnes metuant adversus eum advocationem suscipere. Et omnium praeterea communia sunt et debent ab his observari omnia.

Item. Meminisse oportebit usque ad adventum successoris omnia debere proconsulem agere, cum sit unus proconsulatus et utilitas provinciae exigat esse aliquem, per quem negotia sua provinciales explicent: ergo in adventum successoris debebit ius dicere.

Legatum suum non ante se de provincia dimittat, et lege Iulia repetundarum et rescripto divi Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiae admonetur.

Pomponius. Si quid erit quod maiorem animadversionem exigat, reicere legatus apud proconsulem debet: neque enim animadvertendi vel coercendi

di ul' attrecta[t] iubandi ius h[abe]t.

Paul. Legat[us] mādata sibi iurisdictiōe iudicis dandi ius h[abe]t.

Pomponi[us]. Legati p[ro]cōsulis nich[il] p[ro]p[ri]ū h[abe]t n[isi] a p[ro]cōsule eis mādata fu[er]it iurisdictio.

Ulp. P[ro]cōsules nō ampli[us] q[uam] sex fascib[us] utunt[ur].

Licini[us] rufi[nus]. Et legati p[ro]cōsulū tutores dare possunt.

Ulp. P[ro]cōsul portā rome ingressus deponit i[m]p[er]iū. De officio p[re]fecti augustali. R[ubrica].

Ulp. Prefect[us] egypti nō p[ri]us deponit p[re]fecturā [et] i[m]p[er]iū. q[uo]d ad similitudinē p[ro]cōsul[is] lege sub augusto ei datū ē. quā[m] alexandriā īgressus sit successor e[ius]. licet in p[ro]uincia uenit [et] ita mādata ei contine[n]t[ur]. De officio p[re]sidis. R[ubrica].

Marcellus. Presidis nom[en] g[e]n[er]ale ē. eo q[ue] [et] p[ro]cōsules [et] legati cesaris [et] o[mn]es p[ro]uincias regētes. licet senatores sint. p[re]sides applant[ur]. P[ro]cōsul' appellatō sp[eci]al[is] ē.

Ulp. Preses ap[u]d se adoptare potest quē admodū [et] emancipare filiū. et manumittē s[er]uū.

Ulp. Preses p[ro]uincie i[n] sue p[ro]uincie homines tm̄ i[m]p[er]iū h[abe]t. [et] hoc du[m] in p[ro]uincia ē. nā si excesserit p[ri]uat[us] ē. h[abe]t interdū i[m]p[er]iū [et] adu[er]s[us] extraneos hoīes si q[ui]s man[u] cōmisit. nā [et] i[n] mandatis p[ri]ncip[um] ē ut curet is q[ui] p[ro]uincie p[re]est malis hoīb[us] p[ro]uinciā purgare. nec distinguūt[ur] unde sint.

Ulp. Preses p[ro]uincie mai[us] i[m]p[er]iū ī ea p[ro]uincia h[abe]t omib[us] p[os]t p[ri]ncipē.

Id. Preses p[ro]uincie nō mag[is] tutorē q[uam] sp[eci]alē iudicē ipse se dare pot[est].

Id. Illicitas exactiōes [et] uiolētias factas [et] extortas metu uenditiōes [et] cautiōes. ul' si[n]e p[re]tij numeratiōe p[ro]hibeat p[re]ses p[ro]uincie. Et ne q[ui]s iniquū lucrū n[ec] aut dāpnū sentiat. p[re]ses p[ro]uincie p[ro]uideat. Ut uitās reor erroris gestor nō uitiat. [et] ideo p[re]ses p[ro]uincie id se[qui]t[ur] q[uo]d conuenit eū exsitē eor[um] q[ue] p[ro]babunt[ur]. Ne pot[en]tiores uiri humiliores iniurijs affici|ant. ne ue defensores eor[um] calūpniosis criminib[us] insectent[ur] innocētes. ad religionē p[re]sidis p[ro]uincie p[er]tinet. Illicita ministia sub p[re]textu adiuuātiū militares uiros ad concutiendos hoīes p[ro]cedētia p[ro]hibe [et] dep[re]hensa coherce p[re]ses p[ro]uincie curet [et] sub sp[eci]e tributor[um] illor[um] illicitas exactiōes fi[eri] p[ro]hibeat. Neq[ue] licita negotiatiōe aliquos p[ro]hibi. neq[ue] p[ro]hibita exerci. n[ec] innocētib[us] penas irrogari ad sollicitudinē suā p[re]ses p[ro]uincie reuoc[et]. Ne tenuis uite hoīes sub p[re]textu aduētus officior[um] ul' militū lumine unico ul' breui suplectili. ad alior[um] usus translatis iniurijs uexēt[ur]. p[re]ses p[ro]uincie p[ro]uidebit. Ne quid sub nōīe militū q[uod] ad utilitates eor[um] i[n] cōe nō p[er]tinet. a q[ui]b[us]dā p[ro]p[ri]a sibi cōmoda iniq[ue] uendicā|tib[us] cōmittat[ur]. p[re]ses p[ro]uincie p[ro]uideat.

Sicuti medico iputari euent[us] mortalitatis nō deb[et]. ita q[uo]d p[er] i[m]p[er]itiā cōmisit iputari ei deb[et]. P[re]textu huāne fragilitatis delictū decipientis ī p[er]iclo homines innoxiū ee nō deb[et]. Qui uniuersas p[ro]uincias regūt. ius gladij hnt. [et] in metallū dandi potestas eis p[er]missa ē.

P[re]ses p[ro]uincie si multā quā irrogauit ex p[re]sentib[us] facultatib[us] eor[um] q[ui]b[us] eā indixit redigi nō posse dep[re]hendit necessitate solutōis moderet[ur]. Rep[re]hensa exactor[um] illicita auaritia remissa p[ro]p[ter] īopiā multa a p[ro]uincias regētib[us] exigi nō deb[et].

Id. Preses p[ro]uincie ī sp[ec]tis hedificijs dn̄os eor[um] ca[us]a cognita refice ea cōpellat et adu[er]s[us] detractātē cōpetēti remedio deformitati auxiliū ferat.

Ulp. Sepe audiui cesarē n[ost]rm̄ dicētē. hac rescriptōe. eū q[ui] p[ro]uincie p[re]est adire pot[est]. nō imponi necessitatē p[ro]cōsuli ul' legato ei ul' p[re]sidi p[ro]uincie suscipiende cognitōis. s[ed] eū extimare debe utr[um] ipse cognoscē. an iudicē dare debeat.

Callistrat[us]. Generalit[er] quotiens p[ri]nceps ad p[re]sidē p[ro]uinciar[um] remittit negotia p

receptores uti cum quo provinciae praeest adse-
cripti, vel cum hac adiectione: ut extimabit
quid sit partium suarum, non imponitur ne-
cessitas proconsuli vel legato suscipiende co-
gnitionis, quamvis non sit adiectum. His
extimandum quid sit partium suarum, sed ut exti-
mare debeat utrum ipse cognoscat an iu-
dicem dare debeat.

Hermogenianus. Ex omnibus causis de quibus vel praefec-
tus praetorio vel urbi itemque consules et praetores ceteri-
que Romae cognoscunt, correctorum et praesidum
provinciarum est notio.

Marcianus. Omnia enim provincialia desideria
quae Romae varios habent iudices ad officium prae-
sidum pertinent.

Proculus. Sed licet is qui provinciae praeest omnium
Romae magistratuum vice et officio fungi debe-
at, non tamen spectandum est quid Romae factum est
quam quid fieri debeat.

Ulpianus. Congruit bono et gravi praesidi curare
ut pacata atque quieta provincia sit quam regit;
quod non difficile obtinebit si sollicite a-
gat ut malis hominibus provincia careat eos-
que conquirat: nam et sacrilegos latrones pla-
giarios fures conquirere debet et prout quisque
deliquerit in eum animadvertere, receptoresque eo-
rum coercere, sine quibus latro diutius latere non
potest. Furiosi si non possint per necessarios
contineri, eo remedio per praesidem obviam eundum
est, scilicet ut carcere contineantur. Et ita divus Pius
rescripsit. Sane excutiendum divi fratres pu-
taverunt in persona eius qui parricidium admise-
rat, utrum simulato furore facinus admisis-
set an vero revera compos mentis non esset,
ut si simulasset plecteretur, si fureret in carce-
re contineretur.

Macer. Divus Marcus et Commodus Scapulae
Tertullo rescripserunt in haec verba: Si tibi liquido compertum
est Aelium Priscum in eo furore esse ut con-
tinua mentis alienatione omni intellectu ca-
reat, nec subest ulla suspicio matrem ab
eo simulatione dementiae occisam, potes
de modo poenae eius dissimulare, cum satis furo-
re ipso puniatur; et tamen diligentius custodien-
dus erit, ac si putabis etiam vinculo coercendus,

quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et ad secu-
ritatem proximorum pertinebit. Si vero ut plerum-
que adsolet intervallis quibusdam sensu saniore
non forte eo momento scelus admisit nec
morbo eius danda est venia, diligenter explo-
rabitis, et si quid tale compereritis consuletis nos,
ut extimemus an per immanitatem faci-
noris, si cum posset videri sentire commiserit, su-
pplicio afficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis
cognoverimus tali eum loco atque ordine esse ut
a suis vel etiam in propria villa custodiatur, rec-
te facturi nobis videmini, si eos a quibus illo tempore
observatus esset vocaveritis et causam tantae ne-
glegentiae excusseritis et in unumquemque eorum, prout
tibi levari vel onerari culpa eius videbitur,
constitueritis. Nam custodes furiosis non ad
hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se
moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod
si committatur, non immerito culpae eorum adscri-
bendum est qui neglegentiores in officio suo fue-
rint.

Marcianus. Illud observandum est
ne is qui provinciam regit fines eius excedat,
nisi voti solvendi causa, dum tamen abnoctare
ei non liceat.

Macer. Senatus consulto cavetur, ut de his quae
provinciam regentes comitesve eorum aut liberi
eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerint,
parcissime iudicetur, ita ut actiones quae ob
eam causam institutae non essent, postea quam quis
eorum ea provincia excesserit, restituantur. Sed
quod tamen invito accidit, veluti si iniuriam aut
furtum passus est, actionem ius dicendum est, ut li-
tem contestetur, resque ablata exhibeatur et de-
ponatur, aut sisti exhiberive satisdato pro-
mittatur.

Celsus. Si forte praeses provinciae manumise-
rit vel tutorem dederit priusquam cognoverit su-
ccessorem advenisse, erunt haec rata.

Modestinus. Plebiscito continetur ut ne quis prae-
sidum munus donumve caperet, nisi esculentum
potulentumve quod intra dies proximos prodi-
gatur.

Callistratus. Observandum est ius reddenti, ut
in adeundo quidem facilem se praebeat, sed contemni
se non patiatur. Unde in mandatis adicitur ne praesides

sites, puciae iuliore familiaritate p
uinciales admittat. nam ex conuersatione equa
li contemptio dignitatis nascitur. sed et in cognos
cendo neque excandescere aduersus eos quos
malos putat neque precibus calamitosorum
illacrimari oportet. id enim non est constantis et recti i
udicis cuius animi motum uultus detegit. et summa
tim ita ius reddi debet ut auctoritatem
dignitatis ingenio suo augeat.

Papinian. Legatus cesaris .i. preses l. cor
rector puincie abdicando se non amitti
t imperium.

Paul. Preses cum cognoscat de suo cor
rupto. uel de ancilla deuirginata uel filio
strupato. si actor rerum agentis corrupt
esse dicatur uel huiusmodi homo. ut non solum ad
uersus iacturam aduersus substantiam eius. sed ad do
ti dominum eius iniuriam pertineat. seueuerissime
debet animum aduertere. De officio procuratoris ce-

sarvis vel rationalis. Rubrica.

Vlp. Que acta gestaque sunt a procuratore cesaris. sic ab eo comprobantur.
atque si a cesare gesta sint. Si rem cesa
ris procurator eius qui rem propriam tradidit non
puto eum dominium transferre, tunc enim transfert
cum negotium cesaris gerens. consensu ipsius tra
didit. denique si uenditionis uel donationis.
uel transactionis causa quid agit. nichil agit.
non est enim alienare ei rem cesaris. sed diligenter
gerere commissum est. Sed papinianus in procuratore
cesaris. qui rei iussu fiurius cesaris adi
re hereditatem potest. Et si cesar heres i
stitutus est. miscendo se opulente hereditati
procurator heredem cesarem facit.

Paul. Quod si ea bona ex quibus imperator heres in
stitutus est. soluendo non sint. de ea re preseripta constitu
tiones imperatoris heredis est instituti in adeundis.
uel repudiandis huiusmodi hereditatibus uolun
tas exploranda est.

Calistrat. Curatores cesaris ius depor
tandi non habent. quia huius pene constituende
non habent. Si tamen quis tumultuosum. uel iniurio
sum aduersus colonos cesaris prohibeant in
predia cesariana accedere abstinere debeb
it. idque diuus pius iulio respondit. Idem
neque redire cuiquam permittere possunt. idque i

patores nostri seuerus et antoninus ad libellum
hermie rescripserunt. De officio iuridici alexandrie. Rubrica.

Paul. Adoptare quis apud iuridicum potest
quia data est eis legis actio. De officio eius cui mandata est iurisdictio. Rubrica.

Vlp. Iuridico qui alexandrie agit datio t
utoris constitutione diui marci concessa est.

Papinian. Quecumque specialiter maiorum lege
lege uel senatusconsulto uel constitutione principum
tribuuntur mandata iurisdictione non
transferuntur. Que uero iure magistratus competunt
mandari possunt. Et ideo uidentur errare magi
stratus qui cum publici iudicii habeant exerci
tionem lege uel senatusconsulto delegatam. ueluti
legis iulie de adulteriis. et siqua sunt alie
similes iurisdictionem suam mandant. Huius rei for
tissimum argumentum est quod lege iulia de ui
nominatim cauetur. ut his cui optigerit exerci
tio possit eam si proficiscatur mandare. non
aliter itaque mandare poterit quam si abesse ceperit.
cum alias iurisdictio et a presente mandetur.
Et si a familia dominus occisus esse dicetur. cog
nitionem pretor quam ex senatusconsulto habet manda
re non poterit. Qui mandatam iurisdictionem
suscepit proprium nichil habet. sed eius qui mandauit
iurisdictione utitur. Verius est enim more maio
rum iurisdictionem transferri quam sed merum i
perium quod lege datur non posse transire. Quare nemo
dicat cum adiunctionem legatum proconsulis habere man
data iurisdictione. paulus notat. et imperium
quod iurisdictioni coheret mandata iurisdictione
transire uerum est.

Vlp. Mandatam iurisdictionem a preside omnium
non potest exercere is cui mandatur. Si tuto
res uel curatores. uelint predia uendere. causa
cognita id pretor uel preses permittat. Quod si man
dauerit iurisdictionem: nequaquam poterit manda
ta iurisdictione eam cognitionem transferre.

Iulian. Et si pretor sit is qui alienam iuris
dictionem exequitur non tamen pro suo imperio agit.
sed pro eo cuius mandato ius dicit quotiens
partibus eius fungitur.

Marcell. Cognitio de suspectis tutoribus man
dari potest. Iniuncto etiam ex mandata generali iu
risdictione pro utilitate pupillorum eam co
tigere constitutum est in his ubi absint patores seuer

rantonin.

et Antoninus Augustus Braduę proconsuli Africę cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est ut et de suspectis tutoribus possint cognoscere. Ut possessio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caveatur ut eum possidere iubeat, aut ventris nomine in possessionem mulierem vel eum cui legatum est legatorum servandorum causa in possessionem mittat, mandari potest.

Paulus. Mandatam sibi iurisdictionem mandare alteri non posse manifestum est. Mandata iurisdictione privato et imperium quod non est merum videtur mandari, quia iurisdictio sine modica coercitione nulla est.

De officio assessorum. Rubrica.

Paulus. Omne officium assessoris quo iuris studiosi partibus suis funguntur in his fere causis constat: in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

Martianus. Liberti assidere possunt. Infames autem licet non prohibeantur legibus assidere, attamen arbitror, ut aliquo quoque decreto principali refertur constitutum, non posse officio assessoris fungi.

Marcellus. Si eadem provincia postea divisa sub duobus presidibus constituta est, velud Germania, Mysia, ex altera oriundus in altera assidere non prohibetur, nec videtur in sua provincia assedisse.

Paulus. Diem functo legato Cesaris salarium comitibus residui temporis quod a legatis constitutum est deberi, nisi si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerint. Divi fratres rescripserunt eis qui successorem ante tempus acceperunt.

Paulus. Consiliariis eo tempore quo assident negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alienum autem non prohibentur.

Paulus. In consilium curatoris rei publicę vir eiusdem civitatis assidere non prohibetur, quia publico salario non fruitur.

Explicit liber i. Incipit ii. De iurisdictione omnium iudicum. Rubrica.

De iurisdictione omnium iudicum. lib.

ULPIANUS. Ius dicentis officium latissimum est: nam et bonorum possessionem dare potest, et in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

Iavolenus. Cui iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

Ulpianus. Imperium aut merum est aut mixtum. Merum est imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.

Ulpianus. Iubere caveri praetoria stipulatione et in possessionem mittere imperii magis est quam iurisdictionis.

Iulianus. More maiorum ita comparatum est, ut is demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet.

Paulus. Et quia principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. Ideoque si is qui mandavit iurisdictionem decesserit, antequam res ab eo cui mandata est iurisdictio geri coeperit, solvi mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis.

Ulpianus. Si quis id quod iurisdictionis perpetuae causa, non quod prout res incidit, in albo vel in charta vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. Servi quoque et filii familias verbis edicti continentur: sed et utrumque sexum praetor complexus est. Quod si id quod iure non est propositum, vel quod vi minores corruperit, vel quod notam dicit aduit? quod est in albo etiam: Pomponius ait: Si servus in servum eam pupillum, familiae eius, non vide, aequissimum... autem. Si servus dolo malo corruperit, vel tutor aut curator pupilli, vel procurator dominus aut in servos quorum defensionem domini non susceperit, in eos animadvertendum est, corpus eorum torquendum est. Sed quia inopia laborant, corpus eorum torquendum est. Dolus autem malus ideo exigitur, quia si per imperitiam vel rusticitatem vel ab ipso praetore iussus aliquis fecerit, non tenetur. Hoc vero non edicto tenetur, qui tollit quamvis non corrupit: item et qui suis manibus facit et alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandavit, qui mandavit tenebitur. Si uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur. Nam et si plures fecerint vel corruperint vel mandaverint, omnes tenebuntur.

Paulus. Adeo quidem ut non sufficiat unum eorum poenam luere.

Paulus. Si familia alicuius album corruperit, non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si dominus cum defendere voluit, unius nomine praestiterit quantum liber praestaret, fortasse quia hic et contempta maiestas praetoris vindicatur, et plura facta intelleguntur: quemadmodum cum plures servi iniuriam fecerint vel damnum dederint, quia plura facta sunt, non ut in furto unum consilium. Octavenus hoc quoque domino succurrendum ait, si hoc poterit dici. Si dolo malo curaverint ut alius album corrumperet, quia tunc unum consilium sit, non plura facta.

Ulpianus. Qui iurisdictioni praeest, neque sibi ius dicere debet neque uxori vel liberis suis neque libertis vel ceteris, quos secum habet.

Paulus. Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino, Cassio, Proculo placuit: quae sententia rescripto imperatoris Antonini confirmata est. Sed et si mutuae sunt actiones et alter minorem quantitatem, alter maiorem petat, apud eundem iudicem agendum est ei qui quantitatem minorem petit, ne in potestate calumniosa adversarii mei sit, an apud eundem litigare possim. Si una actio communis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat, an potius tota res, quia et tota res in iudicium venit...

[illegible]

ampo quia tota res in iudicio venit, et unum adiudicari potest. quod et Cassio et Pegaso placet, et sane eorum sententia probabilis placet.

Ulpianus. Magistratibus municipalibus supplicium a servo sumere non licet, modica autem castigatio eis non est deneganda.

Idem. Cum quis velit iudicare magistratus, etsi oportet magistratum aut esse in quibus in potestate aliqua sit, ut puta possit vel pretor vel aliquis qui provincias regunt iudicare debere eo die quo privati futuri essent non possunt.

Idem. Est receptum eoque iure utimur, ut si quis maior vel aequalis subiciat se iurisdictioni alterius, possit ei et adversus eum ius dici.

Idem. Si per errorem alius pro alio praetor fuerit aditus, nihil valebit quod actum est. nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in praesidem, cum, ut Iulianus scribit, non consentiant qui errent: quid enim tam contrarium consensui est quam error, qui imperitiam detegit.

Idem. Solet praetor iurisdictionem mandare: et aut omnem mandat aut speciem unam: et is cui mandata iurisdictio est fungetur vice eius qui mandavit, non sua.

Idem. Praetor sicut universam iurisdictionem mandare alii potest, ita et in personas certas vel ad unam speciem potest, maxime cum iustam causam susceperit ante magistratum advocationis alterius partis.

Africanus. Si convenerit ut alius praetor quam cuius iurisdictio esset ius diceret et priusquam adiretur mutata voluntas fuerit, procul dubio nemo eorum conventioni stare.

Idem. Cum quaedam puella apud competentem iudicem litem susceperit, deinde condemnata postea ad matrimonium alterius iurisdictionis subiecti pervenerat, quaerebatur an prioris iudicis sententia exequi possit. dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. sed et si post susceptam cognitionem ante sententiam hoc eveniet, idem putarem: sententiaque a priore iudice recte fertur. quod generaliter et in omnibus huiusmodi casibus observandum est quotiens de

quantitate ad iurisdictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

Paulus. Extra territorium ius dicenti impune non paretur. idem est et si supra iurisdictionem suam velit ius dicere.

Quod quisque iuris in alterum statuerit ut ipse eodem iure utatur.

Ulpianus. Hoc edictum summam habet aequitatem, et sine cuiusquam indignatione iusta: quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit vel dici effecit? Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse quandoque adversario postulante eodem iure uti debet. Si quis apud eum qui magistratum habebit aliquid novi iuris optinuerit, quandoque postea adversario eius postulante eodem iure adversus eum decernetur: scilicet ut quod ipse quis in alterius persona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur. Haec autem verba quod statuerit qui iurisdictioni praeest, cum effectu accipimus, non verbotenus: et ideo si, cum vellet statuere, prohibitus sit nec effectum decretum habuit, cessat edictum. nam statuit verbum rem perfectam significat et consummatam iniuriam, non coeptam. Et ideo sunt quidam qui dixerunt iurisdictionem non habuit, quoniam pro nullo habetur nec est ulla sententia, cessare edictum putaverunt. quod verum est: officit autem iniuria nullum habuit effectum.

Paulus. Hoc edicto totius debet ius dicentis pervenit nam si assessoris imprudentia ius aliter dictum sit quam oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi assessori.

Ulpianus. Si quis iniquum ius adversus aliquem impetravit, eo iure utatur: ita demum si postulatione eius evenerit. ceterum si ipso non postulante non coercetur. Si impetravit, sive usus est iure aliquo, sive impetravit ut uteretur, licet usus non sit, hoc edicto punitur. Si procurator meus postulavit, quaeritur quis eodem iure utatur. et putat Pomponius me solum, utique si ei specialiter mandaveram vel ratum habui. sed si tutor vel curator furiosi postulavit vel adulescentis, ipse hoc

[illegible]

eius obtemperatur sit aduersus procuratorem

eius obtemperatur sit aduersus procuratorem uel defensorem eius. Sed sub eius fuit auctoritate.
Hac pena aduersus omnes statuitur qui magistratum
in eadem non soluerunt postulante quo adversario
nec his qui quasi exceptiones utuntur. Si cum sponso
spondisti, impetravit ne a te quis debitor
ipsius aduersus eum exceptione utatur.
Deinde tu negotio in quo spopondisti
exceptione uti. Nec te nec ipsum oportet
hoc impetrare, cum in eodem pactis in
uniuersum si soluendo debitor non sit, sed si tu
incidisti in edictum, reus qui uteretur excep-
tione, tu uero non utens, nec penalia ad
reum pertinebit. Idem in ea dati
actione. Non tamen. Si filius meus in
magistratu in edictum incidit, an in his
actionibus quas ex eius interest habeo
locum sit, non puto ut mea condicio de-
terior fiat. Sed an et pater ut hi
eodem iure utatur an et aduersus eum hec pena
transmittatur, scribit Iulianus non solum
ipsi denegari actionem, sed et heredi eius. Sed ius
quas non sunt ... sed non solum in his
actionibus parti eius pena edicti, quas tunc
habuit cum incidit in edictum, uerum si que poste-
a ei adquiruntur ex hac causa solutum repetitur.
Preterea Iulianus putat, si super eum natura
iam causa que inhibet repetitionem.

Gaius. Illud eleganter pretor excepit pretor
quasi si quis eorum eum fecerit quamuis ipse eorum quod se-
cessit et uerte ne scilicet ut magistratus cum sta-
tuit hoc edicto defenderit ut litigator cum
uult vero fit uoluntas et hoc edicto ut ipse in penam ipsi
edicti conueniatur. Si quis ius dicenti non obtemperauit.

Ulpianus. Omnibus magistratibus non tamen
duumuiris secundum ius potestatis sue concessum est iurisdictionem suam defendere
penali iudicio. Is qui ius dicenti non
obtemperasse quod extremum in iurisdictione est
non fecit, ueluti si quis rem mobilem uindi-
cari ab eo passus non est, sed duci eam auferri
passus est, et cum is sequitur et uel tunc
non obtemperasse uidetur. Si procurator tutoris
uel tutor uel curator uel quiuis non obtemperauit

pauit, ipse punitur non dominus uel pupillus.
Eo solutum autem reum quod non obtemperauit, hoc edicto te-
neri Labeo ait. Unde si petitore fiet iudicium non
ad id quod interest, sed quanti ea res est concluditur.
Eum vero in eam penam contineat, in posterioribus
in heredem datur. De in ius uocando.

Paulus. In ius uocare est iuris experiundi
causa uocare.

Ulpianus. In ius uocari non oportet neque con-
sulem, neque prefectum, neque pretorem, neque proconsulem,
neque ceteros magistratus qui imperium habent,
qui coercere aliquem possunt et iubere in car-
cerem duci, nec pontificem dum sacra facit.
Nec eos qui propter loci religionem inde se mouere
non possunt. Sed nec eum qui equo publico in causa
publica transueatur. Preterea in ius uocari non
debet qui uxorem ducat aut eam que nubat.
Nec iudicem dum de re cognoscat. Nec eum dum
quis apud pretorem causam agit. Neque funus du-
centem familiare iustaue mortuo fa-
cientem. Les. Et qui cadauer prosequantur, quod etiam uidetur ex rescripto
diuorum fratrum comprobatum esse.

Ulpianus. Quoniam igitur cautum est ne quis in ius ui
rei uel certo loco sisti nec furiosos uel infan-
tes. Pretor ait: parentes, patronum, pa-
tronam, liberos, parentes patroni patrone in ius
sine permissu meo ne quis uocet. Parentem
hic utriusque sexus accipe. Sed an in infinitum
queritur. Quidam parentem usque ad tritauum appella-
ri aiunt, superiores maiores dici. Hoc ueteres
existimasse Pomponius refert. Sed Gaius
Cassius omnes in infinitum parentes dicit, quod
et honestius est et merito optinuit. Parentes
etiam eos accipi Labeo existimat qui in seruitute
eum susceperunt. Nec tamen, ut Seruius dicebat,
ad solos iustos liberos pertinet. Sed et si uul-
go quesitus sit filius matrem in ius non
uocauit.

Paulus. Quia semper certa est etiam si uulgo
conceperit, pater uero is est quem nuptie de-
monstrant.

Idem. Parentes naturales in ius uocare ne-
mo potest. Una est enim omnibus parentibus serua-

[illegible]

aut veniam.

Item. Patris adoptivi parentes impune vocabit, quoniam hi parentes non sunt cum eo, tantum cognatus fiat cui et agnatus.

Ulpianus. Adoptivum patrem quamdiu in potestate est, in ius vocare non potest, magis potestatis quam precepto prohibitus. Sed si filius consistere in iure permissum, tunc enim ea cognatio perimitur; sed naturales parentes nec quamdiu est in adoptiva familia in ius vocari.

Patronum autem patronam. Patroni hic accipiendi sunt qui ex servitute manumiserunt, ut si quis ... [illegible] ... siquis sub iudicio pronuntiatus est libertus alicuius, quamvis sit falsum, tamen eum libertum meum esse, quem ad modum patronum patronus non est. Item si qui me iudicio ... aut si iurare deferente me iuravit se libertum non esse. Et si filius in eius adoptione uxorem ducat, ne in ius vocetur impune patronus ... Et ait quod Iulianus libro ... in ius vocari minime non ... Et Iulianus scribit ... Iulianus scribit et rationabiliter ... ut patronus quasi in ius vocet ...

Paulus. Is quoque qui ex causa fideicommissi manumittitur non debet in ius vocari, quamvis ut manumittat in ius vocetur.

Ulpianus. Sed si hac lege emptus ut manumittatur et ex constitutione divi Marci venit ad libertatem, cum patronum in ius vocare non prohibeatur. Si filius nummis emit et ... a patrono non habetur. Constituta hac lege ... vendi ... venditorem habet patronum. Si hac lege venierat ut sub statuta die fieret liber, at si venditor quamvis in ... ex quo ipse statuit, ... pervenit ad libertatem ... subsidio quoque ... libertatem consequi tur, sic honorem ipsi exhibere non est.

Marcellus. Patrono, ut et scripsimus, in ius capite minutus dum aditur positus ... capitis tamen ... quo ad vocatur aetat conditionem, non adactum ... fieret ingenuus ... anulorum ... ex ... patrono reverentiam patronum ...

... non exhibere debere. Eius omnis ingenuitatis minima est, aliud si natalibus sit restitutus, nam princeps ingenuum facit. Qui manumittitur a corpore aliquo vel collegio vel civitate singulos in ius vocabit, nam non est illorum libertus; sed rei publicae honorem habere debet. Et si adversus rem publicam vel universitatem velit experiri, veniam edicti petere debet quamvis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus.

Liberis parentes patroni patrone et utriusque sexus accipere debemus. Sed si per penam deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus, putat Pomponius etiam adversus honorem ... si fuerit restitutus eius ... ei et ... quidam commodum salvum, parentes patroni et adoptivi excipiuntur, sed tamdiu quamdiu adoptio durat.

Et si filius meus adoptionem datus sit, vocari a liberto meo in ius non poterit, sed nec nepos in adoptiva familia susceptus. Et si filius meus emancipatus adoptavit filium, vocari nepos in ius poterit nam alienus est. Liberos autem sine cassitudine imparentibus, et ut tunc patres accipimus. Si liberta ex patrono fuerit enixa vulgo, quesitum ipsi et filius illius non vocabunt; sed in aut ubi patroni capis accusatur vel ubi patrono vel ingenuitate nullus ei honor debetur. Praetor ait: "neque vocari permissurum", nec quis vocarit pro quo sit, sive famosa actio sit, non ut pudorem non significat qua patrono conveniunt, vel parentes tunc ei cognita debet facere; nam et si contra eum famosa ut Proculus putat permittere debet patronum in ius vocari, alioquin si eum gravissima pena afficit, flagitius forte tradit. Sed per aut hic honorem patrono habendum, et si quis tutor vel curator vel defensor vel auctor inveniat patronus. Et si patroni tutor vel curator inveniat, impune posse eos in ius vocari Pomponius scribit, et recte.

Paulus. Quamvis non addicat praetor ea cognita sed personale iudicium daturum, tamen ... ait moderandam iurisdictionem veniam superiure ...

[illegible]

ut libertus actiones remittat: et si patronus vocatus non venerit, aut si non invitus vocatus sit, nec edicti verba non perinde tenebuntur.

Ulp. Si libertus invitus vocavit, competit praetoria actio filio patroni sui quem ipse patronus in potestate habet; placet enim id quod ab eo absente patre subveniendum esse filio qui in potestate est, et respondere inferri actionem, id est quinquaginta aureorum, adversus libertum competere.

Modestinus. Generaliter eas personas quibus reverentia praestanda est sine iussu praetoris in ius vocare non possumus.

Papinianus. Libertus a patrono reus constitutus, quasi defensor patroni in ius vocatus, si defendere patronum potuit, pecuniam et si quid impellat patronum accusatorem, in ius non videtur vocare.

Paulus. Libertus adversus patronum certi iudicii non dissimulando fiducia suppressae evanit; adesse iuberis et rescribitur: et an poena teneatur, facere videtur. Respondi non puto ad hanc causam edictum pertinere; neque enim quovis modo principi ut praestes donum vocare patronum videtur.

Idem. Quaesitum an tutor pupilli nomine patronum suum sine permissu praetoris vocare possit. Respondi cum de quo quaeritur pupillo nunc in ius vocat patronum suum, potius se sine permissu praetoris.

Idem. Eum pro quo quis apud officium cavit exhibere, cogatur item eum tenere, qui apud acta exhibiturum se esse quem permisso et sine officio non cavetur ad exhibendum tantum cogitur.

Gaius. Plerique putaverunt nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit, eumque qui inde in ius vocaret vim inferre videri.

Paulus. Satis quidem per se ne supra erit si non defenditur et latitet, certum est quod adversarius mittatur in possessionem bonorum eius. Si vero aditum ad se praestet aut ex publico conspiciatur, recte in ius eum vocari Iulianus ait.

Paulus. Sed etiam a balneo

et theatro nemo dubitat in ius vocari licere.

Paulus. Sed etsi quis domi sit, interdum tamen vocari in ius potest; tamen de domo sua nemo extrahi debet.

Gaius. Neque impuberes puellas quae alieno iuri subiectae essent in ius vocari permissum est.

Idem. Cum in ius vocatus est duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defenderet, et si dum in ius venit de re transactum fuerit.

Marcian. Communis libertus, nec plurium, sit debet a praetore petere ut eum liceat ex quibusdam ex patronis in ius vocare, ne in poenam incidat ex edicto perpetuo.

Ulp. In eum qui adversus ea fecerit quinquaginta aureorum iudicium datur, quod nec heredi nec in heredem nec ultra annum datur.

Modestinus. Si sine venia edicti impetrata libertus patronum in ius vocaverit, ex querela patroni ut supra eam poenam, id est quinquaginta aureorum, dat, ut a praefecto urbis qui in officio suo castigatur, vel si non pecuniam gnoscat laborare. Si quis in ius vocatum non venerit, sive quis eum vocaverit quem ex edicto non debuit.

Ulp. Si quis in ius vocatus fideiussorem dederit in iudicio sistendi causa, non supposito iurisdictioni illius ad quem vocatur, pro dato fideiussore habetur, nisi suo privilegio specialiter renuntiaverit.

Paulus. Ex quacumque causa ad praetorem vel alios qui iurisdictioni praesunt in ius vocatus venire debet, ut hoc ipsum sciatur an iurisdictio eius sit. Et si quis in ius vocatus non ierit, ex causa a competenti iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit; item si nihil intersit actoris eo tempore in ius adversarium venisse, remittit praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit.

Ulp. Cum quis in iudicio sisti promiserit et neque poenam adiecerit, si sistatur, non esse incerti casus agendum est, sed in id quod interest; verissimum est, et ita Celsus quoque scribit. Si in ius vocat

Paulus. Edicto sive ut caveatur sive satis caveatur ut fideiussor in iudicio detur

stadii cum datur pro rei qualitate locuples videtur exceptis necessariis personis in quibus contentus quis accipi iubetur veluti propter patrono.

Callistratus. Item parentum liberis vel sui ut uxori marito. tunc enim quantumcumque fideiussorem accipi iubetur, et inde cum acceperit cum sciret eum necessitudine personarum congesita auctorum iudicium competit.

Paulus. Qui minus plocuplete accipit fideiussorem innectus personis.

Ulpianus. Qui duos reos in iudicio sisti promisit, si alterum exhibuerat, alterum non exprominisset, non videtur eos stetisse cum alterum non sit exhibitus. neque aliquis suo

Ulpianus. Hec edicti verba pro eo [illegible] sunt ut meminerimus vocatos in eum pervenire, denique pro pontius servivit. denique quamvis nomine novale in dictum reddidit nisi sciente domino id fecit. tunc sine noxe deditione iudicium suscipiet.

Cassilius putat locum hoc edicto non esse supra quem invitus vocari non potuit exceptam est, veluti parentes et patronus ceteraque persone que sine venia vocari non possunt. Sane si de eligendo queratur non de eligendo quis exemit.

Iavolenus. Nam cum ubique contra edictum faciat et liberus qui patronum vocat et is qui patronum eximat, dectiorem tamen locum libertus est quam insuli delicto petitoris parte sustinere. Eaque equitas est in eo gaio quamquam debuerat invitus vocabat. Et fortius dicendum est non in idem eum eximi causis ius ubi non convenit.

Ulpianus. Quod si quis servum exemit invitus vocatum, prius putat cessare edictum quam sunt persone que invitus vocari non possunt. Eos ergo adversum venondi est agendum. Et si quis ad pretium vocatum quem exemit ac pena eius cessavit prope tot recepit in exprimat. an dolo malo sufficiat in quantum is dolus malus esset.

Paulus. Si decemviri non generale est, nam et Pomponius ait etsi per eum est demanium

auferre per rapinam exprimere quomodo auferre, ut puta si quis non rapuit quem sed moram fecit quo minus invitus veniret, ut actionis dies exspiraret vel res tempore amitteretur, videbitur exemisse, quamvis corpus non exemit. Sed et si eo latitavit non adduxerit his verbis tenebitur. Sed si quis eum quem per alium in ius vocabat exemit eo stat et hoc edicto tenetur.

Et praetor ait ne quis faciat dolo malo quo magis eximeretur. nam et potest sine dolo malo id fieri, veluti cum iusta causa est exemtio.

Ulpianus. Si pactum conferunt hac lege clausula tenetur. Sed suspensus sunt sive fiat actionis.

In eum autem qui exemit in factum iudicium datur, quo nomine id continet quod interfuit eius: sed quanti eam rem esse actor estimata. de qua acta vel ita fieret ut aditum est ut appareat et si calumpniator quis est tamen hac persequi pena cum locum aut dum quis per hac exemtionem factum est quo minus in ius producatur, et si minus productus est cessat pena. quamvis vero cessat pena cum utra cum effectu sunt accipienda pro iudicium in factum: et si plures dicuntur in singulos dabitur et in tribu omnis manet contectus et obligatus. Heredibus autem dabitur ita si eorum interfuit. Neque autem in heredem nec post annum dabitur.

Idem. Si quis debitorem [illegible] eximit si solvi vult: reum non videtur cum pena sua solvit.

Qui satisdare cogantur vel iurato promittant vel sue promissioni committantur.

Gaius. Satisdatio eodem modo appellata est quo satisfactio. nam ut satisfacere dicimur ei cuius desiderium implemus, ita satisdare adversario nostro quod pro eo quod a nobis petiit ita cavimus, ut eum per nostre securum faciamus datis fideiussoribus.

Ulpianus. Fideiussor in iudicio sistendi causa locuples videtur dari non tantum ex facultatibus sed et ex conveniendi facilitate.

Et si quis ex his personis que agere non possunt fideiussorem iudicio sistendi causa dede[illegible]

ut frustra eius datio. Praetor ait: Si quis parentem, patronum, patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in iudicium vocabit: qualiscumque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur. Quod autem praetor liberos ve suos accipiemus ex feminino sexu descendentes liberos parentesque eorum. Hoc beneficium non solum sui iuris sed et in potestate sit alicuius. Hoc enim proponimus sciunt filius fideiussor proprie fieri potest etsi in alterius potestate sit. Eiusmodi ... deinceps accipere debemus. Quod ait praetor qualiscumque fideiussor accipiatur, hoc quantum ad facultatem, id est non locuplex. In fideiussorem quamquam iudicio sisti promiserit tanti quanti causa erit ex stipulatu actionem dat praetor. Quam utilitatem contineat annuo quantitate intelleximus, et melius est ut priori quantitate fideiussor teneatur, super ea quantitate accessit.

Gaius. Si vel in duplum est actio sive triplum aut quadruplum, tanti eum fideiussorem omnimodo teneri dicemus quanti res esse intelligitur.

Gaius. Si decesserit is quem fideiussor iudicio sistendi causa non dederit, praetor ... exhibere eum si ignorans iussit exhiberi, ut post decretum eius aut diem exhibitionis decesserit, deneganda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit aut in annis sit aetate, utiliter agi potest.

Gaius. Si reus postea quam fideiusserit et emptionatus decesserit aut civitatem romanam amiserit, recte in eum omnimodo cum fideiussore agetur. Et propter qualitatem eius etiam locupletem ut fideiubeatur supra fideiussorem in iudicio sistendi causa non accepit, iniuriarum actio adversus eum esse potest. Quod sane nisi ... iniuria est ... unius eius idoneum fideiussorem dederit, et ipse fideiussor qui non sit acceptus tanquam de iniuria sua agere potest.

Paulus. Quotiens minus cautum ut satis datum est, non videtur cautum nec satisdatum.

Ulpianus. Si fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor ne iure fori utatur, videndum est quo iure sit. Et divus Pius Pomponio Proculo rescripsit, referente Marcello libro tertio digestorum, et Papinianus libro tertio quaestionum Cornelio Proculo rescripsit, merito petitorem recusare talem fideiussorem; sed si alias caveri non possit, praedicendum ei non usurum eum privilegio, si conveniatur. Si necessaria satisdatio fuerit et non facile possit reus ibi eam praestare ubi convenitur, potest audiri si in alia eiusdem provinciae civitate satisdationem praestare paratus sit. Si autem satisdatio voluntaria est, non magis locum remittatur, quia eum videtur quis ipse sibi necessitatem satisdationis imposuisse. Cum satis cautum pro minori non sit ... ex qua satisdatio ... iudicia secedit ... ut satisdatio detur ut in fine accipiat.

Paulus. De die ponenda in stipulatione solet inelegantius conveniri: sive conveniat, pro suis putat, in potestate stipulatoris esse, modico spatio dato iudicem statuendo. Cum mulierem adhibere ad satisdandum non videtur cavere, sicut nec miles nec minor xxv annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore. Cum etiam si marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussura mulier. Si servus intervenerit antequam iudicium accipiatur fideiussit iudicatum solvi, fuerit reddendum, cum actori ut ex integro caveatur. Cum non quasi xxv annis fuerit minor ... fortasse in minoris persona. Si fideiussor iudicatum solvi stipulatoris heres extiterit aut stipulator fideiussoris, ex integro cavendum erit. Tutor et curator ut rem salvam fore pupillo caveant, in mittendi sunt in municipio ex necessaria est satisdatio. Et de restituenda dote proprietate et sciens usus fructuarius est. Et

legatarius ut caveat cuncta hereditate legata reddi, et amplius pignora fideiussoria accipit. Heres quoque ut legatorum satisdet audiendus est ut in municipium mittatur et plane sumptibus oneratus legatario impensiones causa perpetue stare quominus caveri heres postulet ut de possessione decedat patiatur quod se dicat in municipio caveri. impetrare non debebit ut diversis sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. Iulianus verum de calumnia neque vexandi magis adversarii causa forsitan cautionem possit satisdare in municipium caveret. si qui de lege ius iurandum omnium de calumnia remittitur veluti parentibus patronis sic autem iurare debet quod in municipium remittitur Rome satisdare non posse et ipse quod postulat remitti. id est si ne calumnie causa facere. non aliter non est compellendus iurare alibi se quam eo loco satisdare non posse. quod si in eo loco non potest pluribus aut idoneis possit cogitur pluribus sic autem impetrabit tunc cum iusta causa esse videbitur. quod enim sciam erat in municipio nolui caveri. hic causa non debet impetrare. cum steterit quo minus sibi ubi in re desiderat satisdaret.

Gaius. Arbitrio ad fideiussores probandos constituto si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur perinde ab eo atque iudicibus appellare licet.

Paulus. Si arbitro probatum sit fideiussores pro locupletibus dandos esse. cum postea querela ad competentem iudicem deferretur ex eadem causa improbat arbitrium probatione eos improbatos putat nisi certum magis sit voluntate accepti fideiussores contentus heres esse debet quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis ut magna inopia accidit causa cognita ex integro satisdandum erit.

Ulpianus. Iulianus ait. si antequam mandarem tibi ut fundum petenti satis acciperes petitum fundum. et postea mandato meo ait idem agere institutus fideiussores teneri.

Idem. Inter omnes convenit heredem sub condicione possidentem hereditatem substituto cavere debere de hereditate, et si extiterit condicio adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse. et si optinuerit committi stipulationem. et plerumque ipse pretor anno condicionem existentem. et nomine petitionis veniente. certa ut solet stipulationem interponi.

Paulus. Sed et stipulationes substitutis singulis cavendum est.

Idem. Filius familias defendit absentem patrem. quo ivano iudicatum solvi satisdari debebit. Paulus respondit et filius ut pater sit satisdare petitori in forma edicti debere.

Marcianus. Sciendum est possessorem inmobilium rerum satisdare non compelli. possessor autem is accipiendus est. qui in agro vel civitate rem soli possidet aut ex asse ut pro parte, sed et qui vectigalem id est emphyteoticum agrum possidet. possessor intelligitur. item si qui solam proprietatem habet possessor intelligendus est. eum vero qui tantum usum fructum habet possessorem non esse. Ulpianus scribit. creditor qui pignus accepit possessor non est. tamen et si possessionem habeat aut sibi traditam aut precario debitori concessam. Si fundus in dotem datus sit. tam uxor quam maritus propter possessionem eius fundi possessores intelliguntur. divisa causa eius quod fundi petitionem possessionale habet. Tutores sive pupilli eorum sive ipsi possideant possessorum loco habentur. sed et si minus ex tutoribus possessor fuit. idem dicendum erit. Si fundum quem possidebam a me petieris deinde eum secundum te iudicatum appellavero an possessor eius fundi sim. et recte dicatur possessorem me esse. quia interim possideo nec ad rem pertinet quod eviction in possessio erit. Possessor. quis nec ne sit tempus cautionis spectandum est nam sic ei. quod post cautionem possessionem vendidit. nec obest ita nec prodest ei qui post cautionem possidere cepit.

[Glossa: illegible]

Paulus. Qui in iurisdictione promisit iudicio sisti non videtur deliquisse si ex eo casu necessario (?) non stetit.

Si ex noxali causa agatur que ad modum caveatur.

Ulpianus. Si quis eum quo nomine noxalis actio est iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum exhibere debet in qua nunc est donec iudicium accipiatur. In eadem causa quod sit videamus. Et puto verius eum videri in eadem causa sisti qui deteriorem (?) non facit actoris causam. Et ideo si alienatus sit a promissore ut actio in alium transferatur (?), non videtur in eadem causa sisti aut si quis paulo ante erat in libertate (?) constitutus ... pro parte mutata. Itaque si quis ei qui pro eo promissionis conventus non potest venditus aut potentiori donatus sit, magis esse putat ut non videatur in eadem causa sisti. Et si noxae deditus sit, offilius (?) esse non putat in eadem causa sistitum noxae deditum, cum actionis noxalis actionem perimi putat.

Paulus. Sed et alio iure vendita (?) ex pretiis (?) causis non videtur noxae deditus, proinde enim noxa caput sequitur ac si venisset.

Sed si absens sit servus pro quo noxalis actio ... si quidem dominus non negat eum in sua potestate esse, compellendum eum putat ... ut in iudicio eum sisti promittere ut iudicium accipiat aut si noluerit cautionem committere (?) potuit se exhibiturum si in non falso neget in sua potestate esse, suscipitur iudicium sine noxae deditione ... ut Iulianus scribit, et si dolo fecerit quominus in eius potestate esset. Sed si servus praesens est, dominus abest, nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris. Sed si cum postea domino dabitur defensio, ut Pomponius et Iulianus scribunt, nec ei absentia sua nocebit. Ergo et actoris actio restituenda ... perempta, ex quo ductus servus in bonis eius esse coepit.

Ulpianus. Sicut usufructuario usu noxali iudicio agetur, si quis servum non defendit, denegatur ei a praetore usus fructus persecutio.

Gaius. Si cum uno ex dominis noxaliter agetur, an ipse utriusque satisdare debet? Sabinus ait non debere, quia quemadmodum totum hominem defenderet, cum in solidum defendendi necessitas esset, nec audiendus si pro parte paratus sit defendere.

Ulpianus. Si servum in eadem causa sisti quod promiserit, sub factus sistatur, si de ipso contrahitur capitalium actionum nomine, non recte sistitur, quia aut de suo supplicio aut de vita ... aut de vinculis (?) ... ut cum adpugnatione (?) pecuniaria quae autem adeptas noxales causas pertinet, sine noxae causa videtur pervenisse.

Paulus. Et si statu liber sisti promissus sit, in eadem causa sisti videtur quamvis liber sistatur, quod impletus eius casus libertatis sit.

De eo per quem factum erit quominus in iudicio sistat.

Ulpianus. Aequissimum putavit praetor dolum eius coercere qui impedit aliquem iudicio sisti. Et si fecisset dolo malo, non tamen imputatur qui suis manibus ut pro servos suos retinuit, vinculis quos quaeque retinuit ut eum retinerent ut ab duceret ne in iudicio sistat, sive scientes sive ignorantes quod esset quo conscierit. Cum autem mancipi accipienda ut sit veniendi ad iudicium aliquid persuasit (?) ut ... propter quod ... hunc ad iudicium non venire tenebatur ex hoc edicto quia qui putavit se eum imputare quod ob eius fuit.

Sive reus dolo actoris in iudicio non stetit, non habebit reum adversus eum actionem ex hoc edicto, cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conveniatur de poena quod ad iudicium non venit; aut si cum eo actio sit impeditus, nam actionem prohibentem adversus eum exercebit.

Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus praestiterit poenam, ceteri liberantur, cum nihil intersit. Hic autem in quo nunc ex hac causa noxali iudicio agendum, omnis conceditur; sed ubi dicitur si non venit an tamen adversus heredem aut actionis eadem actionem ut ex dolo defuncti heres conveniatur.

[Glossae: illegible]

Paulus. Si actoris servus domino sciente et cum possit non prohibente dolo fecerit quominus in iudicio sistat, Ofilius in eum dandam exceptionem adversus dominum ait, ne ex dolo servi dominus lucretur. servo sine voluntate domini hoc faciente, Sabinus noxale iudicium dandum ait. nec servi delictum domino obesse debere nisi hactenus ut ipso careat, quin ipse nichil deliquit.

Iulianus. Ex facto adversus eum qui dolo fecit quominus quis in iudicio vadatus sistat in factum actio competit quanti actoris interfuit eum sisti. in quo iudicio deducitur si quid amiserit actor ob eam rem, veluti si reus tempore dominium rei ipsum sibi acquisiit aut actione liberatus fuit. Plane si is qui dolo fecit quominus in iudicio sisteretur solvendo non fuit, equum erit adversus ipsum reum restitutoriam actionem competere, nec propter dolum alienum reus lucrum faciat et actor damno afficiatur. Sed et si stipulator dolo promissoris et promissor dolo meo impeditus fuit quominus in iudicio sistat, utique adversus eum cuius dolo impeditus fuit actionem instaurari expedietur. Sed si stipulator dolo promissoris et promissor dolo stipulatoris impeditus fuit quominus ad iudicium veniret, neutri eorum pretor succurrere debebit, ab utraque parte dolo compensando. Si a fideiussore quinquaginta stipulatus fuero, si reus in iudicium non venerit, petiturus a reo centum, dolo malo se promissoris factum fuit ne in iudicium reus veniat, consequi tantum mea interfuisse videtur, quia si venisset in iudicium actio in adversus reum ut adversus debitorem competeret, vel fideiussor minorem summam michi promisit.

Si quis iudicio sistendi causa cautionibus factis non obtemperaverit

Gaius. Vicena milia passuum in singulos dies dinumerari pretor iubet preter eum diem quo cautum promittitur et in quem sistere in iudicio oportet. nam sane talis innecessaria dinumeratio nec litigatori nec adversario necessaria est.

Ulpianus. Non exigimus reum in iudicio sisti si eo negotio propter quod iudicio sisti promisit fuit transactum. sed hoc ita si prius negotium transactum sit quam sisti oporteret. Ceterum si postea transactum sit, exceptio doli opponi debet. quis enim de pena promissa laborat post negotium transactum, cum transacti negotii exceptionem putaverat quis nocere quietam de pena transactionem, nisi contrarium specialiter partibus placuit. Si quis municipalis muneris causa et sine suo dolo malo impeditus in iudicio secundum suam promissionem non steterit, equissimum est tribui ei exceptionem. simili modo et si ad testimonium dicendum citatus ad iudicium occurrere non potuit, ei subveniendum est. Si quis iudicio se sisti promisit et valitudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus sistere non possit, exceptione adiuvatur. nec immerito: cum enim in tali promissione presentia opus sit, quemadmodum potuisse sisti qui adversa valitudine impeditus sit? et ideo et lex XII tabularum, si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffisum. Si propter valitudinem mulier non steterit iudicio, hoc quoque cum indicetur exceptionem ei dandam Labeo ait. si enim pro pecunia debuit prandio non erit quasi valitudine impeditus. idem est et si quis furere cepit, nam qui furore impeditur valitudine impeditur. Quod diximus succurri ei quem tempestas aut vis fluminis prohibuit non venire, tempestatem sic intelligere debemus sive maritima sive terrestris sit. tempestatem intelligere debemus talem que impedimento sit itineri vel navigationi. de vi fluminis et sine tempestate accipiendum est. vim fluminis intelligemus et si magnitudo eius impedimento sit, sive pons solutus sit, vel navigium non est. Si

quas tamen cum ipse sit non imputet tempestati ut vim fluminis. si aut prefatus esset ut tempore opportuno non navigasset, ipse se artavit: numquid exceptio ei non prosit? quod quidem causa cognita erit statuendum. nam neque sic artandus est ut possit eo die cui non multo ante profectus est quam dies promissionis veniret, per quam importunitatem itineris sic eo perveniret causam tempestatis ut vim fluminis. Quid enim si quis cum invenisset ipso tempore promissionis sistendi in illam civitatem impingere voluptatis causa, in qua prius profectus sit, non erit morbus cuius exceptio patrocinetur: aut quod sit tempestas quae immanis fuit, etiam ante ista potuit venire, ut flumen minime. et quod dictum est, non semper exceptionem, pro rei angustie non patietur sicut me in ut casum. Cum tamen ut flumen fieri solet aqua vapore incassum, ut impleret omnes loca in quo sisti oportuit, vel aliqua fortuita calamitas eum praeter equum veniret ut praesentiam venienti periculosam faceret: ex eo non aequo, et hic exceptio ei accommodanda est. Si vero exceptio datur ei qui cum ad iudicium venire vellet, a magistratu detentus est sine dolo malo ipsius fuit: nam si ipse hoc affectavit ut causa praestitur, non decipiet exceptio. sed si ipsius quidem dolo non evenerit, quod dolo malo fecit ut retineatur, si stipulatus quod voluit nullo modo competet ei exceptio.

Paulus. Sed et actio ei datur adversus eum qui detinuit, quod eius interest.

Ulpianus. Sed et si quis capitali crimine die condemnatus iudicio sistere se non potuit, merito huic ignoscatur. Sed et damnatus capitalis accusare cessamus. quamvis exceptio necessaria sit, dixit aliquis quo ergo exceptio condemnato? Sed respondebitur: si diversis casibus, est necessaria: aut si forte in eiusdem civitate fuit defensori eius exceptio ista prodest. Quid si ut circumcirca non stetit quod capis et

factus est in eo casu ut exceptione uti non possit. Condemnato etiam datur plane si in vinculis ut custodia militari impeditus ideo non stetit, in eadem causa exceptione utatur. Praeterea si fuit magistratus de fuit impeditus non venit, debet ei exceptio dari. Item si quis in servitute fuerit per iudicio non stetit debet exceptione adiuvari. Quaesitum est an possit conveniri ne ulla exceptio in promissione de stando iudicio sistendi causa facta ventilatur. et ait Iulianus conventionem istam non valere. sed ego puto conventionem istam ita valere, si specialiter causae exceptionum expressae sint quibus a promissore sponte renuntiatum est. Item quaeritur si quis cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet satisdato promiserit, an fideiussori eius exceptio detur. puto melius utrum per errorem satisdato promiserit, sive an ex conventione superior causa danda fideiussoribus exceptionem. si ex conventione minime danda, nam iure utiliaris secutus sit. Si iudicio sistendi causa pro eo quam pignoribus promissum fuit, exceptionem dare debet. Sicut ex conventione tenetur summe promissio facta sit, exceptionem pacti conventi in replicationem insitam dari iuvari autem.

Paulus. Si duo rei stipulandi sint, et unus ei non victor iudicio se sistat, cum pena promisit alteri, et ut impedierit, ita demum exceptio adversus alterum danda est, si ei cum eo ius per societatem. Item si duo rei promittendi sunt, et unus ad iudicium non venerit, contra si qua promissione iudicio sistendi causa facta, victor aut ab altero petat, ab altero penam exactionis, penam petentem exceptione summoveri. Item sicut capiti praeferatur promissio iudicio sistendi gratia ex tamen contractu, deinde ceteras actor egit cum filio, exceptione summovebitur si cum patre exerceat promissiones, agat et eadem est, si filius promiserit et actor egerit cum patre de peculio.

Paulus. Si is qui fideiussorem accepit ideo non

non steterit quia rei publicae causa afuit. Iniquum est fideiussorem ob eam necessitatem sistendi obligatum esse cum ipsi liceret non sistere.

Paulus. Si quis servum in iudicio sisti promiserit, vel alium qui in aliena potestate est, isdem exceptionibus utitur quibus si ipse vel pater familias fideiussisset, praeterquam si rei publicae causa abesse dicetur: servus enim rei publicae causa abesse non potest. Hac autem exceptione ceterae quae communes sunt tam in illo tempore quam in hoc causa.

Gaius. Et si post tres aut quinque pluresve dies quam iudicio sisti se quis promiserit, secum agendi potestatem fecit, nec actoris ius ex mora deterius factum sit, consequens est dici defendi eum debere per exceptionem.

Ulpianus. Si is qui iudicio sisti promittat, non committitur stipulatio neque in fideiussorem eius.

Cum plurium servorum nomine iudicio sistendi causa stipulatio promittatur, poenam quoque integram committi, licet unus status non sit. Labeo ait quamvis si omnes status non sint, non esse committi stipulationem, unius offeratur poena, exceptione adiuturum eum qui ex hac stipulatione convenitur.

Paulus. Si eum in iudicio sisti promisero qui liberatus esse dicebatur, quia iam actio forte non tenebat, actionem in me dandam, ut vel exhibeam eum vel defendam, ut veritas inquiratur. Cum sisti promissus ante diem dolo promissoris perit, acceptio utimur, non ante poenam peti posse quam dies venit: tunc enim stipulatio in diem videtur collata. Cum iniuriarum acturus esset, stipulatus erat aliunde contestata ut adversarius suus iudicio sistat; commissa stipulatione mortuus est; non competere heredi eius ex stipulatu actionem placuit, quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur. Communiter autem actio heredibus competit, quamvis enim haec stipulatio iudicio sistendi causa facta ad heredem

transeat, tamen haec causa tanta non est ut... nam et defunctus si vellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur ei: idem dicendum esse et si in causa quo iniuriarum agere nolet, stipulationem tamen omissa accessit. Nam cum petit non ad ipsius heredem ex stipulatu actio. Et hoc Iulianus scribit, sed et fideiussores dati erant, in eos non datur actio in eos non mortuo reo. Item Pomponius.

Idem. Si non post longum tempus decesserit, quasi ad iudicium venisset litem cum eo contestari actor potuisset.

Ulpianus. Si quis quem iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere; in eadem autem causa sistere hoc est ita sistere ut actoris persecutio deterior non sit; quamvis exactio rei possit esse difficilior: licet enim difficilior exactio fit, in iudicio non videri in eadem causa eum stetisse; nam et si nonnulles aliquem contraxisset, ut prius magna pecunia dissolvisset, videtur tamen in eadem causa stetisse. Ergo et qui iudicatus sistitur in eadem causa stare videtur.

Paulus. Qui autem novo privilegio utitur non videtur in eadem causa sisti. Item in eo tenendum est quod existimatio eius qui iudicio sisti promisit agentis ad illud tempus referendum est quo sisti debuit, non ad id quo agitur, quamvis desierit eius interesse.

Ulp. Quotiens servus iudicio sistendi causa vel ipse ligatarius vel alio stipulatur, vel ipse promittit, nec committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur, quia servus conveniri non potest.

Neratius. Si procurator ita stipulatus est ut sistat duntaxat eum quem stipularetur, non in poenam si status non esset stipulatur: propter modum vel ius nominata est ea stipulatio, quia procuratoris quod ad ipsius utilitatem pertinet nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando gerit, potest defensionem procuratoris eius cuius negotium gessit utilitatem meam

2

1 / 21

... venire res spectanda est, ut quatenus eius interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione non stato loco paratori detrahatur. Sed et si fortius adhuc dici possit stipulatorem ita stipulatus esse, quia curare ... ut hanc acceptionem ... non ad ipsius voluntatem sed ad domini voluntatem relata interpretemur.

Papinianus. Si tutor iudicio sisti promisit et stipulationi non obtemperavit, et interea pupillus adolevit, aut in morte obierit, aut abstentus hereditate fuerit, denegabitur ex stipulatu actio: nam et ipsius rei quae petebatur si tutor iudicatus fuisset, tempore quo gerere desiit, non esse denegandas in eum actiones iudicati placuit.

De feriis et dilationibus et diversis temporibus.

Ulpianus. Ne quis messium vindemiarumque tempore adversarium cogat ad iudicium venire, oratione divi Marci exprimitur, quia occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. §. Sed si praetor aut per ignorantiam vel socordiam evocare eos perseveraverit, hique sponte venerint: si quidem sententiam dixerit praesentibus illis et sponte litigantibus, sententia valebit, tametsi non recte fecerit qui eos evocaverit: sed si cum abesse perseveraverint, sententiam protulit etiam absentibus illis, consequens erit dicere sententiam nullius esse momenti (neque enim praetoris factum iuri derogare oportet), et citra appellationem igitur sententia infirmabitur. §. Sed excipiuntur causae, ex quibus cogi poterunt et per id tempus, cum messes vindemiaeque sunt, ad praetorem venire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremptura. Sane quotiens res urget, cogendi quidem sunt ad praetorem venire, verum ad hoc tantum cogendi sunt, ut lis contestetur, et ita ipsis verbis orationis exprimitur: denique adversario recusante post litem contestatam litigare dilationem oratio concessit.

Item. Eadem oratione divus Marcus in senatu recitata effecit de aliis speciebus praetorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut curatores dentur: ut officia admoneantur cessantes: excusationes allegentur: alimenta constituantur: aetates probentur: ventris nomine in possessionem mittatur vel rei servandae causa vel legatorum fideicommissorumve, vel damni infecti. Item de testamentis exhibendis: ut curator detur bonis eius, quem incertum est an heres exstiturus sit: aut de alendis liberis parentibus patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut ut aspectu atrocium iniuriarum aestimetur: vel fideicommissaria libertas praestetur.

Item. Solent in mense augusto ... de iurisdictione ... quae tempore vel morte periturae sunt, ut furti, damni iniuriae, iniuriarum atrocium, qui incendio ruina naufragio rate nave expugnata rapuisse dicuntur, et si qui fures tempore perituri sunt aut actionis dies exiturus est.

Ulpianus. Illa quoque iudicia omni tempore finiuntur ... Item in eum qui nundinarum nomine ad usus communes utilitatem accepit, omni tempore ius dicitur.

Paulus. Praesides provinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

Ulpianus. Pridie kalendas ianuarias magistratus neque ius dicere sed nec sui potestatem facere consueverunt.

Idem. Et feriatis diebus fieri iudicatum lege cautum est, ne his diebus iudicatum sit nisi ex voluntate partium: et quod adversus eam iudicatum erit, neque is qui iudicatum facere iussus erit, facere debet, neve quis ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogatur.

Idem. Omnes quidem dilationes amplius quam semel non esse dandas ... dilationes comprehensum est. Sed utilitatis litigantium gratia causa cognita et iterum dilationem tribuere, quam ... secundum ... solet, et maxime si aliquid inopinatum emergat, et si ... functus accepit aliquam dilationem propter instrumenta absentium, ... cancellat ... cum ... et magis est ut iudicat...

cognita causa detur.

Paulus. More romano dies a media nocte incipiat, et sequentis media parte finitur. Itaque quidquid in his xxiiii horis, id est duabus dimidiatis noctibus et luce media, actum est, perinde est quasi quavis hora lucis actum est.

Ulpianus. Divus traianus minutio natali rescripsit ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem. Ea autem que ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda, inter que est custodiarum quoque cognitionem esse.

Paulus. In pretorianis causis omnibus dilatio singulis causis plusquam semel tribui non potest. In capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori due dari possunt, utrumque causa cognita.

De edendo

Ulpianus. Qua quisque actione agere volet, eam edere debet. Nam equissimum videtur eum qui acturus est edere actionem, ut proinde sciat reus utrum cedere an contendere ultra debeat, et si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione qua conveniatur. Edere est et copiam describendi facere, vel in libello complecti et dare, vel dictare. Eum quoque edere labeo ait, qui producit adversarium suum ad album et demonstrat quod dicturus est, vel id dicendo quo uti velit. Edi actiones sine die et consule fieri debet, ne quid ex cogitetur, et ideo die et consule sine praefinito die fiat. Diem autem et consulem excepit pretor, quia instrumentum conceptum est, non in quem solutio accepta est, nam dies solutionis pars est stipulationis. Rationes itaque cum die et consule edi debent, quoniam accepta et data non aliis possunt apparere nisi dies et consul fuerit editus. Edenda sunt omnia que quis apud iudicem editurus est. Non tamen ut et instrumenta quibus quis usurus non est compellatur edere. Edere non videtur qui stipulationes totas non edidit. Eis qui ob etatem vel rusticitatem vel ob sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa sub-

veniatur.

Paulus. Si legatum petatur, non videtur pars testamenti edenda, ideo fortasse quia heredes solent habere exemplum testamenti.

Marcianus. Nemo quisquam ex his que a fisco petantur alia instrumenta delatori cogatur edere quam que ad eam causam pertinent, ex qua se deferre professus est.

Ulpianus. Pretor ait: Argentarie mense exercitores rationem que ad se pertinet edant adiecto die et consule. Huius edicti ratio equissima est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, equum fuit id quod mei causa confecit meum quodammodo instrumentum mihi edi. Si filius familias contineat in suis ibi ... aut ut ipse cogatur edere, an pater. Quia ... non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur. Sed recte Sabinus tunc id admittendum, cum pro questu ... Sed si filius argentariam faciat, pater eius si quidem voluntate domini fecit, compellendum in solidum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium ac si ipse fecisset. Sed si inscio domino fecit, satis esse dominum iurare eas se rationes non habere. Si filius peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio vel de in rem verso tenetur. Sed si dominus rationes nec edit, in solidum tenetur, et si quis desiit argentariam facere, vel editiones compellitur edere, ubi argentaria exercebatur. Sed si et hoc est constitutum quis instrumentum argentarie in alia provincia habeat, in alia amministraverit, ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit. Si regnum ... intelligo, quod alio instrumento transtulit. Quod si in alio loco argentariam exerceat, alibi autem a decretis ... compellatur hoc facere, omnimodo cogatur, nisi rescriptum ... ubi competit agitur cum id videtur tempus ad suppetendum.

Paulus. Sed prium quod perferendas eas transvehendum est.

Ulpianus. Si quis ex argentariis in provincia ... ullabat instrumentum ... et in loco ... deponeret aut descripta tonnes dabit.

Cogetur et successores argentarii edere ra-

[I]tiones. Quod si plures sint qui rationes simul [illegible] alte-
at solius ad editionem compelluntur. Sed et si
vult unum edi [illegible] omnes ad editionem com-
pellendi sunt. Quod si unum exemplum deplora-
tus unus est ut dubitaretur quis minus
officere editionis possit, [illegible] et eo condicere
aut etiam unius editionis sufficere. Pro-
cedit et si plures fuerint argentarii, quorum editio
desideratur. Nam et si plures tutores admi-
nistraverint simul, an omnes edere debeant aut u-
nius editionis sufficere. Exigitur autem
a desiderante sibi argentarii rationes edi ut
non calumniae causa postulare editionem, for-
te supervacuas rationes vel quas etiam sibi
tulerit, vexandi argentarii causa.
Rationes autem [illegible] ex ultimis re-
di accipiendi reddendi obligandi sol-
vendi sui causa negotiationes. Nec ullam
rationem [illegible] dumtaxat solet edi nomina
[illegible]. Nec si pignus acceperit aut mandati
compellendum edere hoc enim extra rationem esse.
Sed et qui solum constituit argentarius edere de-
bet: nam hoc ex argentaria venit. Ex hoc
edicto in id quod interest actio competit. Unde ap-
paret ita demum teneri hoc edicto si ad eum perti-
neat. Pertinere intellegitur ad me ratio si
mecum contraxerit, vel me mandante. Sed
si procurator meus absente me mandaverit an
edendum sit, quia ad me pertinet, magis
est ut edatur. Procuratori quoque meo edi
debere rationem quam me ei iubente non dubito,
quia ad eum pertinet, et cautum erit de rato, si man-
datum non sit. Edi autem tabulas videri
diem in quibus ratio scripta est, post mo-
dum consules, et multa edenda esse
dies, consules. Rationis est proprio
die et consules. Edere autem est vel tradere,
vel dictare, vel libellum vel codicem praesentare.
Procuratori argentarii aeque quoque praecipitur pupilla-
rum edicta, argentarii editio. Et publicum
argentario edi. Illa autem quae etiam ipse instrue-
tus esse potest, instructus suae professionis, absur-
dum enim ipse inventi sit cum ex[igatur]
in imperitis ut edatur [illegible] argentario.

absurdum est eum magistri alios doceat et ab aliis doceatur

tarii edentur, debeat in edendum, si quidem in
strumentum argentarii ad eum pervenit, non debe-
re ei edi; sin minus edenda est, ex causa etiam ipsi
argentario invicem edenda est. Sin autem fragio
vel ruina vel incendio vel alio similimodo
rationes perdiderit, poterit aut in agris
vel veluti trans mare. Sed et verum prae-
tor non ante expressit ut iubet inextricare.

Paulus. Veluti si per aetatem vel quae primum edi
petitae erant vel minus plene editi, vel
eas rationes quas cum maiore non videatur ne-
gligentia perdidit: nam si eo casu amisit cui
ignosci debeat, ex integro edi iubebit.

Haec verba "ex integro" duas res significat: alteram
qua demonstratur ipso scilicet integro dicatur,
alteram quae ad consequentia quaeque tempora pertinet,
quae gerere dicitur. Vel quod ita accipitur quo-
tiens opus erit. Nam per sententiam bis editam sibi
rationem quis perdiderit ut iterum et tertio pro-
pius accipiatur.

Ulpianus. Vult igitur argentarius ra-
tiones edere tunc praetor cum dolo malo non
exhibet, sed culpam non praestabit nisi dolo malo
[illegible] dolo malo aut non edidit, et quia
[illegible] edidit, quod tamen non edidit
aut quivis pro se praestat qui instruit ma-
rationes edi et creditor tenetur a praetore. Non
quod interest, licet in tantum constituit
[illegible] ut in pluribus intercepit [illegible]
actio hoc habet, neque adaugentur, neque
diminutionem.

Paulus. Quamvis sint personae quas rationes
nobis edere oportet, nec tamen a praetore per hoc
edictum compelluntur: veluti curatores
[illegible] vel negotiorum administraverit. Nec
[illegible] a praetore [illegible] actionis
rationes edere [illegible] mandati
actionem et dolo solius negotia gessit
per hoc clausulam non tenetur. Et cum
personae actio et tutore agit pro
pupillo et idem vel iudicio tutelae solet
agi. Nihil interest, filius, heres,
aut pater aut dominus argentarius eiusdem fu-
erit professionis, quia ei iure succedat.

argentarii pupillus cuius tutor gessit. Si aut
cum argentarius rationes suas legavit, non
inde habet actionem, quamvis successoribus eius
significatur, non magis quam si ei quicumque do-
nasset eas. Sed nec heres tenebitur, nec pos-
sidebat, nec dolo malo fecit. Sed si eas ante
quam eas legatario traderet, dominium amis-
sit, nec autem eas tradat, tenebitur, quia do-
lo malo fecit. Et antequam tradat, caue-
re [illegible] si nec dolo fecerit, cum legatarius [illegible]
tarius exhibere debeat. Nummularios
quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius
scribit, quia et nummularii sicut argentarii
rationes conficiunt, quia et accipiunt pecunias
et erogant per partes, quarum probatio
scriptura codicibusque eorum [illegible]
[illegible]
[illegible] nos quae ad se pertineant edi iubet;
ad nos enim pertinet non tantum quod ipsi contraxi-
mus, ut successimus ei qui contraxerit,
sed quod qui in nostra potestate est contraxit.

Paulus. Argentarius rationes edere iubetur, nec
interest cum ipso argentario controversia sit an
cum alio. Ideo autem argentarios tantum neque
alios ullos absimiles eis edere rationes cogit,
quia officium eorum atque ministerium publi-
cam habet causam, et haec principalis eorum opera est,
ut actus sui rationes diligenter conficiant.
Edi autem ratio ita intellegitur, si a capite edatur:
nam ratio nisi a capite inspiciatur, in-
telligi non potest: scilicet ut non totum cuique codi-
cem rationum totasque membranas inspici-
endi describendique potestas fiat, sed ut ea
sola pars rationum quae ad instruendum aliquem per-
tinet inspiciatur et describatur. Quamvis
[illegible] actio competit [illegible]
editas sibi rationes esse contendit [illegible]
depravatas sit [illegible] non opti-
nuit [illegible]
[illegible]
pacta [illegible] consequitur [illegible]
damnus [illegible]
gentarium [illegible] se [illegible]
iudicio [illegible] potuisse [illegible]

mus et recipere, et si non probavit aut si probatum
est pupillo litigante iudex non curavit de se-
ipso aut de iudice quem debet, sed non ita est
sicut ipse ut nunc res ut ipse edere, vel alio
modo natus sit, [illegible] aliis [illegible] vel testi-
bus quibus illo tempore aliquis expeditus non potuit
postea probare potuisse, se vincere sic enim
rationes autem subrepta aut corrupta con-
petit, quod dolo reddi pro minutione actio, quod quod
ante non potuimus instrumenta cau-
pliare. Quod si etiam nunc vel alius
instrumentis aut testibus quibus tunc non potuimus
probare possimus.

Modestinus. Exemplar rationum est finem suam
scriptionem edidisse receptum est.

Callistratus. Feminae remotae videntur ab officio argentarii, cum ea opera
virilis sit.

Ulpianus. Haec actio neque post annum neque
in heredem nisi ex suo facto dabitur. Heredi autem
dabitur.

De pactis.

Ulpianus. Huius edicti aequitas naturalis est. Quid
enim tam congruum fidei humanae, quam ea quae inter
eos placuerunt servare? Pactum autem
a pactione dicitur, inde etiam pacis nomen ap-
pellatum est. Et est pactio duorum pluriumve in idem
placitum et consensus. Conventionis verbum
generale est ad omnia pertinens, de quibus ne-
gotii contrahendi transigendique causa
consentiunt, qui inter se agunt:
nam sicuti convenire dicuntur qui ex diversis lo-
cis in unum colliguntur et veniunt, ita
et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt,
id est in unam sententiam decurrunt. Adeo autem
conventionis nomen generale est, ut eleganter
dicat Pedius nullum esse contractum, nullam
obligationem, quae non habeat in se conventionem,
sive re sive verbis fiat: nam et stipula-
tio quae verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est.
Sed conventionum pleraeque in aliud nomen trans-
eunt: veluti in emptionem, in locationem, in
pignus, vel in stipulationem.

Gaius. Labeo ait convenire posse vel re
vel per epistulam vel per nuntium inter absentes quoque.

[illegible]

posse. Set et tacito consensu convenire intelligitur. Et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse ne peterem, profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

Modest. Postquam pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est, nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

Paul. Item quia conventiones etiam tacite valent, placet in urbanis habitationibus locandis invecta illata pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim convenerit. Item in mutuis pactis ... stipulatio dotis causa facta est. Nam ante nuptias male petitur, quasi si expressum fuisset, et nuptiis non secutis ipso iure evanescit stipulatio. Idem Iuliano placet. Ex facto consultus, cum convenisset ut donec usure solverentur sors non peteretur, et stipulatio pure accepta fuisset, condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

Ulpian. Conventionum autem tres sunt species. Aut enim ex publica causa fiunt aut ex privata. Privata autem aut legitima aut iuris gentium. Publica conventio est que fit per pacem, quotiens inter se duces belli quedam paciscuntur.

Paul. Legitima conventio est que lege aliqua confirmatur. Et ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel senatusconsulto adiuvatur.

Ulpian. Iuris gentium conventiones quedam actiones pariunt, quedam exceptiones. Que pariunt actiones in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus, ut emptio venditio, locatio conductio, societas, commodatum, depositum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. Ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc synallagma esse et hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto recte Iulianum a Mauricio reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, manumisisti, evictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a pretore dandam. Ille ait civilem incerti actionem, id est prescriptis verbis sufficere. Esse enim contractum, quod Aristo synallagma dicit, unde hec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventione.

Sed cum nulla subest causa propter conventionem, hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bone fidei iudiciis. Solemus enim dicere pacta conventa inesse bone fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint; si ex intervallo, non inerunt, nec valebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur. Ut puta post divortium convenit ne tempore statuto dotis reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. Idem Marcellus scribit: et si in tutele actione convenit ut maiores quam statute sunt usure prestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio. Ea enim pacta insunt que legem contractui dant, id est que in ingressu contractus facta sunt.

Idem responsum scio a Papiniano, et si post emptionem ex intervallo aliquid extra naturam contractus conveniat, ob hanc causam agi ex empto non posse, propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. Quod et in omnibus bone fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta que postea interponuntur parere exceptiones.

Adeo autem bone fidei iudiciis exceptiones pacti insunt, ut constet in emptione ceterisque bone fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? Et hec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. Quod cum est, etiam ex parte actoris pactio locum habet, ut et actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. Nam si potest tota res tolli, cur non et reformari? ut quodammodo

[illegible]

[illegible gloss]

modo quis renovatus contractus videatur. Quod non insubtiliter dici potest. Unde illud aeque non inutiliter Pomponius libro sexto ad edictum movet, an emptor ipse in parte recedi pacto a re empta possit, quasi renovata pactione emptione. Sed cum duo rei essent emptores vel venditores, an cum alio pactus esse videatur, respicere ut reccedatur. Ait Iulianus valere pactionem et dissolvi pro parte emptionem, quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex reis debendi acquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placuit et Iulianus et Pomponius ait.

Ait praetor: Pacta conventa que neque dolo malo, neque adversus leges plebiscita senatusconsulta decreta edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo.

Pactorum quedam in rem sunt, quedam in personam. In rem sunt quotiens generaliter paciscor ne petam, in personam quotiens ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio petam. Utrum autem in rem an in personam pactum factum est, non minus ex verbis quam ex mente convenientium estimandum est: plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est.

Dolo malo ait praetor pactum se non servaturum. Dolus malus fit calliditate et fallacia: et ut ait Pedius, dolo malo pactum fit quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur et aliud agi simulatur.

Et si fictum dicatur pactum factum, dicatur nichil prodesse. Et eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse aut supervacuum: iniquum, si quod bona fide remisit creditor, id dolo ... ; supervacuum, si deceptus sit, ... inest enim dolus et fraus.

Sive autem ab initio dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter hec verba edicti neque fiat.

Quod fere novissima parte pactorum ita solet inseri: rogavit Titius, spopondit Mevius, hec verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis; ideoque ex stipulatu nascitur actio, nisi contrarium approbetur, quod non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium.

Si paciscar ne [illegible] agatur, hoc pactum valet.

Si paciscar ne operis novi nuntiationem exequar, quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re pretoris imperium versetur. Labeo autem distinguit, ut si ex re familiari operis novi nuntiatio sit facta, liceat pacisci, si de re publica, non liceat: que distinctio vera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum pretoris pertinentibus, que non ad publicam lesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet: nam et de furto pacisci lex permittit.

Sed et si quis paciscatur ne depositi agat, secundum Pomponium valet pactum. Item si quis pactus sit ut ex causa depositi omne periculum prestet, Pomponius ait pactionem valere, nec quasi contra iuris formam factam non esse servandam.

Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est, servari hoc non oportet, nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, servandum.

Marcellus: Et si stipulatio sit interposita de his pro quibus pacisci non licet, servanda non est, sed omnimodo rescindenda.

Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut minus solvatur, pactum valiturum est.

Sed si servus sit qui paciscitur prius quam ad libertatem et hereditatem adipiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit.

Marcellus: Et in heredibus ... pure scripto paciscentes prius quam se immisceant, ait putat recte pacisci, quia ... idem in necessariis heredibus ... quam mandato creditorum adierit, mandati putat eum habere actionem.

Sed si quis ut supra rettulimus in servitute pactus est, negat Marcellus, quoniam solet exceptio si quo voluntate creditorum post libertatem, quod in pactione exceptionem admittendum ... quando incipiunt exceptiones ... nitur.

Marcellus: In suis heredibus idem erit, qui ... admisit, ut puta filius

[illegible gloss]

familias heres institutus pactus est cum creditoribus et emancipatus adiit hereditatem, [illegible] posse uti exceptione [illegible] sufficit uno pacto. Nunc autem creditoribus pactus pactus sit, nam [illegible] exceptionem profuturam, immo [illegible] exceptio non est submovenda. Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si convenerint in unum et communi consensu declaraverint, quota parte debiti contenti sint: si vero dissentiant, tunc praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

Papinianus. Maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarum placuit. quod si aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. in numero autem pari creditorum auctoritatem eius sequetur praetor, qui dignitate inter eos praecellit. sin autem omnia undique in unam aequalitatem concurrant, humanior sententia a praetore eligenda est. hoc enim ex divi Marci rescripto colligi potest.

Paulus. Si plures sint qui eandem actionem habent, unius loco habentur, ut puta si plures sunt rei stipulandi vel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. Cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine convenerant. nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum petentium, si convenit, placuit unius loco esse: nam difficile est ut unus homo duorum vicem sustineat. item nec si quis plures actiones habeat adversus eum, quia unam actionem habet plurium personarum loco accipitur. Cum minor pars debiti ad plures summas refertur, sicut forte minutae summae decem aureorum debentur, una summa aureorum quinquaginta: in huiusmodi specie in summas plures quae excedunt unam summam coadunatae summae aut applicare debemus [illegible].

Paulus. Rescriptum autem divi Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant convenire. Quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum praesentium absentes sequi debeant? Sed an et privilegiariis absentibus haec pactio noceat, eleganter tractatur: si modo valet pactio et contra absentes. et repeto ante formam a divo Marco datam divum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, et ceteros privilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt. Si pacto subiecta sit poenae stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse prout elegerit qui stipulatus est: si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum erit accepto eum stipulationem ferre. Plerumque solemus dicere doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros, et Iulianus scribit et alii plerique consentiunt. ut puta si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur, qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse, quia et solutio ei potest.

Ulpianus. Nam et nocere constat, sive ei mandavi ut pacisceretur, sive omnium rerum mearum procurator fuit, ut et Puteolanus libro primo adsessoriorum scribit, cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

Ulpianus. Sed et si in rem adiectionem procurator factus sit, conventio facta domino non nocet quasi solvi: sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur, et ideo servandum erit pactum conventum.

Ulpianus. Item magistri societatium pactum et prodesse et obesse constat.

Paulus. Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

Ulpianus. Si cum emptore hereditatis pactum sit factum et venditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est a divo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, merito adversus venditorem

[illegible] exceptione doli [illegible] potest. [illegible] ut heredi [illegible] redderet ei [illegible] exceptio nocebit.

Paulus. Si tibi decem dem et paciscar ut viginti debeantur, non nascitur obligatio ultra decem: re enim non potest obligatio contrahi nisi quatenus datum sit. Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur, ut iniuriarum, item furti. De pignore iure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem quotiens paciscor ne petam. Si quis paciscatur ne a se petatur, sed ut ab herede petatur, heredi exceptio non proderit. Si pactus sim ne a me neve a Titio petatur, non proderit Titio, etiamsi heres extiterit: quia ex post facto id confirmari non potest. Hoc Iulianus scribit in patre qui pactus erat ne a se neve a filia peteretur, cum filia patri heres extitisset. Pactum conventum cum venditore factum, si in rem constituatur, secundum plurimorum sententiam et emptori prodest, et hoc iure nos uti Pomponius scribit. Secundum Sabini autem sententiam, etiamsi in personam conceptum est, et in emptorem valere, qui hoc esse existimat et si per donationem successio facta sit. Cum possessore alienae hereditatis pactus est, heredi neque nocere neque prodesse plerique putant. Filius si ne paciscatur suus ne a patre [illegible] petatur.

Gaius. Sive inter eos paciscantur qui cum ipsis sive de eo quod cum patre eorum contractum est.

Paulus. Acquiret exceptionem, id est [illegible] his qui bona fide serviant. Et si filius [familias] pactus fuerit ne a se petatur, patri quoque si de peculio conveniatur.

Gaius. Vel etiam in universum, si quasi sit defensor filii, si hoc maluit conveniatur.

Paulus. Sed et heres ipsius [illegible] post mortem non filio nec patri nec heredi eius quasi pactum est. Et si servus ne a se petatur pactus est, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus. Et si inter [illegible] paciscatur, proderit domino et heredi eius pacti conventi exceptio quasi in persona pacti conventi exceptio [illegible] tunc domino doli superest exceptio.

Nos autem his qui in potestate sunt paciscendo prodesse non possumus, sed nobis eos profuturos si nomine eorum conveniamur. [illegible] atque ita Iulianus dicit si impuber paciscendo [illegible] tunc sit. Item si paciscar ne a Titio petatur, deinde actionem adversus nomine eius instituas, non est danda pacti conventi exceptio, namque ipsi inutilis est nec defensori proderit.

Iulianus quoque scribit: si pater pactus sit ne a se neve a filio petatur, magis est ut pacti exceptio filio familias danda non sit. Filia familias pacisci potest ne de dote agat, cum sui iuris esse coeperit. Et si filius familias de eo quod sub condicione ei legatum est recte paciscitur. In his qui eiusdem pecuniae exactionem habent in solidum, vel eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus quoque alii prosit vel noceat pacti exceptio quaeritur. Et in rem pacta omnibus prosunt quorum obligationem dissolutam esse eius qui paciscebatur interfuit: itaque debitoris conventio fideiussoribus proficiet.

Ulpianus. Nisi hoc actum est ut dumtaxat a reo non petatur, a fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

Paulus. Fideiussoris autem conventio nihil proderit reo, quia nihil eius interest a debitore pecuniam non peti. Immo nec confideiussoribus proderit: neque enim quoquo modo cuius interest. Cum vero conventio [illegible] facta est [illegible] tunc demum [illegible] principali [illegible] pactus est [illegible] sic [illegible] promittendi et his qui pro eo obligati sunt.

Idem. Si fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est, et pactum cum eo factum cum reo factum esse videtur.

Idem. In duobus reis promittendi et duobus reis stipulandi [illegible] generaliter socios. Et personale pactum ad alium non pertinet, quemadmodum nec ad heredem. Sed quamvis fideiussoris pactum fideiussoribus non proficiat, plerumque tamen doli exceptio [illegible]

... p[ro] futura annua ... scripsit.

Ulpian. Videlicet si ita actum sit ne a reo quoque petatur. idem et in confideiussoribus est.

Paul. Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an et alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec si in rem pactus sit alteri nocere; tantum enim constitutum est ut solidum alter petere possit. Idem Labeo ait. nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur. sic enim et his qui in nostra potestate sunt recte solvi quod crediderint, licet novare non possint. Quod est verum. Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est.

[...] pactio frustra ... ultra neque reo neque fideiussori prodest.

Quod si reus pepigit ne a fideiussore petatur, nichil id proderit fideiussori, quamvis quidam putant, quia quasi id reo interfuit, quia eandem pecuniam peteret, eidebat exceptio que reo. Ego dixi quia per fideiussorem exceptionem non sic enim illi profuturam personam acquiri quam ipsi qui pactus sit consultum. Demus quo minus utium.

Pactus ne peteret postea convenit ut peteret: prius pactum per posterius eliditur, non quidem ipso iure, sic ut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est, quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum versatur, et ideo replicatione exceptio eliditur. Eadem ratione contingit ne fideiussoribus prius pactum prosit.

Sed si pactum conventum tale fuit quod actionem quoque tolleret, velut iniuriarum, non poterit postea paciscendo ut agere possit: quia et prima actio sublata est, et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est. non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. Idem dicemus in bone fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti: non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum.

Quod si non ut tolleret pactum conventum intervenit, sed ut imminueret, posterius pactum potest renovare primum contractum. quod et in specie dotis actionis procedere potest. Puta pacta mulier ut presenti die dos redderetur, deinde paciscatur ut ea lege dos reddatur: incipiet dos reddi ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad ius quod lex nature eius tribuit de dote actione redditur, non fit causa dotis deterior, sed forme sue redditur. Hec et Scevole nostro placuerunt.

Illud nulla pactione effici potest ne dolus prestetur. Quamvis si quis paciscatur ne depositi agat, vi ipsa pactus videtur ne de dolo agat, quod pactum proderit.

Pacta que turpem causam continent non sunt observanda: veluti si paciscar ne furti agam vel iniuriarum si feceris: expedit enim timere furti vel iniuriarum penam; sed post admissa hec pacisci possumus.

Item ne experiar interdicto unde vi, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa, si pactum conventum a re publica remotum sit, non est servandum. Illud enim in omnibus animadvertendum est, ne conventio in alia re facta aut cum alia persona in alia re aliave persona noceat.

Si cum decem mihi deberes pepigero ne a te xx petam, in decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem placet. Item si cum xx deberes pepigerim ne x petam, efficeretur per exceptionem mihi opponendam ut tantum reliqua decem exigere debeam. Sed et si stipulatus decem aut Stichum pactus sim ne decem petam, et petam Stichum aut decem, exceptione pacti conventi in totum mihi obstaturam. nam ut solutione et petitione et acceptilatione unius rei tota obligatio resolvitur, ita pacto quoque convento de una re non petenda interposito totam obligationem summoveri.

Si fundi actum ne sit necesse mihi Stichus prestetur, possum efficaciter de ... agere, nulla exceptione opponenda, quia de Sticho non petendo convenit.

Si ... in ... cederat, et paciscar ne Stichum petam, Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi opponetur, alium autem hominem stipulatum agam.

Quod si pactus sit heres ne hereditatem peteret, singulas res ut heres petat, ex eo quod pacti conventi exceptio apponenda est, quia ad incidentem ... Quod si convenit ne fundum peterem, usumfructum petam aut nave ...

[illegible]

celebratum uideretur ut dissolutis ipsis singulas res petat inutilis palam accidit. § Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uidetur ne peteretur. § Serui hereditarii heredi futuro non statim pacisci non potest quod nondum is dominus fuit, si in re pacto conuentum sit, hereditati acquirit.

Gaius. Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: ueluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne a debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus ueluti intra quinquennium peteret: nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. Ex diuerso autem si pupillus paciscatur ne quod debeat a se peteretur, ratum habetur pactum conuentum: quia meliorem condicionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. § Si filius autem familias pactus sit ne ipse peteret, inutile esse pactum Iulianus ait. Si uero pactus sit ne peteretur, id est ne a pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit ad usus patris, ut dominus filium liberam peculii administrationem habent, et ea res de qua pactus sit peculiaris sit. Quod ipsum non est expeditum. nam cum neque Iuliano placet et similiter ad administrationem peculii non pertinere nisi concessa ei libera, non potuit. sequitur ut si de hac re in dicam eidem non petenda pecunia pactus sit, non debere ratum esse pactum conuentum. Quod si ita paciscetur ut aliquid in quo non minus utile et amplius esset, rata est secutus fuit ipsa pactio. § Si curator furiosi aut prodigi pactus sit ne a furioso aut prodigo peteretur, longe utile est curatoris recipi pactionem: sed non contra.

Ulp. Si mater ducentam pecuniam crediderit et post certum tempus pactus sit, ualere Celsus ait.

Paul. Impuberi filio familias utendum est, ne aliquid si pactus sit ne agere ualeat pactio, quia aliquando filii familias habent actionem, ueluti iniuriarum. Sed et si iniuriam filio fecerit, pacta conuentione quae pactio filii nocitura non sit patri agere uolenti obuiam oportet. § Cum

[illegible]

[illegible]

Cum ... creditor ... [illegible]

abs uos stipulatus est quam sibi ... debere uult, si actio petat an exceptione pacti conuenti summoueri possit et debeat, quia pecuniam ... quaesitum est. Iulianus ita summoueri putat, si stipulatio iure ciuili non tenetur sed alio actio danda est, si si sine dolo ... forte tantum de pecunia creditione debuit. § Si quis ... uel ... in eo fuit ex qua causa petitur actio non oritur, non esse iniquum creditorem quominus actio petat exceptione nullo modo prohiberi, sicut si nullum ... esset creditor. § Si sub condicione stipulatus sum ... ante condicionem ... si actio petat exceptione pacti conuenti possim tenere summoueri, magis est exceptionem opponendam non esse.

Ulpian. Pacisci contra edictum aedilium omnimodo licet, siue in ipso negotio contrahendo id factum esset siue postea.

Paul. Quod dumtaxat in eo pactus sit ut non petatur, si ... fideiussori quamquam competere exceptionem, proprie scriptum placuit, ne mandati iudicio conueniatur, et si mandati actio nulla sit forte fideiussoris ... dictum est non posse exceptionem ... fideiussori.

Celsus. Auus neptis nomine quam ex filio habebat dotem promisit, et pactus est ne a se neue a filio suo dos peteretur. si a filio dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non est, filius uero exceptione conuentionis recte utetur: quippe heredis sui negotium gessit, et neque obstat ... ex rebus patris ... facturus sit, actis autem non consuluit.

Mod. Iustas agnitionis non posse pacto repudiari, non magis quam ut quis dicat nolle suum esse, Iuliani sententia est.

Item. Tres fratres Titius et Maeuius et Seia communem hereditatem inter se diuiserunt instrumentis interpositis, quibus diuisisse maternam hereditatem dixerunt, nihil sibi commune ...

[illegible]

remansisse caveretur, si postea duo de filiis, Mevius et Seia, qui absentes erant tempore mortis matris sue, cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio in instrumento divisionis continetur: quero an post pactum divisionis de subtracta pecunia filiis adversus fratrem competit actio. [Alii ...]

Modestinus. Respondit si agentibus ob portionem eius quod subreptum est actio dicatur, generalis pacti conventi exceptio vis fraude quam actionem continuisse ignorantes transegerint obiciatur, de dolo utiliter replicari posse.

Paulus. Si cum fundum meum possideres convenisset michi tecum ut eius possessionem tibi tradere, vindicante me eum fundum a te non aliter me conventionis exceptione excludi debere quam si aut tradidissem aut si per te non stetisset quo minus traderem.

Marcianus. Imperatores Antoninus et Severus rescripserunt debitori rei publice a curatore remitti pecunias non posse, et quippe ... remisse esse revocandas.

Papinianus. Ius publicum privatorum pactis mutari non potest.

Idem. Veteribus placet pactionem obscuram vel ambiguam venditori et qui locavit nocere, in quorum fuit potestate apertius conscribere legem.

Idem. Tale pactum profiteor te non petiturum non in personam dirigitur, sed cum generale sit locum inter heredes quoque litigantes habebit.

Cum proponeretur pactus esse pendente appellatione intra diem certum pecuniam quam transegerat non soluta iudicati se satisfacturum, videtur appellationis nullo alio de principali causa discussa iuxta conventionem victum confessus esse.

Cum post divisionem bonorum et eris alieni singuli creditores singulis heredibus non interpositis delegationibus in solidum ut convenerat usuras acceptaverunt, actiones quas adversus omnes pro partibus habent impedite non videntur. Si singulis pro fide rei geste totum debitum singulis offerant.

Cum pater quotiens primus

sit pactus post suam in matrimonio mortem filiis defuncta sua portio dotis apud heredes suos remaneret, conventio liberis ascendentibus per exceptionem, heredibus testatoris liberis per exceptionem doli proderit, cum inter contrahentes id actum sit ut heredibus consulatur, et illo tempore quo pater alios filios non habuit in superiorem filium iudicium superius contulisse videatur.

Idem. Intra ultimum diem debitor in pretium pecuniam solvit, acceptum ... residuum ferat, et venditor legatarius actionem non habet pacti nomine exceptionem, operis debitori consistit.

Idem. Inter debitorem et creditorem convenit ut creditor onus tributi praedii pignerati non agnosceret, sed eius solvendi necessitas debitorem spectaret: talem conventionem quantum ad fisci rationem non esse servandam respondi; pactionis enim privatorum formam iuris fiscalis convelli non placuit.

Paulus. In emptionibus scimus quod pretium venditor debeat quodque ex contrahendo aliquid exceptum conservari debere.

Scevola. Cum inter eos esset pupillus ab hereditate patris abstinetur, tutor cum pluribus creditoribus decidit ut certam portionem acciperet; idem curatores cum aliis fecerunt. Quero an tutor idemque creditor eandem portionem retinere debeat. Respondi eum tutorem qui ceteros ad portionem vocaret eandem parte contentum esse debere.

Hermogenianus. Divisionis placitum nisi traditione vel stipulatione sumat effectum, ad actionem ut nudum pactum nulli prodesse poterit.

Triphoninus. Pactum intervenit ... legatarius ... satis accipiat, cum in se melius relata est constitutio divi Marci, ... quamquam defuncti voluntate validam esse constat, nec allegationem remissa heredi satisdatio post sententiam revocari debet, cum liceat sui iuris persecutioni aut spem future perceptionis deteriorem constituere.

Scevola. Emptor praediorum cum venditore convenit se soluturum stipulanti sponsionem ... venditor cavit sive vendidisse aut contempt...

cet vendita. et ut ea summa pensionum accipere[t] debitor ad eorum solutionem conventus pactus ut sibi soluta unius pensionis non essent. ut ex pacto ceterorum anno pretio certa (?) gestum est. an ex posteriore pacto satisfactum non sit. omne debitum ex pactione peti potest. respondi secundum ea que proponuntur posse. Lucius Titius Gaium Seium mensularium cum quo rationem implicatam habebat propter accepta et data debitorem sibi constituit. et ab eo epistulam accepit in hec verba: Ex ratione mense que mecum habuisti in hunc diem ex contractibus plurimis remansit apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex et usure que competierunt. Summam aureorum quam apud te deposueram, quinque tenuerim ante ... summam autem quam summe ex qualibet causa apud me remansit, vacuum et procuratorem habebit. Quesitum est an Lucius Titius ante pecuniam ... seio nummulario mandavit ut pretio nomine eius trecenta redderet, an ... [illegible] ... epistula continuerit ex qua causa ... quoniam ... [illegible] ... et post ... cellario ... referentur ... cautum est neque ipse neque filius eius eo nomine conveniri possint. respondi secundum ea que proposita essent conputata ... de certis ... leges manere [illegible].

Gaius. In traditionibus rerum quodcumque pactum sit id valere manifestissimum est.

Ulpianus. Si quis crediderit pecuniam et pactus sit ut quatenus facere possit debitor, eatenus agatur, an pactum valeat. et magis est hoc pactum valere. nec enim improbum est si quis eatenus desideret conveniri quatenus facultates eius patiuntur.

Idem. Non impossibile puto in contractibus depositi commodati et locati et ceteris similibus hoc pactum ne facias fugitivum ut si res perierit mali (?) ... hoc est ne sollicites ut fugiat et fugitivus ... ne ita neglegas ut ... ut fur efficiatur. sicut enim servum ... corrumpi licuisset. ita potest et hoc pacto licuisse quod ad non corrumpendo ... pertinet.

[illegible gloss]

Ulpianus. Si ante aditam legati certe pecunie (?) debitorem tuo existimans pactus sis ne a te peteres, neque iure ipso liberatur debitor, neque petenti tibi summovebitur exceptione conventionis. ut Celsus libro vicesimo scribit.

Idem eodem loco. Si debitorem tuum ... tibi legatum falso esse existimans pactus sit cum tuo suo debitore ... neque tibi adversus tuum debitorem neque ipsi adversus suum actione [ex]empta est.

Idem. Epistula qua quis coheredi suo caverat ut pro parte eius ... invicem adversus possessorem hereditatis litigaret ... Si unus ex debitoribus et reliqui fundum pignoratum creditoris qui debitoris negotium gessit emerit, placuit ut his tam compensatione fructuum soluto quod reliquum debetur fundus debitori restituatur. et hoc pacto quod defunctus fecit fide prestare debet. Convenit ut si quis summas pro tributis praediorum pignori nexorum facturas creditor solvisset a debitore reciperet et ut tributa eiusdem praedii debitor penderet ... ideo ... De inofficioso patris testamento acturus, ut certas quantitates quoad viveret heres praestaret, pactus est per ... ad ... id pactum postulabatur rescriptum est neque ullo iure neque equitate tale desiderium admitti.

Idem. Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est. pacisci autem ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius quod ex ea lite datum [fuerit] non licet enim.

Scevola. Si pactus sum ne Stichum qui mihi debebatur peterem, non intellegitur mora mihi fieri. mortuo eo puto non teneri reum, quando pacto moram non fecerat.

Iulianus. Si debitor sit fructuarius et paciscatur servus in quo fructum habet ne a se petatur, paciscendo meliorem conditionem eius faciet. Et si ... creditor est fructuarius et pactus est ne peteret, servus autem fructuarius pe[cuniam] [illegible]

[illegible marginal, interlinear and lower-margin gloss]

[illegible gloss]

secutum, ut peteret ex stipulatione pacti quod fuit interpositum, utilis ad petitionem admittatur.

Idem. Si convenerit ne domino a colono quod petet, iusta causa conventionis fuit, in dubiis omnibus colonus a domino petere potest.

Alexander. Qui in futurum usuras a debitore acceperat, tacite pactus videtur ne interim id quod sortis est petat.

Cum ex altera parte in iure extantem exactam in personam pacti exceptionem fuit, velut ne ego petam, ut ne a te petatur, convenimus, ab omnibus nobis petitionem valere in nostris potius.

Neratius. A venditore, venditor, locator, conductore, ceteris quoque fidei contractibus omnibus consensu contractis quin se obligatum fuisse, recedo posse dubium non est.

Contra hoc amplius videtur, si eatenus excepto pacto tibi oportere promitto, contractum inter ipsos actiones conveniunt, ut rursus pro tuis in iure vectigalium omnium quod ego tibi promittere pactum non ... tuo, quia in promittendo pactum certe tenetur, quod bona fide ad quam omnia igitur in petitione quaecumque convenit admittit, nec quicquam interest utrum integris omnibus in quibus obligati fuimus convenit, ut aliquo negotio discederetur, an integris his in quibus ego tibi promiseram, conveniunt, nec negotium mihi eo nomine praestares.

Illud plane quod convenit quae pertinet ad resolvendum iam factum est, non potest, ut quia ego tibi promitto contra praestare videmur, agimus, eo nomine non tam agitur ut a primo negotio discedamus, quam ut nove quaedam obligationes inter nos constituantur.

Paulus. Per quos acquiri potest nobis stipulatione, per eosdem etiam pactis conventis meliorem condicionem nostram fieri posse placet.

Papinian. Imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, si paratum sit parte ex bonis licet ab extraneo consequi, quemadmodum persuaserit ...

necesse sunt.

Pomponius. Nemo paciscendo efficere potest ne sibi locum suum dedicare liceat, aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat, aut ne vicino invito praedium alienet. Iulianus. Cum reus promittendi pactus sit quam pacti ... ne a se peteretur, acceptum id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit ut a se peti liceat, an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori quaesitum est. Sed verius est semel acquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei invito extorqueri non posse.

De transactionibus.

Ulpian. Qui transigit quasi de re dubia et lite incerta neque finita transigit. Qui vero paciscitur donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

Idem. Transactum accipere quis potest non solum si aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed et si pactum conventum fuerit factum.

Scaevola. Imperatores Antoninus et Severus ita rescripserunt: privatis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum. Quare transactione quae inter heredem et matrem defuncti facta est, neque testamentum infirmatum videri posse, neque manumissis vel legatariis actiones suae ademptae videntur. Quare quod ex testamento petunt, scriptum heredem convenire debent: qui in transactione hereditatis aut cavit sibi pro oneribus hereditatis aut si non cavit, non debet neglegentiam suam ad alienam iniuriam referre. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, et postea codicilli reperti sunt, quaero an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat. Respondit debere. Debitor cuius pignus creditor distraxit cum Maevio qui se legitimum creditoris heredem iactabat minimo transegit; postea testamento prolato Septicium heredem esse apparuit. Quaesitum est, si agat pigneraticia debitor cum Septicio an is uti possit exceptione transactionis factae cum Maevio, qui heres eo tempore non fuit, possitque Septicius pecuniam quam Maevius a debitore accepit ...

[illegible gloss]

merita est condictione repetere qui sub praetextu
redditas accepta. §. Et sponsionis fine a
quae quae sponerentur non posse. quia neque
animo ipse transegit. nec negotium sep-
timum eius gessisse accepit.

Ulpianus. Aquiliana stipulatio omnimodo
omnes praecedentes obligationes novat et perimit
ipsaque perimitur per acceptilationem. hoc iure
utimur. ideoque legata sub condicione relic-
ta in stipulationem aquilianam deducuntur.

Papinianus. Cum aquiliana stipula-
tio interponitur quae ex consensu redditur.
lites de quibus non est cogitatum in suo statu re-
tinentur. liberalitatem enim captiosam inter-
pretatio prudentium fregit.

Gaius. De his controversiis quae ex testamento
proficiscuntur. neque transigi neque exqui-
ri veritas aliter potest quam inspectis cognitisque
verbis testamenti.

Ulpianus. Post rem iudicatam transactio
valet. sive appellatio intercesserit sive appellare
potuerit. §. Et si fideiussor conventus et condempna-
tus fuerit. et mox reus transegerit cum eo cui
erat fideiussor condempnatus an transactio
valeat. et puto valere quasi omni causa et
adversus reum et adversus fideiussorem dissol-
uta. si tamen ipse fideiussor condempnatus
transegerit. et si transactio perimit non rem
iudicatam tamen in eo quod datum est relevari rem
iudicatam oportet. §. Cum quis ad vaut quaesi-
tum est et si non proficit ad transactionem. certam
at tamen rem iudicatam. ut inde sit rescriptum.
[illegible] circa alimentorum transactionem. cer-
ta praetoris auctoritatem firmam. utique dicitur
proficiat ad alimenta. ita ut si quod amplius
circa alimentorum debitum ipsi imputetur. quod autem
minus est imputetur.

L. Cum hi quibus alimenta erant relicta
facile transigerent contenti modico praesen-
ti. divus marcus oratione in senatu recita-
ta effecit ne aliter alimentorum transactio ra-
ta esset quam si auctore praetore facta. solet igitur
praetor intervenire et inter consentientes arbitrari
an transactio vel quae admitti debeat. ad minimum debeat
causa praetoris notio ob transactionem erit sive

perpetuo sive in annos sive ad tempus alimenta
sint legata. §. Haec oratio pertinet ad a-
limenta quae testamento vel codicillis fuerint re-
licta sive ad testamentum factis sive ab intesta-
to. Idem erit dicendum et si mortis causa data sit
vel relicta vel ab eo cui mortis causa donata sit
relicta. Sed et si a filio vel a patre relic-
ta sint. adhuc idem dicemus. §. Plane de
alimentis quae non mortis causa donata sunt
licebit et sine praetore auctore transigi.
§. Sive igitur in menses singulos sive in dies
sive in annos fuerint relicta oratio locum habet. Sed et
si non fuerint perpetuo relicta sed usque ad annos
certos idem est. §. Si integra quantitas ali-
cui fuerit legata ut ex usuris eius sese alat
et mortis tempore pecuniam restituat. cessabit
oratio. quia non menses singulos
invenitur id relictum. sed sors certa quantitas
relicta titio ut ita ut alimenta inde sibi
praestentur. magis est ut transigere titius pos-
sit. nec enim transactione interminuuntur
alimenta legi. idem est et si per fideicommissum
alimenta ab herede legatario fuerint relic-
ta. §. Eandem orationem transactionem improbat
quae idcirco fuit ut quis repraesentata pecu-
nia consumat. Quid ergo si quis citra praetoris
auctoritatem transegit. aut id quod per sing-
ulos annos erat eum percepturum consequeretur per
singulos menses. aut id quod per menses eum conse-
queretur per singulos dies. quid ergo si
quod consummato anno ut acciperet initio anni con-
sequatur. et puto etiam transactionem valere.
quia meliorem condicionem suam alimentarius
talis transactione facit. noluit enim oratio
alimenta per transactionem intercipi. §. Hic
autem interest utrumubi sit quibus alimenta
relicta sunt. an ingenui satis [illegible]
plerisque ad minus. §. Vult igitur oratio apud
praetorem de istis quaeri. In primis de causa
transactionis. deinde de modo. tertio de per-
sona transigentium. §. In causa erit inquirendum
quae causa sit transigendi. sine causa neminem
transigentem audiet praetor. causae fere huius-
modi solent allegari. si alibi domicilium
heres alibi alimentarius habeat sive destinet

12 31

[illegible]

vel in alium transferre alterutrum eorum, aut
si causa aliqua urgeat presentis pecunie, aut si
a pluribus et alimenta relicta sunt et minuta
et in singulos querere difficile esset, aut
si qua alia causa fuerit, ut plerisque solet evenire,
que pretoris suadeat transactionem admit-
tere. ¶ Modus quoque pecunie que in
transactionem venit estimandus est, ut
puta quantitas transactionis: nam ex modo
fides transactionis estimabitur. ¶ Modus autem
etatis eius qui transigit arbitrandus est et
valetudine: nam alias cum puero, alias
cum iuvene, alias cum sene transigi palam
est: constat enim alimenta cum vita finiri. ¶ Et
personarum contemplatio habenda est: hoc est,
cuius vite sint hi quibus alimenta relicta sunt, u-
trum frugi vite hi sint, qui alias sufficere
sibi possint, an sequioris qui de alimentis pen-
deant. ¶ In persona etiam eius a quo alimenta re-
licta sunt, hec erunt spectanda: in quibus sit
facultatibus, cuius propositi, cuius opinio-
nis: tunc enim apparebit, numquid circumveni-
re voluit eum cum quo transigit. ¶ Qui
transigit de alimentis, non videbitur neque de
habitatione neque de vestiario transegisse, cum
divus Marcus expresserit etiam de istis trans-
igi voluisse. ¶ Et si quis de alimentis transegerit, non
habebit necesse et de calciario vel ceteris in-
victus transigere. ¶ Potest tamen vel de omni-
bus simul facere transactionem. ¶ Et de cal-
ciario quoque arbitrio pretoris transigen-
dum est. ¶ Si uni pluribus fundus ad ali-
menta fuerit relictus velintque eum distra-
here, necesse est pretorem de distractione eius et tran-
sactione arbitrari. ¶ Sed et si pluribus fundus ad
alimenta fuerit relictus, et hi inter se tran-
sigant sine pretoris auctoritate, transac-
tio rata esse non debet. Idem est et si ager fu-
erit in alimenta obligatus: nam neque pignus
ad hoc datum inconsulto pretore poterit libera-
ri. Et arbitratu pretoris ut diminutis alimentis
deceptum transigi oportere plus quam ma-
nifestum est. ¶ Si pater ad ultimam eius
[illegible] transigi permisit, transactio nul-
lius erit momenti, presente tamen eo cum ut

res quedam commissa et negligenda. Non au-
da [illegible] inquisierit que oratio mandat.
¶ Hec de transactione. Modo de personis transigentium
dicendum est, quamvis de quibusdam quesierit trans-
actionem esse irritam, nec mandare ex hac
causa iurisdictionem ut presides provincie vel pretor pos-
sint. ¶ Transactiones alimentorum et principum
etiam apud Cesarem fieri possunt. Sed si a fisco pe-
tantur alimenta, et que sunt apud prefectum er-
rarii transigi poterit. Sic cuius eius quod erat de ali-
mentis transactum aut certe fiunt, tran-
sactio valere inconsulto pretore non potest,
nec circumveniatur oratio. Figiendum (?) ut, si potue-
rint, ut transactio extra pretoris fiat auc-
toritatem. ¶ Si cui de alimentis preteriti
legati prestenti die datis sit, et transactum
sit extra pretoris auctoritatem, id quod datum est
imputabitur prius in legatum quod preteriti die
datum est, superfluum in alimentaria causa.
¶ Si quis de alimentis transegerit sine pretoris
auctoritate, id quod datum est in preterita alimen-
ta cedit. Nec interest tamen in quantitate sit
debita quantum datum est, an minus an plu-
ra; sed si minus, adhuc tamen id quod insolutum
datum est in preterita alimenta imputabitur.
¶ Sane si is qui de alimentis transegit locuple-
tior factus sit ea solutione, in id quod fac-
tus est locupletior equissimum erit in eum
dari repetitionem: nec enim debet ex alieno dam-
no locuples esse. ¶ Si omnibus singu-
los certa quantitas annua fuerit relicta per
omnium prestationem vel certi salarium
annuum, vel usufructus, medicus, ali-
mentorum vice sit relictus, dico transactio-
nem extra pretorem factam nullius esse momen-
ti. ¶ Si cui non nummi ad alimenta sint,
frumentum atque oleum et cetera que ad victum
necessaria sunt fuerint relicta, non poterit de
his transigere, sive annua sive menstrua
relinquantur. ¶ Si tamen suum pretorem
transegit ut vinum ei quod minus quam
ut quod ipsis accipent, neque diem neque
modum permutavit, sed tantum genus ex-
ceptio, si pactus fuerit ut in genus ali-
menta accipit, que in nummis ei relicta sunt

[illegible]

tis vel summum pro oleo, pro vino, vel aliquid aliud commutavit, vel loci permutationem, ut qui erat e Roma alimenta relicta in municipio vel in provincia acciperet, vel per singulos menses commutavit, vel ut capitulis erat accepturus ab uno acciperet, vel alium pro alio donatorem acciperet: haec omnia praetoris disceptatione et providentia arbitrio accipienda sunt. Cum ad hereditatem certa quantitas sit annua relicta, et ita sit transactum sine praetore, ut hereditatis praestetur, valet transactio, quia fructus hereditatis praestatur, vel etiam ut medio sublata transactio est. Per contrarium quoque si pro hereditate quae erat relicta placuit certam quantitatem praestari, transactio rata est sine praetore.

Item. Qui cum tutoribus suis de sola portione administratae tutelae suae egerat et transegerat, adversus eosdem tutores ex persona suorum coheredum experitur, agentes praescriptione factae transactionis non submovetur. Et transactio quaecumque fit de his tantum de quibus inter convenientes placuit, interposita creditur. Qui per fallaciam coheredis ignorans universa quae in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur quam decipitur. Cum mota de contestatione querellae se contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversario pacto transegit: tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. His tantum transactio obest, quamvis maiores xxv. annis interposuerunt, de quibus actum probatur. Nam ea quorum actiones competere ei postea compertum est, iniquum est perimi pacto, id de quo cogitatum non docetur.

Idem. De his fini rei quos in potestate non habuit, transigentes patres, minime eis obesse placet.

Idem. Post rem iudicatam etiam si provocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse vel ignorari potest an iudicatum sit, quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Celsus. Non est ferendus qui generaliter in his quae testamento ei relicta sunt transegerit, si postea causetur de eo solo se cogitasse quod prima parte testamenti ac non etiam posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur de eo dumtaxat se cogitasse quod illarum tabularum quas tunc noverat scriptura contineret.

Celsus [Macer]. Nulli procuratori principis inconsulto principe transigere licet.

Scaevola. Controversia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque transactione facta certa lege finita est: quaero, creditores quem convenire possunt? Respondi, si idem creditores essent qui transactionem fecissent, id observandum de aere alieno, quod inter eos convenisset; si alii creditores essent, pro parte hereditatis quam quisque ex transactione retinet, utilibus actionibus conveniendus est.

Paulus. Pactum cui Aquiliana stipulatio subici solet, consultius est huic poenalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso forte pacto poena ex stipulatu peti potest.

Hermogenianus. Qui fidem licitae transactionis rupit, non exceptione tantum submovebitur, sed et poenam, quam si contra placitum fecerit rato manente pacto stipulanti recte promiserat, praestare cogetur.

Papinianus. Venditor hereditatis emptori mandatis actionibus cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. Idem respondendum est et in eo qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

Dig. seu ff. vet. explic. lib. ii. Incip. lib. iii. de postulando.

VLPIANUS

Hunc titulum praetor proposuit habende rationis causa sueque dignitatis tuende et decoris sui causa ne sine delectu passim apud se postuletur. Eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam vel pro se permisit, quibusdam et pro certis dumtaxat personis et pro se permisit. Postulare autem est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum qui iurisdictioni preest exponere vel alterius desiderio contradicere. Initium autem fecit praetor ab his qui in totum prohibentur postulare. In quo edicto aut pueritiam aut casum excusavit. Pueritiam: dum minorem annis decem et septem qui eos non in totum complevit prohibet postulare, quia moderatam hanc etatem ratus est ad procedendum in publicum, qua etate aut paulo maiore fertur Nervam filium etiam publice de iure respondisse. Propter casum surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare qui decretum praetoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam non exaudito decreto praetoris quasi non obtemperasset pena ut contumax plecteretur. Ait praetor: Si non habebunt advocatum ego dabo. Nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet facere, verum et si quis alius sit qui certis ex causis vel ambitione adversarii vel metu patronum non invenit. Secundo loco edictum proponitur in eos qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit praetor sexum et casum, item notavit personas in turpitudine notabiles. Sexum: dum feminas prohibet pro aliis postulare. Et ratio quidem prohibendi ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania improbissima muliere que inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto. Casum: dum cecum utrisque luminibus orbatum praetor repellit, videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit. Refert etiam Labeo Publilium cecum Asprenatis Noni patrem aversa sella a Bruto destitutum cum vellet postulare. Quamvis autem cecus pro alio postulare non possit, tamen et senatorium ordinem retinet et iudicandi officio fungitur. Numquid ergo et magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Extat quidem exemplum eius qui gessit: Appius denique Claudius cecus consiliis publicis intererat et in senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivis. Sed melius est ut dicamus retinere quidem iam ceptum magistratum posse, aspirare autem ad novum penitus prohiberi. Idque multis comprobatur exemplis. Removet autem a postulando pro aliis et eum qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen vi predonum vel hostium stupratus est non debet notari, ut et Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est non debet pro alio postulare. Item senatus consulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumnie publici iudicii damnatus. Et qui operas suas ut cum bestiis depugnaret locaverit. Bestias autem accipere debemus ex feritate magis quam ex animalis genere: nam quid si leo sit sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? Ergo qui locavit solus notatur, sive depugnaverit sive non; quod si depugnaverit cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim qui cum bestiis depugnavit tenebitur, sed qui operas suas in hoc locavit. Denique eos qui virtutis ostendende causa hoc faciunt sine mercede non teneri aiunt veteres, nisi in arena passi sunt se honorari. Eos enim qui operas suas locaverunt ut feras venentur, vel ut depugnarent feram que regioni noceat, extra arenam non notantur. His igitur personis que non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt pro se permittit praetor allegare, pro alio prohibet. Is etiam qui simul tutelas vel curationes administrat postulare certis personis quorum curam gerit non ad usus eas fecisse monstretur, et palam in tanta postulatione temeritatis perseverantie iudicis ex ordine pecuniaria pena multabitur. In initio huius tituli diximus tres ordines praetorem fecisse postulantium, quorum hic tertius est.

quibus non in totum denegat postulandi facultatem sine personis, postulare tum minus delinquerit quam superioribus, hi qui capitibus notantur. Ait praetor: qui lege, plebiscito, senatusconsulto, edicto, decreto principum placito nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent. Hoc edicto continetur et alio omnes qui edicto praetoris ut infames notantur, qui omnino ne pro se et certis personis ne postulent.

Deinde dicit praetor: qui ex his omnibus qui supra scripti sunt in integrum restitutus non erit. In genere hic conscripti sunt. Sic accipimus si fuerint in eos quod eo edicto continetur nisi pro certis personis postulare prohibentur. Secundum hoc ex superioribus difficile in integrum restitutionem impetrabit. Sed aequa autem restitutione praetoria agatur, utrum de ea quae a principe vel senatu, Pomponius quaerit; putat de ea restitutione sensum, quam princeps vel senatus indulsit.

Can autem et praetor restituere possit, quaeritur; et in virtute tali praetor cetera non esse providenda, nisi si cui ex officio iurisdictionis subvenerit, ut in aetate ob fuatur si quis deceptus sit. Ceterum si ex his quas sub titulo de in integrum restitutione exsequemur, per quas in via est. Eos si quis famoso iudicio condempnatus per in integram restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi.

Deinde adicit praetor: pro alio ne postulent praeter quam pro parente, patrono patrona, liberis parentibus patroni patronae, de quibus personis sub titulo de in ius vocando plenius diximus. Item adicit liberis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa.

Gaius. Cum istis quoque personis fatuo et fatuae curator detur.

Ulp. Cum eorum a parente aut de maioris partis tutorum sententia aut ab eo cui dandi ius fuit ea tutela curatione data erit. Affinitates non eas accipere debemus quae quondam fuerunt sed praesentes. Et Pomponius nurus et generi appellatione socerum et socrus ulteriores quoque personas accipi debere, quia solet accidere ut tamen curatori videri debuisse eum adducere in ceterorum quae videri solet, i. furioso, prodigo, adolescenti.

Paulus. Et ei qui propter infirmitatem curatorem praetor dare solet.

Item. Puto omnes qui ob id sibi sint nec eo funguntur officio, pro se sine offensa edicti postulare, et si ipsi fuerint quibus ipse postulare possit. Si quis ad advocationem prohibitus fuerit, prohibitus sit ea a praeside, ut solet facere, temporis magistratus sui praeterea cum postea apud successorem eius agere posse.

Ulpian. Et qui in negotiis suis aut perpetuo moris superare non possit.

Gaius. Quos prohibet praetor apud se postulare omnimodo prohibet, et si adversarius eos patiatur postulare.

Papinian. Imperator Titus Antoninus rescripsit eum cui advocationibus in quinquennium interdictum est post quinquennium postulare non prohiberi. Divus quoque Hadrianus rescripserat de exilio reversum postulare posse. Nec enim adhibetur distinctio quocumque crimine sententiam ut exilium sit irrogatum, ne tamen poena praeter determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur.

Item. Ex ea causa prohibitus pro aliis postulare, quae infamiam non irrogat, ideo pro omnibus postulandi non aufertur; in ea tamen provincia pro aliis non potest postulare in qua praeses fuit, qui sententiam dixit, non prohibetur vel eiusdem nominis sit.

Paulus. Si qua fisci causa agitur, quamvis fuerint vel pupillorum quorum tutelam gerunt, adversus fiscum agere non prohibentur, etsi causa praeter nisi suam causam agere prohibetur praeter superiores personas.

Tryphoninus. A principe non rescriptum non prohiberi tutorem adesse pupillo

in negotio in quo advocatus constitutus fuerit. Item illud permissum, ab eo agere tutore pupilli eius, ad usus fisci in quibus advocatus fisci pupilli non advocatus fisci fuerit. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur.

De his qui notantur infamia. Rubrica.

Ulpianus. Praetoris verba dicunt: Infamia notatur qui ab exercitu ignominie causa ab imperatore eove cui de ea re statuendi potestas fuerit dimissus erit. Qui artis ludicre pronuntiandive causa in scenam prodierit. Qui lenocinium fecerit. Qui in iudicio publico calumpnie prevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit. Qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine dampnatus pactusve erit. Qui pro socio, tutele, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio dampnatus est. Qui eam que in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret in matrimonium collocaverit. Eamve sciens quis uxorem duxerit non iussu eius in cuius potestate esset. Et qui eum quem in potestate haberet, eam de qua supra comprehensum est uxorem ducere passus fuerit. Quive suo nomine non iussu eius in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet, bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit.

Ulpianus. Miles pretor qui ab exercitu dimissus fuit: dimissum accipere debemus militem caligatum vel si quis alius usque ad centurionem vel prefectum cohortis vel ale vel legionis vel tribunum sive cohortis sive legionis dimissus sit. Hoc amplius Pomponius ait etiam eum qui exercitui preest, licet consularibus insignibus utitur, ignominie tamen ab imperatore dimissum hac nota laborare. Ergo et dux cum exercitu, si princeps dimiserit adiecta ignominie causa, et ut plerique hac non dubitaret, ut exemplo prioris cum infamia notatum, non tamen sicut in dignatione principis successor ei datus sit.

Exercitum autem non unam cohortem neque unam alam dicimus, sed numeros multos militum. Nam exercitui preesse dicimus eum qui legionem vel legiones cum suis auxiliis ab imperatore commissas administrat. Et sic generaliter quo nomine miles missus est. Quod ab exercitu missus sit, sic accipiemus ignominie causa missum. Et ideo adiectum est quod missionum genera sunt. Est honesta quae emeritis stipendiis vel ante ab imperatore indulgetur. Est causaria que propter valitudinem laboribus militie solvit. Est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est quotiens is qui mittit addicit nominatim ignominie causa se mittere. Semper enim debet addere cur miles mittatur. Sed et si eum exauctoraverit, id est insignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset ignominie causa se eum exauctorasse. Est et quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum causa militiam subisset. Hec autem missio existimationem non ledit, ut est sepissime rescriptum. Item si quis ex lege Iulia de adulteriis fuerit dampnatus, ita infamis est ut etiam ipsa sententia etiam sacramento ignominie causa solvit. Ignominie autem causa missis neque Rome neque alibi ubi imperator est morari licet. Qui in scenam prodierit, infamis est. Scena autem est ut Labeo diffinit, que ludorum faciendorum causa quolibet loco ubi quis consistat moveatur spectaculum sui prebiturus posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim qui questus causa in certamina descendunt et omnes propter premium in scenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.

Gaius. Qui autem operas suas locavit ut prodiret artis ludicre causa neque prodiit, non notatur, quia non est ea res adeo turpis ut etiam consilium puniri debeat.

Ulpianus. Athletas autem Sabinus et Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere. Virtutis enim gratia hoc facere.

generaliter ita omnes ita opinantur et utile videtur ut neque thymelici neque xystici neque agitatores nec qui aquam equis spargunt ceteraque eorum ministeria qui certaminibus sacris deserviunt ignominiosi habeantur. Designatores autem quos greci brabeutas appellant artem ludicram non facere. Celsus probat quia ministerium non artem ludicram exerceant. et sane locus iste apud praetorem non promiscuo termino datur. Ait praetor. Qui lenocinium fecerit. lenocinium facit qui questuaria mancipia habuerit. sed et qui in liberis hunc questum exercet in eadem causa est. sive autem principaliter hoc negotium gerat sive alterius negotiationis accessione utatur ut puta si caupo fuit vel stabularius et mancipia talia habuit ministrantia et occasione ministerii questum facientia. sive balneator fuerit velut in quibusdam provinciis fit in balneis ad custodienda vestimenta conducta habens mancipia hoc genus observantia in officina lenocinii pena tenebitur. Pomponius et eum qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit notari post libertatem ait. Calumniator ita demum notatur si fuerit calumnie causa damnatus. neque enim sufficit calumniatum. Item prevaricator. Prevaricator autem est quasi varicator qui diversam partem adiuvat prodita causa sua. quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. nam qui prevaricatur ex utraque parte constitit quin immo ex altera. Et si quis furti vi bonorum raptorum iniuriarum de dolo malo suo nomine damnatus pactusve fuerit similiter infamis est.

Paul. Quod si quis pacisci cum eo velit ex poenitentia.

Ulp. Furti autem sive manifesti sive nec manifesti. Si furti vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit pendente iudicio nondum inter famosos habetur. si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt retro infamis est. quamvis si iniusta appellatio eius visa sit hodie notari.

campuro non retro notatur. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit non laborat infamia. et ideo nec procurator meus vel defensor vel tutor vel curator vel heres furti vel ex alia causa condemnatus infamia notabitur. nec ego si ab initio per procuratorem causa agitata est. Pactusque vero dicitur pactus sic accipimus si cum pretio quantocumque pactus est. alioquin et qui precibus impetravit ne secum ageretur erit notatus. nec erit venia dignus ratio que est inhumanum. Qui iussu praetoris pretio dato pactus est non notatur. Si fuerit iurato delatum qui se non deliquisse non erit notatus. nam quodammodo innocentiam suam iureiurando approbavit. Mandati condemnatus verbis edicti notatur non solum qui mandatum susceperit sed et is qui fidem quam adversarius secutus est non praestat ut puta fideiussi pro te et solvi mandati te condemnavero famosum facio. Quod plane adiciendum est quod interdum et heres suo nomine damnatur et ideo infamis fit si in deposito vel mandato male versatus sit. non tamen in tutela vel pro socio heres suo nomine damnatur quia heres nec in tutelam nec in societatem succedit sed tantum in aes alienum defuncti. Contrario iudicio condemnatus non erit infamis nec immerito. nam in contrariis non de perfidia agitur sed de calculo qui fere iudicio solet dirimi.

Paul. In actionibus que ex contractu proficiscuntur licet famose sint et damnati notantur. attamen pactus non notatur. multo quidem et in his causis non tam turpis est pactio quam superioribus.

Ulp. Genero vero quo mortuo an in ipso marito puellam? Praetor cum innotescit ignorantia punitur. Et cum sit luctus eius? Est multo ignorantia ad ex die mortis mariti. et ideo si post legitimum tempus agnoverit laturam ipso die et sumere et lugere deponere.

Paul. Uxores viri non compelluntur lugere. sponsi est nullus luctus est.

Ulp. Solent enim nec a principe impetrari ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. Quae intra tempus lugendi nupserit

sanc fuisse non nocet.

Ulpian. Liberorum autem et parentum luctus est impedimento nuptiis non est. Etsi talis sit maritus quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: pretor enim ad id tempus se retulit quo vir lugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. Pomponius eam que intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod verum puto. Non solent autem lugeri, ut Neratius ait, hostes vel perduellionis damnati nec suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt non tedio vite sed mala conscientia. Si quis ergo post huiusmodi mariti mortem nuptum se collocaverit, infamia notabitur. Notatur etiam qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris sed facti. Excusatur qui iussu eius in cuius potestate erat duxerit, et ipse qui passus est ducere notatur, utrumque recte: nam et qui obtemperavit venia dignus est, et qui passus est duci notari ignominia.

Paul. Quia non supervenienti domus quam is cuius in potestate patria eam retinuit non notatur.

Ulp. Quid ergo si non duxerit sed passus sit eam post ea quam cognitum est nupsisse, putavimus non notari ignorantem talem esse; postea sit non notabitur: pretor enim ad initium nuptiarum se retulit. Si quis alieno nomine vidua sponsalia constituerit, non notatur, nisi eius nomine constituat quem quamve in potestate haberet. Certe qui filium vel filiam constituere patitur, quodammodo ipse videtur constituisse. Quod ait pretor: eodem tempore non initium sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, vel si eadem tempore acciderit ut sponsa alii nupta sit, ex sententia eorum puniuntur. Sed cum autem factum notetur, etsi non cum quo nuptias vel sponsalia constituat, quam uxorem duxit vel non potest vel fas non est, est notatus.

Ex compromisso damnatus infamiam non facit, quando pena stare? Et quantum ad infamiam pertinet multum interest inter quique

Paul. Servus cuius nomine noxale iudicium [accepit] dominus ...

agitatur ... aliquod puniatur sit an quod ex eo ... sui ... clarissima ... infamiam nominat ... lege ... estimatione ... ut constitutum est responsum ... multari debuit ... legaverit ... cum ... estimatione eius ... quod non est infamis ... furti nec ... in quadruplum iudex condemnavit. ... ceterum ... nec manifesto in duplum ... quamvis ... infamia ... condemnato quamvis publicum est iudicium.

Paul. Servus cuius nomine noxale iudicium dominus accepit, deinde eum dominus liberum esse iussit, ex ea causa in iudicio condemnatus non est famosus, quando suo nomine condemnatur, quippe cum in ... cum iudicium dictum non sit.

Ulp. Notatur quod pro curatore ... venientis nomine in possessione missa est, dum ... severat, pignora tenuerit.

Paul. Cum minor ... esset ... capere ... cepisset.

Ulpian. Debuit etiam ... quae pro ... caperet ... notatur quae ipse potestatis esset ... facit.

Paul. Ea que falso existimatione decepta ... non potest ... possessa.

Ulp. Non autem notatur ... fuisse missa, quam ea de qua pronuntiatum sit calumnie causa fuisse in possessionem missam ... quando in ... passus est filia quam in potestate haberet in possessionem ventris nomine mitti.

Papinian. Ob haec verba sententie presidis provincie: "callido commento videris accusationis instigator fuisse", pudor potius oneratur quam ignominia irrogatur: non enim exercetur ... mandatoris opera fungitur.

[illegible]

Paul. Lucius titius criminum tecit gaio seio qui iniuriam passus atque ineauem in testationem apud prefectus pretorii recitaverit, perfectus fuit non vitate testationis iniuriam illa tum nunc titium passum esse agnoscit. ponuntiavit. Quero an testes quorum testimonio repertum est eum ex falso testimonio infames videntur. Paulus respondit nec propositum, nec videatur quod sit infamium, teneri lege comelia de testament. cum non oportet ex sua sive iusta sive iniusta pro alio habita alium pre gravari.

Marcellus. Hic tractus fuit ut infamiam non inportat, sed eam que quam id pati meruit, sicut sunt que infamiam dampnato irrogat. Interdictis quoque genitus, preliaz, eate statuitur.

Ulpian. Parentes et liberi utriusque sexus nec non et ceteri agnati vel cognati secundum pietatis rationem et animi sui patientiam, prout quisque voluerit lugendi sunt. Qui autem eos non luxerit non notatur infamia.

Id. Imperator severus scripsit non offuisse mulieris fame questum eius in servitute factum.

Papinian. Exheredatum quoque filium luctum paternae memoriae placuit exhibere, et idem in matre iuris est, cuius hereditas ad filium pertinet. Et si quis in bello ceciderit, et si corpus eius non comparuit, lugebitur. De procuratoribus et defensoribus.

Ulpian. Procurator est qui aliena negotia mandato domini administrat. Procurator autem vel omnium rerum vel unius rei esse potest constitutus vel coram vel per nuntium vel per epistulam. quamvis quidam putent, ut pomponius libro vicesimo quarto scribit, non videri procuratorem eum qui unius rei mandatum susceperit, quem admodum nec eum qui rem perferendam vel epistulam vel nuntium perferendum susceperit, proprie procuratorem appellari. Et verius est eum quoque procuratorem esse qui ad unam rem datus sit. Usus autem procuratoris perquam necessarius est, ut qui rebus suis ipsi superesse vel nolunt vel non possunt, per alios possint vel agere vel conveniri. Dari autem procurator et absenti potest.

Paul. Dummodo certus sit qui datus intelligatur et is ratum habuerit. Furioso non est procurator dandus, quia non est receptus procurator qui ratum habere non possit.

Ulpian. Et ad litem futuram et in diem et sub condicione et usque ad diem dari potest. Paul. Et in perpetuum.

Ulp. Praesens habetur et qui in hortis est.

Paul. Et qui in foro et qui in urbe et in continentibus aedificiis.

Ulp. Et video procuratorem eius praesentis esse videri.

Id. Filius familias et ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit actio qua ipse experiri potest, non solum castrensis peculii nomine, sed et si qua alia. utputa iniuriarum passus procuratorem dabit ad iniuriarum actionem, si forte nec pater praesens sit, nec patris procurator velit experiri. et erit ista procuratoris datio a filio familias probanda, ut Iulianus scribit, et si filio familias praesumitur eius in eadem potestate manente fiat iniuria. nec avus praesens sit, posse patrem procuratorem dare ad ulciscendam iniuriam quam nepos absentis passus est. Ea de re etiam quoque poterit filius familias procuratorem dare, et filia familias poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem cum patre coniunctam, et procuratorem supervacuum esse valerius severus scribit, cum sufficiat patrem dare ex filiae voluntate. sed puto si pater forte absens sit vel suspectae vitae, quo casu solet filiae competere dotis actio, posse eam procuratorem dare. Ipse quoque filius procurator dari potest et ad agendum et ad defendendum.

Invitus procurator non solet dari. invitum accipere debemus non eum qui contradicit, verum eum qui consensisse non probatur.

Veterani procuratores fieri possunt. Milites autem nec si velit adversarius procuratores dari possunt, nisi hoc tempore litis contestatae quo causa perorari iussum est, excepto eo qui in rem suam procurator datus est vel qui communium lucrum incrementi sui persequitur, ut qui suscepit quibus talis procuratio concessa est.

[illegible]

35

Procuratorem ad litem suscipiendam datum pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, praetor ad iudicium accipiendum compellet, in casu tamen ex causa non debebit compelli, ut puta si inimicitiae capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem et dominum: scribit Iulianus in procuratorem denegari actiones. Item si dignitas accesserit, vel procurator rei publicae causa abfuturus sit.

Gaius. Aut si valetudinem aut sine necessariam peregrinationem allegat.

Ulp. Vel si hereditas superveniens eum occupet, vel ex alia iusta causa praecipua. Sed et si praesente domino non defendere, procurator ...

Paul. Si vel dominus agi ipse sit.

Paulus. Sed etiam ex his causis, si aliquando agendum procuratori iudicium accipere, vel si dominus praesens non sit, et actor affirmat tractu temporis futurum ut res pereat.

Ulpian. Sed haec neque passim admittenda sunt, neque destricte deneganda, sed a praetore causa cognita temperanda.

Paul. Si post datum procuratorem capitales inimicitiae intercesserunt, non cogendum accipere iudicium, et stipulationem ob rem non defensam committi, quoniam in casu novata sit.

Ulpian. Si defunctus sit dominus ante litem contestatam, iudicatum solvi stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus est ad iudicium accipiendum, si hoc dominus sciente procuratore non tradiderit fecit; quia si aliter actum est, inisimul [?] procuratorem teneri satis incautum est. Committitur autem operae non defensam stipulationis clausula quod in iudicio aditus est ad agendum, et non defendendum in iudicio, actus duplici cautela interponenda.

Paul. Ante litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratoris vel ipsi domino iudicium accipiendi.

Ulp. Post litem autem contestatam reus qui procuratorem dedit mutare quidem eum vel in se litem transferre a vivo procuratore vel in civitate manente potest causa cognita.

Paul. Aut si religiosus vel sacerdos factus. Item si suspectus sit procurator aut in vinculis aut in potestatem.

Paul. Vel iudicio publico privatove vel valetudine vel maiore re sua distringatur.

Paul. Vel ex inimicitiis cum domino postea fiat.

Paul. Aut longa peregrinatione aut si ex causa affinitatis adversario iungatur.

Ulp. Aut longa peregrinatio aut si res causae impedimento sint.

Paul. Mutari debebit ipso procuratore postulante.

Ulp. Quae omnia non solum ex parte rei sed in persona actoris observanda sunt. Et si sua (?) necessarius sit procurator, dicat omnimodo apud praetorem hoc fieri oportet. Nec ferendus est procurator qui subiungit procuratione non nisi ipse suspectus, quod operam suam ingerit, nisi forte cavere iudicatum solvi magis conventio quam procurationem exequitur. Paratus enim audiendus, si dicat se procuratione quidem carere velle, sed ut illesa existimatio sua fiat, cautum est suspectus pudore suo purgans. Planc si dicat iustam causam se procuratorem datum pro re ... non cavere ... aliquo procurator in eum non facile ... transferendum.

Paul. Nisi dominus solvere paratus.

Ulpian. In causae cognitione hoc versatur, ut in alterum transferri a procuratore iudicium permittitur. Sed quis omnia iudicia transferre alio paratus sit, sed tamen si velit quaedam transferre, quaedam retinere, quae iuste procurator ... in constantia ...

cavit. Sed et si ita mandatum dederit procuratori ut
agat, ceterum si mandatum non est, cum neque in
iudicium quicquam deduxit, nec tutela con-
prehendit, que interdum te actore non pre-
iudicatur. Itaque translatio earum
non est tibi necessaria, ne alieno facto pereant,
nec cognitio procuratoris mutanda ipso
iure est. Si ex persona actoris translatio fi-
at, dicimus committi iudicatum solvi stip-
ulationem ad eum. Itaque vetatus procurator
Iulianus, procurator cum vivit, actione suo nomine
satis accepit. Sed si procurator satis accep-
tum transferatur iudicium in eum, ut de eo
committi ex stipulatu actionem a procuratore in
domino transferri. Cum autem si a domino ad procuratorem
vel procuratore ad dominum iudicium transferatur, non
dubitatur Marcellus quin committatur sti-
pulatio. Tunc domino tantum utilis ex sti-
pulatu actio dari debet, perinde ac si ipse dedisset.

Idem. Si procurator meus iudicatum solvi
satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est,
sicut iudicati actio mihi datur. Sed et si
agat procurator meus ex stipulatu, exceptione
uti me non posse, tum mihi ex stipulatu ac-
tio tribuitur. Quod et si fecit procurator
meus ex stipulatu agendo, exceptione debere re-
pelli, sicuti cum agit iudicati meo nomine, si ita ca-
tus nec constare procurator factus.
Contrario autem si procurator meus iudicatum sol-
vi satisdederit, mihi ex stipulatu actio non da-
tur. Sed si defensor meus satisdederit, in me
ex stipulatu actio non datur, quia nec iu-
dicati mecum agi potest.

Idem. Si actor maluerit dominum potius con-
venire, quam eum qui suscepit, sua procurator est,
dicendum est ei licere.

Gaius. Actione procuratori nomine sua
datur pro impensis quas in litem fecit, pu-
tes si creare ut sibi iudicati actio satis
fiat, si dominus non solvendo non sit.

Ulpianus. Si quis cum procuratore nomine con-
demnatus est, res exiit domini iudicatum
nam actionem nomine irritavit, vel si cesse
finaverit, ex pretio res exierit, totum solvit,
nec si quis ei mandatum est ut solvat manda-

tiam actionem ad eius personam ex ea vero fit
mandati vel negotiorum gestorum actio dabitur,
et si eius procurator non certum solvit.
Cum unius litis plurium personarum causa plures dari procu-
ratores non est prohibitum. Iulianus autem
eum qui certe divisis temporibus procuratores duos,
posteriore dando priorem prohibuisse videtur.

Paulus. Plures procuratoribus in solidum
simul datis occupantis melior condicio erit,
ut posterior non sit in eo procurator quod prior petit procura-
tor.

Ulpianus. Servum quoque et filium familias pro-
curatorem posse dari. Et quidem filius fa-
milias non solum ad agendum in suo sustinebit,
negotia quae procurator sua ipse gerere
aliquem sive ex causa procuratoris eius iacte ad-
mittimus. Quod autem in rei persecutionem actionem
aut in eadem vetamus, eum neque qui
statu suo litigat procuratorem dare posse
non dubitamus. Non solum in admittere
eum vero sui inactionibus quae contra adversus
eum defenderet, qui ex possessione sive servitu-
tis sine ingenuitate de suo statu litigat.
Ex oratione cuiusque procuratorem dari posse
manifestum est. Cum publice utile est ab-
sentes agere cuique defendi, tamen in capita-
libus iudiciis defensio datur. Ubicumque ita
quod absentes quis damnari potest, ubi quibus vel
tamen pro facere ut innocentiam excusaret, au-
diendus est, in ordinariis ad mittendum quod ex
rescriptione nostra apparet. Cum pretor eum
nomine qua actionem daturum se promisit, is eum
virum arbitratu defendant, ut ei quo
nomine agere eandem eum qui eandem ei
res pertinet bonum arbitratu actionem det.
Eum quoque procuratorem et eum qui alieno nomine pro-
curator ex persona autem defendere suo
proprie si quis in iure suam procurator intueatur
ad hoc ut cavendum debere eum defendere
forte ex necessitate fuit factum procurator.

Gaius. Si quis in iure suam procuratorio
nomine agat velut emptor hereditatis an
debeat invice defendere venditorem plane
certe si in eo servitute non tractabitur quod hoc qui
contra agere vellet gestum esset negotium.

nisi oportere cum universa defendere.

Ulp. Sed et hae personae procuratoris debent defendere, quae sine mandatu agere possunt, ut puta liberi, licet sint in potestate, item parentes, fratres, affines, liberti. Item patronus libertum procuratorem ut integrum accusare possit, liberius procuratorem respondere. Cum autem in eius rem actio postuletur a procuratore, vel stipulatio interdicti, vel stipulationes legatorum, ut cum in possessionem venit, cavere debet adversarius defendere in competenti tribunali, et cautione agenti interponitur ac in iudicium ... et in contrario ... cautione defendere oportere. Defendere autem est id facere quod dominus in lite faceret et cavere idonee; nec deterior causa domini per eum fieri debet, quia est domini persona quam sustinet. Procuratoris autem defendere videtur, si iudicium accipiat. Sed et quaesitum est apud Iulianum an appellatum ... si non defensa stipulatione committitur, et Marcellus scribit libro vii digestorum compellendum iudicium accipere, non ad agendum causam ... quia condemnatus est.

Defendere autem creditur ... si ... possessione ... in iudicatum satis legatorum offerat.

Paul. Vel in opus novi nuntiatione et ... ex ... nomine ... defendere videtur ... ut ... domum ... caveat.

Ulp. Omnium autem actionum nomine debet defendere, et earum quae in rem ... equestrium si ad iudicium ... intendat actiones, et in singulas ... exstat defensores sint ... defendi ... quo iure nos utimur, Pomponius scribit.

Item. Non tamen ... exstat duo defensores ... in quantum a defendente audiantur.

Item. Nomine autem ... actionibus ... debet domini defendere ... interrogationibus, quaeque in iure interrogatus ex quibus causis respondere debet, et si respondere ... tenebitur.

Cum alieno nomine agit quacumque actione in rem vel in personam, eum ad quem ea res pertinebit cavere debet, si ... suo nomine procurator ... tamen de rato cavere debet, ut Pomponius libro vicesimo ... scribit. Ut puta ... procuratorio ... agat ... suo nomine ... petere ... debebit ... de rato cavere ... procurator ... ut ... non est ... cautionem ... Pomponius scribit. Quaeritur apud Iulianum ... ratam rem ... debet satis... et de rato cavendum nec ... pertinet ... cautio ... Si ... agit procurator cavere debet ratam rem ... defensor ... Marcellus scribit. Si ... filiifamilias ... nomine agat ... actiones ... cautio. Si ... procurator ... exigit ... debet cavere ratam rem dominum habiturum ... procurator ... Et ... casus ... eiusdem actionis nomine de rato caveatur ... iudicatum solvi ... scriptum ... procurator exstitit ... debet cavere ... ratam rem dominum habiturum ... iudicatum solvi ... adolescenti debeat ... Pomponius libro vicesimo quarto ad edictum scribit. Item si ...

[illegible]

suspectus tutor postuletur, defensorem eius oportet cum satisdatione cavere, ne forte ille velit retractare quod actum est. Sed non facile procuratorem quis suspectus accusabitur, quoniam famae causa est, nisi constet ei a tutore mandatum nominatim aut sicut ab initio procuratorem qui non defenderet. Proterea cognitum

Item Pomponius scribit ... lius.

Non omnes actiones procuratorem posse quae instituitur, scilicet ut ubi qui in potestate absentis domini ducatur, ut ducatur in iudicium non posse consideratur, an, ut Iulianus ait, non cognita causa: sed si nominatim ei mandatum sit, potest vadimonium, ut ab auctoritate eius res spectatur.

Compelletur procurator domini inferioris ut legatorum gratia sibi satis dato cavere.

Cum ... quis defensor in rem actionem convenitur, praeter solitam satisdationem iudicatum solvi etiam de rato debet cavere. Quid enim si is qui iudicio interfuit, et procurator vincitur? Ideo ille cuius defensor extiterat velit fundum vindicare, non est consequens ut id quod actum est ei ius iudicatum esse: ceterum sive eius procurator extitisset, ut ipse plenis causam suam egisset, victus esset, si iam est vindicanti exceptio rei iudicatae summovetur. Ita Iulianus libro quinquagesimo digestorum scribit. Nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse.

Ratihabitionis autem satisdatio a filiis a contestatione a patre non exigitur. Certum sit enim contestatione a testatore non compellitur ad cautionem, similis aut personis in quibus mandatum non exigimus, dicendum est: si forte certum sit contra voluntatem eos experiendo, patet venerunt, tenere eos repelli. Ergo non exigimus ut habeant voluntatem ut mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamvis de rato offeratur cautio.

Paulus. Feminas pro parentibus agere interdum permittitur, causa cognita, si forte parentes morbo impediantur aut aetate nec quemquam qui agat habeant.

Item. Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit, tamen dictum est ...

[illegible]

cum qui de via publica agit et privatam ... procuratorem non ex privato afficitur ... quia privatae actionis dari posse procuratorem, magis dabit ad sepulcri violati actionem, si ad quem eorum pertinet. Cadaverum iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest, nam etsi publica utilitate exercetur, privata tamen est.

Ex obligatione quae inter iure procurator constituere solet mandati actionem, pati ... aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati, sicut evenit cum in rem suam procuratorem praestamus, eumque promittimus iudicatum solvi, nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non mandati, sed ex vendito si hereditatem vendidimus, vel ex pristina causa mandati agere debemus, ut fiat sicut fideiussor, cum reum procuratorem dederit.

Si autem hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est, heres utiliter dabit procuratorem, sed et in omnibus non directo recte dabit procuratorem ad similia.

Si pro eo suum ex reis credendi constitutum sit, sed ... in eo constituta procuratorem non negabimus posse dare, si ex duobus reis promittendi alter alterum ad defensionem procuratorem dabit.

Si plures heredes sint et familiae herciscundae aut communi dividundo iudicio agatur, pro eorum causa procuratorem non est permittendum dare, quia nisi expedire non potest circa adiudicationes et condemnationes. Plane permittendum dare singulis, si plures heredes existant.

Et solutam rem post litem contestatam, tradentium fideiussores eum defendere videbunt, si unusquisque ex his eum pro solido defendat, ut omnes quae ex his ui cedunt in iudicium transferatur.

Item. Mutus et surdus ut cumque modo quod prodesse potest, procuratorem dare non prohibentur, forsitam ipsi damnum non quod ad agendum sed ad administrandum.

Cum quaeratur an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc edictum prohibitorium est, in popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit, defensionem ut procurator prohibetur agere.

[illegible]

ne. Cum igitur auctorem aliquis praesentem petat, non aliter audietur, nisi adversario consentiente, si fuerit separata res eius in utramque personam satisdatione. Cum pena non defendentis procuratoris vice ut denegetur ei actio. Cum procurator agat, et praesens sit absentis filius, actionem ... non procuratori. Cum non agitur defensionem absentis ... in iudicatum solvi satisdatio; defensorem absentis gratia agendi procuratore iudicium accipere, ne decipiatur ... qui cogantur reum defendere post satisdationem ... ut in eum actio sit procuratoris ... iudicium in eum accipere cogendus est, si aut affinitas intercesserit, aut inimicitiae ... aut ... possessio ...

Ulpian. Vel si longum tempus in quo ... sit affuturus ... instaret ...

Paul. Non cogetur ... satisdare ... aut nullas provincias ... defendere ... ex stipulatione ratam non defensam agi posse ... iudicium ... fideiussores non teneri ... qui ... ut quis tamen ex ... afferre defensionem ... exceptio ... Cum ... procurator agat ut ... defendat ... postea alius agens exceptione repellatur. Cum procuratoris opus ... ne eius fiat deterior defensio ... Iulianus ait ... Iulianus quoque ... stipulatio commutatur.

Gaius. Qui proprio nomine iudicium accepit, si velit procuratorem dare, in quem actio transferatur, iudicatum solvi satisdatione cavere debet. Cum defendit eum ... non agatur ... Cum alium defendit, satisdare cogitur ...

... alienae litis idoneus defensor sine satisdatione intellegitur. Cum quaeritur, an iudicium acceperit defensor, et actor integrum restitutus sit, an defensor cogendus sit restitutorium iudicium accipere, magis placet cogendum. Procurator ut in ceteris quoque negotiis gerendis, ita et in litibus ex bona fide rationem reddere debet. Itaque quod ex lite consecutus erit sive principaliter ipsius rei nomine sive extrinsecus ob eam rem, debet mandati iudicio restituere usque adeo, ut et si per errorem aut iniuria iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat. Itaque ex contrario quod iudicatum est procurator solverit, contrario mandati iudicio recipere debet. Non solum ... impensa ... utiliter facta ... procuratoris ... restituere eis aequitas suadet. Cum duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris, an alter cum eo recte acturus sit? Et utique recte. Non enim ob id minus procurator intellegitur, quod et cum eo qui ... agitur procurator est.

Ulpian. Si duos procuratores ... in solidum ... nisi nominatim praecepit ut alter ab altero pecuniam petat, non videtur mandatum ... ut inter se consecuti essent.

Gaius. Itaque si ... mandatum est, tunc excipiente eo cum quo agitur, si non in mandatum sit ut a debitoribus peteret, actorem debere replicare; aut similiter mandatum non est ut a te peteret.

Paul. Ignorantis domini condicio deterior per procuratorem fieri non debet.

Gaius. Quacumque re procurator ... liberatus ... eadem ... debet.

Ulp. Minor viginti quinque annis si defensor extiterit, ex quibus causis in integrum restitutio praestatur, defensor idoneus non est; et ideo fideiussoribus eius in integrum restitutio non succurritur. Certam defendendi est eadem ... quam eius subire defensionem ... in amplius quam actor facere possit, non est compellendus. Et qui suscepit defensionem, si locupletissimus sit.

Paul. Et si ad seruitutis sit. cetera

Vlp. Non invitetur defendere nisi satisdare fuerit paratus.

Paul. Neque femina neque miles neque qui rei publice causa afuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum inituri sunt, aut inuitus in iudicium uenire non potest, idoneus defensor intellegitur. Tutores quoque in aliquo loco administrantes eodem loco et defendi debent.

Vlp. Procuratore in rem suam dato preferendus non est dominus procuratori in litem mouendam uel pecuniam suscipiendam: qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.

Idem. Ad rem mobilem petendam datus procurator ad exhibendum recte agit.

Idem. Qui procuratorem dat ut confestim agat, intellegendus est permittere procuratori et post tempus agere. Et si quis iusserit exceptionem procuratoriam non opponi, ex penitentia eam opponere [non potest].

Paul. Procurator cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, nouare, aliud pro alio permutare.

Idem. Sed et quam pecuniam mandatam tenetur ut soluat creditoribus. cetera

Idem. Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam: et ideo si postea is qui mandauit transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

Paulus. Procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi aut in rem suam datus est aut obtulisset se sententie, cum cautum non esset, obiis placuit actionem esse obnoxium, sine defensionis loco cum satisdatione se iudicio obtulerit.

Pomp. Ad legatum petendum procurator datus, si necessario utatur aduersus heredes de tabulis exhibendis, procuratoria exceptio quasi non sit ei mandatum non obstat.

Modestinus. Procurator totorum bonorum cui res administrande mandate sunt, res domini neque mobiles neque immobiles neque seruos sine speciali domini mandatu alienare potest, nisi fructus aut alias res que facile corrumpi possunt.

Idem. Ipse nomine defensor extitit si ante litem contestatam, nisi specialia fuerit, et postea uelit suo nomine litem suscipere, causa cognita audiendus est.

Idem. Si procuratorem absente domino satisdatione releuare uelit, litteras suas ad aduersarium dirigere debebit quibus significet quem ad litem procuratorem eum, et mandatum ratumque se habiturum quod cum eo actum sit. Precum cautionis eius approbatis, uelut presentis procuratorem interuenire intellegendum est. Itaque et si postea mutata uoluntate procuratorem esse noluit, tamen iudicium quod contestatum erat ex persona prius est ratum esse debet.

Papinian. Procurator qui pro euictione prediorum que uendidit fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere pretoris auxilio non leuabitur: nam procurator qui pro domino uinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

Idem. Si is qui stichum uel damam utrum eorum ipse uellet stipulatus erat ratum habere, procuratorio nomine stichum petit, faciat ut reus in iudicium deducta uideatur stipulatione consumit.

Idem. Quod procurator ex re domini mandato non refragante stipulatur, inuito procuratore dominus petere potest.

Paul. Respondit et eum qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, eandem sine actorem non prohibere.

Sceuola. Pater filio suo pupillo tutorem dedit Seium creditorem suum; is annum ministrata tutela, relegato fratre suo herede, quesiuit ipse decessit, et pupillo constituto, noui tutoris tutelam religio eius mandate sunt actiones aduersus eum, quem tam tutele actio quam pecunie credite ex hereditate Seii pupilli descendit, annodavit mandata ei actio ceteri quasi defendat heres eius agentibus actionibus mandatis suis. Respondit debere defendere.

Paul. Absens reus causas absentie per procuratorem reddere potest.

Idem. Per procuratorem non semper adquirimus actiones sed retinemus veluti si reum convenerit intra legitimum tempus, vel si proponit opus novum, si ut interdictum nobis utile sit quod vi aut clam, nam hic per eum nobis conservetur ius.

Item. Si vero purgatus sit ante litem contestatam pecuniam solvere, procuratore agente, quod si oportet, nam iniquum est cogi eum iudicium accipere per quod suspectus iudex fieri potest, qui praesente domino non obtulit pecuniam. Quid si tunc facultatem pecuniae non habuit, nunc quod cogitur iudicium accipere? Quod si et famosa sit actio, hoc servatur ut ante litem contestatam praesens solvat, quia in ea re facta pecunia receptum est; in pupillaribus pecuniis quod suggestum est ex omni officio iudicis temperandum est.

Ulp. Nec civitatis actor negotium publicum per procuratorem potest agere.

Iulian. Qui absentem emptorem cum de possessione fundi defenderet, iudicium nomine eius accipiebat, postulabat a venditore fundi ut a se defenderetur. Venditor desiderabat cautionem ratam rem emptorem habiturum. Puto cum venditori de rato satisdare debere, quia si fundum agenti restituerit, nihilo minus venditor conveniri poterit ab emptore et rursus defendere.

Idem. Titius cum absentem defenderet et satisdedit, postquam iudicium accepit desiit reus solvendo esse. Quaero cum defensor recusabat iudicium, an actio competere eidem actori potest? Iulianus respondit defensorem cum satisdedit, compellendum iudicium accipere, nec mutui exceptionem propter...; sicut non cogeretur iudicium accipere, cum ad fideiussores eius respiceret, ita quicquid petitur a defensore consequi non potest.

Paul. Quoniam defenditur bonum arbitratum defendendus est.

Ulp. Et ideo nisi boni viri arbitratu defendat, vel frustrandi actorem causa fiat, neuterum contra in litem deducitur.

Cum duas res petenti procurator datus si unam earum petat exceptione non excludatur, nec iudicium deducet.

Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur.

Gaius. Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere, vel aurifodinarum vel argentifodinarum et salinarum. Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatus consultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum et quorundam aliorum, et naviculariorum, qui et in provinciis sunt. Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis sive cuiusque alterius eorum nomine, proprium est ad exemplum rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem sive syndicum, per quem tamquam in re publica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat. Quod si nemo eos defendat, quod communiter eorum erit possideri et, si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum proconsul ait. Et quidem non esse actorem vel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit aut valetudine impedietur aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere velit universitatem, permittit proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur, quia eo modo melior condicio universitatis fit.

Ulp. Si municipes vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non erit dicendum quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro re publica vel universitate intervenit, non pro singulis.

Idem. Nulli permittetur nomine civitatis vel curiae experiri nisi ei cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quam duae.

Paul. Plane ut duae partes decurionum adfuerint efficitur, ut quem decreverint in numero esse possit.

Ulpian. Illud notandum Pomponius ait, quod et patris suffragium filio proderit et filii patri.

Paulus. Item eorum qui in eiusdem patris potestate sunt, quasi domestica persona, quorum in eo numerandum, nisi ex municipii lege vel perpetua consuetudine prohibeatur. Curiones si decuriones decreverint actionem per eum movendam quem duumviri elegerint, is videtur ab ordine electus, et ideo experiri potest: parvi enim refert, ipse ordo elegerit an is cui ordo negotium dedit. Sed si ita decreverint, ut quaecumque incidisset controversia, eius petendi negotium Titius haberet, ipso iure id decretum nullius esse momenti, quia non possit videri de ea re, quae adhuc in controversia non sit, decreto decurionum constitutus. Sed hodie haec omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari. Quod si actor civitatis postea decreto decurionum prohibitus sit agere, exceptione ei nocebit, puto sicut et a principio non esse mandatum ei... Actor universitatis si agat, compellitur et defendere. Non autem compellitur idem cavere de rato, sed decreto exhibito dubitetur, puto imponendam decreto cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur, et iudicati actio ex edicto eius non perpetuo datur ut si constitui possit, inde casus mutandi actoris potestas erit, ex quibus et procuratoris mutatio et filius familias dari potest.

Ulp. Sicut municipum nomine actiones praetor dedit, ita et adversus eos iustissime edicendum putavit. Sed et legato, qui in negotium publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet universitas singuli debent. In decurionibus vel aliis universitatibus nihil refert, utrum omnes idem maneant an pars maneat vel omnes immutati sint. Sed si universitas ad unum redit, magis admittitur posse eum convenire et conveniri, cum ius omnium in unum reciderit et stet universitatis nomen.

Iavolen. Civitates si per eos qui res earum administrant non defenduntur, nec quicquam est corporale rei publicae quod possideatur, per actiones debitorum civitatis agentibus satisfieri oportet.

Pomponius. Si universitati municipum competit hereditas, familiae herciscundae iudicium inter eos redditur, itaque oportet adversus eum unum esse regiones (?) atque pluribus ... agentibus iudicio.

Paul. Constitutum pro actore est ad ... nomine universitatis stipulatus ... ut in legato ... dicatum solum quamvis sub potius cum eo conveniri debeat, et si actori cautum sit, utilis actio municipibus vel civitatis datur.

De negotiis gestis

Ulp. Hoc edictum necessarium est, quoniam magna utilitas absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel poenae committendae actionem, vel iniuria rem suam amittant.

Gaius. Si quis absentis negotia gesserit licet ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligaverit, habet eo nomine actionem: itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. Et sane sicut aequum est ipsum actus sui rationem reddere et eo nomine condemnari, quidquid vel non ut oportuit gessit vel ex his negotiis retinet, ita ex diverso iustum est, si utiliter gessit, praestari ei quidquid eo nomine vel abest ei vel afuturum est.

Ulp. Ait praetor: Si quis negotia alterius, sive quis negotia quae cuiusque cum is moritur fuerint gesserit, iudicium eo nomine dabo. Sic sunt accipienda sive quae nunc tam mulieres negotiorum gestorum agere posse convenientius non dubi...

tantur negotia sic accipe sive unum sive plura. § Pupillus sane si negotia gesserit post rescriptum divi Pii etiam conveniri potest in id quod factus est locupletior: agendo autem compensationem eius quod gessit patitur. § Et si furiosi negotia gesserim competit mihi adversus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi vel furiose adversus eum eamve dandam actionem negotiorum gestorum Labeo ait. § Hec verba sive quis negotia que cuiusque cum is moritur fuerint gesserit significant illud tempus quo quis post mortem alicuius negotia gessit: et quod neque testatoris iam defuncti neque heredis qui nondum adiit negotium gessisse videtur. Sed si quid accesserit post mortem, ut puta partus editus vel fetus, vel si quid servi adquisierunt, etsi his verbis non continentur, predicto titulo [illegible] accipi. § Hec autem actio que est negotiorum gestorum [illegible] et in heredem competit. [illegible] in negotio [illegible] inferre caveatur in adversus eum actio. § Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam si affectione coactus ne bona mea distrahantur negotiis te meis obtulisti, equissimum esse dolum duntaxat te prestare: que sententia habet equitatem. § Hac actione tenetur non solum is qui sponte et nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis et ea gessit, verum et is qui aliqua necessitate urgente vel necessitatis suspicione gessit. § Apud Marcellum libro ii. digestorum queritur: si cum putarem fuisse negotia Titii gererem, cum mihi mandavit ut gererem, [illegible] actione uti posse, et ego puto utramque locum habere quemadmodum ipse Marcellus scribit. Si fideiussorem acceperit negotia gestorum, nam et heres adversus eum negotiorum gestorum actionem.

Item. § Sed videamus an fideiussori heredis aliqua actione teneri possit, et verum est negotiorum gestorum eum agere posse [illegible] fideiussit.

Item. Si [illegible] mandatum negotia gessi, hinc nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. Et [illegible] si putem fuisse [illegible] mandatum. § Si cum putarem Titii negotia esse, cum essent Sempronii, ea gessi, solus Sempronius actione negotiorum gestorum tenetur.

Iulianus. § Si pupilli tui negotia gesserim non mandatu tuo sed tutele iudicio teneatis negotiorum gestorum te ero obligatum, si pupillum in quo sit locupletior factus. § Cum [illegible] mutuam pecuniam [illegible] ut creditor pignus tuum [illegible] adversus te negotiorum gestorum actionem adversus eum cum quo contraxi nulla. § Quod si a procuratore tuo stipulatus sum, post dies [illegible] adversus te negotiorum gestorum actionem, quia ex [illegible] hanc stipulationem interposui. § Si quis pecuniam vel aliam quamcumque rem ad me perferendam acceperit, quamvis negotium gessit, negotiorum gestorum actio adversus eum non competit. § Sed et si quis negotia mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa, [illegible] eum meum negotium gessisse, [illegible] dici actionem suo lucro non mea causa [illegible] non magis [illegible] negotiorum gestorum actionem, [illegible] in quo [illegible] negotia mea accessit, [illegible] in quo ego locupletior factus sum, [illegible] actionem. § Si quis ita simpliciter versatus est ut suum negotium in suis bonis quasi meum gesserit, nulla ex utroque latere nascitur actio, quia nec fides bona hoc patitur. § Quod [illegible] gessit in meum [illegible] tenetur. § Item si cum mandatum [illegible] meum negotium gerere [illegible] dicendum est [illegible] si [illegible] gessit, sciens negotiorum gestorum [illegible]. § Si quis ex suis meis negotium meum gesserit, [illegible] ingenuus [illegible] negotiorum gestorum actio. § [illegible] ego [illegible] negotia gessero [illegible] videamus an [illegible]

cum negotiorum gestorum primam actionem michi uideatur uera. quia Labeo distinguit. et Pomponius libro uicesimo sexto probauit. ut si que contemplatione tutele negotia gessit pertinentia ad tutum teneatur. Quod si amicitia filiu tuum uel eorum contemplatione tu adiu sus patrem uel dominum tenetur. quod in ta xat directam actionem. Idem puto et si uiuinus eos esse putaui. Nam si sui non necessarium me dederit filio tuo et tutatus nullus michi agitur negotiorum gestorum. Item loco Pomponius scribit. et radiectio quod puta. et si mei filii sit in precatio quemplus patri [illegible] uel debetur et impletur ne dam pnum actionem in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.

Sed si pupillus quem uti [illegible] fuerit gessero negotia. si quidem tuum putans esse filium gessi Pomponius scribit. contra rem peculiarem eaque defecit [illegible] tenetur mi forte negotiorum gestorum actione et aut uel rerum que ipso secuntur non tenetur [illegible].

Item si uero fuerit gesserit quam consecuntur. per [illegible] aduersus eum actione. eam non que defecerunt aduersus te.

Si autem pupillus qui erat sub patria [illegible] pecuniam ne uideatur ut Pomponius ait. nec negotiorum gestorum aduersus se pupillum actionem.

Item quid apud pecuniam in ... septimo. si tutum quem ab [illegible] et in iudicium admonuerit. et si nichil uti crederet non esse. tunc postea cognouit eos rationibus annegotiorum gestorum actione me posse conuenire et conueni tam posse. quia nullum negotium eius gestum est. cum debitor eius non fuit. et tam ipse non gessi tuum negotium. ut sicut et ea que exactum est aduersus eum datur repetitio gratuitum. uarum ipsi debebit post rationem aduersus me gerere actio. sic in ipsi cap[illegible] constituet tuum negotium quam uni non erat sita contemplatio gestum.

Item ait. si tum debitorem tuum esse cum putarem cum esset seruus [illegible] conuenero. simul

exegero. mox curatio huius esse mandari fuisse et ut in curatione negotiorum gestorum si [illegible] uero [illegible] prouocat querens efficiet ut tuum negotium gestum uideatur. et [illegible] puniti. quid ergo si ego pro ipsius si [illegible] reciperem putarem. insulam fulserit uel uendiderim. cuius post [illegible] ansit michi aduersus te actio. et non forte aut. cum ut ipso in alterius leci up letatus. alterius re ipsa gestum negotium sit. nec possit quam adquisitum est ipso gestum est tuum negotium uideri.

Videamus in persona eius quasi gestum iussi [illegible] negotia. et si quedam gessit quedam non contemplatione eius. cum alius aduersus non accessit. et si cum dignos quod ab eo exigimus et ea gesturus fuit. an ei tene at negotiorum gestorum eum teneri. [illegible] ea que non gessit. quod puto uelius scite si quod a se exigere debuit per [illegible] dubio sed eum imputabitur. quam enim [illegible] eis imputari non debuit. curatores debitores non conuenit quam uel uendices in iudicio facti tantum non fuit. quia nullam actionem intendere potuit. tamen a se in eo ipso cum non exegit ei imputabitur et si forte non fuit usura rum debitum incipit esse usurarum. ut diuus Pius Flauius [illegible] rescripsit. [illegible] in eo usuras erit[illegible].

Paulus. Quatenus et nomen iure suo iudici officium iudicis ualet quantum in supplenda nomina eius re facta intercessio.

Ulpianus. Si mandatum est fuit qui negotia administrauit. a quo mandatum non exigebatur posse imputari. cum obligata erit cautione eum non quereret. si non facile exsulit satisdare. et eo [illegible] uitandum est et uero si fere cum fuit obligatum que tero ipse fiunt et atque [illegible] eius est. michi omnimus negotiorum gestorum actione est obligatus ut est diu dum et mea ea exquaere non tenetur. ut Marcellus scribit.

Item si spiritualis [illegible] eius posito uo ne periculo negotium tuum

ut tantum negotiis gerendis amplius quam quod ipsi fructus fuerit consecutus, actionem ipsi tribui rei publicae praetor ... petere non potuerunt. Et si quaelibet in dictio compensationis habitationis audiatur, pot[est] contrario iudicio agi, quia super examinatione reputandi fuerit compensationes, verius est quod iudicata amplius agi contrario iudicio non possit, quia exceptio rei iudicatae opponenda est.

Iulian. Si ex duobus sociis alter me praeposuit administrandae rei, alter non, ad utrumque eum quem praeposuit hominem negotiorum gestorum actio movetur ex ficta fide administrationis. sed cum actio nata est et cum praepositus negotiis gerendis ... est, et illud exigitur quod eum qui non prohibuit alterius fidem ... cum similiter pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dissentienti eum obligare, puto secundum iuliani veteris dicta superius ... quia tamen qui prohibuit negotiorum gestorum actione ... qui prohibuit ex nulla parte neque professum neque proprium aliquod damnum sentiat.

Scaevola. Pomponius scribit, si negotium a te quamvis male gestum probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. videndum ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? sed superius ita verum est, si dolus malus abest. Scaevola: immo puto et si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse, sed eo dicitur a Pomponio non teneri, quod reprobare non possim semel probatum: et quemadmodum quod utiliter gestum est necesse est apud iudicem pro rato haberi, ita omne quod ab ipso probatum est. ceterum si ubi probavi, non est negotiorum actio, quid fiet, si a debitore meo exegerit et probaverim? quemadmodum recipiam? item si vendiderit? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

Ulp. Sed et an ultro citroque utitur actio sumptuum quos fecit puto competere, ...

... ideo actio est ut neuter ad usus alterius habeat actionem. Is autem qui negotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit si utiliter gessit, et si effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit, vel servum aegrum curavit, etsi insula exusta est vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si eam insulam fulsit quam dominus quasi impar sumptui dereliquit, vel quam sibi necessariam non putavit? oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit qui rem non necessariam vel quae oneratura est patrem familias adgreditur. iuxta hoc est et quod Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit vel servum aegrum curavit habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus. ego quaero: quid si putavit se utiliter facere, sed patri familias non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

Pomp. Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. sed Proculus interdum etiam casum praestare debere, veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: veluti venales novicios coemendo vel aliquam negotiationem ineundo. nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens pensare lucrum cum damno debet.

Ulp. Successori eius cuius fuerunt negotia qui apud ... curavit, ... filius familias ... gestis fuit, eandem actionem ... aut in negotiis uxoris gestis sufficit utiliter negotium gestum, ... ita modo aliter ... eventus sit secutus.

[illegible]

Paul. De vicenis quinquagenis ... decessit. huius hereditatis curationem suscepi et impendi decem. deinde redacta ex venditione rei hereditariae centum in arca reposui. haec sine culpa mea perierunt. quaesitum est an ab herede quandoque existente vel a curatore ... petere possim ut et ea quae impendi. Iulian. scribit in eodem quaestionis titulo, utrum ita adiuta ... causam in unum sepem ... centum ... nisi debitum nihil meum ... hereditatis creditoribus solvere ... non solvere ex quinquaginta et reliquorum quadraginta ... quaestum(?) ... non agnitura esset venditio ... quantum centum custodientur, velut si pecuniam erat nec ... impubi ... committeretur ... augetur ... non solum decem ... negotiorum impendere ... quinquaginta quae incedebit ... consequi posse.

Iulian. Si filius familias negotia gessisse proponatur, constitutum est in patrem quoque actiones dari sive peculium habuerit sive in rem patris versum fuerit et si ancillas filium ... mero.

In negotiis gest.

Pomp. In initio cuiusque temporis conditiones spectandae sunt: quid enim si pupilli negotia coeperim gerere, interim pubes factus sit, vel filii familias et interim liber aut pater familias effectus sit? ex tempore verius est cum dicimus si ab initio quis unum negotium gesturus accesserit, deinde aliud adgressus sit, actionem quo tempore pubes vel pater familias effectus est, vicem eius qui ipsa negotia gesta sunt proportionaliter ... et actio formatur et computatio metitur.

Id. Sed cum aliquis negotia mihi gererit, multa sunt in uno contractus, nisi ab initio ad unum negotium accesserit ut finito eo discederet, et postea nova voluntate aliud quoque adgredi coepit.

[illegible]

alius contractus est.

Ulpian. Eum actum quem quis in servitute egit manumissus non cogitur reddere. plane si connexum fuit ut separari ratio eius quod in servitute gestum est ab eo quod in libertate gessit non possit, consequenter venit in iudicium mandati negotiorum gestorum et quod in servitute gestum est. denique si servus fundi ... et insulam aedificavit eamque coniunxit, sola ratione finium iudicio negotiorum gestorum deducetur, quia ex superioris temporis administratione nihil amplius in iudicio deduci potest quam id sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

Paul. Proculus et Pegasus putant eum qui in servitute gerere coepit praestare debere ... quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tamen eum qui a semet ipso non exegit negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio cum quo retentione id servari potest.

Id. At quin ... tutor fuit et ... mihi fuit, et si post ... solverit ... debitum ... tenebatur, et post tempus exactionis negotiorum gestorum actione id praestare cogitur. Scaevola noster autem putabat, se quod Sabinus scribit de certa capite ratione reddenda sic intellegi, ut appareat quid reliqui fuit, cum primum liber esse coepit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem reveniret. ita quod sumebatur ut malo more ... in servitute ... reparetur.

Cum servo tibi quidam ... mihi fuerit, mandavero ut aliquid agat, non statim mandati actione teneatur, quia non tua voluntate exequitur rem sibi mandatam, sed necessitate. fuit igitur negotiorum gestorum actio, quia gerit domini negotium, ... affectionem et ...

[illegible]

que obligare possem. Cum absente me negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti ignorans, usucepisti: nec negotiorum gestorum ut restituas obligatus non es. Si autem quam usucapias agnoscas rem meam esse, subiacere debes, aliquem contra te petat meo nomine, ut eam rem tradi stipulatione de evictionis committere: nec iudicio potest id malum facere in hac stipulatione. Ideo enim id facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. Cum pecuniam in sortem vel in usuras ex pecunia aliena receptas negotiorum gestorum iudicio praestabimus, ut quas percipere potuimus, ita quasi percepimus, ut quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, servabimus negotiorum gestorum iudicio. Cum apud hostes esset titius, negotia eius administravit: postea praeteritis negotiorum gestorum in manibus actio competit: et si eo postea quoque redierit, dominium habuerit.

Ulp. Si in autem apud hostes constitutus decesserit, successori adversus eius successores ei negotiorum gestorum actio directa et contraria competit.

Paul. Nam et Servius respondit, ut est relatum apud Alfenum libro trigesimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capti essent et unus ea condicione missus ut pecuniam pro tribus afferret, et nisi redisset, ut duo quoque pro se pecuniam darent, isque reverti noluisset et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: Servius respondit aequum esse praetorem in eum reddere iudicium. Cum negotia pupillaria gerit quasi suo nomine, secretior obligat: ideoque nihil refert an etiam pupillus heres extitit, quidem alienum, cum actis venditioni consensit ad eum transit. Cum in titio negotia eius administrare cepi, mortuo eo non desino, nec nulla nihil vetera explicare et conservare necesse est. Idem et cum alter ex sociis mortuus est, namque cum quis pro negotiis explicandis ea agere inituntur, nihil interest quorum conficit.

Gaius. Sive hereditaria negotia sive ea que alicuius essent gesserit aliquis nec heres eius venit, non est ea causa pro qua minus impendit iudicio negotiorum gestorum consequeretur, sive familie consuetudinem vel unum familie consuevit, idem causam quod inciderit forte in actionibus tua. Sed et si cujusvis rei, de qua appellari, sive usque mandari, sive in si non enim fuerit ex insuper quid acciderit. Nam cum aut in medio sint aut in pro nomine cumpserit, iure gerendo ut ex aliis exstat et nomine que ita consuerit fuit quicquam consequi.

Paul. Si quis aliena negotia gerens incidit in exegit, restituere cogitur, sed et quod indebitum solvit, magis est ut si imputari debeat.

Idem. Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret, proprietas quidem per procuratorem non adquiritur, potest tamen creditor et invito me ratum habendo pecuniam suam facere, quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit, et ideo creditoris ratihabitione liberor.

Idem. Si quis negotia aliena gerens plus quam oportet impenderit, recuperaturum eum id quod praestare debuerit.

Modestinus. Cum a Lucio Titio pecunia civitati per fideicommissum relicta esset per litis magistratus actores in eorum sevirum? et Gaium Seium creaverunt, post mox hi actores inter se diviserunt administrationem: deinde ex his unus sine auctoritate sine consensu magistratuum aliquid pro testamentum, per quod restitui civitati fideicommissa esset, unum per tribunal: atque ita ab intestato sumpsit per viginti, fecit contra testamentum, et deinde ex his actoribus unus non solvendo decessit, neces

cuius heres extitit. Quero si plures eius actores pro periculo inopis tertie ti ad quos pertineret. Verus [illegible] respondit. quidam in eo exactione ob ea que solus gessit negotiorum gestorum actione conveniri non posse ad clausulam eius allegati mali [illegible] quesita pertinere.

Idem. Eorum [illegible] in egena sue etatis alio vero minore annis cum fratre [illegible] maior frater in [illegible] militia [illegible] tutor [illegible] amplissima [illegible] cumque cum [illegible] diuerteret super [illegible] tus [illegible] frater [illegible] legitime etatis [illegible] Severus Modestinus respondit obsumptus [illegible] velut urgente [illegible] exactos eum de quo quereretur actione non teneri. Titius si pietatis [illegible] tutoris aliud [illegible] actionem [illegible] nomine [illegible] respondit.

Iavolenus. Si ego mandato tuo negotia Seii gessi, tu mihi mandati teneris. usque tamen extimari debet, quamdiu Seio tu mihi mandasti, tu autem quantum Seio praestare debet. cum ad [illegible] tum negotiorum gestorum nomine obligatus sit. [illegible] autem actionem praestare cum eo etiam mandaverit aliena negotia gerenda, ante quam ipse quicquam praestet, quam ad eam rem videtur in qua obligatus est.

Callistratus. Cum pater postumo testamento [illegible] tutelam eius [illegible] administravit nec postumus natus fuit, cum eo non tutele sed negotiorum gestorum erit agendum. quod si natus fuit postumus, tutele [illegible] ratio utriusque temporis [illegible] et quod ante quam nasceretur infans gessit et postea quam natus sit.

Ulpianus. Eius qui querebatur quendam [illegible] virgine [illegible] curatorem certo ordini constitutum [illegible] curatorem constituti [illegible] diligentem [illegible] compulisse [illegible] itaque pretium [illegible] que impubere empta erat curatori [illegible] esse quasi actionem [illegible] curatori [illegible] expediri posset [illegible] quod etiam [illegible].

quod [illegible] cepisset. Valerius Severus respondit ad usuras [illegible] negotiorum gestorum actione [illegible]. Item respondit ut magistratum ad usuras magistratu eadem actio detur [illegible] si non sit conscius fraudis eo quod etiam [illegible] credendum est.

Papinianus. Liberto vel amico mandavit pecuniam accipere mutuam, cuius litteras creditor secutus contraxit et fideiussor intervenit. etiamsi pecunia non sit in rem eius versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori vel fideiussori, scilicet ad exemplum institorie actionis. [illegible] neque sepius [illegible] gerebatur ignorans tamen negotium gessit, ordinem quoque ipsum sequi non tenebitur [illegible] necesse est adversus [illegible] actione [illegible] tutore [illegible]. Litem in iudicio deductam et a reo desertam frustratoris [illegible] ulterius [illegible] defendere non videbatur [illegible] non opinerunt. Ulpianus notat: hic verum est frustratorem [illegible] cum absentem defenderet [illegible] negotiorum gestorum [illegible] agere potest [illegible]. Qui aliena negotia gerit [illegible] pecunie que [illegible] negotiis superest. Cum tutor [illegible] pecuniam accepit testatori [illegible] ad sumptum monumenti [illegible] negotiorum gestorum [illegible] non recte petetur [illegible] sine exactione fecit. Tutoris heres impuberis [illegible] quae tutor eius [illegible] pupille [illegible] non tenetur [illegible] negotiorum gestorum conveniretur. Cum quamvis [illegible] negotia patris [illegible] pietatis fiducia gerit [illegible] nec ipsa filii nomine recte agit [illegible] recte accipiendo pecuniam [illegible].

Cum non defendente te tamen aliquis a quo sit a predio datur, et qui sumptus necessarios ad pupilli res incolumes facit negotiorum gestorum actionem habet.

Idem. Fideiussorum imperitia lapsus alterius quam per contractus quem ipse cum eo contingeret pignora uel ypothecas suscepit, utramque pecuniam creditori non soluit, existimans incepisse interitisse consistis prius ad se posse: ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur. Ipse debitor frustra conueniet negotiorum autem gestorum actio utilis que in qualitate culpam satis est. Non est causam existimari quia a patre fideiussor non uidetur existimasse satis esse non eo debitori ob id factum ad restituendum iudicio contrario pignore exacto, uidetur causam uindicationis sibi non tenebitur.

Cum ignorante uirgine mater sponsam suam res dotales suscepit, cum mandati uice eo cessat actio negotiorum gestorum agitur.

Item. Heres uiri defuncti uxorem que res uiri post nuptias in sua potestate habuit expilate hereditatis postulare non debet. Prudentius itaque faciet si ad exhibendum uel negotiorum gestorum quasi que uiri gessit cum ea fuerit experitus.

Paulus. Nesennius Apollinaris Iuliano Paulo salutem. Auia nepotis sui negotia gessit. Defunctis utrisque aue heredes conueniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes aue alimenta praestita nepoti: respondebatur auiam iure pietatis de suo praestitisse. Nec enim eam desiderasse ut decerneret alimenta aut decreta esse. Praeterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posse alimenta que pietate cogente praestitisset repetere. Ex contrario dicebatur tunc hoc constitutum, ut si mater praestatur, at in proposito auiam que negotia administrabat uerisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, nunquid utrumque patrimonio erogata uideantur. Quero quid iustius uideatur. Respondi, Ita uti res in facto consistit: nam in eo quid mandatum esset constitutum est, non puto ita posse uiro obstitisse, ut id quod consecutus est in pretio exactum ... que sunt mater, quod de suo impensum uideatur ad tutores eius conuenit: ex persona ... partis eius obuisset, et matris dum in patrimonium reuertitur, tam filium quam familiam eius exhibuisse, in qua specie etiam in pupillum negotiorum gestorum candidam actionem diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facilius putaui ut aliena rei crederetur, uel etiam eius audientes si reputare uelit aliud, ita maxime si etiam in mater impensa rumine retinuisse auiam apparebit: tunc nequaquam admittendum puto, ut ex utriusque patrimonio erogata uideantur.

Scevola. Negotia uxoris gessit maritus et cum non solum dotis actione, sed etiam negotiorum gestorum fuerat conuentus, ita negotiis gestis maritus dum gessit satisfacere potuit. Queritur an ei imputari non possit quod id a se non exegit, postea quam patrimonium amisit, pertinet enim negotiorum gestorum actio, quantum si potuisset actione maritus conueniri absolvendus esset, quemadmodum de dote dicitur. Vt itaque reste teneatur quantum facere potuit quamuis postea amiserit, si illo tempore exsoluere potuit. Non est enim eius etiam religio in officio deligendi, si non optimus res suas distraxerit ad premium redigendum. Praeterea tempus aliquod ipsius debebit quo cessasse uideatur, quod si interea post quam confirmatur impleat res amisisse, pro inde negotiorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere posset. Si satisfacere posset maritus actio negotiorum gestorum inducitur, quod forte postea uniuersi non facere desinat. Filium autem necessarium creditores urgerent, negotiorum debitoris, ad id creditum pignus cum pecunia deberetur, nec fuit quod sibi possit exsoluere. Sed neque rem ignoratione suam uenirent in negotiorum gestorum actionem, proprie ipsius exactio premii sicut emancipatum, in rebus non ueniret: et eo tunc quo accessionum nomine actionem, ut quod cessionis factus est, ut quod premium sit acquisitum, non ex re emptoris, nec in

uiuere nec recepisset. nec esse in prius
emptionis negotiis quae gereretur unde
sibi imputet si eum reddere teneretur. ¶ Certum si ex a-
lia causa petere obligationis auxilium lo-
cupletior redderetur. non est imputandum quod non
soluit. utique sine periculo usurarum ratio quae
relata mouetur. ¶ Quid si utrumque tutore
debitore est. quia debitum fuit ex persone ob-
ligatione solui debetur, et tutele ac-

Paulus. Si ubi procurator fui licet
ens mutuam pecuniam suscepit eamque in
rem meam non uertit. quia actio eius quod in
rem meam uersum est reddere debeam mandati
est. non enim quasi amicus quod non negotium
gessit. sed negotiorum gestorum actio dari
debet. quae desinit competere si creditori ei-
us solueris.

Idem. Lucius Titius testamento petiit quem solet an
pupillus annis non tutoris auctoritate cum
te negotia gesta sunt locupletior sit ex ea
re factus cum ipse petitur actione. ¶ Si
proprie quis negotium gerat usuras quasi
prestare cogitur periculum eorum nominum
quae ipse contraxit. nisi fortuitis casibus cre-
ditores ita suas fortunas amiserunt ut
tempore litis ex ea actione contestate soluendo non
essent. ¶ Cum pater signata tempori filii res ac-
titatas administrauit filio actione nego-
tiorum gestorum tenebitur.

Tryfoninus. Qui sine usuris pecuniam
amici debebat creditoris suggessit negotia
quesitum est an negotiorum gestorum actione si-
ne usuris usuras prestare debeat an etiam has a se
in eius exigere eum oportuit debitori ui-
ri usuras quas fideicommissi pecunie ipse
quo negotia gerebat non donant exigere
usuras non debebit. et hoc die presto sine uitu
ut ratione creditoris cuius negotia
gerebat non dimisit cum a se debita mu-
to usuras ut relatis iudicio prestatur. ¶ Si quas
usuras debebit uideamus utrum eas quibus
cum eo creditor feneraret an maxima
usuras quibus eius regionis consuetudine
iam negotia uel administrauit aut ma-
gistratus municipii publica iniunctus

suos quibus maximas usuras prestat rectissime
statuitur ad ius principis ... diui-
sa causa est quia non sibi ex administratione nu-
mos hauriunt accepunt negotiorum admi-
nistrantes. ¶ Tutam uideri cepi constitu-
tum est cum gratiam tantum integram
abstinere omni lucro prestare sicut deberet.
uestra quam iubetur ad maximas usuras
uel cuius damnum subiciuntur. hic uero
narratione accepit a paulo mutuum mutui
quam non soluit. et negotiis et quae ge-
rebat ad semetipsum transtulit non ex
negotiis est mutuum aut refert in apiat uerem
debitum. an ante non fuit debitoris
satis est non aut ex suo usuario facere usu-
rarum.

Gaius. Soluendo quisque pro alio uel inui-
to uel ignorante liberat eum. quod autem alicui
debetur alius sine uoluntate eius non
potest iure exigere. naturalis enim simul et ci-
uilis ratio suadet alienam conditionem meli-
orem quidem etiam ignorantis aut inui-
ti nos facere posse. deteriorem non posse.

Paulus. Si cum servus testis testatum
sponte a pupillo uel curatore uel tutore
... est quod ... negotiorum gestorum ac-
tione potius quam ... iudicio
posse me competere quia ... de-
fendere ut solum pretium defendere ... non
esset.

Idem. Qui sibi uinum meum me ignorante
... defenderit negotiorum
gestorum in solidum mecum non recepit ... a-
git.

Idem. Si inuitum gerere negotia me
suscepit id dumtaxat admouitis a suo
meo id fecerit ... negotiorum gestorum
actio. ... cum mandato sum receptus
... agere te posse responsum est.

Labeo. Cum pecuniam eius
nomine soluerit. qui ... negotiorum
gestorum actio ... cum eo
... debitor a creditore uinitus fuit
quod debitoris ... eam pecuniam non
solui.

Ulpian. Si quis amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit vel suspectos postulaverit, nullam adversus eos habet actionem super sumptibus, secundum divi Severi constitutionem.

Idem. Quae utilitatis in negotia alicuius erogantur, vel quae etiam sumptus in ea facta ad honores per gradus principes facti, actione negotiorum gestorum peti possunt. Cum pupilli testamento libertatem acceperunt, actus quem viventi domino administraverunt rationem reddere non compelluntur. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse. Quamvis animo gerendi sororis negotia id fecisset, veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patris sui ab intestato erant, gessisset, competit in casu non eum non utilem actionem negotiorum gestorum idem competere placuit.

Africanus. Mandasti filio meo ut tibi fundum emeret, quamvis ignorassem, ex empto tecum ei imputo referre quamvis te emente, parum proprie tu mecum agere et eius voluntatis esse ut in eum potius velles agere mandati quam negotiorum gestorum, sicut agemus si nullum omnino mandatum intercessisset contrario mandati. Sed ego quamquam proprio meo nomine negotium possum conficere, cum nescitur mandati iudicio teneatur, magis est ut ex persona eius negotiorum mandati agere possim. Et contrariam actionem de peculio, quasi filius in domum datum suscepisset, et eo nomine teneantur, ego enim illum agere mandati actione negotiorum gestorum, ille tamen et mandati. Item est et si filio meo mandaveris ut pro te fideiubeat et ego pro te fideiussero. Sed apparuit credendo mandasse ut pro te fideiuberet, me per quem aliquatenus impeditur quominus fideiuberet, iure tamen si eius casum fideiussisse negotiorum gestorum in competit actio.

Paul. Actio negotiorum gestorum illi datur cuius interest hoc iudicio experiri, nec refert directa quis an utili actione agat vel conveniatur, quia in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non observatur, haec subtilitas supervacua est, maxime cum utraque actio eiusdem potestatis est eundemque habet effectum.

Papinianus. Ignorante quoque sorore si frater negotia eius gerens dotem a viro stipulatus sit, iudicio negotiorum gestorum ut in [illegible] iure convenitur.

Africanus. Si rem quam servus venditus subripuisset a me venditore, emptor vendiderit, eaque in rerum natura esse desierit, de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, ut dari deberet si negotium quod tuum esse existimares cum esset meum gessisses; sicut ex contrario in me tibi daretur, si cum hereditatem quae ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses, quoniam de ea solutione liberarer.

De calumniatoribus

Ulpianus. In eum qui ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur, post annum simpli in factum actio competit. Hoc autem iudicio non solum in privatis causis, sed ad publica crimina pertinere Pomponius scribit, maxime cum lege repetundarum teneantur quod negotii faciendi aut non faciendi causa pecuniam acceperit. Et autem accepit pecuniam sive ante iudicium sive post iudicium acceptum tenetur. Constitutio imperatoris nostri quae scripta est ad Cassium Sabinum prohibuit iudicii dandi causa sive in publicis sive in privatis sive in fiscalibus causis pecuniam dare, et ex hac causa litem perire iussit. Nam si ad adversarium pecuniam transigendi animo accepit, constitutio cessat et puto cessare, sicuti etiam in quaque iudicium; neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. Pecuniam autem accepisse dicimus etiam si aliquid pro pecunia acce[perit]

pinius.

Paulus. Cum si quis ob vulgaria vitia
tius sit potest videri accepisse, idemque sig
tum ta pecunia in venditam data sit, aut in
nomen locati aliudve titulum sit res. Nec refert
ipse pecuniam acceperit an alii dari iusse
rit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

Ulp. Et generaliter ait, si quid
omnino contendi causa vel per se sive a vadi
sario sive ab alio quocumque sit igitur
acceperit ut negotium faceret, sive fecerit
sive non fecerit, tenetur, et qui accepit ne
faceret, si fecerit, tenetur. Et hac actione te
netur et is qui corruptus est. Corruptus autem
dicitur qui turpiter pactus est. Illud
erit notandum, quod qui accepit pecuniam
ut negotium quis pateretur, non repetit
ipse pecuniam, cum turpiter eum fecisse dice
batur petitio propter quem datum est, ut ca
lumnia cessat, et si quis accepit pecuniam
accepit ut in negotium faceret, et a
me ne in faceret, duobus iudiciis inte
neptur.

Gaius. Haec actio heredi quidem non competit,
quia sufficere videtur quod pecuniam eo
quam de fructus dedit repetere potest.

Ulp. Interdum autem competit in aliquos reddi
pueri, nam et constitutum turpi lucta re
dibus quoque extorquet criminae extin
guantur, ut puta ob fatus, ut munit iudici
ob quod sam suam datum est, petere ex eo quod
datur et si quando scelere quaesitum est.
Et quamquam praeter hanc actionem condictio competit, si ei,
latur pretio accipientis versetur, malis
damnis melior causa est possidentis, et sic fuit
dictum, utrum tollatur haec actio anno in du
plum cum dari sit, an exemplo furti, in quadru
plum actionem damus, ob dictio, et sic puto
sufficere alteram actionem, cum talia autem condictio
petit, ideo est necesse posteriorem dare in
factum actionem.

Gaius. Annus autem in ipsa actione quidem
eius qui accepit pecuniam nescit ageretur,
ex eo tempore cedit ex quo scivit sive modo potest
efficeret experiundi potestas non praestat annum

cum quo intagatur alius pecuniam dedit.
Dubitari potest utrum ex die datae pecuniae
numeretur an ex die quo scivit, an potius ex quo co
gnovit, et quia agnoscit, rustatur ex
primo potest non videre, venius est ex eo an
num, quo eam ex quo agnovit.

Paulus. Si quis alio acceperit pecuni
am ne tum negotium faciat, si quidem ma
dato meo datum est, ut a procuratore meo si
nummus, ut alio qui negotium meum gereret
nolebat, vel ratum habui, ego teneor intra
in gesti aut mandati eo nomine, vel ea quo ius
missa cadit, ut etsi fieret, vel quod ratum habuit
ab ipso repetere, ut meum quod in duplum agere possem.
Eum si vero servus negotium sine
ut acceptum est etiam patri actio danda est.
Et si filius familias pecuniam accepit ut
faceret negotium ut non faceret, in patrem in
iudicium datur, et si lancis non mecum ma
tum elaborit vel fieret tunc ipsum in capite
me in quadruplum agere posse. Cum
publicanus retinet mancipia data quae
ei pecuniam et quae non debetur, ipse ex his
acceptae eum in factum actione tenetur.

Ulp. Si autem quis magis fuit filius si sed
nummis aliam quod in eo probantur non est pe
cuniam acceptam, cum his de tam non est,
eorum sine iniquitate extortum est
fine vel tacita forma, quod est his quod pecuniam
accepit negotium faceret, aut non faceret
accepisse dicentur, restituunt at
et qui id comisit pro malo celeri poenam
iniungatur.

Papinian. De suo quia accusatur, pro
stituetur quaestio (?) et ut quo absolutus in
in duplum impetratur accusator, non damnata
sic tamen in aestimationem, quaeritur de calum
niatus. Et spatium et tenuit ea calumnia est
mora quo clamatio quod in suo proprio quaestionem,
non dominum est.

Incipit liber IIII de
restitutionibus.

Utilitas huius tituli non eget commendatione. ipse enim se ostendit. nam sub hoc titulo pretor hominibus vel lapsis vel circumscriptis subvenit, sive metu sive calliditate sive etate sive absentia inciderunt in captionem.

Paulus. Sive per status mutationem aut iustum errorem.

Modestinus. Omnes in integrum restitutiones causa cognita a pretore promittuntur, scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an vere sint, quarum nomine singulis subvenit.

Callistratus. Scio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam rem vel summam, si maiori rei vel summe preiudicetur, audiatur is qui in integrum restitui postulat.

Paulus. Nemo videtur re exclusus, quem pretor in integrum se restituturum pollicetur.

Ulpianus. Non solum minoribus verum eorum quoque successoribus, qui rei publice causa affuerunt, sed et omnibus qui per pretorem in integrum restitui possunt, et ita sepissime est constitutum. sive igitur heres sit sive universitatis successor sive filiusfamilias, in integrum restitui possunt. proinde et si minor in servitutem redigatur vel ancilla fiat, domino eorum datur, non ultra tamen statutum in integrum restitutionis, sed tempore quo minor erat captus in hereditate quam adierit.

Iulianus. Abstinendi facultatem omnium posse tribui non solum etatis beneficio, verum etiam si ... non pertinet, quia non ad presentem verecundiam gratie sub beneficio sed in ... gratia.

Marcellus. Divus Antoninus Marco Avito pretori de desiderio eius qui absens ... in hac sententiam rescripsit: Etsi nichil facile mutandum est ex solempnibus, tamen ubi equitas evidens poscit subveniendum est. itaque si citatus non respondit, et ob hoc more pretorio contestatum ... aut per hominem ... adesse non potuit sua non culpa ...

... defuisse ... has spes ... constitit hereditatis auxilium ... sua culpa sua, maxime si ... ario interfuerit, succurri oportebit ... dolo malo ... solet ... provisum est ... restitutione ... postulabit.

quia actionem famosam constituere adversus ... non potest.

Macer. Inter minores xxv annis et eos qui rei publice causa absunt hoc interest, quod minoribus, etiam si per tutores aut curatores vel suos defensi sint, nichilominus in integrum restitutio a pretore causa cognita tribuitur; ei vero qui rei publice causa abest ceterisque qui eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare eis permittatur.

De eo quod metus causa gestum erit.

Ulpianus. Ait pretor: Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. Olim ita dicebatur: quod vi metusve causa: vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio. sed postea detracta est vis mentio ideo, quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

Paulus. Vis autem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

Ulpianus. Continet igitur hec clausula et vim et metum, et si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. sed vim accipimus atrocem et eam que adversus bonos mores fiat, non eam quam magistratus recte intulit, scilicet iure licito et iure honoris quem sustinet. ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus vel provincie preses, Pomponius scribit edictum locum habere, si forte, inquit, mortis aut verberum terrore pecuniam alicui extorsit.

Paulus. Ego puto etiam servitutis timorem similiumque admittendum.

Ulp. Metum accipiendum Labeo dicit
non quemlibet timorem sed maioris mali.
Gaius. Metum autem non vani
hominis sed qui merito et in homine constantis-
simo cadit ad hoc edictum pertinere dicemus.
Ulp. Nec timorem infamie
hoc edicto contineri Pomponius ait, neque si quis sep-
timo ne per alicuius vexationem timo-
re per hoc edictum restituitur. Proinde si quis me-
ticulosus rem nullam frustra timuerit per
hoc edictum non restituetur, quoniam neque vi
neque metus causa factum est. Proinde
si quis in furto vel adulterio deprehen-
sus vel in alio flagitio vel dederit aliquid
vel se obligavit, Pomponius libro
vicesimo octavo recte scribit posse
eum ad hoc edictum pertinere: timuit
enim vel mortem vel vincula. Quam-
quam non omnem adulterum liceat oc-
cidere vel furem nisi se telo defendat,
sed potuerunt vel non iure occidi, et ideo
iustus fuit metus. Sed si forte ne proderetur
ab eo qui deprehendit alienavit, suc-
curri ei per hoc edictum videtur, quoniam si
proditus esset, potuit ea pati que
diximus.

Paul. Isti quidem et in legem Iuliam
inciderunt quod pro comperto stupro acce-
perunt. Pretor tamen etiam restituat in-
tervenire debet: nam argentum est malo mo-
re. Et pretor respicit an adulterium sit
quid credit, sed hoc solum quod hic acce-
pit metum mortis illato. Si eius
accipiat pecuniam qui instrumenta status
mei intervertiturus est, nisi dem, non
dubitatur quin maximo metu
compellar, utique si iam in servitutem
petar et illis instrumentis perditis vel pro-
... Quod si
dederit ne stuprum patiatur vir
seu mulier, hoc edictum locum habet,
cum viris bonis iste metus maior
quam metus mortis esse debet.
Et que diximus ad edictum perti-
nere, nichil interest in se quis veritus
sit an in liberis suis, cum pro affe-
ctu parentes magis in liberis terreantur.

Ulpian. Metum autem
presentem accipere debemus, non suspicionem
inferendi eius; ita Pomponius libro vi-
cesimo octavo scribit. Ait enim metum
illatum accipiendum, sublatus est timor
ab aliquo. Denique tractat, si fundum me-
um reliquero audito quod quis cum armis
veniret, an huic edicto locus sit? Et refert La-
beonem existimantem edicto locum esse et interdicto
unde vi cessare, quoniam non videtur vi deiectus
qui deiectus non expectavit, sed profugit. Aliter atque
si postea quam armati ingressi sunt, tunc di-
scessit: huic enim edicto locum facere. Idem
ait et si forte adhibita manu in eo so-
lo edificies, perinde interdictum quod vi aut
clam et hoc edicto locum habere, scilicet quod me-
tu reparationem refecerit. Sed et partum vi
possessionem ex edicto dicit Pomponius huic
edicto locum esse. Animadvertendum autem
quod pretor hoc edicto generaliter et in rem loquitur,
nec adicit a quo gestum; et ideo sive sing-
ularis sit persona que metum intulit vel
populus vel curia vel collegium vel corpus, hu-
ic edicto locus erit. Sed licet vim factam a quacumque
pretor complectatur, eleganter Pomponius
ait, si quo magis te de vi hostium vel latro-
num vel populi tuerer vel liberarem, aliquid a te accepero
vel te obligavero, non debere me hoc edicto te-
neri, nisi ipse tibi hanc vim summisi;
ceterum si alienus sum a vi, teneri me non
debere: ego enim opere potius mercedem
accepisse videor. Item Pomponius scri-
bit quosdam bene putare et humanum
etiam vel edificii depositionem quam quis coac-
tus fecit ad restitutionem eius edicti pertingere.
Sed quod pretor ait ratum se non
habiturum, quatenus accipiendum est, videa-
mus. Et quidem aut imperfecta res est licet
metus intervenit, ut puta stipulationem
stipulator non est secutus, aut perfecta, si post
stipulationem et acceptilatio vel per me-
tum accepto debitor liberatus est, vel quod
simile contingit quod negotium perficiat.

Pomponius scribit in negotiis perfectis exceptionem interdum et actionem competere, in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio Campanum metu cuidam illato extorsisse cautionem pollicitationis, et rescriptum esse ab imperatore nostro posse eum a praetore in integrum restitutionem postulare, et praetore me assidente interlocutum esse, ut sive actione vellet adversus Campanos experiri, esse propositam, sive exceptione adversus eos petentes, non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, ut sive perfecta sive imperfecta res sit, et actio et exceptio detur. Volenti autem datur et in rem actio et in personam rescissa acceptilatione vel alia liberatione.

Iulianus. Puto eum cui metu [illegible] non solum [illegible] sed et de dolo repromittere debere. Et licet tam in rem actionem quam in personam [illegible] existimemus, quotiens [illegible] passus est, [illegible] non sine ratione dicetur, sive in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem vel contra. Ceterum restitutio talis facienda est, ut in integrum officio iudicis, ut si per vim [illegible] restituatur, et de dolo sicut tamen est repromittatur, ne forte deterior causa sit facta. Et si acceptilatione liberati fuerint, restituenda erit in pristinum statum obligatio. Usque adeo Iulianus scribit in quarto digestorum, si pecunia debita fuit quae accepto facta est, nisi ut solvatur vel restituta obligatione iudicium accipiatur, [illegible] stipulatum, stipulatio accepto facta renovanda erit. Sed et si usus fructus vel servitutes amissae sunt, restituentur. Cum autem haec actio in rem scripta sit, nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit quod metus causa factum est, non immerito Iulianus a Marcello notatus est scribens, si fideiussor vim intulerit ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem in id [illegible] quam actionem restituatur debere in quadruplum conveniri. Sed et Marcellus notat adversus reum competere hanc actionem scripsit.

Gaius. Illud verum est, si ex facto [illegible] metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, adversus fideiussores agi posse, ut serpant in obligationem. Et si metu coactus accepto tulit stipulationem, [illegible] arbitratu iudicis apud quem ex hoc edicto agitur, non solum reus tenetur ut in integrum restituatur obligatio, sed ut fideiussores quoque eosdem vel alios non minus idoneos adhibeat; praeterea pignora quae [illegible] in eandem causam restituat.

Paulus. Si quis alius sine malitia fideiussoris ut fideiussori accepto fieret vim fecerit, non tenebitur fideiussor ut rei quoque obligationem restituat.

Ulpianus. Sed et partus ancillarum et fetus pecorum et fructus restitui et omnem causam oportet; nec solum eos qui percepti sunt, verum si plus ego percipere potui et per metum impeditus sum, hoc quoque praestabit. Cum [illegible] quam [illegible] passo [illegible] prout licet per [illegible] eique alienavit [illegible] servit non oportere a praetore opem ferre, nam [illegible] in quo [illegible] sed [illegible] passus est quasi [illegible] sibi permittere [illegible] metu [illegible] in duplum restituatur.

Iulianus ait eum qui vim adhibuit debitori suo ut ei solveret, hoc edicto non teneri propter naturam metus causa actionis quae damnum exigit; quamvis negari non possit in legem Iuliam eum de vi incidisse et ius crediti amisisse.

Callistratus. Extat enim decretum divi Marci in haec verba: Optimum est, ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Cum Marcianus diceret: vim nullam feci, Caesar dixit: tu vim putas esse solum si homines vulnerentur? Vis est et tunc, quotiens quis id quod deberi sibi putat non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris vel pecuniam debitam non ab ipso sibi sponte datam sine ullo iudice temere possidere vel ac-

[illegible]

cepisse tamen si vivus metum intulit dixisse
et ab uno operto.

Ulpianus. Item si cum exceptione adversus
te perpetua tutus essem argento te acceptum tu-
tu facere cessare hoc eo nunquam hoc nichil tibi
abest. Si quis non restituat in quadru-
plum in eum iudicium pollicetur. quadru-
platur autem omne ex quo restitutio pertinet
ut ... cum ... autem proregit ut ei
reo restituendi facultate simul penam
evitaret. post annum vero in simplum actio-
nem pollicetur. sed non semper sed causa cognita
cause autem cognitione versatur ut si alia
actio non sit ... sane cum primo
tueatur intra annum, quod utilis ex tempore
ut post annum actio ... cadere ut post annum actio
... alia autem actio est si post
si scilicet admissa est ... heres eius
restitutionis ... quamquam possessor
... possideat ... quod ... non
... metus causa actio quamvis simplum sit
... res in quadruplum ex ...
... successoribus datur. quamvis rei
habet persecutionem. Cum hac actione non quae-
ritur utrum is qui convenitur an alius metum
fecit. sufficit enim hoc docere metum sibi illatum
vel vim et ex hac re eum qui convenitur et si cri-
mine caret lucrum tamen sensisse. nam cum metus
habeat in se ignorantiam merito quis non
astringitur ut designet quis ei metum vel vim
adhibuit. et ideo tantum ad hoc actor astringitur
ut doceat metum in causa fuisse ut alicui ac-
ceptilationem faceret vel rem traderet vel quid
aliud faceret. nec cuiquam iniquum videa-
tur ex alieno facto alium in quadruplum con-
dempnari quia non statim quadrupli est
actio sed si res non restituatur. Et hec autem
actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam
quam ad suam arbitrio ... restituendi
secundum quod diximus supra satisfacere. quod
si non fecerit iure merito quadrupli condemp-
nationem patietur. Et aliquando tamen si me-
tus adhibitus proponatur arbitrium ab-
solutionem affert. quid enim si metus qui ad-
hibitus fuerit ad hibuit metum ... res autem

... ad me pervenerit ... humanius
... non est sine dolo meo malo non enim dicam
officio absolvar ... in fuga
est. atque si ... iudicis officio me sine
mea potestate pervenit restituturum. ab-
solvendus ... unde quidam putant bona fi-
dei emptorem ab eo qui metum intulit com-
parantem non teneri. nec eum qui in dono
accepit ut res alienata est. Sed verissime
... videtur etiam hos teneri. nec
quem passus sum in hac re ... sit.
Predius quoque ... servit ...
... restituendi talie esse ut
eum quem adhibuit metum ... resti-
tuere. ... respuerit cum a
... pervenit ... metus ...
... pervenerit ... eum
metum non ... Liberat ... eos per
metum ... sit ... fideiussorem
... et ipse fideiussor liberatur
si solus fideiussor metum adhibuit non
... nemo debet locupletari ex al-
terius dampno. solus fideiussor tenebitur.
Quadruplatur autem in quantum eius erit
cum fructibus et omni causa. Et si quis per
stipulationem ... fideiussorem ad-
hibeat ... utitur. Et si quis p
... stipulatus cum acceptum non facit
sed in quadruplum ... stipu-
latione ... exceptione repli-
catione ... putat ... in
in quadruplo simplum sit ... et
sequitur ... postea quadrupli
actione ... exceptione sum-
moveri dum ... quoniam intulit dicat
... videtur ...
... ut tamen ... compensatio
... ut quod accepit ... ac-
tione omnimodo facere compellatur. Cum
autem ... diximus quadruplo
aut simplum ... dispenendum
est ut in hoc compensatione quadrupli res
quoque omnimodo contineatur et eius restitu-
tio fiat pena autem usque ad triplum detur.
Cum ... sine dolo malo et culpa eius

[illegible]

[illegible gloss]

qui metuit et ad expugnatus est, puto utiliter eam
sufficere expugnatione: ideo relaxabitur hic
tempus iudicati actionis monatur, quia ad
tempus supersederunt praestare satisfactione agitur.
Pro eo autem qui in fuga est dicitur cautio aut
alio ex eorum quae decedere. quatenus autem praesta-
tur, et omnino eum restituat, et melius
omnis ... adeunte ... quia
alia ei competit actio ac cum tradiderit ...
... quum praesumpsisse se habuit
ita ut si non eum quoquo modo re-
prius egerit stipulatione, quaeritur ex conceptione
titulus fiat ... stipulatione ... quia autem
si in animo homo sine dolo malo et culpa eius mortu-
us fuerit tenebitur, et verbis eam
nec per arbitrio iudicis restituetur.
Sed si in fuga sit servus sine dolo malo et
culpa eius cum quo agetur, cavendum est pro
iudice ... servus in ... secutus ...
sine culpa eius cum quo agetur, ...
sit ... non fuit. si metu non ad
hibuisset tenebitur reus sicut in eo
usum qui autem clam obsuatur ita
que ... mortuum ...
pit quecumque ... fuit ...
sus non esset. Cum ... eius pos-
sessione, amissa sit, consecutus fuit, non est
quamvis ... ut ... videatur
atur, ut Iuliano placet. Cum igitur
fecit et ... certum est, et ita Pomponius,
et consumi alteram actionem per alteram excepti-
one in factum posita. Iulianus ait
eum qui in solidum quadruplari solet
et eum qui ... commissi quadrupl-
icetur ... sextuplum ...
ut ducentis sexaginta quadruplum
consequitur. ... effectum ...
passus est, secundum hoc simplex metum
adhibuerunt ... fuit ... et si q-
uid ... restituit ...
... non fecit ... quadruplum ...
tuerit ... simplum adversus
ceteros metus causa actionem.

Paul. Aut vim ... datur adversus cete-
ros actio quae minus ab illo exactum sit.
Ulp. Quod diximus simplos metum
ad ... vel ... vel ... p-
ueniat ... metum adhibuit. Sed si
plures metum adhibuerunt, noxalis quidem
actio ... cum ... quod omnium
adquireret pervenerit. ... quod non e-
rat ... secundum quod ... di-
ctum est quadruplum ... et ...
sui noxali ... maluit noxae de-
dere, nihilominus ... ad
eum ... pervenit. Haec ... actio ...
et successoribus datur quatenus ... persecutionem
continet. ... pervenit ad eos
datur ... licet ... ad heredem
non transeat ... turpis ... ut scelere ...
... et receptum ... perducitur
de ... pertinet.

Paul. Videamus ergo si post annum ad quem
aliquid pervenit ... conveniatur, de-
finitum ... anno sufficiet semel pervenisse
... si ... excesserit ... adversus e-
os ... omnimodo ... haec actio ...
... suscepit obligationem ... non ...
... pervenit ...
omnino ...
... sufficit eum ad ... pervenisse ad
... perpetua actio est ... Aliud
quod ...
ad eum pervenit tenetur.

Ulp. Si pupillus quae ad illum pervenit in-
terit, non esse locupletiorem dicemus. Si
non ... quaerendum est ... quis ... sit. Si
omnino locuples factus videtur, licet
postea ...
... receperit ...
... possessione ...
... tenetur ... apud eum non sit ...
tum ... locupletem ... saepius mu-
tatas ... faciendo ... obligat ...
...

Gaius. Quod autem in here-de ...

[illegible gloss]

ex divisione ... [illegible]

...lucretur actionem, pro sui quatenus ad eum pervenerit intellegendum est ad perpetuam actionem pertinere.

Ulp. Quantum autem ad heredem pervenerit litis contestate tempore spectabitur, si modo desiit aliquid pervenisse. Idem et si ipsi quidem nihil intulit, sed in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum sit ad heredem pervenire, vel si debitor liberatus est.

Paul. Si mulier contra patronum suum ingrata, cum de statu suo periclitaretur, aliquid patrono dederit ut pro ministra ne in servitutem redigatur, cessat edictum, quia hunc sibi metum ipsa infert conscientiae [illegible] elegerit, nullo tempore praescribatur [illegible].

Cum possessionem non fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio eius est, eius quadruplum vel simplum cum fructibus consequetur. Estimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest: nuda autem possessio cum suis fructibus. Quod et Pomponius scribit.

Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem, quia est verissimum nec talem promissionem dotis ullam esse.

Si metu coactus sim ab emptione locatione discedere, videndum est an nihil sit actum et antiqua obligatio maneat, an vero simile sit acceptilationi, quia nuda ex voluntate obligationes possimus ut contraximus dissolvere(?). Magis est ut similis species acceptilationis sit, et ideo praetoria actio nascitur.

Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamvis si liberum esset noluissem, tamen coactus volui. Sed per praetorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur.

Si coactus hereditatem repudiem, duplici via praetor mihi succurrit, aut utiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa praestando, ut quam viam ego elegerim haec mihi pateat.

Paul. Qui in carcerem quem detrusit ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est nullius momenti est.

Ulp. Non est verisimile compulsum in urbe inique indebitum solvisse eum qui claram dignitatem se habere praetendebat, cum posset ius publicum invocare et adire aliquam potestatem habentem, qui utique vim eum pati prohibuisset. Sed huiusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes violentiae opponere.

Cum iusto metu perterritus agnitionibus iudicia in quo adversarius potestate adversarius minabatur, recipere liceat pulsus venditionem rei suae quam per praesidem provinciae restituitur.

Si fenerator metu custodiendo adiecta et actum in vinculis phibendo cautionem, pro pulsis ultra quantitatem pecuniae debitae, vi expressis conpetens ut debere sive equitatem restituendam cenatur.

Si quis quod adversario non debebat eleganter eo priuam apparitionem praesidis intervenien te sine notione iudicis coactus est dare, videtur metu illata extorta restituta veniat, quod reatum propter illatam vim metus per sit abeunte satisfacere simpliciter et ex consuetudine. Consequente itaque quamvis non decretum ordine exactio non est, sed auxilio opportuit: tamquam solutionem debitam quod alio quam in se factam tenemur metu ille est.

De dolo malo

Ulp. Hoc edicto praetor adversus varios et dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit, ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt: Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, et iusta causa esse videbitur, iudicium dabo. Dolum malum Servius quidem ita definit machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem posse et sine simulatione id agi ut quis circumveniatur, posse et sine dolo malo aliud agi aliud simulari, sicuti faciunt qui per eiusmodi dissimulationem deserviunt et tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definit dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est. Non fuit autem...

[illegible gloss]

[Non fuit autem] contentus praetor dolum dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant et pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem latronemve quis machinetur.

Ait praetor: si de his rebus alia actio non erit. Merito praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a praetore decerni, si sit civilis vel honoraria qua possit experiri: usque adeo ut Pedius libro octavo scribit, etiam si quis de dolo malo excipere possit, cessare praedictum edictum. Idem Pomponius libro vicensimo octavo adicit, et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, ut puta si de dolo malo stipulatus sit. Idem Pomponius ait: et si actio unius anni non opportet, vel cum stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex actione, non debere ei dari ut ex eam de dolo malo actionem, cum nemo sit adversus me daturus actionem.

Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiamsi quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio temporaria sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit, nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit, ut tempus exiret. Si quis cum actionem civilem haberet, novatione facta vel stipulatione deducta acceptilatione vel alio modo sustulit, de dolo experiri non potest, quoniam habuit aliam actionem, nisi in amittenda actione dolum malum passus est. Consonum autem si adversus eum sit alia actio adversus quem de dolo quaeritur.

Paul. Vel etiam actio res sua amiserit.

Ulpianus. Non fuit praeceptum ut tantum actione rerum si ad versus eum.

Paul. Si actio ut si adversus alios res mihi sua amisit.

Ulpian. Item si quis pupillus a tutore actore circumventus sit, non debere eum de dolo actionem habere, adversus tutorem, cum habeat tutelae actionem per quam consequatur quod sua intersit.

[illegible gloss]

plane si tutor solvendo non sit, dicendum erit de dolo ei actionem dandam.

Gaius. Nam is nullam videtur actionem habere cui propter inopiam adversarii inanis actio sit.

Ulpianus. Eleganter Pomponius haec verba si alia actio non sit sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salva esse non poterit. Nec videtur huic sententiae adversari quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis viginti quinque consilio servi circumscriptus eum vendidit cum peculio emptorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem: hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit, aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso ut venderet circumscriptus est. Et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere. Sive autem poenalis actio intercipitur sive persecutoria, dicendum erit cessare de dolo actionem. Pomponius autem et si stipulationis actio sit, cessare de dolo actionem.

Non solum autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem, et refert talem speciem: refert talem speciem: qui fundum mihi vendiderat, ut ex vendito vel ex stipulatu teneretur, eidem et sic cum tradidit ut fundum vacuum traderet, imposuit ei servitutem vel aedificia diruit, arbores excidit vel vineas extirpavit, an teneatur sive cavit de dolo sive non? Si cavit de dolo, actione ex stipulatu agere potest, ex empto teneatur, quia quod ipse cepit de dolo actio non est. Et Helvetius Aquilius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio; si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex stipulatu, in ex stipulatu de dolo actio necessaria est.

Cum unus ex heredibus ... pertinet legis Aquiliae actio et ad exhibendum, si possessores praetermissi, cessat de dolo actio.

Si testator ... servum legatum ante aditam hereditatem occiderit, quoniam is cui legatarius ...

[illegible gloss]

[illegible marginal gloss]

in exceptus cessat legis Aquiliae actio. De dolo autem actio quacumque tempore eum accusaverit cessat, quia ex tertio actio competit.

Si quadrupes tua dolo alterius dampnum dederit, quaeritur an de dolo habeam adversus eum actionem. Et placuit mihi quod Labeo scribit, si domino quadrupedis non sit solvendo, de dolo dandam, quamvis si noxae deditio sit secuta, non puto dandam, nec in quantitatem excedit.

Item Labeo quaerit, si compeditum servum meum ut fugeret solveris, an de dolo sit actio danda. Et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris; si misericordia, in factum actionem dari debere.

Si ex pactionis libertate dominus debitor ea condicione ut post libertatem transferat in eum obligationem, manumissus non patitur in se obligationem transferri, Pomponius scribit locum habere actionem de dolo. Sed si stipulatio interposita est, quominus obligatio transferatur, dicendum ait patronum exceptione doli submovendum, ergo in movendo quaerendum, an de dolo actio detur, cum sit alia actio. Cessat alia actio, nisi forte quis dicat, quia exceptione patronus summoveri potest, si agat, cum in eo debere dici quasi nulla actio sit quae exceptione repellitur, de dolo dari eam. Sed cum patronus tunc summovetur, si non sit expromissore ipsum manumissum accepit expromissorem. Plane adversus manumissum dari debet de dolo actio, si non sit solvendo expromissor.

Si dolo malo procuratoris passus sit unus adversarium meum absolvi, an de dolo mihi actio adversus eum competat, quaeritur. Et puto non competere, si paratus sit transferre iudicium sub exceptione; hac si collusum est, aliquin de dolo actio erit danda, scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non est solvendo.

Item Pomponius refert Caecilianum praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum qui affirmaverat idoneum esse eum cui mutua pecunia dabatur, quod verum est: nam nisi ex magna et evidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

Gaius. Quod si cum scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia affirmasti, merito adversus te, cum mihi decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

Ulp. Si quis affirmavit minimam esse hereditatem et ita eam ab herede emit, non est de dolo actio, cum ex vendito sufficiat. Si fratri suo persuaserit ut repudiet hereditatem, quasi minus solvendo sit, vel ut optet servum, quasi melior eo in familia non sit, de dolo actio danda sit. Item si tabulae testamenti ex eo officio sodi [illegible] diu suppressae sunt, in [illegible] mortui a filio, placet et filium adversus eos qui suppresserunt legem Corneliam de dolo posse experiri. Labeo libro trigesimo septimo posteriorum scribit.

Si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu oleum depositum apud Seium apud his [illegible] prout signaveras, donec inter vos iudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati neque sequestraria Seium convenire potes, non dum impleta condicione depositionis, de dolo adversus Titium agendum, et ita Labeo libro trigesimo septimo posse, atque secundum Proculus in eis actionem agere, ut si is solvendo non sit, cum tamen de dolo quae distinctio verior esse videtur.

Et si quis servum pigneratum noxae dederit pro iudicato, si is absolutus de dolo teneris, si apparuit esse eum pigneratum.

Haec de dolo actio noxalis erit. Ideo Labeo quoque libro trigesimo primo posteriorum scribit de dolo actionem servi nomine in dominum de peculio in id dumtaxat noxalem dari, nascitur est in qua totius [illegible] sus est, ex qua de peculio detur actio, et nunc in peculio danda, sin non est sit ex qua noxalis actio, haec quoque noxalis fuerit.

Merito causae cognitionem praetor inseruit, neque enim passim haec actio indulgenda est. Nam ecce imprimis si modica summa sit.

Paulus. Id est ulterius ad duos annos.

Ulpianus. Non debet autem et in quibusdam personis non dabitur, ut puta liberis vel libertis adversus parentes patronosve, cum sit famosa. Sed nec humili adversus eum qui dignitate excellit debet dari: puta plebeio adversus consularem receptae auctoritatis, vel luxurioso atque prodigo aut alias vili adversus hominem vitae emendationis. Et ita Labeo. Quid ergo est? In horum persona dicendum in factum verbis temperandam actionem dandam, ut bonae fidei mentio fiat.

Paulus. Ne ex dolo suo lucretur.

Ulpianus. Heredibus tamen et ceteris personis [illegible] adversus heredes de dolo actio erit danda. Item in causae cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine heredis conveniatur. Ego arbitror et ex suo dolo conveniendum, si proximus pubertati est, maxime si locupletior factus est.

Paulus. Quid enim si impetravit a curatore petitoris, ut absolveretur, vel si a tutore minoris pecuniam acceptam vel aliam summam admisit? quod magna machinatione exigitur.

Ulpianus. Sed et ex dolo tutoris si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur. Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? Sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum qui res eorum administrant, puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. Et si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio in quantum ad eum pervenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur. In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit, quamvis in metu non sit necesse.

Paulus. Item exigit praetor, ut comprehendatur quid dolo factum sit: scire enim debet actor in qua re circumscriptus sit, nec in tanto crimine vagari oportet.

Ulpianus. Si plures dolo fecerint et unus restituerit, omnes liberantur: quod si unus quanti ea res est praestiterit, puto adhuc ceteros liberari. Haec actio in heredem et ceteros successores datur dumtaxat de eo quod ad eos pervenit.

Paulus. Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: et nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. Ideo autem et hic et in metus causa actione certa quantitas non adicitur, ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iuraverit: sed officio iudicis debet in utraque actione taxatione iusiurandum refrenari. Potius semper in hoc iudicio arbitrium iudicis dandum est: quid enim si manifestum sit restitui non posse, velut si homo dolo malo traditus defunctus sit: ideoque protinus condemnari debebit in id quod intersit actoris.

Si dominus proprietatis, cum insulae ususfructus legatus erat, incenderit, non est de dolo actio, quoniam aliae ex hoc oriuntur actiones. De eo qui sciens commodasset pondera falsa, ut venditor emptori merces appenderet, Trebatius de dolo dari actionem. Et enim si maiora pondera commodavit, idque amplius mercis datum est, repeti posse: si minora, ut reliqua merx tradatur, ex empto agi posse, nisi si ea condicione merces venierint, ut illis ponderibus traderetur, cum ille qui commisisset decipiendi causa affirmasset ea aequa pondera esse. Dolo cuius effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actori praestetur, quanti eius interfuit id non esse factum, ne aliter observantibus circumscribatur lex. Si [illegible] quem tu [illegible] promissas alius acceperit, de dolo malo actionem dandam in eum puto, qui recte putavit quasi tu ante liberatus sis, ideoque tibi aliqua actio denegabitur.

Papinianus. Si fideiussor promissum animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.

Paul. Servus tuus cum tibi deberet nec sol
uendo esset hortatu tuo pecuniam mutuam a me
accepit et tibi solvit. Labeo ait de dolo ma
lo actionem in te dandam quia nec de pecu
lio utilis sit cum in peculio nichil sit. nec
in rem domini versum videatur cum ob debitum
dominus acceperit. Si persuaseris mihi nullam
societatem tibi fuisse cum eo cui heres sum
et ob id iudicio absolutum passus sim eum
dandam in te de dolo actionem Iulianus scribit.

Ulp. Quod si deferente me iuraveris et ab
solutus sis, postea periurium approbatum fuit.
Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. Pomponius
autem per iusiurandum transactum videri. quam sententiam
et Marcellus libro VIII digestorum probat
stari enim religioni debet.

Paul. Nam sufficit periurii pena.

Gaius. Si legatarius cui supra modum le
gis falcidie legatum est herede adhuc ignora
te substantiam hereditatis iureiurando vel qui
dam alia fallacia persuaserit tamquam satis a
bundeque ad solida legata solvenda sufficiat
hereditas atque eo modo solida legata fuerit
consecutus datur de dolo actio.

Ulp. Si dolo acciderit eius qui verba facie
bat pro quadam libertate contendens quo minus
presente adversario secundum libertatem pronuntie
tur puto statim de dolo dandam in eum acti
onem quia semel pro libertate dictam sententiam
retractari non oportet.

Paul. Cum a te pecuniam peterem eoque nomine
iudicium acceptum est falso mihi persuasisti
tamquam eam pecuniam servo meo aut procura
tori solvisses. eaque modo consecutus es ut
consentiente me absolveris. quaerentibus nobis
an in te doli iudicium dari debeat placuit
de dolo actionem non dari quia alio modo mihi succurri
potest. nam ex integro agere possum. et si
obiciatur exceptio rei iudicate replicatio
ne recte utar.

Gaius. In heredem eatenus daturum se eam
actionem proconsul pollicetur quatenus ad eum
pervenerit, id est quatenus ex ea re locupletior
ad eum hereditas venerit.

Paul. Dolove malo eius factum est quo
minus perveniret.

Gaius. Itaque si acceptoilatum sit et pe
cunia omnimodo cum herede tuo agetur.
at si res est tradita, siquidem mortuo te
extiterit agetur cum herede tuo, si minus
non agetur. Sed utique in heredem perpetuo da
bitur, quia non debet lucrari ex alieno
damno. cui conveniens est ut et in ipsum qui
dolo commisit in id quod locupletior esset per
petuo danda sit in factum actio.

Paul. Sabinus putat calumniatorem per
eius maleficium ... venit de eo qui fa
mosum non fieri, idcircoque in perpetuum te
neri oportere.

Ulp. Neque cause cognitio in heredis persona
necessaria.

Pomp. Cum quis persuaserit familie
mee ut de possessione recedat, possessio quidem
non amittitur, sed de dolo malo iudicium
competit, si quid damnum acciderit.

Scevola. Si filius legatarium sibi
summi pretii captivum rogatus manumittere
quina post certum tempus, posteaquam rationes
ipsi coheredibus fratribus reddidisset, ante
diem et ante redditas rationes ad libertatem in
dicta manumittendo perduxit, quesitum
est an ex fideicommisso fratribus teneatur ut
tantidem eorum portionibus redderet si res pro domi
nis cuiusque fratris ex causa fideicommissi non
perceperit. verum si ideo properasset manu
mittere ne rationes fratribus redderet posse de
dolo actionem in eum exercere.

Ulp. Rem quamdam venalem possessor
haberet. ut te perpetratis adversarius movere
cepit et posteaquam opportunitatem empto
ris consequi eam non potuit petitionem destituit.
placuit possessori ex nomine actionem in fac
tum in suam necessitatem competere.

Id. Si cum mihi permisisses saxum ex fu
ndo tuo eicere vel cretam vel arenam fodere et
sumptum in hac re fecerim et non patiaris
me tollere, nulla alia quam de dolo malo
actio locum habebit.

Id. Si quis tabulas testamenti apud se de
positas post mortem testatoris delevit.

[illegible]

ut alio modo corrupit, his scriptus heres adversus eum actione de dolo et si quis legata dedit sua conveniet de dolo actio.

Marcianus. Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent.

Ulp. Quod venditor ut commendet dicit, sic habendum quasi neque dictum neque promissum est. si vero decipiendi emptoris causa dictum est, eque sic habendum est ut non nascatur adversus dictum promissumve actio sed de dolo actio.

Idem. Quidam debitor epistulam quam [illegible] creditori suo effecerat ut ipse liberetur. hac epistula creditor deceptus [illegible] a stipulatione liberavit debitorem. postea epistula falsa autem inventa est. creditor maior annis viginti quinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restitutionem.

Gaius. Si [illegible] optuleris de re quam non possidebas ut alius usucapiat, et iudicatum solvi satisdederis, quamvis absolutus sis de dolo malo teneberis, et ita Sabino placet. Furius Anthianus.

Is qui capit aliquem ut hereditatem suo nomine adiret de dolo tenebitur [illegible] cum creditor erat solus, tamen ei sufficit contra eum doli mali exceptio.

De minoribus xxv annis.

Ulp. Hoc edictum praetor naturalem equitatem secutus proposuit, quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet fragile esse et infirmum huiusmodi etatum consilium et multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum, auxilium eis praetor hoc edicto pollicitus est et adversus captiones opitulationem. Praetor edicit: Quod cum minore quam xxv annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit animadvertam. Apparet minoribus annis xxv eum opem polliceri. nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. et ideo hodie in hanc usque etatem adolescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante rei sue administratio eis committi debebit quamvis bene rem suam gerentibus.

Idem. Nec plures [illegible] rei sue maturius a curatoribus recipiat, generalibus legibus cavetur ut singuli anni per singulos liberos remittantur ad honores pertinentes [illegible], non ad rem suam recipiendam.

Idem. Denique divus Severus et imperator noster in huiusmodi consultum ut [illegible] qui ambitiose [illegible] interpretati sunt, ipsi ante [illegible] minoribus rei sue administrationem extra ordinem indulserunt [illegible].

Et si quis cum minore contraxerit et contractus inciderit in tempus quo maior efficitur, utrum initium spectamus an finem? et placet ut est constitutum, si quis maior factus comprobavit quod minor gesserat, restitutionem cessare.

Cum illud non ineleganter Celsus epistularum libro undecimo et digestorum secundo tractat, ex facto a Flavio Respecto consultus: minor annis viginti quinque annos forte xxiiii agens iudicium tutele [illegible] dictavit. mox factum est non finito iudicio iam eo maiore facto xxv annis, tutoris heres absolutus pronuntiatur, in integrum restitutio desideratur. Celsus igitur Flavio Respecto suasit non facile huic quod minor est in integrum restitui, sed si tamen [illegible] calliditate adversarii id actum ut maiore eo facto iudicaretur. nec enim extremo [illegible] iudicii die [illegible] minor. si [illegible] structum ut maiore eo facto iudicaretur, [illegible] tamen confitetur [illegible] suspicio adversarii quod dolose versatur [illegible] huic in integrum restitui.

Celsus illud [illegible] aliquanto [illegible] minor viginti quinque annis miscuerat se paterne hereditati, maior factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum quo magis abstineret paterna hereditate; contradicebatur ei quasi maior factus comprobasset quod minor sibi placuit. putavimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. idem puto et si alienam adiit hereditatem.

[illegible]

Minorem autem xxv annis natu videndum an etiam diem natalem suum adhuc dicimus ante horam qua natus est, ut si captus sit restituatur? Et cum nondum compleverit, ita erit dicendum, ut a momento in momentum tempus spectetur. Proinde et si bissexto natus est, sive priore sive posteriore die, Celsus scribit nihil referre: nam id biduum pro uno die habetur et posterior dies kalendarum intercalatur.

Ex constitutione patribus familias an etiam filiis familias succurri debeat, videndum est. Movet dubitationem, quod si quis dixerit etiam filio familias in re peculiari subveniendum, efficiet, ut per eos etiam maioribus subveniatur, id est patribus eorum, quod nequaquam fuit praetoris propositum: praetor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantium filium familias xxv annis minorem in integrum restitui posse ex his solis causis, quae ipsius intersint, puta si sit obligatus. Proinde si ex mandato patris sit obligatus, pater utique poterit in solidum conveniri, filius autem ad hoc ipse possit ut in potestate manens conveniatur, ut si emancipatus vel heres factus [illegible] facere potest, [illegible] in potestate manens [illegible] ex contractu auxilium impetrare debet, si ipse conveniatur. [illegible] mittit auxilium prout quaeque personae ut solet in fideiussoribus praestari. Videamus non puto fieri: si enim filius convenitur, [illegible] auxilium [illegible] si pater conveniatur, creditori auxilium cessat [illegible] exceptio [illegible] si filius sine curatoribus [illegible] mutuam pecuniam acceperit [illegible] captus est, si quidem pater de peculio conveniatur, filius non est restituendus. Si filius conveniatur, poterit restitui. [illegible] qui magis ei imputes quam filio interest. [illegible] ad filium pertinet, ut puta si pater eius [illegible] tempore [illegible] occupatus fuit. Nam et [illegible] ex constitutione Claudii [illegible]

filius familias mortem captandi [illegible] patris consentit stipulanti dotem non statim [illegible] ut adiuverit aliquem qui dotem stipularetur, puto restituendum, quia et ipsius fuit [illegible] patrimonium. Ergo minor xxv annis adrogandum se dederit et in ea adrogatione se captum dicat, succurrendum ei [illegible] ad rogatum dico [illegible] eum avocari in integrum se restituere. Ergo si maior fuerit filio familias legatum post patris mortem ut [illegible] relictum, captus est forte dum consentit patri [illegible] repudiare legatum, potest dici in integrum restituendum, quia ipsius interest, ipse legatum consequeretur post mortem patris. Item si legatum est aliquid quod post eius consequeretur, puta usus fructus, dicendum est posse eum restitui in integrum. Interfuit enim eius [illegible] hanc [illegible] si heres institutus sit sub condicione [illegible] diebus [illegible] mox pater decessit [illegible] nec fecit [illegible] quae venerit [illegible] dicendum est posse eum restitui in integrum. Puto [illegible] capite. Pomponius adicit ex his causis ex quibus [illegible] filio familias restituitur, praeter [illegible] nomine filii [illegible] eius impetrare cognitionem. Sed et si filius familias sit qui [illegible] patri [illegible] ex his quae ad eum pertinent integrum restituendus erit, quamquam patrimonio captus. Sed etiamsi autem minor xxv annis nullo modo restitui potest, quia non ipse captus videtur, quia si [illegible] imputat [illegible] minori [illegible] quare et si [illegible] Marcellus libro [illegible] digestorum scribit [illegible] minoris non sit [illegible] ex hac causa non restituatur.

Gestum. Gestum quodcumque [illegible] intelligendum.

et magis hoc apparebit si a curatore tutoria actione queratur aut si opponatur maiorem annis xxv negotium aliquod gerendum minori mandasse et illum male acceptum esse.

Ulp. ¶ Si [illegible] fuit aut si certo in missaria [illegible] celebratur presens, sive captus a minore mora cessit, puto dicendum pretorem ei succurrere oportere.

Idem. ¶ Minoribus xxv annis subvenitur per in integrum restitutionem non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam cum intersit ipsorum litibus et sumptibus non vexari.

Idem. ¶ Ait pretor: gestum esse dicetur. Gestum sic accipimus sive contractus sit sive quid aliud contingit. Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem coiit, si mutuam pecuniam accepit et captus est, ei succurretur. ¶ Sed et si pecunia a debitore paterno soluta sit vel proprio, hac perdita dicendum est ei subveniri quasi gestum sit cum eo. ¶ Et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatores ut ei solvatur pecunia. Ceterum non ei compelletur solvere. Sed hodie solet pecunia in aede deponi, ut Pomponius libro vicesimo octavo scribit, ne vel debitor ultra usuris oneretur vel creditor minor perdat pecuniam; aut curatoribus solvi debet si sunt. ¶ Permittitur et ex constitutione principum debitori compellere adolescentem ad petendos sibi curatores. ¶ Quid tamen si debitor tendat solvendam pecuniam minori sine curatoribus et solverit, an possit esse securus? Et dubitari potest; puto autem si allegans minorem esse compulsus sit ad solutionem, nec imputandum ei quod ceperit. Sed credo pretorem huic minori in integrum restitutionem non denegaturum, minorem volentem audiendum non esse. ¶ Non solum autem in his exsuccurritur, sed etiam in intercessionibus, ut puta si fideiussit alieno nomine seu rei suae obligavit; aut, ut Pomponius ait, utrum acquiescere distinguendum, an arbiter ad fideiussores praebendos constitutus circumvenitur, an ipse adversarius; in autem sed [illegible] succurrendum

ut summum esset secundum eum [illegible]. Sed minoribus subvenietur sive dum agit sive dum convenitur captus sit. ¶ Sed et si dotem minor adiit minus lucrosam hereditatem aut se possessione abstinuit, nam hic captus esse videtur minor possessionem ut in successione. ¶ Si solutum autem filius gessit [illegible] hereditatem pertinere, sed si aliquis sit ex necessariis minor annis simul in eodem restitutionem impetravit velut si ipsius sit auctoritate institutus, dicendum convenient ille instituitur per se eis subvenire etatis beneficio, ut heres minor fuerit septimae. ¶ Plane qui propter annorum etatem restituitur eadem parte, si quid ex hereditate municipii eius pervenit, nec puto petatur in reliqua parte. ¶ Hodie autem utimur ut in minoribus succurratur.

Pomp. ¶ Et sine dolo aliquam legatum repudiavit, vel in optionis legato quod presens sit dum elegit deteriorem, vel si duas res [illegible] illam aut illam, pretiosiore derelicta, subveniendum est. ¶ Quesitum ergo quod in his quibus minoribus subveniendum dicitur, si res eius vendite fuerint, [illegible] cotidie pretores eos restituunt ut rursus admittatur licitatio [illegible] in his rebus que [illegible] ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur, [illegible] rebus que fortuitis casibus subiecte sunt, non esse minori adversus emptorem succurrendum, nisi aut sordes aut evidens gratia tutorum sive curatorum arguatur. ¶ Restitutus autem adversus hereditatem ut adeat quam repudiavit, rursus restitui poterit ut se abstineat. ¶ Et receptum esse respondimus. ¶ Sed Papinianus libro secundo responsorum ait minorem substitutis suum necessarium [illegible] si fuerit restitutus minor, nichilominus tamen manere; si autem prius minor adiit hereditatem

tate. mox abstentus est. substitutum pu
pillo fuisse cum impubertate non posse heredem
existere. nec ipsum venire ce. non potuisse. non probaverit
ex eam: si non est solvendo hereditas absti
nere se heredem. divus Severus rescripsit. si
pater eius qui testamento heres erat pupillo lo
catione necessario substituto et qui ait uxore
manere tale est quod non heres maneat. Tu
pupillus impetrat restitutione comperta
quam abstentus est, tamen cum pupillus heres
non fiat. sed utiles actiones habet sine dubi
o heres manebit qui semel extitit heres.
Item si non putat intra diem subvenit
ei ut putaret fingere eum recessisse.
Item et in emancipato subvenitur. Co
stat autem omnis aetatis tutoribus restituitur tio
nem etiam nec si ea pro iam sumpserit tractat ex
iusta causa affuisse.

Hermogenianus. Minor etiam si qui contu
max condemnatus sit. in integrum restitution
em sui auxilium imploravit.

Ulpianus. Si ex causa iudicati pignora minori
nomine capta sint et distracta mox resti
tutus sit. adversus sententiam ex persona sua in
pugnatoris Caesaris intendendum an etiam ... tio
cum certe quae distracta sunt. nam nullo
certum est pecuniam ex causa iudicati solu
tam ei restituendam esse. sed sunt est ipsius
emptoris potius favere. puto in utrumque per
mittendum. id est ut si quid inde damnum sit mino
ris. Item et in magno mulieri subv
enitur. similiter si minoris patrimonium
ut totum patrimonium eius contineret receptum a ma
rito certe. Item et si minor
bus ut in omnibus contractibus captis obvenia
tur subveniatur. an etiam ceterisque delictis
ut puta dolo aliquid minor fecerit vel in
terceptum aut commodaverit alias in contra
ctibus. an ei subveniatur. similiter et in
cum pignus placet in delictis minori
bus non subveniri. nec hic itaque subve
nietur. nam si fisculi fecit aut damnum
iniuria dedit non ei subvenietur. sed et
si cum esset ex persona domino conventus possit ne
dupli teneatur. magis est negare in

ter solum restituendus sit. ut professus
patiatur ergo et subeat periculum
tenere magis quam actione duplicatur
quadrupli parte subvenietur. Si
mulier cum adulterii damnata sit vel si vi
subvenitur ut si maritus restitutionem
non tenendam est. evidenter enim non machata. in
nam et si adulterium minor commisit ei non
subvenitur. Papinianus. Si maior xx.
annis minor xxv. annis se venire patia
tur ut pretium participaret. non
solet restitui. sed ex iure iam quis non
capit restitutionem a mutatione status.
Si in commissum incidisse vectigal dicatur
ei in integrum restitutio competit accipi
endum. si non dolus ipsius intervenerit. ceterum
cessavit restitutio. Adversus libertatem
quam minori a praetore subveniri im
possibile est.

Paulus. Nisi ex magna causa hoc a principe
fuerit servatus.

Ulpianus. Veniunt utilis tuis ex dolo actio est
minor minoris in fraudem non manumitti
pretio et precio quo si vicerit si non
animus sit. id est non est praebatur. sed et si
non est vera res quas eius Decius fuisset man
umissus suppleretur. competit adversus
eum actio ad exhibendum et furti et con
dictio. Quoniam manumissus eas contrac
tavit. ceterum ex dolo pro illo ut utitur ex
domino adversus eum post libertatem actio
competit. et hoc rescripto divi Severi con
tinetur. Quod si minor xxv. annis
maior xx. ex lege Aelia Sentia vendidit ut manu
mittatur. ideo possum maiori xx. quam
et sic Scaevola scribit libro xiiii quaestio
num. et magis est ut similiter restitutio de
nunciari adversus eum. victoria. hic autem
minori xx. annis non competetur. Quod
intendit cum maior xx. annis subve
niatur. si quae ante defecerit qualib
tas competat audietur si quo modo potest non
possit. Est quemadmodum post Iuliani hanc
legem minoris ut an restitui possit. Si
quae non dum numeratis competentem dicen

dum est posse eis subueniri, si nondum pertransierit dies uenie: uoluntas maioris uel dotationis substantie imponit. Ex facto questum est: adolescentes qui emancipati erant curatorem Saluianum quendam nomine habuerant. hic cum administrasset, a principe urbica procuratione erat adeptus, et a pretore secuta adolescentium excusatione uenerat absentibus eis. adolescentes adierant pretorem desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quoniam contra constitutiones ex causa tutelarum suscepta nouam solent excusationem, quam quidem rei publice absit, ut hi qui principis sunt occupati, ut in consiliarium memoriam ipse est inductus. Mox Saluianus autem excusationem adolescentes quam ceperunt in integrum restitui apud pretorem desiderauerant. diuus Seuerus qui dubitauerat ad imperatorem Seuerum retulit, atque in consultationem successori eius iudicio quieto rescripsit nullas partes esse pretoris: neque enim contractum proponi cum minore annis xxv. sed principes in suum restituere uellet ad administrationem, qui prepositus erat a pretore excusatus. Sciendum est autem non passim minoribus subueniri, sed causa cognita, si capti esse probentur. Item non restituetur qui sobrie rem suam administrans occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato uelit restitui: nec enim euentus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. et ita Pomponius libro uicesimo octauo scribit. unde Marcellus apud Iulianum notat: si minor sibi seruum necessarium comparauerit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque enim captus est eo quod sibi rem pretiosam mercatus est mortalem. Sed si locupleti heres extiterit et subito hereditas lapsa sit, puta predia fuerunt que chasmate perierunt, insule exuste sunt, serui fugerunt aut decesserunt: Iulianus quidem libro quadragesimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat cessare in integrum restitutionem: nec enim euenit quod captus est adeundo locupletem hereditatem, et quod fato contingit, cuiuis patrifamilias quamuis diligentissimo possit contingere. Sed hec res afferre potest restitutionem minori, si adiit hereditatem in qua res erant multe mortales uel predia urbana, es autem alienum graue, quod non prospexit posse euenire, ut demoriantur mancipia, predia ruant, uel quod non cito distraxerit hec que multis casibus obnoxia sunt.

Item queritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. et Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciendum a pretore, quis captus sit. proinde si ambo capti sunt, uerbi gratia minor minori pecuniam dederit et ille perdiderit, melior est causa secundum Pomponium eius qui accepit et uel dilapidauit uel perdidit. Plane si minor annis xxv filiofamilias maiori mutuam dederit, Iulianus libro quarto digestorum scribit et Marcellus libro secundo digestorum scribit ipse in integrum restitui, ut magis etatis ratio quam senatusconsulti habeatur.

Gaius. Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, ideo est ei actio prima uel cedenda, sed proinde atque exceptione summouendus est, quia uel in ueterem debitorem actio restituitur, licet si soluendo sit, quo mulier non utetur senatusconsulti auxilio.

Ulpianus. In cause cognitione uersabitur, utrum soli ei succurrendum sit an etiam his qui pro eo obligati sunt, ut puta fideiussoribus. itaque si cum scirem minorem et ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est equum fideiussori in necem meam subueniri, sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa perpendendum erit pretori, cui potius subueniat, utrum creditori an fideiussori: nam minor captus neutri tenebitur. facilius in mandatore dicendum erit non debere ei subueniri: hic enim uelut affirmator fuit et suasor ut cum minore

[illegible marginal gloss]

contrahitur. Utitur actione post minorem uiginti quinque annis restitutum in integrum aduersus creditorem. an aduersus fideiussorem implorare debeat. et putauimus aduersus utrumque. Causa cognita et presentibus aduersariis uel si per contumaciam desint in integrum restitutiones perficiende sunt. Integrum autem restitutio et minori datur uel aduersus rei possessorem eius. licet cum eo non sit contractum ut puta rem a minore emisti et alii uendidisti. potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui ne rem suam perdat uel re sua careat. et hoc uel cognitione pretoria uel rescissa alienatione dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro uicesimo octauo scribit Labeonem existimasse si minor uiginti quinque annis fundum uendiderit et tradiderit si emptor rursus eum alienauerit si quidem emptor sequens scit rem ita gestam restitutionem aduersus eum faciendam. si ignorauit et prior emptor soluendo esset non esse faciendam. sin uero non esset soluendo equius esse minori succurri etiam aduersus ignorantem quamuis bona fide emptor est.

Paul. Plane quod diuisis quidam minor accepit aut heres eius lautius sit nichil [illegible] non constituendum in eo quod bona fide emit ut Pomponius scribit.

Paul. Set et ubi restitutio datur pretium emptori reddi ab auctore sumptum pluris quam possessio si pretio abutitur aut nichil inuenerit.

Ulp. In cause cognitione etiam hoc uersabitur num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. nam si communi auxilio et mero iure munitus sit non debet ei tribui extraordinarium auxilium. ut puta cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate nec locupletior factus est. Et relatum est apud Labeonem si minor uiginti quinque annis societatem coierit et contractionis causam nullam esse societatem. nec in maiores quidem et ad cessantes pretio prestationis uel emptionis respiciunt. satis enim ipso iure munitus est.

Pomp. Quamquam heres institutus esset filius familias qui pluris res dare creditori. et si sine decreto restituerit eas heredi et defuncto herede uidetur causam restitui. Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed et Iulianus Pomponius scribit adiciat quod potuit uictus condicere. certo etiam a maiore non posse fieri. Ex contractu minoris rei generaliter probandum est ubi contractus non ualet. pretio prorsus se non debere uenire. Item Pomponius ait in pretio emptionis et uenditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. Tunc uideamus an omnes in integrum restituere possint. et tam prefectus urbis quam alii magistratus pro iurisdictione sua in integrum restituere possunt tam in aliis causis quam contra sententiam suam pretio. et ex sua sententia in integrum restituere possit quamuis appellari ab eis non possit. Hec etiam tam uarie appellatio quod in gestis fuerit querela in integrum uero restitutio ex causa permittitur uenie petitionem ut ad uicariam etiam in sententiis omnis allegari necesse continet.

Ulp. Minor autem magistratus contra sententiam maioris non restituet. set autem princeps sententiam per errorem pacto solet permittere restitutionem et induci in adprobationem suam eum quem per infirmitatem etatis captum se dicat. dummodo a prouincia sit dicendum non allegat ut a prouinciis querentur. quamquam gladio et adcuium diuus Seuerus et imperator Antoninus non audierunt in eo ... restitui desiderantem aduersus sententiam per se ... in adiutorio ... sententiam uis iudicata in maximo in integrum restitui diuus Seuerus et imperator Antoninus permiserunt in adiutorio suo examinati. Et hoc imperatore uicem filiorum esse scripsit in solutione post sententiam suam ex appellatione dictam ... in integrum restitutionem tribuere nisi solum princeps. Et si a uicario imperatoris in iudicatis agnoscat restitutio ab alio non a principe qui iudicauerit non fiet.

Non solum autem minoribus uerum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio et si sint ipsi maiores.

[illegible]

... ad restitutionem in integrum ac.

Lex. Initium tamen sic accessit ... plus quam annum continuus ut est eorum ex persona sua sit forte etas ipsius subveniat. nam post annum XX quintum legitimum tempus totum ipse accipere incipietur. Quod autem ... restitui intra tempus statutum ex persona sua ...

Plane defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi non post annum vicesimum quintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id dumtaxat tempus quod superfuit ... erit.

Lex. Papinianus. Exuitur is non demum purgato tempore in integrum restitutionis omnis statutum, quia affuit cum potuit adire praetorem per procuratorem, nec fecit ut praeses ... quem indignum esse per purgatam penam non erit. Et denique et deceptum ... venia etatis. Cognitum tamen maior XXV annis intra tempus restitutionis statutum et testatus postea decesserit, nichil efficiet ad in integrum restitutionem testatio, ut est sepius rescriptum.

Lex. Restituisse autem creditur non quod distulit, sed quod renuntiavit motu.

Hermogenianus. Praefecti praetorio etiam ex sua sententia in integrum possint restituere, quamvis appellari ab his non possit. Haec idcirco tam varie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiae querelam, in integrum vero restitutio erroris proprii veniae petitionem vel adversarii circumventionis allegationem continet.

Lex. In integrum autem restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quidem legatariis ex persona ... ut praeda contra quam dubitatem adiciet eius pervenerint a minore restituenda non sunt, quae ad ... per totum annum cum minor restituitur ad hereditatem. quae autem gesta erunt per curatorem ... decreto praetoris administrationem ... rata esse Severus et Antoninus rescripserunt.

Paulus. Cum mandato patris familias fi-lius res administraret, non habet beneficium restitutionis. quamvis si alius eum mandasset non succurretur, cum eo modo maior potius esse videtur, a quo ... esset. Sicut et cum procurator minor persona sit, quia quasi procurator suo nomine negotium gessit, non potest, quasi non erit solvendo, sine dubio praetor intervenit. Si autem ipse dominus minor sit, procurator non maioris etatis non potest facile dominus adiuvari, mandato eius gesserit, nec a procuratore suo inde possit ... procuratore non esse minor, cum sibi imputari debeat ... et talem mittit sua negotia ... et Marcello placet.

Paulus. Quod si minor sua sponte negotiis maioris intervenerit, restituendus erit, ne maior damnum accipiat ... sicut et cum ... negotiorum gestorum adversus actionem non restituuntur, sed compellendus est cedere auxilio in integrum restitutionis ut patrono ... ut possit per ... minore contingens restituere.

Non semper autem ea quae cum minoribus geruntur rescindenda sunt, sed ad bonum et aequum redigenda sunt, ne magno incommodo huius etatis homines afficiantur, nemine cum his contrahente, et quodammodo commercio eis interdicatur. itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit aut tam neglegenter in ea causa versati sunt, praetor interponere se non debet. C... ait: si quis iuvenili levitate ductus omiserit vel repudiaverit hereditatem vel bonorum possessionem, si quidem omnia integra sunt omnimodo audiendus est; si vero iam distracta hereditate et negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est; multoque parcius ex hac causa in integrum restituendum est. Et si filius familias minor sit circumscriptus, pater dominus non videtur ... puerum restituere ... si non pervenit ex peculio ... sic ex ... satisfiet, et dolus eius non intervenerit aut ...

[illegible]

... qui ad patrem vel dominum nil pervenit nec peculium habent filius vel servus ...

[illegible]

[illegible]

nem castigandis aut non recte eo usus est.
Si filius familias hoc fecit, eo facto qui fruitur
occupatur. ¶ Restitutio autem ita
facienda est, ut unusquisque ius suum in-
tegrum recipiat. Itaque si minori cedendo fu-
ndo circumscriptus restituetur, iubeat prae-
tor emptorem fundum cum fructibus red-
dere, et pretium recipere, nisi si tunc
pecuniam dedit cum eum perditurum non ignoraret. Sicut fit
in ea pecunia que ei consumptura creditur.
Sed partus mancipiorum, quia ad venditorem solvi-
tur, quod facere necesse est, credere autem
non est necesse. Nam si ex origine contractus
ita constitit, ut in futurum non adsit, si tamen
necesse fuit pretium solvi, non videtur creditor
damno afficiendus est. ¶ Ex hoc edicto
nulla propria actio vel cautio proficiscitur:
totum enim hoc pendet ex praetoris cogni-
tione.

Gaius. Illud nullam habet dubitati-
onem, quin minor si non debitum solvit
ex ea causa ex qua etiam maiori repetitio
non est danda, sit in ius actio ad repeten-
dum, cum maioribus quoque ignorantibus
iusta ex causa dari solet repetitio. ¶ Si ta-
men inveniatur minor circumstandus sit
restitutio ipso postulante, praetor decernet aut
procurator exigere ei cui ... nominatim in
... ceterisque negotiis gerendis
allegare non debet audiri.

Paulus. Quod si ipse pupillus adversus
eum cui restitutio postuletur, ... pu-
pillaris ... ... esse
... ... dicendum
ad sit defensor eius satis iudicatum sol-
vi cavere debet.

Paulus. Patri pro filio omnimodo praestanda
restitutio est, licet filius restitutionem petere
patrio periculo agat quia reus ... tenetur.
¶ Ex quo apparet ceteris cognatis vel affin-
ibus ... esse non dicimus ... nec aliter audiri op-
ortere quam si ex voluntate adolescentis postu-
letur, aut eius vice sit iste adolescens
ut mandato eiam vis exercet mandati.
¶ Si pecuniam quam mutuam minor accepit

dissipavit, deneganda erit ei per fideiussori-
bus adversus eum actio. Eque si lege minor
creditor ulterius protegendus non est, quia
ut iuvet iuvenes actio, minores sui
quos iure adversus eum ... creditores
sed agere creditores suos ... pecuniam quamque sieret
pecuniam plus quam oportet emit, ita ut ea pecunia
dederit, ut iuvatur venditor reddito
pretio tempore pretium, ita ut sine aliquo
damno etiam creditor ... consequatur.
¶ Ex quo scilicet intelligimus quid observari oportet, si minor
plus quam oportet emit, ut minor ex
superiore causa venditor qui pretium reddi-
dit, etiam usuras quas ex ea pecunia percepit
reddat, et fructus quibus locupletior factus
est iuvenis recipiat. ¶ Item ex diverso si mi-
nore pretio quam oportet vendidit adole-
scens, emptor qui rem iubetur debuit pre-
dium cum fructibus restituere, et iuvenis autem
eatenus ex pretio reddere quatenus ex ea pe-
cunia locupletior est. ¶ Si minor annis xx
v sine causa debitori acceptum tulit, non so-
lum in principalem, sed in fideiussores et pignora
actio restituitur. ¶ Et si ex duobus reis
alteri acceptum tulit, utrumque restituenda
est actio. Ex hoc intelligimus sic ... novati-
one ... fecit, forte si a vicino de-
bitore ad minorem novandi causa transtu-
lit obligationem, oportet eum in priorem debi-
torem restitui adversus eo quoque restitutio
praestanda est, quo minor debito agere non permitti-
tur, nisi que dispositione sponsione excepta sunt.

Celsus. Si minor xxv annis
adversus eum cuius tutele egit restitu-
tur, non ideo turpi contrarium tutele iu-
dicium restituendum est.

Modestinus. Etiam si pupillus tutore
auctore pupillus captus post impleta eta-
te curatore postea eo tamen nomine ipsius minoris
restitutionem postulare non prohibetur.
¶ Ex causa curationis condempnata pupilla ad-
versus unum caput sine restitutione ...
quia auctor ... actis ... relevata
fuisse auctor maior etate qui agebant

[illegible]

tute temporis fuit. dicebatur totam celeritatem
restaurare. Herennius modestinus re-
spondit. Si spes in pupilla qua minor
erit in restitutionem ceteris spebus non competit.
inchoari curatorum sufficient. actor pos-
tulans audiendus est. Cum sufficientur pri-
us etatis venit ratio in integrum restitutus
ad ... creditoribus de pretiis
praesente ... ad agendum aperte evocato.
an ea restitutio firma videatur quaeritur.
Herennius modestinus respondit. Cum non e-
vocatis creditoribus in integrum restitutio-
nis decretum interpositum proponatur. nihil
creditoribus praeiudicasse. videntur.

Papinianus. Si filius emancipatus contra
tabulas non accepta possessione. post incho-
atam restitutionis questionem. legatum ex testa-
mento patris maior xxv annis petisset. integri-
tum(?) actum videtur. cum eius non possessio-
nis largitur. electo iudicio de fructu repu-
diatum beneficium pretoris existimatur.

Idem. Si minor. postquam
iure extitit pretati abstinendi. in integrum
restitutus fuit. servos hereditarios ex fidei
commisso a testatore manumissos retinere
libertatem respondi. nec eum qui ex aute
os pubertatem retinere et accipere. quam
iure optimo consecutus videtur. nam si quam
creditoribus pecuniam suam ante restitu-
tionem aut ex causa perceptam. ceterorum querela accepto
accepit. ut pecunia dicetur non admi-
tetur.

Paulus. Minor xxv annis a propinquo suo ex
aspectu corporis fallo opinatur perfectam etatem.
curatores cum intellexissent eum mino-
rem perseveravit in administratione eum
medio tempore post perfectam etatem an(te) inces-
simi(?) quorum annorum solute sint adolescen-
ti pecunie debite. eas qui male consumpsit
quero cuius sit periculum. et quem si curato-
res quoque in eodem errore perseverasset. ut
putarent maiorem esse et abstinuisset se ab
administratione curatorum et restituissent.
an pecunia temporis quod post perfectam etatem interces-
sit ad eos pertineat. respondi liquere debita

exoluerunt liberatum pupillum. nocere tamen eo(s)
venire(?). plane curatores qui scientes eum
minorem esse perseveraverunt in eodem officio.
non debuerunt eam pecuniam accipere pervenias de-
bitoris. et tenebunt per pervenire quantum. quod
si ipsi ignorantes pretoris erraverunt et animum
nitate cessaverunt. ut et ratione reducerunt.
siles sive ceteris debitoribus. ideoque non convenientur.

Iulianus. Si minor xxv annis filium
suum qui in potestate eius erit legatum sit ma-
numittere rogatus sit. et legatum accepit
non oportet eum propter etatem subveniri. si legatum
reddere paratus sit. Iulianus respondit. ut
quemadmodum maioribus. ita et si pater ... legati cap-
sionem manumittere. sic hunc reddendum
tu legatum necessitas manumittendi remit-
tatur.

Paulus. Si minor xxv annis filio familias
minori pecuniam credidit. melior est causa
consumentis nisi locupletior ex hoc inveniatur
litis contestate tempore is qui accepit. Cu-
ratores si minori dicantur contempsisse tutores ali-
cui et stipulati sint in integrum restitutionem
esse ad ius suum talem obligationem vice cessis-
ranne(?).

Hermogenianus. Si in emptione pretium constitutum
fuerit minor adiectio aliquo superari implo-
rans in integrum restitutionem audietur. Si
eius intererat emptam a se rem fuisse appro-
betur. veluti cum maiorum eius fuisset. ita
tamen ut iusta existimatione accedit ipse offerat
venditori.

Paulus. Minor xxv annis ob omissam
allegationem per in integrum restitutionem au-
xilium repetere potest.

Tryphoninus. Auxilium in integrum re-
stitutionis in exceptionibus penarum prestitum
non est. ideoque minor ... oc-
missum repetere non potest. ... quem si ... diebus
prestitis maritus uxorem suam sine calumpnia
non accusare mulierem adulterii potest. et
negatur ei in integrum restitutio quasi
ob vindictam sibi repetere velit. quidam
ob quam delicti veniam. vel calumpnie depeca-

tur, et cum neque in maleficiis neque in causis(?) ... cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor xxv annis non meretur in integrum restitutionem, utique atrocioribus, nisi quatenus interdum miseratio etatis ad mediocrem penam iudicem produxerit. Sed ut ad legis Iulie de adulteriis coercendis precepta veniamus, utique nulla deprecatio adulterii pene est, si se minor annis adulterum fateatur. Dixi autem nulla venia, si quidem eorum commisit que pro adulterio eadem lex punit, veluti si adulterii damnatam sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit, questumve de adulterio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro acceperit, aut domum prebuerit ad stuprum adulteriumve in eam committendum: et non est etatis excusatio adversus precepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit.

Paul. Emilius Larianus ab Ovinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat data parte pretii, ita ut si intra duos menses ab ea die reliquum pretium non solvisset, inemptus esset. Ante diem duos menses Larianus decessit Rutiliana pupillaris etatis successore relicto, cuius tutores in solutione cessaverunt. Venditor denuntiationibus tutoribus sepe datis post annum eandem possessionem Claudio Thelemacho vendiderat. Pupilla in integrum restitui desiderabat: victa tam apud pretorem quam apud prefectum urbis provocaverat. Putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat: imperator autem motus est, quod dies committende legis in tempus pupille incidisset eaque effecisset, ne pareretur legi. Dicebam posse magis eam ex causa restitui, quod venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse a lege commissoria videretur: non me moveri, quod dies postea transisset, non magis quam si creditor pignus distraxisset post moram debitoris die solutionis finita. Et tamen lex commissoria displicebat ei pronuntiavitque in integrum restituendam. Movit etiam illud imperatorem, quod priores tutores, qui non restituerant, suspecti pronuntiati erant.

Id quod dicitur non solere succurri post emancipationem adhuc minoribus in his que gessissent manentes in potestate, tunc verum dicitur cum patri adquirere possunt.

Scevola. Intra utile tempus restitutionis apud presidem petierunt in integrum restitutionem minores et etate suppleverunt: deprecante adversario ut impediretur cognitio, in presidis ad imperatorem appellaverunt. Pro eis interveniens appellationis cetera cognitionis dilatio: quesitum est, si finita appellationis apud imperatorem instantia appellatione pronuntiata egressi etatem deprehendantur, an ceterum negotium implere possint. Respondit non stetit quominus res finem acciperet: respondit secundum ea que proponuntur posse cognosci atque si intra etatem esset.

Venditoribus curatoribus fundum minoris emptor extitit Lucius Titius et ex se ferre annis possedit et longe lateque meliorem fecit. Quesitum est, cum sint idonei curatores, an minor adversus Titium in integrum restitui possit. Respondit ex his que proponerentur non esse restituendum, nisi offerat omnes expensas quas bona fide emptor fecisse apparuerit, et pretium, maxime cum sit expeditum auxilium curatoribus eius idoneis constitutis.

Ulpian. Minor annis xxv. ... cautionem commissum solum pupillariter caverat id se accepisse, et cautionem eius debitor ... in integrum restitui post(?) ... causa audita ... nonnulli tractu ad initium actionis petitionis redegerat.

Cum precedente(?) minor annis xxv ob ... rationis tutele ... quam pater administraverat ... tum minor se restituendum ad suam etatem ... in integrum restitutionem revocandam esse ...

pecunie quam ex stipulatu ex tutela debetur reputatis, et cum quantitate fructuum propter compensatis.

Ulp. Si iudex ex contractu in uenditione adolescenti iussit fundum restitui, cum quo pretium emptori redderet, et ita ad integrum restituitur, pecuniam accepta exceptione utilem adversus petentem pretium qui ex causa iudicati ad adolescentis heredem petit, ut quamvis utique licet contempnere ea que post introducta sunt, nec quem post uenditorem sive restitutus fuit in eam causam in qua se ipse constituit, et quam mutare non potuisset, si minor auxilium pretoris non implorasset.

Ulpian. Preses provincie minorem in integrum restituere potest contra sententiam suam vel decessoris sui, et cum appellationis tempora maioribus prestat, ex beneficio etatis consequuntur minores.

Marcell. De etate eius qui se maiorem annis xxv dicit causa cognita probandum est, quia per eum plenitudinem in integrum restitui eius de adolescentis annis causa providerit.

Ulp. Non omnia que minores annis xxv gerunt irrita sunt, sed ea tantum que causa cognita eius modi deprehensa sunt, vel ab aliis circumventi vel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt amiserunt, aut quod adquirere emolumentum potuerunt omiserunt, aut se oneri quod non suscipere licuit se obligaverunt.

Callistratus. Etiam eius quod pro eo quod non fecerit usucaptum amisit restituendam actionem Labeo ait. Imperator Titus Antoninus rescripsit eum qui fraude tutoris adversarium suum ordinaria absolutum agere cum ex integro vellet, prius ut etiam prius cum tutore agere.

Paul. Etiam cum per suam voluntatem minor annis in iudicio defendit et condempnatus est, exceptionem iudicati posse, qui eum defenderet, nec eius quem defendit ad etatem restitutionem impetrandam, ei prestat cum eo iudicatum tueri non posset, ex quo apparet nec eum cuius nomine condempnatus est auxilium restitutionis prestari suam implorare posse.

Scevola. Tutoribus concreditoribus res pupillares in fide venditionis in diminutate instante creditoribus, quero cum urgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris nimio quisquam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest. Respondi, agatur ad estimationem, nec tamen si iustum sit restitui, denegandum auxilium quod tutor delicto caret. Item curator adolescentium predia communia fuit his que per curam administrabat vendidit, quero si curatoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an ceteris uenditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus omnis fuit. Respondi eatenus rescindi, nisi emptor a ceteris contracturus non fuisset, quod pro parte emptorus quod pro parte emptorus noceret. Item quero emptor utrum a Seio et Sempronio pupillis pretium et usuras recipere debet an ab heredibus curatoris. Respondi heredes quidem curatoris teneri, verum in Seium et Sempronium pro parte qua eorum fundus fuit actiones dandas, utique si ad eos accepta pecunia pervenisset.

Paul. Minor se unius fideiussit, ut mandavit in integrum restitutio debitorem principalem non iuvat. Cum minor ancillam uendidit sic ut emptor manumitteret, ob id certum in integrum restitui non potest, sed adversus emptorem quanti sua interest actionem habebit. Item minor xxv annis si pactione dotis deterior condicio eius fiat, et tale pactum inierit quod numquam maior etatis constitute pacisceretur, atque id revocari velit, audienda est.

Ulp. Si res pupillaris vel adolescentis distracta fuerit quam lex distrahi non patitur, uenditio quidem valet, verum tamen si gravem captionem pupilli vel adolescentis insinuatur et si consultis non intervenit distractio, per in integrum restitutionem reparatur.

Pomp. Minor xxv annis novandi animo intercessit pro quo ipsi actio tenebatur, tunc cum adhuc superant certi dies, postea in integrum restitutus est. Utilis restitutio quae creditori adversus priorem debitorem datur.

dicere sit amplius. ego dicendi ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis prestandum quantum superfuerat tunc. quod et Papinianus respondit. sine dubio quod temporalis actio in integrum restituta minor sit. sed puto melius esse contrarium. pignus quod ceciderat pro creditore manet obligatum.

De capitis diminutione

Gaius. Capitis diminutio est prioris status permutatio.

Ulp. Pertinet hoc edictum ad eas capitis diminutiones que salva civitate contingunt. Ceterum sive amissione civitatis sive libertatis amissione contingat capitis diminutio, cessabit hoc edictum. neque possunt hi penitus conveniri. dabitur plane actio in eos ad quos bona eorum pervenerunt.

Ait pretor. qui queve posteaquam quid cum his actum contractumve sit capite diminuti diminute esse dicentur, in eos easve perinde quasi id factum non sit iudicium dabo.

Hi qui capite minuuntur ex his causis que capitis diminutionem precesserunt manent obligati naturaliter. ceterum si postea, imputare quis sibi debebit cur contraxerit quantum ad verba huius edicti pertinet. sed interdum si contrahatur cum his post capitis diminutionem danda est actio. et quidem si adrogatus sit nullus labor est. nam perinde obligabitur ut filius familias.

Nemo delictis exuitur quamvis capite minutus sit.

Si quis creditorem suum adrogaverit non restituitur actio in eum postquam sui iuris fiat.

Hoc iudicium perpetuum est et in heredes dabitur.

Paul. Liberos qui adrogatum parentem secuntur placet minui capite cum in aliena potestate sint et familiam mutaverint.

Emancipato filio et ceteris personis capitis minutio manifesto accidit cum emancipari nemo possit nisi in imaginariam servilem causam deductus. aliter atque cum servus manumittitur, quia servile caput nullum ius habet ideoque nec minui potest.

Modestinus. Hodie enim incipit statum habere.

Paul. Amissione civitatis fit capitis diminutio ut in aque et ignis interdictione.

Qui deficiunt capite minuuntur. deficere autem dicuntur qui ab his quorum sub imperio sunt desistunt et in hostium numerum se conferunt. sed et hi quos senatus hostes iudicavit vel lege, utique usque eo ut civitatem amittant.

Nunc respiciendum que capitis diminutio precedat. Et porro ea capitis diminutio que salva civitate accidit, per quam publica iura non interverti constat. nam manere magistratum vel senatorem vel iudicem certum est.

Ulpian. Nam cetera officia que publica sunt in eo non finiuntur. capitis enim minutio privata hominis et familie eius iura, non civitatis amittit.

Paul. Tutelas etiam non amittit capitis diminutio exceptis his que in iure alieno personis positis deferuntur. Igitur testamento datos vel ex lege vel ex senatus consulto erunt nihilominus tutores. sed legitime tutele ex lege duodecim tabularum intervertuntur eadem ratione qua et hereditates exinde legitime que agnatis deferuntur, qui desinunt esse familia mutata. ex novis autem legibus et hereditates et tutele plerumque sic deferuntur ut persone naturaliter designentur, ut ecce deferunt hereditates senatus consulta matri et filio.

Cum in naturali ratione venientium obligationes cum capite ambulant.

Cum libertate accepta capitis diminutio subsecuta sit, nulla restitutio adversus servilem res qui ante prodita iuris actione ita fuit obligatus ut cum eo actio fiat. sed utilis actio adversus dominum danda est ut Iulianus scripsit. et nisi in solidum defendatur permittendum est in universa que habuit cum ei civitas amissa est. nulla restitutionis equitas est adversus eum qui amissis bonis est civitate relictus.

Gaius. Eas obligationes que naturale

prestationem habere intelligitur. palam est capitis deminutione non perire, quia civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. itaque de dote actio, quia in bonum et equum concepta est, nichilominus durat etiam post capitis deminutionem.

Paul. V[illegible] capite minuta agat.

Modestinus. Legatum in annos singulos vel menses singulos relictum, ut si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente perseverat, videlicet quia tale legatum in facto potius quam in iure consistit.

Paul. Capitis deminutionis tria genera sunt, maxima, media, minima. tria enim sunt que habemus, libertatem, civitatem, familiam. igitur cum omnia hec amittimus, hoc est libertatem et civitatem et familiam, maximam esse capitis deminutionem; cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam esse capitis deminutionem; cum et libertas et civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constat.

Ex quibus causis maiores xxv. annis in integrum restituuntur.

Ulp. Huius edicti equitatem nemo non iustissimam esse confitebitur. [...] rei publice operam dabant vel adversis casibus laborabant, conveniens erat adversus eos succurri, ne vel opere eis [...] vel aliis eorum noceret. Verba autem edicti talia sunt. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publice causa abesset, sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur; item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amisit, consecutus actionemve qua solutus ob id quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur, invitusve ei esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, sive cui per magistratum sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum quo primum de ea re experiendi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit.

Callistratus. Hoc edictum quatenus pertinet ad eos qui [illegible] tenentur, minus in usu frequentatur: plurimis enim personis ex ordine id tribuitur ex senatus consultis et principalibus constitutionibus. Ex hac autem capite adiuvantur in primis hi qui metus causa affuissent, si modo suspicio timoris iusti afuissent.

Ulp. Metus autem causa abesse videtur qui iusto timore mortis vel cruciatus corporis conterritus abest, et hoc ex affectu eius intelligitur. sed non sufficit quolibet terrore abduci timuisse; sed huius rei disquisitio iudicis est.

Callistratus. Item rei publice causa abfuisse sine dolo malo affuisset, eos demum accipi, ut constituit [...] neque restituitur in eo per quod tempus adversus eum factum est, non adiuvetur, velut si [...] commodi captandi gratia degit, ut rei publice causa abesset, removeatur ab isto privilegio.

Ulp. Et quidem ita opus sine dolo malo [...] ut quam diutius perfectus est, [...] gratia accepit rei publice causa abesse. sed hec adiectio dolo malo ad rei publice causa abesse referatur, non etiam ad eum qui metus causa, quoniam nullus metus est sine dolo metuentis.

Ulp. Et qui in urbe rei publice causa operantur, rei publice causa non absunt, ut sunt magistratus.

Ulp. Milites plane qui in urbe muneris sunt, pro his rei publice causa pro absentibus habentur.

Paul. Legatis quoque municipiorum succurritur ex principum mandatis constitutionibus.

Callistratus. Succurritur etiam his qui in custodiis sunt, qui non solum ad eum pertinet qui publica custodia continetur, sed ad eum quoque qui a latronibus aut predonibus vel potentiori vi [...]

[illegible gloss]

[...]pressus vinculis coerceretur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur, ita etiam inclusos velut lautumiis vel ex eo numero videri compeditos placet, quia nec hi inesse partibus, ancora pedibus teneantur. Custodiam autem solam publicam accipiendam putat.

Ulp. In eadem autem causa sunt et qui militum vel stratorum, qui carcerariorum custodia observantur; expectetur rei superesse non potuisse existimaverit aut secus accipiamus, quia allegati sunt ut sine custodie in publico parere non possint.

Callistratus. Etiam ei succurritur qui in servitute fuit sive liberaliter bona fide serviret sive detentus sit.

Ulp. Hos qui de statu suo aut litigant, ex cuius in custodia est, hoc edicto non continetur. [...] quia cum in custodia ceperat.

Paul. Recte Labeo ait furiosum non contineri, qui ab hostibus institutus est ante quam fit heres, quia nec in tempore ubi loquitur computetur in familias [...] ad hoc edictum.

Callistratus. Item succurritur qui in potestate fuit eius, qui ab hostibus captus est, [...] transfugis numerandi non est restituendi. Quibus negatum est tenet [...] post liminium potest [...] suum potestate erit [...] quo loquitur de his qui fuerint in sua [...]

Ulpian. Ab hostibus autem [...] captus post liminio reversis succurri, aut ab his qui [...] non possit, [...] subveniri. Praeterea et [...] detinetur. [...] Quia nomine eius qui in suum potestate est [...] defensus aut [...] petere [...] ab hostibus capto, quam [...] captivus [...] in eos multis [...]

Perstare [...] non restituit, si ab hostibus reverterit suum, [...] Et quod simpliciter praetor [...] possessionis [...] aut usu [...] restitutionis [...] cum quae ita continua [...] quam [...] Quantum [...] condicit [...] ut advocatum [...] restitutionem. Non est audiendum [...]

Paulus. Non enim negligentibus subvenitur, sed necessitate [...] tis totum hoc est in studio arbitrio praetoris [...] ut ita demum restituat si non negligentia sua [...] adiuverit [...]

Ulpian. Iulianus libro quarto scribit non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque qui a possessore emerunt, ut vindicare res possit, si [...] hereditatem agnoverit et post [...] manifestetur. Cum quaeque legatum [...] singulos [...] mutata [...] restituendum ut capiat, [...] Iulianus libro quadragesimo primo planum [...] nomine actionis erit [...]

Paul. Sciendum est [...] restitutionis auxilium maioribus damnis [...] dumtaxat [...] Non [...] ipsi [...] auxilium [...] impetrare desiderant.

Paul. Quemadmodum [...] usum [...] acquireret ab hostibus captus sit [...] placet [...] post liminio [...] cum [...] non [...] post liminio.

Item. Nec [...] actionem [...]

[illegible gloss]

[top-margin gloss:] ... ē sa pars etiam ... respondet absentes ... [illegible]

[illegible]

tet cum sit iniquissimum auferre dominium quod usus non abstulit. neque enim intelligitur amisisse, quod ei vi ablatum non est.

Ulp. Item ait praetor: Si quis usu suum fecisset aut quod non utendo amisit consecutus actione ve qua solutus ob id quod dies eius exierit cum absens non defenderetur. Quam clausulam praetor inseruit, quemadmodum succurrit supra scriptis personis ne capiantur, ita et adversus ipsas succurrit ne capiant. Et est notandum quod plus praetor ex persona eorum adversus eos restituit quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit adversus quas subvenit ut supra, sed ad generalem clausulam, quia omnes qui absentes non defenduntur complexus est. Haec autem restitutio locum habet, sive per se sive per suppositas personas sibi usu adquisierunt qui absentes non defendebantur, et ita si nemo eorum erat defensor, nam si procurator cuiusque conveniatur non debet ingerere. Ceterum si non existeret defensor, et minus erat subveniendum. Eo potius quod eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, praetor ex edicto pollicetur in bona eorum mitti, ut si res exegit et contrahantur. Qui non latitent, licet non defendantur, in tantum mitti defendi aut non defenditur, cum quis se defensorem ingerit. Sed si quis ab actore non est defensio defensurus plenaque defensio accipietur, si iudicium non detractetur et iudicatum solvi satisdet. etc.

Paul. Ergo sciendum est non aliter hic actionem competere quam si amici eius interrogati fuerint an defendant, aut si nemo sit qui interrogari possit. Ita enim absens defensus non videtur, si actor interpellat ne quis defensioni se offerat eaque res in notitiam perveniat, ut sicut igitur capio eos afficit non invitos, ita actiones tamen facere non patitur. Quod etiam ad furiosos et infantes et civitates pertinere Labeo ait.

Ulpian. Ait praetor: Sive cui per magistratus sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur. Hoc ... agendi potestatem non facerent his personae mutato ad iudicata est: fieri enim potest ut quis

iudicium alio praetore est. ut in publica vel privata ... ductus per amicum qui venit illius est: sed an non sit in futurum posse usu acquirere constat. Sed si quis ... succedat cessat restitutio. Sed et apud hostes est, nihil possidendo acquirere potest. Non ceptam possessionem potest implere. Dicendum apud hostes praeterea amplius nec post liminio reversus usu capiat. Item si quis in captivitate fundo possideret, ut usus fructus qui possidet amiserit, succurrendum est. Papinianus ait et fructus quamquam medio tempore ex usu annuo ex usufructu post reversum captivo restitui equum putat. Huic plane qui fuerit in potestate captivi usum acquirere possit, ex Papiniani et aequum erit ex hac clausula praescriptis, id est qui non sunt in captivitate, subvenire. Sicut non cedetur usucapionum quod sicut et dies actionis quae ad usus captivi competerent exierit succurritur adversus eum.

Deinde adicit praetor: sive cui per magistratus sine dolo ipsius potestatem non fecerit, ut si dum hic faciat, ipsum acquisitio in ipsis impleta est. Ergo ex suprascriptis coniungitur textus edicti. Sed et non sufficit in bonis eius possessionem eius mitti, sed infactum ... possit, ut in bonis latitantis mitti non possit qui non latitet. Finge enim advocationis posuit diem exisse ... contingit iudicii etc.

Paul. Sed et ad eos pertinet qui quaestionum statuuntur et qualibus(?) negotiationis sollertia efficitur ne cum ipsis agi possit. etc.

Gaius. Quod generaliter simul admodum ad eum quoque pertinere dicemus quo ... fecerit si quo nullitatio ... distringeretur. etc.

Ulpian. Sed et suppositum ... iudicetur. Et adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula proponit, nisi ipsi ... potuit procuratorem relinquere. Excusatum puto etiam ipsi succurrendum. Ait praetor: aut cum

[illegible]

mutui muneris vacavit non liceret neque
defenderetur. Haec clausula ad eos pertinet
quos more maiorum sine fraude muneris
vacavit non licet. ut consules praetores ceteros
qui imperium potestatemve quam habent. Set
nec ad eos pertinet per edictum quos praetor p-
rohibet sine permissu suo vocari quamvis a-
dmittit permittere patronos puta et pa-
rentes. Deinde adicit. neque defende-
retur quod ad omnes supradictos pertinet. propter quam
actionem quis absens non susceperit quamquam ipse
supradictos cautum sit. Ait praetor. sive cum
per magistratum sine dolo malo eius actio
exempta esse dicetur. Hoc ideo ut si per speculati-
onem iudicis effectum sit ut actio ex vivis excedat
fiat restitutio. Eos et si magistratus copia
non fuit iuvant restitutiones faciende per
magistratum aut facultatem accipiendi est
suus non dixit. Cum apud causa cognita
denegavit actionem restitutio cessat. et ra-
tio huius [illegible] ut per magistratum factum
dicetur — sive gratiam aut sordes magi-
stratus ius non dixit. et hic praetor succurre-
bit. Nec non et superior sententia ne agen-
di potestatem non faciat. Nam id agitur ut li-
tigatori ne se cum agatur diem iudicatum
corrumpit. Item actio excepta sic est accipi-
enda testatus sit agere posse et adiciatur si
ne dolo malo ipsius. ut si dolus inter-
venit non ei succurratur. ipsis enim quicque
tibi praetor non subvenit. propterea sic fuit
apud sequentem praetorem agere tempore finito
tum est non ei subvenietur. Sed et si quid ac
[illegible] praetoris non decrepit iurisdictionem dene-
gavit non esse restituendum. Labeo scrib-
it idemque sic et aliam iustam causam non fuit ado-
eundus. Item si feriae ex ordine sint
indicte ob res puta prospere gestas vel in
honorem principis et propterea magistratus ius
non dixit. Gaius Cassius notatum dice-
bat restituendum esse quia per praetorem vide-
tur factum. Et sollemnium etiam feriarum
rationem habere non debere. quia prospicere
eas potuit et debuit actor neque eas incidat

quod verius est. et Iavolenus libro [illegible] digestorum
scribit. Eos autem feriae tempus eximunt. re-
stitutio dumtaxat ipsorum dierum facienda
est non totius temporis [illegible] Pomponius [illegible]
to digestorum scribit. Aut enim relatio u-
sucapionis ita facienda est ut hi dies re-
stituantur quibus actor agere voluit et inter-
ventu feriarum impeditus est. Quotiens
per absentiam quis aliquem non [illegible]
excludit. ut puta res sua possidendo mi-
nus die statuto usucapionis tempore complete
rei publice causa absente restitutio ad usu-
me unius diei facienda est. Item sing
praetor si qua alia mihi iusta causa videbitur in
integrum restituam. Haec clausula edicto inserta
est necessaria. multi enim casus evenire potu-
erunt qui deferrent restitutionis auxilium
nec singulatim enumerari potuerunt. ut
quotiens equitas restitutionem suggerit
ad hanc clausulam erit descendendum. ut
puta legatione quis pervicatione functus
est. equissimum est cum licet rei publice
causa non abfuit. et sepissime constitutum est
ad unumquemque tenere sive habuit procurato-
rem sive non. idem et si testimonii causa sit
evocatus ex qualibet provincia ut intersit
venit ad principem. nam et huiusmodi sepis-
sime est rescriptum subveniri. Eos et
[illegible] cognitionis gratia vel appellationis pere-
grinatus sit. similiter subvenitur. et generaliter
quotienscumque quis ex necessitate non ex
voluntate affuit dicit oportet ei subve-
niendum.

Paulus. Sive quod amisit vel vicerit
non sit restitutio facienda est. sive non ex [illegible]
go amisit sit.

Ulpianus. Nec non et si quis ex captivitate [illegible]
fuit rediens cetera praetor [illegible] ei subveni-
re debeat puto studiosi causa. forte pro-
curatore suo defuncto nec [illegible] praetor
iustissimam ad similem causam. Item si quis
nec in custodia nec in vinculis sit. sed sub [illegible]
[illegible] satisdatione. et dumque hic [illegible]
non potest captus sit restituetur. et adver-

hic p[illegible] notatur hic pro decima iudicis danda [illegible] si iudex
[illegible] sibi decima si ille non [illegible]
[illegible] debeat [illegible] quasi dicit [illegible] sua
ut hic [illegible] b.

Quid si mercator [illegible] restituitur [illegible]
mercator [illegible] cum probabilibus [illegible]
[illegible] mercatoribus [illegible]
[illegible] negociationum [illegible]
[illegible]

sus eum dabitur restitutio. Quod enim inquit praetor per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit, quae clausula non solum porrigitur restitutionem si leges permittant, sed et si leges non prohibuerint: et ita Marcellus libro quarto digestorum scribit. In usucapionibus tempore absentiae rei publicae, si leges non prohibuerint.

Si quis saepius rei publicae causa afuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis est ei computandum, Labeo putat: et si eas quidem absentiae annum colligant, singulae minus anno, videamus an veniendum ad restitutionem: anno tantum tempore quantum novissima eius absentia cepit, interdum putat annum incohandum.

Si ei in publica domicilium habentis ante [illegible] annus cedat qui ex privati potestate patris, et ait Labeo nocere ei [illegible] putat. Si filius vero [illegible] domicilium adversarius habuit, similiter eius interea [illegible] est ex privati potestate quia [illegible] omne eius contentari [illegible] potuit. Item exemplo [illegible] actionibus et exceptio actio ei qui rei publicae causa afuit competit, si forte res alio possessore nacto vindicetur.

Contra actionem rescissoriam quae ad usus [illegible] competit exceptio: et Pomponius ait eius temporis quo absens defensus non est fructuum eius praestare: et [illegible] dari restitutionem quia actio est.

Africanus. Videlicet nec cum officium publicum ut absenti non ut praesenti sit.

Paulus. Cum miles qui usucapiebatur accesserit, et ideo implevit usucapionem, aequum est rescindi quod postea usucaptum est, ut eaedem in eodem quod in usucapione sua cedunt servanda sunt: quod possessor defuncti qui [illegible] heredem, et plenius non diminuto tempore a [illegible] completur. Cum is qui rei publicae causa afuit usucepit, et post usucapionem alienavit rem, restitutio facienda erit. Sed fuerit sine dolo absuit et usucepit [illegible]

ab eius cum oportet. Item ex [illegible] eius restitutio facienda est, velut si ad usus eum [illegible] usucaptionis.

Idem. Si Silvanus rem susceperit causa rei publicae absentis possessor fuerit ab illo usucapionem nactus sit, et postea amiserit, non temporalis sed perpetua actio.

Modestinus. Abesse rei publicae causa intelliguntur hi quos ab urbe profectus est, nec dum in provinciam excesserit, et si ex eis excesserit conecte [illegible] legatos [illegible] et ceteros qui principis propter [illegible] principis qui in provinciis tenentur, et adiutores et comites legatorum quos ad [illegible] aut in comitatum principis delati sunt.

Idem. Interrogationes ex clausula adiuvantur et scriptis his continentur. Eos quidem notis scribunt acta praesidum rei publicae causa abesse certum est. Centurio medica qui officium quod gerit et publicae [illegible] inde eis afferunt nocere restitutionis auxilium implorare possunt.

Iavolenus. Miles cum in [illegible] acceptam sit in [illegible] rei publicae causa abesse non videtur, [illegible] in publico vectigalium [illegible] datur ei per [illegible] absens.

Paulus. Qui mittuntur ut milites ducerent aut reducerent, aut legati essent, rei publicae causa absunt. Item quos [illegible] gratulandi principi temporibus Caesaris non solum aurum coronarium mandata est, [illegible] inquisitores [illegible] rei publicae causa abesse intelliguntur. Praefectus qui [illegible] publicae causa abest quae [illegible] rei publicae [illegible] custodiae [illegible] missus est: ita et divus Pius constituit. Etiam medici [illegible] missus est rei publicae causa abesse placuit rei publicae causa abesse. Et pagani qui in expeditione [illegible] institutum.

[illegible marginal gloss]

erat. utiq nisi ante exciderat, rediens eius
succurrendum est. Tempore rei publice causa non a
profectus abesse rei p. causa videtur. Sed si ex pa
tria sua rei p. causa profectus sit, et supervenit cum
petit r. p. causa abesse. Ceterum qui primum age
ut primum domo sua profectus est, abesse eum
teneri cum provincia cum rei publice adminis
trante cum simul agere rem publicam cepe
rit, ad similitudinem absentis haberi dum
erit in castris, redeunt rei publice causa abe
quamdiu et in eundo sit in castris nuntiatio re
deundum. Iulianus scribit prius ne
mittere quam commeatum absit dum domum
vadit aut redit rei publice causa eum abesse
convenit non habere.

Ulpian. Rei publice causa abesse eos solos
intelligimus, qui non sui commodi causa sed
coacti absunt.

Paul. Hi qui in provincia sua vivunt ipsa co
stitutionibus, et rursum ad sucurrunt publice causa
abesse non intelliguntur.

Ulp. Sicut in provincia sua princeps abesse
tere spatium ... pro eo enim rei
publice causa abesse quod sermo expressum sunt
fuerit, consequenter dicemus cum ad nos
... non ... eum in privilegia eorum qui rei publi
ce causa absunt. Tamen rei publice causa
quando sunt quod in officio pervenit. Quod
si finitum fuerit officium, iam desinit abesse rei p
ublice. Sed ad retinendum inutile putavio
stem atque desinit rei p. causa abesse. Quibus tem
pus ... potuit ... moderatum
... que lex ... constituit ... si ...
fuerit ... candidatus ... eum
... itaque ... temporis quo re
... potuit ... dicemus desisse
rei p. causa abesse plane ... in
... non potuit ... ratio ... solet ... ut
navigationis ... quod ... cum ... concurrit.

Paul. Is qui rei p. causa afuturus
est si ... reliquerit procuratorem ... per
quem defendi potuit ... volens restitui
non auditur.

Ulp. Siquamvis accusatio ... tempore
quo rei publice causa ... non ... mi
nus ... eo tempore quo aliquis fuit in insula exp
... cuius ... impe
travit ... ex quo non
erat accepta ... fuit ... restit
uendum est.

Iulian. Si quis testamento legavit ... mor
tis sue ... singulos
quot ... annos ... fuit ... quod
... rei publice causa ... exclusus fu
erit a legato fideicommisso ... annum
... agitur, Marcellus notat ... dubitabit ... salva legatorum et fideicommisso
rum ... quam ...
non potuit quod rei publice causa afuit.

Africanus. Non videtur rei publice
causa abesse ... negotio causa le
gatione est.

Africanus. Si quis stipulatus sit in anno
singulos ... ut ... promissor
... rei p. causa abesse ... ut ...
... utilem actionem ... dicemus ... stipulatio fuit
siquem quem ... fuit ...
... non fuit ... spondes.

Paul. Is qui rei publice causa
abest ... non restituitur in
quantum rei p. causa ... abesse ... erat
passurus.

Scevola. Milites omnes qui ... sine ... rei p. causa abesse
intelliguntur.

Marcian. Qui rei p. causa afuit ... sus ... rei p. causa afuit restitue
dus est ... querere.

Gaius. Omnibus modis de alienatione iudicii mutandi causa facta
... edictum ... agit ... causa
... cum intelligeret ... mi
... ne ... novum ... oppo
sito ... adversario ... que
... ut ... alienato ... novum
adversarium ... substituit ... quod
... factum ... tantum non

[illegible]

vis inferendae actione teneatur quam [illegible]
fecit aliquem ad versarium nec non [illegible] ita
lautius plurimae per vires aut potentiorem no-
bis opposuit adversarium tenebitur.

Ulpianus. Aut etiam
qui exacturus sit adversarium.

Gaius. Quia sicut quia alius prius
ac sit expiatus minimus pluviae expulsae
[illegible] potentioris persequi non possumus.

Cum sit servitutem quem persequamur manumi-
sit, dum ei nulla addictio sit, quia potiores s-
favore libertatibus. Item si fundum in quo
opus fecerit, cuius nomine mecum qui
aut clam aut vi actione aquae pluviae arcen-
dae tenebatur alienavit, dubitari non con-
dictio facta intelligitur, quia sicut cum age-
tur cum illo qui possessor est id opus tollere te-
netur cum incipiat in ad [illegible] actio
esse quam quod fecit, compellor meis impensis
tollere, quia [illegible] factum possidet. Hac-
tenus ista actione tenetur ut patiatur
id opus tolli. Opus quoque novum si
vicinitati tuum cum eo alienaveris,
cui per opus fecerit, dicetur edicto
nec quin neque tecum ex operis novi nuntiatio-
ne agere possim, quia nec per te fecerit neque
ex animo tuo alienatus, quia nuntia-
tioni non sit ex qua apparet quod pro in
[illegible] restituitur, sequitur ut hac
actione officio tantum iudicis consequatur ac-
tor quantum eius interfuit alium adversa-
rium non habuisse, forte si quas impensas fe-
cerit aut si quam aliquam incommoditatem
passus erit alio adversario substituto. Ideo-
que si is adversus quem talis actio competit paratus
sit utile iudicium pati perinde ac si possideret,
[illegible] dicitur denegandam esse adversus
eum ex hoc edicto actionem.

Ulpianus. Item fructus usucapiet ad
eo cui alienatum sit, nec petitio possit
locum habere edictum. Et quod fieri potest ut
sine dolo malo quis desierit possidere, certe vero
tamen iudicii mutandi causa id fiat; sunt et alia
quae talia possunt aut [illegible] dolo malo [illegible]

possideret, nec in iudicio [illegible] mutandi causa fa-
ctae esse, nec pro eo tenetur. Neque enim alienat
qui dumtaxat omittit possessionem. Non
tamen eius factum improbat praetor, qui interdum
a iure rei carere ne propter eam saepius litiga-
ret. Haec enim verecundiae cogitatio eius
qui lites execratur non est vituperanda,
sed eius dumtaxat qui cum rem habere vult
litem ad alium transferre ut molestum ad-
versarium pro se subiciat.

Modestinus. Non solum autem in transla-
tione rerum pertinet, verum et ad pos-
sessionis quoque. Cum igitur cum quo intendi
agere intendo, si possessionem eius non te-
neret. Et si quis aut valetudine aut
occupationibus necessariis [illegible] magni transtu-
lit in eam [illegible] non est in hoc edicto teneatur.
Cum in hoc edicto [illegible] fiat [illegible] ceterum
[illegible]
[illegible] domino meo plerumque [illegible]
Caduci et proditorum praedicto perti-
net modo si dolo malo fiat alienatio.

Haec actio in factum est et praetoria et perpetua; si
res non sint petitoris aut si usque alienatio
est [illegible] accessit, cessat iudicium, utique
actoris praestanda interfuit. Haec non poenalis
actio sed rei persecutoria arbitrio iudicis con-
tinetur. Quare et heredi datur, in heredem
autem.

Paulus. Vel si [illegible]

Ulpianus. Vel post annum non datur.

Gaius. Quia pertinet ad rei persecuti-
onem conceditur autem et ex [illegible]

Paulus. Ex hoc edicto tenetur etiam qui
exceptio arbitratu iudicis praestat, si [illegible]
non restituit. Cum pro eo quaeritur
alienatio iudicii mutandi causa facta est,
id est futuri iudicii causa,
non eius quod iam sit, alienare intelligitur
etiam qui alienari [illegible] vendidit [illegible]
institutio [illegible] legato si quis alienet.
Huic edicto locus non est. Et si quis alienaverit,
ceterum recipit, non tenebitur hoc edicto.
Et qui [illegible] non videtur [illegible]

dicam mutandi causa alienare.

Paul. Quando dolo in ipso re omnia in id iudicium aguntur, ideo non videtur iudicium mutandi causa alienare quia dolo in ipsum reciperet in se ipso, non recipit alias.

Ulp. Nam et si ob iudicium solvendi quod de iure petere velles ut me exhibeas non teneris.

Cum tutor pupilli vel agnatus furiosi alienaverit, utilis actio petitur, quia consilium eorum fraudis inire non possunt.

Item. Cum inveniuntur postulaverit suo nomine litigare de possessionibus quas sibi locatas esse diceret, responsum est, si iudicium mutandi causa factum fuit, priorem dominum petere in rem magis quam litem transtulisse credetur.

Marcian. Si quis in iudicium communi dividundo mutandi causa alienavit rem, ex lege Licinnia ei interdicitur ne communi dividundo iudicio experiatur. Videlicet ut potentior emptor pulsaretur, vel ut is eam accipiat, pro tertia parte eam ipse recipiat. Si ipse quis partem alienavit, communi dividundo iudicio si agere velit non audietur. Si vero qui ei emit, si ex persona eius exceptio opponetur, quia cavetur ne per alienationem iudicii mutandi causa fiat.

De receptis.

Paulus. Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur et ad finiendas lites pertinet.

Ulp. Ex compromisso placet exceptionem non nasci sed poenae petitionem.

Item. Labeo ait, si quis compromisso facto de re sua quasi minor xxv annis tutelae absolverit, ratum id a pretore non esse dum neque poena eo nomine commissa peti potest.

Item. Tamen et si minor inveniatur agat arbitrum ipse, quem, nisi requisitus absoluta est et ex necessitate, in his arbitris posita, et tamen, si nunc vel quos in se recepit arbitrium, ad eum et solutionem sententiae reum per pretorem non tantum quod statuerit litis finem, verum quia non tenetur recipi, qui eum quem in prima disceptatorem intra se elegerunt.

Finge enim post causam, post iam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima et secreta negotii aperta arbitrium vel gratia dare vel sordibus corruptum aliaque ex causa nolle sententiam dicere, quisquamne potest negare aequissimum fore pretorem interponere se debuisse, ut officium quod in se recepit impleret?

Item pretor. Qui arbitrium pecunia compromissa receperit. Tractemus de personis arbitrantium: et quidem arbitrum cuiuscumque dignitatis cogere officio quod susceperit perfungi. Consul Iulianus in suo, si in aliquo magistratu potius vel potestate consul forte vel pretor, quia in hos imperium non habet.

Paul. Nam magistratus superiores aut pari imperio nullo modo possunt cogi. Nec interest ante an in ipso magistratu arbitrium susceperint. Inferiores possunt cogi.

Gaius. Sed et filius familias compellitur.

Ulp. Cum etiam dicere plerisque dicitur filium familias arbitrum esse posse, nam et iudicem eum esse posse plerisque placet.

Ulpian. Pedius libro nono et Pomponius libro tricesimo tertio scribunt parvi referre ingenuus quis an libertinus sit, integre famae quis sit arbiter an ignominiosus. In servum Labeo compromitti non posse scribit, et verum est. Sed Iulianus ait, si in servum compromissum sit, nec liberum eum sententiam dicere, quia in eum non recepit, quamvis servum arbitrum liberum sit, quia tamen sententiam eius poena non committitur, quando non recepit dicere sententiam.

Gaius. Sed si ita compromissum sit ut alteruter sententia valeat, ut alteri unius sententiam Iulianus scribit.

Ulp. Sed si in servum compromissum sit, et liber factus sententiam dixerit, puto sententiam eius, si consentientibus partibus, valere. Set

neque in pupillum neque in furiosum aut surdum aut mutum compromittetur, ut Pomponius libro tricesimo scribit.

Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei de qua iudex est, inve se compromitti iubere prohibetur lege Iulia, et si sententiam dixerit, non est danda pene persecutio. Cogitur autem nonnumquam sententiam dicere, ut puta si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit. Humanius autem si eum infamaverint litigatores, non omnimodo pretor debet eum excusare, sed causa cognita, ut si spreta necessitate eius ad iudicem [illegible]

Paulus. Vel alium arbitrum.

Ulpianus. Litigatores etiam mores ac eundem arbitrum redierint, pretorem non debere eum cogere iterum ad disceptandum, quem hi contempserint; hanc fecerint ut eum spernerent et ad alium irent. Sed arbitrum ad agendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit. Coniunxit pretor pecuniam compromissam accipere nos debere non si utrimque pena nummaria, sed si et alias res in vice pene. Si quis arbitrus sententiam non steterit promissa sit, ita Pomponius scribit.

Quid ergo si res apud arbitrum deposite sint eo pacto ut ei daret qui vicerit, vel ita ei eam redderet si non pareatur sententie? An cogendus sit? Et si quantitas certa ad hoc apud eum deposita sit pro pena, et si alter alteri pecuniam stipulatus promiserit, plenum compromissum est, et cogetur sententiam dicere. Item dicitur, ut Pomponius scribit, inter eos pacto fiet compromissum, ut puta si invicem debitores fuerint, et pacti sint ne petat quod sibi debetur qui sententie arbitri non paruerit. Iulianus scribit non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit ut non si ... dicat, et si sub condicione fuit pena compromissa, velut si Titius consul factus fuerit. Non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere quam condicio extiterit, ne sit inefficax sententia deficiente condicione, et ita Pomponius libro tricesimo tertio ad edictum scribit.

Paulus. Quod autem ad pretorem pertinebit, ne forsitan solo ut suppleat dies compromissi, perseveraverit.

Ulpianus. Pomponius autem, si statim accepto lata sit pena compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere. Item Pomponius scribit, si ex meis solis et tuis sit compromissum, et de te sine pena stipulatus fueris, nec compromissum non sit compromissum. Sed si quid res moveatur non videtur. Nam si dico quia de unius controversiis solummodo compromissum est, nulla ratio est. Licet enim de una re compromittere. Sed etiam quia exacta duntaxat parte stipulatio intervenit, est ratio qua quasi imperfectum sit quod stipulatus est, posse dici plenum esse compromissum, quia is qui convenitus est velut pacti exceptione usque convenerit si arbitrio pareatur, vel stipulatione. Sed id verius est non puto. Neque enim sufficit habere exceptionem ut arbiter sententiam dicere cogatur. Recepisse autem arbitrium videtur, ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. Quod si hactenus intervenit ut experiretur an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbiter arbitrium recepisse. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere quibus iudex non cogitur, nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. Compromissi sic forte urgeatur, a pretore ad sententiam compellendus est. Si iuraverit sibi de causa non dum liquere, spatium ad pronunciandum dandum.

Pomponius. Sed et si compromissum sine die confectum est, necesse est arbitrium omnimodo diem statuere partibus, et consensu earum et ita causam disceptari. Sed si hoc pretermissum sit, omni tempore cogendus est sententiam dicere.

Ulpianus. Licet autem pretor distincte dicat sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem habere debet et excusationem

recepit cum cognitum ut puta si fuerit infa-
matus a litigatoribus, aut si inimicitie
capitales inter eum et litigatores aut alte-
rum ex litigatoribus intercesserint, aut si e-
tas aut valitudo que postea contingit
id ei munus remittat, aut occupatio re-
rum suarum, vel profectio urgens, aut mu-
nus aliquod rei publice. et ita Labeo.

Paul. Et si qua alia incommoditas ei
post arbitrium susceptum inciderit, sive ea
valitudinis sumitur, ne ea causa cognita dif-
ferre cogatur. Item si in iudicio sit super
nomine compromissi aut privati aut publici excu-
satus esse debet a compromisso utique si dies com-
promissi proferri non potest. quod si potest, quate-
nus non cogat eum dum potest proferre. quod si in
ulla distinctione ipsius iudicium futurum
est, sententiam utique vetitum suam dicere. an
quamvis cautum non sit de die proferenda non
alias impetret quam iudicium habet necessario
gratur quam si condemnetur de die non esse compromis-
si? ... si dies exemerunt.

Ulp. Item summus ex litigatoribus iis
suis cedit.

Julian. Scribit non esse cogendum ar-
bitrum sententiam dicere, cum neque agere neque
conveniri possit. Et si multo post reversus
ad arbitrium litigatores non esse cogendum
sententiam dicere Labeo scribit. Item si per hoc
quod arbitrium recepit, nemo minus
cogendus erit sententiam dicere, sed ait eos
aut nullus erit.

Pomp. Quesitum si ita sit compromissum
quod in his disceptationem placet, id servus pre-
veniet, quis sit cogendus? puto tale
arbitrium non valere, in quo vim facultatem
arbitri sine iudice est futuram. si ita sit
compromissum, arbitratu Titii aut Seii
fieri, Pomponius scribit, non putamus
compromissum valere. sed cum cogendus
sententiam dicere in quem litigatores con-
senserit. Et si in duos fuit compromissum
ut si dissentirent tertium assumant: puto
tale compromissum non valere, nam

in assumendo possunt dissentire. sed si ita
sit ut eis assumeretur Sempronius, va-
let compromissum, quoniam in assumendo disse-
tire non possunt. Principaliter tamen que-
ramus si in duos arbitros sit compromis-
sum, an cogere eos pretor debeat sententiam
dicere: quia res fere sine exitu futura est
propter naturalem hominum ad dissentiendum
facilitatem. in impari enim numero idcirco com-
promissum admittitur, non quoniam consentire
omnis facile est, sed quia, etsi dissentiant, in-
venitur pars maior, cuius arbitrio sta-
bitur. sed usitatum est et in duos compromitti:
et debet pretor cogere arbitros, si non consentiant,
ut tertiam certam eligere personam, cuius auc-
toritati pareatur.

Celsus. Si in tres fuit compromissum, suf-
ficere quidem duorum consensum, si presens fuit
tertius: alioquin absente eo, licet duo consentiant,
arbitrium non valere, quia in plures fuit
compromissum, et potuit presentia eius trahere
eos in eius sententiam.

Pomp. Sicuti tribus iudicibus datis quod
duo ex consensu absente tertio iudicave-
runt nihil valet, quia id demum quod ma-
ior pars omnium iudicavit ratum est, cum
et omnes iudicasse palam est.

Paul. Qualem autem sententiam dicat ar-
biter ad pretorem non pertinere Labeo ait,
dummodo dicat quod ei videtur. et ideo si
sic fuit in arbitrum compromissum, ut cer-
tam sententiam dicat, nullum esse arbitrium
nec cogendum sententiam dicere. Julianus scri-
bit in quarto digestorum. Item
sententiam existimamus eum dicere qui ea mente quod
pronuntiat ut secundum id discedere
eos a tota controversia velit. Sed si de pluri-
bus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnis
controversias finierit, non videtur dixisse sententiam,
sed adhuc erit a pretore cogendus. Quid ergo si
intecitum est an mutare sententiam possit?
et alias quesitum est agitatum si arbiter iussit
sit cum in eo venerit utrumque ... ut
sit an ei quem venerit stari ... satis

nus quidem putavit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat, et Sabinum non de eo sensisse sententia quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae, ut puta si iussit litigatores calendis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. Ceterum si condemnavit vel absolvit, dum arbiter esse desiit, mutare sententiam non posse.

Gaius. Quare arbiter etsi erraverit in sententia dicenda, corrigere eam non potest.

Ulp. Quid tamen si de pluribus controversiis sumptus est [illegible], et de una sententiam dixit, de aliis nondum, [illegible] desierit esse arbiter? Videamus igitur an possit mutare sententiam de qua semel dixit. Et multum interest de omnibus simul ut diceret sententiam compromissum est an non: nam si ut de omnibus, potest mutare, nondum enim dixit sententiam. Quid si separatim, quia placuit compromissa, et ideo quantum ad illam controversiam pertinet arbiter esse desierat. Et si arbiter ita pronuntiasset [illegible] debere, [illegible] et si eum non vetuisset petere, [illegible] esset, tamen contra sententiam arbitri fecisse, et Ofilius et Trebatius responderunt. Et eodem die posse arbitrum statuere puto, et ita puto Trebatius videtur sentire.

Pomponius ait multum arbitrum interesse [illegible] sententiam dicere, ut puta quantitatem certis [illegible] placet [illegible] tunc solvisti accipere. Item si arbiter poenam ex compromisso peti vetuerit, [illegible] tricesimo [illegible] apud Pomponium septimum habeo non valere: et est ratio, ne quam non de poena compromissum est.

Papinian. Si intra diem compromissi finiretur, placito die litigatores denuo in eum compromiserunt, nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere [illegible], quominus prioris sui fungeretur. Quod si per eum factum est [illegible], [illegible] sequens [illegible] quo ita prodit [illegible].

compromissi de die caveretur: ceterum si cautum [illegible], ipse [illegible] arbitri. Plenum compromissum appellatur, quod de rebus controversiis compositum est: nam ad omnes controversias pertinet, sed si forte de una re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse: id enim venit in compromisso de quo actum est ut veniret. Sed est tutius singulas [illegible] compromissum factus sit de certa re solet pertinere. Et in compromisso non dedit aut obtemperaverit litigatores, si arbiter [illegible] iussit. Finita die compromissi adire [illegible] poena non committetur, [illegible] ideo non affuit quia [illegible] vel rei publicae causa absentia impeditus sit, aut magistratu aut alia iusta de causa, poenam committi. Paulus, et Iulianus [illegible] stipulatus sit [illegible] actionem denegari aut exceptionem [illegible]. Sed hoc ita demum [illegible] si arbiter [illegible] nam minuitur eum non esse agendum.

Iulian. Item autem [illegible] poena absolvitur. Et si arbiter iussit [illegible] adire litigatores [illegible] in eum compromissum impune [illegible] quaestio est. Verius quod Iulianus ait [illegible] locum ubi compromisso inest de quo actum sit [illegible] impune igitur ei non parebit [illegible]. Quid ergo si non appareat de quo loco actum sit? Melius dicetur eum locum [illegible] compromissum est. Sed et si [illegible] adire iussit, Pegasus ait [illegible] valere [illegible] auctoritatis arbitri ut in secessu solent agere, et litigatores facile convenire possint. Sed si in aliquem locum inhonestum adire iusserit, puta in popinam vel in lupanar, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam et ipse Iulianus libro secundo digestorum probat.

Eleganter tractat [illegible] sit locus i[illegible]

quē aūt ex iurgatoribꝫ in re ita venire n̄
possit, et nō venit qui sine sua turpi-
tudine convenire posset, et venit qui in
re ita venerat. an cōmittatur pena ꝯ-
missi. si opa nō p̄stita recte putat
mihi nō ꝯmitti absurdū enim eē in-
manitus(?) ꝯ ... pfa ... mittūr
nō. ¶ Contra quātūz aūt tpis nisi qd
arbiter iussit ut detur, ꝯmittatur stipu-
latio intendū est, z siq̄dē dies adiectus n̄
sit.

Celsus. Scribit iure scā digestorū in
eē quē ... tpe dies ... ip̄
tenent pena statum pro potē. et tū in
qo ... aut accepti iudicium agi-
re stipulatum nō pōt.

Paulus. Utique nisi eius interfuit
tūc solui.

Ulp. Celsus aūt si arbiter intra calēdas
Septēb. dari iussit, nec datū erit licet p̄
tea offeratur. attamen ꝯmissā pe-
nā ꝯpromissi nō evanescē, q̄m sep ve-
re intra calēdas datur, nō nec eē ... autē
cpiatū accepit pena p̄terire nō pōt. ꝯ ...
ceptiōē ... ...
care iussus est. ¶ Idē aūt scribit
me tividare ... ... impeditus
quo minus accipias aut alia ... ...
priū ... existimare penā ꝯmitti nō. nec
supst calēdas reparato accipe ... sz
ipē Celsus recte putat duos eē arbitri pre-
cepta unum pecunia dari, aliud intra ca-
lendas dari. licet igitur in penā nō con-
mittatur ... calendas nō ... cum p
te nō stetit, tamē ꝯmittis pena ... p̄tē
quod nō dās.

Idē. At nichil enim aliud eē sine stare
p̄se, quia et agere quātūz in ... sit ut
arbitri pareatur sive.

Idē. Celsus ait si arbiter me tividieta
die pecuniā dare iussit tu accipe nolu-
isti, posse defendi ipso iure penam non
ꝯmitti.

Paulus. Set si postea ille paratus sit

accipe, nō impune me nō datum
nō eē ... ante fecerā.

Ulp. Labeo ait si arbiter cum ipse ꝯpro-
misso cautum eēt ut eadē die de omnibus sentētiam
diceret, z ut posset diē proferre, de quibusdā re-
bus sentētiā dixit, de quibusdā nō, et diē p̄tulit. va
lere plā ... sine ... pfecisse ... nō
potest. ... ... plat laboris sentētiā
quē ... officio in ... sentētia
functus nō est. Hec aūt clausula die cō-
promissi proferre nullā arbitri dat facul-
tatē quā diem prorogandi, z ideo ꝯdicio-
ne promissi ꝯpromissi neque minuere neque
immutare pōt, z ideo certā quoque dicante
... uā sentētiā ferre debebit. ¶ Si
p̄ fideiussorē fuit cautum in ꝯpromisso
sequens sunt pferendum Labeo dicat ... ...
ponius si ... ponius dubitat utrumne sedē ...
arbitratus tū idoneis. quidē enim ingo si
ne fideiubere noluerit, sz puto singu-
los fideiubere. nec alios nō absimiles
adhibendos.

Paul. Ne in potestate sit fideiussor
se nō obligatum ut pene ꝯmitteretur
neque z ... fuit.

Ulp. Diem proferre ut arbiter presens ut
pronuntiat, ut pepiam pōt. ... si heredis in-
tio ut cetera ... ... promisso nō fuit ... nō
te soluetur ꝯpromissum. nec minus sua
laboris que existimauit si arbiter aliquem
pecuniā dare iussit, z ... ante q̄
caret penā ꝯmitti. licet reus eius pretius
sit offerre. ¶ Stari aūt debet arbitri
quā de re dixit, sive equa sive iniqua
sit, z sibi imputet qui ꝯpromisit. nā z
divi pii rescripto adicitur. satyrum ut
minus probe sentētiam equo animo fer-
re debet. ¶ Si plures arbitri fuerint z di-
versas sentētias dixerint, licet ut sentētiē eorum nō
stari, sz si maior pars ꝯsentiat, ei stabi-
tur. alioquin pena ꝯmittetur. Inde que-
ritur apud Iulianum si ex tribus arbitris
unus xv. alius x. tertius quinque condēpnavit,
qua sentētia stetur. z Iulianus scribit quinque

decidere, pro tempore qua in hanc sententiam omnes consenserint. Si quis litigatorum defuit, quia per eum factum est quominus arbiter iudicaret, poena committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit, nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, ut vel uno vel utroque absente sententia promatur. Poena autem is qui defuit committit, quia per eum factum est quominus arbiter iudicaret. Coram autem dicere sententiam videtur etiam qui sapientibus dicat. Etiam coram furioso vel demente non videtur dicta. Item coram pupillo non videtur sententia dicta, nisi tutor praesens fuit, et ita de ceteris omnibus.

Iulianus. Et si quis praesente arbitro vel sententiam dicere prohibuit, poena committetur. Sed si poena non fuisset adiecta compromissioni, sed simpliciter sententia stari quis promiserit, incerti forte adversus eum actio.

Paulus. Non autem interest certa an incerta summa compromissa sit, ut puta quanti ea res erit.

Ulpianus. Adversus sententiam arbitri si petatur, sed ab eo qui arbitrum pertulerit, quid ergo si a fideiussore eius petatur, an poena committatur? Et puto committi, et ita Labeo scribit. Nam et ipse petit. Sed si a fideiussore compromissum et ab eo petatur, nisi iussu fideiussoris non committitur.

Paulus. Si quis rem de qua compromissum sit in iudicium deducat coram praetore, non pervenientibus ad cognitionem arbitrum sententiam dicere, quia poena non potest esse [illegible] si solum initium est compromissum. Sed si iure optimo [illegible] est ut in potestate eius quem petierit compromisisse sit compromissum. Certe ergo adversus eum poena committitur, si iure apud iudicem suo ordine pergeret.

Ulpianus. Tacendum autem committetur stipulatio adversus eum quod sit dolo malo stipulationis factum est, sive hac condicione [illegible] committitur, nec quis contra promissum fecerit; sed si quid compromisso adiciatur ut si quid dolo in ea re factum sit, ex stipulatu conveniri de dolo fecit potest: si arbitrum quis corruperit pecunia aut ambitione, vel advocatum diversae partis vel aliquem ex his quibus causam suam commiserat, ex doli clausula poterit conveniri, ut adversarium callide circumvenit. Et omnino si in hac lite dolose versatus est, locum habebit ex stipulatu actio, ideoque vel de dolo actionem excludit. Adversarius non debebit, cum ex stipulatu actionem habet. Quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio vel exceptio locum habebit. Si autem compromissum plenum est, quia de doli actione clausulae mentio est.

Paulus. Non distinguimus in compromissis minor an maior sit poena quam res de qua agitur. Non cogetur arbiter sententiam dicere nisi poena compromissa sit. Cum quis alieno nomine compromittat, non erit poena ipsa compromissa propter incertitudinem. Cum quaeritur utrum arbiter se non interponat, sive in principio nullum sit compromissum sive fit, si poena ex eo poena excipitur, sive postea deficiat poena. Compromisso soluto die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto, sacerdotio provenerit, videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere. Id enim non tantum honori personae, sed et maiestati dei indulgetur, cuius sacris eum sacerdotem operet vacare. Certe si postea susceperit, nihilominus ad sententiam ferre debet. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel is mortuus est de quo erat compromissum, nisi petitione causa aliquo litigantium interfuit.

Iulianus indistincte scribit: si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, ut decernat de qua publicum sit constitutum, ut puta de adulteriis, sicariis et similibus, vetare debet praetor sententiam dicere, nec dare de ea executionem. Ex ea causa libertatis promisso ... non compelletur arbiter sententiam dicere, quia favor libertatis est ut maiores iudices habere debeat. Eadem dicenda sunt sive de ingenuitate sive

de universitate questio sit et si ex sententia
nisi causa ubi tas vendicatur. Item dicen-
dum est in propriam actionem. Si filius
compromiserit non agendum de sententia arbi-
trii nec fideiussores erunt pene exactionem
dandam de peculio putat Octavenus sed
Ancillius (?) autem eo compromisit ut exactio ad
eos liberetur. Videamus si magis
est ut non detur. Item si quis in rem compro-
miserit mox in meam integrationem venerit
non est agendus arbiter sententiam dicere non
magis quam cogeretur. Similiter autem et relega-
tus esset. Nunc autem eam exercere nec utile est re-
quamque integrationem compromittit puto cogen-
dum arbitrum sententiam dicere quia et si iudicia
non sponte accepisset cogeretur peragere.
Sed tamen quidem esto non esse dubitat. Quod
utique nullo modo dubitavit si ante eam
integrationem compromisit quam integrationem
traxerit. Quia iudicium eo nomine accipere cog-
eretur. Iulius impune sententiam posse despicia-
tur an si ante compromisit legatus agendo
si arbiter sententiam dicet si ipse legatus postu-
let quod prius potuit recte tamen iniquum ut in
imparibus potestatem sit. Si vero tale erit
quale si actionem velut dictare quod facere
eum et si compromissum sit quod ab eo ordi-
nare actionem ut non alias audiatur de li-
tibus ut arbiter sententiam dicat quam si ... se
fecerit. Si in faciat quod invisum sit here-
ditatis cuiusque delicto compromissum futu-
rum est prohibendum non tantum si arbiter sententiam
dicat ergo in eam proveniendum est ar-
biter. Dies compromisso proferri potest non
tamen ex convenientione sine consensu arbitri
eam proferri necesse est ne pena committa-
tur. Si arbiter se celaverit pretor eum
inuestigare debet, et si diu non pa-
ruerit multa adversus eum dicenda est.
Cum in plures compromissum est non debet
ut quilibet ut unus dixisset sententiam ci-
taretur ab singulis, certus enim non omnes
quod presens est cogeretur. At si ea condicione
ut omnes dicant, ut quod de maioris parti-

sententiam placuit non debet singulos separatim
cogere qui ad singulorum sententiam penam
non faciat. Cumque arbiter ex causis
causis in inimicis manifeste apparuis-
set testationibus, etiam conveniens ne senten-
tiam dicet nichil non omnibus nullo cogente dicere per-
venisset. In bello cuius damno querentis
imperator Antoninus subscripsit posse
eum uti doli mali exceptione, et idem ad iu-
dicem consulentur apud quem pena pete-
retur rescripsit et si appellari non potest do-
li mali exceptione in re ne petitionem ob
statuta pena hac ergo exceptione. Quecumque
appellandi spes est annuere retractare
de sententia arbitri. De officio arbitri trac-
tatus sciendum est omnem tractatum ex ipso
compromisso sumendum nec enim aliud exiliu
cedit quamque ubi ut efficere possit cautum
sit. Non ergo quodlibet statuere arbiter potu-
erit nec in quibuslibet re nisi de qua re compro-
missum est. Questum est de sententia dicen-
da ad te cum non quamlibet. Licet de quibus diva-
natum sit et puto verum non committi. Sed
erat ad iudicem dicere eundem. Nam et vel a
meus aut impune non parentibus licuit ad
alium arbitrum ut ne finis non sit. Cod.
Sic hic modo dixit. Ut arbitrio pupillum me-
um fundus tradetur aut satisdicto cau-
tiones parendum non esse sive et idem probari
ut ne propagantur arbitria aut maiores
in eodem iniuriam agentium transferatur.
Sua sententia fine ex utroque cum imperio optat.
Non autem ex utilitate finiri cum aut differa-
tur arbitrium aut in alium transferatur
partem quam finem esse quem ad modum satis-
deretur quibus fide iussoribus. Siquis de lega-
re non posse nisi ad re compromissum sit ut
arbiter statueret cuius arbitratu sa-
tisdetur. Item si iubeat aliquem sed cum inge-
cum id in compromissi non sit non debet
sententiam nam sententia esse debet de re compromissa.
De hoc autem compromissum non est. Si deinde
convenerunt stipulati sunt paratos se
eo agere de apud arbitrum velint post

Imperator Antoninus scilicet ar. quod consuevit vel per se compulsus iudices ut
alius iudex sub alia pena rem non.

Quod si ...

19

62

iureiurandos et arbitros, sed si heredis mentio in promissione sit, potest iubere et heredem eorum adesse.

Arbitri nec officio continetur, et quemadmodum dicatur vacua possessio satis tradita? ... Sextus Pedius putat, quia nullam rationem habet, nam si ratum non habet, dominus committitur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest, et ideo necessarium est adicere in compromisso de die proferenda; ceterum impune non parebitur. Idem.

Papinianus. Arbiter ita sumptus ex compromisso, ut et diem proferre possit, hoc quidem facere potest; proferre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

Paulus. Si duo rei stipulandi aut credendi fuerint, et unus compromiserit, reliquo vetitus sit petere aut ne alio petatur, vetitum duntaxat Glaucialius petat, ut ab alio petatur, pena committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul eunt, et fortasse potentius itaque fideiussoribus, cum in generale (?) solutum sit alias ne ante petatur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet ante petatur. Celsus (?) ... commissa pena solui, non promissum, rectius putat, non amplius posse committi, nisi id actum sit, ut singulis totiens committatur.

Gaius. Si pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter pronunciare cogendus, quia si contra eum pronuntiatur, pena non tenetur, praeter quam si fideiussor accedat, a quo pena peti possit. Idem Iulianus scribit.

Ulpianus. Si feriatis diebus cogente praetore arbiter dicat sententiam, et petatur ex compromisso pena, exceptione locum dicere et stare, nisi alia lege eadem dies feriata in questione exceptus fuit.

Celsus. Quamvis arbiter alter alterutro petere vetuerit, siquis petierit, pena committetur; non enim discernendum? utrum causa sit veniendi ad arbitrum, an non.

Modestinus. Cum pena ex compromisso petitur, siquidem promissor paratus est ... negari

intersit an adversarii eius interfuerit arbitrum sententiam non dicere.

Iavolenus. Non enim in eo, in quibus arbitri pronuntiant sententiam, non est pena ex compromisso committitur, sed pro his duntaxat que ad solutionem pecunie aut operam prestandam pertinet, sed et contumacia litigatoris qui ut arbiter pronuntiet, petit, peccuniam eum adversario dari iubet, cum a quo iusiurandum exigi non oportet, sicut huiusmodi nomina ex sententia arbitri exhibita non sint. Cum arbiter diem compromissi proferre iussit, cum per eum qui promisit, actus mora alterius ad penam committendam pertinet.

Pomponius. Arbiter calendis ianuariis adesse iussit, et ante diem cum accessit, nec exinde in contrarium venire non adfuit, postmodum in eo penam non commissam, et Cassium audisse se dicente Aristone: prohibeo arbitro quisque non venerit, non esse commissam, quemadmodum si quis contra stipulatorem sit, quominus accipiat, non committi penam.

Callistratus. Cum lege Iulia cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur, nemini licere minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere, ideoque pena ex sententia eius nullo modo committitur. Maiori tamen viginti annis, si minor xxv. annis sit, ex hac causa in integrum restitui auctores receperunt multi dixerunt.

Papinianus. Arbiter ... inter comitantem filius restitutum velit, quibus non restitutis pene causa fisco fieri ... compromissi causa ... recesserunt. Odea statim fisco vindicta acquiritur, sed nichilominus stipulationis pena committitur, cum arbitri statuto non sit obtemperatum.

Scevola. De eo tribus compromissum in arbitrium alterius tertio et melius sepe dictum est, si ex errore quidam spes inpetrandi animo tertio reductu non sit, nec arbiter de his quam pronuntiavit, quesitum est an spes omnis peti possit. Respondit peti posse.

nec penam ex compromisso committi, quia sententiam vigente iure fieret petere quidem potest, sed per exceptionem summovetur.

Id. Inter Castellianum et Seium convenit, arbiter electus est, ut arbitratu eius res terminetur: ipse sententiam dixit presentibus partibus et terminos posuit. quesitum est an, si ex parte Castelliani arbitrio paritum non sit, pena ex compromisso commissa est. respondi si arbitro paritum non sit in eo quod utramque partem facere arbitratus esset, penam commissam esse.

Ulp. In compromissis arbitrium persone insertum personam non egreditur.

Paul. De his rebus et rationibus et controversiis iudicare arbiter potest, que ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non que postea supervenerunt.

Iulian. Si compromissum tale factum est ut presente utroque aut heredibus eorum arbiter sententiam diceret, altero ex litigatoribus defuncto, pupillo herede relicto, non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit, quemadmodum si cum ipsis compromittentibus fuisset.

Modestinus. Arbiter ad sententiam ferendam non cogitur.

Iulian. Sed et interpellatur quominus dicat, quia nichil coram furioso fieri intelligitur; quod si furiosus curatorem habet, ut habitum ad pueri (?) litigio presente curatore sententiam dicat. Caret arbiter cum litigatore ut pactum ut epistulam mittere potest. Si altera dictata pars heredis initio comprehensa fuit, compromissum solvitur morte alterius ex litigatoribus, sicut solveretur altero mortuo si neutrius heredis persona comprehenditur.

Africanus. Arbiter ex compromisso sumptus cum autem eum die constituimus compromisso erat sententiam dicere non posset, die compromissi preterito: altero ex litigatoribus ad iudicem non fuisset, qui sinebatur, postea necesse penam ex compromisso petere,

posse: idcirco non est arbitrio paritum ut inquireret.

Marcianus. Si de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia se facere iubeat aut petere prohibeat; neque autem imperare sibi neque se prohibere quisquam potest.

Id. Si quis iussus est ab arbitro ex compromisso solvere pecuniam, moram fecerit, penam ex compromisso debet, solvendo penam in universum.

Naute caupones stabularii ut recepta restituant

Ulp. Ait pretor: Naute caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo. Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plerumque eorum fidem sequi et res custodie eorum committere. ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos quos recipiunt coeundi, cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus. Qui sunt igitur qui teneantur videndum est. ait pretor nautae. nautam accipere debemus eum qui navem exercet: quamvis naute appellantur omnes qui navis navigande causa in nave sint: sed de exercitore solummodo pretor sentit. nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam obligari, sed per se vel per navis magistrum: quamquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari. Et sunt quidam in navibus qui custodie gratia navibus preponuntur, ut nauphylakes et dietarii. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem, quia is qui eos huiusmodi officio preponit committi eis permittit, quamquam ipse navicularius vel magister id faciat quod cheirembolon appellant. sed et si hoc non exerceat, tamen de recepto nauclerus tenebitur. De exercitoribus ratium item lintrariis nichil cavetur: sed idem constitui oportere Labeo scribit

hoc iure utimur. Caupones autem et stabularios eque eos accipiemus qui cauponam vel stabulum exercent, institoresve eorum. Ceterum si qua opera mediastini fungitur, non continetur, ut puta atriarii et focarii et his similes. Ait pretor: quod cuiusque salvum fore receperint. Hoc est quamcumque rem sive merces receperint. Inde apud Vivianum relatum est ad eas quoque res hoc edictum pertinere que mercibus accederent, veluti vestimenta quibus in navibus uterentur et cetera que ad cotidianum usum habemus.

Pomponius. Parvi referre res nostras an alienas intulerimus, si tamen intersit salvas esse. Etenim res nobis magis quam quorum sunt debent solvi. Et ideo si pignori merces accepero ob pecuniam nauticam, mihi magis quam debitori nauta tenebitur. Si ante eas suscepit. Recipit autem salvum fore utrum si in navem res misse ei assignate sunt, an et si non sunt assignate, hoc tamen ipso quod in navem sunt misse, recepte videntur. Et puto omnium eum recipere custodiam que in navem illate sunt, et factum non solum nautarum prestare debere, sed et vectorum.

Gaius. Sicut et caupo viatorum.

Ulpianus. Et ita de facto vectorum etiam Pomponius libro xxxiiii scribit. Idem ait, etiamsi nondum sunt res in navem recepte, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere. Ait pretor: nisi restituent, in eos iudicium dabo. Ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. Sed an sit necessaria videndum, quia agi civili actione ex hac causa poterit. Si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto. Sed si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus que desunt agere potest. Si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur. Sed si gratis res suscepte sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur cur honoraria actio sit inducta, cum sint civiles. Nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret pretor curam agere reprimende improbitatis hoc genus hominum, et quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat prestatur. At hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etsi sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari. Idem erit dicendum et si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit. Eodem modo tenentur caupones et stabularii, qui exercentes negotium suum recipiunt. Ceterum si extra negotium receperint, non tenebuntur. Si filius familias aut servus recepit, et voluntas patris domini intervenit, in solidum erit conveniendus. Item si servus exercitoris subripuit vel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. Si vero sine voluntate exerceant, de peculio dabitur. Hec autem rei persecutionem continet, Pomponius ait, et ideo et in heredes perpetuo datur. Novissime videndum an eiusdem rei nomine et de recepto honoraria actione et furti agendum sit, et Pomponius dubitat. Sed magis est ut vel officio iudicis vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

Paulus. Sed et ipsi naute furti actio competit, cuius sit res periculo, nisi ipse subripuit, postea ab eo subripiatur, aut alio subripiente ipse nauta solvendo non sit. Si nauta naute, stabularius stabularii, caupo cauponis recipit, eque tenebitur. Vivianus dixit et eas res periculo eum pertinere que post impositas merces in navem locatas, que inferentur, etsi earum vectura non debetur, ut vestimentorum, penoris cotidiani, quia hec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

Gaius. Nauta et caupo et stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut via

tores manere. in caupona patiatur. sta
bularius ut permittat iumenta apud
eum stabulari. et custodie nomine tene
bitur. nam et fullo et sarcinator non pro
custodia set pro arte mercedem accipiunt. et tamen
custodie nomine ex locato tenentur. Quecum
que de furto diximus eadem et de dampno debe
rent intellegi. non enim dubitari oportet
quin is qui salvum fore recepit non
solum a furto sed etiam a dampno recipere
videtur.

Paulus. Licet gratis navigaverit vel
in caupona gratis deverterit. non tamen in factum
et actiones tenebuntur. si dampnum in
iuria passus est. Si servus meus na
vigans vel in caupona. ita dampnum immi
serit vel furtum faciat. quamquam et fur
ti actio et dampni iniurie mecum est ser
vi nomine. hec actio quia in factum
est etiam servi nomine adversus te competit.
Sed dicetur si eis sit tantum qui in potes
tate eius non sunt. ut si domino nudo ut per so
no actiones. aut si pater eius ut totum contra
queri et ex edicto vectoris in eo obligatur.
Sed si servum in eadem navi vel in quo
eadem navis vel caupona. cuius factum
prestare caupo solet. si putet post pri
us eius nomine has actiones utiles futuras.
In factum actione caupo tenetur pro his qui
habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non
pertinet ad eum qui hospitio repentino recip
itur. veluti viator. Possumus autem fu
rti vel dampni iniurie actionem cum nau
tis in teneri de his factum arguamus. su
nt contra eos eligimus. Sed et si exercitor
cum nauta eius per ceteras actiones nau
ta quamvis ex edicto adversus actio compe
tat exercitori. Sed et si absolutus sit exer
citor. hac actione et si nauta agatur. cum
nauta exceptio dari non debet. ne sepius de
eadem re iudicio admisso queratur. Et
si te admisso quam iudicio actis sit co
mite in factum actione agatur. exceptio
dabitur.

Ulpianus. Debet exercitor omnium nautarum
suorum sive liberi sint sive servi factum prestare. nec
immerito factum eorum prestat. cum ipse eos suo pericu
lo adhibuerit. sed non alias prestat quam
si in ipsa nave dampnum datum sit. ceterum
si extra navem licet a nautis non prestabit.
Item si predixerit ut unusquisque vectorum res
suas servet neque dampnum se prestaturum
et consenserint vectores predictioni non convenitur.
Hec actio in factum in duplum est. Sed si quid
nautae inter se dampni dederint hoc ad ex
ercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta et
mercator. debebit illi dari. Sed si quos
quos vulgo naufylacas dicunt et
ipse tenebitur. Sed si servus sit exercitoris
nauta sit. servus nautae dampnum dederit
licet servus nauta non sit. equissimum erit in
exercitorem actionem utilem dare. Hac autem
actione suo nomine exercitor tenetur culpe scilicet
sue qui tales adhibuit. ideo et si decesserit
non relevabitur. servorum autem suorum nomine no
xali dumtaxat tenebitur. nam cum alienos ad
hibet explorare eos oportet cuius fidei cuius
innocentie sint. in suis venia dignus est si
quales equales ad instruendam navem
adhibuit. Si plures navem exerceant unus
quisque pro parte qua navem exercet convenitur.
Hec iudicia quamvis honoraria sunt tamen per
petua sunt. in heredem autem non dabuntur. proinde
et si servus navem exercuit et mortu
us est de peculio non dabitur actio in heredem
intra annum. Sed si voluntate patris vel domini
servus vel filius exercent navem vel caupo
nam vel stabulum. puto hanc actionem in so
lidum eos pati debere quasi omnia que ibi contingunt
in solidum receperint. explicit lib. IIII.

incipit. v. de iudiciis et ubi quisque agere vel conveniri debeat.

Julianus

Si se subiciant aliqui iurisdictioni et
consentiant inter consentientes cuiusvis iudicis qui

tribunali pretoris vel alia iurisdictio est.

Lex. Consensisse autem videtur qui sciat se non esse subiectum iurisdictioni eius et in eum consentiat. Ceterum si putet eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo digestorum scribit, non habet consensum. Aut si putaverit alium esse pretorem pro alio, eque error non dat iurisdictionem. Aut si, cum restitisset quidem litigatorum, vi coercitus est, nulla iurisdictio est. Convenire autem utrum inter privatos sufficit an vero etiam ipsius pretoris consensus necessarius est? Lex Iulia iudiciorum ait quo minus inter privatos conveniat: sufficit ergo privatorum consensus. Proinde si privati consentiant, pretor autem ignoret consentire et putet suam iurisdictionem, an legi satisfactum sit videndum est; et puto posse defendi eius esse iurisdictionem. Et sic inter eos ad tempus certus et litigatores consentiant, nisi spatium prima privati iussione prorogatio fuit, in iudicia propriis sunt ipsa quia iussus est iterum dividere prorogari. Et legatis ex provincia qui legationem contraxerunt. Sed quid si testimonii causa vocati sunt, qui ... vel ad [illegible] sunt ut in provincia destinati sunt, revocatio domum suam non datur. Et ei quoque qui ipse privatus non imponitur necessitas [illegible] ante tempus pro quo missus est redire Rome, ut alio loco ubi privatus evenerit, alius presidi respondere. Non tamen ei qui [illegible] domum revocationem denegari. Quid ob aliam causam venit et ibi sua ratione alia? Et nam divus Pius Plotio Celsiano rescripsit eum qui tutele reddende causa Rome vocatus est, tutele cum eo causa non erat evocatus, non debere compelli iudicium suscipere. Item Claudio Flaviano rescripsit: ... annos gessit ... restitutum ... ad causas alias, qui ... negotii causa venerit, ibi esse ... audiendum. Omnes autem istos domum revocandos, qui non contraxerunt ibi ubi conveniuntur, et ...

contraxerunt in revocationibus non habent, exceptis legatis qui vel contraxerint domi ante legationem contraxerunt: nec compelluntur se Rome defendere quamdiu legationis causa Rome demorantur. Et Iulianus scripsit et divus Pius rescripsit: plane si legati fuerint, et quecumque eos divus Pius rescripsit, si ex causa sua contraxerunt, licet intra annum, Rome conveniri posse; et manere eos solo privilegio eo uti domum revocandi quod in itinere civitatis contraxerint quod est verum. Sed si stare compelluntur, se ad ius omnis defendere, non tamen si iniuriam suam persequantur, ut furti vel damni quod nunc passi sunt. Ideo quidem Iulianus eleganter ait aut impune contumeliis et damnis afficiantur, aut erit in potestate cuiusque per calumniam eos subicere ipsius iurisdictioni omnium iudicum. Sed si se dubitetur utrum quis cum fuit domum revocandus possit necne, ipse pretor cognoscere debet ... si constiterit eum esse ... ut ... statuente pretor inque diem prorogat, si ... dubitet ... ut solo permissu ... compellentur ... quam ... ex causis ... aut ... ad ... iussio ... sine ... debitoris ... Cuius datur ... quibus publice ... non aliquis ... permissum est.

Item. Non videtur ... dilatione causa qui iudicium non ... compellitur.

Gaius. Lis nobis nulla est ... quem in potestate habemus nisi ex castrensi peculio.

Ulpianus. Si quis ex aliena iurisdictione

cere a praetore vocatur. ceterum venire et Pomponius et Vindius scripserunt. praetoris est enim existimare an sua sit iurisdictio. vocati autem non contemnere auctoritatem praetoris. nam et legatos certum est quamvis revocandi domum ius habeant, in ius vocatos venire, sua privilegia allegaturos.

Item. Certis iudicandi officio fungitur.

Idem. Si quis postea quam in ius vocatus est miles factus est, in ea causa revocationis fori non habebit quasi praeventus.

Gaius. Si quis in legatione constitutus, quod ante legationem debuit, non cogi eum iudicium pati in provincia constituitur.

Ulp. Insulae Italiae pars Italiae sunt et cuiusque provinciae.

Idem. Desiisse fungi videtur neque desiit, si quis tamen renuntiavit iudicio: desistere enim est de negotio abstinere. quod cum pronuntiandi animo instituitur, praeter si quis cognita veritate sibi negotium destituit nolens in ... implicare veritate, quam cum praeiudicio non instituerat, desiisse videtur.

Idem. Si iam fuit arrogatus qui inciderit lite contestatus, ut alio ... iudicium.

Marcellus. Scaevola ... iudicio potuit consistere.

Paulus. Cum praetor unum ex pluribus iudicare vetat, ceteris id committit videtur.

Cum iudicem dare possunt quibus hoc lege vel constitutione vel senatus consulto conceditur. lege sicut proconsuli. is quoque cui mandata est iurisdictio iudicem dare potest, ut sunt legati proconsulum. item hi quibus id more concessum est propter vim imperii, sicut praefectus urbi ceterique Romae magistratus.

Non autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. natura, ut surdus, mutus, et perpetuo furiosus, et impubes, quia iudicio carent. lege impeditur qui senatu motus est. moribus feminae et servi, non quia non habent iudicium, sed quia receptum est ut civilibus officiis non fungantur, qui possit esse iudices, nihil est in potestate. assumimus sit.

Gaius. Interdum ipsius iudicis ... et ... regimen ... actor videtur, et pari ... opinione, sed magis placuit eum iudicem ... quia ad iudicium provocasset.

Ulpian. Si et cum ... ad iudicium provocant, sorte fuit dicere nolens.

Idem. Filius familias iudex si litem suam faciat, in tantam quantitatem tenetur quae tunc in peculio fuit cum sententiam dicebat. Iudex tunc litem suam facere intellegitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia vel etiam sordes, ut veram aestimationem litis praestare cogatur.

Item. Iulianus ait in eiusmodi iudicis quasi litem suam fecit, putat actionem competere quae infamiae non est ... notata est.

Idem. Iulianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem fecerit, alius iudex necessario sumendus est, quia iniquum est aliquem suae rei iudicem fieri.

Item. Si longius spatium intercessurum erit quo minus iudex datus operam possit dare, mutari eum iubet praetor. et si ... occupatus aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare, incidente infirmitate vel necessaria profectione vel re sua familiaris periculo.

Paulus. Cum filius familias ex aliqua re, ex qua patri actio competit, velut ex ... procuratorem ei agere, sive sit quisquam nomine agat. [illegible]

Non placet filium familias legationis vel studiorum gratia absentem, ut si furtum vel iniuriam passus sit, posse etiam utili iudicio agere, ne, dum pater expectatur, impunita sint maleficia, quia pater venturus non est, vel dum venerit se subtrahat qui non statim consequitur. unde ego semper puto, ut si res moneat filium agere utili iudicio, forte depositi vel mandati agere vel pecuniam quam credidit petere, si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romae vel studiorum causa vel alia iusta ex causa agat: namque si ei denegemus actionem, futurum sit ut impune fraudem patiatur, et egestate Romae laboret viaticulo suo non recepto, quod ei pater ad sumptum praestituerat. finge senatoris esse filium familias quem pater [illegible]: nonne augetur utilitas per dignitatem.

Idem. Heres absentis ibi defendendus est ubi defunctus debuit, et conveniendus, si ibi inveniatur nullumque suo nomine privilegium excusatur. Si quis tutelam vel curam vel negotia vel argentariam vel quid aliud, unde obligatio oritur, certo loci administravit, etsi ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere, et si non defendat neque domicilium habeat, bona possideri patietur. Proinde et si merces vendidit certo loci vel disposuit vel comparavit, videtur, nisi alio loci ut defenderet convenit, ibidem se defendere. Numquid dicimus eum, qui a mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportet ibi bona possidere, sed domicilium sequi eius? At si quis ab eo, qui tabernam vel officinam certo loci conductam habuit, in ea causa est ut illic conveniatur: quod magis habet rationis. nam ubi sic venit, ut confestim discedat, quasi a viatore emptis vel eo qui transvehebatur vel eo qui praenavigabat emit, durissimum est quotquot locis quis navigans vel iter faciens delatus est,

tot locis se defendere. At si quo constitit, non dico iure domicilii, sed tabernulam pergulam horreum armarium officinam conduxit ibique distraxit egit, defendere se eo loci debebit. Apud Labeonem quaeritur, si homo provincialis servum institorem vendendarum mercium gratia Romae habeat: quod cum eo servo contractum est, ita habendum atque si cum domino contractum sit: quare ibi se debebit defendere. Illud sciendum est eum, qui ita fuit obligatus ut in Italia solveret, si in provincia habuit domicilium, utrubique posse conveniri, et hic et ibi: et ita et Iuliano et multis aliis videtur.

Paulus. Omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, ut ubicumque aliquis obligetur, et contrahi videatur, quamvis non ex crediti causa debeatur.

Ulp. Si [illegible] actionem edere promisit, erit sententiam sequendam [illegible] paratumque dicat solvere audiendum esse, dum dumque diem cum competentia [illegible] ad solvendam pecuniam neque enim magnum tempus est in mora [illegible] temporis. Modicum autem tempus hic intellegendum est quod post condemnationem reis indulgetur.

Paulus. Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones et ad eundem iudicem mitti.

Idem. Non prohibetur actor in eodem iudicio venire, si id quod post iudicium acceptum actor differt, etiam alia interpellatione opus est.

Idem. Nonnumquam [illegible]

Aliquos princeps revocavit Romae, competit actio quam ibi contraxerint. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romae pati, sive ipsi admiserint sive servi eorum. Si stipulatus fuerit, actio ad usus legati nunquam dandam, [illegible] possessione. Et ea actio [illegible] respondit: sic Pomponius, ut illud ministerium eius non sit retentum.

ea actio, sive ex mutuis summa concurrat, non sit inpedienda; Iulianus sine distinctione denegandam actionem; et merito: ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur.

Iulianus. Si legationis tempore quis vim fecerit aut exactam possidere coeperit, non utique cogetur causae novae iudicium accipere: alioquin per hanc rem potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

Paulus. De eo autem qui ad hereditatem Cassius rescripsit quaestione adversus eum hereditatem non competere in eum actionem, ne impediatur legatio; et verius est, nec legatarius datur actio, et nisi satisdet mittitur in possessionem rerum hereditariarum creditoribus eius dicendum est.

Iulianus. Quidem enim pro uno legati publico munere fungi et actorem custodiae causa in possessionem rerum hereditariarum esse.

Paulus. Sed et si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, sive sponte sive coactus hereditatem adierit. Quemadmodum enim est iudicium quod ex hereditate pendet aut ipsorum et hac si per se adiisset hereditatem. Contra si legatus tempore legationis adierit et restituerit, datur in fideicommissarium actio, nec exceptio rei legationis obstat; et personale legati, ex legati quia legati personale beneficium est. Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec invitum agentis esse sedare non oportere, quia actor in ius suum in locum iustus eius conditione successit.

Eodem nomine legatus Capitoni facti permittere debet adversus eum admittere in possessionem; si res actionis exitura erit, ea cognita ad ius suum cum iudicium praetor dare debet, ut ius conservetur, ita ut in possessionem transferatur.

pater familias mortuus esset relicto uno filio et uxore praegnante, non recte filius ab debitoribus paternis mediam partem crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci, cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci. Sabinus Cassius quartam partem peti debuisse, quia incertum fuisset an tres nascerentur: nec rerum naturam intueri, in qua omnia certa essent cum futura utique fierent, sed nostram inscientiam aspici debere.

Idem. Qui appellat prior agat.

Marcellus. Ubi acceptum est semel iudicium, ibi et finem accipere debet.

Celsus. Si petitor plures res petierit, unius cuiusque earum iudicium egit, non universitatem quae in potestate iudicis fuerit deductam esse. Nec enim quisquam aliquam actionem in iudicium invito adversario deducere potest.

Ulpianus. Si iudex cui certa tempora praestituta erant decesserit, et alius in locum eius datus fuerit, tanto ex integro tempus in persona eius praestitutum intellegimus, quamvis magistratus nominatim hoc non expresserit; ita tamen ut legitima tempora non excedat.

Maecianus. Non videtur in iudicium consensisse qui edi sibi genus apud eundem iudicem desideravit actionis.

Iavolenus. Si is qui Romae iudicium acceperat decessit, heres eius, quamvis domicilium transmarinum habet, Romae defendi debet, quia succedit in eius locum a quo prius victus est.

Idem. Non quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse et in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse vel de his rebus quae postea in obligationem adventurae sunt. Nam neminem puto dubitaturum quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit, iudicium vero, antequam aliquid debeatur, non posse.

Callistratus. Iudicium ex iustis causis et
[illegible] personis sustinentibus sunt
[transla]tiones. veluti si iudices [illegible] apud quos
dicantur. quum et absunt legationis
in iure ubi rescriptum fuit. humanum esse
pro fortuitis casibus dilationes accipi.
veluti quod pater vel genitor [illegible] filium
vel uxor virum vel filius parentem
amiserint et in similibus casibus cognitionem
medium sustineri. Senator sine
voluntate sua se obtulit ut in provincia
a neglectiones iudicium transferre negotiorum
gestorum. Sacratissimi imperatoris oportere
in invitos respondit cum sua sponte sibi
hanc obligationem contraxit.
Idem. Si de vi possessione queratur, prius
agnoscendum de eo qui proprietate [queri]t
divus Adrianus grece rescripsit.
Licinnius. Quod legatur, si quidem
per personalem actionem exigetur, ibi dari
debet ubi est. nisi si dolo malo heredis sub
ductum est. tunc enim ibi dari debet ubi
petitur. Ceterum quod pondere aut nu
mero aut mensura continetur, ibi dari debet
ubi petitur, nisi si adiciatur certum
[illegible] ex illo [illegible] aut tot ampho
ras ex illo dolio. Si autem per in rem actionem
legatum petetur, etiam ibi peti debet ubi
res est. et si mobilis sit res, ad exhibendum
agi cum herede poterit, ut exhibeat rem. sic
enim vindicari a legatario poterit.
Papinianus. Cum furiosus
iudex dicatur, non ideo minus iudex erit [illegible]
[illegible] quod hodie non potest iudicare.
ut scilicet [illegible] effectus quam sententiam di
xerit ratum sit. neque enim in accipiendo
presentia vel scientia iudicis necessaria est.
Cum legationis causa venit, et quali
bet causa fidem [illegible] privilegio
suo amittit. in Italia contractum uti non
potest.
Idem. Nonnumquam iudicis persona permutatur [illegible]
mittitur, subiatur [illegible] veritati
iudex si quid adversus legis preceptum [illegible]

[illegible] dolo malo [illegible] legem of-
fecerit.
Idem. Omnibus restitutionibus cum [illegible]
[illegible] praetor [illegible] venit [illegible]
at aliquis ad interponendam cautionem [illegible]
[illegible] [illegible] fit.
Idem. Si uxor allegatio Rome divertit
[illegible] nomine defenderetur Romae [illegible]
responsum est.
Idem. Eum quamquam [illegible] fieri certo
tempore stipulatus est. eo finito quo
[illegible] agere posse [illegible]
Idem. Non [illegible]
iudicis officium impeditur [illegible]
[illegible] post litem [illegible] omnes [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] quum defenditur administratio
discerni possit. Cum praefectus ap
paruit cuius nomine procuratorem fuerat
actum absolvi debere [illegible] oportet. quem [illegible]
[illegible] duo [illegible] non
obstabit.
Item. Argentarium [illegible] esse [illegible]
[illegible] oportet [illegible]
[illegible] ut expungatur [illegible]
[illegible] tutele placuit. Cum nomine
puelle tutoribus [illegible]
[illegible] puelle [illegible] nomine fa
cere [illegible] ma
ter accepit [illegible] heres extitit.
Paulus. Iudex datus in eodem officio per
manet, licet furere cepit. quia recte ab
initio additus est. Sed iudicandi necessi
tatem morbus sonticus remittit. Ergo
mutari debet.
Callistratus. Observandum est ne is
iudex detur quem altera pars nominatim pe
tit. id enim iniqui exempli esse divus Adrianus rescrip
sit, nisi [illegible] principis [illegible] adversus
[illegible] iudicis respicientes permitte
tur.
Paulus. Pater [illegible] divi Adriani
magistratus [illegible] in quo sunt non ignoro
[illegible] iudicium proprium neque [illegible]

queo. neque fugiendo. (et quia) neque tutores aut curatores fuit aut iudicet. (cum) exierunt in statum (et) ipsa ad (versus) eos fugientes (et) fugientibus (et) adversus inter dicuntur fiunt iudicia.

Idem. Venditor ab emptore denunciatus, ut eum in evictionis nomine defenderet, dicit se privilegium habere sui iudicis. Quero an possit in eo alio iudice apud quem res inter emptorem cepta est ad suum iudicem revocare.

Paulus. Si venditorem emptoris iudicem sequi oportet. Qui iudices a preside dari solent. Et in tempus successoris eius durare, et (eos) pronunciare eas que sententias sua nullum momenti sensum. Et Scevola respondendum fuit.

Ulpianus. Si fidei commissum ab aliquo petatur, (et) dicat aliubi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad prestationem compellendus. Et ita multis constitutionibus cavetur, ut ubi petatur fidei commissum, ubi maior pars hereditatis est, nisi si probetur eo loco voluisse testatorem fidei commissum prestari ubi petetur. Plus esse eris alieni, an quia maior pars alibi esset prescriptio locum habeat. Et hic placuit inde facere alienum eius nomine cumulata sit es alienum sub universitate facultatum. Es enim alienum patrimonium permuniere constituit. non certi loci facultates. Certe quam si certus patrinomii loco testatur sit patrimonii totum uti puta aliunde provincie que (rome) presentem patris familias lucrasset tributus per quibus cum alios mercari solvit (et) potius an possit prescriptio locum habere. Vi et pro eo dici videtur in rescriptum est ut hic fidei commissum petatur ubi domicilium heres habet. Quotiens autem cepit quis fidei commissum solvere non potest hac prescriptione uti.

Marcellus. Quamvis ad eum propria tas fuit devoluta, quod domicilium imperio

Circa (vi) stis. Et divus Severus et Antoninus rescripserunt. Si consenserint fidei commissarii alio loco dari, non tenetur ceterorum consensum dare in iure consentiendi.

Ulpianus. Si et suscepit actionem fidei commissi et alius defensionibus usus hanc omisit omittit. Preterea quamvis antea summam rem iam ad hanc defensionem non potest. Et si ubi tibi suus testatoris fructuarias enim voluit, quamvis maior pars hereditatis in provincia sit, tamen recte fidei commissum solvi. Dicendum est, cum apparet (id) testatorem sensisse ex genere et patrionis. Et si (ipse) Sipponis quidam clarissimus vir argenti ut aurum pondo relicta et sit sufficiens ad huius fidei commissum rome patrimonium, licet maior pars totius patrimonii in provincia sit, dicam oportere rome esse presentandum. Non enim veri simile est testatorem qui hec omnem hereditatem noluit heredis quibus reliquerit tam modica fidei commissa in provincia prestari voluisse. Creditor que preterea commissum relicta est eo loco sit dicendum est. Non debere prescriptionem eius petitionem quoniam maior pars hereditatis alibi sit. Si enim fidei commissum petatur eo loci ubi fidei commissum solvi iussit, nec est, an locus prescriptio locum habeat. (Et) non puto debere. Et cum sum mo et (ubi) fit eo loci. At cum in ipsius unius satis iam est quod enim ve(re) fitur (et) cum fideicommissarius non dicitur (et) mittatur ad vi sanius in possessionem fidei commissi servandi causa.

Hermogenianus. Viderit his excusatio ad hisus dominos servis consistere permissum est. Et si fugiunt suppressas tabulas testamenti dicant in quibus libertatem sibi relictam asseverit. Item ante nos annone pro (con)curra recensus etiam false monete et cum nos ius dominos detegere servis permissum est. Et preterea si fidei commissam libertatem ab his peterentur. Et ut si quis sit

et munimus. redemptos se et non manumissos contra placiti placitum fidem asseuerent. liber esse iussus sub ratione reddendius arbitrio [illegible] tuum contra dominationibus examentibus recte petetur, si quis fidem amicus elegit ut manumissus eius redimatur atque ita solutis manumittatur. nec ille oblatam pecuniam suscipere uelle dicat, contractus fidei retegendi de suo praestatio tributa est.

Paulus. Per minorem causam maiori cognitioni praeiudicium fieri non oportet. maior enim quaestio minorem causam ad se trahit.

Item. Edictum quod ad inuitos successores datum est in numero numeratorum continet. plane licet omnes auunt (?) cessores in numero finitus sit, solet successionem uni edictum dare.

Ulpianus. Licet uerum procuratorem in iudicium rem deducere uerissimum est, tamen et si cuius nomine non erat, inter contestationis, deinde ratum omnis habuit, uidetur retro res in iudicium recte deducta.

Idem. Tam ex contractibus quam ex delictis in filium familias competit actio, sed mortuo filio post litis contestationem transfertur iudicium in patrem dumtaxat de peculio et quod in rem eius uersum est. si qui procurator alicuius filius familias iudicium accepit, mortuo eo in eum qui ei defenderit translatio iudicii datur.

Paulus. Iudicium soluitur uetante eo qui iudicare iusserat, uel etiam maius imperium in eadem iurisdictione habet, uel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse coepit cuius erat qui iudicare iussit.

Ulp. Si uiuus [illegible] iudicare non est comprehensus uel dolo iudicare iussus, se quo solet iudicem sine nimio incommodo litigantium.

Paulus. Mortuo iudice quem iudicare oportuerat idem eum quis uiuo [illegible] est sequi oportet.

Ulpianus. Solemus quidem dicere id uenire in iudicium de quo actum est ut ueniret inter litigantes, sed Celsus ait periculosum esse ex persona rei metiri, quemadmodum ne capietur reus dicet non conuenisse. quid ergo melius est dicere id uenire in iudicium non de quo actum est ut ueniret, sed id non uenire de quo nominatim actum est ne ueniret. Calumniam autem pecuniariam iudicare non potest.

Item. Inter litigantes non aliter lis expediri potest quam si alter petitor, alter possessor sit. esse enim debet qui onera petitoris sustineat et qui commodo possessoris fungatur.

Idem. Recte defendi hoc est iudicium accipere uel per se uel per alium, sed cum satisdatione. nec uidetur defendere qui quod iudicatum est non soluit.

Idem. Non quia uidere contextimatio ex eo quod interest fit, ex eo quod uinire uindicatur, deinde petitur in tempus et modum olearum peteret actionem non dubitatur.

Cum ego alio iudicio actumus iudicatum solui satis accepit, deinde maius iudicio agat, non committetur stipulatio quia ceciderit quantum uicetur.

Item. Exigere dotem mulier debet illic ubi maritus domicilium habet, non ubi instrumentum dotale conscriptum est. nec enim id genus contractus est ut eum locum spectari oporteat in quo instrumentum dotis factum est, magis quam eum in cuius domicilium et ipsa mulier per condicionem matrimonii erat reditura.

Idem. Si quid in ueteri actione ambigua oratione usus sit, lex in ius ei est accipiendum est.

Idem. Quod se dicit hunc numerum recepturum, si heres pro nummis exsolutus erit, ex quo receptus est, quia constitutio non uerum pronuntiari precipit secundum

...statum eius tanti interest, proinde compellendus erit manumittere eum qui se suis nummis redemerit, similiter exemplo senatus consultorum ad fideicommissarias libertates pertinentium: celerare enim oportet.

Idem. Aperte iniquum edictum peremptorium ... venitur, ut post quam petat post absentiam adversarii edictum peremptorium mox alterum.

Idem. Per intervallum non minus decem dierum.

Idem. Ceterum qui peremptorium impetraverit ... nomen sumpsit quod perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur adversarium tergiversari.

Idem. Interdum non autem committitur is qui edictum dedit aut fuerit diversa parte agnitum se pronuntiatum.

Item. Nonnumquam autem hoc dictum post tot edicta quae pressius intimatur, nonnumquam post unum ut alterum, nonnumquam statim, quod appellatur unum pro omnibus. hoc autem extimare oportet eum qui ius dicit, et pro condicione causae ut personae vel temporis ita ordinem edictorum vel compendium moderari.

Item. Et post edictum peremptorium impetratum cum dies eius supervenerit, tunc absens citari debet, et sive responderit sive non responderit, agetur causa et pronuntiabitur, non utique secundum praesentem, sed nonnumquam vel absens, si bonam causam habuit, vincet. Quod si neque edictum peremptorium impetraverit, adsit die cognitionis, is vero adversus quem impetratum est absit, tunc circumducendum erit edictum peremptorium, neque causa cognoscetur nec secundum praesentem pronuntiabitur. Circumducto edicto videamus an amplius reus conveniri possit, utrum salva causa instantiae an tantum ex integro petitur. Et magis est ut instantia tantum pereat, ex integro litigari possit. Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum si appellet non esse audiendum, si modo per contumaciam defuit: si minus, audietur.

Iulianus. De qua re cognoverit iudex, pronuntiare quoque cogendus erit.

Iudex qui usque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de re maiori iudicare potest, si inter litigatores conveniat.

Cum absentem defendere vellem, iudicium eo mortuo iam accepi; condemnatus solvi: quaesitum est an liberetur. Et quae actio mihi adversus eum competeret. Respondi iudicati quidem mortuo eo defensorem eius accipi nullum esse, ideo petentem non liberari. Defensorem autem si ... solvit, repetere quidem non posse, neque negotiorum gestorum actione petere adversus heredem, quia sine exceptione doli mali non poterit, si ab eo actore convenietur.

Idem. Si ipsi ... cum a quo debitum peteretur adesset, et ordine edictorum peracto pronuntiatum esset absentem debere, non utique iudex qui de iudicato cognoscit debet de pronuntiatione cognoscere: alioquin elusoria erit ... edicta et decreta praetoris. Marcellus notat: si procurator falso allegavit, per eum modo condemnationem factam per dolum fuit, ... debere iudicem querelam rei admittere, Paulus notat. Si autem morbo impeditus aut rei publicae causa avocatus adesse non potuit reus, puto et actionem iudicati cessare, neque ... ut exequi ... iudicatum debere.

Alfenus. Proponebatur ex his iudicibus qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inque eorum locum alios esse sumptos, et quaerebatur singulorum iudicum mutatio eandem rem an aliud iudicium fecisset. Respondi non modo si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem ...

iudicium idem quam ante fuisset permanere. Et quod ita non solum eveniret ut partibus commutatis eandem rem esse existimaretur, sed in multis ceteris rebus; nam et legionem eandem haberi ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent; et populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc viveret; itemque navem, si adeo sepe refecta esset ut nulla tabula eadem permaneret que non nova fuisset, nichilominus eandem navem esse existimari. Quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex eius ratione nos ipsi non idem essemus qui abhinc anno fuissemus, propterea quod ut philosophi dicerent ex quibus particulis minimis consisteremus, he cotidie ex nostro corpore decederent aliaque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

Affricanus. In privatis negotiis pater filium et filius patrem iudicem habere potest.

Paulus. Eum quem temere adversarium suum in iudicium vocasse constiterit viaticis et sumptibus ad litem suo reddere oportebit.

Iavolenus. Iudicibus de iure dubitantibus presides respondere solent; de facto autem consulentibus non debent presides consilium impertiri, verum iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre; presentes nonnumquam infamat et materiam gratie ambitionis tribuit.

Paulus. Quippe iudicare munus publicum est.

Pomponius. Si in iudicis nomine prenomine erratum est, Servius respondit, si ex conventione litigatorum is iudex additus esset, eum esse iudicem de quo litigatores sensissent.

Ulpianus. Qui neque iurisdictioni preest neque a principe potestate aliqua preditus est neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet datus est nec ex compromisso sumptus vel ex aliqua lege confirmatus est iudex esse non potest.

Item. Nonnumquam solent magistratus populi romani auctore nominatim iudicem arbitrum dare, quod non nisi re ingeste faciendum est.

De inofficioso testamento.

Ulpianus. Sciendum est frequentes esse inofficiosi querelas; omnibus enim tam parentibus quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprii qui sunt ultra fratrem melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum optinere spem non haberent.

Marcianus. Hoc colore inofficioso testamento agitur, quasi non sane mentis fuerunt ut testamentum ordinarent; et hoc dicitur non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis; nam si vere furiosus esset vel demens, nullum est testamentum.

Marcellus. Inofficiosum testamentum dicere hoc est allegare quare exheredari vel preteriri non debuerit; quod plerumque accidit cum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant vel preterierunt.

Gaius. Non est enim consentiendum parentibus qui iniuriam adversus liberos suos testamento inducunt; quod plerumque faciunt maligne circa sanguinem suum inferentes iudicium, novercalibus delenimentis instigationibusve corrupti.

Marcellus. Nam et his quidem ex maternis defendendi facultas est cum agendi, et de matris testamento agant et optinere assidue soleant. Titius autem recte de inofficioso in illa dicere ... testamento se indignus ... ut exheredatum esse ... furiosum res ... defenditur apud nos ut videatur ille qui non sane mentis fuisse cum testamentum ordinaret.

Ulpianus. Postumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in utero mortis eorum tempore non fuisset; sed et cognatorum, quia et eorum

Clausula de ventre in possessionem mittendo

ab intestato petunt bonorum possessionem accipere. quod ergo eis imputatur cur intestati non decessant. sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare. non enim pendet testamenti factio. hoc plane imputare ei potest, cum enim heredes non scripsit. potuit enim scriptus heres in possessionem mitti et si natus sit in tabulas veteret possessionem. Postumus et cum qui post testamentum matris factum exsecto ventre extractus est, posse queri dico. Cuiusque ex his personis que ad successionem ab intestato non admittitur de inofficioso agere nemo est eum repellat et cum optinuerit non ei sit victoria, sed ei qui habet ab intestato successionem. nam intestatum patrem facit. Cuiusque instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit, quod quidam rescriptis significatur, si post agnitam bonorum possessionem decesserit esse successionem accusationis. et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen cepta controversia vel preparata, vel si cum venerit ad movendam inofficiosi querelam decesserit, puto ad heredem transire.

Paulus. Quemadmodum preparasse litem quis videatur ut possit transmittere actionem videamus. et primus impotestate fuisse eum ut neque bonorum possessio sit enecessaria et aditio hereditatis sit supervacua. et si conminatus tamen accusationem fuerit, ut usque ad exercitationem pervenit vel illam actionem possessionem ad heredem suum accusationem transmittet. idem divus Pius de libelli dato et denuntiatione rescripsit. quod ergo si impotestate non fuerit, an ad heredem actionem transmittat? et recte videtur lite preparasse si eas quorum supra mentionem fecimus.

Ulpianus. Inofficiosi querelam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo. ipsius enim iniuria est. sequenti loco scribit: si filius post agnitam litis

Papinianus libro xvi questionum

adrogando gravioris professionis decessit finitam est inofficiosi querelam que non patris sui nomine dicitur filii. Cuiusque testamentum patrem inofficiosi ordinatam litem dereliquit postea non audietur. Contra impuberes impubere institutus posse inofficiosi dicitur testamentum sepissime rescriptum est.

Papinianus. Contra tabulas patris filius testamentum esse inofficiosi querelam, si dicat solam pervenit que incestus quesierat. Cuiusque immutiam fecerit testamentum, et intra annum post mutationem decessit dubitando utrum adhuc usque tempus iure mutanti testamentum eius valet. querela inofficiosi cessante. Cum nec impubes filium matris inofficiosum testamentum dicit. quia pater pro ei fecerit, et ita Papinianus respondit. nec patris fratri quasi in testamentum est ergo nec fratris impubis si patris non dixit. et si impatris obtemptum est, nec fratris valebit nisi propter patris testamentum est, enim propter pupillare valet. Cuiusque moritur cum filio dantur quartam partem eius quod ad eum erat perventurum, si intestatus pater familias decessisset, puto securum esse testamentum. Cuiusque impuberi filio substituit secundis tabulas faciendo non obiicio ad minimus ipsum impuberem, ad inofficiosi querelam. Quoniam autem quarta debite portionis sufficit ad excludendam querelam videndum erit an exheredatus pretereat quin ob quartam portionem nihil ab ea haberet. ut puta filius duo sunt ex heredem utrique fratri prodit, ut Papinianus respondit, sed dicam inofficiosum non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes ex uno plures tres puta ex uno unus, unicum sexuncia, unus ex illis semuncia querela excluditur. Quarta autem accipietur scilicet deducto eris alieno et funeris impensa. sed an ubi quarta minuatur videndum est, numquid minuat? nam sicut quis ex asse heres institutus est

non potest ideo dicere inofficiosum quia
habet Falcidiam. Falcidia autem non minuit
libertates. potest dici deductis libertatibus quar-
tam ineundam. Cum igitur placet
quartam minui per libertates eveniet ut
qui servos tantum habet in patrimonio suo dan-
do eis libertatem inofficiosi querelam ex-
cludat. nisi forte hic filius si non fuit in
potestate a patre heres institutus merito
omittit hereditatem et ad substitutum trans-
mittens querelam inofficiosi instituet vel
ab intestato citra edicti penam habeat hereditatem.
Si condicioni parere testator heredem iussit
in persona filii vel alterius qui eandem que-
relam movere potest et sciens id accepit vi-
dendum ne ab inofficiosi querela exclu-
datur. agnovit enim iudicium. idem est
et si legatarius ei vel statuliber dedit et potest
dici excludi eum maxime si heres ei iussus
fuit dare. Ceterum si legatarium [illegible]
fecerit natam inofficiosi querelam non
perimat legatarii oblatio. cur ergo id
dem absolute dicimus. quia ante aditam
hereditatem nec nascitur querela. ergo even-
tum puto sequendum in hac re. ut si for-
te antequam iudicium moveatur oblatio
ei fiat eius quod relictum est qui ex volun-
tate testatoris. oblato eo satisfactum
videtur ei. Sed et si quis fuerit institutus
forte ex semisse. cum sextans ex voluntate
testatoris debebitur et rogatus est post cer-
tum tempus restituere hereditatem merito dicen-
dum est nullum iudicium movere eum
cum debitam portionem et eius fructus habere possit.
fructus enim solere in Falcidiam impu-
tari non est incognitum. Ergo et si ab i-
nitio ex semisse heres institutus roge-
tur post decennium restituere hereditatem
nichil habet quod queratur quoniam facile potest
debitam portionem eiusque fructus medio
tempore colligere. Si quis et irritum dicat
testamentum vel ruptum et inofficiosum condicio
ei deferri debet utrum prius move-
re volet. Si filius exheredatus in pos-
sessione sit hereditatis scriptus heres
petet hereditatem. filius in modum con-
tradictionis querelam inducat. quem-
admodum ageret si non possideret sed pe-
teret. Meminisse autem oportebit
eum qui testamentum inofficiosum improbe dixerit
et non optinuit. id quod in testamento accepit perdere
et id fisco vindicari quasi indigno ab-
latum. Sed ei demum aufertur quod testamen-
to datum est. qui usque ad sententiam iu-
dicum lite improba perseveravit. ceterum si a-
nte sententiam destitit vel decessit non ei au-
fertur quod datum est. proinde et si absente eo
secundum presentem pronuntietur potest dici con-
servandum ei quod accepit. eo autem solo carere
quis debet cuius emolumentum ad eum
pertinet. ceterum si id rogatus fuit resti-
tuere. non debet iniuria fieri. unde non
male Papinianus libro secundo responsorum
refert. si heres fuit institutus et rogatus
restituere hereditatem deinde in querela
inofficiosi non optinuit. id quod iure Fal-
cidie potuit habere solum perdere. Si
quis impubes adrogatus sit ex his personis
que et citra adoptionem et emancipationem que-
ri de inofficioso possunt. hunc puto remo-
vendum a querela cum habeat quartam ex
constitutione divi Pii. quod si egit nec opti-
nuit an et eam perdat. et puto non admitten-
dum ad inofficiosum. aut si admitta-
tur et si non optinuerit quartam ei quasi a-
ere alieno reddenda. Si ex causa de inoffi-
cioso cognoverit iudex et pronuntiavit contra
testamentum nec fuerit provocatum ipso iure resci-
ssum est. et suus heres erit secundum quem iudi-
catum est et bonorum possessor si hoc se contendit.
et libertates ipso iure non valent. nec le-
gata debentur. sed soluta repetuntur
aut ab eo qui solvit aut ab eo qui opti-
nuit et hec utili actione repetuntur. fere
autem si ante controversiam motam soluta
sunt. qui optinuit repetit. et ita divus
Adrianus et divus Pius rescripserunt. Pla-
ne si post quinquennium inofficiosum

dia ceptum est ex magna et iusta causa liber-
tates non esse revocandas que competie-
runt. ut prestare sunt. sed viginti aureos
a singulis prestandos iudicavit.

Modestinus. Si cum (?) [illegible] quesierit
egit de inofficioso [illegible] et paulus re-
spondit fieri et iussas libertates. xx. au-
reos et inter eam singulis prestandos.

Marcellus. Si pars iudicatum de
inofficioso testamento, et ceteris partibus suas
sententias dederit. quo in dubium ferret? et
manumisserit, sequitur eius partis sententiam
que pro testamento spectavit. nisi aperte
iudices inique pro instituto herede
pronuntiasse apparet. Cum vero (?)
... [illegible] ... preceptum [illegible]
te de inofficioso testamento [illegible]
... [illegible] ad ministraverunt.

Modestinus. Etiam si querelam inofficiosi
testamenti non optinuit. non tamen ... [illegible]
donationes quas vivus ei perfecisse proponitur
infirmari neque revocari datore prenun-
ciari possent respondit.

Idem. Nichil interest sive iure legatum
filius exheredatus agnovit in suo
vel [illegible] ... sit ... [illegible]
querimonie [illegible] inofficiosi submovebitur.
quin etiam [illegible] manumissi ... pluris
ad vitae ... [illegible] manumissionem
ut ille suo arbitrio ad [illegible]
[illegible] fideicommisso ... submo-
vebitur a querela. Cum aliquis vel
exheredatus pecuniam petere cepit
agnovisse paternum iudicium. Si
cum filius acceptum ... institutum
petere ... [illegible] inofficiosi
querela [illegible] non
est [illegible] agendo testamentum comprobare
videtur [illegible] testatoris voluntatem
videtur. ut merito repellendus non sit.
Filius testatoris [illegible]
causa [illegible] titulo legati
[illegible] inofficiosi submovebitur.

Scevola. Titia filiam heredem instituit.
filio legatum dedit. eodem testamento ita cavit.
omnia que supra scripta sunt [illegible]
[illegible] ... ut possessio
[illegible] ... intestata esse
que [illegible] ... quesitum est si soror vera
in iudicio optinuerit ... ex
capite [illegible] respondit si
[illegible] eorum quos quis si
vi ab intestato heredes ... possessione
[illegible] ... fieri committere pos-
sit respondit posse. Paulus notat
[illegible] nec fieri commissa ab intestato causa
... [illegible].

Papinianus. Pater filium emancipavit.
et nepotem ex eo retinuit. emancipatus suscepto
postea filio, duobus exheredatis patre pre-
terito vita decessit. in questione de inofficioso
testamento precedente causa filiorum patris intentio ad-
huc pendet. quod si contra filios iudicetur
pater ad querelam vocatur et suam intentionem
implere potest.

Idem. Nam etsi parentibus non debetur filiorum
hereditas propter votum parentium et naturalem
erga filios caritatem. turbato tamen ordine
mortalitatis non minus parentibus quam
liberis pie relinqui debet. Heredis eius
qui post litem de inofficioso preparatam muta-
ta voluntate decessit. non datur de inoffi-
cioso querela. non enim sufficit litem in-
stituere si non perseveret. Filius qui de
inofficiosi actione adversus duos heredes exper-
tus diversas sententias iudicum tulit et unum
vicit. ab altero superatus est. et debitores con-
venire et ipse a creditoribus conveniri pro parte
potest. et corpora vindicare et hereditatem divide-
re. verum enim est familie herciscunde
iudicium competere. quia credimus eum le-
gitimum heredem pro parte esse factum. et ideo
pars hereditatis in testamento remansit. nec absur-
dum videtur pro parte intestatum vi-
deri.

Item. Filio quem [illegible] inofficiose [illegible]

C' penes (?) sine effectu non repellit filium a querela. ho. dio. bar.

C' qui aliquid pro alio [illegible] ... absque facto suo cum non remo-
vetur a querela bar.

Hic dixit [illegible] ... querela [illegible] ... intelligendum [illegible]

C' quod non admittit vel admittit [illegible] admittit non facit [illegible] admittit bar. qui repudiantis

In dubio qui [illegible] facti agnoscentis iudicium de facto [illegible] bart.

certo ... instituto ... egit et optinuit, filia que non egisset non optinuit in hereditate legitima fratris non ... Contra tabulas filius ... acceptus est. postea filia ... questionem inofficiosi testamenti recte perinde posse quam pater accepit admittendam videri. nam ... non ... quesitum est, et ad universam hereditatem filie cum fructibus restitui necesse est.

Paul. Qui repudiantis animo non venerit ad accusationem inofficiosi testamenti partem non facit his qui eandem querelam movere volunt. unde sic de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia rescisso testamento alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, et ideo universam hereditatem non recte vindicasset: hic si optinuerit, utetur rei iudicate auctoritate, quasi centumviri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc cum facerent intestatum crediderint. Cum contra testamentum ut inofficiosum iudicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. non idem probandum est si herede non respondente secundum presentem iudicatum sit: hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri: et ideo libertates competunt et legata petuntur.

Item. De qua re constitutio extat divorum fratrum, que plurimis modis distinctionem admittit.

Item. Mater decedens extraneum ex dodrante heredem instituit, filiam unicam ex quadrante, alteram preteriit: hec de inofficioso egit et optinuit. quero scripte filie quemadmodum succurrendum sit. respondi filia pretita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset: itaque dici potest eam que omissa est etiam si totam hereditatem ab intestato petat et optineat solam habituram universam successionem,

quemadmodum si utramque omisisset legitimam hereditatem. si non est admittendum ut adversus sororem audiatur agente de inofficioso, preterea dicendum non esse sinendum omittere eam que ex testamento adiit, et ideo ad eam non pertinere semissem, iudicio ... totum semissem esse auferendum, quia semis totus totus ad sororem pertinet. sed enim quia non in totum testamentum infirmatur, ex parte intestata efficitur, ut coniungi iudicium ultimum eius capiatur. sed eum ... putavit filia optinente totum testamentum infirmari, dicendum est etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem. nec enim que ex testamento adiit quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam quidem nescit sibi deferri. cum et hi qui sciant ius suum eligentes ... putant sibi competere non amittant. quod evenit in patrono qui iudicium falsa opinione motus amplexus est: non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. ex quibus apparet non recte totam hereditatem preteritam vindicare, cum rescisso testamento etiam institute salvum ius sit ad petende hereditatis.

Scevola. Qui de inofficioso testamento dixit, licet negetur filius eius in mandatorum bonorum possessionem, non petita accipere et conveniendi ei moniti ... quotiens fuerit filius esse ... bonorum possessione ut interim possideat et alatur, et actionibus perindicatur. Cum non de inofficioso dicere nec actiones movere ceteri, nec aliam ullam hereditatis quam petitione exercere, nec aliam unquam hereditatis ... vel condicionis quasi ... adversam.

Paul. Cum quis inofficiosi testamenti querelam instituit et stante ... heredis scripti quietiam per hereditatis ... rogatus esset ei restituere, relinquo ... non videri deseruisse querelam. non ... non plurium ... actio

ne si item quesitum est an heres audien-
dus est ante de inofficiosi querelam
actam desiderans restitui sibi que sol-
vit. respondi ei qui sciens indebitum
fidei commissum solvit nullam repeti-
tionem ex ea causa competere. eundem respondi
evicta hereditate per inofficiosi querelam
ab eo qui heres institutus esset. perinde
omnia observari oportere. ac si hereditas a-
dita non fuisset. et ideo petitionem inte-
gram debiti heredi instituto adversus eum
quem supra diximus competere et pensationem
debiti.

Tryphoninus. Filius non impeditur
quominus inofficiosum testamentum matris
accusaret. si pater eius legatum ex testamento m-
atris acciperet. ut adversus hereditatem quia
in eius est potestate. nec pluribus prae-
diximus verum filium accusare. nam indi-
gnatio filii est. et queretur suum
optimum iusti in accusando atque patri de-
bitum esse provideretur. qui alioquin domino
dominum victoriae pararet. et ut hac in re ex o-
fficio patris si tantum deminutis filii ag-
entibus dominum est non potere patrem fideicommissum
tum sed testamentum privatum fuisse.
multo magis in legatum testa-
tor dedit. cuius de inofficioso testamento fi-
lius agens decessit me licere relicto. ergo quia
heredi tantum causam pergit. et inter eius fiunt
item me eo testamento relictum est. non perpetuam
quasi iam defunctus agere cepit. item
si avunculum qui instituerat. si
de inofficioso testamento eius qui mihi lega-
tum dedit. vincere pergero nomine filii nec
optinuero petere me legatum non
potero. quia non sum indignus ut a
fisco auferatur. item quod mihi relictum est
cum non proprio nomine sed iure cuius dessie-
cessionis egi.

Paulus. Si suppositis filium emancipa-
tum preteritum. et ex eo nepotem in potesta-
te retentum heredem institutum esse. filius
post contra filium suum testatoris nepotem
petere vel non possidere. Cum autem
de inofficioso testamento non possit. quod fuerit
sit filius emancipatus possit queri. et
ita iungetur filio suo et simul cum eo he-
reditatem optinebit. Cum hereditate ab
heredibus institutis ex heredatis emerint. ut
res singulas facientes heredes eos esse aut
conduxerint predia aliudve quod simile
fecerint vel solverint heredi quod testatori
deberetur iudicium defuncti agnoscere viden-
tur et a querela excluduntur. Cum duo
sunt filii exheredati et ambo de inof-
ficioso testamento egerint et unus postea consti-
tuit non agere pars eius alteri accessit.
idemque erit et si tempore exclusus sit.

Ulpianus. Cum inofficiosi querela evenit
ut plenum quidem sed ut portiones eius
cum divise sint proferantur. quod enim sufficit a-
gente heredes scripti divisi unius sunt.
quod sufficit proprie testatus proprie intesta-
tus videbitur decessisse.

Idem. Si non mortis causa donatum
sed in vivos pater ... contemplatione ut in
quartam daretur. potest dici inofficiosi quere-
lam cessare. si quartam in donationem ha-
buit summus habet quod est universam partim
tantum repleatur. aut certe conferri opor-
tere id quod datum est. Cum quis autem non
possit de inofficioso queri ad querelam
admittitur propter rescindere testamentum tem-
ptet. et unum sibi heredem eligat. contraque
inofficiosi querelam instituat. dicen-
dum est quia testamentum proprie valet. et
procedentes eum postea exclusisse sufficit effectu
eum querelam instituisse.

Idem. Si ex hac condicione fuit insti-
tutus heres servum manumisit et
manumiserit. postea quam manumit
ab inofficiosum vel iniustum testamentum pro-
nuntietur. equum est huic quem succur-
ri ut pretium a manumisso accipiat.
ne frustra pretium perdat.

Idem. Si instituta de inofficioso te-
stamento accusatione deinde pacto transactum est

ne fides ab herede transactioni prestitur. In-
officiosi causam integram esse placuit. ¶ Si
quis se filium eius esse affirmat, qui testa-
to id denegavit, tam eum ex herede vivit de in-
officioso testamento causam superesse. ¶ De inof-
ficioso testamento nepos contra patruum suum, ut au-
um scriptum heredem, provincie egerat et
optinuerat. Si scriptus heres appellave-
rat, placuit initium pro inopia pupilli a-
limenta pro modo facultatum que pro inoffi-
ciosi testamenti accusatione pupillo vindicabantur
decerni eique ad usuram eius ministrare
nec esse heredem usque ad finem litis. ¶
De testamento matris que existimans perisse fili-
um alium heredem instituit, de inoffici-
oso queri potest.

Paulus. ¶ Cum mater militem filium fal-
so audisset decessisse, testamento heredes alios
instituisset, divus Adrianus rescripsit
decernit hereditatem ad filium pertinere ita
ut libertates et legata prestentur. Hic illud
adnotatum quod de libertatibus et legatis a-
dicitur: nam cum inofficiosum testamentum ar-
guitur, nichil ex eo testamento valet.

Ulpianus. ¶ Si suspecta collusio sit lega-
tarius inter scriptos heredes et eum qui de inoffi-
cioso testamento agit, adest etiam legatarius
et voluntatem defuncti tueri, constitutumque est
etiam provocationem esse etiam si contra testamentum
pronuntiatum fuerit. ¶ De inofficioso te-
stamento matris spurii quoque filii dicere possunt.
¶ Quamvis instituta de inofficiosi testamenti ac-
cusatione causa sit vel transactione, tamen
testamentum in suo iure manet; et ideo da-
tae in eo libertates atque legata usque quo Fal-
cidia permittit suam vim optinent. ¶ Que
femina nullum adoptare filium sine iussu
principis potest, nec de inofficioso testamento
eius quasi sibi iure adoptivum fal-
so esse existimavit agere potest. ¶ In ea
provincia de inofficioso testamento agi oportet
in qua scripti heredes domicilium habent.

Marcianus. ¶ Adversus
testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis
nus recte de inofficioso testamento agere potest. ¶
Tutores pupilli nomine sine periculo eius
quod testamentum est agere posse de in-
officioso vel falso testamento divus Severus
et Antoninus rescripserunt.

Paulus. ¶ Si is qui admittitur ad accusa-
tionem nolit aut non possit accusare, an
sequens admittatur videndum est; et pla-
cuit posse ut fiat successioni locus. ¶
Quantum ad inofficiosi uxoris vel paren-
tum querelam pertinet, nichil interest
quis sit heres scriptus ex liberis an extra-
neis vel municipibus. ¶ Cum pro herede gessit
ei qui testamento eo institutus est, quod de inof-
ficioso arguere volo, non michi nocebit.
Sed maxime cum pertinet non pro portione ut
iure suo possideat. Divisum dicemus si
legavi michi captum quasi ex eo te-
stamento acceperit: nam sic et agnoscit, repelle-
tur ab accusatione. Quid ergo si alias vo-
luntates testatoris probavit, puta inte-
stamento ascriptum post mortem prius
servientem, repellendus sum ab accusa-
tione.

Idem. ¶ Sepedatus
repetenti legatum ex testamento adiectione
probavit, pro parte suscepit, removetur
ab accusatione: agnovisse enim videtur
quale iudicium defuncti probavit. ¶
Si legatario heres extiterit, hereditatis pe-
tierit et legatum videbimus an sit
sibi movendus accusatione. Certum est
iudicium defuncti et rursus michi ei ex
testamento relictum, verum est tutius tuisset si
se abstinuit a petitione legati.

De petitione hereditatis

Gaius. ¶ Hereditas ad
nos pertinet aut veteri iure aut novo.
Veteri ex lege XII tabularum vel ex testamento
quod iure factum est.

Ulp. ¶ Sive suo nomine sive per se sive
per alios facti sumus heredes.

Gaius. ¶ Veluti si eum per servum qui in
nostra potestate sit institutum iussimus
adire hereditatem; sed et si cessionem et ex
testamento eius nos heredes facti sumus, sicut

actum [illegible] hereditate utrum intelligere de|bemus. Ita et si ab intestato fuerit qui sui heredes defuncto fuimus vel agnatum vel quod manumisimus defunctum quod vel pater noster manumisit.

Hoc iure utimur ut heredes omnes qui ex senatus consulto aut ex constitutionibus ad hereditatem vocantur.

Paulus. Si hereditatem petam ab eo qui unam rem possideret de qua sola controversia erat, etiam id quod postea coepit possidere restituet.

Ulpianus. Divus Pius rescripsit prohibendum possessorem hereditatis de qua controversia erat antequam lis inchoaretur aliquid ex ea distrahere, nisi maior pecunia hereditatis quantitate vel rerum eius aestimatione restitutionem satisdare. Causa cognita et si non talis sit data satisdatio sed soluta cautio etiam post litem inceptam deminutionem se concessurum praetor edixit. Ne in tantum deminutio imposita [illegible] quo facultates alias impediat, ut puta si aes alienum sit, ergo necessarium, nam funeris gratia deminutionem permittit. Item si futurum sit ut nisi pecunia intra diem solvatur pignus distrahatur. Sed et propter cibaria necessaria erit deminutio. Et rebus tempore perituris permittere debet praetor distrahere.

Divus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit ut eius [illegible] de hereditate que ab eo petitur et sic falsum dicat [illegible] quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium donec falsi ei agatur quaestio [illegible] que de hereditate petenda esse sunt, ea auctoritas est ut nihil in praeiudicium eius iudicii fieri debeat.

Item. Si testamentum falsum esse dicatur et ex eo legatum petatur, [illegible] dilata cautione [illegible] querendum an deleatur. Et [illegible] esse dicitur falsum eius qui falsi accusat, suscepta quaestione non est dandum.

Item. Si quis libertatem ex testamento sibi petisset, dicat non debere iudicem de libertate sua cognoscere, ne praeiudicium de testamento cognitio fiat, et ita senatus censuit. Et divus Adrianus rescripsit differendum de libertate iudicium donec de inofficioso iudicium aut inducatur aut finem accipiat. Idem [illegible] teneatur ulterius iudicium si iam de inofficioso iudicium et testamentum [illegible] non expectant iudicium [illegible] divus Pius rescripsit. Sed cum quidam Licinianus de testamento suo quo non [illegible] et ne manumissus praeiudicaretur de condicione sua, noluit admittere iudicium [illegible] suscepturum se inofficioso iudicium testamento et petiturum hereditatem, quia ut libertate et hereditate ex testamento sibi defenderetur, divus Pius ait [illegible] hereditatis Licinianus facilius [illegible] qui esset hereditatis nomine iudicium suscepturus; erat maritus eius quae se dicit agere de inofficioso testamento iudicium. Non debere de inofficioso testamento ab ipso Liciniano non suscepti [illegible] iudicii non deterere [illegible] fieri futurum. Sed plane statim examinandum iudicia [illegible] implicetur iudicium de testamento et si id deprehenderit simulandi iudicii [illegible] fuisse contestatum [illegible] libertatis [illegible] suis fungi. Quotiens autem quis patitur [illegible] libertatis et hereditatis si non se ex testamento heredem dicit sed ab intestato [illegible] manumissum non debere [illegible] iudicium tamen de testamento moveri speratur. Divus Pius rescripsit. Adiciat plane in rescripto dummodo [illegible] iudicii [illegible] ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittit.

Paulus. Legitimam hereditatem vindi[illegible]

care non prohibetur, si quis cum ignoraret vires testamenti iudicium defuncti secutus est.

Ulp. Regulariter definiendum est eum demum teneri petitione hereditatis qui vel pro herede vel pro possessore possidet vel rem hereditariam.

Gaius. Licet minimam aliquis quis ex asse vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam vel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur quod adversarius possidet aut totum si ex asse sit heres aut pro parte ex qua heres est.

Ulp. Pro herede possidet qui putat se heredem esse. Sed an et is qui scit se heredem non esse pro herede possideat, queritur: et Adrianus libro secundo de interdictis putat teneri, quo iure nos uti Proculus scribit. Et bonorum possessor pro herede videtur possidere. Pro possessore vero possidet predo.

Idem. Qui interrogatus cur possideat responsurus sit quia possideo, nec contendet se heredem vel per mendacium.

Idem. Nec ullam causam possessionis possit dicere: et ideo fur et raptor petitione hereditatis tenentur. Omnibus etiam titulis hic pro possessore heret et quasi iniunctus est. Denique et pro emptore titulo heret: nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo. Item in titulo pro donato queritur an quis pro possessore possideat, ut puta uxor vel maritus; et placet nobis Iuliani sententia pro possessore possidere eum, et ideo petitione hereditatis tenebitur. Item pro dote titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens accepi. Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa, scienti utique pro possessore possidebo. Sed et is qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest, nisi dolo fecit, id est si scit et restituit: nam et dolus preteritus venit in hereditatis petitione, quasi dolo desierit possidere.

Neratius. A pro herede peti hereditatem posse, etsi ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse. Idem et libro septimo ait: et si stipulatur quis eas res ex qua hereditate esse que sibi celata est. Quod si quis hereditatem emerit, an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis iudiciis vexaretur? Venditorem enim teneri certum est. Sed finge non extare venditorem vel modico vendidisse et bone fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Cassius dandam utilem actionem. Quid autem dicendum si prius pro herede titulo hereditatem vendidit? Et puto dicendum utilem actionem adversus fideicommissarium dari actiones: ab herede enim peti non expedit periculum pretium heredis. Sed et si certa quantitate restituere rogatus sit, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quin pro herede condicionis implende gratia accepit non possidet. Sed Sabinus in libro ... quia pecunia hereditaria est; idem puto et quis solos fructus ex hereditate retinet: dicendum est teneri enim eum hereditatis petitione. Sed si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet: et sic peti ab eo hereditatem quidam putant. Quam sententiam non puto veram: nemo enim predo est qui pretium numeravit: sed ut emptor universitatis utili tenetur. Et si quis fisco hereditatem quasi vacantem emerit, equissimum erit utilem actionem adversus eum dari. Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum est: si mulier hereditatem in dotem dedit maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili tenetur. Marcellus magis eam dicit teneri. Item autem et eas res nomine quas defunctus pro emptore possedit hereditatis petitione teneri constat, quia pro herede possideat. Quamvis et eas res nomine quas pro herede vel pro possessore defunctus possedit, utique tenetur.

[illegible]

Si quis absentis nomine possideat
hereditatem, cum sit incertum an ille
ratum habeat, puto absentis nomine peten-
dam hereditatem, ipsius vero nequaquam,
quasi non videatur pro herede vel pro possessore pos-
sidere, qui contemplatione alterius possi-
det: nisi forte quis dixerit, cum ratum
non habet, iam procuratorem quasi praedonem
esse: tunc enim suo nomine, quia corpus
hereditarium possidet. Sed et [illegible]
[illegible] possidens optinuit tamen
[illegible] an teneatur. Celsus libro quarto
digestorum scribit eo loco eum teneri,
cum dolo facere eumque se offerret pe-
titioni. Quamvis non [illegible] Marcellus quoque
apud Iulianum probat: omnemque se of-
ferat petitioni quasi possidentem teneri.
Item si quis dolo fecerit quominus possi-
deat, hereditatis petitione tenetur. Sed si a-
lius nactus possessionem, quam ego dolo ma-
lo amiseram, paratus sit iudicium
pati.

Marcellus. Ne forte evanescat adversus
eum qui dolo fecit litis aestimatio: et magis
evanescere ait, nisi petitoris interest. Cer-
te inquit si vero paratus sit restitue-
re, indubitatum erit evanescere. Sed
si res quam dolo desiit ante contestatur, eum qui
possidet non vivit. Item a debitore
hereditario quasi a iuris possessore: nam et a
iuris possessoribus posse hereditatem peti con-
stat.

Paulus. Set utrum exceptione an eo
quod debitor sit nichil refert. Debitor
autem hereditarius intellegitur etiam qui sibi
hereditario promisit. Cum vero ergo ante adi-
tam hereditatem capi [illegible].

Gaius. Vel aliquam rem hereditariam
subripuit.

Ulp. Quod si in diem sit debitor vel
sub condicione a quo petita est hereditas,
non debere eum condempnari; rei plane iu-
dicante tempus spectandum est, secundum sententiam
Octaveni, ut apud Pomponium scrip-
tum est. Ante diem venit, [illegible] in stipulatio-
ne conditionem [illegible] si autem
non venit, cavere officio iudicis debe-
re restituendo, ut debitorem dies vene-
rit vel condicio extiterit. Sed et si quis pretia rerum
hereditariarum possidet. Item possidet qui a de-
bitore hereditario exegit, petitione heredi-
tatis tenetur. Unde Iulianus libro vi dige-
storum scribit, ab eo qui petit hereditatem
et litis extimationem consecutus est, heredi-
tatem peti posse. Non solum autem a debi-
tore defuncti, sed etiam a debitore heredi-
tario peti hereditas potest. Denique ab eo qui
negotia gessit hereditaria, et Celso et Iulia-
no videtur peti hereditatem posse. Sed si he-
redis negotium gessit, nequaquam ab
heredis eum debitore peti hereditas non
potest. Item Iulianus scribit: si is qui pro
herede possidebat usucapit, electus peti ab
eo hereditatem, quia posse iuris possessorem, quia
[illegible] quod victus cede-
ret. Sed et eum qui cedit petitione her-
editatis teneri, quia res hereditarias posso-
re possidet. Item Iulianus ait omnes qui
possidens sive non, renuntiaverint pe-
titione hereditatis eum teneri, sive iam
tum receperit sive petere possit, ut-
pote actionibus cedit. Et scribit patronum
hereditatem petere non posse ab eo cui libertus
in fraudem alienavit, quia magis Calvisian-
a actione convenitur: patronum enim debi-
tor est non hereditarius. Ergo neque ab eo
cui mortis causa donatum est peti hereditas
potest. Item Iulianus scribit: Si quis
ex causa fidei commissi restituit hereditatem, vel
singulas res praestiterit, peti ab eo heredita-
tem posse, quippe condictione earum que sunt
ex ea causa solute, et velut iuris possessor est.
Sed si pretia rerum quas distraxerit ex causa fidei com-
missi solvit, peti hereditatem ab eo posse,
quia repetere potest: sed et creditoribus actiones suas
duntaxat cum praestiterit, cum et res ex-
istant, et potest petitor et per utilem actionem
eas vindicare.

[illegible]

Gaius. Quod si possessor hereditatis ob
id quod ex testamento heredem se esse putaret lega-
ta nomine testatoris solvit. Si quis ab inte-
stato eum hereditatem evincat licet capi-
ssimum videatur esse possessoris quod sine repromissione stipulatione
evicta hereditate lega-
ta reddi. Attamen quia fieri potest ut eo tempore solverit
legata quo adhuc nulla controversia mo-
ta erat et ideo nullam interposuit cautio-
nem, placet in eo casu evicta hereditate
dandam esse repetitionem. Sed cum cessante
cautione repetitio datur periculum est ne
propter inopiam eius cui solutum est legatum
nichil repeti possit, et ideo si in senatus con-
sulti sententiam subveniendum est ei, ut
ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum
sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petito-
ri, ut suo periculo eas exerceat.

Ulp. Item videndum est si possessor her-
editatis hereditatis venditione pro argentari-
um fecit pecuniam apud eum posuerit,
an petitione hereditatis teneatur, quia ni-
chil habet nec consequi potest. Et Labeo putat
eum teneri, quia suo periculo male arge-
ntario credidit. Sed Octavenus ait nichil
eum praeter actiones praestiturum, ob has igitur
actiones petitione hereditatis teneri. Nichil
autem interest qui mala fide possedit Labeo
vero sententia placet. Et in altero vero qui bona fi-
de possessor est Octaveni sententia sequenda esse
videtur. Et si quis cum peteretur ab eo
hereditas neque rei neque iuris possessor erat,
verum postea aliquid acceptus est an petitione
hereditatis videatur teneri. Et Celsus libro
quarto digestorum recte scribit, hunc con-
demnandum. licet initio nichil possede-
ret. Et nunc videamus que veniant
in hereditatis petitionem. Et placuit universas
res hereditarias in hoc iudicium venire, si-
ve iura sive corpora sint.

Paulus. Et non tantum hereditaria corpo-
ra, sed et que non sunt hereditaria, quorum tamen peri-
culum ad heredem pertinet, ut res pignori
date defuncto, vel commodate, vel deposite,
ve sint, et quidem res pignori date defuncto
dato vel commodato et depositis petitio, et ut
hereditatis petitione contineantur. Sicut et me-
quarum nomine publiciana competit, sed licet
earum nomine que commodate vel deposite ve-
sunt nulla sit facile actio, quia tamen periculum
earum ad nos pertinet, equum est eas restitui.
Et quod si per emptorem usucapio ab
herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitionem,
quia res sine petitor eam vindicare potest, nec ulla exceptio datur pos-
sessori. Et veniunt et res in hereditatis
petitionem in quibus possessor retentionem habuit,
non et petitionem, veluti si iuraverat de-
functus petitoris rem non esse, et decessit an de-
tenet rem quam restituit, immo et si possessor
sua culpa eas amiserit tenebitur rei nomine,
sicut et in emptione, licet hic eas petere potes
non teneatur, quia nec hic deberet eas re-
tinere. Et servitutes in restitutionem
hereditatis non veniunt. Ergo ordinaria cum
nichil eo nomine possit restitui, sicut est
in corporibus et fructibus et si fundo petitum
sit et agere possit actione convenietur.

Ulpianus. Item veniunt in hereditatem
etiam ea que hereditatis causa comparata sunt, ut
puta mancipia pecoraque et si qua alia
que necesse hereditati fuit comparata, et si
quidem pecunia hereditaria sunt comparata, si-
ne dubio venient, et si non pecunia he-
reditaria. Videndum est, et puto etiam hec veni-
re si magna utilitas hereditatis versetur:
pretium scilicet restituturo herede. Et non om-
nia que ex hereditaria pecunia comparata sunt
in hereditatis petitionem veniunt. Denique scri-
bit Iulianus libro sexto digestorum, si
possessor ex pecunia hereditaria hominem eme-
rit, et ab eo petatur hereditas, ita et ueniet hoc in here-
ditatis petitionem venire si hereditatis interfuit
eum emi. Et si in causa emit pretium
emere et si nomen et fundum hereditarium
obligatum fuisse, et sine causa et ipsum fundum
et fructus in hereditatis petitionem venire,
quod si hec ex solvendi gratia id factum fecerit.

empta cum hereditatis sunt hereditati sunt ne-
cessaria veniunt per hac ratione bar.

hereditati non amplius venire quam pretium. Item non solum ea que mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam et hereditas et augmentum recipit et diminutionem. Sed ea que post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia persone possessoris accedunt. Fructus autem omnes augent hereditatem, sive post aditam accesserunt. Sed et partus ancillarum sine dubio augent hereditatem. Cum posuimus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, queritur utrum cum sua natura veniant an non: ut puta est quedam actio que infitiatione crescit: utrum cum suo incremento an vero in simplum veniat, ut legis Aquilie. Et Iulianus libro sexto digestorum scribit simplum solutum iri, sive petite agatur, sive ex alio iudicio. Et depensi possessore defuncto non posse eum tendere noxe officio iudicis ... quia tamen dum quis sit noxe dedende facultatem quam iudicati conveniatur, post susceptum autem iudicium non potest noxe dedendo se liberare: suscepit autem petitione hereditatis.

Preterea multa reperimus tractata de petitione hereditatis, de distractionibus rerum hereditariarum, de dolo preterito et de fructibus: de quibus cum forma a senatus consulto sit data, optimum est ipsius senatus consulti interpretationem facere verbis relatis. Pridie idus Martias Quintus Iulius Balbus et Publius Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his que imperator Cesar Traiani Parthici filius divi Nerve nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit quinto nonas Martias que proxime fuerunt libello complexus esset, quid fieri placeat: de qua re ita censuerunt. Cum antequam partes caduce ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant hereditatem distraxerunt, placere redacte ex pretio rerum venditarum pecunie usuras non esse exigendas. Idemque in similibus causis servandum. Item placere a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia que ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, et si ea ante petitam hereditatem deperissent diminutave fuissent, restituere debere. Item eos qui bona invasissent, cum scirent ad se non pertinere, etiam si ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, perinde condemnandos quasi possiderent: eos autem qui iustas causas habuissent quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem a fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est cum primum aut denuntiatum esset ei aut litteris vel edicto evocatus esset, censuerunt.

Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatus consulti congruens interpretatio. Quod ait senatus "antequam partes caduce fisco peterentur": hoc evenerat, ut partes caduce fisco peterentur: sed et si ex asse fiat caducum, senatus consultum locum habebit. Sed et si vacantia bona fisco vindicentur, idem erit dicendum. Senatus consultum locum habere nemo est qui ambigit, licet in publica causa factum sit. Sed et in hereditate utimur senatus consulto, sed et in privato ... ut alii in utilitate.

Petitam autem hereditatem, et cetera, id est ex quo scit a se peti. Nam ubi scit, incipit esse male fidei possessor, id est cum primum ei denuntiatum est. Quid ergo si sciat quidem, nemo autem eum interpellaverit, an incipiat usuras debere pecunie redacte? Et puto debere: cepit enim male fidei possessor esse. Sed si procuratori suo denuntiatum esse ... non ipsi, procuratori suo denuntiatum est, senatus ipsi denuntiatum ...

et eo no(m)i(n)e acceperit nisi forte ante cu(m) denu(n)-
tiatum est, et cum senatus ipsi denuntia-
re exigit. et eo non acceperit nisi forte a(n)te
cu(m) denuntiatum est et ex eo certior factus si-
non sit certior factus (pertinere) potuit nec fecit. [C]um
quo denuntiatum est senatus non exi-
git. Quicumq(ue) en(im) sciu(n)t quia denu(n)tiatu(m)
acceperit per adversus bonae fidei posses-
sores. nam ita senatus locutus est. eos
qui se heredes existimassent. [C]eteru(m)
si quis sciens ad se hereditate(m) non per-
tinere distraxit sine dubio non pretia
rerum sed ipse res veniunt in petitione here-
ditatis, et fructus earum. Et imperator seu
eius ep(isto)la ad Celerem idem videtur fe-
cisse in maleficei possessoribus. at qui(n)
senatus est praelocutus de his qui se he(re)-
des existimant, nisi forte aetas res re-
ferentius quas distraxi expedierat quae
[ ]erant mag(is) hereditatem qua(m) fru-
ctuu(m) erant ut sic maius ... petito-
ris quale co(m)putationes faciat adversus
maleficei possessore(m), utru(m) ne ipsius rei et
fructuu(m) aestimatione et usurarum post
mora(m) ... [L]icet senatu(s)
aut(em) de his locutus sit qui se heredes ex-
istimant, ut alios successores videtur.
ut sibi restituta(m) hereditate(m) in ea ...
esse dicitur.

[P]apinian(us). [S]i possessor hereditatis pecu-
niam invenerit in hereditate non attin-
gat, negat eum omnino in usuras conveni-
endum. [E]t predicte ergo p(ec)unie ex
pretio rerum venditarum. [E]t p(re)dicta(m) sic
accipiemus non solum iam exacta(m)
vero et si exigi potuit nec exacta est quas
sibi post petitam hereditate(m) distraxerit
res vel ipse res veniet fructusq(ue) earu(m)
si si forte tales fuerint quae ut steriles
erant ut tempore perirent et tunc ... sed
non pretio forte ... possit petitor eligere
ut sibi pretia et usure p(rae)stentur. [C]aeterum se-
natus placere aequius petita hereditate
fuisset si adversus iudicium esset p(rae)sta-

q(uod) a(d)eo res ex hereditate vendite p(er)-
venisset si ante petita(m) hereditatem
cepissent, et si a(u)t(em) petitam decimunite
ve esset restituere debere. [E]t bonefidei
possessor si venditis rebus hereditariis sui
exegit pretium sive non qua(m)vis actio-
ne(m) cederet pretium praestare. si ubi sed
actione(m) sufficit et eum actiones praestare.
S(ed) si venditis rebus evictae restituit quod
accepit non videbitur ad eum pervenisse
quamquam possit dici nec ad initio p(re)-
tium venisse quando fuit res heredita-
ria que distracta est. [S]ed et si senatus
rem ex hereditate distractam non hereta-
rium fecit (con)ditione(m) restitui tu(m) non
debet quamdiu apud eum remanet.
nam Iulianus libro sexto digestorum
scribit quod ideo p(re)tium exegit resti-
tuere eum non debere, nec imputatu-
rum quod non debitum solvit. [S]ed
si res sit redempta hec igitur hereditari-
a est et p(re)tium non veniet quod restitui
est. S(ed) si sub (con)ditione(m) obstrictus sit ep-
tori possessor hereditatis. dicendum erit p(rae)-
stari ei cautione(m). [E]t restituere aut p(ri)ma
debet possessor. [E]t si depone sint res ut
decimunite [E]t iunium ita demu(m) restitu-
at. si bonefidei possessor an et sit male-
fidei. [S]i quidem res apud emptorem
extent nec depone nec decimunite sint.
sine dubio ipsas res debet p(rae)stare male-
fidei possessor. aut si nequeat eas redimere
nullo modo possit. ex tunc quidem
multe est utique at ubi depone sint
et decimunite p(re)tium cederet p(rae)stare (quod) (pro)
si petitor re(m) (con)secutus esset distracturus
sit. et ubi rei p(re)tium non peteret.

[G]aius. [D]eperditum
intelligitur quod in rerum natura
esse desiit. diminutum vero quod
usucaptum esset et ob id de hereditate
exiit.

[P]aulus. [S]i et rem et p(re)tium habet bone-
fidei possessor. puta quia emit rem vel ...

dempti an audiendus sit si velit revocare non pretium. Sed puto dicimus electionem esse debere actoris, ut hic magis possessor audiendus sit si velit rem tradere, licet deteriorem factam, non petitor si pretium desideret, quod iniquum non sit. Tale desiderium. Item eo quia ex hereditate locupletior sit, et idcirco amplius ex pretio restituere deberet. Item non. Nam et in mercede diminuta non ita est. Dicit idem preses et scripti verumque sit equus possessorem non facere lucrum, et pretium quod ex alienare perceperit reddere, quia potest existimari in locum hereditatis rei venditae pretium eius successisse, et quodammodo ipsum hereditarium factum. Oportet igitur possessorem et rem restituere petitori et quod ex venditione eius relucratus est.

Ulpianus. Utrum autem omne pretium restituere debebit bone fidei possessor an ita demum si factus sit locupletior videndum. Finge pretium acceptum vel perdidisse vel consumpsisse vel donasse. Et verbum quidem pervenisse ambiguum est, solumne id contineret quod primo tempore fuit, an et id quod durat. Et puto sequentem clausulam senatusconsulti sequendam esse, et si hec sit ambigua, ut ita demum contineat si factus sit locupletior. Proinde si non solum pretium, sed etiam pena tardius pretio soluto pervenerit, petitur. Dicta quia locupletior inde factus est, debere venire, licet de pretio solummodo senatus sit locutus.

Paulus. Actio in delectus fuit non debet restituere penam ex eo commissam quod eam actor petere non potest. Sic nec pena restitui debet quam adversarius exprimit si ad iudicium non venerit.

Ulpianus. Set et si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum lucrum quod fecit ex commissoria percepturus. Ex fructibus dixit ex pretio adquirere comparabit veniet pretium in petitionem hereditatis, non res que in patrimonium suum convertit. Sed si res minoris valet quam comparata est, actenus locupletior factus videbitur quatenus res valet, quia et ad modum si consumpsisset, in tantum locupletior factus non videbitur. Quod autem senatus eos qui scirent ad se non pertinere, etsi ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, perinde condemnari quasi possiderent, ita intelligendum est, ut et dolus preteritus in petitione hereditatis deducatur. Sed et culpa. Et ideo Gaius non exegit ut a semetipso scilicet esse invitus peti hereditatem posse, sed dolo si exigere potuit. Quod autem senatus eos qui invasissent loquitur de predonibus, id est qui scirent ad se non pertinere hereditatem invaserint, scilicet cum invasionem cum videtur possidendi, sed suspectus non quos prepositi vel quos pape debuerunt eos prestitimus. Sed et eo autem loquitur senatus qui ab initio mente predonis res hereditarias apprehendit. Quod si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscende possessionis, postea conscius ad se nihil hereditatem pertinere predonis more versari cepit, nihilominus senatus loqui videtur. Puto tamen et accepimus intelligere senatusconsultum pertinere. Parvi enim refert ab initio quis dolose in hereditate sit versatus an postea hoc facere cepit. Scire ad se pertinere utrum is tantum videtur qui factum scit, an et is qui in iure erravit? Putavit enim recte factum esse testamentum cum inutile erat, vel cum eum alius precederet agnatus sibi potius deferri. Et non puto hunc esse predonem qui dolo caret, quamvis in iure erret. Si ante litem contestatam inquit fecit: hoc ideo adiectum quia post litem contestatam omnes incipiunt malefidei possessores esse. Quinimmo

post controversiam motam quamquam
etiam initio contestate litis fiat. in se-
natus consulto tamen post motam controver-
siam omnes possessores pares fiant. et qua-
si praedones fuerint tenentur. et merito. ex quo enim sci-
unt incipit rem ad se non
pertinentem possidere — is qui interpella-
tur. quod in hoc tempore est et ante litem contestatam
dolo non esse tenebitur. hic est dolus prae-
teritus. ¶ Praeterea videndum et si qui non
possiderint. condicione. nam si dolo fecit
quominus possideret. ut possessor con-
demnetur. accipies sive dolo desierit pos-
sidere. sive dolo possessionem noluit ad-
mittere. ¶ Sive autem a vivo res possessa
sit. sive in totum esset. locum habe-
bit haec clausula. unde si fuit a vivo pos-
sessor. a vivo et hereditas peti possit. et si
per multos ambulavit. possessores omnes te-
nebuntur. ¶ Sed utrum is solus qui pos-
sidet fructus praestabit. an et is qui dolo fecit
quominus possideret. et dicendum erit
post senatus consultum a vivo teneri.
¶ Hec verba senatus consulti et adversus eum
qui non possidet ius inveniendi inducunt.
tam et adversus eum qui dolo fecit quomi-
nus possideret. quam adversus possidentem
videntur inveniri. ¶ Consuluit senatus
bonae fidei possessoribus. nec in totum damno af-
ficiantur. sed in id dumtaxat teneantur
in quo locupletiores facti sunt. quemcumque
igitur sumptum fecerint ex hereditate si quid
dilapidaverint. dum re se sua abuti
putant non praestabunt. nec si donaverint
locupletiores facti videbuntur. quamvis
ad remunerandum sibi aliquem natu-
raliter obligaverint. plane si antidora ac-
ceperint dicendum est eatenus locuple-
tiores factos quatenus acceperunt. velut genus
quoddam hoc esse permutationis. ¶ Sed et si re
sua lautius usus sit contemplatione delatae
sibi hereditatis.
Marcellus ait. ¶ Putat nihil eum de here-
ditate putat decerptum. si eam non atti-
tingit. ¶ Et si quis mutuam pecuniam
acceperit qui dives esse coepit et
tamen pignoribus hereditariis [illegible]
dum amicum sic attingatur et si sponte
que difficile quamquam sit obligatus.
¶ Idem ait quia locupletior factus non est
non tenetur. ut si quis putans se exaggerando
here de parte dimidiam hereditatis sine
dolo consumpserit.
Marcellus. ¶ Num non teneatur qui
id erogaverit ergo fuit quatenus non per-
tinebat. sed ad omnes. nam si quis heres
non erat totum quicquid apud se fuit con-
sumpserit. sine dubio non tenetur. quia lo-
cupletior non factus. sed imposita questio
est de duobus dividentibus relatis. unum pa-
rem de alia parte dicatur totum quod superest
restituere eum debere. quamvis partem
consumpserit. et utique quod consumptum est
[illegible] ait utique non nichil restituendum.
Quod dubitat. utrum totum an partem resti-
tuendum dicat. puto tamen resolvitur in-
tegrum non esse restituendum. sed partem eius
dimidiam. ¶ Quod autem quis ex hereditate
erogavit. utrum proprium decedat. an
de patrimonio eius ut putat pe-
nitus hereditatem exhibit. utrum totum
hereditati expensum referatur. an aliquid
ex patrimonio eius ut id factus lo-
cupletior videtur. quia solent homines ero-
gare ante delatam hereditatem. ut si quis
lautius contemplatione hereditatis impen-
derit. nunc non videtur factus locupletior.
in statutis vero suis sumptibus videatur
factus locupletior utique eum et si non tam
late erogasset [illegible]
erogasset. Item divus Marcus in Capi-
tone quasi gravatus erat grave sumptu fu-
isse ex hereditate [illegible] eaque
alienata erant
si. nec [illegible] patrimonii
ex proprio patri-
monio et ex hereditate decreverit. non tantum
ex hereditate. Unde igitur statim supra

o—o C bonae fidei possessor tenetur pro quo factus
est locupletior nec de his fructus
licet alium obligatum habeat natu-
raliter ad antidora in antidora fu-
erit et soluta bar

unum ex hereditate acceperit exemplo rescriptionum mandati. an ex solo pretium omnino incendium eum teneri verius est. et quia ut ex suo proprio dolo teneantur. et quia sunt hereditatis fructus eius. Et si fuerit distractum bone fidei possessor. nec factus sit locupletior an singulas res si nondum usucapte sint vindicare petitor ab emptore possit. et si vindicet. an exceptione non repellatur. quod preiudicium hereditati non fiat. inter actorem et eum qui venum dederit. quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum. quamquam victi emptores reversuri sunt ad eum qui distraxit. et puto posse res vindicari. nisi emptores regressum ad bone fidei possessores habent. quid tamen si is qui vendidit paratus sit ita defendere hereditatem. ut perinde ac si possideret conveniatur. incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. certe si minoris res venierint. et pretium quidquid illud actor sit consecutus. multo magis poterit dici exceptione eum summoveri. nam et si quid ex debitoribus exegerit possessor petitor solvit liberari debitores. Iulianus libro quarto digestorum scribit. Sive bone fidei possessor sive predo fuit qui hereditatem possidet. et si quid actionis vel ex persona hereditatis et si ut actio sit vel stipulationes quasdam persecutus sit. ut puta eorum que a debitoribus fuerunt exacta. vel pretiorum. Et hoc senatus consultum ad petitionem hereditatis factum et inter ... locum habere placet. ne res ab hereditate peti possit ... non possint. Cum augent hereditatem. et gregum et pecorum partus.

Paul. Quod si oves nate sint. etiam ex his alie. hec quoque quasi augmentum restitui debent.

Ulpianus. Ancillarum etiam partus et partuum partus quamquam fructus esse non existimantur. quia non temere ancille eius rei causa comparantur ut pariant. augent tamen hereditatem. quippe cum ea omnia sint hereditaria. dubium non est quin ea possessor si aut possideat aut post petitam hereditatem dolo malo fecerit quominus possideret debeat restituere. Sed et pensiones que ex locationibus prediorum urbanorum percepte sunt venient. licet a lupanario percepte sint. nam et in multorum honestorum virorum prediis lupanaria exercentur.

Paulus. Post senatus consultum enim omne lucrum auferendum esse tam bone fidei possessori quam predoni dicendum est.

Ulp. Mercedes plane a colonis accepte loco sunt fructuum. opere quoque servorum in eadem erunt causa qua sunt pensiones. item vecture navium et iumentorum.

Paul. Iulianus scribit actorem eligere debere utrum sortem tantum an et usuras velit cum periculo nominum agnoscere. atquin in ea re non observamus quod scilicet ... tus voluit bone fidei possessorem teneri quatenus locupletior sit. cogitur actor que enim quidem pecunia non perdiderit. itaque est in bone fidei possessorem hactenus inde eum prestare debere. id est ut sortem et usuras eius si exegit prestet. ut nomina cum eorum mandandi facienda que ex his adversus debitores competunt periculo petitoris.

Ulp. Si quid possessor solvit creditoribus reputabit. quamquam ipso iure non liberavit petitorem hereditatis. nam quod quis suo nomine solvit non debitoris debitor non liberatur. et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit ita imputaturum possessorem si cavit se petitorem defensurum. in hac bone fidei possessor debeat defendendum cavere. quia in eo quod solvit non videtur locupletior factus. nisi forte habeat condictionem. et non videtur locupletior factus quia potest repetere. finge enim dum putat eum se here-

[illegible] quanto quantitatis ad quantitatem. ac.

dem solvisse suo nomine et verum mihi videtur de solo petitione ut caveant se [illegible] tisse non etiam de beneficio possessoris. Sed dicta certum tamen praestare debebit, et petitori si a quibus conveniatur exceptione uti debebit. Et si ipsi aliquid pro eo debetur, retinere non debebit. Suo fuit debitum quod naturaliter debebatur, quod tamen non expediet petitori id debitum esse solutum propter poenam vel aliam causam, post omnia ipsum sibi vel solvisse vel debuisse solvere.

Iustius autem possessor periculo debebit.

Sed ante susceptum quam fecit debuit satisfacere, debuit nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est; tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subiectus est ante petitam hereditatem; postea vero et ipse praedo est.

Idem plane factum imputare non potest, aut praestitus est debitoris idonei et pauperiores fieri et non eos convenit, cum actiones non habuit.

Quod autem possessori solutum in restituendo cedit, videamus et si bonae fidei possessor fuit, sive non, debere restituere placet, et quod restituit, ut Cassius scribit, et Iulianus libro sexto ipso iure debitores liberari.

Paulus. Per servum adquisitae res hereditati restituendae sunt, quod petitur hereditatem, et cum de inofficioso agitur, in eum idonus esse heredis.

Ulpianus. Nisi ex re hereditaria stipulatus sit. Iulianus scribit. Si rem bonae fidei possessor distraxit, si quidem non necessariam hereditati, petitione hereditatis pretium praestabitur; imputatur enim ei si non distraxisset, quod sine culpa hereditati si quidem vivit ipso praedo vel licet desierit fortassis nec pretium, et non praesumitur iudicem qui agnoscat possessorem pretium vicem servit, et verius est.

Paulus. Filius familias puto peti posse hereditatem ex

testamento nobis obveniente.

Sed si filius familias res hereditarias teneat, deinde apud eum vel pater hereditas possessio facultatem restituendarum rerum habet, et sit ei pater hereditatis, venditarum imperatoriis bonis, et Iulianus existimat posse adversus eum, quasi ipse hereditatem petere.

Gaius. Item Iulianus ait si non omnium servatur, cum servatus sit filius posse adversus eum ipsum possidere hereditatem petit, quibus actionem qua eam peculiarem consequatur, quae quidem actio etiam ignoranti competeret.

Paulus. Si a domino vel a patre quasi praedo hereditas petatur, an filius vel servus conventus vel manumissus vel emancipatus a patre suo intra annum agi debeat, et an deductis rationibus vel pater deducere possit.

Iulianus verius esse ait, idque Paulus quoque respondit, praetorio actio eandem ipsi deduci oportere, idque ita placuerit, quia in de peculio agitur si hereditas petatur, sed recte si ipse placuit, sive vivus vel filius familias.

Sed nec si pro ea hereditas petatur, adversus quem filius debitor fuit, pure ipsi debebit, at si de peculio agatur.

Et deinde vim Marcellus ait, sed quia ex peculio praestari, sive vel filius conveniebit, sed an ex peculio eius solvi potest.

Sed a filio familias peti hereditatem posse non est dubium, quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum, multo magis dicimus posse peti hereditatem filio familias, qui cum pater familias esset possidere hereditatem ad adrogandum se praebuit.

Et possessor hereditatum fructuum accipiet, id quoque in hereditatis petitionem veniet. Si proponas autem, actorem deterere cum, utrumque venit sibi eum competere, ut caveat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliae omissa eius rei existimatione.

audire: que electio locum habet tantum adita hereditate actionis sit futurus. nam si possessor ipsius actionis effectu est, ne veniret in petitionem hereditatis. Sed et si possessor dolo desierit possidere res aut rem, vel si dicerent maiorem pretium quam valeret, aut eo modo invenerit quo etiam interitura est, et si etiam causa possessionis manifestum, quamquam ad ita senatus consulti melior est causa predonis quam bone fidei possessoris. quia predo si dolo desierit possidere, ita condempnatur atque si possideret. nec adiectum est si res interierit. sed dubium est quin non deterior melioris esse condicionis quam bone fidei possessor. Itaque et si post venerit res, electio debet esse actoris ut pretium consequatur aut eius quod predo. Quo tempore locupletior esse debeat bone fidei possessor dubitatur. et magis est rei iudicate tempus spectandum esse. Fructus intelliguntur deductis impensis que querendorum cogendorum conservandorumque eorum gratia fiunt. quod non solum in bone fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in predonibus sicut Sabino placuit.

Ulpianus. Quod sumptum quis in eam fecit ... aut fructuum percipiendorum, equissimum erit rationem eorum quoque in bone fidei possessoribus haberi.

Paulus. Plane in ceteris necessariis et utilibus impensis posse separari, ut bone fidei possessores has quoque imputent, predo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. sed benignius est in huius quoque persona haberi rationem impensarum: non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere, et id ipsum officio iudicis continebitur. nam nec exceptio doli mali desideratur. plane potest in ea differentia esse, ut bone fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licet res non exstet in quam fecerit, sicut tutor vel curator consequuntur. predo autem non aliter quam

Gaius. Utiles autem actiones necesse est quis sit, utique sint restituende vel fictione gratia aut in monumentum aut cuius ex gratia litis estimatio solvitur. cum id utilius sit quam ipsas res ... quia compleas eius de generis esse impensas manifestum sit. videamus tamen ne et ad picturam quoque et marmora et ceteras voluptarias res impensas exproficiat. non convenit predo. scilicet tantummodo bone fidei possessores simus. nam predoni imputare dicitur non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere. ut tamen potestas ei fieret tollendarum earum que sine detrimento ipsius tolli possint.

Paulus. Illud quoque quod in oratione divi Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori prestetur quod habiturus esset, si eo tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius contra sensit. in predonis persona Proculus recte existimat, in bone fidei possessoribus Cassius. nec enim debet possessor aut mortalitatem prestare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere. Preter fructus suos non facit, sed augent hereditatem. ideoque eorum quoque fructus prestabit. et bone fidei autem possessore in tantum venerint in restitutionem est quia augmentum hereditatis potius locupletior factus sit. Actiones si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet, veluti si interdictum unde vi aut quod precario exercuit. ita quoque si possessor cavit damni infecti, cavendum est possessori. Ad officium iudicis pertinebit et noxales actiones, ut si possessor noxe dedere velit, damnum decedere.

in hereditate ut furtum facerent absoluatur, sicut fiat in eo quod ui aut clam.

Gaius. Si quo tempore conueniebatur possessor hereditatis pauciores res possideret, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas quoque uictus restituere debebit, siue ante acceptum iudicium siue postea adquisierit possessionem. Et si iste ipso res quas debeat ad uitem non sufficiat, uerum eum debebit praestare, ut ponet eas uenerit. Ex diuerso quasdam stipulationes possideret quam in initio possidebatur, si modo in fine dolo eius acciderit absolui debet, quia eas res quas desiit possidere.

Et fructus et pretia rerum quas defunctus pignori accepit. Iulianus ait.

Ulpianus. Si debitor hereditatis non ideo nolit soluere quod se dicat heredem, sed ideo quod neget aut dubitat an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

Paulus. Post legatum autem acceptum hereditatem peto. Athenianus quibusdam placuisse ait non aliter mihi aduersus te dandam petitionem quam si legatum redderem. Iulianus tamen non aliter petitorem hereditatis legatum restituere debere quam ut ei caueatur: si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum, cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum restituere debere, quam ut ei caueatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum, cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum quod soluit retinere, maxime si non per iniuriam sed per errorem hereditatem petentem adiussus. Et ideo Celsio Pudenti imperator Antoninus rescripsit, ei qui legatum ex testamento obtinuisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse, scilicet si manifesta calumnia sit.

Iauolenus. Cum is qui legatum ex testamento percepit hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur ut uicto eo deducto eo quod accepit restituatur hereditas.

Celsus. Qui se uel optulit cum non possideret condemnatur, nisi si euidentissimis probationibus possit ostendere actori ab initio litis scire eum non possidere: actor quippe isto modo non est deceptus. Et qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli clausula tenebitur: aestimari scilicet oportebit quanti eius interfuit non decipi.

Marcellus. Praedonis loco intelligendus est is qui tacitam fidem interposuit ut non capienti restitueret hereditatem.

Item. Lucius Titius cum in falsi testamenti accusatione non optinuisset, quaero an de non iure facto nec signato testamento querela illi competere possit. Respondit non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti quod in falsi accusatione non optinuit.

Iulianus. In restitutione hereditatis maneant pretium uenditae hereditatis, ut id quoque accedat quod plus fuit in hereditate, si ei negotiationis causa uenit; sin autem ex fideicommissi causa, nec plus amplius quam quod bona fide accepit.

Papinianus. Si uenditor possessor hereditatis conuenitur a creditoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupauit conuenire audietur, utique superuacuum est ne in singulos actiones inducant, petitor aut hereditatis contra impedimentum exceptionis iure agere potest, quod cum suppositor hereditatis negligat, quod furtum unus se sciat habere.

Item. Hereditas etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet. Si defuncto monumentum condicionis implendae gratia bonae fidei possessor fecerit, potest dici quia uoluntas defuncti uel uindicanda est utique si modum faciendi monumenti sumptus, ut quantum testator iusserit non excedat, eum cui aufertur

hereditas impensas ratione doli exceptionis aut retentione aut actione negotiorum gestorum repetitur. veluti hereditario negotio gesto. quamvis enim ex stricto iure nullo tenentur actione. tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supreme voluntatis.

Idem. Heres furiosi substitutus vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis quibus furiosus locupletior factus est praestabit. exceptis scilicet impensis que circa eandem curam tam necessarie quam utiles facte sunt. Sed et si quid circa furiosum necesse fuit expensum recte reputabitur. nisi aliunde sufficiens fuit furioso. ex quo sumptus tolerari potest. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usure non praestantur. diversa ratione eorum qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

Hermogenianus. Si possessor ex hereditate invectos questus prius fuit restituere cogetur. ne petita in petitione non reddito questu lucrum possessor faciat.

Paulus. Non solum ad petitorem hereditarium ex solutione ... necessaria alienatio possessoris est. Sed si impense necessarie in rem hereditariam facte sint a possessore ut si interim perierint, deteriores ne fuerint effecerunt.

Iulianus. Si quis partes hereditarias ut tota a fisco mercatus fuerit, non est iniquum eam actionem per quam universitas persequitur, quemadmodum ei cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitoribus hereditatis denegatur. Creditoris debitoris id quod debitus pignori tenetur quamvis hereditatem petendo consequi possit obvium est. Cum possessoria urbana et rustica negligentia possessoris peiora sunt facta, veluti quia vinee, pomaria et cetera que excoluerunt patris familias defuncti, aut aestimationem earum rerum quam

ea priores sunt facte possessores patri cederet. Idem. Evicta hereditate lucrifacere possessor quod lege Aquilia exegisset non simpliciter restituet. vectum enim excoquere per hereditatem accepit, facere non debet.

Africanus. Cum hereditas petita sit, eos fructus quos possessor perceperit omnimodo restituendos. et si petitor eos percepturus non fuerat.

Neratius. Cum unicus eandem hereditatem adversus duos defenderit, et in alterum ex his iudicatum est, quem solet victori eam hereditatem restitui oporteat. an pro potiore et si adversus alium defensa non esset. ut si simul esset victum judicatum absolveretur secundum quod actum est. quia neque possidebat, neque dolo malo fecit quominus possideret. quia iudicio rem victus restituit. an quia possidet et secundum aliud iudicium non debet restituere debeat, quamvis causa eius ei fuerat quod adversus alium eandem hereditatem defendit. Sed melius est officio iudicis cautione vel satisdatione victori mederi. cum et res salva sit ei qui in me exceptum est. tandior venit adversus possessorem victorem.

Scaevola. Avus a patre emancipatus sed ex condicione testamentis adiit hereditatem quam pater antequam filium emanciparet possedit, fructus quos ex ea percepit, et ex stipulatione in honorem filii cum esset senator fecit, ex ea re quesitum est cum pater sit patrem restituere hereditatem ex ratione eorum que in eum erogavit. an filius in ulteriorem vivus perseverans petere hereditatem doli mali exceptione possit submoveri. respondi, et si non excipietur satis posse iudicis officio. Si pars hereditatis petitur.

Ulpianus. Post actionem hereditatis petitionis possessor ei qui se ad solidum hereditatem pertinere contendit. consequens fuit et cum pro parte quis petat hereditatem petit. Cum hereditatem ut partem hereditatis petit is non excommunicatur quod possessor occupavit. sed ex suo iure. et ideo sive ex asse heres sit totam he

ditatem vendicavit. licet tu unam rem possideas. sive ex parte partem. licet tu totam hereditatem possideas. ¶ Cum in solidum possiderent hereditatem. et duo sint qui ad se partes pertinere dicant. non singuli a singulis petere contenti esse debent. puta primus a primo secundus a secundo. sed ambo a primo et ambo a secundo. neque enim alter primi alter secundi partem possidet. sed ambo utriusque. ¶ Proinde et si possessores petitori partem hereditatem. cum unusquisque eorum dimidiam hereditatis affirmant. unum petere debebunt ut partes rerum consequantur. aut si id divisibile sit vim non faciunt hereditatis familie herciscunde experiendo oportebit. ¶ Si ego ex parte medie heredem coheres aut meus possideat hereditatem cum extraneo. cum non plus coheres possit sua parte. utrum a solo extraneo. an et a coherede petere hereditatem queritur. et Pegasus fertur existimasse a solo extraneo me petere eumque restituturum quicquid possidet. et fortassis hoc officio iudicis debeat fieri. Certum autem ratio facit ut ab utroque petam hereditatem. nec est adversarie meo. nec quicquam diminuat actionem adversus extraneum possessorem. si pars sua est utilior. ¶ Item si alius ex parte dimidia heredem dicam me tertiam vel hereditatis possessorem. deinde residuum sextantem velim persequi. quia autem agam videamus. Celsus scribit utique partem quemdiam me petere debere a singulis sic fieri. ut a singulis sextantem consequar. et ideo testem quod verum puto. si super veniet ad restitutionem sextantis. ex triente quem possidetur. et ideo officio iudicis inmunem compensatio erit ad quantitatem eius quod possideo. si forte coheredes sunt a quibus hereditatem peto. ¶ Interdum pro incerta parte hereditatis petitionem induxit ex rationes causa inveniemus. ut puta est defuncti fratris filius. sunt et uxores defunctorum fratrum pregnantes. quam fratris partem

filius hereditatis vendicat incertum est. quia quot edantur fratris defuncti filii eorum incertum est. ¶ Equissimum igitur est incerte partis vendicationem ei concedi. non audacter. ita quod dicitur ubi aliquis nescio quis incertus est quam partem vendicet debere ei incerte partis vendicationem concedi.

¶ Gaius. ¶ Si ex pluribus ad quos eadem hereditas pertinet quidam adierint. quidam adhuc deliberent. eos qui adierint si extant hereditatem non ampliorem partem petere debere. quam habituri essent ceteris adeuntibus. nec eis prodesse si ceteri non adierint. non accedentibus autem ceteris poterunt tunc partes potuerunt eorum petere similiter dicendum partes pertinerent.

¶ Paulus. ¶ Antiqui libero ventri ita prospexerunt. ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reservarent. sicut apparet in iure hereditatum. in quibus qui post eum gradum sunt agnationis quo est id quod in utero est non admittuntur. dum incertum est an nasci possit. ubi autem eiusdem gradus sunt cum quo venerit. tunc quota pars eorum in suspenso esse deberet quesierunt. ideo quia non poterant scire quot nasci possint. Ideo quia multa de hoc varia et incredibilia traduntur. ut fabulis adnumerentur. nam traditum est quattuor pariter puellas natas esse. aucquam tradiderit non leves auctores quinques quatuores enim peperisse Peloponnesi familiam Egipti uno utero septem. sed et tres geminos senatores ancillasque inventos. oratores. sed etiam Alexandrinus scribit se vidisse Romanam mulierem liberam que ab Alexandria perducta est ut adriano ostenderetur cum quinque liberis ex quibus quattuor eodem tempore enixa inde dicebatur. quintum post diem quadragesimum. quidem ergo precepissimum unus actorum medietatem quadam sint. ut quod fieri non reato

ad medium post inuenientur. i. qui
a fieri potest. ut tres gemini nasce-
rentur. quartam partem superstiti filio as-
signauerunt. tota parte .s. n. dic ut
aut te offactus [?]. Que summum pr...
uiasit non ex parte dimidia. sed ex quar-
ta interim heres erit.

Ulp. Et superstitiores nati fuerint re-
siduum ei pro rata accrescere. simplex de
ea parte ex qua heres factus est.

Paulus. In illo sciendum est sum-
me signatus non sit existimetur aut
signatus esse. interim suum heredem esse ex
asse quamquam ignoret se ex asse heredem
esse. idem est in extraneo si ex certa portione
heres institutus sit et neutrum prohibuerit
si forte ita institutio facta est. quot-
cumque mihi nati erunt, titius tertius ex
reliquis portionibus heres esto. in suspenso
heres erit existimatione. nunquam adire non
possit. atque qui in testamento portionem suam
nescit. si uiuus est posse eum adire quam
nescit. si uiuus posse eum adire
quamuis nesciat portionem si certa quam oportet
eum scire non ignorent.

Ulp. Solon quam coheredem quattu-
or filiis uiuis inuenit esse placuit. quod
tota portio portionibus que ad eos pertinent
accedit ita ut singuli in quarta quam
ante habent pro rata accedunt. non ampli-
us e quinta conferant. Ceterum si
quis ex portione totius hereditatis institu-
tus est quippe portioni uirilis portionem
euenerit pro rata computet.

Iulianus. Non possumus ex eq. parte her-
editatis portionem. itaque familie herciscunde
iudicio consequimur. ut actione
confecimus. cum ad officium iudicis
nihil amplius pertineat quam ut pro par-
te hereditatis pro indiuiso restitui in-
cipiat.

Idem. Permittendum erit possessori
pro parte quidem hereditatis defendere. pro parte
uero cedere. nec enim prohibet aliquem her-
editatem totam hereditatem possidere. et pro parte sciret
dimidiam ad se pertinere. de alia parte
controuersiam nondum facere.

Paul. Cum inuicem heredes instituti essent,
et ex his unus in asia erat. ei procurato-
re uenditionem fecit et pretium partis eius
absumpserat postea apparuit eum qui in a-
sia erat ante decessisse. instituto ex parte
dimidia herede procuratore suo. et ex parte
alio. quesitum est quemadmodum pretium
ex hereditate petendum est. respondi eum a
quo ex procurator eius fuisset totam heredi-
tatem quam ex hereditate ea pretium fuisset
que ad procuratorem eum quondam peruenisset
petere eos oportere. mihi non pro dim-
idia hereditatis a coheredibus eius ita
ut siue omnis ea pecunia penes eum qui
procurator fuisset resideret ut omnem pro
iudice arbitro recuperaret siue ipse tem
dimidia coheredi suo reddidisset. ipse ex
dimidia parte. et ex dimidia coheredes eius
condemnarentur.

Papinianus. Cum heredes ex parte insti-
tuti filius qui patrem suum ignorauerit
uiuo testatore decessisse pro parte her-
editatis nomine patris ut absentis admi-
nistrauit, et pretium ad creditores re-
dactum accepit. hereditas a fratre peti non potest
quia neque pro herede neque possessore pertinet
sed ut filius patris negotium cura-
uit. negotiorum autem gestorum actio ceteris co-
heredibus ad quos portio defuncti pertinet
dabitur. filius enim utique non est me-
rendum. ne in patris a quo forte exhere-
datus est tenetur heredibus qui negotia
hereditaria gessit. cum id quod admini-
strauit non sint patris hereditatis.
nam si negotiorum gestorum actio sit ei cuius
nomine interuentum exactum sit. hoc tamen quod a-
lieno nomine perceptum est ei cuius nomine re-
stitui equum est. sed in proposito neque nego-
tia patris fuerunt qui ei testatori. neque
patrie successionis que fuerunt auiti
hereditatis. Quod filius iste patri

suo heres extitit et movet controversiam et ita quis pater eius postquam heres extitit mortem obierit, iste tractatus incurrit. an ipse quasi causam possessionis mutare videatur. quod tamen quamvis pater hereditatem gessit et possessor esse coepit, postea faciens controversiam hereditatis ut iuris possessor convenitur. idem etiam pro suo respondendum erit.

De possessoria hereditatis petitione

Ulp. Ordinarium fuit petitionis post civiles actiones heredibus propositas rationem habere praetorem etiam eorum quos ipse velut heredes facit, hoc est eorum quibus bonorum possessio data est.

Gaius. Per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus civilibus actionibus heres consequi potest.

De fideicommissaria hereditatis petitione

Ulpian. Ex ordine occurrit actio quae proponitur his quibus restituta est hereditas. nam quisquis fuerit restitutam hereditatem ex senatus consulto ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione uti poterit.

Idem. Quae actio eadem recipit quae hereditatis petitio civilis.

Paulus. Quae actio eadem recipit et hereditatis petitio civilis.

Ulp. Nec interest multum quis rogatus fuerit restituere, an ei cui heres extitisset, sive bonorum possessori, sive ei cui fideicommissaria hereditas relicta est, ut cuius successor hanc actionem experiri potest hanc actionem. Sciendum est adversus eum qui restituit hereditatem hanc non competere, sed autem actiones multis dantur quae heredi et in heredem competunt.

De rei vendicatione

LIBER S

Ulpianus. Post actiones quas de universitate proposuit, subicitur actio singularum rerum petitionis. Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus tam animalibus quam his quae anima carent, et his quae solo continentur. Per hanc autem actionem liberae personae quae sunt iuris nostri, ut puta liberi qui sunt in potestate, non petuntur. Petuntur igitur aut praeiudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro tricesimo septimo, nisi forte inquit adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum vel in potestate ex iure Romano, videtur mihi et Pomponius consentire recte eum egisse. Ait enim adiecta causa ex lege Quiritium vindicare posse. Per hanc autem actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari Pomponius libro lectionum vicesimo quinto scripsit. Idem et de armento et de equitio ceterisque quae gregatim habentur dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim non singula corpora vindicabuntur.

Paulus. Sed si par numerus duorum intersit, neuter solidum gregem, sed neque partem dimidiam totius totius eius qui vindicabit. Si maior sit numerus, aliter est, ut detracto alieno melius eius gregem vindicaturus sit. In restitutione non venient aliena capita.

Ulpian. Marcellus libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo cuius erant vel aliena alio quolibet modo fecit ea possidebat, utique gregis vindicatione continebuntur. Et si ex sua sola supersint capita quae recepta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare. Armamenta navis singula erunt vindicanda. Scapha quoque separatim vindicabitur. Pomponius

scribit. Si quid quod eiusdem nature est
ita confusum est atque commixtum, ut deduci et se-
parari non possit, non totum sed pro parte esse uen-
dicandum. ut puta meum et tuum argen-
tum in massam redactum est. erit nobis
commune. et unusquisque pro rata ponderis quod in
massa habemus uendicabimus. et si incer-
tum sit quantum quisque ponderis in
massa habet.

Paulus. Quesitum est etiam an de dolo
uno agi possit. et furti et ad exhibendum te-
nebitur qui dolo malo
confunderit argentum aurum ita
ut in ad exhibendum actione pretium huius
ceterat in iudicatione ut actio non
ad actionem que amplius fuerit cuius argen-
tum pretiosius fuit.

Ulpianus. Tempore prius scribit. si
frumentum duorum non uoluntate eorum
confusum sit, competit singulis in rem actio
in id in quantum paret in illo aceruo suum
esse cuiusque. quod si uoluntate eorum commix-
tum sit, tunc communicatum uidebitur
et erit communi diuidundo actio. Idem scri-
bit, si ignis meo et tuo factum
sit mulsum, quosdam existimasse idque
dicere, sed puto uerius ut quisque signi-
ficat eius esse potius qui fecit, quoniam
suam speciem pristinam non continet. Sed
si plumbum cum argento mixtum sit, quia
deduci possit, nec communicabitur nec communi di-
uidundo agetur, quia separari potest. Age-
tur autem in rem actionem. Sed si deduci
non possit, ut puta si aes et aurum mi-
xtum sit, pro parte esse uendicandum, nec qua-
quam erit dicendum quod in mulso dictum est,
quia utraque materia etsi confusa ma-
net tamen. Idem scribit. si equam meam
equus tuus pregnatem fecerit, non esse
tuum sed meum quod natum est. Item Cassius
re que in alienum agrum translata coaluerit
et radices immisit, nec eius nec
... actionem competere. namque
si in eundem coaluit meam esse non desinit.

-rit. Cum in rem agatur, si ut corpus
conueniat, tamen aut sit in loculo, re-
cte actum esse uidetur. Si duplex sit
eiusdem nominis seruus, puta plures, nec appareat
de quo actum est, prius dicat inu-
tilem fieri contestationem.

Paulus. Si in rem aliquis agat, debet desi-
gnare rem et utrum totam an partem et quo-
tam petat. appellatio enim rei non genus
sed speciem designat. Octauenus ita
distinguit: quod in specie que magis pondere
signata non numero sit, aut res speciem dicere
oportet, sed et mensura dicenda erit. cum res in
mensura continentur, si uestimenta numero
esse ut oportet. nos petamus utrum in
numero eorum dicere debemus an colorem, et
magis est utrumque. nam et illud nimium
animi et eius dicere tutius fuit. annona
uis et in uasis occurrit difficultas utrum
lancem duntaxat dici oporteat, an et qua-
drata uel rotunda uel pura an cela sint,
que ipsa in petitionibus quoque ad exprimendum difficile
est. nec ita contineri res sequitur in
petendo ipsum nomen eius dici debeat. et u-
tique puer adolescens sit utique simplex
sunt. Sed si nomen eius ignorem demonstra-
tione eius utendum erit, uelut qui ex illa natus
est, si fundum ipsum petitur et nomen et quo loco
situs dicere debebit.

Idem. Si quis putauit se fundum uen-
dicationi condempnatum esse, in eo nobis apud
te rite petit sicut possidet.

Idem. Si ex equis partibus fundum mihi tecum
communem tu et Lucius Titius possideatis, non
ab utrisque quadrantes petere me debere, sed
a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. aliter
atque si certis regionibus possideatis eum
fundum. nam tunc sine dubio et a te et a Ti-
tio partes fundi petere me debere. Quotiens enim certa loca possidentur,
necessario in his aliquam partem meam esse. et
ideo te quoque a me quadrantem petere de-
bere. que distinctio neque in re mobili
neque in hereditatis petitione locum habet. numquam

quod pecunio possideri pot.

Ulp. Officium autem iudicis in hac actione in hoc erit, ut iudex inspiciat an reus possideat. nec ad rem pertinebit ex qua causa possideat. ubi enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. quidam tamen, ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quae locum habet in interdicto uti possidetis vel utrubi. denique ait ab eo apud quem deposita est vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum servandorum causa vel dotis ventrisve nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. puto autem ab omnibus qui tenent et habent restituendi facultatem peti posse.

Paul. Si res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, scilicet si praesens non sit? et non malum est bonae fidei possessori aut ibi restitui ubi res sit, aut ubi agitur, sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt.

Ulpian. Nisi forte malit petitor suis impensis et periculo eo loci ubi vindicatur rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cavebitur.

Paulus. Sin vero malae fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet. si vero ab eo loco ubi lis contestata est eam subtractam alio transtulerit, illic restituere debet unde subtraxit, sumptibus suis.

Ulpian. Non solum autem rem restitui, verum et si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit. finge enim debilitatum hominem vel verberatum vel vulneratum restitui: utique ratio per iudicem habebitur, quanto deterior sit factus. quamquam et legis Aquiliae actione conveniri possessor possit: unde quaeritur an non alias iudex aestimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliae. et Labeo putat cavere petitore debere lege Aquilia non acturum; quae sententia vera est.

Paulus. Quod si malit actor potius legis Aquiliae actione uti, absolvendus est possessor. itaque electio actori danda est. non enim plus semel consequitur.

Ulpianus. Item servitutum traditio valebat, et iniuriarum competere actionem petitori. Si quis rem ex necessitate distraxerit, forsitan per officium iudicis succurritur, ut pretium distractae rei debeat restituere. item fructus percepti distrahantur ne corrumpantur, et ne non amplius quam pretium praestaturum. sed si sine die fructum perceptum, et iniuriam assignatus est medio tempore, non igitur possessorem debere ante restituere debeat, puto praestandum. Si homo petitus vel animal aliud mortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris, pretium non esse praestandum plerique aiunt. sed est verius, si forte distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere praestari: nam si ei restituisset, distraxisset, et pretium esset lucratus.

Paulus. Usucapiente autem et in medio tempore necessaria est sua propter fructus et propter stipulationem de evictione. non enim post litem contestatam utique sua culpa possessor praestare debet. Culpa non intellegitur si navem petitam tempore navigationis transmare misit, licet ea perierit, nisi ipsius imperitis vel ceteris personis eam commisit.

Ulp. Iulianus libro sexto digestorum scribit, si hominem qui Maevii erat emero a Titio, deinde cum eum Maevius a me peteret, eundem vendidero eumque emptor occiderit, aequum esse me pretium Maevio restituere.

Idem. Iulianus eodem libro scribit: si homo transfugerit invitus, possessore et ibi mortuus sit, et fructuum ratio non usque ad rei iudicatae tempus spectanda est. Item Iulianus ait: non solum fructus, sed et omnem causam praestandam.

ideo pretium venire in restitutionem. pretium fructuum usucaptio autem recessit ut Iulianus libro septimo scribit. — Si petitum servum possessor acquisitum sicut actionem legis Aquiliae restituere debet, agrorum quos sine dolo ipse possessor desiit possidere aut eos iure iniuriam caedent aut pretium eorum aut actiones suas praestare cogetur utrum voluerit actor. Item fructus quos ab alio possessore percepit restituere eum oportet. Iulianus enim ex eo scribit qui privatum esse accepit facere non deberet. Item fructus eius temporis quo possessus est ab alio generaliter restituere non deberet. Item quod dicit de hac actione legis Aquiliae praedicit, super ut generaliter usuceperit possessor, quia plenius ius magis habere.

Gaius. Si post acceptum iudicium possessor hominem cepit usu, debet eum tradere eique de dolo cavere: periculum enim est ne eum vel pigneraverit vel manumiserit.

Ulpianus. Item si quando cavendum est, a latrone dicitur his rebus quae per eum servum suo nomine damnum inmiserit tenuit.

Gaius. Praeterea restituere debet possessor et quae postea post acceptum iudicium per eum non ex re sua acquisivit: in quo hereditates quoque legataque quae per eum servum obvenerunt continentur. nec enim sufficiat corpus ipsum restitui, sed opus est ut et causa rei restituatur, id est ut omne habeat petitor quod habiturus foret, si eo tempore quo iudicium accipiebatur restitutus illi homo fuisset. itaque partus ancillae restitui debet, quamvis postea editus sit, quam matrem eius post acceptum scilicet iudicium possessor usuceperit: quo casu etiam de partu sicut de matre et traditio et cautio de dolo necessaria est.

Paulus. Si a bonae fidei possessore fugerit homo, requiremus an talis fuerit ut custodiri debuerit: nam si integrae opinionis videbatur ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor. Sed tamen si eum usuceperit, actionibus suis cedere petitori et fructus eius temporis quo possedit praestare debet. quod si non eum usuceperit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nec caveat petitori persequendum eum, quia minus cum petitore cautum est. quod si dolo eius fuga sit ut usucapiat, nec umquam absolvatur.

Pomponius. Si servus qui custodiendus fuit ipsius nomine captus sit, actor actionibus suspenditur. Iulianus autem in multis casibus ubi ipse fugit ante sententiam possessor absolvitur, suadet ei cavere de persequendo re. Tunc cavere debet possessor, si furem nactus sit, ut eam restituat. idque Pomponius libro tricesimo quarto variarum lectionum probat, quare verius est.

Ulpianus. Quod si dolo possessoris fugerit, condemnandum eum quasi possideret.

Paulus. In rem actio competit ei qui aut iure gentium aut iure civili dominium acquisivit. Sacra et religiosa loca in rem actione peti non possunt. Si quis rei suae alienam rem ita adiecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensae pedem, dominum eius totius rei effici vereque statuam suam dicturum et scyphum plerique recte dicunt. Sed et id quod in charta mea scribitur aut in tabula pingitur statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretium picturae: sed necesse est ei rei cedi quod sine illa esse non potest. In omnibus igitur istis in quibus mea res per praevalentiam alienam rem trahit meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius quod accesserit dare. Item quaecumque aliis iuncta sive adiecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohaerent dominus vindicare non potest, sed ad exhibendum agere potest.

ut pars eius fieret veluti si quis statuae suae brachium aut pedem alienum adiecerit

agere potest, ut separentur et tunc vindicentur: scilicet excepto eo quod Cassius de ferruminatione scribit. dicit enim, si statuae suae ferruminatione iunctum bracchium sit, unitate maioris partis consumi et quod semel alienum factum est, etiamsi inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. non idem in eo quod adplumbatum sit, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura non idem efficit. ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. at in his corporibus quae ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singuli homines singulae oves: ideoque posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus, sed et te arietem vindicare posse. quod non idem in cohaerentibus corporibus eveniret. nam si statuae meae bracchium alienae statuae addideris, non posse dici bracchium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur.

Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi nisi adversus eum qui sciens alienum iunxit aedibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quae in duplum ex lege XII tabularum descendit.

Item si quis ex alienis cementis in solo suo aedificaverit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicabit, etiam post tempus usucapionis dissolutum aedificium, postquam a bonae fidei emptore possessum sit. nec enim singula cementa usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fit.

Gaius. Is qui destinavit rem petere, animadvertere debet an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et adversarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere.

Ulpianus. Is qui se optulit rei defensioni sine causa, cum non possideret nec dolo fecisset quo minus possideret, si actor ignoret, non est absolvendus, ut Marcellus ait: quae sententia vera est. sed post litem contestatam. ceterum ante iudicium acceptum non decipit actorem qui se negat possidere, cum vere non possideret, nec videtur se liti optulisse qui discessit.

Paulus. Nam si actor sciat eum non possidere, non decipitur, et ideo reus absolvitur.

Ulpianus. Si [illegible] aliquo petere vel lite agi dixerit se possidere, et ideo se optulit, ut ipsum in rem agendi teneatur, [illegible] condemnandus est.

Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. quod si litis contestatae tempore possedit, cum autem res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur possedit, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur: ergo et fructuum nomine ex quo coepit possidere damnabitur.

Si homo petitus et dolo possessoris desierit, sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, ex tunc aestimatio non fiet eius quod ceperit, cum fieret ex mutui interest petitoris. Sed haec quantum ad ipsam actionem legis aut aquae actio durat.

Sed et si quis ante litem contestatam dolo desierit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex senatus consulto colligi potest, quo cautum est, ut diximus, ut dolus praeteritus in hereditatis petitione veniat: cum enim in hereditatis petitione, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur, non est absurdum per consequentias et in speciali in rem actione dolum praeteritum deduci.

Si fullo aut sarcinator [illegible] ut dominus possessionem [illegible] sine culpa possessoris omnino [illegible] iudicandi tempore abest, ut ipso tamdiu ut caveat de possessione restituenda.

Cum autem res petita sit, possessor ante litem contestatam

sumptus fecit per doli mali exceptionem id
eorum quae impendit supersedere actor petere
tenetur. nominatim sumptus quae est
in noxali iudicio servum defendit vel dam-
natus praestitit pro eo [illegible]
et petitori perdere [illegible]
tum praestitit petitori pati tollere cum con-
stituit. quod maritus uxori donata [illegible]
dicitur quia dotem cognoscat faciendum di-
venit. Eas quoque [illegible] possessiones [illegible]
[illegible] non dicitur vel fuisset [illegible]
stimat. quia neque carere suo [illegible]
[illegible] nec potest remedium [illegible]
quod in area diximus.

Gaius. Quod pictorem aut librarium
docuerit dicitur non aliter officio iudicis ex-
timationem haberi posse.

Pomponius. Nisi si venalem eum habeas et
plus ex pretio eius consecuturus sis per re-
stitutionem.

Gaius. Aut si facta denuntiatione sit ac-
tori ut impensas solvat et eo dissimulante
potestas sit opponendi exceptio.

Paulus. Ceterum autem fructibus suis pre-
tii compensantur. nisi impubes est spectan-
dum est, quia et impuberis aliquae operae esse
possunt. impense tamen desiderantur petitori fru-
ctus extimandi, quasi artificio eum praepo-
suit. quae ad artificium sumptibus possessoris
didicit.

Modestinus. Quod si artificem fecerit pro
successionum quantum anni eius quantita-
tem consecutus est, impense fieri poterit com-
pensatio.

Paulus. Fructus non modo percepti sed et
qui percipi honeste potuerunt extimandi sunt.
et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita
perierit, venire putat Pomponius in re-
stitutionem oportere, putat enim eo usque fructu-
um rationem habendam quousque peteretur si
non periisset, id est ad rei iudicande tempus. quod
Iuliano placet. ratione simili praesta-
tis domino petenti, et in mortuis usufru-
ctus amissus sit ex eo tempore quo ad pe-
titorem ususfructus reversus est ratio fruc-
tuum habetur.

Iulianus. Idem est et si per alluvionem pars
fundo accessit.

Paulus. Et ex diverso ut petitor vice versa
statim usumfructum legaverit ex eo tempore
ex quo dies cessit a petitore fructuum rationem
non habendam convenire putat. Cui
autem alienum fundum peti videtur sua cela-
vit melius esse, et fructus possessori
compensare, esse enim eiusdem et fructu-
um compensationem non esse cum in eodem pos-
sessoris cedere fructus. alioquin ut Marcianus ait nec rem
arbitratur iudex mihi restitui, cum
pateat quod non esset [illegible] possessoris si tan-
tum possessionem restituisset. Petitor pos-
sessori de evictione cavere non cogitur
rei nomine cuius extimationem accepit, cum sibi
possessor imputare debeat qui non restituit
rem. Eas quoque res quae sine interitu divi-
di non possunt partem petere posse constat.

Gaius. Qui petitorio iudicio
utitur ne frustra experiatur requirere de-
bet an is cum quo instituat actionem posses-
sor sit vel dolo desiit possidere. Cum in rem
agatur eorum quoque nomine quae comprehenduntur, ci-
tra autem eius est possessor, qui per insidiosa
loca servum misit, si is perierit, praestare debet; et qui
ante petitam in arena esse concessit, si mortu-
us sit; sed et qui fugitivum ante petitam
non custodierit, si fugit; quin autem ante
petitam adverso tempore navigatum misit, si
ea naufragio perempta est.

Ulpianus. Iulianus libro octavo di-
gestorum scribit: si in aliena area aedificas-
sem, cuius bonae fidei emptor fu-
isset, eo tempore aedificavi quo iam sciebam alie-
nam, videamus ne nichil nocere exceptio
possit, nisi forte quis dicat posse de dolo ex-
ceptionem opponi. puto autem huic exceptionem non
posse nocere, debuit enim iam alienum certus
aedificium ponere. sed et ei concedendum est.

ut sine detrimento domini auferre, tollat eo tantum quod posuit.

Celsus. In fundo alieno quem imprudens emeras edificasti aut conseruisti, deinde evincitur: bonus iudex varie ex personis causisque constituet. Finge et dominum eadem facturum fuisse: reddat impensam, ut fundum recipiat, usque eo dumtaxat quo pretiosior factus est; et si plus pretio fundi accessit, solum quod impensum est. Finge pauperem, qui si reddere id cogatur, laribus, sepulcris avitis carendum habeat: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus que possis, dum ita ne deterior sit fundus quam si initio non foret edificatum. Constituimus vero, ut si paratus est dominus tantum dare quantum habiturus est possessor his rebus ablatis, fiat ei potestas; neque malitiis indulgendum est, si tectorium quod induxeris picturasque corradere velis, nichil laturus nisi ut officias. Finge eam personam esse domini que receptum fundum mox venditura sit: nisi reddit quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto tu condempnandus es.

Ulpianus. Receptoris sententiis edificat. Statum contra facturum eorum in quorum solo edificat.

Iulianus. Minoris utrique victores fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum posse utilem actionem petere.

Gaius. Quia nullum pignus a creditore venditum esse videtur.

Ulp. Si quis hac lege emerit ut si alius meliorem condicionem attulerit recedatur ab emptione, post allatam condicionem iam non potest utilem actionem [habere]. Sed si cum in diem addictus sit fundus antequam adiectio sit facta, uti in rem actione potest, postea non potest. Celsus [...] ut si nummis tuis fundum vendidit et tradidit, ut is tuam pecuniam administrationem, utilem actionem tibi potest. Quod si domini voluntate rem tradidit, concedendum

censum quemadmodum cum pariter voluntate domini vendidit et tradidit, utilem actionem inchoaverit.

Paulus. Si in rem actum sit quamvis heres possessoris sit non possideat, appellatur. Et si ego ex persona defuncti condempnatus sit, cum eius sit fideiussor [...] condempnatus veniet.

Item. Que religiosis adherent religiosa sunt, et ideo nec lapides inedificati postquam remoti sunt vendicari possunt. Sed in factum actio aut petitioni extra ordinem subvenitur, ut si ignorans fecerit restituere eos compellatur. Si alieni sine voluntate domini inedificati fuerint, et non dum domini monumentum inferre evenit, ut alibi reponeretur potuerunt ad non vendicari. Quod si in hoc detracti fuerint ut reponerentur, sub domini eos repetere presens est.

Gaius. Fructus pendentes pars fundi videntur.

Ulpianus. Si ius sit quod post contestationem restituitur, si igitur a bone fidei possessore, puto cavendum esse de dolo solo debere: ceteros et de culpa sua, inter quos erit bone fidei possessor post litem contestatam.

Paulus. Eius rei que per in rem actionem petita tanti estimata est quanti in litem actor iuravit, dominium statim ad possessorem pertinet; transegisse enim cum eo et decidisse videtur eo pretio quod ipse constituit.

Item. Hec [...] presens sit. Si absente [...] cum possessionem eius possessor nactus fuerit ex voluntate actoris, ei non est alienum non aliter estimari quam ut caveat actor quod per se non fiat possessionem eius rei non tradidit.

Papinianus. Sumptus in predium quod alienum esse apparuit a bone fidei possessore facti, neque ab eo qui predium donavit, neque a domino peti possunt, verum exceptione doli posita per officium iudicis equitatis ratione servantur, scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant.

[illegible]

tertium admissa compensatione superfluum
sumptum meliore predio facto dominus red-
dere cogatur.

Celsus. Si ... esse ... ex ...
nec magni ... ...
... est ... ...
... ...

Callistratus. Si ager ex emptionis causa
ad aliquem pertineat non recte actione in rem
agi potest ante quam traditus sit ager
possessioque amissa sit. ...
non ... ...
eius adhuc non fuit.

Pomp. Si uni ex ... ...
possessionis iudicium ... culpa quo
... ... iudicium
...

Iulianus. Cum autem fundi possessor
ante litem contestatam dolo malo fundi
possidere desierit, heredes eius ...
actionem ... ...
tum actio adversus eos ... ...
restitutionem cogantur, quanto locupletio-
res ex ea re facti fuerint.

Pomp. Si fundi possessor ... tollu-
... ... postea fundum ...
tur contra ... possessor.

Ulpianus. ... officium advocatorum ...
... ...
ne ... quis ... cognoverit rem ad
se pertinere, ...
ignorans ... ...
sui ...

Iulian. Si possessor fundi ante iudi-
cium acceptum duobus heredibus relic-
tis decesserit, ... totum
fundum ... totus petitus fuit, ...
... ...
oportet.

Item. Vindicatio non minus grege ...
... ... singulas
... ... petere.

Alfenus. Is a quo fundus petitus
erat, ab alio eiusdem fundi nomine conventus
erat; querebatur si alterutri eorum iussu
iudicis fundum restituisset, et postea secun-
dum alium petitorem res iudicaretur, quem-
admodum non duplex onus praestaret.
respondi, ... iudicaret ...
... fundum petitori restitui iube-
ret, possessori caveret ... satisdaret, si al-
ter fundum evicisset, ei praestare.

Paulus. A quo servus petebatur, eiusdem
servi nomine cum eo furti agebatur; que-
rebatur, si utroque iudicio condemnatus
esset, quid se facere oporteret. si prius servi
actio evictus esset, respondi non oportere iu-
dicem cogere, ut ... ...
nisi ... ... possidenti ...
... ...
... ... iudicium
factum esset, ...
... ... petitorem iudicium factum
esset, non debere ... ... quia
... non ... ... existimare ...
... eius culpa, neque dolo ...
quo minus ... ...

Ulpianus. Habitator in aliena aedificia
fenestras et ostia imposuit, eadem post an-
num dominus aedificiorum ... quero ...
imposuerat, possitne ea ... vindicare? res-
pondit posse; nam quae ... ...
... ...
... ...
... ...

Pomp. Quod infans vel furiosus
possidere ... ...
est.

Iulian. ... ...
navem ... ...
... ...
respondi ... ...
... ...
... ...

Papinian. Si navis a malae fidei pos-
sessore petatur, fructus aestimandi sunt
ut in taberna et area quae locari solent, quia
non est eius ... quod ... ...

[illegible]

quatenus non attingit usuras praestare non cogitur: nam similiter vectura sicut usura non natura pervenit, sed iure percipitur. tamen ideo vecturam desiderari petitor quam periculum navis possessor petitori praestare non debet, cum pecunia periculo dantis fenerentur. Cum autem fructus aestimandi quaeruntur, constat tamen animadverti debere, non an malae fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.

Idem. Si culpa non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desideret ut adversarius actiones suas praestet, cum praetor auxilium quaerentibus latronis sit, quo evenit alio possidente nulla captione afficient. sed quamquam quibus aestimationem perceperit praestare debet adiuvari, nec facile audiendus erit ille, si fuerit postea pecuniam quam ex sententia iudicis periculo iudicati intercepit restituere.

Idem. Cum in rem agitur, eorum quoque nomine quae usui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

Idem. Emptor praedii quod a non domino emit, exceptione doli posita non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum praedium habuit, usurarumque medii temporis superfluum recuperaverit: scilicet si minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eas usuris novis dumtaxat compensari, sumptuum in praedium factorum exemplo, aequum est. Ancilla quae non est in dote data in peculium sive non legato mancipium dominicum esse convenit [illegible] petitio ex replicatione [illegible] retenta mulieri et testo [illegible] ex minus legatum [illegible] defensio [illegible] non utiliter.

Paulus. Non videtur minus recte quis mixtae in iudicium venimus, quod aurum nobis domini separatur, sicuti tecto legatum [illegible] ex iure.

Scaevola. A tutore pupilli domum mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam invenit: quaeritur ad quem pertineat. Respondi, si non thesaurus fuerit, sed pecunia forte perdita vel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata, nihilo minus eius eam esse cuius fuit.

Ulpianus. Qui restituere iussus iudici non paret contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur, et fructuum dumtaxat omnisque causae nomine condemnatio fit. si vero non potest restituere, si quidem dolo fecit quominus possit, is, quantum adversarius in litem sine ulla taxatione in infinitum iuraverit, damnandus est. si vero nec potest restituere nec dolo fecit quominus possit, non pluris quam quanti res est, id est quanti adversarii interfuit, condemnandus est. haec sententia generalis est et ad omnia, sive interdicta, sive actiones in rem, sive in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

Paulus. Is qui dolo fecit quominus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non debet actiones, quas eius rei nomine habet, se ei praestaturum.

Pomponius. Nec quicquam prodesse pacta conventa placuit, ne in potestate cuiusque sit per rapinam ab invito domino rem iusto pretio comparare.

Paulus. Quod si possessor, quia dolo fecit, actor iuravit, non minus si quid res [illegible] usucapionem concedi non mereretur.

Ulpianus. Si a Titio fundum emeris Sempronii, et tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit et eundem alii vendiderit et tradiderit, aequius est ut tu potior sis. nam et si ipse venditor

dictor eam inve(n)te ac te petente exceptione eum summo moveres. Si (vero) semper possideret, et tu peteres, adversus exceptionem doli replicatione uteris.

Idem. In Publiciana actione non agitur possessor rem per quam proprietatis sit. Petitoris enim munus est, non possessoris. Quod et in Publiciana observatur. (Supplicio.)

Paulus. Idem est in eo qui in alieno solo superficiem ita ut certam pensionem praestet.

Ulpianus. Praetor causa cognita utilem actionem pollicetur.

Gaius. Quae de totare vindicata dicta sunt, eadem in hac parte intelligenda sunt; officioque iudicis continetur, per modo partis ea quae restitui iubere, quae simul cum ipsa parte restitui debet. Sin vero per eius iudicatio datur ex iusta causa in sueverit actiones autem esse potest. Si forte legis Falcidiae locus sit in testamento, pro rata portionem contractionem ex legatis quamvis apud iudicem extimarentur. Cum iusta enim habet ignorantiam legatarius cum his legatus est, quantam partem debeat vindicare. Contra (sic) talis datur actio, eadem de ceteris rebus intelligemus.

Ulpianus. Quae tamen mulier fundum non marito donavit per epistulam, et eum fundum accipere possit deferendi ei(us) competere, quia propriam adquisierit possessionem voluntate donantis. Contra autem quod in eo agro qui ab alio possidetur fructus alienos in ter(r)a mitteretur, quae res sufficiebat ad traditionem possessionis, licet conductio non intervenisset.

Labeo. Sicut fundum quem alienum possides, fructum non capis. Nihil vero fundi fructuum nomine tenetur, oportet. Paulus. Immo quamdiu huius fructus acquirere potero, ideo tutius est quia eum suo nomine petere. Proprietates fructus accipere debent non superfluere collecti. Sed et ante ita percepti, ut ita continentes fructus desierint, velut si suo iure immediate. Non dum autem in

ventum eorum a malo factum sit, statim enim tempore accepisse fructum extimandum est.

Idem. Si uxore a me petente et post intestata mortuus sit fructus quo ad usum eius extimari oportet. Paulus autem ita verum esse puto si non propter usuras rei vel aestimationem incidit, per quam opem eius in utriusque factum sint; nam neque simplex quidem in aestimatione fructus eius temporis nomine extimari convenit.

Iulius Alianus. In rem actiones petitioni non competimus, quia alienam dicere se non possidere, ita ut si possit ad usucapionem convertere rem alienam usucapio perficere, transit ad se possessionem prius dicere licet suam esse non applicuit. De publiciana actione.

Ulpianus. Ait praetor: Si quis id quod traditur ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo. Merito praetor ait nondum usucaptum, nam si usucaptum est, habet civilem actionem nec desiderat honorariam. Sed cur traditionis duntaxat et usucapionis fecit mentionem, cum satis multae sint iuris partes quibus dominium quis nancisceretur ut puta legatum.

Paulus. Vel mortis causa donationes factae nam amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

Ulpianus. Sunt et aliae plures. Cum praetor ex iusta causa petet, qui igitur iusta causa traditionis habet, utitur. Et non solum emptori bonae fidei competit Publiciana, sed et aliis ut puta ei cui dotis nomine tradita res est, nec dum usucapta est; enim iustissima causa sive extimata res in dotem data sit sive non. Item si res ex causa iudicati tradita sit.

Paulus. Vel solvendi causa.

Ulpianus. Vel ex causa noxae deditionis sive vera causa sit sive falsa.

Paulus. Item si servus ex causa noxali ...

[illegible]

non defenditur iussu praetoris duxero in possessionem, competit mihi Publiciana.

Ulpianus. Sed et si res adiudicata sit, Publiciana actio competit. Si lis fuerit aestimata, similis est venditioni: et ait Iulianus libro vicesimo secundo digestorum, si optulit reus aestimationem litis, Publicianam competere.

Marcellus. Qui a furioso ignorans eum furere emit, posse usucapere: ergo et Publicianam habebit. Sed et si quis ex lucrativis causis rem accepit, habet Publicianam, quae etiam adversus donatorem competit: est enim iustus possessor et petitor, qui liberalitatem accepit. Etiam minor qui emit a minore, eum minorem esse ignorans, habet Publicianam. Sed et si permutatio facta sit, eadem actio competit. Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit. Si petenti mihi rem iusiurandum delatum fuerit egoque iuravero rem meam esse, competit mihi Publiciana, sed adversus eum duntaxat cui iusiurandum detuli: ei enim soli nocere debet iusiurandum, qui detulit. Sed si possessori iusiurandum delatum fuerit et iuraverit rem petitoris non esse, adversus eum solum petentem exceptione utetur, non ut et habeat actionem. In Publiciana actione omnia eadem erunt, quae et in rei vindicatione diximus. Haec actio et heredi et honorariis successoribus competit. Si ego non emero, sed servus meus, habebo Publicianam. Idem est et si procurator meus vel tutor vel curator vel quis alius negotium meum gerens emerit. Praeterea quod ait praetor "bona fide emit", non igitur omnis emptio proderit, sed ea quae bonam fidem habet: proinde sufficit me bonae fidei emptorem esse, quamvis non a domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit. In hac actione non oportet mihi si successor sim, dolo facta cuius in locum successi si bona fide emisset, nec prodest si dolo careo, cum is cuius in locum successi dolo fecisset. Sicut enim sicut ius nostrum emit, eius cuius erit spectanda ratio, non mea, ut fere.

Publiciana tempus emptionis continet, et ideo neque quod ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deducitur: proprio utitur. Bonam autem fidem solius emptoris continet. Ut igitur Publiciana competat, haec debent concurrere, ut et bona fide quis emerit, et ei res empta eo nomine sit tradita: ceterum ante traditionem, quamvis bonae fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit.

Iulianus. Traditionem rei emptae oportere bona fide fieri, ideoque si sciens alienam possessionem apprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet hoc nos existimare sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri, sed oportere et tunc bona fide emptorem esse.

Gaius. De pretio vero soluto nihil exprimitur: unde potest coniectura capi, quasi nec sit quaerendum, an sit pretium solutum.

Ulpianus. Sive autem emptori res tradita sit sive heredi emptoris, Publiciana competit actio. Si quis rem apud se depositam vel sibi commodatam emerit vel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit, vel si supersit traditio emptioni, idem erit dicendum. Item si hereditatem emero et tradita mihi rem hereditariam petere velim, Neratius scribit esse Publicianam. Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus quis magis Publiciana uti possit, utrum is cui priori res tradita est an is qui tantum emit. Et Iulianus libro septimo digestorum scribit, ut si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est, quod si a diversis non dominis, melior causa sit possidentis quam

[illegible]

petitis que fiscalia est. ¶ Hec actio in his que usucapi non possunt. puta in furtiuis vel in servo fugitivo locum non habet. ¶ Si servus hereditarius ante aditam hereditatem rem emerit et tradita sibi possessione amiserit recte heres publiciana utitur quasi ipse possedisset. ¶ Omnia res quoque quorum per eos res tradita est in me actio competit.

Paul. Sive petitam nomine suo emerit sive non.

Ulp. Si ego emi et mea voluntate alii res sit tradita imperator Severus rescripsit publicianam illi tribuendam. ¶ Si de usufructu agatur tradito publiciana datur. item in servitutibus urbanorum prediorum per traditionem constitutis vel per patientiam forte si per domum quis suam passus est aqueductum transduci. item rusticorum nam et hic traditionem et patientiam tuendam constat. ¶ Partus ancille furtive qui apud bone fidei emptorem conceptus est per hanc actionem petendus est et si apud eum genitus possessus non est. ¶ Sed heres furis actionem non habet quia vitiorum defuncti successor est. ¶ Interdum tamen licet furtiva mater distracta non sit sed certa ignorantia mea est apud me concepit et peperit competit mihi in partum publiciana ut Iulianus ait. Si modo eo tempore quo ex piar furtivam mater eam ignorarem. Iulianus generaliter dicit ex qua causa matrem usucapere possem si furtiva non esset ex ea causa partum me usucapere si furtivam matrem ignoravi. ex omnibus igitur causis publicianam habere est et si exceptum alii prius natus est sive natus sit post mortem matris exsecto ventre eius extractus est ut et Pomponius libro quadragesimo scribit. ¶ Si ea que emit fundo edificio accessit in hanc actionem petendi est tamen palluvione fundo accessit et ideo super fundo publiciana peti non potest nec non petetur. Si autem pars que palluvione accessit et ita Pomponius scribit. ¶ Idem ait et si statum e parte predio recte se petat. tur sive in agrum accessit perficere scribit. ¶ Si a te re emero et usufructu meum etiam cauero. recte me publiciana usurum. Item si insulam emi et ad aream ceperit ex potero uti publiciana.

Paul. Si vir sponse servum donavit eumque in dotem accepisset, ante usucapionem rescriptum est admoto divortio restituendum esse servum. nam videtur donationes inter sponsum et sponsam. dabitur ergo et possessori exceptio et amissa publiciana possessione sive ex neutris sive contra possideat. ¶ Si a Trebelliano hereditas restituta sit et sic non fuit nactus possessionem uti potest publiciana. ¶ In vectigalibus et in aliis prediis que usucapi non possunt publiciana competit si forte bona fide mihi tradita sunt. ¶ Idem est et si superficiariam insulam a non domino bona fide emero. ¶ Si res talis sit ut eam lex aut constitutio alienari prohibeat ex causa publiciana non competit quia his casibus neminem prator tuetur ne contra leges faciat. ¶ Publiciana actione et de infante servo nondum anniculo uti possumus. ¶ Si quis rem petere vult publiciana actione uti potest. ¶ Sed et si quis bona fide emptor possideat recte hac actione experietur.

Gaius. Que cumque sunt iuste cause acquirendarum rerum si ex his causis nacti res amiserimus dabitur nobis earum rerum persequendarum gratia hec actio. ¶ Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit publicianum iudicium. namque pigneraticie et precarie possessiones iuste sunt. sed ex his non solet competere tale iudicium illa scilicet ratione quia neque creditor neque is qui precario rogavit eo animo nanciscuntur possessiones ut credant se dominos esse. ¶ Sed a pupillo

plane et tutore auctore lege non prohibente se emisse. sed et si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse videtur.

Papinianus. Si quis prohibuit vel denuntiavit ex causa venditionis tradi rem que ipsius voluntate a curatore fuerit distracta, et is nichilominus tradiderit, emptorem tuebitur praetor, sive possideat sive petat. sed quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri ut emptori res auferatur, ubi quaereretur mandati: quia pigneraticia non est usus exceptione quae ad eum opponi voluit, si non auctor ex voluntate eius vendidit.

Pomponius. Si servus meus cum in fuga sit rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nactus non sim.

Papinianus. Paulus notat: exceptio iusti dominii Publicianae obicienda est.

Neratius. Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur: eiusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio si ea res possessoris non sit: sed ut is qui bona fide emit possessionemque eius ex ea causa nactus est, potius rem habeat.

Paulus. Agri civitatum alii vectigales vocantur, alii non. vectigales vocantur qui in perpetuum locantur, id est hac lege ut tamdiu pro his vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis qui conduxerint neque his qui in locum eorum successerunt auferri eos liceat. non vectigales sunt qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes.

Paulus. Idem est et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

Explicit liber vi. Incipit vii. De usufructu et quemadmodum quis utatur fruatur.

Paulus. Ususfructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia.

Celsus. Est enim ususfructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est.

Gaius. Omnium praediorum iure legati potest constitui ususfructus, ut heres iubeatur dare alicui usumfructum. dare autem intellegitur si induxerit in fundum legatarium eumve patiatur uti frui. et sine testamento autem si quis velit usumfructum constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere potest. Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in servis et iumentis ceterisque rebus. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates semper abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum et ad proprietatem reverti. Quibus autem modis ususfructus et constituitur et finitur, isdem modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri.

Paulus. Ususfructus in multis casibus pars dominii est, et ex die vel ad diem constitui potest.

Papinianus. Ususfructus et ab initio pro parte indivisa vel divisa constitui et legitimo tempore similiter amitti eademque ratione per legem Falcidiam minui potest.

Et quamvis permittendo ceterisque in

[illegible marginal and interlinear glosses]

partes pro indivisas ususfructus obligatio dividitur, si ex eo loco petitio deferetur uni ex solis defendentis, pro defendentis fiet restitutio.

Gaius. Ususfructus pluribus modis constituitur, ut ecce si legatus fuerit. Sed et proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat ususfructus. Constituitur adhuc ususfructus et in iudicio familie herciscunde et communi dividundo, si iudex alii proprietatem, alii adiudicaverit usumfructum. Adquiritur nobis ususfructus non solum per nosmet ipsos, sed et per eas quoque personas quas iuri nostro subiectas habemus, quin etiam aut vetat servo meo vice institutio legari proprietate deducto usufructu.

Ulpianus. Usufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli aut rei mobilis ususfructus legatur. Rei soli, ut puta edium, usufructu legato quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet, quecumque obventiones sunt ex edificiis, ex areis et ceteris que edium sunt. Unde et mutui cum impossibiles, mercaturae etiam cum camporum in ? fieri placuit, et iure dominii possessurum eas edes superficiarius, nec tamen vetere quod admittere. Fundo usufructu hec idem Labeo scribit. Et nec edificium licet domino invito alterius tollere, licet ante usufructu legato positum maneret et destitutum penitus quamquam non puto verum. Cum igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum edes per arbitrum cogi Celsus scribit.

Celsus. Hactenus tamen ut sarta tecta habeat; si qua tamen vetustate corruissent, neutrum cogi reficere; sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. Unde Celsus de modo sarta tecta habendi querit, si que vetustate corruerunt reficere non cogatur. Modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera agnoscit. Usufructu legato, ut puta stipendium vel tributum vel salarium vel alimenta alicui relicta. Et ita Marcellus libro tertio decimo scribit. Cassius quoque scribit libro octavo iuris civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores; et Aristo notat hec vera esse. Neratius autem libro quarto membranarum ait non posse fructuarium prohiberi quominus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut colere; nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, ut tectoria et pavimenta et similia facere, neque autem ampliare nec utile detrahere posse.

Idem. Quamvis melius repositurus sit, que in aucta est.

Idem. Item si fundi ususfructus sit legatus, quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic tamen ut boni viri arbitratu fruatur. Nam et Celsus libro octavo decimo digestorum scribit: lapides in eo fundo sit, eam quoque ususfructus ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat et lapidem cedere velit vel cretifodinas habeat vel arenas, omnibus his usurum Sabinus ait quasi bonum patrem familias: quam sententiam puto veram. Sed si hec metalla post ususfructum legatum sint inventa, cum totius agri ususfructus relinquatur, non partium, continentur legato. Huic vicinus tractatus est qui solet in eo quod accessit tractari. Et placuit alluvionis quoque usumfructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usumfructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cuius ususfructus ad te non pertinet. Que sententia non est sine ratione: nam ubi latet incrementum, et ususfructus augetur; ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit. Aucupiorum quoque et venationum reditum

[illegible marginal glosses]

ditum cassius ait libro octavo iuris civilis ad fructuarium pertinere. ergo et piscationum. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere. ita tamen ut et vendere et seminare liceat. debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare quasi instrumentum agri. ut finito usufructu domino restituatur.

Instrumenti autem fructum habere debet. vendendi tamen facultatem non habet. Nam et si fundi usufructus fuerit legatus. et sit ager unde palo in fundum cuius usufructus legatus est. solebat pater familias uti. vel salice vel arundine. puto fructuarium hactenus uti posse. ne ex eo vendat. nisi forte salicti ei vel silve palaris vel arundineti ususfructus sit legatus. tunc enim et vendere potest. nam et trebatius scribit. silvam ceduam et arundinetum posse fructuarium cedere sicut pater familias cedebat. et vendere licet pater familias non solebat vendere. sed ipse uti. ad modum enim referendum est non ad qualitatem utendi.

Pomponius. Ex silva cedua pedamenta et ramos ex arbore usufructuarium sumpturum. ex non cedua in vineam sumpturum. dum ne fundum deteriorem faciat.

Paulus. Si grandes arbores essent non posse eas cedere.

Ulpianus. Arboribus evulsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et ville posse usufructuarium ferre labeo ait. nec materia eum pro ligno usurum si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto veram. alioquin et si totus ager sit hoc casu prostratus. omnes arbores auferret fructuarius. materiam tamen ipsum succidere quantum ad ville refectionem putat posse. quemadmodum calcem coquere vel arenam fodere aliudve quid edificio necessarium sumere.

Navis usufructu legato navigandum mittendam puto. licet naufragii periculum immineat. navis enim ad hoc paratur ut naviget.

Usufructuarius vel ipse frui ea re. vel alii fruendam concedere. vel locare vel vendere potest. nam et qui locat utitur. et qui vendit utitur. sed et si alii precario concedat vel donet. puto eum uti. atque ideo retinere usumfructum. et hoc cassius et pegasus responderunt. et pomponius libro quinto ex sabino probat. non solum autem si ego locavero retineo usumfructum. sed et si alius negotium meum gerens locaverit usumfructum.

Iulianus. Retinere me usumfructum quod tamen si non locavero. sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur. nichilominus retineo usumfructum. quod et pomponius libro quinto probat. per hoc quod negotiorum gestorum actionem acquisivi.

Denique pomponius dubitat. si fugitivus in quo meus ususfructus est stipuletur aliquid ex re mea. vel per traditionem accipiat. an per hoc ipso quod acquirat retineam usumfructum. magis admittit retinere. nam sepe et servorum fructus licet non utamur. tamen usumfructum retinemus. ut puta egrotantis servi vel infantis cuius opere nulle sunt. vel defecte senectutis. nam et agri licet sterilis sit ut nullus fructus nascatur retinemus usumfructum.

Ulpianus. Etiam si non stipuletur quid fugitivus retinere tamen usumfructum. nam qua ratione inquit retinetur a proprietario possessio. et si in fuga servus sit. pari ratione etiam et ususfructus retinetur.

Tractat etiam si quis possessionem eius nactus sit. an quemadmodum a proprietario possideri desinit. ita et ususfructus amittatur. et ait posse dici amitti usumfructum. sed licet amittatur. tamen dicendum quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est fructuario acquiri posse. per quod colligi posse dicit. nec si possideatur ab alio amitti usumfructum. si modo aliquid stipuletur.

referre an a uobis possideatur. ut a reo cuius hereditas uendita sit. uel allegata sit. Amplius nec sufficere enim ad retentionem usum fructum esse affectum uel retinere uolentis, sed fructuarii nomine aliquid facere quae sua est ratione.

Iulianus. Si fur decerpserit uel desecuerit fructus pendentes maturos, cui condictione teneatur, domino fundi uel fructuario? Et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius usumfructum non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo quod si postea fructus istos nanctus fuit fructuarius fortassis fieret eius. nam si fiunt quamuis res exeunt, nisi ea et interim fieret proprietarii. more plenius fructuarii efficeretur. exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. Verum est enim condictionem competere proprietario; cum autem impendenti est dominium, ut ipse Iulianus ait in fetu, consumitur medio quos fructuarius praeter dictionem accepit. Non dubium quin pro soluto sit, tamen a reo satisfacto. condictionem pendere magis quin in percepturi esse dominium.

Item. Si cui tamen usus fructus legatus fuerit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat. Nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Haec autem ad omnem usumfructum pertinere.

Iulianus. Si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario quam satis dederit se boni uiri arbitratu usurum fruiturum. Sed et si plures sint agri quorum usus fructus relictus sit, singulis satisdare oportet.

[...] usufructu agitur, non solum quod factum est arbitretur, sed etiam in futurum quemadmodum uti frui debeat. De praeteritis autem damnis fructuarius et lege Aquilia tenetur et interdicto quod ui aut clam, ut Iulianus ait. Nam fructuarium teneri his actionibus, nec non furti, certum est, sicut quemlibet alium qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus, quo actione Pollionem praetorem cum peteret legis Aquiliae actione iudicem dari, ut eius arbitratu utatur et fruatur. Nam agrum non proscindere, uineas non subserere, item aquarum ductus corrumpi patiatur, lege Aquilia teneri. Eadem et in usufructuario dicenda sit [...] educes fructuarios sit controuersia.

Iulianus. Aequissimum esse quasi communi diuidundo iudicio, uel stipulatione inter se eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim, inquit, Iulianus ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? Quam sententiam Celsus quoque libro uicesimo digestorum probat, et ego puto ueram. Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere potest. Et aut fundi est usus fructus legatus, et non debet neque arbores frugiferas excidere neque uillam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte uoluptarium fuit praedium, uiridiaria uel gestationes uel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat, uel aliud quid quod ad reditum spectat. Inde est quaesitum, an lapidicinas uel cretifodinas uel harenifodinas ipse instituere possit; si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. Proinde uenas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit. ergo et auri et argenti et sulphuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas uel quas pater familias instituit exercere poterit, uel ipse instituere, si nihil agri [...]

cultura nascitur. Sed licet uineas quas instituit plus reditus sit quam in uineis uel arbustis uel oliuetis que fuerunt, et forsitan hec celebre potius. Sed quod ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen que instituit usufructuarius aut celum corrumpant agri aut magnum apparatum sint desideratura opificum uel legulorum, que non potest sustinere proprietarius, non uidebitur uiri boni arbitratu frui. Sed nec edificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. Sed si edium usus fructus legatus sit, Nerua filius lumina immittere eum posse ait. Sed et colores et picturas et marmora poterit et sigilla et si quid ad domum ornandum. Sed neque dietas transformare uel coniungere aut separare ei permittetur, uel aditus posticasue uertere, uel refugia aperire, uel atrium mutare, uel uiridaria ad alium modum conuertere: excolere enim quod inuenit potest qualitate edium non immutata. Item Nerua eum cui edium usus fructus legatus sit altius tollere non posse, quamuis lumina non obscurentur, quia tectum magis turbatur. Quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. Idem Nerua nec obstruere eum posse. Item si domus usus fructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet, nec per cenacula diuidere domum: atquin locare potest, sed oportebit quasi domum locare. Nec balineum ibi faciendum est. Quod autem dicit meritoria non facturum, ita accipe, que uulgo diuersoria uel fullonica appellantur. Ego et si balineum sit in domo usibus dominicis solitum uacare in intima parte domus uel inter dietas amenas, non recte nec ex boni uiri arbitratu facturum, si id locare ceperit ut publice lauet, non magis quam si domum ad stabulum locauerit, aut si stabulum quod erat domus iumentis et carrucis uacans in pistrinum locauerit.

Paulus. Licet me domus exercere fructum percipiat.

Ulpianus. Sed si quid inedificauerit, postea eum neque tollere hoc neque refigere posse: refixa plane posse uindicare. Mancipiorum quoque usufructu legato non debet abuti, sed secundum condicionem eorum uti. Nam si librarium rus mittat et qualum et calcem portare cogat, histrionem balneatorem faciat, uel de symphonia atriensem, uel de palestra stercorandis latrinis preponat, abuti uidebitur proprietate. Sufficienter autem alere et uestire debet secundum ordinem et dignitatem mancipiorum. Et generaliter Labeo ait in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere, ne sua feritate uel seuitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. Et si uestimentorum usus fructus legatus sit, non sic ut quantitatis usus fructus legatur, dicendum ita uti eum debere ne abutatur; nec tamen locaturum, quia uir bonus ita non uteretur. Proinde et si scenice uestis usus fructus legetur uel aulei uel alterius apparatus, alibi quam in scena non utetur. Sed an et locare possit, uidendum est; et puto locaturum, et licet testator commodare, non locare sit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scenicam quam funebrem uestem. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. De quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat, ut puta doleis, si fundi usus fructus sit legatus, et putant quidam et si defossa sint uti prohibendum. Idem Tillenius et in cuppis et mediis amphoris putat, idem et in perculanibus, si domus usus fructus legetur. Sed ego puto, nisi in animo uinitis et instrumenti fundi uel domus destinasset, nec ... imponere fundo proprietarius nec amittere ... imp

acquirere plane fructuarium eum posse. sumpto fructuario ulpianus scripsit quibus consequenter fructuarius quae acquirere fructuarie fundi non potest retinere autem potest. Constitute servitute non invite re fructuario amittere hoc quoque non interrenerit proprietatis dominus nec quoque consentiente fructuario fructuarie imponere potest.

Paulus. Nec quidem deteriorem fructuarii conditionem non constat. veluti si iter fructuarie fundo fructuario cessit. vel si viam non esse agi aliter tollere.

Ulp. Locum autem religiosum facere potest consentiente usufructuario. et hoc verum est favore religionis. quamvis et solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim eum testatorem inferre cum non esset tam oportune ubi sepeliretur. Et ex omne deteriorem conditionem fructuarii faciat proprietarius. solum quae etiam invitum dominus cohercere possit. et aristo apud cassium notat plerumque enim coercere. verum si modo fructuario in alio faciat quamvis usufructuarius nec quamvis quae ministerius aut ministrarii ex artificium eius corrumpere possit. nec servum inculcationibus deformare. proprietarius autem servum noxe dedere potest sine dolo malo faciat. quamvis noxe deditio uno non perimit usumfructum. non magis quam usucapio proprietatis que post constitutum usumfructum contingit. Dedebit plane denegari usufructus persecutio. sed quamvis noxe acceptus est ex tunc non offeratur a fructuario. Si quis suum acciderit utilis actio ei exemplo aque fructu actio dandam numquam dubitatur.

Paulus. Usufructu agri legato in locum demortuarum arborum aliae substitute sunt et priores ad fructuarium pertinent.

Paul. Pomponius putat insularum posse vel legari usumfructum et proditur que alii insule proditarie ederentur eo modo. Si quis proprietarius praesit per se non fore quo arbitrio edificia tollantur tunc ei correctione usumfructum ei lego. ut sicco ut vivum aliter quo arbitrio quatenus non fuit nunc sunt edificare non erunt prius usumfructum ei lego. Cassius ceterius veteri omnis non toleat per quod in omnium scelera fructus usus fructus vel fundi aedium usumfructu amocatio exprimendum est.

Ulp. Si igitur legavit fructus annuos fundi cornelianum gaio meio eo lego primo accipi debet hic sermo ac si usufructus esset fundi legatus.

Idem. Si usufructus sit legatus. quicquid in ex opera sua acquirit utere re fructuarii acceptum pertinet sive stipuletur sive ei possessio fuerit tradita. Si vero proprietas institutus sit vel legatum acceperit labeo distinguit. cuius gratia vel heres institutur vel legatum acceperit.

Idem. Sed et si quid donetur servo in quo usufructus alterius est queritur quod si optimum et moribus tritis si quid est et certe placuerit et fructuarii. an quod ei traditum vel donatum est ipsi acquiret. Quod proprietarium proprietario superius fuerit acquiretur et nunc distinguimus. cum agnovimus eum cui cum missi hunc quod donavit vel religiosi sicco dicto dicionis impleverit id quod sinus fructuarius consequatur et contrario ex pietate. fructuarium etiam conditione acceptam dicendum est ipsi acquirat et in mortis causa donatione idem dicendum est.

Idem. Sed et si in stipulatione fructuario acquirit. ita enim in stipulatione etiam acquirit exceptione fructuario.

Iulianus. Quaecumque et si acceptum invitatur vel iteratione ei paruit. Item autem dicimus quod ex operis acquiritur ad fructuarium pertinere. sed et de nuptiis ex regendo etiam operum et enim medica quamquam ea

stipulatione fructuario competere Sabinus respondit. Et Cassius uero octauo iuris ciuilis scribit, ut neque torqueat neque flagellis caedat.

Paul. Si quadratiuus usufructuario promiserit suo in quem usufructus est stipulanti ipsi usufructuario obligabitur quia ut ex suis causis stipulari potest usufructuario.

Vlp. Si servus stipulatur stipulanti sic ut suo fructuario cum dicam dominium fructuario comparatum acquiri. Constantium autem esse cum acquirat ... fructuarius ut putat si numerauerit pretium accepit nec dum in pretium numerauerit sed tantummodo pro cauerit. Interim quaeritur. Iulianus libro ... quinto digestorum scribit et in pretium omnium eius et numerationes pretii esse declaraturam cuius sit. Quamobrem ex re fructuarii fuisse. Itaque et si forte stipulatus sit seruus numeraturus pecuniam, eam numeratio declarabit cuius sit acquisita stipulatio. Ergo et interim incertum esse dominium, donec pretium numeraretur. Quid ergo si amisso usufructu tunc pretium numeraret?

Iulianus. Adhuc quaerit in eum uidetur pretium numeratum. Marcellus uero et Mauricianus amisso usufructu iam putat dominium acquisitum proprietatis domino. Sed Iuliani sententia humanior est. Quid si ex re utriusque pretium fuit solutum, ad utrumque pertinere Iulianus scripsit, scilicet pro rata portione pretii soluti. Quid ergo si forte simul soluit ex re utriusque, ut puta decem milia pretii nomine debebat et dena soluit ex re singulorum, cuius magis fuisse acquirat? Si numeratione soluat, interest cuius prius nummos soluat; nam cuius postea soluit aut uindicabit aut consumptione nummi consumpti acceptionem pertinet. Si uero in sacculo soluit, nihil fecit accipientis, et ideo non dominium acquisisse, cum quia dominium uincetur quia amplius pretium soluit, fructuarius non facit nummos accipientis.

Si operas suas fructuarius iste locauit et in annos singulos certum aliquid stipuletur, eorum quoque annorum stipulatio, quibus usus fructus manserit, acquiritur fructuario; sequentium uero stipulatio ad proprietarium transit, semel acquisita fructuario, quamuis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire nisi ad heredem uel adrogatorem. Proinde si usus fructus in annos singulos fuit legatus et iste seruus operas suas locauit et stipulatus, ut supra scriptum est, puto capitis diminutione amissus fuit ususfructus, mox restitutum, ambulabit stipulatio proprietaria ad heredem rediuit ad fructuarium.

Quod nostrum est, ancilla acquiri fructuario non potest, proprietario acquiratur.

Iulianus quinto decimo digestorum scribit: fructuario non potest acquiri, proprietario quaeri, cum quis seruo, qui ex re fructuarii stipulatur nominatim proprietario ut nisi eius ipsi acquirere. Contra autem nihil autem, si ipse ex re fructuarii nec operis suis fructuario stipuletur.

Seruus fructuarius si usumfructum ipsius dari stipuletur, aut sine nomine aut nominatim proprietario acquirit. Exemplo fundi communis, qui stipulando rem alterius dominis eius nihil agit. Quamquam suam stipulando quod nihil agit, alteri stipulando acquirit solidum.

Idem. Iulianus octauo decimo digestorum scribit: si seruus fructuarius operas suas locauerit, nihil agit. Quamquam et si re mea mihi dari stipulatus sit, nihil agit, non magis quam si uis alienus ... idem fatendum domino qui ei acquirit. Cum autem neque ea stipulatione fructuario ... non me obligabit ... quod quis alterio stipulando acquirit, idem in stipulando

nichil agit. nisi forte integri voluerit domino suo stipulari. ante ut conducere. Cassius fructuarium proprie servus si extraneo re sua sit stipulatus. querit utrum totum acquirere quare et illi usumfructum eiqueretur. nam et in duobus fructuariis sonus? res est apud Scevolam agitatum libro sexto questionum. Et ait vulgo creditum rem proximeque facere. ut si ex re alterius stipuletur parte ei duntaxat queri parte domino. Ceterum si nominatim sit stipulatus nec dubitari debere. quia ad cuius nomine solidum ei queritur. Ceterum si in usu eius stipuletur (ut Pomponius) in usu per nomine accepimus certe et usufructuarium is erit quidem. ut quo casu non totum acquiretur fructuario. proprietatis domino quesitum erit. quod si ex re fructuarii quem posse continere invenitur autem dominus ex re fructuarii et ex operis posse acquiri. Dicit tamen? quotiens iure legati usufructus sit constitutus. aut per traditionem stipulationem ut alium quemcumque modum intercedentem veterem proprietatis sententia. Quintum annus sextodecimo scriptum est omnia fructuario acquiri.

Paulus. Si operas suas locavit servus fructuarius. et perfecto tempore locationis ususfructus interierit. quod superest ad proprietatem pertinebit. Sed et si ab initio certam summam proprio certas stipulatus fuerit. capite diminuto eodem dicendum est.

Ulpianus. Si pendentes fructus iam maturos reliquisset testator. fructuarius eos feret si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset. nam et stantes fructus ad fructuarium pertinent. Cassius solus fuit tabernas ad merces suas vendendas ut ad negotiationem. utrumque permittetur fructuario locare eas etiam alias merces. et ius solum observando, ne ea abutatur usufructuarius. ut et Iuventius, proprio utatur usufructu. Et si in usufructu

vicarius legatus est cuius testator quinque millibus ... cum deceptus ut ante usufructu ut ante eius ut per ipsa utetur. Si quid cloacarii nomine debeatur, vel si quid ob formam aqueductus quae per agrum transit pendatur, ad onus fructuarii pertinebit. Sed et si quid ad collationem viae, puto hoc quoque fructuarium subiturum. Ergo et quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus debetur. Sed et si quid municipio, nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere solent et fisco fusiones prestare. Hec onera ad fructuarium pertinebunt. Si qua tributa usufructui imposita est, fructuarius sustinere debebit. Unde et superpositiones? fructus debeatur, ...te puto dicendum. Sed et si quis sub pena cum stipulatus fuerit, ut ... usufructus eius fuit legatus observare hec fructuarium debere et puto eum observare debere. alioquin non boni viri arbitratu uti frui.

Pomponius. Nummis matrimonii aureorum vel argenteorum veterum quibus pro gemmis uti solent usufructus legari potest.

Ulpianus. Omnium bonorum usufructus posse legari. nisi excedat dodrantis existimationem.

Celsus. Iulianus libro sexagesimo primo scribit et verius.

Paulus. Si aliquas edes ex his quas ad usumfructum legavit posse heredem marcellus scribit. altius tollendo obscurare luminibus. quoniam tantum per eos obscuratis edibus. quod usque adeo temperandum est. ut non in totum edes obscurentur. sed modicum lumen quod habitantibus sufficiat habeant.

Idem. Etiam id in usufructuariam quod fructuarius debuit, si elevet ut exercitationem ex eius operis fecerit.

Pomponius. Si quis unas edes quas sola

[illegible]

let. ut fundum ut tradat excepto per
legis persecutionem. veluti usu-
usufructu. Si sic excipiat ut pusca
sibi ut in vitam liceat vel alteri excepti
o. cum ex multis causis propter fructum
perpetur et vitam eius exceptio sive ipsi
vel sive usque ad mortem eius qui excepit
ius videtur exceptus.

Papinianus. Si Titio fructus Maevio
proprietas legata sit vivo testatore Titio
cedat nichil apud scriptum heredem re-
linquitur. Et Neratius quoque respondit. Cum
usumfructum mihi cui cavi non effectum
proprietatis optinere invenit. Vel usufructu
ut fundi portio petatur et absolutione
secuta postea pars alia que accrevit
vindicetur iniuste quod proprietatis iudi-
care rei exceptionem obstare. In usufru-
ctu non obstare dicit Iulianus. quoniam
portio fundi velut alluvio portioni per-
sone fructus accresceret.

Iulianus. Quotiens duobus ususfru-
ctus legatur ita ut alternis annis utan-
tur fruantur. si quidem ita legat: Titio et
Maevio post dici prius Titio deinde Maevio
legatum datum. Si vero eiusdem nominis fuerint
et ita scriptum fuerit Titius usumfructum
alternis annis habeto. non consenserit ut eorum
prior utatur invicem sibi impedient.
Quod si Titius eo anno quo fruendum [illegible]
etate accepisset. interim legatum non
debebit. sed ad Maevium alternis annis us-
fructus pertinebit. Si Titius proprietatem
alienam debebit eum usufructu sive contra u-
susfructus Maevio legatus fuit. et in-
terim proprietatem ab herede accepto. pendente
autem condicione eam tamen alienaverit. ad
legatum admittatur. Si ego tibi [illegible] usu-
fructum fundi legavero usumfructum
vindicabit. et cum herede tuo aget ex
testamento. et consequetur ut neque heredes proprietatis
impensas quas in cultura fecerat re-
cipiat. Cum [illegible] in singu-
las res ususfructus legetur partem

inter se putet quod heredes in esse fuerint.
Usus fructus si post certum legatum
petendi post [illegible] aut usufructu le-
gato. ante usus fructus peti potest.
quia honorum suorum fructum usui legat.
non solum eorum que in spe fuerint sed et
sive consensum usumfructum legari videtur
iussum aut honorum ceterorum.

Idem. Si ususfructus legatus est et
heres scriptus ob id tardius ad lega-
tum pervenitur. [illegible]
ut Sabino placuit. Cum ususfruct-
fundi mihi legatus est. si ego ideo uti
fruitus fuissem ut et usus est. deinde
ergo ad vite extimationem legatum [illegible]
nichilo magis eum [illegible] Sabinus
respondit. nam quamvis [illegible]
ne [illegible]
eius ubertatis eandem manere [illegible]
mortis mee aut capitis diminutionis
interventu futurus esset.

Africanus. Qui usumfructum are-
legavit. insulam ibi edificavit ea
vivo excedit. ut cessata est. usumfructum
tamen deberi existimavit. Contra autem non
idem iuris esse si insule usufructu le-
gato. area deinde insula facta sit.
Idemque et si usus proprius legatus
sit. deinde facta [illegible]
licet enim per structuram qualitatem scrip-
tum restituta non tamen eos esse quorum us-
usfructus legatus sit. Cum stipula-
tus sum a Titio fundum Cornelia-
num detracto usufructu Titius deces-
sit. Quesitum est quomodo heredes eius
prestare oportet. Respondit referre qua
mente usus fructus exceptus sit. Nam si
quidem hoc actum est ut inclusive
proprium usus fructus constitueretur. solam
proprietatem heredem debituris. Si vero autem
actum sit ut promissori duntaxat
usus fructus exciperetur. plenam proprietatem
heredem eius debitur. Sic [illegible]
infestius in causa legatorum apparet.

[illegible]

rerum si heres eius a quo deducto usufructu proprietas legata sit · post quam ex testamento agetur cessisset minus dubitandum quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus · et si usus fructus in diem vel sub condicione similiter legatus sit et pendente condicione heres decesserit.

Usufructus fundi ... legatus sit cui per heredem stetit quominus praestaretur · fundus mortuus est aliud dici non posse quam eum obligatum esse heredi · quod interfuit legatarii ut mora facta non esset · scilicet ex eo tempore in diem in quo fructuarius sit mortuus usufructus extimetur · cui illud quoque consequens esse ut si fundus moriatur similiter ex eo tempore quo mora facta sit in diem mortis extimatio ususfructus heredi eius praestetur.

Idem. Si tamen manus certe per eos usumfructum certe tam stipulatus esset praeterea fecerit quominus darentur · quamquam minus transierit quod iuris sit · idem dicendum certe annorum per unumquodque operas certas tam stipulatus sum · et simul quinque fuerint praeteritae · respondi eius temporis usumfructum et operas recte peti · quod praeterea transactum est quominus darentur.

Marcianus. Non amittitur usufructuarius si ne ipse utatur nec nomine eius alius putat qui emit vel conduxit vel cui donatus est vel qui negotium eius gerit · plane illud interest quod si vendidero usumfructum et emptor non utatur videor usumfructum retinere.

Gaius. Quia qui pretio fruitur non minus habere intelligitur quam qui principaliter utitur fruitur.

Marcianus. Quod si donavero non alias retineo nisi utatur.

Idem. Statue et imagines usumfructum posse relinqui magis est · quia et ipse habent aliquam utilitatem si quo loco opportuno ponantur · et licet pecora quedam talia sunt ut magis in ea impendamus quam de illis acquiramus

minus tamen usus fructus eorum legari potest.

Florentinus. Si alii usufructus alii cuius is est res legetur · id percipiet fructuarius quod usuario superest · nec minus et ipse fruendi causa et utendi habebit.

Cum res aut extimatio eius usus fructus tibi legetur interest · nam si quae rerum legetur deducto eo quod praeterea tibi legatum est exiges vel usumfructum feres · sin autem extimationis fructus usus legatus est · sin autem extimationis fructus usus legatus est · id quoque extimabitur quod praeterea tibi legatum est · nam saepius idem legatum ... non ampliat testator legatum · res autem legata et extimatione eius legato ampliare legatum possumus.

Ulpianus. Etiam partis bonorum usufructus legari potest · si tamen non sit specialiter facta partis mentio · dimidia pars bonorum continetur.

Neratius. Usufructuarius novum tectorium parietibus qui rudes fuissent imponere non potest · quamvis tamen et si meliorem excolendo edificium domini causam facturus esset · non tamen id iure suo facere potest · aliud enim est tueri quod accepisset · aliud novum facere.

Gaius. Sicut impendia cibariorum in servum cuius usufructus ad aliquem pertinet · ita et valitudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

Paulus. Si heredes scripto et emancipato per tertium filio centum deducto usufructu proprietas legata sit · partita et tertia vice as bonorum possessione plena proprietas pietatis respectu ei praestanda est. Cum testator usufructuario ut heres reficeret insulam cuius usumfructum legavit · potest fructuarius ex testamento agere ut heres reficiat.

Pomponius. Quod si heres id non fecerit et ob id fructuarius frui non potuerit · heres fructuarii eo nomine habebit actionem qua

[illegible]

ex fructu eam inutiliter necessarias facere heres; licet ususfructus morte eius interisset.

Paulus. Si absente fructuario heres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem adversus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiciat. Sed si paratus sit recedere ab usufructu fructuarius, non est cogendus reficere, sed actione negotiorum gestorum liberatur. Cum silvam ceduam et si intempestive cesa sit in fructu esse constat, sicut olea inmatura lecta, item fenum inmaturum cesum in fructu est.

Pomponius. Si uni et tibi Sempronio et Mutio Seio ususfructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem habeo, Titius et Mutius ex parte eorum quadrantes habent.

Paulus. Titius Mevio fundum Tusculanum reliquit, eiusque fideicommisit ut eiusdem fundi partis dimidie usumfructum Titie prestaret. Mevius vineam vetustate corruptam non etiam in agris serviendis fructibus reffecit. Quesitum est an super his partibus porticus usumfructum Titia agnoscere debeat. Respondit Scevola: si prius quam ususfructus prestaretur necessario edificasset, non aliter cogendum restituere, quam ut eius sumptuum ratio habeatur.

Marcellus. Titio anno moriente ususfructus inutiliter legari intelligitur, nisi tempus non collatus quo a persona discedere incipit.

Idem. Usufructu relicto si tributa eius rei prestentur, ea usufructuarium prestare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatorem placuisse probetur hec quoque ab herede dari.

Iavolenus. Si cuius insule ususfructus legatus est, quamdiu quelibet portio eius insule remanet, totius soli usumfructum retinet.

Idem. Si sub conditione ususfructus fundi a te herede legatus est, tu fundum mihi vendidisti et tradidisti detracto usufructu: quero si conditio extiterit, aut extincta ususfructus ad quem pertineat. Respondi: intelligo te de usufructu querere qui legatus est. Itaque si conditio eius legati extiterit, dubium non est quin ad legatarium ususfructus pertineat, et si aliquo casu ab eo amissus fuerit, proprietati fundi restituatur. Quod si conditio non extiterit, ususfructus ad heredem pertinebit. Item ut meus ipse omnia eatenus fruetur, que ad amittendum usumfructum pertinent, et sua non solet. Ceterum in eius modi venditionibus spectandum erit quod inter emptorem et venditorem convenit; ut si apparuerit legati causa eum usumfructum exceptum esse et si conditio non extiterit, restitui a venditore emptori debeat.

Pomponius. Si infantis ususfructus legatus sit, et si nullus intellectus sit, tamen cum infantis etatem excessit esse incipit.

Gaius. An ususfructus nomine actio municipibus dari debeat, quesitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est. Qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente usufructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. Unde sequens dubitatio est quousque tuendi essent in eo usufructu municipes; et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis vite longevi hominis est.

Papinianus. Dominus fructuario predium quod ei pure fructu fruebatur legavit. Idem predium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio exheredato, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est. Mansisse fructum integrum ex post facto apparuit. Cum fideicommissum fructus prediorum ob alimenta libertis relicta pro tum emolumentum ex persona uniuscuiusque libertorum accedentium ad dominum pro

[illegible marginal glosses]

proprietatis relinquit.

Scevola. Defuncta fructuaria mense decembris iam omnibus fructibus qui in his agris nascuntur mense octobri per colonos sublatis questitum est utrum pensio heredi fructuarie solvi deberet. quamvis fructuaria ante kalendas martias quibus pensiones inferri debeant decesserit. an dividi debeat inter heredem fructuarie et rem publicam cui proprietas legata est. Respondit rem publicam cum colono nullam actionem habere. fructuarie vero heredem sua die secundum ea que proponerentur integram pensionem percepturum. Item quesiit cum in eo legato ex redactu fructuum oleis et pomis que adeo magnum ferramentorum prestent sexta quereretur an pretium de his usus fructus videatur. respondi non usumfructum sed sextam ex eo quod redactum esset pretium legatam. Item questitum est si usus fructus non esset an quot annis pretium sextam redacta legata erit redacta quot annis in tempus relictus. nisi contrarium specialiter a testatore appareatur.

Paulus. Arbores vi tempestatis non culpa fructuarii eversas ab eo substitui non placet. Cum quod in fundo nascatur vel quod inde percipitur ad fructuarium pertinet. pensiones quoque iam ante a locatore agrorum si ipse quoque specialiter comprehense sint. sed ad exemplum venditionis nisi fuerint specialiter excepte potest usufructuarius conductorem repellere. Cese arundines et pali? responsum in eo quoque fundi vectigali esse consueverit ad fructuarium pertinet.

Idem. Quicumque fundo in usufructuarius aut celestius? decesserit omnium sunt acquirantur agentis. Sed si medio tempore augetur vel minuitur usufructus ex receptis aut a fructibus utilis actio tribuitur. Cum de fundi cuius usus fructus petitur non a domino possideatur actio redditur. et ideo si de fundi proprietate inter duos questio sit fructuarius in eo omnino in possessione esse debeat. satisque ei a possessore cavendum est quod non sit prohibiturus frui eum cui ususfructus relictus est quamdiu de iure suo probet. Sed si ipsi usufructuario questio moveatur interim ususfructus eius differtur. Sed cautione de restituendo que ex his fructibus percepturus est vel si satis non detur ipse frui permittitur.

Neratius. Usufructuarius novum in parietibus non potest imponere. et ostium? fructuarii consummare non posse placet. et si eo loco alter uti non posset. Sed nec eius quidem usufructu hoc specialiter adiectum sit ut utrumque ei liceat.

Tryphoninus. Usufructuarium venari saltibus vel montibus possessionis probe dicitur. nec aprum aut cervum quem cepit proprium domini capit. sed fructus aut iure gentium aut suos facit. Cum vivariis inclusae fere in ea possessione custodiebantur quando usus fructus cepit, numerare? eas fructuarius possit, occidere non possit. alias si quas ipse incluserit opera sua, ut post mortem eius interciderint delapse ve fuerint, ipse fructuarii iuris sunt. et quemadmodum ne per singula animalia facultatis fructuarii per descriptionem difficile est enumeratum sit, sufficiet enim numerum per singulas quasque species ferarum finito usufructu domino proprietatis assignare qui fuit coepti ususfructus tempore.

Paulus. Quod nostrum non est transferemus ad alios. veluti is qui fundum habet quamvis usumfructum non habet tamen usumfructum cedere potest.

Ulpianus. Cum fructuarius paratus est usumfructum derelinquere non est cogendus domum reficere in quibus casibus et usufructuario hoc onus incumbit.

debet

sexta

frugi

Sed et post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere usumfructum dicendum est absolvi eum debere a iudice.

Pomponius. Si cum fructuarius debeat quod suo suorumque facto deterius factum sit reficere, non est absolvendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit. debet enim omne quod diligens pater familias in sua domo facit et ipse facere. Nec magis heres reficere debet, quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.

Paulus. Cum usufructuario non solum legis Aquilie actio competere potest, sed et servi corrupti et iniuriarum, si servum vel torserit vel quaedam deteriorem fecerit.

Ulpianus. Vetus fuit questio an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti sententia optinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest. hac ratione nec usumfructum in eo fructuarius habebit. quid tamen si fuerit et partus usus fructus relictus, an habeat in eo usumfructum? et cum possit partus legari, poterit et usus fructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Plane si gregis vel armenti sit usufructus legatus, debebit ex agnatis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum.

Pomponius. Vel inutilium alia summittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse: nam alioquin quod nascitur fructuarii est, et cum substituit, desinit eius esse.

Ulpianus. Quid ergo si non faciat nec suppleat? teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris civilis. Interim tamen quamdiu summittantur et suppleantur capita que demortua sunt, cuius sit fetus queritur. et Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium, ut si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: que sententia vera est. Secundum que si fetus perierit, fructuarii, non proprietarii, et necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Cassius Gaius libro decimo describit. Certe fetus demortuum ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur debere eum summittere, totiens verum est, quotiens gregi vel armenti vel equitii, id est universitatis usufructus legatus est: ceterum si singulorum capitum, nichil supplebit. Item si forte eo tempore quo fetus editi sunt nichil fuit quod summitti deberet, nunc est, post editionem, utrum ex his que edentur summittere debebit, an ex his que edita sunt? puto autem verius ea que plena grege edita sunt ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. Summittere autem factum est. et Iulianus propter dicit dispertire et dividere, et divisionem quandam facere, quod domini erit summissorum proprietarii.

Marcellus. Si in area cuius usufructus alienus esset quis edificasset, intra tempus quo usufructus perit superficie sublata restitui usumfructum veteres responderunt.

Ulpianus. Si domino nuce proprietatis usumfructum legavit, unus est, ut Mecianus scribit libro tertio questionum, desiderio commissi valere legatum, forte inutiliter testatoris ut ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. plus admittit Mecianus et si post aditam hereditatem accesserit usufructus, ante diem cedere et ad legatarium pertinere.

Pomponius. Si aree usufructus legatus

[illegible marginal gloss]

sit mihi posse me eam vi edificare custodire et eam munire eum que in arte sunt.

Gaius. Si testatio suo et patrimonio meo legatus sit usufructus, tale est legatum quale fuit et tibi legatus esset, et ideo dubium non est quin equaliter ad nos pertineat.

De usufructu accrescendo.

Ulpianus. Quotiens usufructus legatus est, ita inter fructuarios est ius accrescendi, si coniunctim sit usufructus relictus. ceterum si separatim unicuique partis rei usufructus sit relictus, sine dubio ius accrescendi cessat. Et ideo apud Iulianum libro tricesimo quinto digestorum queritur, si communi servo usufructus sit relictus et utrique ex dominis adquisitus, an altero repudiante vel amittente usumfructum alter totum habeat. et putat ad alterum pertinere. et licet dominis usufructus non per partes, sed pro dominicis partibus adquiratur, tamen persona ipsius, non dominorum inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accrescere. Idem ait et si duobus separatim usufructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis usumfructum non ad totum sed ad solum pertinere debere, quod solum iunctum cum que sua velit est. nam domini quod ut unius vertitur potest dici usumfructum in suo statu esse. Idem est et si duobus coniunctim, aut separatim usufructus esset relictus. Cum tamen et sint duobus coniuncti tibi usufructus legatus alteri accessit, ut putat si mihi et usufructus fundi separatim tertio et tibi similiter fuit relictus. nam ut Celsus libro octavo decimo digestorum et Iulianus libro tricesimo quinto scribit, concursu partes habent, quod et in proprietate contingeret. nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usufructu hoc plus est, quod et constitutum et postea amissum nihilominus

omnimus ius accrescendi admittit. Omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, et ut Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usufructus cotidie constituitur et legatur, non ut proprietas eo solo tempore quo vindicatur. Cum primum itaque non inveniet alterum qui sibi concurrat, solus utetur in totum. nec refert coniunctim an separatim relinquatur. Et Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scripsit: Si duobus heredibus institutis deducto usufructu proprietas legetur, ius accrescendi heredes non habere, nam videri usumfructum constitutum non per partes divisum. quod

Africanus. Itaque amissa parte usufructus ad legatarium redeat eiusdem amittere et proprietarium. quod

Ulpianus. Idem Neratius putat cessare ius accrescendi libro primo responsorum, cum coniuncti sine re dicti estis. toties ius ius accrescendi esse quoties in duobus qui in solidum habuerunt concursu divisi sunt.

Et Neratius libro octavo decimo scribit: Si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem tradiderint, ut eorum admisit usumfructum ad proprietatem redire, si non ad totum, sed eam que usumfructum ei parti accedere quam ipse tradidit ad eam partem reverti debere. aqua mutatio dominis est enim non solum aut si duobus usufructus legetur est ius accrescendi. verum et si alteri usufructus alteri fundus legatus est. nam amittente usumfructum altero cui erat legatus, magis ius accrescendi ad alterum pertinet quam redeat ad proprietatem. Et hoc novum. nam et si duobus usufructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius accrescendi non perimitur neque ei apud quem consolidatus est, neque a re eo ipse quibus modis admittet ante consolidationem, idem et in cadu amittet ita et Neratio et Aristoni videtur, et Pomponius probat.

[illegible marginal gloss]

Diffusione accrescendi

Iulianus.

Iulianus. Si tibi proprietas fundi pure legata sit, mihi autem et Maevio et eiusdem fundi usus fructus, et tu nobis eius excessum ... Maevius tertiam partem in usufructu, tu autem proprietati mixtam(?) ... nec autem ego sive Maevius capite minuti fu[erimus], ... Maevius inter(?) et alterius omnium dividetur. Ita autem semisse in usufructu habeat ... si quis nostrum capite minutus non fuerit, ad te proprietas cum parte dimidia ususfructus pertineat.

Gaius. Et si traditum(?) ... aliam(?) proprietate deducto usufructu ... putat Iulianus adcrescere. Neque enim ... universi(?) ... ususfructus.

Ulpianus. Idem si apud unum ex ... fructuarius consolidatus sit ususfru[c]tus. Nam sicut proprietas deducto ususfru[c]tu legata sit, et in parte ususfructus ... ius adcrescendi ... et ... ita(?) ... ad proprietatem reverteretur. Si mihi ususfructus fundi pure vel sub condicione legatus sit, post dies totius fundi ususfructum ad me pertinere ... si capite minutus fuero totum amittere, si ... totum usumfructum ad te pertinere. Si forte capite deminutus fuero ... usumfructum.

Paulus. Si quis Titio et heredibus suis usumfructum legavit dimidiam, Titius dimidiam heredes ... quasi ita scriptum esset: Titio et Seio cum heredibus et Maevio ... partes fient ut maneant heredes ... Titius tertiam Seius, nec enim ... ita legetur Maevio ... et ... et Maevio.

Ulpianus. Si mulieri ... usumfructum legetur ... filiis eius ... mater mortua ... ususfructum ... accrescendi. Nam et Iulianus libro tricesimo digestorum ait.

... intellegendum meo consilio uxores heredes scripsit ... non ut legatarios eos nominavit ... velle magis se ... ut uxores secundum ... Pomponius querit quod ... fuerit ... heredes aut filios legatarios esse intellegendos, et ... noluit eos uxores simul cum ... legatariam esse intellegendam, et ... in hoc casu ... eventu.

Africanus. Si proprietas fundi duobus, ususfructus uni legatus sit ... in usufructu ... semisse ... fructuarius ... et usufructu legatarius sit.

Ulpianus. Interdum pars ususfructus ... non ... accrescit. Nam si usufructus duobus fuerit legatus et alter ... usumfructum mox collegatarius ... ususfructum amisit, pro dimidia ... ad quam amisit, quae ... usus eius ... est ... collegatario ipsi accrescit, non domino proprietatis ususfructus ... adcrescat ... amissi.

Papinianus. Cum singulis ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur, non minus quam si ... portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. Unde fit ut inter eos ius accrescendi non sit.

Ulpianus. Cum ... ab alio herede ususfructum vindicat.

Quando dies legati cedit

Ulpianus. Quamquam ususfructus ex fruendo consistit, id est facto aliquo eius consistitur, ... tamen cedit dies semel. Aliter atque in ... in dies vel menses singulos quibus legatur ... cum ... et menses dies legati cedit. Unde ... ususfructu

cum in dies singulos legetur vel in annos singulos, an semel cedat; et puto necesse esse, sed tamen adiecta ut plura legata sint. Et ita libro quarto digestorum Marcellus probat. Ideo autem in diebus ususfructus legatus est, quod cum ususfructus legatus sit qui cottidie capi non potest, veniat multiplex legatum. Sed dies usufructus legati quibus frui potest.

Dies autem ususfructus non prius cedit quam hereditas adeatur: tunc enim constituitur ususfructus cum quis iam frui potest.

Hac ratione et si heredi ab herede ususfructus legetur, Iulianus scribit, quamvis certa legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen ipsa spectari personam eius cui adquiritur, qui iam frui possit. Item si heredi ususfructus legetur, dies eius non cedet, nisi cum dies venerit; posse enim ususfructum et ex die legari et in diem constitui. Proinde si ante ususfructus ante aditam hereditatem dies non cedit. Sed actio de usufructu et quod Scevola ait fuit legatus ususfructus, cum et Scevola ait agentem ante diem ususfructus nihil facere, quamvis alias qui ante diem agit male agit.

Quibus modis ususfructus vel usus admittatur

Ulpianus. Non solum ususfructum amitti capitis diminutione constat, sed et actionem de usufructu. Et parvi refert utrum iure sit constitutus ususfructus, an vero tuitione pretoris. Proinde traditus quoque ususfructus, item in fundo vectigali vel superficiario non iure constitutus, capitis diminutione amittitur. Sed ita demum amittitur capitis diminutione ususfructus, si iam constitutus est. Ceterum si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. Cum tibi fundus ex die legatus esset et ususfructum mihi rogatus es restituere in eodem tempore, si capite minutus fuero intra legati tui diem, fructum nescio an salvus sit mihi ususfructus, qui ante diem capitis minutio intervenerat, quod recte dici potest. Sed quia tamen capitis diminutio eum ususfructum perimit qui iam constitutus est, ut si in singulos annos vel menses vel dies legatus sit, is demum amittitur qui iam cessit. Et si forte in annos singulos legatus est, illius anni duntaxat ususfructus amittetur, cum insequentes eius (?) nondum dies eius cedit.

Papinianus. Si duobus separatim alterius proprietas, alterius ususfructus relinquitur, contrarius proprietas iudicata est (?). Cum ususfructus legatarius in unum fundum (?) alternis annis legatus legatus sit ususfructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore quo ius fruendi legatario non est. Quod si ex duobus illis alter decedat, priores tempori plena proprietas erit; neque enim accrescere alteri quicquam potest, quia per particulam pars (?) quasi in partem non convenit alterius fructus integro (?) proprietatis. Eodem modo et si capitis diminutione interciderit, quia particula legata fuit illius annui fructus, sinistro (?) fructus amissus fuit. Quod et uno legatario qui fructum in singulos annos accepit defendendum est, ut commemorato tempore repetitionis potestatem habeat. Cum in singulos ususfructus alternis annis legatur, sic fiat ut inter eos annuum (?) dividatur; quod non id actum videtur ut conveniret eundem (?) referret duobus simul an alternis annis legatur. Quod sane ut primum annum petere non poterit, non magis quam si fuerit legatus ita fuisset, an singulis alternis annis. Nam si a tempore noluerit, aut fuerit refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

Ulpianus. Sicut in annos singulos ususfructus legari potest, ita capitis minutione amissus legari potest, ut ad ...

[illegible gloss]

datur quotiens capite minutus esset eo legato ut sic: Quotiens amissus esset, et tunc si capitis minutione amittatur repetitus videtur. Unde tractatum est, sicuti dividatur ususfructus legatus sit, an iteratur repetitus, quotiens amissus est, quod Marcianus reprobat et putat repetitum videri. Quare si in singulos annos sit legatus, ut puta usque ad decennium, ut maxime erit dicendum. Et cum repetitio queritur per amissum capitis minutione usumfructum, queritur an ius accrescendi secum salvum habeat, ut puta Titio et Maevio ususfructus est, et Titius capite minutus esset, eidem usumfructum legavit. Quesitum est, an Titius ex repetitione usumfructum habens ius accrescendi salvum esset. Et Papinianus libro septimo decimo questionum scribit salvum esse, proinde ac si alius esset Titio in usufructu substitutus, nam et si non verbis tamen coniunctus videtur. Sed et Papinianus querit: si Titio et Maevio usufructu legato in repetitione usufructus non toti Titio, sed pro parte relegasset, an vincetur, an iunctus? Et sic querit, si Titius amiserit totum, solido accrescere, an quia sine eius amissione non totum accrescere, sed pro parte ad portionem redire? Que sententia habet rationem: neque enim potest dici eo momento quoque amittere usumfructum, et resumere etiam qui ei usufructu accrescere. Placet enim nobis ei qui amittit usumfructum ex capitis minutione nihil accrescere. Cum morte quoque ad Titium usumfructum non recepit, dubitatione est cum usufructuarii morte extinguatur, sicuti si quo alio modo quod persone coheret.

Marcianus. Si legatum usumfructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere pretor debet, ut ex fideicommisso in ipsa causa magis quam legatarii.

Ulp. Repeti potest legatus ususfructus amissus qualicumque ratione, dummodo non morte, nisi forte heredibus eum legavit. Cum quis usumfructum solum suum alienavit, per quem ususfructus ei adquisitus est, dubium non est quin ususfructus per eum adquisitus retineatur. Rei mutatione interire usumfructum placet. Veluti ususfructus mihi edium legatus est: edes corruerunt vel exuste sunt: sine dubio extinguitur. An et aree? Certissimum est exustis edibus nec aree nec cementorum usumfructum deberi. Et ita Julianus. Si aree sit ususfructus legatus, et in ea edificium sit positum, rem mutari et usumfructum extingui constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur.

Pomp. Sed et interdictum quod vi aut clam usufructuario competit.

Ulp. Nisi sublato edificio usufructus aree nichil cessit, temporis scilicet quibus fructus perit translato.

Ulpianus. Agro usufructu legato si villa diruta sit, ususfructus non extinguetur, quia villa fundi accessio est, non magis quam si arbores ceciderint.

Paul. Sed et eo quoque solo in quo fuit villa uti frui potero.

Ulp. Quin etiam si fundus cuius ville fuit accessio, videamus ne si fundi ususfructus extinguatur. Et ego dicendum ut non extinguatur. Non tamen si edes ad aream redacte sunt ususfructus extinguitur. Unde si demolitas edes testator alias novas restituit, plane si easdem restituat, licet omnis nova fabrica sit, idem erit novis edibus. Cum agri vel loci ususfructus legatus sit, si fuerit inundatus ut stagnum iam sit aut palus, procul dubio extinguetur. Sed et si stagni ususfructus legetur, exaruerit ut ager sit factus, mutata re ususfructus extinguitur. Non tamen si aree ususfructus legetur ubi vinee

[illegible]

sint penitus, ut conpluto extingui.

Certe si uiue usufructu legato scala uiue sancte fuerint facte, sine dubio ususfructus extinguitur. Si massae ususfructus legetur, et ex ea uasa sint facta, ut cornua, Cassius apud Urseium scribit interire ususfructum. quam sententiam puto ueram. proinde et ornamentis dissolutum aut transfiguratum extinguit usumfructum. Iulianus quoque usufructu nauis scribit: siquidem per partes refecta sit usumfructum non interire. Si autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla preterea adiecta restaurata sit, usumfructum extingui. quam sententiam puto ueriorem. nam si domus mea et ei fuit diruta et ex isdem cementis tignis ceterisque fuit restituta, ususfructus extinguitur. Quadrige usufructu legato si unus equus decesserit, an extinguatur ususfructus queritur. Ego puto multum interesse, equorum an quadrige ususfructus sit legatus: nam si equorum, superstitum usus fructus remanebit; si quadrige, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

Paul. Nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

Ulpianus. Si cui balnei ususfructus legatus sit et testator hereditatem hoc fecerit, ut sit ab ire et dietam fecit, dicendum est usumfructum extinctum. proinde et si instrumentis relinquit usumfructum et eum ad aliud ministerium transtulit, et extinctum usumfructum esse dicendum erit.

Paul. Si fructuarius messem fecit et decessit, stipulam que in messe iacet heredis eius esse Labeo ait: spicam, que terra teneatur, domini fundi esse, fructumque percipi spica aut feno ceso aut uua adempta aut excussa olea, quamuis nondum tritum frumentum aut oleum factum uel uindemia coacta sit. sed ut uerum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter obseruandum de ea olea, que per se deciderit.

Iulianus ait. Fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit, bone fidei autem possessoris mox quam a solo separati sunt.

Pompon. Excepta capitis minutione et morte reliquae cause ut proprie interitum ususfructus incipiunt.

Ulp. Si [illegible] proprietarius ad libertatem perduxit, si forte ususfructus fuerit tantum in legatus quadam manumittatur, nam incipiente proprietario manumittere extinguet ususfructus.

Item. Si usus condicione in legatus sit ususfructus, medio quoque tempore sit penes heredem: potest heres usumfructum alii legare. que res facit ut si condicio extiterit mei legati, ususfructus ab herede relictus finiatur. quod si ego usumfructum amisero, non restituetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat. quod ex diuersis testamentis uel coniunctionis non contingit.

Iulian. Si tibi fundi ususfructus pure, proprietas autem sub condicione Titio legata fuerit, pendente condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit, neque interest, quod detracto usufructu proprietas sit legata: eum enim dum proprietatem adquiris ius omne legati usus fructus amisisti.

Pompo. Si seruo hereditario ante aditam hereditatem legatus ususfructus fuerit, magis placet adita hereditate eum usumfructum ad te transire, nec mutari quasi mutato domino, quia nec dies antecessit quam tu heres extitis.

Gaius. Neque ususfructus neque usus actus uel domini mutatione amittitur.

Paul. Si quis usumfructum habet, si tantum utatur quia existimet se usum tantum habere, an usumfructum retineat? et si quidem sciens se usumfructum habere ...

[illegible]

utitur in ueste. nichilominus et fruitur. Sed nec si ignoret puto eum amittere usumfructum. non enim ex eo quod ipse utitur, sed ex eo quod putauit se scire.

Modestinus. Si usus fructus ciuitati legetur et aratrum in ea inducatur, ciuitatis esse desinit, ut passa est Cartago. ideoque quasi morte desinit habere usumfructum.

Pomp. Si mulieri usus domus legatus sit, et maritus trans mare profectus sit, et constituto tempore ad admittendum usum abfuerit maritus, non domo usus fuerit, retinetur nichilominus usus, quemadmodum si familiam suam in domo reliquisset. eaque propter retinetur, et magis probandum est, si uxorem in domo relinquit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit.

Idem. Si ager cuius usus fructus noster sit flumine uel mari inundatus fuerit, amittitur usus fructus, cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. Ac ne piscando quidem retinere poterimus usumfructum. Sed quemadmodum si eodem impetu discesserit aqua quo uenit, restituitur proprietas, ita et usumfructum restituendum dicendum est.

Iauolenus. Cum usumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit, deinde ab eo recessit. ius quoque usus fructus restitutum esse Labeoni uidetur, quia id solum perpetuo eiusdem iuris mansisset. ita id uerum puto, si flumen inundatione hortum occupauit. nam si alueo mutato inundare coepit, amitti usumfructum existimo, cum is locus alueus publicus esse coepit, neque in pristinum statum restitui posse. Idem iuris in itinere et actu custodiendum esse Labeo ait. de quibus rebus ego idem quod in usufructu sentio. Labeo nec si ruina uitio sublata ex fundo meo et alia refecta esset, idcirco eius esse desinit solum, non magis quam exarato agro.

Pomp. Placet certe partis uel pro indiuiso usumfructum non utendo amitti.

Paul. Si ager ab hostibus occupatus siue usus fructuarius captus liberatus fuerit, iure postliminii restituetur usus fructus.

Idem. Si seruus in quo usus fructus alienus est noxe dedatur a domino proprietatis, usufructuario non liberabitur, et fructuarius uirtute proprietatis compatietur.

Idem. Si usus fructus alicuius annuus legetur, non posse non utendo eum amitti, quia plura sunt legata.

Ulp. Si fundum a me proprietarius conduxerit eumque fundum uendiderit Seio non deducto usufructu, an usumfructum retineam per emptorem? Et ait, licet proprietarius mihi soluerit pensiones, et usumfructum amitti, quando non meo nomine, sed suo fructus est emptor. tenere plane me ex locato proprietarium, quanti mea intersit id factum non esse. Quamquam si a me conductum usumfructum quis alii locauit, retinetur usus fructus. Sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti. non enim meo nomine fruitur colonus. Sed si emptori a me usumfructum proprietarius uendiderit, an amittere usumfructum querendum est, et puto amitti, quoniam hic non ut a me emptor fruitur fundi emptor. Item Pomponius querit, si legatum michi usumfructum rogatus sim tibi restituere, an per te fruente, ait, nec amittatur usus fructus, et adduplicat se rem? ac quod est uetius quod Marcellus notat, michi parere fidei commissario necesse; suo nomine enim utetur, actionem eum habiturum.

Gaius. Cum autem mortuum partum in fructu non est, quia mortuo eo usus fructus extinguitur.

Pomp. Cum gregis usus fructus legatus est, et usque eo numerus peruenit gregis, ut grex non intelligatur, perit usus fructus.

De usufructu earum rerum que usu consumuntur uel minuuntur

Ulpian. Senatus censuit ut omnium rerum quas in cuiusque patrimonio esse constaret usus fructus le-

gari possit quo senatusconsulto inductum videtur ut earum rerum que usu tolluntur vel minuuntur possit ususfructus legari.

Gaius. Sed de pecunia recte caveri oportet his quibus eius pecunie ususfructus legatus erit. Quo senatusconsulto non id effectum est ut pecunie ususfructus proprie esset, nec enim naturalis ratio auctoritate senatus potuit commutari, sed remedio introducto cepit quasi ususfructus haberi.

Ulpianus. Posteaquam omnium rerum ususfructus legari potest, an et nominum? Nerva negavit. Sed est verius quod Cassius et Proculus existimant posse legari. Idem tamen Nerva ipsi quoque debitori posse usumfructum legari scribit et remittendas ei usuras.

Paulus. Ergo cautio ad hoc etiam exigenda est.

Ulpianus. Hoc senatusconsultum non solum ad eum pertinet qui pecunie usumfructum vel ceterarum quas diximus legavit, verum et ceteris que ... consistunt ... Si pecunie sit ususfructus legatus vel aliarum rerum que in abusu non consistunt, nec cautio interveniat, videndum finito usufructu an pecunia que data sit vel ceteras res que in absumptione sunt condici possit. Sed si quidem adhuc constante usufructu cautionem quis velit condicere, dici potest omissam cautionem posse condicione condici incerti. Sed si finito usufructu ipsam quantitatem, Sabinus putat posse condici, quam sententiam et Celsus libro octavo decimo digestorum probat, que michi non inarguta videtur. Quare in usufructu pecunie diximus ut ceterarum rerum que sunt in abusu. Gaius ... in usu dicenda sunt. Ita et contineri usum pecunie et usumfructum et Iulianus scribit et Pomponius libro octavo decimo de stipulationibus.

Iulianus. Si tibi decem legata fuerint ut michi eorum decem ususfructus fieret, quamquam tota tua decem milia sunt, in

quinque numerari debebit. Et cavere tibi tempore mortis mee aut capitis diminutionis restituturum, et si fundus legatus fuerit et mei in fundi separatim sine usufructu partem ... cum usufructu eius partis sine usufructu, et non prius heredis sit cavere bo- norum arbitratu, sed si quolibet modo decem milium ususfructus legatus fuerit, quamquam ut milia acceperit et nummi heredis satisdaverit.

Gaius. Si vini olei frumenti ususfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet, et ab eo cautio desideranda est, ut quandoque is mortuus aut capite diminutus sit eiusdem qualitatis res restituatur aut estimatis rebus certe pecunie nomine cavendum est, quod et commodius est. Idem scilicet et de ceteris quoque rebus que usu consumuntur intelligemus.

Papinianus. Titius heredibus institutis usumfructum quinquaginta milium Titio legavit et duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare. Placebat utile esse cautionis quoque legatum nec refragari senatusconsultum, quia cautio non impeditur, sed aliter legatum videtur certi aliquid. Ususfructus itaque nomine pecunie petendi actio quia satis accepit a coheredibus, in articulo cautionem, agendum in usum sui, tis non ... cum non satis accepit prius heres, ac propter moram coheredis satis non accepit, ut fructus nomine condictionem tenere ex senatusconsulto, neque actione mandati, quia cohereditatis debiti illud non ... huius placet legatarium cogendum promittere. Finito autem usufructu si coheredes ex causa fideiussoria convenientur, eos mandati actione non esse, quia non enim suscepisse mandatum sua voluntate paruisse. Denique cautionis legato liberatos ex illo necdum intractam obligationem, sed legatum, id est cautionis, non heredi, ut iterum ei cum pecunie ususfructus relictus est, cum testator prospi

cere volunt et cavisse intellegentur creditur fideiussores non suo periculo querere.

Paulus. In stipulatione qua de usufructu pecunie cavetur duo soli casus comprehenduntur mortis et capitis deminutionis.

Ulp. Quamvis pecunie et cetera. usus autem amitti non potest quamvis casibus. Cum usus fructus pecunie legatus sit, quia nihil est usus appellatione et fructu continetur magis accipiendum est stipulationem istam interponendam. Sed qua autem non ante hanc interponi stipulationem quam dictata sit pecunia legatarii puto, sive eam sive postea ea pecunia caverit, teneri stipulatione.

Idem. Si vini usufructus alicui legatus sit vel olei vel aromatum, nihil videtur ususfructus inutilis vere constitutus, sed ad senatus consultum erit decurrendum quod de quantitate cavit legatum.

Marcianus. Cum pecunia erat relicta Titio ita ut post mortem legatarii ad Mevium rediret, quamquam adscriptum sit ut usum eius Titius haberet, proprietatem ei legatam et usus eius mentionem factam, quia erat restituenda pecunia post mortem eius, divus Severus et Antoninus rescripserunt.

Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur.

Ulp. Si usufructuario dicetur fructus denegetur. Marcellus libro octavo apud Iulianum Labeonis et Nerve sententiam probat existimantium servitutes quidem vindicare non posse, usumfructum vindicari. Et per hoc vicinum, si non patiatur eum uti frui, agere teneri et qui non patitur uti frui. Sic usufructus legatus adminiculis eget, sine quibus uti frui quis non potest, et ideo si usufructus legetur necesse est tamen ut sequatur eum aditus: usque adeo ut si quis usumfructum loci legaverit ita ne heres cogatur viam prestare, inutile hoc adiectum videtur. Et si usufructu legato sit ita ut ademptum sit, inutilis est exceptio quia semper sequitur usumfructum. Sed si ususfructus sit legatus atque aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequatur ut cum aditu sibi prestetur ususfructus. Certum autem aditus tamen et iter an non etiam debetur fructuario legato ei usufructu. Pomponius libro quinto dubitat et recte putat prout ususfructus percipi desiderat hoc enim prestandum. Sed an et alias utilitates et servitutes ei heres prestare debeat, puta luminum et aquarum, an vero non? Et puto eas solas prestare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed si cum aliquo incommodo utatur non esse prestandas.

Pomponius. Si ab herede ex testamento fundi usufructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut edificium demolisset aut aliquo modo deteriorem usumfructum fecisset aut servitutes imponendo aut vicinas predia liberando aut in invitis religionem prestet ut inspiciat qualis antiquo iure acceptum fundum usufructu ut usufructuario hoc quod interest ab eo fieret.

Iulianus. Qui usumfructum tradidit sibi ex causa fideicommissi desinit iure usucapere tanto tempore quanto si legitime eius factus esset amisisset, et fructuario actio ad restituendum eum heredi non datur. Est enim absurdum plus iuris eum qui possessionem quam si accepisset sibi.

Idem. Fundus detracto usufructu legatus est Titio et cum sit fundo ususfructus semper sub condicione debitur. Iulianus: cum proprietate usumfructum placet at cum detracto usufructu fundus legatur, apud heredem usumfructum esse: per eam cum detracto usufructu fundus legatur, apud heredem usumfructum sub condicione non ita agitur ut apud heredem ususfructus remaneat.

Ulp. Uti frui ius sibi esse solus potest

Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur.

intendere qui habet usumfructum. dominus autem fundi non potest. quia qui habet proprietatem utendi fruendi ius separatum non habet. nec enim potest ei suus fundus servire. de suo enim non de alieno iure quemque agere oportet. quamquam enim actio negativa domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo agere videtur quam alieno, cum invito se negat ius esse utendi fructuario vel sibi ius esse prohibendi. Quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis fructuarius ius utendi non habet, vincet tamen iure quo possessores sunt potiores licet nullum ius habeant.

Utrum tamen adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. Et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere. nam et si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usumfructum vendicare debet adversus vicini fundi dominum.

Si partis fundi ususfructus constituatur, potest eo iure agi. sed vendicare quis usumfructum suum alii negetur sive prius. tamen actio nobis quae de usufructu agitur et fructus veniunt plus quam ante sufficit. Si post litem de usufructu contestatam fuit finitus ususfructus, an ulterius fructus desinat deberi, et puto desinere. nam et si mortuus fuit fructuarius, heredi eius actionem praeteritorum dumtaxat fructuum dandam Pomponius libro quadragesimo scribit. Fructuario qui vicerit omnis causa restituenda est. et ideo si servi fuit ususfructus legatus, quicquid ex re fructuarii vel ex operis suis consecutus est possessor, debebit restituere. sed et si post usumfructum amissum est alio quidem possidente, alio autem litem se offerente, non sufficit eum usumfructum iterum renovare, verum cavere quoque cum restitutione ususfructus

oportet. quod enim sibi tamen fundum his qui possidebat pignori dederit usque in pignoris acceperit uti prohibetur. debebit itaque hic cautum.

Sicut fructuario in rem confessoriam agenti fructus praestandi sunt, ita et proprietatis domino, si negatoria actione utatur. sed in omnibus ita demum, si non sit possessor qui agat. nam possessori competit, quamvis si possideat, nihil fructuum nomine consequetur. Quid ergo officium erit iudicis? quam hoc, ut caveatur consequatur fructuarius fundi licentiam, proprietatis dominus ne inquietetur.

Paulus. Qui usumfructum in iudicium accepit, sufficit possidere fundo ab solvetur. Quod si lite sit optulit et qui possessor actionem de usufructu accepit, condempnabitur.

De operis servorum.

Paulus. Opera in actu consistit nec ante in rerum natura est quam si dies venit, quo praestanda est, quemadmodum cum stipulamur quae ex Arethusa nata erunt.

Ulpianus. Opere servi legatae capitis minutione non amittuntur.

Gaius. In hominis usufructu operae sunt et ob operas mercedes.

Item. Fructus hominis in operis consistit et retro in fructu hominis operae sunt. et sicut in ceteris rebus fructus deducta necessaria impensa intelligitur, ita et in operis servorum.

Ad legem Iuliam et Papiam operis servi legatis usumfructum datum intelligi et ego dixi et Iulianus existimat.

Ulpianus. Cum de operis artificis agitur, pro modo restituendae sunt. sed et mediastini secundum ministerium, et ita mela scribit. Si minor annis quinque vel debilis servus sit vel qui alius est, nulla opera eius apud eum petitur, nulla extimatio fiet. et voluptatis vel affectionis extimatio non habebitur, veluti si dilexit eum dominus aut in deliciis. cetera secundum necessarias impensas fiet.

fieri estimatio. De usu et habitatione.

Gaius. Nunc videndum de usu et habitatione. constituitur etiam nudus usus, id est sine fructu: qui et ipse hisdem modis constitui solet quibus et usus fructus.

Ulpianus. Cui usus relictus est uti potest, frui non potest. et de singulis videndum. Domus usus relictus est aut marito aut mulieri. si marito, potest illic habitare non solus, verum cum familia quoque sua. an et cum libertis fuit questionis. et Celsus scribit et cum libertis. posse hospitem quoque recipere. nam ita libro octavo decimo digestorum scribit. quam sententiam et Tubero probat. sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. et ait Labeo eum qui ipse habitat inquilinum posse recipere. item et hospites et libertos suos.

Ulpianus. Ceterum si eo non habitante, quis habitare posse? Proculus autem de inquilino notat non belle inquilinum dici qui cum eo habitat. secundum hec et si pensionem percipiat, dum ipse quoque inhabitet, non erit ei invidendum. Quid tamen si tam spatiose domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? sed et cum his quos loco servorum in operis habet habitabit, licet liberi sint vel servi alieni. mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum marito habitare Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. nam per contrarium quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. quid ergo si vidue legatus sit, an nuptiis contractis post constitutum usum mulier habitare cum marito possit? et est verum, ut et Pomponius libro quinto et Papinianus libro nono decimo questionum probat, posse eam cum viro et postea nubentem habitare. hoc amplius Pomponius ait et cum socero habitaturam.

Paulus. Immo et socer cum nuru habitabit, utique cum viro manente.

Ulpianus. Non solum autem cum marito, sed et cum liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit. et ita Aristo notat apud Sabinum. et hucusque erit procedendum, ut eosdem quos masculi recipere et mulieres possint.

Pomponius. Sed non autem mulieres hospitem recipere, nisi eum qui honeste cum ea que usum habet habitaturus sit.

Ulpianus. Sed neque locabunt seorsum neque concedent habitationem sine se nec vendent usum. Si usus fructus eius mulieri legatus sit ea condicione, si a marito divertisset, remittendum esse ei cum viro habitaturam. quod et Pomponius libro quinto probat.

Paulus. Ceterae quoque re legato usu dictum est uxorem cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

Ulpianus. Si habitatio legetur, an perinde sit atque si usus, queritur. et effectu quidem idem pene esse legatum usus et habitationis et Papinianus libro octavo decimo questionum consensit. denique donare non poterit, sed eas personas recipiet quas et usuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit, nec non utendo amittitur nec capitis deminutione. Sed si ... videndum et Papinianus libro septimo responsorum ait usum etiam non etiam fructum relictum. Sed si sit relictus illi cui domus usus fructus habitandi causa, utrum habitationem solam an et usum fructum habitat videndum. et Priscus et Neratius putant solam habitationem legatam, quod est verum. plane si dixisset testator usum habitandi, eum non dubitaremus quin valeret. Utrum autem unius anni sit habitatio an usque ad vitam, apud veteres quesitum est. et Rutilius donec vivat habitationem competere ait, quam sententiam et Celsus probat libro octavo decimo digestorum. Si usus fundi sit re-

neque usum minus esse quam fructum longeque nemo dubitat. Sed quid in ea re usuarius facere possit videamus. Et Labeo ait habitare eum in fundo posse dominumque prohibiturum illo venire: sed neque colonum prohibiturum nec familiam, scilicet eam que agri colendi causa illic est. Ceterum si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ille prohibetur, et eadem ratione dominus prohibendus erit. Idem Labeo ait nec cella vinaria et olearia eum solum usurum, sed dominum invito eo non usurum.

Gaius. Item nec fundo vastatori ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit neque his per quos opera rustica fiunt impedimento sit: nec ulli alii ius quod habet aut vendere aut locare aut gratis concedere potest.

Ulpianus. Plenum autem usum debet habere, si et villae et praetorii ei relictus est. Videtur propter rusticanum: plane ad fructus percipiendos descendendum est magis, et per fructum colligendorum etiam habitare illic posse admittendum est. Preter habitationem quam habet cui usus datus est, deambulandi quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et oleribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium sed ad usum, scilicet non usque ad abusum; idem Nerva, et adicit stramentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. Sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius et ex his que in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat sumpturum, et ex his que Nerva negavit. Iuventius etiam cum convivis et hospitibus posse uti: que sententia mihi vera videtur. Aliquando enim largius cum usuario agendum est pro dignitate eius cui relictus est usus. Sed utetur his, ut puto, ut in villa. Pomis autem et oleribus et floribus et lignis videndum utrum ibidem utatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferenda? Sed melius est accipere et in oppidum deferenda: neque enim grave onus est horum, si abundent in fundo. Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum dumtaxat Labeo ait, sed neque lana neque agnis neque lacte usurum: hec enim magis in fructu esse. Hoc amplius etiam modico lacte usurum puto: neque enim tam stricte interpretande sunt voluntates defunctorum.

Sed si boum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit et ad arandum et ad cetera ad que boves apti sunt. Equitii quoque legato usu videndum ne et domare possit et ad vehendum sub iugo uti. Et si forte auriga fuit cui usus equorum relictus est, non puto eum circensibus his usurum, quia quasi locare eos videtur; sed si testator sciens eum huius instituti esse reliquit, videtur et de hoc usu sensisse. Sed si usus ministerii alicui fuerit relictus, ad suum ministerium utetur et ad liberorum coniugisque, neque videbitur alii concessisse si simul cum ipsis utatur. Quamquam si filio familias usus sit relictus vel servo, puto patri domino adquisitum ipsi eum tenere usum, exigere non etiam; et qui fuit in potestate. Operas autem servi usuarii non locabit neque alii utendas concedet, et ita Labeo ait. Que enim commodi eius conceditur operas percipere, alii eius usum concedit. Item in Labeo putat, si fundum conduxerit quis usuarium, furum posse ibi operari. Quid interest in qua re opera ei utatur? Quare si lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit et per usuarias ancillas opus perficere. Item que sarcinatricem vel textricem retinuerit vel insulam vel navem fabricandam, posse ad operas uti usuario; nec offenditur illa Sabini sententia ancille usu dato ad lanificium eam non admitti nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere sibi enim facere videtur qui non operas eius locavit, sed opus quod conduxerit expoliit. Item vestiarius probat.

Gaius. Sed et ipsi suo ancille pro opera mercedem imponi posse Labeoni placet.

Ulpianus. Per servum usuarium stipulando vel per traditionem accipiendam an adquirat quaeritur. Sed ex re eius vel ex operis ei non valebit. Quoniam nec locare operas ei possumus, sed ut ministerio ea uti possit, non ad mercedem. Quemadmodum si fructuarius stipulantem vel per traditionem accipientem in adquirendo cum habeat opera eius

[illegible]

utrum autem ususfructus an fructus legetur nihil interest. nam fructui usus inest, usui fructus deest. et fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. Denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile esse legatum;

Pomponius. Si forte usumfructum legatum ... adhuc nondum adeptus scribit: sed si fructuarium usum adhuc ... sensit quae iure non dicamus usum ... constitutum quia ab initio constitui potest. sed usufructu legato usus adimatur, Aristo scribit nullam esse ademptionem, quia in eo usu legato ... fructus legetur. Pomponius ait, cum usus fundi, et ... usus, et fructus legetur, concurrere nos in usu, ... solum fructum habiturum. Potest autem ... alii, et usus ... alii; fructus ... alii; petas velut si quis heres fundum ... legaverit Titio usum; mox heres ... tibi fructum; legaverit Titio fundum usum, mox heres ... fructum legaverit ... modo constituitur.

Paulus. Fundi usu legato licebit usuario et ex penu quod in annum dumtaxat sufficiat capere, licet mediocris praedii eo modo fructus consumantur. ... alii fructum non esse superfluum ... usus fundi legatus est, quominus operis agri colendi causa ... prohiberi non potest. Alioquin et fructuarium prohibebit ... heres quoque facere ... quominus usui legatus ... pater familias utebatur.

Pomponius. Si tibi legatus usus fuerit ... fructus ... quae in servitute sunt ... alii legatum; usus pertinet ... nolentem ei ... ut legatus fuisset.

Consequens ... usufructu ... non vel usuarium fundo ... prohiberi ... vel insularium custodire potest ... ei fines praedii tueri ... quibus in ... sit ... suo ... non

Aristo ... Filio familias vel servo cui usum ... legato ... legatum; et ... modo persecutione eius ... quo competeret si ... quoque legatus esset. Itaque non ... absente quam praesente filio ... sive pater dominus ... in his ... ;

Paulus. Si domus usus legatus sit sine fructu, commode ... usus ... tam hic ... ... ; hic ... capiat ... ... suo ... sit ... eius legatus est ut heres fructum ... non possit legatarius ... cogendus ... quae distinctio ratione ...

Item. Usus pars legari non potest. nam frui quidem pro parte possumus, uti pro parte non possumus.

Marcellus. Servus cuius usus legatus est, acquirere ... suis ... extra operis ... materna ... acquirunt ... iussu ... accipiet.

Modestinus. Usus ... personalis est ... habitationem ... non potest.

Pomponius. Quamvis ... quibus ... ususfructus legatus est ... fructum ... quoque ... legatum ... silvam ... modum ususfructuarius ... habere ... legato. Certe tam angustus est ... usus legatus est ut non possit ... usum ... cum ... ei ... non ... usuario ... consequi quod ... non ... quibus ...

Cum usu legato ... fructus ... legatarius ... officio iudicis ... mobilium ... vel ... ... teneret.

Paulus. Neratius ... usus ... nullo modo commutari potest ... usus ... facere non potest ... vel ... meliorem statum commutando

[illegible]

Usufructuarius quemadmodum caveat

Ulp. Si cuius rei usus fructus legatus sit, equissimum pretori visum est de utroque legatarium cavere: et usurum se boni viri arbitratu, et cum usus fructus ad eum pertinere desinet, restituturum quod inde extabit. Haec stipulatio sive mobilis res sit sive soli, interponi debet. Illud sciendum est eadem stipulatione [illegible] contineri: plane [illegible] usus fructus committatur exemplo legatorum debebit [illegible] pretori [illegible] cumque [illegible] constitutus fuerit usus fructus. Cavere autem debet boni viri arbitratu perceptum iri usum fructum, hoc est non deteriorem se causam usus fructus facturum ceteraque facturum quae in re sua faceret. Cavere autem faciet heres legatarium, qualiscumque sit, cum frui incipit legatarius; si in necessitatem [illegible] ut impossibile appareat an quis [illegible] in peiorem legatarius fecerit, ut illius tamen usum ex stipulatione teneatur. Ut si quis non boni viri arbitratu utatur, committitur stipulatio statim, non exspectato fine usus fructus, ut appareat usus fructus habere stipulationis duas causas: unam, si aliter quam boni viri arbitratu utatur; aliam, de usu fructu restituendo: quarum prior statim committitur, altera [illegible] sepius committitur. Sequens committitur finito usu fructu, si quod inde extat restitutum non fuerit. Ipsam rem stipulatur proprietarius: in quantum eius rem suam stipulatur, restitui quod inde extabit; aut [illegible] per aestimationem [illegible] fructuarius suscipiendum, ut stipuletur neque [illegible] interitum suscipit.

Paul. Nam fructuarius custodiam praestare debet.

Ulp. Omnes autem causas contineri hac stipulatione quibus usus fructus amittitur. Et si finitur tamen usus fructus, accipiendum est [illegible] proprietatis legatum sit, committitur, nichil [illegible] stipulatio [illegible] quod nec cepit.

Cuius fructus [illegible] erit legato, quotiens amissus erit, tociens [illegible] fuit cautum: committetur ista stipulatio. Sed exceptione opus erit. Et si quis usum fructum tibi legaverit et sub condicione filios habuerit proprietatem, amisso usu fructu committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit. Si vero alienam [illegible] pro parte amittatur usus fructus, an ex stipulatione agi possit, videamus; et fortius dici potest ipso iure non committi stipulationem [illegible] heredi successoribus [illegible] [illegible] atque [illegible] ad stipulationem: sed adquirendum quesitum [illegible] aliud cautionem debet, quod et si non fecerit, nichilominus inutilem actionem [illegible].

Si fructuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem usus fructus ad eum pertinere propter confusionem. Sed si ex stipulatione cum eo agatur, ipso iure inutiliter agi dicendum est [illegible] boni arbitratum [illegible] [illegible] cautio debebit.

Ulp. Huic stipulationi doli mali clausula inseritur et continetur: ut [illegible] dolo malo [illegible] contra doli; [illegible] successores et adoptivi [illegible] sive fructu legatus erit, et adoptatus [illegible] hoc merito ut de solo usu non fructu caveat. Et si usus fructus [illegible] stipulatio locum habebit. Et si per [illegible] hominis vel animalis [illegible] stipulatio locum habebit, licet postea usus fructus hec non immutant.

Paul. Hoc et in his quae per [illegible] fructum, quamvis [illegible] fructum capiant, que legata morte legatarii ad heredem redeunt.

Si usus fructus nomine re[illegible] satisdatum non sit, Proculus ait posse heredem vindicare; et si obiciatur exceptio, [illegible] usus fructus nomine tradita replicandum, [illegible].

hac ratione: si ex prima stipulatione condici potest, cum ususfructus petitur legatus esse cesset ex [illegible]: duo casus in stipulatione cum morietur aut capite minuetur da[illegible] ri [illegible] hi duo casus soli, quam pertinentes ad ususfructus, non potest quis his casibus.

Paul. Si et ususfructus et proprietas legata sit, quidam et Marcianus et hic dicunt cavendum, et putavit quae sua [illegible] legata sit, ad me pertinet [illegible] cavendum, ut supplicetur quod si vobis communiter ususfructus legatus sit, invicem sibi cavere debebitis et heredi meo usumfructum sibi ad sortem non pertinere ad usumfructum heredi reddi.

Ulp. Si ususfructus mihi legatus fuerit, [illegible] utendum: est qui debeat caveri utrum, tunc an ego qui legatarius sum, an illud dicimus melius heredem, [illegible] commissa [illegible] ut agere debere: et est expeditius hoc dicere. Si in spes aliqua durat ususfructus [illegible] amiseris, potest ad me redire: hoc est ad legatarium: ita et expedit, ut tu mihi et ego domino proprietatis caveam. Quod si in [illegible] commissa causa, ususfructus in reliquum est nec est ulla spes ad me redeundi fructum [illegible] ista stipulatione commissam, tamen proprietario [illegible] proprietatis. Illud sciendum est: [illegible] usumfructum [illegible] nihilominus cogendum esse fructuarium [illegible] aut actiones suas [illegible]. Plane si heredi proprietas alii legata sit, usufructus [illegible] dicendum est. Et Pomponius ait remittendam esse hanc cautionem fructuario, cum [illegible] ad eum proprietatem [illegible] Si cui ususfructus legatus sit, scripsit Pomponius [illegible] heredes stipulari sibi [illegible] usufructu [illegible] reddi [illegible] sine dolo malo [illegible] reddi. Et si plures domini sint proprietatis, unicuique pro sua parte stipulatur.

Paul. Si is cum quo nobis communem erat usumfructum tibi legavero, necessaria erit haec cautio heredi meo, quia ususfructus [illegible] communi dividundo experiri. Tum ususfructus ipse [illegible] ad officium communi dividundo iudicis non pertinebit.

Pap. Usufructu quoque domino [illegible] relicto [illegible] cautione [illegible] nec mutat [illegible] heredes filios suos [illegible] cum uxore legatarii velint.

Ulp. Si mulier [illegible] usumfructum [illegible] cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola boni viri arbitratu usurum fruiturum [illegible] fructuarii [illegible] nemo dubitat non fieri [illegible] non enim [illegible] tradunt [illegible] [illegible] an [illegible] appetari possit cautione non data [illegible] existimare [illegible] nisi fuerit condicione posse. Explicit

liber VII. Incipit VIII. de servitutibus.

LIBER VIII

Servitutes aut personarum sunt, ut usus et ususfructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.

Ulp. Unus ex dominis communium aedium servitutem imponere non potest.

Paul. Servitutes praediorum aliae in solo, aliae in superficie consistunt.

Pap. Servitutes ipso quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem verbi gratia quamdiu volam constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti: idque et Sabinum respondisse Cassius rettulit et sibi placere. Modum adici servitutibus posse constat: veluti quo genere vehiculi agatur vel non agatur, veluti ut equo dumtaxat, veluti

ut certum pondus subvehatur. vel grex ille transducatur. aut carbo portetur. Intervalla dierum et horarum non ad temporis causam sed ad modum pertinent iure constitute servitutis.

Gai. Via iter actus aqueductus eisdem fere modis constituuntur quibus usumfructum constitui diximus. Usus servitutum temporibus secerni potest. ut quis post horam tertiam usque in horam decimam eo iure utatur. vel ut alternis diebus utatur.

Paul. Aditum per fundum suum tam intermissum constitui potest.

Idem. Ut pomum decerpere liceat. et ut spatiari et cenare in alieno possimus servitus imponi non potest. Si predium tuum mihi serviat. sive ego partis predii tui dominus esse cepero sive tu mei. per partes servitus retinetur. licet ab initio per partes acquiri non poterat.

Ulp. Ius eundi agendi in infinitum ...

Cels. Si cuius simplex usus vie per fundum cuiuspiam cederetur vel relinqueretur. in infinito videlicet per quamlibet eius partem ire agere licebit. civiliter modo. nam quedam in sermone tacite excipiuntur. non enim per villam ipsam nec per medias vineas ire agere sinendus est. cum id eque commode per alteram partem facere possit minore servientis fundi detrimento. verum constitit ut qua primum viam direxisset ea demum ire agere deberet. nec amplius mutande eius potestatem haberet. sicuti Sabino quoque videbatur qui argumento rivi utebatur. quem primo qualibet ducere licuisset posteaquam ductus esset transferre non liceret. quod et in via servandum esse verum est.

Item. Si iter legatum sit quo non esset facto in eo possit. licere fodiendo substruendo iter facere proculus ait.

Mod. Pro parte dominii servitutem acquiri non posse vulgo traditur. et ideo si quis fundum habens viam stipuletur. et partem fundi sui postea alienet. corrumpit stipulationem in eum casum deducendo a quo stipulatio incipere non possit. pro parte quoque neque legari neque adimi via potest. et si id factum est neque legatum neque ademptio valet.

Paul. Non dubito quin fundo municipum per servum iter possit acquiri.

Pomp. Si tam angusti loci demonstratione facta via concessa fuerit. ut neque vehiculum neque iumentum ire possit. iter magis quam via aut actus acquisita videbitur. at si iumentum ire possit non etiam vehiculum. actus videbitur acquisitus.

Paul. Servitutes rusticorum prediorum etiamsi corporibus accedunt. incorporales tamen sunt. et ideo usu non capiuntur. vel ideo quia tales sunt ut non habeant certam continuamque possessionem. nemo enim tam perpetuo tam continenter ire potest ut nullo momento possessio eius interpellari videatur. idem et in servitutibus urbanorum prediorum observatur. Servitus itineris ad sepulcrum privati iuris manet. et ideo remitti domino fundi servientis potest. Per religionem ... sepulcri ... Per publicum locum ... vel viam publicam haustus servitus imponi potest. aque duci non potest. Ap... publicam aquam duci sine incommodo publico ... sacri religiosi loci ... itineris servitute ... per loca nullius ... potest.

Quotiens nec hominum nec prediorum servitutes sunt. quia nichil vicinorum interest non valet. veluti per fundum tuum ne eas aut ibi consistas. et ideo si mihi concedas ius tibi non esse in fundo tuo uti frui nichil agitur. aliter atque si concedas ius tibi non esse in fundo tuo aquam querere minuende aque mee gratia. Servitutium non ea natura est ut aliquid faciat quis veluti viridia tollat aut amoeniorem prospectum prestet aut in hoc ut in suo pingat. sed ut aliquid patiatur aut non faciat.

Iul. Si cui pignori fundum accepit ... non est iniquum utilem petitionem servitutis dari ... ipsius fundi ... petitio dabitur ... vectigal fundus praestet

Pomp. Viae itineris actus aque ductus pars in obligationem deduci non potest, quia usus eorum indivisus est. Et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam viam petunt. Et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

Pap. Notat in omnibus servitutibus que aditione confuse sunt responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.

Etsi fundo quem quis vendat servitutem imponat, etsi non utilis sit, posse tamen servitutem imponi, veluti si aquam alicui ducere non expediret, nichilominus constitui ea servitus possit. Quedam enim habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sint.

Quotiens via aut aliquid ius fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo per te non fieri quominus eo iure uti possit, quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset. Ego puto usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse: ideoque et interdicta veluti possessoria constituta sunt.

De servitutibus urbanorum prediorum

Paul. Si intercedat solum publicum vel via publica, neque itineris actus vie neque altius tollendi servitutes impedit, sed immittendi protegendi prohibendi, item fluminum et stillicidiorum servitutem impedit, quia celum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si servitus fundi vicini sit, non prohiberi ... veluti si ... quod vicini fuerit, neque ... retentum ... insolidum agi potest, vel nullo modo.

Gai. Urbanorum prediorum iura talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus vicini aut non extollendi; item stillicidium avertendi in tectum vel aream vicini aut non avertendi; item immittendi tigna in parietem vicini et denique proiciendi protegendive ceteraque his similia.

Ulp. Est et hec servitus ne prospectui officiatur.

Luminum servitute constituta id adquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem servitus imponitur ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino invitis nobis altius edificare atque ita minuere lumina nostrorum edificiorum.

Ulp. Invitum autem accipere debemus in servitutibus non eum qui contradicit, sed eum qui non consentit. Et ideo Pomponius libro xl et infantem et furiosum invitos recte dici ait: quod non ad servitutes tantum referendum est, verum ad omnia.

Paul. Hec autem iura similiter ut rusticorum quoque prediorum certo tempore non utendo pereunt, nisi quod hec dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita si vicinus simul libertatem usucapiat. Veluti si edes tue edibus meis serviant ne altius tollantur, ne luminibus mearum edium officiatur, et ego per statutum tempus fenestras meas prefixas habuero vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus edes tuas altius sublatas habueris; alioquin si nichil novi feceris, retineo servitutem. Item si tigni immissi edes tue servitutem debent et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen unde exemptum est tignum obturaveris et per constitutum tempus ita habueris; alioquin si nichil novi feceris, integrum ius meum permanet.

Quod autem edificio meo me posse consequi ut libertatem usucaperem dicitur, idem me non consecuturum si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait, quia non ita in suo statu et loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris.

Parietem que naturali ratione communis sit, alterutri vicinorum demoliendi ius non est, quia non solius eius est.

Binas edes habeo, alteras tibi lego: heres alteras altius tollit et luminibus tuis officit. Queritur quid illo agere possit, et an interesset pro suas edes altius tollat an hereditarias. Et illud quero, an pari ... edes accessi ... heres ad eam rem que legatur prestare.

Lex

Cum eo qui tollendo obscurat vicini edes quibus non serviat nulla competit actio.

sicut solet queri. cum usus fructus loci legatus sit atque locum accedi non pateretur. non potest mari. Ite. quibus in edes habebat et alteras legavit. non dubium est quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum edium. Item dicendum si alii edes alii aliarum usum fructum legaverit. non autem semper simile est itineris argumentum. quia sine accessu nullus est fructus. legatarius habitare autem potest et edibus obscuratis. ceterum usufructu loci legato et accessus dandus est. quia a usufructu relicto et quoque ad audiendum potest accedere. Sed si et officit luminibus et obscurare legatas edes conceditur. ut non penitus lumen recludatur. sed tantum relinquatur et quantum sufficit habitantibus in usu diurnum moderatione.

Ulp. Qui luminibus vicino officere aliudve quid facere contra commodum eorum vellet sciet se formam ac statum antiquorum edificiorum custodire debere. Si inter te et vicinum tuum non convenit ad quam altitudinem extolli edificia que facere instituit oporteat. arbitrum potes.

Item edificia que servitute premuntur ne quid altius tollantur. viridaria supra eam altitudinem habere non possumus. quia si id permittatur prospectui obstaculum obstructura et non possunt esse.

Quidam Hiberus nomine qui habebat post horrea mea insulam balnearia fecit secundum parietem communem. non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communem sicut ne parietem quidem suum in pariete communi quo tubulis calentibus per eos flamma torret parietes. quare te volo videre. utrum loquaris ne Hiberus tam faciat. Proculus. Nec vetitum puto parietem habere quae non permissa faciat tubulos secundum communem parietem extruendo. incrustari licet. super paries si sinas sic ut licet tibi pretiosissimas picturas habere in pariete tuo. ceterum si te nolente sit incrustatus.

cuius exstruxerit accede. dampni infecti agitur nec plus quam utilius factum est. ctoria extimari debet. quod obstat incrustatione oportet.

Pap. lib. vii. Imperatores Antoninus et Severus Augg. rescripserunt in area que nulli servitutem debet posse dominum vel alium voluntate eius edificare intermisso legitimo spatio a vicina insula.

Ulp. Inter servitutes ne luminibus officiatur et ne prospectui offendatur aliud et aliud observatur. quod in prospectu plus quis habet. ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum et liberum. in luminibus autem non officere. ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminum impedimentum prohiberi potest. si servitus debeatur opusque ei novum nuntiari potest. si modo sic faciat ut lumini noceat.

Paul. Lumen id est ut celum videretur. et interest inter lumen et prospectum. nam prospectus etiam ex inferioribus locis est. lumen ex inferiore loco esse non potest.

Ulpianus. Si arbores ponat ut luminibus officiat. eque dicendum erit contra impositam servitutem eum facere. nam et arbor efficit quo minus celi videri possit. Si tamen id quod ponitur lumen quidem nichil impediat. solem autem auferat. si quidem eo loci quo gratum erat eum non esse. potest dici nichil contra servitutem facere. sin vero caldario vel solario dicendum erit. quia umbram facit in loco cui sol fuit necessarius. contra servitutem impositam fieri. Contrarium fieri potest. ut arboris ramos quid recidens lucis opacus quidam locus solis et pleniore fiat contra servitutem. hanc enim debuit ne luminibus officiat. nunc non luminibus officit. si plus equo lumen faciat. sed nichil dici potest eum qui tollit edificium videri luminibus officere. ut notatur.

noluerit. Si forte ut per finitimam quandam meam aedes renovaret. Haec lex traditionis stillicidia uti nunc sunt ut ita sint, hoc significat impositam videri naturam stillicidiorum ex aedificiis non ut emptor stillicidia suscipiat aedificiorum venditoris. Hoc igitur prodest venditori si quem sibi quidem stillicidiorum servitutem deberent. Sciat nulli debere, quae desiderabilio scripta sint et in ceteris servitutibus accipienda sunt, et nisi in contrarium mihi videtur nihil actum est.

Pomp. Si fistulae per quas aquam duceres aedibus meis applicatae damnum mihi dent, in factum actio mihi competit. Sed et damni infecti stipulari ante potero.

Paul. Fistulam iunctam parieti communi quae aut ex castello aut ex caelo aquam capit, non iure haberi Proculus ait. Sed non posse prohiberi vicinum quominus balneum habeat secundum parietem communem, quamvis humorem capiat paries, non magis quam si vel in triclinio suo vel in cubiculo aquam effunderet. Sed Neratius ait si talis sit usus tepidarii ut assiduum humorem habeat et id noceat vicino, posse prohiberi eum. Circa eosdem parietes cameram ex figlino opere factam sustineri, ut et sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem communis parietis, iure habere licet. Scalas posse me ad eosdem parietes habere, sed in terram serviunt, quia removeri hae possunt.

Idem. Servitutes quae in superficie constituuntur possessione retinentur. Nam si forte ex aedibus meis in aedes tuas tignum immissum habuero, hoc ipso in tempore possideo quo vicinis adtigam sum, quo venerit ad finem non mittam tigni immissum habuero aut stillicidium in tuum proiecero, quia in tuo aliquid utor et sic facto quodammodo possideo. Si aedes mea altior area tua esset tuque mihi parietem tuam in domum meam ut ageret esse ...

... sisti, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset, ut gradus, ut clivos propius ianuam meam facere possim, dummodo neque aliud ultra quam necessarium esset incumbens eam demoliar. Si sublatum sit aedificium ex quo stillicidium cadit, ut eadem specie et qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intellegatur. Nam alioquin si quid strictius interpretetur, aliud est quod sequenti loco ponitur, et ideo sublato aedificio ususfructus interit, quamvis area pars est aedificii. Si servitus stillicidii imposita sit, non licet domino servientis areae ibi aedificare ubi cadere coepisset stillicidium. Et si arbitrum conventio (?) ... casitaverit stillicidium, postea ex cavillato ut ex alia materia casitare non potest. Stillicidium quoquo modo adquisitum est altius tolli potest, levior enim eo facto servitus fit, cum quod ex alto cadit lenius et interdum dissipetur nec perveniat ad locum servientem. Inferius demitti non potest, quia fit gravior servitus, id est pro stillicidio flumen. Eadem causa retro duci potest stillicidium, quia in nostro magis incipiat cadere. Produci non potest ne alio loco cadat stillicidium quam in quo posita servitus est. Levius facere potuimus actus, nominatim sancitum est meliorem vicini condicionem fieri posse, deteriorem non, nisi aliquid nominatim servitute imitatum fuit. Ceteram, qua stillicidium cadit, aedificare usque ad tegulas posse concedit aedificium, post vel stillicidium suscipit. Sed et si in aedificio cadit stillicidium superaedificare ei conceditur, tamen stillicidium recte recipiatur.

Pomp. Si domus tua aedificiis meis utrique servitutem debet ne altius tolleretur et ut stillicidium aedificiorum meorum recipere deberet, et tibi concessero ius tibi esse invito me altius tollere aedificia tua

quod ad stillicidium meum attinet sic statim cedit, ut si altius sublatis edificiis tuis stillicidia mea cadere non possint. Et ratione altius tibi edificare non liceat; sed si non impediatur stillicidia mea, licet tibi altius tollere.

Iul. Si fundus ipsius traditur qui eorum impedita fuit ad lumina que nunc sunt ut traditur, et de futuris luminibus officiatur, ambigua est scriptura utrum ne his luminibus officiatur que nunc sunt, an et his que postea quoque fuerint. Et humanius est verbo generali omne lumen significari, sive quod imperfecti sive quod post tempus conventionis contingit. Certo quo … edificatio … qui fructus potest.

Pomp. Cuius edificium unius superficiei eius est in infinito suprasuum edificium imponere, dum inferiora edificia non contingat servitute oneretur quam pati debet.

Pomp. Hec quod diximus de immissis locum habet ex edificio alieno in aliud alterius; enim super edificium alienum edificandi ius habere nemo potest. Et si ex tribus edificiis in loco impari positis edes medie superioribus serviant, inferiores autem illi serviunt, et pares edes que sunt inferiores inferiores et medias altius ad non inferiorem edium, sive altius sit, vel eius altius extollere sed [illegible].

Paul. In re communi nemo dominorum iure servitutis neque facere quicquam invito altero potest, neque prohibere quo minus alter faciat. Nulli enim res sua servit. Itaque propius est ut per communionem res ad iudicem perveniat, sed communi dividundo actione consequi socius quo minus opus fiat, aut ut id opus quod fecit tollat, si modo toti societati prodest opus tolli.

Pomp. Si essent mihi et tibi communes [illegible] edes, et ex his aliquid non iure in alias edes meas proprias immissum sit, neque tecum mihi agere licet aut te prohibere. Idem fieret, si et tuis propriis edibus in meas et tuas edes quod sibi esset profectum; mihi enim soli tecum est actio.

Et si in area communi edificare velis, socius prohibendi ius habet, quamvis tu edificandi ius habeas a vicino concessum, quia invito socio in re communi non habes ius edificandi.

Paul. Foramen in imo pariete conclavis vel triclinii quod esset proluendi pavimenti causa, id neque flumen esse neque tempore adquiri placuit. Hoc ita verum est si in eum locum nichil ex celo aqua veniat; neque enim perpetuam causam habet quod manu fiat; at quod ex celo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali tamen causa fit, et ideo perpetuo fieri existimatur. Omnes autem servitutes prediorum perpetuas causas habere debent, et ideo neque ex lacu neque ex stagno concedi aqueductus potest. Stillicidium quoque immutandi naturalem et perpetuam causam esse debet.

Pomp. Si quid igitur ex eo foramine ex quo servitus non constitit damni vicinus senserit, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere.

Paul. Si edes que sibi servirent cum emisset, traditas sibi accepit, confusa sublataque servitus est. Et si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est, alioquin libere veniunt. Et si partem edium nactus sum que mihi serviebant, aut tu ego … fundi servitutem placet, quia per partem servitus retinetur. Itaque si predia in mea pro diviso tuo serviret, et tuorum partes in ego meorum partem tibi tradidero, manebit servitus. Item usus fructus in alterius prediis acquisitus non interrumpit servitutes.

Iav. Si testamento damnatus heres ne officeret vicini luminibus, servitutem prestaret … deposuit heres edificium; cessa erit legatario utilis actio qua prohibeatur heres si postea extollere suspicionem non

dominum edificium accedit.

Iul. Si edes mee serviant edibus tuis et edibus publicis, nec altius edificare michi liceat, et a te precario petierim ut altius tollerem, atque ita per statutum tempus edificatum habuero, libertatem adversus meum publicum usucapiam. non enim una servitutis titio me(?) debebatur sed due. argumentum rei prebet, quod si alter ex his servitutem remisisset, altero solo vindicante nichilominus servitutem retineret. Libertas servitutis usucapitur si edes possideantur. quare si is qui altius edificatum habebat ante statutum tempus edes possidere desiit, interpellata usucapio. Is qui postea easdem edes possidere cepit integro statuto tempore libertatem usucapiet. Natura enim servitutum ea est, ut possideri non possint, sed intelligatur possessionem earum habere qui edes possidet.

Paul. Eum debere columpnam restituere que onus vicinarum edium ferebat, cuius essent edes que servirent, non eum qui imponere vellet. nam cum in lege edium ita scriptum esset: paries oneri ferendo uti nunc est ita sit, satis aperte significari in perpetuum esse parietem debere. non enim hoc his verbis dici, ut in perpetuum idem paries esset eternus, quod ne fieri quidem posset, sed ut eiusdem modi paries in perpetuum esset qui onus sustineret. quemadmodum si quis acciperet cavisset ut servitutem preberet que onus tuum sustineret; sic edes que serviunt et tuum onus ferret possessa vicinum eius dari debebat.

Iul. Et qui duas areas habet alteram tradendo servam alteri efficere potest.

Marcell. Si binarum edium dominus dixisset eas quas venderet servas fore, sed mentionem non fecisset servitutis, vel ex vendito agere potest vel incertum condicere ut servitus imponatur.

Papinian. Binas quis edes habebat una contignatione tectas, quas utrasque diversis legavit. dixi quia magis placeret tignum posse duorum esse ita ut certe partes cuiusque sint, contignationis exitu regionis cuius domo fore tigna. nec ulla inter eos iure actione, ius non esse immissum. nec interest pure utrumque an sub condicione alie edes legate sint.

Iul. Idem est et si duorum edes esse cesserint.

De servitutibus rusticorum prediorum

Paul. Si edes mee a tuis edibus tantum distent ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, servitus imponi non potest.

Idem. Nemo est proprio edificio servitutem imponere potest, nisi et quod datur et is cui datur in conspectu habeant ea edificia, ita ut officere alterum alteri possit.

Idem. Eos qui ius luminum immittendorum non haberent, aperto pariete communi nullo iure fenestras immisisse respondi.

Scevol. Domum pluribus habitationibus et cenaculum quod in ea domo erat quibusdam legavit. queritur eandem domum alius legatarius et cenaculum quod domui legatum non esset fuerit, aditum autem ad cenaculum per domum semper cui habitatio relicta erat aditum fuit. quesitum est an dominus per ceteras aditus prestare debeat. respondit servitutem quidem non esse, sed heredem transitum per domum ad eam que commemorata sunt posse dari non vetat legatario.

Lucius Titius aperto pariete communis sue quatenus stillicidium tignorum et tignorum protectus competeret ianuam in publicum aperuit. Quero cum luminibus publicum meum vicinum et neque itineri vicini officeret neque stillicidium in domo vicini caderet, an aliquam actionem Publius Mevius vicinus adversus eum haberet. Respondit si in ea parte que preteritur nulla iure.

Ulp. Servitutes rusticorum prediorum sunt hec: iter, actus, via, aque ductus. Iter est ius eundi ambulandi

[illegible marginal and interlinear glosses]

hominis ideo non est vehiculi uel iumentum agendi. Actus est ius eundi ambulandi hominis iumentum et agendi uel vehiculi. Itaque qui iter habet actum non habet, et qui actum habet et iter habet, eo uti potest etiam sine iumento. Via est ius eundi et agendi et ambulandi, nam et iter et actum in se via continet. Aqueductus est ius aquam ducendi per fundum alienum. In rusticis computanda sunt haec: aque haustus, pecoris ad aquam appulsus, ius pascendi, calcis coquende, arene fodiende. Traditio plane et patientia servitutum inducet officium pretoris.

Neratius. Rusticorum

Prediorum servitutes sunt licere altius tollere et officere pretorio vicini, vel cloacam habere licere per vicini domum vel pretorium, vel protectum habere licere. Aqueductus et haustus aque per eundem locum ut ducatur etiam pluribus concedi potest; etiam ut diversis diebus vel horis ducatur. Si aqueductus vel haustus aque sufficiens est, potest et pluribus per eundem locum concedi ut iisdem diebus vel horis ducatur.

Ulp. Item sic possunt servitutes imponi, et ut boves per quos fundus colitur in vicino agro pascantur: quam servitutem imponi posse Neratius libro ii membranarum scribit. Idem Neratius eodem libro scribit ut fructus in vicini villa cogantur coactique habeantur, et ut pedamenta ad vineam ex vicini predio sumantur, constitui posse. Eodem libro ait vicino cuius lapidicine fundo tuo immineant posse te cedere ius ei esse terram rudus saxa iacere posita habere, et ut in tuum lapides provoluantur ibique positi habeantur indeque exportentur. Cum habet haustum, iter quoque videtur habere ad hauriendum, ut ait Neratius libro iii membranarum; sive ei ius hauriendi et adeundi cessit, utrumque habebit; sive tantum hauriendi, inest et aditus; sive tantum adeundi ad fontem, inest et haustum. Hec de haustu forte privato; ad flumen autem publicum idem nec erit, sed potest iter cedi; haustum non oportet. Et si quis tantum haustum cesserit, nihilominus iter agendi

Pap. Pecoris

pascendi servitutes, item ad aquam appellendi, si predii fructus maxime in pecore consistat, predii magis quam persone videtur; si tamen testator personam demonstravit cui servitutem prestari voluit, emptori vel heredi eius non eadem prestabitur servitus.

Ulpian. Ergo secundum eum et vendicari potest.

Neratius. Explicatio autem nec haustum nec appulsum pecoris nec crete eximende calcisque coquende ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat; et hoc Proculus et Atilicinus existimasse ait. Sed ipse dicit, ut maxime calcis coquende et crete eximende servitus constitui possit, non ultra posse quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

Paul. Veluti si figlinas haberet, in quibus vasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur, sicut in quibusdam locis fit ut amphoris vinum evehatur aut ut dolia fiant, vel tegule ad villam edificandam. Sed si ut vasa venirent figline exercerentur, usus fructus erit. Item longe recedit ab usufructu ius calcis coquende et lapidis eximendi et arene fodiende, et edificandi eius gratia quod in fundo est. Item silve cedue ut pedamenta in vineis non desint. Quid ergo si prediorum meliorem causam hec faciat? non est dubitandum quin servitus sit; et hoc Mecianus probat, in tantum ut talem servitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo, scilicet si habeam pascui servitutem aut pecoris appellendi, ut si hiems ingruerit, habeam quo me recipiam.

Idem. Quin sella aut lectica vehi

[illegible marginal glosses]

iiii

vium non agere dicitur. Iumentum vero ducere non potest qui iter tantum habet. Qui actum habet et plaustrum ducere et iumenta agere potest. Sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est. Quidam nec hastam rectam ei ferre licere: quia neque eundi neque agendi gratia id faceret, et possent fructus eo modo laedi. Qui viam habent eundi agendique ius habent: plerique et trahendi quoque et rectam hastam referendi, si modo fructus non laedat. In rusticis autem praediis impedit servitutem medium praedium quod non servit.

Gaius. Viae latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

Paulus. Servitus aquae ducendae vel hauriendae nisi ex capite vel ex fonte constitui non potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

Idem. Loco autem tale servitutem constitui posse, ut aquam quaerere et inventam ducere liceat: nam si liceat nobis nondum aedificato aedificio servitutem constituere, quare non et aquam nondum inventam servitutem constituere. Et sicut quaerere liceat cedere possumus, ita et inventa ducantur cedi potest.

Celsus. Per fundum qui plurium est ius mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. Ergo subtili ratione non aliter meum fiet ius, quam si omnes cedant, et novissima demum cessione superiores confirmabuntur: benignius tamen dicetur, et antequam novissimus cesserit, eos qui antea cesserunt vetare uti cesso iure non posse.

Modestinus. Inter actum et iter nonnulla est differentia: iter est enim, qua quis pedes vel eques commeare potest, actus vero, ubi et armenta traicere et vehiculum ducere liceat.

Iavolenus. Certo generi agrorum adquiri servitus potest, velut vineis, quod ea ad solum magis quam ad superficiem pertinet. Ideo sublatis vineis servitus manebit: sed si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria. Si totus ager itineri aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediatur, quae ita diffusa est, ut omnes glebae serviant. Si iter actus via sine ulla determinatione legatus est, modo determinabitur, et qua primum iter determinatum est, ea servitus constitit, ceteris partibus agri liberis. Igitur arbiter dandus est, qui utroque casu viam determinare debet. Latitudo actus itinerisque ea est, quae demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est: nam si dicta latitudo non est, legitima debetur.

Celsus. Si via non adiecta latitudine nominata est, per eum quamvis imponitur. Sin autem praetermissus est, aeque latitudine non adiecta per totum fundum una poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis, quae lege comprehensa est: pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

Pomponius. Per quem locum viam alii cessero, per eundem alii ius aquae ductum cedere non potero: sed et si aquae ductum alii cessero, alii ius per eundem locum veniendi ut aliis cedere non potero.

Idem. Quintus Mucius scribit, cum iter aquae vel cottidianae vel aestivae, vel quae intervalla longiora habeat, per alienum fundum erit, licere fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in rivo ponere, quae aquam latius exprimeret, et quod vellet in rivo facere licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.

Callistratus. Divus Pius aucupibus ita rescripsit: non est rationabile nolentibus dominis in alienis agris aucupari.

Papirius. Imperatores Antoninus et Severus rescripserunt aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros dividi oportere, nisi proprio iure quis plus datum sibi ostenderit. Item rescripserunt

a. Simo et pler[umque] possunt esse ut plene dicetur et que ad modum s[ervitutes] amitt[untur] nam sa[tis] ac. C. s. sive fund[us] ac.

b. Sicut et si una servitus vin. l. si eo. C. F. et quemadmodum s[ervitutes] amitt[untur] si stilli[cidii] C. F. ac.

c. Sicut et t. l. 1. propium inf. ac.

d. Nam per unum talis servitus acquiritur. ut. et de stip. s. l. si ego et servus meus et tuus s. co. [illegible] de serv. l. l. et si maritime [illegible] S. s. R. ibi in ultima voluntate hic in stipulatione que fit inter vivos ac.

aquam itidem permitti duci si sine incommodo alterius id fiat.

Ulpianus. Via est via et si per plures fundi[s] imponitur cum una servitus sit. Deinceps queritur an si per unum fundum iero per alium non per tantum tempus quanto servitus amittitur an retineam servitutem. Et magis est ut aut tota amittatur aut tota retineatur. Ideoque si nullo usus sum tota amittitur si vel uno tota servatur.

Paulus. Si unus ex sociis stipuletur iter ad communem fundum inutilis est stipulatio quia nec dari ei potest. Sed si omnes stipulentur sive communis servus singulis ex sociis sibi dari oportere petere possunt quia ita dari eis potest. Sed stipulator si plures heredes reliquerit inutilis stipulatio fiet.

e. Si heres inutilis utilis et cetera fiet. et remanebit. ut. l. de v. o. plurib[us]. C. et si placeat sic. pone. si. 1. remanebit. S. de iudic. l. ult. et unusquisque in solid[um]. hic. aget. v. i. fam. hic. heres et cetera an ea. et C. de servit. l. ult. et si uno heres inutile dicere donec de loco conveniat. v. i. e. t. l. itinere ac.

f. Et hic una remissa alia remanet. f. ut hic et S. t. 1. si domus. s. et c. quemadmodum s[ervitutes] amitt[untur]. si stillicidii. s. ete ibi una servitus tamen dicuntur hic autem due ac.

Pomponius. Si mihi cedere tu concessisses iure agere per tuum locum et iter et fruendi ius esse deinde ego tibi fundum concessero ius mihi utendi non esse non autem eo loco uteris fruens quamvis ire agere non liceat. Cum sit sine ducere per tuum fundum aquam iure potuero ut inde tibi aedificare permitto me ius non fuisse si tibi concessero ius esse aedificare nihilominus hanc servitutem impetrare debebis ne aliter aedifices quam ut ductus aque meus maneat totusque eius rei contractus esse debet qualis esset sive dumtaxat initio concessio facta esset. Cum servitus naturaliter non ex parte manu facto latere per fundum fluentem quemadmodum flumine et cavis crescat aqua in rivo aut ex agris meum influat aut aquae fons inventum ut in eo ipso inventus postea fuit. Si in fundo Seiano fons constitutus fuit ex quo fonte per fundum tuum fundum Seianum aquam iure ducebam meo fundo Seiano manet servitus. Et hauriendi ius non hominis sed praedii est.

g. Si iuxta et sic. no quod sustinetur quod naturaliter fit. sic. i. de aq. p. ar. l. 1. C. si. sicut s. ar. o. i. e. t. l. y. sap. nam. usam. ac.

h. Et intellige quod per eum. tuum et aquam servitutem per Seianum ac. nec. ideo vel fons posset esse servitutis. S. e. qui. sella C. s. ac.

i. Et prediale hec tamen non actu sit ut per sonalis sed quod dicit quod non placet. ut. d. pr. S. e. pectoris usu. ac.

Item s. e. l. certo generis si totus et si locus. c. s. de servit. sicut. et. e. fundi ac.

Paulus. Si mihi concessis iter aquae per fundum tuum non destinata parte per quam aquam ducere totus fundus serviet.

Pomponius. Si et quae loca eius fundi tunc cum fieret cessio aedificiis vel arboribus vacua fuerint ea sola eo nomine serviet.

Ulpianus. Via constitui vel latior octo pedibus vel angustior potest ut tamen eam latitudinem habeat qua vehiculum ire potest alioquin iter erit non via. Cum lacus perennis in fundo tuo est navigandi quoque servitus ut perveniatur ad fundum vicinum imponi potest. Et si is fundus cui servitus debetur publicaretur utroque casu durat servitus quia cum sua condicione quisque fundus publicaretur. Quotiens servitus fundo debetur omnibus eius partibus debetur et ideo quamvis particulatim venierit omnes partes servitus sequitur et ita ut recte singuli agant ius sibi esse eundi. Sed si fundus cui servitus debetur certis regionibus inter plures dominos divisus est quamvis omnibus partibus servitus debeatur tamen opus est ut hi qui non proximas partes servientis fundi habebunt transitum per reliquas partes fundi divisi iure habeant ut scilicet proximi patiantur transeat.

Pomponius. Ex meo aquae ductu Labeo scribit cuilibet posse me vicino commodare. Proculus contra ut ne in meam partem fundi aliam quam ad quam servitus adquisita sit uti ea possim. Proculi sententia verior est.

Item. Si praeter fundum in quem certam tibi vendiderint aque ductus eius praeterea partis eam plerumque ducat te quoque sequitur neque ibi aut bonitatis agri aut usus eius aque ratio habenda est ita ut eam solam partem fundi que pretiosissima sit aut usum eius maxime desideret ius eius ducende sequatur sed pro modo agri detenti aut alienati fiat aque eius divisio.

Paulus. Si via iter actus aque ductus

legitur simpliciter per fundum facultas est eundi per quam partem fundi velit constituere servitutem, sine ulla captione legatarii non in servitute sit.

Iul. Si communi fundo meo et tuo serviat fundus Sempronianus, et eundem in commune redimerimus, servitus extinguitur, quia par utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit. At si proprio meo et proprio tuo serviat, manebit servitus, quia proprio fundo per communem servitus deberi potest.

Idem. Iter ad sepulchrum commune duorum legato utrique eorum itineris consistat servitus, neque acquiritur nisi ceperint.

Paul. Qui duo praedia confinia superiorem fundum vendiderat, in lege ita dixerat, ut aquam sulco aperto emptori ducere in fundum inferiorem recte liceat. Si emptor ex eo fundo aquam acciperet et eam in inferiorem ducere vellet, quaesitum est an iure facere nec ne possit. Respondi: nihil amplius quam quod ipsius fundi siccandi causa derivaret in eum inferiorem recte celere.

Idem. Si duo praedia habebat, in unius venditione aquam quae in fundo nascebatur et circa eam aquam late decem pedes exceperat, quaesitum est utrum dominium loci ipsius retineat an ut per eum accedere possit. Respondit: si ita recepisset: circa eam aquam late pedes decem, iter dumtaxat videri venditoris esse.

Iul. Tria praedia continua trium dominorum adiecta erant: imi praedii dominus ex summo fundo servitutem aquae quaesierat et per medium fundum domino non concedente in suum agrum duxerat. Postea idem summum fundum emit, deinde imum fundum in quem aquam induxerat vendidit. Quaesitum est an imus fundus id ius aquae amisisset, quia cum utraque praedia eiusdem domini facta essent, ipse sibi servire non potuisset. Negavi amisisse servitutem, quia praedium per quod aqua ducebatur alienum fuisset. Et quemadmodum servitus summo fundo ut in imum fundum aqua veniret imponi aliter non potuisset, quam ut per medium quoque fundum duceretur, sic eadem servitus eiusdem fundi amitti aliter non potuisset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aquam duci desisset, aut omnia tria simul praedia unius domini facta essent.

Africanus. Fundus Amichi tecum communis est; partem tuam mihi tradidisti, et ad eundem meam per fundum tuum pervenire recte commode servitutem constitutam ait. Neque quod dici solet per partes nec acquiri nec imponi servitutem posse, isto casu locum habere: hic enim non per partes servitutem acquiri, ut potest eodem tempore acquiritur quo proprius meus fundus futurus sit.

Idem. Cum essent mihi et tibi fundi duo communes, Titianus et Seianus, et in divisione convenisset ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, invicem partes eorum tradidimus, et in traditione dictum est ut alteri per alterum aquam ducere liceret: recte esse servitutem impositam ait, maxime si et stipulatio subiecta sit. Et plurimum praedia aquam ducentis quaeque modo imposita servitute, nisi pariter ut stipulatio tertie subsecuta est, neque eorum cuiusquam alii in manum potius permissum ex eo modo cedere. Pacto enim ut stipulatione intervenire, et hoc dici solet, quamvis nulli praedium ipsum sibi servire neque servitutis fructus constitui potest.

Pap. Unus ex sociis fundi communis permittendo ius esse ut agere nihil agit. Et ideo si duo praedia quae mutuo serviebant inter eosdem fuerint communicata, quoniam servitutes pro parte retineri placet, ab altero servitus alteri remitti non potest: quamvis enim unusquisque sociorum solus sit cui servitus debetur, tamen quoniam non personae sed praedia deberent, neque acquiri libertas neque remitti servitus per partem poterit.

Cum fons exaruit ex quo

[illegible gloss]

ductum aque alio usque per constitutum tempus
ad suas uenas redierint, an aque du-
ctus amissus erit querit.

Paulus. Et Atticinus ait Cesarem Sta-
tilio Tauro rescripsisse in hec uerba: Hy
qui ex fundo Sutriano aquam ducere so-
liti sunt adierunt me proposuerunt que aquam
qua per aliquot annos usi sunt ex fonte
qui est in fundo Sutriano ducere non potu-
isse quod fons exaruisset, et postea ex eo fon-
te aquam fluere cepisse: petierunt que a me
ut quod ius non negligentia aut culpa
sua amiserant, sed quia ducere non pote-
rant, his restitueretur. Quorum mihi pos-
tulatio cum non iniqua uisa sit, succur-
rendum his putaui. Itaque quod ius hu-
erunt tunc cum primum ea aqua peruenire
non potuit, id eis restitui pl-
acet.

Idem. Cum fundo quem ex duobus reti-
nuit uenditor aque ducende seruitus
imposita esset, empto predio quesita ser-
uitus distractum denuo predium sequitur.
nec ad rem pertinet stipulatio qua prox-
imo inmitti placuit ad personam emptoris,
si eius forte fundo licuisset, rela-
ta est.

Idem. Lucius Titius Gaio Seio fratri sa-
lutem. Ius aque fluentis in fonte constitutum
in psoriotho meo aperte meo tracto, dono
tibi dignum inconstitutum quae in psorio-
thoo aut ubicumque uis. Quero an ex h-
ac scriptura usus aque ad praedium ea-
rum seu pertineat. Paulus respondit: usum aque
personalem ad heredem Seii quasi usufructuarium tra-
nsmitti non oportere.

Idem. Flumine interueniente uia
constitui potest, si aut uado transiri potest a-
ut pontem habeat, diuersum si pontonibus traici-
tur. Hec transpositiones prediorum flumina
curant, aliquin sicuti predia inuicem uicina
sunt, deinde flumen deinde predia, deinde
uia publica inquirimus inter eam
nulo dispiciamus ne nichil uetet

iter uia interueniens usque ad flumen, deinde
ductio usque ad uiam publicam. Sed uideamus
aut situm prediorum si fons quem
transit flumen ultra uiam publicam sit.
Hoc iure utimur, quia in eo similiter so-
let uel ciuitate teneri usque ad uiam pu-
blicam uel ad flumen quo per tempora
hyeme traicitur, ut usque ad proprium eiusdem do-
mini predium. Quod si ita est, non uidetur intercipi ser-
uitus quamuis inter eiusdem domini predia f-
lumen publicum intercedat.

Ulpianus. Hec edificia urbana [urbanorum prediorum / rusticorum]
quidem predia appellamus, ceterum
et si in uilla edificia sint, eque seruitutes ur-
banorum prediorum constitui possunt. Ideo autem
hec seruitutes appellantur quoniam pre-
diis constitui non possunt. Nemo enim potest seru-
itutem acquirere uel urbani uel rustici predii
nisi qui habet predium. Nec debere [illegible]

Idem. De aqua per rotam tollenda ex
flumine uel sumenda, uel si quis seruitu-
tem castello imposuit, quidam dubitau-
erunt ne seruitutes non essent. Sed rescrip-
to imperatoris Antonini ad Tullianum
adicitur: licet seruitus iure non ualu-
erit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quo-
cumque modo legitimo sibi hoc ius acqui-
siuit, tuendum esse eum qui hoc ius pos-
sedit.

Gaius. Duorum prediorum dominus si alterum
ea lege tibi dedit ut id predium quod datur
seruiat ei quod ipse retinetur, uel contra, iure imposita
seruitus intelligatur.

Labeo. Cum uelit ad certam altitudinem
monumentum edificetur non potest, quia id quod
humani iuris esse desiit seruitutem non
recipit. Sicut ne illa quidem seruitus
consistere potest ut certis locis inuitus in eo
loco humatur.

Idem. Proprium solum uendendo seru-
itute tale iniungere possum ut mihi
in eo seruiat. Sub hac condicione soluendo
ceditur, ut in sotio seruiat, ante consequi
possum respectu seruitute [illegible]

[illegible gloss]

[illegible gloss]

nemo potest. Ad certum itaque modum per supervacuo prodita est, ita ut tota servitus ad eum qui recepit pertineat. Solum autem accedendo vel in consortio servitutem efficere non possum, quia per unum solum cum solo servitus acquiri non potest.

Ulp. Si quis duas aedes habeat et alteras tradat, potest legem traditioni dicere, ut vel istae quae non traduntur servae sint his quae traduntur, vel contra ut traditae retentis aedibus serviant. Parvique refert vicine sint ambae aedes an non. Idem erit et in praediis rusticis: nam et si quis duos fundos habeat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem aedes simul tradendo non potest efficere alteras alteris servas, quia neque acquirere alienis aedibus servitutem neque imponere potest. Et si quis in divisas partes aedium tradat vel partem fundi, non potest servitutem imponere, quia per partes servitus imponi non potest, sed nec acquiri. Plane si divisit fundum regionibus et sic partem tradidit, potest alterutri servitutem imponere, quia non est pars fundi sed fundus. Quod et in aedibus potest dici, si dominus pariete medio aedificato unam domum in duas diviserit, ut plerique faciunt: nam et sic pro duabus domibus accipi debet. Item si duo homines, qui binas aedes communes habemus, simul tradendo idem efficere possumus. Ac si ego solus proprias binas aedes haberem, et si separatim tradiderimus, idem fiet: sic tamen, ut novissima traditio efficiat etiam praecedentes traditiones efficaces. Sed et si alterius proprie fuerint aedes, alterius communes, nec a certis servitutem vel acquirere vel imponere posse, Pomponius libro VII ex Sabino probat. Et rescripsit. Cum venditor quos dixerit servas fore aedes quas vendidit, necesse non habet liberas tradere: quare vel suis aedibus eas servas facere potest vel vicino cedere servitutem. Sed autem tradi [?]. Plane si dixerit servas fore aedes quas vendidit quod si [?] qui certo [?] servitutes recepit, absolutum absolutum est, sed non alii cessisse, excepto tenebitur

a quo non abiurit [?], quod Marcellus libro VIII digestorum scribit. Si quis in tradendo dixerit "ita servitus cum uno servitutem" [?], emptio an obliget venditorem in tradendo ad servitutem praestandam? An agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur praedio quod mercatus est? Magisque putat permittendum agere. Idemque ait, et si possit venditor in servitute vendere [?] ex agere permittendum, hoc tradendum. Sed incipiendo servitutis gratia id traditionem ex praedio esse certum. Si quis in quo venditus, tamen debeat, ideo hoc excepit, non ex vendito actio similiter servitutem permisit.

Paul. In tradendis unis aedibus ab eo qui binas habet, species servitutis exprimenda est, ne si generaliter servire dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit quae servitus excepta sit, aut omnis servitus imponi debeat. Interpositis quoque alienis aedibus imponi potest, veluti ut altius tollere vel non tollere liceat, vel etiam si iter debeatur, ut ita convalescat, si mediis aedibus servitus postea imposita fuerit. Sicuti per plurium praedia servitus imponi et per plures personas potest, quamquam dicitur per certa praedia continua per eum et extremum ubi tradam, vel etiam vel medius praedio servitutem acquiri posse, sive ex extremo qui retinebitur eam, quia et medium iam sit servitute consistere. Sed si in rursus aut idem acquisierit servitus aut medium alienaverit, nec [?] impellatur eam, contra nec medio praedio servitus imponitur.

Pomp. Si cui duas pariter insulas duobus eodem momento tradiderit, videndum est an servitus alterutris imposita valeat, quia alienis quidem aedibus nec imponi nec acquiri servitus potest. Sed ante traditionem peracta suis magis acquirit vel imponit his quas tradidit, ideoque valebit servitus.

Idem. Si, cum ambos praedium uni venderet, lex extitit eam certe servitutem, et venditorem

[illegible gloss]

[gloss, top margin: Unde in lege ... successionem ... obligantur ... non astringuntur ... adverte ... ut vendita ... qui non detinebat ... ut s. t. i. pro fundo ... aquam imperatur ... ego potero ... non debet ... non tenet ... post mortem ... pro fundum ... servitutis ... quae sequuntur ... Servitutis lex est ut nulli dominorum ...] [illegible]

stitui impositum statim servitus debetur quia indagatur ut quasi iure rei in aedibus extitisse.

Ulp. Quotiens venditor servitutis nomine simpliciter utitur nominatim excipi oportet. nam illa generalis exceptio quibus est servitus iure sit utique est ad eas res pertinet ipsi michi praestari venditori adversus emptorem vendacionem nullam est. quia nemo ipse sibi servitutem debet. quin immo et si debita fuit servitus deinde dominium rei servientis pervenit ad me consequenter dicitur extingui servitutem.

Pomp. Refectionis gratia accedendi ad ea loca que non serviant facultas tributa est his quibus servitus debetur quatenus eis sit necesse. nisi in cessione servitutis nominatim praefinitum sit qua accedetur. et ideo nec sectus nimium nec superius si forte aqua sub terra ducatur locum religiosum dominus soli facere potest ne servitus intereat. et idem est et de specu ut alienatur. rivum per quem aquam iure ducas pertinentibus nisi in eo ita caveris: per tuum fundum ius michi esse aquam rivo ducere tacite haec iura secuntur ut reficere michi rivum liceat, ut adire quam proxime possim ad reficiendum eum ego fabrique mei, item ut spatium relinquat michi dominus fundi qua dextra et sinistra ad rivum eam et quo terram limum lapidem arenam calcem iacere possim.

Paulus. Cum fundus fundo servit, vendito quoque fundo servitutes sequuntur. edificia quoque fundis et fundi edificiis eadem condicione serviunt.

Ulp. Venditor fundi Geroniani fundo Botriano quem retinebat legem dederat ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur. quamvis mari quod natura omnibus patet servitus imponi privata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem servari venditionis exposcit personae possidentium aut in ius eorum succedentium per stipulationis vel venditionis legem obligantur.

Cel. Si constat in tuo agro lapidicinas esse invito te nec privato nec publico nomine quisquam lapidem caedere potest cui id faciendi ius non est. nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat ut si quis voluerit ex his caedere non aliter hoc faciat nisi prius solitum solacium pro hoc domino praestet. ita tamen lapides caedere debet postquam satis fecerit domino ut neque usus necessarius lapidis intercludatur neque commoditas rei iure domino adimatur.

Iul. Iter michi per vicinum constitui ut quis iter dumtaxat et actum fieri circa praedia urbana etiam necessarium est.

Paul. Qui pretium loci recepit auctoritate alieni accessibus eum per utramque partem loci ut iter vel actum in eo cedere posse verum est. quemadmodum si quis in eo suas aedes vel eas fecisset, nichil omnibus alius quos vellet invitis eas aedes servas facere potest.

Gaius. Potest etiam in testamento heredem suum quis damnare ne altius aedes suas tollat ne luminibus aedium vicinarum officiatur vel ut patiatur eum tignum in parietem immittere vel stillicidia adversus eum habere vel ut patiatur vicinum per fundum suum vel heredis ire agere aquamve ex eo ducere.

Iul. Si per annos itineris in fundo tuo materiam duxerit invicem quod per eam iter agi non potest, nec materia imposita cessio servitutis perfecta intelligitur, nec videtur interdictum uti sibi esse invito te edificatum fuerit, cum neque fundum soli construxerit, secundum inutilem faciat interclusit. certe in suo materia per eam quis iter vel actum debuit duxerit, neque publicitas usucapiat, et interdicto quod per eam vi aut clam agetur. Quod si actionis capiendis

[gloss, margins and foot: ... ut s. t. i. ... servitute ... malam fidem ... longi temporis ...] [illegible]

hic interdicto agere non potest, et servitus de... natione tollitur.

Paulus. Receptum est ut plures domini non pariter cedentes servitutes imponant vel adquirant, ut tamen ex novissimo actu etiam superiores confirmentur, perindeque sit atque si eodem tempore omnes cessissent. Et ideo si is qui primus cessit vel defunctus sit, vel alio genere vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri servitus videtur, sed perinde habetur atque si cum postremus cedat omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit, donec novus socius cedat. Idem iuris est et si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. Ergo ex diverso si ei qui non cessit aliquid tale eorum contingit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est quo dare facere possunt, vel diversis temporibus possint, et ideo non potest unus cedere et alius legare servitutes. Nam si omnes socii legent servitutes et pariter eorum adeatur hereditas, potest dici utile esse legatum: si diversis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut viventium, ita et defunctorum actus suspendi receptum est.

Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur

Ulpianus. Actiones de servitutibus rusticis sive urbanis eorum sunt quorum praedia sunt. Sepulchra autem nostra non sunt, at quin iter ad sepulchrum possumus vindicare.

Idem. De servitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum quae ad usumfructum pertinent, tam confessoria quam negatoria: confessoria ei qui servitutes sibi competere contendit, negatoria domino qui negat. Haec autem in rem actio confessoria nulli alii quam domino fundi competit: servitutem enim nemo vindicare potest quam is qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi.

Competere Neratius scribit fructuario ... fructus legetur. Itaque quamvis servitus ... fundi per quae usumfructum cessit ... fruenti, quatenus est ad fruendum necessarium. Nam et sciendum est, id quod fruendi gratia fructuario praestatur non esse servitutem, neque enim solum potest fructuarius servitutis cedere. Sed si fundo debeatur et ipse fructuarius caveatur, Pomponius scribit fructuarium interdicto de itinere uti posse, si eo anno usus est: alii enim dicunt ... in confessoria actione, alii vero ... interdicto quaeretur, quia et libro XXVI digestorum scribit ... Item si testator usus sit ... legatus ... usus fructus ... utile interdictum fructuario dari, quemadmodum heredi vel emptori competit hoc interdictum. ac

Idem. Sed et si partem fundi quis emerit, idem dicendum est.

Idem. Licet corpus non est domini ipsius cui servitus debetur, ... ius eundi ... tamen actu, ut actus sine itinere vel actus ... servitute intellegitur. In confessoria actione quae de servitute movetur fructus etiam veniunt. Sed videamus quae esse fructus servitutis possunt: et verius id demum fructuum nomine computandum, si quid sit quod intersit agentis servitute non prohiberi. Sed et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris non uti fundum suum itinere adversarii: et hanc sententiam et Pomponius probat. Si fundus cui iter debetur plurium sit, unicuique in solidum competit actio, et ita et Pomponius libro [illegible] scribit: sed in aestimationem id quod interest veniet, scilicet quod eius interest qui experietur. Itaque de iure quidem ipso singuli experientur, et victoria et aliis proderit, aestimatio autem ad id quod eius interest revocabitur, quamvis per unum adquiri servitus non possit. Sed si duorum fundus sit qui servitutem ad usus unicuique ... ita agi, ut et Pomponius eodem libro scribit, quisquis defendit solidum debet restituere. ac

divisionem, hec res non respicit. Si quis mihi itineris vel actus vel vie controversiam non faciat, sed reficere sternere non patiatur, Pomponius libro eodem scribit confessoria actione mihi utendum. nam et si arborem impendentem habeat vicinus, qua viam vel iter invium vel inhabile faciat, Marcellus quoque apud Iulianum notat. Item petendum vel in [illegible] ius esse ut [illegible] uti possimus. quod generaliter actionem restituendo competit, non tantum si ulterius quis sternere velit, nisi nominatim id convenerit. sed et de actu quasi iter ius est competit nobis in rem actiones. Competit autem de servitute actio domino edificii neganti servitutem se vicino debere, cuius edes non in totum libere sunt, sed ei cum quo agitur servitutem non debent. verbi gratia habeo edes, quibus sunt vicine Seiane et Semproniane: Sempronianis servitutem debeo, adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem: in rem actione experiar: licet enim serviant edes mee, ei tamen cum quo agitur non serviunt. hoc igitur intendo, habere me ius altius tollendi invito eo cum quo agitur: quantum enim ad eum pertinet, liberas edes habeo. Sicut commodo altius tollere non liceat adversus eum cum quo agitur, ius ei non esse tollere. Hec servitutis ei qui tenet eas edes vel [illegible] peti potest.

Paulus. Et ideo si inter meas et Titii edes tertii edes intercedant, possum Titii edibus servitutem imponere, ne liceat altius tollere, licet tertius non imponatur, quoniam donec tertius non extollit, est utilitas servitutis.

Ulpianus. Et si forte qui medius est, quasi servitutem non debeat, altius extulerit edificia sua, ita ut iam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si edificavero, frustra intendes ius mihi non esse ita edificatum habere invito te: sed si intra tempus statutum rursus deposuerit edificium suum vicinus, renascetur tibi vindicatio. Sciendum tamen in his servitutibus possessorem esse eum iuris et petitorem. et si forte non habeam edificatum

altius in meo, adversarius meus possessor est. nam cum nihil sit innovatum, ille possidet, et edificantem me prohibere potest et civili actione et interdicto quod vi aut clam: idem et si lapilli iactu impedierit. sed et si patiente eo edificavero, ego possessor ero effectus. Etiam de servitute que oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et edificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. et Gallus putat non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet qui sibi servitutem asserit, non ad eum cuius res servit. sed evaluit Servii sententia, in proposita specie ut possit quis defendere ius sibi esse cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc servitutem non hominem debere, sed rem, denique licere domino rem derelinquere scribit. Hec autem actio in rem magis est quam in personam, et non alii competit quam domino edium et adversus dominum, sicuti ceterarum servitutum intentio. Si edes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus libro tertio questionum tractat, et ait singulos dominos in solidum agere, sicuti ceteris servitutibus, excepto usufructu: sed non idem respondendum, cum agam, si due edes essent, que onera vicini sustinerent. Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet qui in servitute imposita continetur: forte ut reficiat lapide quadrato vel lapide structili vel quovis alio opere quod in servitute dictum est. Evenit autem sicut in hac actione, ut si quis ex vicinis onera edium eius vicinus sustineret, parietem autem meliorem quidem quam in servitute imposita potius est facere licet, deteriorem non licet. sed si aut plures actiones aut operis novi nuntiationem prohiberetur.

Paulus. Harum actionum eventus hic est, ut victori officio iudicis aut res prestetur aut cautio. res ipsa hec est, ut iubeat adversarium iniuriam emendare vitium

— hec p. hec. c. sed ante ut. y. de op. na. nu. l. si p[ro]ut [illegible]

— Cno. preise [illegible] e. l. ff. [illegible] l. qui restitui. ac.

No. ar. ex loco isto q[uod] vassallus p[otest] remittere pheudum [illegible] vassall[o]. et fac. ad hoc. C. de epis. et c. l. cum clericus. ... usu. fru. l. cum fructuar[ius]. ... sed cum in longissimo [illegible] ille colonus seu vassallus [illegible] colonia que cum a pheudo [illegible] colonia non potest discedere absque voluntate domini. ut [illegible] l. cum satis [illegible] b. [illegible]

[illegible] distinguere de hac matera ut scribit ... sed an ultro [illegible] qui illa distinctione [illegible] ... quod simpliciter et absolute loquitur.

parietem et idoneum praestare. cautio locum habet.
ut eum videat reficiendo pariete caveat.
nec successores suos prohibituros al-
tius tollere. sublatumque habere. sicut erat a
vi solverat. Si vero neque rem praestat neque cauti-
onem, tanti condempnetur quanti actor in litem iu-
raverit.

Ulp. Sicut autem refectio parietis ad
vicinum pertinet. ita fultura aedificiorum vi-
cini cuius servitus quamdiu paries reficia-
tur ad inferiorem non debet pertinere. nam si non
vult superior fulcire deponat. et restituat
cum paries fuerit restitutus. Et hic quoque sicut in
ceteris servitutibus actio contraria dabitur. hoc
est ius tibi non esse me cogere. Competit
in actio adversus eum qui gessit in talem servitu-
tem ut in parietem eius tigna immittere
liceat. super ea tigna verbi gratia porticum am-
bulatoriam facere. supra eum parietem
columnas structiles imponere que tec-
tum porticus ambulatorie sustineant.

Distant autem hae actiones inter se quod superior qui-
dem locum habet ut compellendum vicinum re-
ficere parietem meum. haec vero locum habet
ad hoc solummodo ut tigna suscipiat. quod non
est contigna servituti. Si sic quaeritur quis pos-
sessoris quis petitoris partes sustineat.
sciendum est possessoris partes sustinere si quidem
tigna immissa sint eum qui servitutem sibi
deberi ait. si vero non sunt immissa eum
qui negat. Et si quidem ita optinuit qui ser-
vitutem sibi defendit non debet ei servi-
tus cedi sive recte pronuntiatum est quia
debet sive perperam quia per sententiam non debet ser-
vitus constitui; quod est declaratum plane
suo utendo amisit. dolo malo domini aedi-
um. post litem contestatam restitui eo pertinere
quemadmodum placet in dominio aedium.

Aristo Cerellio Vitali respondit non pu-
tare se ex taberna cassiaria fumum in su-
periora aedificia iure immitti posse. nisi ei
servitutem talem admittit. idemque ait. ex
superiori in inferiorem non aquam non aliquod
aliud immitti licet. in suo enim alii hactenus
facere licet. quatenus nihil in alienum
immittat. fumi autem sicut aque esse
immissionem. posse igitur superiorem cum inferio-
re agere ius illi non esse id ita facere. Al-
fenus denique scribit ait posse ita agi ius
illi non esse in suo lapidem cedere. ut in meum
fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo
eum qui tabernam cassianam a Minturnensibus conduxit
a superiore prohiberi posse
fumum immittere. sed Minturnenses
ei ex conducto teneri. agique sic posse dicit
cum eo qui eum fumum immittat ius ei
non esse fumum immittere. Ergo per contra-
rium agi poterit ius esse fumum immittere.
quod et ipsum videtur Aristo probare. Sed et inter-
dictum uti possidetis poterit locum habere. si quis
prohibeatur qualiter velit suo uti. Apud Pomponium dubi-
tatur libro XLI lectionum an quis possit ita agere li-
cere fumum non gravem puta ex foco in su-
o facere aut non licere. et ait magis non
posse agi. sicut agi non potest ius esse in suo
ignem facere. aut sedere. aut lavare. Idem
dicit in diversum probari. nam et in balineis
inquit vaporibus cum Quintilla cuniculum
pergentem in Ursi Iulii instruxisset. pla-
cuit potuisse tales fumos imponi.

Paul. Si eo loco
per quem mihi iter debetur tu aedificaveris pos-
sum intendere ius mihi esse ire agere. quod si pro-
bavero inhibeo opus tuum. Item Iulianus scri-
bit. si vicinus in suo aedificando effe-
cerit ne stillicidium meum reciperet posse me a-
gere cum eo .i. ius esse immittendi
stillicidium sicut in via diximus. Et
si quis nocitum aedificaverit. sive usum-
fructum sive iter habet. ius sibi esse ita ag-
ere ut fundum intendere potest. quod si ita aedifi-
caverit dominus is qui actionem competit adhuc
potest intendere usumfructum sibi esse. fructuarius
autem non potest quia amisit usumfructum
tum et de dolo actionem contra eum habet.
Contrarium intervenit quod prohibu-
erit tibi vicino aedifices recte intendamus
tibi non esse aedificatum habere. q

commodum sumant a ceteris qui edificent.

Cum latiore via vel angustiore usus es, retinet ius suum.

Ulp. Si quis diuturno usu et longa quasi possessione ius aque ducende nactus sit, non est ei necesse docere de iure quo aqua constituta est, veluti ex legato vel alio modo, sed utilem habet actionem, ut ostendat per annos forte tot usum se, non vi non clam non precario possedisse. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo in cuius agro aqua oritur vel per cuius fundum ducitur, verum etiam cum omnibus agi poterit quicumque aquam non ducere impediunt, exemplo ceterarum servitutum. Et generaliter quicumque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potest.

Marcellus. An unus ex sociis in communi loco invitis ceteris edificare possit, id est an si prohibeatur a sociis possit cum his ita experiri ius sibi esse edificare, et an socii cum eo ita agere possint ius sibi prohibendi esse vel illi ius edificandi non esse; et si edificatum iam sit, non possint cum eo ita experiri ius tibi non esse ita edificatum habere, queritur. Et magis dici potest prohibendi potius quam faciendi esse ius socio, quia magis ille qui facere conatur, ut dixi, quodammodo sibi alienum quoque ius preripit, si quasi solus dominus ad suum arbitrium uti iure communi velit.

Iavol. Egi ius illi non esse tigna in parietem meum immissa habere: an et de futuris non immittendis cavendum est? Respondi iudicis officio contineri puto ut de futuro quoque opere caveatur.

Procul. Fistulas quibus aquam duco in via publica habeo; ex re nupte in parietem tuum. Puto posse te mecum ita agere ius mihi non esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.

Pomp. Si cum meus proprius esset paries, passus sum te immittere tigna quasi tua haberetis, si non avertis invitum prohibere ante poteras, iam non potes. Immo contra agere prohibere ut ea que in eo illa immisisti tollas. Si paries communis opere abs te facto in edes meas se inclinaverit, potero tecum agere ius tibi non esse parietem illum ita proiectum habere.

Ulp. Altius tollendo edes tuas extollendo ut luminibus domus minoris annis xxv. vel impuberis cuius curator vel tutor eras officiatur, effecit quominus hac quasi nomine actionis ipse heres conveniatur, quia quod aliud facientem prohibere tutor necesse habuit, id ipse committere non debuit. Tamen adversus possidentem easdem edes actio danda impuberi vel minori, actio ut quod non iure factum est tollatur.

Iul. Si a te emero ut michi liceat ex edibus meis in edes tuas stillicidium immittere, et postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam, an ex hac causa actione quadam vel exceptione tuendus sim? Et utrumque auxilio usitur.

Africanus. Si quando inter edes binas paries esset qui ita ventrem faceret ut in vicini domum semipedem aut amplius procubuisset, agi oportet ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse invito se, vel ius non esse ita proiectum habere. Immo non tantum servitutis qua edibus annis, ita ut in meo loco positum esse ius non esse. Servus meus fistulam servisset in qua aquam teneras, animalia pertraxisset, constituit ut cum ea agere ius ei non esse meo loco eam positam esse invito se. Secundum communis parietem, vicinus sterquilinium fecerat ex quo paries madesceret, consulebatur quemadmodum posset vicinum cogere ut sterquilinium tolleret. Respondi si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse; sed si in privato, de servitute agere oportere. Si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, servare.

Iul. Si servus familia vicini ... liceat aquam ducere sine potestate ... nescium agi posset ...

[illegible] ... ꝯstituitur. ac. ... sine metum uisum dictum ... interdicto ... puta ... ac. ... si fundus. ac.

...reficiendo uti esset, respici oportere. Proinde si eam consuetudinem usque aqua ad usum possessi[onis] ... non ante inter discernere quam facto ... usus aque ducende constitutus. Si ergo qua aqua prohibitus esset, licet alius ceteri ... commune capitis velut si praedia aliena sive exaruisset.

Marcian. Si ab eo fundo qui te nente tenere ceperit quis, ubi intervenit, si aliquo modo tempore impeditur culpa sua non est, aquam hic certus casus non esse. Sed pro illo usu sic certum ... ad usum ... eius aucta est actione ... Celsus scripsit ... agi Sabino placuisse.

Scaevola. Testatrix fundos quae legaverat casas iunctas habuit; quaesitum est ne fundo legato noceret, cum is qui legatarius vindicasset amisit fundus aliquam servitutem ex his ceteris, aut si ex fidei commissi causa cum sibi cum legatario ius aedificaverint, heredes servitutem aliquam casis ... extra ceteras respondit ceteri.

Plures ex municipibus qui diversa praedia possidebant saltum communem ut ius compascendi haberent mercati sunt, idque etiam a successoribus eorum est observatum: sed nonnulli ex his qui hoc ius habebant praedia sua propria venderunt. Quaero an in venditione etiam ius illud secutum sit praedia, cum eius voluntatis venditores fuerant, ut et hoc alienarent. Respondit id observandum quod actum inter contrahentes esset: sed si voluntas contrahentium manifesta non sit, et hoc ius ad emptores transire. Item quaero an, cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum huius compascui traxerit. Respondit, cum id quoque ius fundi qui legatus esset videretur, id quoque cessurum legatario.

Labeo. Si qua aqua nondum apparet, eius ductus constitui non potest. Paulus: immo puto id certe id falsum esse, quia cedi potest ut aquam quaereres et inventam ducere liceret.

dicitur casa cedere fundo quando aliquis legat fundum in quo est adiuncta casa, tunc illa casa cedit illi fundo cui adiuncta est, ut dicitur quando pater familias emit fundum et eum usui suo deputavit quandam casam tunc. ... illa casa cedit in usum fundi, ut ... de fundo in ... l. Seye. b.

Quemadmodum servitutes amittuntur. Rubrica.

Gaius. Servitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse ceperit.

Paulus. Qui iter et actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum sed manere Sabinus Cassius Octavenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.

Gaius. Iura praediorum morte et capitis deminutione non perire vulgo traditum est.

Paulus. Iter sepulchro debitum non utendo numquam amittitur.

Idem. Servitus et per socium et fructuarium et bone fidei possessorem nobis retinetur.

Celsus. Nam satis est fundi nomine itum esse. Cum ergo via que nobis per vicinum fundum debeatur usus fuero, tu autem constituto tempore cessaveris, an ius eundi amiseris ... an tuam per viam fundum debeatur, utrum per meam partem ierit et egerit, tua autem parte ingressus non fuisti, an pertinentia liberetur. Celsus respondit: si individuus fundus est in singulos regionibus fundi quod ad servitutem attinet, quod ei fundo debebatur perinde est atque si a vicino duobus fundis debita sit, et sibi quisque dominorum usurpat servitutem, sibi non utendo deperdit, nec amplius id est cause eorum fundorum miscentur, nec sit ulla iniuria eis qui simul unius fuerint, immo sic quasi melior quam alterius dominorum utendo sibi non toti fundo proficiat. Cum si is fundus qui servitutem serviens ita divisus est, plures habuit dubitationis eas res fuit; nam sicut is est actus in ea vel latius vel per longitudinem eius fundus divisus est, eatenus omnia servitutem erunt, quod si summitio constituerit eius servitutis, si ab indiviso fundo fuissent. Cum vero per latitudinem fundus divisus est, nec multum refert qualiter id factum est, an in aequales. Tunc manet idem ius servitutis quod fundo indiviso fuit.

[gloss, right margin:] ... debebatur ... quedam ... sive ... servitus ... ac. — In rusticorum urbanorum. ac. ... fuit ... ac. — In unius. q. solus. ac. — Cum certe ... fundi usus erit fundus cui servitus debebatur alio ... ac. — Post hanc questionem solvet ... eundi ... ac. ... unius tenet ... alter repudiat ... — ... divisionem. ac. — ... retinentur ... servitus ... divisionem. ac. — ... ex detrimento ... — ... post divisionem ... eadem ... — ... ac. — ... ac. — ... terminatus ... non possit ... ac. — Cum notum sequitur ... due sunt ... ac. — ... questionem ... [illegible]

[gloss, foot of page:] [illegible] ... fundo usque ad finem sic fit divisio per longitudinem per latitudinem ... per longitudinem ... latitudo ... servitutes ... ac fundum ... fundus constitute erunt ... remanebit ... plantitudinem ... via remanet servitus ... divisionem ... in rusticis ... divisio nullum ... servitutis ... appellari possunt ... servitus ... eundo ... fundi ... fundus ... servitus debebatur ... una parte utendo totum fundi retinet servitutem ... ut ... duas ... comoditas. ac.

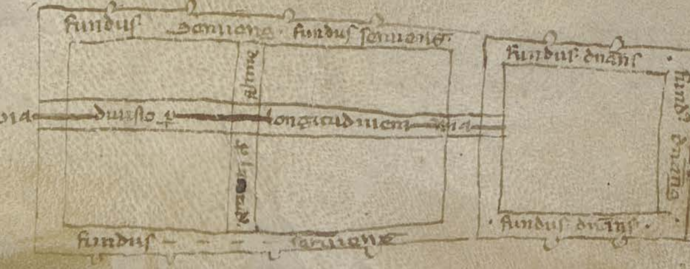

erat. nec datum aut non utendo deperiret
totam uiam potuit. nec si forte intercedit iter
semita que pariter continuaret fundum
iter utetur. Quando alter fundus non utitur
utitur. quoniam unum atque commodum indiui-
duum magis est. possunt tamen alterutri
fundo non utente si modo hec species continetur.
Certe si servitus debebatur alteri
ex ea diuisione fundi una amittatur. non
ideo minus et cetera fundi alterius servi-
tus permanebit. nec ideo quidam servitutem
constituerit ex qua sua in fundo altero
manente seruo. simul et ab initio potuit
et angustiorem constitui uiam quam lege fi-
nita est. et adhuc id loci super superest meo
fundo quo remissa servitus non est ut
sufficiat uie. Quod summus loci super
est quamque sufficiat utique fundus utitur
utitur. aut per receptionem. alter quia per
loci qui super est. uia constitui non potest.
Ceterum si ita constitutum est uehere ut per
quam partem fundi uellet agere liceat. itaque
uellet quamuis quoque mutare nichil pro-
uidet atque ita diuisus est fundus. super
qualibet parte eius iure atque agi possit. tunc
pro eo observabimus. atque si ab initio
duobus fundis due servitutes imposite
fuissent. ut alteram retineri. alteram non uten-
do possit capi. Licet me fallit alio fun-
dus alterius immutatum [illegible]. quia ante
latius fuerit patentem partem itur agere. ut
iter iuris eius in alia parte fundi retinetur.
constituimus commodum accessisse ei cuiua de-
beretur. quod duas partes uias agere pos-
sit. uix quod centonos imperatum et senos de-
nos manifestum.

Paulus. Si sic constituta sit aqua ut uice
stata ducatur tantum uno mense. quia
ad modum non utendo amittatur quia
non continuum tempus quo cum uti non possit non
fit usus. itaque et si alternis annis non pot-
ur in uisu quibus aqua habet duplicatio
constituto tempore amittitur. idem et de itinere
custoditur. Si modo alternis diebus aut diebus
acto. aut tantum statuto legibus tempore amit-
titur quia una servitus est. nam et si alternis
horis ut una hora continua dieum servitutis
haberet. servus scribit per eum non utere
de servitute quamquam haberet cotidianum
sit.

Idem. Si stillicidium immittendi ius habeam
in aream tuam et permisso meo in mea area
edificandi stillicidium immittendi ius amit-
tero et simul per eundem fundum uiam de-
beatur et permisso tuo in eo loco per quem uia
in debetur aliquid facere amittero ius meum.
Cessi partem itinens et totum ius usurpare
uidetur.

Iauolenus. Si aquam in parte itineris influi-
et si non ad ultima loci peruenit omnibus tamen
partibus usurpatur.

Paulus. Si iter in fundum ego et pupillus
haberemus licet utique non uteretur tamen
per pupillum ego retineo si uisque na-
turam aquam habet unitum per constitutum. ad
amissionem tempus usus fuit amisit uectu-
nam servitutem qua usus non est. Licet est
meo quietis uobis aque ductus non
alie [illegible] usus fuit nec ulla apte ex-
horam.

Marcellus. Si servitus ut actus debeatur
tibi ut uehiculo certo genere uteretur a-
lio genere usufructuat. Videamus ne a-
miserit servitutem et ad alias eius conditio ga-
amplius oneris quam licuit ueheret.
magisque hic plus aliud egisse uidetur.
sicuti amiore itinere usus esset. aut si
plura uinita egit quam licuit aut aquam
admiscuit aliam. Ideoque in omnibus istis que-
stionibus servitus quidem non amittitur.
non autem et conditur plus quam pactum est in
seruitute habere. Heres cui legatus esset
fundus sub condicione imposuit ei servitu-
tes extinguentur. si legati condicio existat.
Videamus an aequissime uideamus seque-
tur legatarium et magis dicendum est
ut sequatur.

Celsus. Qui fundum alienum uidit[illegible]

erit. Itinere quod ex fundo cedebatur usus est, retinetur id ius itineris. Idem ait etiam si precario aut in vacuo domino possidet. Fundus enim qualiter se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit, neque refert iuste nec ne possideat qui talem eum possideat. Fructus dicetur quare si aqua privatim sua sponte fluit, ius aquae ducendae retinetur. Quod et Sabino recte placuit, ut apud Neratium libro III membranarum scriptum est.

Marcellus. Si quis ex fundo, cum vicinus cederet, vectionem locum per quem iure vicino fundo non imposita servitute, et intra legitimum tempus quo servitutes pereunt rursus eum locum acquisierit, putat is servitutem quam vicinus cederet.

Iavolenus. Si locus per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, et intra tempus quod ad amittendam servitutem sufficit alluvione facta restitutus est, servitus quoque in pristinum statum restituitur. Quod si id tempus praeterierit ut servitus amittatur, renovare eam cogendus est. Cum via publica vel fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam praestare debet.

Idem. Si cuius servitus in plures fundos debetur, medium fundum acquisivi, servitutem manere puto, quia totiens servitus confunditur, quotiens uti ea is ad quem pertinet non potest. Medio autem fundo acquisito potest consistere ut per proximum ultimum iter tibi debeatur.

Paulus. Aquam quae oriebatur in fundo vicini plures per eundem rivum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret, primo per eundem rivum eumque communem, deinde ut quisque inferior erat suo quisque proprio rivo, et unus statuto tempore quo servitus amittitur non duxit: existimo eum ius ducendae aquae amisisse, nec per ceteros qui duxerunt usurpatum ius esse: proprium enim cuiusque eorum ius fuit, neque per alium usurpari potuit. Quod si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum omnibus usurpari potuisset. Item si quis eorum quibus aquae ductus servitus debebatur et per eundem rivum aquam ducebant, ius suum aquae ducendae non utendo amisit, nihil iuris eo nomine ceteris quorum nomine utitur accrescit, idque commodum eius est per cuius fundum id iter aquae est, quod non utendo pro parte unius amissum est: libertate enim huius partis servitus fruitur.

Pomponius. Labeo ait, si is qui haustum habet per tempus quo servitus amittitur non ierit ad fontem nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

Paulus. Si quis alia aqua usus fuerit quam de qua in servitute imponenda actum est, servitus amittitur. Tempus quo non est usus praecedens fundi dominus cuius servitus debetur imputatur ei qui in eius locum successit. Si [?] heres immittendi [?] statuto tempore aedificatum non habuerit, ideoque nec tu immittere potueris, non ideo magis servitutem amittes, quia non potest videri vicinus usucepisse libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellavit.

Pomponius. Si partem fundi vicini cum lege cavissem uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, et statutum tempus intercesserit antequam rivum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquae fuit, sed manet mihi ius integrum: quod si fecissem iter neque usus essem, amitterem. Si per fundum meum viam tibi legavero et adita hereditate meo per constitutum tempus ad amittendam servitutem ignoraveris eam tibi legatam esse, amittes viam non utendo. Quod si intra idem tempus, antequam scires tibi legatam servitutem, tuum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit: quia, licet tua esse coepit via, tamen ius repudiandi legatum tibi perstitit, et contingere autem ad te fundus non pertinet.

Scevola. Usu retinetur servitus cum ipse cui debetur utitur. quive in possessione eius est aut mercennarius aut hospes aut medicus quive ad visitandum dominum venit vel colonus aut fructuarius.

Paulus. Fructuarius licet suo nomine.

Scevola. Denique quicumque qui debita via usus fuerit.

Paulus. Si via ad fundum non fiat, per ex fundo.

Scevola. Licet male fidei possessor sit retinebitur servitus.

Paulus. Servitute usus non videtur nisi is qui suo iure uti se credidit. ideoque si quis pro via publica vel pro alterius servitute usus sit nec interdictum nec actio utilis competit. Explicit liber VIII. Incipit IX.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur

ULPIANUS

Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur actio ex lege XII tabularum descendit. que lex voluit aut dari id quod nocuit animal quod noxiam commisit. aut extimationem noxie offerre. noxia autem est ipsum delictum. que actio ad omnes quadrupedes pertinet. Ait pretor pauperiem fecisse. pauperies est damnum sine iniuria facientis datum. nec enim potest animal iniuriam fecisse quod sensu caret. Itaque ut Servius scribit tunc hec actio locum habet cum commota feritate nocuit quadrupes. puta si equus calcitrosus calce percusserit. aut bos cornu petere solitus petierit. aut mule propter nimiam feritatem. quod si propter loci iniquitatem aut propter culpam mulionis. aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus everterit hec actio cessabit damnique iniurie agetur. Sed et si canis cum duceretur ab aliquo asperitate sua evaserit et alicui damnum dederit si contineri firmius a aliquo potuit vel si per eum locum induci non debuit hec actio cessabit et tenebitur qui canem tenebat. Sed si instigatu alterius fera damnum dederit cessabit actio hec. Et generaliter totiens hec actio locum habet quotiens contra naturam fera mota pauperiem dedit. ideo si equus dolore concitatus calce petierit cessare istam actionem. Sed eum qui equum percusserit aut vulneraverit in factum magis quam lege Aquilia teneri. utique ideo quia non ipse suo corpore damnum dedit. At si cum equum permulsisset quis vel palpatus esset calce eum percusserit erit actioni locus. Et si alia quadrupes aliam concitavit ut damnum daret eius que concitavit nomine agendum erit. Sive autem corpori quadrupes pauperiem dedit. sive alias rem quam tetigit quadrupes hec actio locum habebit. puta si plaustrum bos obtrivit aliquem vel aliam rem deleat. In bestiis autem propter naturalem feritatem hec actio locum non habet. et ideo si ursus fugit et sic nocuit non potest quondam dominus conveniri quia desinit dominus esse ubi fera evasit. et ideo et si eum occidi meum corpus est. Cum arietes vel boves commisissent et alter alterum occidit Quintus Mucius distinxit ut si quidem is perisset qui adgressus erat cessaret actio. si is qui non provocaverat competeret actio. quamobrem eum sibi aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere. Noxa autem caput sequitur. adversus dominum hec actio datur. non cuius fuit quadrupes cum noceret sed cuius nunc est. Plane si ante litem contestatam decesserit animal extincta erit actio. Noxe autem dedere est animal tradere vivum. Et si plurium fuit animal adversus singulos erit in solidum noxalis actio sicut in homine. Initium autem dominus non convenietur ut noxe dederet sed in solidum. ut puta si iumentum in iure interrogatus an sua quadrupes esset negat.

[...]pendit non esse suam. nam si confitetur esse suam in solidum esse condemnatur.
Et si post litem contestatam animal decesserit [...] actio. Et si ante litem contestatam decesserit animal [...] Haec autem actio non solum domino sed etiam cui interest competit, veluti cui commodata est, item fulloni, quia eo quod tenetur damnum videtur pati. Si quis aliquem evitans magistratum forte in tabernam proximam se immisisset ibique a cane feroce laesus esset, non posse canis nomine agi quidam putant, sed si solutus fuisset, contra.

Gaius. Ex hac lege iam non dubitatur etiam liberarum personarum nomine agi posse, forte si patrem familias vulneraverit quadrupes: scilicet ut non deformitatis ratio habeatur, cum liberum corpus aestimationem non recipiat, sed impensarum in curationem factarum et operarum amissarum quasque amissurus quis esset inutilis factus.

Paul. Haec actio competit et si non quadrupes sed aliud animal pauperiem fecit.

Alfenus. Agaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit, mula calcem reiecit et crus agasoni fregit: consulebatur possetne cum domino mulae agi, quod ea pauperiem fecisset. respondi posse.

Ad legem Aquiliam

Vlp. Lex Aquilia omnibus legibus quae ante se de damno iniuria locutae sunt derogavit, sive duodecim tabulis sive alia quae fuit: quas leges nunc referre non est necesse. Quae lex Aquilia plebiscitum est, cum eam Aquilius tribunus plebis a plebe rogaverit.

Gaius. Lege Aquilia capite primo cavetur: ut qui servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto.
Et infra deinde cavetur ut adversus infitiantem in duplum actio esset.
Ut igitur apparet, servis nostris exaequat quadrupedes quae pecudum numero sunt et gregatim habentur, veluti oves, caprae, boves, equi, muli, asini. Sed an sues pecudum appellatione continentur quaeritur, et recte Labeoni placet contineri. Sed canis inter pecudes non est. longe magis bestiae in eo numero non sunt, veluti ursi, leones, pantherae. Elefantes autem et cameli quasi mixti sunt, nam et iumentorum operam praestant et natura eorum fera est, et ideo primo capite contineri eos oportet.

Vlp. Si servus servave iniuria occisus occisave fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

Gaius. Itaque si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat, ut tamen aeque cum clamore testificetur.

Vlp. Sed et si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse. et si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin lege Aquilia non teneatur. sin autem cum posset apprehendere maluit occidere, magis est ut iniuria fecisse videatur: ergo et Cornelia tenebitur. Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. et ideo interdum utraque actio concurrit, et legis Aquiliae et iniuriarum

sic deinde erit existimatio et aliqua damnum dederit. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo qui nocere noluit. Et ideo quaerimus si furiosus damnum dederit an legis Aquiliae actio sit. Et Pegasus negavit: quae enim in eo culpa sit cum suae mentis non sit? Et hoc est verissimum. Cessabit igitur Aquiliae actio, quemadmodum si quadrupes damnum dederit Aquilia cessabit, aut si tegula ceciderit. Sed et si infans damnum dederit idem erit dicendum. Quod si impubes id fecerit, Labeo ait quia furti tenetur teneri et Aquilia eum: et hoc puto verum si sit iam iniuriae capax. Si magister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur quasi damnum iniuria dederit? Et Iulianus scribit Aquilia teneri eum qui eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti ingenuo filio familias parum bene facienti quod demonstraverat forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa. An ex locato dubitat, quia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti. Sed lege Aquilia posse agi non dubito.

Paulus. Praeceptoris enim nimia saevitia culpae assignatur.

Ulpianus. Qua actione patrem consecuturum ait quod minus ex operis filii sui propter vitium oculi habiturus sit et impendia quae pro eius curatione fecerit. Occisum autem accipere debemus sive gladio sive etiam fuste vel alio telo vel manibus si forte strangulavit eum vel calce petiit vel capite vel qualiter qualiter. Sed si quis plus iusto oneratum deiecerit onus et servus ceciderit, Aquilia tenetur: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare. Nam et si lapsus aliquis servum alienum occiderit vel oneravit, Pegasus ait lege Aquilia teneri eum ita demum si vel plus iusto se oneraverit vel neglegentius per lubricum transierit. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit neque eum qui impulit teneri quia non occidit, neque eum qui impulsus est quia damnum iniuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit. Si quis in colluctatione vel in pancratio vel pugiles dum inter se exercentur alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquiliae actio, quia gloriae causa et virtutis non iniuriae gratia videtur damnum datum. Hoc autem in servo non procedit, quoniam ingenui solent certare. In filio familias vulnerato procedit. Plane si cedentem vulneraverit, erit Aquiliae locus, aut si non in certamine servum occidit, nisi si domino committente hoc factum sit: tunc enim Aquilia cessat. Sed si quis servum aegrotum leniter percusserit et is obierit, recte Labeo dicit lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii mortiferum esse solet. Celsus autem multum interesse dicit occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui mortis causam praestitit non Aquilia sed in factum actione teneatur. Unde affert eum qui venenum pro medicamento dedit et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri sed in factum. Sed si quis de ponte aliquem praecipitavit, Celsus ait sive ipso ictu perierit aut continuo submersus est aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri, quemadmodum si quis puerum saxo illisisset. Proculus autem si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem.

Gaius. Idem iuris est si medicamento perperam usus fuerit. Sed et qui bene secuerit et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpae reus intellegitur. Mulionem quoque si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obterverint...

Culpa est quae ...

uenit

nō ... ī[illegible] ... ut al[illegible] ... dipnosca q̄ uel[illegible] ... redderet.

ſ. glius firmioꝛ retinuiſſe. ut. inſt. e. ſ. imperitia. ac. l. cum pluris
Nota ſic. 7. C. de aſſeſſ. l. ſi. 7 inſtit. e. ſ. minima. 7. i. loc. l. impena. ac.
ſ. fuiun. 7. i. de dap. infec. l. dapni. 7. i. de reg. iuris.
ꝫ ex. C. e. l. de percoib; ubi dat utilem acquil. ſo. ibi. incluſit. ul. nimis hac cum illa cautit. ac.
ſ. culpa culpe compenſatio diſſoluit. ut. i. de cōpenſat. ſi ambo. 7. i. id numero. l. uno. ac.
ſ. quia dolus ſpondeat ...

uerit. uulgo dicitur culpe nomine teneri.
idem dicitur et ſi propter infirmitatem ſuſtine-
re mularum impetum non potuerit. nec uidetur
iniquum ſi infirmitas culpe adnumeretur,
cum affectare quiſque non debeat in
quo uel intelligit uel intelligere debet infirmitatem ſuam
alii periculoſam futuram. idem iuris eſt in
perſona eius qui impetum equi quo uehebatur
propter imperitiam uel infirmitatem retinere
non potuit.

Vlp. l. xviii. Item ſi obſtetrix medicamentum dederit et inde mulier perierit, Labeo diſtin-
guit, ut ſi quidem ſuis manibus ſuppoſuit
uideatur occidiſſe. ſin uero dedit ut ſibi mulier
offerret, in factum actionem dandam,
que ſententia uera eſt. magis enim cauſam mortis
preſtitit quam occidit. Si quis per uim uel
ſuaſum medicamentum alicui infundit
uel ore uel cliſtere, uel ſi eum unxit ma-
lo ueneno, lege Aquilia eum teneri, quem-
admodum obſtetrix ſupponens tenetur.
Si quis hominem fame necauerit, in factum
actione teneri Neratius ait. Si ſeruum
meum equitantem concitato equo effeceris in
flumen precipitari atque ideo homo perierit, in fa-
ctum eſſe dandam actionem Ofilius ſcribit, que-
admodum ſi ſeruus meus ab alio in inſidias de-
ductus ab alio eſſet occiſus. Sed ſi per luſum
iaculantium ſeruus fuerit occiſus, Aquilie lo-
cus eſt. Sed ſi cum alii in campo iacularentur ſeruus
per eum locum tranſierit, Aquilia ceſſat, quia
non debuit per campum iaculatorium iter intem-
peſtiue facere. qui tamen data opera in eum iacu-
latus eſt, utique Aquilia tenebitur.

Paul. Nam ludus quoque noxius in culpa
[illegible] incipit.

Vlp. Item Mela ſcribit, ſi cum pila quidam lu-
derent, uehementius quis pila percuſſa in tonſoris
manus eam deiecerit, et ſic ſerui quem ton-
ſor radebat gula ſit preciſa adiecto cultello,
in quocumque eorum culpa ſit, eum lege Aquili-
a teneri. Proculus in tonſore eſſe culpam;
et ſane ſi ibi tondebat ubi ex conſuetudine
ludebatur uel ubi tranſitus frequens

erat, eſt quod ei imputetur. quamuis nec illud
male dicatur, ſi in loco periculoſo ſel-
lam habenti tonſori ſe quis commiſerit, ipſum de ſe
queri eum debere. Si plures
ſeruum percuſſerint, utrum omnes quaſi occiderint teneantur, uideamus. Et ſi quidem
apparet cuius ictu perierit, ille quaſi occiderit tene-
tur. quod ſi non apparet, omnes quaſi occiderint
teneri Iulianus ait, et ſi cum uno agatur, ceteri non liberantur. nam
ex lege Aquilia quod alius preſtitit alium non re-
leuat, cum ſit pena. Celſus ſcribit ſi alius
mortifero uulnere percuſſerit, alius poſtea
exanimauerit, priorem quidem non teneri quaſi occi-
derit, ſed quaſi uulnerauerit, quia ex alio uul-
nere periit, poſteriorem teneri, quia occidit. quod et
Marcello uidetur et eſt probabilius. Si plures
trabem deiecerint et hominem oppreſſerint, eque ueteri-
bus placet omnes lege Aquilia teneri. Et raro
cogente me [illegible] effecit ut aliquis mor[eretur]
[illegible] quia ius non tenuit, [illegible] reſpondit Aqui-
lie actionem eſſe. [illegible] cum certum Aquilie
teneri ut qui tenuit [illegible] ut aliquis mo-
reret, certum ſi non tenuit in factum agendum.
Legis autem Aquilie actio hero competit, hoc eſt domino.
[illegible] eo nomine quem tibi [illegible] eſſe [illegible]
[illegible] cum [illegible] eſſet, ut ait lex Aquilie ac-
tionem [illegible] petere. neque [illegible]
reſtituitur. [illegible] ſi ſeruus [illegible]
[illegible] petere Aquilie [illegible] magis in
factum actio erit dicendum. [illegible] ueſtimenta
commodata ſint, non poſſe ſcribit [illegible] lege
Aquilia agere [illegible]
Cum fructuarius uel uſuarius [illegible]
[illegible] ut [illegible] ex proprio [illegible]
[illegible] ut [illegible] ceſſat [illegible].

Paul. Sed et ſi proprietatis dominus uulnerauerit
ſeruum uel occiderit in quo uſusfructus meus eſt, danda eſt mihi ad exemplum legis Aquilie
actio in eum pro portione uſusfructus, ut etiam ea
pars anni in extimationem ueniat qua nondum
uſusfructus meus fuit.

Vlp. Liber homo ſuo nomine utilem Aquilie ha[bet actionem]

ſ. i. e. ita uulnerent. ſ. i. occiderint. ſo. ut. i. ac.
ſ. quia ſuo corpore dampnum dediſſe uit. 7 facit. ꝯ. t. i. l. i. ſ. ſi 7 ſi. ſo. ꝯtra. ꝯ. de dolo. elegit.
ter. ſ. ſi quadrupes. ſo. ut. ibi. ac.
ſ. ut. i. e. l. ob id. ab eo dr̄ h[illegible]. i. dn̄s. ut. inſtit. de bō. quā. 7 dic. ſ. ſi. 7 q[illegible] dic. hic dari dn̄o. ſ. directa utilis autem 7 non dn̄o. ut. i. e. ſ. ſi. ac.
ſ. al. cui nō admittat adiecdibitoriam. ut. i. de dil. e. l. cum aut 7 nō dn̄o. ut. i. e. ſ. ſi. ac. ſ. ſi. 7. l. ſe. ac.
ſ. Vbi hic plene dixi. ꝯ. ſ. ſi ſi plures. ac.

ſ. pro eo quod fuit et uulneratus.
ſ. i. e. ſi dn̄s qui [illegible] apiſ quas bona fide. poſ amiſit datur ut ar. i. de dil. e. l. uiliſſime. ſ. ſi. ſi ee. adulf. bone fi. poſ. datur directa dn̄o. ut. ꝯ. de peti. her. ſi a parte. ſ. ſi poſſeſſor non habet au ei dabit. ſi nō. ut. i. de relig. l. ij. ſ. i. 7 deſino. col. l. i. ſ. i. ac.
ſ. aliter de paupie de qua ag. ſimeſit ꝯ modum. ut. ꝯ. ſi quadru. l. ij. alij dicunt quod hic agit ſimeſit. ar. dicit l. ſ; h lex expſſe eſt ꝯ cos. ac.

ſ. ut. ꝯ. de uſufr. leg. ſ. ſi. 7 ſi dn̄s ſec dapni. ut. i. l. i. pſ. 7. ꝯ. de dolo arbitr. ſ. ſi dn̄s. 7 i. eod. 7. in ar. l. ſi plures ſ. decernimus ſ. omni. i. ar[illegible] furti[illegible] [illegible]

[illegible] ſec[illegible] exemplum [illegible]
ſ. ſi nō [illegible] extimande [illegible]

ſ. ut. [illegible] ſi uſusfr. [illegible]

ibi actio non mittitur. h. pſequitur penam nam h actio e perſ. rem in duplo ... preſtitatorum creſcit quam exeo qd ceſſat p repetitioni factam retro. ut inſtit. e. ſ. hic aut. ubi 7 intelli. penam intellige. hic q[illegible] aliu non libat de ſimplo aut ſic in condictione furtiua. ut. C. de cōdict. furt. l. i. multo mag. h ſit argumentum. ut. e. illud ſic ꝫ 7 non obſtat. e. lo. ſi uulnerauit q[illegible] eſt ee. ubi locum actio plane tollitur 7 ee. nec. i. q[illegible] omo. l. un. q[illegible]. inſti. que eſt ee. nam quantum ad penam. unus alium non liberat. ſ; meo qd eſt rei perſecutio. ſic perſecutio [illegible] illa locum ubi fuerint qui dampnum dederint. ſ. ee. i. ſi fu...

fur. ſe. di. l. i. ſ. i. ſo. i. familia puniendo ubi rure... ſtem ee. i. decat. 7. ob. l. qui ſumm. ſ. ſi ubi eiu[illegible] ... gutem dicit alterum tolli pullum. ſo. ibi dapnu[illegible] plo proſit relevor a pena quia ſimplu pſtat. ... uel omnes al. tenetur. l. hic tantum pſtat pena fur[illegible] dem in ſolidum. ſo. ibi non eſt pena reſpecti [illegible]

Queſtio tal formatur: hic ad facto accidit quidam dimiſit agrum [illegible] cellarii ſui ... [illegible]

[ac]tionem habet, directam enim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur. Fugitivi autem dominum habere actionem Iulianus scribit.

Si servus hereditarius occidatur, quaeritur quis lege Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius servi. Et ait Celsus legem domino damna salva esse voluisse: dominus ergo hereditas habebitur. Quare adita hereditate heres poterit experiri.

Si servus legatus post aditam hereditatem fuerit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si post mortem testatoris agnovit legatum: quod si repudiavit, consequens est heredi dicere competere.

Paul. Sed et si ipse heres occiderit eum, dicendum est legatario actionem competere.

Ulp. Hinc scriptum: Consequens est dicere ut si ante aditam hereditatem vulneratus sit servus legatus, ipsi heredi remaneat Aquiliae actio propter hereditatem. Quod si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate remanet actio, sed cedere eam legatario heres oportet.

Si servus vulneratus mortifere postea ruina vel naufragio vel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato. Sed si manumissus vel alienatus ex vulnere periit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. Haec ita tam varie, quia verum est eum a te occisum tunc cum vulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. Sed si vulneraveris mortifere et testamento liber et heres esse iussus et postea decesserit, heredem eius agere lege Aquilia non posse.

Marcian. Quamvis hereditas ad nos pertineat, aquilia agere non potest.

Ulp. Si dominus servum suum occiderit, bonae fidei possessori vel ei qui pignori accepit in factum actione tenebitur. Quid dicitur si duobus legetur Stichus, alter eorum repudiaverit? Puto convenium eum solum posse aquilia agere cum alterum repudiasse dominium eius videtur.

Paul. Sed et si is qui pignori servum accepit occiderit eum vel vulneraverit, lege Aquilia et pigneraticia actione conveniri potest, sed alterutra contentus esse actor debebit.

Ulp. Sed et si fructuarius servum occiderit, lege Aquilia teneri eum constat, et si vulneraverit.

Idem. Si vivat? proprietario, nemo est qui agat.

Idem. Ait lex: quanti in eo anno plurimi fuit: quae clausula aestimationem habet damni quod datum est. Annus autem retrorsum computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit vulneratus et postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum ex quo vulneratus est, licet Celsus contra scribit. Sed utrum corpus eius solum aestimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? Et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.

Paul. Proinde si servum occidisti quem sub poena tradendum promisi, utilitas venit in hoc iudicium. Item causae corpori cohaerentes aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum unum vel unam occiderit: non solum enim perempti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

Ulp. Inde Neratius scribit si servus heres institutus occisus fuerit, etiam hereditatis aestimationem venire. Iulianus ait neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae consecuturum quae servo competere non potuit. Quae sententia vera est, si servus liber et heres esse iussus occisus fuerit, pretii solummodo fieri aestimationem, quia solum substitutum [...] detur. Ego puto nec pretii fieri aestimationem, quia si servus liber esse. Item Iul. scribit substitutus fuerit sibi

[illegible]

ademisse. sicut cum in manumisso: sive servus sit occisus post mortem testatoris, inter summam hereditatis: pretium in eo statuimus propter occasionem eum deficit condicio. Et quis si cum testamento occisus sit, hereditatis extimationem accedere. quanti tamen sit quam plurimi inspicietur. Idem Iulianus scribit extimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit: et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit precisus, et intra annum, quo precideretur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere, pretioque eo extimandum, quanti fuit priusquam artem cum pollice amisisset. Sed et si servus qui magnas fraudes in rationibus admisisset, fuerit occisus, de quo questionem habere dominus destinaverat, ut fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit tanti extimandum, quanti domini interfuerat fraudes per eum commissas detegi, non quanti noxa eius valeat. Sed et si fuerit servus intra annum mutatis moribus occisus, pretium id extimandum, quanti priusquam mores mutaret valuit. In summa omne, quod intra annum quo interfectus est pretiosiorem servum faceret, hoc accedere ad extimationem eius dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus, verius est sufficere hanc actionem, ut extimatio referatur ad id tempus quo intra annum vixerit. Hanc actionem et heredi ceterisque successoribus dari constat: sed in heredem vel ceteros successores haec actio non dabitur, cum sit penalis, nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. Si dolo servus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat: et si lege Aquilia egerit, preiudicium fieri Cornelie non debet. Haec actio adversus confitentem competit in simplum, adversus negantem in duplum. Si quis hominem vivum falso confiteatur occidisse, et postea paratus sit ostendere hominem vivum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam, quamvis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocumque oportet.

Paul. Hoc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus, extimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

Ulp. Proinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est ut non teneatur in mortuo, licet fassus sit. Si procurator aut tutor aut curator aut quis alius confiteatur absente vulnerasse, confessoria in eos utilis actio danda est. Notandum, quod in hac actione, que adversus confitentem datur, iudex non rei iudicande, sed extimande datur: nam nulle partes sunt iudicandi in confitentes.

Paul. Si tamen negetur, qui convenitur, fateatur se occidisse et paratus sit extimationem solvere, et adversarius eius magni eum extimat.

Ulp. Si servus servum alienum subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et furti et damni iniurie competere actiones. Si servus communis, id est meus et tuus, servum meum occiderit, legi Aquilie locus est adversus te, si tua voluntate fecit, et ita Proculum existimasse Urseius refert: quod si non voluntate tua fecit, cessare noxalem actionem, ne sit in potestate servi, ut uni serviat: quod puto verum esse. Item si servus communis meus et tuus sit occisus a servo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem aut litis extimationem consecuturum pro parte, aut noxe dedi in solidum oportere, quia hec res dividi non potest. Servi autem occidentis nomine dominus tenetur: is vero cui bona fide servit non tenetur. Sed an is qui servum instigaverit teneatur nomine eius Aquilie actione? queritur: et ait Iulianus teneri: verissimum autem est, quod Marcellus sentit. Huius legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: ceterarum rerum preter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit quod usserit fregerit ruperit iniuria

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

capitulum tertium

quanti ea res erit in diebus xxx proximis tan-
tum aes domino dare damnas esto. Si quis igitur
non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit, fr-
egerit, ruperit, sine dubio ex his verbis leg(is)
Aquilie agendum erit. Proinde si facem servo
meo obiecerit et eum adusserit, teneberis mi-
hi. Item si arbustum meum vel villam incenderis,
Aquilie actionem habebo. Si quis insulam me-
am voluerit exurere et ignis etiam ad vicina-
m insulam pervenerit, Aquilia tenebitur etiam vi-
cino. Non minus etiam inquilinis tenebitur
ob res eorum exustas. Si
fornicarius servus coloni ad fornacem
obdormisset et villa fuerit exusta, Nera-
tius scribit ex locato conventum colonum
prestare debere, si neglegens in eligendi(s)
ministeriis fuit. Ceterum si alius ignem
subiecerit fornaci, alius neglegenter
custodierit, an tenebitur qui subiecerit?
nam qui custodit nichil fecit, qui recte
ignem subiecit non peccavit. Quid ergo est? pu-
to utilem competere actionem tam in eum qui
ad fornacem obdormivit quam in eum qui ne-
glegenter custodit, nec quisquam dixerit in eo qui
obdormivit rem eum humanam et naturalem
passum, cum deberet vel ignem extinguere
vel ita munire ne evagetur. Si fur-
num secundum parietem communem haberes, an damni in-
iuria tenearis? et ait Proculus agi non posse,
quia nec cum eo qui focum haberet. Et ideo equius
puto in factum actionem dandam, scilicet si pa-
ries exustus sit. Sed si nondum mihi
damnum dederis, sed ita ignem habeas ut me-
tuam ne mihi damnum des, damni
infecti puto sufficere cautionem. Procu-
lus ait, cum coloni servi villam exussissent,
colonum vel ex locato vel ex lege Aquilia
teneri, ita ut colonus possit servum no-
xe dedere, et si uno iudicio res esset iudi-
cata, alio amplius non agendum. Sed
hec ita si culpa colonus careat. Ceterum si
noxios servos habuit, damni eum iniuria
teneri cur tales habuit. Idem servandum
et circa inquilinorum insule personas scribit, que

sententia habet rationem. Si, cum apes mee
ad tuas advolassent, tu eas exusseris, legis
Aquilie competere actionem Celsus ait. Inquit
lex "ruperit". Rupisse verbum fere omnes ve-
teres sic intellexerunt "corruperit". Et ideo Cel-
sus querit, si lolium aut avenam in segetem alienam
inieceris, quo eam tu inquinares, non solum
quod vi aut clam dominum posse agere, vel si
locatus fundus sit colonum, sed et in factum
agendum, et si colonus eam exercuit, ca-
vere eum debere amplius non agi, scilicet ne
dominus amplius inquietet eum. Nam alia
quedam species damni est ipsam rem corrum-
pere et mutare, ut lex Aquilia locum habeat, ali-
a nulla ipsius mutatione applicare aliud,
cuius molesta separatio sit. Cum eo
plane qui vinum spurcaverit vel effuderit
vel acetum fecerit vel alio modo vitiaverit, a-
gi posse Aquilia Celsus ait, quia et effusum
vel acetum factum corrupti appellatione continetur.
Et non negat fractum et ustum contineri corru-
pti appellatione, sed non esse novum ut lex
specialiter quibusdam enumeratis generale subici-
at verbum quo specialia complectatur, que-
sita vetera. Rupisse eum utique ac-
cipiemus qui vulneraverit vel virgis
vel loris et vel pugnis cecidit vel telo quo
alio ut scinderet alicui corpus vel tumo-
rem fecerit, sed ita demum si damnum in-
iuria datum fuit. Ceterum si nullo servum
pretio viliorem deteriorem fecerit, Aquilia cessat,
iniuriarum erit agendum dumtaxat.
Aquilia enim eas ruptiones que damna dant
persequitur. Ergo quamvis pretio si non sit
deterior servus factus, vel sumptus in salu-
tem eius et sanitatem fecerunt, in hec mihi videtu-
r damnum datum, atque ideo lege Aquilia
agi posse. Si quis vestimenta sciderit
vel inquinaverit, Aquilia quasi rupit tenetur.
Sed si quis milium vel frumentum meum ef-
fuderit in flumen, sufficere Aquilie actio.
Item si quis in frumento arenam vel aliud quid
immiscuit ut difficilis separatio sit, quasi de cor-
rupto agi potest. Si quis de manu m(ihi)

Gloss (left margin):

§ retro. ut. s. mihi c. § ceterum et h(ic) verba si quis alteri etc. sunt verba leg(is). et quod subicit si quis igitur etc. sunt verba Ulp(iani)
§ quadrupedem vel non
§ non tamen est occisus tunc enim ex primo capite ageretur
§ s. ex hoc capite. ac.
§ s. incendio.
§ a fornace h(ic) di(citur) al. di(citur) a fornace vel a lupanario. vel a fornace i. arte lapi-deo construendo qui di(citur) fornix et per hoc impluviali plt. correcta. ac.
§ s. correcta a extimatione. ut s. e. l. § paulus. ac.
§ unde non tenetur Aquil. directa vel utili
§ ut in primo capitulo.
§ ut in isto ultimo.
§ Q. d. non tenetur pro dormitione. sed quia culpa precessit. ut. j. e. l. § si ex plaustro et ar. j. de periculo et comodo rei vend. l. si ex uendita. al. nisi exculpa d[illegible] eum tunc esset h(ic). s. de usufr. l. si cui. § denique.
§ it. no. hic naturale non parti. [illegible] ita ut [illegible] et ea q. [illegible] i. porro etc. s(ed) ar. c. j. de dap. infec. l. fluminum. § lucium. et ea deuenit. [illegible] l. y. § si quid autem. no. minus factum alios non debere in periculum trahe. ut. s. de off. pref. l. militis. § sicut ac.
§ s. agi posset. ut. s. si fumus. ue. l. sicut. s. f. t. s. plt. ac
§ immo videtur h(ic). actio cessare. ut j. [illegible] s. infec. l. fluminum. § proinde est circa. s. de l. nomine furti fuit [illegible] unde h(ic) nomine ignis. [illegible] non tamen [illegible] infecisse postea culpa fornicarii. ac. [illegible] culpa furnarii [illegible] furni [illegible] add.
§ s. in ministerio est enim hec culpa ut instit. de ob. q. ex d. male. § si f. j. loc. [illegible] immo scit. l. q. [illegible] s. fornicarius ibi fuit [illegible] ac.
§ Cum locum domini. ac.

§ s. s. posse agere. q. in aut. e. nomine fluminum. ut. j. q. in aut. e. l. quamquam. ac

§ s. eum qui damnum dedit. sic. j. de min. l. [illegible] patrem vel dotem [illegible] ad [illegible] agere et non Aquil. quia etc. Au. Io.

Marginal notes (left): [illegible] ; [illegible] add.

Gloss (right margin):

§ s. per damnum. ac.
§ s. incidente. ac.
§ ut. sic h(ic) [illegible] ac. d. ut [illegible]
soluit aut
§ spurca di(citur) q. [illegible] a cadit
§ quia hic corpus [illegible] ruptum est. ut. j. [illegible] § si quis in sepulcro. ac.
§ non se vid. [illegible] s. e. l. [illegible] j. de v. ob. [illegible] ac.
§ fac. j. ad l. [illegible] ac.
§ quantum ad utr. [illegible]
§ s. quam aduerteri [illegible]
Non est novum ut lex [illegible] generale [illegible] ut [illegible]
§ ut. j. e. l. [illegible]
§ ut. j. e. l. [illegible] lege. et s. [illegible]
al. eos ruptores
§ fac. s. e. [illegible]

Bottom gloss:

§ haberet. s. agi non posset [illegible] nec [illegible] s. [illegible] plt. [illegible] flamas [illegible] ut s. de [illegible] bona [illegible] poterat [illegible] ignis [illegible] corpore [illegible] add.

Bottom margin: [illegible]

nummos excussit, Sabinus existimat damni iniurie esse actionem, si ita perierint ne ad aliquem pervenirent, puta si in flumen vel in mare vel in cloacam ceciderint. Quod si ad aliquem pervenerint, ope consilio furti factum agendum, quod et antiquis placuit. Idem etiam in factum dari posse actionem ait. Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa eiecerit, Brutus ait Aquilia teneri quasi rupto. Si mulum plus iusto oneraverit et aliquid membri ruperit, Aquilie locum fore. Si navem venaliciarum mercium perforasset, Aquilie actionem esse quasi ruperit Vivianus scribit. Si olivam immaturam decerpserit vel segetem desecuerit immaturam vel vineas crudas, Aquilia tenebitur. Quod si iam maturas, cessat Aquilia: nulla enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donaverit que in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hec interceperit, furti tenetur. Octavenus in uvis adicit, nisi si in terram uvas proiecit ut effunderentur. Idem et in silva cedua scribit, ut si immatura, Aquilia teneatur; quod si matura interceperit, furti teneri eum et arborum furtim cesarum. Si salictum maturum ita ne stirpes lederes tu cecidisti, cessare Aquiliam. Et si puerum quis castraverit et pretiosiorem fecerit, Vivianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum aut ex edicto edilium aut in quadruplum. Si calicem diatretum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur; si vero non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus. Et ideo plerumque artifices convenire solent, cum eiusmodi materie dantur, non periculo suo se facere; que res ex locato tollit actionem et Aquilie. Si cum maritus uxori margaritas extricatas dedisset in usu, eaque invito vel inscio viro perforasset ut pertusis in linea uteretur, teneri eam lege Aquilia, sive divertit sive nupta est adhuc. Si quis edificii mei fores confregit aut si ipsum edificium diruit, lege Aquilia tenetur. Si quis aque ductum meum diruerit, licet cementa mea sint que diruta sunt, tamen quia terra mea non sit qua aquam duco, melius dicitur esse actionem utilem dandam. Si ex plaustro lapis ceciderit et quid ruperit vel fregerit, Aquilie actione plaustrarium teneri placet, si male composuit lapides et ideo lapsi sunt. Si quis servum conductum ad mulum regendum commendaverit ei mulum, ille ad pollicem suum eum alligaverit de loro et mulus eruperit sic ut et pollicem avelleret servo et se precipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum. Sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli, et servum cum eo qui turbavit habituros legis Aquilie actionem. Mihi autem videtur et eo casu, quo ex locato actio est, competere et Aquilie. Si structori locaveris lacum vino plenum curandum, et ille eum pertuderit ut vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

Paulus. Qui foveas ursorum cervorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt eoque aliquid decidit factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt; at si in aliis locis ubi fieri solent fecerunt, nihil tenentur. Hec tamen actio ex causa danda est, id est si neque denuntiatum est neque scierit aut providere potuerit. Et multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summovetur petitor, si evitare periculum poterit.

Ulpianus. Quemadmodum si laqueos eo loco posuisses quo ius ponendi non haberes, ut pecus vicini in eos laqueos incidisset. Si protectum meum quod super domum tuam nullo iure habebam recidisses, posse me tecum damni iniuria agere Proculus scribit: debuisti enim mecum ius mihi non esse protegendi agere, nec esse equum damnum me pati recisis a te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto imperatoris Severi, qui ei per cuius domum traiectus erat aque ductus citra ser-

Sic est nota quod bonum quod in faciendo facit in structura ... nota est ... ut ... capitalis ...

servitutem rescripsit iure suo posse eum
intercidere. merito interest enim quod hic in
suo protexit ille in alieno fecit. Si na-
vis tua impacta in meam scapham damnum mihi
dedit. quesitum est que actio mihi com-
peteret. et ait Proculus si in potestate nautarum
fuit ne id accideret et culpa eorum factum sit le-
ge Aquilia cum nautis agendum. quia parvi
refert navem immittendo aut serracu-
lum ad navem ducendo an tua manu dam-
num dederis. quia omnibus his modis per te
damno afficior. Sed si fune rupto aut
cum a nullo regeretur navis incurris-
set cum domino agendum non esse. Item
Labeo scribit si cum vi ventorum navis
impulsa esset in funes anchorarum alteri-
us et nautae funes precidissent si nullo
alio modo nisi precisis funibus explicare
se potuit nullam actionem dandam. Idemque
Labeo et Proculus et circa retia piscatorum in
que navis piscatorum inciderat estimarunt.
plane si culpa nautarum
id factum esset lege Aquilia agendum. Sed
ubi damni iniuria agitur ob retia
non piscium qui ideo capti non sunt
fieri extimationem cum incertum fuit
an caperentur. idemque et in venatoribus et in a-
ucupibus probandum. Si navis alteram
contra se venientem obruisset aut in gub-
ernatorem aut in ducatorem actionem com-
petere damni iniurie Alfenus ait. Sed si
tanta vis navi facta sit que temperari non
potuit nullam in dominum dandam actionem.
Sed si culpa nautarum id factum sit puto
Aquiliam sufficere. Si funem quis quo
religata fuerat navis preciderit de na-
ve que periit in factum agendum. Queri-
tur an ex hoc legis capite de omnibus animali-
bus lesis que pecudum non sunt agendum pu-
ta ut de cane. Sed et de apro et leone ceterisque fe-
ris et avibus idem erit dicendum. Si magi-
stratus municipales si damnum iniuria de-
derint posse Aquilia teneri. Nam et cum pecudes
aliquis pignori accepisset et fame eas

necasset dum non patitur te eis pa-
bula afferre in factum actio danda est.
Item si dum putat se ex lege capere pigno-
ra non ex lege ceperit res et corruptas
quas reddat dicit legem Aquiliam locum habere quod
dicendum est et si ex lege pignus acceperit.
Si quis tamen magistratus adversus resistentem
violentius fecerit non tenebitur Aquilia.
Nam et si cum pignoris nomine acceperit
et ille se suspenderint nulla datur actio.
Hec ultra quam intra triginta dies prius
fuit et si non teneri plurimi sic medie accipien-
da constitit.

Paulus. Qui occidit adulterum deprehensum
servum alienum hac lege non tenebitur. Si
pignori datus servus sit occisus debi-
tori actio competit. Sed an et creditori danda
sit utilis quia potest interesse eius quod debitor
solvendo non sit aut quod litem tempore ami-
sit queritur. Sed hic iniquum est et domino et credito-
ri eum teneri. nisi si quis putaverit nullam in ea
re debitorem iniuriam passurum cum prosit ei
ad debiti quantitatem et quod amplius
sit consecuturus. vel ab initio in id quod am-
plius sit in debito quam in debitore dandam
actionem. et ideo in his casibus in quibus credi-
tori danda est actio propter inopiam debitoris
vel quod litem amisit creditor quidem usque
ad modum debiti habebit Aquilie actionem ut
prosit hoc debitori. ipsi autem debitori in id
quod debitum excedit competit Aquilie actio. Si
quis alienum vinum vel frumentum consump-
serit non videtur damnum iniuria dare ideo-
que utilis danda est actio. In hac quoque
actione que ex hoc capite oritur dolus et
culpa punitur. ideoque si quis in stipulam
suam vel spinam comburende eius causa ignem
immiserit et ulterius evagatus et progressus
ignis alienam segetem vel vineam leserit re-
quiramus num imperitia eius aut ne-
gligentia id accidit. nam si die ventoso
id fecit culpe reus est. nam et qui occasionem
prestat damnum fecisse videtur. In eodem
crimine est et qui non observavit ne ignis

No. Non impune occiditur [illegible] ut [illegible] — a Sed [illegible] extimatio facienda est [illegible] ubi [illegible] respondetur [illegible] — b [illegible] si per locum iter erit [illegible] in morte [illegible] si familia [illegible] si plures [illegible] plures [illegible]

longiusque pervenerit. At si omnia quae oportuit observavit vel subitanea vis venti longius ignem produxit, caret culpa. Si vulneraverit servum, sed non mortifere, neglegentia autem perierit, tenebitur de vulnerato, non de occiso.

Item. Si putator ex arbore ramum cum deiceret vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamavit, ut casus eius evitari possit. Sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente provideri poterit, non esset provisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum evitari non possit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per privatum iter fieret, cum plerumque per privata loca vulgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum tantum praestare debet, ne immittat in eum quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

Illud quaesitum est, an quod proconsul in furto observat, quod a familia factum sit, id est ut non in singulos detur poena, sed sufficiat id praestari quod praestandum foret, si id furtum unus liber fecisset, debeat et in actione damni iniuriae observari? Sed magis visum est idem esse observandum, et merito: cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia domino pereat, eaque ratio similiter et in actione damni iniuriae interveniat, sequitur ut idem aestimari debeat, cum praesertim interdum levior sit haec causa delicti, veluti si culpa, non dolo damnum datum fuerit. [illegible] plures [illegible] occiderint tenebuntur [illegible] ex [illegible] Duo est sunt delicta [illegible]

Paulus. Si servum meum occidisti, non affectiones aestimandas esse puto, veluti si filium tuum naturalem quis occiderit quem tu magno emptum velles, sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communiter fungi: itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit, nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. In lege enim Aquilia damnum consequimur: et amisisse dicemur, quod aut consequi potuimus aut erogare cogimur. In damnis, quae lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

Titius sciens Stichum legatum [illegible] legatarium [illegible] hereditatem [illegible] prius non agere possit [illegible] [illegible]

Ulpianus. Quia heres actionem [illegible] videtur.

Nam si heres [illegible] legatarius [illegible] actio [illegible] legatarius non erit [illegible] aliquo [illegible] legatarius fieret.

Si dominus servum [illegible] mortis causa [illegible] vulneraverit [illegible] heres [illegible] legis Aquiliae actione [illegible] sed Sabini opinione [illegible] actione [illegible] non transeunt [illegible] sane absurdum [illegible] consequatur [illegible] liberatur [illegible] lege Aquilia.

Liber homo si iussu alterius damnum iniuria dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit.

Si quadrupes, cum pauperiem fecisset, ab alio occisa est, cum eo lege Aquilia agi potest [illegible] de pauperie actio [illegible] tantum damni praestare, quanti in iudicio legis Aquiliae quam actoris interest noxae potius deditione defungi quam litis

[illegible] Non ad hoc [illegible] contra [illegible] si habuit ius imperandi [illegible] tenetur non solum qui iussit [illegible] in damno dando [illegible] non debebat [illegible] magistratu vel filius patri [illegible] si ius imperandi non habuit [illegible] non est [illegible] quia non oportet ei [illegible] nulla est [illegible] vel rapina est genus delicti [illegible] damna dari [illegible]

excepta quae criminaliter agitur. Item pertinet in quadruplum [illegible] duplum [illegible] ex damno [illegible] simplum est actio. Item ex furto vel rapina [illegible] non agitur nisi dolus intercedit [illegible] illud [illegible] quibus omnibus [illegible] filius patri vel servus domino [illegible] ut latrociniis [illegible] qui fecit. supple.

[illegible] liber homo qui iussit [illegible] non solum [illegible] Paulus [illegible] si colonus [illegible] si mandato [illegible]

No. quod [illegible] plura [illegible] delicta [illegible] vulnera [illegible] furtum rapina iniuria damnum [illegible] de [illegible] delictis [illegible]

[illegible]

aestimationem.

Item si eo tempore quo tibi meus servus quem bona fide emeras serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

Quintus Mucius scribit: equa cum in alieno pasceretur, in cogendo quod praegnas erat eiecit: quaerebatur, dominus eius posset cum eo qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. si percussisset aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse.

Pomponius. Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendit, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset, quoniam si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter debet quam ut supra diximus quasi suum: sed vel abigere debet sine damno vel admonere dominum, ut suum recipiat.

Paulus. In lege Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuit, et interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore quo condicio existit, et si summatim re exposita ad suspicionem iudicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Si quis testamentum deleverit, an damni iniuriae actio competit, videamus. et Marcellus libro quinto dubitans negat competere: quemadmodum enim, inquit, aestimabitur? egregie ait Marcellus, interesse heredis vel legatarii, quorum interest tabulas non esse deletas, sed magis ad testamentum pertinere, et quaesitum est, ut patet ex hoc. Ideo Marcellus scribit ex testamento his, quibus testamento relictum sit, in factum actionem dari. Sed et si quis tabulas testamenti apud se depositas deleverit vel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum et iniuriarum agi, si iniuriae faciendae causa

secreta iudiciorum publicavit. Et ideo Pomponius eleganter ait, eum qui tabulas delevit, furti non teneri, sed tamen damni iniuria teneri, si furti faciendi causa non delevit: sed tamen damni iniuria teneri, quia non tenetur furti, cum furti faciendi animum furis furtum exigit.

Qui tabulas testamenti depositas aut alicuius rei instrumentum ita delevit, ut legi non possit, actione depositi et ad exhibendum tenetur, quia corruptas reddidit aut exhibuit. lege quoque Aquilia actio eo casu competit: corrupisse enim tabulas recte dicitur et qui eas interleverit.

Ob id, quod ante quam hereditatem adires damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes, quod post mortem eius, cui heres sis, acciderit: dominum enim lege Aquilia appellat non utique eum, qui fuerit tunc, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres es, transire ad te ea actio potuisset: neque eodem modo ex causa quae post mortem commissum fuit, cum in hereditate esset, agere posses; idem dicendum est in captivis et in mancipio; captione ex causa postliminii liberi qui parentibus heredes erunt non poterunt, cum reversus fuerit, ex tempore furti; cum ex causa vendiderit res, et postea testamentum quis manumissus fuerit, aut aperuerit eum in testamento heredem scriptum esse: idem et in aliis qui hereditas pertineret, sive sciens sive ignorans ...

Ulpianus. In lege Aquilia et levissima culpa venit. Quotiens sciente domino servus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

Paulus. Scientiam hic pro patientia accipimus, ut qui prohibere potuit teneatur, si non fecit. Lege Aquilia agi potest et sanato vulnerato servo. Si vulneratum fuerit, non mortifere, et tamen dominus ex eo nocte ... Cum ...

aut tueri non possent dapnum culpa dederint innoxii sunt. Vim enim vi repellere omnes leges omniaque iura permittunt. Sed si defendendi mei causa lapidem in adversarium misero, sed non eum sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum qui vim infert ferire conceditur, et hoc si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.

Quidam [illegible] pariete subsuluit [illegible] in via [illegible] domino ei tenetur.

Ulp. Si vulnerato servo lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo vulnere agi lege Aquilia nichilominus potest.

Ulp. Sed si priore iudicio estimatione facta postea mortuo servo de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur, ut ex utroque iudicio nichil amplius consequatur, quam consequi deberet si initio de occiso homine egisset.

Paul. Si servus antequam adiretur hereditas dapnum iniuria dederit, et heres liber factus fuerit, tamen dapnum dedit utraque actione teneri [illegible] et alteri facti [illegible] sunt.

Ulp. Si quis fumo facto apes alienas fugaverit vel etiam necaverit, magis causam mortis prestitisse videtur quam occidisse, et ideo in factum actione tenetur.

Quod dicitur dapnum iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, ut videatur dapnum iniuria datum quod cum dapno iniuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum qui incendii arcendi causa vicinas edes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquilie actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas edes intercidit: et sive pervenit ignis sive ante extinctus est, existimat legis Aquilie actionem cessare.

Ulp. Qui domum alienam invito domino demolit et eo loco balneas extruxit, excepto iure naturali, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam dapni dati actione ei obligatur.

Iul. Ita vulneratus est servus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est et postea ab alio ictus decessit: quero an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. Respondit: occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo prebuit: sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis prebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a cedendo et a cede. Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum ex vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur si quis servo mortiferum vulnus inflixerit eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum lege Aquilia teneri. Idque est consequens auctoritati veterum, qui, cum a pluribus idem servus ita vulneratus esset, ut non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudicaverunt. Estimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum prestabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit repetitis ex die vulneris trecentum sexaginta quinque diebus, posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo quo vita excessit, in quo pretium quoque hereditatis erit. Eiusdem ergo servi occisi nomine alius maiorem, alius minorem estimationem prestabit, nec mirum, cum uterque eorum ex diversa causa et diversis temporibus occidisse hominem intelligatur. Quod si quis absurde a nobis hec constitui putaverit, cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri aut alterum potius, cum neque impunita maleficia esse oporteat nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. Multa autem iure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamvis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem verum sit eam sustulisse.

Alfen. Si ex plagis servus mortuus

esset. neque in media insula ea [?] . sed negligentia accidisset recte ex iniuria actio cogitur [?]. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat quidam preteriens eam sustulerat. tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat et fugientem retinebat. ille flagello quod in manu tenebat in quo dolor inerat uerberare tabernarium cepit ut se dimitteret. ex eo maiore rixa facta tabernarius ei qui lucernam sustulerat oculum effoderat. consulebat num damnum iniuria non uidetur dedisse. quoniam prior flagello percussus esset. Respondi nisi data opera effodisset oculum non uideri damnum iniuria dedisse. culpam enim penes eum qui prior flagello percussit residere. sed si ab eo prior non uapulatus esset sed cum ei lucernam eripere uellet rixatus esset. tabernarii culpa factum uideri. In cliuo capitolino duo plaustra onusta mule ducebant. prioris plaustri muliones conuersum plaustrum subleuabant. quo facilius mule ducerent. interim superius plaustrum cessim ire cepit. et cum muliones qui inter duo plaustra erant e medio exissent. posterius plaustrum a priore percussum retro redierat. et puerum cuiusdam obtriuerat. dominus pueri consulebat cum quo se agere oporteret. Respondi in causa ius esse positum. nam si muliones qui superius plaustrum sustinerent sua sponte se subduxissent. et ideo factum esset ut mule plaustrum sustinere non possent. atque onere ipso retraherentur cum domino mularum nullam esse actionem. cum hominibus qui conuersum plaustrum sustinuissent lege aquilia agi posse. nam nihilominus eum damnum dare qui quod sustineret dimitteret sua uoluntate ut id aliquem feriret. ueluti si quis asellum cum agitasset non retinuisset. eque si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset damnum iniuria daret. Sed si mule quia aliquid reformidassent

et muliones timore permoti ne opprimerentur plaustrum reliquissent. cum hominibus actionem nullam esse. cum domino mularum esse. Quod si neque mule neque homines in causa essent. sed mule retinere onus nequissent aut cum coniterentur lapse concidissent. et ideo plaustrum cessim redisset. atque hi quo conuersum fuisset onus sustinere nequissent. neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. Illud quidem certe quoquo modo res se haberet cum domino posteriorum mularum agi non posse. quoniam non sua sponte sed percusse retro redissent. Quidam boues uendidit ea lege uti daret experiundos. postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est. querebatur num uenditor emptori damnum prestare deberet. Respondi si emptor boues emptos haberet non debere prestare. sed si non haberet emptos tunc si culpa hominis factum esset ut a boue feriretur non debere prestari. si uitio bouis debere. Cum pila complures luderent quidam ex his seruulum cum pilam percipere conaretur impulit. seruus cecidit et crus fregit. querebatur an dominus serui lege aquilia cum eo cuius impulsu ceciderat agere potest. Respondi non posse cum casu magis quam culpa uidetur factum.

Neratius. Seruus alienus in angustum [?] nam [?] agitatu tuo effectum est ut caderetur [?]. datur utile ad exemplum lege aquilie in factum actio.

Papinianus. Legis aquilie debitori competit actio. cum stipulatori ante moram promissum animal uulnerauit. idem est et si occiderit animal. quod si post moram promissoris et stipulator fuerit occisor [?]. tamen debitor liberatur lege aquilie [illegible] nomine te experiatur. nam eo tempore sibi potius quam alii iniuriam fecisse uidetur.

Paulus. Stichum aut pamphilum promisi. cum esset stichus decem milium. pamphilus xx. stipulator stichum ante moram occidit quero [?] an actio legis aquilie. Et [?] cum uulnere

caedisse proponitur. In huiusmodi tractatu nichil differt ... creditor. quanti igitur fiet extimatio ... quanti fuit ... an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quod diceremus si Pamphilus decessit sine mora, iam partum Stichum ... quantum ... est promissor: sufficiat fuisse plurimi ... intra annum ... hac quaestione: et si post mortem Pamphili intra annum ... plus fuit ... fuisse est.

Item. Mulier si in ... um campum ceciderit ... legis Aquiliae convenitur.

Labeo. Equum ... commodatum ... cum ... equitares ... crus ei fractum ... Labeo negat tecum ullam actionem esse, sed si equitantis culpa factum esset, cum eo, non cum domino, agi posse. verum puto.

De his qui deiecerint vel effuderint

Ulpianus. Praetor ait de his qui deiecerint vel effuderint: Unde in eum locum quo vulgo iter fiet vel in quo consistetur deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum qui ibi habitaverit in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, L aureorum iudicium dabo. Si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam aut noxam dedere. Summa cum utilitate id praetorem edixisse nemo est qui neget: publice enim utile est sine metu et periculo per itinera commeari. Parvi autem interesse debet utrum publicus locus sit an vero privatus, dummodo per eum vulgo iter fiat, quia iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca per quae vulgo iter solet fieri eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando vulgus iter non commeare ...

... tunc deiectum quid vel effusum est, cum adhuc secreta loca essent, nunc coeperit commeari, non debet hoc edicto teneri. Cum ... magis deiectum videri ... quod suspensum ... deiectum est ... [secundum] rigorem ... effusum sit, quamvis nec deiectum nec effusum ... dicendum est. Haec in factum actio in eum datur qui inhabitat, cum quid deiceretur vel effunderetur, non in dominum aedium: culpa enim penes eum est. nec adicitur culpae mentio vel infitiationis, ut duplicetur actio, quamvis damni iniuriae utrumque exigit. Cum ... in duplum fit damni extimatio, non in simplum, quamvis ... illa ... extimatio ... Haec autem verba ... et esse dicitur non pertinent ad damna quae ... sunt, sed ... ut si ... integre ... ad ... Cum filius familias ... effusum ... sit ... non datur actio ... nec ... in ... filii ... operetur. Cum filius ... est ... actio danda sit, quia non ex negotio gesto ... de peculio ... esse ... puto ... officio iudicis ... Habitare autem dicimus ... vel ... plane ... tenetur ... non ... Si plures in eodem cenaculo habitent, unde deiectum est, in quos ... actio detur. ꝯ

Gaius. Cum unus ex pluribus ... deiecerit vel effuderit. ꝯ

Dehis quod tenere dicitur ... effuderit

Nota d. contrarius de facto ex omnia ipsius leg. ... q. scolaris ... q. ... posset agere uel ... pro socio ... facias. sine ... hoc ... alios ... uel alij reportet. hoc notate ... C. ad ... in glo. xxvi. di. ...

Ulp. Et quia in solidum scilicet si cum uno fuerit actum ceteri liberabuntur. ...

Paul. Perceptione autem nolumus contestatione pretium pro parte ceterorum in societatis iudicio uel utilis actio ei consoluitur. ...

Ulp. Si uero plures cenaculo diuiso inter se inhabitent actio in eum solum datur qui inhabitabat eam partem unde effusum est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus uel suis uel uxoris nomine ipse eorum nomine teneri Trebatius ait quod uerum est. Idem erit dicendum si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam et si quis cenacularia exercens ipse maximam partem cenaculi habeat solus tenebitur. Sed et si quis hospitalia habet ipse solus tenebitur. Sed et si quis cenacularia uel non exercens modicum sibi hospitium retinuerit residuum locauerit plures omnes tenebuntur qui inhabitant cenaculo habitantes unde deiectum uel effusum est. Interdum tamen quod sine captione actoris fiat oportebit praetorem aequitate motum in eum potius dare actionem ex cuius cubiculo uel exedra deiectum est licet plures in eodem cenaculo habitent. quod si ex mediano cenaculi habitet quid deiectum est uerius est omnes teneri. Si horreiarius aliquid deiecerit uel effuderit aut conductor apothecae uel qui in hoc dumtaxat conductum locum habebit ut ibi opus faciat uel doceat in factum actio locum est. et si quis operarium deiecerit uel effuderit uel si quis discentium. Cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est ... omnino ei qui inhabitat quod uel ipse uel alius de cenaculo deiecit tenetur. Cum condemnatus est quamdiu ... actor dicit ad usus deiectorem quod uerum est plane si locauit deiectori ex locato habebit actionem. Haec autem actio quae competit de effusis et deiectis perpetua est et heredi competit in heredem uero non datur. quae autem de eo competit quod liber perisse dicetur intra annum dumtaxat competit. neque enim in heredem datur neque heredi similibusque personis. nam est poenalis et popularis dum tamen sciamus ex pluribus desiderantibus hanc actionem eligi oportere cui maxime res interest uel qui affinitate cognatione ue defunctum contingit. Sed si filio familias nocitum sit ipsi competit haec actio. Sed si seruus uel ... expirauerit ... actio sicut ceteris heredibus uel ... competit. quippe quod in corpore libero damni dati iudicium transire ad successores non debet ... cum non sit damnum pecuniae. nam ex bono et aequo oritur. Praetor ait ne quis in suggrunda protectoue supra eum locum quo uulgo iter fiet uel in quo consistetur id positum habeat cuius casus nocere cui possit. qui aduersus ea fecerit in eum solidorum x. in factum iudicium dabo. Si seruus insciente domino fecisse dicetur aut noxae dedi iubebo. Hoc edictum superioris portio est consequens et enim fuit praetorem etiam in hunc casum prospicere ut si quid in his partibus aedium periculose positum esset non noceret. Ait praetor neque in suggrunda protectoue. Haec uerba neque ad omnes parietes ut inquilinos uel dominos aedium siue inhabitet siue non inhabitet ut tamen aliquid expositum in his locis. Supra eum locum quo uulgo iter fiet uel consistetur in quo id positum habeat accipere debemus positum siue in habitationibus uel in cenaculis siue in horreis uel quacumque alibus et distinguere positum habere etiam conductor uel inquilinus qui ipse quidem non posuit uerum ab alio positum patitur quare si inquilinus posuit dominus aut positum patiatur non noxali iudicio dominus sed suo nomine tenebitur. Praetor ait cuius casus nocere possit ex his uerbis manifestatur non omne quod positum est sed quicquid sic positum est ut nocere possit hoc solum prospicere praetorem ne possit nocere. nec spectamus ut noceat sed omnino si nocere possit. edictum locum sit coercetur autem qui positum habet siue nocuit siue non nocuit. Cuiusque

Gloss (left margin):

contra. C. ad l. aquil. Item Mela. §. si plures. ubi dicit in l. aquil. unum alium non liberari. Solutio. secus est. ibi quia cum unus conuenitur ceteri intelligun|tur conueniri. sicut intelligitur reus conuenire ubi fideiussor conuenitur. Ideo quia habet contra eum reum postea actionem quia illi ... conueniunt. Sepius querere ... eisdem hominis ... non dicit. ut C. nau. cau. licet. §. fi. uel hic qui tota est ... ibi maleficium. ac.

Nota ar. ... leg. ... uel aliquid ... sibi ... in ... non ... pro ...

i. ipsi pene ditore. non liberabitur. ut hic et j. de constituta pecun. Item Mela. §. uet. et j. de duobus reis. l. ij. et j. deposita. l. i. §. si apud. Sed ar. contra. j. de nox. electio. et C. de fideius. libert. ac.

in factum per solido

hoc intelligas cum habitaretur simul cum domus aliquin ipsi tamen tenerentur ut. C. l. i. §. plus. et est ratio quia eorum opus ut suis familiaribus implerique utebantur. ac.

uel suis et suorum. ac.

pro eo quod maxima parte est deiectum quia ipse inhabitat secus si aliunde ... tiat. ut j. §. sub hoc. ac.

pro eo quod deiectum est ex eo quod est eis concessum. ac.

propter inhabitantes secum. non propter alios et non quia quedam littera dicit in prin. §. sed si quis cenacularia et hic §. si hospitalia quia hospites ... recipit homines. ac.

i. hic actor in factum quia inuenta est a praetore et exemplo. et fin. hoc dicit condemnatus. propter ... quia condemnatus ... alia cum is qui deiecit l. aquil. teneat. ut j. §. ei damnum sarciat. et fin. hoc dic condemnatus. pro eo quod condemnatus

in factum. s. generalem forte non ex hoc edicto que dicit semper equitate suadente. ac.

ut j. ad l. ro. l. ij. in prin. et j. pro socio l. i. §. est autem. et C. nau. cau. l. licet. §. i. ac.

Nota ... deiectum ... non ... actio ... eum

in factum

Ex cuius deiectorem conuenire est locatorem forte ideo quod continet rei persecutionem. annalis autem est tempore. uel in ... t. de ... et te. ac. in prin. et C. de ... l. i. uel speciale est propter publicam transeuntium utilitatem. ac

uel heredit... forte quia ... est actor. in h. pen. l. ... scilicet ... applicabitur. per ... ut j. ad ... l. lege. ... ac.

Gloss (right margin):

... hereditatem ... quis ... positio ...

a. salari ... quia aliquis ... sic. et j. man. l. cum ... sic. et in quib|dam alius. ut j. de peti. ... et j. de ... l. fi. ... et j. ... ho. ... plus. et j. de ... l. iij. §. f. et j. de sec|... l. ... C. de ... l. fi. ... xxxv. ... et j. ... si plures. ac.

b. ut C. ad l. aquil. sicut ac.

c. sic. sic. et alia dum ... usus ... utilitate ... animi est inducta

d. C. nunc conueniunt ... inhabitent cum fuerunt. ut dic. quia sui ... non et tamen ... referat.

e. i. s. in subgrunda uel protecto. ac.

f. h. ubi. hic material ponitur

g. si parte i. in qualibet edificij. ac.

h. ut j. ma. l. qui ... tur. ut j. de ... §. magnum autem. et ... flumini|bus. l. i. §. fi. ... ho. rap. l. ij. §. ... Sed ar. contra. C. ad l. ... fal. l. si flos. ac

i. in specto quia nocere ... tur. ut h. et C. de ... l. si idem. et quia quisque unus. l.

... passim ...

in prin. et j. de ... l. iij. ... et ... fa. ap. §. i. ac

... cum ... quod nocere possit ...

siue non nocuit

positum erat deciderit et nocuerit, in eum competit actio qui posuerit, nisi vel dominus fuit cenaculi vel inhabitator. Nam et cum pictor per pergulam clipeum vel tabulam expositam habuisset eaque excidisset et transeunti damni quid dedisset, Servius ad exemplum huius actionis dari oportere actionem; hanc enim non competere palam est, quia neque in suggrunda neque in protecto tabula fuerat posita. Idem servari et in amphora ex reticulo suspensa decidisset et damnum dedisset, quia legitima et honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est et heredi similibusque competit; in heredes autem non competit, quia penalis est.

Paulus. Hec edictum non tantum ad civitates et vicos sed ad vias per quas vulgo iter fit pertinet. Labeo ait hec edicta locum habere si diem deiectum sit, non nocte, sed quibusdam locis et nocte iter fit. Habitator suam suorumque culpam prestare debet. Si de nave deiectum sit, dabitur actio utilis in eum qui navi prepositus sit.

Gaius. Cum liberi hominis corpus ex eo quod deiectum effusumve est lesum fuerit, iudex computat mercedes medicis prestitas ceteraque impendia que in curatione facta sunt, preterea operarum quibus caruit aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricum autem aut deformitatis nulla fit extimatio, quia liberum corpus nullam recipit extimationem.

Gaius. Noxales actiones appellantur que non ex contractu sed ex noxa atque maleficio servorum adversus nos instituuntur. Quarum actionum vis et potestas hec est, ut si dampnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit evitare litis extimationem.

Ulp. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri quam noxe eum dedere.

Is qui non prohibuit, sive dominus manet sive desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim eo tempore quo non prohibebat fuit, in tantum ut Celsus putat si fuerit alienatus servus in totum vel in partem vel manumissus, noxa caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, qui domino iubenti obtemperavit. Et sane sufficit potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum servi excusabimus.

Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam et legem XII t. Nam si servus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. At in lege Aquilia inquit dominus suo nomine tenetur, non servus. Utriusque legis reddit rationem: XII t. quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare; Aquilie, quasi ignoverit servo qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sed placet quod Iul. l. LXXXVI scribit, si servus furtum faxit noxiamve noxit, etiam ad posteriores leges pertinere, potest dici etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio, ut quod datur Aquilia adversus dominum non servum excuset, sed dominum oneret. Nos autem secundum Iulianum probavimus, que sententia habet rationem, et a Marcello apud Iulianum probatur.

De noxalibus.

Ulp. In omnibus noxalibus actionibus, ubicumque scientia exigitur domini, sic accipiendum est: si cum prohibere posset non prohibuit. Aliud est enim auctorem esse servo delinquenti, aliud pati delinquere.

Paulus. In delictis servorum scientia domini quemadmodum accipienda est: utrum cum mandasset, an etiam tunc quamvis prohibere non potuit? Quid enim si ad libertatem proclamans domino sciente faciat, aut qui contempnat dominum, vel trans flumen sit servus invito domino et ignorante? Melius itaque dicetur scientiam eius accipiendam qui prohibere potest. Et hoc modo intelligendum est circa scientiam ubi(que). Cum alienus servus sciente me fecerit eumque redemero, noxalis actio in me dabitur, quia non videbitur domino sciente fecisse cum tempore dominus non fuim.

[illegible]

Cum omnes obstentur non tenerentur a singulis, quia per noxe dationem actio in eundem est, nisi forte per eum domino pena exigeretur. Ergo dolus sive pupillus erit et cum quo unum in eo quod ad eum pervenit tenetur. Una aut pena exacta qua actor elegit ceteri liberantur. Contracta noxe deditione quamvis fructio non acquisierit, generatur secundum voluntatem furti, iudicio plus agendo cum noxe deditione exceptio rei iudicate submovebitur, quoniam in superius iudicium deducta fuerit actio est.

Contra autem prius iudicium agitatur vel agenda est, si et de sententia domini argumenta pervenerat, id noxale est continetur, quamvis actio generatur cum noxe deditione acquisierit, amplius in omnem deditionem noxe deditione eadem actio non est; si imperato autem iudicio similiter, sciam domini arguerit, vel est pro deditus.

Ulpianus. Si ipsum servus reliquerit omnibus in quibus noxale iudicium in quem ius dabitur, sed si ipsis scientibus quivis eorum tenebuntur, certa noxe deditione, quemadmodum si plures deliquissent, necavit quaeritur ab eis. Sed si alter sciat, alter ignoravit, qui scit tenetur, non noxe deditione, qui nescit, qui teneatur cum noxe deditione. Celsus autem putat actionem non solum illa est, et qui sciat in solidum tenetur, verum illa quoque qui sine aliena voluntate servum [illegible] sive manumissus sit, sive decesserit servus domino teneretur, sed si super dominus decesserit heres eius non tenetur.

Item. Set ipse servus manumissus tenetur.

Item. Noxalis autem non aliis datur nisi apud me sit servus, sit apud me licet eo tempore non fuerit quo deliquebat tenetur heres meus teneretur si non vivus mutat. Pomponius. Aut si ex post tempore servus noxali convictus sit vendito quo sciente domino factum est, conveniri non posse.

Item. Si servus communis furtum fecerit, quinimus ex omnibus in solidum noxali iudicio teneretur; quod non aliis potest quam cum conveniunt est vel quasi servus communi notione, nisi in solidum noxe dederit servum, sed ex dedisset sive partes dederit suas partis.

Et plane si apud eos qui socii dederint partes non fuerint in solidum fuerit, conveniunt eo codem iudicio ut famulos libertatis scientie iudicio de iussus ex excipietur, ante noxale iudicium sine acceptum potius suam partem cedendo secundum eos nec necesse habet iudicium suscipere, quamquam quis possit dicere, [illegible] re ut dum poetic(?) datur, annutata actione, dominus eum prope fruisset non post cum socio noxali ex pignoris sortitus nec eo in dividendo agere possit eius maleficii nomine, quod autem actione committum est quod sive potest eundem iniuria affuturus, sed melius est dare pretium ei socio in dividendo iudicium.

Paulus. Si vero servus ut communis furtum fecerit, alter ex dominis sciente, id quod scit omnium nomine tenebitur, et qui tenetur alter quamvis nec a socio quasi conveniet, et sequitur sive eum furti nomine penam meruit quod si utique ignoravit duplum praestiterit a socio simplum consequitur.

Item. Si et ex noxie agere cum socio potest quod furtum fecerit deteriorem fecerit, quemadmodum cum quolibet alio quoniam etiam deteriorem fecisset secundum furtum praeterea per noxe deditionem communis dividendo iudicio ut fictum nomine furtum, iterum agi potest.

Item. Bona fide servi possessor eius nomine furti actione tenebitur, si noxe dedendo non faciat, quem actionis causa autem cepit, ut ipsum servum dominus vendicare, doli exceptione submovebitur, ut officio iudicis consequitur ut in [ex]ceptionis maneat.

Item. Si bona fide possessori eum servum quem bona fide possidebat dominus ne agi cum eo ex noxali causa possit obligato eum actione que datur ad versus eos qui servum vivum praesente retinent aut dolo fecerint quominus retineret quamquam hic adhuc praestaret iniectur.

[illegible]

[illegible gloss] libro. bona vel mala fide possessio equa noxalis non [illegible] ad liberum [illegible] aquil. [illegible] si fuit supra [illegible] sui de [illegible] ex mecionis [illegible] malus quam bonus [illegible]

Gaius. Non solum adversus bone fidei possessorem sed adversus eos qui male fidei possideret noxalis actio datur. nam et absurdum videretur eos qui bona fide possideret, excepta actione praedones non teneri.

Ulp. Si quis animus conveniatur noxali causa, servus si a domino expulsus, tale litis non necesse tenere quoniam litis estimationem offerre, si quis [illegible] non potest. quid ergo est si a pluribus conveniatur, si quis unus occupaverit ut melior sit conditio eius qui prior egerit [illegible] ut causa cedere in defensionem adversus ceteros. Celsus est occupantis meliorem esse conditionem [illegible] ut non quasi possessori [illegible] negatam iudicatum. Constituitur [illegible] exitum condicio ut [illegible] ultimas fuit aut preceptum [illegible] legato [illegible] translatum arbitrio iudicis absolvi oportet eum et [illegible] iudicas [illegible] quasi cavendum [illegible] condemnationem [illegible] tenetur.

Gaius. Praetor [illegible] translatione iudicii instituendi [illegible] iudicante [illegible] adhuc [illegible] libertas. Sabinus et Cassius [illegible] putant [illegible] toto suo iure cedere [illegible]

Iul. Si servus dolo malo fecerit ne in tua potestate [illegible] noxae dedere [illegible] libertate [illegible] meruit suo condemnatur.

Paul. Si servus noster dominus [illegible] ignorante [illegible] non [illegible] noxae dedere [illegible] agentur [illegible] amplius est [illegible] sequitur [illegible] noxae dedere [illegible]

[illegible] noxalis actio [illegible]. Sed si ille [illegible] fecerit [illegible] noxalis praestare [illegible] fuit [illegible] sit [illegible] usufructuarius [illegible] servus [illegible] noxae [illegible] usumfructum [illegible] ad [illegible] teneretur.

Pomp. Si quis usumfructum in servo habeat [illegible] noxae dedendo servo [illegible] noxae dedendus [illegible]

Paul. Si servus communis meus et tuus damnum tibi dederit noxali agere tecum non possum [illegible] condemnatus [illegible] singulis noxae dedere [illegible] unum [illegible] noxae dedendum [illegible] absolutus [illegible] noxae [illegible] iudicis [illegible] noxae [illegible] Celsus [illegible] usufructuarius [illegible] condemnetur. Celsus [illegible] nave [illegible] nauta [illegible] nave damnum [illegible] fuit eius [illegible]

[illegible gloss]

fuit ad noxam dedere in eam causam captus vero
iussu suo in eum iussu suo sciente eo captivum
in eam causam dederit. noxalis actio fuit nec
esse deberet. idem est si in eam causam facere ius-
sent.

Gaius. Qui ex pluribus noxius, divisis te-
poribus, expitur ex una noxa fuit domi-
natus nullam actionem habet adversus eum qui
dominus fuerit, cum actio noxalis caput sequitur.
Et si in aliud dominus pro iudicio litis esti-
mationem sufferre, ut eadem ex alia estimatione
maleficio agentem nihil nominus teneatur.

Ulpianus. Quotiens dominus
ex noxali causa convenitur, si nolit suscipere
iudicium, in ea causa est ut debeat noxe dede-
re eum cuius nomine iudicium non suscipitur; omnino
enim non aliter condempnabitur quasi in potesta-
te haberet dolove malo fecerit quominus habe-
ret. Certe quotiens noxalibus iudiciis a-
gitur, et absentes defendi posse placu-
it; sed hi utique qui sunt in potestate. nam alie-
num presentes esse oportet, aut si non videtur
utrum in potestate alterius sit, quod in caput acci-
endum, ut si oportet ut reddite exhibere
etiam absentes possunt defendi. Pre-
tor ait: si is in cuius potestate esse dicetur
negaverit se in sua potestate servum habere,
utrum actor volet, vel iurare eum iubeto in
sua potestate non esse neque se
dolo malo fecisse quominus esset, vel
iudicium dato sine noxe deditione. In
potestate sic accipere debemus, si facul-
tatem praestandi eum habeat. ceterum
si in fuga sit, vel peregre, non intellegitur
esse in potestate; quod si tutus iurare non vult
suis et in quo defendit absentem, neque ex
iure quo condemnatur, quia contumax. Cer-
te tutor vel curator exigitur ipsi iurare
debet in potestate domini non esse. si autem
procurator sit, vel dominus ipse iuret necesse
est. Si iusiurandum exegit actor et
reus iuravit, deinde postea noxalem
dare velit actor experiri intendum est quod
exceptio iusiurandi debeat adversus

actorem dari. Labeo putat non esse dandam,
quia tempore quo iuratum, hoc est tunc non
fuisse in potestate. nunc non autem in potesta-
te deprehendatur, ex eo eum agi posse. Ne-
ratius quoque dicebat post exactum ius
iurandum posse actorem decisa noxe dedi-
tione experiri, si modo hic negat post quam iu-
ratum est cepisse in potestate habere.

Paulus. Si servus depositus vel commodatus
sit, an dominus agi possit noxali actione eius
fieri velit, quod ad hoc eorum attineat
in potestate eius magis et si copiam habet re-
cipiendi hominis. Sic qui pignori acce-
pit, ut qui servum rogavit, non tenetur
actione noxali, licet eum vindicare possit;
non tamen opportunitate domini possidentis, sed quod
in potestate domini intelligimus, si facultatem
reperiendi eos dominus habeat, quod et facultatem
habere reperiendi simul pecuniam ex qualitate
non potest. ideo non debet compellendi ut
solvat pecuniam ex qualitatem post ...
tat fieri. Cum dominus servum in sua po-
testate esse confitetur, aut exhibere eum debet
absentem defendere, quod nisi faciat punitur
ac si presentem non noxe dedit. Si ne-
gaverit dominus in sua potestate esse se-
rvum, permittitur pretor actori arbitrium
utrum iure iurando id decidere an iudi-
cium dictare sine noxe deditione, ut vel
per quod vincet, si probaverit eum in potestate esse
vel dolo eius factum quominus esset. qui
autem non probaverit in potestate adversarii esse,
fuerit, rem amittet.

Gaius. Si postea adversarius eius in
potestate habere cepit servum, tenetur ex no-
va possessione denegari ei exceptione.

Paulus. De illo videndum est utrum adversus
eum tantum qui dolo fecit quominus in pota-
te haberet actio locum habet noxalis, si ex dolo ei
acciderit ut cesset noxalis actio, forte si
servo suo fugam mandavit. an sine possit
nihilominus cum alio agi exacte cum alie-
natus manumissus ve est. quod verius,
in quo enim electio est actoris cum quo velit

... si aliquid faciat reus quare sic debeat condempnari — dicit quia et po- ...... ideo negabat se habere et pecunia. planum est et sic hec littera plana est.

Sed et ubi ante actio quam manumissus sit fuerit, defendere se manumissus exceptione[m]; danda ei qui manumisit. hec et Labeo.

Gaius. Idem est et si non is dominus servi iudicium patiatur.

Paulus. Electio vero alterius liberabit eum [illegible] ne [illegible] actor non ut convenit faceret. Idcirco exceptione [illegible] tibi suum movebit. Hic consequens est ut si plures dolo fecerint quominus in potestate haberent, eligere debeat actor quem velit convenire. Sed si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris utrum in solidum velit agere cum eo qui possidet an pro parte cum eo qui desiit possidere. Si servum alienum alius ignorante domino suum responderit, alio solvente alter liberabitur. Si is qui desierit dolo possidere decesserit, perinde haec actio [illegible] heredes, quia haec actio in locum directe actionis succedit, cum is [illegible] fecerit in iudicio accipiendo.

Neque heredi neque in heredem [illegible] quod defunctus [illegible] actio danda est, nec in ipsum in quolibet tempore. nam liberum esse debet defendenti absentem servum [illegible] eadem pena [illegible] ut servum noxe dedendo conveniatur. Et [illegible] servum in sua potestate esse, postea [illegible] potuit, nisi iam ius adversus eum constitutum est [illegible] non debere, ut Labeo ait, [illegible] ut iniquo(?) [illegible] debeat.

Si absente domino servus [illegible] presente, [illegible] ut in integrum restitui possit, defensio permittitur eius nomine conductus est postulantibus [illegible] eum ad defensionem [illegible] pretor debet. Item constitutum est fructuario vel cui pignori nomine obligatus est, si presens dominus defendere noluit, ne alterius dolo sive desidia damnis [illegible] in suo [illegible] quem alter ex dominis presens noluit defendere, sed et actor his casibus succurrendum est, quia placet dominum [illegible] agere cum [illegible] actionem [illegible] vel [illegible] dominus sit eius corporis.

Paulus. Si noxali iudicio agitur de eo qui pignoris iure tenetur aut de eo cuius usus aut usus fructus alterius est, ad mandandi summus(?) [illegible] vel usufructuarius pro se defensionem suscipere noluit, proconsule intervenire et pignoris persecutionem vel usus fructus actionem negaturum. quo casu dici potest ipso iure pignus liberari, cum nullum pignus est cuius persecutio negatur. Ususfructus autem, etsi persecutio denegetur, ipso iure durat, eo usque donec non utendo constitutio tempore pereat.

Ex his quoque intellegimus de servo qui alieni pignoris iure obligatus est, deque statu libero, deque eo cuius ususfructus alienus apparet esse, cum quasi alieni servi nomine suo esse respondit, quamvis iudicio noxali teneatur, non tamen posse noxe dedendo ipso iure liberari, quia nullum ad actorem dominium transferre possit, cum ipsi non sint. Certe tamen si ex hac causa dominus vendicet, nec litis estimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

Africanus. Et generaliter.

Si alieni servi nomine quis ita servitute servi noxali tamen agentis, atque eum noxe dederis, si eum nunc possideret dominus eius vindicet, exceptione doli mali nisi litis estimationem offerat submovebitur. Possidentem Publiciana indicatur, et adversus excipientem, si non ipse eius fuerit [illegible], replicatione doli mali proficiet. Et secundum hoc usu quoque [illegible] capturum, quamvis sciens alienum possideat. Aliquin si aliter constituatur, futurum ut summa iniquitate bone fidei possessor afficiatur, si cum ipso iure noxalis actio adversus eum competat, necessitas ei imponatur ut litis estimationem offerat, ea ratione dicenda sint, si alio non defendente ut iussu pretoris eum duxerit, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habere.

Gaius. Non solum autem qui in potestate non
sit recusare post noxale iudicium verum etiam
in potestate latet: et evitare iudicium si
indefensam eam personam relinquat. sed huic
necesse est iusiurandum ad actorem transferre.
proinde ac si damnatus esset.

Item. In noxalibus actionibus eorum qui bona
fide absunt, iudicio ad tempus differtur, si velint
defendi ex bono et equo potestas danda est. si
non diu sint, sive aliquid intererit ius habeat
quamvis creditor fructuarius.

Paulus. Quedam ut puto cum familia
furtum facit, ad tantum modo se actio datur
ut tantum actor consequatur quantum si ab uno
esset consecutus. quantum autem ad preti-
onem respiciat, an et ad noxe deditionem,
ut persona ex pretiis noxe dedit dupli
colligatur, et sequentes actiones inhibe-
atur. Sabinus et Cassius putant proinde
noxe quoque dedicionem imputari debere.
quod et Pomponius probat, et est verum. nam et si
unus indefensus ductus est, estimatio eius
imputanda est. certe non tantum dupla
tionis sed et condictionis rationem habendam.
Julianus putat furti faciendi tempus spectandum
esse an eiusdem familie sit. Fundi enim hunc
priorem eius domini vivus esse pretia capit
locus esse non erit.

Callistratus. Si qui in aliena potes-
tate est sine ope consilio dicatur, sive defe-
datur ducatur, si personam est dominus tradere
eum, et dolo malo promittere debet.

Pomponius. Noxali iudicio
invitus nemo cogitur alium defendere.
sed carere debet eo quem non defendit, si
liber est quem sub eo est qui in potestate sit
in distincte ex ipsis sua defensio danda est.

Iulianus. Quotiens enim
nemo filium familias ex causa delicti defe-
dit in eum iudicium datur.

Ulpianus. Et si condempnatus fuerit filius in
dicatum facere debet. tenet enim condempna-
tio. quin immo et aliud dicendum est, et pretium
quoque post condempnationem filii duntaxat
de peculio posse conveniri.

Item. Si quis servum pignoratum tenuit,
a debitore subreptum emit, a debitore
nomine eius furti tenebitur. servus domino ac
quisito, nec obstat ei quod servum in aliena potestate
ei hoc advocari. Item si a minore qui
xxv annis emit, ut in fraudem creditorum
sciens venditorem, quamvis autem eius dominium
possit, minimum tamen convenienti sunt.

Tryphoninus. Si alienus
servus furtum fecit, mihi quem postea inveni
dominium pervenit, extinguitur furti actio
que mihi competierat, non diminuitur tamen debi-
ta si postea alienavero eum, quem ante li-
tem contestatam emeram furti actio restaura-
bitur. quod si post litem contestatam eum ne-
mero condempnandus erit venditor.

Ulpianus. Quemadmodum
si alii vendidero servum parum enim refert quia
vendiderit adversario an alii, sua quippe cul-
pa litis estimationem subibit, quam
do noxe deditionem sibi ademit. Item
aliter. K. xxii. dig. scribit. si servum
pretiosum habeam quidam furtum fecerat vile
in ipse sine domino quantitatis minimis esse de-
sinit, in eius nomine cum eo domino sit furti sit
actio. Et si servus meus rem tuam subtra-
xit et vendiderit, tu quoque nummos quos ex
pretio habebat ei excusseris locus sit furti
actioni, utique tamen vel mihi furti
agere noxali servi nomine, et ego adversus
te nummorum nomine. Sed et si servus creditoris
mihi solverit nummos ut si ex domino suo dedit,
ex locus est furti actioni, si eius nummos
acceptos intercepit.

Iulianus. Si servus plurimus furtum fecerit
quo minus cum inpunitate defecerit, sub
sequi debet pretorium civilis actionem.
et iudicium honorarium hoc casu pollicetur
merendum quem actor elegit. neque enim
amplius prestari actori debet, quam ut
contracta noxe deditione agere possit cum
eo cum quo noxali iudicio experiri potuit
si servus exhibetur. Contra alienum

ⲻ Set aliud est ne debeat. ut. 9. si
ex nox. c. 4. l. 4. 5. si absens
ⲻ noxali iudicio ubi sit condemp-
nato agi potest etiam pro ypothe-
cariam item et hic. 7. 1. de sol. si
debitem. ac.
ⲻ prius licet dominum ad alte-
rum pervenit. et hoc ideo quia ei
recusans permittitur defensio. ut
supra. 7. 9. si ex nox. c. l. 4. in
fi. 7. 9. e. electio. 5. si absente
ⲻ ut. s. proximo. q. e. equum. ac.
ⲻ ut. j. si famul. fur. fe. di. l. 1.
ⲻ ad hoc. s. ut. 7. e. ac.
ⲻ Quos dedit dominus famil. propter
eo seu pecunia que dare aliquo
sed quid si dominus velit dare actio
nobis emere. Re. satis est. si dominus
patiatur. dare unum. l. duos
ut et si plus sit meus ipse repe
tet. ut. j. di. ac.
ⲻ si furtum fuit factum
ⲻ j. i. incides propter eos suos com
petentes. ac.
ⲻ sed fraudatur is eo qui est defen
sus quam is eo fraudatur qui non defen
ditur.
ⲻ s. s. tantum dando quantum
sumus scilicet. y.
ⲻ Quod cum non obligaverat ali
quem in hoc fatiat primum ut. 9. e.
si similis depo. 5. dominus quem suum. ac
ⲻ ut. insti. de nox. act. 5. si. ac.
ⲻ decastrensi. vel quasi peculio
vel forte adventitio consentie-
ente patre quia fit (vero eo de ipso)
hoc ex necessitate. ac.

ms

x Filium enim propter contractum. filium propter
delictum filius condempnetur tunc
postea pater depe. ut. j. de pe.
licet. 5. ex ea. 7. 9. de iudic.

l. ea exceptio. ac.

–a si alieno exeo fu...
tum. B. similis. ac.
–b ... i. ypothecaria. ...
tenet. 5. set similia...
–c ab eo qui pignori...
habet. ut si furtum...
at teneatur. licet...
dominum advocari...
–d ita quod non teneat...
to. ut cum dicto si...
fuit in ... al. ne...
est dominus emptor. ut...
rebus. e. l. i. ac.
–e nam ignorans ...
netur quem est titul...
lucratium. ut. ...
secus si lucrativus...
7. j. q. in fine. e. l. ...
5. hoc editum. 7. 5...
–f primo cum pro ypothe...
am. so ... ...
restitutionis causa ...
anaip interim tam...
dominum. ut hic. 7. l. de...
empt. si sciens. 7...
in restit. l. si ante...
ar. 9. de rei. ...
–g ut. j. de furtis. l. q...
et insti. e. 5. similis ...
si ar. ce. j. de hir. l. a...
l. j. 5. plr.
–h s. no. de culpa. lo. s...
depe. si postea. 7. 9...
hic. et facit. j. e. si p...
cis. ac.
–i ut. j. pro delicto. l. i...
despp. suorum. ac. ...
–k Animo furandi...
ciendi nam quoniam...
sit actio dampni dep...
ut. 9. ad l. aquil. ...
suum. 5. si quis de...
–l sed non est hic excus...
creditor a suo ...
dum mater omnino...
... non quia pedim...
amittat. ius tamen q...
te. vel propter rem ...
nummi non obligat...
debiti erit. ut. j. de fur...
l. qui nas. 5. si ...

... dolo fecit

Tamen ut non fiat p...
coll. ... ... et tamen...
multi iudic. 5. quia ...
–m sed sive ... ...
fieret. sed quia ...
agetur furti. ut. e. d...
in. editionis. ac.
–n 5. i. sub sequentem ...
–o 5. i. noxale pretorium...
in locum civil. ...
dat. ut. 9. e. l. elect...
–p sive. j. de inst. act. si ... ac.

servum suum esse fatetur, quamvis noxali actione conveniretur, nihilominus causa cognita satisdare debet. Cum autem pro servo suo conveniuntur, satisdatio pro re necessaria non est: non enim offertur se defensioni alieni servi. Ergo si dicat dominum dolo fecisse quo minus in potestate eius servus esset, ille autem contendat eum servum suum absente defendi cum satisdatione, doli mali exceptioni locus erit. Sed si post iudicium acceptum non servus apparuit, et non defendebatur, conductus damnatus est, exceptione doli mali opposita dominus absolvetur. Et mortuo servo suo susceptum sustinere debet iudicium; ante quam suscipiatur iudicium, omnimodo hac actione non tenebitur dominus.

Iul. Si servus legatus ante aditam hereditatem rem heredis furtum subtraxerit, postea autem legatario legatum agnoverit, furti agere; sed si idem servus heredi tamen subtraxerit, furti actio cessabit, quia servus iterum furtum non sit ad ex heredem, actionem actio competit.

Item. Cum servus communis alteri dominorum damnum iniuria dederit, ex lege Aquilia actio non est, quia sicut nec dominum dederit, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset. Sicuti cum servus communis furtum fecit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi dividundo iudicio agi potest.

Ulp. Si ad libertatem proclamaverit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustinendum debet iudicium in quo de statu eius iudicetur; et si quidem servus fuerit pronuntiatus, noxale iudicium exercebitur; si liber inventus, intendetur. Et si quis pro servo mortuo ignorans eum decessisse noxale iudicium acceperit, absolvi debet, quia desiit verum esse pecuniam dare oportere. Haec actiones perpetuae sunt, et in heredes eatenus dantur quatenus servi defendendi facultatem habuit. Nec tamen nobis etiam successoribus competit. Item adversus successores, sed non quasi in successores, sed utique domini pertinere sit

ius ad eum pervenisse probatur. Unde dominium in noxali iudicio nec ius dominus convenietur.

Pomp. Servi quorum noxa capitis sequitur, si defendendi fuerint, videri cessisse arguuntur. Itaque servos dominus eo loco exhibere debet ubi eum intulisse dicitur, et tamen omnino dominus potest si eos non defendit. Explicit liber VIIII.

Finium regundorum

Finium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est.

Ulp. Haec actio pertinet ad praedia rustica, quamvis aedificia interveniant; in urbanis enim magis interest arbores quis in confinio an aedificium posuerit. Iudicio finium regundorum permittitur ut iudex possit dirimere fines adiudicatione, et si forte amovendae veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adiudicationem et condemnationem.

Gaius. Quo casu opus est ex altera parte alii adiudicandum sit quo nomine is cui adiudicatur certa pecunia iudicandus est invicem pro quod adiudicatur.

Paul. Sed et loci controversia in partes scindi et adiudicationibus potest, puta cum domini iure meo loco iudex competit. Iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod interest: quid enim si quis aliquam utilitatem ex eo loco perceperit quem vicini esse appareat? Non inique damnatio eo nomine fiet. Sed et si mensor ab altero solo corruptus sit, condemnatio erit facienda eius qui non corrupit mensorem medius. Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc iudicio, nam et culpa et dolus exinde praestantur; sed ante iudicium percepti

---

a § quatenus pertinet ad personales praestationes. Est enim mixta in rem et personam, ut subiicit, et Instit. de act. § quaedam. Sed numquid beneficium competit cum non inveniam beneficium, ut Instit. de act. § actionum. Item numquid ex contractu vel quasi? Respondeo non, sed dativa, ut j. e. l. [illegible]. Item quando nascitur? Respondeo ex quo fines turbari coeperint, et ex tunc currit praescriptio, ut C. de annali exceptione l. i. [illegible]. Item quae praescriptio? Respondeo xxx annorum, cum sit mixta, ut C. de pet. her. hereditatem. Et tamen si quid de meo agro possedisti x annos vel xx praescripsisti, ut quia in vendendo maiores fines demonstrati sunt, ut j. de empt. l. ij. § [illegible] fundus, et l. qui fundus, § si fundum. Et tamen agitur secundum in dictio et quasi a principio fuisset tuum quod praescripsisti, tamen agerem ut melius termini ponantur. ac.

b § ut si termini non sunt positi, puta occupant terminos mea, et velim commodius agros terminari, ut partem mei fundi quam possides restituas, et ut melius fines commodius termini ponantur, ut C. e. l. si quis. az.

§ quasi interest succidi propter umbram arborum [illegible]

c § [illegible] j. e. [illegible] loci § plerumque. Sed dico dari utile. az. [illegible] licet interveniat aedificium non enim [illegible] causa habitandi, ut j. quibus modis pignus vel hypotheca contrahitur l. [illegible] § [illegible] vel [illegible] ubi [illegible] praedium alterius aedificium et sic datur, vel [illegible] utrumque rusticum, sed loco terminum erat aedificium. az.

a hic est contra j. e. [illegible] loci et plerumque. Ideo hic dic dari utilem licet interveniat aedificium non autem directa, ut ibi. Vel hic aedificium non erat [illegible] causa habitandi, ut j. quibus modis pignus vel hypotheca contrahitur l. hoc iure. Item vel hic unus habet praedium, alter aedificium, et sic datur utile quod ibi utrumque aedificium, [illegible] datur vel hic utrumque rusticum, si loco termini erat aedificium. ac.

b [illegible]

d § facienda una ab altero. az.

§ in alterum. az. ut Instit. de off. iu. § si.

e § non solum si certa fines totius agitur, sed et loci, i. partis fundi, ut j. de [illegible] l. si locus. Et [illegible] dum tantum. C. e. j. qui [illegible] pedum.

f § in[illegible] dicitur conductus, ut j. si mensor fal. mo. di. l. i. § iam.

h § etiam levis, ut j. de [illegible] l. quaesitum § [illegible] futuri et § illud. et g. [illegible] unde l. si ho. az.

a. sed ut nichil omnino restituat ut ff. de re. vindicatione. § a. vo dno quibus tamen dicitur quis lucratus.

quod tamen restituit sub condictione tamen. J. de iure dot. adiec. l. ij. et l. Item quod dicimus.

a. ut. J. de condictione. indebiti. l. suburbana.

b. § cum intersit maiorum eam sue infi. a. eldi. et commodius agros terminari. ac.

c. § quanti in litem iuravit. adversarius. az. quia licet sit stricti iuris. tamen propter iudicis auctoritatem defendendam. defferatur. ut. ar. Instit. de off. iu. § contumacie. et s. ne quis eum qui in ius. uo. l. pen. § i. ac.

d. § q. d. idem iudex tam criminaliter quam civiliter potest cognoscere. Agitur enim criminaliter pactatione ex agratia qua constituta est pena l. aureorum publico inferendi. in singulos terminos deiectos vel admotos. ut. J. de termi. mo. l. ij. nec una tollit aliam. quia competunt de re familiari. ut hic. et C. quando civilis actio civilis. p. l. i. donec tamen una agitur altera cessat. quo ad exercitium. ut. J. de public. iudi. l. iiij. et ij. iu. bo. mp. l. i. § i. ac.

e. § al. intelliguntur. s. fines. et al. intelligitur. s. iudex. ac.

e. § quia fines non possunt distingui donec dividatur. ac.

f. § s. e. o. s. confirmatur ut. p. l. i. § Sed aliud in negatoria. quam unusquisque pro parte intendit contra socium. ut. ibi. Aliud in hac actione. az.

g. § i. pro duobus fundis. az.

h. § ut. J. arborum furti. ce. l. cede. § Red.

i. § s. e. l. ij. co. ut ibi. ac.

k. § confinia dicuntur predia rustica que iuxta se proxima sunt. ut nullus paries medius sit. set urbana confinia non dicuntur parietibus. Item facit ad id quod legitur. J. t. ... urbana. ac.

non omnimodo inter iudicium veniet. nam aut bona fide percepit et lucrari eum oportet si eos consumpsit aut mala fide et condici oportet. Sed et si quis iudicii non parentis in succidenda arbore vel destruendo edificio in fine posito, depellendo pro re vel eius condempnabitur. Si dicantur fines dolo malo exarati, iudex qui de crimine cognoscit et de finibus cognoscere potest. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest iudex uni parti adiudicare locum, quamquam plures dominos habeat, quoniam magis fundo quam personis adiudicari fines intelleguntur. Hic autem cum adiudicat pluribus, unusquisque portionem habebit quam in fundo habet et pro indiviso. Si autem fundum habent, inter se non accipitur, neque enim inter ipsos accipi potest iudicium. Si communem fundum ego et tu habemus et vicinum fundum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possimus? et scribit Pomponius non posse, quia ego et socius meus in hac actione adversarii esse non possumus, sed unius loco habebimur. Sed unius loco habemus? Idem Pomponius nec utile quidem iudicium eandem ob causam competit, quippe unus est ut idem et pro uno fundo alienare et sic experiri. Non solum autem inter duos fundos verum etiam inter tres vel plures accipi iudicium finium regundorum, si fines sint trium vel forte quattuor. Finium regundorum actio et in agris vectigalibus et inter eos qui usumfructum habent vel fructuarium et dominum proprietatis vicini fundi et inter eos qui iure pignoris possident competere potest. Hoc iudicium locum habet in confinio prediorum rusticorum: urbanorum displicuit, neque enim confinia habent, sed magis vicina esse dicuntur et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo et si in agris edificia iuncta sint, huic locus actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere potest ut etiam finium regundorum agi possit. Si flumen vel via publica intervenient, confinium non intellegitur et ideo finium regundorum agi non potest.

Idem. Quin magis in confinio [illegible] flumen sit [illegible].

Idem. Sed et si rivus privatus intervenerit, finium regundorum agi potest.

Mod. De modo agrorum arbitri dantur et is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris qui minorem locum possident, integrum locum assignare compellitur. idque ita rescriptum est.

Ulp. Si irruptione fluminis fines agri confudit inundatio ideoque usurpandi quibusdam loca in quibus ius non habent occasionem prestat, preses provincie alieno eos abstinere et domino suum restitui terminosque per mensorem declarari iubet. Ad officium iudicis de finibus cognoscentis pertinet mensores dirimere et per eos dirimere ipsam finium questionem, ut equum est, si ita res exigit, oculisque suis subiectis locis.

Iul. Iudicium finium regundorum manet, quamvis socius communi dividundo egerit vel alienaverit fundum.

Idem. Iudicium communi dividundo, familie herciscunde, finium regundorum tale est, ut in eo singule persone duplex ius habeant agentis et eius cum quo agitur.

Paul. In finalibus questionibus vetera monumenta sequenda sunt, modo si non varietate successionum et arbitrio possessionum fines additis vel detractis agris postea permutati probentur.

Paul. Eos terminos quantum ad dominii questionem pertinet observari oportet, quos demonstravit is qui utriusque predii dominus fuit cum alterum eorum venderet. non enim interest, num singulos fundos separabat terminus, sed demonstratio affinium novos fundos constituerit.

Gaius. Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. nam

a. § inter me et eum. contingit ... ergo finium regundorum ...

c. § an ergo potest agi finium regundorum. ut contingit ... vel tue vel mee ... quem ager ... agentur. nam ... quemadmodum ... a. l. si locus ... ac.

d. § hec lex habet locum si ager alicuius civitatis cives equaliter dividi vel etiam in quolibet. subiecto maiorem. s. quam debeat habere. ut. C. e. quis. ac.

e. § quilibet enim sit suus consensus. ut hic. et si constituit. ac. ... C. e. l.

f. § et ita per consentientiam facit. ... de fertis. l. ... Jo. co. ut ibi ... ut iudex cognoscat.

g. § ut. J. c. l. i. inter. ... fam. et hoc ad locum ... ut. s. de procuratoribus. l. si defunctus. § si. non ... dinem quia sit dominus ... qui ... pertulerit. ut. J. de iud. ... mentibus. ac.

h. § statur vetustati ... ut ... de aqua ... probant. sine ... per ... ac.

i. § non tamen ... simpliciter ... hec debes ...

k. § ... quando venditor ... ut hic et C. ... ut. ... ac.

l. § ... quia hic ... ... in ... ac.

f immo unusquisque in edificatione qualibet que sit a privato vel a privatum debet spatium x. pedum liberi aeris relinqui. Si autem iuxta opera publica xv. pedum. alioquin domus destruitur et solum fisco applicatur. ut C. de edif. privat. l. meliorem. que est C. Zo. quidam dicunt hanc corrigi per illam. Alii dicunt per illam loquitur in menianis sive solariis. hec autem in ceteris edificationibus. nec contrarietas est. quod verius est cum non debeamus sic promte l. corrigere. ut j. in autem ... et cetera. ac.

f Sed si unus tantum vult recedere potuit agere contra alios. ut j. e. l. arbitrum. Item no. ergo quod dicit volentibus. Item explat. durerunt et non currere prescriptionem postquam voluerint dividere. cum prius non esset nata. Sed tu dic nasci eam ex quasi contractu. ut instit. de ob. ex quasi con. § item. vel potuit quis intentari a tempore communionis et cum effectu, non obstante exceptione. quia ab eo tempore debet currere prescriptio. ut C. de annali. ex. l. i. § ad hec. nec obstant quod ambo possident et fructus participant. non dico plebi dominio. l. possessioni rei. sed ipsi divisioni ne fiat. nam et al. detinet que in communione sunt. ut s. de al. iudi. l. fi. ac.

d ecce lex Solonis. loquitur in ... hetatis bulgari in latino. si quis sepem etc.

d si quantum extenditur fovea. ac.

... sic est cautum. C. institut. ... et aliis actionibus. ac.

g ... effectu ... ut hic. ... quantum ... contendunt. ... ac.

h ... ac.

... hoc iudicium ... intenditur ... nec alia ... ut ac. de pet. her. l. si. ... ut ... de pet. her. l. si quis libertatem ... Sed an idem in ... non intenditur ... non idem ... privilegio datur ... ibi ... l. sed quod. nam ibi cessabat ... heredi ... titulus ... de except. rei iudic. l. iudi ... ac.

k immo. ut j. e. l. cum putares. ... contra. So. ibi non ... ac.

l ... subaudi ... de pet. her. l. i. ... ac.

m vel lege Cornelia. vel quod me... dic. l. papia. ut. instit. de success. lib. § postea ... l. cor. non defert. sed delatam fuerat. ut instit. ... ac.

n Tertullianum et Orfitianum. ut instit. ad Tertull. ... ad Orfit. ... ac.

o vocatur nepos ad successionem ... ut C. ... l. si defunctus ... talia sunt exempla. ut in ... de leg. ag. ... ac.

p non enim potest dici magis ex testamento quam ab intestato. vel ... quarta ... dicit ... directum iudicium familie ... competit etiam bonorum possessori. sed tu dic ... nec ob... quod hic dicitur ... quia non vult ... ut his detur directum ... dissimulatione ... quarta ... possessori ... j. ad l. fal. ... ac.

illic ita est cautum. Si quis sepem iuxta alienam regionem effoderit, terminum non excedat. Si autem murum, pedem derelinquat. Si vero autem domum, duos pedes. Si vero autem sepulcrum aut foveam effoderit, quantum profunditatis fuerint, tantum relinquat. Si vero autem puteum, passum. Olivam autem aut ficum novem pedes ab aliena regione plantet, alia autem ligna quinque pedes.

Familie herciscunde.

Gaius. Hec actio proficiscitur ex lege xii. tabularum. Namque coheredibus volentibus a communione discedere necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditarie distribuerentur. Que quidem actio nihilominus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet. Sed si is qui possidet neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem: si in ea re qua agitur preiudicium hereditati non fiat. Quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio. Quo fit ut eo casu ipse iudex apud quem hoc iudicium agitur cognoscat an coheres sit. Nisi enim coheres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque adversarius ei condempnandus est.

Ulp. Per familie herciscunde actionem dividitur hereditas, sive ex testamento sive ab intestato, sive ex lege xii. t. sive ex alia qua lege deferatur hereditas, vel ex senatusconsulto vel etiam ex constitutione. Et generaliter quotiens dividi hereditas potest, quorum pro parte est hereditas. Si quando aliquid ex constitutione divi Pii arrogati deferatur, quia hic neque heres neque bonorum possessor sit, utile familie herciscunde iudicium necessarium est. Et si filiusfamilias militis peculium sit, fortius defendi potest hereditatem, item per constitutionem, et ideo hoc iudicio locus erit. In familie herciscunde iudicium unius cuiusque heredium et rerum et actionum prestationes sustinet. Condictionem autem non sustinet, quod in familie herciscunde iudicium et inter plures heredes coheredibus accipi possit. Inter iudicium et sic eius quis nomina non venerunt ...

\+ Hec rubrica est greca et familia dicitur id est hereditas. ut C. de ubor. ... l. fi. et hercisco id est divido in familie herciscunde id est hereditatis dividende. ac.

fisti plantationes vel inposite fuerint de divisione eorum ut fiat vel ut alter alteri mandet actiones procuratorias eius, cum iure sua fieri ad divisionem iuvatur.

Gaius. Plane ad officium iudicis nonnumquam pertinet, ut debita et credita singulis pro solido aliis alia attribuat, quia sepe et solutio et exactio partium non minimam incommoditatem habet. Nec tamen scilicet attributio illa efficit, ut quis solus totum debeat vel totum alicui debeatur, sed ut sive agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agatur, sive cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conveniatur. Nam licet ulla pactio maneat, creditoribus cum singulis ex parte dividi his ulla pactio est suo loco substitui eos in quos honera actionis officio iudicis translata sunt.

Ulp. Ceterum itaque res pertinet nomina venire ut in hoc iudicium sint, aut nomen ex heredibus, vel in legatum sit, iudicio familie herciscunde hic heres consequitur. Mala medicamenta et venena veniunt quidem in hoc iudicium, sed omnino iudex interponere se in his non debet: boni enim et innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere et in libris improbate lectionis, magicis forte vel his similibus: hec enim omnia protinus corrumpenda sunt. Et si quid ex peculatu vel ex sacrilegio quesitum erit, vel vi aut latrocinio aut aggressura, hoc non dividetur. Sed tabulas testamenti debebit iudex aut apud eum qui ex maiore parte heres est iubere manere, aut in ede deponi. Labeo scribit: vel omnia hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere. Hereditariam cuivis debere exemplum ... tabulas nec autentica ipsi ... n est aut inspicere ponere.

Gaius. Si que sint cautiones hereditarie, eas iudex curare debet, ut apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit, ceteri descriptum et recognitum faciant, cautione interposita, ut cum res exegerit ipse exhibeantur. Si omnes isdem ex partibus heredes sint ...

* quidam. Sed iudex non debet se interponere quod universale iudicium est et omnia hereditaria complectitur. vel venenum corrumpenda non dividenda vero stari seq. h.

f nisi forte qui convenitur et possidet. et ... hereditatem ab eo qui secum possidet dicat se petiturum totam hereditatem. tunc enim si iudex prendat eum facere bona fide audiatur. sed facilius qui se ab illo dicit convenienduml. pet. hered. ut s. de pet. her. l. si quis lib. Item huic dico est. s. si partis her. pe. l. i. § pende. So. ut ibi. Sed quare utroque possidente non repelleretur. sicut et quando non possidet. Sol. quia pet. her. possidenti non datur et non sit duplex iudicium. sed famil. hercisc.

q post aditionem. ut j. de ... l. fuit. ac. communi dividundo. Item quando fecit testamentum. Si autem decedit ab intestato non est locus huic iudicio iure isto. sed occupatur a patre iure peculii. ut j. de castren. pecu. l. ... Secus autem est iure autentice qua habet heredem etiam ab intestato. scilicet patrem et matrem, avos et avias, inter quos potest hoc iudicium locum habere. ut in auct. de her. ab intest. ... ac.

r ut s. t. i. l. iudicium. ac.

s ut j. e. l. si arbitrium. et j. t. i. § sed si ... omnes ... forte pro dampnatis expensis vel alias prestationes personales. quas ab uno quoque pro parte peti et exigi necesse est. non quantum ad rei divisionem nam tunc non nisi inter omnes. ut j. e. l. in hoc. et C. e. l. coheredibus que sunt ... etiam ad divisionem sed in preiudicium presentium tantum. ut j. l. cum putarem. ac.

t s. pe. ut j. hered. ... ac.

a ut s. de minor. l. cum his. § cause. et j. de ... l. post. et j. commun. di. l. com. dividi ... et j. de usufr. l. ... in commodato. § duobus. ac.

b ut C. e. l. licet. et C. de pact. l. debitorum. et sic no. quod licet tibi cedatur actio non tamen tibi debetur. sed al. quod ... rei ... non tamen ... ut j. de iur. dot. ... sponsus ... subaudi directo utiliter debetur. ac.

c ... ut j. de iur. ... ut ... de pet. her. ... ac. de pec. l. ... l. nonsolum. § si quis. ... ac.

d ut C. e. si qua ... ac.

e quia hic ... divisa ... C. e. l. ... que. ac.

f ... quia ... sunt bona et venenum. ut j. de ... l. qui venenum. ac.

g nam in societate confertur. ut j. pro socio l. nec praetermittendum. ... l. ... ac.

h ut C. de edend. l. ... et C. de lib. ... sicut ... et j. de tes. ... l. ... ac.

... [illegible]

nec invitos convenit apud quem potius esse debeant sortiri eos oportet aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus apud quem deponantur. vel in aede sacra deponi debent.

Ulp. Nam ad licitationem eas res deducere ut qui licitatione vicerit hic habeat instrumenta hereditaria non placet, neque enim in iure proprio.

Hermogenianus. Si heres unius ex coheredibus dicti est adiectus coheredes autem apud hostem adiectum heredem dixisse se heredem esse et actiones expertum invenerit, deinde conditio heredis extiterit vel postliminio redierit, an in communi dividundo ... debeat anceps coheredibus. Nam in dubietate iudicati actio ei in solidum competit et electione coheredi danda, vel aut condicenda eam aut expensam faciendam partem, quae post victoriam heredis effectus sit heres aut reversus sit in civitatem. Idemque observandum si postea natus sit postumus, non enim huius personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis pervenerit.

Ulp. Si unum ex coheredibus plegatum fuerit rationes, si prius eas tractatas quam coheredes describserint, ... et sic cum actore igitur fuit legatus, non alias eum tradendum quam si rationes reddiderit. Nos vicerimus ... cautio sit interposita, ut quotiens desideraverint rationes vel actor prelegatus copia eorum fiat. Plerumque enim ante tractatae rationes sunt necessariae auctoribus ad instruendam eam quae postea emergunt, ad notitiam eius spectantia et necessarium est cautionem ab eo suppositam coheredibus praestari. Item Pompo. Columbas quae emitti solent de columbario venire in familiae herciscundae iudicium cum inter sint tandiu quamdiu consuetudinem habent ad nos revertendi. Quod si quas apprehenderis furti nobis competit actio. Item et in apibus, quia in patrimonio nostro computantur. Et si quid ex pecoribus iniustis arcellis exceptum sit vel

vinculis in familiae erciscundae iudicium putatur si ferae evaserint. Nam magis esse ut iumentum esse, ... quod a lupo eripitur vel ... quamdiu a nobis fuerit consumptum.

Paul. Venient in hoc iudicium res quas heredes usuceperunt, accipit autem fructus hereditatis, ... res quas heredes ... quae defunctus emisset.

Ulp. Item praedia quae iuris patrimonii sunt, sed et vectigalia vel superficiaria, nec minus et quaeque res quas defunctus bona fide possidebat.

Paul. Partum quoque editum et post aditam hereditatem.

Ulp. Et post litem contestatam scribit ... infamiae herciscundae iudicium venire et adiudicari posse ... et si fuit ab herede iam is ab eo nec aliquid datum sit. Item res quae sub condicione legata est hereditatis est et ideo familiae herciscundae iudicium venit et adiudicari potest, cum sua scilicet causa, ut existente condicione eximatur ab eo cui adiudicata est, aut deficiente condicione ad eos revertatur a quibus relicta est. Item et in statu liberos dicit qui in causa hereditatis est existente aut condicione ad libertatem pervenit.

Pap. Alienationes enim post iudicium acceptum interdictae sunt dumtaxat voluntariae, non quae vetustiorem causam et originem iuris habent necessariam.

Ulp. Sed et si usucapio fuerit coepta ab eo cui bis non erat ante litem contestatam et post impleta fuerit, rem in iudicio sub ducit. Et si usus fructus in iudicium deducitur ... ut puta si deducto usufructu fundus fuerit ab heredibus legatus.

Paul. Vel si sub uno herede usus fructus sit, nec enim a personis discedere sine proprietate fundi potest.

Ulp. Et puto officio iudicis contineri sic solent heredes actionem ... usus fructus dividere, more eius geratur cautionibus interpositis. Gaius. Si alimenta aliud alium

a — si habundat primum. neque. sic. infra de tribu. l. pecuniam. primo responde. et in auct. de her. et fal. § in ordinatum. ac.

b — § quomodo hereditarium debitorem. et in solidum. et sic non videtur. cum ex parte esset institutus tamen. ut infra de bo. pos. contra ta. l. i. § si ex tribus. et ii. de sol. l. ex parte. et C. si pars hered. pe. l. ii. et ff. de acqui. heredi. l. si solus. et contra. infra de assignatione lib. l. sub condictione. in prin. et sic. et de bo. pos. secundum ta. l. ii. § si. ac.

c — § nunc respondet. scilicet quem dicat. habet hanc electionem. responde. eum qui erat absens. et quosdam tu dic eum qui vicit. ex generali regula. ut infra de iure dot. plerumque in fi. a.

d — § exhibendo debitorem. qui forte non comparet. alii dicunt exprimendi. quod cedat actionem iudicati. az.

e — § i. negligentia quae comprehendit ex silentia ut infra de condict. inde. l. ii. ac.

f — § id non esset etsi ante pervenisset. ut infra de re iudi. l. seque. am. ac.

g — § ut sunt penes ipsum rationes in quibus debita et credita continebantur. ut supra de edn. l. si quis ex. § rationes. ac.

h — § alias prelegatus. et facit. C. de pet. her. l. fi.

i — § eius rationes vel servus fuit prelegatus. ut infra quemadmodum t. aper. l. fi. et C. de dul. vel exp. scilicet. Sed non tantum hoc ipso quod legat rationes. vel etiam id legatur quod in rationibus continetur. ut infra de leg. i. fundum. § si. § fi. et C. de pact. sabeo. cur ergo petunt alii exhiberi cum eorum non intersit. responde. hic constabat. quia volueat rationem iuris esse vel apud eum esse. sed tutum ibidem contenta esse omnia. ao.

a — § ut ei non posset ... infra de acquir. re. do. l. ...
b — § lectis imper. her. ut. ... her. l. modo tantum. ...
c — § ut. C. de usuc. sit vir. ... l. non ideo. et ... l. i. § fin. ... ac. ... decesserit. ...
d — § si a iudice uni ... ut interim ... quia in pecuniam ... contenet ... alienatio quia ... ut et l. pignori ... sed autem non potest ... communi. de l. i. ... de adiudicatione ... ipso testatore. ac.
e — § quantum ad eos ... qui convenerit ... divisione. ac.
f — § ut. C. de ... l. ii. qui ... a post controversiam ... ut ff. de pet. her. l. diu ... item. venient ... fecerit in communi. di. ... singulari iudicio. ut ... di. l. i. ... contra ... aut ... sem ... ut. C. de donat. l. ... nec. nisi fiat causa ... di iudicati. ut. ff. de ali. ...
§ ut si sub condictione legavit testator que ... petente causam ... l. prima. § fi. et ar. de do. l. i. ac.
h — § ut. ff. de fundo. do. l. ... dus. et ii. t. i. l. ... mutabile et in hac ac... venit id quod ... tur. ut infra. t. i. l. ... heredes. § quantitas. a. l. ... labeo. § fi. et l. se. ... dicto subducat. ut. ... dos. § ex pemptore. que ... q. sed. ut. ibi. ac.
i — § h est ... littera. ut ... h casus est ut si fundus ... ac. Item quidam habent ... b. et tunc subaudi ... non solum defuncto ... heredibus cum heredes ... ut infra. de l. ob. ... § si quis fecit sibi ... relinquitur. quia ... veniret sed iudicio ... heredes. § quasi pempti ... fiat nec in pet. her. ... de pet. her. § fundie ... solum aliis heredibus ... et tunc est plana. ac.
k — § ut infra. t. i. l. ... usum. et l. item quam ...
l — § ut non intendatur ... sunt ad iudicatum ut ... usus f. l. sit ... sed ...

Paul. ex rebus ... in s. ... iu. ...

Ergo ar. hic quod ... quotiens ... legatum sub condicione ... pendente ... non transmittit ad heredes legatarius ... cadit ... quia legatum pendente condicione ... hereditatis ... (illegible)

10 3

121

sumfructum fundi adiudicaverit, non idcirco in usumfructum. — ¶ Ususfructus et ex certo tempore et ad certum tempus et alternis annis adiudicari potest. ¶ Hoc quod inimicus fundo post litem contestatam adicit, eo pervenit in hoc iudicium. ¶ Sed et si dolo vel culpa quid in usumfructu ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire potest. Pomponius ait: nam et omnia que quis in hereditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familie erciscunde veniunt. Sic tamen si quasi heres fecit, ideo si unus testatoris unus ex heredibus pecuniam subtraxit, in familie erciscunde iudicium non venit, quia tunc non dum heres erat, ubi autem quasi heres fecit, et si alia preter eum quis actionem habet, tamen eum familie erciscunde iudicio ut servi deinde simul ex heredibus, rapuerit hereditarias (?) teneri quidem lege aquilia, contenditur nominibus aut etiam familie erciscunde iudicio. ¶ Et si unus heres (?) ditarius servum unius heredis subripuerit, familie erciscunde iudicio fiunt quoque actiones cessare, quare agentem familie erciscunde iudicio consequetur ut aut ei servus adiudicetur, aut litis extimatio in simplum offeratur.

Gaius. ¶ De apnio (?) et missio ab uno herede conveniens esse dicetur simplum in extimationem familie erciscunde iudicio.

Ulp. ¶ His consequenter iulianus ait si ex pluribus heredibus unus sit generaliter postea legatus, et heres sic hii tabulas hereditarias intellexisse dicunt ut eas corrupisse, proponere nunciavit ne optaretur servus, deinde optari iudicetur de libello exceptione uti de suo consensu habere. ¶ Sed et in familie erciscunde iudicium ut tempore testatoris ut de morte uxoris liberos que sunt (?) habebit, habebunt questionum heredes quod sine (?) reproperant heredo

duarum hereditariarum non pertinere. ¶ Idem ait si quis testo caverit ut servus ex (?) peratoribus veneat officio iudicis familie erciscunde, et tamen ut voluntas defuncti non intercidat. ¶ Sed et si monumentum iussit testator facere, familie erciscunde agetur ut fiat et si contempserit quia heres omnium interest quod ius monumenti sequitur. Proscriptis iuris possis eos ex (?) ut monumentum fiat. — ¶ Si impensas quas unus ex heredibus in funus fecit ab reliquis coheredibus consequi potest, pro sua hereditaria portione et de more fecit rescriptum imperatorum severi et antonini. ¶ Celsus elegantissime (?) ait coherede fundo soluto hereditario familie erciscunde iudicium ut agatur de re solvere alias non sit (?) liberatur si renuntiare et in solidum eum satisfiat. ¶ Si filius familie (?) parte heres extitisset et creditoribus paternis conveniretur pro patris et solverit id omne quod debetur, procul exceptione consequitur a creditoribus, mandatis sibi actionibus. Sed in familie erciscunde iudicium coheredibus heres. ¶ Et si unus ex heredibus legata solvit, ei qui nullus fuit in possessionem legatorum servandorum causa putat pomponius venire familie erciscunde iudicium competere adversus coheredes, quando alias debeatur legatarius a possessione quamvis pignoris erat consecutus quasi totum eulegatum (?) simul solutum. ¶ Sed et si quis debitum a creditore solutum pignus venierit neratius scribit familie erciscunde iudicio posse experiri.

Gaius. ¶ Item ex divisione fieri proficere intererit ut quod uni ex heredibus extat id hereditaria prestet stipulatus ut est non ad eius solum lucrum pertineat. Quod ita sequitur inter eos aut repetantur inter eos fiat aut sicut cautiones inter eos quibus inter eos convenitur commoda et incommoda.

Ulp. ¶ Si filia nupta que dotem conferre debuit perierit, condicio suorum ita cavit ut quod a marito recuperaverit pro partibus heredibus solvat. Nihilominus arbitrium familie erciscunde sic arbiter

a — Si non ne amittit portionem suam. Et qui vel interfecit vel ab alio interfectum non vendicant. ut C. de his quibus ut indignis l. i. et ff. de his quibus ut indignis l. indignum. Potest igitur repelli exceptione si agat. Sic etiam heres. Sed non ipso iure amittitur, quia interim est heres, sed post sententiam applicatur a fisco. ut ff. de iure fisci subst. l. ex facto. Similiter et C. de his quibus ut indignis l. hereditatis. Sed ante sententiam a coheredibus non repelletur, sed repellatur a fisco. ut ff. de iure fisci. l. ... competit. ac.

b — Et ideo si pervenit: ut C. e. l. in ipsius. ac.

d — Sed unde ... cessare. ut ff. de pet. here. l. hereditas que est ... ubi unus erat heres. ut ff. de annu. leg. l. quintus. pomp. ac.

e — Et ex illo articulo do ut facias. qui inter se ... testate rem a herede ... non ... ut ff. de v. ob. l. ... non certum ... certum ... necessitatem. ar. ff. e. si filia. Si pater ... certi ... ac.

f — Et sic veniunt personales prestationes ut ff. e. ... ac. ... labeo

g — Et ut ff. de condict. ... l. ... ac.

h — Et ut unus totum commodum ... alter totum incommodum patiatur. ut C. ... l. ... communi ... ac.

Ex precasto no. quod verba contractus interdum recipiunt ... ar. ... quia ... loc. quero ...

i — Et pro divisione unoquoque portionem suam ... nec enim per hanc actionem communicatur quin pro indiviso fit in divisione ... ut C. e. l. ii. ac.

k — Et ipsi tamen ... heredes ... Jo. ac.

imo quod sic ut C. ... ac. ... l. ... solum que ... in sua signi... actione retinentur ... concurrunt quod et testator ... potuit ... quia haberi consilium non est ... ac. ... pignus ... ac. ... hered ... ac. ... ac. ... hered ... que ... contra. ac.

... l. quinta ... ac. ... ac. ... coheredibus ... tunc habet locum ... l. ... ac.

... fuit addita hereditate

tum. pap. scribit. ut et filio stante ma-
trimonio dos suum obvenit conferatur dos nam
impuria magis condicionis mutationis formam
mutare non potuit. Si filius familias
in stipulatus obligatus fuit debebit here-
ditati ... proprie sed filius patris
... placet et fide paulo post ...
... ita imperator ... rescripsit. Si
filius familias heres sit institutus do-
tem uxori sue ... nec immerito quia ipse
onera matrimonii sustinet integram
dotem ... caveat ut defensum iri ... co-
heredes qui ex stipulatu ... convenien-
tur et ... dotem ... et stipulatus est.
nec solum uxori sue dotem, sed et filii sui uxo-
ris cum ... quoque matrimonii onera ad
ipsum spectat, quia onera et nurus ipse ...
... agnoscere ... aut non solum
... datam dotem filium oportere conferri
... ipsi marcellus scribit. sed filio datam
tamdiu quamdiu patitur ut in
re propria ... Si pater in filii
os sine scriptura dotem divisit ... et pecunia
eius alieni ... possessiones distribuit.
non videri simpliciter ... sed potius
... in iudicium divisionem. papinianus ait planius
magis ... eos portionibus hereditarii
convenit et minus placita videtur ... pos-
set ... agi qui certa lege
permutationes fecerunt. sed si res divise
sunt. Familie herciscunde iudicium
amplius quam semel agi non potest nisi causa
cognita. Quod si quedam res indivise
relicte sunt, communi dividundo de his agi potest.
Papinianus ait. Summam ex ... ori ... alie-
ni mulgatur ... legati offi-
cio iudicis familie erciscunde cognoscen-
tis suscipere eum oportet ... id ...
... portionis sue ... quadrantem
... non ... coheredes suos
... caveri. Item scri-
bit et filius ... publicas ... pa-
ter ei ... et ... scriptus est. hec quoque debere ... quia
... patris ... alienum sunt. sed si quam mu-
nera post mortem patris suscepit ab
his heres patris solutus sit. Gene-
ratius autem respondit eum qui plures fi-
lios haberet unum ex filiis ... suscep-
... et ... munere funge-
tur mortuum est. omnibus filiis heredibus
institutis et quesitum est an filius
quod in eam rem impendisset familie herci-
scunde consequatur et ... respondisse nul-
la actione id consequi posse. quod merito dis-
plicet. debet igitur hec in iudicium familie
herciscunde venire. Idem pap. scribit
si mancipium alterum ex heredibus ... ius do-
tis solvere que in stipulatione venit
suscepit ... et mulier ... adversus utrum-
que ... dotis petitionem ... heredem esse de-
fendendum ... alio quin suscepit onus ... est
et ... legata que ab ... certa ... dote
electa ... coheredis esse qui
debito ... non oportere ... coheredis
qui onus alieni heredis suscepit. officio
iudicis legatum consequatur. et verum est
hoc nisi aliud testator edixit. Idem
scribit quod in ... statu sub
condicionis implende nomine ... pe-
cunia ... in iudicium non venire nec
conferre debere.

Paulus. Item in communi dividundo.

Ulpianus. Item Labeo scribit suum
heris thesaurum relictum a testatore esse
... familie erciscunde iudicio contineri
et sicut ex ... communio sit.
Familie herciscunde iudex ita potest pi-
... rei ... relicta ubi
necessitate facere ... scribit. ut pluri-
bus adiudicetur ... parte ...
quod coheredi assignari. sed potest ... ean-
dem rem ad ... adiudicare. sed et Regi-
bus ... fundum posse adiudica-
re. sed in divisionem nemo dubitavit.
Sed et cum adiudicat potest imponere ali-
quam servitutem ... alium ... faci-
at ex his quos adiudicat. sed si pure

... quia licet fuit hereditarium ... accepit nunquam ... de condictione ... etiam ...
... communi ...

... pupillum ... numquam ...

... Iudex ac.

... testatore faceret inter coheredes ac.

§ .i. actio .ut. § .e. bona. licet dicatur iudicium .i. una instantia. quia apud unum iudicem de utraque hereditate debet agi ... quibus ... plures sunt ... quia diverse sunt cause ex quibus ... non est novum. nec enim actio que datur ex hac ... que datur ex illa. alioquin ... alibi ...

§ qui dicere ... quando testator ... communem ... cum non legavit ... quando uni heredum legavit ... habebat communem alienavit. quibus tribus casibus pars testatoris ... adiudicabitur si commode dividi non potest. Vel ... dividatur hoc modo. rem communem habeo cum titio ... seio. cui seio partem meam lego ...

alius adiudicaverit fundum alii adiudicatum post amplius servitutem imponere non potuit. ¶ Familie erciscunde iudicium ex duobus constat, id est rebus atque prestationibus, que sunt personales actiones. ¶ Ep. Pi. recte que apud hostes est Marcellum reprehendit, qui non putat initium prestationis eius venire in familie erciscunde iudicio, que apud hostes est. quidem enim pendenti est rei pretium, venire etiam ipsam veniat.

Paulus. Propter hec post liminium ... quia possunt ad nos reverti, nisi tamen extimatus sit dubius eventus.

Ulpianus. Set et eius rei que in his aliquis rebus esse desinit veniunt prestationes, et ego puto consentio. ¶ Familie erciscunde iudicium et utilitatem possessores et interim aut restituta est hereditas ex trebelliano senatus consulto, ceteris successores locum habet.

Paulus. Heredes eius qui apud hostes decessit hoc iudicio experiri possunt. ¶ Similes alii castrensem alii ceterorum bonorum heres fiat, non esse locus familie erciscunde iudicio. diversum est enim per constitutiones universas patrimonium. quem ad modum cessat familie erciscunde iudicium cum nihil in corporibus set omnia in nominibus sunt. ¶ Quotiens vero ad accipiendum familie erciscunde iudicium, inter eos esse possit ac qui hereditatem nec ne. ¶ De pluribus hereditatibus que inter eosdem ex diversis causis communes sunt unum familie erciscunde iudicium sumi potest. ¶ Si inter me et meviana hereditas communis sit, inter me autem et titium sciana, posse unum iudicium accipi inter tres. Pomponius scribit. ¶ Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familie erciscunde iudicio experiri. ¶ Si testator cum ex uno haberetur sive rei sive pretium alligavit, aut heres ante iudicium familie erciscunde acceptum partem suam alienavit ad

officium iudicis pertinet, ut ei ipse que testatoris sunt alicui iubeat tradi. ¶ Quod si post emptionem ut predicto pretio coheres possideat, infamie est, nisi ipsum repetere negat. Pomponius. ¶ Item scribit neque si cum heredes inter me extimassemus, sciat ipse fundi quem totum heredi tamen dicebat ... et pretio emere ... heres tradimus sint agente familie erciscunde iudicio non veniet. non solum hoc quod pro herede possidetur, set nec hoc quod pro herede possidetur, set nec id quod pro empto ... quemadmodum ... heredem pars apparuit tamen non esse hereditatis. quemadmodum in familie erciscunde veniat. ¶ Ea etiam stipulatio qua singuli heredes in solidum habent actionem veniat dubitatur. velut si sic quis ... stipulatus erat decessit, et ... stipulo pro .xii. t. non dividitur, quia neque potest sed venius est non venire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem, et sin pretium in a parte hereditaria contemplationem si oportet. ¶ Contra si promissor vero decessit pluribus heredibus institutis nec dividitur obligatio nec divinum est quid dicere. communiam pertinet ... et satisfacere fundum non habet. id est conscientia singuli in solidum tenentur officio iudicis cautiones interponi oportere, ut si quis ex his conventus vinis extimationem prestiterit, id pro ceteris consequatur, quod dicendum est et si certa terram legavit. ¶ Inulla quoque stipulationis persona dicendum est. cohoheredibus ius successoris ... in parte, in partem suum, si quo minus ... agere possit. quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulo ne unius factum ceteris sit dispendium. ¶ Idem iuris est in pecunia promissa a testatore sub pena promissa sit. nam licet hec actio divisa sit pro .xii. t. tamen quia mechium ... ad penam evitandam partem suam solvere, sive non omnis soluta est pecunia nec dies venit propterea specialiter dicendum est per cautionem ut in deputatum cave-

... furet. propterea ... ut uni alii ... et uno ... de ... alii.
... ad ... partem ... heres ... tamen ... quamquam ... et ac.
... ad ... communia ... et ... ac.
... cautionem ... tenetur ... ac.

§ ut. cautio ... obligata ... ex ... et ... ac.
... partem ... ac.
... pecunia soluta ... ac.

[illegible]

at per quem factum fuerit ne omnis pecunia solveretur, aut in eo venerit ut etsi quis solidum solveret pena committeretur. Sed si solvit unus pecuniam universam quam defunctus promisit, ne pena committeretur, familie erciscunde iudicio a coheredibus pro rata portione petit. Item occurrit impignoratis rebus hereditariis, et unus universum quod debetur offerat, iure pignus creditor vendere potest. Si unus ex coheredibus noxali iudicio servum hereditarium defenderit, et litis estimationem obtulit, cum hoc ex pacto id per hoc iudicium id consequitur. Item est si unus legatorum nomine cavit ne impedimento committeretur. Eodem quoque pertinet expensa ne possint funus agere necessitate fecit, familie erciscunde iudicio locus est. Non tantum dolum sed et culpam in re hereditaria praestare debet coheres, quoniam cum coherede non contrahimus sed incidimus in eum; non tamen diligentiam praestare debet qualem diligens pater familias, quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi, et ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. Talem igitur diligentiam praestare debet qualem in suis rebus. Eadem sunt si duobus res legata sit: nam et hos coniunxit ad societatem non consensus sed res. Si incerto homine legato, postea defuncto legatario, unus ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit, hoc iudicio tenetur quanti interfuerit eorum condemnari. Idem est si ex contrario unus ex heredibus a quibus generaliter homo legatus est, quem ipsi elegerint, nolint consentire ut praestetur quem soli coheredes probaverint, et ideo quanti a legatario in iudicio plus condemnati fuerint. Item nec tenetur qui cum ante aditam hereditatem futurus heres hereditarias res passus est interire. Coheredibus condemnationem solverit ut tantum pro morte praestet quantum ab herede petitur a quo heredem. Familie erciscunde iudicio iudex familie erciscunde includet

in diversum relinquendum est curare debet ut de evictione caveatur his quibus adiudicat. Si stipulatio que dotis relicta est non est praeceptione relicta sit utrum universa a coheredibus praecipienda an pro parte hereditaria, quemadmodum si stipulatio relicta est in hereditate dubitabatur, et magis dicendum est ut iam praecipiendum sit quod patietur stipulatio esse invecta.

Gaius. Officio autem iudicis convenit ut eas res hereditarias remaneret una plures ne patiamur que ex paccione reddita et numeratam aut legata sit.

Paulus. In hoc iudicio condemnationes absolutiones in omnium personas faciende sunt, et ideo si in aliqua persona omissa sit condemnatio in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non valebit, quia non potest ex uno iudicio res iudicata in parte valere et in parte non.

Gaius. Rem pignori creditori datam sub exceptione legavit testator; officio iudicis continetur ut ex communi pecunia solvatur, eamque ferat is cui eo modo fuerat legata.

Paulus. Si pignori res data defuncto sit per quem familie erciscunde iudicium venerit, et ei adiudicaverit familie erciscunde iudex potest coheredi condempnandus nec caveret debet coheredi, in persona cum forte adversus eum qui pignori dedit quasi per eo debitor a hypothecaria Serviana actione petente ubi estimatio oblata sit, ut eis obtulit adversus dominum vindicantem exceptione tuendus erit. Cetera quoque si his cum pignus adiudicatum est velit totum reddere, licet debitor nolit audiendus est, non id dici potest, si autem per te creditorem. Adiudicatio enim necessaria est, emptio voluntaria, nisi optat creditor adiudicatus sit. Set ... ratio servatur quia quod creditor egit per eos iudicium est, ac si debitor procuratore egisset, eius quod per necessitatem ipsum

[illegible]

dit. et utilis est actio creditori.

Mod. Fundus in communis est et pupille coheredi. in eo fundo reliquie sunt condite quibus religio ab utrisque partibus celebratur. nam parentes quorum custodie pupille ibi sepulti sunt. set tutores distrahere fundum volunt. ego non consentio set partem eius meam possidere malo cum universitatem emere non possim. et velim per eos arbitrio exceptis iuris religionis. quero an inter arbitrum communi dividundo ad hunc fundum partiendum petam an et si arbiter communi dividundo ... et familie erciscunde detur idem partibus fungi possit. ut hec ponere exceptio communis comparibus hereditarius prius communicatur nobis patiatur sepulcri ... remus inde respondit. nichil proponi cur familie erciscunde iudicio aditus arbiter officium suum etiam in eius fundi ... que divisione interponere non possit. set religiosa loca in iudicium non deduci cum quis ius singulis heredibus in solidum competere.

Pap. Si fundus pignori obligatus luatur ab uno ex heredibus, quamvis precedat officium tamen arbitri dividendi sufficere cum communis causa precessit que ... durante fundo non intercidit.

Item. Que pater inter filios non divisit post dotales actiones inter divisionis ad singulos pro hereditaria portione pertinet. modo ... que non divisit generaliter non attulit ut res dotales non sequantur.

Item. Si pater filii singulis heredibus fundos legando divisionis legantur arbitrio fungi voluit. non aliter pretium suum coheredis parte cogetur quam si invicem mutua prestare nexu pignoris ... consequitur.

Item. Servos inter coheredes tempore divisionis extimatos non emendi set dividendi animo pretis ascriptos uideri placuit. quamvis si ... re mortuus est ... heredi quam fuerit communis ...

Pomp. Philadelphus dotis ... fillie quam habebat in potestate tradiderat et ... reditus eorum quos solum non adduntur. an ea Papinia filia retinere possit ... cum omnes filios heredes instituisset. querebatur iusta causa retinendae possessionis habere filia quippe pater precia eorum querebatur dotis ... ualuit et ... mecum post mortem quamquam prius steterat. ... filiam ... quae ... teneri ... dotis eius capitis ... defendi.

Paul. Cum putarem te coheredem meum esse idque uerum non sit, egi tecum familie erciscunde iudicio et adiudicationes et condemnationes facte sunt. quero rei veritate cognita utrum communi dividundo iudicio competat an vero ... an aliud in eo quod heres non sit dividendum est. respondit qui existimasset heres erat sicut putaret se titium coheredem habere accipiendo familie erciscunde iudicium et condemnationibus suis soluit. cum ex causa iudicati solvit repetere non potest. set uniuersis eo movendum quod non est iudicium familie erciscunde nisi inter heredes acceptum. quamvis ius non sit iudicium tamen sufficiat ad impediendam repetitionem quod quis se putat condemnatum ... sine ... eorum ius sunt set qui heredes fuerunt acceperint familie erciscunde iudicium de repetitione idem ... quod diceremus est quod diximus in altero. plane si filii iudice diviserunt res ... condictio est earum rerum qui ei cessit ut quem coheredem esse putavit.

Si ... Qui familie erciscunde iudicio agitur non confitetur adversarium suum se coheredem suum.

Paul. Lucius et Titia fratres emancipati a patre a diversis curatoribus accepit ... communes pecunias ex hereditatibus et ... singulis suis ... nerint. postea omne patrimonium diviserunt et pro divisione Titia sorori Lucio fratri suo ... questionem movet. quia amplius accepisset quam ipsa accepit ... Lucius frater eius non amplius suam portionem immo minus quam dimidia consecutus sit. quero ...

[illegible]

f. immo uerius sic. ut. ff. e. item labeo. § p(ro)

h(oc) que est. § sed. h(ic) soror partem suam con

sueta erat. Ideoque non agit cum frater sua por

tione plus non habuit. uel ibi plus sua parte

habuit. sed non. uel speciale hic in pecunia. et

et illud. iusta. sicut pr(incipio). nam. cum. § fi. se

cus in alio thesauro. az.

a f. complerunturque postulatum. ut. C. de ali

m. pestan. l. fi. az.

b f. socius sepedidit. quia tunc sumptus non

. ut. j. iudi. sol. l. iam tamen. § i

hac. sed petitor cum mandato in stipula

te repetit. ut. C. ut man. l. etsi contrari

am. quidam tamen dicunt etiam gestore

succumbente repetere. subtiliter cepit de

fendere. licet malus exitus sit secutus

. ut. ff. de neg. ge. sed an ultro. § sicut solus

si non utiliter fuit ceptum. ut de ca. l. iu

dic sol. l. iam tamen. ut si plus quam coera

tum. § in hac. sed prima placet.

c f. potest enim esse quod non. ut si prius quam co

eri cum suscepit. pro se salaria promisit. et

expensas fecit. nec oportuit enim aliquid

plus expendere. alias repetit ut h(ic). et ff.

de neg. l. qui aliena. § fi. et ar. j. pro soc. l.

cum duobus. § quidam. ac.

d f. quid autem si aliquid remansit indi

uisum. h(ic) non cessare coll(ationem). ut. C. de coll.

l. filie dotem. sed hic presumitur contra. tamen

quia nichil remansit indiuisum. tamen

quia plura filio reliquid. et sic etiam expres

sit. quia ideo maiorem partem filio assignauit

quod filio dotem cederet. ut h(ic) innuit stati.

et. dix. ff. de tes. un. l. emptor. § fi. sed aliter

esset contra quod est. C. de coll. l. ol. y. et aute(m)

ex testa. ac.

e f. tunc petenda cum erit etc.

g f. ff. ciuiliter debita tamen sunt ex uolu

tate defuncti naturaliter. unde officiu

iudicis. ut. j. de ali. l. huius. et ff. de u

suff. l. dominus. § finali. ac.

f f. huius cum libertas imposita fuerat. ac.

h f. immo uidetur quod sic. ut. ff. e. l. si familia

§ negarius. que est. § se. ibi fuerat pater

professus. ac. — f. repete. o. liceat. az.

i

k f. quia pro eo soluit reipublice. uel quia

quedam pro eo in magistratu. unde

pro hoc uidetur uelle facere tantum

dem. Set non est ita ut hic dicit. ac.

annue competat ad usus fratrum actio Pau

lus. Scaevola. Si in ea quae pro uiritur fratribus

non amplius ex eo tantum pro heredi(tate) contin

accepit quam pro hereditaria portione eum con

petere nullam sororem eius ad usus eum

competere actionem. idem. Scaevola. cum ex dotem(?)

tis amitis a pater amplius fratrem ac

cepisse dicetur quam sororem non tamen

ultra partem dimidiam.

Scaevola. l. e. Ex parte heres institutus

causam defensionis totius hereditatis suscepit

et pro parte eius facta sumptus omnes impendit. co

heres alio parte sua petebat nec partem

sumptuum fratrum in iure praestare uolebat.

quaesitum est an doli exceptio noceret.

Scaevola. dixi si idem eo amplius erogatum esset.

quod ipsius causa quoque defensa esset. hoc

rationem sumptuum. si non omisit doli excep

tionem agere potest de recipienda portione

sumptuum. Intestato moriens catha

r(?) praedia sua omnia et patrimonium inter liberos

diuisit. ita ut longe amplius filio quam

filiae relinqueret. quaesitum an sororem filiae dote

conferre deberet. Scaevola. responsum non uetus fi

lium inde uisum rei gestae recitus dici ex uo

luntate defuncti collationem dotis cessare.

Cum seruo libertas data erat qui erat annorum xv.

cum erit annorum viginti. eidem ex die mortis sui

et quod adiunxit cibariorum nomine denarios

denos et uestiariorum ducenos uiginti quinque. prae

ti se uelle significauit. quaesitum est an in

le esset cibariorum et uestiariorum legatum. cum

filius ante libertatis tempus decessit. an si

non est utile. heres quid praestare debebit re

petere possit apud quem moratur. Scaevola. re

spondit debita fuisse. sed iudicatum est mau

micia sumptum sit repetendo posse.

Filius rei publicae debita qui post patris mortem

contraxit filio patre hereditatem non potuit.

fundo modo solutus. uel hereditate pa

terna communis heredis. et pater patri filio in

patria magistratum functus decessit. Duos

filios heredes scripsit. et cetera heredes in

quod eorum pro legauit. utique unius Stephanum

cum peculio suo uno testamento manumi

ssus decessit. deinde pater. quaesitum est

an id quod in peculio erit Stephanus post

usque manumitteretur ad duos qui filios per

tineret. an uero ad eum solum cum peculio

praelegatus fuerat. Scaevola. secundum ea quae proponere

tur ad utrosque. Pater inter filios bona

diuisit et eandem diuisionem testamento confirmavit.

et cauit ut aes alienum quod unus quisque habet

sive alterius solus sustineret. et postea

unius ex filiis cum pecunia mutuaretur

intervenit pater eius consensu praedia quae

filio assignauerat pignori data sunt post

mortem patris. eadem praedia idem filius per

fidem usuras soluit. quaesitum an fame(?) esse

iudicio. si praedia pignori data distrahat

creditor. an quod ei ab coherede praestandum sit.

Scaevola. secundum ea quae proponuntur non esse prae

standum.

Gaius. Si ex parte heres institutus rega

tus sit in parte aliquam restituere utile

iudicium recte in eos agetur.

Paulus. Quidam mulier a iudice appella

uerat quae diceret eum de diuidenda heredita

te inter se et coheredes. non tamen etiam eos si

liberos diuisisse alimenta quaedam testatrice

certis libertis iussisset. nullo etiam id

eum fecisse. ex diuiso respondebatur consen

sisse eos diuisioni et multis annis alimenta

secundum diuisionem praestitisse. placuit standum

alimentorum praestationi. et illud adiecit iu

dicem esse libertorum diuisionem.

Pomponius. Si ita legatum fuerit uni ex he

redibus quod michi debes praecipito uia officio

iudicis familiae erciscundae continetur ne alteri quod

coheredes exigat. Nam et si quis alius debet

suppetere unus iussus fuit officio iudicis

actiones ei praestare debebunt pro portione co

heredes.

Ulpianus. Arbitrum familiae erciscundae uel unus

petere potest. nam provocare apud iudicem

unum heredem posse palam est. igitur et praesen

tibus ceteris et inuitis poterit uel unus arbi

trum poscere.

a f. c(on)uiuo testatore ut re

praelegatum in peculio

de peculio. l. i. tunc ini

b f. nam cum sit accessi

to principali. et acce

ut. j. de peculio. l. i. l. i. et

Insti. § secundum fuit c

c f. nam ut. j. de codio

si quis in pa. ac.

d f. idem si ex parte. et

ad trebell. l. in tantum

ex trebell. uel. ac.

e f. ff. diuisisse. et inde

sed in libertis male. ut

uer allegat. et bu. uel

de iur. pacto. et fi. et

de lib. l. iiij. ac.

f f. et ita appellant a

pitulo. ac.

e f. non ergo appella

mant sua. ut. et

appellatione. si ex p

quomodo pro parte ual

parte non tres iudices

g ff. e. in hoc. que est

§ a. ut ibi. ac. cohe

quod enim in altius

hoc initia prima ut j

dictione. uocat. l. sup

efficit. j. e. l. inter

et l. si qua. ac.

h f. ii iudicem delegat

ordinatum. ac.

i f. cetis scientibus.

sentientibus. ac.

k f. etiam ignorantis

ut addat fratris. a

l f. infert. sed quomodo

§ [illegible]. ut. j. de d

l. meo uerius. § de

tamen non datur uide

inuitis. ut. j. t. u. l.

§ de uestibulo. que

set sibi seruadu

speciale ne tres uo

denda diuiditur.

F. at. Hoc coheredes [illegible], quia salaria plures [illegible] fuissent [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] expensis quas fecisset pro ad [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non potest
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] similiter [illegible]

Hoc ar. quod [illegible] diuidi [illegible] [illegible]
%. Hoc ar. posse appellari ab uno capitulo licet sententia sit lata super [illegible]

... iudicium ... consumpsisset fructus ut bonae fidei possessor non teneatur ... fundum qui vel quod vertitur est, nam et heres ... licet perceperit bona fide, nesciens se coheredem ... quia non tenetur ut heres ... et ut puto ... et quia nam cum ... hereditatis petitio ... inquantum est ... et simile ... illud ... in istis ...

... pendet quia nescit utrum possit convenire maritum an non ... parte et ceteri conveniet ... non potest convenire ... que est ... non autem pendet quantum ad hoc ut non ... alii teneantur statim et conveniantur pro hereditaria ... divortii ante mortem soceri, plane ... de iure dotium ...

Paulus. Inter coheredes et communi dividundo agi potest, ut res dumtaxat que communes sunt, et cause ex his rebus pendentes in iudicium veniant, ceteris vero integris sit familie erciscunde iudicium. ¶ Si familie erciscunde vel communi dividundo actum sit, ad dividendi causam (?) pervenit exceptiones aut actiones cum coheredes ab se te uno coherede rem vendiderint, et incerte (?) dolo malo fecerint quo plus ad eos pervenerit, vel familie erciscunde iudicio prestabunt ei qui abfuit, vel hereditatis petitione. ¶ Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo coheredi hereditario heres capit, non ab familie erciscunde iudicio prestare eum vel ante quasi causa(?) hereditarium fundum eos percepit. ¶ Cum familie erciscunde et communi dividundo et finium regundorum agitur, et actores sunt et rei, et ideo iurare debet non calumnie causa se intendere, et non calumnie causa ad infitiationes ire. ¶ Quod ex facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria prestat, a coherede non repetet, velut si a se herede suo nomine iam defunctus spoponderit, ut neque per se neque per heredem suum fieret quominus [illegible] agatur, [illegible] factum unius teneri cepit, qui committere stipulationis heredes [illegible]. Veniet familie erciscunde iudicium adversus eum propter quem commissa sit stipulatio. ¶ Si quis stipulatus fuerit ratum habere heredem eius ratum haberi, et titius pluribus heredibus relictis decesserit, et unus solvat quod habuit ratum, et soli ex heredibus stipulatoris actio a quo fuit petitum. ¶ Si institutum in eorum legato certe ei cui solvatur par summa familie erciscunde tamquam coheredis nomine ex capite solutum sit, recuperare potest, quamvis ut coheres solvat effici posse creditus ait, et verum est. ¶ Si duo coheredes dampnati sint statum rem prestare, et alter cessante alter eam fecerit, non est iniquum ut eam familie erciscunde iudicium dare ut pars impensarum [illegible]

... umi arbitrium pervenire.

Pomponius. Si quid coheredis ex hereditate in peculium esset, et ad actam ego proprium ei dicto, familie erciscunde iudicium non veniet. ¶ Solus quem filius heredis admisit in iudicium familie erciscunde non veniet, nisi dum culpa eius factum erat, quod non ideo in sui [illegible] communi applicavit.

Paulus. Si maritus sub conditione a patre heres institutus sit, interim uxoris dotem actionem prestare, plane si post mortem soceri divortium factum sit, quamvis pendente conditione institutionis dividendum (?) de preceptionis totius debiti non esse, quamvis pro quota filios sequitur, et antequam fiat heres, ut matrimonium, ut ubi ut tutele, et dote suscipere debet, quia conditus matrimonium post mortem patris substituitur, ita retentione quaque modo sumere.

Pomponius. In iudicio familie erciscunde vel communi dividundo si dominus in arbitrio sit de iure servitutis contro(versia?), placet eos omnes in quos arbiter subsumptus sit, agere et opus novum nuntiare per sua quemque parte posse. Adiudicationes arbitrio fieri, sive in adiudicatur totus fundus cum opporteret, ut quamvis ex his actionibus prestita sunt recuperandi (?) quamvis si pecunias fecerit, prestentur, sed si vero (?) in iudicio est eo nomine actiones fuerint, cum sequitur integra actione, aut totus fundus adiudicatus sit, aut pro qua ex parte adiudicatus est. ¶ Et que res in iudicium veniunt possint, in eam iudicium veniat, si interea sine re sua fuerint, agere eos quasi periculo suum esse.

Gaius. Si familie erciscunde vel communi dividundo vel finium regundorum actum sit, et unus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi, sed aut omnes heredes accipere debebunt aut dare unum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

Ulpianus. Queritur heres ex parte institutus

... omnes ... pro una persona computentur ... unius persone ... detentor ... pro una actio ...

[illegible]

tus testatoris iussu a praetore sepeliretur, cui erat testamento data libertas, id quod distraxit duplam promisit: ex ea cautione conventus praestitit. quaesitum est an familie erciscunde iudicium consequatur quod ex duple stipulatione abest. Primo intuemus an hic debuit duplam cavere, et invenitur non debuisse. heredes enim duple ad cautionem compelluntur quasi ipsi res suas distrahunt. Sed enim si officio distrahentis fungitur, non debet distringi, non magis quam si quis ad exequendam curam funeris a praetore datus distraxit. nam et hic pretia conductione necesse... impleri quod coguntur per suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis et voluntate distrahentis multum interest, quia propterea quod integram integra stipulatione duple imponere non debuit. Sed et si praetor dederit et ei priori ad usus hereditatis existentis in actione excepto, si res distracta fuisset, evicta sit. aut heredi certa iure cautio et si prius pervenit ad ubertatem stipulationem committetur que fuerint comissa, equum est utilem actionem ei ad usum, cohereditatem directo iudicio familie erciscunde iudicio agere. ut et conventu quis possit, non tantum heres esse oportet. unde ex ea causa agere et convenit quam gessit, quod et amisit pro herede quam hereditatis effectus est. etiam cessat familie erciscunde actio. et ideo si antequam quis sciret se heredem esse in hereditate aliquo gessit, familie erciscunde iudicio non erit locus. quando animo heredis gessisse videtur, quod quia nunc ad talem hereditatem quod gessit, vel si ante sententiam sepelivit, familie erciscunde iudicium non habet. sed si postea ad talem hereditatem id fecit, consequenter dicemus familie erciscunde iudicio consequi eum posse sumptus quos fecit in funus.

Item. Que pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater fuit, sed pietate ductus, debita id tamen

portionis que ex defuncti bonis ad eum pervenit computari in eam quam putaret ... patitur.

Paulus. Avunculum quoque nostri heredis nomine scriptum traditur. ... filium exhac parte heredem instituit, partem familie erciscunde ... ut et ea filii fiat in quantitate eius propter legata fuisset. quod fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sint ... pensari, quod ante litem contestatam percepti fuerint equaliter ad omnes heredes pertinebit, et impensa ... retinere, quia nullus casus intervenire potest qui hoc genus deductionis impediat.

Si ego petam hereditatem, velle me tamen familie erciscunde agere, exceptio utique mihi non obicietur. Plane si ego totam hereditatem possideo ... omnia eorum ... Sed ... impetrare ... familie erciscunde iudicium, quia aliter in ... dividi hereditas non potest. item si ... potius quam infirmare ... negotium distrahere ... hereditatem ... que in familie erciscunde iudicio non deducuntur ... nec ... defuncto debentur, si per hereditatis petitionem consequatur.

Item. Mevius quinque heredes fecit: Titius ... eius adiudicata esset ... Secundus ... heredis institutus ... quas pater familie gessisset penes se retinuit. iudicio familie erciscunde ... Arbiter familie erciscunde ... sumptus ... adiudicare vellet ... intellegerent. quesitum est an possint compensationem ... eum solum summa excedat, eius summe dumtaxat que ita excedit dampnare. placuit

[illegible]

posse. Item si familie herciscunde vel communi dividundo agitur, universe res estimari debent, non singulorum rerum partes.

Ulp. Pecuniam quam filius emancipatus ita credidit ut patri solveretur, tamen in hereditate patris videtur: sed adversus filium eiusdem quantitatis nomine actio competit.

Neratius. Ex hereditate Titii, cuius mihi tecum communis erat, fundi partem meam alienavi: deinde familie herciscunde iudicium inter nos acceptum est. In ea pars que mansit in iudicio familie herciscunde veniat, cum alienata ex hereditate venire desierit: neque tamen quia manet in pristino iure hereditaria que est, tamen in alienatione mee partis exivit de communione. Utrum autem unus heres partem suam non alienavit, amplius nichil in iudicium venit, nisi aliqua portio alienata a reliquo ex heredibus hereditaria esse desiit.

Ulp. Si familie herciscunde vel communi dividundo iudicium agatur, et divisio tam difficilis sit ut pene impossibilis esse videatur, potest iudex in unius personam totam condempnationem conferre et adiudicare omnes res.

Paul. Non in solidum finium regundorum, sed familie herciscunde iudicio partem quam per tempus fructus venit.

Papin. Arbitro quoque accepto fratres communem hereditatem consensu dividentes pietatis officio funguntur. Quem enim non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perfecto non dixerit, sine vinculo etatis auxilium. Communi dividundo.

Paul. Communi dividundo iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales invicem prestationes pertinet quam ad communium rerum divisionem. Denique cessat communi dividundo iudicium si res communis non sit.

Gaius. Nichil autem interest cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu communis locus est communi dividundo iudicio. Cum societate res communis est veluti inter eos qui pariter eandem rem emerunt; sine societate res communis est veluti inter eos quibus eadem res testamento legata est.

Et in tribus duplicibus familie herciscunde, communi dividundo, finium regundorum queritur quis actor intelligatur, quia par causa omnium videtur: sed magis placuit eum videri actorem qui ad iudicium provocasset.

Ulp. In communi dividundo iudicio nichil pervenit ultra divisionem rerum ipsarum que communes sint, et si quid in his damni datum factumve est, sive quid eo nomine aut abest alicui sociorum aut ad eum pervenit ex re communi.

Ergo ipsi sine dolo malo inter se pepigerint, id in primis familie herciscunde communi dividundo iudicio venire placet.

Item. Per hoc iudicium corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habemus, non etiam hereditatis [illegible]. Communi dividundo iudicio agi possit, et [illegible] sit. Hoc iudicium bone fidei est: quare si una res indivisa relicta sit, valebit utique et ceterarum divisio, et poterit iterum communi dividundo agi de ea que indivisa mansit. Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo iudicio, ita etiam prestationes veniunt: et ideo si quis expensas fecit consequatur, sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat impensas et fructus a defuncto perceptos venire. Plane fructus ante perceptos quam res communis sit, vel sumptus ante factos in communi dividundo iudicium non venire. Eaque per scribit, si mulier impone domus, vel ex sententia, usque possit: invenerimus ego in insula fecisse, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse.

Iul. Si res non defenderetur, ex senatusconsulto et ideo missi fuimus a pretore eas edes possidere, et ex hereditate earum nancisceremur, et per communi dividundo iudicium partem eius in persone merentur esse.

Ulp. Si quis putans sibi cum Titio fundum communem esse fructus percepit ut sumptum fecerit

ꝗ. pp plures minutias q. nō expedit ut. s. t. l. iij. pp. de la. l. y. ꝗ. aūo optimum. at in questione tali labeatur uirus condicto atque pretium mentum recto sub annuo psta tione. decessit duobus relictis heredibus. unus soluit uel solue est patus ptem suam pensi onis. alter nō. ego dico neminem posse solue ptem sicut cetus. non potiuit. cum elapso trien nio utrumque repellere nolo ne contra datur pstatio uectigalis. sz illud consid. quo obliga to pensionem in unumquenque pro hereditaria pte diuiditur. licet defunctus ita se libare nō. poterit. ut. J. X. v. ob incertitionibus. et. c. d. pacto. l. penam nullius. uel ut quin contra unumquemque pro herede uel ei capite diuiditur ut. s. et. sui. quis pro pte soluat. uel soluere sit patus. sicut in conuentionali. ubi erit datus in obligatione secus si factum diuiduum. ut. J. ꝗ. ob. l. at. ac. ꝗ. c. l. eadem. ꝗ. et. s. t. l. heredes. ꝗ. ea tam in hac legali dicendum sibi piudicasse accipiendo ptem. dicatur ꝗ. si accepit saluo iure suo. sal. uetetur oppinio.

ꝗ. cum eo cum quo res uia communis erat. ut. J. a. c. ꝗ. si quis cum. et. l. in hoc iudicio circa principium. ac.

ꝗ. cum quo res communis erat qui sic uo cabatur. ac.

ꝗ. directo. ut. s. et. l. i. que est contra. et. J. et. l. in summa. ac.

ꝗ. licetum nō comune sit. ut. J. infinitis loc. ꝗ. manet. et. ꝗ. de hereditatis. pluato rum. sic contra quem. ac.

ꝗ. non est. ꝗ. ut. J. simul. hec. l. hec. ꝗ. in. ꝗ. et contra. et. ꝗ. de negg. siue ꝗ pater impta. ꝗ. ut. J. de priuil. adde ꝗ. non tantum. ac.

ꝗ. ut. J. infinitis. de of. iudi. l. ꝗ. si commode. ꝗ. ut. c. de negg. l. si communes. et. l. qua liena. ꝗ. ct. nec sit. hec. ut. ꝗ. sit. here des. ꝗ. sumus. ac.

ꝗ. ut in simul. hec. ut. s. et. l. ptum nam omnia nenunt etiam ex officio post litem. ꝗ. ut. J. de edil. ed. l. ed sex. ptum saceidum. ac.

ꝗ. comune a multis soluti. ut. J. infinitis. de rerum. di. ꝗ. si in comune. ac.

ꝗ. nisi unus solus infertur. ut. J. de relig. sepulturis. ac.

ꝗ. ut. ut. aut corpus tollatur. aut ptem fine patris ptetur. nec tamen phibet co muni. di. agi. ut res diuidatur. et. J. de religiosis. l. y. ꝗ. ansoluc. et. l. ptem. que sunt contra. ꝗ. et si ad hoc ut tollat agitur. communi di. non pu tabo solum. ac.

ꝗ. ut. J. de iud. act. non alienum. ꝗ. et contra. J. de dap. infec. l. ꝗ. sed aut di ximus. ꝗ. de negg. ꝗ. si communes. ac.

ꝗ. in pte que sunt obligantes. et pro indiuiso. ab hue. ut. J. quibz. mo. p. u. ut pp. l. si. l. si consenserit. ꝗ.

ꝗ. in solidum. in quid debitor si esset totam rem adiudicata ptem tantum cre ditor habebit obligatum. ut. cum. ꝗ. sin. ꝗ. ac. ꝗ. J. de act. ꝗ. l. ut. l. non celsus. ac.

cui esset cum alio communis agi potest utili communi dividundo iudicio. Quod et si fundum vectigalem alienavit. licet hic communi dividundo iudi cio locus non sit. quia actio discessit et unum tantum locus futurus quod dicitur de presta tionibus quotiens communis res esse desiit. Si vero aut locato fundum communem siue colendo de fundo communi quod solus conseruatus sit communi dividundo iudicio tenebitur. Si quidem communi caverit, in totum lucrum in totum dampnum sentire eum oportet. Si vero non communicavit, sed ut lucretur solus, magis esse oportet ut dampnum ad ipsum respiciat. Sed ait ideo praestari communi dividundo iudicio quia ultra partem suam non potuisse ex persona locare. Ceterum non alias communi dividundo iudicio lo cus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit sine quo partem suam recte admi nistrare non potuit: alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem eaque tenetur. Si quid post acceptum communi dividundo iudi cium fuerit impensum, nihilo minus recte exis timat hic venire. Sed et Sabinus et Alfenus responderunt. Sed et accessiones et decessiones hoc iudicium accipere Nerva ex istimaverunt. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum: sane eius inferendi sepulcri unicuique in solidum competit. Et quidem aut purum aut non potest facere religiosum. Item datus autem et Labeo quamquam esse non pu tarunt in factum agendum. Si quis impen sas in solidum fecerit, cautus Labeo ait communi dividundo iudicium tibi non esse. Communi tibi fuerit non in solidum cavere sed sufficere pro parte tua que summa erit. Si fundus communis nobis sit, et pignori datus a me, veniet quidem in communi dividun do iudicio set ius pignoris creditori man ebit: et si adiudicatus fuerit, nam et si pro socio tradita fuisset, integrum manet ar bitrum aut communi dividundo hic minoris parte extimare debet quod ex pacto ven dere eam creditor potest ut ait.

Si is ut ait cum quo fundum communem habebam partem suam michi pignori dederit, communi dividundo agere potest, sed pigneraticia ex ceptione eum summovere debeo. Sed si ex ceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut cum decreverit totum ipsi adi udicare, plus extimatione eum condep net: manere enim integrum ius pigno ris. Quod si ad iudicatum iudex michi, tantum dumtaxat me condempnet quanto plus pignus sit quam pecunia credita et de bitorem ante liberat iudex. Constitutio iudicis est talis adiudicatio si potest, ut alii fundum, alii usumfructum adiu dicet: eademque familie erciscunde iudicio con tinetur. Forsitan autem cum meo commune effectum? ... vicinus nunciavit? ... sunt ex sociis ex hac causa dampnatus fuerit, posse eam penam a socio pro parte servare et aut ut notat. Ita enim hic uero esse si insumitur erat hoc fieri.

Item. Communi dividundo iudicium locum habet et in vectigali agro. Vectigalis ager an regionibus dividi possit, videndum; mag is autem debet iudex abstinere huiusmodi divisione: alioquin prestatio vectigalis confunditur. Papinianus scribit arbitrum, si regionibus non vectigalem fundum divisum duobus ad iudicavit posse, quasi in duobus fundis servitutem imponere. Communi dividundo iudicio publica ni hunt et communi dividundo iudicium possunt exercere. Ex quibus causis autem eius vin dicatio cessat, si tamen iusta causa est possiden di, utile communi dividundo iudicium competit: ut puta si ex causa indebiti soluti res possi deatur. Sed inter praedones autem hoc iudi cium locum non habet, nec si precario possideat locum habebit, nec si vi aut clam, quia ius ta est precaria vero quamvis iusta, sed quia nunc peribat ad iudicium usugere. Iulianus scribit si alter possessor provocet, alter dicat eum vi possidere non debere hoc iudicium dari, nec post annum quidem: placuit enim et post annum in eum qui vi deiecit interdictum reddi. Et si precario

ꝗ. compensatione habita. ut. s. t. l. meus. ꝗ. arbiter. ac.

ꝗ. et quid si sit inter. tenent. duo bone fide possessores. non agunt. comun. di. ut. ꝗ. simul. hec. l. in coheredes. ꝗ. l. licet. ꝗ. et. t. l. item pdia. sit. ar. contra. est tamen aliud. ar. contra. J. et. l. si dixo ut. ꝗ. ibi. non qualem qualem hunt causam illi nulli. dic ibi non agunt ni secundo missio dicta. ut pro eo qd expedit ante suum decretum. utilis. ut pro eo qd expedit pro directa. ut. J. de dampno. inf. l. tercium. ꝗ. cum autem plures. et. J. de eadem. pbatur. ac.

e. l. iiij. primo. iz. ꝗ. dispitus. posset etiam dici alia ratione competere in ipso inter possessionem. quia ius pignoris habet. ut. ꝗ. qui pot mpp. hab. et. l. si debito. ac. ꝗ. hic et in publiciane. ut. ꝗ. publica. l. quecunque. z pgit aducti possidet interdictum. ut. J. ut possidet. l. diuo. J. uti. ꝗ. ut pignori ad iudicari. ut. J. diuo. ouru. ar. l. i. impl. ꝗ. loci competit. et ut. c. d. et cep. l. licet. ac.

[illegible]

ꝗ. si. l. ꝗ. ꝗ. maius cumul. mt. ꝗ. diuisio. ꝗ. ꝗ. exploi. opus. ꝗ. ꝗ. non oppinio. ꝗ. in uendictione. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. si qua pignori ꝗ. ꝗ. ꝗ. id enim agit. pp quod ex pignore ꝗ. ꝗ. dicitur creditor. ac.

ꝗ. nec ob hoc ꝗ. obs debiti manet enim. ac.

ꝗ. compensacione ꝗ. ꝗ. t. l. meus. ꝗ. arbiter.

ꝗ. ubi diuersus ꝗ. ꝗ. communis ꝗ. ꝗ. ut. protra. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ta que ꝗ. ꝗ. ꝗ. hec. ꝗ. ꝗ. sunt. ꝗ. ꝗ. lucretur. ut. ꝗ. ꝗ. arbor lit. ꝗ. ꝗ. in multis. ꝗ. ꝗ. hos. ꝗ. ꝗ. ꝗ. que sunt contra. ꝗ.

ꝗ. qui post ꝗ. ꝗ. ꝗ. ac.

ꝗ. ad iud. ꝗ. ꝗ. potest. ꝗ. ꝗ. ꝗ. J. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ.

ꝗ. hec dicitur uel ꝗ. ꝗ. indebitat ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ut. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. de. epis. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ.

ꝗ. sicut. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ac.

ꝗ. locus sine ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ac.

ꝗ. qui pot ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. diuisionem ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ. ꝗ.

ꝗ. melius ꝗ.

ꝗ. ab eo qui non ꝗ. ꝗ. ꝗ. hanc actionem. ꝗ. ꝗ. l. hominem. ac.

[illegible]

... legatarius cum herede communi dividundo agat ... partis ... de peculio vel l. si peculium. ... ipsa universitate peculii legati ... ad iunctam ptem heredi ... debitum semper est deducendum ut ... de peculio l. singulari § quod autem ... specialiter.

... peculiaria legaventur ut ... de peculio vel si peculium ... sortis ac.
... postquam in solidum dampnatus est aliud enim ... dampnatus non esset ... tunc liberatur cedendo ptem ut ... de noxalibus l. si ... vel melius ... si alterius tantum puta defendentis intervenit culpa ut qui defensus maluit cedere ... particularibus quam defendendo repellitur defenden... ac.

cum possessore adhuc cessavit hoc iudi-
cium; de precario interdicto certum est; sic etiam indi-
catur possessor cum iudicat, dicendum
esse aut cessare hoc iudicium magis. Si
duo sint qui pignori acceperint, equissi-
mum esse communi dividundo iudicium da-
ri. Sed et si de usufructu sit inter duos
controversia, aeque dandum est. Et si duo missi
sint a praetore in possessionem legatorum, etiam
iusta causa possidendi competit ... Ergo
si duo venditores ... erit dicendum quod hoc
iudicium. Sed si damni infecti missus
sit possidere, non erit huic iudi-
cio locus cum vindicatione hoc possit.
Cum de usufructu communi dividundo iudi-
cium agitur, iudex officium suum ita adi-
unget ut vel regionibus eis uti frui per-
mittat, vel locet usumfructum univer-
sum ut hi pensiones sine ul-
la controversia percipiant, vel si res mobi-
lis sit, etiam sic poterit dividi ut inter se conven-
iat caveantque per tempora se usuros et fruitu-
ros, hoc est apud eos invicem certo tem-
pore sit ususfructus. Sed colonis
neque eis qui depositum susceperunt hoc iudi-
cium competit, quia naturaliter possident.
Inter eos qui pignori acceperunt talis divi-
sio fieri debet ut non unius pretio extimetur
pars, sed in dimidium ... quantum per eam par-
tem debetur, si assignetur cuique pigno-
rum exercitoribus, licentia tamen denegetur
debitori debitum offerre et pignus suum
luere ... dicitur et si possessor pigno-
ris extimatione pigneraticia ... summam
argenti offerat. Si debitor communis pro
sua parte pignori dedit et ... alterius parti
... creditor eius ... socio cre-
ditore alterius debitoris ... superatus
debitor eius ... iudicata ...
... parte sua ... solutione
quod ipse debuit. Elegantius dicit non esse audi-
endum, nisi eam partem ... sit recupa-
re, quam creditor per adiudicationem ...
Nam et si pretium venditoris rei ... ...

rem communem dividundo iudicio ex-
uatus fuisset ... partem adiudica-
taverit, consequetur dicitur ... agi
non posse ... institoria ... susceptum fuit-
... quia hoc ... institio alterius ve-
nditori accessit ... etiam ex ven-
dito posse conveniri emptorem ut recipi-
at totum. Solum illud spectandum erit,
num forte fraus aliqua venditoris inter-
venit, sed et si ... parte cessit ... vice
... venditori ... ut re-
stituat excepto ... et man-
dato ... servantur.

Paulus. Et si non omnis quem ... hoc
... ex his dividi desiderant, hoc iu-
dicium inter eos accipi potest. Si inter eum
... Falcidia locum ... inter legatari-
um et heredem communi dividundo agi potest, aut me-
te pars venditionis datur simulque ...
... quia ... res peculi-
aris deminuit ... non deberetur ...
... Si ... communi dividundo iudi-
cium ... ferit ...
... aut ... cuiusque ... arbores ex fundo excidendo. Si
... plus nomine praestari ... exti-
mabitur ... eius parte consequetur,
ut si unus in solidum de peculio ...
... damnatus sit ... communi
dividundo actio, ut partem ... consequatur.
Idem. Sed et postquam
socius ... nomine de peculio in solidum
dampnatus est, si apud socium res peculi-
aris ... incidat ... ut ...
communi dividundo iudicium ... par-
... ut tota
... accepit ... quod tamen accepit
... peculium
... debeant. Nam et ...
... defensione ...
... quia
... peculium postea ...
sine ... culpa ...

[illegible]

a. f. l. vendidi. ut. j. iustitia. dubi. et hac. g. a. ad deditionem dicit intellige. s. sepa tum esse. ut. s. dubii. et hac. l. in. mi. a. u. ceterum. ac.

b. f. s. siu. et hoc est quasi etc. az.

c. f. ut. s. diuisi. l. quia qui ptio. az.

d. f. quia aliter diuidi non potest. sicut et necessitate fit. quandoque iudicio diuisi. ut. j. diuidi. sed sicut et autem que fiunt ex necessitate. cum diuidi non erunt da sunt. ut. j. in aut. quibus mo. natu ralis. efficiuntur sui. et diuersi. ph. ubi non enim ex eodem. az. melius no tabis necessitatem non fit legem. ut. diui. et dote. g. l. i. ac.

f. ut. et. i. l. heredes. f. plu. et. e. cou um usque iudicium. ac.

f. non directum. ut. s. e. l. i. que est. g.

f. sic et per post actionibus personalibus ag. licet desierit esse. ut. s. e. t. l. sed et.

f. utilis. az. ut. in gma. az.

f. aut proc. eo enim agitur hoc inter dicto quia non pateris me uti libere re communi. ut. j. diu. et. l. uni. et. l. si quid est. g. hic dicitur. ph. ibi diu. ius et loco. ut. j. e. l. sab. que est contra. solum uni est cum mediamus mea mutuone. aliquin si aliquem usum rem communem quesierimus. uel ui parietem. ut meo utrique nostro inmitteret. quis non dicet legem inter nos fuisse fuerit delete. et communi. di. agere posse ut michi uti liceat. cum obice solum quesierimus. ut eo uteremur. sed in. g. ar. s. diuisi. l. arboribus. nauis. az. item esse contra s. diuisi. ut. s. l. parietem. ubi prohibet quicquid hic per mittit. s. quosdam. hic nolebat demoliri. uel reficere meo in quo est communis. l. utilitas. ibi non. uel communitate hic erunt. ut aliquid licet inmittere ibi non. preterea. et diuiserit uti illo tenebat. ar. ibi ualet licere quod non potest. ut ibi dicitur. ac.

f. in communi iudicio. et sunt. est. expeti. hic ut aliquid excepit. posse quod uidetur. ut. s. et sunt. hic. sed diuis. cau. az. et. s. diuidi. l. solennis. ac.

f. ut in seruitutibus ne per datur. ut. s. diuide. t. e. l. heredes. f. ite cuiusque. ac.

f. aliquid. ac.

Compute ... non possit ... actionis

cum quo de peculio agitur si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere ex causa audiendum putavit. scilicet si sine dolo malo se frustratum faciat.

Paul. I. Licet quamvis legis aquilie actio in iure competat, non competat. tamen et iudicio hoc socio praestat. si quod destinatus iure communi dividundo admissum. quo nomine legis aquilie actio nascatur. Sumptus tamen in rem factus quamvis venire in locum possit. quemadmodum divisio potest fieri in communi dividundo iudicio videamus. Sed si praetor inter eum et eum dederit. ut si iudex alteri rem adiudicaverit non videatur alteri quam cedere accipere non utique plus faciat quam in suum quia hoc per necessitatem sit. In communi dividundo iudicio iusto pretio rem estimare debet iudex. et de cautione quae cavendum est.

Gaius. I. In summa admonendi sumus quod si post initium rei communis usum aliquid ex communi re perceperit, eo nomine agere velit communi dividundo utile iudicium datur. Veluti si actor inpensas aliquas in rem communem fecerit. sive socius eius aliquid ex ea re lucratus sit, ex rem sui iure sive hoc iudicio eorum communis ratio habetur.

Ulp. I. Si aedes communes sunt et paries communis, eum reficere vel demoliri vel in eum immittere quod opus sit communi dividundo iudicium erit agendum. aut interdicto uti possidetis experiemur.

Id. I. In iudicium communi dividundo omnes venient. nisi quod sint ex eo communi consecutus neque etiam non communicat.

Paul. I. In hoc iudicium hoc venit quod communi nomine actum est aut agi debuit ab eo qui scit se socium habere. Impensa autem quae dum meus fundus proprium existimo feci. quae scilicet si vendicaretur fundus per doli mali exceptionem retinere possum. et si eo iudicio mecum agetur equitate ipsius iudicii retinere possum. Si ... ceditur est quod quis magis puto quia bonae fidei iudicium est communi dividundo. Sed sive ita tamen agatur. certum sive et alienam partem meam non erit ut retinere possim. et si ganamen emit ut retineri possit incredibile est. nam et si vendicaretur ab eo pars impensarum nomine quae ego fecisse. rem utique ego potero retentione facere. et verius est ut impensae expensae retineantur. que cum ita sint rectissime dicitur et impensarum nomine utile iudicium dari debere in me iudicium etiam manente rei communione. diversum est enim in eo qui invito me in rem meam impendit que sit aliena vel communis. hic enim nullo quoque invito me impensis retentione ab eo. quia alii nemine me obligare volui. at cum puto rem tuam esse que sit mea aut esse michi communem cum alio quam est, id ago ut alium mihi obligem. et sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum cuius negotia curavi cum putarem alterius esse. ita ex impensis agitur et si alienaverit, scilicet quoniam causa fuit ut mihi actio dari debet. danda mihi est ut utrique quoque scripsit. negotiorum gestorum actio.

Si convenerat ne omnino divisio fiat. huiusmodi pactum nullas vires habere manifestissimum est. sin autem intra certum tempus quod etiam ipsius rei qualitati prodest. Cum socius convenisset ne intra certum tempus societas divideretur quin vendere liceat ei qui talem conventionem tenetur. nec est dubium quin emptor quoque communi dividundo agendo eadem exceptione summovebitur qua actor eius summoveretur. sed si per quod eius socius ne pro sua ... permittatur efficit tollitur societas.

Idem. I. Si socius fundi communis nomine conventus et condempnatus sit a ceteris communi dividundo et aliquam partem ... et ... iudicio cum uno actum sit statim agere cum socio ut ei pars tradatur. cautionibus impensis ut fundo

... locus per quem aqua ducitur ... quando fructus ... eius fundi ... debetur ... communi singulorum ... quo casu ... in hoc iudicium ... singulorum quibus fructus debetur ... ut in vestibulo dicitur ... de vestibulo. Alii dicunt quod non venit ...

... separatim venit tamen una cum predio ... communi dividundo dividitur. Exemplum est quando fructus est separatus a fundo ... quia non debetur ... communi dividundo tamen postea predio ... quo casu si est separatum ius ... mensura vel temporibus non agitur ... alii ponunt hoc exemplum: quando ab initio predii singulorum debebatur ...

decernit iudicat.

Idem. Cum socii dividunt societatem, de eo quod sub condicione debetur cautiones intervenire solent.

Modestinus. Quotiens heredes habent sibi pignoratum fundum a testatore comparatum, non debet ab coheredibus communi dividundo iudicio conveniri.

Iavolenus. Ut fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter familiae erciscundae imponere non potest: quia ultra id quod in iudicium deductum est excedere potestas iudicis non potest.

Paulus. Arbor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohaeret fundo, e regione cuiusque finium utriusque sunt nec in communi dividundo iudicium veniunt: sed cum lapis exemptus sit aut arbor eruta vel succisa, communis pro indiviso fiet et veniet in communi dividundo iudicium: nam quae erant finibus pro regione divisa, rursus confunduntur, quasi si duabus massis duorum dominorum tota massa communis est, et si alioquin ex pristina specie separatum manet. Ita arbor et lapis separatus a fundo confundit ius domini. De vestibulo communi binarum aedium arbiter communi dividundo invito utrolibet dari non debet: quia qui de vestibulo liceri cogitur, necesse habet interdum totarum aedium pretium facere, si alias aditum non habent. Si per eundem locum via nobis debetur, et in eam impensa a nobis facta sit, durius ait Pomponius communi dividundo vel pro socio agi posse: quae enim communio iuris separatim intellegi potest? sed negotiorum gestorum agendum. Cum inter communi dividundo vel familiae erciscundae iudicio quod in fuga est venire potest inter eos utrisque iudex est, et tunc eum adiudicare partes quae liceatio remanserit, nec erit periculum nec ex senatusconsulto constitutus poena legis Fabiae. Aqua cotidiana communi dividundo non venit iudicio, quoniam aut ipsius fundi est, et communi dividundo non venit, aut separatim a fundo divisim in aut mensura aut temporibus. Et si possessoris initium et separatam a fundo esse nec mensura nec temporibus divisa, veri cum is cui fuerit plures heredes reliquerit, quod cum accidit consentaneum est et arbitrio familiae erciscundae venire, nec vice versa post quam minus in communi dividundo iudicio, quamvis familiae erciscundae in iudicium venit; quoniam si ... in communi dividundo iudicium venit, nec personaliter aut mensura aut temporibus dividatur.

Ulpianus. Si tantum quo fundum communem heres ad exhibendum non respondit, et de dolo motu dicatur iudicio, nulla divisio est: ut arbusta succisa sint ... in communi dividundo iudicio generaliter quod commissum est de culpa sociorum ex eo iudicio continetur.

Idem. Tutor impuberis dividendo quod coheredibus utilissimum est, ut quod mitigaretur magis sunt exequi convenerint.

Pomponius. Si me et te communi nomine pariete aedificaverimus, ut reperimus alio impensas, ut communis communi fieret paries.

Ulpianus. Si convenit inter me et socium tuum ut alternis annis fructum perciperes, et non patiatur te socius tuus annis fructum percipere, videndum est utrum ex conducto sit actio an communi dividundo. Et quod est, si sic totius quod convenit ut alternis annis fruerentur, pecus admiserit, et sic ut futuri anni fructus quos socium percipere oportuit corrumpentur; et puto magis communi dividundo iudicium quam ex conducto locum habere: quae enim locatio est, cum merces non intercessit? aut certe actio ex praescriptis verbis civiliter incerta.

Item. Communis fructus fieri alterius dominorum acquisitio nihilominus ad idem est. Sed exceptio si acquisitum fuit communi dividundo iudicio eam summam percipere potest, quia fieri ut venerit ut unus quisque partem habent ...

quod exerit suus eius acquisierit. Cum agetur communi dividundo velle pretor tuam tuitio tradidit isti mutando iudicii causa teneris michi pro tua actione quod fecisses ne tamen communi dividundo agatur.

Iul. Si Stichus communis meus et tuus fuerit, habuerit Pamphilum vicarium autem eius, et meum actum tecum pro socio fuerit condempnatus quod ex post tempore quamvis postea Pamphilus decesserit, mihi nominis actione communi dividundo ut per sortio ne pretor debebis, quia tu vero alieno nomine longe magis consequatur. Stichus post mortem Pamphili alium vicarium acquisierit.

Alfen. Cum eius suus cum apud alterum esset, aufugit in opere. Querebatur alter dominus quia eo penes quem fuisset agere, si quidem culpa illius magis quam casu res communis tamen rerum cepisset. Parte utrum communi dividundo posse recuperare.

Paul. De communi suo unus ex sociis quod nec tenere ut in communi causa negotium invite non potest.

Pap. In re communi neminem dominorum iure facere quicquam invito altero posse, unde manifestum est prohibendi ius esse. Cum in re pari potiorem causam esse prohibentis constat, et si in communi prohibentis socius a socio ne quid faciat potest, ut tamen factum opus tollat cogi non potest, si cum prohibere poterat hoc preter misit, et ideo communi dividundo actione dampnum sarciri poterit. Si autem facienti consensit, nec pro dampno habet actionem. Quod si quid absente socio ad lesionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur.

Paul. Si quis cum estimaret fundum communem sibi cum meo communem esse quem cultio habeat impedisset, recte dicitur communi dividundo e sufficere. Nec enim est fiscalem rem communem esse si ignorare aut cum eo sit negotia gessit. Sed propter rem tenetur, et magis exterem in qua impetitur quam ex

persona socius actio nascitur. Denique ei actionem pupillum tenui diximus, ut impedia restituat officio iudicis, cum is factum est eius quod putat se vivere propter impensis communis. Hinc nec communi dividundo iudicium competit, nec utile tamen actio est. Ille enim quasi rem communem esse ut alienam negotia eo animo gerit ut aliquod sibi obligetur, et in perpetuam ab eo tenetur. Post societatem posse iudicem possessa aquolibet societate, si sumus ex sociis invitus erit recte causa communi dividundo agere.

Scevol. Communi dividundo iudicio recte agi, sive neuter possideat, sive alter sociorum fundum non possideat.

Paul. Binam mancipia ex hereditate paterna utriusque eorum pupillus in minister causa res fuerat a certe divisa non invenit, set communia permansisse.

Ad exhibendum

Ulp. Hec actio perquam necessaria est, et vis eius in usu cotidiano est, et maxime propter vendicationes inducta est.

Paul. Exhibere est facere in publico potestatem ut ei qui agat experiundi copia sit.

Ulp. In hac actione actor omnia nosse debet, et dicere argumenta rei de qua agitur, quia ad exhibendum agere non utique se dominum sedicat, nec debet ostendere communem sint cause ad exhibendum agendi. Preterea in hac actione notandum est quod reus contumax per in litem iusiurandum petitori condempnari possit iudice quantitatem taxante. Competit autem personalis hec actio et ei competit qui in rem acturus est qualicumque in rem actione etiam pignoraticia serviana sive ypothecaria que creditoribus competit. Set et usumfructum petiturus competet ad exhibendum propono autem. Et si quis intendimus tunc solum desideret audietur. Et si optant ut eum suum et quam alia res cuius optio iure relicta est ad exhibendum me agere posse constat ut exhibitis possit vendicare. Et si quis noxali iudicio experiri velit ad exhibendum ei actio est necessaria quod

[illegible gloss: ... in eo qui negatur filius vel pater cum de alendis ... si quis ali. filius vel parens ... carto. e. l. iij. ... que petit se nomine ... in possessione mitti ... mittend. l. i. ... et questione ... ostendo.]

[illegible gloss: ... testamentum tunc enim ... ut intelligitur ... possessor neget ... piatur si confiteatur ut j. quemadmodum ... petit si cauta testatoris fuit ut in publico ... dicit si non dicas me dominium ... act. sed secus in aliis rebus ubicumque mea interest ... e. l. i. plene notum ... quot modis ...]

eum signis quod prius sit testamentum · agere non designare non possit · nisi exhibentibus · quia aut servum non recognoscit aut nomen non tenet · non est quin ei familia exhiberi · ut nominum servum agnoscat · quod exercetur fieri · ad designandum eum cui nomine quis agat · necessitate servorum suorum · ¶ Si quis ex fidem tabulas testamenti vel codicillos vel quod aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit dicendum est per hanc actionem agendum non esse · cum sufficiat sibi interdictum hanc rem competentia et ita Pomponius · ¶ Sciendum est autem non solum eis quos diximus competere ad exhibendum actionem verum ei quoque cuius interest exhiberi · Iudex igitur summatim debebit cognoscere · an eius intersit · an eius res sit · sic iubere · vel exhiberi vel non · quia nichil interest · plus dicit Iulianus · et si non dicimus non habentem actionem posse me agere ad exhibendum ut puta si mihi fuerit legatus sit quem Titius optasset agam cum eo ad exhibendum quoniam mea interest exhiberi ut Titius optaret · et sic veniet legatum ego optare non possim · ¶ Si unicum fuit actum ad exhibendum · ego ob hoc questum per ad exhibendum actionem · ad exhibendum agere non possim · quibus providetur intrare mea obligatione teneor ad restituendum · sed hoc non sufficit · aliquin et qui dolo fecit · quo minus possideret poterit ad exhibendum agere · cum neque initium neque vindicaturus sit · et fur vel raptor poterit quod neque fatigaverit · Eleganter tamen diffinit Neratius iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere · an iusta et probabilis causa sit actionis · propter quam exhiberi desideret sibi · ¶ Pomponius ait eius nomine recte plures ad exhibendum agere posse · filio proprietatis · secundum meo usus fructus · tertius possessionem suam contendat · Quartus pigneraticium sibi eum affirmet · omnibus igitur ad exhibendum actio competit · quia omnium interest exhiberi hominem · Sed iudicis super eius iudicio arbitrium sive ex hac actione commissum · et exceptiones extimare quas possessor obiciat · et si qua tam evidens sit ut facile repellat agentem et actorem possessorem absolvi · si obscurior et que altiorem questionem differendam in eum iudicium rem exhiberi iussa cum replicationibus exceptionibus omnia eo ipsum debere disceptare quo ad exhibendum actionem iudicaret veluti pacti conventi · et omnia iurisiurandi rei quam iudicate · ¶ Iniquum eque tam exhibendum fecit ut qui ad exhibendum agi non possit · in factum actio detur tamen · ut Iulianus tractat · Servus in genere uxoris mee rationes meas conscripsit · has rationes actor possidetur desideratione eas exhiberi ait vult · si quidem in mea carta scripte sint [illegible] huic actioni · quia et vendicare eas possum · nam cum carta mea sit · et quod scriptum meum est · sed si carta mea non sit quia vendicare non possum nec ad exhibendum ex pin in factum mihi actionem competere · ¶ Sciendum est adversus possessorem hac actione agendum · non solum eum qui civiliter · sed qui naturaliter incubit possessioni · denique creditorem qui pignori accepit ad exhibendum teneri placet ·

Pomponius. Nam et cum eo apud quem deposita vel cui commodata vel locata sit agi potest. ¶ Celsus scribit si quis in eis quas vendidas conductionem possidet · cum eo venditore ad exhibendum agi potest · et si mercenario conductore heres exstitit cum heres agendum est · sed si mercenarius heres est cum extraneo agendum est · nam ita nullo modo possideatur · enim est aut extraneum possideret · aut ille extraneum est qui possit exhiberi · debeat quomodo autem possideret quin vendas conductionem aut quasi pignoris teneret · et si ipso ostendit habeat eos facultatem exhibendi habet ad exhibendum teneri · ¶ Iulianus autem scribit ad exhibendum actione teneri · quemvis vel legatorum servandorum causa

a. ... ut si dicat se specificatum ... dominus ... c. ... me manente ut ... d. ... non est bona ... e. ... f. ... hic civiliter possidet ... g. ... h. ... naturaliter incumbit ... i. ... qui conduxit ... k. ... cum domino ... l. ... m. ... n. ...

... quia culpa desiit possidere ... nomine enim ...

§ Quere possit nugas in eadem notatas in hoc g. debeat porrigi [illegible] libellus ut procedat sine libelli oblatione. et c. ar. quod sit j. ad l. [illegible] l. mehercule § [illegible] [illegible] dicatur quod non est [illegible] libelli [illegible] non [illegible] doctores j. de accusat. l. libellorum. [illegible] l. et non. casus in quibus in criminali iudicio proceditur [illegible] ordinarie [illegible] hec [illegible] apparet [illegible] libellus [illegible] procedatur sine libelli oblatione ut [illegible] de naufragio l. de submersis [illegible]

est impossibile. sed et cum quis fructus non
exstantes tenuerit quamvis nec hic res
que possideatur videtur quem quamvis hos
oporteat exhibere. et ut Pomponius scribit: sic
et actor possessionem petit. [illegible] cum quo a
getur rei servande causa sit impossibile. et cum
non quis fructus habet sic utrum actor rem p
sideat. et non cum quo agetur utatur
fruatur. Idem ait scribit emptorem qui
nudata non restituit ad exhibendum ten
eri. [illegible] tamen iniuria rivo? fluvia
dicit si emptor possideat vel colona
lo fecit quominus possideat. Item
Celsus scribit: si vetus quia [illegible] in ea con
sessisti pater ad exhibendum actione posse te [con]
sequi tollas, sicut ut totum tollas.
ceterum alias non posse. Idem si caris? de
lata fuit vel fluminis magni altius.
posse conveniri ad exhibendum negativus
scribit Sequentem [illegible] ner. utique tenentium
eo dumtaxat casu non ante petitio domini agri
cavendum ut [illegible] iure petito causa opor
tere. sed si de ruina aliquod minuatur per
iniurias eos cedendum. tenetur ad exhib-
endum non possideat. Item si quis fami
liae restituendi non habet licet possi
deat tamen ad exhibendum non tenebitur.
ut puta si in fuga servus sit ad hoc
plane solum modo tenetur ut caveat se
exhibiturum si in potestatem eius pervenerit
pervenerit. sed si fundus sit in fuga per mis sio
aut ei vi ruinam moram. idem et in di
cendum aut propter [illegible] missus est ut
in possessione vivus agat. ad hoc solum tene
ferio ut caveat.

Paulus. Gemma inclusa auro alieno
vel sigillum candelabro vindicari non
potest. sed ut excludatur ad exhibendum agi
potest. aliter atque in tigno iuncto edibus quia
nec ad exhibendum agi potest quia lex xii
tabularum solvi vetaret. sed actione de tigno
iuncto eadem lege in duplum agitur.

Ulpianus. Tigni appellatione
omnem materiam significari plerique putamus

ut quibusdam placere videtur. sed sive in tam
vehiculo quamvis teneretur ad exhibendum
et ita Pomponius scribit. quis tunc conveniet non
possideat. Idem et si armarium vel navem
vel [illegible] [illegible] vel ansulis [illegible] vel unci
nos vel emblemata filiave vel purpura
vestimento intexeris aut brachium statu
e coadunaveris. Item municipes ad exhi
bendum conveniri possunt quia facultas
est restituendi. nam et possidere et usucapere
eos constat. idem et incolegii et ceterorum corporum
possidere dicendum est. Si quis non possider
at litis contestate tempore postea ante sententiam
possidere cepit oportere dici putamus
tenere, nisi in exceptionem non restituat. Si
quis cum iudicium acceptum esset possideret
postea sine dolo malo desierit possidere
absolvendum oportere quamvis [illegible] in quo p
p. quod ei putare cur non statim restitu
erit. sed pressius est litis contestationem. Item
scribit: si quis litis contestatis tempore possider
at deinde desierit possidere mox cepit
sive desierit ex ea tempore sive ex ea causa
exceptionem eum oportere non restituat.
Sed ubi non male possessorem vinci eius quod
exhibendum negavit. utrumque tempore fuisse
oportere eum condemnare et quo? visum
restituatur et quomodo? condemnatio ita ut vel et
placet.

Paulus. Si ad exhibendum actum est cum
eo qui rem possidebat et dolo malo fecit
quominus possideret. deinde decessit
heres eius possidens rem exhibere cogend
endus erit. nam et si non possideret vel heres
peteret et heres eius exhibere non possit eo cas-
per restituere cogitur.

Ulpianus. Item scribit si quis vinum quod possi
debat acetum sive aliam possessionem eius [illegible] erit
sive vasa corrupit vel etiam possessor
ad exhibendum tenetur quia dolo fecit
quominus possideret. proinde et si vinum
vel oleum vel quid aliud effuderit vel confregerit
ad exhibendum tenebitur. Idem
exactore una in fundum meum terra

---

in esia . si pendente exceptio
prescriptione si non sit exceptio ut
j. quod ex. sicut sit rixa.

a — scilicet dicimus teneri ex re conducto
rem. vel dic secundum aliam lectionem: conductorem
rei. sicut tenetur qui rem
eius exigit. et dic tenetur domino proprietatis qui
dicat suam in rem exhibere. ac.

b — scilicet sententia lata pro quo actor ad exhi
bendum dixit. az.

c — scilicet creditorem. ut in ordine liti. pa
retur. secundum eius.

d — scilicet debitor. az. scilicet j. e. vel.
quantum. az.

e — scilicet si autem. creditor. idem quod in lega
tario dicitur. sed fructuarius ab his differt
quia naturalem habet possessionem quam
non habet creditor. sed tantum in possessione est.
sed quosdam ac.

f — scilicet ut. j. de act. empti. l. fundi. furtum. a
etiam ex vendito. ut. s. de act. ex. l. y. a.

g — scilicet licet enim in das? [illegible] non tam suf
ficit. quia in dividendo est tangendum.
ad ducendum facere debet possessor pota
te. ut. j. de lib. ex. l. quod et lex. exhibere.
et s. e. l. quod vel. cum vel in possessi
one tue bil velit contradicere actori. nec
etiam de facto contradicat. sic. j. e.
l. tigni. Item municipes et si quis
ex s. so. seb. ex ibidem. ex. l. si ad exh.

h — scilicet s. te tollere. parte. ut liberetis. az.
me muto. ut. j. de damni. inf. l. aiz.
quod ex. j. de dap. inst. l. pretor. s. plt. ac.

i — scilicet ut. de dap. infec. l. hoc amplius. s.
neminem. et. j. de incen. l. titis. ex hoc etiam
quia rem que petitur exhibenda est.
alioquin si non detinet non posset po
stulare. sicut in compensatione qua
dam evenit. ut. j. de compensatione.
l. si ambo filius. ac.

k — scilicet ut. institut. de of. iudi. s. et in act in
rem. idem. ut. s. de rei. vin. sin autem.
et pupillum. sicut in act. depositi. ubi
depositarius nullum trahit commodum
eius nullum damnum. ut. l. depositi.
l. sine dolo. ac.

l — scilicet si queratur quid alii cedat. distin
gue quid causa ornandi causa ponatur
tur. ut. j. de auro. et ar. l. et si non sit
conveniamus. quod si non apparet tunc
utrumque possidetur a suo domino et
etiam usu capitur sine dum usu cap
tum. ut. j. de usuc. l. rerum mixtura.
s. quid ergo. ac.

m — scilicet quod nec possideri dicatur. ut. j. de
acquir. pos. l. quo. universitas. in prin. a.

n — scilicet ne urbs deformetur. ut. j. de opis
novorum. l. pretor. s. hoc interdictum. et. j.
ne quid in loco. pu. l. y. s. ex quibus ne
[illegible]. deteriorum. di.
s. appellatione. nisi mala fide sit
iniunctum. ut. s. de rei.
vindi. y. in rem. et tignum
ne esse contra. ac.

j — in glossa contra ut hic. sed quare hic et
fidem tibi. s. sed initio de restitutis
hic rei. et actione ad exh. ut. dixi. s. e. celsus. Item celsus. ac.

k — scilicet ut. ar. s. de rei. vin. sin autem si quis. et. l. eius. ad exhibendum. s. contra. j.
e. l. cum furiis. sed ibi absque hic a domino. sine possessione ipse est admissus. ac. . . .

l — scilicet tenebitur. ut litis examinatione offertur. de lato inter [illegible] in litem. in
dicto casu. ut. j. de in litem iurando. l. in actionibus. ac.

a — scilicet s. tu in iunctor. ut. j. de
acquir. pos. qui universas
s. de rei. vin. l. in rem. s.
sic est hic in initio pro [illegible]
num. ubi potius [illegible]
quamvis. Si autem de [illegible]
ponas. quod non possideat [illegible]
dominus. planum est.

b — scilicet ornamenta sunt [illegible]
ut. j. de tritico. vino. [illegible]
vel. l. y. s. ac.

c — scilicet hec omnia que sunt [illegible]
exhibendum sunt [illegible]
ta per applumbaturas [illegible]
sive ferruminationem [illegible]
enim datur actio [illegible]
ut. s. de rei. vin. l. [illegible]
Item si quis ex [illegible]

d — scilicet ut. et. j. de acquir. [illegible]
y. duumviri. ac.

e — scilicet que variis sunt. ut. [illegible]
cuiusque. universi. l. i. [illegible]

f — scilicet sic in actione in rem. [illegible]
s. de rei. vin. l. sin autem [illegible]
sideret. et in pet. hered. [illegible]
s. de pet. hered. item [illegible]
dum. Si quis cum [illegible]
in actione de peculio. [illegible]
de peculio. quesitum [illegible]
dum et in actione depositi
j. depositi. l. i. s. in de [illegible]
si eis post [illegible] ab [illegible]
nam. cepit possidere [illegible]
non opposita exceptio [illegible]
di. ut. j. de except. [illegible]
di. l. si quis ad exhibendum
rem. et. su. sicut [illegible]
exhi. in prin. ac.

g — scilicet sic et maritus absolu[tus]
publicata dote. in toto
vel parte mei. s. pre [illegible]
dote. non tenetur. ut.
si. matrimonio. si cons[tante]
s. et sic et supplement[um]
fit absolutio. ut. j. s. [illegible]
modo similis. et. j. de [illegible]
tione. [illegible]

h — scilicet contrarie et ad [illegible]
tive legis pos. distinct[ione]
iusti in iusti quia vitio [illegible]
ut. no. de rei. vin. item [illegible]
batum. s. et. l. e. l. [illegible]
sic post. az.

i — scilicet sed videtur sufficere
[illegible] ut. et. eod. in [illegible]
l. i. et. s. et. s. si quis [illegible]
l. qui aut. s. et. j. de [illegible]
l. inter omnes. in prin. [illegible]
suo tit. l. dol. s. que [illegible]
contrarie. so. in possessione [illegible]
que non [illegible] in [illegible]
tis est vel primo tempore [illegible]
eo tempore [illegible]

dicit ergo eam immisso pecore depastam ac-
tionem possum tenere. quod dicit competere
ad exhibendum. si dolo malo pecus in-
misit ut glandem comederet. nam et si
glans extaret nec patieris me tollere ad
exhibendum teneberis. quemadmodum si
materiam meam delatam in agrum suum quis
auferre non patitur. et placet nobis Pomponii
sententia sive glans extet sive consumpta sit.
sed si extet et interdicto de glande legenda ut
mihi tertio quoque die legendae glandis facultas
esset uti potero si damni infecti cavero.
Si quis rem fecerit ad aliquem pervenire in-
dicitur dolo fecisse quominus possi-
deat. si modo hoc fecit. ¶ Sed et si quis cor-
ruptam rem exhibuerit aeque ad exhibendum
eum teneri Sabinus ait. sed hoc ita in-
quit verum est. si dolo malo utique in aliud
corpus res sit translata. veluti si ex
scypho massa facta sit. quamquam enim
materia exhibeatur ad exhibendum tene-
bitur. nam sicut mutata forma prope in-
terimit substantiam rei. Marcellus scribit.
¶ Cum decem nummi Titio sint sub condicione
legati et mihi decem usus fructus pu-
re. deinde heres pendente condicione non
exacta cautione decem fructuario solverit.
ad exhibendum eum cum cautione teneri
qui decem fructuario solvit. quasi dolo fecerit quo
minus possideret. dolus autem in eo est quod ex
cautione exigere supersedit a fructuario
effectumque est ut legatarium nummum etiam
facere putemus cum iam nummos vin-
dicare non possis. itaque demum aut locum
habebit ad exhibendum actio si condicio
extiterit legati. pro ut ... stipulatione
stipulationem legatorum si supersedit non
erit tibi nata ad exhibendum actio. Sed si
tamen ignarus legati Titii a fructuario sa-
tis non exegerit. dicit Marcellus cessare
ad exhibendum actionem. scilicet quia nullus
dolus est. fructuario reddi enim legatario in
fructum ad usus fructuarii actionem ait.
¶ Quatenus autem ad hanc actionem attinet ex-

hibere in eadem causa praestare in qua fuit cum
iudicium acciperetur. ut quod comparaverit ci-
vis posset exequi actione competenti.
in nullo casu quamvis interdicto vel lege quam-
vis non restituendum sed ad exhibendum agatur.
Proinde si post litem contestatam usum cap-
tum exhibuerit non videtur exhibuisse.
competitorum interdictorum sua proderit et ideo ab-
solvi eum oportere non nisi superatus sit
impetrata die interdictorum sibi satisfiet. ita ut se-
cundus ... existimetur. Sabinus
putavit pretium quod restituendum sui
pignus fuit mulier sive pecora quae peperit
fuit ... praeterea si quae utilita-
tes amissae sint ob hoc quod non exhibetur
vel tardius quam exhibetur. existimare
iudicem ... utilitatem ac-
toris venire in aestimationem non quanti
res sit. quae utilitas magis in iudicium ma-
ioris res erit quanti res erit.

Paulus. Si optio intra certum tempus data in
iudicium modo tempus exactum est quo sua
eveniretur. utilitas petitoris considerabitur.
quod si per eum non stetit quo exi-
beretur minus tempore ... accipien-
di absolvendus est reus.

Ulpianus. Sed et si hereditas amissa sit ob
hoc quod reus non exhibuerit consequenter
aestimari officio iudicis ... here-
ditatis. ¶ Quo autem loco exhibere reus o-
porteat, ubi sumptus videamus.
loco autem ubi exhibendum ubi fuit cum lis
contestaretur periculo et impensis actoris
perducendam ne eo loco ubi ac-
tor petit praestare. plane servum vestimen-
tum curare oportere possidere. aut ergo aut
arbitrio iudicum ... actore agnoscere
oporteret. ... ut artificio so-
lebat suo se exuere nunc non agitur
natione. proinde si apud officium fuit
potius exhibendus cibaria debebit agno-
scere ... desideravit. sin modo so-
lebat possessor servum pascere. nam si so-
lebat si ... pascere. ita et cibaria praestare

a — s. sic constituere dicitur qui sic restituit in
eadem causa fuerit actori. ut. s. de. u. u.
l. restituere dicitur. ac.
b — s. i. consequi quod debet pactionem vel rem
vel pecuniam quam petendit hac actio ad exhi-
et hec dico autem quam intendit. sine
pali in nullo casu. l. fi. s. pro usufructu vel alio
modo. ut statim subiectum proinde etc. ac.
c — s. i. rei vindicationem ut proinde sit cum reo
vim. intenditur. ac si intenderetur eo die quo
actio ad exhibendum fuit proposita. set non
ad hoc potest cogi. non est contra. so. hic
non est perpetua rei vindicatione. quia non fuit pro-
sita. set non ne interrupta actione ad exhibendum
cum rem. act. interrupta videtur. ut. C. de
annali. except. l. fi. que est contra. so.
potest dici quod hic sequitur usucapio triennii
que non interrumpitur litis contestatione. secus in prescrip-
tione rerum immobilium. nam una re
petita interrupta est prescriptio in omnibus. ...
die s. jo. idem in utrisque. aut qui agit
una in alia adiecit. et tunc in alia non inter-
rumpit ut hic. aut non adiecit et tunc sic
ut ibi. Alii dicunt semper interrumpi. ar.
dece dec. l. a. C. de iudic. l. solemus. ac.
d — s. i. eadem omnino ut tantum habeat actor quantum
haberet exhibitam. a principio et nichil
plus. ut hic. et. j. l. prima. et instit. de ex.
iudi. s. si ad exhi. et. j. sicut in peti. l. fund.
e — s. i. sicut maleficii possessor. cum enim bone fidei
possessor excusetur a rei interitum. multo ma-
gis ab accessoriis. ut. s. de pet. her. l. illud. a.
s. s. data legatorie. vel alii. jo. ac.
f — s. iam lapso ...
dolum heredis. ac.
g — s. ut. instit. ad l. aquil. s. illud. et
contra. j. de re. iudi. l. non videtur. a.
h — s. quia propria utilitate. sit hoc. ut. ar.
j. mandati. l. idemque. et item labeo. a.
j. deposita. l. si navis. fi. et. j. omo. si
in eo. contra sumptus. ac.
i — s. donec perducit ad locum ubi erat tempore
contestationis. ut. hic et. s. de rei vin. si
res. stante. ad litis locum peteret ad
dua etiam cibaria. tunc actor cogno-
scat. ut. s. de rei vin. l. nisi aliquin si
ibi erat possessor. etiam secundum quosdam.
alii dicunt quod illud ad cibum extra po-
situm. ut l. fideicommissa. si res ponitur in
clusive a ponitur pro. q. d. etiam cibaria
actor agnoscat. sed est contra in tem hui
l. quia hic cibaria iniungit possessori. ne
dum si eo daretur. sed etiam si actori re-
tur electio. tunc dic sed. ar. cibaria pertine-
at ad possessorem. ut hic distinguitur. et
ibidem est intelligendum. quod autem ex-
pitur nisi non est ita intelligendum. quod
quando actor malit. hic ubi iudicatur
restitui. sustineat cibaria. et videtur
dat reo electionem. ut dictum est ac-
tore non contradicente. aliquin actori
dabitur electio. et ei cavebitur ut tunc
possessor semper cum huius l. desiderit
sumptus agnoscat. ac.
k — s. et cum perducatur ad locum ubi erat
tempore litis contestationis. alioquin nullum esset praesidium
sed quosdam. ar. l. s. i. officiales iudicium
l — s. qui ibidem erat tempore litis contestationis. ar.
m — s. i. sicut alias erat solitus possessor pascere

s. dolo. al. si sine dolo. agere
... subsidiaria vel ali-
... ut. j. de pres. ver. l. qui s-
... mandatum. s. fi.
sic si glandem ... vel in ...
... a die quo cecidit
... quod est inmobile. sed die
... ut tridu-
... quia non quis retardat vel
collectione in fructus suos
... continetur inter
... tempore. nam quod non sit
... ut proprio
... statim fructus dum
... ut. j. de act. emp. l. in bone
... appellatione glandis
... fructus. ut. j. de
glande legenda. l. i.
s. in fructum. ut. C. e. l.
exhibitionis. que est contra.
... ubi non erat dominus. ut si sta. l.
... dicitur ad exhibendum. l. in
... nomine exhibitionis. vel
... sit forma mutata
... detur ut hic. ... ut
s. si quis sed detur ... ac.
... l. contraria. ac.
... j. de auro et argento. l. se
... et ideo non liberatur. ut.
... iudic. l. ex s. edicto in
... dicitur quod ... appellat.
... in opera ... ali-
... ponitur pro libro sub
... posito in ... vel diuisi
... que ... grece dicitur s.
... non ... al. quod. ac.
... dicitur de vindicatione locum
... non possit. ar.
s. ... non quasi ut. s. de usu.
l. ... ac.
s. ... j. ad l. fal. l. dolo. et. j. de
... l. quod inherentem. ... quia
... cautionem hic exigere potuit. et
... ut. s. de usufr. e. t. l. si
... pecunie. ar.
... possideat. et sic ... ista
... s. e. l. ...
e. l. de exhibendum.
... forte consumpti sunt
a fructuario. ac.
necessaria agere tamen possit.
... s. hic. ar.
... imitat personas. aut

[illegible]

a. preter supple l. y. de fi. ea quo sit lis an desuncto contestata non fiet ista interrogatio ... [illegible]

restituat. iudicium tamen eo loci exhiberi debe-
re suis sumptibus sistere propriis certa cepi eum
in locum alium res contulisse ut actori
incommodior esset exhibitio. nam mihi ut
causa sumptibus suis debebit exhibere in
eum locum ubi agitur. nec ei calliditas
sua prosit. Si receptis rebus convenit
cum eius voluntate qui possedit. licet postea
quasdam tenent quarum sine dolo malo
fecit possidere. condemnandus est nisi exhibeat
aut eas quas potest.

Paul. De eo exhibendo quod ego in rem
tuam vendicare velim, utilis actio locus
esse potest. Sed et filius familias ea actione tene-
tur, si facultatem exhibendi habet. Sed si
prius ad exhibendum agenti fideiussor ex ea cau-
sa agat, obstaturam exceptionem nisi aut
novam aut causam intervenire: sicut
vendicanti ei cum iam egisset, post acceptum
iudicium eam a quo accepit, et ideo
exceptionem ei non officere. sicut si quis furti ac-
tionis ad exhibendum egisset, iterum furtum
factum sit. denique si quis optandi gratia ad ex-
hibendum egisset, post litem contestatam acti-
us testamento optio data sit, ad exhibendum agere
potest. Si quis tenuis uvis mustum fecerit
ut ex olivis oleum ut ex lana vestimenta
amiserit ea alienatione, utriusque nomine
ad exhibendum actione tenebitur, quia quae ex
re mea sit et nunc res est. Si post
iudicium acceptum homo mortuus sit, quam-
vis sine dolo malo et culpa possessoris, atta-
men iudicium tamen condemnandus est quanti
actoris intersit per eum non effectum quo
minus tunc cum iudicium acciperetur ex-
hiberetur, tanto magis si apparebit
eo casu mortuum esse qui non videtur differt
statuit exhibitionis fuisse. Si iusta ex
causa statim exhiberi res non possit, iu-
stus iudicis cavere debebit se in modo
exhibiturum, verius non qui ius suo nomine
hac actione uti potest, sicut eius possessionis suo
nomine tenetur et non patitur querere
an heredi et inherentes cautum sit. plane

dolo defuncti condemnare est. ubi licet ac-
tio adversus heredem si locupletior hereditas eo no-
mine facta sit velut quod pretium rei con-
secutus sit.

Paul. Si usufructuario aliquo deti-
neri dicitur, initium ad usum eius competi-
tur dicitur ad exhibendum eo per quis ha-
beret. nam ad exhibendum actio in ea
re utilis videtur. quare actio ei con-
petere creditur cuius pecuniariter interest.

Pomp. Si vir nummos
ab uxore sibi donatos sciens suos factos non
esse pro re empta dederit, dolo malo fa-
cit quominus possideat, et ideo ad exhi-
bendum actione tenetur ut iuvet inten-
te.

Idem. Thesaurus
meus in tuo fundo est nec me pateris effo-
dere. cum eum loco non moveris furti quidem
ad exhibendum eo nomine agere me recte
te non posse Labeo ait. quia neque possidea-
ris eum nec dolo feceris quominus possi-
deres. ut potest cum si possit. ut ne sa-
as cum thesaurus in tuo fundo esse. non est
iniquum autem utile interdictum mihi non calum-
nie causa postulanti. ut videatur ut
exhibeatur, itaque ut per me non stetit
quominus cum prius cum effectu novi operis no-
mine caveatur. ne vim facias mihi
quominus eum effodiam tollam exportem.
quod si sit furtum iste thesaurus est,
furti agi potest.

Paul. Cum servus tenetur aliquo domi-
ni ad exhibendum suo nomine tenetur. si a-
utem servus etiam suum dominum fecit quominus
nunc sit, ut furti actio ut de dolo malo
noxalis servi nomine competit, ad exhiben-
dum autem nulla constituta est.

Ulp. Si quis homine(m)
vulneratum exhibuerit ut et vulneratum ad ex-
hibendum quidem absolvi debet. exhi-
buit enim. nihil impedit directae
actionis talis exhibitio. potest tamen actor a-
gere de lege aquilia de re damno.

Idem. Solutione cyrographi manifestae

[illegible cursive interlinear note]

... sicut confessio ad ... itemutrum quando quis ex suo mala confessione ali-
quid voluit verum continuere ... ut no. j. quod cum eo. l. iij. ... ut gl.
videatur pleniusque dic cum quis confitetur ... aut ad alium liberandum et tunc
valet, ut de ... contestibus ... ut de act. ... aut ad obligandum
... aut cum causa aut sine causa, primo casu valet confessio ... post
... tempora a lege statuta ... statim nisi ...
... ut ... in contractibus ... de dolo ...
... tunc
... non valet ... indiscreta ut ... l. cum in debito ... sicut
iudice valet ut ... e. voluit ... arbitrio ut ...
arbitriis l. plt. ac. ...
in aliis rebus quibus diximus et quomodo ante litem con. ac.

[illegible]

a. ... ut de dolo l. ... cum ... ex ... l. cum reg. ... ex alio ... cum sui ... l. apud ... ac.
b. ... si quis caut. ... de dolo l. i. ... pro soc. l. verum ... tempus ac.
c. s. filio ... nam filium ... adiecta causa de ... vel utili rei ... libertum ... ob sequium peto.
d. quando pecuniariter interest ... alias utili ... que est contra ac.
e. adhuc non esset dominus et ideo succumbit in actione ad exhiben-
dum quia liquidum erat ipsum
non esse dominum. si post fiat do
minus ab aliquo eandem rem acci
piendo non esset exceptio ut j. de
except. rei iudi. similiter ... sicut ea-
dem. az.
f. ... primo casu ... tam ... cum furti et condictione furtiva. ac.
g. ... solum ... et hoc qui
a se tenet, alias fieret dominium
specificatione ut instit. de re-
rum di. ... cum ex alia ac.
h. qui est quando sciebat vel scire
debebat se debere restituere rem.
ut j. ... l. ... ac.
k. nam tunc et bone fi. pos. tenetur
qui non habuit iustam causam
litigandi. Jo. ac.
l. que potest ut instit. de of. iudi.
ac.
m. ut ar. de ... cum qui
si hec actio. ac. ... non. sup. rubrica ... ut ... in glo.
J. ... ar. ... thesaurus. sed numquid post iudicium inchoatum cogitur reddere ante
actionis ... contra dico ... ut j. de edil. e. l. ediles ...
sciendum ... ad ... cum ... delegatus ...
... officium videtur ...
... de ... l. ... sciendum ... delegato ...
mandat ... ac.
l. ... adicium condemnare potest vel illa ... apud iudices vel illa ab adversa parte ...
m. apud iudicem ... apud iudices confessio ... constituit ... est ad
... probatio ut dixi ... in dicta l. ...
... confessio ... secundum ... de testibus ... ad liberandum ...
[illegible cursive notes, lower left]

a. Si ut ar. de re ... l. sumptum ac.
b. ... contra ... possessio ... sup. ibi ac.
c. ... ac.
d. ... sicut ... ac.
e. ... non ... tempore ... ut j. ... ut ... ac.
f. ... quia ... ac.
g. ... tum ... ut ... ac.
h. ... ac.
i. et infractum ad exhi
de of. ut l. e. ...
qui ... ac.

...tur, pignoribus utimur nichilominus ad exhibendum, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio quae gerebatur exhiberentur a gerente potuit.

Paulus. Ad exhibendum possunt agere omnes quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere hac actione ut rationes adversarii sibi exhiberentur quas exhiberi magni eius interesset. Respondit non oportere ius civile calumniari neque verba captari, sed qua mente quid diceretur animadvertere convenire. Nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinae posse dicere sua interesse illos aut illos libros sibi exhiberi, quia si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior et melior futurus esset.

Ulpianus. Quaestionis habendae causa ad exhibendum cum agatur, exhibendus fuerat ad iudicem cum conservis suis. Explicit liber X. Incipit XI.

De interrogationibus in iure faciendis et interrogatoriis actionibus.

VLPIANUS.

Totiens heres in iure interrogandus est qua ex parte heres sit, quotiens adversus eum actio instituitur et dubitat actor qua ex parte is cum quo agere velit heres sit. Interrogatio tunc necessaria cum in personam sit actio et ita si incertum sit ex qua parte adversarius defuncto heres extiterit. Interdum pro his petendum aliquid recipit in se tantum. Edictum autem de interrogationibus hodie non utimur, quia nemo ante cogitur iudicium de suo aliquid respondere. Ideoque minus frequentantur et in desuetudinem abierunt; sed tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea quae ab adversa parte expressa fuerint apud iudices, vel in hereditatibus vel aliis rebus quae in causis vertuntur.

Ulpianus. Et cum de interrogationibus ideo pr[oditum] est, quia agere difficile esset, ei qui heredem convenit, ut possessorem vel heredem probaret, aliquem heredem vel possessorem esse.

Paulus. Quia plerumque difficilis probatio aditae hereditatis est.

Ulpianus. Voluit praetor adstringere eum qui convenitur ex sua in iudicio responsione, ut vel confitendo vel mentiendo sese oneret, simul et portionis pro qua quisque heres extitit ut ex interrogatione certioretur. Quod ait praetor qui in iure interrogatur respondit, sic accipiendum est ut apud magistratus populi Romani vel praesides provinciarum vel alios iudices interrogatio fiat: ius enim eum solum dicere locum esse ubi iurisdictio vel iudicandi facultas, ut si eorum ut minime peragat ut nomine.

Gaius. Si quis interrogatus an heres sit vel quota ex parte, vel an in potestate habeat eum cuius nomine noxali iudicio agitur, adversus ipsum impetrare debet, quasi si confessus fuit in iudicio adstringitur.

Ulpianus. Et qui aequare defunctorum interest ut habeant successores, interest et vivorum ne praescriptione quam diu visi(?) sunt. Edictum autem sed ... valet iste: interrogatus quis heres sit non cogitur respondere, ut puta si controversia hereditatis a fisco paratur, aut a coheredibus adversarius constituitur, ne aut negando fraudetur per iudicem sibi aut dicendo heredem alligetur, ablata sibi ... .

Lex. Si quis interrogatus minore ... tempus quo pupillo fecerit ei sit responderet tenetur.

Paulus. Si quis interrogatus de suo quam ... respondent suum esse, si ... tenebitur lege Aquilia quasi dominus; sicut et si qui respondentes dominus noxali actione tenebitur.

Ulpianus. Sed et interrogatione quis respondit se heredem esse, pro interrogato heredis interrogatum non solum a patre intelligere debemus, sed a quo cum ... et filius in ...

Ulpianus. Et cum in interrogationibus ideo pr...

interrogatum nulla est interrogatio · non magis quam si filius interrogetur · ¶ Celsus ex Cassio non debere cogi respondere an pupillus sit · et se emancipatum quis in municipio interrogatus […] continuatur · Celsus libro v · digestorum scribit · ¶ Si defensor municipii interrogatus an ipse quem defendit heres sit ex quota parte falso responderit · ipse quidem defensor […] non tenetur · ipsi autem quem defendit nullum facit praeiudicium · Verum itaque certissimum est […] non est · et magis non videtur defendere […] respondit interdum · qui utique […] erit […] quando plene defendit · ¶ Qui interrogatus heredem se respondit · nec addidit ex qua parte · ex asse se respondisse dicendum est · nisi forte […] ex dimidia parte sit heres et respondit heres sum · hic enim magis […] ad interrogatum respondisse · Illud quaeritur an quis cogatur respondere utrum ex testamento heres sit · an suo nomine ei quaesita sit hereditas · an per eos quos suo iuri subiectos habet · ut puta […] sumatur igitur […] agnoscere debebit an cogatur · an quis respondere debet quo iure heres sit · ut […] plerumque respondere iubeat · quae optinere debet non solum in heredibus · sed et in honorariis successoribus · Idemque Iulianus scribit eum cui hereditas est restituta debere in iure interrogatum respondere an hereditas sit restituta · ¶ Si ex peculio agatur · non oportere respondentem […] ut an […] in potestate habeat filium vel servum · hic solum quaeritur an peculium apud eum cum quo agitur est ·

PAULUS · Non alienum est eum a quo damni infecti stipulari velimus interrogare utrum aedes eius vel locus sit ex quo damnum timeatur · et pro qua parte · ut […] esse · nec caveat damni infecti · aut cedere · aut […]

[…] putavit qui […] interrogatus […] appellatur ·

ULPIANUS · De aetate quoque interdum interrogatus respondere debebit · ¶ Si quis cum heres non esset interrogatus responderit ex parte se heredem esse · sic convenietur atque si ex parte heres esset · fides enim eius contra se habebitur · Qui ex quadrante heres erat · si […] cum heres non esset responderit se heredem esse ex asse · vel in solidum · actione convenietur · ¶ Sed tamen est qui se ex semisse heredem dixit · se ex quadrante […] iudicis hanc poenam ferret quod in solidum conveniretur · non enim debuit […] minoris portionis heredem adseveravit […] tamen iusta ratione potest opinari se esse heredem ex minore parte · quid enim si nescit sibi partem accrevisse · ut ex iniusta parte institutus fuit · cur ei responsum noceat · ¶ Qui tacuit quasi apud praetorem […] ut instituta actione in solidum conveniatur · quasi […] se heredem esse · Nam qui omnino non respondit contumax est · contumaciae autem hanc poenam ferre debet · ut in solidum conveniatur · quia praetorem contempsisse videtur · ¶ Sed non […] qui omnino non respondisse videatur · quia ad interrogatum non respondit […] ¶ Si interrogatus quis an […] heres esset respondit […] ex […] potest · quae […] humana est · ¶ […] negat […] interrogatus […] respondeat · ut […] interrogatione · ¶ […] ei qui interrogatus respondit non dubitamus · nam si quis interrogatus […] heres esset respondit se heredem esse […] exheredatus […] succurri ei […] Marcellus scribit · […] et alia ratione quae ex postea emergit […] auxilio indiget · quod enim si […] tabulae […] remote […] prolate sint · cur noceat ei qui respondit quod […] videatur […]

2

131

11

dicens siquis heredem se responderit mox fal-
sum vel inofficiosum vel irritum te-
stamentum fuit pronunciatum. non enim impru-
denter respondit. si scriptura deceptus.
Cum interrogatus respondit sic tenere
quasi ex contractu obligatus pro quo pulsa-
tur cum a creditore interrogaretur.
si fideiussor fuit interrogatus nichil
facit prioris auctoritas. si prius re-
sponsum sive mandatum. Cum iusto
errore ductus negavit se heredem venie-
nia dignus est. sed et siquis sine dolo ma-
lo aut per imprudentiam responderit dicendum eum esse ab-
solvendum esse. [illegible] in eo culpa pri-
ma sit. Celsus scribit licere respon-
si penitere. si nulla captio ex eius pe-
nitentia actoris. quod verissimum videtur.
maxime si quis postea plenius instruc-
tus hoc faciat instrumentis vel epistulis amicorum
suorum edoctus.

Ulp. Si filius qui abstinuit se a pa-
terna hereditate interrogatus re-
sponderit se heredem esse tenebitur. nam i-
ta respondendo pro herede gessisse videtur.
Sin autem filius qui se abstinuit interroga-
tus tacuit succurrendum ei. quia hic neque
abstinuit proinde [illegible].
Exceptiones que instituuntur [illegible]
contra interrogatorias actiones opponuntur. etsi in-
postea ex suo responso conveniuntur. velu-
ti pacti conventi. rei iudicate et ceteris.

Idem. In confessionibus falsis respondentes
ita obligantur si eius nomine de quo quis
interrogatus sit cum aliquo sit actio.
quia que cum alio actio esset si is heres esset
in nos vertetur ex confessione nostra convenimur.
Si eum qui in potestate patris esset respo-
ndissem filium meum esse. tamen obli-
gatus si etas eius patitur ut filius
meus esse possit. quia false confessiones na-
turalibus convenire deberent. Propter que fiat ut
patris familias nomine respondendo non obligarer.
Cum quis patremfamilias filium esse respondit
filium non teneri non valet actio. ac nec si

[illegible] tradere. liber homo nichil fruatur. meum
noxali iudicio agi potest. si tamen fuit in-
tegra manebit actio cum ipso qui ad-
misit.

Iavol. Si cuius nomine noxale iudicium
acceptum est manente iudicio liber iudi-
catus sit. reus absolvi debet. neque enim
interrogatio iniurie fit. quia eius
persone cuius nomine quis cum alio actio est per-
obligationem transferre potest. per me enim quis in-
genuus suum esse confitetur. velut a vento? [illegible]
unum suum esse confitendo. ubi autem hominis
nomine quia cum alio actio est. nec potest
negationem que aut confessione potest transfe-
rri. quo casu eveniet ut non teneatur pro-
missor cuius nomine actum sit cum eo qui confessus
est. Cum notum autem confessiones narra-
te sunt. si id quod in confessione venerit ius
naturale recipere potest.

Pomp. Si ante aditam hereditatem servum
hereditarium meum esse responderim te-
neor. quod diu nullo iure heres teneretur. Cum
actio furti nomine quis eius iniurie interrogatus est et
suum confessus sit. non tenetur si interro-
gatus respondit quia eo tempore fuit
prius eius non tenetur.

Ulp. Si servus ab hostibus captus sit et
quis eius nomine interrogatus respondit i-
n sua potestate esse. quamvis iure postliminii
non possit interim referre noxam. at
tamen non impune locum esse noxali actioni
non esse in mea potestate. quia quia autem
placet etiam eum teneri quamvis po-
tuit habere. tamen sicut non quere non potu-
it noxam.

Id. Si servus non sit unius sed plurium domi-
norum [illegible] sit communis sua potestate non
esse ut quia exilis aut dolo fecerunt quo
minus sit in potestate. unusquisque illorum
tenebitur in solidum quemadmodum te-
neretur si haberet in potestate. si vero quid
nichil dolo fiat quo minus in potestate
habeant non negantur non tenebi-
tur.

[illegible]

Iul. Qui ex parte dimidia heres erat, cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisdationi in solidum caveret, permissum sit: respondit, se solidum heredem esse non exigitur. [Ju]l. ... condemnandus est, querebatur actor, cum ipse solvendo non esset, an confessio superior ... in eum qui ... actio dari deberet. Paulus respondit: confessio iudicio posse agi ... et veri.

Pap. Si filius cum patre suo ageret, interrogatus an ... nandaeque ... ac si non esset interrogatus.

Paul. Qui fundum alienum ... respondit suum esse, sive ... convictus sit dominum illum ... alii a quo ... fessus sit se ... fundum, quem ... alius vult ... respondit se heredem, nam ... non liberatur ... heres est, nec ... ut ... superior ... tenetur sicut ... ubi alio ... vero ... quam ... ... tenetur ... eius ... respondit ... qui defensor eius ... litem subiit ... infactum exceptione data submovendus est ... negotiorum gestorum ... actionem ... quod ... eo ... respondit ... alias defendere vellet. Interrogatus an fundum possideret, quero an respondere cogendus sit, et quota ex parte fundum possideat. Respondit Iavolenus: Servius possidentem fundum agi debere respondere quota ex parte fundum possideat, ut in minorem ex parte possidere ... in aliam partem quae non defenderetur ... possidentem ... tantum ... Item ... annus. nam et hic respondere debet quota ex parte eius sit ...

... parte stipulatione ... pena ... non ... possessionem ... pertinet ... possideat.

Ulp. Ubicumque iudicem aequitas moverit, aeque oportere fieri interrogationem dubium non est.

Scevol. Procurator Caesaris ob debitum fiscale interrogavit unius ex heredibus quae ... possessionem ... accepit ... heres esset. Respondit ... interrogationem a creditoribus ... teneatur ... non interrogasset ex responso suo conveniri non posse.

Pompo. Si cum pluribus familiae erciscundae ... sive communi dividundo aut finium regundorum eundem iudicem sumendum ... quamquam ... alius contra coheredes ... in eundem ... omnium ... oportet.

Papin. Cum ex pluribus tutoribus unus ... conveniuntur ... ad eundem iudicem mittuntur ... principum ... continetur.

De servo corrupto

Ulp. Ait praetor: Qui servum servam alienum alienam recepisse persuasisse quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo.

Corrupisse ... non recte ... quia nec ... corrumpi ... servum non corrumpi ... sane si ... eveniet ut duobus actio ... corrupti ... quod est absurdum ... eveniat ... hanc actionem posse ... Quod ait praetor ... accepimus ... servum alienum ... causa ... ut ... pluris ... bipartite ... graece ...

[illegible]

3

132

Pomponius scribit verbis edicti si persuasit post servi persuasisse ...

servo monstravit quemadmodum faceret vel si est servus et si malo.

et vero consilium quisdam potest suadere et malum, et ideo Praetor adiecit dolo malo quoniam deteriorem faceret, nec enim delinquit nisi qui tale aliquid servo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Qui igitur servum sollicitat ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbe, hic videtur hoc edicto notari. Sed utrum ita demum tenetur si bonum servum impulit ad delinquendum, an et si malum ... et similiter corruptus est, vel malo monstravit quemadmodum delinqueret, tenetur eum, immo et si erat servus omnino fugiturus vel fur, et hic eum laudavit, hic ... tenetur. Non enim oportet laudando augeri malitiam. Sive ergo bonum servum fecerit malum, sive malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur. Deteriorem autem facit, qui servo persuadet ut iniuriam faceret, vel furtum, vel fugeret, vel alienum servum ut sollicitaret, vel ut peculium intricaret, aut amator existeret, vel erraret, vel magicis artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius, vel seditiosus, vel si actori suo suaserit vel verbis vel pretio, ut rationes dominicas intercideret adulteraret, vel etiam ut rationem sibi commissam turbaret.

Paulus. Vel luxuriosum vel contumacem fecit, quive ut stuprum pateretur persuadet.

Ulpianus. Dolo malo adiecto calliditatem notat, proinde qui persuaserit sine dolo, sed iocandi causa, non notatur. Et si quis qui causa fecit non tenetur. Cum quaeritur si quis servo alieno suaserit in tectum ascendere vel in puteum descendere, et ille parens ascenderit vel descenderit, et ceciderit, crusque vel aliquid aliud fregerit, vel perierit, tenebitur si quidem sine dolo malo fecerit non tenetur, si dolo malo tenebitur.

Paulus. Sed eo modo vis est utili lege

Aquilia eum teneri.

Ulpianus. Dolum autem et factum qui recipit referendum est, ut non alius teneatur nisi qui dolo malo recepit. Ceterum si quis ut custodiret recepit, ceterum vel humanitate vel misericordia ductus vel alia probata et iusta ratione non tenebitur. Si quis dolo malo persuaserit servo, quem liberum putabat, videtur teneri eum oportere, magis enim delinquit qui liberum putans corrumpit, et ideo si servus fuit tenebitur. Haec actio adversus fatentem in duplum est, quamvis Aquiliam infitiationem duntaxat duplicet. Et si servus fuerit, dicitur quod autem est noxae deditus, ideo etc. Haec actio refertur ad tempus servi corrupti vel recepti, non ad praesens, et ideo si decesserit vel alienatus sit vel manumissus, locum habebit actio, nec extinguitur manumissione semel nata actio.

Paulus. Praeterea cum

utilitatis aestimatio in hac actione versatur.

Ulpianus. Nam et manumissione finit etc. et servum viliorem et peiorem cum multum ...

Paulus. Set et filius eius cuius servus corruptus est, habet hanc actionem non solum si manifestus in hereditate servus sit, sed etiam si forte legatus.

Ulpianus. Si quis servum communem meum et suum corrupit, apud Iulianum libro nono digestorum quaeritur an hac actione teneri possit, et ait teneri eum pro socio, praeterea potest et communi dividundo et pro socio si se ... teneri, ut Iulianus ait, sed aut deteriorem facit vel recipit, si sit socium suum socio agat quasi cum extraneo agat, namque cum extraneo agitur sive recepit sive corrupit agere potest, quamvis socio sive alienatione vel si corrupit agere potest nisi forte non putavit ius hoc cadere in socium. Nec

a— Glossa quam non teneri. ut Instit. ad legem Aquiliam, et ceterum eum sive fecit dolo sive non, et sic in utroque perfecto casu. Sed Io. etc. est non. cum praebuit tantum non habet locum, licet animo corrupto etc. ut infra ... si quis ... in hoc ... az.

b— Glossa ut plus veritas quam opinio inspiciatur. ut infra de ... l. cum qui ... l. illud ... ad legem Aquiliam l. sciam ... servum az.

c— Glossa ut supra ad legem Aquiliam ... actio.

d— Glossa sic est in qualibet actione causa ... quaesita. ut infra de act. et ob. l. quaecumque sic in l. Aquil. ut supra ad legem Aquiliam ... aut poena sicut ... constituta ut infra de ... l. ... illa ... adiicitur et in aliis multis casibus, quibus sufficit semel intervenisse, quos notat supra si quis caut. l. ... illud. Sed contra supra ... ibi est actio ... licet sit personalis, sed autem impersonalibus ... oportet ... infra de ... l. ... sed ibi favore ... az.

e— Glossa secus in actione furti. ut infra de furt. l. ... az.

— Glossa ut ... et in simplum. ut supra ... sed non ex ... an teneatur actione ... cum ... actio legis Aquiliae ... ut infra ... damnum ... furtum. az.

f— Glossa ut supra e. l. i. in princ. az.

g— Glossa non autem si recepit. ut supra e. l. i. in princ. ac.

h— Glossa si quis dolo malo recepit ... ut hic ... az.

per ... valet ...

enim suum recepit, sed et velut (?) ... accepit, potest defendi teneri eum.

Si in suo homine usum fructum nuda proprietate ... si quis eum sit deterior factus, potius mecum ex persona ... servi nomine fructuarii ... agere possum utili actione. Ad omnes enim corruptelas haec actio pertinet, et interest fructuarii videtur, vel si fugit, servum esse in quo usum fructum habet, vel si forte aliud eum recepit, vel corrupit. Utilis actio fructuario competit. Datur autem haec actio quanti earum est eius duplum. Et quod est extimatio, utrum eius duntaxat sit ... quod servus interceperit, vel in eo quod inde ... in sensit, hoc est quanto minoris servus factus sit, an vero et ceterorum que nec ... tantum comprehendi per corruptorem ... servus ob id quod corruptus sit minoris sit.

Paulus. In hac iudicium et rerum extimatio venit, quas cum servus abstulit, quia et damnum duplatur. Et in eadem probatur, sive res ... sive consumpte sunt. Et cum iustius est eum teneri qui principaliter delicti quam eum qui eum adquirentes probate sint.

Ulpianus. Neratius ait: postea furta facta in extimationem non venire. Quam sententiam veram puto. Nam et ultra exhibendi quantitates erit omne detrimentum recipiunt.

Servo persuasit ut argentarii rationes corrumperet, ut teneri eum ... si consuetudine peccandi preter rationes et cetera similia furta subtraxerit, ut Iulianus dicendum erit corruptorem horum nomine non teneri.

Quamvis autem servi nomine servi corrupti competat actio, tamen et furti agere possum. Opera enim et consilio sollicitatoris exportatur res aliena, nec sufficiet alterutra actione egisse, quia altera alteram non minuit. Item si meo servo suasum sit ut me celaret et deteriorem fecit, ut scribit

... sunt enim certa maleficia servis domini ... et eius ... ex ... fecit servum, hic amplius et actionis nomine tenebitur. Quamvis enim condictione et in duplum aut furti actione conventus sit, tamen quod interest detrahit consequi actione servi corrupti.

Paulus. Qui manet reus obligatus et rebus redditis.

Ulpianus. Haec actio perpetua est, non temporalis, et heredi competit, in heredem non datur, quia penalis est. Et si quis servum hereditarium corrupit, hac actione tenebitur. Sed et petitione hereditatis qui possidet tenebitur.

Paulus. Et tamen veniat in hereditatis petitionem quatenus in hanc actionem. Servo filiove familias corruptis huic edicto locus non est, quasi in corrupti statuta actio est, quia in patrimonio nihil deest, et pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate et fama domus integra manente. Sed utilis competit officio iudicis extimanda, quanti interest nostri animos liberorum non corrumpi.

Si servus communis meus et tuus servum meum proprium corrupit, Sabinus non posse agi cum socio putat, atque si proprius meus servus corrupisset servum.

Et si servus communis extraneum corrupit, in condicione est utrum cum domino ab singulis agi possit, an cum singulis exemplo ceterarum noxarum. Et magis est ut unusquisque in solidum teneatur, alterius aut solute altero liberatur.

Si is in quo usum fructum habeo servum meum corrupit, erit mihi actio cum domino proprietatis.

Pignoris autem servi nomine debitori competit hanc actionem.

In hac actione non ex tempore duplum est, idem quod damnandum est duplatur. Sed his consequens et illud probatur, ut si servus meo persuaserit ut vicario furtum faceret, non solum vicarii nomine quo deterior servus effectus

est. Sed et id quod pro pretio partionis servi i-
ter nos solum servi nichil accipimus tenerit
cum servo suo. Sed et si servo nec excepto nomine in-
terius: cum ego lege Aquilia obnoxius sim.
Aut si servus dominum teneat, alia quod ei servus
vivum locavi, et propter cetera servus sit te-
nendus, et hoc nomine et siquid talia sunt.

Estimatio autem refertur in hac actione quanti
servus vilior factus est: quod officio iudicis ex-
peditur saltem tamen et sic minor sit
ut non expediat tale servum habere.

Certum ergo est per eum agitur dare solli-
citatori servum dominum lucri facere. An
non agi debet dominus restituere servum.
Et pretium servi magis agere, et verius est electio-
ne domino data, sive servum retinere cupit
et damnum in quanti deterior servus factus est
in duplum accipere, vel servo restituto si
copia ipsius rei habet pretium consequi. Quod si non
habet pretium quod sibi modo accipere detine-
ret sollicitatori periculo eiusdem domini
servi actionibus. Quod tamen de restitutione ipsius
dicitur tunc locum habet cum homine vivo
agitur. Quid autem si de manumisso
eo agatur? Non facile apud iudicem au-
dietur dicendo ideo se manumisisse
quia noluerat dominus ut et pretium habi-
turum.

Gaius. Corrumpitur autem servus
si persuadeatur ei ut dominum contemnat.

Alfenus. Dominus servum dispensatorem ma-
numisit, postea rationes ab eo accepit, et cum
ei non constaret comperit apud quandam
mulierculam pecuniam eum consumpsisse.
Querebatur posset ne agere servi corrup-
ti cum ea muliere, cum is servus iam
liber esset. Respondi posse, et etiam furti de pecunia
quas servus ad eam detulisset.

Marcian. Servi corrupti nomine
stante matrimonio marito in mulierem datur
actio. Sed favore nuptiarum in simplum.

Ulp. Si quis fugitivum
celaverit furtum facit. Senatus censuit ne
fugitivi admittantur in saltus neque pro-

De fugitivis

tegantur a vilicis vel procuratoribus posses-
sorum, et multam statuit. His autem qui intra
viginti dies fugitivos vel dominis reddidisset
vel apud magistratus exhibuisset,
veniam in ante actum dedit. Sed et
deinceps eodem senatus consulto in
punitas datur ei, qui intra praestituta
tempora quam repperit fugitivos in
agris suis domino vel magistratibus
tradiderit. Hoc autem senatus
consultum aditum etiam dedit militi
vel pagano ad investigandum fu-
gitivum in praedia senatorum vel
paganorum, cui rei etiam lex Fabia prospexerat
et senatus consultum, ut fugiti-
vos inquirere volentibus litterae ad magi-
stratus dentur et multa centum solidorum in
magistratus statuta est, si litteris acceptis in-
quirentes non adiuvent. Sed et in eum qui quaerentem
apud se prohibuit eadem poena statuta
est. Est etiam generalis epistula divorum Marci et Commodi
qua declaratur et praesides et magistratus
et milites stationarios dominum adiuvare
inquirendis fugitivis, et ut inventos red-
derent, et ut hi apud quos delitescant
puniantur, si crimine non contingantur.

Unusquisque tamen qui fugitivum adprehendit in publi-
cum deducere debet. Et merito
monentur magistratus eos diligenter cu-
stodire ne evadant. Fugitivum
accipe et si quis eum fugitivum aut
[illegible] ex fugitivi natura non con-
tinent.

Labeo lib. I. ad edictum scribit:
in publicum deducti intelleguntur
qui magistratibus municipalibus tradi-
ti sunt vel publicis ministeriis. Dili-
gens custodia etiam vincire permittit.
Quamdiu ad praefectum
vigilum vel ad praesidem deducantur,
ut facilius agnosci et percipi fugitivi
possint. Notae autem verbo etiam cicatrices con-
tinentur. Idem iuris est si haec in scriptis pub-
lice vel in aedibus proponantur.

Callistratus. Fugitivi simpliciter dominis
reddendi sunt. Sed si pro liberis se gesserint

generis contineri solet.

Ulp. Divus pius rescripsit eum qui fugitivum vult requirere in praediis alienis posse adire praesides litteras eis dare et si ita res exegerit apparitorem quoque ut ei permittatur ingredi et requirere et poenam eidem praesides constituere in eos qui requiri non permiserint. Sed et divus marcus oratione quam in senatu recitavit facultatem dedit ingrediendi tam in caesaris quam senatorum et paganorum praedia volentibus fugitivos inquirere scrutarique cubilia atque vestigia occultantium.

Paul. Limenarchae et stationarii fugitivos deprehensos recte in custodiam retinent. Nam magistratus municipales ad officium praesidis provinciae vel proconsulis comprehensos fugitivos recte transmittunt.

Tryfonin. Si in arenam fugitivus fuerit damnatus nec istorum periculo discrimine vitae quidem tantum sibi prerogat potestatem domini evitare potest. Nam divus pius rescripsit omnimodo eos dominis restituendos esse sive ante pugnam sive post pugnam quoniam interdum aut pecuniam interverterant aut commisso aliquo maiore maleficio ad fugiendam inquisitionem vel iustam animadversionis poenam in arenam venire mallent. Reddi ergo oportet.

Ulp. Praetor ait. Si quis eum **de aleatoribus** apud quem alea lusum esse dicetur verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore domo eius subtractum erit iudicium non dabo. In eum qui aleae ludendae causa vim intulerit uti quaeque res erit animadvertam. Cum rapinas fecerint inter se collusores in honorem raptorum non denegatur actio susceptori. Enim dumtaxat prohibuit vindicari non collusores quamvis hi indigni videantur. Sed notandum quod susceptorem verberatum et damnum passum ubicumque non

quandocumque non vindicat praetor. Verisimile tamen factum domi et eo tempore quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit lusor. Quid ergo si ceteri fecerint impune. Convitium autem proba virtute constituere. Domicilio nos accipere debere certum est. Quod autem praetor negat fieri actionem dandam videamus utrum ad poenales actiones solum pertinet an et si quis ad exhibendum vult agere vel vindicare vel condicere. Et relatum apud Pomponium solummodo poenales actiones denegatas. Quod non puto verum, praetor enim simpliciter ait: si quid subtractum erit iudicium non dabo. Item in eo qui aleae ludendae causa vim intulerit uti quaeque res erit animadvertam. Haec clausula pertinet ad animadversionem eius qui compulit ludere, ut aut multa multetur aut in lautumias vel in vincula publica ducatur.

Paul. Solet enim quis cogere ad lusum vel ab initio vel victus dum retinet. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere praeterquam si quis certet hasta vel pilo iaciendo vel currendo saliendo luctando pugnando quod virtutis causa fiat.

Marcian. Quod in convivio vescendi causa ponitur in eam rem familia ludere permittitur. Si servus vel filius familias victus fuerit patri vel domino competit repetitio. Si filius vivus recepit pecuniam dabitur in dominum de peculio actio non noxalis quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius agendum est praetore quam id quod ex ea re in patrimonio sit. Adversus parentes et patronos repetitio eius quod in alea lusum est utrum ex hoc edicto danda est.

Paul. Quibus rebus ex lege Titia et Publicia et Cornelia etiam sponsionem facere licet, sed ex aliis ubi pro virtute certamen non fit non licet.

Ulp. Adversus iniscos agrorum [illegible] praeter iustam actionem proposuit. Aquo fallimur non oportet. Nam interdum mensurae fallimur in modo renuntiationis. Si

forte vel de finibus contentio sit vel ut emptor sciret vel ut venditor cum mensore agere veniat? Sed et hanc actionem, quando crediderunt veteres inter talem personam locationem et conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi, et id quod datur ei, ad remunerandum dari, et inde honorarium appellari. Si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec teneri intentionem. Haec actio dolum malum dumtaxat exigit: visum est enim satis abundeque coerceri mensorem, si dolus malus solus conveniatur eius hominis qui civiliter obligatus non est. Proinde si imperite versatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit: sed et si negligenter, aeque mensor securus erit. Lata culpa plane dolo comparabitur. Sed et si mercedem accepit, non omnem culpam eum praestare propter hanc actionem, utique enim sit praeter civilis obligatio inter eos intervenire. Is autem tenetur hac actione qui renuntiavit: sed et si renuntiasse eum accepit, tenemus quod per alium renuntiavit.

Paul. Vel plures. Si ergo tamen cum mensore mandatum ut mensura agri ageretur, tunc dicendum est de dolo malo quod in eam fecerit teneri eum, quia dolo malo versatus est contra ius civile.

Ulp. Si duobus mandavero et ambo dolose fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit: sed altero convento, si satis fecerit, cessat in alterum actio, nec tenetur propter hoc.

Competit autem haec actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiari, non est haec emptori vel venditori, cuius renuntiatio offuit. Et Pomponius scribit: si emptor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condictione potest quod plus dedit agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interest, cum possit condicere, nisi solvendo venditor non fuerit, tunc enim mensor tenebitur. Sed si venditor maiorem modum tradiderit, fraudatus

mensoris consequenter dicit Pomponius non esse actionem adversus mensorem, quia competit condictio adversus emptorem, nisi si emptor solvendo non sit; tunc enim Pomponius scribit: si ipse eum adhibuit mensorem, fraudavit me in renuntiatione, teneri eum. Sed ubi hoc de modico minus, tunc plane si eum adhibuit, dolo malo dubitari autem videbatur quod magis admittitur.

Haec actio heredi et similibus personis ceterisque datur: in heredem autem non, magis non est, quam dolo perlatione competentis quia nec actio de peculio competit.

Paul. Haec actio perpetua est, quia mutuum rei non actum, sed susceptio negotio cum gratia accepit.

Ulp. Si mensor, ne falsum modum renuntiaverit, sed iterum renuntiatione obstiterit, ut venditor videretur quem signaverit, se modum minorem dicere, tamen possit, haec actio locum non est, sed nec tam inutile dicere Pomponius ait inter ipsos cadere actionem de dolo malo.

Sed cum falsus modus renuntiatus est, emptor cum venditore ex empto agere potest, sed cum mensore, si nihil eius interest, propter quod sine dolo eius qui emit, cum venditore egit, sed et in eum mensorem residuo cum mensore agi posse.

Haec autem latius praetor porrexit; nam si servus aliquis mensuram falsam per actorem renuntiavisse dicetur, haec actio competit, praeterea si ... mensura fefellit ut in fundum vel ipsum.

Paul. Sive de termino, sive de fine emiserit, praeterea quaeratur, sive aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit.

[illegible]

[illegible]

a. mala electio in culpa est. ut C. de neg. l. item, et ff. si. et. l. pro soc. et de illo ... l. qui notam. et C. de neg. si mandatum. l. man. si procurator. C. si tutor ac.
b. ut mentiret. ac.
c. si cum etiam pretium plurimum ... emptor aliquid ... tur adversus extimatorem ei qui ... si quid dedit ... ac.
d. adversus ... cum agrum ... x. iugera ... consignatus fuit et mensor ... assignavit ... agi ... pretium ... ut ... ero ... non est ... qui etiam emit reddi ... x. iugera et tu dicebas te solvisse tota ... ego vinium ... ideo proposui querelam ... mensore et mensor renuntiavit ... x. iugera ... ac. ... absolutus ... et ideo ... solum mensorem ... ac.
e. nam est quodammodo penalis respectu mensoris ... respectu ... ut C. de ... in ... de dolo ... et ob ... ex ... depositi ... dicitur ac.

[illegible] religiosis et sumptibus funerum

[illegible marginal glosses]

Ulpian. Velatius alterius rei tene-
retur et sumptibus machinationibus fefel-
lit [illegible] actio dabitur nec non illud ex-
pono dicat [illegible] in eum qui mensor non fu-
it fefellit tamen competere in factum ac-
tionem. hoc exemplo et adversus architectum
et redemptorem actionem dandam
esse et adversus tabularium pro actionibus
datas quando putaverit fefellit.

De religiosis et sumptibus funerum

Ulpian. Qui propter funus aliquid impendit
cum defuncto contrahere creditur
non cum herede.

Item. Locum in quo servus sepultus
est religiosum esse Aristo ait. Ceterum
mortuum in locum alienum intulit vel
inferre curavit tenebitur in factum
actione. Si locum alterius acceptum te-
nemus sive magister sive institor
[illegible] non datur actionem
non [illegible] possessori. Nam Iulianus dicit in
locum alterius apponere [illegible]
[illegible] locus est. Si fructu-
arius inferendo tenebitur domino pro-
prietatis an et socius tenetur si ignorante
socio intulit tractari posse.
[illegible] [illegible] posse.

Ceterum sive mortuus sit sive ossa vel
ipsius mortui in locum purum alterius
non autem vel in sepulchrum in quo ius
non fuit illata dicetur. Qui hoc fecit
in factum actione tenetur et poene pecuni-
arie subiicitur. De ea autem illatione
pertinet que sepulture causa fit.

Purus autem locus dicitur qui neque sacer
neque sanctus est neque religiosus sed ab omni-
bus huiusmodi nominibus vacare videtur. Se-
pulchrum est ubi corpus ossave hominis
condita sunt. Celsus autem ait non totus
qui sepulture destinatus est locus religi-
osus fit sed quatenus corpus hu-
matum est. Monumentum est quod me-
morie servande gratia existat. Cum

usumfructum quidem habet religiosum locum
non facit. Sed et proprietarius alius usum-
fructum habente non faciet locum religio-
sum. Nec proprietarius nisi forte cui usum-
fructum legavit intulit testatorem cum alias
inferre tam oportune non posset. Ita
Iulianus scribit. Alias autem invito fructuario
locus religiosus non fiet. Sed si consentiat
et fructuarius est magis ut locus religio-
sus fiet. Locum in quo servitus est nemo re-
ligiosum facit nisi consentiat is cui ser-
vitus debetur. Sed si non minus commode
per alium locum servitute utipotest non vide-
tur servitutis impediende causa id fieri
et ideo religiosus fit et sane habet rationem.

Is qui pignori accepit agrum si mortuum
suum intulerit religiosum
eum facit. Sed et si ipse inferatur idem
est. Ceterum alii concedere non potest.

Paulus. Ex consensu tamen omnium utilius est
dicere religiosum posse fieri. Itaque Pomponius
scribit.

Ulp. Scriptus heres priusquam hereditatem a-
deat patremfamilias mortuum inferendo
locum facit religiosum et neque pariter
heres ipso patre eum gerere fingere
adhuc eum detineat de actione heredi-
tate. Ego puto sive heres eum intulit
sive qui ius alius heredis vel cessante vel
absente vel vetante ne pro herede gerere in-
tegratur tamen locum religiosum facere puto.
Plerique enim defuncti in sepelliunt
quamquam heres ei existat. Sed tunc locus fit
religiosus cum defunctus illatus fuit. Namque
enim videtur ad mortuum pertinere lo-
cus in quem infertur. Praeterea tamen si unicus
locus inferatur in quo ipse destina-
vit. Proinde ut et si in legatum locum fit
illatus ab herede illatio tamen testato-
ris fit religiosus. Itemque in alium locum
tam oportune inferri non potuit.

Gaius. Familiaria sepulchra dicuntur
que quis sibi familieque sue constituit.
Hereditaria autem que quis sibi heredibusque suis.

eius sibi constituit.

Ulp. Vel quos pater familias iure hereditario adquisiit. Sed in utroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint sepeliri licet et mortuum inferre, etsi ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint, licet non consentiant alii. Liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus et filiis familias et emancipatis idem ius concessum est, sive extiterint heredes sive se abstineant. Exheredatis autem nisi specialiter id testator concesserit, nec sepeliri nec alios inferre possunt, nisi heredes extiterint patrono. Quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse, et ita Papinianus respondit, et saepissime idem constitutum est. Et si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc et vendere et donare. Si cenotaphium sit, posse hoc venire dicendum est; nec enim esse hoc religiosum divi fratres rescripserunt.

Gaius. Is qui intulit mortuum in locum alienum, aut tollere id quod intulit aut loci pretium praestare cogitur per in factum actionem, quae tam heredi quam in heredem competit et perpetua est. Cassius eum qui in alienam arcam lapideam in qua adhuc mortuus non esset conditus mortuum intulit, utili actione in factum postulari, quia non proprie vel in sepulcrum vel in locum alienum intulisse dici potest.

Ulp. Ossa quae ab alio illata sunt vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaesitum est. Et ait Labeo expectandum vel pontificale vel iussionem principis, ac magis in factum actionem adversus eum qui intulit, si locus religiosus prius [illegible].

dicetur. Praetor ait [illegible] factum actionem in eum dat cui [illegible] eius pertinet, quae actio [illegible] competit, cum qua exceptio actio [illegible] ne competat.

Si in locum purum pluribus usibus destinatum intulit quis mortuum, praetor in eum iudicium dat si dolo fecerit, [illegible] tamen cohaerentem, si sine dolo absolutus est. In hac autem actione loci pretium appellatione [illegible] solum domino loci actio competit, verum et cuiusque qui eius loci habet usumfructum vel aliquam servitutem, quamvis prohibendi ius habet. Et qui prohibitus est inferre in sepulcrum quo ei ius inferendi erat, in factum actio competit, et utilitatem etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius, quo intellectu ipse prohibitus videtur.

Gaius. Liberum est ei qui prohibetur mortuum ossave mortui inferre, aut sacrificium [illegible] quo prohibetur ei fieri aut alio inferre, per in factum actionem agere, per quam consequitur actor quanti eius interfuit prohibitum non esse. In qua computatione cadit loci empti pretium aut conducti merces, item similiter pretium quem quis inficiatus esset religiosum facturus non esset. Unde miror quare constare videatur neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem: nam ut apparet pecuniariam quantitatis ratio in ea deducitur. Certe perpetuo ea inter ipsos competit.

Ulp. Si venditor fundi excepit locum sepulcri ad hoc, ut ipse posterique eius illo inferrentur, si via prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest; videtur enim hoc exceptum iure, ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret.

Paul. Quamvis filius monumentum hac lege venierit ne mortuus inferretur quo sibi ius est inferendi, pactum quidem ad hoc non sufficiat, sed stipulatione cavendum oportet.

Ulp. Si quis sepulchrum habet, viam autem
ad sepulchrum non habet, et a vicino
ire prohibetur, imperator Antoninus
cum patre rescripsit iter ad sepulchrum
peti precario et concedi solere, ut quotiens non
debetur, ab eo qui fundum adiunctum habet,
non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat
facultatem, etiam actionem civilem inducit, sed
extra ordinem interpellet praesidem, etiam compellere debet
iusto pretio iter ei praestari, ita tamen ut iudex
etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vi-
cinus magnum patiatur detrimentum. Se-
natus consulto cavetur ne usus sepu-
lchrorum permutationibus polluatur, id est ne
sepulchrum alius conversationis usum acci-
piat. Praetor ait: quod funeris causa
sumptus factus erit, eius reciperandi nomine
in eum ad quem ea res pertinet iudicium dabo.
Hoc edictum iusta ex causa propositum est ut
qui funeravit persequatur id quod impendit:
sic enim fieri, ne insepulta corpora
iacerent, neve quis de alieno funere-
tur. Funus autem eum facere oporte[t]
quem defunctus elegit, sed si non ille fecit, nul-
lam eius huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc
emolumentum ei relictum est. Tunc enim
si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc
repellitur. Sin autem de hac re defunctus
non cavit, nec ulli delegatum id munus
est, scriptos heredes eam rem contingit; si nemo
scriptus est, legitimos vel cognatos quos-
que suo ordine quo succedunt. Sump-
tus funeris arbitrantur pro facultatibus
vel dignitate defuncti. Praetor vel mag-
istratus municipalis ad funeris
sumptum decernere debet: si quidem est pecu-
nia in hereditate, ex pecunia; si non est, di-
strahere debet ea quae tempore peritura sunt,
quorum retentio onerat hereditatem. Si
minus, quid auri argentique fuerit di-
strahi aut pignerari iubebit, ut pe-
cunia expediatur.

Gaius. Si a debitoribus sic facile exi-
gi possit.

Ulp. Et si quis impediat eum generum
quominus eius tradatur, praetorem in-
tervenire oportet; tuendi ius facti si quis
impediat quominus eius ne dum
traderetur. Si colonus vel inquilinus
sit is qui mortuus est, nec sit unde funeretur,
ex invectis illatis eum funerandum
Pomponius scribit, et si quid superfluum re-
manserit, hoc pro debita pensione teneri.
Sed et si servi legati sint a testatore de cuius
funere agitur, nec sit unde funeretur,
ad eos quoque manus oportet mitti.
Verius est enim a se testatore esse fune-
ratum quam aliquos legata consequi. Sed et si di-
stracti post aditam hereditatem sint, emptori
auferenda non est, quia bonae fidei possessor
est. Sed dominum habere quam actionem iudicio contra
legatarium, cum legato caruerit, non oportet;
si potest interim usus sine die(?) — quod si non
potest, inclusum est legatarium non luctari
quam emptorem de pretio actio. Sed si quis
funeris sui curam testatus mandaverit
et ille accepta pecunia funus non
duxerit, de dolo actionem in eum Mela
scribit; credo tamen et extra ordinem eum a praeside
compellendum funus ducere. Fu-
neris causa sumptus factus videtur is demum
qui eo fuit ut funus ducatur, sine quo
funus duci non possit, ut puta vigintesima
pensum est in eius mortui. Sed et
si quid in locum fuerit erogatum in quem mor-
tuus inferetur, funeris causa videri
impensum Labeo scribit, quia necessario
locus paratur in quo corpus conditur.
Impensa peregre mortui, quae facta est ut
corpus perferretur, funeris est, licet non-
dum funeretur; eque et si quid ad cor-
pus custodiendum vel etiam commendandum
factum sit, vel si quid in marmore vel veste
collocandum. Non autem oportet ornamenta cum
corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi quod homines
simpliciores faciunt. Haec actio quae
funeraria dicitur ex bono et aequo oritur;
continet autem funeris causa tantum impe[nsam]

neque tamen quandam facta est. l.

sam non etiam ceterorum sumptuum sequi-
tur autem accipitur ex dignitate eius
qui funeratus est. ex causa. ex tempore et ex bona fi-
de. ut neque plus imputetur sumptuum
nomine quam factum est, neque tantum quantum fac-
tum est. deberet autem haberi facultatum
eius in quem factum est et ipsius rei que
ultra modum sine causa consumitur.
Quid ergo si ex voluntate testatoris in-
pensum est? sciendum est nec voluntatem se-
quendam si res egrediatur iustam sumptus
rationem. pro modo autem facultatium sumptum
fieri. et Sed interdum etsi sumptum
non recipit si pietatis gratia fecit. non
habet actionem quis recepturus sumptum quem fe-
cit. et ita imperator noster rescripsit. Igitur
estimandum erit arbitrio pretoris utrum quis
animo sumptus factus sit, utrum negotium
quis vel defuncti vel heredis gesserit vel ipsius
humanitatis. an misericordie vel pieta-
ti tribuens vel affectioni. potest tamen distin-
gui et misericordie modus, ut in hoc fuerit mi-
sericors vel pius qui funeravit, ut
eum sepeliret ne insepultus iaceret,
non etiam ut suo sumptu fecerit. quod si iudi-
cavit, non debet eum consequentur
absolvere. quis enim si pietatis gratia
tetigit alienum cadaver funeravit. opor-
tebit igitur testationem que quo animo fune-
rat, ne postea patiantur questionem. Sicut
quod filii cum parentes suos funerant
vel aliquis heredes fieri possunt. Et hic
ex hoc ipso non prohibere gestionem adicient.
presumitur tamen eo misericordie se necare
vel cum pietate gessisse videantur. so-
let testari pietatis gratia se facere se-
pulturam, quod si in prefatione fuit factum.
ad illud se venire intentur ne
misericordie se credantur ad illud non
ut sumptum consequantur. quippe prote-
stantur pietatis gratia id se facere pro-
lemnus. sed eos testari oportet. ut et sump-
tum possit persequi. Fortassis quis possit di-
cere in dubium propterea sumptus factus fuit pro se

recipiat. utique si pro te qui negotium ge-
rens pro te pietatis gratia id faciat. quod ne-
mus. preterea igitur sumptus consequetur.
quem non donandi animo fecerit. iudicare quoque ex
equitate agnoscat. utrum sumptum
omnino non deberet ad viventem, mediocri fac-
tum sit, forte mediocrem etiam defuncti h-
ominis locupletis mediocris fortunis fu-
neravit non deberet humiliter, ceterum cum con-
tumelia defuncti fecisse videatur
ita eum funeravit. Et si quis dixerit hoc
ei putat, pro te familiaris funeravit, fun-
eraria actione uti non poterit, quia non
hoc animo fecit, qui alienum negotium ge-
rens, et Marcellus et Proculus putant.
puto tamen et ei ex causa dandam actionem fune-
rariam. Et Labeo ait. quotiens quis a-
liam actionem habet de funeris impensa con-
sequenda funeraria eum agere non posse.
et ideo si familie herciscunde agere possit f-
uneraria non acturum. plane si familie
herciscunde iudicio actum sit posse agi funeraria
Labeo ait. Et si prohibente herede fu-
neravi prius testatorem ex causa competere mihi
funerariam. Quid enim si filium testato-
ris heres eius prohibuit. hunc autem tamquam p[ater] er-
go pietatis gratia funeravit, si pater inter testa-
tum heres prohibuit funerariam actionem de suo enim
expedit mortuos funerari. quid si testa-
tor quem funus mandavit. heres prohibet.
ergo tamen vel ille huius funerari. non est
quem est in funerariam competere. generaliter
puto iudicem iustum non meram negotiorum
gestorum actionem imitari. sed sollertius equita-
tem sequi, cum hoc ei actionis natura indulget.
Divus autem Marcus rescripsit. eum heredem
qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit
non recte facere, penam tamen in eum constitutam non
esse. quam mandato alterius. Et funerari
non licet funeraria actionem. sed si licet quis
mandavit funerandum. sine solutione
animadvertit, sine tutore auctore vel
si funerarium dandam ad eius heredes,
ei qui impedivit tutorem eius heredem vel

Glossa (left margin):

sicut mediatorem ea
rundum. ac.
ut si sicut fuit impu-
gnare quod oportuit
multum proferri. ar.
ut si fuit tempore yema-
li in quo plus impendit
quod in estate impenditur
quia si plus quam impen-
dit petet non potuisse
sumaliafide plus im-
pendit imputatur. ei ar.
ut infra de condictione indebiti. l.
quidam et ar. infra ad mac.
l. si uel. quod dixi. et infra ad
l. fal. l. i. si. fi. et infra e.
finis. ut. si idem est
de alimentis a defuncto
filio statutis. sicut de-
bent tutores sequi volun-
tatem patris. si vero ultra
vires patrimonii statuit
ut infra. ii. pupillus eadem
l. ii. fin. ultima. sed ar. quod e- quod que
unde cum causa agit
funeraria. ut infra eadem l. si
si quis.
l. i. oportunum non ne-
cessarium. ut codem de
neg. ge. ne sciens. et sic
no. quod a testatore prohibet
voluntas mea sua
sic. et c. si labeo. et infra de
acquirenda hereditate de herede. si
certum et presertim notare
cum tractat possideret
quis per fundo an per alio
dio ... cum
po ... eit. se. non
dispensare cum non. si
vi multi parentes. heredi-
tatem reliquerit ac.
ut codem e. l. sempronii in
pn. si ar. ... contra
hec. l. i. ubi plus fecit
quia stabat in domo
et alia ... cum prin-
cipio non pro quod contrarium
si quod non animo adeundi fe-
cit. ac.
l. necesse est quia illa
protestatio prejudicat quo
necessarius tum dixerunt
se facere. et no. quod con-
fessio in dilucida pla-
na in omnibus prejudicat ar.

Glossa (right margin):

a Nam non repetitur. ut. subiectis.
b ut infra de minoribus l. i. si. quot si
non dicitur eius modum. ut codem de
neg. ges. l. sive hereditaria.
c sicut veniunt si obligare nolunt. codem
co. di. l. in hoc iudicio. si. utile.
d s. si hec iusta ar.
e s. si valem. ar. ut infra e. l. si pollicitatio in
prin. ar.
f s. sed non ne semper datur actio. ne
g. ut codem de neg. l. ait pretor. si.
h. ubi. et l. sive hereditaria quod sub
stantie contra. ibi loquitur de aliis
negotiis non defuncti impensa quod
vivente testatore expediri non
potuit. nec ei nomine defunctus potuit
esse obligatus. alia non possunt. l.
et h. quo ad sepulturam impen-
dam videatur contrarie. cum defuncto
... codem e. l. i. ... contra. de sepulchro violato
te. l. i. ubi vult quod fa. hec actio
hoc petat. contra illam. si iustam ac
g s. et id amplius agi non potest ar. ut codem
famil. herc. l. si filia. si. fatic.
h s. non est posse contra prohibitionem et
tamen est idem effectus. ac. si prohibi-
to non esset. ut hic et infra de ... l. filius
fa. si. divi. et infra de reo. l. i. si. ma-
gum. et C. ne tutor. ... l. i. et infra quod
vi aut clam. l. i. si. si sterilibus. et infra de
ap. l. non tamen. et infra de sol. l. solutione.
i s. si sepelitur cum testatore. C. d.
non est standum ipsi prohibitioni. sed
oppo. hinc et c. ... pone
ut et c. quo casu indubitabilis
agi licet a prohibito. ac.
k sicut sic. ut si. e. l. si sicut. ac.
l s. ubi post prohibitionem cessat actio
ut C. de neg. ge. l. si ... sic mente
potius quam verba legis spectanda
ut codem de minoribus. ... l. quamvis. ac.
m s. non non punitur illicitum ut hic
et infra de sepul. viol. l. iii. si. non perpetue. ac.
... h...
n s. quia ubi ei abest a quo est obliga-
tus. ut codem de neg. l. si quis. ma.
o s. non pupillum. ar.

Nota hic quod qui prestandus est in unum causam prejudicat
non videtur sibi in alio prejudicare. sic si quis parti
scendo in unum causam prejudicet quo non ut et alio p-
...

[illegible]

[illegible marginal gloss]

quam est. Si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandaverit, dandam in eum actionem arbitror. Sed si heres extitit ei quem funeravit, et solvendo quae hereditas est contra. Sed si quis mandatu heredis funeravit, non posse funerariam agere Labeo scribit, quia habet mandati actionem. Sed si quis negotium heredis gerens funeravit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum agere posse Labeo scribit. Datur autem haec actio adversus eos ad quos funus pertinet, ut puta adversus heredem, bonorum vel possessorem ceterosque successores.

Pompon. Funeris impensam et prius quam bonorum possessionem petit contra tabulas praestat.

Ulp. In eum ad quem dotis nomine quid pervenit, datur funeraria actio. Aequissimum enim visum est veteribus mulieres quasi de patrimoniis suis ita de dotibus funerari, et eum qui morte mulieris dotem lucratur in funus conferre debere, sive pater mulieris est sive maritus.

Papinian. Sed et si nondum pater dotem receperit, vir solus convenietur, reputaturus patri quod eo nomine praestiterit.

Iul. Funeris impensa aeris alieni dotis est.

Ulpianus. Item deterior fiet si aes alienum deberet.

Idem. Neratius quaerit, si is qui dotem dederat pro muliere stipulatus est dotis redditionem, apud maritum remanere pactus sit, neque maritus in funus contulerit, an funeraria maritus teneatur. Et ait si quidem ipse stipulationem intervenientem funeraverit, non esse pacto utile existimavit fore. Si vero alius funeraverit, posse eum maritum convenire, quia pacto hoc publicum ius infringi non possit. Sed et si quis dotem hac lege dederit pro muliere ut ad se reddatur si constante matrimonio mortua esset, aut quomodo soluto matrimonio, nihilominus heres in funus non conferat. Sed cum dos morte mulieris ad eum pervenit, pro dote conferre eum. Si maritus lucratur, convenietur funeraria pater aut non? Sed in hunc casum puto satis qui permittit in funus non sufficit, in superfluum imputare debere actionem dari. Cum igitur familias decedit nec est eius solvendo hereditas, funerari non eam extra dotem si oportet, et ita Celsus scribit.

Paulus. Impensa eius cuius in potestate fuerit cui funus fit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.

Ulp. Celsus scribit, quotiens mulier decedit ex dote quae penes virum remanet et ceteris mulieris bonis pro portione funerandum est.

Paul. Velut si in dotem centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, unam vir conferret.

Ulpianus. Iulianus scribit non deductis legatis.

Paul. Nec pretiis manumissorum.

Pomponius. Nec aere alieno deducto.

Ulp. Si ex pacto maritum heredem conferre in funus oportet. Constantius funeraria non convenietur. Simul enim in matrimonio dotem solvent, ut Marcellus scribit, quae sententia vera est; in his tamen casibus magis hoc erit faciendum legibus promissum est; praeterea maritum puto funeraria non teneri, quod facere potest; id enim lucratur videtur, quod praestet mulier sicut convenietur.

Pomp. Quod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem praestare debere Atilicinus ait, aut heredes eius in mulieris puta emancipatae, quae filium solvendo sit, maritum in quantum agere potest pro pluribus convenientur eius vero

[illegible]

dicetur. quaedam uxorem eius insepultam relinqui.

Gaius. Si mulier post mortem alii nupta decesserit, nihil ... filiam ... patrem mariti licet luctu dotem faciat funus impensam patri. Et qui filiamfamilias funeravit, antequam dos patri redderetur cum marito recte agitur; reddita dote patrem obligatum fieri. utique autem si eam marito factum fuit, is enim patri mulieris restituendus est.

Pompon. Contra quoque quod pater in funus filiae familiae impendit, aut a viro ... secum funeratam petit, ipse actionem de dote a marito recipit. Sed si emancipata in matrimonio decedit, collaturos heredes eius pro portionibus patris pro portione dotis quam recepit, et virum pro portione dotis qua lucratus est.

Ulp. Si filius familias miles sit et habeat castrense peculium, primo successores eius ante tenentur, sic deinde ad patrem venitur. Si quis servum alienum vel ancillam sepelierit, habet adversus dominum funerariam actionem: haec actio non est annua, sed perpetua, et heredi et ceterisque successoribus et in successores datur.

Paul. Si propter hereditatem funus fecit, deinde ... restituere ... quod impenderit utile esse ei funerariam. Et si mortuo prius viro uxor decesserit, ... heredem viri pro portione dotis eam ... hanc actionem quam ... dotis nomine acceperunt.

Ulp. Si quis fuerit heres institutus, deinde hereditas ablata sit ut ei quasi indigno, magis est ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.

Paul. Si locus sub condicione legatus sit, interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.

Marcellus. Minime maiores lugendum putaverunt eum qui ad patriam

... ad parentes vel ad sufficientes venit, quem si filius patrem aut pater filium occidisset, sine scelere ... primo adire ... omnes constituerint.

Pompon. Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse, sicut homines liberi in servitutem perveniunt; quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restituuntur.

Marcellus. Sumptus accipitur quicquid corporis causa veluti unguentorum erogatum est, et pretium loci in quo defunctus humatus est, et si qua vectigalia sunt, vel sarcophagi et vectura, et quicquid corporis causa antequam sepeliatur consumptum est, funeris impensam esse existimo. Monumentum autem sepulchri id esse divus Hadrianus rescripsit quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit in quo corpus impositum sit. Itaque si amplum quid aedificari testator iusserit, veluti in circuitu porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.

Ulp. Ne corpora aut ossa mortuorum detineantur aut vexentur neve prohibeantur quominus via publica transferantur aut quominus sepeliantur, praesidis provinciae officium est.

Marcian. Divi fratres edicto admonuerunt ne iustae sepulturae traditum, id est terra conditum corpus inquietetur. Videtur autem terra conditum, et si in arca conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur. Sed arcam si ipsam ... exigat in locum commodiorem transferre non esse denegandum.

Paul. Si quis eo animo corpus intulit quod cogitaret in alium locum postea transferre, magisque temporis gratia deponere quam ibi sepelire mortuum, et quasi aeternae sedi dare destinaverit, manebit locus profanus.

Callistrat. Si plures sint domini eius loci ubi infertur mortuus, omnes consentire debent, cum ... inferatur ... ex ipsis

a — ... defendendo ... tenetur ... separandi ... depositum ... ac.

b — ... religiosus ... sepulcra ... sepultura ... ac.

c — al. vectigalia ... al. vestigia.

d — ... corpus ... sepulcrum ... ac.

e — ... ut ... si quis ... funus ac.

f — ... monumentum ... monumento ... ac.

g — ... si ... ac.

h — ... in ... sepultura ... ac.

i — ... ultra montes ... ac.

k — ... potest ... transferri ... sepulcra ... ac.

al. perpetua.

2 — ... legato ... manumitti non pot. ... ac.

22 — ... nec funerandus ut faciat ... luctu ... ac.

[illegible]

dominus quelibet recte in sepulchrum constat, et sine ceterorum consensu maxime eum alius non sit locus in quo sepeliatur.

Florentinus. Monumentum generaliter res est memorie causa in posterum prodita. in qua si corpus vel reliquie inferantur fiet sepulchrum. si vero nihil eorum inferatur erit monumentum memorie causa factum. quod greci cenotaphion appellant.

Papinianus. Si ut per quem quis religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agent. ut puta dominus proprietatis si cuius fructus alienus est mortuum inferat aut inferre velit. nam si intulerit non faciet iustum sepulchrum. Sed et si proprietarius inferat utiliter interdicto quod de mortuo domini ager est eadem fuit inspicio qui in fundum communem invito socio mortuum inferre vult. nam propter publicam utilitatem ne insepulta cadavera iacerent, strictam rationem insuper habemus, que non numquam in ambiguis religionum questionibus omitti solet. nam summam esse rationem que pro religione facit.

Paulus. Cum in diversis locis sepultum est, uterque locus religiosus non fit. quia una sepultura plura sepulchra efficere non potest. mihi autem videtur illum religiosum esse ubi quod est principale conditum est, id est caput, cuius imago fit. ut reliquie transferantur desinit locus religiosus esse.

Scevola. Impensa funeris semper ex hereditate deducitur, que etiam omne creditum solet precedere cum bona solvendo non sint.

Marcianus. Si ipsa pecunia quam heres et omnium testator sepulture legaverit potest mutuum inferri. relatio erit heredis et gratificationis locus. Si fructuario utile actionem dandam, et recuperandum quod propter eam elationem minutus est usufructus. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum a marito queritur, in funus conferre pertinacie loci consequatur. Etiam vestimenta legantur, si in funus erogata sint, utilem actionem in heredem dandam placuit. privilegium funerarium.

De mortuo inferendo et sepulchro edificando.

Ulpianus. Pretor ait. Quo quamque illi mortuum inferre invito te ius est, quominus illic ei mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto. Cum inferendi ius mortuum habet non prohibetur inferre. prohiberi autem inferre videtur sive in eum inferre prohibeatur, sive iniuria arceatur. Hoc interdicto de mortuo inferendo proprietatis dominus uti potest, quod etiam de loco puro competit. Et si quis in fundum inferre volo in quo prohibeatur, et hoc interdicto posse me experiri placuit quia inferre prohibeor, atque erit prohibendi et si alias funus deferatur hoc interdictum prohibitorium esse palam est. Pretor ait. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo edificare liceat, vim fieri veto. Interdictum propterea propositum est, quia religionis interest monumenta extrui et exornari. Facere sepulchrum sive monumentum in loco in quo ei ius est, nemo prohibetur. Edificare videtur prohiberi, qui prohibetur eam materiam perducere que edificationi necessaria est. Proinde et si operarios necessarios prohibeat quis venire, interdicto locus est. similiter si machinam alligare quis prohibeat. Sed et eo loci prohibeat quis per quem iter fuerit, debeat autem tantum per eum modo solo uti, eis machinas ponere, non tenebitur interdicto. Sive autem de novo edificare non solum qui novum opus molitur intelligendum est, verum his quoque qui vult reficere

138

reficere. Si quis id agit ut utatur sepulchrum, hoc interdicto tenetur.

Marcell. Negat lex regia mulierem que pregnans mortua sit humari antequam partus ei excidatur. Qui contra fecerit spem animantis cum gravida peremisse videtur.

Pomp. Si ypus aedes tuas que fieret sepulchrum opus novum nuntiare possis. sed si factum opus nulla actione teneris nisi quod in aedificiarum ... Si ipsius edificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non potest edificationis quo minus alium mortuum eo inferat vel monumentum edificet si a principio dominus sciente hoc fecerit.

Ulp. Longa possessio ius sepulchri non tribuit ei cui iure non competit.

Idem. Si in eo monumento quod imperfectum dicatur religio hesisset, successores iure non impediunt quominus id perficiatur. Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

Incipit liber xii. De rebus creditis si certum petatur.

Bene est prius quam ad verborum interpretationem perveniamus pauca de significatione ipsius tituli referre. quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit. omnes enim contractus quos alienam fidem secuti instituimus complectitur. nam ut libro primo quaestionum Celsus ait, credendi generalis appellatio est. ideo sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit. nam cuicumque rei assentiamur alienam fidem secuti mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. Rei quoque verbum ut generale praetor elegit.

Paul. Mutuum damus recepturi non eandem speciem quam dedimus, alioquin commodatum erit aut depositum, sed idem genus. nam si aliud genus, veluti ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. Mutui datio consistit in his rebus que pondere numero mensura consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt magis quam specie. nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest. Appellata est mutui datio ab eo quod de meo tuum fiet, et ideo si non fiet tuum, non nascitur obligatio. Creditum ergo a mutuo differt quo genus a specie. nam creditum consistit extra eas res que pondere numero mensura continentur, sicut si eandem rem recepturi simus, creditum est. Item mutuum non potest esse nisi proficiscatur pecunia. creditum autem interdum etiam si nihil proficiscatur, veluti si post nuptias dos promittatur. In mutui datione oportet dominum esse dantem, nec obest quod filius familias et servus dantes peculiares nummos obligant. id enim tale est quale si voluntate mea tu des pecuniam, nam mihi actio acquiritur, licet mei nummi non fuerint. Verbum quoque credimus quoddam actum ad obligationem comparandam interpositum, veluti stipulationem.

Pomp. Cum quid mutuum dederimus

simus cavimus ut eque bonum nobis redde-
tur non licet debitori deteriorem rem que
ex eodem genere sit reddere velut vinum
novum pro vetere. nam in contrahendo quod
agitur pro cauto habendum est. id autem agi
intelligitur ut eiusdem generis et eadem
bonitate solvatur quod datum sit.

Ulp. Si quis nec causam nec pro-
positum fenerandi habuerit et tu empturus
predia desideraveris mutuam pecuniam nec
volueris crediti nomine antequam emis-
ses suscipere atque ita creditor quia necessi-
tatem forte proficiscendi habebat deposuit
apud te hanc eandem pecuniam ut si emis-
ses crediti nomine obligatus esses. hoc de-
positum periculo est eius qui suscepit. nam
et qui rem vendendam accepit ut pretio
uteretur periculo suo rem habebit.

Res pignori data pecunia soluta con-
dici potest. et fructus ex iniusta causa percep-
ti condicendi sunt. nam et si colonus post
lustrum completum fructus perceperit condi-
cere eos constat. Ita demum si non ex voluntate pro-
cul dubio cessat condictio. Eaque iniustu
nummi impetrata sunt condici possunt.

Pomp. Quod te
michi dare oporteat si postea perierit
quam per te factum erit quominus id michi da-
res tuum fore id detrimentum constat. Sed
cum queratur an per te factum sit animad-
verti debebit non solum in potestate tua
fuerit id necne aut dolo malo feceris
quominus esset vel fuerit necne. sed etiam
si aliqua iusta causa sit propter quam intelligere
deberes te dare oportere.

Paul. Certum est cuius species vel quan-
titas que in obligatione versatur aut
nomine suo aut ea demonstratione que vice
nominis fungitur qualis quantaque sit
ostenditur. nam Paulus libro primo de sti-
pulationibus nichil interferre ait. ipso no-
mine res appelletur an digito osten-
datur an vocabulis quibusdam demonstretur
quatenus mutua vice nominis fungantur

que tantundem prestent.

Ulp. Omnia que inseri stipulationibus
possunt eadem etiam numerationi pe-
cunie. et ideo condiciones.

Pomp. Proinde mutui datio interdum
pendet. ut ex post facto confirmetur velu-
ti si dem tibi mutuos nummos ut si
condicio aliqua extiterit tu fias. Si legatam pecuniam
obligatus esse. Si legatam pecuniam he-
res crediderit deinde legatarius eam
noluerit ad se pertinere. quia heredis ex die
hereditatis adite videntur nummi
fuisse. ideo credita pecunia peti posset.
Sed Iulianus ait consequentes ab herede fieri
ad id tempus reduci quo hereditas adita
fuit cum repudiatum sit legatum
aut appetitum.

Ulp. Certi condictio competit ex omni causa
ex omni obligatione ex qua certum peti-
tur. sive ex certo ex incerto contractu petatur
sive ex incerto. licet enim nobis ex omni con-
tractu certum condicere. dummodo presens sit o-
bligatio. Ceterum si in diem sit vel sub
condicione obligatio ante diem vel condicionem
non potero agere. Competit hec actio etiam
ex legati causa et ex lege aliqua. Sed et
ex causa furtiva per hanc actionem condicitur. Sed et si
ex senatusconsulto agetur competit hec actio ve-
luti si is cui fideicommissaria hereditas restituta est
agere volet. Sive autem suo nomine
quis obligatus sit sive alieno per hanc
actionem recte convenitur. Competit igitur
ex omnibus contractibus hec condictio. sive
re fuit contractus factus sive verbis si-
ve coniunctim. referreque sit. nobis autem
quedam species que dignum habent tractatum
an hec actio ad petitionem eius sufficiat. Nu-
meravi tibi decem et hec alii stipulatus sum.
nulla est stipulatio. an condicere decem per
hanc actionem possim quasi duobus contractibus in-
tervenientibus uno qui re factus est id est nu-
meratione alio qui verbis id est inutiliter quoniam
alii stipulari non potui. puto posse. Idem et
si a pupillo fuero sine tutoris auctore

stipulatus [illegible]

tare cautione ex causa mutui. nam et tunc manebit in condictione ex mutuatione. Et quem per [illegible] tibi numeravi [illegible] facere stipuler, puto pupillo cum [illegible] quia stipulando sibi acquirit. Si nummos meos tuo nomine dedero velut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit acquiri tibi condictionem. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit veram esse Aristonis sententiam nec dubitari, quin si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi acquiritur obligatio, cum cotidie credituri pecuniam mutuam ab alio poscamus ut nostro nomine creditor numeret futuro debitori nostro. Deposui apud te x. permisi postea tibi uti: Nerva, Proculus, etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt. et est verum, ut et Marcello videtur: animo enim coepit possidere. ergo transit periculum ad eum qui mutuam rogavit, et poterit ei condici.

ICTUS. Quod si ab initio cum deponerem uti tibi si voles permisero, creditam non esse antequam mota sit, quoniam debitum iri non est certum.

ICTUS. Rogasti me ut pecuniam tibi crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, ut eam venderes et nummis utereris. si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. quod si lancem vel massam sine tua culpa perdideris prius quam venderes, utrum mihi an tibi perierit quaestionis est. mihi Nervae distinctio verissima videtur existimantis multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam nec ne, ut si venalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc ut venderem, sed haec causa fuit vendendi ut tu utereris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi. Si tibi dedero x sic ut novem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere quam novem. sed si dedero ut undecim debeas, putat Proculus amplius quam decem condici non posse. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur. et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua: fugitivus autem vel alius servus contra voluntatem domini credendo non facit accipientis. quid ergo? vindicari nummi possunt, si extant, aut si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi: quod si sine dolo malo consumpsisti, condicere tibi potero.

POMP. Si a furioso, cum putares eum compotem mentis esse, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso acquiri Iulianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones acquiruntur, ex his etiam furioso acquiri. item si is qui non erat furiosus crediderit, deinde furere coeperit, deinde nummi in rem eius versi fuerint, condici furiosi nomine posse. Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit, consumpta ea pecunia condictionem furioso acquiri.

ULP. Nam et si fur nummos tibi credendi animo dederit, accipientis non facit, sed consumptis eis nascitur condictio. Unde Papinianus ait libro octavo quaestionum: si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam quaerit: et ait condicere, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo pro parte condicam, quia nondum toti consumpti proponerentur. Si servus meus x crediderit, puto, si liberam administrationem suo peculio concessam habuit, sive non, non constituantur mutui. inquirimus conpetere actionem. Etiam si quis quinque nummos credidero, posse me quinquaginta condicere. libro octavo quaestionum Papinianus scribit, etiam si singula corpora consumpta fuerint.

ICTUS. Si filius familias contra senatus consultum mutuatus pecuniam solvit, patrimonio eius non videtur, nihil ei exceptio obiicietur. si illi fuerint consumpti a creditore nummi, in actione

ellus ait cessare, quia tamen eum totiens condictio datur quotiens ex ea causa numerata sit pecunia ex qua actio esse potuisset, sed in eum ad accipientem transisset, in pupillo autem non esse, etenimque per errorem solutum contra senatusconsultum creditum magis est cessare petitionem.

Idem. Singularia quedam recepta sunt circa pecuniam creditam. Nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas et convenerit ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia et a me ad te profecta.

Paul. Si fecius propriam pecuniam credit mutuam, omnimodo creditam pecuniam facit, licet credere non debuerit: nam in compensationem vel solutionem non aliter credita efficitur, nisi ei consumpti fuerint, quasi sine preiudicio alienationis fiunt.

Ulp. Cum filius f. viaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Rome ageret, responsum est a Scevola ex ordinario iudicio ei subveniendum.

Idem. Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse. Sed an mutua sit, videndum. Et puto nec mutuam esse, magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est. Idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi. Sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

Iul. Non omnis numeratio eum qui accipit obligat, sed quotiens id ipsum agitur ut confestim obligaretur. Nam et is qui mortis causa pecuniam donat numerat pecuniam, sed non aliter obligabit accipientem quam si extitisset casus cuius eventu obligatio collata fuisset, veluti si donator convaluisset aut accipiens prior decessisset. Et cum pecunia daretur ut aliquid fieret, quamdiu pendet, cessabit obligatio; cum vero certum esse cepisset futurum id non esse, obligabitur qui acceperit, veluti si Stichum intra kalendas manumitteret, ante kalendas nullam actionem habeto, post kalendas tenetur mihi agere potero, si manumissus non fuerit. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit aut solvendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet vel liberatur non alia ratione quam quod facto eius intelligitur ad eum qui accepit pervenisse. Quapropter si eandem pecuniam is qui in creditum vel in solutum accepit alii porro in creditum vel in solutum dederit, consumpta ea pupillo obligatur is cum eo contraxerit vel liberabitur. Nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui accepit. Item qui in solutum dederit liberabitur ab eo qui accepit.

Idem. Si tibi pecuniam donassem ut tu mihi eandem crederes, an credita fieret? Dixi in huiusmodi propositionibus non propriis verbis nos uti, nam talem contractum neque donationem esse neque pecuniam creditam. Donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur ut omnimodo penes accipientem maneret; creditam non esse, quia exsolvendi causa magis daretur quam alterius obligandi. Igitur si is qui pecuniam hac condicione accepit ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam; magis enim meam accepisse intelligi debeo. Sed hec intelligenda sunt propter subtilitatem verborum; benignius tamen est u

[illegible gloss]

utrumque ualere.

Lex. Quidam extimauerunt neque eum qui x peteret cogendum v accipere et reliqua persequi in eum qui fundum suum diceret prędium tantum iudicio persequi. sed in utroque casu humanius facturus uidetur pretor si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur cum ad officium eius pertineat lites diminuere.

Lex. Vinum quod mutuum datum erat per iudicem petitum est. quesitum est cuius temporis extimatio fiat utrum cum datum esset an cum litem contestatus fuisset an cum res iudicaretur. Sabinus respondit si dictum esset quo tempore redderetur quanti tunc fuisset. si dictum non esset quanti tunc fuisset cum petitum esset. Interrogaui cuius loci pretium sequi oporteret. si conuenisset ut certo loco redderetur quanti eo loco esset. si dictum non esset quanti ubi esset petitum.

Lex. Si eum seruum qui tibi legatus esset quasi michi legatum possederim et uendiderim mortuo eo posse te michi pretium condicere Iulianus ait quasi ex re tua locupletior factus sim.

Lex. Si quis certum stipulatus fuerit ex stipulatu actionem non habet. sed illa condicticia actione id persequi debet per quam certum petitur.

Lex. Creditor qui ob restitutionem edificiorum crediderit in pecuniam quam crediderit priuilegium exigendi habebit.

Lex. Si pecuniam mutuis pupillator eius mutuam dederit fideiussorem accepit exemplo eo quo similiter pupillum aut curatorem inuenies pecuniam ante nummis eorum credita stipulatus fuerit actionem dari in ... pecunia fuerit placuit.

Lex. Ciuitas mutui datione obligari potest si ad utilitatem eius pecunie uerse sunt. alioquin ipsi soli qui contraxerunt non ciuitas tenebuntur.

Gaius. Creditor qui non idoneum pignus accepit non amittit exactionem eius debiti quantitatis in qua pignus non sufficit.

Paulus. Si institore furiosi nummos ... posse dicimus ait ... quasi furiosus contrahatur a quo possessus sit.

Lex. Cum pecuniam creditam accepturus spopondit creditori futuro in potestate habet nec accipiendo se ei obstringat.

Lex. Cum fundus uel homo per condictionem petitus esset puto hoc nos iure uti ut post iudicium acceptum omnis causa restituenda sit. id est omne quod habiturus esset actor si litis contestande tempore solutus fuisset. § Seruum tuum imprudens a fure bona fide emi. is ex peculio quod ad te pertinebat hominem parauit qui michi traditus est. Sabinus Cassius posse te michi hominem condicere. sed si quid michi abesset ex negotio quod is gessisset inuicem me tecum acturum. et hoc uerum est. nam et Iulianus ait uidendum ne dominus integra exceptione actionem habeat ne condicere possit ... quod ad peculiares nummos attinet si extant uendicare eos dominus potest. sed actione de peculio tenetur uenditor ut pretium soluat. et peculio si eo supersit actio de peculio euanescit. sed adiicere debuit ius non aliter dominum uendicationem exceptione temeri quam si et pretium soluat et quecumque sicumulato ... domino suo prestare uenditor si bona fide possessori soluisset. item actiones quas aduersus eum habet prestare domino peculii sit.

Celsus. Si me et Titium mutuam pecuniam rogaueris et ego meum debitorem tibi promittere iusserim tu stipulatus sis cum putares eum Titii debitorem esse an michi obligaris. Subsisto si quidem nullum ...

[illegible gloss]

negotium meum contraxisti fructus etiam ex ... existimetur, nec quia pecuniam ... nisi enim ... ne es si non propter pecuniam ... pervenit ... ante ... ceteri ... equum est.

Marc. Principalibus constitutionibus cavetur, ne hi qui provinciam regunt quive circa eos sunt negotientur, mutuamve pecuniam dent fenusve exerceant.

Paul. Praesidis provinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuam pecuniam fenebrem exercere possunt. Ipse praeses provinciae mutuam pecuniam fenebrem sumere non prohibetur.

Marcell. Periculum nominum ... manus culpa tutoris factum plane pertinet.

Iav. Pecuniam quam mihi sine usuris debebas, in ... usuris promisisti ... stipulatione ... cum peterem ... mora ... sit obligatio ... adversus me ... quamvis ... temporis ... pecunia an nihil ... responde: non dubito, quin ... pecunia quam ... sine ... stipulatus sum, etiam ... mea voluntate eandem pecuniam ... stipulatus es, non ex ... perpetuam ... est enim ac si nulla stipulatio intervenisset ... causa ... id petere non possum, quin ... stipulationem ... possit ... petere videor.

Pap. Cum ad praestationem ... stipulatio non ... stipulatio tenet ... contrahentes ... ignoret ... cum ... esse fuit ... conferetur.

Iul. Respiciendum enim esse ante quam ... in natura ... sit ... possit ...

... non enim recipitur in ...

Pap. Itaque ... potestate ... continet ... constitutum ...

Paulus. Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani praefecti praetorio iuris consulti cautio huiusmodi: Lucius Titius scripsi me accepisse a Publio Maevio quindecim mutua numerata mihi de domo, et haec quindecim proba recte dari stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius. Si die supra scripta summa Publio Maevio eiusve heredi non fuerit soluta satisve eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post solvam, poenae nomine in dies triginta inferre denarios tot ... et singulos denarios stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius. Convenitque inter nos, uti pro usuris ... summa supra scripta menstruos ... dare ... quoad ... conquisitum est, an obligari ... usurarum ... qui ... quaero ... praestare ... facta stipulatione ... conveniuntur ... per singulos menses certa pecunia stipulatio ... quoad ... soluta esset, usuras adiecisset ... igitur finito tempore poenae petitionis usuras ... et sit post ... usuras non solutae pecuniae petitionis crescere, nec ante sortem non solutam usuras peti posse, quia ... potuerat ... quod subiectum est ante ... quidam dicerent ... solutione ... tantum pertinere, non etiam ad usuras quae ... stipulatione ... sed ... ad exceptionem ... non solutam pecuniam ... stipulationis usuras ... ex ... sortis petitio dilata sit ... etiam usuras ... quo ... ad exceptionem tantum ...

cum quedam sint diversa cum pervenitur tamen usurarum obligatio non pure non committetur. non enim inmerito est. Si ergo pecunia sine exceptione petita non prestita quantitas que medio tempore colligitur stipulationis annectatio exigitur. sic est in fructibus. ideo usuras peti ex pecunia ut adhuc nec soluta pecunia quoque peti usurarum nomine exigere in prima stipulationis petitur.

Afr. Eum qui in provincia fructus suum kalendis proposuerit tunc testium ... quo ille fructum ... per ... scripturas ... suo ignarus pecunias deficit ... ut creditor ut vinculum stipulationis pignora acciperet ... quid unius ... placebat debitores ... quis solvisset liberatos esse si ... quamque ignorasset ... nomine quem ... fructum pervenisset ... qui ... actione ... nec ... gestorum ... quia ... cum ... quamquam ... cessaret ... nam ... ut ... capiendis non faciens. nec enim illud receptum est ut debitores solventes liberentur. itaque quamque receptum ut creditor nummos alienaret ... stipulatio intervenisset nec ut creditor tam pecuniam ... posse nec pignora ... quemadmodum stipulatus esset. nam ... stipulatus sit ... inutilem esse stipulationem ... diceres ... hereditatem cum ... esse ... nobis ... in ... ut ... acquiruntur ... hereditatem

quamque ex hereditaria acquisitione ... hereditate ... nec ... sistent ... possessiones esse ... quin ... ignorasset ... ipsi quamque ex necessariis fuit ... adhuc ... illud ... ita ... inutiles fuisse intelligit.

Celsus. Si ego x. stipular annuo decem ... stipulatione ... quanto minus ... sex ... nec ... actio ... tenetur ... quanto minus ... exigere ... quo ... tanto minus ... petere possum.

... ait ... stipulatus sit ... non posse ... quamque ... significat ... iudicium ... offerat.

De iureiurando sive voluntario sive necessario

Gaius. Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio qua vel ex pactione ipsorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis deciduntur controversie.

Paulus. Iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata.

Ulp. Ait pretor si is cum quo agetur condicione delata iuraverit. eum cum quo agetur accipere debemus ipsum reum. nec frustra adicitur condicione delata. nam si reus iuravit nemine ei iusiurandum deferente pretor id iusiurandum non tuebitur. sibi enim iuravit. alioquin facillimus quisque ad iusiurandum decurrens nemine

subiectis est, iusiurandum heredibus actionem tribuit. Quacumque autem actione quis conveniatur, si iuraverit, proficiet ei iusiurandum, sive in personam sive in rem sive in factum sive poenali actione vel quavis alia agatur, sive de interdicto. Et ideo [illegible] iurati pretor iusiurandum tuebitur, ut puta detulit [illegible] iurandus, iuravit in potestate me non esse: tuendum erit iusiurandum. Unde Marcellus scribit etiam de eo iurari posse, an praegnans sit mulier an non sit, et iurando standum, eamque ante si de postea [illegible] quam oportet sistere qui praegnantem [illegible] vel [illegible] contradicitur, ut ipsa iuravit se praegnantem, ut ea iurata est non aliter [illegible] se praegnantem, ibi et impune sine metu [illegible] nomine. Quamvis vere praegnans fuit, praetermisso Marcellus, mulier non iuravit iusiurandum, nec convenitur quicumque calumniae nomine fuit. Creditoribus iurando convenit. Praetor enim, ut ne quaeratur, ex eo tantum, an non sit, cuius est, dicitur. Contractu tractatur, et veritatem necesse quae [illegible] quia iusiurandum alterius praetor nec [illegible] matris igitur iusiurandum partum non pertinet, nec natus [illegible] tulit, et iuravit ex eo praegnantem non esse. Iurari autem oportet ut delatum est iusiurandum ceterum si ego detuli ut per deum iurares, tu per caput tuum iurasti.

Paulus. Ulpianus filiorum tuorum. Ulpianus. Non erit ratum habendum iusiurandum [illegible], ut pro salute [illegible] iurasti [illegible]; omne enim non illicitum iusiurandum per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est, et ex eo fuit iuratum, praetor id tuebitur. Divus Pius iurato, qui per suam fortunam iuraverat, et ita iuratum non esse, rescripsit. Dato iure iurando non aliud quaeritur quam an iuratum sit, remissa quaestione an debeatur.

quasi satis probatum sit iure iurando. Si quis illicitum [illegible] iusiurandum detulit, scilicet improbatae publice religionis, videamus an pro eo habeatur ac si iuratum non esset, quod magis existimo dicendum. Sin autem iuratum est, ut remissum iusiurandum, procedere [illegible] atque si iusiurandum remissum non esset, puniri [illegible] postea iurare paratus sit: nihil aliud iurandum pertinet, quia ex eo quod iure iurato non est.

Paulus. Remittit iusiurandum qui deferente se cum paratus esset adversarius iurare gratiam ei continuus facit, voluntate sua suscepti iusiurandi. Quod si non suscepto iusiurandum licet postea paratus iurare actor voluit deferre, non videtur remissum, nam quod susceptum est, tunc remittitur.

Ulpianus. Ait praetor: eius rei de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum ad quem ea res pertinet, actionem dabo. Ea res sic erit accipienda sive de tota re sive de parte sit iuratum, nam de eo quod iuratum est pollicetur se actionem non daturum, neque in eum qui iuravit, neque in eos qui in locum eius cui iusiurandum delatum est, sive succedunt.

Paulus. Etiam si nummi [illegible] erunt. Nam per [illegible] iuratum est, denegatur actio; si autem sic iurarit, ut essent exceptione doloso [illegible] iusiurandi [illegible] exceptio doli. Et iure iurato datum vel remisso reus quidem acquirit exceptionem, sibi aliisque; actor vero actionem acquirit, in qua hoc solum quaeritur an iuraverit dari sibi oportere, vel cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit. Et si accipietur quis post iurandum vel ex famoso iudicio famosus non est, si [illegible] tam ex aliis actionibus in obligatus erat, detulit iusiurandum, ut iuret [illegible] eum [illegible] oportere. Ego quod iuravit, iam consultabitur, quia post litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio. Commune

viginti quinque annis detulit, ob hoc ipsum captum, adversus exceptionem iurisiurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. Ego autem hanc replicationem non semper esse admittendam, sed plerumque ipsum praetorem debere cognoscere an captus sit, et sic in integrum restituere: nec enim utique qui minor est statim et circumscriptum se docuit. Praeterea exceptio ista sive cognitio statutum tempus post annum vicesimum quintum non debet egredi. Sed si quis in fraudem creditorum iusiurandum detulit debitori, adversus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debet dari. Praeterea si defraudator detulit iusiurandum creditori, ut iuret sibi decem dari oportere, mox bonis eius venditis experiri volet, aut denegari debet actio aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum.

Ius iurandum defensoris, ut patronis apud iudicem delatum, parit exceptionem, ut Iulianus ait. Si ergo dicemus, si omnis ad petitorem procuratore eo deferente iuraverit dari sibi oportere, nam actionem tollit quae sua habet ratione. Si petitor iuravit possessore deferente rem suam esse, actori dabitur actio: sed hoc dumtaxat adversus eum qui iusiurandum detulit eosque qui in eius locum successerunt. Ceterum si adversus alium fuerit, praestatum iusiurandum nihil ei expedit.

Paul. Quia non debet alii nocere quod inter alios actum est.

Ulp. Sed si possessori fuit iusiurandum delatum iuravitque rem petentis non esse, quamdiu quidem possidet, adversus eum qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iurisiurandi utetur; si vero amiserit, petentem actionem non habebit, ne quidem si possideat qui iusiurandum detulit: non enim rem suam esse iuravit, sed eius non esse. Proinde si iam possideat, et deferente petitore iuravit rem suam

iuravit, consequenter dicemus amissa possessione eius qui detulit iusiurandum, exactus sit Publicianam actionem utilem ei dandam. Fructus perceptos eum quam rem esse iuravit restitui mihi placuit. Partum etiam fetusque pecorum restituendos censet Pomponius post iusiurandum delatum. Item si iuravero usumfructum alicuius rei vel meum esse vel dari mihi oportere, eatenus mihi competit actio quatenus, si usumfructum petenti duraret, eisque casibus non amitteretur, non competit mihi actio. Sed si iuravero in quibus usus fructus per abusum constitui non potest, iuravit usumfructum se habere, ut sibi decem constitui iurisiurandi sequendum arbitror, utique tunc quatenus videri eum recte iurasse puto, et ex eo iure iurando posse petere usumfructum cautione oblata.

Etiam de hereditate iurare te, et ego ista esset, iurando hereditatem meam esse, id consequetur quod haberem si secundum me de hereditate pronuntiatum esset, et non solum eas res restituere debes quas tunc possidebas, sed si quas postea coepisses possidere. Praeterea hoc quod iuratum est atque superatum esset, idcirco utilis actio mihi competit, quod si ego ex ea hereditate possidere, tunc coepisses petere, a me autem adversus te iurassem, exceptione me uti debere iurisiurandi. Plane si ipse a me hereditatem petere coeperit, dubium non erit, ut et in secundo mihi videtur iusiurandum prodesse.

Iul. Item et ego a quo alius possideret res hereditarias petere velim, quia iurassem meam hereditatem, plus sentiam: inutiliter iuravit a patre, id ipsum plane necesse erit.

Ulp. Si duo patroni essent, et libertus alterum deferente iurasset se libertum eius non esse, an alteri debitae partis bonorum possessio competeret? Et ait: et si certum est patronum fuisse, alteri fue-

patris patronique personam contineri nec enim aliter quod ad iusiurandum attinet libertus iurasset et multum tristitiae et auctoritatis apud iudicem patrono inferret: quo magis solum se patronum placet quod ubi iurasset alter patronum non esse. ¶ Iulianus ait eum qui iuravit fundum suum esse post longi temporis praescriptionem etiam utilem actionem habere debere. ¶ Item si iuravit se heres aliquid furtum se non fecisse videtur de toto iurasse atque ideo neque furti neque condictione tenetur quia condictione nisi solus fur tenetur. Numquid ergo qui iuravit se furtum non fecisse, hic solo nomine condictionis sic tenetur exceptione utatur. Ceterum sic tenetur condictione quando dicat se furtum non fecisse, sed furtis agere non debet repelli: et si non ipse sed pater eius dominusve cuius in potestate fuerit, ne per eum invicem recepit respondere tenetur. ¶ Si quis iuravit me vendidisse certam rem exceptio agere potest ut et cetera praestentur quae res tradatur et de evictione caveatur: tantum ad pretium consequendum ex vendito convenire possit. Si venditor si quis iuraverit et de re ipso inutiliter quod pretium solutum est, nulla penitus actio superest: quoniam solvere fuisse iuratum. tunc consequens est eum et de pretio tenere dicimus. Si quis societatem fecisse iuravit: nam et pro socio poterit convenire. ¶ Marcellus et scribit si quis iuravit Sticham in pignore accepisse, fundum non aliter eum pigneraticia agere posse quam si dicatur solutum esse: et illud adiecit fortassis eum et in rem ex iure iurando suo posse convenire. quod magis placuit. Sed quintus Saturninus et sententia auguriatio (?) utitur eius qui iuravit eam quae uxor sua fuit rem sibi in dotem dedisse: nam hic uxori agenti utile dandum actionem, quae non esse ex ea ratione petitam non negavit. ¶ Si quis iuravit de pecuniaria petitione principis dare se non oportere et periuravit ut dari est

optere ut intra certum tempus iuravit se soluturum nec solvit imperator cum patre rescripsit fustibus eum castigandum dimittere et ita ei superdicendum poenam: noli iurare.

Paulus. Quotiens propter rem iuratur nec parenti nec patrono remittitur ius iurandum exigitur veluti de pecunia credita cum iurat actor sibi dari oportere ut reus se dare non oportere sive tantum: cum de pecunia constituta ius iurandum exigitur.

Idem. Ad personas egregias eosque qui valetudine impediuntur domum mitti oportet ad iurandum.

Ulpianus. Si patronus libertum suum uxorem duxit non compelletur iurare de rerum amotarum iudicio. Sed si ipse detulerat ius iurandum liberto sive de calumnia non debet iurare.

Paulus. Ius iurandum quod ex conventione extra iudicium defertur referri non potest. Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. quod si sine tutore auctore detulit exceptio quidem obstabit sed replicabitur quia neque administratio ei non competit. Si tutor qui tutelam gerit aut curator furiosi prodigive iusiurandum detulit ratum id haberi debet nam et alienare res eius possunt et agendo rem in iudicium deducunt. ¶ Procurator quoque quod detulit ratum habendum est scilicet si aut universorum bonorum administrationem sustinet aut si id ipsum nominatim mandatum sit aut si in rem suam procurator sit.

Ulpianus. Alias autem procuratore deferente iusiurandum non erit audiendum Iulianus scribit ne postea reus qui semel iuravit a domino conveniatur nec multum ei proficere si fuerit ei de rato cautum sive enim dominus petat deberetur (?) tenere reus ...

posita sunt exceptione. sive ex stipulatione de ea re agat, necesse habebit per exceptionem succurrere.

Idem. Si utique mandatum fuit procuratori ut peteret, ille iusiurandum detulit, aliud fecit quam quod mandatum est.

Paul. Servus quod detulit vel iuravit servetur, si peculii administrationem habuit.

Gaius. Hinc et soluti quoque vicem pre- et novationis obligationis [illegible] vim [illegible] tus.

Paul. Quidam cum a patre actionem [illegible] iudicium, [illegible] detulit filii iusiurandum, eadem de filio f. dicenda sunt.

Ulp. Servus iuravit dominum dare non oportere: exceptio non indulgenda, sibique adversarius imputabit qui servo detulit iusiurandum.

Paul. Multo magis prodesse patri religionem filii, cum quo et iudicium contestari potest, aut referentes conditionem eorum quibus subiecti sunt non faciunt deteriorem.

Ulp. Sed et si servus meus delato vel relato ei iureiurando iuravit rem domini esse vel ei dari oportere, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem propter religionem et conventionem.

Paul. Quod iurasse dicitur nihil refert cuius sexus aetatisve sit: omnimodo enim custodire debet iusiurandum adversus eum qui contentus eo cum deferret fuit, quamvis pupillus non videatur deierare quia sciens fallere non videtur. Si pater iuravit filium dare non oportere, Cassius respondit patri filioque eandem exceptionem iurisiurandi [dandam]. Si pater iuravit impubes [illegible] nihil esse filius conveniri potest, si et pater magis [illegible], ut post actionem [illegible] paulum [illegible] liberatur. Gaius

iurando, contendo exceptionem est post iusiurandum delegandum quam proficiscitur ex conventione, quamvis habet et instar iudicii.

Gaius. Iusiurandum etiam loco solutionis cedit.

Paul. In duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. Quod reus iuravit etiam fideiussori proficit. A fideiussore exactum iusiurandum prodesse et reo Cassius et Iulianus aiunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est, si modo ideo interpositum est iusiurandum ut de ipso contractu et de re, non de persona iurantis ageretur. Si ei qui debitorem meum mihi exhibiturum promisit iusiurandum detulerim, et is iuravit se omnino exhibitionem eius non promisisse, prodesse debitori meo non debet. Si vero iuravit se nihil praestare oportere, distinguendum erit et requirendum, utrum ideo iuravit, an quia post promissionem exhibuerit, an ideo quia solutus erat: quod in infitiatione debiti distinguendum erit. Cum ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniae alter iuravit, alteri quoque prodesse debebit.

Exceptio iurisiurandi non tantum si ea actione quis utatur cuius nomine exegit iusiurandum opponi debet, sed etiam si alia, si modo eadem quaestio in hoc iudicium deducatur, forte si ob actionem mandati negotiorum gestorum societatis ceterasque similes iusiurandum exactum sit, deinde ex isdem causis certum condicatur, quia per alteram actionem altera quoque consumitur. Et si quis iuravit se non rapuisse, non debet adiuvari hoc iureiurando in actione furti aut condictione, quia aliud est furtum fecisse, quod etiam fieri potest. Colonus cui per succisas forte arbores agebatur ex locato, si iuraverit se non succidisse, sive ex lege XII tabularum de arboribus succisis sive ex lege Aquilia

capitum minima, sive in factum quod in ante clam postea convenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi potentisque iurantium conventi secam re non animo iurisse non debet defendi per exceptionem, sicut ea ... agatur, et si fideiussor ... alio loco ... iure iurando ... si iuravit suam esse, detrahat in actione rerum amotarum defendi; omni enim observandum est, licet parva actiones, et ea quod moveatur, ut exceptio iurisiurandi locum habeat. Si quis iuravit se non esse condemnatum, etiam si ex stipulatu iudicatum solvi ob rem iudicatam convenietur, defendetur per exceptionem. Contra si ex stipulatu iudicatum solvi convenietur, iuravit se dare non oportere, agenti iudicati nequaquam obstabit exceptio: potest enim fieri ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit, nisi ideo iuravit, quia nec condemnatum se esse diceret. Item Pomponius ait eum qui iuravit ... aliquius rei iuravit, non statim ... nanciscatur. Item tamen ex hac parte ius iurandum et actionem et exceptionem inducit, si forte reus ex iurandi cum actore inferente iuravit se dare non oportere, actore iterum deferente ... oportet, ut contra posteriore causa iurisiurandi potior habebitur, nec tamen iudicium pretio eius fiet, quia non quaeretur an dare eum oporteret, sed an iuraverit.

Tryp. Quod si iuraverit deferente non iurasse ... dari oportere, adversus utilem actionem quae alteri competit annuatus ... dari oportere opponenda est exceptio iurisiurandi, propter quaestionem actionis competentis.

Paul. Eum qui iuravit ex ea actione quae instituta ... aliquid sibi debere, sive ex dupli stipulatione sibi acquirere ...

... dubus ... habuit unde ... sufficere exhonerasse petitorem probandi per testes veritatem, cum omissa parte etiam dupli actio integra remaneat, post duplicem iudicii principalem causam exegerit. Sed iusiurandum actoris ... chum inchoare oportet qui non sit in natura rerum, nec aestimationem eius in praestare reus debet, nisi ex causa futura, ut pro mora: tunc enim et post mortem servi aestimatio praestatur. Si mulier iuraverit dotis totius se viduam ... aestimata praedia esse, sed si iuravit se decem se dedisse in dotem, hoc non solum eius quae dedit ... quod ex eo reddi oportet praestando, verum etiam in ... pupillaribus actionibus iurisiurandum exactum ita demum ad usus alios pertinet, si bona fide exactum sit; nam et si quis egerit ita demum consequitur publicam actionem, si non per collusionem actum sit. Si libertus deferente patrono iuraverit se libertum non esse, ratum habendum est iusiurandum, ut nec operarum petitio, nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. Si iuravit usumfructum dari dari debere oportere, non aliter dari debet quam si caverit boni viri arbitratu usurum se, et finito usufructu restituturum.

Gaius. Admonendi sumus interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. Sed hae constitutiones tunc videntur locum habere, cum a iudice aliquis absolutus fuerit: solent enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare qui iuraverit. Quod si alias inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

Iul. Iusiurandi gratiam facere pupillus non potest.

Ulp. Qui per salutem suam iurat, licet per deum iurare videtur (respectu enim divini numinis ita iurat), attamen si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non videtur: et ideo ex integro sollempniter iurandum est.

Idem. Iusiurandum et ad pecunias et ad omnes res locum habet: etiam de operis iusiurandum deferri potest: nec de iniuria quin adversarius possit, cum possit iusiurandum deferre. quid tamen si forte dicat reus se liberatum, quia Stichum quem promiserat putat decessisse? non erit tutus per exceptionem: et ideo ex hac causa putat Marcellus recte aut remittendum ei iusiurandum aut spatium dandum, ut certioretur, si vivit. Defensor municipum vel cuiusvis universitatis vel corporis iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatum habeat. Pupillo non defertur iusiurandum. Procurator non compellitur iurare, nec defensor: et ita Iulianus scribit libro decimo digestorum: defensorem non compelli iurare, sufficere enim ad plenam defensionem, si paratus sit iudicium accipere. Is qui iusiurandum defert, prius de calumnia debet iurare, si hoc exigatur, deinde sic ei iurabitur. Hoc iusiurandum de calumnia aeque patrono parentibusque remittitur. Si de qualitate iurationis fuit inter partes dubitatum, conceptio eius arbitrio iudicantis est. Actor, cum a quo iusiurandum peteret, solvere aut iurare cogat: item qui eligat reus, aut solvat aut iuret: si non iurat, solvere cogendus est a praetore. Datur autem et alia facultas reo, ut, si malit, referat iusiurandum: et si is qui petet condicione iurisiurandi non utetur, iudicium ei praetor non dabit: aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei qui detulit. Sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur, quia non est ferendus actor, si condicionem quam ipse de-

tulit, de calumnia velit iurari. Si non esse paratum consensus est pomponia referendi iusiurandi, quale deferetur forsitan ex diversitate rerum vel personarum quibus contingetur, quae varietatem inducunt: ideoque si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huius iurisiurandi committetur. Cum res in iusiurandum demissa sit, iudex iurantem absolvit: referentem audiet et si actor iuret, condemnet reum: nolentem iurare reum si solvat, absolvit, non solventem condemnat: ex relatione non iurante actore absolvit reum.

Paul. Tutor pupilli omnibus probationibus aliis deficientibus iusiurandum deferens audiendus est, quoniam enim pupillo denegabitur actio. Et prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est. Item in curatoribus furiosi eadem dicendum est. Nam sive ex pactione conventio sive per solutionem sive per iudicium, vel iusiurandum deferri, non aliis delatum prodesse debet quam qui adhuc habiles sunt. Qui non compelluntur iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt, ut legati provinciales.

Ulp. Si actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia, reus iuravit, exceptione utetur, si de constituta conveniatur: sed si de sorte debitor conveniatur, exceptio cessabit, nisi de hac quoque iuravit adversario deferente.

Ulp. Si non fuit remissum iusiurandum ab eo qui detulit, sed de calumnia non iuratur, consequens est ut debeat denegari ei actio: sibi enim imputet qui processit ad delationem iurisiurandi, nec prius de calumnia iuravit, ut fuisse remittenti similis.

Paul. Manifestae turpitudinis et confessionis est nolle nec iurare nec iusiurandum referre.

Iul. Si cum debitore suo pepigerit ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset

se capitolium ascendisse ... ut aliud quod
libus fecisse iuravit et exceptio iu-
risiurandi cancellabit et solutum repe-
ti poterit. est enim iusta conventio si qua-
libet causa generale iurisiurandi certe
tantum.

Idem. Iusiurandum a debitore exac-
tum efficit ut pignus liberetur. est enim
haec acceptilationi similis. perpetuam enim ex-
ceptionem parit. Idem poenam quoque pete-
tem creditorem exceptione summoveri
oportet et solutum repeti potest ut pote
cum in stipulatione ab omni contraversia disce-
datur.

Pomp. Labeo ait et ab sententia ignorationis
iurandi gratiam fieri posse respondit, sed
et per se iam gratiam iurisiurandi fieri potest.

Idem. Creditore.
quidem inutilia pecunia contra pupillum stepe
debat. iusiurandum deferente pupillus
iuravit se dare non oportere. eandem
pecuniam a fideiussore eius petit. an ex-
cludendus sit exceptione iurisiurandi.
quod est. placet restitui videamus ap-
parens expediet. Iul. naturalis contraversia in
creditorem et pupillum fuerit an omnino pecu-
niam mutuam accepisset et convenit ut
ab omni contentione discederetur. si pupillus
iurasset se quod iuravit se dare non oportere.
naturalis obligatio hac pactione tollitur
et soluta pecunia repeti poterit. Si vero cre-
ditor quidem sententiam dixisse contende-
bat. pupillus autem hoc solo defendeba-
tur quod tutor eius non intervenisset et
hoc tale iusiurandum interpositum est.
hec causa fideiussorem pro tutore non tuebitur.
Sane autem legem plane non potest quod acquisitum sit
et in obscuro esset ut plerumque fit frau-
dare iure interveniente creditore et pupillum
controversia fuerit. deferente creditore pu-
pillum iurasse intelligere debemus
quod actum inter eos sit ut si iurasset se dare
non oportere ab omni contentione discedere-
tur atque ita et soluta pecunia repeti

posse et fideiussoribus exceptionem dari
debere existimaverimus. Si fideiussor
iuravit se dare non oportere exceptionem
iurisiurandi reus promittendi tutus est.
At cum si quis sic non id non fideiussor
iuravit non dare et iusiurandum
non permittere potest. Si ... fiat actore deferente
te defensor absentis iuravit eum quem
defendit dare non oportere exceptio iuris-
iurandi eius nomine iuratum fuerit
dari debebit. eadem ratio est et si fideius-
sor defensor iuravit. idem videtur ex-
ceptio esse si reus iuravit fideiussor
tutus sit quia et res iudicata solum
secundum alterutrum eorum utrique pro-
ficeret.

De in litem iurando. R[ubrica]

Ulp. Rem in iudicium deductam non
idcirco pluris esse opinamur quia crescere
condemnatio potest ex contumacia non resti-
tuentis per iusiurandum in litem. non enim
res pluris fit per hoc sed ex contumacia
aestimatur ultra rei pretium.

Paul. Sive nummi quos petamus sive
pater exhibendum agatur in iudicium quod
interest agentis solum aestimatur. ve-
luti cum culpa non restituentis vel non
exhibentis punitur. cum vero dolus aut
contumacia non restituentis vel non exhibentis
quanti in litem iuraverit actor.

Ulp. Nummis depositis iudicem non op-
ortet in litem iusiurandum deferre ut iu-
ret quis quod sua interfuit. cum certa sit num-
morum aestimatio. nisi forte de eo quis
iuret quod sua interfuit nummos sibi su-
a redditos die esse. quid enim si sub poena
pecuniam debuit aut sub pignore quod
quia deposita ei pecunia abnegata est
distractum est.

Item. Videamus in tutela an causa
quis iurare et adversus quem possit et quidem
ipse pupillus si impubes est non potest.
hoc enim saepissime rescriptum est nec
tutore agendum ut mater pupilli
admittitur et separata est iurare

diui fratres rescripserunt. Grauiter enim inue-
hebatur et ignorantes et inuito tutore sub
alieni compendii emolumento. Etiam
punitum anceps sit in tutores qui
pupilli uel adulescentis non esse agendos
in litem iurare. rescripti imperatoris
nostri et diui patris eius continet. Constitutam
afficit pupillo suo uel adulescenti tu-
tores uel curatores praestare noluerit. aut
tenitas iuris non restringatur. quin
iurando quod ex ipsis acceptum est sum
hominum possit condempnari. non enim ad
suam utilitatem iuris iurandi referenda
extimatio est. sed ad eius cuius nomine tu-
tele ratio postulatur. Sed adulescens necessario
sueuerit iurare potest deferre aut iusiu-
randum iudice oportet. ceterum si alius de-
tulit ius iurandum uel non delato iuratum
sit. nulla erit religio. nec ullum ius
iurandum. et ita constitutionibus expressum est
imperatoris et diui patris eius. Iurare
autem in infinitum licet. sed an iudex modum
iuri iurando statuere possit ut intra
certam quantitatem iuretur ne arrepta occasione
in infinitum iuretur. quero. Et quidem
in arbitrio esse iudicis deferre iusiurandum nec ne
constat. et repetitionem iuri iurando adiecte
queritur. arbitrio tamen bone fidei iudicis
etiam hoc congruit. Item iudex an
possit iurare contempto iusiurando non
sequi et absoluere uel etiam mi-
noris condempnare quam iuratum est. et magis
est ut ex magna causa et postea repertis
probationibus possit absolui aut non esse
ius iurandum deferendum quod iustum
ac. Set extimationem a iudice fieri
etiam.

Marc. In actionibus in rem et in ad exhi-
bendum et in bone fidei iudiciis in litem
iuratur. Sed iudex potest prefinire certam
summam usque ad quam iuretur. licuit enim ei et a primo
nec deferre. Item et si iuratum fuerit licet
iudici uel absoluere uel minoris con-
dempnare. Sed in his omnibus ob dolum

[Ius iurandi hoc contestatum est qui
posset iurare non deferre.]

solum in litem iuratur. non etiam ob culpam. hec
enim iudex extimat. Plane interdum et in
actione stricti iudicii in litem
iurandum est. ueluti si Stichum promissor mo-
ratus fecerit et Stichus decesserit. quia iudex
extimare sine relatione iurisiurandi
non potest rem que non extat.

Paul. Alias si ex stipulatu uel ex te-
stamento agatur. non solet in litem
iurari.

Ulp. Vulgo presumitur alium in
litem non iurare quam dominum litis
nisi pupillus aut non posse iura-
re. quamvis contestatus suo nomine contestatus
est.

Marc. Tutor rem adulti quam possidet
restituere ei non uult. quero utrumque quanti
res est an quanti in litem iuratum fuerit
condempnari debet. respondit non esse equum
pro eo quanti res est extimari. cum
contumacia punienda sit. arbitrio igitur
domini rei pretium statuendum sit. potesta-
te petitori in litem iurandi concessa.

Iav. Cum furti
agitur iurare ita oportet. tantam rem
fuisse. cum furtum factum sit. non adiecto
eo pluris uel quo pluris eius inter-
est.

Call. Instrumentis que quis non ex-
hibet actori permittitur in litem iurare quan-
ti sua interest ea proferri. ut tanti con-
dempnetur reus. idque etiam diuus Commo-
dus rescripsit.

Paul. De periurio eius qui ex necessita-
te iuris in litem iurauit querere facile
non debet.

De condictione ob causam data

Ulp. Si ob rem non inhonestam data
sit pecunia. ut filius emanciparetur
uel seruus manumitteretur uel a lite
discedatur. causa secuta repetitio cessat.

Condicionis implende causa dictum est. deceiro x
mulier repudiauerit hereditatem uel lega-
tum possum condicere.

Hermog. Set et si falsum testam[entum]

ta sine scientia eius contigit, ut inoffi-
ciosum praemitteretur. causa vero non
secuta, certe repetetur.

Ulp. Dedi tibi pecuniam ne ad iudicem
iretur quasi decidendi causa an possum condicere si
non conveniatur. Et veniretur ad iudicem
nonne et nec multum interest utrum
ob hoc dedi ne eatur, an ut ne repe-
tatur. condici poterit si non repetitatur.
Sed ut negatur condictio cessat quamdiu
non itur. idem erit et si tibi dedero ut Sti-
chum manumittas. nam secundum di-
stinctionem supra scriptam aut amittenda
erit repetitio aut inhibenda. Certe
et si dedero ut Stichum manumittas
si non facias possum condicere aut si me
paeniteat condicere possum. Quod si ita
dedi ut intra certum tempus manumit-
tas, si nondum tempus praeterierit inhibenda erit
repetitio nisi forte paeniteat. Cum vero so-
lius causa pacti intercessit quod sup-
erit condici poterit. Sed si Stichus decesserit an
repeti quod datum est possit. Proculus ait si
post id tempus decesserit quo manumitti
potuit repetitionem esse. si minus ces-
sare. Quin immo et si non dedi tibi ut ma-
numitteres placuerat tamen ut darem
ultro tibi competere actionem quae ex hoc con-
tractu nascitur idem certe defuncto quo-
que eo. Si liber homo quem tamquam servum possi-
derem in pecuniam dederit ut eum ma-
numittam et fecero postea liber pronuntiatus
sit condicere possit quod dedit. Et Iulianus libro xi
digestorum scribit competere manumisso re-
petitionem, nec etiam liber si nummos ve-
ferit patris sui minimum ad eum ea
neque filia x quae ei pro libertate dederat
repetisse providere nec finisse eum
cum domina sciens liberam accepisset.

Si is qui statuliber erat x dare iussus dede-
rit cum iussus non est condicere eum
x Celsus scribit. Et si is cui testamento
heredi iussus erat dare et plus dederit ac
alii putavit libertatem accepit, id igitur

dedit heredi x accipere possit et referit
patrem suum Celsum existimasse se repe-
tere eum non posse. Et ipse Celsus natu-
rali aequitate motus putat repeti posse
quae sua voluntate quam constat ut
ipse ait eum qui dedit causa quae ab eo
qui accepit remunerari existimaret
vel amicitiae sibi eum futurum repe-
tere non posse opinione sua deceptum.

Subtilius quoque illud tractat an
ille qui se statuliberum putavit nec
fecerit nummos accipientis qui heredi
dedit qui ipsius heredis nummos dedit
eius neque suos qui utique ipsius fuerunt
adquisiti scilicet libertatem post ei certe
statuto competere et puto si liber ad eo de-
dit non fieri ipsius nam et cum tibi
nummos meos quasi tuos do non facio tu-
os. quid ergo tuos si hic non heredi sed
alii dedit cui putabat se iussum si
quidem peculiares dedit nec fecit accip-
ientis sicut alius prodedit aut et ipse de-
dit iam liber factus fiet accipientis quia
quam promissum sit statulibero et de pecu-
lio dare implendae condicionis causa sicut multo
his nummos salvos facere potest cum ve-
tare dare. sic enim fiet ut et statuliber
perveniat ad libertatem qui impleta condicione
accipere prohibitus et nummi non pe-
reunt sed si quem testator accipere nolu-
it adversus heredem in factum actionem agere
potest ut testatori pareatur.

Idem. Si quis accepto tulerit debitori
suo cum convenerit ut expromissorem
daret nec ille dedit potest dici condici
posse ei qui accepto sit liberatus.

Idem. Si pecuniam ideo acceperis ut
Capuam eas deinde parato tibi ad profi-
ciscendum condicio temporis vel valitudinis impe-
dimento fuit quo minus proficisceris, an
condici possit videndum. et cum per te non
steterit potest dici repetitionem cessare. Sed
cum liceat paenitere ei qui dedit procul
dubio repetetur id quod datum est nisi

a — ꝯ. Sed ne autem in culpa uel dolo est. uel qui mittimus sub custodiam eum quam alius... siue seruum fugit qui sperabat libertatem et non custodia iudicialis... ut eum fugisse qui sperabat libertatem... custodia ... de iure quidem ...

b — ꝯ Similis distinctio est. S. qui sat. co. si decessit. sed sed intellige quod est. s. e. dedi. ꝯ sed si siccus que est ... ad aliud moram eo mortuo non reperi.

forte tua interfuit · non accepisse te ob hanc
causam pecuniam nam res habet ut uerbi gratia non
dum perfectus sit ratione compositionis.
ut necesse sit eius perficiendi ut suspectus
quin necessarium fuerit ad perfectionem, iam
factum ut manifestum sit te plus forte
te quam accepisse erogasse, condictio cessa
bit. Si minimus erogatum sit, condictio locum
habebit. ita tamen ut impensas tibi prestet
eius quod ex pecunia dedisti. Si tibi seruum
quis tradiderit alienum ita ut aliquo intra
certum tempus manumitteretur. superuenien
te eius qui tradiderit, et super hec eum
tradidit et super hec eum ... et si
erit manumissus post penitentiam,
competit ei condictio. plane si non manumissus
fuerit condictio succedit. facta per eum liber-
tas sine dubium penituerat eum qui hoc de-
dit. Item si quis dederit tibi x ut
seruum emas et manumittas, deinde pe
niteat. si quidem non dum emptus, pecunia
dabitur condictio. si hoc manifestum fecerit ne
si eum postea emas, tamen penitentia affirmatur.
Si uero iam emit emptus, pecunia non faciet ip-
sum eique redemit. si p. x. que accepit
ipsum seruum quem emit restituet. aut
si ante decessisse proponatur, nichil prestab-
it. plane reppromittere eum oportet.
si in potestatem suam peruenerit, restituturum.
Sed si accepit pecuniam ut seruum manumit-
tat, isque fugerit priusquam manumitta-
tur, uidendum an condici possit. Et si quidem
distracturus erat hunc seruum et propter
hoc non distraxit quod accepit ut man-
umittat, non oportet ei condici. pla-
ne cauebit ut si in potestatem suam
peruenerit seruus restituat id quod accepit,
eo minus quo uilior seruus factus est
per fugam. plane si eum adhuc ma-
numittere uelit, isque decedit, ille non ma-
numittere noluit per fugam offensus, to-
tum quod accepit restituere eum oportet.
Sed si elegit his qui x dedit ipsum ser-
uum condicere est, aut ipsum ei com-

aut quod deest restitui. quod si distractu-
rus non erat eum oportet. id quod accepit
restituere, nisi forte diligentius eum
habiturus esset si non accepisset ut manu-
mitteret. deinde tunc eum non equum est
et fugio et toto precio carere. sed si ubi accep-
it manumitteret deinde seruus deces-
sit. si quidem mora fuit manumissioni
sequens est ut dicamus restituere eum quod
accepit. si mora non fecit, sed cum perfectus
esset ad prefecturam ut apud quem manumit-
tere posset seruus interim decessit, in-
uenius est si quidem distracturus erat ut
eo ipso usurus oportet dici nichil eum
refundere debere. cum uero summo ceteris
seruus ipsi adhuc seruum obisse, debe-
re eum si non accepisset ut manu-
mitteret, nisi forte per sententiam manumis-
sionis gratia mortis causa perbuit ut ut
a latronibus sit interfectus, ut ruina in
stabulo oppressus, ut uehiculo obtritus,
uel alio quolibet modo quo non periret, si manu-
missionis causa proficiscitur.

Item. Si ego uxorem meam pro muliere dotem dedis-
set, et pactus esset ut quoquo modo finitum
esset matrimonium ei dos redderetur,
nec fuerint nuptie secute. quia de his
casibus solummodo fuit conuentum, quibus matri-
monium scinditur. nuptie autem secute
non sint, queritur utrum mulieri con-
dictio an ei qui dotem dedit competat. Et uerum
est, in hunc quoque casum eum qui conuentum
sibi prospicere. nam quam causa non secuta repe-
ti potest et quod ob matrimonium datur, ma-
trimonio non copulato, nisi forte euidentissi-
mis probationibus mulier ostenderit in eum
casum fecisse, ut ipsi magis mulieri quam
sibi prospiceret. Sed si super pro filia dedit, ita
uenit nisi euidenter aliud actum sit, condi-
ctionem patri competere Marcellus ait.

Item. Quae dederit pecuniam mulieri putatam uiri eius
totius nomine promisit sponso et soluit, nu-
ptie deinde non interuenerunt, queritur

c — ꝯ. Si ad animum uel quod simile. a. 3.

d — ꝯ. Si cum penituit eum pecuniam debet. a. 3.

d — ꝯ. Si in uno casu unde eius... e. si pecuniam prima... Sic ergo uel refundere. s. nisi ... eo damni cum erat distracturus.

f — ꝯ. Si quo si non possit ... ꝯ non debent ... sed de ... pecuniam non fuerit manumittas ... mora interuenerit ... pecuniam ... ut fugit ... eius ... ꝯ nisi ... seruum ... retinebit.

g — ꝯ. Si euentum ... qui non ... dotata persona ... ut c. d. rei ux. ... et euenit.

h — ꝯ. Si nullo pacto ... ut c. d. ... d. ... a. ... so. ma. l. quod.

i — ꝯ. Si aut nuptie secute ... et si ... c. si dotatus ...

l — ꝯ. Si no. g. ꝯ qui in uiri ... pepigit ... in aliud ... ma. l. si ... cum dotem prima ... pacis ... qui soluerit ... nuptiis non secutis ... pepigit ... omnem ... contingeret ... secutas nuptias ... ut a. c. d. ... maiorem ... dno. ma. l. si ...

est, verum ipse potest repetere eam pecuniam quam dedisset, nam mulieri ... actione teneri non responderetur, quam putasset se exigere pecuniam sine exceptione doli mali, tum etiam si se potuisset ipsum repetere. Sed et si, cum sciret se nichil mulieri debere, quam pecuniam ad eam pertineret. Si autem verum debitor fuisset et ante nuptias solvisset, et nuptie secute non fuissent, ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri adhuc solutum manente, ut a muliere debitor compellatur, insuper cedat ei condictionis actione.

Cum fundus dotis nomine traditus, si nuptie secute non fuerint, condictione repeti potest, fructus quoque condici poterunt. Idem iuris est et in ancilla et partu eius.

Ner. Quod Servius in libro de dotibus scripsit, si inter eas personas quarum altera nondum iusta etate sit, nuptie facte sint, quod dotis nomine interim datum sit repeti posse, sic intelligendum est ut, si divortium intercesserit, priusquam utraque persona iustam etatem habeat, sit eius pecunie repetitio. Donec autem in eodem habitu matrimonii permaneant, non magis id repeti posse quam quod sponsus sponsa dotis nomine dederit, donec maneat inter eos affinitas: quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem perventurum, quamdiu pervenire potest, repetitio eius non est.

Paul. Si donaturus mulieri iussu eius sponso numeravi et nuptie secute non sunt, mulier condicet. Sed si ego contraxi cum sponso et pecuniam ea mente dedi ut, si nuptie secute essent, mulieri dos acquireretur, si non essent secute, michi redderetur, quasi ob rem datur re non secuta ego a sponso condicam.

Si ego quasi debitor mulieris pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisissem et nuptie secute fuissent, exceptione doli mali uti non potest maritus: enim suum negotium gerit et nichil dolo facit, nec decipiendus est; quod fit, si cogatur indotatam uxorem habere. Itaque adversus mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit, aut ut liberetur, si nondum solverit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in id quod mulier receptura esset, exceptionem obstare debere, quia mulier receptura esset.

Labeo. Si mulier cum in nuptura esset ei cui dotem dare vellet pecuniam que sibi debebatur acceptam fecit neque nuptie insecute sunt, recte ab eo pecunia condicetur, quia nichil interest utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa an per acceptilationem pervenerit.

Iul. Si heres arbitratu liberti certam summam in monumentum iussus sit impendere et dedit liberto pecuniam et is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur.

Paul. Cum mortis causa donatione convaluisset donator, condicet; fructus quoque et partus et quod accessit rei donate repetere potest.

Marc. Si filius contulit fratri quasi agniturus bonorum possessionem et non agnovit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.

Paul. Si procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest si dominus ratum habuit, sed ipse dominus tenetur, ut Iulianus scribit. Quod si dominus ratum non habuisset, et sic habita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repeteretur. Sed et quod ob rem datum, nec res secuta sit, ratihabitione non interveniente esset; quod furtum faceret pecunie falsus procurator, cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.

Pomp. Cum servum tuum in suspicionem furti Attius haberet, dedisti eum in questionem sub ea causa, ut si id repertum in eo non esset, redderetur tibi. Is eum tra-

dicit prefecto vigilum qui in facinore deprehensum. Prefectus vigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio dare eum tibi oportere quia et ante mortem dare eum oportuerit. Labeo ait posse et ad exhibendum agi quoniam fecerit quominus exhiberet. Sed Proculus dari oportere ita ait si fecisses eius hominem quo casu ad exhibendum agere te non posse. Sed furti nec manifesti actione teneri eum quia re aliena ita usus ut sciret se invito domino uti aut dominum si sciret prohibiturum esse.

Celsus. Dedi tibi pecuniam ut mihi Stichum dares. utrum id contractus genus pro portione emptionis et venditionis est an nulla hic alia obligatio est quam ob rem dati re non secuta? in quod proclivior sum. et ideo si mortuus est Stichus repetere possum quod ideo tibi dedi ut mihi Stichum dares. finge alienum esse Stichum sed te tamen eum tradidisse: repetere a te pecuniam potero quia hominem accipientis non feceris. et rursus si tuus est Stichus et pro evictione eius promittere non vis non liberaberis quominus a te pecuniam repetere possim.

De condictione ob turpem causam.

Paulus. Omne quod datur aut ob rem datur aut ob causam. et ob rem aut turpem aut honestam. turpem autem aut ut dantis sit turpitudo non accipientis aut ut accipientis dumtaxat non dantis aut utriusque. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest si res propter quam datum est secuta non est. Quod si turpis causa accipientis fuerit etiam si res secuta sit repeti potest.

Ulp. Ut puta dedi tibi ne sacrilegium facias ne furtum ne hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit si tibi dedero ne hominem occidas condici posse. Item si tibi dedero ut rem mihi reddas depositam apud te vel ut instrumentum mihi redderes. Sed si dedi tibi pecuniam ut secundum me in bona causa iudex pronuntiaret est quidem relatum condictioni locum esse. sed hic quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur. et non ita pridem imperator noster constituit litem eum perdere.

Paul. Ubi autem dantis et accipientis turpitudo versatur non posse repeti dicimus. veluti si pecunia detur ut male iudicetur.

Ulp. Idem est si ob stuprum datum sit vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se. cessat enim repetitio. idque Sabinus et Pegasus responderunt. Item si dederit fur ne proderetur. quoniam utriusque turpitudo versatur cessat repetitio. Quotiens autem solius accipientis turpitudo versatur Celsus ait repeti posse. veluti si tibi dedero ne mihi iniuriam facias. Sed quod meretrici datur repeti non posse ut Labeo et Marcellus scribunt. sed nova ratione non ea quod utriusque turpitudo versatur sed solius dantis. illam enim turpiter facere quod sit meretrix non turpiter accipere cum sit meretrix. Sed et si dedero tibi indicium ut fugitivum meum indices vel furem rerum mearum non poterit repeti quod datum est. nec enim turpiter accepisti. Quod si a fugitivo meo acceperis ne eum indicares condicere tibi quasi furi possum. Sed si ipse fur indicium a me accepit ut furis vel fugitivi locum proderet condictioni hic locum.

Paul. Si a servo meo pecuniam quis accepisset ne furtum ab eo factum indicaret sive indicasset sive non repetitionem fore mihi Proculus respondit.

Ulp. Perpetuo Sabinus probavit veterum opinionem existimantium id quod ex iniusta causa apud aliquem sit posse condici. in qua sententia etiam Celsus est.

Pomp. Ex ea stipulatione que per iniuriam extorta esse firmata est pecuniam repetitionem esse.

Paul. Si ob turpem causam promiseris Titio quamvis si petat exceptione doli mali.

ut inscium summoveret eum, possis tamen consulto iuris non posse te repetere: quoniam sublata propria causa stipulationis que per exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset. Porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse, et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

Item. Si vestimenta utenda tibi commodavero, deinde pretium ut reciperem dedissem, condictione me recte acturum responsum est: quamvis enim propter rem datum sit et causa secuta sit, tamen turpiter datum est. Si rem locatam tibi vel venditam a te vel mandatam ut redderes pecuniam acceperis, habebis ex locato vel vendito vel mandati actionem. Quod si ut id quod ex testamento vel ex stipulatu debebas redderes pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecunie date eo nomine erit: idque et Pomponius scribit.

De condictione indebiti.

Ulp. Et quidem si quis indebitum ignorans solvit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens se non debere solvit, cessat repetitio.

Item. Si quis sic solverit, ut si apparuisset esse indebitum vel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit: negotium enim contractum est inter eos. Itaque si ex testamento solutum sit quod Falcidia ut inofficiosum vel irritum vel ruptum apparuerit, repetetur: vel si forte multum temporis emersit, vel aes alienum emerserit, vel codicilli diu celati prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum vel deminutionem, per hoc quia aliis quoque legata relicta sunt. Nam divus Adrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est.

Pap. Idem est in solutionibus legatorum nova et inopinata causa hereditate ablata, veluti nato postumo quem heres in utero fuisse ignorabat, vel etiam ab hostibus reverso filio quem pater obisse falso presumpserat: nam utiles actiones postumo vel filio

in eos qui hereditatem evicerat dari oportere, in eos qui legatum perceperunt. Imperator Titus Antoninus rescripsit, cum heres fidei possessor in quantum locupletior factus est teneatur, nec periculum heredis meri nominis ad eum qui sine culpa solvit pertinebit.

Paul. Divus Adrianus rescripsit, si aliud testamentum proferatur.

Ulp. Nec novum ut quamvis solvit, alius repetat: nam cum minor xxv. annis inofficiose adita hereditate solutis legatis in integrum restituitur, non ipse repetit, sed competere sibi eadem que legata pertinet, anno tam, ano rescriptum est.

Paul. Si procurator tuus indebitum solverit et tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit. Quod si debitum fuisset, non posse repeti, Celsus ait: quoniam cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur ut solvat creditoribus, neque postea expectandum sit ut ratum habeat. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit et dominus ratum non habeat, posse repeti. Celsus ait, quod procuratori cum debitum solvitur, continuo liberari, nec ratihabitionem desiderari quod si indebitum accepit, ideo exigi ratihabitionem quia nec alieno nomine exigendo mandasse videtur, et ideo furtum non fieri a procuratore recepto. Idem ait, et in tutore et curatore solventibus repeti posse, neque interesse suam pecuniam an pupilli vel domini solvant.

Pomp. Quod indebitum per errorem solvitur, aut ipsum aut tantundem repetitur.

Paul. Quod nomine mariti quis solverit, si sit alius mulieri solvisse, repetere non potest, ideo debitricem mulierem.

Ulp. Si etiam sciente nihil posse dote solvente, in ea causa est ut repetere non possit.

Ulp. Si is cum quo de peculio actum est per imprudentiam plus quam in peculio

Nam et maritus

non est solutum repetere non potest.

Paul. Si fundi mihi usum fructum tibi debere falso existimans me cum tibi cederem, antequam repeterem decessisti, condictio eius ad heredem quasi indebiti transibit.

Paul. In re debitor acceptilatione liberatus est, ut animo repetere non possit solutum.

Naturaliter etiam servus obligatur, et ideo si quis nomine eius solvat, vel manumissus, ut Pomponius scribit, ex peculio cuius liberam administrationem habeat, repeti non potest. Et ob id et fideiussor pro servo acceptus tenetur, et pignus pro eo datum tenebitur, et si servus qui peculii administrationem habet rem pignori in id quod debeat dederit, utilis pigneraticia reddenda est. Et quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

Pomp. Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

Paul. Indebitum solutum condictio naturaliter et ideo et quod rei solutae accessit, venit in condictionem, ut puta partus qui ex ancilla natus sit, vel quod alluvione accessit, immo et fructus quos is cui solutum est bona fide percepit, in condictionem veniunt. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competit, ut vel possessio eorum reddatur, quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicui tradidissem, condicerem; sed et possessionem transferam, et si tibi plures sint termini praescriptionis, nuam non posset eiusmodi reddi recta tecum principium condicere agendum; et usufructuaris aliquid alterius sit, ad eius usumfructum aut debitum.

Pomp. Sub condicione debitum per errorem solutum pendente quidem condicione repetitur, condicione autem existente repeti non potest. Quod autem sub incerta die debetur, die existente non repetitur.

Ulp. Nam si cum moram faceret promissor, solutum repetere me non posse certum est.

ut, quae sic invenerat.

Idem. Quod si ea condicione dederit, quae omnimodo exstitura est, solutum repeti non potest. Licet sub ea condicione quae ampliatur, vel in incertum, si ante solvatur, repeti possit.

Pomp. Si pene cum eius antecedenti debitor liberatus est, naturalis obligatio manet, et ideo solutum repeti non potest. Cum amicus debitum tibi quod recipiat, et nihil eo quod repeti non competit, veluti si unusquisque se ut heredem possessorem falso existimans creditori hereditario solvit, hic enim neque verus heres liberatus sit, et hic quod dedit repetere potest. Quamvis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is quod accipit non ipsi, nam debitor repetitio competit, si falso existimans me debere nummos solvero quamvis autem proprium fuerit eius, si neque pro dimidia non competere condictionem, si ipsum me stichum aut pamphilum debere cum stichum debeam, et pamphilum solvam, repetam quia indebitum soluit; nec enim pro eo quod debeo interim id solvisse. Si duo rei quae debetur ingenua pretia solverint, certos autem singulos quia reperitur res et creditor ex solvisset, et quod amplius ambo solverint ambo repetere possunt.

Iul. Si heres fideiussor solverit pro nepte istius causa indebitum, ad duos reos pertinentem quae omnia competebat cum eis, et ad eos transferre licebit.

Paul. Plane si duos reos nemine promittente sub alterius obligatione, sumens ut puta stichum aut pamphilum, et puto duos cum aut decem aut denaria mille, non idem dicetur, ut hic et per prosterius petat; quia nec solvere ab initio sibi poterit. Igitur hic cum electio est creditoris cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur.

Pomp. Si et sine pure et aurum non promisisse, cum aut neutrum feci sit, aut unum pro eo incumplatum comprehensum sit, ut uno solvendo repetere alterum potero.

Cum ut excepto et certe fundum liber ex per

errore tradidi incerti condictionem ut id mihi reddatur.

Ulpianus. Eleganter Pomponius querit si quis suspicatur transactionem factam et aliquo cum herede eo quod putaret transactione dederit, que facta non est, an locus sit repetitioni, et ait repeti posse; ex falsa enim causa datum est; quod puto dicendum si transactio secuta secuta non fuerit, propter quam datum est; si vero soluta sit transactio, idem erit dicendum. Si ipse de incerta quis transegit et solvit, repetere potest, etiam quod placuit transactionem nullius esse momenti. Hoc enim imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, retineri tamen ad compensationem incerti iudicati quod tale transactione solutum est, posse. Quod ergo si appellatum sit, vel hoc ipsum incertum sit an iudicatum sit, vel an sententia valeat, magis est ut transactio vires habeat; tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de ea sententia in quiritatur que nullo remedio attemptari potest transigitur. Cum ex causa transactionis a debitore testamento cautum sit, apparet posse repeti quod datum est, quod transactio senatusconsulto infirmatur. Quidquid post transactionem nihilominus condemnatus fuerit, dolo quem id fit, sed tamen si non valet, potuit ante quam sequeretur ante litem contestatam transigere, nec voluit, contestari opponere doli exceptionem; sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus potuit exceptione doli presentem eum facere dolo, quia contra transactionem ex peius amplius petit, ideo condemnatus repetere potest, quia ex causa transactionis dedit; sane quidem quod vel condemnatus dedit, neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta; sed hic non videtur causa secuta cum transactioni non statur; cum igitur repetitio exeritur transactionis. Cum si lex ab initio dupli vel quadrupli statuat actionem, dicendum est solutum ex falsa causa etiam repeti posse.

Idem. Si is cui perpetua exceptione tueri se poterat, cavisset sibi exceptionem, per futura promisit aliquid ut liberetur, condici non potest.

Idem. Cum duo pro eo fideiusserint, et ex his alter totum solvisset, postea fideiussores quamquam placuit eique posteriori solvit, repetere tamen posse. Hoc minus quod tria non solum septem sola debita fuerant, quibus persolutis tria indebita soluta sunt.

Idem. Si non sortem quis sed usuras indebitas solvit, repetere non potest. Si sortis debitae solvit, sed si supra legitimum solvit, divus Severus rescripsit, quo iure utimur, repeti quidem non posse, sed sorti imputandum, et si postea sortem solvit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde et si ante sors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum solutae quasi sors indebita repetuntur. Quod si simul solvit, poterit dici et tunc repetitionem necessariam esse. Supra duplum autem usurae et usurarum usurae nec in stipulatum deduci nec exigi possunt, et solutae repetuntur, quemadmodum futurarum usurarum usurae. Si quis sciens indebitum solverit, nec videtur; sciens indebitum solvisse intellegitur aut solutum aut accipimus non solum si quis nec debeatur, sed si per perpetuam exceptionem peti non poterat; quare hoc quamquam repeti potuit propter solutam exceptionem solvit. Sed et Marcellus qui ducta dote fundum ducturus solvit, non petere repetitionem, Marcellus libro XX digestorum scribit, et cum manente stipulatione, si vero emplacuit rem pecunia soluta pro portione. Nam et si per stipulationem debitum quantitate maiorem pretii resolutione nostre confusio pro rei communicatione; nec enim invitus compellitur ad communionem, sed et sicut integre remanet et obligatio incorrupta, agere aut retinere, donec debita pecunia solvatur. Sed et Marcellus ait: si pecuniam debens oleum dederit pluris pretii quam pecunia debebatur, vel oleum

Tunc exceptio locum non habet, nec est utiliter; debet locum habere repetitio, et transactionis exceptio.

[illegible]

debitor oleum credidit quo maiore modo
debens superfluum olei esse repetendum, non
totum, ob hoc peremptam esse obligationem.
Idem Marcellus ait si fundi pars [illegible] ...
tur qui totum debetur existimatione facta
solutio pecunie solidi pretium fundi [illegible]
repeti posse non totum pretium, si pretiosior
virtute partium. Adeo autem perpetua excep-
tio parit condictionem, ut Iulianus libro x. scripsit:
si emptor fundi dampnaverit heredem suum
ut venditorem [illegible] liberaret,
mox venditor ignorans id tradiderit possessionem,
se eum fundum condicere. Item et si reum suum
heres suum dampnavit liberare, et ille ignorans
solvit. Item si filius familias solverit,
cui [illegible] eius peculiaris debitor, si quidem ig-
noraverit, acceptum eum pecuniam liberat;
si sciret et solvit, condicere; non sciens accipiens
indebitum solvit. Filius familias contra
Macedonianum mutuatus si solverit,
patri filio suo, si ius eius velit vindicare num-
mos, exceptione submoveri [illegible]
numerorum, sed quasi ex promisso contra-
[illegible] falso solvit repetere potest.
Heredi [illegible] possessionem [illegible] defendendam
promittit, indebitum solutum condici posse,
quod his non defendant, et debitum solutum
repeti potest. Libertus cum se putaret operas
patrono debere, solvit, condicere eum non
posse, quamvis putans se obligatum solvit, Iu-
lianus scripsit: natura enim operas patrono li-
bertus debet. Sed si non sit solute
[illegible] ... officiales [illegible]
[illegible] pecuniam et solvit repetere non
potest. [illegible] patrono exhibuit non
officiales, fabriles [illegible] ... Celsus
libro vi. digestorum putat ea cum
[illegible] neque eiusdem [illegible]
[illegible] ... opportunitate
[illegible] mutat causam [illegible]
[illegible] quis reddere potest [illegible]
[illegible] existimatione [illegible]

licet aliud praemius in quo aliud contra
[illegible] puta fundum indebitum dedi
et fructus condicio, quia homines indebitum et
sine fraude modico distraxisti, nempe
hoc solum refundere debes quod ex pretio
[illegible] in suos sumptus, pretiosiorem homines
fecit [illegible] existimari. [illegible]
proposito ut posse condicere quanti operas esse
conducturus. Sed si delegatus sit a patrono
in officiales operas, apud Marcellum libro
xx. digestorum queritur, et dicit Marcellus
non teneri eum, nisi forte in artificio sint
hee, cum velit patrono [illegible]
[illegible] si solvit officiales delegatus
non potest condicere [illegible] solvit credito
[illegible] solvit et placet [illegible]
et quisque suum recepit neque patrono [illegible]
[illegible]. Si decem aut Stichum stipu-
latus solvam quinque, queritur an possim condicere
quod ex hoc descendit [illegible]. In quo
quasi nasci [illegible] placuit autem, ut
Celsus libro vi. et Marcellus libro [illegible]
digestorum scripsit, non pro parte diminuta ob-
ligationis, [illegible] quinque solvit, in pen-
denti [illegible] ...
posse [illegible] aut Stichum et
[illegible] v. [illegible]
dicta solvisse. Si autem Stichum [illegible]
quinque eum posse condicere quasi indebita.
Sic [illegible] solutio [illegible]
[illegible] debita solventem,
et si post soluta quinque Stichus sol-
vatur [illegible] quinque et Sti-
chum reddere [illegible] audiendus. Queritur
Marcellus [illegible] quinque
[illegible] quamvis [illegible] simul soluto
[illegible] arbitrium [illegible]
Idem ait, si duo heredes sint stipulatoris,
non sic posse alii quinque solvi, alii partem
Stichi solvi. Idem, si duo sint promissoris
heredes, [illegible] non [illegible]
aut [illegible] aut [illegible] partes Stichi
fuerint solute.

Paulus. Quidam [illegible] existimatione [illegible]

[illegible]

debitum soluit. quolibet loco repeteret. Inde enim existimatione soluentis causa species repetitionis sequitur.

Ulp. Iudex si male absoluit, et absolutus sua sponte soluerit, repetere non potest.

Ulp. Interdum persona locum facit repetitioni. ut si pupillus sine tutoris auctoritate, uel furiosus uel is cui bonis interdictum est soluit. nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. et si quidem extant, uindicabuntur, consumptis uero condictio locum habebit.

Idem. Quamuis creditor idemque debitor in his causis in quibus compensatio locum non habet soluit, non habet condictionem uelut soluti indebiti, sed suam condictionem repetitione habet.

Idem. Heres quibusque hereditaria portione effici pecuniam per errorem architecti cauerit, indebiti promissi habet condictionem.

Iul. Cum his qui Pamphilum aut Stichum debet simul utrumque soluit, si ut uterque aut alter ex his decesserit interim, nam esse nihil repeteret. id enim remanebit in soluto quod superest. Fideiussor cum paciscitur ne ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam soluit, condicere et stipulare potest, et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est. Nec autem interest, fideiussor an reus eius soluat, quia si hunc fideiussori reus ipse extiterit et soluit, nec repetet, et liberabit. Mulier si in ea opinione sit ut crederet se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit non repetit. sublata enim falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest. Cum eum quem generaliter repromisit, simul est et aliquem aut Stichum debet, et ideo sicut existimaret se Stichum promisisse eum dederit, condicet. alium autem quem libet dando liberari potest.

Cels. Si in area tua aedificassem, et tu aedes possides, condictio locum non habebit, quia

nullum negotium inter nos contraheretur. Nam his quoniam debitam pecuniam soluit, uerum ipso aliquo negotio gerendo aut constituto in area sua a domino potius dominus accipit, nullum negotium contrahit. Sed et si his qui alienam aream accepisset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit, quamuis accipientis faceret, quia suam rem dominus habere incipiet, et ideo constat, siquis cum existimaret se heredem esse insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo quam per retentionem impensas seruare posse.

Idem. His cui in totum fideicommissum relictum est, et pro tertia et amplius satis dedit iudicio, et heres suis percepta uoluntate defuncti, eam exceptionem non restituit, cum dominus pecuniae non sit, et ideo quod eo nomine quoniam implendae condicionis gratia dederit, condicere repetet.

Idem. Qui ob rem non defensam soluit, quamuis postea defendere paratus est, non repetet quod soluit.

Paul. Seruus autem inscienter domino magistratum commodauit. his cum commodauit pignori eam posuit, et fugit qui accepit. non autem redditum fenerabat quam si pecuniam accepisset accepit a Titio, et reddidit magistratui. quesitum est an pecunia ab eo repeti possit. Respondit si usque pignori acceperit magistratum alienam sciens apud se pignori depositum furti eum se obligasse, ideoque si pecuniam a Titio accepisset redimendi furti causa posse repeti. sed si nescit alienam apud se depositum, non esse furem, et si pecuniam eius nomine a quo pignus acceperat a suo ei soluta esset, non posse repeti.

Iul. Seruum meum in sacris ante emi pecuniam quam soluit tibi, eamne a te repetam, eo nomine condictionem mihi esse omnino puto, siue scis meum esse, siue ignorasti.

Africanus. Fratre a fratre cum in eius potestate esset pecuniam mutuatus pt

mortem eius solutur patris, quesitum est an repeti possit. Respondit: utique quidem pro ea parte, quam ipse patri heres extitisset, repetitionem [esse]; peculio qua fiat extiti, repetiturum, si filio minus ex peculio filio ad heredem pervenisset: naturalem enim obligationem esse, que fuisset hoc ipso sublata intelligi, quod peculium patri fiat sit consecutus, quod ut si pater legatum filio eidem debitori idem fuisset, sed deductio huius debiti a patre ex eo fieret, quasi maxime consequens ei esset. Sed et quod Iulianus placeret, scilicet quod debuisset et alio post mortem patris exactum tamen iudicio cum familie herciscunde recuperatum, quod solidum sustinuisset quatenus ab his ex ceditur actiones de peculio consequi potuisset; sed et sive integra familie herciscunde agatur, ita peculium duo iure equum esse, ut ad quantitatem eius in ex primis ad solvendum preterea fortuito autem eum quem adversus extraneum defendi oporteret, longe magis in eo quod fratri debuisset, in ex primis esse prestandum.

Quesitum est si pater filio crediderit, isque emancipatus solverit, an repetere possit. Respondit: si nihil ex peculio apud patrem remansit, non repetiturum; nam manere naturalem obligationem argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio non educeret pater quod sibi filius debuisset. Contra si pater quod filio debuisset, idem emancipato solverit, non repetet; nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quod si extraneus intra annum de peculio agat, et quod pater ei debuisset computetur. Item et si extraneus herede exheredato filio filius solverit, idque ei pater debuisset, legatum nomine satis accepi; et cum fideiussor in solidum apparuit indebitum fuisse legatum, posse eum repetere existimavit.

Marcianus. Si quis cum a fideicommissario sibi cavere putat non cavit, quod indebitum plus debito eum solutum repetere posse divus Severus et Antoninus rescripserunt.

Idem. Quod exceptione perpetua tutus [erat] solutum per errorem repetere potest, si hoc nomine perpetua; nam si quis eius cum exceptione temporaria cum aliquo agitur, solutum repetere non potest, ut accidit in senatusconsulto de intercessionibus. Si vero in odium eius cui debetur exceptio datur, perpetua solutum non repetitur, veluti si filius familias contra Macedonianum mutuam pecuniam accepit et pater familias factus solverit, non repetit.

Cum is qui domus que in diem fideicommissi relicta est, ante diem fideicommissi cedentes sua impensa fecerit, deducenda esse impensam ex fideicommisso constat; si sine deductione domum tradiderit, posse incerti condictionem quasi plus debito dederit [si impensas fecit]. Patronus cum liberto ne opere a liberto petantur, quod postea solutum fuit a liberto repeti potest.

Neratius. Quod pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promisit, solutum repetitur, quia nec natura debet.

Ulpianus. Pene non solet repeti cum depensa sit.

Paulus. Si quis iurasset se dare non oportere, ab omni contentione disceditur atque ita soluta pecunia repeti posse dicendum est.

Idem. Repetitio nulla est ab eo qui suum recepit, tametsi ab alio quam vero debitore solutum est.

Iavolenus. Si is qui heredi [...] tum est rem vendidit et emptori tradidit, idque sibi mortuus debuerat non retinuit, repetere potius quam plus debito solutum per errorem recte recipietur.

Idem. Quod heredis nomine legatum legata non debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest. Sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus eos recte vindicavit; eadem causa rerum corporalium est.

Celsus. Indebitam pecuniam per errorem promisisti eam que pro te fideiussit

soluit. ergo existimo si nomine tuo soluit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore; nec ex peccato eius esse ut liberatum habeas quem potes liberari condempnasse, ut tuo nomine solueretur. si non autem fideiussor suo nomine quod non debebat ipse, a stipulatore repetere posse, quemadmodum debitor si indebitam pecuniam soluit; quoniam eius ante consequi potest, a reo autem soluit, ut mandati iudicio consequatur, si modo pro ignorantia petente exceptionem non submouerit.

Iul. Qui promisit si aliquid a se factum sit, ut certam aliquid fieri sit certe scilicet, si prius quam id fieret quod promisit dederit, non indebitum fecisse quod promisit, ac per ideo indebitum repetere potest.

Mod. His solis pecunia condicitur quibus quoquo modo soluta est, non quibus proficit.

Pomp. Quod quis sciens indebitum dedit hac mente ut postea repeteret, repetere non potest.

Iul. Ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si soluerimus repetere non possumus.

Id. Damus aut ob causam aut ob rem; ob causam praeteritam, ueluti cum ideo do quod aliquid a te consecutus sum uel quia aliquid a te factum est, ut etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit. ob rem uero datur ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit.

Paul. Dominus testamento seruo suo libertatem dedit et decem dare iussit; is suo ignorante id testamentum non ualere data sunt decem. quaeritur quis repetere possit. Paulus respondit: si ipse seruus peculiares nummos dedit, cum ei a domino id permissum non esset, manent nummi domini, eosque non per condictionem sed uindicatione petere debet. si autem alius rogatu serui suos nummos dedit, fiunt eius cui dati sunt, eosque dominus serui cuius nomine dati sunt per condictionem petere potest ... iungimus ... quam minus

Certe rata in ipsos qui nummos dedit sumitur repeti.

Pap. Ex his omnibus causis que iure non ualuerunt uel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione condictioni locus erit.

Id. Si urbana praedia locauit pro quo ... nomine accepit, alter consoluit non repetetur; si uero erit obligatus uecturas nauium quas ipse locauit aut exercuit, item mercedibus fructuum quorum opere per ipsum fuerunt locatae, etiam si ipse non locatus in ... ut domino pro ... tulit non fiet accipientis pecunia. Sed si uecturas nauium quas dominus locauit, item pensiones insularum accepit, ob incertum tenebimur, qui non est liberatus soluendo. ergo domina solet pro ... fructus possit condicione tantum quantum fructus fuerunt.

Id. Sufficit ad causam indebiti incertum esse, utrum perpetua exceptione defensio ... nam sic ... conuenitur. at si tantum consultat ... quod potius ... perpetua fieri exceptio que ad tempus est ... consultatum in ... summa ... dicitur quod ... soluitur ... petitur ut emptum quod inter certum collatum est non magis indeuitatur ... quod fieret dies debitori soluti ... interest ... uiris que calumniam habet condictionis ... obtinet.

Id. Cum indebitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est. Creditor ut procuratori suo debitum redderetur mandauit. maior pecunia soluta procurator indebitam eam conuenietur quod si nominatim ut maior pecunia solueretur delegauit, indebiti cuius delegauit erit actio, que non uidetur ... si ... contra procuratorem uos sint ...

Id. Seruo manumisso fidei commissum ... liberam ex testamento peruenit ... post acceptam ...

sine iudice peremptam ingenuus promi-
ciatis est, et interim fideiussori repeti-
tio non erit.

Idem. Si fideiussor uiui uerus soluit,
iterum peremptam repetere non potest. Si
non reus promittendi plerumque, ut per er-
rorem peremptam soluit, non repetet; quia
solutio continet naturale uinculum non
dissolutum nec tamen et fideiussor promitten-
di tenebatur.

Paulus. Iulianus uerum debitorem post
litem contestatam manente adhuc iudicio
negabat soluentem repetere posse, quia
nec absolutus nec condemnatus repetere
posset. licet enim absolutus sit, natura ta-
men debitor permanet. similemque esse dicit ei qui
ita promisit, siue nauis ex Asia uenerit
siue non uenerit, quia ex una causa alteri-
us solutionis origo proficiscitur. Sed di-
cendum est quod pure debetur, sub condicione non sol-
uendi non promittitur. plerique putant ex per-
emptione non aliter solutum repetere posse,
quam ex qua obligatione soluta adhuc incer-
tum sit. Sed scio et diuersas personas
eandem pecuniam putare et sub condicione sol-
uendi non promisisset. Sed hic definitio
et multiplicatione enim pecuniae et condicti-
onis eiusdem debitum cetera est. Scaeuola.

Tutores pupilli, qui decem creditoribus pa-
tris ex patrimonio pupilli soluerunt. Sed
postea non sufficientibus bonis pupillum
abstinuerunt, an quod amplius creditori-
bus partes pupilli solutum est, uel quod
tum quod acceperunt, restituere debeant? Respondi
nihil tamen esse, iure quod ut pupil-
lo non debeat, creditoribus aut aliis sunt
uero soluta tenentur.

Marcianus. Fideicommissum fideiussori in
stipulationem deductum, tamen si
non debetur, si fuisset quod tamen alienum esse fuit
expleri causa promissum esse debetur.

Gaius. Neratius casum refert, ut quis
id quod soluerit repetere non possit, quod de-
bitum dederit, nec lucretur, ueluti si is

qui cum eum decem dederit statuliber
dederit. nam uideo eum non uiderem condicionem
impletam stipulationis ipsam fecerunt,
nec tamen repetere eum posse quod debitum de-
derit.

Tryphoninus. Si quod dominus seruo debuit,
manumisso soluit, quamuis existimans
ei aliqua teneri actione, tamen repetere non po-
terit, quia naturale agnouit debitum. ut enim
libertas naturali iure continetur, et dominatio ex
gentium iure introducta est, ita debiti uel non debiti
ratio in condictione naturaliter intel-
legenda est.

Paulus. In summa, ut generaliter de repeti-
tione tractemus, sciendum est dari aut ob
transactionem, aut ob causam, aut propter
condicionem, aut ob rem, aut indebitum:
in quibus omnibus quaeritur de repetitione. Quod
transactionis nomine datur, licet res nu-
lla media fuerit, non repetitur. nam
si lis fuit, hoc ipsum quod a lite disceditur,
causa uidetur esse. Sin autem euidens calum-
nia detegitur, transactio imperfecta est,
repetitio dabitur. Sed quod ob causam
datur, puta quod negotia mea adiutum
putaui, licet non sit factum, quia donandi uolu-
ntate, quamuis falso inductus, repeti
non posse ... legati uel mortis
siue non sit in legatum siue acceptum fer-
atur, possumus ut repetam quod quasi non
debendi ad decem quod ea causa quae de-
di non est secuta. Item si libertate
adhuc nouum ut non potuit nonnuncupare pos-
... insti-
tutus sit et ego decem dedero manum-
issus adhiberet, nam hoc casu secuta
est. Quod ob rem datur ex bono et
aequo habet repetitionem, ueluti si ego tibi
dederim ut aliquid facias nec feceris. Et quod
indebitum repetitur, et fructus et partus resti-
tui debet deducta impensa. Item
fundo in dotem soluto, uoluntas est
et si supersit frumentum pretium repetetur.
sic ... eadem pecunia ...

[illegible]

quarte quam locare potuit. sed quatenus conducturus fuisses ... manumissum ... si satis ... per statum teneretur ad patronum eius. si ne satis non teneretur. sed post operas ei libertus et hereditatem eius restituat ... debitum non tamen quod eidem debetur. sed et quod alii debetur si alii solvatur. aut si itaque alius debebat alius qui prius debeat solvat.

Paulus. Haec adiectio ex uno et eque introducta quod alius apud alterum sine causa deprehenditur revocare consuevit.

Scaevola. Stichus testamento ei quem dominum sibi arbitrabatur libertate accepta si heredi x annos ex die mortis annuos x heredibus praestitisset, post annos praestitutam quantitatem ut iussus erat dedit. praeterea ingenuum se comperit, nec reliquorum annorum dedit, et pronuntiatus est ingenuus. quaesitum est an pecuniam quam heredibus dedit ut inceptam datam repetere qua actione possit. respondit si ea pecunia dedit que ex operis suis ... re eius cum bona fide serviret quaesiit ... se repeti.

Tutor creditori pupilli sui plus quam debebatur exsolvit, tutelae iudicio pupillo non imputavit. quaero an repetere ... ad usus creditoris heres ... respondit ...

Titius cum multos creditores haberet, inter quos ... Seium ... pecuniam Seio tamquam debitam quae iam antea fuerat soluta. quaesitum est cum postea reperiantur apochae apud Titium debitorem pecuniae solutae ... repetitio pecuniae indebite solutae competat ... heres ... Item quaesitum est ... actionibus ... solet ... contractu nulla ...

amplius est impediat repetitionem ... impedire.

Titius Gaio Seio minori xxv annis pecuniam certam credidit et alio aliquam sub usurarum nomine accepit, et Gaius Seius minor ... ad usus ... pervenit ... restitutus est ne debitum ... solveret. nec quicquam de usuris ... sortis. quas eius minor ... repetendis tractatum apud praetorem aut alio est pronuntiatum. quaero an usuras quas Gaius eius minor annis xxv quo ... creditori exsolvit heres eius repetere possit. respondit ... usurarum nomine ... solutum non posse. Item quaero si ... repeti non posse a creditore debito heres retinere eas possit. respondit nec hoc quidem.

Ulpianus. Ea est hic species ... sub condicione ... ut ... solvit ... quantitate ... non ... sed ... causam ... secuta non est ... condictione ... Sive ab initio sine causa promissum est sive fuit causa promittendi quae finita est vel secuta non est, dicendum est condictioni locum fore ... causam.

Idem. Si filio vestimenta ... convenerit ... actione ... non solum ex condicione ... puto ... actione ... quantum est ... non ... creditor ...

[illegible]

quasi sine causa datum sit, putamus condici posse. et enim vestimentis inventis quasi sine causa datum videtur.

Iul. Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt ut liberentur. nec refert omnem quis obligationem sine causa susceperit an maiorem quam oportuerit, nisi quod alias id agatur ut ei obligatio remittatur, alias ut exoneretur, veluti qui decem promisit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur ut tota stipulatio accepta fiat; at si cum v. promittere deberet, decem promisit, incerti condictione consequitur ut quinque liberetur.

Cels. Nihil refert utrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa propter quam datum sit secuta non sit.

Pap. Avunculo tuo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit: an eandem repetere possit quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem, et in delicto pari potiorem esse possessorem. quam rationem [...] suam pecuniam cum pupillus ut omnino solvat. Explicit

Liber xii. Incipit xiii. De condictione furtiva.

PAULUS. In re furtiva soli domino condictio competit.

Pomp. Condictione ex causa furtiva et furiosi et infantes obligantur, cum heredes patri extiterint, quamvis cum eis agi non possit.

Paul. Si condicatur servus ex causa furtiva, id venire in condictionem quod interest agentis, veluti si heres sit institutus, periculum subeat dominus hereditatis praestandae. quod et Iul. scribit [...] condicat, consequatur aut pretium hereditatis.

Ulp. Si servus vel filius familias furtum commiserit, condicendum esse domino id quod ad eum pervenit; in residuum noxae servum dedere potest.

Gaius. Ex furtiva causa filius familias condici potest; numquam enim condictione alius quam fur tenetur aut heres eius.

Ulp. Proinde et si ope consilio alicuius furtum fit, condictione non tenebitur, et si furti tenetur.

Idem. Si ipsum furem capite puniri contigerit, non impedimentum verissimum est condictioni. cessat enim furti quidem actio; non autem condictio tollitur. furti actio poenam petit legitimam, condictio rem ipsam. ea res facit ut nec furti actio per condictionem, nec condictio per furti actionem consumatur. certe quam cui furtum factum est, habet actionem furti et condictionem et vindicationem et ad exhibendum actionem.

Condictio rei furtive, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat; nec tantum si furtivus successerit, sed et si aliter fur heredem suum dimiserit, prius furtum ut non apud ipsum post mortem in furtivo dicendum condictionem adversus heredem durare.

Que in heredem diximus, eadem ceteris successoribus.

Idem. In re furtiva condictio ipsorum corporum competit, sed utrum tamdiu quamdiu extent, an vero et si desierint esse in rebus humanis? et si quidem optulit fur, sine dubio nulla est [...] condictio ex contumacia eius; corpus enim praestari non potest.

Si ex causa furtiva res condicatur, cuius temporis aestimatio fiat quaeritur. placet tamen id tempus spectandum quo res umquam plurimi fuit, maxime cum deteriorem rem factam fur dando non liberatur; semper enim moram fur facere videtur. ideo dicendum est etiam fructus in hanc actionem venire.

Idem. In condictione ex causa furtiva, et si non obtulit dum teneat, durat condictio.

fortassis aliquem secutum respondere non habituram mulierem condictionem. sed recte defendi non turpem causam in proposito quam nullam fuisse, cum pecunia quae daretur in dotem converti nequiret. non enim stupri sed matrimonii causa datam esse. § Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit: cessare prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committeret [...] vel magis in ea specie nulla causa dandi dotis fuit, condictio competit.

[illegible]

non propter eam que pervenit sed in solidum tenentur. dum tamen si liberi sumus, propter eam autem heres pro parte pro qua heres est tenetur.

Item. Si nec manifestus fur sit, potest condictione teneri. manifestus autem fur condictione tenebitur. Sic et prehensus non fuit a domino possessionis eius; et tamen necesse furem condictione teneri postea quam dominus prehenderit apprehenderit, et ideo non ut procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita apponit furem deprehensum aut occidisse aut fregisse aut effudisse id quod intercepit.

Et quoque qui vi bonorum raptorum tenetur condici posse.

Iul. Tandiu autem condictioni locus est, donec dominus factus dominium alio recedat rei; et ideo si eam alienaverit, condici non potest. Unde Celsus libro XII digestorum scribit: si rem furtivam dominus pure legaverit furi, heredem eius condicere non posse; sed sine ipsum, sed alii, dicendum est cessare condictionem, quod dominium sed testatoris iure dominio recessit.

Paul. Sed nec legatarius condicere potest, etenim competit condictio ei cuius subrepta est, ut heredi eius; sed nec dicam rei legate alio posse.

Ulp. Ideo eleganter Marcellus definit libro VII. ait enim: si res mihi subrepta in patrimonio maneat, condicere me posse; sed si dominium non transierit, ut si ... eleganter ait ... condictione ... stipulatus es retineas.

Ceterum ubi meum iuramus, a stipulatione extimasse, refert an cum pignori res data sit, in eam condictione actionem sicut subrepta est.

Paul. Ex re pretio subrepto pupilla sua condici posse Iulianus ait; ego in condictione pupillorum etate extimatio fieri que impetrata fuerit sua est, quemadmodum dum tamen fuerit subreptus adolevit.

tamen non sit adolescens, cuius etate sumptibus fuerit creverit.

Iul. Si servus furtivus sub condicione legatus fuerit, pendente condicione heres et sine condictione condicere; et si absolutio sequetur, erit pendente acceptum furtum servus subductus, nec ideo esse desinere furtivum; et item condictio quod de eo extinctum; nam nec petitoris, iam interest hominem recipere; hoc sive sine dolo malo furis esse desierit, eius quod interfuerit condicere indicentur; iudex estimare debebit quanti emptorem invenerit.

Cavere autem ex hac actione petitori eum cum quo agitur non debere.

Si bove subrepto et occiso, condicto et bovis et corio et carnis domino competit; scilicet si corium et caro contractata fuerint. Cornua quoque condicentur. Sed si bonis condictione bovis pretium consecutus fuerit et postea aliquid eorum decepit, si superest, condicere omnimodo exceptione summovetur; contra si corium condixit, et pretium eius consecutus, condictione offerente fure pretium bovis, deducto pretio corii, doli mali exceptione submovebitur; iure initio est in bovis subrepti; nam et iniustum et iniquum videtur condici posse.

Celsus. Quod a pupillo servus subripuit, cum nomine eius furti tenetur, condici autem ei non posse nisi ubi contractavit.

Pomp. Qui furtum in re commodata vel deposita interdum condictione quoque ex furtiva causa adstringitur, que differt ab hac actione commodati; quod etiam sine dolo malo et culpa eius interierit res, condictione tenebitur; cum commodati actione non facile ultra culpam et depositi non ultra dolum malum teneatur, si cum eo depositi agetur.

Pap. Parum refert ad tollendam condictionem offeratur servus furtivus, an in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur; nec movet presens homo fuit necne, cum mora que venerit ...

[illegible]

[illegible]

ex furto velut quadam delegatione firmatur.

Scev. Quoniam furtum fit cum quis indebitos nummos sciens acceperit: videndum si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat. et Pomp. libro viii epistolarum ipsi condicere ait ex causa furtiva: sed et me condicere si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

Paul. Iulianus ex persona filie que res amovit, candem in patrem condicticiam in peculium respondit.

Tryph. Licet fur paratus fuerit excipere condictionem, per me stetit dominum, hominem ius fuerit condicere eum perpetuo, tamdiu tamen condictionem tenere potuerint, quia videtur qui semel invito domino rem contractavit semper in restituendo ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

De condictione ex lege

Paul. Si obligatio lege nova introducta est, nec cautum eadem lege quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est.

De condictione triticaria

Ulp. Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur si certum petetur. Qui autem alias res per triticariam condictionem petet. Et generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, si que sint preter pecuniam numeratam, sive in pondere sive in mensura constent, sive mobiles sint sive soli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, et si vectigalis sit, sive ius stipulatus quis sit, veluti usumfructum vel servitutem utrorumque prediorum. Item mutuam suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causa furtiva, veluti ex causa furtiva aut immobilium abrepta.

Ite. Sed et ei qui vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit, et ita et Celsus, sed ita si dominus sit qui condicit: ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.

Ite. In hac actione si queratur res que petita est cuius temporis estimationem recipiat, verius est quod Servius ait, condempnationis tempus spectandum. si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed secundum Celsum erit spectandum. non enim novissimum vite tempus estimari, nec ad exiguum pretium estimatio rei reducatur in servo forte mortifere vulnerato. in utroque autem si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro vicesimo, habendam estimationem quanto deterior facta sit. et ideo si quis post moram servum eluscatum dederit, nec liberari eum. quare ad tempus more in his erit reducenda estimatio.

Gaius. Si merx aliqua que certo die dari debebat petita sit, veluti vinum oleum frumentum, tanti litem estimandam Cassius ait quanti fuisset eo die quo dari debuit: si de die nichil convenit, quanti tunc cum iudicium acciperetur. idemque iuris in loco esse, ut primum estimatio sumatur eius loci quo dari debuit, si de loco nichil convenit, is locus spectetur quo peteretur. quod et de ceteris rebus iuris est.

De eo quod certo loco dari oportet

Gaius. Alio loco quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere. sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum in quem daturum se promisisset, numquam accederet, quod vel data opera faceret vel quia aliis locis necessario distringeretur, non posse stipulatorem ad suum pervenire, ideo visum est utilem actionem in eam rem comparare.

Ulp. Arbitraria actio utriusque utilitatem continet, tam actoris quam rei: quod si rei interest, minoris fit pecunie condempnatio quam intentum est, aut si actoris, maioris pecunie fiat. Et haec actio ex illa stipulatione venit, ubi stipulatus sum Ephesi dari.

Si Ephesi x aut Capue hominem dari stipulatus experiatur, non debet detractio

[illegible]

d' cōdict' triticaria

alio loco exprimi, ne auferat loci utilitatem.

Scev. Nonnumquam eligit actor in stipulationibus separatim esse potestatem, sed quod dicat esse in eius arbitrio, an velit Stichum aut Pamphilum promittere, eligere posse quem solvat quamdiu vivunt. ceterum ubi alter eorum sit extinctus, eius electionem ne sit praestatio eius ambigatur, cum noluit unum praestare quem solvere debet. quemadmodum in proposito cum quis promisit Ephesi aut Capue, sicut in promissoris arbitrio ubi alio petatur, convenire non potuisse, sed petenti autem locum electum sic evenit ut sit in promissoris arbitrio an alio petatur, convenire non potuisse ambigat, quia putat posse alio peti, alio loco, sine loci adiectione. Damus igitur actionem electionem habentem ubi petatur, ubi solvatur, scilicet ante petitionem, proinde in ista magis rerum alternatio locorum alternatione ex necessitate facit actoris electionem, et mere propositum aliquid tollis ei actionem, dummus restituere reo optionem.

Si quis ita stipulatur Ephesi et Capue, hoc agit ut pro parte Ephesi pro parte Capue petatur.

Si quis insulam fieri stipuletur et locum non adiecerit, non valet stipulatio.

Si quis ita stipulatur Ephesi decem dari, si ante diem quam Ephesum pervenire possit agatur, perinde ante diem agitur, quia, ut putat, tacite dies huic stipulationi inest, quod verius puto. quod non ait eum qui Rome stipulatur hodie Carthagine dari inutiliter stipulari.

Item Iulianus tractat an is qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nichilominus possit intendere Ephesi dari oportere, et nunc scribit liberationem non contigisse atque ideo posse peti quod interest mansit, aut alias tractat et Aponius notat posse dici et si in alio loco solvatur liberationem contigisse, quamvis invitus accipere non cogatur. plane si non contigit liberatio, dicendum ait superesse petitionem integre summe, quemadmodum si quis insulam aedificaturum quam alibi promiserat alibi fecit, et ubi fecit inutiliter, superest ut fabricam suam solum persequatur.

Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est, utrum quantitati contractus debeat servire an vel excedere vel minuere quantitatem debeat, ut si interfuisset rei Ephesi potius solvere quam eo loco quo conveniebatur, ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus etiam actoris habuit rationem, cuius interdum potuit interesse Ephesi recipere, itaque utilitas actoris veniet. quid enim si traiecticiam pecuniam dederit Ephesi recepturus, ubi sub pena debebat pecuniam vel sub pignoribus, et distracta pignora fuerint vel pena commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur et res stipulatoris vilissime distracta sit? in hanc arbitrariam quod interfuit veniet, et quidem ultra legitimum modum usurarum. quid si merces solebat comparare? an et lucri ratio habeatur, non solius damni? puto et lucri habendam rationem.

Gaius. Ideo in arbitrium iudicis refertur hec actio, quia scimus quam varia sint pretia rerum per singulas civitates regionesque, maxime vini, olei, frumenti; pecuniarum quoque licet videatur una et eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius et levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius et gravibus usuris.

Ulp. Quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur nec amplius quod in ligo esset stipulatus, ut stipulatoris utilitas veniet. Sed tamen iudex qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria, absolvere reum debet cautione ab eo exacta de pecunia ibi solvenda ubi promissa est, quod et si ibi ubi oblata pecunia actori dicatur

13 3 154

ut depositi vel ex facto solvenda. non ne debebis interim sic absolvere. In summa equitatem quoque ante oculos habere debet iudex qui huic actioni additus est.

Paul. Si usuras accessionis usuras sit certo loco quod cautum arbitraria actio competit.

Pomp. Aut summa pecunia sic data fuerit ut certo loco redderetur.

Paul. Tribus bone fidei iudiciis et si in contrahendo convenit ut certo loco quid prestetur, ex empto, ut vendito, ut depositi actio competit, non arbitraria actio. Si vero dolo condicitur quod stipulatus promisit sit hac actione iure convenitur.

Afr. Centum capite cum stipulatus fueris et usuras acceperis, capitaria alio solvit sunt ab ipso promissore pecunia debetur, id est ut si alibi quam capite petatur arbitraria agi debeat. hic tantum quod extimetur, quatenus ut actoris interfuit eam summam capite potius quam alibi solvi, nec oportebit quod forte prestiterit quo minus tota centum capite solverentur. obligationem enim fideiussorum augeri, cum in re certa conceptum obligationis usuras. ibi enim due stipulationes sunt. hic autem una pecunia que dicitur est cuius executionem extimationis in arbitrio iudicis committitur. Cuius differentie manifestissimum argumentum esse puto quod si post moram factam pars pecunie soluta sit, reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat ut extimet quanti actoris interfuit eam dumtaxat summam que petatur capite solutam esse.

Ulp. Is qui certo loco petatur dare promittit nullo alio loco quam in quo promisit solvere invito stipulatore potest.

Paul. Si post moram factam quo minus capite solveretur, quia arbitraria velit stipulator agere, fideiussor acceptus sit, eius actionis nomine utemus ne expensa que ex summa iudicis accede

potest non debeatur. nec sit in obligatione cedendo utriusque quamque sorte soluta ut si capite petatur arbitrium iudicis cessat. Et magis dicat Iulianus ex c. et viginti computare debuit. et centum solutis ex universitate. tamen ex sorte quam ex pena solutum incerti ut supra sit petitio eius qui excedit sortem, et accedat pena pecunie quantitate. quod non puto admittendum, tanto magis quod creditor accipiendo penam etiam remisisse penam videtur.

Ulp. Hoc edicto pretor constituta pecunia favet naturali equitati, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam grave est fidem fallere. Aut pretor qui pecuniam debitam constituit, sic accipiendum est que vel na et mulieres de constituta tenerentur sine senatus intercessione. Sed si pupillus si nihil ex pecunia sua in rem eius versum est, sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. Sed si filius familias constituit, an teneatur queritur. Sed puto verius et ipsum constituentem teneri et patrem de peculio. Cum autem sit stipulatus, cum stipulari noluit, non constituisse videndum est de constituta expressum non posse, quia non debito constituentis se promittentis fuisse.

Campter aliud constitui quam quod debetur queritur. Sed cum iam placet posse et id quod debetur aliud pro debito constitui, et usque si quis centum aureos debens frumentum eiusdem pretii constituat, puto valere constitutum.

Debitum autem ex quacumque causa potest constitui, id est ex quocumque contractu sive certi sive incerti, et si ex causa emptionis quis pretium debeat vel ex causa dotis vel ex causa tutele vel ex quocumque alio contractu. Debitum autem vel naturale sufficit. Sed et qui honoraria actione non iure civili obligatus est constituendo tenetur. videtur enim debitum et quod iure honorario debetur. Et ideo et pater et dominus de peculio obligati si constituunt tenebuntur usque ad eam quantitatem que tunc fuit in peculio cum

[illegible]

constituerit certum, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in quantum plus est.

Iul. Quod filius familias nomine constituit se vel solutorum, quatenus peculio vel in rem versum de constituta tenebitur.

Ulp. Quod si minimus plus constituit, plus exacte quam quantum facere potest: quare verum constituit in solidum quidem tenetur, sed in minorem in quantum facere potest condempnatur. Ceterum si aut constituit quod vivente avo celebratur, ut iure pro non celebrato vel per exceptionem, an constituto teneatur quaeritur: et verius ut proponitur scribit cum non tenetur, quod debitum non est pecunia constituta est. Sed si quis ante avi iure pro tenio celebratur, unde ei sit obligatus, an constituto tenetur: et Labeo ait teneri constitutum, quamvis probus placitum adiciat Labeo, ut proprius potissimum pecunias quae nondum peti possunt constituta inducta, quamvis non imminus pluribus. Item eum utilitate ut ex die obligatus constituendo se eadem die soluturum teneatur.

Paul. Sed et si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

Ulp. Quamquam Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat. Iulianus legatum Romae constituere quod in provincia acceperat, putat convenire debere. Item et Romae promittit, si in provincia adhuc constituit se Romae soluturum, denegatur in eum actio de constituta. Et quod exigimus ut sit debitum quod constituitur, in re exactum est; non utique ut is cui constituitur creditor sit. Nam et quod ego debeo tu constituendo teneberis, et quod tibi debetur si mihi constituatur, debetur. Unde et Iulianus libro undecimo scribit: Titius epistulam ad me talem emisit: scripsi me penes me habere decem Sei, quae tibi apud me esse: volo tibi constitui, debitum.

solutionem sine controversia tenetur. Titius de constituta tenetur. Et si quis constituit alium soluturum, non se, pariter tenetur, et ita postea scribit. Item si me constituas te soluturum, teneberis; quod si me constituas Sepronium te soluturum, non teneberis. Et Iulianus scribit procuratorem constituere posse, quod propter ita interpretatur, ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino. Item tutorem pupilli constituere posse et actorem municipum et curatorem furiosi, et ipsi constituentes tenebuntur. Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi vel adulescenti ita constituatur, municipibus solvi, vel pupillo, vel furioso, vel adulescenti utilitatis gratia puto dandam municipibus, vel furioso, vel adulescenti utilem actionem. Et suo quoque constitui posse constat, et si suo constituatur domino solvi, vel ipsi servo, quale sit non debitum adicit obligationem.

Paul. Item et si ei qui fide inciderit constitutum fuerit.

Ulp. Sed et filio familias constituatur, valet constitutum; sed tamen stipulatus eam constitui suo nomine non posse; sed et quod adiectum erat, penes eum solvi ei posse.

Paul. Si mihi aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio, quod si post ea quam Titio te soluturum constitueris, solveris Titio, mihi nihilominus teneberis.

Pap. Tutores in incertum constituere tenebuntur, ut quod ei pupillo solutum est, ei quod solutum reddatur.

Paul. Item et si ex duobus reis stipulandi postea alteri constitutum fuerit, alteri per quem eius antea solutum est, ipse debet usque constitutum.

Ulp. Actorem igitur constitutum valet, si quod constituitur debitum sit, et si nullus appareat qui id debeat, ut puta si ante aditam hereditatem debitoris.

[illegible]

ut ex causa depositi vel aliis similibus constituat, quasi solvendo. nam et Pomponius scribit valere constitutum, quamvis tunc ita pecunia constituta est.

✱ Si quis centum aureos debens ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur, quia ea pecunia debita est: ergo et is qui sortem et usuras quae non debebantur constituit, tenebitur in sortem dumtaxat.

Paulus. Sed et si decem debeantur et decem et Stichum constituat, potest dici decem tantummodo nomine teneri.

Idem. Sed et si quis viginti debitor decem constituit se soluturum, tenebitur.

Ulpianus. Qui autem constituit se soluturum, tenetur, sive adiecit certam quantitatem sive non. ✱ Si quis constituerit se pignus daturum, debet hoc constitutum admitti. Sed et si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilominus teneri eum ut Pomponius scribit. Quid tamen si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum qui constituit, nisi aliud actum est. Quid si ante decessit? si mora interveniente, aequum est teneri eum qui constituit, vel in id quod interest vel ut aliam personam non minus idoneam fideiubentem praestet: si nulla mora intervenit, magis puto non teneri. ✱ Constituere autem et praesentes possumus sicut pacisci, et per nuntium et per nos ipsos, et quibuscumque verbis.

Paulus. Et licet libera persona sit per quam tibi constitui, non erit impedimentum, quod per liberam personam adquirimus, quia ministerium tantummodo hic praestare videtur.

Ulpianus. Si duo quis duo rei constituerint, ut cum alio agi possit in solidum: sed certo loco et tempore constituerit, quod potest, nec solum eo loco posse eum petere ubi ei constitutum est, sed exemplo arbitrariae actionis ubique potest. ✱ Certe probandum est, si apparet eum qui constituit neque solvere neque fecisse neque paratum fuisse, quominus fieret quod constitutum est. ✱ Ergo si non stetit per actorem, tenet actio, etiamsi per eum non stetit, sed magis dicendum est subveniendum reo. ✱ Haec autem verba praetoris "neque fecisse reum quod constituit" utrum ad tempus constituti pertinent an vero usque ad litis contestationem, trahimus dubitari potest: et puto ad tempus constituti.

Paulus. Sed et si alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec ulla iusta causa fuit non accipiendi, aequum est succurri reo aut exceptione aut iusta interpretatione, ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat: ut illa verba "neque fecisse" hoc significent, ut neque in die quo constituit fecerit, neque postea.

Ulpianus. Item illa verba praetoris "neque per actorem stetisse" eandem recipiunt dubitationem. Et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, per inde valetudine impeditus aut vi aut tempestate petitor non venerit, ipsum non teneri Pomponius scribit. ✱ Eo accedatur eum qui pecuniam quam constituebat debitam fuisse interpretatione pleniore exigendum? primum illud efficit, ut si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilominus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. Proinde temporali actione obligatum constituendo Celsus et Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare et si post tempus obligationis se soluturum constituit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituit quo erat obligatus, licet in id tempus quo non tenebatur. ✱ Bene autem hic subiungitur ut penam continet satisfactio? anteacta praestationem, et magis est ut Marcellus putat, ut rei sit praestatio. ✱ Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit sortis obligationem consumat, et tutius est dicere solutionem potius ex hac actione factam liberationem contingere, non litis contestatione, quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

[illegible gloss]

Paul. Tam sub condicione debitum, sive pure sive certo die constituatur, eadem condicione suspenditur, ut existente condicione teneatur, deficiente utraque actio depereat. Sed si is qui pure debet sub condicione constituat, ipso iure inutilis actio est. [illegible] ut duos constituit se soluturum [illegible] non minuetur periculum eo quod ex causa obligatus esse cepit, licet minueretur periculum non liberatur.

Ite. Nec enim exigit praetor [illegible] cessat, pertinet enim ad constitutam actionem.

Ite. Promissor Stichi post moram a se factam mortuo Sticho si constituit se pretium eius soluturum tenetur. Cum sine die constituas, potest quidem dici te non teneri, licet verba edicti late pateant: alioquin confestim agi tecum poterit, si statim ut constituisti non solvas: sed modicum tempus statuendum est non minus decem dierum, ut exactio celebretur. Constituto autem non facit qui solutum se constituit, sed [illegible] satisfacturum. Si quis autem constituat se satisdaturum fideiussorem vel pignora dederit, non tenetur, quia nihil intersit quemadmodum satisfaciat.

Ide. Si post constitutam tibi pecuniam hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano restituero, quoniam sortis petitionem transtuli ad alium, deneganda erit tibi pecuniae constitutae actio. [illegible]

Iul. Promissor hominis homine mortuo, cum per eum staret quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut pretium eius solvat.

Marc. Titius Seio epistulam misit: remansisse apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo idibus maiis probos: quod si ad diem supra scriptam non dedero, tunc dare debebo usuras tot.

[illegible] muliebris (?) tutelae [illegible] curatores, et in eorum (?) pupillorum [illegible] heredes, [illegible] sint inde[m]nitatem, et illius, ius substituendi et humanioris et utilioris ista interpretatio.

Pap. Illud aut illud debuit et constituit alterum, quod non constituit solvere possit. Quaesitum est: dixi non esse audiendum, si velit hodie fidem constitutae rei frangere. Si vere mutato debitore teneri me tibi [illegible] eo nomine actionem, recte de constituta agis. Sed sine [illegible] usurarum, si referendi necessitate compulsus id fecero, quamvis non dubitet modestius facere, gesserit quam ut ipse [illegible] nulla distinctio adhibetur, tamen si tuam facultatem ac meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

Scev. Quidam ad creditorem litteras ita fecit: decem quae Lucius Titius ex arca tua mutua accepit salva ratione usurarum habes penes me domine. Respondit secundum ea quae proponerentur actione de constituta pecunia eum teneri.

Ulp. Utrum praesente debitore an absente constituatur parvi refert. Hoc amplius etiam invito constitui eum posse.

Pomp. Unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis, si postquam quis constituit pro alio, dominus ei denuntiet ne solvat, in factum exceptionem dandam. Nec immerito Pomponius: nam cum semel sit obligatus qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

Gaius. Ubi quis pro alio constituit se soluturum, adhuc is pro quo constituit obligatus manet.

Paul. Qui iniuriarum vel furti vel vi bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur.

[illegible]

Idem. Si quis duobus pecuniam constituerit tibi aut Titio, etsi stricto iure propria actione pecuniae constitutae manet obligatus etiam si Titio solverit, tamen per exceptionem adiuvatur.

Scaev. Lucius Titius Seium debitorem accessit, usque persuasit Publio Maevio, quod hereditas ad eum pertinet, et fecerit ut epistulam in eos exponeret debitorem sese esse, qui heredem patrui sui constitueret, quod adiceret epistulae suae quod usuras suas eadem pecuniae pervenerint. Quaesitum est, cum ad pupillum Maevium ex hereditate Lucii Titii nihil pervenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conveniri possit, an per exceptionem imposita (?). Respondit nec civili nomine actionem competere, nec de constituta, si ea quae proponerentur.

Idem. Is qui sub usuras nomine quod ex causa supra scripta amisit, an repeti possit. Respondit summam quae praestetur repeti posse.

Commodati vel contra.

Ulp. Ait praetor: Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo. Huius edicti interpretatio non est difficilis. Unum solummodo notandum, quod qui edictum concepit commodati fecit mentionem, cum Pacuvius utendi fecit mentionem. Inter commodatum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli. Sed ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae soli est, idque et Cassius existimat. Vivianus amplius etiam habitationem commodari posse. Sed impuberes commodati actione non tenentur, quoniam nec constitit commodatum in pupillo sine tutoris auctoritate, usque adeo ut etiam, si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non tenetur, quia ab initio non constitit.

Paul. Nec in furiosum commodati actio danda est. Sed ad exhibendum adversus eos dabitur, ut exhibita res vindicetur.

Ulp. Sed mihi videtur, si locupletior pupillus factus sit, dandam utilem commodati actionem secundum divi Pii rescriptum. Commodata autem res tunc proprie intellegitur, si nulla mercede accepta vel constituta res tibi utenda data est. Alioquin mercede interveniente locatus tibi usus rei videtur: gratuitum enim debet esse commodatum. Sive heres eius qui commodatum accepit pecuniae qualis est conveniatur, ... facultatem totius rei restituendae habeat, tunc enim ei condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conveniat. Et si filio familias servove commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso directo agi poterit. Sed si ancillae vel filiae familias commodaverit, dumtaxat de peculio erit agendum: nam notandum ex causa doli eam personam patris vel domini condemnari, si ipsi usque quaque domini vel patris factum dumtaxat venit, ut vult ubi in utroque ancipi... commodatum actione distinguitur.

Sed propter commodatum id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.

Gaius. Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

Ulp. Si ut certo loco vel tempore reddatur commodatum convenit, officio iudicis inest rationem loci vel temporis habere. Si quis hac actione egerit et oblatam litis aestimationem susceperit, rem offerentis facit. Nunc videndum est quid veniat in commodati actione, utrum dolus an et culpa an vero et omne periculum. Et quidem in contractibus interdum dolum solum in deposito, nam

quia nulla utilitas eius versatur apud quem deponitur merito dolus praestatur solus. nisi forte et merces accessit. tunc enim ut est et constitutum etiam culpa exhibetur. aut si hoc ab initio convenit ut culpam et periculum praestet is penes quem deponitur. Sed ubi utriusque utilitas vertitur ut in empto, ut in locato, ut in dote datum, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa praestatur. Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur. et ideo verior est Quinti Mucii sententia existimantis et culpam praestandam et diligentiam. et si forte res extimata data sit, omne periculum praestandum ab eo qui extimationem se praestaturum recepit.

Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est nichil eorum esse imputandum ei qui commodatum accepit nisi aliqua culpa interveniat. proinde et si incendio vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur, nisi forte cum posset res commodatas salvas facere suas praetulit.

Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare. Sed an etiam hominis commodati custodia praestetur apud veteres dubitatum est. nam interdum et hominis custodia praestanda est si vinctus commodatus est, vel eius etatis ut custodia indigeret. certe si hoc actum est ut custodiam is qui rogavit praestet, dicendum erit praestare.

Sed interdum et mortis damnum ad eum qui commodatum rogavit pertinet. nam si tibi equum commodavero ut ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati tenebitur. idem erit et in homine. plane si sic commodavi ut ad bellum duceres, meum erit periculum. nam et si servum tibi tectorem commodavero, et de machina ceciderit, periculum meum esse. Sed ego ita verum puto, si ita tibi commodavi ut in machina operaretur. ceterum si ut de plano opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinae culpa factum minus diligenter non ligatae, vel ab ipso, ut funium perticarumque vetustate, dicendum quod culpa contingit rogantis commodatum ipsum praestare debere. nam et Mela scripsit, si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui neglegentius machinam colligavit.

Quin immo et qui alias re commodata utitur, non solum commodati verum furti quoque tenetur, ut Iulianus libro undecimo digestorum scripsit.

Denique ait si tibi codicem commodavero et in eo chirographum debitorem tuum cavere feceris, ego hoc interlevero, si quidem ad hoc commodavero ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio. si minus, neque certioravi te et chirographum esse scriptum, et teneris mihi commodati, immo ait etiam furti, quoniam aliter re commodata usus es, quemadmodum qui equo quem ut vectus esset commodatum est utitur, furti tenetur. Idque adeo aut diligentiam in re commodata praestandam ut etiam ea quae sequuntur rem commodatam praestari debeat. ut puta equam tibi commodavi quam pullus comitabatur, etiam pulli te custodiam praestare debere veteres voluerunt.

Interdum plane dolum solum in re commodata qui rogavit praestabit, ut puta si quis ita convenit, vel si sua dumtaxat causa commodavit, sponsae forte suae vel uxori quo honestius culta ad se deduceretur, vel si quis ludos edens praetor scaenicis commodavit, vel ipsi praetori quis ultro commodavit.

Nunc videndum in quibus speciebus commodati actio locum habeat, et est apud veteres de huiusmodi speciebus dubitatum.

Rem tibi dedi ut creditori tuo pignori dares. dedisti. non repignoras ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum

ceciderit, quod ego puto verum esse. Nisi vicarius intervenerit: tunc enim ut in contractu ex locato conducto agendum erit. Plane si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. Idem Labeo ait, si sine culpa absit res pignerandi, creditor aut nolit reddere pignus, competere et adhuc dumtaxat commodati, ut tibi actiones adversus eum praestes; alterius culpa a me videtur, sive tantum solum pignora sive solutum sit pretium. Plane ut iis ceteraque quae convenit eum agnoscere qui commodatum accepit. Si me rogaveris ut servum tibi cum lance commodarem et servus lancem perdiderit, periculum ad te respicere: nam et lancem videri esse commodatam. Quare culpam in ea quoque praestandam. Plane si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit non teneri, nisi custodiae praestitit culpam. Si cum me petisses ut numeraturo tibi commodarem argentum ad numerandum, vel praeteriturum fuero, tunc petisses ut id sequenti die faceres, et commode argentum conferre non posse, ubi res autem perierit, qua actione agi possit, cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse utrum posita apud me periculum spectare, si minus ad eum penes quem relictum est. Ego puto commodati quidem agendum, verum custodiam eum praestare debere penes quem res relicta sit, nisi aliud nominatim convenit. Si duobus vehiculum commodatum sit vel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto digestorum quaeri posse utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. Et ait duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse, nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere. Usum autem balinei quidem vel porticus vel campi uniuscuiusque in solidum esse: neque enim minus me uti quod et alius uteretur. Verum in vehiculo commodato vel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam. Sed esse verius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur, et si alter conventus praestiterit, liberabit alterum, et ambobus competit furti actio.

POMPONIUS. Ut altero agente alterius actio contra furem tollatur.

ULPIANUS. Sed nec quaeritur an ... egit, an ipse solus debeat commodati conveniri, an et celsus ... convenitur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo convenire alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri et absolvi, si tamen adversus securitatem eius huic commodatori actionem videlicet necessario cedat. Si forte capi ... commodati actione ... nam et si adversus ipsum huic aqua actione commodatori competitum est ut commodati agendo remittat actionem ... agendo ... minus consecuturus ... ex causa commodati ... tur ...

POMPONIUS. Rei commodatae et possessionem et proprietatem retinemus.

ULPIANUS. Nemo enim commodando rem facit eius cui commodat.

PAULUS. Et qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est in quam accepit, nihil praestare eum si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecerit, verum est: nam si culpa eius fecerit deteriorem, tenebitur. Si ... necessarii amplius sit ei quam commodata res est, convenitur ... meae ... volo pretium exigere ... tantum praestare ... et ideo furti habebit actionem ... si quae ego mandavero ... remitteret periculum meum erit sicuti ...

[illegible]

...uo ipse eum voluit commisit eius culpa imperavit, si sine causa accepit.

Paulus. Quin tamen idoneum hominem eligere debeat, ut recte id perferri possit.

Ulpianus. Si mea causa voluntate tamen commodata re missus quis eam acceperit, aufugit, si dominus ei dare iusserat, domini periculum: si commodandi causa misit, ut referretur res commodata, eius cui commodata est periculum.

Pomponius. Si quam commodatam accepi sine appretiatione, pretio rei nomine commodati condemnetur, ei cedendum est, ut re per eum dominus experiatur. Si quae questio fuerit, vel quae ex periculo quod ei acciderit, veluti si iumenta ea quae locata sunt ... ipsum, quae ... dedit. Neque enim aut eam rem quaesitum est, oportet per vim quae periculo eius sit. Si liber homo qui bona fide serviebat, qui suo re commodaverit, videamus an habeat commodati actionem. Nam et vellus suum aufert ... si ... aliquid facere vel possessionibus uti experiri possit. Et in commodato erit dicendum, nec obstat quod non habet intentio, eo qui nos bona fide nobis serviret, contra nos habituri...

Plerumque enim id accidit, ut extra id quod agitur tacita obligatio nascatur, veluti cum per errorem indebitum solvendi causa datur.

Ulpianus. Si servus meus rem meam sciente nolle me commodatam commodaverit, et furti nascitur actio, et praeterea commodati, non excusatur ut tua.

Paulus. Commodare possumus etiam alienam rem quam possidemus, tamen et scientes alienam possidemus.

Marcellus. Ita ut si fur vel praedo commodaverit, habebit commodati actionem.

Paulus. In commodato haec pactio ne dolus praestetur rata non est. Contraria commodati actio etiam sine principali moveri potest, sicut et ceterae quae dicuntur contrariae.

Si ex facto heredis agatur commodati, in solidum condemnatur, licet ex parte heres sit.

Sicut autem voluntatis et officii magis quam necessitatis est commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit, id est postquam commodavit, tunc finem praescribere et retro agere atque intempestive usum commodatae rei auferre non officium tantum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque. Geritur enim negotium invicem, et ideo invicem propositae sunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudae voluntatis fuerat, converti in mutuas praestationes actionesque civiles. Ut accidit in eo qui absentis negotia gerere inchoavit: neque enim impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius si is non coepisset: voluntatis enim est suscipere mandatum, necessitatis consummare. Igitur si pugillares mihi commodasti, ut debitor mihi caveret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem vel testes adhibuissem. Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut etiam sciens vitiosa commodaveris: adiuvari quippe nos non decipi beneficio oportet. Ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile esse dicendum est.

Duabus rem commodantibus recte de altero agi posse commodati Iulianus scripsit, quia et tantundem vel ... sit, quod proprie scripsit. Nam etiam quae certum ... putat vel, cum commodavit, non recte actum de singulis partibus. Et re commodata ... per procuratorem cedentes in potestate tradiderunt, ... ipso iure ... aut rem in partem reddere, aut quam accepisti videre.

Gaius. In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, ita ut tantum eos casus non praestet, quibus...

[illegible]

resisti non possit, veluti mortes servorum que sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus et piratis et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res ut eam rem peregre secum ferat. alioquin si cui ideo argentum commodaverim quod is amicos ad cenam invitaturum se diceret, et id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione etiam piratarum et latronum et naufragii casum prestare debet. Hec ita si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res. At si utriusque, veluti si communem amicum ad cenam invitaverimus tuque eius rei curam suscepisses et ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio quasi dolum tantum prestare debeas. sed videndum est ne et culpa prestanda sit, ut ita culpe fiat estimatio sicut in rebus pignori datis et dotalibus estimari solet. § Sive autem pignus sive commodata res sive deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solum iste sunt actiones de quibus loquimur, verum etiam legis Aquilie; sed si qua earum actum fuerit, alie tolluntur. ¶ Possunt iuste cause intervenire ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet, veluti de impensis in valitudinem servi factis, queve post fugam requirendi reducendique eius causa facte essent. nam cibariorum impense naturali scilicet ratione ad eum pertinent qui utendum accepisset. Sed et id quod de impensis valitudinis et fuge diximus ad maiores impensas pertinere debet; modica enim impendia verius est ut sicuti cibariorum ad eundem pertineant. ¶ Item qui sciens vasa vitiosa commodavit, si ibi infusum vinum vel oleum corruptum effusumve est, condempnandus eo nomine est. Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id et recto iudicio quo cum eo agitur potest salvum habere iure pensationis. Sed fieri potest ut amplius esset quod invicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur quia ea res casu intercidit aut sine iudice restituta est; dicemus necessariam esse contrariam actionem.

Iul. Ad eos qui servandum aliquid conducunt aut utendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est: qua enim cura aut diligentia consequi possumus ne aliquis damnum nobis iniuria det?

Id. Argentum commodatum si tam idoneo servo meo tradidissem ad te perferendum ut non debuerit quis estimare futurum ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

Afr. Rem mihi commodasti, eandem surripuisti; deinde cum commodati ageres, nec ante scirem subreptam, iudex me condempnavit et solvi; postea comperi ante esse subreptam. quesitum est que mihi actio sit. respondi quidem furti non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore. ¶ In exercitu contubernalibus vasa utenda communiter dedi, deinde unus ex his subreptis eis ad hostes perfugit, et postea sine vasis receptus est. Et ideo mihi cum contubernalibus commodati actionem esse constat pro cuiusque parte; sed et illum eius furti nomine agere posse, quia nova captivitas sequitur. Sed et rem peculiarem tuo utendam commodaveris eaque a servo meo surripiatur, agere meum furti posse servi nomine.

Paul. Si servus quem tibi commodaverim furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum si quid in curationem eius impendisses, an furti agendum sit queritur. et furti quidem non

¶ Immo in solid. ut s. e. l. uincet ...
¶ pro qua quidem l. ac.
¶ culpa tua precedente ... j. locati ...
¶ Fiat j. t. pr. si servus ... mandati ... j. locati ...

... quod commodatum ungitur aut pulvino est [?] aut commodati tenetur [?] ... cum sciens tale esse [?] in uno ignorantia commodavit.

Pomponius. Si commodavero tibi equum quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interveniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati. Nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

De pigneratitia actione.

Ulpianus. Pignus contrahitur non sola traditione, sed et nuda conventione, etsi non traditum est. [?] ... contractum sit pignus nuda conventione. Videamus, si quis aurum ostenderit quasi pignori daturus et aes dederit, obligavit aurum pignori, et consequens est ut aurum obligetur, non autem aes, quia in hoc non consenserit. Et e contrario si quis cum aes pignori daret, adfirmavit hoc aurum esse et ita pignori dederit, videndum erit an aes pignori obligaverit, et numquid quia in corpus consensum est, pignori esse videatur: quod magis est. Tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum quem fecit.

Pomponius. Si creditor rem pignori datam vendiderit et tradiderit, tuque eos nummos creditori [?] quos ille solvit ei creditori cui pignus tenetur [?], tibique eo convenerit ut eam quam iam vendiderat pignori teneas [?]: nihil te egisse constat, quia rem alienam pignori acceperis; ex eventu tamen pignus ... habere coepisse, in quantum ad rem pertinuisse [?], quod tua pecunia pignus sit liberatum.

Item. Si quis [illegible] creditori eo quo minus pecuniam reddidisset ei pignus usque perfectam administrationem [?] exceptionem eo conveniente industria ad id posuit, latro aut furtive [?] agere cum debitore posse, ad exhibendum ...

... et [?] agente de contraria pigneraticia actione capiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude pignoris, nec noxam [?]. Sed per fallaciam ablatum [?] intelligitur.

Ulpianus. Si convenit de distrahendo pignore sive ab initio sive postea, non tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere. Sed et si non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur ut liceat distrahere, si modo non convenit ne liceat. Ubi vero convenit ne distraheretur, creditor si distraxerit furti obligatur, nisi ei ter fuerit denuntiatum ut solvat et cessaverit solvere.

Pomponius. Tam[?] ius est sive [illegible] pignori pervenerint sive [illegible] aut [illegible] aut loco contraxerit [?].

Item. Quamvis convenerit ut fundum pigneratitium tibi vendere liceret, nihilo magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is qui pignus dederit, quia tua causa id caveatur. Sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum dicit. Quid enim si multo minus sit quod debeatur, et hodie pluris vendere possit pignus quam postea? Melius autem est dici eum qui dedit pignus posse vendere et accepta pecunia solvere id quod debeatur, ita tamen ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praestanda. Invitum enim creditorem cogi vendere satis inhumanum est. Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, si id faeneret, usuram eius pecuniae praestare debet ei qui dedit pignus; sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuram praestari oportet. Quod si eam depositam habuerit, usuras non debet.

Paulus. Sin autem tardius superfluum restituat creditor id quod apud eum depositum est, ex mora et usuras debitori [dabit].

13

... hoc nomine praestare cogendus est.

Pomponius. Si necessarias impensas fecerim in servum aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pigneraticiam actionem habebo. finge enim medicis, cum aegrotaret servus, dedisse me pecuniam et eum decessisse, item insulam fulsisse vel refecisse et postea deustam esse nec habere quod possem retinere.

Si pignori plura mancipia data sint et quaedam certo pretio ita venierint, ut creditor evictionem eorum praestaret, creditum suum habeat: reliqua mancipia potest retinere, donec ei caveatur, quod evictionis nomine promisit indempnem eum futurum.

Si unus ex heredibus debitoris portionem suam solverit, tamen tota res pignori data venire poterit, quemadmodum si ipse debitor portionem solvisset.

Si annua bima trima die triginta stipulatus acceperim pignus pactusque sim, ut, nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eum mihi liceret, placet, antequam omnium pensionum dies veniret, non posse me pignus vendere, quia eis verbis omnes pensiones demonstrarentur: nec verum est sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent. sed omnibus diebus praeteritis, si una pensio soluta non sit, pignus potest venire: sed si ita scriptum sit: si qua pecunia sua die soluta non erit, statim competit ei pacti conventio.

De vendendo pignere in rem pactio concepta est, ut omnes contineantur. Et si quidem debitoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heredes eius iure vendere, sicut in creditorum actum esset.

Cum pignus ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob cetera quoque, veluti usuras et quae in id impensa sunt.

Ulpianus. Si rem alienam mihi debitor pignori dedit aut malitiose in pignore versatus sit, dicendum est locum habere contrarium iudicium.

Non tantum ob pecuniam, sed et ob aliam causam pignus alicui dederit, ut pro se fideiubeat.

Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit possessio ad creditorem.

Omnis pecunia exsoluta esse debet aut eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pigneraticia actio. Satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat, sive fideiussoribus sive reo dato sive pretio aliquo vel nuda conventione, nascitur pigneraticia actio. Et generaliter dicendum erit, quotiens recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si ut ipse voluit sibi cavit, licet in hoc deceptus sit.

Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pigneraticia experiri.

Et si ante solutionem egit pigneraticia, licet non recte egit, tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi.

Gaius. Quod si non solvere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

Ulpianus. Solutum non videtur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito vel si fideiussor conventus fuerit: novata autem debiti obligatione pignus perimitur, nisi convenit, ut pignus repetatur.

Si quidem tibi pecuniam pignus accepero, nec contraria pigneraticia actio tenetur, nulla solutione facta: et enim si accepto lata sit pecunia, ut contrahatur ob quam pignus contractum est, ut stipulatu autem dumtaxat de pecunia non perdenda factum est.

Si in sortem dumtaxat, vel in usuras obstrictum pignus est, eo soluto propter quod obligatum est, locum

-ter pigneratitia, sive autem usque summa pecunie reducte, sive non sint pignus meis obligatum sit, quamdiu quid ex his debetur, pigneratitia cessabit. quia et eas quas quis supra modum promisit, nam licet penitus illicite sint.

Si creditoris plures heredes extiterint, et uni ex his pars eius solvatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria affici, sed possunt totum fundum vendere oblato debitori eo quod coheredi eorum solutum est: que sententia non est sine ratione.

Solutam autem pecuniam accipiendum est non solum si ipsi cui obligata res est, sed et si alii soluta voluntate eius, vel ei cui heres extitit, vel procuratori eius, vel servo pecuniis exigendis preposito. unde si domum conduxeris, et eius partem mihi locaveris, egoque locatori tuo pensionem solvero, pigneratitia adversus te potero experiri. nam Iulianus scribit solvi ei posse: et si partem tibi, partem ei solvero, tantundem erit dicendum. plane in eam dumtaxat summam invecta mea et illata tenebuntur, in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem insule frivola mea tenerentur. videtur autem tacite et cum domino edium hoc convenisse, ut non pactio cenacularii proficiat domino, sed sua propria.

Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur, adeo ut nec per procuratorem plerumque vel tutorem adquiratur: et ideo ipsi actione pigneratitia convenientur. sed nec mutat, quod constitutum est ab imperatore nostro posse per liberam personam possessionem adquiri: nam hoc eo pertinebit, ut possimus nobis pignoris obligati possessionem per procuratorem vel tutorem apprehendere, ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquiret. Hypotheca vero, cum is vel tutor rem pignori dedit, ipse agere pigneratitia poterit. quod imperator ita prodit, sicut mandavi pignora dari.

Gaius. Velum uxor tenui ... cui expensa est aliis quibus pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

Ulp. Si vendiderit creditor pignus, convenerit autem inter ipsum et emptorem, ut si solverit debitor pecuniam pretii, emptori liceat emptorem rem suam recipere, scriptum ob hanc conventionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem. sed et ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione adversus emptorem agere.

Venit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato: venit et custodia: vis maior non venit.

Paul. Ea igitur que diligens paterfamilias in suis rebus prestare solet a creditore exiguntur.

Ulp. Creditor cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere: et si predium fuit pigneratum, et de iure eius repromittendum est, ne forte servitutes cessante uti creditore amisse sint.

Paul. Tutor, qui pupillo pignus tuendus est ... si licet non pupilli pecuniam accipiat, ideo est, et maior adolescens ut furiosi.

Contraria pigneratitia creditori actio competit: proinde si rem alienam vel alii pigneratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamvis et stellionatus crimen committat. sed utrum ita demum, si scit, an et si ignoravit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contractum, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorum scribit. sed si sciens creditor accipiat vel alienum vel obligatum vel morbosum, contraria ei non competit.

Etiam vectigale predium pignori dari potest: sed et superficiarium, quia hodie utiles actiones

xiii 13 9 160

supfinaris tantum.

Marc. Sane diuus sev. et ant. rescripsit ut sine diminutione in credi soli sibi obligavit.

Paul. Si convenit ut nomen debitoris mi pignori tibi sit tuenda est a ptore hec conventio ut et te in exigenda pecunia et debitore adversus me si cum eo experiar tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuit exactam pecuniam tecum pensabis. si vero corporis alicuius id quod acceperis erit tibi pignoris loco. Cum in pignore datus sit ususfructus qui postea accreverit pignori cedit. eadem causa est alluvionis. Si fundus pigneratus venierit manere causam pignoris quia cum sua causa fundus transeat. sicut in partu ancille qui post venditionem natus sit. Si quis caverit ut silva sibi pignori esset navem ex ea materia factam non esse pignori Cassius ait. quia aliud sit materia aliud navis. et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse ait. queque ex silva facta natave sint. Servus in peculiare si pignori dederit tuendum est. silvam peculii administrationem habuit. nam alienare eius res potest.

Marc. Eadem et de filio f. [illegible] ugemus.

Paul. Aliena res pignori dari voluntate domini potest. sed et si ignorante eo data sit et ratum habuit pignus valebit. Si plures res simul pignori dentur equalis omnium causa est. Si per creditorem stetit quominus ei solvatur recte agitur pigneraticia. sed et si in dubium et si soluta sit pecunia. tunc pigneraticia actio inhibenda est velut si creditor pignus suum emit a debitore.

Lab. Domo pignori data et area eius tenebitur. est enim pars eius. et contra ius soli sequitur edificium.

Ulp. Si pignore subrepto furti egerit creditor totum quidquid percepit debito eum imputare pp. constituitur et verum est si culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo quod ex condictione furtiva consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione prestitit creditori vel condictione an debito sit imputandum videamus. et quidem non oportere id ei restitui quod ipse ex furti actione prestitit peraeque relatum est et traditum. et ita Papinianus libro nono questionum ait. Iul. pap. ait et si inventus causam furti pignoris tradiderit que pignori acceperit. nam si egit quo interest causa furti est quadruplum sit consecutus inde nec restituet. et quod consecutus est nec debito imputabit. Si ipso iure pignori cedit competit ei et destructiva pigneraticia actio quamvis ipse fructus suos non faciat. apparet enim fructus vendicari extantes possunt. et consumpti dici pretium si eis creditor tantumque possessor fuit. Si post distractum pignus debitor qui precario rogavit ut admitteretur pign. id planum ponentem contractu vendito tenetur. Si creditor cum venderet pignus duplam promisit. nam usu fere evenit et convictus erat condemnatus an regressum pigneraticie contrarie actionis. et post dici est regressum. si modo sine dolo et culpa sic vendidit. et ut pater familias diligens gessit. si vero nullum emolumentum talis venditio attulit. sed tanti vendere quanti vendere potuit et sine ulla promissione regressum non habere.

Triph. Nec enim amplius a debitore quam debitam summam consequi potest. Cum stipulatio usurarum fuerat et post quinquennium fructus quamprimum erat obligati consecutus est vinctus eam e pretio restituit. et medio tempore usuras a debitore petere potest quamvis nihil ei solutum est. ut autem non possit palam factum est. si simplum promisit do lie exceptione te

ppellendus erit. a usurarum petitione. quia ampliorem usum percepit pro eo quod a debitore acceperit.

Ulp. Eleganter apud me quaesitum est, si impetrasset creditor a Caesare, ut pignus possideret, idque evictum esset, an habeat contrariam pigneraticiam actionem; et videtur finita esse pignoris obligatio et a contractu recessum. Immo utilis actio ex empto accomodanda est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum eius intersit; et compensationem habere potest creditor, si forte pigneraticia vel ex alia causa cum eo agetur.

Contrario. Receptos nummos solvit creditori: an habet pigneraticiam actionem, qui soluta pecunia? Queritur; et constat neque pigneraticiam eum agere, nisi liberari possit, quia ipsius pecunia non videtur soluta, veris receptoribus videtur nummos non reddidisse.

Cum vendiderit creditor pignus pluris quam debitum erat, non dum autem pretium ab emptore exegerit, an pigneraticia conveniri possit ad superfluum reddendum, an vero expectari debeat, quoad emptor solvat? Ut sustineat actiones adversus emptorem arbitrio, nonnecesse urgendum ad solutionem creditorem, aut si nondum exegerit, mandare ei actiones adversus emptorem periculo tamen creditoris. Quod si accepit iam pecuniam, superfluum reddit in pigneraticia. Convenit fructus pignorum datos male tenuit creditor, ut fructus debitum minuat. Plane si per malitiam suam eos amiserit, ut ... ut obtulit pretium ut perdi dicendum est, pigneraticia creditorem non teneri, quatenus superfluum in aliam rem ut aliud impetratum faceret coegit. Illud pignus in malle solutum.

Item. Si fructus pigneratos iure usus fuerit creditor ... ita imbu

putas, ut voluntate debitoris erit actio contraria? Quod si nihil interest? Sed si quid ex artificiis necessariis erit actio contraria non nisi sit, ut agatur, sumptus curare pro quantitate super tum debitoris.

Sicut enim negligere creditorem dolus et culpa quam praestat non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam creditor, ut gravis sit debitori ad recipiendum: puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisse, ut magni pretii faceres. Alioquin non est aequum, aut quaerere me alios creditores, aut cogi distrahere quod velim receptum, aut tibi paenitentia coactum derelinquere: medie igitur haec a iudice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor neque onerosus creditor audiatur.

Item. Non est mirum, si ex quacumque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, cum etiam saepissime rescriptum. Et secundo est ubi iussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

Item. Petenti mutuam pecuniam creditori, cum pecuniam ad manum debitor non haberet, species auri dedi pignori, ut apud alium creditorem poneret. Si solutae pecuniae receptasque eas usque ... praestet, exhibere iubendum est. Quod si nunc apud creditorem creditoris sint, voluntate domini nexae videntur. Sed ut liberentur, tradantur, unde eam ipsa actio adversus suum creditorem competit.

Item. Si creditor, qui pignori accepit, a domino missa eius possessione fuerit, in factum actionem petente eo et litis exactum consecutus sit, per debitorem eandem rem petens exceptione summovetur, nisi forte offerat ei debitor quod pro solutum est. Cessionis praestari non

[...]mine pignus accepit. actio pigneraticia adversus dominum creditori competit.

Id. Si rem alienam bona fide emeris, mihique pignori dederis ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinet pignus esse, et sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

Paul. Quintus Mucius: creditor cum ad diem pecunia non solveretur, ratem in flumine auctoritate sua retinuit: postea quod flumen crevit, ratem abstulit. si invito debitore retinuisset, eius periculo ratem fuisse: si vero debitor sua voluntate concessisset ut retineretur, culpam dumtaxat expectandam, non etiam maiorem.

Afr. Si servus pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxae deditione relinquere: quod si sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedere, nihilominus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indemnem me praestet. eadem servanda esse Iulianus ait, et cum depositus vel commodatus servus furtum faciat.

Marc. Cum debitore qui alienam rem pignori dedit, post creditor contraria pigneraticia agere, et si solutum debitum sit.

Id. Si pecuniam debitor solverit, potest pigneraticia actione uti ad reciperandam antichresin: nam cum pignus sit, hoc verbo poterit uti.

Marcell. Titius cum credidisset pecuniam Sempronio, et ob eam pignus accepisset fundum, ut distraheret ex pacto, si creditori pecunia non solveretur, petit a creditore ut fundum certo pretio emptum haberet, et cum impetrasset, epistulam quasi vendidisse fundum creditori significavit, emisit. quaero an hanc venditionem revocare possit, offerendo sortem et usuras quae debentur. [respondit] convenit fieri, eaque perpetua esse, revocare non posse.

Flor. Cum et sortis nomine et usurarum aliquid debetur ab eo qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum usuris quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si cum parum idoneum se esse sciat, eligit quo nomine exonerari pignus suum malit. Pignus manente proprietate debitoris solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen et precario et pro conductione debitor re sua uti.

Paul. Si quis in pignore pro auro aes subiecisset creditori, qualiter teneatur? quaesitum est. in qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri: quod si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit. sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est saepissime rescriptum. Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam mihi obligaverit nec me de hoc certioraverit, eodem crimine plectetur. plane si ea res ampla est et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debet cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneraticiam et de dolo actionem, quia nullo captus est, qui pignus secundum accepit.

Paul. Si pignus mihi traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem, quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, cum et animus mihi retinendi sit et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

Marcell. Pupillo capienti pignus propter metum pigneraticiae actionis necessaria est tutoris auctoritas.

Mod. Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est, ut

creditor pignus sibi compensatione pe-
cuniae suae ex tempore possideat et fructus
[illegible] compensando accipiat. Verum
expletis [illegible] creditor cum summa [illegible]
[illegible] testamento cavit ut [illegible]
[illegible] fundum. Et actionem
quam [illegible] emerit. Cum non
emisset hoc testamentum [illegible]
signavit. Gaius Seius [illegible] debitor
queritur quod significat [illegible]
sibi [illegible] cum nullum [illegible]
[illegible] proferatur. Si solum [illegible]
ut creditor [illegible] fructum cepit [illegible]
modo. Contractu pignoris non [illegible]
quod debitor testamentum creditoris in quo
se emisse pignus expressit signasse
proponitur.

Paulus. Debitor creditoris pignus
quod creditor frustra emit, [illegible] nul-
la exceptione. Per summoveatur. Si pi-
gnus petat aut dominium vendicet, et nec
totum debitum offerat, creditori pignus
restituere cogetur. Debitoris filius
qui manet in potestate patris, frustra
pignus a creditore patris petit, an[illegible]
minus [illegible] ideo sponsionis debito-
ris [illegible] eius possessionem accepit dominus
pater obtinebit. Pecuniam quasi
[illegible] patris [illegible] debitor pig-
noratur. Soluta pecunia creditor
ponere pignoris quae [illegible] apud eum
sunt restituere debet. Nec quicquam ampli-
us praestare cogitur. Itaque si medio tempore pign-
ora creditor pignora [illegible]. Domino solven-
te pecuniam quam debuit, secundum pigno-
ris neque praestatio, cavitur ne in retentione
[illegible].

Paulus. Rem alienam pignori dedi-
sti. Deinde dominus rei eius esse coepisti. Da-
tur utilis actio pigneraticia creditori. Non
est idem dicendum, si ego Titio qui rem
meam obligaverat, heres extitero. Hoc enim modo pignoris per-
secutio concedenda non est creditori. Nec

[illegible] sustineat apud [illegible]
pigneraticiam actionem exercere de-
bitum. Quia et pecuniam debitor. Sed si debitor
[illegible] de pignore ut ex suo instrumento
arguatur [illegible] resistit. Quoniam
[illegible] actio movetur.

Paulus. Creditor instrumento quod de pigno-
re dato proponitur ut supplicium [illegible]
usuris restituat [illegible] agitur. Nec
audiendus erit. Sive enim [illegible]
[illegible] cum [illegible] quae [illegible]
[illegible] creditori negotium ge-
rit.

Scaevola. Si pignori creditori obli-
gavit [illegible] instrumentis [illegible]
[illegible] mediatione vellet.
[illegible] via est [illegible]
[illegible] quod alias probare non pote-
rit, petit a creditore ut instrumen-
tum [illegible] iudici exhibeat.
Quo non exhibente, minoris litem esti-
mavit. [illegible] prius est [illegible]
[illegible] pecuniam petit ut pi-
gnus vendat [illegible] oppo-
sita [illegible]
[illegible]. Respondi non teneri
[illegible] facultate subducta debitor
[illegible] posse debitorem pecuniam so-
luta pigneraticia agere [illegible]
[illegible] ante pecuniam solutam
[illegible] creditore agi.
Titius pecuniam mutuam accepit a Gaio
Seio sub pignore cautionis [illegible]
[illegible] Titius [illegible]
[illegible] anno [illegible] [illegible] ad
annonam [illegible] postea [illegible]
Gaius Seius creditoris [illegible]
[illegible] quae ex [illegible]
[illegible] debitor [illegible] creditor [illegible]
[illegible] debeat. Respondi [illegible]
[illegible] nomine [illegible] accidisset
non teneri.

Explicit liber XIII. Incipit XIIII. De exercitoria actione. Rubrica.

ULPIANUS

Utilitatem huius edicti patere nemo est qui ignoret. Nam cum interdum ignari cuius sint condicionis vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus, equum fuit eum qui magistrum navi imposuit teneri, ut tenetur qui institorem tabernae vel negotio preposuit, cum sit maior necessitas contrahendi cum magistro quam institore. Quippe res patitur ut de condicione quis institoris dispiciat et sic contrahat; in navis magistro non ita, nam interdum locus tempus non patitur plenius deliberandi consilium. Magistrum navis accipere debemus cui totius navis cura mandata est. Sed si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem, quamquam ex delicto cuiusvis eorum qui navis navigandae causa in nave sint, detur actio in exercitorem. Alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi. Siquidem qui magistrum preponit, contrahi cum eo permittit; qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos curare debet. Magistri autem imponuntur locandis navibus vel ad merces vel vectoribus conducendis armamentisve emendis; sed et si mercibus emendis vel vendendis fuerit prepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. Cuius autem condicionis sit magister iste nichil interest, utrum liber an servus, et utrum exercitoris an alienus; sed nec cuius etatis sit intererit, sibi imputaturo qui preposuit. Magistrum autem accipimus non solum quem exercitor preposuit, sed et eum quem magister; et hoc consultus Iulianus in ignorante exercitore respondit. Ceterum si scit et passus est eum in nave magisterio fungi, ipse eum in nave magisterio fungi ipse eum imposuisse videtur. Quae sententia ut placuit Pomponio, omnia enim facta magistri debet prestare qui eum preposuit, alioquin contrahentes decipientur; et facilius hoc in magistro quam institore admittendum propter utilitatem. Quid tamen si sic magistrum preposuit ne ei liceret alium preponere? An adhuc Iuliani sententiam admittimus, videndum est. Finge enim et nominatim eum prohibuisse ne Titio magistro utaris. Dicendum tamen erit eo usque producendam utilitatem navigantium. Navem accipere debemus sive marinam sive fluviatilem sive in aliquo stagno naviget sive schedia sit. Non autem ex omni causa pretor dat in exercitorem actionem, sed eius rei nomine cuius ibi prepositus fuerit, id est si in eam rem prepositus sit, ut puta si ad onus vehendum locatum sit, aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel si quid reficiende navis causa contractum vel impensum est, vel si quid naute operarum nomine petent. Quid si mutuam pecuniam sumpserit, an eius rei nomine videatur gestum? Pegasus existimat, si ad usum eius rei in quam prepositus est fuerit mutuatus, dandam actionem, quam sententiam puto veram. Quid enim si ad armandam instruendamve navem vel nautas exhibendos mutuatus est? Unde querit Ofilius, si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio. Et ait, si hac lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi cur talem preposuerit; quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit quod ad navis causam accipit, contra esse. Quam distinctionem Pedius probat. Sed et si in pretio rerum emptarum fefellit magister, exercitoris erit periculum, non creditoris. Sed si am

instruendamve

Quid si creditor expressit se ad hoc dare, nam si creditor consilium fraudandi creditores ... dabit actio ... ut j. e. l. f.

Sempre intelligas nisi liquido possit imputari creditori. j. e. l. f.

lo mutuatus utitur cum quis navis
refectionem crediderit, puto etiam huic ce-
dendam actionem, qui in navem credidit.
Igitur praepositio certam legem dat contra-
hentibus. quare si eum praeposuit navi
ad hoc solum, ut vecturas exigat,
non ut locet, quod forte ipse locaverit,
non tenebitur exercitor, si magister
locaverit. vel si ad locandum tantum, non
ad exigendum, idem erit dicendum.
aut si ad hoc, ut vectoribus locet, non ut
mercibus navem praestet, vel contra, modum
egressus non obligabit exercitorem. sed et
si ut certis mercibus eam locet praepositus est,
puta leguminibus, cannabae, ille mar-
moribus vel alia materia locavit, dicendum
erit non teneri. quaedam enim naves
onerariae, quaedam ut ipsi dicunt ypnegiane
sunt. et plerosque scio mandare,
ne vectores recipiant, et sic ut certa re-
gione et certo mari negotietur, ut ecce
sunt naves quae Brundusium ut
a Cassiopa, vel a Dyrrachio vectores
traiciunt, ad onera inhabiles. item quae-
dam capaces ad flumina, ad mare
non sufficientes. ¶ Si plures sint ma-
gistri non divisis officiis, quodcumque
cum uno gestum erit, obligabit
exercitorem. ¶ Si divisis, ut alter loca-
to, alter exigendo, pro cuiusque officio obliga-
bitur exercitor. Sed et si sic praeposuit,
ut plerumque faciunt, ne alter sine altero
quid gerat, qui contraxit cum uno sibi im-
putabit. ¶ Exercitorem autem eum
dicimus, ad quem obventiones et redi-
tus omnes perveniunt, sive is sit navis
dominus, sive a domino navem per aversionem
conduxit, vel ad tempus vel in perpetuum.
Parvi autem refert, qui exercet, masculus sit
an mulier, pater familias an filius
familias an servus. pupillus autem si
navem exerceat, exigimus tutoris auc-
toritatem. Est autem nobis electio, utrum
exercitorem an magistrum convenire velimus.

¶ Sed ex contrario exercenti navem adversus eos,
qui cum magistro contraxerunt, actio non pol-
licetur, quia non eodem auxilio indige-
bat. sed aut ex locato cum magistro,
si mercede operam ei exhibet, aut si gratuitam,
mandati agere potest. Solent plane praefecti
propter ministerium annonae, item in provinciis
praesides provinciarum extra ordinem eos iuva-
re ex contractu magistrorum. ¶ Si is qui
navem exercet in aliena potestate erit,
eiusque voluntate navem exercet, in sol-
idum datur. licet autem detur actio in
eum cuius in potestate est qui navem
exercet, tamen ita demum datur, si voluntate
eius exerceat. ideo autem ex voluntate
eius in solidum tenetur, qui habet in
potestate exercitorem, quia ad summam
rei publicae navium exercitio per-
tinet. ¶ Institorum autem non idem us-
us est. ea propter in tributum dumtaxat vo-
cantur, qui contraxerunt cum eo qui in
merce peculiari sciente domino negotiatur.
¶ Sed si sciente dumtaxat, non etiam volente,
cum magistro contractum sit, utrum quasi
in volentem damus actionem in so-
lidum, an vero exemplo tributoriae da-
bimus? In re igitur dubia melius
est verbis edicti servire, et neque scientiam so-
lam et nudam domini patrisve in navi-
bus onerare, neque in peculiaribus
mercibus voluntatem extendere ad soli-
di obligationem. et ita videtur et Pompo-
nius significare, si sit in aliena potestate,
si quidem voluntate gerat, in solidum
eum obligari, si minus, in peculium.
¶ In potestate autem accipiemus utrius-
que sexus vel filios vel filias vel servos
vel servas. si tamen servus peculiaris vo-
luntate filii familias in cuius peculio
erat, vel servus vicarius eius navem
exercuit, pater dominusve, qui voluntatem
non accommodavit, dumtaxat de pe-
culio tenebitur, sed filius ipse in
solidum. plane si voluntate domini vel

patris exercent, in solidum eos teneri. Praeterea et servus, sine ipsius voluntate ad modum, in solidum invenitur obligatus. Ceterum quia autem et sicut cum magistro eius gestum fuerit, duntaxat pollicetur praetor actionem, tenetur ut et quae cum ipso exercitore sit contractum pater dominus in solidum tenebuntur. Haec actio ex persona magistri in exercitorem datur. Et ideo si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest. Sed si quid sit solutum, si quidem a magistro ipso, minuitur obligatio. Sed et si ab exercitore, sive suo nomine, id est propter honorariam obligationem, sive magistri nomine solverit, minuitur obligatio, quoniam alius pro me solvendo me liberat. Si plures navem exercent, cum quolibet eorum in solidum agi potest.

Gaius. Ne in plures adversarios distringatur qui cum uno contraxerit.

Paul. Nec quicquam facere quotam quisque portionem in nave habeat, eumque qui praestiterit societatis iudicio a ceteris consequuturum.

Ulp. Si tamen plures per se navem exerceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur: neque enim invicem sui magistri videntur. Sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in solidum poterunt conveniri. Sed si servus plurium navem exercent voluntate eorum, idem placuit quod in pluribus exercitoribus. Plane si unius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur. Et ideo puto in superiore casu in solidum omnes teneri. Si servus sit qui navem exercuit voluntate domini, et alienatus fuerit, nihilominus is qui eum alienavit tenebitur; proinde et magistro defuncto tenebitur. Haec enim actiones perpetuo et heredibus et in heredes dantur. Proinde et si servus qui voluntate domini exercuit decesserit, etiam post annum datur haec actio, quamvis de peculio ultra annum non detur.

Paul. Si eum qui in mea potestate sit magistrum navis habeas, mihi quoque in te competit actio si quid cum eo contraxero. Idem est et si communis servus noster erit. Ex locato tamen mecum ages, quod operas servi mei conduxisti, quia et si cum alio contraxisses, ageres mecum ut actiones quas eo nomine habui tibi praestarem, quemadmodum cum libero, si contraxisses, experieris. Quod si gratuitae operae fuerint, mandati ages. Si filius vel servus navem exercebit, cum magistro eius contraxero, nihil obstabit quominus adversus magistrum experiar actione quae mihi vel iure civili vel honorario competit. Nam et cuivis alii non obstat hoc edicto quominus cum magistro agere possit. Hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur. Si unus ex his exercitoribus cum magistro navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit.

Paul. Si servus non voluntate domini navem exercuit, si sciente, quasi tributoria, si ignorante, de peculio actio dabitur. Si idem servus voluntate dominorum exercent navem, in singulos dabitur in solidum actio.

Afr. Lucius Titius Stichum magistrum navi praeposuit. Is pecuniam mutuatus cavit se in refectionem navis eam accepisse. Quaesitum est an non aliter Lucius Titius exercitoria teneatur quam si creditor probaret pecuniam in refectionem navis esse consumptam. Respondit creditorem utiliter acturum, si cum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset ut refici deberet. Etenim ut non oportet creditorem ad hoc adstringi ut ipse navis curam suscipiat et negotium domini gerat, quod certe futurum sit si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse, ita illud exigendum.

ut sciat intra se esse. Cuiusque autem magi-
stri quis sit praepositus, quod certe alter
sit non potest: quia si unusquisque sa-
ret navium reficiendarum pecuniam esse cre-
ditam, in ea civitate navis, ut refici de-
beret, multo tamen maiorem pecuniam accre-
ditam fuisse, quam ad eam rem esset neces-
saria, non debere in solidum adversus
dominum navis actionem dari. Quod autem
illud extimandum, an in eo loco pecu-
nia credita sit, in quo id propter quod credeba-
tur comparari potuit. Quid enim, inquit, si
ad velum emendum in eiusmodi
insula pecuniam quis crediderit, in qua
omnino comparari non potest? Et in summa ali-
quam diligentiam in ea re creditorem debere
praestare. Eadem fere dicenda ait et si
de institoria actione quaeretur. Nam
tunc quoque creditorem scire debere ne-
cessariam esse mercis comparationem, cui em-
endae servus sit praepositus, et sufficere,
si in hoc crediderit, non etiam illud
exigendum, ut ipse curam suscipi-
at an in hanc rem pecunia erogata sit.

De lege Rhodia de iactu

Paulus. Lege Rhodia de iactu ca-
vetur, ut si levandae navis gratia iac-
tus mercium factus est, omnium contribu-
tione sarciatur quod pro omnibus datum
est.

Idem. Si laborante nave iactus fac-
tus est, amissarum mercium domini, si mer-
ces vehendas locaverant, ex locato
cum magistro navis agere debent: is de-
inde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conduc-
to, ut detrimentum pro portione communicetur,
agere potest. Servius quidem respondit
ex locato cum magistro navis agere
debere, ut ceterorum vectorum merces retineat,
donec portionem damni praestent. Immo etsi non retineat
merces magister, ultro ex locato habiturus
est actionem cum vectoribus. Quid enim si vectores
sint, qui nullas sarcinas habeant?
Plane commodius est, si sint, retinere
eas. At si non totam navem conduxerit,
ex conducto aget, sicut vectores, qui lo-
ca in navem conduxerunt: ex conducto agent.
Aequissimum enim est commune detrimentum fieri
eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti
sunt, ut merces suas salvas haberent. Si
conservatis mercibus deterior facta sit navis,
aut si quid exarmaverit, nulla facien-
da est collatio, quia dissimilis earum rerum
causa sit, quae navis gratia parentur,
et earum, pro quibus mercedem aliquis accepe-
rit: nam et si faber incudem aut malle-
um fregerit, non imputaretur ei qui
locaverit opus. Sed si voluntate vectorum vel
propter aliquem metum id detrimentum factum
sit, hoc ipsum sarciri oportet. Cum in
eadem nave varia mercium genera complures
mercatores coegissent, praetereaque multi
vectores servi liberique in ea navigarent,
tempestate gravi orta necessario iactura
facta erat: quaesita deinde sunt haec: an omnes
iacturam praestare oporteat, et si qui ta-
les merces imposuissent, quibus navis
non oneraretur, velut gemmas mar-
garitas? et quae portio praestanda est?
et an etiam pro liberis capitibus dari oporteret?
et qua actione ea res expediri possit?
Placuit omnes, quorum interfuisset iac-
turam fieri, conferre oportere, quia id tri-
butum observatae res deberent: itaque
dominum navis etiam pro portione obliga-
tum esse. Iacturae summam pro rerum pretio
distribui oportet. Corporum liberorum aesti-
mationem nullam fieri posse. Ex
conducto dominos rerum amissarum cum nau-
ta, id est cum magistro, acturos. Itine-
re agitatum est, an etiam vestimentorum
cuiusque et anulorum aestimationem fieri opor-
teat: et omnium visum est, nisi si qua con-
sumendi causa imposita forent: quo in
numero essent cibaria: eo magis quod, si
quando ea defecerint in navigationem, quod quis-
que haberet, in commune conferret. Si
navis a piratis redempta sit, Servius
Ofilius Labeo omnes conferre debere aiunt

… nec voluntate aliorum omisit et se nolente alii … ut s. e. l. …
— a. Et ita levande navis. ac.
— b. Et s. qui res amiserunt in navi similia. ac.
— c. Et ita quamvis hoc … si dampnum … [illegible]

quorum pretiis avexerunt. cum pretiis
quas (?) sunt. nec conferendum eos qui suas
merces redemerint. Portio autem pro
estimatione rerum que salve sunt et ea-
rum que amisse sunt prestari solet. nec ad
rem pertinet si hee que amisse sunt plu-
ris venire poterunt. quoniam detrimenti non
lucri fiet prestatio. Sed in his rebus quarum
nomine conferendum est estimatio debet ha-
beri non quanti empte sint sed quanti venire
possint. Servorum quoque qui in mare
perierunt non magis estimatio facienda
est quam si egri in nave decesserint
aut aliqui sese precipitaverint. Si quis
ex vectoribus solvendo non sit hoc detrimen-
tum magistri navis non erit. nec enim
fortunas cuiusque nauta excutere debet.
Si res que iacte sunt apparuerint ex-
oneratur collatio. quod si iam contributio
facta sit tunc hi qui solverint agent ex loca-
to cum magistro ut is ex conducto experi-
atur et quod exegerit reddat. Res autem
iacta domini manet nec fit apprehendentis quia pro
derelicto non habetur.

Papirius. Cum arbor aut aliud navis ins-
trumentum removendi communis periculi causa
iactum est contributio debetur.

Callistratus. Navis onuste levande
causa quia intrare flumen vel portum non po-
tuerat cum onere si quedam merces in sca-
pham traiecte sunt ne aut extra flumen peri-
clitetur aut in ipso ostio vel portu eaque sca-
pha summersa est ratio haberi debet inter eos
qui in nave merces salvas habent cum his
qui in scapha perdiderunt proinde tamquam si iactu-
ra facta esset idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat.
Contra si scapha cum parte mercium salva
est navis periit ratio haberi non debet eorum
qui in nave perdiderunt quia iactus in tribu-
tum nave salva venit. Sed si navis que
in tempestate iactu mercium unius mer-
catoris levata est in alio loco summersa
est et aliquorum mercatorum merces per urina-
tores extracte sunt data mercede
rationem haberi debere eius cuius merces in na-
vigatione levande navis causa iacte sunt
ab his qui postea sua per urinatores ser-
vaverunt Sabinus eque respondit. Eorum vero qui ita
servaverunt invicem rationem haberi non
debere ab eo qui in navigatione iactum
fecit si quedam ex his mercibus per urina-
tores extracte sunt. eorum enim merces
non possunt videri servande navis causa
iacte esse que periit. Cum autem iac-
tus de nave factus est et alicuius res que
in navi remanserunt deteriores facte sunt
videndum est an conferre cogendus sit quia non
debet duplici damno onerari et collationis
et quod res deteriores facte sunt. Sed
defendendum est hunc conferre debere pro
presenti pretio rerum. Itaque verbi gratia si vicenum
merces fuerunt duorum et alterius res aspergi-
ne decem esse ceperunt. illius autem res inte-
gre sunt pro viginti conferat. hic pro x. Potest
et tamen dici etiam illa sententia distinguentibus
nobis deteriores ex qua causa facte sunt. id est utrum
propter iacturam nudatis rebus dampnum secutum
est an alias erat iacentes velut alicubi iace-
rent merces in angulo aliquo et unda pene-
travit. tunc enim conferre debebit. an
ex priore causa collationis onus pati debe-
ret quod iactus et hunc lesit. adhuc
si aspergine propter iacturam res deteriores facte sunt.
Et distinctio subtilior adhibenda est.
quod plus sit in dampno quam in colla-
tione. si viginti res .xx. fuerunt et col-
latio quidem facit .x. dampnum autem duo.
deducto hoc quod dampnum passus est re-
liquum conferre debeat. quid ergo si plus
in dampno est quam in collatione. ut pu-
ta .x. aurei res deteriores facte sunt. duo
autem collationis sunt. indubitate utrum-
que onus pati non debet. Sed hic videa-
mus numquid et ipsi conferri oporteat. quid
enim interest iactas res meas amise-
rim an nudatas deteriores habere cepe-
rim. nam sicut ei qui perdiderit subvenitur
ita et ei subveniri oportet qui deteriores
propter iactum res habere cepit. hec Papi-
rius Fronto respondit.

Hermogenianus. Amisse navis dampnum

videndum est an conferre cogendus
sit quia non debet duplici dampno
onerari et collationibus et quod res
deteriores facte sunt. h.

… compitatio ut pote quod dampnum quod dedit aliquo ab omnibus … [illegible]
— p. Et scilicet deteriorate. Io. — q. Et rex … Io.
— r. Et alibi tamen … [illegible]
— s. Et … [illegible]
— t. Et … [illegible]
— u. Et … [illegible]
— x. Et … [illegible]

collationis contributio non sarcitur, perinde quam si quis res suas ex naufragio liberaverit. Nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salva navi consultum est. Certe ut navis cum mercibus usque in portum perducta sit, contributionis lex locum (habet).

Iul. Navis adversa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antemna, Hipponem delata est, ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis Ostiam navigavit et onus integrum pertulit. Quaesitum est an hi quorum onus fuit nautae pro damno conferre debeant. Respondit non debere: hic enim sumptus instruendae magis navis quam conservandarum mercium gratia factus est.

Paul. Cum depressa navis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare, tamquam ex incendio.

Iul. Qui levandae navis gratia res aliquas proiciunt, non hanc mentem habent ut eas pro derelicto habeant, quippe si invenerint eas ablaturos, et si suspicati fuerint in quem locum eiectae sunt, requirent: ut perinde sint ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit mox cum aliis reversurus ut eam auferret.

Lab. Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio quod in nave mortuum est vectura tibi non debetur. Paul. Immo quaeritur quid actum est, utrum ut pro his qui impositi an pro his qui deportati essent merces daretur: quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro nauta si probaverit impositum esse mancipium.

Si ea condicione navem conduxisti ut ea merces tuae portarentur, easque merces nulla necessitate nauta coactus in navem deteriorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit, et merces tuae cum ea nave perierunt in qua novissime vectae sunt, habes ex conducto locato cum priore nauta actionem. Paul. Immo [...] simul eodem navigationis tempore, ut quia navis periit cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. Idem erit si prior nauta publice retentus navigare cum tuis mercibus prohibitus fuit. Idem iuris est si ea condicione conduxit, ut tamen poenam tibi praestet nisi ante constitutum diem merces tuas eo loco exposuisset in quem devehendas eas merces locasti, nec per eum steterit quominus remissa sibi ea poena spectaret. Idem iuris in eodem genere contractionis observabimus, si probatum fuerit nautam morbo impeditum navigare non potuisse. Idem dicemus, si navis eius vitium fecerit sine dolo malo et culpa eius.

Si conduxisti navem amphorarum duo milium et ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium debes. Paul. Immo si aversione navis conducta est, pro duobus milibus debetur merces; si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes quot portasti.

De institoria actione

Ulp. Aequum praetori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conveniri. Sed non idem facit circa eum qui institorem praeposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus adquisitis sibi actionibus; si autem vel alienum servum vel etiam hominem liberum, actione deficietur: ipsum tamen institorem vel dominum eius convenire poterit vel mandati vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait debere dari actionem ei qui institorem praeposuit in eos cum quibus contraxerit.

Paul. Eo nomine quo institor contraxit, in solidum, ut res sua fuerit, non potest.

Ulp. Institor appellatus est ex eo quod negotio gerendo instet, nec multum facit tabernae sit praepositus an cuilibet alii negotiationi.

Epistola Eudemonis Nichomedis ad Antoninum imperatorem. Domine imperator Antonine, naufragium facientes in Italia direpti sumus a publicanis Cicladas insulam habitantibus. Antoninus dixit Eudemoni: Ego quidem mundi dominus, lex autem maris. Lege Rodiorum iudicetur nautica in quibus nulla nostrarum ei lex adversatur. Hoc autem ipsum et divus Augustus iudicavit.

... si afferat fabulas ad pec. l. ... et similia ... de pec. ... [illegible] ... vel c. de rep. ... restitui. l. si. ac.

b ... ab aliquibus ad fori ... sic statutis ... officium ... ac.
c ... prefectum ... so.
d ... ad [illegible] ... in taberna ... [illegible]

cauponibus et aliis negotiationibus.

Paulus. Cum interdum etiam ad homines honestos adferant merces et ibi vendant. nec mutat causam actionis locus vendendi emendive, cum utroque modo verum sit institorem emisse aut vendidisse.

Ulpianus. Cuicumque igitur negotio praepositus sit, institor recte appellabitur. Nam et Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit vel eo quem quis aedificio praeposuit vel frumento coemendo, in solidum eum teneri.

Labeo quoque scribit, si quis pecuniis faenerandis, agris colendis, mercaturis redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri. Sed et si in mensa habuit quis servum praepositum, nomine eius tenebitur. Sed et eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii vel lintearii dant vestem circumferendam et distrahendam, quos vulgo circitores appellamus. Sed et muliones quis proprie institores appellari, fullonum et sarcinatorum praepositus, stabularii quoque institorum loco habendi sunt. Sed et si quis navicularius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas et sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scribit. Idem Labeo ait: si cocionem vel pollinctorem servum habueris, isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et furti et iniuriarum actio competet. Idem Labeo ait: si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos panem ei praestaret, conturbaverit, dubitari non oportet quin, si permiserit ei ita accipi, teneri debeat. Item si fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis quibus tabernam instructam tradiderat imperaret, praeter cuius praepositionem vestimenta discipulus accepisset et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum. Plane si adfirmaverit mihi recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur.

Non tamen omne quod cum institore geritur obligat eum qui praeposuit, sed ita, si eius rei gratia cui praepositus fuerit contractum est, id est dumtaxat ad id quod eum praeposuit. Proinde si praeposui eum ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione. Item si forte ad emendum eum praeposuero, tenebor dumtaxat ex vendito. Sed neque si ad emendum, et ille vendiderit, neque si ad vendendum, et ille emerit, debebit teneri: idque Cassius probat. Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces praeposito, locus est institoriae, idemque et si ad pensionem pro taberna exsolvendam: quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. Si ei quem ad vendendum emendumve oleum praeposuit, mutui oleum datum sit, dicendum erit institoriam locum esse. Item si institor, cum oleum vendidisset, anulum arrae nomine accepit neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam eius rei gratia praepositus est, contractum est: nisi forte mandatum ei fuit praesenti pecunia vendere: tunc enim si pignus in furtum ob pretium accepit institor, ... [illegible] ... esse. Sed si ... [illegible] ... institore institoria opportere, etiam eius rei sequela. Si quis institor sit praepositus, ignorante eo decessit qui praeposuit, heres ei extiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio tamen eum oportebit. Sed et si non adita hereditate cum eo contractum est, aequum est ... equum est teneri quasi institoria actione. Sed si pupillus heres ... ut tutor vel curator institorem praeposuerit, dicendum erit veluti a domino praeposito dandam institoriam actionem.

Paulus. Sed et impuberi pupillo ... [illegible]

ceterum institoria actio cum in rem ... pri-
ratione est.

Ulp. Sed et si quis ignorante me in meam rem praeposuerit et ratum habuero, idem erit dicendum. Parvi autem refert quis sit institor, masculus vel femina, liber an servus proprius vel alienus. Item quisquis praeposuit: nam et si mulier praeposuit, competet institoria exemplo exercitoriae actionis; et si mulier sit praeposita, tenebitur etiam ipsa. Sed et si filiafamilias sit vel ancilla praeposita, competit institoria actio. Pupillus autem institor obligat eum qui eum praeposuit institoria actione, quoniam sibi imputare debet qui eum praeposuit.

Gaius. Nam et plerique pueros puellasque tabernis praeponunt.

Ulp. Verum si ipse pupillus praeposuerit, si quidem tutoris auctoritate obligabitur, si minus, non.

Paul. Eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus locupletior est.

Ulp. Sed et si pupillus heres extiterit ei qui praeposuerat, aequissimum erit pupillum teneri quamdiu praepositus manet: removendus enim fuit a tutoribus, si nollent opera eius uti. Sed et si a minore viginti quinque annis erit qui praeposuit, auxilio aetatis utetur non sine causae cognitione.

De quo palam proscriptum fuerit ne cum eo contrahatur, is praepositi loco non habetur. Non enim permittendum erit cum institore contrahere, sed si quis nolit contrahi, prohibeat: ceterum qui praeposuit tenebitur ipsa praepositione. Proscribere palam sic accipimus claris litteris, unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed in evidenti. Litteris utrum graecis an latinis? puto secundum loci condicionem, ne quis causari possit ignorantiam litterarum. Certe si quis dicat ignorasse se litteras vel non observasse quod

— Ceterum [...] posset [...] cum omnes fere sciant [...] et hic [...]

propositum erat, cum multi legerent cumque palam esset propositum, non audietur.

Proscriptum autem perpetuo esse oportet. Ceterum si per id temporis quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulit aut vetustate aut pluvia vel quo simili contingit ne proscriptum esset vel non pareret, dicendum eum qui praeposuit teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius praeponenti nocere debet, nisi particeps doli fuerit qui contraxit.

Condicio autem praepositionis servanda est: quid enim si certa lege vel interventu cuiusdam personae vel sub pignore voluit cum eo contrahi vel ad certam rem? aequissimum erit id servari in quo praepositus est. Item si plures habuit institores vel cum omnibus simul contrahi voluit vel cum uno solo. Sed et si denuntiavit cui ne cum eo contraheret, non debet institoria teneri: nam et certam personam possumus prohibere contrahere vel certum genus hominum vel negotiatorum, vel certis hominibus permittere. Sed si alias cum alio contrahi vetuit continua variatione, danda est omnibus adversus eum actio: neque enim decipi debent contrahentes. Sed si in totum prohibuit cum eo contrahi, praepositi loco non habetur, cum magis hic custodis sit loco quam institoris: ergo nec vendere merces is poterit nec modicum quid ex taberna.

Si institoris nomine actum est, tributoria ipso nomine locum non habet: nec enim potest esse locus tributoriae in merce dominica. Quod si non fuit institor dominicae mercis, tributoria superest actio.

Si a servo tuo operis mercem eius comparavero, et cum ipsa merce institore fuero, inde tibi merces vendiderit, emptio est. Nam et non emit, et emptio valet, non sit dominus obligatus, cum actio ut est emptore.

l. praeteritus [...] tributoria [...] institoria.
— Ordinario — [...] ac.
— Valet emptio. ac.

Quod ex taberna forte [...] custodia [...] ergo [...] custodia [...] diligentia [...] custodia [...]

[illegible marginal gloss]

possit. usucapere dominus possit.

Iul. Et ideo utilis institoria actio adversus me competit. Cum adversus te ut de peculio dispensatoris si ex eo contractu agere velim ut de peculio vicarii. quod enim cum vicario in ma- dominum (?) comparasti, quo emisti, mutua usura (?) ... debitor factus es.

Ulp. Habebat quis servum merci oleariae praepositum Arelate, eundem et mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita actione: probare non potuit mutui quoque accipiendi eum praepositum. licet consumpta est actio nec amplius agere poterit quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen Iulianus utilem ei competere actionem ait. Cum misisse autem exercitoria ... institoria domini tenebimur, sed non et ... vel ab institore vel ab illo non ... stipulando. Sed si duo pluresve tabernam exerceant et servum quem ex disparibus partibus habebant institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur an pro aequalibus an pro aequalitate mercis an vero in solidum, Iulianus quaerit. et verius esse ait exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conveniri posse, et quidquid is praestiterit qui conventus est, societatis iudicio vel communi dividundo consequetur. quam sententiam et supra probavimus.

Gaius. Idem est et si alienus servus communiter praepositus sit. nam adversus utrumque in solidum actio dari debet, et quod quisque praestiterit eius pro parte societatis vel communi dividundo iudicio consequetur. Certe utriusque actio societatis vel communi dividundo cessat, quotiens pro sua quis parte contraxit (?) ... velut si ius suo ... creditum est duobus ... institutum ei suo ubi tamen ... nam ... unusquisque pro sua parte convenire (?) ... sit.

quia ... intra (?) condicendi ... mediam (?).

Ulp. Novissime sciendum est has actiones perpetuo dari et in heredem et heredi.

Paul. Si cum vilico alicuius contractum sit, non datur in dominum actio, quia vilicus propter fructus percipiendos non propter quaestum praeponitur. Si tamen vilicum distrahendis quoque mercibus praepositum habuero, non erit iniquum exemplo institoriae actionem in me competere.

Idem. Si ego mancipes ut in emendis vendendisque praepositus sit, non solum institoria competit adversus eum qui praeposuit, sed etiam redhibitoria, ut ex stipulatu duplae sic pleniore (?) in solidum actio danda est. Cum institore ius ... ut tamen ex re eius ... emptio ex institore ... agere potest ... sit tamen ... contrario ... tantum agi potest. Si impuberis patris institores ius exercuerint, tamen cum contractum fuerit, dicendum est in pupillum dari actionem propter utilitatem promiscui usus, quemadmodum et ubi post mortem tutoris auctoritate cum institore praepositus est cum contrahitur. Si eius contractus eo nomine quo ante aditam hereditatem intercessit, etiam si nemo suus heres exstitit, danda est actio, etiam post ... fecit. Nonnumquam imputandum est ei qui sciens dominum decessisse cum institore exercente mercem contrahat. Paul. At si nummularius meus vel alius ante praepositus certos exceptos ... dandum ... ne illi suo crederet, si ex eo contractu peculium ... nec velim quo locupletior sit solvere, replicationem doli mali oportere. nam videri me dolum malum facere, si ex aliena iactura lucrum quaeram ex hac causa ... Cum institor ... tabernae ... vendendum ... praeponitur ...

peculio ... [illegible]

[illegible marginal and lower glosses]

sine loco. item eum actionem proponit.

Pap. In eum qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem praeposuit, utilis ad exemplum institoriae dabitur actio; quod aeque faciendum erit, et si procurator solvendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. Cum dominus qui servum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, varietate status non mutabitur periculum eius. Cum tabernae praepositus filius, cum mutuam pecuniam acciperet, pro patre fideiussit, et institoria actio petetur, cum accipere pecuniae speciem fideiussione negotio tabernae non miscuit. Servus pecuniis tantum fenerandis, per intercessionem aes alienum suscipiens, ut institorem dominum in solidum iure praetorio non astringit. quod autem pro pecunia fenerata per delegationem alii promisit, a domino recte petetur, cum praecedente credito contra eum qui delegavit actio quaesita est.

Scev. Lucius Titius mensae nummulariae quam exercebat habuit libertum praepositum: is Gaio Seio cavit in haec verba: ... rem agens ... Felici salutem. habes penes mensam patroni mei denarios ... numerare certo ... pridie kalendas maias. Quaesitum est, Titio defuncto sine herede, bonis eius venditis, an ex epistula in eum conveniri possit. respondit nec iure his verbis obligatum, nec aequitatem conveniendi eum superesse, cum id institoris officio ad fidem mensae protestandae scripsisset.

De tributoria actione.

Ulp. Huius quoque edicti non minima, sed magna utilitas est, ut dominus, qui alioquin in servi contractibus privilegium habet, quippe cum de peculio dumtaxat teneatur, cuius peculii aestimatio deducto quod domino debetur fit, tamen si scierit servum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor ex hoc edicto in tributum vocatur. Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad servos fullones vel sarcinatores vel textores vel venaliciarios pertineat, tamen Pedius libro xv ad omnes negotiationes porrigendum edictum ait. Peculiarem autem mercem ... peculii ... deducto quod domino debetur accipitur. Sed etsi peculiaris sit ... domini, tributoria obligatur, sciente domino negotiabitur. Scientiam hic eam accipimus, quae habet et voluntatem, sed ut ego puto, non voluntatem, sed patientiam: non enim velle debet dominus, sed non nolle. Si igitur scit et non protestatur et contradicit, tenebitur actione tributoria. Potestatis verbum ad omnem sexum, item ad omnes qui sunt subiecti alieno iuri pertinere credendum erit. Et non solum ad servos pertinebit tributoria actio, verum eos quoque quorum nobis fructus, sive liberi sive servi alieni sunt, vel in quibus usumfructum habemus.

Paul. Vel tum mercem, quae peculiaris est, negotietur ad nos pertinere.

Ulp. Sed et si servus communis sit, et sciente uno domino negotietur, competit tributoria actio. Quod si alter scit, alter ignoravit, in eum qui scit datur actio; deducetur tamen in solidum quod ei qui ignoravit debetur, quia super ea quibus ignorantem convenit, qui de peculio convenitur, deducetur id quod scienti debetur, et quidem in solidum; nam et si ipse de peculio conventus esset, solidum quod ei debetur deduceretur. Et ait Iul. l. xii digestorum scribens, si servus pupilli vel furiosi sciente tutore ...

non ex dolo tutoris pupillum non teneri quod est intelligendum nisi sit locupletior, ut hic [illegible] cum l. iii. § i. ita non debere lucrum quod aliene dolo. sic ex dolo. l. de peti. l. sum. a. § si do [illegible]

cum creditoribus. s. cum his qui crediderunt in merce peculiari [illegible] e. l. i. in prin. ac.

sic deberi ex quacumque causa deducat cum de peculio convenitur. ut j. de pecu. l. si damp. § sive autem.

vel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto, nec tamen lucrosum esse debere, et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenit. Et in furioso puto, quamvis Pomponius libro VIII epistularum scribit, si velut tutor sit ex dolo eius, eum pupillum teneri. Sane actenus tenetur, ut actiones quas contra tutorem habet praestet. Sed et ipsius pupilli dolo scientiae fit, si eius etatis sit ut doli capax sit, efficere ut teneatur, quamvis scientia eius non sufficiat ad negotiationem. Quod et in ipso scientia eius quod est tutoris curatoris debet facere locum huic actioni. Dolus autem quatenus noceat, ostendi.

Paulus. Si pupillus est, tutore sciente, pupillus fuis vel furiosus sane curatore admittitur, tenetur ex hoc edicto.

Ulpianus. Procuratoris autem scientiam et dolum nocere domino debere Pomponius dubitat. Nec nos dubitamus.

Si unus ex servis meis negotietur sciente me, et tributoria teneor. Si me ignorante, ordinario sciente, de vicario eius actionem dandam Pomponius libro sexto; nec deducetur ex merce peculio quod ordinario debetur, cum id quod mihi debetur deducetur. Sed si utroque sciente, tributoriam meo nomine, de peculio non ordinarii. Eliget tamen debebit agens, qua potius actione experiatur. Sic tamen ut utrique tribuatur et quod mihi et quod servo debetur. Cum si servus ordinarius ignorante, deducetur integrum quod ei vicario debetur. Sed si vicaria negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. Ceterum nomine mercis datur actio, nec omnis negotiatio eo sciente tributoriam inducit. Per hanc actionem tribui iubetur quod ex ea merce et quod eo nomine receptum est.

In tributum autem vocantur qui in potestate huius actione tributoria merces. Sed et quaesitum, dominus utrum tantum praeferatur ex merce, si quid eius nomine debeatur, an vero et si alia causa. Labeo autem ex qualibet causa debeatur, parvi referre ait, nimirum cum post ea credere quod servus coepit, sufficiet enim quod privilegium deductionis perdidit. Quod tamen si quod debitum ipsum mercem pignori accepit, puto debere praeferri eum domino vere pigneratis.

Sive autem domino, sive autem his qui in potestate eius sunt debeatur, utique erit tribuendum. Sed si duo pluresve domini sunt, utique omnibus tribuetur pro rata debiti. Non autem peculium totum venit in tributum, sed id dumtaxat quod ex ea merce est, sive merces manet, sive pretium earum receptum conversumve est in peculium. Sed et hoc si adhuc debeatur merces nomine, aliquando quibus solebat servus distrahere, haec quoque tribuatur pretium fuit receptum.

Si duas negotiationes servus exerceat, in tabernam sub institore, an haec quoque tribuuntur? Et est aequissimum, plerumque enim hic apparatus ex merce est, in quo sit. Certum tamen quae ex hoc in peculium habuit, non tribuentur. Ut puta argentum habuit, vel aliud instructum ex merce comparavit, vel suma accepta in negotiatione habuit, ex merce comparata, haec tribuentur.

Si plures habuit servus creditores, si quosdam in mercibus certis, an ut hi simul confundendi erunt et omnes in tributum vocandi? Ut puta duas negotiationes exercebat, ut puta sagariam et linteariam, et separatos habuit creditores. Puto separatim eos in tributum vocandos, unusquisque enim eorum merci magis quam ipsi credidit. Sed si duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, ego sic puto, si ubi quam duo institores habuit, ut puta alius eius quam trans Tiberim exercitum, puto separatim tribu

Item parum refert an cum ipso servo contrahat an cum institore eius.

legem annuam. § aeque. ff. de neg. ges. l. quod alieno. § i. ediciore.

quod separatim est non coniungitur. ut hic ff. e. pro condicione tum si. ac.

quod non potest quod ex sua peculia res sit empte. ut hic ff. de pigno. l. [illegible] non potest [illegible] pupillus cum sit praecia res comparatur. j. de peculio ex eo § plane [illegible] ff. de vi. l. i. [illegible] l. i. § f. ar. § j. de pecul. ex l. si non. § in bonis.

de sustico. l. si pupillus § plane si in merce peculiari continentur. ut § e. l. § ij. ac.

cum eo. § iustus de peculio.

q. pro eo facienda est distributio. ac.

ut hic. l. § e. l. aliquando tribus est cum eo § item in tributoria. ac.

de hoc et convenitur. ut j. e. illud. § pro. § so.

hoc in tributoria si in actione de peculio nullum privilegium patitur vel dominus vel j. de peculio l. ex eo § item hoc et illi quibus deberi serviat ad deduc. ut § o. [illegible]

ut hic. § e. l. § hic. j. dic negotiatione s. peculiari. ac.

non magis quam res quando personarum habitarent. ut j. de opis. no. nun. l. de peculio § [illegible] et § f. si § ex autem

b ¶ Dedi vendenda . sive vero instituto . ac.
in conditionem . q. de pro hui fidem fuino .
c ¶ Quod post promitte intelligit quod dicebat se pecuniam hic paratam . ut . s. de pig.
act. l. iii . aliter cum videat eo quod hic fides pro ea consistendo domini . ut . s. proxi . t

[illegible]

d ¶ Si merces hoc pertinet . ac.

tionem faciendam . ne exclusus res in
ce nec aliis inceptiones fiant . alii cap
nisi fecerat . plane si necesse tribunam
eos deferentiantur . licet res quae exter
ex ipsius creditoris pecunia sint compa
ratae . dicendum erit omnes in tributum
venire . nisi fuerint creditores pigne
rate . ¶ Si fiat dum mercem mei venderet
cum exerceat . videamus ne inique
sit tribui me vocari . Sed quia mer
cium ei habui . tributio locum habebit .
enim non finis habebit quas vendidi
nondum desinunt esse meae quamvis
creditor . nisi soluto vel fideiussore
dato vel alias satisfacto . dicendum erit
vendicare posse . ¶ Tributio autem
fit pro rata eius quod cuique debetur . Et
si unus ex creditoribus veniat desiderans
tribui integram partem consequitur . Si
quidem supersit . ut alius quoque ut alii
existere possint . mercis peculiaris et
ratione cavere debet creditor iste pro
tributionis futurae si alii emerserint cre
ditores .

Gaius . Non enim haec actio sicut de pe
culio occupantis meliorem causam facit .
sed aequalem condicionem omnium agentium .

Ulp . Tunc quoque cavere debet si
quod aliud domini debitum emerserit refusurum
pro rata . Fingere enim conditionale debitum
nondum venisse . vel incertum esse . hic quoque
admittendum est . nam minima domino
praestatur ratione tributum vo
catur . ¶ Exercitionis susceptae sive
de peculio . ut maior pars creditorum pars sit .
potius refert audiendum eum qui sua
dicit aequitate . plerumque arbitrium . in
hanc rem praetor debet curare actionis in
ventis tribuentur merces peculiares . ¶ Si
cuius dolo malo factum est quominus
ita tribueretur . in eum tributoria da
tur . ut quanto minus tributum sit
quam debuit . praestet . quae actio dolum
malum coercet domini . ¶ Gaius

aut tribuere videtur . sive minus
tribuerit . ¶ Certi ignorantia in
merce servi tribuit . minus tribuit non
videtur dolo minus tribuisse . Si
propter . sive non tribuit dolo malo non
non cavet . praestat sibi exegerit . so
lum fere utique dolo videtur minus
tribuisse . Sed si vitiose pertinens prius
est . aut eam adiuit . aut in vitiosis
operam dederit . ut si ab ceteris
partium non exegerit . dicendum erit te
neri eum tributoria sibi solus inve
nit . ¶ Sed si negaverit dominus aliquid
debere in eodem erit . an tributoriae
locus locus sit . et est verior ratio
sua . tributoriam locum habere . alioquin
expediet domino negare . ¶ Haec actio
perpetuo et in heredem datur . de eodem
tamen quod ad eum pervenit .

Iul . Quamvis dolo est . si in ipsum
actionem contineat . quae etiam mentio fuit
in debitis . prosumente filium . quippe non
aut quam dolo infuerit oportet .

Ulp . Quod non in patrem dicimus . idem
erit in ceteris successoribus . et fugerit
quis debere qua actione expiatur in tri
buenda peculio . autem tributoria . cum sibi
regressum adversum non sit . plane
sigis ex aliqua tributoria venit ex aliena
agere de peculio . audiendus erit . ¶ Si
servus non testamento manumissus peculium
legatum sit . non debere in eum tributoriam
tamen quasi in actum pervenit . in dolo fe
cerit . Labeo . Sed Pomponius libro sexagesimo
scripsit in eum in solidum sibi a servo .
ut debuit a peculio quod tribuendum erat .
tenere tributoria . quae sua non est . si
ne ratione . ipse auctor est dolo quo egit
ne tribueretur . totiens enim in hi
est annus . de eo quod ad eum pervenit .
quotiens ex dolo desinit invenire . non quo
tiens ex suo .

Paul . Quaestio de peculio actione . et cum ex
cusare sunt agitur . tributoria non pr

—a ¶ Quod habebat
—b ¶ Ut hic et in de pec. l. v . s. ac . ap et s. fi . et in de dol . ex . palam . q. [illegible]
—c ¶ hic videntur specialiter in actione de peculio . ut . j . de peculio . si dam
ea q. e. [illegible] sec in eo quasi faciat debitorem omnibus non solvendo [illegible]

debiti una pallia . ut [illegible] cum ea . q. inter cum [illegible] tribuni esse . [illegible]
servi velle collatione ut [illegible] q. eo . q. [illegible] ac .
[illegible]

ente debeat . [illegible] dubitatur distinguitur
non licet ignorare ut [illegible] de reg. iur. l. qui cum
[illegible]

[illegible]

Paul. Aliquando et expedit potius de peculio agere quam tributoria. Nam in tributoria deducitur id solummodo quod in merce est qua negotiatur et quod eo nomine receptum est. At in actione de peculio totius quantitas peculii spectatur, in quo et merces continentur. Et fieri potest ut dimidia forte parte peculii aut tertia vel etiam minore negotietur. Fieri etiam potest ut patri dominove nihil debeatur.

Paul. Aliquando dubitatur de peculio alius tributoria filii nomine cum domino agit, quantum est in domino de peculio detrahat quod tributoria agentibus praestitum sit. Sed tributoria actione tunc demum agi potest cum dominus in tributo ex iniquo pro portione creditoribus non satisfecerit. Item cum maiore parte debiti sint creditores [illegible] velut si aurei in merce xxx fuissent, in qua ipse quindecim crediderit, duo autem extranei triginta, tota xv creditoribus et creditoribus reliqua xv cedere, cum debet sola xv creditoribus [illegible] tribuere. Cum igitur ita fiat, nec intelligendus est servus a se utiliter [illegible], adhuc nomine eius tributoria actione praestatur. Set si fugiat peculio [illegible] te quod minorem peculium esset [illegible] adhuc creditoribus suum deducere debebit.

Paul. Omnia quae cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur.
Proconsul agit ut qui contraxit cum eo qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones, id est exercitoria institoria tributoriave, nihilominus tamen in quantum ex bono et aequo res patitur suum consequatur. Sive enim iussu eius cuius in potestate sit negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur; sive non iussu, sed tamen in rem eius versum fuerit, eatenus introducit actionem quatenus in rem eius versum fuerit; sive neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

Ulp. Ait praetor: in eum qui emancipatus aut exheredatus erit, quive abstinuit se hereditate eius cuius in potestate cum moreretur fuerit, eius rei nomine quae cum eo contracta erit cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive iussu eius in cuius potestate erit contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius cuius in potestate fuerit ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest.
§ Si emancipatus sit unius facti causa, ut in adoptionem daretur, deinde post naturalis patris decessit, item si is ex minima parte sit institutus, ex his causa cognita in hunc dari actionem in quantum facere potest.

Idem. § Sed et in hunc de eo qui alius heres institutum potest exigere (?) creditores quam esset alienae potestatis cum eo contraxerunt, recte dicetur actionibus meritis esse obnoxium, nisi quis privilegium inveniat. Minus enim nomine, non ratione laeditur, quod fuisset quam postea quam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt pro hereditate [illegible].

Idem. § Set et si patre non modica sit his scriptus filius, tamen rarissimo est creditoribus tantum pro parte hereditarius nisi tantum eum convenire, set hic iudex extimare debebit ne forte unde facere potest debeat condemnari. § In id autem quod facere potest filius qui emancipatus sit in solidum actio adversus eum datur, ut puta si patri filius se miles est cum contraxerit cum eo, [illegible] digesto in actione sed possit [illegible] satisfacere non possint convenire post mancipationem. § Causa autem ex quantum in id quod facere potest actio moveatur tenetur ex debitis in solidum convenietur. § Eo

ui autem filio succurritur, non etiam procura-
torem. Pap. l. xix. scripsit in here-
dem filii in solidum dandam actionem. Sed
et si patris potestate rediit, ut si genere ex
contineri cum filio agatur, teneri
actio in id quod facere potest. Sed si vero
post multos annos non totus in id qui indi-
gerit, in iudicium tantum, tamen do-
te. Et super hoc et cum agitur intuitu.

Is qui de peculio egit cum patre, quia
insumtum eam non esset, ne posset cum filio
postea agere, ita Paulus existimat.
Sed et si receptus de peculio egit, pu-
tat actionem succurrendum ei quem sibi
heres tantum.

Paulus. Si filius d. in uno patris
quaestus est et condempnatus sit, in eum ma-
... ut exsistimetur patria iudici-
i actio in id quod facere potest dandam est.

Cum filio ex iudicato ex senatusconsulto Tre-
belliano hereditatis patris restituta
sit, non debebit in quantum facere potest, sed
in solidum condempnari, et fructum quo-
dammodo hereditatis est. Sed filius fami-
lias ut restituat hereditatem, per-
inde obsequendus ac si se abstinuisset.

Ulp. Cum quis se patremfamilias simulavit
et mandavit aliquo stipulatus est man-
dati tamen Marcellus scripsit quamvis se-
natus non posset, et sane verum est tan-
tum debere, quod locupletior factus
nesciens iudicium dicendum erit.

Scaev. Pater filio promisit
mutuam pecuniam accipere et per epistulam cre-
ditori mandavit ut crederet ...
filii ... in potestate patris erat.
Res ... in potestate creditoris ... unum
filium cui credidisset in solidum an he-
redes pro qua parte quisque successisset ma-
lit convenire. Sed filius condempnatus in quan-
tum facere potest.

Paulus. Titianus primus proposue-
rat filium mutuis pecuniis creditis

et pigneribus acceptis. Sed filius
negotiatorem cui solveret per epistulam
suscepit debitum solvere. Contra si
sed filius et si esset cum ubi delegatus
fuerit dare patrem, contra conveniret domi-
no eius ... denegatur eo nomine
se conveniri posse quia non mei res
promissio ... aut alia quaedam ges-
sisse et contra convenisse et mutuis
solvisse. Id filius per ... pecu-
nia ... quam ...
ramus qui fideiussores et inde ... cum
patris solvet debitum non solvit
aut exceptio nondum damnatus, sed non
videtur ... mandasse ... sed que
videretur ... eius nomine sus-
cepisse ... sed ... impetr-

Ulp. Verba senatusconsulti [ad senatus consultum Mac-]
Macedoniani haec sunt. [edonianum]

Cum inter ceteras sceleris causas
Macedo quas illi natura administrabat
etiam aes alienum adhibuisset, et saepe ma-
teriam peccandi malis moribus praestaret, qui
pecuniam, ne quid amplius diceretur,
incertis nominibus crederet, placere, ne cui
qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam
post mortem parentis eius, cuius in potes-
tate fuisset, actio petitioque daretur,
ut scirent qui pessimo exemplo fenera-
rent, nullius posse filii familias bonum no-
men exspectata patris morte fieri.

Cum inter ceteras in potestate filii,
ut puta quam apud patrem testes ...
... est, cum senatus consultum sit com-
missum, nam si ceciderit in potestate
senatus consultum locus est, si minus cessat.
Proinde et denegandae actio. Exce-
ptio si ... mutuam pecuniam acce-
perit, deinde sit testatus ut emanc-
ipatur senatus locum ... fuit enim
filius familias. Constitutio filius familias nulli digni-
tas ... quominus senatusconsulti
Macedoniani ... locum habet, nam ...
si consulatus ut cuius dignitas

senatus consulti locus est. nisi forte castren-
se peculium habeat. tunc enim senatus consultum
cessabit.

Idem. Usque ad quantitatem castren-
sis peculii. cum filius familias in castrensi
peculio vice patrum familiarum fungatur

Scaev. Si quis patrem familias
esse credidit non vana simplicitate de-
ceptus. nec iuris ignorantia. sed quia
publice pater familias plerisque videbatur.
sic agebat. sic contrahebat. sic munerum
bus fungebatur. cessabit senatus consultum.
Unde Iul. libro xii. in eo qui vectigalia
conducta habebat scribit. et saepe constitutum
cessare senatus consultum. Proinde et in eo qui sa-
re non potuit an filius familias sit. Iul. libro
xii. cessare senatus consultum. aut ut puta
in pupillo et minore xxv. annis.
Sed in minore cogitata. et aperte sic
credendum. in pupillo aut alia ratione
etiam debuit dicere cessare senatus consultum.
quia mutua pecunia non sit. quae sine
tutoris auctoritate pupillus accipit.
quemadmodum ipse dicit.

Iul. Si filius familias crediderit. ces-
sare senatus consultum. quia mutua pecunia non
sit. Quibus libera peculii administra-
tio permittitur. non enim perdere eis pecu-
lium pater credit. cum peculii admi-
nistrationem permittit. et ideo venditionem
nummorum patris superest ut excusat so-
lus senatus consultum offendit. qui mutuam
pecuniam filio familias dedit. non qui alias con-
traxit. puta pecuniae datio perniciosa pa-
rentibus eorum visa est. et ideo et si mercedem
debitam filio familias vel ex causa emptionis vel
ex alio contractu. in quo pecuniam non
numeravit. stipulatus sit licet coepit
esse mutua pecunia tamen quia pecuniae
numeratio non concurrit cessat senatus consultum.
quod ita demum erit dicendum si non fraus
senatus consulto sit cogitata. ut qui credere
non potuit. magis vendat. ut rei
pretium haberet. Si filio familias stip-

ulanti sit. et patri familias facto sit creditum
sine capite deminutus sit. sive
morte patris. ut alias sui iuris sit.
ne capitis deminutione sive effectus
fuerit. pater cessare senatus consultum. quamquam
mutua iam patri familias data est. Scaev. libro iiii.
quaestionum. Cui quod vulgo dicitur filio
familias credi non licere. non absolutum est. si admi-
nistrationem peculii habuit. et iii. quaestionum. ergo
in solidum eum teneri. non in id quod fa-
cere potest.

Scaev. Contra et recte dicitur
si a patre filius familias stipulatus credat. pecuniam fi-
lio familias senatus consultum potius exceptionem
quam explere suam obligationem.

Ulp. Item si filius familias fideiussit pro
nece lege i. et secundum Pomponium cessare senatus
consultum.

Id. Sed et si iure adversus filiam quaestio
sit. ut filius familias quem mutuam acceperimus
erat fideiuberet. alio reddito. secundum
senatus consultum. et adhuc exceptionem
tantum filio familias quantum qui fideiussoribus
pro quibus fideiussor venit. Sed et ante si dum
res accepta filius familias tantum sui iu-
ris fuit et puerilia pecunia. ideo aut
restitutum accepit ne quis deceptus sit. au-
xilio senatus consulti utatur. utile est excep-
tionem adversus fideiussorem dandam. Et si
filius familias patre suo relegato. ut longo
tempore abesse. dotem pro filia patri suo sit.
ne patris pignora venderet. senatus consultum
cessabit. patris tamen res non tenebit. Pla-
ne si pater suus res exhibuit filius. et pignus
persequitur exceptione ... submovebitur.

Mutui dationem non solum numeratae pecu-
niae. verum omnium quae mutuo dari
possunt. an accipere debeamus videndum
est. sed verba videntur mihi ad numeratam pe-
cuniam referri. ait enim senatus consultum mutuam
pecuniam dedisse. sed si fraus sit senatus
consulto adhibita puta frumento. vel vino
oleo mutuo dato. ut his distractis
fructibus uteretur pecunia. subveni-

cui de filio f. · Si filius in aliena
erat potestate cum mutua caperetur, nec
maritus, inest senatusconsultum non cessat ·
cautum tamen itaque exceptio. Sed et si sup-
ra eius nomen creditum [illegible]
ut quominus in auctoritate, dicendum
senatusconsultum locum esse [illegible] eique
mutuam dedisti, sed et successoribus eius
denegandam esse actionem, si filius
mutuam cepit · aliter stipulationem ha-
buerit adversus eum exceptio licet
hic non credidit. Sed si fiat ut ex igno-
rantia impuberis esse potestate · verius
dicendum est, utique nocere · idem est in duo-
bus filiis f. [illegible] pecunia per-
venerit vel filium suum filium f. atque
pervenerit pecunia exceptione submo-
vetur. Convenit sive usus in
utilia sit, sive sumptus, ad senatus-
consultum spectat. Quamquam autem non ce-
lavit senatusconsultum cum exceptione dedit, tamen
sciendum est, [illegible] filii super f. ce-
cessit et patre eius · si filius f. cesse-
rit · exceptionem [illegible]. Si autem
tamen senatusconsultum locus sit tamen in alium da-
tur actio · ut puta filius f. institor
mutuam pecuniam accepit sciebamque
[illegible] in eum qui institorem ex-
ceptionem senatusconsulti · [illegible] si quemadmodum
si institoria actione adversus eum qui pre-
fuit competeret · quamquam in eo super-
[illegible] mutua sua · ut pecu-
liare exercere passus est · cessare senatus-
consultum · quia patris voluntate, contrahi cre-
ditur · Nam si miserit eum negotiari et
[illegible] se iactare sine [illegible]
[illegible] mutuam accepit. Si filius
f. accepit pecuniam [illegible] patris [illegible]
cessat senatusconsultum [illegible] non sibi
accepit. Sed si ad [illegible] non sic
accepit · [illegible] patrimonio
[illegible] senatusconsulto [illegible]
[illegible] sic ac-
cepisse ut [illegible] · [illegible]

se iactabat mutuam pecuniam ac-
ceptam patri [illegible]
solvat, et idem stipulatio ignoravit, ad
hunc senatusconsultum locus erit. Quod
dicitur in eo qui studiorum causa absens
mutuam accepit · cessare senatusconsultum
[illegible] sumptibus [illegible] modum
in mutua non excessit · circa eam quan-
titatem quam pater solebat ministrare.
Si filius acceperit mutuam pecuniam ut
[illegible] exceptione non
submovetur senatusconsulto · cessabit ex-
ceptio · hoc amplius cessabit senatusconsultum
si pater solvere ceperit quod filius f. mu-
tuam sumpsit, quod ratum habuit. Si
pater filii f. suis solvit pecuniam creditori cessa-
bit senatusconsultum · nec solutum repetere
poterit.

Paulus. Si cum pignoratitia actione
creditor solutum sit repetiverit.
Sed si pater filii f. suis rem pigno-
ri [illegible] dicendum erit senatusconsulti exceptio-
nem denegandam · usque ad pignoris quan-
titatem. Si a Titio certam sibi pecuniam
filius credi [illegible] non solvit · [illegible]
[illegible] ut repetere possit, [illegible]
[illegible] exceptionem · ut
creditori solvat · [illegible]
tam primus accipient [illegible] si minimus
accipietis · Quod si plus [illegible]
[illegible]
[illegible] patri ex omni cau-
sa competere. Eius senatusconsulti
[illegible] pertinet [illegible]
[illegible] exceptione
[illegible] quasi
[illegible] filio f. [illegible] amplissi-
ma [illegible] actio denegatur · nec im-
[illegible] exceptionem
[illegible] · multo igitur magis [illegible]
te senatusconsultum eius [illegible]
tur · qui filio f. et patri eius [illegible]
[illegible] quasi et mandatori
qui et ipsi mandatori eius qui ipsi ma-

et ipsi mandati licet regressum adversus forte non domini intercesserit. Et enim cum de eo nullum regressum habeat, senatusconsultum locum non habet. Sed si non de eo, non patri tamen voluntate intercesserit, totius contractus inde habet a patre comprobatus est. Ut magis pro filio sine voluntate patris eius intercesserit, soluto non repetet. Hoc enim divus Adrianus constituit, ut pote dicta non repetituros, atque ipsi perpetua exceptione tuti sint. Sed et ipse filius tamen non repetit. Et hinc enim soluta non repetunt, quod ipsam poenam creditoris actionem luuntur, quamvis non exoneretur, quos lex voluit. Et quamquam autem soluto non repetitur.

Ulp. Quia naturalis obligatio manet.

Ulp. Et ex contrario opposita exceptione condemnati sunt, utuntur senatusconsulti exceptione, et ita rescripsit imperator filio familias exemplo mulieris intercedentis.

Paul. Si quis alii mutuum crediturus filio familias novandi causa stipuletur, non esse impedimento senatusconsultum Iulianus scribit.

Paul. Si tacente patre creditum sit filio, dicendum est cessare senatusconsultum. Sed et si iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutaverit voluntatem, senatusconsultum non erit, quoniam initium contractus spectandum est.

Paul. Filium habens et ex eo nepotem, nepoti meo credendum esse iussi: patris eius consensum quaesitum est an senatusconsultum fieri dicatur. Dubius senatusconsulti verbis filii tamen mentione, tamen impossibile nepotis sit. Sed in eo tantum voluntas patris non officere, quoniam senatusconsulti creditum exonerabitur, cum ipse in eo casu esset ut pecuniam mutuam invito patre suo accipere non posset.

Marc. Nihil interest quod filio familias

creditur, utrum pupillus an curatus. Nam non est quod senatusconsultum [illegible] dicam severius rescripsit.

Paul. Si filius familias absente patre quasi ex mandato eius pecuniam acceperit, et iusset ad patrem litteras emisit ut pecuniam eam in provincia solveret, debet pater si actum sit filius implevit, contra non praestat, imponere sine voluntate [illegible] tis.

Id. Filius familias si eam accepit mutuam pecuniam ut emptori suam dotem daret, pater eius de in rem verso actione tenebitur. Ipsi enim in ea impunitus nomine puellae repetitio debetur.

Venul. Creditorem filii familias mortuo eo fideiussorem accipere non posse scribunt, quia nulla obligatio naturalis supersit cui fideiussor accedat, et plane a patre eius actione de peculio adversus eum suscipit.

Pomp. Exceptio senatusconsulti Macedoniani nulli obstat, nisi qui sciret aut scire potuisset filium familias esse eum cui credebat.

Ict. Si ignorantibus impuberis mutua pecunia data fuerit patri familias, pignoribus novatione facta, cum pecuniam ex promissione superatur ex causa exceptione [illegible] exceptione non erit.

Explicit l. xiiii. Incipit xv. de peculio.

LIBER XV

Ulp. Ordinarium praetor arbitratus est prius eos contractus exponere eorum qui alienae potestati subiecti sunt, qui in solidum

tribuunt actionem, sic deinde ad hoc p-
venire, ut et de peculio daretur actio.
Est autem triplex hoc edictum: aut enim
de peculio, aut de in rem verso, aut quod ius-
su huius oritur actio.
Verba autem edicti talia sunt: Quod cum eo q(ui)
in alterius potestate esset, negotium
gestum erit. De eo loquitur non ten(e)
ea. s(ed) t(ame)n ob eam que est feminini sex-
us datur ex hoc edicto actio. Et siquidem im-
puberi filio f(amilias) vel servo contractum sit,
ita dabitur in dominum vel patrem de pe-
culio actio, si locupletius eorum pecu-
lium factum sit. Potestatis verbum
communiter accipiendum tam in filio
quam in servo. nec magis dominium eorum
spectandum quam facultatem. unde etiam
non enim solum suorum, sed eorum nomine co-
venimur. [illegible] communiter [illegible]
quoque qui [illegible] nobis sunt, sive
ubi sint, sive sui alieni.

Pomp. Ex ea causa, ex qua servus fruc-
tuarius vel usuarius adquirere meo
an usufructus vel usus sit actio
duntaxat de peculio. ceterum propie-
tatis dantur, ut usus sit actio exte-
rius in dominum proprietatis.

Ulp. Licet tamen praetor si cum eo qui in
potestate sit gestum sit polliceatur
actionem, tamen sciendum est et si filius
sit in potestate, dari de peculio acti-
onem. ut puta si cum suo alieno [illegible]
[illegible] sit, ante adrogationem [illegible]
[illegible] vel libero servienti [illegible]
[illegible] sive statuliber sit servus,
vel debitoribus [illegible] cum eo
contractum fuerit mox repudi-
antibus [illegible] heres [illegible]
posse dici de peculio eum conveniri
et de in rem verso. Parum autem refert
servus quis masculini an mulieris
sit. Nam et de peculio et mulier conve-
nietur, pedius et impubes domus
de peculio obligari ait. non enim

cum ipsis impuberibus contrahitur,
ut tutoris auctoritas [illegible]. Et inprimis si-
cui actore dicemus eandem de pecu-
lio actionem. Nam et servus pecu-
lium habere potest, non sicut pecuniam
ut hac. Sed si non prohibitum ne [illegible].
Et si filius f(amilias) vel servus pro aliquo fide
iusserit, vel alias intercesserit, vel
mandaverit. Tractatum est an sit de pe-
culio actio. Et est verius in servo quidem
non dandi, ut mandati spectandum, quam
suum est, praestat in suo fideiusso-
rem. Si igitur quasi intercessor servus
intervenit, non in peculiare agens,
non obligabitur dominus de peculio. Iul(ianus)
quoque scribit: si servus mandavit ut
creditori eius solveretur, referre ait
qua causa mandando intervenit, et si pro
creditore suo solum mandavit, esse obli-
gatum dominum de peculio, quod si int-
cessoris officio functus sit, non
obligari dominum de peculio. cui congru-
it quod idem Iul(ianus) scribit: si fideiussorem
a filio meo accepero, quod apud te fideiusso-
re accepero in me, de in rem verso, sed de pe-
culio actione mandati praetor dat,
accipias vel [illegible] fideiussore, quia quasi
stabis pro filio meo in credit(o)re sol-
visse, quod fideiussor filius meus non fui-
sset, exceptione doli fideiussorem usurum si
solvisset, et convenitur scribit. Et si pu-
pillus [illegible] gerere [illegible] promiserit,
queritur an de peculio actio ex pe-
na compromissi, qui ex negotio gesto vi-
detur, sicuti transactione peculium di-
tur. Sed hoc nec in filio et in matur-
ius, ex compromisso servo non dandam
de peculio actionem. quamvis si mutu-
ditio compensetur servus datur in eum
actio. Sed si filius fideiussor vel
qui intercessor acceptus sit, ante
peculio patre obligatur, quod servus et
veram scribit. sed et Cassius, ex mandato
tamen semper obligari patrem de peculio

se differt in manu̅ ... filii manumissi ... — a. ... de donat. inter vir. et ux.
... cum actum sit in filio emancipato ut s. ... — b. ... et in suggero se non ibis augeri cum ... de ... medii ... non statim.
... ex maleficio vel quasi ... — c. ... licet ignorante domino non posset augeri de rebus ... ut sibi ... et augeri potest aliunde ... pe̅culio.
... ex furtiva. — d. ... cum queritur a creditore peculiari. ac.

distare

distare autem in hoc a superiore casu: quod ibi in ipso patre teneretur. Itaque Pap. scribit. Nec interest an ex qua cum eo contractum sit, ex ea causa potuit cum patre de peculio agere, an vero ex ea qua non potuit: cum ex stipulatu pater convenitur. Idem scribit iudicati quoque patrem de peculio actione teneri: quod et Marcellus putat, etiam eius actionis nomine ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. Nam sicut in stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi. Proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem. Quare et qui defensor condemnatus sit, idem putat.

Ex furtiva causa filium familias conveniri posse constat. Sed an in patrem de peculio danda est actio quaeritur. Et veteres in quantum locupletior factus esset, ex furtivo facto de peculio dandam actionem. Celsus putat, quia iniquissimum est ex furto filii dominum locupletari impune. Nam et ceterarum ... actionem filii f. nomine, nisi quid ad patrem pervenerit, competit actio de peculio.

Et si filius f. convenitur ut pupillo rem salvam fore caveri non curaverit.

Pap. De peculio actionem competere; nec quicquam mutat arbitrio an voluntate patris decurio filius sit, qui rem publicam salvam fore pater adstrictus est.

Pomp. Peculium est non id cuius servus seorsum a domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separaverit, suam a servi rationem discernens. Nam cum servi peculium totum adimere vel augere vel minuere dominus possit, animadvertendum est non quod servus, sed quod dominus constituendi servilis peculii gratia fecerit. Sed hinc vero pupillo sine tutore auctore voluit dominus, item et si invita voluntate remisit dominus quod debuerit, desinat

servus debitor esse: et si nomine non facta fuerit ut domini ut quidem debitorem servus faciet, animadvertere non esset, quia capite non ibis peculium est agendum. Ex his apparet non quod servus ignorante domino habuit peculium esse, sed quod volente. Alioquin et quod subripuit servus domino fieret peculium quod non verum. Sed si servus ignorante domino incipiat in suum peculium, veluti cum pervenit domino dat aut servus aut furtum facit.

Si ope consilioque servo suo meo furtum iniuria fecerit, id ex peculio auferendum est quo nummus obire subreptam consequi possim.

Si actio alieno domino exactum fuerit peculium, servus tamen in eius peculium manet. Nam si aut suo debitum dominus aut nomine servi alius domino intulisset, peculium supplet; nec est nova concessione domini opus.

Consilium in peculio integrum ponendum est, an vero a domino. Sed et id animo adeo civilis in peculio sit: secundum voluntatem habuit.

Ulp. Depositi nomine patris vel domini dubitaret, convenimur: si quod dolo malo eius captus sum, sed et si patronos filio f. vel suo deficit, dubitaret de peculio patris domini ne obligatur.

Si filius f. in suum dominum dubit in certum sit de peculio dandam esse actionem, quia cum sit sine suo dominum est.

Peculium autem est quasi pupilla pecunia sive patrimonium pusillum. Peculium autem Tubero quidem sic diffinit, ut Celsus refert, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.

Cels. Definitio peculii quam Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad vicarios de peculio non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso quod dominus suo peculium constituit, et vicario constituisse existimandus est.

... in pupillo ... ad ... volente ... dominus ... possit ... et augeri ... ut statim ... et hoc ... — e. ... peculium ... preterea ... ac. ... si male ... — g. ... dein labeo ... plus. ac.
... e. l. ... permisisse ... peculium. ... ac.

[illegible]

— a. § que ē. ff. l. iij. p̄x̄. in fi. ac.
— b. § ff. q2 si furiosus ut ī. inst. qui test. fa. p. § furiosi. uel q2 successit pupillus. ut ff. de usucap. si quis man. § si impubes et fac. ff. e. l. licet. § idem accedit et § in furiosi.
— c. § idem et in aliis exemplis ut ff. e. l. quis ḡ. ac.
— d. § cum res sunt apud seruum ut si ... ff. de minoribus l. ... Si non sunt ut ff. e. l. peculium in pri.
— e. § sed id qua continet alienationes rerum. scilicet solui ei potest a debitore peculiari et ipse alii soluere ... ff. e. de sol. l. quod seruus et de legatis ut ff. e. l. liberam in fi.
§ ex necatione. sed esse uoluntas ut sit apud seruum in peculio et quam ignorante eo quesierit ut ff. e. l. non solum in pri. et l. peculium ex eo.

Ulp. Quamvis tutoris seruum et ipse ceperit pater, et adiciat pupillum uel furiosum constituere quod peculium suorum possessionem ... autem constitutum quod est ante furorem uel apud pupillum non adimetur ex his causis. Quod sane uerum est. Igitur et Marcellus apud Iulianum notat adici posse, si ex duobus dominis unus peculium concesserit apud dominum alterum, alterum non, ut puta si alter ex dominis furiosus sit, uel pupillus. Sed et quidam magis quod putat quod peculium seruus habere non potest nisi concedente domino. Ego autem puto non esse opus concedi peculium a domino seruo, sed non adimi ut habeat. Alia sane causa est peculii liberae administrationis, nam haec specialiter concedenda est. Certe autem non utique singulas res debet concedere, sed in hanc suam mentem pupillum inclinat. Pupillum autem tam filium quam seruum peculium habere posse procul dubio est; aliter in quo totum ex domini constitutione pendeat. Ergo et si fuerit captus seruus, ut filius, tenebit peculium. In peculio autem res esse possunt omnes et mobiles et soli; uicarios quoque in peculio posse habere, et uicariorum peculium hoc amplius et nomina debitorum. Sed et si quid furti actione seruo debetur, uel alia actione, in peculio computabitur; hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait. Sed quod seruus debet in peculio habebit, si forte in domini rationem impendit, dominus enim debitor manere uoluit; aut si debitore eius dominus conuenit, scilicet et si forte ex sui empti uenditionis nomine duplum dominus exegit, in peculium fuerit computatum, nisi forte dominus ex proposito fuerit ut uellet hoc esse in peculio suo. Sed si quid ei conseruus debet, erit peculium, si modo ille habet peculium uel debet.

Paul. Non statim quod dominus uoluit ex re sua peculium esse, peculium fecit, sed si tradidit aut cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem. Contra autem simul atque noluit, peculium serui desinit peculium esse.

Ulp. Sed si damnum sua culpa dominus dedit in peculio, non imputabitur, non magis quam si subripuit. Plane si seruus dedit damnum, uel subripuit, ut Celsus est, ut et sequitur, potest in peculium esse imputandum, nec enim l. x. y. pr. scribit. Peculium autem deducto quod domino debetur computandum esse, quia praeuenisse dominus et cum seruo suo egisse creditur. Huic definitioni Seruius adiecit, et si quid his debeatur qui sunt in eius potestate, quoniam hoc quoque domino debere nemo ambigit. Praeterea id etiam deducetur quod his personis debetur quae sunt in tutela uel cura domini uel patris, uel quorum negotia administrat, dummodo carentes dolo malo, et super solum peculium, ut adeo contineant ut minuant, tenetur. Nam et si semper praeuenerit dominus et agere uidetur, cum non dicatur etiam his nomine cum seruo egisse, quo nomine uel tutelae uel negotiorum gestorum uel utili actione tenebitur. Itaque ut eleganter Pedius ait, idem minus in peculio est quod domino patri debetur, quam non uidetur dominum id concedere suo in peculio habere quod sibi debetur. Sine quidem ex tutelis ipsum a semetipso exegisse dicimus, quod negat uel tutelam gerere. Cur non esset in ipso peculium exegisse, quod ex re sibi debuit? Defendendum igitur erit quasi sibi eum soluere cum quod de peculio donauit. Sed et creditor fuit qui ipse exstitit dominus eius, deducet de peculio quod sibi debetur, si quo uenit, siue ubi seruus accepit, siue quamque, si legatus sit pure seruus, nam qui praeuenerit et ipse secum egerit, sic deducet quod sibi debetur, si quo uenit

— f. § ipse quoad eum qui liber est ipse quoad eum seruum impuberem ut ff. de ... l. pupillus.
— g. § i. omnis generis res sitae in bonis alicuius esse possunt. secus quam in sacris rebus et scilicet quae sunt in bonis nullius ut ī. inst. de rerum di. § nullius.
— h. § suo relicta.
— i. § i. non noluit quod est medium inter nolle ut ff. de ... l. i. § plene.
— k. § non impendit. i. seruus uel ille dominus accepit ut ff. de in rem u. l. filius in fi. Sed esse uidetur quod peculio legato seruus non debet et si debitum a domino relictum quod seruus in rationes domini impendit ut ff. de pec. l. stichum § si et ī inst. de leg. § peculium. Sed dic uel specialiter quod totum aliud peculium seruus uult ... remisisse fingit ut ff. ma. si uo non re. § id pap. ubi noluit dominus illud in peculium computari
— l. § et egit. ac.
— m. § quem fecit seruus.
— n. § uel nullus esset effectus debiti.

— a. § s. suum. ac.
— b. § non sic de leui fit datio uel oblatio ut ff. e. peculium § si uo nomina. Sed ar. ... ff. de reg. iur. l. nemo ... ant. de defen. ci. § non habere ... in inst. de hereditatibus quae ab intestato defer. § fi.
— c. § numquid solum simplum ut ff. de peculio le. l. id quod § si quis ... facit. e. si noxali § sed si a debitore ... ac. abeo. extraneo.
— d. § ff. dico est ulpianus ut ... ff. e. l. depo. § si ... ff. de ... l. § peculiare et ... si nox. § quod autem
— e. § sed adiecto non ... in actione in rem uso. ... tamen ibi debitum ... ut ff. de in rem ... patre § si domini. ac.
— f. § nisi uicario eidem ... seruum nomine ... deberet ut ... quod cum eo § autem ... aliquem ... e. si ... mens
— g. § et dominus si dolo fecerit non aliter ut hic et ff. e. l. summa in pri. et ff. de in rem u. l. ... ff. de tribut. ... illud ... in rem.
— h. § directa.
— i. § s. neg. § uel cum curator ut e. de ... l. curatoris.
— k. § quod ipse debebat ei cuius negotia gerebat ... ut ff. de neg. g. si pupilli § si ... et l. si ... et l. qui sine.
— l. § i. exegisse credatur
— m. § q. d. non est id diff... ac ergo si id ... ut ff. de ... ob. ... in fi. ac.
— n. § Sed non ne ... seruus obligatio cum domino successit ... non quod dominus ... ut ff. de ... l. ... ad. § quod si idem stipu. ... ob. cum filius.

[illegible]

[illegible] ad legatarium transmittit ut .ff. de [illegible] lege a ciod [illegible] corroboratur due [illegible] prima quia dominus heredi nullo modo est [illegible] eadem lege a [illegible] quia [illegible] ignorantia legatario domini ac [illegible] quanto [illegible] si pretium [illegible] aliud dicit [illegible] ipse se mandi — a. § non in hac actione occupantis esse tamen meliorem [illegible] infra eodem l. si quis in [illegible] debitore [illegible] summa [illegible] [illegible] in pluribus agentibus [illegible] tamen [illegible] [illegible] in pluribus [illegible] de leg. i. l. si pluribus [illegible] — b. § [illegible] mox [illegible] cum distinctione ut .ff. de pecul. l. [illegible]

[illegible] aut post [illegible] nullo in [illegible] mutuum [illegible] in annum misso vel legato praeter [illegible] constituit sepulture [illegible] sive sub condicione libertate accepit minus dubitat. Iulianus [illegible] et ideo scribit heredem deducere [illegible] dominus compulsus est ad defensionem sine [illegible] sue et illud afferet quod si ei qui post mortem servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio deducatur quod ei debetur. Sive autem ex contractu sive extra religionis deducetur [illegible] sed et ex delicto ei debeatur puta ob furtum quod fecit, eque deducetur. Sed est questionis utrum ipsa furti extimatio, id est id solum quod domino abest, an vero tantum quanti si alienus servus commisisset, id est cum furti pena. Sed prior sententia verior est ut ipsa furti extimatio sola deducatur. Et si ipse servus se vulneraverit non debet hoc capitum deduci, non magis quam si se occiderit vel precipitaverit: licet enim etiam servis naturaliter in suum corpus sevire. Sed si a se vulneratum servum dominus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domini puto effectum, quamquam si egrum eum curasset, certius potius egisset. Item deducetur de peculio si quid servi nomine dominus obligatus est aut prestitit obligatus. Item si quid ei creditum est iussu domini, nam hoc deducendum Iulianus scribit. Sed hoc ita demum verum puto si in rem domini versum est quod acceptum est, pervenit. Alioquin secum debebit compensare. Et si pro servo fideiussor sit, deducendum Iulianus scribit. Marcellus autem utrumque sine dubio [illegible] melius esse ait prestare creditorem ut caveat ei restitui, si quid prestiterit dominus hoc nomine conventus, quam ab initio deducat, ut medio tempore in solidum magis creditor consequatur, quam [illegible] de peculio deducat. Cepit enim dominus vel pater iudicatum; nam et si quid servi nomine non condemnatus prestiterit creditori et debitori et [illegible] deducet.

Paulus. Si non adhuc in rem versum est, prius iudicatum de peculio et posterioris iudicis iudicatur, nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in hac actione de peculio occupantis melior est condicio. Occupare autem videtur non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis pervenit.

Idem. Si noxali iudicio conventus dominus litis estimationem obtulit, de peculio deducendum est quod noxe dedit [illegible] et deducendum. Sed si quid dominus solum nomine servi repromisit deduci oportebit, quemadmodum si quid dominus servus [illegible] expromisisset. Idem est et si pro libertate quod domino expromisit quasi debitor [illegible] effectus. Sed ita demum si in nummis eo agatur. Sed si a debitore domini servus exegit, an dominus debitorem se fecit queritur, et ut lib. ii. dig. non aliter domini debitorem [illegible] quam si [illegible] quod exactum est ratum et in suo [illegible] dicendum erit, et puto verum [illegible] in peculio deductionem. Est autem naturaliter equum [illegible] servi obligationem eo [illegible] videtur exegisse. Est autem querimus an id quod dominus semel deduxit, cum convenitur, rursus si conveniatur de peculio extrinsecus debeat, an vero veluti solutum censeatur semel facta deductione; et Neratius putat [illegible] Sed que absunt [illegible] de peculio debere deduci. Sed unde [illegible] peculium relinquit, debere eum deducere. Sed si servus vicarium [illegible] valentem in peculio habuit, et domino v. debet, per quos vicarium domino deduxerit, mox postea vicario alium eiusdem pretii servus comparavit, non desinere domini esse debitorem, quamvis vicarius ille domino cesserit, nisi forte eum eo animo adimisset sibi solvens et [illegible]

[illegible] melius [illegible] medii [illegible] Jo.
[illegible] usuram [illegible] quomodo medii [illegible]
[illegible] quod [illegible] de pign. act. l. non [illegible]
[illegible] Jo.

Huius dominus [illegible] ex mutuo [illegible] Huius debitor fit liber ut .ff. de ob. [illegible] si ex legato [illegible] certe [illegible] domino debet licet [illegible] [illegible] intercessit culpa vel mora servi ante mortem [illegible] de [illegible] l. [illegible] ac.

[illegible] debitor domini [illegible]

c. § [illegible] faciendo huius negotiatio [illegible] peculiare [illegible]
d. § quod si [illegible] ad annum [illegible]
e. § [illegible] deducetur quia [illegible] non possint [illegible] non deducit [illegible]
f. § domino faciente deductionem.
g. § quia tenetur [illegible]
h. § [illegible] sibi servo vel filio debitum [illegible]
k. § [illegible] bona fide [illegible] semel [illegible] labeo
l. § [illegible] si quis [illegible] non abstulisset. ac.
n. § [illegible] modis lege [illegible] non debet [illegible] [illegible] hac ratione allegata [illegible] legato non [illegible] qui vicarius [illegible]

rere. ut si cum vicarius naturaliter domino convictus pro suo non praestitisset de peculio quin ipsi debere putatur. Mox vicarius decessisset, adversus vicarium decessisset agentem de peculio ordinarii deducitur, quoniam meo quoniam postea solvit debitorem sibi suum fore, ut quod minus vera est in suo ordinario vicarium, ut si diviso videtur. Quod autem deduci debere diximus, ita accipitur ut quod peculio convenitur, ita accipiendum est si pro alimonio consequi potuit, sed eius ut certe vendiderit aliquid, quod cum peculio vendidit licet peculio convenitur, non debere deducere quod sibi debetur: poterit enim ex vera et peculio detrahere, non condicere quod imputabitur quoniam nomine in peculio quod domino debetur, si post inquid et exuendo agere quod ibi credit per iniuriam. Si tamen fuit in peculio convenietur ut satisfacere debito domino possit, et quod si postea processit creditoribus de inde existentibus quod domino non distraxit, ita erit dicendum. Item servus si quis suum cuius nomine de peculio iudicetur actionem compensat, an possit deducere quod sibi debetur, quoniam ad usus debitorem, nec actionem de peculio praestare ad posse. Iam et qualiter potest eligere utrum cum emptore an cum venditore agere: scilicet igitur eligere plane deductione nec vindicare quod creditores queratur an possit ipsi venditore convenire: ergo forte putant esse in peculio. Non solum autem quod debetur quod convenitur deducendum est, verum et si quid socio eius debetur, ita ut servus non aliquatenus in solidum conveniatur, patitur deducere eum oportet quod ratius debere, quae sua ne incepta est.

Iul. Quamvis autem et cum aliquo praetor penes quod non est.

Ulp. Sed in emptore et venditore vera non est, in fructuario, proprietario, et ceteris qui non sunt socii, veluti universitatis emptore. Et ita Iulianus libro VI. scribit neutrum eorum deducere id quod alii debetur.

Paul. Item cum testamento praecedente servus liber esse iussus est, cum eiusdem de peculio agendum est, neque heres amplius deducet quam quod ipsi debebatur. Et cum servus vivo domino mortuus est, deinde domino institutus heres relinquo, et de peculio actio et deductionis iuris servandi.

Ulp. Si duo sint bonae fidei possessores eius, adhuc dicendum neutrum amplius deducturum quam quod sibi debetur, certe quia et si duo sint fructuarii, quia nulla inter se habent societatem, sicut dicitur in duobus et fructuariis. Si forte separata apud se peculia habent, ut alter alterius peculii nomine conveniatur, certum similiter sit peculium, et in solidum conveniatur et deducetur quod ei debetur.

Id. Quaesitum est quis casus est quod peculium sui conservi ad alterum pertinet. Imprimis si quis servum cum peculio vendiderit nec peculium ei praestiterit, sed emptore si quis suo servo peculium, ut res aliquas eas in te deducit, ut praestare eas retineret administrationem, aut eas suo reddet secundum. Notatur est et ille casus sicut acceperit, ut si quis ... fuerit domino si in dotibus erit possessio.

Ulp. Si servus meus ordinarius vicarios habet, id quod vicarii debent mihi an deducam ex peculio servi ordinarii? Et magis illud quod est, cum peculia in peculio servi ordinarii computetur, et Proculus et Atilicinus existimant sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita et peculium eorum. Et itaque quod mihi debetur ...

ordinarius servus debet et ex peculio eorum detraheretur id quod ipsi vicario debet dumtaxat ex ipsius peculio.

Sed si quid non vicario sed ordinario servus debet deducetur de peculio eorum qui conservo debitum id quod conservis debet ordinarius servus non deducetur de peculio ordinarii servi quia peculium eorum in peculio eius est. Et ita servus servi si peculium eorum augetur ut Octavenus ait non quemadmodum si domino suo debeat.

Paulus. Et in consequens est ut si filii peculium simul legetur sive ipse ex testamento agat non alter agatur tamen vicarius eius testatori debet relinquere nisi is vicarii peculium habet.

Ulpianus. Hic queritur si ordinarii servi nomine actum sit de peculio an agi possit vicarii nomine? puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarii et agi posse de peculio ordinarii. Et potest evenire duplicari unius peculium ut puta si servus dotalis est. Potest enim peculium quod ad me respiciat potest et continuare. Nam quod extra maritum continuare ut ex operibus suis, id ad maritum pertinet, et res sive respectu mariti res sit institutus ut ex legatum datum. Idem non debere restituere Pomponius scripsit. Igitur si mecum agatur ex eo contractu qui respiciat utrumque deduci quod debetur mihi sive ex causa mea sive ex ea quae ad uxorem respiciat. Atque separamus causas quasi in duobus peculiis ut ex ea debiti quod petitur separetur ut si quid ex eo contractu debetur. Si ex eo contractu qui ad me respiciat meum deducam. Que quod diximus in fructuario tractata sunt utrum ex eo demum contractu potest de peculio conveniri qui ad se pertinet an ex omnium. Et magis est et fructuarium tamen servi ex omni contractu cum eum quo convenit totum fore in peculio nem veluti patrimonium intueri. Sed illud ad proprietatis omnino dictum ut possit conveniri quae res respiciat usufructuarium secundum quam non est conveniatur. Que sententia probabilior est et a Papiniano probatur. Quod in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est tamen simpliciter conveniri peculio tenus.

Si autem maritus servi sui nomine aliquid promiserit an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? Et ait si id quod creditori praestitum est ad utrumque genus peculii pertinebat pro rata utriusque peculio decedere debere. Ex quo intelligi potest si ad alterum peculium contractus pertinebat in solidum uxori debitur nisi non dubitari si ad id peculium pertinet contractus quod ad maritum res exit.

Sed iudicium et ipsi fructuario adversus dominum detur actio de peculio ut si a Papiniano habet peculium apud ipsum non aut vicario ut minus conductuario debetur. Idem est convenienter quamvis in duobus dominis sufficiet pro socio vel communi dividundo actio.

Paulus. Nam invicem agere servi de peculio non possunt.

Ulpianus. Summa cum ratione etiam hoc peculium praetor imputavit quod dolo malo domini factum est quominus in peculio esset. Sed dolum malum accipere debemus si ei ademit peculium. Sed et si eum intricare peculium in necem creditorum passus est Mela scribit dolo malo eius factum. Sed et si quis cum suspicaretur alium secum acturum alio peculium avertat dolo non caret. Sed si alii solvit non dubito de hoc quod non teneatur quoniam creditori solvit et licet creditoribus vigilare ad suum consequendum.

Sed dolo tutoris vel curatoris furiosi vel procuratoris furiosi vel procurato

— a. ¶ maxime. ut. s. de dol. ex. ap. ¶ in h. ex fin quodam sino n. ut. j. d. a. t. ... ¶ e solvendo tutor ... pupill. ut. j. d. pe. ... ¶ e ex. si ibi loquitur ... pupilli si suo nomine ad egit.
— b. ¶ fuis. s. de pacti. l. ... ¶ qui aut. ...
— c. ¶ nisi bona fide cedat peculium. ut. s. ... quod cum aliud ... ¶ quid tamen ac.
— d. ¶ sic. s. de tribut. ... procuratoris ...
— e ¶ ... peculio tenus.
— f ¶ de dampno faciendo.
— g ¶ ...
— h. ¶ ... quia. ac.
— h. ¶ in solidum in domo ...

no factum sit. an pupillus. ut furiosus. ut dominus de peculio conveniatur. videamus. et puto si solvendo tutor sit praestare pupillum ex dolo tutoris. maxime si quid ad eum pervenit. et ita pomponius. epistularum scribit. Sed et mercatorem ... ediculum. emptor aut ex dolo venditoris non tenebitur. nec heres nec alius successor. nisi in id quod ad se pervenit. sive autem iudicium acceptum. sive ante dolo fecit. continetur officio iudicis. ¶ Sed non ut pater recusans de peculio actionem. non audiendus. sed cogendus est cum alia quamvis actionem praecaverit suscipere.

Pomp. ¶ Si capitum infecti edium peculium mimum nomine promisit dominus. de eius interest. et ideo ... de peculio agit ... ommittendum est.

Id. ¶ Edium aut peculiarium nomine in solidum dampni infecti promitti debet sicut vicarii nomine noxale iudicium in solidum pati debet. quia si pignore capti sunt defendatur. actor abducet. ut proculus.

Ulp. ¶ Curator furiosi administrationem peculii. et dare et denegare potest tam furiosi filio.

Paul. ¶ Investitura peculii esse incipit. quod ita tradit dominus. ut eo vestimento servus perpetuo uti velit. eoque nomine tradatur. ne quis alius eo utetur. et quod ab eo eius usus gratia custoditur. Sed quod vestimenta servo dominus ita tradit utendum. ut non semper sed certum usum eius temporibus eo utatur. veluti cum sequetur. cum ubi cenanti ministraverit. ea vestimenta non esse peculii.

Paul. ¶ Si semel exceptum rei quod dolo fecerit dominus praestitit de peculio conveniens. ceteris exceptione cum nihil praestabit. sed et si et curatores servus eius celebraverit. quantum dolo minuit. non erit condemnatus in his consequens erit. ut manumisso quoque vel alienato servo exceptio de dolo intra annum tradatur.

non tamen et ancillarum

nomine et filiarum familias in peculio actio datur. maxime si qua sarcinatrix aut textrix erit. aut aliquod artificium vulgare exerceat. datur propterea actio depositi quoque et commodati actionem dandam earum nomine Iulianus ait. Sed et tributoriam actionem si peculiari merce sciente patre domino ut negocietur dandam esse.

longe magis non dubitatur. et si in rem versum est. et vel si iussu patris domi ve contractum sit. ¶ Constat heredem domini in quoque deducere debere. quod servus eius nomine cum eo de peculio agetur. ante aditam hereditatem ex bonis hereditariis amoverit. vel consumpserit. vel corrupisset. ¶ Si servus alienatus sit. quis meum quod alienavit intra annum pretii de peculio actionem pollicetur. sed nihilominus et in eum cui datum facto datur et nihil interest. an aliud apud eum acquisierit peculium. an quod primi cum eo emerit. ut ex causa accepit. ¶ Illud quoque placuit quod et iulianus. omnia permittendum creditoribus. ut in partes cum singulis agere. vel omnino in solidum. sed ipsi que dedit servum non putat. vel de eo. quamvis vendiderit creditor. cum emptore de peculio agere permittendum. Sed si alieno creditorem eumque redemerit. deinde alienavit eum non putant in emptorem dari debere. in idemque et venditorem autem dumtaxat. intra annum post redemptionem numerandam in actionem existimat. deducto eo quod apud me peculii servus habuit. Sicut autem de eo

de eo quod ad huc alieno creditori dandum

... porro an quum alienavit quod in debet ... deduco. ut. s. de nox. ¶ adom. ...

quod ipse crediderim servo meo imputari, ut in emptorem alienato eo actio cum eo dari debere(?). Ita et de eo quod filius meus servo meo crediderit, si is servus filio creditus(?) fuerit alienatus sit, negat mihi permitti debere cum emptore experiri.

Si quis cum servo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei cum quo velit dominorum in solidum experiri. Est enim iniquum in plures adversarios distringi eum qui cum uno contraxerit. Nec huius dumtaxat peculii ratio haberi debet quod apud eum cum quo agitur is servus habet, sed et eius quod apud alterum. Nec tamen res damnosa futura est ei qui condemnatur, cum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi dividundo quod amplius sua portione solverit a sociis suis consequi. Quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium, quia eo casu solvendo quisque etiam socium liberare videtur. Quod si nullum sit apud alterum peculium, contra esse, quia nec liberare ullo modo eum videretur.

Paulus. Quare et fiscus(?) in rebus(?) nostrorum(?) possessor eatenus damnari debet, quatenus cum quo actum fuerit quantum eius peculii apud eum erit et quantum ex contione(?) consequi potest.

Gaius. Si quis servus testamento liber esse iusserit(?), possunt heredes eius de peculio agere, quia et cognoscit(?) peculio quatenus apud eum est quolibet alio agente tenentur. Et si pignori dederint cum eo(?), erit in eum de peculio actio.

Ulp. Quaesitum est an teneat actio de peculio, etiamsi nihil sit in peculio cum ageretur, si modo sit rei iudicatae tempore. Proculus et Pegasus nihilominus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. Idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit: quae sententia

et aliorum plurimorum est. Si autem ex pluribus heredibus domini uno agatur, dubitari an de peculio et in pignorandum(?) quod apud coheredem sit conveniatur. Et magis est ut pro parte. Nisi si quid in prius heredes(?) universi(?), nec committitur exceptio, quod hunc heredem convenerit, si pro parte dumtaxat. Sed si ipse filius sit heres ex parte institutus, eius cum eo erit agendum. Et omnino filius sit quis ex parte institutus, nihilominus in solidum actione(?) conveniatur, si fuerit pro parte nomine coheredis redimere(?) ... dicendus sit. Quod enim servitute patris non consequatur filius a coherede quod impendit, et si peculium locupletius fit. Et usque ad eum de peculio de re ... agere potest. Et si autem exceptione sit repulsus a venditore creditor, subveniri ei adversus emptorem debet. Sed si alia exceptio est, debemus subveniri, ut deducta ea quantitate quam a venditore potuisset consequi ab emptore residuum consequatur. Et in dolo omnium tempus. Et in ... etiam tempore possit dari, actio non prius ... obtinere ... quamvis ... de dolo in perpetuum tempus detur in heredem, ut ... clausula maior ... cum eo pervenit sive valet ut non ...

Paul. Set si ipse dolo fecit, solidum praestat.

Ulp. Si servus duorum vel plurium heredum eius, quem manumissio suo vel ubi ... vel alieno vel mortuo ... annum ... potest. Unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur, quamvis non in maiore quantitate eius peculii quam quod tenent penes se heredes conveniuntur conveniuntur. Et ita ut servus eius est, et sine aliis heredes fuerit usum(?), et ... sint fructuarii vel bona fide possessores. Unus

Marginal glosses:

— a. § si institutus. ac ac ac.

— b. § hoc accipe pro mortuo vel alienato servo. Alias tenerentur ex eo quod apud alium esset tenerent ut supra de ancilla § si.

— c. § de in solidum. ac ac

— d. § ut supra e. l. iii.

Conveniret de eo cum alio herede quam ... ex ...

— e. § quia tamen ab uno tenebatur quod est in servo dividitur ...

— f. § s. actionem sibi cedi ... non liberantur per conventionem quod quaeritur si unus eorum solvit an cessio fiat in totum contra coreos vel pro parte. Pro eo est hic et supra de tu. et ra. di. cum pupillus et supra ad l. rodi. de iact. l. i. et ii. in pr. et diximus supra de sol. l. modestinus. Nota

— g. § idem et si non sit ullum ... et tamen habet doli exceptio ... non pro parte ut supra fa. her. l. ... et si quis § si filius

— h. § idem et si non fit locuples ex hoc cui non inspiratur istud nisi in casibus ut supra e. l. i. § si cum impubere. vel ex locuplex i. solido.

— i. § quia nova causa est ut infra de ex. rei iud. si rem meam § sed ... facta i. e. quotiens § si semel. ac

— k. § de equitate vero in mero iure detectione sibi praeiudicant. ut infra si ex duobus in primo responso quid est contra l. quotiens § Stichum.

— l. § de certo vel est in peculio ut supra si ex pe. l. si. in primo responso.

— m. § agit creditor de peculio dominus dicit nichil esse in peculio. Actor replicat quod dominus fecit dolo quo minus sit. ut supra e. Stichus(?) i. responso. ac. Semel.

— n. § quod doli annum hodie biennium ut C. de dolo l. si. Sed in perpetuo posse obici ut infra de exceptione doli l. pure § si quid est contra. Solutio in exceptione hoc in replicatione in qua id quod in actione de statu ... actor possit replicare quia valet agendo non sic quam exceptio ut ex l. contra patet et hic per ... non valet non et replicatio perpetuo durat. Vel dic ex parte(?) ... l. si pactum ... dicas quod replicatio per exceptione ponatur quod esse potest integra(?) de exc. q. i. § si. ut quod perpetuo replicatur ... l. si pactum. de eo quod pervenit ad ... moventiam oportet praestat actio quae perpetua erat. Hoc autem annalis de peculio ut ... § b. quod hoc intelligatur supra l. certum et hic ex hac dictione fortassis quae est hic et sic perpetuo obiectio ... maior est.

— o. § facit supra de ... quod in herede § si.

— p. § de aliis(?)

— q. § de ab alio cui vendidit dominus. ac. — r. § sed non libero esse nihil. ac

— s. § de stricto iure ut statim dicetur. — t. § de ... ut alias convenitus hic merito est ... libet de stricto iure licet iste sit in solidum obligatus ut supra e. l. quid(?). ac.

conventus actione liberatur. quamvis non maioris peculii quam penes se est condempnari debeat. Sed haec ita demum contingant, si tamen aetas dicatur iudicium inesse in quibus annus utilis continetur. ut magis eos perceptio quam intentio iuvet. Nam quamdiu servus vivit universum peculium eius quod ubicumque est veluti patrimonium intuetur. in hoc autem iudicio licet restauretur tempus, tamen augmenti et decessionis rationem habere oportet. et ideo sive hodie nihil sit in peculio, sive accesserit aliquid, posterioris status peculium spectandus est. Quare tamen venditorem quoque et emptorem. hoc nobis videtur verius. quia accessit peculium posse nos a emptore consequi. nec retrorsum videtur in uno iudicio ad tempus id conveniri reducere ex tempore quo venditor conventus sit.

Venditor servi sciens peculio suum vendidit et tradidit peculium. nec intra annum quidem de peculio convenietur. neque enim hoc peculium servi peculium est. ut Nerva scripsit.

Iav. lib. S ed et si quis servum vendidit. ut pretium peculio acciperet. penes eum videtur esse peculium. ad quem pretium peculii pervenit.

Pomp. N on proprie res peculiaris sit.

Iav. A ut cum his iussus est peculium tenere. accepta summa etiam non videtur penes heredem peculium.

Ulp. T ransfici contractibus, quorum nomine est actio de peculio. annum solvendo patitur. ut domini teneretur. ut in actionibus tedie agitatum. si suo dolo dedit desiit. capiet duntaxat de peculio conveniretur. Ego autem arbitror non solum de peculio conveniri. sed et si quid praeterea dolo malo patris capta fraudata que est mulier. competere actionem. nam si habet res nec restituere sit patris. aequum est eum quo teneri est condempnari. nam cum res uxor pignori data est. expressum est. hoc et in ceteris bonae fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit. nam quod si suo pignori res data sit. non solum de peculio et in rem verso competit actio. verum hanc quoque habet adiectionem. si quid dolo malo domini captus fraudatus que actor est. videtur autem dolo facere qui cum dominus habet restituendi facultatem non vult restituere.

Iul. lib. S i a creditore filium qui patrem te instituerit. et tu hereditatem eius vendideris. ut a pater stipulationis quae pecunia ex hereditate ad te pervenit teneberis de peculio.

C si servo tuo permiseris Menandrum emere aureis decem. ille emerit et scripsit se viginti emisse. tu quae permiseris eius viginti extra peculium solvisti. hoc nomine duntaxat aureos tantum vendicabis. Si hunc venditor praebuerit. duntaxat de peculio suum.

C servum autem cum annotatio aut semper habetur quia tam est si pecuniae annotatio aut cum semper agetur. nec eius peculii quod apud me esset rationem haberi debere. dixi sicut in semper agetur. nisi rationem eius peculii quod apud me esset habendam. quod et similiter ad diversum me rationem haberet pro quo per actionem consequi possit. sed sic annotatio post annum. quia vendidisse agetur. sibi non esse computandum peculium quod apud me est. quia iam me non agi de peculio non possit. Si in autem intra annum agetur. tunc quoque habendam eius peculii rationem. pro qua placuit alienato homine permittendum creditori et cum venditore et emptore agere.

C si actum sit de peculio cum eo qui iussu .f. cum eo suo herede et nimius sit

consecutus erit. Non est iniquum ut ex universo eius peculio, sive apud fructuarium sive apud proprietarium erit, id consequatur. Stichus mercede operas suas conduxerit fructuario, cum pecuniam mutuam alio accepit, cum itaque deberet, actio ei adversus dominum proprietatis deducto eo quod servus peculii nomine apud fructuarium debebit.

Iul. Deposuit apud filium familias X. et ego deposui de peculio quamvis mihi pater filius debeat, et X. teneat. Nihilominus patrem cum patre agendum, simul cum pretium peculii sit. Nunc enim pecuniam cum mea maneat non esse peculii. Denique quolibet alio agente de peculio minime dubitandum, aut comprobandum non oportere. Itaque ad exhibendum agere me, vel exhibitam vendicare debere. Si nuptura filio familias dotis nomine certam pecuniam promiserit, et divortio facto agatur de dote cum patre, utrum totam promissionem an deducto eo quod patri filius debuit remittere eam oportet, sed tota promissione eam liberam esse, cum incerte sit ex promissione cum ea agetur, excepta dote doli opponi possit. Si Stichus habet vicarium Pamphilum, qui est X. ipse Pamphilus domino X. si agatur de peculio nomine Stichi placeat estimare pretium Pamphili, et quod totum non deducto eo quod domino Pamphilus debet, nec enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. Hoc ergo casu et domini debitum praeferri ut patitur, sicut liberi alii servi peculium non habent creditores, itaque in hoc eius certius apparitur autem. Si Sticho peculium legatum esse proponitur, quaerere ex testamento agatur, cogendus non est eum cum vicarius suus debeat. Aut quia ex peculio ipsi deductione facta aliquam futurum, ut sitamen vicarius domino deberet ipse nihil in peculio esse intelligatur, quod certe absurdum est. Certe quae tibi vendideram pecuniam creditori quintum est mutua in tutela actio depositio cum deberet, ut deducatur id quod ex eo apud me remanserit, quod quem minime verum est, nec interest inter cetera quae vendiderim an postea ex pecunia meae tui quam contrahens cum contraxerit, ante actio datur, in actum quaque agentibus meam is quantum cum suo contraxisset non deducam, idque postea in debere cepit, ex quo apparet domino eius peculii quod apud me remanserit, ad posterius temporis contractus pertinere non debere.

Flor. Peculium et ex eo constat quod servus frugalitate sua quod parum vendicaverit debere, ut meruit officio a quolibet sibi donari, idque velut proprium patrimonium servum suum habere quod voluit.

Mar. Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat peculium simile esse homini. Quomodo autem peculium nascatur, quaeritur, et veteres distinguunt, si id acquisierit servus quod dominus necesse non habet praestare, id esse peculium; si vero tunicas aut similia quae dominus habet praestare, non esse peculium. Ita igitur nascitur peculium, crescit autem cum auctum fuerit, decrescit cum servi vicarii moriuntur, res intereunt, moritur cum ademptum sit.

Ulp. Nonsiminus quam debere potest nec servo potest deberi, sed cum eo verbo abutimur, factum magis demonstramus quam ad ius civile referimus obligationem. Itaque quod servo debetur, ab extraneis dominus recte petet, quod servus ipse debet, eo nomine in peculium, et si quid inde

— a. § de eo quod post arrogationem ... cum arrogato ... de peculio ... si quis creditor ... b § ... de donatione ... filio ... actio danda ... arrogato ... defensio ... creditor in possessionem bonorum arrogatoris ... si quis actione quod lex prohibet ... si tenetur de peculio ... cogetur defendere ... non est ... — a. § ut ad alium ... — b § ... si noxali ... — c § ... non in capite debere ... — d § ... non in capite debere ... de positi ...

dominii usum est, in dominum actio datur.

Id. In adrogatorem de peculio actionem dandam quidam putant, quamvis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

Paulus. Si postea quam tecum de peculio egi, ante rem iudicatam servus venditus sit, Labeo ait et eius peculii nomine quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere, nec succurrendum est, culpa enim tua id accidisse quod servum vendidisti.

Ulp. Si quis cum filio familias contraxerit, duos habet debitores, filium in solidum et patrem dumtaxat de peculio.

Paul. Et ideo si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

Idem. Qui peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter quod et specialiter permissurus est.

Id. Quotiens in taberna ita scriptum fuisset: cum Ianuario servo meo geri negotium veto, hoc solum consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. Sab. Pr. Non dandas tamen de peculio actiones in dominum, cum servus fideiussisset, nisi in rem domini aut sui peculii fideiussisset.

Cum semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei iudicandae tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus iam esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius in solidum debet. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile iudicium Paulus ait, si res integra non esset. Permittendum autem creditori dividere actionem, ut simul cum emptore et venditore experiatur: satis enim esse hoc eum facere solum, ut residuo superioris iudicii in alium detur actio, cum electo

eo dominus esset consecutus, hoc iure utimur. Creditor autem quis cum venditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor, sicut Iuliano videtur, quibus creditoribus deducere ipse potest ad usus alium exigere eum, dummodo idem apud se iure computet.

Cum servus deducto peculio venditus sit, prodest ut venditor deductione uti possit, si post venditorem coeperit aliquid venditori servus debere. Nam in hoc peculio quod non domino deberet, quae diximus in emptore et venditore, eadem sunt, et si alio quo iure genere dominium mutatum sit, ut legato, dotis dati esse, quam quo patrimonium ubique proprio peculium servi intelligitur ubicumque esset.

Id. Licet peculii administratio non permanet neque in fugitivo neque in subrepto neque in eo de quo nesciat quis vivat an mortuus sit. Cum peculii administratio ubi datur, delegare suum debitorem potest.

Pomp. Non solum id peculium est quod servus domino concessit, verum id quoque quod ignorante quoque eo adquisitum est, tantum si vellet retinere. Plurimus esse in peculio, quod ignorante me servus meus negotia administravit. Tantundem debitor mihi intelligitur quanti tenebatur. Sed ubi negotia mea administravit, ut ante debitor vel servus domino vel dominus servo intelligatur, ex causa civili computandum est. Itaque si dominus in rationes suas referat se debere servo suo, cum omnino neque mutuum acceperit, neque ulla causa praecesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.

Pap. Etsi prius quam in peculio me est pars latitat, nihilo minus ponendi ex rei servatae cum ut non possumus, quod de peculio cum eo actum fuit.

hoc aliquid posse esse in peculio ... et ex illo apparet quod ... convenire posse ... erit ... ar — ar — ar — ar

uel fraudationis causa latitat. quasi iudi
cium acciperet. absoluetur. Hec
ad rem pertinet quod fieri potest. ut decapita
tio sequatur. nam fundi et ut suo
genere debeantur. fraudationis causa non
uidetur latitare. tamen si ipso tempore suo
iuris minima contemptionem. Sed si fideiussor
fore constitutum tempore quo mihi impe
ratio est. imputatur ut quem fideiussor
futurum quem actione accipi possit. si
tamen sic acceptus est de creditoribus peculio tenetur
qui peculio tenebatur. hic enim institu
erit. quoniam tempus in qua die actione
spectatur ut tempus peculium consideratur.

Et post quam dominus de peculio conuentus est fi
deiussor pro uno accipi potest. nam qua
ratione si post actionem creditoris pro uno pe
cuniam exsoluit. non magis repetere
potest. quam si uno tamen debitum non fuisset.
si eadem ratione fideiussor quoque utiliter
acceptus uidebitur. quia naturalis obli
gatio quamuis nulla sit suscepit uidetur
initur translata non est. Se
ruus alienus cum uicarii de fuit et nu
mos alio mutuatur in creditum ut
eum manumitteret. et manumissit.
creditor queritur. quid de peculio con
ueniret. dixi quamquam electi creditor
tor aliter non tamen in proposito dominum esse
conueniendum. et cum ad exitum dum
meum actionis pecunie nomine quam ipse
esset adquisitum. nec mei causam alie
natam quem perpetuam fuisset proponeret.
neque enim admittendum esse distinc
tionem existimatum. si non manumi
ttam dominum pecuniam esse manumissionem
non secuta. uideri pecuniam exire ma
quesitam mihi. quam magis proprie meam
quam exire meam pecuniam michi da
retur.

Scev. Quod debetur fructuario agenti de peculio. non omni modo domi
nus ad quantitatem debiti computandum
est. cum et sumptus impendio et eueniet

exceptationis possit esse uictus. et co
gitatum sit in creditoris que dicitur
iudicatis. aut uenditionis bonorum
suorum magis fraudem ueniet. quod si spiri
tus sit. actiones mandare absoluetur.
quod enim dicimus si cum uno ex sociis aga
tur uniuersum peculium computandum.
quod sit cum socio actio. in eadem redi
erit. si actiones patris sit praestare. et
omnibus quos idem tamen dominus. quia
habet actionem delegatio pro uisa ratione est.

Paul. Ex facto queritur.
Qui tutelam qui ibi administrabat
filius familias prius certus est. ante conueni
atur eius dominus a pupillo. cum quereretur
potiore causam quam creditorum ceterorum
fuisset. non nam rescriptum est. an id
deducetur ex peculio quod domino debetur.
suspicatus posse deduci. cum
sit. utrum cum adhuc in ius tale
ageret. domino debitor factus est. an postea
de peculio pupilli. Sed multum proui
legium proponitur patri ut domino potest. cui
ex persona filii ut sui de peculio conue
nitur. plane in ceteris creditoribus
habita est ratio priuilegiorum. quod enim
filius dote accepit. tutelam admi
nistrauit. nimio igitur et in suo. quod
pro tutore egit in rescriptum est. quod et
aequitatis solet esse melior conditio. quod
ceteroz in id cum actio. plane si
ex re pupilli nomina fecit. ut pecuniam
mariti deposuit. datur uindicatio
nummorum aduersus debitores. utilis
actio scilicet si nummos consumpserit. hic
enim alienare nummos potuit non
quod in quo uel tutorem dicendum est.
nec tamen in id puto. quod non decre
cepit. utrum cum in libertatis ponere
esset. an postea. nam si similiter suo credi
tori. eius quod domino esset deducendum.
quod prius creditori. sicut uenit de pecu
lio potest. Quid ergo est. quia de peculio
actio deficit. utilis actio in dominum qui

l. §. quod proposuit in filio . . . addendo.
. . . privilegiati . . . si dampnum . . .
. . . in ultima voluntate . . . de peculio . . .
. . . ad donationem videtur . . . appelli ad cessionem de . . .

a. §. id . . . hunc . . . est . . . de leg. . . .
peculium . . . melior est . . . de pec. l. . . .
b. §. . . . filio.
c. §. . . . si servus . . .

. . . ducere erit · ut quod ille pro patrimonio habuit · peculium esse intellegatur. Sed si quis filio familias sit curator ut tutelam administraverit · ita dicendum erit non privilegiorum inactione de peculio dumtaxat ceterorum creditorum actionem · ut imposita cautione · si prius eas agat qui privilegium non habent · restituturum · quod acceperit · si inferatur postea competere actio privilegii.

Idem. Si statuliberi peculium cum manumitteretur acceptum non est · videri gestum debitores aut convenire et mandatis sibi actionibus non potest.

Scaev. Filio familias cum exercitibus patria pater legavit · ut instructa erat · cum debitoribus suis fuerant · quaesitum est an heredibus adversus eum actio de peculio competeret. Respondit non competere.

Marc. Itemque cum quo de peculio agetur ante in exceptus est · quod cum quo in exercitus in eo peculio fuit spectari.

Paul. Quod filius miles procurato non nisi expensum ex peculio reddi debet · et adiectum nihilominus deberi. Sed videamus ne creditoribus sit peculiare si nomen ei pro quo expensum est · paratus inquisite peculio agere · aliquo deduxerit · illud nomen peculiare fit.

Tryph. Statuliber cuius nomine dumtaxat de peculio actum est ante statutum iudicium decessit et id peculium respicietur · quia aliquid eorum cum ... habuit · et eum quem suum testamento liberum esse iubet · et ei peculium legare intellegi iure solito · quo liberas competit · itaque omnia incrementa peculii quo modo ante aditam hereditatem acquisita ad manumissum pertinent · at si quis ex eo peculium suum legaverit · inspicietur voluntas testatoris quoniam esse nisi minus esse id legatum quod mortis tempore in peculio fuit · item quod ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserit debetur · velut partus ancillarum vel fetus pecorum · fetusque armentorum · sive eo nata fuerint · sive quod ex operibus suis adquisierit ad legatarium pertinet.

Scaev. ... heredibus

pecuniam praelegavit · ut instructa erat cum suis et certis rebus · eo quod ibi esset · item quod debitores fuerunt · tam extra eius civitatis quam intra. Quaesitum est an etiam adversus eum peculium debitoribus actio de peculio competit. Respondit non competere. Quando de peculio actio annalis est.

Ulp. Praetor ait post mortem eius qui in alterius potestate fuerit · posteaquam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit dumtaxat de peculio et si quid dolo eius in cuius potestate est factum fuerit · quominus peculii esset · in anno quo primum de ea re experiundi potestas erit · iudicium dabo. Cum durat is vel filius in potestate est de peculio actio est perpetua · post mortem autem eius vel postea emancipatus manumissus vel alienatus fuerit temporaria esse incipit · i. annalis. Annus autem utilis computabitur non si ad diem actione sit obligatio · puta scripsit ex eo computandum annum non ex quo emancipatus est · sed ex quo peti potuit · et deinde existere. Coeperit autem temporaria in hoc casu fieri praetoria actio. Nam cum morte vel alienatione extinguitur peculium sufficiebat intra annum propria obligatione. Alienatio autem et manumissio ad servos pertinet non ad filios. Mors autem tam ad filios quam ad servos refertur. Emancipatio non ad solum filium. Sed si alio modo sine emancipatione desierint in potestate esse.

annalis est actio. Sed si morte patris
vel de potestate ... sui iuris fuerit effec
tus filius, de peculio intra annum
heres patris vel filius tenetur. In a
lienatione accipitur utique vel adem
ptione de peculio intra annum te
netur. Sed et si decesserit servus vel p
mutatum vel morte desierit. Inter
dum causa est ut heres eius conveniatur
...nec cum peculio. Nam si cum
peculio vel legatum vel liberum esse ius
serit, quaestionis fuit an conveniretur
detur: non enim videtur manumissus.
Sed meum etiam legatum sit peculium,
de peculio actione an ergo teneatur
actio heres. Et ait Marcellus teneri,
quia peculium penes eum sit, qui traditurus
est legatario se vivunt. Pegasus
autem Cassius dicebant alio auxilio
eum legatarium sit, contra eum venire
creditores. Quod si heres etiam sine causa
de est quemadmodum si ipse peculio suo
et peculio negatus sit heres restituerit
hereditatem, sicut peculio convenia
tur etiam ex exceptione non utetur.
Ut Marcellus tractans admittit, ...
autem cum restituta est hereditas non te
netur, ut servus ait, cum peculium
non habet, nec dolo fecit quominus h
abeat. De fructuario quoque rectius in
tra annum actionem dandam, ut in fru
ctuarium. Pomponius libro XL scripsit. Scrip
tum est apud Labeonem, si cum filius
viveret, tu credens eum mortuum an
nali actione egeris, et annus praeteri
erit, sic repulsus, rursus ex priore
cognito errore, permittendum est, ut per
petua dumtaxat de peculio non
de in rem verso recte actum est, quia excep
tio annua ad peculium non ad in
rem versum pertinet.

Paulus. Cum post mortem filii
familias annua adversus patrem actione...
adversus eum esset perpetua

vivo filio, ideo ... heredi ...
erat de peculio actio. Sed ...
erit post mortem filii, ...
mortibus temporalibus actionibus. ...
autem creditum est ab hostibus sit de pecu
lio actio intra annum. Non annuo ...
erit, quod post ...

Ulpianus. Dissimile est
peculium ... est, si ...
... actiones ... de
peculio intra annum dat. ...
... qui peculium ...
... morte ...
manumissione est peculium, ut pos
sit ei accedere ... fructibus,
ut partus ...
accedere, ut ...
... ut alio quolibet modo periit.

Ulpianus. Si hi, qui in potestate
aliena sunt, nihil in pe
culio habent, in solidum non tenentur
qui eos habent in potestate, si in rem eorum
quod acceptum est conversum sit, quasi cum ipsis
contractum potius videatur. Nec videtur
frustra de in rem verso actio promissa, quasi
sufficeret de peculio; rectissime enim
Labeo dicit fieri posse ut et in rem versum
sit, et cessat de peculio actio. Quid enim
si dominus peculium ademit sine dolo malo?
quid si morte servi extinctum est peculium
et annus utilis praeteriit? De in rem verso
namque actio perpetua est et locum habet,
sive ademit sine dolo malo, sive actio de
peculio anno finita est. Item si plures a
gant de peculio, praeferri debet ...
... peculia ...
...

— a ff. ab alio non a filio · ut · differat a sequenti · l · i · i · ff.
— b ff · i · hoc minor.
— c ff · quia cum filio non est certum · ut · ff · q̄ cum eo · l · i · et q̄ d̄ de his qui certum non sunt cogniti · quod actio de in rem verso induci · ut · infra.
l · cum filius · ff · si de suis · ac ·
— d ff · hoc quia non est data domino pecunia ut ad eum redderet dum tenere ad ... nomine peculii ... ut · ff · t · ij · quam tibi · ff ·
— e ff · non intelligi quod ... in dampno de ... ut · ff · l · i · ff · t · ij · ... ut · ff · ad l · rod · ... nunquam ... quod ... actio de in rem verso ... filio ... alium ...
— f ff · hoc sine respectu filius ...
— g ff · ... ut · ff · ... ff · ... ff · ...
— h ff · hoc differt a gestore negotiorum qui non imputat ... ut · ff · de neg · ff · si ... aliena ... in rem ... ut · ff · ... ff · ...
— i ff · ... ff · ... non ... ut · ...
— k ff · non regulam ... ut ille ... ff · ff ·

solutum. Et ideo verum puto tenere ea actione de peculio dominum qui in rem eius versum certum sit sine peculio ... actio de in rem verso.

Iavol. Quintus Mucius ait: si servus quem manumisit agi cum domino de in rem verso non posse quod eo ... locupletior ex nummis ... sit.

Ulp. Quod servus ... domino quantitate crediti ut manumittatur, quam ante mutuam acceperit, ... quod hac quantitate non ... in rem verti aut in eius usum si quis plus ... servus credit ... in sumptu. Item aut in rem versum sive ... quod servus accepit in rem domini convertit, veluti ... accepit ... domini ... nomine ... ut ... accepta a domino creditori soluit. Et si erraverit ... putavit creditorem eum qui non erat, ... in rem versum esse ... quatenus ... repetitione dominus ... sive cum servus domini negotium gerendi ... causa quod gessit. Veluti si mutuatus sit pecuniam ut frumentum ... ad familiam ... ut si ad vestiendam ... sive peculiari ... sit mutuatus postea in rem domini ... tempus ... pecuniam mox ... domini in rem verso posse ... domini toties in rem verso esse actionem, quotiens ... ut ... negotia gessit ... Quotiens ... servus ... ut ... meliorem ... dominus ... aut non deteriorem ... servus sumpsit pecuniam ut se aleret ... secundum consuetudinem domini, ... usque ad eum modum quem dominus ei ... consueverat, in rem versum ... in filio.

Sed si mutua pecunia accepta ... exornavit ... quod magis ad voluptatem pertineret quam ad utilitatem, non videtur in usum ... quia nec procuratorem ... voluntatem ... nec ... dominum ... quod ipse facturus non esset. Quid ergo est? Pati debet dominus creditorem haec auferre sine ... ut ... sit dominus ... ut quam pretiosiora ... Item Labeo ait si servus mutuatus nummos ... emerit, ... domino ... quod non ... acquisitum est ... peculiare ... qui ... causa actionis ... obligatus ... putat ... creditoris actionibus ... nec non ... in rem domini versum Labeo ait. Quod mutuatus servus dominus ... ad luxuriae materiam ... ut ... ut ... sumptus sui ... domino cessit ... et ... domini ... familiam ... turpium ... ait ... in rem domini versum. Et si servus domino necessarium ... ut ... fulsisset ... dicendum est de in rem verso actionem ... sic accepit ... in rem domini vertit, nec ... creditorem non videtur ... nec tenetur dominus nec ... creditoris ... ut ... servus ... quod servus ... accepit ... adhuc non puto ... domino ... accepit ... acceperit.

— a ff · hic ... ff · ... si pacti ... abrade ... et ff · de ... in ... ff · de impensis · l · ... · et l · quod si ...
— b ff · si prius.
— c ff · si post ut ratum habitum · ac ac ac
— d ff · i · ... ff · l · si ... ut ...
— e ff · ... quod actio ... ut · ff · ... ut ...
— f ff · in rem ...
— g ff · ... dici volenti ... ff · si ... ff · ... ut ...
— h ff · ... bo ... dic volenti ... recepto · ut · ... ff · ... ff · ... ut ... ibi ... locat ... actio ... ut · ff · si ... ff · ... loquitur ... ff · ... est dicto.
— i ff · ac · ... ff · ac ac
... curator ... ff · ... ff ·
... ut libertas ...

ff · si non · et q̄ · l · si ... ff · id ait · et ff · quod ... et ... ff · ... ff · ... · ff · ad mac · ... ff · quod ... et · j · e ... et · l · si · et l · ... ff · illud plane · et l · ... de ...

... ut · ... l · nam ... et · l · ... ff · ... ut · ff · si ... ut ... est · ac
— m ff · ... non ne voluntas domini ... in impensis ... voluntatis ... ut ... voluntate ...

postea avo iure. Cum ostius ergo teneri
esse creditori quo utantur. Cum
mutuatus sit pecuniam filius ad vestem
comparandam, nummi perierint, quasi de in
rem verso agere posset. Et ita creditorem pu
tato nihil, si quod pretium solutum ab eo
dicta pecunia ut vestis emeretur.
Et pecunia periit, tamen vestis familiae
donata est, utique creditorem de in rem
verso habere actionem. Nam et creditor hoc
egit ut pecunia eius proveniret in rem domini. Et
hoc facit ut teneatur. Unde incipiet
dominus teneri ex una causa duobus, propter
ista pecunia quam vestis perierit dice-
re dominum esse utique dominum teneri. Quom
minus in rem domini vertere voluerit.

Gaius. Sed et dicendum est
creditoris meliorem esse conditionem debe-
re quam venditoris, et comparari dominum de in
rem verso iniquum est.

Ulp. Si unus domino vinearias emit, quasi
unus quinarias velut suas haberet,
tamen in rem eius usum pro servo sepsit,
contenus fuerit, vel pretium faciat ei
vinearias emisset, in solidum quatenus con-
venitur. Idem autem sive ratum habuit
sive non ratum dominus, sive non, de in rem
verso esse actionem. Quid si servus domino
emit, sed quod voluntate ei emit, pro
cuius agi. Sed non ex voluntate,
sed quod dominus ratum habuerit, vel
negotium rei necessariae vel utile domino emit,
de in rem verso actio erit; sed non necessarium
esse, de peculio erit actio. Placet
non solum eam pecuniam in rem versam
constituit, actione ad dominum pervenit,
sed et quae prius fuit in peculio, ante
hoc quotiens versa est quotiens filius rem
domini gerens locupletiorem eum facit.
Nummis peculiaribus, aliquem si servo
peculium dominus ademit, ut sive ven-
dat eum cum peculio, ut eius rem
peculiarem, pretium exigat, non vi-
detur in rem suam versum.

nam si hec versa esset. Et antequam venderet
rem peculiarem de in rem verso teneretur,
quia hoc ipso quod filius rem in peculiarem
haberet locupletior fieret, quia pretium fuit
et exstiterit.

Ulp. Et ideo si dederit filius
domino res peculiares, actio de in rem verso
cessabit, et sic nummi dederit; plane si in
usum filius accepit, et deinde non sol-
verit, de in rem verso actio est. Illud ut
verum non est, quod Mela scribit: Si servus
meo argentum dederit ut peculiare
faceret, et quolibet argento minor factus
peculius filius decesserit, esse adversus
me de in rem verso actionem, quoniam possim
avia vendicare. Illud plane verum est
quod Labeo scribit: Si vestes, unguenta
filius emit et ad funus eius erogavit
quod ad dominum suum pertinebat, videri in
rem domini versum. Idem autem si filius domini
tui ex suo pretio emerit, quod ad te pertinebat,
creditoribus pecuniam solvit, desinere in eo
in rem verti, absolutis in exceptione actioni-
bus me ipsum constitutum. Videri enim
in rem tuam versum. Nam et filius contrahens
ex suo tuo emerit, ut quod in ipso ser
vo destitueretur compensare, licet non
solum, tamen consequitur exceptio quod ad dominum
pervenit. Ergo autem de in rem verso actio
non esse, non prius explicatum, nisi hoc a-
nimo gesserit filius ut in rem domini
vertere. Si filius familias pecuniam mutu-
atus sororis suae dotem dederit in rem usum
patris vertetur, quatenus avus pronep-
tis curaturus fuit. Quae sunt tenen-
tium vera videtur, si hoc animo dederit
ut patris negotium gerat gerens.

Paul. Et nihil interest proponat
sive nomine suo in sororis, ut nep-
tis ex alio filio nate dederit. Idem et
dicemus si filius mutuatus fuit
sive domini sive nomine in dotem de-
derit.

uenisset

Iulianus. Si nondum pater certe datur non fuit, verum patris usum ei non videtur.

Ulpianus. Si proprie filius fideiussit et creditori solvit, in rem patris videtur esse usum quaesitum, videtur autem similiter ut supra l. viii. sciendum. Si filius qui defensionem patris in dominium suscepit et sit condemnatus, de in rem verso actio in patrem competit, namque filii eum in dominio suscepto videtur. Item [illegible] patre. Et si ego patrem eum oportet a filio suppleatur, ita veniet filium. [illegible] et de in rem verso et de actiones [illegible] patri filii voluntate dominus se obligat. Et dicitur si de peculio actione qui defensionem patris suscepit, tamen patre usque ad peculii quantitatem. Cui sententie videtur esse consentaneum [illegible] sit actio de peculio et de in rem verso convenientur [illegible] condemnatus, post mortem patris nomine acceptum de in rem verso patre [illegible]. Tunc autem versum videtur pater cuius usum est proprie superius versae, de parte est actio. Sed utrum in solidum duntaxat tenebitur dominus, an [illegible] et si quis promisit usuras [illegible] domino praestitur. Sed tamen utique non debebuntur, quia in stipulatum deducte non erunt. Sed plane si post [illegible] domini pecunia credita non gesserit suo negotium domini, sed ipse negotiorum gestorum actionem poterit, et de usuris poterit experiri. Versum autem sic accipimus ut duret versum, et ita demum de in rem verso competit actio si non sit a domino servo solutum vel filio. Si tamen [illegible] creditoris [illegible] domino servo vel filio solutum sit, quamvis solverit, desinit quaestio versum. Egisse autem est de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem.

Sed an et peculiaris debitor, si fraudulenter suo solvit, quod creditor liberatur. Creditor autem sit filius [illegible] mutuatus et solverit, [illegible] quatenus dominus debet, quod excedit [illegible] sicut non debet. XXX mutuatus, XI creditoribus solverit, ut familiaris [illegible] dicendum erit de in rem verso [illegible] competere actionem aut [illegible] videtur usum. Sic ut [illegible] ad ipsius lucrum domini videtur [illegible], ideo [illegible] fuit [illegible] in rem [illegible] vertit, nec [illegible] usum, sive postea debitor ex domino [illegible] sine versum. Idemque si solverit ei plus [illegible] eidemque dominus quod [illegible] creditori solvit, [illegible] numerando non [illegible] usum, sive alias [illegible] versum. Idemque queritur si X in rem domini [illegible] pecunia [illegible] mutuatus sit. [illegible] peculium X in rem domini [illegible] et [illegible] quis est peculium [illegible] debitum de in rem verso non tollimus actionem, amplius [illegible] detrahimus. Ego autem puto subsidium de in rem verso actionem [illegible] constitutus. Idemque erit si in rem tuam vertit et debitor tuus [illegible] sit, mox creditor eundem [illegible] debuit [illegible] de in rem verso actio, [illegible] non valescat. Quod [illegible] tractat an ex [illegible] possit in rem patris filii vertere, veluti si duo rei pater et filius fuerint et filius mutuatus suo nomine solvat, ut si filio iussu patris mutuasti et filius creditum tibi solverit, sed in [illegible] pecunia ad patrem pervenerat, [illegible] in rem usum, quod si non fuit, sive negotium gerens filius solvit, nec erit de in rem verso actio.

— a. § qui contingit filium in solidum patrem set in solidum quod iussu obligari ad quem oblig. si filius mutuum acceperit et sic et patre liberavit videtur dem tem iussu pater teneri quod h distinctio facit per summa mea quod dicat. j. ad uell. uir uxori inst. et l. sic.

— a. § ut supra s. e. si res § placet et s. q mer. eam videamus.
— b § et sic cum debitum dum debitore quod erat sic. desinit usu quod de erat usum. ut sup. si p patre § si dum.
— c § facto s. e. quod si filius. primo. si. in si. et non. quod stulte hic erat vendiderat qui domini aut cum iussu non consentiebat quod poterat consequi totum non obstantibus exceptionibus que ut alleguntur. sed quod non vendiderat vocat eum non sic peculium solutum. ut s. de tributoria. l. primam. § per. sic. fide. bene de peculio ideo quia dominum consentit sic et sic non obstat. s. de peculio. l. de peculio. sic.
— d § ut s. q. sic. § si et si sum dum.
— e § et si bona est ratificatio ut s. e. q. si filius. § et quia alienum mutuando sibi. s. ad.
— f § et tunc de in rem u. inst. non deducto quod dominio debet. ut in si. h. l. ad.
— g § et tunc de peculio preterito vivo pamphilo ut sibi est filius et distinctio ut s. de neg. g. si pupilli § si si ego.
— h § qui dicat cum eo cetera ut s. e. l. 1. in si. a. sic.
— i § a. iterat a nobis domini credere mutuam de peculio ordinarii ut supra pr.
— k § si. ista vel eam res a. ea obligato in peculio stichi vicarii. vel tertio casu. ad primum eam res a. quod ista pamphili est cedita et non ista quam eam rem ad id tendit q. d. de peculio pamphili posse exprimi. j. cum vero obstat quod vicarius innatat non ei agi potest de peculio vicarii et quod quorum pecunia ordinario excipit est nullum quod ut s. t. l. i. § merito q. s. habeat per pamphili consilium sic s. adimo.
— l § hic non manet omnino ordinarius ut dixi ut s. s. de renat. filia et si.
— m § quia de peculio ordinarii non de in rem u. cum dum agi pr.
— n § s. nomine frumenti et sic nomine est. ut s. l. iiij. et si. vel so. ut ibi.

— a. § quia alienum § Pone patrem liberavit ut s. e. § quia. pr. dicitur filio nomine patris fecit nomine eo quod h ut ... filio nomine accepit pecuniam. sic ar. q. s. l. pe. inst.
— c § non peccatum sed utile ut s. si res primo. sic.
— § ita inst. et inde s. quod si minoris et j. de donatione inter vir. et ux. quod autem fide dati.
— § ut j. de l. sic. § l. si et j. l. pe. q gemm ac ad usum. sed illa hic deciat.
— § § a. replicande q. distinctio sic in l. sup. vel dic notat esse vera sed sub distinctione sit penes alium peculium aut non quia in primum tradit sensimus.
— § § nam aut consensit ex sociis conveniri proter quod peculium est penes alium. quare culpare potest ab eo pro eo exigere. ut s. de peculio. l. in cancellaria § si et quod dixi. sic dicti opinantur in peculio ut s. de peculio l. quibus. § s. hereditas. s. j. et ideo quem in re dum usum est in peculio pamphili. sicut dum volunt consistere sibi debitore ut s. e. si res. § placet.
— § l. cum peculium est apud alium.
— § sed dixi in eodem quod ei te.
— § s. l. me quod non eam. si ei admonere ab eo in quo non usum est inchoato preterito tene ut s. e. l. 1. fid.
— § s. l. curiosus. sup. ... l. ac.
— § ut s. de constituta pe. l. si sic. j. de adult. l. i. § si pubes et s. e. si ppatre l. sic.
— § j. mal. l. pup.
— § ut s. de peculio l. dap. in § peculium. ac.

C[el]s. Quod filius mihi mutuatus fuisset, ut creditori eius filio solveret, non erit in iure civili, quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

Gaius. Si fundum patri ... venierit filius ut filius f[amilias] in usu quodque esse videtur, tantum ut summa maioris sit quam est preciis, tenendi videtur, quod usu consideratur minus sit, sive plus sit, non plus videatur accepisse usum quam preciis est.

Ulp. Si vero rem alienam dominus ex usu satis in solidum inveniat, et est in re solus maneret ... est. Idem si socius possidet quem conveniri compelletur, nisi servus eum possidet, solvit, nisi in eius rem versum est, sicut Marcellus scribit, quod tamen puto verum.

Iul. Marcellus notat, quamvis debitum quod convenerit alterius servi in solidum est, de in rem verso cum alio agi potest, et conventus a socio petere potest, id in quo dampnatus fuerit, et deinde iudicium superius suo alieno accepisse fuerit. Paul. s. G. quo tempore dicit stat peculio agi non potest.

Ulp. Si filius f[amilias] constituerit quod pater debuit, in eodem est an de in rem verso actio danda debeat, et quod non videtur patrem. nam quod constituit sequitur obligat patrem, non nonnullum erat. Plane si solvit post constitutum, videtur pater videtur solvisse, quod procedit ob id quod constituit, ut in rem versum pater suo videtur. quasi dissolvendo per se dissolvitur separatim

Africanus. Quidam fundum colendum servo suo locavit, et boves ei dederat. cum hi boves non essent idonei, iussit eos venire, et ex nummis qui recepti essent alios reparari. servus boves vendiderat, nummos non petebat, accepit de peculio quatenus quod in rem domini versum esset. atque boves perpetuo peculio petentur, penes dominum essent. Sed non videri peculium quod est, nisi si quid deductio eo quod servus domino debuisset.

reliquum fieret. Illud vero sibi boves quidem in rem versos domini esse, super eam solvisse tamen quod priores boves essent, eos oportet dominum pensare.

Africanus. Servus meus vicarium pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilominus posse creditorem de in rem verso agi existimavi. Sicut si procurator meus in negotium meum impensurus pecuniam mutuatus, sine culpa perdidit, recte eum eo nomine mandati, vel negotiorum gestorum acturum.

Cum Stichus vicarius Pamphili tui contrahit, actio de peculio, vel in rem verso tantum deberet, ut quod vel primam ipsius rem, vel in peculium Pamphili versum sit, conpensetur, satis sine ordinario. vel alienato Sticho agatur, quod si in ordinario Pamphilo agatur, magis est ut quamvis Stichus vivat, de eo tantum quod in peculio Pamphili versum est, nisi intra annum quam decesserit, actio danda deberet. et eum quidem modo de peculio Pamphili tantum exprimi intelligendum quem iussu eius credidisset, ex puto. nec nos movere deberet, quod Stichus de eius peculio agi non videtur, quin non videtur esse in peculio eius et potest quamvis si Pamphili peculium manet. Eadem ratio efficit, ut res in peculio Pamphili versa sit, itaque tamen deberet dicimus, ut prius quam Pamphilus debuisset, deductio fiat. Et non mutuare usum fuisse, prestetur, et non deductio eorum Pamphilus mereret.

Neratius. Quamvis mea persuasione filio iussio quod ita contracta est, ut in rem mea versaretur, veluti si cui frumentum emeres, quo familia aleretur, vel creditori frumenti fideiussissem, prius est tamen ut de peculio eo nomine non esse, et de in rem verso agere possis. ut nimis dumtaxat ut versum est de in rem verso sit actio, quod id ipsum creditur, quod in rem domini versum est.

... non sunt principaliter obligati, sive non solvendo, sive alio modo obligatio dissolvatur in dubio solvisse videatur. accessores obligationes solvuntur quia ... principaliter obligatos dissolvantur, in dubio solvisse videtur, quod ... l. modestinus ... (B)

Paul. Si filius f. togam emerit, ornatus sui causa, in eo patre ignorante sua esse, cedi[…] enim in sumptus ei praestari. Sed […] an in rem patris versum sit, [et] actio aut de peculio competere? Nam non esset, immo magis existimari debere si domo eius et cui quo agatur sumptus esset. Et quesitum patri togam emere debuit, in rem patris versum non videri. Quod funeraverit, si quidem ipse emit filius, in rem enim filii eas avertit. Patris enim in necessariam quamque consequi; versum in rem patris putant non ostendit. Negotium in sepulturam funus filii patris esse, eas avertit non fuit faciendus, et quod dedit procuratori quia ut res eius non esset, ut de peculio possit conveniri; magis actionem veniri quod versum in rem est, quam adveniat necessariam est, cum annus post mortem filii excessit.

Scaev. Pater pro filia promisit, convenit ut ipse filiam aleret, non praeterea patre. Filia a viro mutuam pecuniam accepit et mortua est in matrimonio. Quaesitum est an, si ea cibaria et vestiaria erogata esset sine quibus aut se tueri aut suos pertinentes exhibere non posset, eam teneri in rem verso utilem actionem. Servius absentis in provincia cum pupilli sui pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata. Quaesitum an adversus pupillum sit actio. Respondit, si actione pupilli creditur in rem eius versum, eo quo magis actionem fuerit confirmaretur, tutor spopondit posse videri competere in rem verso cum pupillo actionem fore.

Id. Filiam f. dixit uxorem praeter voluntatem patris; convenit inter eos praeter ut eam patri aut ipsa fuerit. Creditus ei mutuos nummos dedit, cui iuste putaret patre ei ministraturum tam salarium quantum dare solere sine instrumentis; eos nummos illam in usus necessarios sibi expendit et in suos quos secum habebat angaria [et] cibarios familiares. Quaeret ex pecunia marito inscrita eos convertit; deinde prius quam pater salarium expleret, mortua filia, pater in impensis vivere creditur […]. Maritus res mulieris retinet. Quaero an de in rem verso adversus eum actio competat. Respondit, si ea cibaria et vestiaria erogata essent sine quibus aut vivere aut suos pertinentes exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem. Quod iussu.

Ulp. Merito ex iussu domini in solidum adversus eum iudicium datur, nam quodammodo cum eo contrahitur qui iubet. Iussum autem accipiendum est sive testato quis, sive per epistulam, sive verbis aut per nuntium, sive specialiter in uno contractu iusserit sive generaliter. Et ideo si sic contestatus sit: "quod voles cum Sticho servo meo negotium gere periculo meo", videtur ad omnia iussisse, nisi certa lex aliquid prohibet. Sed ego quaero an revocare hoc iussum antequam credatur possit. Et puto posse, quemadmodum si mandasset et postea ante contractum contraria voluntate mandatum revocasset et me certiorasset. Sed et si mandaverit pater dominus ut videatur iussisse. Sed et si servi chirographo subscripserit dominus, tenetur quod iussu. Quid ergo si fideiussor sit pro servo? Ait Marcellus non teneri quod iussu, quasi extraneus enim intervenit, neque enim dicit ideo teneri ex causa fideiussionis, sicut quod creditor rei tenetur quod iussu. Sed cum in iure scribit, si interim fideiussit, tamen eum non obligari, quasi iussisse. Et sicut in eo […] sine venia est. Sed et si ratum habuit quis quod servus eius gessit, vel quod iussu actio in eum datur. Sed si pupillus dominus iusserit, utique non tenetur, nisi auctore tutore iusserit. Si iussu tutoris vel curatoris […]

[illegible] fieri iussit. [illegible] pu-
tet quod iussu curatoris mecum actio-
nem tamen, neque pro curatore a-
dolescentis vel furiosi vel prodigi-
invenire [illegible] sit. putat
Labeo quod iussu tandem actionem in eos
quorum servus fuit. scilicet et nomine
pauciore. Sed et si furiosus prodigus
vel furiosus non sit, in pupillum potius dan-
dam actionem. Idem Labeo ait.

Paulus. Si tutoris iussu suo
pupilli creditum sit. puto si ex uti-
litate pupilli creditum fuerit, in
pupillum esse dandam actionem quod iussu
tutoris. Si iussu domini ancille
vel iussu patris filie creditum sit, dan-
dam esse quod iussu actionem. Si vero
fundum cum alieno servo emero, quod
pretii debeo, quod iussu actione non
teneor. nec curator ait quod adiuvit in
illis fuit execucio, confirmetur.

Ulpianus. Domini quod iussit
semel, potius fuerit suo pecuniam mu-
tuam credi. hactenus tamen quatenus
iussit, nec pignoris obligationem lo-
cum habere, in his pecunias quibus non
ex voluntate domini obligatur.

Idem. Si iussu eius qui administrationi
rerum civitatis prepositus est, cum
servo negotium gestum sit, possu-
mus quod iussu actione agi posse.

Paulus. Si domini vel patris pecuniam
mutuam acceperimus. iussit filio ne
mutuam. nulla condictione quod superi conveniat
sit. immo hec causa quod iussu actio non
est. Si communis ex suis dominis
iussit cum eo contrahi, unus tenebitur. Si
vero non iussit, cum quis in solidum
agi potest, quod simile sit duo-
bus mandantibus.

Explicit liber xv. Incipit xvi. Ad senatus
consultum velleianum.

LIBER

Velleiano
senatus consulto plenissime comprehensum
est ne pro ullo femine intercederent.
Nam sicut moribus civilia officia
adempta sunt feminis, et pleraque ipso
iure non valent, ita multo magis
adimendum eis fuit id offi-
cium, in quo non sola opera nu-
dumque ministerium earum versaretur,
sed etiam periculum rei familiaris. Equum
autem visum est mulieribus succurri,
ne ut intercederent, deberent. aut in
eum qui pro se constituit mulierem, eis
actio datur. ea lege ea ille qui creditor
mulierem accepit.

Ulpianus. Et primo quidem temporibus divi
Augusti, mox deinde Claudii edictis
eorum erat interdictum, ne femine pro viris
suis intercederent. Postea factum est sena-
tus consultum, quo plenissime feminis
omnibus subventum est. Cuius senatus con-
sulti verba hec sunt: Quod Marcus Silanus et Vel-
leus Tutor consules verba fecerunt de
obligationibus feminarum, que pro aliis re-
e fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea
re ita censuere: quod ad fideiussiones et
mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint
femine pertinet, tametsi ante videtur
ita ius dictum esse, ne eo nomine ab
his petitio neve in eas actio detur,
cum eas virilibus officiis fungi, et eius
generis obligationibus obstringi non sit e-
quum, arbitrari senatum recte atque fa-
cturos ordine ad quos de ea re in
iure aditum erit, si dederint operam ut in ea
re senatus voluntas servetur.

Cum itaque senatus consultum [illegible]
prospicientia amplissimi ordinis lau-
danda quod opem mulieribus propter sexus im-
becillitatem multis huiuscemodi casibus

eius suppositus atque obligatus. si
ita demum eum liberaverit, sin autem
re sine iussu. Et ideo divus Pius
et Severus rescripserunt: etiam excep-
tionem non accipientibus opitulari se-
natus consultum. Item rescripsit: in-
firmitas enim mulieris, non calli-
ditas auxilium implorationis eius obti-
nuit. Senatus consultum Velleianum com-
prehendit fideiussiones sive reum, si-
cumque alio contractu intercesserit
femina, defendere eam, tamen pau-
dubio intercedit. Si suscepit enim mu-
lier alienam obligationem, quae perti-
net ad patrem vel curatorem, pupillum nepo-
tem ut filium vel patrem pro-
nuntiaverit mulier defenderit.

Paulus. Sed et si eum defenderit quem pupil-
latus ingressum accedit, veluti
cum venditores vendidit et venditor
fideiussorem suum defendat, intercedere
non videtur.

Ulpianus. Sed et si ego cum muliere ab
initio contraxerim animo ignorans cum
fuisset velle, non dubito senatus consultum
cessare. Et ideo divus Pius et imperator
noster rescripserunt, pro muliere fidei iussoris
tertio donare accepit ... ante mu-
tuam pecuniam ... contractu dedit. Se-
natus consultum cessare. Sed si sit cum
tota creditor tuo nomine mandatum
non intercedit. Senatus enim obligatam
mulierem fieri noluit, non con-
tra ut ideo quis faciliores se mulierem
obligarent quantum cavet.

Gaius. Nec interest pecuniam sol-
vendi causa mutuam acceperit, an quibus eam sustinerent in-
solutum dedit. Nam si suo debito re-
sua sive acceptum pretium pro eo so-
luit, sive expromittere delegaverit credi-
tori alieno, non puto senatus consultum
locum esse.

Ulpianus. Si fideiussores pro se se defensore
absentis filii ex mandato matris
eius intercesserint. Quaeritur an
fideiussores senatus consultum suffra-
getur. Post. libro viii. quaestionum: exceptio-
nem eos dicit non mutuum facere, quod
pro defensore fideiusserint. Cum
contemplatione mandati matris inter-
venerunt. Plane ergo, si in rem ac-
ceperit eos fideiussores, mater eis
mandasse ignoraverit, exceptionem se-
natus consulti replicatione doli repellendae.

Paulus. Quamquam igitur
fideiussoribus doli replicatione opponita
exceptionis amittit, nulla
contra replicatione, adversus mulierem,
quod feminae ... in ignorantia
praestare, si non erit in qua utram
nisi actionem mandati eis praestat, quam
mandatum eius praestatur sit: constitutum
vero ut pecunia fideiussoribus solvatur.

Ulpianus. Quamvis autem
pignoris intercessione fiat, tamen ut
libro vi. digestorum scribit Iulianus, pignoris
non auctor mulier: item quod pignori
acceperit, debitum utique non esse in
intercessionem. Cum mulier intervenerit
apud tutores filii sui, ne petitam ei dis-
traherent, intercessionem videri ei rescripsit.

Papinianus. Non putant eam
intercessisse, quae mutuam enim obligationem
alienam receperit, nec veterem nec no-
vam sed ipsam fecisse tunc obligationem.
Cum mulier apud primum pro Scaevola inter-
venerit, mox pro eo apud creditorem eius
duas intercessiones fecit.

Iulianus. Verum quam pro se apud primum
illum, postmodum apud creditorem eius, quod
pro eo restituit obligationes. Adu-
sus enim ingredimus aut nostro co-
gnitu differentiam diligenter agen-
tur. Ab initio mulier in alius lo-
cum subdatur, et utique debitoris
eius obligationes transferre credi-
tor voluit, suscepit, an vero quod de-
bitor delegatur. Sed cum quasi

... ab eo ... ut se debitorem obligavit non est intercessio ... Marcellus ... ut ... plane ... in prima ... et ... non modo dici ...

a — Et si reos debendi. ut .j. e. si primo
b — Et si qui non alii sic ... quod non admisit alii ac. ... excepto mulieris ...
f — ... de duobus reis ...
— Et si qui cum creditore debiti sui cessit ... obligatur ...

debitor delegatus a muliere inter-
cessio. Proinde si mulier suam distinc-
tionem in prima fideiussisse. Si quis de-
bitor delegatus est, exceptione senatus-
consulti. Marcellus non uti ... quod accep-
tum. ut ante exceptionem condictio-
nem quod ei a quo delegatus est potest. ut
quod ei abest. ut sin ad eum agere uti-
tur. Si in diem intercedente muliere
condictio competit. ut putavit
senatusconsultum obligata debitore su-
um delegavit. Nam hic ipsi com-
petit condictio. quemadmodum si pecu-
niam solvisset condictio solutum etiam quae
reum delegat. Sed si quis mulie-
ri delegatus est debitor ei non fuit
exceptione senatusconsulti potest uti.
quemadmodum mulieris fideiussor.
Plane si mulier intercessura debi-
torem suum delegaverit senatusconsultum
cessat. Et si sponte intercessionem ces-
saret senatusconsultum. conditio enim
per senatusconsultum relevatur. nomine quod in-
vitum restituitur. Sed si eum deleg-
averit qui debitor eius non fuit, sena-
tusconsultum ... et ideo
exceptio datur. Quotiens pro
debitore intercesserit mulier, datur in
eum pristina actio. etsi ille per
acceptilationem liberatus sit quam mu-
lier intercessit. Sed si convenit
cum debitore ut expromissorem daret,
et accepto ei latum sit deinde suc-
cedat mulier, quod auxilio sena-
tusconsulti munita pecunia quam non
dedisset. Quid enim interest non dedit in
tale actione. Moneat igitur actio
... utilis. cui condictio competat ...
et quasi ... Si mulier post in-
tercessionem accepto tulit creditori,
nihil omnius restituenda actione
ei dedit ... In ante enim obliga-
tione dimisit. Si mulier pro
intercessione solvit, ne repetere
possit. uniste pro debitore actio red-
intregratur. Sed cum relevatur reus si
mulier sic solvat ut repetere non
possit. Cum enim mulieri condicere non
potest si solvisset acceptum tulit cre-
ditor. simul relevatur reus. Si
quis in omnis quibus sit restituitur
actio. non tamen omnibus restituitur. ut
puta duo rei stipulandi fuerint. apud
alterum mulier intercessit. et solvit resti-
tuitur obligatio apud quem intercessit.
Si mulieri pro ea ... creditor ... in-
tendimus. intercessit ... uti non
possit. ut .xij. restitutio-
nem enim nummos usura non in
... obliganti ... successit.
... etiam ...
hoc est alienum non imputabitur. Plane
... mulier veni debi-
tori successisse. dicendum enim resti-
tutoria ei ... possessor ... restituit
actione. ... enim interest eius quia
actione ... Sed si cum
tamen ... mulier intercessit
ut cum ipsa potius contrahatur. intercessisse
intercessisse. quo ... intre
actio ... magis ... resti-
tuit actionem. ut puta obligatis
de genere obligationis. quo obliga-
tione ... Si stipulante
mulier ... ex stipulatu ... conveni-
entis. Si mulier. Quid
ultra dum est. si mulier pro eo in-
venit quasi ipse contractum
esset non obligaret ... antiqua acti-
one ... tenetur tamen. Sed si pu-
tas si pupillo intercessit. quem sine tu-
toris auctoritate non obligatur.
puto non obligari pupillum nisi
locupletior factus est. ex hoc ... consistit
... ... xxv. annis sit. pro eo mu-
lier intercessit. in integrum restitu-
tionem potest implorare. Si filius se-
natusconsulti ... est.

... in margine: ... ut dicit ... restitutoria ... actio ... ius ...

a — Et si reatus ...
b — Et ut ... i. senatus ut ac.
f — Et si ipse ... restitutio ... pupillum ac.
k — Et si ... restitutio ...

... quia ... non ... ... quia cessaret auxilium Velleianum ... curator ... solvit
... ut sic ... duo ... et dicitur non posse repetere. si sol-
... ut qui ... in ... ... restituit
... imperatore ac.

ria eos omnino esse conveniri pro eo.
1 — Et si Macedonianum ac.
o — Et si contraxit. habeat i. exceptionem

a— Non audit de pda. sollicita. ut .l. de aurum. fictio
b— .xx. .ii. si mulieri dedim. ac.
b— .l. ap tutam
c— .s. h dic picunie eam cum peccunias hat ut solu

Paulus. Sed et si pupillo suo mulier intercesserit, quemadmodum interponitur, ... restituenda erit.

Ulp. Hae actiones quae in eos qui pro muliere intercesserunt dantur ... personis competunt. Competit enim et in successores et in fideiussores eorum qui in locum earum ... ad usus eos.

Paulus. Si mulier ... creditoris sui pecuniam acceperit ... cum non est locus senatusconsulto, quia nemo ... pignori ... pro ... sunt.

Id. Tam ... senatus ... actiones creditori ...

Gaius. Aliquando licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuvatur per senatusconsultum. Quod tunc accidit cum ... alienam rem vel aliter suam obligationem suscipiat. Ut ecce si ancilla ... libertatis ... post manumissionem ... suscipiat quod ... hereditate emerit ... transferri ... creditori ... Item pignoribus ... creditoris nova actione ... hypotheca ... soluta esse pecunia. Item ... ut in ... mulier ... cesserit ... creditori ... restitutoria ... exceptione ... creditor ... suscepit actiones.

Iul. Si mulier contra senatusconsultum intercesserit, ... non solum ... debitore ... actiones restituit. Nam ... creditori ...

... senatusconsultum ... restituenda est.

Id. Si mulierem solvit ... alia re ... stipulatus fuero ... agere ex stipulatione ... exceptione senatusconsulti ... quod ... intercessio ... feminarum ... est ... mulieri ... alienam obligationem ... creditori obligatus ... agere ac ... reddere ... quod non debitum accepit ... solve.

Id. Si mulier contra senatusconsultum vel ... intercessisset ... mulieri ... exceptio huius senatusconsulti non est ... mulieri ... pecuniam ... cum ... Item ... mulier ... senatusconsulti ... fideiussisse ... exceptione ... uti ... fideiussores exceptiones ... actiones ad usus mulieris ... obligationem senatusconsultum ... restituit ... debitor ... creditori.

Afric. Vir uxori ... mulieri ... creditori suo delegaverat ... mulier ... creditori pecuniam ... exceptionem ... marito ... Neque ... placeat ... mulier ... marito ... exceptione ... intercessione ... pluri ...

b— ... maxime ... non obstat ... si fenebris ... noceat ... ac.

... non autem praedicte.

... hypothecaria ut infra e. de acc. § fi. Serviana.

a. C. t. fiduciam.
b. C. mandator ff.
c. C. t. nomine sue

cum muliere quae ab initio contraxit
in alienam obligationem in eam trans-
ferat, tunc enim diligentior esse debet.
Si mulier dixisset se intercessoris nomine
obligatam, et creditor curasset ei pecuniam
mandatoris solvi, quod pignus acceperat
mulieri credita pecunia dicetur.
Si postea creditor adversus eum Servia-
na agentem exceperit, si non voluntate
eius pignus datum esset, replicatio-
ne mulieri senatusconsulti non praesumitur
nisi creditor sciat. Convenit
... cum muliere communem mutuam
... eidem pecuniae ... non
omnino mulierem proprie se inter-
cessisse dicetur. Nam sicut ob
eam causam mutuam sumit, et quasi
creditor pecuniam non accepisset, in aliis
exemplum mulier praestita fuit. Ve-
lut quod communis insula fulta esset, vel
ut quod fundus publicus communis in p-
ublicum committeretur, potius ut se-
natusconsulto locus non sit. At si in alium
quam comptior mutua pecunia sit
accepta, tunc proprie intercessio fieri
videtur. Et ideo creditor partem dum-
taxat pecuniae a muliere repetere po-
test; quod amplius petierit, exceptione pro-
posita submovetur.

Paulus. Idem est si procurator meus et
mulier duo rei intercesserint.

Africanus. Tutor pupilli decesserat; he-
res institutus cuius adeundae he-
reditatis dubitaret, quoniam male gesta
tutela existimaretur; persuadente ma-
tre pupilli ut suo periculo adiret,
adiit, et stipulatus est de ea ... in eo
ne sibi eo nomine praestaret. Si ex ea causa
pupillo aliquod praestitisset, ... ma-
trem conveniret, negavit ... excepti-
onem senatusconsulti locum esse,
quoniam voluisset ut aliqua pro
ipso intercessisse intellegi pos-
sit, et dissimile huic propositioni

ex fideiussione agi tantum. Cum quidam
plures decessisset duobus filiis sup-
erstitibus, quorum alter impubes legitimum
tutorem fratrem haberet, cum patrua hereditate
abstinere vellet, mater uxoris de-
functi, quae mater pupillo esset, ab iste
to pupillo ut se hereditati immisceret,
et ubi similiter sese promisit. Iuli-
anus: Si ex causa agere pupillo cap-
tum eo nomine passus esset, non impedi-
ri eum senatusconsulto quominus a mu-
liere rem servaret. Cum proposita
species illud tractandum est, an si quis
mandato mulieris adierit, si cap-
tum ob id patiatur quod creditores he-
reditarii solvendo non sint, senatus-
consulto locus sit, quia quandam obligatio-
nes mulier suscepit. Quod magis ante
est, ut ne obligationem quae causam sena-
tusconsulto locus sit, quoniam non eo animo fu-
erit ut pro his intercederet. Sed tutoris
adversus pupillum et ceteros forte cre-
ditores intercepisse videtur; praeterea
quod suscipimus mulierem incepisse he-
reditatis eo nomine ... quod
creditores hereditarii solvendo non sint,
nullam puto dubitationem esse quin senatus-
consulto locus non sit, si mariti creditoribus
aliquid praestiterit. Secundo ergo suppe-
te adeunda hereditate dubitaret tu-
tus, quod prius ... nomina debitorum ...
tentur, mulier et hoc ipsum repromisit,
ut quominus ab quoquo eorum fraudari
possit, ipsa praestaret, proprie est ut intercessio.
Cum heres titium debitorem pro mu-
liere intercedere vellet, nec tamen eius
nomine per senatusconsultum se ... petiit a
me mulier mutuam pecuniam solu-
turam tibi, et stipulatam mihi promisit, igno-
rantem in quem rem mutuaretur; atque ita
numerare me tibi iussit. Deinde ego quod
ad manus nummos non haberem, sti-
pulanti tibi promisi. Quaesitum est
si eam pecuniam a muliere petam ...

... ad eos ... ad alium ... videatur ... fideiussisse ...
... expensa ... hic d. ... ff. de iure.
... hoc acto ac.
... ducti ... in solid' ... de fideiussoribus
... C. t. ciatus.

ptur. J. de sol' ... ac.
a. C. aliaz pomit quoniam non minus diligentie
b. C. id sententia ut C. c. si fenebris ... sine scrupulo voluit prede. ac.

[illegible]

a — Si fideiussor pro illa ... ut s. e. l. si mulier. § sc. c. qf.
b — Si quis sic fideiussit.
c — Si ex ea affirmat.
d — Si enim de quo sunt ... s. e. l. ii. § si maior.

an exceptio senat(us) c(onsulti) ei prosit. Et ve(rius)
dicendum est nocere. Sin enim dicat
eius loco quem pro muliere fideiussit
se nomine tenere: utrumque modo illius qui
eius ignoraverit, et muliere intercedente
exceptio adversus creditorem detur,
ne in muliere mandati actio competat.
tam in quam adversus te utitur exceptio-
ne. Item in muliere actio denegetur.
quia ipso obligatio pro illo mulieris
firmata sit. Et ideo paulo expeditius
est dicendum. Si pro viro ego tibi pe-
cuniam solvam quam pro me intercessis-
se. Ceterum si ante solvam quam creditor
utitur, ne nihilominus mulieri
te exceptio adversus te dari debere,
et ego tibi pecuniam condicere possim, quia
vero pro te vindicasti. Hac si mutuam
pecuniam mulier acceperit, ac iussu
tuo mihi intercesserit. Ideo quoque
magis dicendum existimavi ut
senatus consulti locus non sit. Similiter ei
debitori suum mulier delegaverit, inter-
cessioni locus non sit, quia posteriore
te ... qui delegatur debito-
re mulier suam non obliget, et
in ... alienam obligationem ... intro-
duxit, quod fieri senatus noluit.
I(dem). Si pro uno reo intercesserit mulie-
rum adversus utrumque restituitur actio cre-
ditori.
Calist(ratus). Si pro aliqua muliere intercesse-
rit, si mulier eius qui acceptum est ve-
latur, exceptio senatus consulti locum non
habet, quia non fit pro priore. Sed si quid ...
... fecerit veluti ...
pro eius ... solutionem ... ,
non erit tuta senatus consulti ... ,
eam senatus succurrit.
Pau(lus). Si mulieri de pecunia
ut creditori ... solvat, ut expro-
mittat, sic exprimuit. Locum non
esse senatus consulti ... cum nondum
actio ne obligata ... sua ...

vitur obligari.
I(dem). Si mulier ... intercessura
... se ... suscipiens se ... fecerit ... intercessisse ... acceperit ... tamen actionem ... cum
primum existimaverit, si exceptio
nem senatus consulti ...
I(dem). Debitor mulieris ... creditori
delegata pro ... delegata est, ... exceptione tuta non erit. Sed si ... pri-
ma ... ne delegetur inter-
cessisse videri. C(onsultatio) senatus consulti
... intervenerit ... cum
mulier intercesserit, actio in priorem de-
bitorem competit. Cum mulier solutum
condixerit, ... non expedit eam
solvere. Si ... actione tene-
tur mulier intercesserit ... actio
... restituetur sicut ex pristino
... restitutio-
ne ... intercesserit
mulier ... competit.
Mod(estinus). Si domina suo ... intercessit
... exceptione senatus consulti Ve-
lleiani ... adversus credi-
torem tueri se potest, nisi ... suo ne-
gotio ... fecerit.
Ulp(ianus). Si mulier intercedendi ...
... fideiussorem ... qui intercesse-
rit, auxilio senatus consulti utetur. Pla-
ne si ... fuerit, ... respondit
non videri intercessisse.
Pap(inianus). Bonifacii mulieris ...
... creditorem ...
acceptam pecuniam ... exceptio-
nem senatus consulti non submovet.
Cum ... negotiatione ...
cum ... intercessisse ... mu-
lierem ... sequitur exceptio
nem senatus consulti ... submovet,
nec videtur ... eadem pro ...

a — Sed immo si cum magis quam in alio ... ut ...
quod accepit ut ... i. e. si accipiendi.
b — Sed hac eadem ... ad ... cum ... servum ... ut ... i. e. si ... ut ...
c — Sed ut s. e. l. ii.

e — Sed non donaverit ... s. e. l. ... bona fide. qf. ...
f — Sed ... quod ad eum pervenit. sic ... primo ... si mulieri
solvere ... ac.
n — Sed in similibus ... solvendo ut s. e. ... si ego ac.
o — Sed cum sint ... non potest ...

fieri. sed mihi et domino quantum in ea re ma
gis quam si intercessisset. Et Titius a
ut Lucius Titius emit. Creditor de
bitrice sue iam uno delegavit, ut uir
creditori eius pecuniam solveret, et sibi
de sua pecunia quam delegavit, et uni ob
ligavit, locum exceptio s. c. non habet,
quia mulier suum negotium gessit.

Scev. Si ea mulier accepta emit et mu
tuam pecuniam accepit, sive fideiussisse
marito, eique solvit venditori pecu
niam, creditores non solvendo, instaurare
creditoris cum tertio, si et pecuniam
universam debet. Queritur an intercessis
se mulier videtur. Respondit, si fecisset, proba
tur non intercessisse. Fundum uxoris
sue maritus obligavit Sempronio
ob quod debet, mox mulier a Maevio
suasione mutuam pecuniam acceptam
sive obligatione eiusdem fundi, so
luit Titium Sempronio pro marito suo.
Quesitum est an auxilius senatusconsulti obli
gata sit. Respondit, si mulier eius sciens
eam intercessisse, forte senatus consultum
competere locum.

Paul. Quidam voluit Titio Ludovicu
tuam mutuam pecuniam dare et ca
veri. Sed quia in facultatibus eorum
suspectas se habebat, magis voluit u
xori testatoris dare pecuniam et aliena
pignora accipere. Mulier eam tantum
pecuniam dedit Ludovico et ab eo pignora
accepit. Queritur an intercessisse videa
tur, an pignora que ipsa accepit tene
antur creditori. Paulus respondit, sicut
dubitari cum creditor vellet alienis debi
toribus tantum credere, mulier magis mu
lierem tantum elegisset et impleri possit senat
us consultum quod de intercessionibus locum esse. Sed non
locum est, et pignora que aliena data non
sunt. Eas autem res quas mulier ab
his pignoribus intercedebat pignori acce
pit, creditoribus mulieris obliga
tas non esse. Sed non sine re pretore

facere. Sed tantum interesse ita dubitari mu
lierem in principales debitores dederit
actionem. Sed in mutuo quam mulier ob
ligata sit. Paul. Si et fidei
eam quam instauraverit senatusconsultum quod de inter
cessionibus feminarum factum est exagi
tata prima parte, creditorem non oportere.

Id. Si ut accipiendi eo
loco annumeravit se nomen mulieris
pro aliquo intercessit, exceptio ei senatus
consulti non datur. Actiones eiusque in modum mu
lieris competit, ampliusque eorum non
excludit. Quod si similiter eam admo
nuerit ut pro aliquo intercessit, excep
tio senatusconsulti Velleiani adiuvatur,
nec alias actio interdicitur.

Id. Si mulier quam intercessisset solvit,
non potest repetere, sed in eam agere et eius
velut eam in repetitione non audiendae.

Pop. Si mulier pro dotem
alicuius acceperit, et eos alienum eius susce
pit, utique ut sua eam creditorem
similiter creditori eorum repetitio sit. Nec enim
locus intervenit. Nec enim ius senatusconsulti
pro aliena res mulier obligata
sit, sed pignori datam pro intercessionis
acceptum velut fructus etiam liberis iure
suos cetera statuit. Eo nomine magis
exemptum inter se creditor qui pignus
pro intercessione accepit, hanc vendidit an
est optimo iure quam pertinet, tanti et pu
tat, et adversus venditorem emptorem, et ne
melioris conditionis sit emptor quam fuit
venditor. Si mulier creditori suo
fundum vendidit et tradidit, et ea
dem ut emptor acceptam pecuniam
suo referret, et hunc fundum vendicat,
exceptio que opponitur ei de re empta
et tradita, si replicationem admulieri
ut videtur intercessione senatusconsulti facta sit.
Et ille prodest sive creditor emit, sive
ipse posuit alium, quo mulier ea
re careat re sua, scilicet sine pretio
sed pro alio debitore re sua tradidit.

a— Glossa s. ista. ac.
b— G. i. negligentia quae per damnum accidit
c— G. obiiciatur ab homine vel dic in maleficiis ipso iure

Si mulier ne ipsa intercederet alium mandaverit ut id faceret, nihil his paulo (?) hunc s.c. Sed si quis rogatu mulieris id fecerit, totus enim sermo s.c. ad personam non datur, quamvis ipsam mulierem spectat. Et puto recte ita esse distinguendum, ut si ego creditor ante me obligari mandavi te muliere hoc instante s.c. egisti, ne ipsa intervenirer, senatusconsulti autem ad excludendum eum exceptione standum esse s.c. fore. Quod si generaliter ego autem fassus, tunc mandati me agentem a muliere excludendum esse, me autem creditorem teneri. Si mulier pro patre intercesserit, ut iudicium pateretur accipere, ut non videretur debitorem actio dari, quamvis senatusconsulti exceptionem opponere possit, cavere debet exceptione se non usuram, sic ad iudicem ire. Intercedere mulierem intelligendum est pro eo obligari non possit, velut si pro suo alieno intercedit, sed rescissa intercessione in dominum restituenda est actio.

De compensationibus.

Modest. Compensatio est debiti et crediti inter se contributio.

Ulp. Etiam quod natura debetur venit in compensationem.

Id. Quod in diem debetur non compensabitur antequam dies venit, quamquam dari oporteat. Si rationem compensationis iudex non habuerit, salva manet petitio. Nec enim rei iudicatae exceptio obiici potest. Aliud dicam si reprobavit compensationem, quasi non existente debito; tunc enim rei iudicatae mihi nocebit exceptio.

Gaius. In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est, ne diligentior quisque deterioris condicionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

Paul. Si iam cum filio familias aut suo (?) contracta sit societas, et agit dominus peculii solidum, per compensationem fuamus (?) quibus si ageremus dumtaxat de peculio praestaretur. Sed si cum filio familias agatur, an quod patri debeat creditor filius compensare possit, quaeritur. Et magis est admittendum, quoniam contractus est cum eo, ut caveat patrem filium ratum habiturum, non acturum quid ille compensaverit.

Ulp. Si ambo socii parem negligentiam adhibuimus, dicendum est desinere nos invicem esse obligatos ipso iure negligentiae compensatione facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam adhibuit quae eadem quantitate aestimatur, compensationem factam, et ipso iure invicem liberatos. Si quis compensare potens solverit, condicere poterit quasi indebito soluto. Quotiens ex maleficio oritur actio, ut puta ex causa furtiva ceterorumque maleficiorum, si de ea pecuniariter agitur, compensatio locum habet. Idem est et si condicatur ex causa furtiva. Sed et in noxali iudicio conveniatur, compensationem ponendam (?) ... mihi quoque videtur, actionum hanc (?). Pretoris compensatio locum habet. Et fuit tamen inspecta stipulatione, potius debita compensatio.

Ulp. Cum alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet, constitutum est a divo Severo concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas.

Id. Idem iuris est non solum in privatis, sed etiam in causa fisci constitutum. Sed et si invicem sit usuraria pecunia, diversae tamen sint usurae, compensatio nihilominus locum habet eius quod invicem debetur.

Id. Quod Labeo ait, non est sine ratione, ut sicuti petitionem ei aufert debiti natura, compensatio meritis non obiciatur.

Iavol. Quaecumque per exceptionem perimi ...

prestiterit, in compensationem non veniunt.

Id. Pecuniam certo loco a Titio dari stipulatus sum: is petit a me quam ei debeo pecuniam. Quero an hoc quoque pensandum sit quanti mea interfuit certo loco dari. Respondit: si Titius petit, eam quoque pecuniam quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportere, sed cum sua causa, ut ratio habeatur quanti interfuit eo loco quo convenerit pecuniam dari.

Pap. Si ... castrensium bonorum alius creditor ipso iure extitit, et debitor alteri obligatus invitus compensare ... non audietur.

Cum intra diem ad iudicati executionem datum iudicatus Titio agit cum eo qui ipse preceptor(?) iudicati est, compensatio admittitur. Aliud est enim diem obligationis non venisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

Idem. Ideo compensationis quarti(?) ... non adulteris(?) tempora prevenit ... ne pecunie debitor non ... ideo compensationem habebit.

Ulp. Unusquisque creditorem suum eundemque debitorem petentem summovet, si paratus est compensare.

Pompon. Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non solvere quam solutum repetere.

Paul. Verum est quod et Neratio placebat et Pomponius ait, ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. Sicut enim cum totum peto a reo male peto, ita et fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem quam reus condempnari potest.

Gaius. Si igitur a fideiussore petat, equissimum est eligere fideiussorem, quod ipsi an quod reo debetur compensare malit; sed et si utrumque velit compensare, audiendus est.

Id. Tutore sua pecunia parata(?) ... litis contestationem, sive mutua ...

veniat, estimatione compensationis utetur.

Creditor compensare non cogitur quod alii quam debitori suo debet, quamvis creditor eius pro eo qui convenitur ob debitum proprium velit compensare.

Id. Debitor ... pecuniam p. ... contra voluntatem ... solvit; quod debitum recte solvi potuit, obligatio pristina manebit. Sed ... compensatio ... quod servus publicus debuit.

Id. Ob negotium copie expeditionis sacre mandatum civitati ... pecunia ... compensationis retentionem non placuit, quoniam ea non compensatur.

Paul. Postea quam placuit inter omnes id quod invicem debetur ipso iure compensari, si procurator absentis conveniatur, non debebit de rato cavere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

Scev. Si ... aut ... adversarius vellet, ita compensatio ... admittitur, si adversarius ... noluisset.

Paul. Item pupillorum nomine agente tutore, si tutor petat, non posse compensationem obici eius pecunie quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

Id. Iussit imperator audiri ... qui ipse conveniatur.

Depositi

Ulp. Depositum est quod custodiendum alicui datum est; dictum ex eo quod ponitur. Prepositio enim auget depositum, ut ostendat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Pretor ait: quod neque tumultus neque incendii neque ruine neque naufragii causa depositum est, in simplum; earum autem rerum que supra comprehense sunt, in ipsum in duplum iudicium dabo.

Merito has causas deponendi separavit pretor, que continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non ex voluntate proficiscentem, et cum deponere ... tumultus, ut incendii:

Si queritur ... quod aliquis habeat ... feudalia et hereditaria ... donavit hereditaria ... in feudalibus ... [illegible]

ut certam custodiam quam intelligendum
est quod nullam custodiam deponenti praestet qui
immunes eventus super scriptos praestiterit.
¶ Hec autem sepius circa iumenta usu venire
solet. Et siquis cum eis fidem elegit. nec
depositum videtur. nec depositum est. verum
simplex. ¶ Tumultus exigetur necessitate
depositi. Caesar. praesidium et. pupilli
ci utilitatem collectam e. videlicet
ip. p. ci. est enim inimice metuens si
inter fidem frangere. ¶ Quae deposi-
tae rebus accedunt. non sunt deposita.
veluti si homo vestitus deponitur. vel
si eum non deposita. nec si equus
cum capistro solus equus depositus
est. ¶ Si convenit ut in deposito
et culpa praestetur. rata est conventio.
contractus enim ex conventione legem accipi-
unt. ¶ Illud plane non probabis dolum
non esse praestandum si convenerit.
nam haec conventio contra bonam fidem contraque bo-
nos mores est. et ideo nec sequenda est.
¶ Si vestimenta lavanda fulloni ac-
ceperit. si quidem nulla merces fulloni
aut vestiario intercessit depositi eum
teneri. si vero merces intercessit locati vel con-
ducti. quasi locatio exercetur. ¶ Si quis
servum custodiendum coniecerit forte in
pistrinum. siquidem merces intervenit custo-
diae. puto esse actionem adversus pistrina-
rium ex conducto. Si vero mercedem ac-
ceperim ego pro hoc servo quem in pistrinum
acciperet. ex locato me agere posse.
quod si operae eius servi cum custodia pen-
sabantur. quasi genus locati et conducti
intervenit. Sed quia pecunia non datur
praescriptis verbis datur actio. Si vero
nec aliud quicquam praestatur. nec de-
positi quidem venit depositi actio.
¶ Ex conducto et locato. et negotiis ges-
tis invicem. praescriptis verbis dantur
actiones. et dolum et culpam praestabunt quod fuit
in deposito. Si ... tamen datur
dolum dumtaxat sequitur. Item

pap. ait. et qui mandavit praeceptum. an
qui convenit dumtaxat sciamus. et si
dominus fuit praeceptum. et tamen eos pa-
tronus gerentes et solus in deposito
veniunt. ¶ Si rem meam vel ei
meam praestas adiuvaveris. ut ille
fuerit. quia actio teneri depositi possit
ad populum quaerimus. puto teneri man-
dati. Cum meo non gerat nec inceperit
depositum. sed meo tuo nomine incepit. in
quem in mandati teneri mandati in
dominus convenitur. ¶ Quod si rem tibi
dedi ut si intus rem incepisti tuei
fidei meo. nec eam incepit. videlicet
dubium est utrum depositi teneri. et an
mandati actio sit. et propter dubitat.
et puto in mandati actionem esse quia ple-
nius fuit mandatum. vel ... custodie
legem. ¶ Item proponit quaeritur. Si tu mandaveris
mihi ut rem ab aliquo meo nomine
inceptam custodias. idque feceris man-
dati an depositi teneris. et magis puto
non mandati actione teneri. quia hic est propri-
us contractus. ¶ Item proponit quaeritur. Si sponte
volente me deposuerit. ... iussio
ad ... nuntium tuum. depone. an propter
suum teneri depositi ex persona. Et ait. Si
tuo nomine ... est quae custodit in-
deposuisse. mihi teneri depositi ex persona.
Et ait esse actionem. Si vero suo
nomine ut magis apud eum deposui. teneri
nullam esse actionem. cum illo depositi
actio est. nec mandati teneris quia rem
meam gessisti. Sed similiter dicit. mihi ut praeci-
pit o tuo apud eum deponas. cur non
sit mandati actio non video. plane
sufficit ... praeclare omnino fiduci-
am teneri ait. Nonnunquam sicubi ...
neque depositum suscepit. sed non fecerit. est
... apud eum. Quod cum sit functi-
onis quam depositum sit. ut pupillus.
sit. ut neque ... res ... praes-
tandi neque suscepisse eum existimet de-
negabitur fiducia. ergo ut pater quod

depositi actione p[ri]m[u]m soluer[e]. Cum pupillum ap[ud] q[uem] sine tutoris auctoritate depositum e[st], depositi actio datur queritur et plurimum expectetur. si apud eum maneat. ita depositi actio cum ipso agi posse. si dolum commisit. etiam in quantum locupletior fuit e[st] datur actio in eum. et si dolus non interuenit. Si is ap[ud] quem depositum est decessit. p[ro]p[ri]e dicitur a dolo. m. t[en]ebitur. non est. Si ex suis m[anu] is deposuit. uidetur in quo minus deposi ti heres actio. Si apud seruum deposuerit. cum manumisso agi non uellimus. non tenetur actio. quibus solemus dicere. d. ut in sua instituere. et imputatur ei quod detentus est. Deliqua et nouem sap[ien]ter secutum est igitur ad ulles actio[n]e competere. ac una actio item possessori b[us]. et ceteris successoribus. et eius ex trebelliano. s. c. restituta est hereditas competit. Nouissime p[re]terit[us] d[o]l[us] heres uice depositi actione tenetur. et futurus post ut competit. Si servus uenerit. Si res deposita sine dolo. m. amissa sit. p[ro]uidendum ut depositi recuperatur. Ind[e] uolumus ad restitutione[m] eum compelli. nec debere ab solui tenetur. Si uenerit ut quis re deposita actu retinuit. qui restituendi facultate[m] non h[abe]t. Si forte clausio t[ame]n ante condempnationem restituendi facultatem. Ius condempnandum te restituas. ex aperto querendum e[st] a dolo. in fecerit a[n]tea non h[ab]eat. Est ap[ud] m[arcellum] l. u. dig[estorum] scriptum. eum qui re deposita statim posse depositi actione agere. hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit q[ui] reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait non semp[er] uideri posse dolo facere eum qui suscepit. qui reposcenti non reddit. Quid enim si in prouincia res sit. uel in horreis quorum aperiendorum condempnationis tempore facultas. uel condicionis dep[ositionis] non extitit. Hanc actionem esse uel fidei esse dubitari non oportet. et ideo sunt tres minus actiones. uenire. omnem q[uod] p[ro]ficiendum e[st] non uenit. Si uero depositarius uendidit eamq[ue] bona fide redemit. utraq[ue] depositi. et sine dolo m. p[ro]p[ri]etatem recepisset. quamuis d[o]l[um] fecisti ante uenditionem. Inde prius actione. sicut etiam iurat. si solum si servus meus. si seruus meus deposuit. consuluit in eum actione. sine ad me p[er]tinet quia depositum. Si uin cumno. si iussu s. in suo nomine. Si uero deposuit ex co[n]sensu suo. quia ad me p[er]tinet. si uero manifeste. eadem actionem agere potest. Si seruus h[ab]uit deposuerit ut pos[tea] acceptum ? competit actio. Si seruus deposuit siue mu[tu]at siue decessit deposuit. utilitas d[omi]n[us] huic actione exp[er]itur. Hoc autem seruus manumissus non potuit agere. Si similiter alienatus. adhuc ei competit actio cuius fuit servus ante depositum. initium enim contractus inspiciendum est. Si idem filius sit qui deposuit domini et patris. uincit depositi actio. Si ad eius rem depositam rem domini eius patrem ut filio contraxit. restituisset depositi actione non tenetur. qui nullus dolus in esset. etiam non uit uideatur. Si[c] de ... agere. Si seruus ... dicendum. fiunt aut si re ea aliena esse suspicari. condempnabitur. q[uia] dolo fecit quominus possideret. Eleganter ap[ud] m[arcellum] queritur. Si quis ... me deposuit. et aut ... uoluntate eius de ... teneri depositi. Et m. l. x. uj. dig[estorum] scribit sic ... ad hoc penes me depositam rem ... nouit.

[illegible] . ur fr . ut ut iure . pretorem [illegible]
[illegible] forman . [illegible] ut [illegible]
[illegible] mad . zarstam eo . [illegible] ut . [illegible]
[illegible] prima prodit cam [illegible]
[illegible] stalpa ut . [illegible] quo [illegible]
[illegible] ut . sic . [illegible] signata [illegible]
[illegible] ut . s . [illegible] ac.

= [illegible] ac . [illegible]
= hac actio . que [illegible]

[illegible] possessio [illegible] actio [illegible] quia [illegible]
[illegible] alud ex facto [illegible] ex facto [illegible]
[illegible] dari vel dat . [illegible]
[illegible] aliud ex facto [illegible]

f — a Cl . s . eand . pecunia q fuit deposita sic et i sacc . cau . te silie distincto . h . g . 1 . ma . si mendacio . g si madavit . ac.

b — Cl . h si pecia fuit . ad g supra . ut sic cedat i solvere . pecie pmisisse . plibatur ut s . si ecu . p . no . al . g . f . Et si certe ce e . qz ch ab eo pecie no possitur . si at pecie . alug plibare illa . pmisit no e libat . pta le solutoez a ii fec dum i cedito ez cuil fit . ac.

(margin) ce te depositi . q ch fe ceteru . in pte actoe de positi.

dare . ar . g . 1 . de . b . fig . 1 . Cbuim . ac.

si hoc ex pa sigtoe uel exin [illegible] ut colligit ex ibi no hs.

a — Cl . [illegible] cum tu dum . te . ut C . q . tqui . qr . ps . l . ii . in me . ioz mur . ag vt . h . z . 6 . ad . l . aqli . l . si a testim . p . ii . ac.

b — Cl . vertez ne exmpbitate sua gsequit . act . p . si n oz vetr . ch exipbit te sua . i . ex furto . si ex certi [illegible] ag depostr . si oppuas . [illegible]

pretor depositi actionem . quasi eos in deposito cauto igitur dolo . Si nummos qui mea p ubertate eius ... tenetur . que sunt in vera . hic enim non tantum sine dolo . in . non reddit . sed nec reddere . Aliud enim est reddere aliud quod de suo dare . Si pecunia apud te ab initio ea lege deposita sit . ut si voluisses uterens . prius quam utaris depositi teneberis . Sepe evenit ut res deposita . vel nummi periculo sint eius apud quem deponuntur . ut puta si hoc nominatim convenit . Sed et si quis se deposito obtulit . idem Iulianus scribit periculose depositi illigasse . ita tamen non solum dolum . sed et culpam et custodiam prestet . non tamen casus fortuitos . Si sacculo signato deposita sit . et unus ex heredibus eius qui deposuit veniat repetens quemadmodum ei satisfiat . videndum est . promenda pecunia est . vel coram pretore . vel intervenientibus honestis personis . exsolvenda pro parte hereditaria . Sed et si resignetur . non contra legem depositi fiet cum vel pretore auctore . vel honestis personis intervenientibus . hoc eveniet . salvo videlicet iure manente . sive voluit signis . sigillis videlicet prius impressis ei . vel apparere . vel ab his quibus idem signa cuia remota sunt . vel custodiam sacram in aede deponendo . Si sunt sunt qui dividi non possunt . omnis debebunt tradere . satisdatione videlicet a petitore ei prestanda . in hoc quod supra eius partem est . Satisdatione autem non interveniente rem in ede deponi . et omnem actionem depositi denegari . Apud Iulianum libro xiii . digestorum talis species relata est . ait enim si depositor decesserit . et duo existant qui inter se contendant . unus quasi heres solum . dicens ea tamen esse quasi patronus est adversus autem tamen defendens . hoc est eum autem qui depositum suscepit . Quid si metuit hic homo suscipiat . commodissime dicit . aut non esse agendo non apertore invitum suscepit . Oportet igitur rem depositi medio agi

(margin) testim

cones telyionate videtur . Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus presentibus legit . ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse . Ego arbitror et iniuriarum agi posse . si hoc animo recitatum est quibusdam presentibus . ut iudicia secreta eius qui testatus est divulgarentur . Si deposuit ut tibi depositum maneret . lib . v . dig . putat . recte depositi acturos . nam interest eorum eo quod tenerent . Si quis argentum ut aurum depositum petat . vel specie . vel pondus completur debeat . Et magis est ut utrumque compleatur . sapphirum fuit ut lances . ut puta dicatur et materia et pondus addendo . Sed et si purpura sit infecta . ut lana pondus simul actio dum est . salvo eo ut sive quantitate ponderis inceptum sive variatur unum . Si cista signata deposita sit . utrum cista tantum petatur . an et species comprehendere sint . Et ait Trebatius cistam repetendam . non singularum rerum depositi agendum . Quod si res ostense sint et sic deposite . adicit Labeo autem ait eum qui cistam deposuit singulas quoque res videri deposuisse . ergo et de rebus agere eum oportet . Quid ergo si ignoravit quod depositum sit . pietate res inter . non multum facere cum suscepit depositum . Ego et rerum depositarum agi posse existimo . quamvis signata cista deposita sit filium . f . tamen depositi constat . Ceterum incertis actionibus tenetur . Et accipiente eius agi posse dubitatur de Paulo esse . si non . naturaliter agetur . plane . sive sciens . nobis intentur fieri noie q sit impietate agatur . Veniat ut inmum . et sigo peti vivant vive sit ... stauitum . ut e vt . et col . eos veniat . non tamen ipsa

(margin) et sic depo fit ad iam ende sit

(margin) s petitum pte eius ingerem

(margin) a ipsi d' pre tare

(margin) incipit respo

a — Cl . s . sive . ut uocat omnes.
c — Cl . si furatus si teok . sue cui ibi ligato.
d — Cl . bc . ar . ad . act . g . ori . pino sindo . ca . g . p . i . p.

(margin) patris ul dom

actio . p . pegr . g . z . ny . z . 1 . de ghen . ep . f . le . z
b — Cl . rigravit si tu ne e gater actoe g ibi sunt [illegible] quasi depositi
c — Cl . d . ix . eu ipoteinoe . ali sic uia cpat . rez tene
d — Cl . bc . 6 . depositi . l . depositi ipsi . h . v . et i tode fidei . si filio . ac.

te sua . i . ex furto . si ex certi q uinc ag depositi . si oppuas . g . d . i . de furas . rei . z . si fit . a . fr . illa io dr i actoe fure . qz alere e alita . i duo actio furti . qz . ol . tert . vy . de neg . at . fu . ri . si ex g ctu no pot ee . q illis n ethem . ing . dat . t hac eme dat ui lento medietu . gium . l avaho expellat . qr ioz illa . violente duo dat no pot . cu nos expi . sui . ut . 7 . de ui . z ui . a . l . i . g . 4 ui . vi . aune . ep dne qui dat i ei ui dat pedi . g depositum to . decarnuz . g . no possit obidet . de commo . g . leo cavghat . ut dixim . s . o . uo . l . ita . thac . g . de iudicat no de iudicat . de pig . act . si pig . g . pto . ac.

— Cl . bt . 7 . de furtis . l . in . cc fu . i pti.

— Cl . 1 . necare . ut . 7 . de fi . acti . in act . g . plane . si quo ad hoc . ut recap . et libell . na ali no ex recapiend . libell . ex pod ico grim dz . bt . g . xt . un . l . si inte . g . no qu ad sina . peo dandi . in pte . na cu sit incum . neo no pot ee sina . u . de sina qua si sit . c . g . l . si sina . ch uniq cod . mo si dubitet . de ste succ . sp . ne no b lex . b ac . alia . ft . e qh g io . de qu . tute mag . d ft di . cum pot . vt ar . C . de sa in qui d quis.

[illegible] no au [illegible] tot de necessitate [illegible] [illegible] ul dic ut [illegible] [illegible] quo post [illegible] [illegible] nostra

(margin) . f . ff . prdicoz . legis

(margin) c. et dic q solo [illegible] conv . ac.

(margin, left) hic ut dicant non [illegible]

[illegible] i alsi pmisit ubi [illegible] e ceter ail . si inmoriat fit muu . ut . s . si . ecu . p . l . i . logati . g . f . l . s . ac.
[illegible] si ne . g . v . s . [illegible] . s . plibis . rpfica ut ec de casu fortuito . si pacta servet . ut b . zi . ma . taritim . bt . 6 . de pact . l . inte . [illegible] . g . si lige . [illegible] si mag credat cautum . ut . g . e . sua ludi . si [illegible] si cilpa . ut . g . c . g . l . lina . [illegible] si dol . ut . 6 . e . p . [illegible] si gra tu accipientis fuit . depositi ut s . s . si ecu . p . l . si ignot . nec i fi . pom.
— Cl . sic . 7 . ad . l . co . d . fal . l . upoz . si ag.
— Cl . pnda . ac.
— Cl . sic . 7 . de sepulchri viol . ut g . g . adin . ei api . l . ii . ac.
— Cl . i . aponactur.
— Cl . dni ut equus . tsilia . ut inst . de of . iu . g . q . si q modo.
— Cl . i . ip mi . vt . g . hic . z . e . de solut . l . ob . sig . h . ii quida dicat g er tepe . ac.

(margin) certe gabie . [illegible] dicit colo quod gi superiori

li repositum no unt ea plus tenet fm dno nullo hoc tenet [illegible] potent [illegible] de [illegible]

Tu e quando dep ne depositum eo g sup pte pcipit ne plibat [illegible] pontificat ab [illegible] q petunt ad ec.

. nemo ulta ea ner q defendat ea ab alto.

[illegible] quod depositum [illegible] et quodcumque [illegible] et quondam [illegible]

qui fit — Si ipiv cauto de defendendo sicut fit tar huic depositano cauto ai ne ne furti . bona fide restitue da alia cez a q putat h deb . ut . s . o . l . si re apud se sind quida h sit . debeat . ut . 7 . de quet . i . cui pote . p . seu dic qui si seruatio . na li sine cautio pstaret . cu iam sit ab alio mota a quoque dicto ui fiat . vt . 7 . ad . l . fal . dolo cait . f . si . si dicto s ppat eius . f . ille sui audit si . in . g psimunti . si . q si apud sit et . ui ar . z f . 100 . ei gratific . t . ar . 5 . rey sig . l . f . rep . ad sui . g . sicu . t . t xl . u . f . si q p ui . s . si ur . b . q . f . ii acti e nedum sine alio reddar . f . th sui ut . ar . 6 . e . l . 9 . si queunt .

(margin, right bottom) [illegible]

[illegible] non dat . ut d . ut [illegible] aliqd mittat . hoc d . alioni . ut dixit . dicit . [illegible] tenet . actio . [illegible]

16

aliquibus competunt. Si apud duos sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi potest, nec liberatur alter si cum altero agatur. Non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt et alter quod interest praestiterit, alter non conveniatur, exemplo duorum tutorum. Quod si alter vel ut minus facere possit, ad alium pervenietur; et idem si alter dolo non fecerit et ideo sit absolutus, nam ad alium pervenietur. Sed si duo deposuerint et ambo agant, siquidem sic deposuerunt ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere; sin vero pro parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est in partem competere actionem faciendam. Si deposuero apud te ut post mortem tuam reddas, et tecum et cum herede tuo possum depositi agere: possum enim mutare voluntatem et ante mortem tuam depositum repetere. Proinde et si sic deposuero ut post mortem meam reddatur, potero et ego et heres meus agere depositi, ego mutata voluntate. Et autem dolus duntaxat in hanc actionem venit. Quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam vel commodatam distraxit ignarus commodatam vel depositam, an teneatur. Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen de pretio teneatur quod ad eum pervenit? Et verius est teneri eum: hoc enim ipso dolo facit, quod id quod ad se pervenit non reddidat.

Paulus. Quod si ergo pretium nondum exegit, aut minoris quam debuit vendidit, actiones suas tantummodo praestabit.

Ulpianus. Plane si possit rem redimere et praestare nec velit, tenetur ut dolo, quasi admodum susceptam; ut alia ratione suam fecit, noluit praestare, cum is qui semel ignarus vendidit.

Paulus. Sed et si fundus sit heres, si stipulatur servitute vendiderit, similiter conventu eicietur (?).

Ulpianus. Ei apud quem depositum est dicet, interrogatur, depositi agitur; in quo iudicio nisi rem non restituat non damnatur. Non enim de restitutione agitur, sed de interpretatione eius qui depositum suscepit. Et in sequestri depositi actio competit sitiori (?) a sequestro convenit, ut certo loco rem depositam exhibeat; nec exhibeat, tunc eum puto esse, qui sive pluribus locis convenit in arbitrio eius esse quo loco exhibeat. Sed si nihil convenit, denuntiandum est ei ut apud sequestrem exhibeat. Si vero sequestrem depositum deponere, deferatur eo ubi sit. Et an proprietatis emptorem opportet, sequestri auctoritate denuntiatione facta, his quorum elegerunt eam restituendam quod praesens fuit. Sed si non semper nuntiatum, namque plerumque non permittitur discedere ex conventione sequestri, ut is qui suscepit lege depositionis deponere nisi iustissima causa intervenerit. Cum permittitur, hoc nullo modo eius restituendum et conveniens; sed oportet eam arbitratu iudicis apud aedem aliquam deponi.

Paulus. Proprie autem in sequestro est depositum, quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.

Ulpianus. Si apud servum tuum depositum, ut quod est ad heredem ... ac pro quo ... ut de mala mansione; ex testamento solvitur mala ductus dolo proximi (?) est quod fieri est arbitrium, quod consuetudine aliter paratur. Interest enim quando excurrit, cum possit non fuisse per talem causam quam accepit. Competit actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum. Quamquam enim ex dolo defuncti alias non solemus teneri, nisi pro ea parte quae ad nos pervenit, tamen hic ex contractu ei quam praesentem (?) descendit.

[...] depositi in solidum unus heres tenetur, plures vero pro parte qua quisque heres est.

Quotiens foro cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum qui depositas pecunias habuerunt, non quas fenore apud nummularios vel cum nummulariis vel per ipsos exercebant, depositariorum id habetur, dummodo eorum qui vel postea usuras acceperunt ratio non habeatur, quasi renuntiaverint deposito. § Sed quaeritur utrum ordo spectetur eorum qui deposuerunt, an vero simul omnium, ut depositariorum ratio habeatur. Et constat simul omnium admittendos. Hoc enim rescripto principali significatur.

Pap. Quod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus; idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. § Plane sumptus causa qui necessarie factus est semper praefertur. Nam deductio eius calculus subduci solet.

Paul. In depositi actione si ex facto defuncti agatur adversus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo. Si vero ex suo delicto, pro parte non ago. Merito, quia aestimatio refertur ad dolum quem in solidum ipse heres admisit.

Ulp. Nec adversus eos qui eo caret depositi actio competit.

Ulp. Quod servus deposuit, is apud quem depositum est servo rectissime reddet ex bona fide. Non enim convenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit, sed debebit reddere ei a quo accepit, sic tamen si sine dolo omni reddat, hoc est ut nec culpae quidem suspicio sit. Denique Sabinus hoc explicavit addendo: nec ulla causa intervenit quare putare possit dominum reddi nolle. Hoc ita, si superstitum fuit prius, ut ratione sciat invitus secretum sufficit voluntatem actoris. Sed si eius restitutum fuerat, fuisse ignoravit is apud quem depositum ut dicit omnino non minimum fore, hoc casu solvendo liberari potest. Bona enim fides exigit. § Non tamen aut si remanenti in servitute fuit solutum, sed et manumisso, ut alienato, ex iustis causis liberatio contingit. Sed et si quis ignorans manumissum ut alienatum solvit, idem, quia et in omnibus debitoribus hoc ignoranti per ipsum servus.

Pomp. Si in Asia fuit depositum, ut Romae redderetur, intellegitur id actum ut non impensa eius id fiat apud quem depositum sit, sed eius qui deposuit. § Depositum eo loco restitui debet in quo sine dolo malo eius est apud quem depositum sit; ubi vero depositum est, nihil interest. Eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit, quoniam et in ad exhibendum actione id servatur. § Cum sequestro recte agetur depositi sequestraria, quae in herede eius reddi oportet. § Quaesitum est, qui ex stipulatus ut e re exstet eam oportet. Providetur acceptum cum decimo recipiunt si deponitur, quamquam cottidie quod depositum fuit periculo eius apud quem depositum fuit est, sine dubio accipiendum ipse poterit, id recte ratione reddere.

Paul. Si quis infitiatus sit non ad usus domini, sed eum qui depositum petebat verum procuratorem non putaret, aut eius qui deposuisset, non tenetur dolo malo fecit. Sed aut si agnoverit, cum agi potest, quod nunc in eius dolo malo admisisset.

16

Nec enim quisquam ... qui ipse qui depositum
acceperit obligatum ... nec qui dolum
in ... admiserit.

Gaius. Si plures heredes extiterint ei
qui deposuerit, dicitur si maior pars ad-
ierit, restituendam rem presentibus. Maio-
rem autem partem non ex numero utique personarum,
sed magnitudine portionum heredi-
tariarum intelligendam, cautela ydonea
reddita. Sive autem cum ipso apud
quem depositum est actum fuerit, sive
cum herede eius, et sua natura res
ante rem iudicatam intercidit, veluti si
homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius ab-
solvi debere eum cum quo actum est dixe-
runt, quia equum esset naturalem interitum
ad actorem pertinere, utique cum interitura
esset etiam si restituta esset actori.

Paulus. Qui rem suam apud se deponi pa-
titur vel utendam rogat, nec depositi nec
commodati actione tenetur: sicuti qui rem
suam conducit aut precario rogat, nec
precario tenetur nec locato.

Africanus. Si is apud quem rem deposueris
apud alium eam deponat, et ille qui rem
dolo quid admiserit, ob dolum eius apud
quem postea depositum, eatenus eum teneri
apud quem tu deposuisti, ut actiones suas
tibi prestet.

Licet deponere tam plures quam
unus possunt, attamen apud sequestrem non
nisi plures deponere possunt. Nam tum id
fit cum aliqua res in controversiam deducitur.
Itaque hoc casu in solidum unusquisque vi-
detur deposuisse, quod aliter est cum
rem communem plures deponunt. Rei de-
positae proprietas apud deponentem manet,
sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita
est: tunc demum sequester possidet. Id
enim agitur ea depositione, ut neutri-
us possessioni id tempus procedat.

Nerat. Quod tumultu incendii, ruine,
naufragii causa depositum est, in heredem de
dolo mortui actio ... pro hereditaria portione ...

... et insumptum, ut ... quaeque in
ipsum, in solidum et in duplum, in heredem
tantum datur.

Ulp. Iulianus Marcellus putat filium
familias recte agere depositi posse.

Ulp. Si sine dolo malo rem depositam
amiserit, heredes depositi non conve-
niuntur, sed heredes eius si ... ad
se pervenerit depositi tenentur.

Idem. Si apud filium familias res deposita sit
et emancipatus rem detineat, nec intra
annum de peculio debet conveniri, sed fi-
lius ipse. Plus Marcellus existimat:
et si apud servum depositum sit et manumissus
rem teneat, in ipsum dandam esse ac-
tionem, non in dominum, licet ex ceteris causis in
manumissum actio non datur.

Marcell. Si duo heredes rem apud de-
functum depositam dolo interverterint,
quadam utique culpa in partes tenebun-
tur. Nam et si duo ... apud quos
defunctus deposita fuerint, et unus
abstulerit, et utique solvendo est, in
tertio obstricti erunt, nec amplius
actionis intersit. Et si plane conflaverint
aut conflatam aliquo sunt alia vel species
dolo eorum intercepta sint, in solidum con-
veniri poterunt, ac si ... satis accepisset
suscepisset. Nam certe verum est in
solidum quemque dolo fecisse, et nisi pro
soluto res non potest restitui. Nec tamen
obstitisse est ... quod plerumque putaverunt Pla-
ne nisi integre res restitueretur eum
cum quo actum fuerit liberari non posse, et
de portione dumtaxat res non restituetur
pro qua parte heres extitit.

Modest. Actione depositi conventus ser-
vo constituto cuius nomine apud eum de-
posito utiliter excipitur.

Papin. Lucius Titius Sempronio sa-
lutem. Centum nummos, quos hac die
mihi commendasti adnumerante servo Sticho
auctore esse apud me notum tibi ... et hac
epistula manu mea scripta notum tibi ...

aliud ... pro parte non in solidum videatur ... Hinc ...
... hinc ... pro parte ... in solidum ...
... non tenetur ... in solidum ...
... liberat ... restitisse ...
... ap. se. ac.
... ap. alium ... commodato ... ac.
... occurrit ... depositum ...

a — C. tr̄. d. v. s. l. i. q̄ medat. gl' accipit. ℑ. madati. l. si ῡd io. §. cū quidā.
b — C. tandiū. l. si cū ipsa. ccc.
c — C. qui precium. ℑ. l. pri. §. ℑ. si sit aut nouissim

fatio. quos quiuoles ℑ ubi uoles ℑ
festum ti mittas. Q. uitur ppius
ueriar ulterītu. R. deposita actio
loca hr. quātuis enī conuidare quē
ponē cōstitueret ē. subiectū est ut
depi nūmos ℑ eadē redderetur quā
sum desolueretur queri. expeditur
eanes depositi potissimos tīmos. In qua
questione depositi actio nō tene
at cum quē tantē nō iter ℑ tractau
tur ℑ usure. Ita nō facile dicendū
ē. ℑ est quē cōstitutū inutile fieri
datus. quod ad usuras attinet. ut tamē
possit officiū arbitri cōtinuari pu
tatio. Sz cōtinuatē ℑ depositū
ē usuras attendere. ante tē
pus morā cōtinentē sitū uelsus apie
ca pecunia debitur. Sicut ab initio de
usuris pandis cōueniat lex contractu
suauitur.

Id. D. e sponsalitor pastearis
obligatas puelle. quē sui iuris
fuit. pr̄ suscepit ius eius ut extin
teat inter conueniatur ℑ actio depo
sitū. Sz pecunia ipse nō obliga
tū ut tamē reddet depositū. adue
sus pps quā p̄ morā usuras q̄
ueditio depositi conp̄nandū est.

Pauł. P ublia meuia cupsit
sēcur ad maritum suū arca clausa
ī annue ℑ uestis ... ma
ie fac ℑ dixeit cōmisī uluqꝫ manue
uenero restitues mī. ℑ sua nunu
nu cōtigit filio meo q̄ extaūo ... mīro
sufsceptī sed ea intestata decessero
tes ... cum ... ti
lio annaito. pauł. R. filio stiuus
titius ita cum contraū accepi. ℑ hu
ius unicaū cepis eaq̄ presecpta sunt
augenti ... ℑ ...
ℑ uenia cōtestus sum ut psciptū ē
ℑ cōcessitū tenu uer usura uiuisaui
q̄ ... uinaquam inesse obulos
uij ℑ pen possitur. p. Sz. ...

quo q̄z depositē pecunie modū excede
rit aduenictez. usure quoqꝫ ad depositum pe
ti possunt. ℑ C titius sepeio salut. ipe
me auoꝫ aum pecco plus ut enim ius
cece ℑ distas duos. ℑ scientē eoꝫ tum exq̄bꝫ
decennias iuxte cetoꝫ q̄ ap̄ titum depositū
tis tē quos stro p̄hinatū. x. tē ex io
ne patris uixt. ℑ q̄ exercuit. Querit
an huiusmoi scripta aliq̄ obligacio na
tas sit. scit q̄ ad solam pecunie causam
attinet. R. ex epla de qua cōtinuī
obligationez inulla qo ... uinctam. Sz
p̄batioez rez depositaꝫ ... possē.
An aut̄ eisque q̄ debi sibi cau. in
eadē epla. x. possit petere. hr. q̄ s̄p
sit. uidetur extimatur.

Id. L ucius titius cū haberet filiā
in p̄ potestate seiā. pamphilo suo a
lico in matrimonio collocauit. cū ℑ
dotē dedit. q̄ suo titulo depositi ... inca
...cez cōtinuit. ℑ p̄ea nulla demittiam
dē filio dno. pr̄ decessit. Quor ℑ pam
philus quero suus. q̄ actio seia.
pecuniā petē possit. cum ipsa patri
he'res extitit. Pauł. R. quamdiu cō
stitū nō potuit. ex ea depositi actio
de peculio pecuniā repetendā.

Scev. S Q uintus cecili candido
ad plaustum regati aīīi eplā scepsit
in hac uerba scepta. cecili candido pla
utio regatiano suo salut. xxv nū
mos quos ap̄ me ēē uoluisti. notū
tibi hac epla facio. ad ratum cum amea
cs puenisse q̄bꝫ p̄ut p̄muum p
spitiā nevatū ti sint. i. ut usuras
eoꝫ accipias aut̄ ad redo. Questitur
ē an ex ea epla usure peti possint. R.
debeu ex uersitudine uiotio usuras. siue
suscep. siue pecuniā inueniuit ett.

Pauł. S ticiamī
ut argentum signatum depositero. ℑ ispe
nes q̄ depositum fuit. me inuito cō
trauit ℑ depositi furti actio mi inea
ꝫpetitur. ℑ C si ex p̄missu meo de

deposita pecunia is penes quem deposita est utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis usuras eius nomine praestare mihi cogitur.

Nerat. Si fideiussor pro eo apud quem depositum est litis aestimationem damnatus sit, [illegible]

Nrat. Bona fides quae in contractibus exigitur aequitatem summam desiderat. sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium an vero cum praeceptis civilibus et praetoriis? veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum. is deportatus est. bona eius publicata sunt. utrumne ipsi ea reddenda sunt an in publicum deferenda sunt? Si tantum naturale et gentium ius intuemur, ei qui dedit restituenda sunt. Si civile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. nam male meritus publice ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, et egestate laborare debet. Incurrit hic et alia inspectio. bonam fidem inter eos tantum inter quos contractum est nullo extrinsecus assumpto aestimare debemus, an respectu et aliarum personarum ad quas id quod geritur pertinet? Exempli loco latro spolia quae mihi abstulit posuit apud Seium inscium de malitia deponentis. utrum latroni an mihi Seius restituere debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit. Si totius rei aequitatem quae ex omnibus personis quae negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt. et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei restituenda sunt qui deposuit, quamvis male quaesita deposuit. quod et Marcellus in praedone et fure scribit. Si tamen ignorans latro cuius filio vel servo rem abstulisset apud patrem dominumve eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistit depositum, cuius haec est potestas ut alii non domino sua ipsius res quasi aliena servanda detur. et si rem meam fur quam me ignorante subripuit apud me etiam nunc delinquens deposuit, recte dictum est non contrahi depositum, quia non est ex fide bona rem suam dominum praedoni restituere compelli. Sed et si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competit.

Celsus. Quod Nerva diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret. nec enim salva fide minorem his quam suis rebus diligentiam praestabit.

Labeo. Servus tuus pecuniam cum Titio in sequestro deposuit apud Maevium ea condicione. tibi videtur posse dominium eius cum eo apud quem deposita esset incerti agere, id est ad exhibendum, et exhibitam vindicare, quia servus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset.

Id. Potes agere depositi cum eo qui [illegible] quamvis minimus aetate acceptus depositam reddere noluit. quamvis summa [illegible] [illegible]. explicit l. xvi.

incipit xvii. mandati vel contra.

Paulus. Obligatio mandati consensu contrahentium consistit. et ideo per nuntium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest. Item sive volo sive rogo sive mando sive alio quocumque verbo scripserit mandati actio est. Item mandatum et in diem differri et sub condicione contrahi potest. mandatum nisi gratuitum nullum est.

Co forma mandati probanda est but diligenda

gratuitum nullum est. Nam originem ex officio atque amicitia trahit. Contrarium ergo est officio merces: interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.

Gaius. Mandatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive tantum aliena, quod si tua tantum gratia tibi mandem, supervacuum est mandatum et ob id nulla obligatio nascitur ex eo. Contrahitur gratia intervenit mandatum. Veluti si tibi mandem ut negotia mea geras, vel ut fundum mihi emeres, vel ut pro me fideiubeas. Tua et aliena veluti si tibi mandem ut Titii negotia geras, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo fideiubeas Titio. Tua et mea veluti si mandem tibi ut sub usuris credas ei qui in rem meam mutuaretur. Tua et aliena veluti si tibi mandem ut Titio sub usuris credas. Quod si ut sine usuris credas, aliena tantum gratia intervenit mandatum. Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandem ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces quam feneres, vel ex diverso ut feneres potius quam in emptiones praediorum colloces. Cuius generis mandatum magis consilium est quam mandatum, et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare an expediat sibi consilium.

Paulus. Praeterea in causa mandati etiam illud vertitur, ut interim nec melior causa mandantis fieri possit, interdum deterior. Quod si mandavero tibi ut aliquam rem mihi emeres, nec dixero pretio quo statuto, tuque emisti, utrimque actio nascitur. Quod si pretium statui, tuque pluris emisti, quidam negaverunt mandati tecum esse actionem, si paratus esses id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit

ut ultimo suo loco mercatus est.

Gaius. Sed Proculus recte eum usque ad pretium statutum acturum existimat: quae sententia sane benignior est.

Paulus. Diligenter fines mandati custodiendi sunt. Nam qui excessit, aliud quid facere videtur. Itaque si mandavero tibi ut domum Seianam centum emeres, tuque Titianam emeris longe maioris pretii centum tamen, aut etiam minoris, non videris implesse mandatum. Item si mandavero tibi ut fundum meum centum venderes tuque eum nonaginta vendideris, et petam fundum, non obstabit mihi exceptio, nec reliquum mihi quod de mandato meo praestes, et in emptionem me posse consequi. Ideo quoque, si praecepit creditum ut nisi minoris venderetur, similiter vendiderit eidem potest, nec illa exceptione submovetur, nisi in emptionem ei pretium solverit. Ut tamen mandantis fieret, sicuti si mandasset ut fundum centum emeres, tu eum minoris emeres, ut amplius autem quam fuo emisti, videtur pretium cum aliis, ut imputare.

Ulpianus. Si remunerandi gratia honor intervenit, erit mandati actio. Si cum fuit mandatum ut negotia administraret, hac actione erit conveniendus. Recte negotiorum gestorum cum eo agetur, si cum non est obligatus qui negotia gessit, vel recedendo mandatum susceperit, tamen tenetur, sive non gessit. Si passus sim aliquem pro me fideiubere, vel alias intervenire, mandati teneor, nisi in eo quod intercessit aut donandi animo aut negotium gerens erit mandati actio. Extra personam nullum esse mandatum, ideo nec actione agetur. Si tibi mandavero quod mea non interest, veluti p

Cum pandens aliquem ad faciendum quod ad suum commodum spectat mandat, tenetur. Bart. sed licet regulariter paria teneat media.

sed si inuenias. uelut tunc certas.
esset in totum mandati actione. ut et si
fuit. l. x. dig. seruus regressus sum
obligatus. plane si tibi mandauero
quod tua interest. nulla mandati
actio nascitur. quamquam nihil interfuit. aut
si non esses facturus nisi ego mandassem.
et si mea non interfuit. tamen erit manda-
ti actio. Papinianus l. x. iii. decimo-
nono dig. queritur si dominus uetuit procuratorem
suum certam pecuniam summam
fenerare periculo suo. ita ut certas u-
suras domino penderet duntaxat. si ip-
se tantas fenerare potuisset. ipse lucra-
retur. si credita pecunia inueniretur
neque. acceptis plane si omnium negotiorum
erat administratio ei mandata. quem-
admodum solet man-
dari omnium debitorum quorum negotia
gessit. Cominius procurator qui
fideiussit pro clade. mortuo. procuratoris
sui affidem fecisset. et suo nomine actiones ex
quibus iure cauit sibi certa quanti-
tate. cum Claudio Saturnino praetore
minores fructus inferre iussus
erat. et aduersariorum est Saturni-
nus intelligere. dicebat multum autem
iudicatum solui fideiussisse. quem
tempore litis cum iussisse. et uelle aduersario
mandati iudicio consequi quod erat. et
rescriptum est. Aurelius? rectissime diuus Seuerus
rescripsit. nulla
actione eum pro sua credulitate re-
cipi. certe pacta accessit ad talem
receptionem. Celsus autem si cum
te eo quod pecunia accepta spopondit.
ut si quid ex eo datum est ut suo pericu-
lo spondeat. nulla actione agat. sine
non datum hoc est. nullius ei potius ac-
tio competat que sua utilitate ius
consistenti. Salarium procurato-
ri constitutum si extra ordinem peti ceperit
considerandum est. an labore dominus remu-
nerare uoluit. atque ideo fidem

hoc placitis oportere inueniatur
in maioribus prouinciae primo principa-
nos in iure procuratorem retinuit.
Ulp. Si procuratorem dedero. nec in-
strumenta mihi causae reddat. qua actio-
ne teneatur. et Labeo putat man-
dati eum teneri. nec esse probabile sen-
tentiam existimantium. ex hac causa agi posse
depositi. Unusquisque enim contractus
initium spectandum esse. et causam. Et
si procurator absolutus
sit aduersarius mandati eum teneri
quoniam non soluendo non sit. tunc de dolo actio-
ne. aduersus eum qui prolusit. reum absolu-
tum. dandam ait. Si tamen consecutus
exequendi mandati eum teneri constat.
Si quis mandauit alicui gerenda nego-
tia ei qui ipse sibi mandauerat. habebit man-
dati actionem. quia et ipse tenetur. tenetur
autem quia agere potuit. Quamquam enim uulgo
dicatur procuratorem ante litem contes-
tatam facere procuratorem non posse:
tamen mandati actio est. ad agendum enim
duntaxat procuratorem facere non potest. Si
tutores mandauerint contutori suo ma-
gistratum eundum pupillo. et ille non
emit. an sit mandati actio. et utrum
mandati actio. an uero tutele. Et
uir distinguit. referre enim ait.
an contutores sui in tutores una mandauerint. ut emeret nam si simpliciter
uniuersi ut predictum ipsum mandati
actione tenebuntur. tutele non te-
neri. Si uero non emit tunc tutele eum
non solum tutores eorum. nam et si non
mandasset tenerentur tutele. cum si
negotium pupillo non competit. Non
sunt igitur excusati contutores a mandati-
enti qui autem decreuerunt. Plane ha-
bent inter illos omnes mandati actionem.
Quamquam non est obtemperatum
quod uir ait. tutorem qui emit mandati ac-
tionem habere aduersus tutores suos.
Si uir pro amicitia fuerit mandati

[illegible]

nuit invitus ut redimeretur, nummos ex eo peculio dederit, quod ipsi in sequendam apud venditorem fidei emptore retinere debuit, tamen pretio soluto liberum illum manumissum ut vero ingenuus pronuntiatur est. Item contra mandati actionem habebit adversus eum cuius negotium mandavit. Sed et hic tamen mandati iudicio ut sibi actiones mandet, quas habet adversus eum a quo comparavit. Planeque eam pecuniam cedere, quae erat ex peculio, ad venditorem emptore pervenire, nulle enim quod nullius mandati actiones possunt, quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit, qui nunc in quo ex venditio manebit obligatus. Sed hic actio mutua est, quamquam fuit consecutus tamen empti iudicio necesse habuit praestare. Contrarii actio tunc competit, cum coepit interesse eius qui mandavit. Ceterum si nihil interest, cessat mandati actio, et eatenus competit quatenus interest. Ut puta mandavit ut fundum emeres: si interfuit mea emi, tenebis. Ceterum si eundem fundum ego ipse emi vel alius mihi, interest aliquid, cessat mandati actio. Mandavi ut negotia mea gereres: si nihil deperiit, quamvis nemo gesserit, nulla actio est, aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum. Si ignorantes fideiussores debitorem solvisse vel aliquo acceptilatione sive pacto liberatum ex suo debitoris solverint, non tenebuntur mandati, quod ad actionem fideiussoris pertinet; et hoc rescripto divorum fratrum intellegere licet. Cum illi hi sunt cautio ut sal[...] qui sufficerent in maiore quantitate, quam debiti ratio exigebat. Scientes praetermittentes auxilium appellationis omiserint, prius mandati agentibus his exceptione iudicis tuentur. Si ignoraverint excusata ignorantia est, si scierunt, imputabitur eis necessitas praecidi. Tractatio ubi sum sine praecedente quod est in stipulatione ei non permisit excusata est inopia eorum. Sed si interea pervenerit debitore ut si ipse putaret appellaret, puto rationes eius constare. Dolo autem facere videtur, qui id quod potest restituere non restituit. Quod si mandavi tibi ut ipsi emeres, tuque emisti, teneberis mihi ut restituas. Sed si dolo emere neglexisti, forte ei pecunia accepta alii cessisti ut emeret, aut si lata culpa, forte si grandi ductus pretio eam alii emere, in teneberis. Sed et si servus quem emi fugit, si quidem dolo, teneberis. Si dolus non intervenit nec culpa, non teneberis nisi ad hoc ut caveas sub potestate tua pervenit restituturum. Si interest tua restituas tradere debes, et sicuti tibi non est de evictione rei, ut per te desiderare ut tibi caveat, puto sufficere similiter hanc actionem cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, non amplius praestes quam consecutus sis.

Paulus libro ... Quod si fideiussor cautio debes, et ...

Item, si in fundo, sicuti procuratori nihil enim amplius contineat eum praestare oportet, quam procuravit. Sed et sicut sanitatem, si procuratorem cautum est, aut cautum potest, aut decretis iudicis idem erit dicendum, aut si culpa cautum non cavit, condemnabitur. Sed si her fundo quem emit procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis praestare eum oportet. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras mihi pendat. Sed et si pecuniam meam feneravit, usurasque consecutus est, consequenter dicemus debere eum praestare, quantumcumque emolumentum sensit, sive mandatum sive non, quia bona fidei hoc congruit, ut ne de alieno lucrum sentiat. Quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in usuras convenietur.

[illegible]

quaestum non in negotiis. Si quando
tamen contra, utique post moram et usuras exe-
git procurator, et in usus suos vertit,
usuras eum praestare debere. Si negotia-
tio mandavit ut a debitoribus suis mu-
tuam pecuniam acciperet, mandati eum non
acturum Papinianus libro X quaestionum scribit, quod
de mutua pecunia eum habere obliga-
tum, et ideo usuras praestare eum habere ob-
ligatum non posse. Quare et cum mandati, si
in stipulationem deducere non solum sortem pe-
pigit, recte refert fideiussorem gene-
ratim quid eo fideiussit. Si quis procura-
torem mandavit ut pecuniam mutuam
acciperet, utilem actionem dandam, quam in
factum dandam, et hic quem propositum
se eum mutuam pecuniam accepisse
intendit. Si cum mandatum ita
tum suppletur, post eam eo cum mandati
... agere mandati, ut etiam accepto
liberationem fiat, velim ut mandatum si nihil
agat, ut eum delegetur mandatum si alii
noluerit; et Papinianus ut eadem scribit, summa
ex fideiussione debitor; et quia mandante fi-
lio ut eum stipulatus sit, ut et per
eum mandatum teneri; quia ipsa sit quotiens
debitor. Si quis ea quae procurator suus
et sui gerebat, ita demum rata esse man-
daverit, similiter ut sequitur gesta essent,
et male pecunia credita sit, sequitur
quamvis dolo fiat non teneri, et si vero eum
quem alio procurator invenerit, ...
[illegible]
dis procuratoribus et actoribus, et in gere-
dis consilium mandati non teneri, et si quod do-
lo fecerint, non mandati, sed magis de
dolo teneri. Si cum mandato procurato-
ris meo ut certo pretio pecuniam mea credat
sine usuris, et quia non sine usuris credi-
dit ... usuras ... cedat
... et alio scribit restituere
eum oportere. Si filius mandatum ut
constituta pecunia daret, quamvis supi-
... suo creditoris cessare ...

iam mutuis actionem mandati habere la-
borat, et venire in praestationes quorum iudi-
cium hoc admittitur, et sicut fructus co-
gitur restituere, ita praestat utilitatem
quam in fructus percipiendos fecit, deducere
eum oportet. Sed et si mancipia sua
adnumeraverit, impendia sumptuum
repetere, nisi ... salarium non fuit, et hoc
convenit ut sumptus de suo faceret.
Ad haec itineraria et de salariis constituit
quod aut procurator mandatu ... mercedibus
tantis fecit, permittendum erit auferre, quod
sine damno domini fiat, nisi rationem
sumptus dominus admittat. Fide-
iussores et mandatores et si sine iudi-
cio solvint, habent actionem mandati.
Si mandatu meo fideiussor exceptione
omnia ut excipere, quae reus uti non potu-
it, sicut minus oneratum ... eum
mandati actionem. Quod si etiam quae reus uti
potuit, si scienter id fecit, non habiturus
mandati actionem, sin autem habituros facultati
te rei conveniendi ... quam ut
ipse susciperet potius iudicium ut pro-
curatorio nomine. Si fideiussori con-
ditionis causa acceptum factum sit, aut donatione
a reo fideiussorem remunerare
voluit creditor, habere eum mandati
actionem. Et multo magis mortis cau-
sa accepto tulisset creditor, sive libera-
tionem legaverit.

Pomp. Si reus damnatus exceptione fidei-
iussori fuerit, ... per exceptionem ... ma-
dati actionem.

Ulp. Si non remunerandi causa, sed principa-
liter donando fideiussori remisit
actionem, mandati eum non acturum. Con-
cessit autem fatetur si quis debitor condemnatus ...
... fideiussori ... solvit creditori, hunc
fideiussorem mandati actionem ...
... per se solvit ... ut ... fideius-
sor ... si per se solvit ...
... ut dominum mandati non ...
... si

Secundum alii dicunt quod si primo quis obligat filium et fuit ibi plane sequitur ... pater non obligatur ... filius si fuit ... solvit ... ab alio solutum fuit et ille plane et sic corrigit ... idem de suo ... non de filio ... pater ... non autem dic de domino ...

Voluit consolvit. Plane si fideiussor solvit, dominum mandati actione teneri Marcellus scribit. Si filius familias non iussu patris fideiusserit, cessat mandati actio. Similiter si in peculio quod si iussu, utique ex persona solutum sit, multo magis mandati erit pater. Si filio familias mandavero pro me solvere, pater si vivit ipse solvit sive filius, mandati actione teneri ait, quia ut ratione hic eum mandasse intellegitur ut solvat. Si filio familias mandavero ut pro me solveret et mancipatus solvat, utrum in factum actionem filio dandam, patri autem praemancipatione solvere negotiorum gestorum actionem habere. Si procurator expromiserit qui mandatum susceperat. Item Papinianus ... quo pretio vellet exsolvit, iussitque vicario suo tradi, ut ille pretium reddituro ... deinde reddito pretio venderet fundum patrono, consensit, tuo vicarius suo ... praetio pretium, an ... possit repetere; et ait si mandatum suscepit ... vicarius non ... acceptum ... iudicio posse eum pretium repetere quod deductis ... quos medio tempore perceperit ... pretio ... patronus ... vicarium ... patrono. Cum mandavero tibi ut certam quantitatem emeres meo pretio, ... actionem mandati de pretio reciperando ... et fructus pretio impendere ... sed acceptilatione rei eius ... aut sine empta non recipere. Si autem, si quis alio mandaverit ... fortis ... nec tamen ... impedi ... usuras quas ... aut non tantum ex mora ... iudicio ... sed etiam ... arbitrio suo ... solvit ... usuras ... ex causa ... aut si ipse ... usuris solvit ...

...sicut usuris non relevaverit, ipsi usuras absolvit, ut summoribus relevaverit, ipse autem maioribus fenus acceperit, ut fidem suam liberaret, non dubito debere eum mandati iudicio et usuras consequi. Et Papinianus ... totum ... ex quo ... Iulianus ... arbitratu ... tibi pecuniam ut creditoribus solvas, non statim parvis minimis usuras, qui cum ante creditori pecuniam dederint, cum usurarum receptionis fuit et ita imputare sed etiam ad ... domino scripsit. Si adolescens luxuriosus mandaverit tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem, quia simile est quasi perdituro pecuniam sub ... furiosus ... dixero mandaverit ... ut meretrici pecuniam credas. Non obligatur mandati, qui adversus bonos mores mandavit. Cum quidam talem epistulam scripsisset amico suo: Rogo te ut commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum, non obligabitur mandati, quia commendandi magis hominis quam mandandi causa scripta est. Si quis mandaverit filio familias credendam pecuniam, non contra senatus consultum accipienti, sed ex ea causa patrio vel proprio ut iussu patris tenetur, erit mandatum. Hoc amplius dico, si, animo dubitante, non ... senatus consulto acceperit, nec etiam ... senatus consultum accipienti ... periculo meo credendi ... arbitrio ... mandatum ... Si post creditam pecuniam mandavero creditori, ... non esse mandatum rectissime Papinianus ait. Plane sunt expectares nec urgueres debitorem ad solutionem, mandavero tibi ut eidem ... periculo meo pecuniam fore dicam, verum puto omni pecuniam esse ad mandatum pertinere. ... Sed autem ... mandare suscipi ut ... pretium ... teneatur ...

C. Si mandatum ... obligationem ... non ...

... fideiussor ... alia potest obligari non fideiussor ... approbat.

C. Si nuntiatur filio ... senatus consultum ... dubitatur mandante ...

x

a — C. s. media
b — C. locus autem habebis. ac.
c — C. aurelius. h. az.
d — C. sic si non in re sua tenet mandatum hoc casu.

mandati sane quod eam pupillo suo r
curatori eius. Et si non exigendam pecuniam
deinde similiter non voluntate, amittit
mandati actio mihi. Et proinde Marcellus
Marcellus cessare mandati actionem, quia
extinctum est mandatum finita volunta-
te. Et si mandavimus exigendam pecuniam, deinde pro-
hibuimus, exactaque recepta debitori
habebis. Idem Marcellus scribit. Si ut
post mortem sibi monumentum fieret quis
mandavit, heres eius poterit mandati
agere. Illum vero qui suscepit mandatum, si
sua pecunia fecerit, puto agere cum eo
et cum eo qui mandavit ut sibi pecuniam
daret ad faciendum monumentum maxime
si ...

Id. Item si mandavi tibi ut pigno-
ra mea redimeres, nisi emeres fiduciam.

Ulp. Heredes fideiussoris omnes
absolvit heres mandati actionem ...
...
...
ne queratur. Et ut lib. x. vi. scribit ...
eo mandati actionem heredem heres ...
tenetur iudicio except ... ut prestet ac-
tiones suas ...
... quia ... fideiussore ...
duo heredes ... extiterint, et alter eorum
... heres ... hereditate ... deinde
... fideiussorem ... sol-
vit stipulatori, habebis aut ex stip-
ulatu aut ex empto obligatum coheredem
tuum, ideo mandati actionem
habebis.

Paul. Si mandasse tibi ut fundum
emeres, postea scripsisse ne emeres, tu
autem, antequam scias me vetuisse, emisses,
mandati tibi obligatus ero, ne damp-
no afficiatur is qui suscepit mandatum.

Ulp. Si quis mandaverit tibi
ut ... aliquid faceret, et fecerit ... tibi
... mandati actio ... Marcellus ait
lib. viii. dig. ... respondisse ... ali-
... medico ...

... inveniretur ut mortis eius querela
... haberent, in quos ... annos se-
... solebant ...
... quedam ipsius valitudini
apta sua impensa faceret. deductio ... quo
sua ... facta ... impen-
sarum ... posse eum mandati iudicio
consequi.

Paul. Si mandavero tibi ut ... ex-
igeres ... et exacta eam mandati ... egero.
Si autem ... iudicium ... accepit ...
... et ...

Ulp. Quotiens ... mandati ... ut
... mandare intelligitur. ...
... ut ... factum ... ...
ut ... elegante tractat
... suum ... queritur
... ut ... qui
mandati actione ... Sed ...
... ut ex ... agere
... quod ... alienam ...
... nec ... mandatum ...
...

Paul. Ex mandato ... quam ... mandati
... suscepit ... remanere oportet ...
... fieri ... exigere
feneratam pecuniam non potuit. Et fideius-
sor ... actio ... ...
fideiussisset ... mandati actio non potest ...
... mandati.

Ulp. Cum mandato alieno pro te fide-
iussissem, non possum adversus te habere ac-
tionem mandati, quemadmodum ... manda-
ti ... Sed si non unius-
que ... si utriusque mandatum ...
id fecerim, ... mandati actionem ... ad-
versus quemadmodum si ... mandasset,
ut tibi crederem ... quod haberem ob-
ligatum.

Paul. Si mandavero tibi ut ... in
diem fideiubeas, tuque pure fideiusseris
et solveris, ... non esse ...
mandati actionem ... veniat ...
... mandare ...

dato meo in diem fideiussisti et ante diem solveris, non statim habes mandati actionem. Et quamvis putavero presente quaerere esse mandati actionem, sed tamen minorem quam eam invenit, et supervenienti die solutum fuisse: sed melius est diem expectare, nec enim fuisse mandati agi posse, quoniam nullum adhuc commodum meum invenisset, ut nec ante diem ipse solvam. Quidam evenit ut me invitum negotium geram, et utile habeam mandati actionem. Velut cum debitori meo procuratori suo debitorem suum intercedere legat, aut cum rogatu fideiussoris certo procuratori fideiussoris expiat. Nam quis debitum meum persequitur, in eo nihilominus negotium gero. Igitur quod minus persequitur, mandati actione est. Si hi quorum res venditae quas pignori dederunt supposuerunt emptores, et eiusmodi res manerent, mandatum intelligitur, licet quantum ad meram rationem mandatum non consistit. Nam eam rem tuam emas, nulla emptio est, nulla recitus. Qui suscepit mandatum obligatum consistere, finem eius quanti cui maxime procuratori qui stipulatus debitori veterem in mandato ut rem emeret, sed per se quasi obligatus mandati actione, et obligat necesse fuisse propter eum ... non acquirit, qui mandatum suscepit ex minore emere pretium conscientiam vendere potuit. Et contrarie emptori accepti rei necesse sibi iudicio non accessit, quod iudici prestitit se emptorem, existimavi esse mandati iudicio prestandi, cum eius mittit emptam rem ipse. Si fiat publicata fuerit, mandare aliquid potest ut emat, si emerit, utile erit mandati actio, sed non prestat, sed quia res recepta est, quod publicanus vendere quam postea acquiratur, non sequitur sed etiam. Item eadem sacra sponte mandatum

iure vulneratum accedat mandati, tibi suscepi in te mandati iudicio consequi potes propter turpitudinem mandati. Si tibi dedero ut ereditario dares, tuique non dederis, sed suscepisses, mandati et furti tu teneris, at tamen ita dedi ut quae velles dares, mandati tantum non. Si mandatu meo tuo quod tibi debetur solverit meo nomine, veniat suo. Quis per eius mutuam pecuniam dedit, tamen quia me recepta iniuria tunc nummos accreditori non ita accepit ut meo nomine daret nec iniuria nec mandati, nec actione quod filio mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contraxisse nec refert aliquos, an ipse idem per eius nomine tuo quod pro me solveretur accepit, et hoc verum est, quoties suos nummos accepit creditor non coniungit in iudicio debitorem. Si fugitivus meus cum apud furem esset pecuniam acquisivit, et ex ea servos comparavit, eos quoque tradi mihi a venditore accepi, et ea aut mandati actione meum, consequetur ut restituat, nam quod per eius meis mandasse certior intelligitur ut per traditionem eam acciperet. Sed si non rogatu eius hoc fecerit, a non voluntate eius venditor certior tradiderit, me posse ... agere ut meos venditor traderet, venditorem quoque propter eas actione repetitur, et si eos tradiderit certio quos non debuit, cum recte se existimaret. Si venditor heres venditoris quaeret pecuniam aut creditoribus non solvit nec tamen ... obstiterit, ... vis presentes fuerunt, competere adversus eum mandati actionem, at quamvis presentes, mandati exercitus ... negotiorum gestorum, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem, et absentibus non est nisi forte adversus eos qui mandat ... qui si presentium mandatum exequitur ... gestorum actio.

Quidam liberi hunc cui velles alii aut qui velles ... velles dares ... teneris ... vel danda ... ad ... ut ... si ... mandati.

Gloss: ... et ibi sed eo mortuo publicabitur, ubi dicat ... turpis.

Gloss: ... de sol. l. fugitivus ... dicat hic mandati agi ... illum qui fiat servus debitor ... alii de ... in ... l. de ... sed ... edictis. ... de editionibus.

caverunt curatores, cum absentium
negotia gesserunt. Et si tamen solvere
debitores se esse existimaverint, in manda-
tores utilem actionem absentibus dandam esse
in eos qui mandaverunt. Sicut autem
liberum est mandatum non suscipere, ita
susceptum consummari oportet, nisi
renuntiatum sit. Renuntiari autem ita
potest, ut integrum ius mandatori re-
servetur vel per se vel per alium eandem
rem commode explicandi, aut si re-
dundat in eum captio qui suscepit man-
datum. Et quidem si is cui mandatum est ut
aliquid mercaretur, mercatus non sit neque
renuntiaverit se empturum idque sua non
alterius culpa fecerit, mandati acti-
one teneri eum convenit. Hoc amplius
tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit,
si eo tempore per fraudem renuntiaverit, cum
iam recte emere non posset.
Hermog. Sane si valetudinis adver-
sae vel capitalium inimicitiarum
Paul. Seu ob inanes rei actiones
Hermog. Seu ob aliam iustam cau-
sam excusationes alleget, audiendus est.
Paul. Inter causas omittendi man-
dati etiam mors mandatoris est. Nam man-
datum solvitur morte. Si tamen per igno-
rantiam impletum est, competere actionem utili-
tatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit
mandatoris morte solvi man-
datum, sed obligationem aliquando durare.
Si quis debitori suo mandaverit ut
Titio solveret, et debitor mortuo eo cum
id ignoraret solverit, liberari eum o-
portere. Certe intellegitur per-
sona fideiussoris, si debitor ab
eo delegatus sit creditori, licet non
solvendo sit, quia tamen nomen facit
creditor qui admittit debitorem de-
legatum. Cum fideiussori di-
re vivit, creditores eius sunt debi-
toris sui, cumque liberavit, conveni-
et fideiussor mandati, quemadmodum me

iusserit, vel numquam solvit creditori
an eum liberavit. Praeterea aequum est non
plus fideiussorem consequi mandati iu-
dicio quam quod solvit. Mandato tuo fide-
iussi in X. et acceptilatione creditoris so-
lutus sum, sive enim pactio fuit, statim
mandati agam, quia separatio non est re-
petita. Adeo et non omnia quae impensurus
non fuit mandatori imputabit, ve-
luti quod spoliatus sit a latronibus aut
naufragio res amiserit vel languore
suo suorumque adprehensus quaedam eroga-
verit. Nam haec magis casibus quam mandato
imputari oportet. Et cum servus quem man-
dato meo emeras furtum tibi fecisset,
Neratius ait mandati actione te consecu-
turum, ut servus tibi noxae dedatur, si
tamen sine culpa tua id damnum acciderit, quod si ego
talem scissem servum esse nec praedixissem ut
possis praecavere, tunc quanti intersit
tua tanti praestari oportere. Servus mandatu
amici sui emit fundum X. et fabricato
aut. deinde vendidit eum XX. quos
mandati iudicio coactus est solvere. Mox
postquam venerat servus emptori dampna-
tus est. Mela ait non posse venditorem man-
datorem convenire, si non ipsa quae emisset sine
dolo eius non utilem habere cepit fun-
dum. Si iussu mandatoris, dicimus contra
fore. Nec mutatis, alumna, consecutus
nisi ut eius causa rogatus sit.
Gaius. Si quis alicui scripserit ut
debitorem suum liberet seque eam pecu-
niam quam ille debuerit soluturum, mandati
actione tenetur. Et si filium tuum emancipare
ge est mandato, ut eum post mortem
meam manumittas, obligatus est, et in
mandatum quoque agendi causam intervenire. Ve-
lut supervenientia, et crassa vel utilitate pure ve-
lut. Qui mandatum suscepit, si potest
id explere, deserere promissum officium
non debet, alioquin quanti mandatoris intersit
damnabitur. Si vero intellegit explere
explere, ut is si velit alterius opera

id officium non posse, cum primum
poterit debet mandatori nun-
tiare.

Si aliquam exceptionem non potuit nunciare, securus erit.

[illegible]

...mentur, quia stari non possit retinuit, cessavit; quamvis mandati actionis teneri.

Consequenter quoque eius cui mandatum est, si integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum; ob id heres eius, licet executus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. Sed ... diam mandati actionem exequi vel gratia sua ... fuisse ... restitui omnino debere ... necadire ... quasi negotium gerere potuisset, si ipse negotium gereret, minus impetrare.

Si mandato meo Titio credideris et mecum mandati egeris, non debeo tibi condemnari, nisi tibi actiones quas adversus Titium habes praestiteris. Sed et si Titium egentem ego quem non liberavi, si quid dumtaxat tibi obligatus ero, quia actio fuiat non poterit.

Ulpianus. Papinianus ait mandatorem debitoris solventem ipso iure reum non liberare; propter mandatum enim suum solvit et suo nomine; ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

Item. Si fideiussor conventus, cum ignoraret non fuisse debitorem, in quod fideiussit, solvit, an mandati iudicio persequi possit id quod solvit creditori, quaeritur. Et si quidem sciens praetermisit exceptionem vel doli vel non numeratae pecuniae, videtur dolo versari; dissoluta enim neglegentia prope dolum est. Quod si ignoravit, nihil est quod ei imputetur. Pari ratione et si qua exceptio debitori competebat, puta pacti forte conventi, et ignorans a nobis (?) est ..., si ignorans hac exceptione non est usus, dico competere mandati ei actionem; potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum.

Non male tractabitur, si ignoraret fideiussor inutiliter se obligatum, solvit, an mandati actionem habeat; et si quidem factum ignoravit, recipi ignorantia eius potest; si vero ius, non aliud dixerit.

Si cum debitor solvisset, ignarus fideiussor solverit, puto eum mandati habere actionem; ignoscendum est enim ei, si non divinavit debitorem solvisse; debitor enim debuit notum facere fideiussori iam se solvisse, ne forte creditor obrepat et ignorantia eius circumveniat et excutiat ei summam in qua fideiussit.

Si fideiussor solverit et non certioraverit reum, sic deinde reus solverit, quod solvere eum non oporteret, credo, si cum posset eum certiorare non fecit, oportere mandati agentem fideiussorem repelli; dolo enim proximum est, si post solutionem non nuntiaverit debitori. Cedere autem reus indebiti actionem fideiussori debet, ne duplum creditor consequatur.

Quotiens autem sciens omittat fideiussor exceptionem, ut puta si exceptionem pecuniae non numeratae omisit, sive sciens sive ignorans, de bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuit necne.

In omnibus autem divisionibus quae propositae sunt, ubi creditor, ut non numeratam pecuniam accepit, ut numeratam accepit, repetitio contra eum competit, nisi exceptionibus sint ei pecunia soluta; et si propter auctoritatem rei iudicatae repetitio cessat, ipse autem stellionatus crimine propter calliditatem suam plectetur.

Si fideiussor ... pro liberatione (?) rei solverit creditori, recte mandati habebit actionem adversus reum; quamquam enim illius iam solvit, tamen fidem implevit et debitorem liberavit. Si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, aequissimum est mandati iudicio eum qui solvit repetere; et ita Iuliano videtur.

[illegible]

Si ... condempnetur, si solvat omissa exceptione quam ex sua persona ... e. l. v. s. Item si dampnaretur exceptione omissa ...
Si vero non apice iuris non curando ut ... ad l. aquil. ... vi ... ex gestis ... bona fide ... tractatur ...

[illegible]

Iul. Si servum tibi tradidero ut eum manumitteres, et pena promissor uti permiserit ne manumitteres, mandati agere possum si tu eum manumiseris. Sed si stipulator iustam causam habuit interpellandi manumissionem, quem inter se solum acceperim manumittendum, velut si comperit eum postea falsas rationes confecisse, vel insidias vite domini struxisse, tenetur nuntiatori promissoris stipulator. Sed si nulla iusta causa promissoris fuit denuntiandi ne servus manumitteretur, non poterit mandati agi, cuius adiuvante eum produxerit.

Id. Si negotia mea mandatu tuo gesseris et ei qui actiones in duplum tenebatur, post annum vero in simplum, et post annum cum eo mandati agam, praestare in quadruplum debebit; magis atque negotia administranda susceperit praestare in sua parte quam malicia.

Idem. Si hereditatis aditurus non esses, quoniam tibi suspecta videretur, et ego mandatu tuo adissem, fore mandati actionem existimo. Si quis autem mandaverit alicui ne legatum a se repellat, longe est dissimile: etenim legatum acquisitum nunquam dampnosum esse potuit; hereditas interdum dampnosa est in tantum quantum creditores tales sunt ut quicquid eorum nomine fideiussor obligari possit, mandati obligatione consistere. Parvo ex parte multo referre putans quod ingratus fideiusserit an absens, ut presens quem ingratus mandaverit. Praeterea vulgo animadverti licet mandatorem creditoribus hereditates suspectas adiri, quos mandati iudicio teneri palam dubium est.

Idem. Rogatus ut fideiuberet summam nomine summam se obligavit; recte tenetur summa maiorem, quum ipsum nec putavit quod aplisque summam est eum quam maiorem summam obligatus erat fideiussisset. Hactenus mandati actionem quatenus obligatus esset, quod fecisset quod mandatum ei esset. Namque ad eam summam in qua obligatus erat fidem eius spectasse videtur qui rogavit.

Africanus. Qui negotia urbana administrabat, a creditoribus eius pecuniam exegisset, postea autem emisset quod fugeret creditorem summam ex administratione apud se esse, eam quae credita sibi debiturum cum usuris semissibus. Constitutum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit, et dixi non esse creditam. Alioquin dicendum ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. Nunc simile esse pecuniam apud te depositam convenerit ut credita habeas: credita fiat, quia tunc nummi qui mei erant tui fiunt. Item si a debitore meo iussero te accipere mutuam pecuniam, credita fiat. Id enim benignius receptum est. His argumentis esse ei qui mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset, nihilo magis creditam recte peti, et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore qui accepisset argentum. Et in proposito igitur dicendum actione mandati obligatum fore procuratorem, ut quod ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras tamen quas convenit praestaret.

Cum mihi certa pecunia mandaveris ut predium tibi emerem, certo pretio emisti; per quod hic dubitatur quin non in dubio est mandati actio utrimque tibi ipsi aut petere posse. Dubitari autem, an etiam si excepto animadvertatur quem precio eius nimi tantum quam existimatur, proinde pretium subeo atque contracta emptione, quod quem nummo rei quoque pervenerat, ut si forte per quem emptio fieret decessum, tu ac eum me celebrasse per mandatum meum aut vetere nobis, aut viris nomine.

[illegible]

a — Si mutuas etc. b — Si invilest etc.
c — Si cum habui in eo fundo partem etc.
d — Si vero quando nullam partem in eo fundo habui etc.

tibi obligatus sit. et tutius si nihil vendi-
deris. an proximo tenearis. Pro aliquo de
suo gratis certius feceris autor. potest agi
quemadmodum si unus alias contractus post
mortem extitisset. Sed nec proinde man-
dati agendum sit. ac si alienum fundum
emi mandasse. morte mea cauta cum
id factis resoluto mandato. nullam
tibi actionem competere non fore. sed et similiter man-
dati agendum esse. eadem praestanda quae prae-
staretur. si ex empto ageretur.

Nerat. Si fundum quem ex parte tuum esse
mandavi tibi ut emeres in vicem et mandatum
ita consistere. ut interest partium (?)
ceterarum et tuam partem pariter ceteras. Sed si
quem eo pretio emeras eas mandatum
quamquam aliorum partes iniuris. sicut tua por-
tionem. ut non adiunctet mandati quan-
titate. nec quod tibi emendi totum mandatum.
Sin autem nullo certo pretio constituto. e-
mere te mandavi. tuque ex diverso pretio
partes ceterorum redemisti. et tuam partem viri
boni arbitratu extimatam pretio dari
oportet.

Iavol. Item omnes summas maio-
res et minores continet. et ita ipse
eius quam mandatum suscepisti. ex pro
probat. Cum in mandato nulla spes tibi certo
pretio tibi emere mandavi. et alterum per
tuum nomine communi negotium gessisti
... emeres pro ea parte tantum praestatur
quam interest tua ...
pretium quod mandato continetur. Eadem
fiet si ... pro ... quibus communis
fundus erat ... necessitate
... ut alia ...
... ex hac causa acquisierit ...
mandati ... esse ... nec
... imperi-
...
quamdiu mandatum ... conventus
... venerit emendum ... man-
dasse. sed ... mandato te

necem ... fundum emerit.
gotium gesseris sive ...
ea partes ... ut
... mandatum datum est ...
suo ... partes emat ...
emit ... eas retineat ...
est ut ... mandatum ...
datum est suscipi possit ...
constituto ... eadem die ...
... certat ... quale man-
datum suasponte suscepit. Quod
si mandasse tibi ut fundum emeres
non adiunxero ut non aliter mandato te
necem quam si totum emeres. tu partem vel quos-
dam partes emeris. ego ... tenemus
invicem mandati actiones. sine dubio.
Quis reliquas partes emere non potuisses
esse.

Afric. Hominem certum
a praetore (?) fideiussor solvit ... man-
dati agatur extimatio eius ad id tempus
quo solutus sit. nec quanti agatur refer-
re debet. ... ut sumptum fuit ... me-
... etiam ... actio sit au-
... stipulatione ... Item tunc
id tempus spectatur quo agitur ...
te promissore ... quomini-
sua die solveret aut pecuniam quam
nummus acceperit ... fu-
stratio sua praestare debet.

Marcell. Lucius Titius Publio Mae-
vio filio naturali communi praedium
sit non criminis causa ... filii
obligavit ...
ta pupilla ... eius ... adv-
... accepit ... nummos
... Quaero an Maevius
... obligandi filio suo ...
... arbitratu iudicis ... teneat.
Marcellus respondit ... debeat ...
ex ... tres ... quae
... obligata fuisset ... iudice ex-
timatum. Est enim ...
... expediantur ...

absimus illum frequentissime agita-
ri solet, fideiussor an priusquam solvat
agere possit ut liberetur. nec tamen ex-
pectandum est ut solvat aut iudicio ac-
cepto condempnetur, si diu reus in solutio-
ne cessavit aut certe bona sua dissi-
pavit, praesertim si domi pecuniam fid-
eiussor non habebit qua numerata credi-
tori mandati actione reum conveniat.

Neratius. [E]x transactione certo
pretio placuit posse rursus (?) certe ... cep-
tum mandatumque suscepi ut res pretio
eius sit, quaesitum ut mandatum su-
sceptum ... videtur.

Paulus. Si ipse reus vetante fid-
eiussit, nec mandati nec negotiorum gestorum actio-
nem habet, qui inutile putat eam obligationem
quia non ... videtur.

Gaius. Potest et in una
dubitari an pretio mandati iudicium competat.
nam si usque mandatum suscepit ... illius
fuit mandatum, ... mandatum
dicitur non competere ... quia mandatum
adversus eum competit.

Ulpianus. Si mandavero tibi ut ex ceteris
heredibus hereditatis ... minor ... ei
ante emit mandati ... tenebis
... mandavi ut ... ex
ceteris ... creditoribus ...
... idoneum esse.

Idem. Qui mandatum suscepit ut pecu-
nias in diem collocaret ... fuerit
hoc mandati conventus est, ... tantum
... actionibus cedit.

Idem. Dolus est si quis noluit persequi quod persequi
potest, aut si quis non exegit quod exigere potuit:
si quis noluit solvere quod exegit.

Paulus. Si mandavero tibi ut ... fun-
dum emas, ... pretium agas
mecum mandati, an ... necesse habeas
res tuas vendere ... utitur ...
est mandati actione, ut suscepta obli-
gatione quam adversus te creditor persequitur.

Nam et ego tecum agere possum ut praes-
tes adversus creditorem, ... ex persona actionem.
Si mandato meo iudicium suscepisti,
manente iudicio sine iusta causa decedere
meum agere ut transferat iudicium
in me non dum ... mandatum.
Sed si dum taxat negotiatione gerenda
veniat ... creditoribus promisisti ... et ...
solvas ... ita agere possunt ut
obligationes suscipias aut si nolit
creditor obligationes mutare, cavere
tibi debeo ... Si fideiussor
... promisso vel exhibuero ... antequam
... mandati agere possum ut me
liberes vel si ipse reus promittendo fuisset.
Si mandavero ut creditori meo sol-
vas ... expromissio ... ex causa adipis-
... pluris ... et mihi est in
summa mandati actionem ... Cum quo-
tiens autem ante solutam pecuniam man-
dati agi posse diximus, satisdationem ...
... tenebitur reus. Si is est cum quo sicut
mandati actionem ... agimus
emptio ... iudicio mandati ... excepta
causa obligatio ... mandati ac-
tionem ut liberemur. Si fideiussor
multiplicaverit summam ... fideiussit
... tertis tota causa
periculo suo fideiussit. Cum debitor
ceteris ... stipulatus sum
periculo tuo, posse me tecum agere man-
dati, ... ab illo ... pre-
tium ... aut ... quasi id
mandatum ad meam rem pertinet ... ni-
... tunc enim videtur ... dele-
gat ... creditorem ...
est non periculo debitoris ... supplet.
... unus est si mandato fideiussoris
... quasi ... mandato
videtur expromissa.

Idem. Si quis pro te promiserit ... quia
promisit ... non ... cum
... et ... videbatur.

solvit. nec enim mandati stipulatio committitur, restat praeterea mandati agere. Igitur commodissime illa forma mandati servanda est, ut quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat. At quotiens incertum vel plurium causarum sit, licet aliis praestationibus exsolverit causam mandati quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

Pomp. Titius autem fideiussor uxori dote promisit: quaeritur an exercitae fideiussori debeat nuptiis secutis, et utrum mandati cum debitore agere cum possit, quam intellegitur ante ei pecuniam eo quod periculum sustinet. Cuiusque pro tempore ante fideiussit alienum reum stipulatori dederit, nec ipse liberatur nec liberat, et ideo mandati actione teneri non debet, nisi si stipulator eum reum suscepit dicendum est. Nulli autem unitatem contingere, eo quod cum mandati actio per susceptionem tenuit est.

Cels. Quintus Mucius Scaevola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset, et reus iudicio conventus certare vellet sub usuris creditam pecuniam fideiussor solvendo usuras praestitisset, recusando eas non fecisset, eam pecuniam a reo non petiturum. Sed si tamen fideiussor tam diu moratus esset, ut recusare sub usuris creditam esse, nec tempus suae existimationis recusare noluit, quod tamen solvit a reo petiturum. Sed bene Celsus Scaevola putavit recte facit fideiussor de inscriptione causae, quod potestatem existimare videtur fide uti. Ceterum in posteriore casu non oportere esse noxiae fideiussori, si ipse propter casus pretio suo.

Cum mandatu meo tu ut credendo pecuniam negotium meum geras, non quo nomine id praestes, et meum periculum et emolumentum sit, puto mandatorem posse consistere. Ceterum sive tu negotium geras, tuo arbitrio sit, utrum ut aliis creditas, tunc usuras periculum dumtaxat ad me pertineat, uti mea forma mandati est, quemadmodum si mandatum ut tibi quam usus fuero creditas.

Marcell. Servum Titii emi ab alio bona fide, et possedi: mandatu meo eum Titius vendidit ignorans suum esse, vel contra ego vendidi illius mandato ignorans meum esse: quaesitum est, an mandati actio competat. Non est dubium, quin hic, qui emit, et si rem fecit, mandati agere posse, si quod emit, evictum sit, quia forte venditor non fuit. Contra mandatorem si rem alio vendicare vellet, exceptione doli submovetur, et adversus venditorem testationis subhibet, excepto unius hydriano actiones.

Celsus. Si reus negotia fideiussoris gereret, ita solvit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, atque ita tenetur negotiorum gestorum actione fideiussori, nec refert an tulerunt, nec ne fideiussor eam quam solveret paratam pecuniam simul habeat, ac ratum habuisset, ipse tamen mandati actiones. Quae constituentur, debere accipi cum fideiussor debet, sive quod ex necessitate solvendi plus impendit, quam ex tempore solvere rei sufficeret, solvit, usque decessit, aut debilitate flagitatione ad nullum prorsus sine reductus est, mandati id in totum consequitur.

Labeo. Fideiussor qui pendente die pecuniam solvit, recipere tamen ante non potest, ac nec mandati agere actione, priusquam dies solvendi venerit, cum non debuit.

Idem. Fideiussorem sine adiectione

[...]tonitatis titia. patris tutelam suscepit quamvis Titium ... se existimo. unde non aliud Titium repetere potuit. quamquam pessimo Titio vivere se stipulatur quam ... stipulatus fuit reus ... ipse creditori ... potuit si fideiussori ... fideiussori ... metus Titium ... exceptione ... summoveretur.

Pap. Quintus Mucius ... Paulo fideiussit presente et non contradicente. utrosque obligatos esse inter se mandati. quod si promittendo ut in ignorantiam alius mandatum secutus fideiussit, eum solum convenire potest qui mandavit non etiam promittendi ... monet quod pecunia fideiussoris reus liberetur. Idem cum iungitur et fideiussor mandato pariter solvatur.

Idem. Cum servus extero se mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit ut servus manumitteretur nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut venditor et affectus ratione mandati agetur. finge filium naturalem vel fratrem esse; placuit enim prudentioribus affectus rationem in bone fidei iudiciis habendam. Quod si de suis nummis emptor pretium dederit, nec enim aliter iudicio mandati ... potest ... de peculio agere possit, et verius est ... pretium ... non agitasse ... se ipsum alienare domino auferatur. Cum servus bona fide serviens redemptionem sui alii mandat ... nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut ... pretium. quod si emptor ad usus vendiderit, finge enim non manumissurum ... emptorem.

Idem. Procuratore quo res in iudicium ...

... stas subtilitas si traditas non restituit iudicio mandati non furti cum ...

Idem. Qui mutuam pecuniam dari mandavit omisso reo promittendi et pignoribus non distractis eligi potest. quod si litteris exprimatur ut pignoribus quoque distractis ad eum creditor redire possit ... dubitationis tollende causa ... non leditur. Cum fideiussor ... pecuniam mutuam optinuit ... petente eius quo petitur obligatur ac publice deposuit consecutum agere potest mandati. In omnibus nihilominus temporis ratio exploranda est ... post annos quinque de pecunia ... reversus ... nec acceptis rationibus mandatum instauravit. Cum ... administratio pertinet ... administratio debuit ad finem transferri secundum tempore suscipiet. Salarium incerte pollicitationis neque extra ordinem recte petitur neque iudicio mandati ut salarium constituatur. Sumptus bona fide necessario factos etsi negotio finem adhibere procurator non potuit iudicio mandati restitui necesse est.

Idem. Mandatu distrahendorum servorum defuncto eo qui mandatum suscepit intercessisse constitit. quoniam tamen heredes eius errore lapsi non animo furandi sed exequendi quod defunctus sue cure fecerat servos vendiderant, eos a bone fidei emptoribus usucaptos videri placuit. Sed venaliciarium ex provincia reversum Publiciana actione non inutiliter acturum, cum exceptio iusti dominii causa cognita detur. nec oportere eum qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum affici damno.

Paul. Si precedente mandato Titium certas ... quas mercatio eo tempore ignoraret ... ego puto mandati actionem adversus heredes Titii competere, quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio [solvitur].

Cum mandatum morte finiatur ... obligando ... bar.

...

b — Cum ut ... de fideiussore ... qui ... solvere ut C. de sol. l. obligationem ... excusimus ... acceptam ...

c — Cum de novo ... et sic aliud ... heredes ... ad ...

d — Cum exigenda ...

e — Cum si ... susceperit ... ut C. de neg. gest. ...

f — Cum ... ut plene dicit ... salarium ...

g — Cum si ... potest agi ...

solvatur. Sane mandato defensionis
suscepisti, negari quidem non debuit
tibi generi [illegible] quaestiones suum
[illegible], per negotiorum gestorum actionem potest
[illegible] eius eadem actione teneri.

Cuius tu creditori suo mandatore te
dedit, debito desiderio debitoris mandatore
debiti creditorem pro consentiente ap-
pare debitum, ut per eum creditorem ab
[illegible] ferat. ab illo creditore eo a
quo mandator [illegible] agitur, avertere
per exceptionem quod [illegible] debitore [illegible]
sens ab priore ipse quoque consensisset.
[illegible] videtur excausata. eaque exceptio
et fideiussori competit et mandatori, licet
cum reum absolvisse iniquum est an
tem eis cedere actiones, sive pignus aut pri-
vilegium quod prius possidebat in ipsum
reclamare, nec debitoris debitorem actionum
praestare. Nec eius qui debitorem suum
vendi creditori [illegible] consulit. Sane man-
dator vel fideiussori qui mandati iu-
dicio pensatur est, [illegible] [illegible], plane si ad
[illegible], pretium accepisti, animadverti quia
permittendum est creditori fideiussore et
venire communiter. Suis in debitori convenire
[illegible] et [illegible] [illegible] convenire [illegible].

Idem. Si mandato tuo Calpurnio
pecuniam Quintus creditor [illegible] [illegible]
non dedit alio, mandati iudicio etiam ab
[illegible] tamen posse quemquam convenire si
[illegible] [illegible] et fiducia Calpurnio
pecunia est. Paulus. Fideiussore
quem pignoris vice obligatum a credi-
tore cum mandati iudicio conventum
adversus debitorem ob id quod creditori
restituerit, constructum accepto dum
videtur similem et pacto emptori cum
obtinuisse debeat Paulus. Paulus dixit
[illegible] adiectum mandato unique peculiu-
rium se [illegible] [illegible] scriptum non est
impedimento quominus per eundem te
venire mandati iudicio possit.
Paulus [illegible]. [illegible] ex mandato [illegible]

solvi eius posse, et summa sit competens
in mandato post [illegible] [illegible], aut ind-
iviso pro actione vel causa indi-
catum singulos pro dimidia convenire
posse et debere. Creditor pignus
vendidit, quam [illegible] possessio-
nem [illegible] [illegible] mandatori ad mandati
[illegible] [illegible] posse, [illegible] [illegible]
nisi vendidit [illegible] [illegible].
Paulus. Si creditor ex suo pignore
debitum consecutus non est, mandatorem
vindicari non [illegible] ex hac responsione appa-
ret, eius nomine non tenetur pro
fide [illegible] advocatione. Cum in-
validum [illegible] ut vel [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] creditis. [illegible] pig-
nore illo, illo in quam pecuniam, et quod usu-
rarum nomine accessit, in temporis ratio-
ne tua me esse excusam mandati in
eum diem quo ad vigesimum [illegible] se-
verius praestatur. [illegible] saepe convictus man-
dator, [illegible] mandati obligatione
petitam esse. licet mandatum [illegible]
[illegible], in tempore, [illegible]
esse excusandam meum diem, quo ad [illegible]
[illegible] [illegible] severius praestatur.
Paulus. [illegible] non in eo mandata [illegible]
pecuniam mandato adiecisset ut
[illegible] a debitore exigantur,
sicque fideiussor in pignora accep-
taque [illegible].

Severus. Creditor mandatorem suum
in competentibus [illegible] [illegible]
et [illegible] [illegible] debitore
quem [illegible] possit.

Cum [illegible] [illegible] [illegible] ut [illegible]
et tales [illegible] [illegible]. Septimam
[illegible] adgnovisti, iam cum
ex uno meo nuptura esset [illegible]
[illegible] dignitate tua [illegible]
te matrimonium, [illegible] [illegible]
[illegible] tamen mater puellae
[illegible], [illegible] [illegible] magis [illegible]
[illegible], tum [illegible] [illegible] [illegible].

q̄ si q̄ hoc cū fideiussores. s mādatores etc̄ nō deberēt. dā. vt. s. apte nullis q̄ e̅ ꝓmissū. ut hic nō aūt apte uni

¶ ut. si. sic duo empti rē ac sidicat. ac licet dn̄s ...

¶ ꝯ neqꝫ ei fuit h̄ negotiato cū lua, ex certu; magistratu ...

¶ ꝯ nō dicat apte ex actōis n̄ aq̄ suscepti mādati ...

intpone nō oliuido. q̄ scias q̄ ai q̄ a.tia ex causa stipl'atus fuis idonee caūte ee iussistūrū saluū te fu tuūn. atq; rātū ia. que nec ptito mādauat. uꝫ rātū h̄uerat. q̄ scp fīt. dote seio pmisit. q̄ro sulpı̄ tu ex cā mādati ꝓstitit an actoē mādati h̄ede tīne ꝯuenire pt. Rn̄di ſmeaq; ꝓponūtr̄ nō pōsse. Et q̄situm ē anne neg. g̃. rn̄di nec ꝓ noīe ture agē posse. pala eni face negtātue tuū noīe q̄ q̄ ꝯiuitū uellet mādasse. Et similit' ius ad ūsus mādatorē ageret. an aliq̄ exceptioē sūmouetur. Rn̄di. nichil ꝓpi. cur sūmouēdi sit. ¶ Duob; qs mādauit negoꝫ admınıstratioē, q̄situ; ē annūs q̄sq; mādati iudicio insolidū teneatur. Rn̄di unūquēq; p solido ꝯueniri debere. dūmodo ab ut' q; nō amplius debito exigatur. ¶ Sı uir ⁊ sacer ⁊ maritū ıd actū eēt. ut pacto intellectū ut ꝓ negtie uxoris ad maritū redire. pāre pti dotis ūsas nullas iectiōe; supfore. ad recipiēdū. q̄ negetur ꝯsuptus. q̄ sipat puella ad ex h̄u maioꝫ mādasse. dr̄ trāt actioē; mādati ꝯpete. ¶ Lucius titius fuis filio ꝯmisit reꝫ suaꝫ administratioē, tersio filio sūt eg. ḡte ſmıuꝫ ex ultimo ꝓpatre. ꝓmis filius negōtiati sine aliq̄ testioīs ı̄nq̄sitioē. ¶ Si in necessitatib; alicui talis erit. peto tibi de cib; meis ut ut negotiatı sine uēderē uis sine pacisci sine ... sine q̄cūq; opati ut dne ꝯpmorꝫ. eē omnā firma ee. ac si a me ꝯsta ex ita mate. ⁊ nō maximū dicere tibi ad ulla ꝯpmoēꝫ. ¶ Questiū est nō administrādi aūs. s; fraudulent alienassꝫ. ut mādassꝫ. an

ualet. Rn̄di eum de quo q̄retur plene q̄de. sestertius res exsti a gesta eēt mandasse. Et quero an cū scius. magratū fructus debitor; exstitisti. lucius titius eo noīe ꝯuenire possit ut res eius obligate eēnt ꝓ illa. epl'a sup scripta. Rn̄di; ꝯueniri posse. n; res obligatas eē. Paul' ex filio fambas

Paul'. ut peteret mādatu emā ꝯptius exegit. de paulo mutta anū utilit' a seiapaul'. s; cū filio agēdū ē. ¶ Seī. ¶ Cum de tio ūsia eēt. de h'do tenite debitāte uit septi h̄ede. ⁊ ptitū metum. Immitas eius ıntis ad seōres suas fēis declarauit eē futurū. q̄ad actū exeuētū ıntis p notaire puenissꝫ. n; stipulatio lıttas secuta ē. q̄situ est cum trāsegit ue meuius cū scpto h̄de. ıtatu ptia ⁊ alie quedā res exea trāsac nōe ad eum puenīt. an ex ıntis suis ptis sororib; q̄ rn̄di posse. ¶ Chardauit inhuita uit ıtius g̃ne seio salut. peto ⁊ mādo ti ut fidē ubeas ꝓpublio meuio. ⁊ p̄scriptū quecūq; a publio solutı nō fuerit. me rep̄sētaturꝫ. Rp epl'a manu mā scripta notū tibi facio. quero sino fidē iussisset; s; m cassi, creditori alias egiss. q̄ q̄ mādati eēt. an actioēꝫ mādati teneti. Rn̄di tenēri. ꝓsocio

Paul'. Societas coiri pōt. Et in ꝓpetuū. ıd ē dū uiuunt. ⁊ ad tep' ⁊ ex tēpe ⁊ ut sub ꝯdıcōe. ¶ In societate oīum bonorꝫ oēs res que coeuntiū sunt ꝯtinuo cōmunicātur.

Gai'. ¶ Quia licet spālit' tradi no nō interueniat tacite. creditur in teruenire.

Paul'. ¶ Et quo que in bonis eorū maneat in suo statu s; actioēs in uice ꝓstare debēt ⁊ ꝯ ūspilire omnū

¶ ... ꝯsuptū tuō h̄ ar. q̄ ext. ꝯstat q̄ puenisse. si di ... pbare dz sic. ⁊ s. de dote. sicq̄ ptē. ac.

... ꝯ pacto ad pctm. ac.

¶ ado nō possit soci' cū itende. n̄ cessat ū sibi c. s; ...
noie tradnā sic cū ē sui cessiōe itendat soci' ut ex pacto ...

societas coita est, tunc et hereditas et legatum et quod donatum est aut quaqua ratione adquisitum communioni adquiretur.

Ulp. De illo quaeritur, si societas ita coita sit, ut si qua iusta hereditas alterutri obvenerit communis sit, quae iusta hereditas intellegitur, utrum quae lege obvenerit an etiam quae testamento? et probabile est ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. Societas si dolo malo aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo.

Modestinus. Societatem coire et re et verbis et per nuntium posse nos dubium non est. Dissociamur renuntiatione, morte, capitis minutione et egestate.

Ulp. Societates contrahuntur sive universorum bonorum sive negotiationis alicuius sive vectigalis sive etiam rei unius. Societas autem coiri potest et valet etiam inter eos qui non sunt aequis facultatibus, cum plerumque pauperior opera suppleat quantum ei per comparationem patrimonii deest. Donationis causa societas recte non contrahitur.

Pomp. Si societatem mecum coieris ea condicione, ut partes societatis constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est; et conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae industriae pecuniae in societatem collaturus sit.

Ulp. Coiri societatem et simpliciter licet; et si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum quae ex quaestu veniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione venditione, locatione conductione descendit.

Ulp. Nec adiecit Sabinus hereditatem vel legatum vel donationes mortis causa sive non mortis causa, fortassis haec ideo, quia non sine causa obveniunt, sed ob meritum aliquod accedunt.

Paul. Et plerumque causa ex parente vel liberto quasi debita nobis hereditas obvenit.

Ulp. Et ita de hereditate legato donatione Quintus Mucius scribit.

Paul. Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, veniet in rationem societatis.

Idem. Set et si adiciatur ut et quaestus et lucrum sociorum sint, verum est non ad aliud lucrum quam quod ex quaestu venit hanc quoque adiectionem pertinere.

Ulp. Si convenerit inter socios ne intra certum tempus communis res dividatur, non videtur convenisse ne a societate abeatur. Quid tamen si hoc convenit ne abeatur, an valeat? eleganter Pomponius scripsit frustra hoc convenire: nam et si non convenit, si tamen intempestive renuntietur societati, esse pro socio actionem. Sed et si convenit ne intra certum tempus a societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. Nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiavit, quia condicio quaedam qua societas erat coita ei non praestatur: aut quid si ita iniuriosus et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

Pomp. Vel quod ea re frui non liceat, cuius gratia negotium susceptum sit.

Ulp. Item erit dicendum si socius renuntiaverit societati, qui rei publicae causa diu et invitus sit afuturus: quamvis non numquam ei obici possit ex persona, et palam societatem administrare, ut socio committere. Hoc non aliud, nisi utile sit, ideo socius aut fiat afuturus, et palam societatis administratio. Quid igitur placet? nec dividatur nisi aliqua utilitas intercedat, nec videre potest ne alia ratione efficiet ut dividatur, sed sane post diem dividere quod non impedit, sed exceptione adversus

[illegible] ad [illegible] cum emptore dividere volens possit [illegible] sine [illegible] supra [illegible] secundum divisionem [illegible] agere emptore

a — C. s. locum. l. die delictum ac si dicat delictum [illegible] ad misit fecisse [illegible]
b — C. hic [illegible] quod dicit damnum [illegible] et lucrum non posse esse [illegible] societate [illegible]

emptore communicetur. si ante dividant quam ante divideret, ipse vendidit.

Paulus. Sed et socius qui convenit et pactione communi tenetur societatis aut communi dividundo iudicio. Cum absenti renuntiata societas sit, quoad is sciat, quod adquisiit communicabit, maxime indigi detrimentum autem solius esse qui renuntiavit. Sed quod absens adquisierit ad solvendum pertinere detrimentum absentis esse commune. Cum societate nihil attinet de renuntiatione cavere, cum ipso iure societatis intempestiva renuntiatio in aestimationem venit.

Pomponius. Si tamen socie[tas] tate cohierit, non sufficit suum [illegible] tenetur [illegible] a societate, si socio renuntiandum est.

Ulpianus. Qui admittitur socius, ei tantum socius est qui admisit, et recte: cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest quem ego socium esse nolui. Quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est.

Idem. Nam socii mei socius meus socius non est.

Idem. Et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumpsit communicabit, nos cum eo non communicabimus: sed factum eius praestabitur societati, id est aget socius et societati praestabit quod fuerit consecutus.

Gaius. Ex contrario factum quoque socii sui quasi socius praestare debet, sicuti suum, quia ipse adversus eum agere potest. Et certum est nihil vetare prius inter eum qui admiserit et eum qui admissus fuerit societatis iudicio agi quam agi incipiat inter ceteros et eum qui admiserit.

Ulpianus. De illo Pomponius dubitat, utrum ita demum ei socius sit [illegible] sufficiat, ut si faciente ille non possit [illegible]

socius [illegible] [illegible] in aequo [illegible] praestare [illegible]

Idem. Plane si ambo socii fuerint adsumpti, non tenebuntur. Omnis eius nomine [illegible] dumtaxat [illegible] cum [illegible] eum [illegible]

Paulus. Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinebit, quod negligentia eius perisset, quod in plerisque aliis industria eius societas aucta fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiavit.

Ulpianus. Et ideo si socius quaedam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia, ut Marcellus libro sexto digestorum.

Paulus. Omne aes alienum quod manente societate contractum est de communi solvendum est, licet posteaquam societas distracta est solutum sit. Igitur et si sub condicione promiserat et distracta societate condicio extitit, ex communi solvendum est. Ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

Idem. Si socii sumus, et unus ex die pecuniam deberet et dividatur societas, non debet hoc deducere socius quemadmodum praesentem pecuniam deberet, sed omnes dividere et cavere, cum dies venerit, defendi eum socium.

l. cum duo socii ac.
C. s. debitum debet deduci [illegible] s. l. pr.

[illegible]

Nec aliter arbitrio [illegible] ut C. e. l. societatem ... [illegible]

Si aut [illegible] hoc pactum valet, quod dat ... [illegible]

[illegible] societas habet ius fraternitatis, unde licet aliter sit pactum fuerit ... [illegible]

Ulp. Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat. Si vero placuerit ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam, an valeat? Placet valere, si modo aliquis plus contulit societati vel pecuniae vel operae vel cuiuscumque alterius rei causa. Cassius putat ita coiri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit: quod ita demum valebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item si solus naviget, si solus peregrinetur, pericula subeat solus. Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare: et nos consentimus talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret: iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

Paul. Mucius libro xiiii scribit non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Servius in notatis Mucii ait nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur nisi omni damno deducto, neque damnum nisi omni lucro deducto: sed potest coiri societas ita, ut eius lucri quod reliquum in societate sit omni damno deducto pars alia feratur, et eius damni quod similiter relinquatur pars alia capiatur.

Ulp. Ut sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit. Communiter autem res agi potest etiam citra societatem, ut puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata, item si a duobus simul empta res sit, aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit, aut si a duobus separatim emimus partes eorum non socii futuri.

Idem. Nam cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est, cum sine tractatu in re ipsa et negotio communiter gestum videtur.

Idem. In [illegible] pupillarem [illegible], nam qui novit [illegible] se continere solet [illegible] emere, quia a societate longe remotum est, si cum societate sine tutoris auctoritate contra pupillum tenetur, ac tamen ex gesto tenetur.

Cum [illegible] casibus si quid forte unius socii impedit sive fructus [illegible] vel unus percepit ut ceteros fecerit, non societatis nomine locatus est, si cum coheredes quae familiae erciscundae iudicio agitur vel ceteros communi dividundo.

Cum [illegible] quaeque [illegible] res est pro socio et communi dividundo agi.

Ulp. Nemo societatem potest heredi suo sic parare, ut ipse heres socius sit: in heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet.

Paul. Et tamen culpam quam commisit, in eum locum succedit, licet socius non sit.

Pomp. Plane heredes [illegible] societatis in ea [illegible] novo consilio [illegible] gesserint, efficietur ut in pro socio actione deducatur.

Paul. Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futurum damno vel lucro pendente ex ea societate: quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimavit, sive generalia sint, velut pro socio, negotiorum gestorum, tutelae, sive specialia, velut mandati, commodati, depositi. Cum [illegible] societas intercesserit, et res ex societate communes quis impensas meas fecerit, quarum nec fructus ex his rebus cepit, pro socio vel communi dividundo me consecuturum, et altera actione alteram tolli Paulus ait.

Pomp. Si fundus mihi tecum communis

siue meum mecumque incutiens agam cum psocio.

Idem. **H**eres socii quamuis socius non est tamen ea que per defunctum inchoata sunt per heredem explicari debent in quibus dolus eius admitti potest.

Papinianus. **S**i quis a socio penam stipulatus sit pro socio non aget si tantumdem in pena est quantum eius interfuit.

Idem. **Q**uod si ex stipulatione eam consecutus sit postea pro socio agendo hoc minus accipiet pena ei in sortem imputata.

Idem. **S**i actum sit cum ... Item non tollitur pro socio actio, quamuis pro socio nouum ... habet, et adiudicatio ... admittitur, sed si postea pro socio agatur hoc minus consequitur quod ex priore actione consecutus est.

Explicit. **S**i in aggerem tu uentum redemptor ut sit eam .x. uendidisses, deinde .x. si plurimis consecuturus tu, ... conuenitur si eo contraheretur societatis ... actum sit pro socio esse actionem, sin minus prescriptis uerbis.

Idem. **R**ecionis nomine actio furti agi potest. Si ipse fallatur ... colone malo animo ... re communi celauit, non ... tenetur, sed et pro socio actio obstrictus est, nec altera actio alteram tollit, et hec in omnibus bone fidei iudiciis dicendum est.

Paulus. **I**dem est et in colono et in eo qui negotium gerit et qui mandatum non exequitur.

Ulpianus. **S**ed et si ex causa furtiua condictio pro socio cessabit actio nisi pluris intersit. **C**um duobus uni ... communi ... aequaliter ... et celsus ... uulgo ... propter ...

Paulus. **S**ed et in eo uinus pro socio tenetur.

Papinianus. **S**i uero ex sua societate ... suis ... negotiatione ... nimium ... ut ...

Paulus. **S**ed et actio pro socio ... ut altera actione consequutus est et...

utra quod actio ad id ei pro socio ... sed ... non ut furti ad penam dumtaxat.

Ulpianus. **M**eminisse autem oportet cum teneri furti actione esse si per fallaciam et dolo malo amouit, quod si sine dolo malo fecit furti non tenetur, et sane plerumque credendum est eum qui partis dominus est iure potius suo uti quam furti consilium inire, et ideo uidimus an lege fauia tenetur, et ratio quod facit ne teneatur, nec ... si plagium fecit uel suppresserit fauia tenetur.

Idem. **C**um duobus uicinis fundo uo... uicinus uenalis esset alter ex his petit alium ut eum fundum emeret ita ut ex eo quod suo fundo iunctum esset sibi cederetur. Mox ipse eum fundum ignorante uicino emit ... an aliquam actionem cum eo uicinus habeat ... si implicata esse quaestio ... solum actum est ut fundum uicini emeret ... colatur ad ... nullam actionem uicino competere. Si uero id actum est ut quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio tenetur ut tibi reddita parte quam mandauimus ... partem ... **U**enit autem in hoc iudicio pro socio bona fides ... utrum ergo tantum dolum an etiam culpam prestare socium oporteat. Et Celsus libro .vii. digestorum scribit socios inter se dolum et culpam prestare oportere. **S**i in coeunda societate ... artem operam ue pollicitus est alter ueluti cum pecus in commune pascendum aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus nimirum ibi etiam culpa prestanda est, pretium enim operae artis est uelamentum. Quod si rei communi socius nocuit, magis admittit culpam quoque uenire. **D**amna que imprudentibus accidunt ... damna fatalia socii non cogentur prestare, ... sine ... communi ... in ... aut in ... piecit

Si culpa socii intervenerit ... [illegible] ... furtum ... [illegible]

esse captivum et si nichil dolo aut cul
pa acciderit eius qui estimatum pecus ac
cepit. Quod si a furibus subreptum sit
proprium eius detrimentum est quia custodiam pre
stare debuit qui estimatum accepit. Hec
vera sunt et pro socio actio sumitur si modo societatis
contrahende causa pascenda data sunt quamvis ex
stimata. Quidam sagariam nego
tiationem coierunt alter ex his ad merces
comparandas profectus in latrones incidit
suamque pecuniam perdidit. Servi eius
vulnerati sunt resque proprias perdidit.
Dicit Iulianus damnum esse commune. Ideo
que pro socio actione damni partem dimidi
am agnoscere debere tam pecunie quam
ceterarum rerum quas secum non tulisset socius
nisi ad merces communi nomine proficisceretur
comparandas. Sed et si quid in medicos impen
sum est pro parte socium agnoscere de
bere rectissime Iulianus probat. Proinde
et si naufragio quid periit cum non alias
merces quam navi solerent advehi dampnum
ambo sentient. Nam sicuti lucrum ita damp
num quoque commune esse oportet quod non cul
pa socii contingit. Cum duo erant
socii argentarii alter eorum aliquid se
paratim quesierat et lucri senserat. Que
rebatur an in medium esse lucrum oporteret. Et im
perator Severus Flavio Felici in hec verba
rescripsit: Et si maxime argentarie socie
tas inita est quod quisque tamen socius non
ex argentarie causa quesivit id ad commune
non pertinere exploratum iuris est. Papi
nianus quoque libro iii responsorum ait: Si fratres paren
tum indivisas hereditates ideo retinu
erunt ut emolumentum ac dampnum in his
commune sentirent quod aliunde quesierit in
commune non redigetur. Item Celsus tractat si ... de
functi ... [illegible] ... Titius et
Flavianus? ... [illegible]
placuit ut locis ... monumenta fieret opera et pretia ... [illegible] ...
... [illegible] ... sumptuum ...

...nis acceperit commune in societate
consulit erit pro socio actio ... pro socio
... Si fratres volunta
rium consortium inierint et stipendia
ceteraque salaria in medium redigi in modo
societatis quamvis filius emancipatus
hoc non agatur conferre fratri in
potestate manenti quia et si in po
testate maneret precipua ea haberet.
Idem respondit societatem non posse ultra
mortem porrigi et ideo nec libertate
vel supremis iudiciis constringere quo
pacto ut actionem ulteriorem pro sociis
nobis prestare. Idem respondit socium qui
cessantis cessantiumve portiones
insule restituerit quamvis aut
sortem cum usuris certis intra quattuor
menses postquam opus refectum erit recipere
potest exigere privilegio ... aut deinceps ... hoc potest
tamen pro socio agere ad hoc ut consequatur
quod sua interest. Finge enim maluisse eum magis suum consequi quam dominium
insule ... quattuor
mensibus ... creditor ... Cum
quis societatem ad emendum coierit de
inde res ab alterius dolo vel culpa empta
non sit pro socio esse actionem constat. Plane
si condicio sit adiecta si intra illum diem
venierint et dies sine culpa socii preter
iit cessabit actio pro socio. Item
si maceriam ... restituendum ... impensa
... pro socio actione ... nuper ...
sumptibus ... Item ... Sempronius ... inter se
convenerunt ut ... parietem
inter se ... ad ... utrius
que sustinenda ... de ... parietem
... non ... pro
socio esse agendum. Item si ... luminibus suis
officeretur ... nec p...
... pro socio actionem
esse. Cum plures sint ... [illegible]

fundi ... depositi ... penes ... [illegible] ... legatarii ... actio ...
Cum ... socii ... [illegible]

c i. hospitum ... sic ... vt. ff. ma. ... id labeo. ac.
ff. ... vt. ff. e. l. ... si simpli. ut. ff. e. l. cohim.
... ad primum ... dem.

nietates communes ad omnes societates sufficere hoc unum modo nummum constat. Si qui ex sociis propter societatem profectus sit velut ad merces emendas eos dumtaxat sumptus societati imputabit qui in eam rem impensi sunt. viatica igitur et meritoriorum et stabulorum iumentorum carrulorum vecturas vel sui vel sarcinarum suarum gratia vel mercium recte imputabit. Sed cum universe societate conferre debere Neratius ait si omnium bonorum socius sit et ideo sive ob iniuriam civitatem vel ex lege aquilia sive ipsius sive filii corpori nocitum sit conferre debere respondit. Idem ait ... non oportere conferre que ex prohibitis causis adquisierit. Et contrario quare apud veteres tractabatur an socius omnium bonorum si quid ob iniuriarum actionem damnatus prestiterit ex communi consequatur ut prestet. et Atilicinus et Cassius et Sabinus responderunt si iniuria iudicis damnatus sit consequi debere. si ob maleficium suum damnum ipsum tantum sentire debere. cui congruit quod Servium dixisse Aufidius refert. Si socii bonorum fuerint deinde unus cum ad iudicium non adesset damnatus sit non debere eum de communi consequi. si vero presens iniuriam iudicis passus sit de communi sarciendum est.

Idem. Quod autem ex furto vel ex alio maleficio quesitum est in societatem non oportere conferri palam est quia delictorum turpis atque feda communio est. plane si in medium collata sint commune erit lucrum. recipere debet.

Pomp. Quod enim ex maleficio contulerit socius non aliter recipere debet quam si damnatus sit.

Ulp. Si igitur ex hac causa conventus fuerit qui maleficium admiserit id quod contulit aut solum aut cum pena auferetur. solum auferetur si mihi proponas insciente socio eum in societatem haec contulisse. quod si sciente et penam socium agnoscere oportet. equum est enim ut cuius participavit lucrum participet et damnum.

Paul. Nec quicquam interest utrum manente societate prestitit operam furtum an dissoluta ei. idem est in omnibus turpibus actionibus velut iniuriarum vi bonorum raptorum furti iniuriarum et in omnibus penis pecuniariis que ex publicis iudiciis accedunt.

Ulp. Nec pretermittendum esse Pomponius ait ita demum hoc esse si honeste et licite rei societas contracta sit. ceterum si maleficii societas coita sit constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur inhonestarum rerum societatem nullam esse.

Idem. Si id quod quis in societatem contulit extinctum sit videndum an nihilominus agere possit pro socio. tractatum est apud Celsum libro vi digestorum ad epistulam Cornelii Felicis. cum tres equos haberes et ego unum societatem coimus ut accepto equo meo quadrigam venderes et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit non putare se Celsus ait societatem manere nec ex pretio equorum tuorum partem deberi. non enim habende quadrige sed vendende coitam societatem. ceterum si id actum dicatur ut quadriga fieret eaque communicaretur tuque in ea tres partes haberes ego quartam non dubie adhuc socii sumus. Item Celsus tractat si pecuniam contulissemus ad mercem emendam et mea pecunia perisset cui perierit ea. et ait si post collationem evenit ut pecunia periret quod non fieret nisi societas coita esset utrique perire ut puta si pecunia cum peregre portaretur ad mercem emendam periit. si vero ante collationem posteaquam eam destinasses tunc perierit nichil eo nomine consequeris quia non societati periit. Item si filius familias societatem coierit deinde emancipatus a patre

... denique. ... quod cum.
... sic ... l. ... qui ... si uno.

me cum paneret in alio loco ...
vt. ff. ... si aut ...
...
vacca moriatur nichilominus in vitello remanet societas. ...
... sic ... ff. ... ac.

fuerit, apud Iulianum queritur an eadem societas durét an vero alia sit, si forte post emancipationem in societate duraverit. Iulianus scribit libro xiiii digestorum eandem societatem durare. Initium enim in his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: cum patre de eo cuius dies ante emancipationem cessit, nam eius temporis quo post emancipationem societas duravit nichil patrem prestare oportet. Cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate. Nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri sed filio actio danda est. Si servus meus cum Titio societatem coierit et alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione finitam esse societatem et ex integro alteram inchoatam, atque ideo mihi et emptori actionem pro socio competere, tam adversus Titium quam adversus eum, et ex his causis que ante alienationem inciderunt cum domino, ex sequentibus adversus emptorem solum.

Pomp. Adeo morte socii solvitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus ut heres etiam succedat societati. Hec ita in privatis societatibus; at in societate vectigalium nichilominus manet societas et post mortem alicuius, sed ita demum si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod ipsum ex causa estimandum est. Quid enim si is mortuus sit propter cuius operam maxime societas contracta sit aut sine quo societas administrari non possit?

Quod vero in alea aut in adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus. Si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetet.

Id. Socius qui in eo quod ex societate lucri faceret reddendo moram adhibuit, cum eam pecuniam ipse in usus suos converterit, usuras quoque eum prestare debere Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse. Sed si usus ea non sit aut moram non fecerit, contra esse. Et post mortem socii nulla talis accessio heredis imponenda est, quia morte socii dirimitur societas. Socius cum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam quam in curando se fecit non consequetur pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem impensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum pretermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium quod propter societatem ei contigisset veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quod ei donatum esset.

Ulp. Secundum Iulianum tamen quod medias ... ex re capere potuit querere.

Pomp. Si tecum(?) cum aliquo mihi societas erat certa, ut ego quoque capiuntur, cum heredibus ... ad servum ... emptionem contracte ... res venditam ... pretium percepit ... ex eo dimidium ... reddat, ego partes eius ... ad se ... ad me redeant, pecunie societatis ... non consentiunt ... placebat ... quod ... pretium partis ... recepisse ... ... partes meas vendidisse ... communeque ... partes ad se pertinere ... Si duo socii rem vendiderint ... quod ad se pertinet partem ... societatis ... pretium ... ex parte ... socio ... pretium partis ... neque ad me ... meum ... debeat.

Ulp. Verum est quod Sabino videtur, et si non universorum bonorum socii sunt sed unius rei, attamen in id quod facere possunt quodve dolo malo fecerint quominus possint condempnari o-

oportet. Hoc enim summam rationem habet, cum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat.

Videndum est an et fideiussori socii id praestari debeat, an personale beneficium sit, quod magis verum est. Sed hic fideiussor qui defensor socii iudicium suscepit praestetur: Iulianus namque libro XIIII scribit defensorem socii in id quod facere socius potest condempnari oportere. Quod et in defensore ... non esse hanc exceptionem dandam. Patri autem vel domino socii, si iussu eorum societatem contraxerit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii ceterisque successoribus hoc praestabitur; nec ceteris heredibus successoribus, ne quis in id quod facere possit condempnetur. Item presumitur si quatenus facere socius potest quemadmodum existimandum sit, et placuit non deducere aes alienum quod debetur a socio, ita Marcellus libro VIII digestorum scribit, nisi forte id quod ex ipsa societate debetur.

Item videndum est an cautio veniat in hoc iudicium eius quod facere socius non possit, scilicet nudae promissionis; quod magis dicendum arbitror.

Si cum tres essent socii, egit cum uno ex sociis socius, et partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eo agat et partem suam consequi integram non possit, quia facere solidum non potest: an hic qui consecutus est cum eo agere possit, ut communicandae partes inter eos, id est exaequandae, quia iniquum sit ex eadem societate alium plus alium minus consequi? Sed magis est ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exaequetur; quae sententia habet aequitatem. Ex hoc autem spectamus quantum facere socius possit rem iudicatae; hoc quoque facere quis posse videtur quod dolo fecit quo minus possit; nec enim aequum est dolum suum quemquam relevare, quod et in ceteris qui in id quod facere possunt conveniuntur accipiendum est.

Sed si non dolo sed culpa sua facere posse desierit, condempnandum eum non esse.

In heredes quoque socii pro socio actio competit, quamvis heres socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. Et circa societates vectigalium ceterorumque idem observamus, ut heres socius non sit nisi fuerit adscitus, verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo et damnum agnoscat quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis sive postea; quod non similiter in voluntaria societate observatur.

Si vero socius cum legatum sibi cum libertate unus ex heredibus relinquatur, ad solum socium pertinet, an in pro socio actio iudicio communicare debeat cum socio heredibus ... Sexto Pomponio referente Sabinum putare non communicandum, posse hereditatem defendi ... quod hic acquisitum est, sed ob suam partem: neque potest in communi quod non propter societatem sed propter suam partem adquisierint.

Societas solvitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. Ideoque sive homines sive res sive voluntas sive actio interierit, distrahi videtur societas. Intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione aut morte; res vero, cum aut nullae relinquantur aut condicionem mutaverint. Neque enim eius rei quae iam nulla sit quisquam socius est, neque eius quae consecrata publicatave sit.

Voluntate distrahitur societas renuntiatione.

Paulus. Itaque cum separatim socii agere coeperint et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissolvitur.

Paulus. Actione distrahitur, cum aut stipulatione aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait hoc ipso quod iudicium ideo dictatum est ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, sive totorum bonorum sive unius rei

rei societas contracta sit. Item bonis a creditoribus venditis unius socii distrahi societatem Labeo ait. Societas [illegible] etiam convenit ne contra sit societas [illegible] post alicuius mortem [illegible] tertium ne fuerit [illegible] Labeo ait.

Diximus dissensu solvi societatem: hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum qui renuntiaverit societati a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare. quod utique observandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit, veluti si cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obvenisset uni hereditas, propter hoc renuntiavit: ideoque si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui renuntiavit pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quod si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum, quia nec dolus admissus est in eo.

Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere ideoque renuntiaveris societati, ut solus emeres, teneberis quanti mea interest.

Sed si ideo renuntiaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero, quia hic nulla fraus est: eaque et Iuliano placent.

Labeo autem posteriorum libro scribit, si renuntiaverit societati unus ex sociis eo tempore quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita verum esse ait, si societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate convenit.

Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando socium a se, non se a socio liberat: itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert, at si dispendium, aeque praestabit portionem: nisi renuntiatio ex necessitate quadam facta sit. quod si tempus finitum est, liberum est recedere, quia sine dolo malo id fiat.

Et renuntiari societati et per alios possumus: et ideo dictum est procuratorem quoque posse renuntiare societati. Sed et in totum constitutum est cui omnium rerum administratio concessa est, an etiam [illegible] mandatum est [illegible] renuntiaturum: quod magis probavimus, nisi specialiter ei mandatum est.

Item scriptum est posse procuratori quoque eius socii renuntiari: quod Proculus ita notat esse, si ei procuratori eius renuntiatum est, ad quem ea res pertinet, ita ut renuntiatum esse videatur: nam si cui procuratori renuntiatum est, is verius est, quia in contrahenda societate cum eo quasi ad [illegible] est: quemadmodum diximus, in eo qui cum socio renuntiat.

Morte unius socii societas dissolvitur, et si consensu omnium coita sit, plures vero supersint, nisi in coeunda societate aliter convenerit. nec heres socii succedit: sed quod ex re communi postea quaesitum est, item dolus et culpa in eo quod ex ante gesto pendet tam ab herede quam heredi praestandum est.

Item si alicuius rei societas sit et finis negotio impositus est, finitur societas. Quod si integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur quam in mandato, ut si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas, si nota, non valeat.

Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec adrogatum, ne alioqui invitus quis socius efficiatur cui non vult. Ipse autem adrogatus socius permanet: nam

et filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit socius. Publicatione quoque distrahi societatem diximus, quod videtur spectare ad universorum bonorum publicationem: nam cum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur.

Si post distractam societatem aliquid in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur, quia non est verum pro socio aut communi nomine id gestum esse, sed communi dividundo iudicio, quoniam quamvis distracta esset societas, nihilo minus divisio rerum superest.

Cum pecunia penes aliquem sociorum sit et alius sociorum quid absit, cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit, qua deducta de reliquo quod cuique debeatur omnis agere possit.

Nonnumquam necessarium est et manente societate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium causa coita est propterque varios contractus neutri expediat recedere a societate nec refertur in medium quod ad alterum pervenit.

Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet, quia apud eum esse debet qui onera sustinet. Quod si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda dos est qua et solvi debet.

Gaius. Quod [illegible] tempore quo unus ex sociis [illegible] sit, ut [illegible] eius reddi non oportere dicimus: id enim inter socios iudicetur.

Paulus. Si unus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur indemnem eum futurum: quod si iam passus est damnum, hoc ei praestabitur. Sed si pretium communicatum sit sine cautione et aliquid praestiterit is qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a ceteris debeat ferre? Sed Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere quod ab aliquibus servari non potest, rationeque defendi posse, quoniam, societas cum contrahatur, tam lucri quam damni communio initur.

Si unus ex sociis qui non totorum bonorum socii erant communem pecuniam feneraverit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine feneravit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum adgnovit, usuras ipsum retinere oportet.

Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, iudicio societatis servabit et usuras, si forte mutuatus sub usuris dedit. Sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset.

Sed non aliter socius in id quod facere potest condemnatur, quam si [illegible] se socium fuisse.

Gaius. Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quaeritur [illegible] facere videtur quominus facere possit [illegible] instaurare [illegible] congredi non vult [illegible] consentire [illegible] collegae possunt [illegible] fieret.

Ulp. Cum societas ad emendum coiret, convenerit ut unus reliquis nundinas, id est epulas, praeberet eosque a negotio dimitteret, si eas non solvit, et pro socio et ex vendito cum eo agendum est.

Ulp. Nulla societatis in aeternum coitio est.

Paulus. Societatem duo coierunt, ut grammaticam docerent et quod ex eo artificio quaestus fecissent commune eorum esset: de ea re quae voluerunt fieri in pacto convento societatis proscripserunt, deinde inter se his verbis stipulati sunt: haec quae supra scripta sunt, ea ita dari fieri neque adversus ea fieri? si ea ita data facta non erunt, tunc viginti milia dari? Quaesitum est, an si quid contra factum esset, societatis actione agi possit. Respondi, si quidem pacto convento inter eos de societate facto stipulati sunt

ter ita fieri utque eam spondes futurum: sed si in novationis causa id factum sit, pro socio agi non posse, sed totam eam in stipulationem translatam videri. Sed quia non ita erant stipulati ea ita fieri spondes, sed si ea ita non essent, decem dari, [illegible] in stipulationem pervenisse, sed duntaxat poenam non eam, utrumque rei obligari promissorem, ut eam rem faceret: sed si non fecisset, poenam sufficeret: et ideo societatis nomine agi posse.

Cum duo vestiarii societatem coierunt [illegible] ex his aptitudine [illegible] institutus est [illegible] conferre debet [illegible].

Gaius. Socius socio etiam culpae nomine tenetur, id est desidiae atque neglegentiae. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem socium adquirit, de se queri debet.

Ulpianus. Si societatem universarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum quae postea cuique adquiruntur, hereditatem cuius eorum delatam in medium redigendam. Item in Maximiano. Si societatem universarum fortunarum ita coierint, ut quod quaeretur communis lucri atque impendii esset, ea quoque quae in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrimque imputanda.

Paulus. Si quis societatem contraxerit, quod emit ipsius enim fit, non commune: sed societatis iudicio cogitur communicare.

Celsus. Si convenit societas ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit, si Titius antequam arbitraretur decessit, nihil agitur: nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

Proculus. Si societatem contraxerimus ea condicione, ut Nerva communis amicus partes societatis constitueret, Nerva constituit ut tu ex triente socius esses, ego ex besse: quaeritur utrum ratum id iure societatis sit, an nihilo minus ex aequis partibus socii simus. Existimo autem melius te quaesiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus quas is constituisset, an ex his quas virum bonum constituere oportuisset. Arbitrorum enim genera sunt duo: unum eiusmodi ut sive aequum sit sive iniquum, parere debeamus, quod observatur cum ex compromisso ad arbitrum itum est: alterum eiusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.

Paulus. Veluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

Proculus. In proposita autem quaestione arbitrium viri boni existimo sequendum esse, eo magis quod iudicium pro socio bonae fidei est.

Paulus. Veluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

Paulus. Unde si Nervae arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

Proculus. Quid enim si Nerva constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duabus millesimis partibus socius esset? Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae, industriae, gratiae, pecuniae in societatem collaturus erat.

Paulus. Si filiae pater promisit, et pecuniam quam dotis nomine promiserat, vivente ea [illegible] quae per calumniam de exigenda dote egit, et accepto liberata est: quaesitum est si pro socio agatur, dotis quantitatem praecipere debet? Respondi, si inter socios non convenit de dote [illegible], pactum non esse inutile, quamvis [illegible] nam si [illegible] fuit non interest quod alter solus [illegible]

[Heavily abbreviated marginal and interlinear glosses surround the text; best readings of the legible glosses follow.]

Contraheda emptione ... multe obligationes ... ut de emptione ab illo ... de rebus creditis ... in utroque papia ... Item supra ... libri ...

a — Id est res vendita.
b — Id est sibi ... alii.
c — Id est generaliter omnium rerum, sic ... de ... c. ...
d — Id est non erat difficile quod tu haberes quod ego desiderarem.
e — Id est non quod in duobus ... usui ... argenti ... in massa ... ex quantitate ...

[Ut] communicatum similiter dotem pater ... matrimonio defuncta filia recuperasset, reddi pro societate debuisset pactum, si nobis exceptione ... Quod si stante societate divertio matrimonio solutum fuerit, cum sua causa dotem recuperaret, scilicet ut eam alii marito dare possit, nec maritus facere non possit, de reliquo de societate consequendo dotem nisi nova tunc quaesita. ... verum ... in utroque ... mariti ... non promissa. Nam si sua dote data pro quo patrem ... iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati quam mulier ... futura ... et salvus ... exstitisset. Quod si accepto a marito ... non sit, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam.

Idem. Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae versae sunt.

Paulus. Illud quaerendum est, arbor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est vel lapis exemptus, eius sit cuius fundus, pro ea parte singulorum esse debeat pro qua parte in fundo fuerat, an qua ratione duabus massis duorum dominorum confusis tota massa communis est, ita et arbor hoc ipso quo separatur a solo propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso communis sit, quam massa. sed naturali convenit rationi et postea tantam partem utrumque habere tam in lapide quam in arbore, quantam et in terra habebat.

Labeo. Quotiens iussu alicuius vel cum filio eius vel cum extraneo contrahitur societas, directo cum illius persona agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectatur, ut spectanda est.

Explicit liber xvii. Incipit liber xviii.

De contrahenda emptione et venditione et de pactis inter emptorem et venditorem compositis et que res venire non possunt.

Paulus

Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur. Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere et ferro hominibusque vinum emere refert, illis versibus: sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem. Magis autem pro Sabini sententia illud diceretur, quod alias rationes poeta dicat impugnato ut ... Sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione non potest discerni, uter emptor, uter venditor sit. Est autem emptio iuris gentium, et ideo consensu peragitur, et inter absentes contrahi potest, et per nuntium et per litteras.

Ulpianus. Inter patrem et filium contrahi emptio non potest, sed de rebus castrensibus potest. Sine emptione nulla venditio est, non autem pretii numeratio perficit sed emptionem in totum emptionem.

sed consensu sola

a — Id est ut. s. de inst. rerum. l. ex h.
b — Id est sine solemni emptione ... contractu ... l. ...
c — Id est ut ... de ac. ... consensu ... de ... dicitur ...

hec est forma de qua loquitur ... (marginal gloss, largely illegible)

ut uendita res teneretur et ceterum ad idem in iusto c. ... si.

Item. Si res ita distracta sit ut si displicuisset inempta esset, constat non esse sub condicione distractam, sed resolui emptionem sub condicione.

Pomp. Et liberi hominis et loci sacri et religiosi, qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur.

Paul. Quia difficile dinosci potest liber homo a seruo.

Pomp. Sed Celsus filius ait hominem liberum scientem te emere non posse, nec cuiuscumque rei si scias alienationem non esse, ut sacra et religiosa loca aut quorum commercium non sit, ut publica, que non in pecunia populi sed in publico usu habeantur, ut est campus Martius. Cum fundum in annuam ad unam tantum diem ea lege uendidisses, ut in fundi die statuta pretio soluto non esset fundus inemptus fieret, ut si interim emptori fundi commodum fructus quos ex eo percepit inempto eo facto restitueretur, ut quanto minoris postea uenditus aliter ... emptori uenditorem praestaret, actione non solum te petere placet, uenditori ex uendito eo nomine actionem esse, nec quicquam interesse eo quod inempto fundo facto actionem dicatur ex uendito futuram esse. In emptis enim et uenditis potius id quod actum quam id quod dictum sit sequendum est, et cum lege id dictum sit, apparet hoc dumtaxat actum esse, ne uenditor emptori pretio non soluto obligatus esset, non ut omnis obligatio empti et uenditi utrique solueretur. Cum manumissionis causa actum est, postea a ua parte inuitam post ... nota emptionem post sint consecuta sunt que utrimque praecedunt.

Paul. Hec uenditio serui si rationes domini computasset arbitrio condicionalis est; condicionales autem uenditiones tunc perficiuntur cum impleta fuerit condicio. Sed utrum ita demum si ipse dominus putauerit suo arbitrio ...

... nummis in arca nummi accepimus uenditio nulla est, quemadmodum si ego ita uendiderim fundum ut stipulationis ... singulos x. daret ... nec excederet in arca ... ex quibus ... magis enim ignoratur quanti emptus sit, quam in rei ueritate incertum est. Cum igitur ... potuit accipere uel accepisse fingit aut se non accepisse, impleta ... emptio esse ex empto ... potest. Item si quis emerit quanti eum emisti, cum ille pluris ualet, nec certum ... Magis enim ignoratur quanti emptus sit quam in rei ueritate incertum est. Si quis ita emerit est mihi fundus emptus c. et quanto pluris eum uendidero, ualet uenditio et statim impletur; habet enim certum pretium c., augebitur autem pretium si pluris emptor fundum uendiderit.

Pomp. Nec emptio nec uenditio sine re que ueneat potest intellegi. Et tamen fructus et partus futuri recte ementur, ut cum editus esset partus, iam tunc cum contractum esset negotium uenditio facta intellegatur; sed si id egerit uenditor ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse. Aliquando tamen et sine re uenditio intellegitur, ueluti cum quasi alea emitur, quod fit cum captum piscium uel auium uel missilium emitur; emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est; et quod missilium nomine eo casu captum est si euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

Ulp. In uenditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est; ceterum siue in ipsa emptione dissentiant siue in pretio siue in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum ...

(Marginal and interlinear glosses in minute hand, largely illegible, e.g.: "Si ue. c. l. in un. deniis ac." — "Si dicam p.s. ut si uolo ... non ualet ..." — "Ut ... qui ego uendo tu edic est tonam ..." — "Si in pretio ... quod uenditur de maiori intellig. ...")

num tuum sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus emptio nulla est. Idem est, si ego me Stichum, tu autem Pamphilum absentem uendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, nullam esse emptionem apparet. Plane si in nomine dissentiamus, uerum de corpore constet, nulla dubitatio est quin ualeat emptio et uenditio: nichil enim facit error nominis cum de corpore constat. Inde queritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro uino ueneat, es pro auro uel plumbum pro argento uel quid aliud argento simile, an emptio et uenditio sit. Marcellus scribit libro vi. digestorum emptionem esse et uenditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. Ego in uino quidem consentio, quia eadem prope usia est, si modo uinum acuit. Ceterum si uinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio uenisse uidetur. In ceteris autem nullam esse uenditionem puto, quotiens in materia erratur.

Ulp. Aliter atque si aurum quidem fuit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio ualet.

Ulp. Alioquin quid dicemus si cecus emptor fuit, uel si in materia erratur uel in minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? et quemadmodum consensit qui non uidit? Quod si ego me uirginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio ualebit: in sexu enim non est erratum. Ceterum si ego mulierem uenderem, tu puerum emere putasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla uenditio est.

Pomp. In his autem questionibus presentium et uendentium spectari debet, non eorum quibus acquiritur ex eo contractu: nam si seruus meus uel filius meus in sua potestate me presente suo nomine emat, non quid ego existimem, sed quid ille qui contrahit, [spectandum est].

Id. Sed et si seruo meo uel ei cui mandaui uendas sciens fugitiuum illo ignorante me sciente, non teneberis ex empto uenditor.

Ulp. Quid tamen dicemus si in materia et qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me uendere aurum putarem et tu emere, cum es esset? ut puta coheredes uiriolam, que aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi uendidissent, eaque inuenta esset magna ex parte enea? uenditionem esse constat, ideo quia auri aliquid habuit. Nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, ualet uenditio: si autem es pro auro ueneat, non ualet.

Paul. Et si consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante uenditionem esse desierit, nulla emptio est. Ignorantia emptori prodest, que non in supinum hominem cadit. Item si rem meam mihi ignoranti uendideris et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum ad eum transire, quoniam non mihi propositum fuit. Et quasi tuum dominium ad eum transire, et ideo etiam si donaturus meam rem iussu meo alii tradas, idem futurum.

Pomp. Sue rei emptio non ualet, siue sciens siue ignorans emi: sed si ignorans emi, quod soluero repetere potero, quia nulla obligatio fuit. Nec in emptione obstat, sine re ususfructus dumtaxat emptoris sit.

Paul. Officio tamen iudicis inuenietur.

Pomp. Si et sciens et ignorans emptorem [...] aliud sit dicebat fundo pro parte emptionem ualere, pro parte non ualere.

Si domini iussu filius [...] agnitum uendita ut dolo plus demonstrauit, id tamen demonstratum accipi oportet quod non scribit, et Alpheni sententia [...] constituta dicta.

Id. Quod uendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum, uel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisdatione.

Id. Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri uelimus ueluti statuam uel uas aliquod seu uestem, ut nichil aliud quam pecuniam daremus, emptionem uideri, nec posse ullam locationem esse.

a— C Si g² ex uno duo agi ad id q² i uno die. non ueit.
b— C ex re uendicionis. l ex re in causa. p ar.
c— C q hebat ipse cultio. ac.
d— C l. ubi argentum ue debat. ac.
d— C fuit u alia uendidit. ac

et ubi corpus ipsum non detur ab eo cui id fieret. aliter atque si aream dem ubi insulam aedificans quoniam tunc a me substantia proficiscatur.

Paul. Labeo scribit obscuritatem pacti nocere potius debere venditori qui id dixerit quam emptori quia potuit re integra apertius dicere.

Ulp. Hanc legem venditionis si quid sacri vel religiosi est eius venit nihil supervacuam non esse sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religiosum vel sacrum vel publicum venierit nullam esse emptionem.

Paul. Et quod solvit eo nomine condici potest.

Ulp. In modicis autem ex empto esse actionem quia non specialiter locus sacer vel religiosus venit sed emptioni maioris partis accessit.

Id. Si ita distrahatur illa aut illa res utram elegerit venditor haec empta erit.

Qui vendidit necesse non habet fundum emptoris facere ut cogitur qui fundum stipulanti spopondit.

Pomp. Si tales emta alio cuivis [illegible] sit ut cuius pretium ad diem [illegible] ita accipitur sit ut [illegible] venditi potestas non sit domino non tradi simul atque satis det [illegible] stipulatam emerit.

Paul. Qui a quolibet rem emeret quam putat ipsius esse bona fide emit. qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit quem scit tutorem non esse non videtur bona fide emere ut Sab. scrib.

Ulp. Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est. nam emptio est et venditio sed res auferri potest.

Id. Quotiens servus venit non capite alio distrahatur et usus sive non sit exceptus sive sit exceptus ne capite non veneat non capite distractus videtur usus si quis sit fructuarius.

ipso subiecta aliqui pretium. videlicet si furtiva sint vel res [illegible] re perierit.

Id. Si quod peculio accessit peculii non recedendum venditori veluti pro ex operis vicarii pervenit.

Item. Si et ad eos heredem vicarius [illegible] inchoamus ex venditio puto.

Ulp. Quintus tabernas argentarias vel ceteras quae in solo publico sunt vendidit non solum sed ius vendidit cum iste tabernae publicae sunt quarum usus ad privatos pertinet.

Paul. Cum in lege venditionis ita sit scriptum flumina stillicidia uti nunc sunt ut ita sint nec additur quae flumina vel stillicidia primum spectari oportet quid acti sit si non id appareat tunc id accipitur quod venditori nocet ambigua enim oratio est.

Paul. Si in emptione fundi dictum sit accedere Stichum servum neque intellegatur quis ex pluribus accesserit cum de alio emptor de alio venditor sentiret nihilominus fundi venditionem valere constat. sed Labeo ait eum Stichum deberi quem venditor intellexerit nec refert quanta sit accessio sive plus in ea sit quam in ipsa re cui accedat an minus. plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus sicuti cum domus propter marmora et statuas et tabulas pictas ematur.

Omnium rerum quas quis habere vel possidere vel persequi potest venditio recte fit. quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt earum nulla venditio est.

Liberum hominem scientes emere non possumus sed nec talis emptio aut stipulatio admittenda est cum servus erit quamvis dixerimus futuras res emi posse. non enim fas est huiusmodi expectare casus.

Si et venditor et emptor sciat furtivum esse quod venit a neutra parte obligatio contrahitur. si emptor solus sciat non obligabitur venditor nec

a— C emptori sic no. quod emptor aliquid assequitur ex aperiendo quod non consequitur agendo ... si alius ... secundo combusta sed ... ut ... ac.
C sed quod mensuram ... siccam post gustum aut mensuram sive ut ... species
b— C licet sint res tales non adhibeat ut ... c. quod cum aut ac.
c— C ratione furti q. ... ut ... ac.

nec tamen venditio quasi consequitur, nisi
ultro quod convenit pretii, si vendente ser-
emptore ignorante utrimque obligatio
contrahitur, ita pupillus quasi sit. C Esse
sive emptio nunc valet cum ab initio id
agatur ut postea mensuram emat quam forte
venditor habet ut in dominium possessor
potior esset. C Eadem causa est degustandi, id est
in mensura. gustus autem ad hoc proficit
ut improbare liceat. mensura vero non
eo proficit ut amplius aut minus
veniret, sed ut appareat quantum emat.
C Si emptio ita facta fuerit: esto mihi emptus Stic-
hus aut Pamphilus, in potestate est
venditoris quem velit dare, sicut in
stipulationibus, sed uno mortuo qui super-
est dandus est: et ideo prioris periculum ad ven-
ditorem, posterioris ad emptorem
respicit. Sed si pariter decesserunt, pretium
debebitur: unus enim utique periculo emp-
toris vixit. Idem dicendum est etiam si electio emptoris
fuit, ut quem vellet haberet, si hoc modo
hoc solum arbitrio eius commissum sit,
ut quem vellet emptum haberet, non illud
ut neutrum haberet. C Tutorem rem pupilli
emere non posse: idemque porrigendum est ad
similia, id est ad curatores, procuratores et qui
negotia aliena gerunt.

Gaius. Quod saepe arre nomine pro emp-
tione datur, non eo pertinet quasi sine arra con-
ventio nihil proficiat, sed ut evidentius
probari possit convenisse de pretio. C Illud
constat imperfectum esse negotium, cum emere
volenti sic venditor dicit: quanti velis, quan-
ti aequum putaveris, quanti existima-
veris, habebis emptum. C Veneni mali
quidam putant non contrahi emptionem, quia
nec societas aut mandatum flagitio-
sae rei ullas vires habet: quae sententia sane
potest vera videri de his quae nullo modo
adiecta aliis materia usui esse no-
bis possunt: de his vero quae mixta a-
liis materiis adeo nocendi naturam depo-
nunt, ut ex his antidota et quaedam alia

medicamenta salubria conficiantur, aliud
dici potest. C Si eius rei ... [illegible] ...
ita mandavit ut fugitivum suum emptor,
si invenerit, vendidit ... [illegible] ...
committitur quando vendidit, emptores ...
quaesitum ... [illegible] ...
re intelligitur. C Si res vendita per
furtum perierit, prius animadvertendum erit
quid inter eos de custodia rei convenerat.
C Si nihil appareat convenisse, talis
custodia desideranda est a venditore, qua-
lem bonus pater familias suis rebus adhibet:
quam si praestiterit et tamen rem perdidit, securus
esse debet, ut tamen scilicet vindicationem rei
et condictionem exhibeat emptori. Unde vi-
debimus in personam eius qui alienam rem ven-
didit, cum is nullam vindicationem aut
condictionem habere possit, ob id ipsum dam-
nandus est, quia si suam rem vendidisset, po-
tuisset eas actiones ad emptorem trans-
ferre. C In his quae pondere numero
mensurave constant, veluti frumento
vino oleo argento, modo ea servantur quae
in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, vi-
deatur perfecta venditio, modo ut, etiamsi de pretio
convenerit, non aliter videatur perfec-
ta venditio quam si admensa adpensa adnu-
merata ve sint. Nam si omne vinum vel o-
leum vel frumentum vel argentum quan-
tumcumque esset uno pretio venierit, id-
em iuris est quod in ceteris rebus. Quod si vinum
ita venierit ut in singulas amphoras, item oleum ut in singulas metre-
tas, item frumentum ut in singulos mo-
dios, item argentum ut in singulas li-
bras certum pretium diceretur, quaeritur quando
videatur emptio perfici. Quod similiter
scilicet quaeritur et de his quae numero constant,
si pro numero corporum pretium fuerit
statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptio-
nem existimant cum adnumerata
admensa adpensave sint, quia venditio quasi
sub hac condicione videtur fieri, ut in sin-
gulas metretas aut in singulos mo-

... ad vini ... ut ... ad arras reddendas ... ex empto agi ... in ... ut ... dec. l.

dum sit emptoris periculum. Sed tu dic uno vino quod statim vendito ... ut in ceteris rebus ut hic ... non obstat ... q. l. i. ... quia ibi de pretio convenit ... intelligitur ubi ad degustationem ... quod hic dicit. Item non obstat de ... lex si quis vina ... ad ... quod erat de gustando post diem ... si hoc ... ex emptore ... ubi ...

e— C non ad pretium sic de pretio. ... l. ...
f— C ... ut ... de pretio ... ut post de ... de pretio ...

Si pau[lo] contingat: si sub hac condicione uidetur si si h[ec] in ferent s[ed] aque dant. renuent. ut hic dic[itur] si [con]uenit q[uod] dictu[m] e[st] pretiu[m] p[ro] ep[tio]ne. e[st] uendito[r] ... hic actoris. l[ege] inuenis q[uo]d lin. de plano ... ut i[nfra] depicto. eo[dem] ti[tulo] ... postea more scripsit nutti

a— q[uod] h[abet] uba q[uod] natu[m] e[st] cum ... optimis. ... o. l. i. v.
b— Q[uo]d ipsu[m] p[ro] ... no[n] soluet[ur] et si solui[t] ... p[ro] suo ...
c— Q[uo]d i. ut no[n] teneat[ur] ep[t]or.
d— Q[uo]d i. recepit, aut uenditore. ... minores modi fuerint.

dios. quos quasue dominus admensus erit aut in singulas urnas quas appenderit aut in singula corpora que ad mensuram uenient. Sic ergo et si grex uenerit si quidem uniuersaliter uno pretio perfecta uidetur postquam de pretio conuenerit. si uero in singula corpora certo pretio eadem erunt que proxime tractauimus. Sed et si ex doliario parte uini uenierit ueluti metrete centum uerissimum est quod constare uidetur antequam admetiatur omne periculum ad uenditorem pertinere. nec interest unum pretium omnium centum metretarum in semel dictum sit an in singulas eas. Si quis in uendendo predio confinem celauit quem emptor si audisset empturus non esset teneri uenditorem ad interesse omnis.

Ulp. Cum in uenditione quis pretium rei ponit donationis causa non exacturus non uidetur uendere.

Id. Si quis fundum iure hereditario sibi delatum ita uendiderit erit tibi emptus tanti quanti a testatore emptus est. mox inueniatur non emptus sed donatus testatori. uidetur quasi sine pretio facta uenditio. que nulla est sic contracta.

Id. Si quis donationis causa minoris uendat uenditio ualet. totiens enim dicimus in totum uenditionem non ualere quotiens uniuersa uenditio donationis causa facta est. quotiens uero uiliore pretio res donationis causa distrahitur dubium non est uenditionem ualere. hoc inter ceteros. inter uirum uero et uxorem donationis causa uenditio facta pretio uiliore nullius momenti est.

Ulp. Si creditore pigneratam accepit omne recepit quam sibi emptor ac uenditor ... non tenetur ... integra sunt creditori. Veniunt et sic cum fructibus omne pretium non uendidit et stipulatus est p. x.

pondo olei quod natum esset pretium constitutum esto quod natum esset usque ad x pondo. deinde solum v collectis non amplius prestari potest quam quinque pondo olei que collecta essent. responsum est.

Paul. Qui fundum uendebat legem ita dixerat ut emptor in diebus xxx proximis fundum metiretur et de modo renuntiaret et si ante eam diem non renuntiasset ut uenditori fides soluta esset. emptor intra eam diem non renuntiauit. in quo minore modus esset ac dicit renuntiauit. postea accepit pecuniam fundum ... uendidit et ... emptor sibi multo minorem modum agri quam putauerat inuenit. Querebatur an de eo quod minoris esset consequatur a uenditore possit. Respondi: lex que ad modum ... dicitur. nam si ita cautum esset ut emptor in diebus xxx proximis fundum metiatur et de modo renuntiet quamuis modus agri minor sit quod post dies xxx renuntiasset minore. quia multis pannis preter cum quo minoris modus agri fundi repertus est. Cum lege fundi ager accessura dicitur queritur an si uer ager accesserit et si fundi id actum est. et ideo est quatenus uenditor etiam tradere oportere. Cum agrum uenderet dixit fundi iugera xviii esse et quod ei accessisset ad singula iugera certum pretium stipulatus erat. xx inuenta sunt. pro xx debitum pretium est. Cum fundum uenditor in manus ... exceperit in eo fundo ex stipula segetes erant nata. Questio est an pacto contineretur. Et magis est continere quod accidit, ceterum et si ... non est accipiendum quod extra plantatum est non magis quam si quid ex secto arbore aut caudice natum est aut ex ... ut ex ore acceptis nascerentur. Cum fundus quis uendiderat esse fructum

---

Si ius fundi ... expressit ... seruitute actum ...
e— Q[uo]d i. sp[eci]e.
f— Q[uo]d i. spina in fructu.
g— Q[uo]d i. sic q[uod] obscurum ... distincto p[ro]dit. sic clara dicta. ut diebus l. xxx dicto ... xxx dies ...
h— Q[uo]d i. xxx.
i— Q[uo]d i. queri[tur].
k— Q[uo]d ... minor ... ac.
l— Q[uo]d i. uenditor.
m— Q[uo]d i. accessionu[m] ...

Aut ex re eptore q[ue]r ... deprecatus est ... ac.
n— Q[uo]d alii ep[t]ore sequit. ... ac. ep. l. iii. ... l. fructus ... si pedentos ... ac.
o— Q[uo]d vulgaliter stopia ... frumentu[m] ...
p— Q[uo]d i. asinario ... facto.
q— Q[uo]d i. rostrum ... non sunt agitatum et sic non ... agitato l. in aquana. ac.
r— Q[uo]d i. ... ac.

... Vbi pactu[m] ... [illegible]
Ad pau[lum].
Q[uo]d i. ... ac. ... debitor ... ac.
Q[uo]d i. ... ac.

Lex ista facta ad ... quidam ep[iscop]us ... uini ... non fuit ... actu ...
[illegible]

[Gloss, upper left:] ego ponatur domini mandato. ar. ... si totum ac. ... tac. ... in lege ... siaq. ductus. ... ut sit in emptus si eum libaminis nam quo condito possi. modo possit. ... [illegible]

[Gloss, upper centre:]
a — Cum ... tacendo vel malus ... sed in dicendo vel contendo. ut ... de act. empt. l. ... ac.
b — Cum putant utrum uxore cum in tum ... ac.
c — Cum forte ... non esse emptum nisi ... ut ... av. ... Celsus ... ad l. aquil. ... ac. aliquin ... [illegible]

excepit · et animo in re caduca et silva institutum esse [?]. Cum itaque in fundo divendendo accessura dixi sed quibus consimilis fundo coluerat emptor, pecuniam emptori cessuram [?]. Totiens pecuniam aquatam habere ... constitue constituta.

Iul. Cum ab eo qui fundum alii obligatum habebat, quasi emptum in pignus ... ut si quidem emptus sit eum liberavit, dum inde ... vult questionem an initio agere possit ex empto in venditorem ... scilicet videamus quod inter emptorem et venditorem actum sit. nam si id actum est ut omnino initia ... venditor fundum liberaret, ex empto est actio ut liberet; nec sub conditione emptio facta intelligitur, veluti si ita emptor ... cui in fundus emptus ... actio ... sub conditione facta emptio est, non prius agi ... quam conditio impleatur. Cum mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens, nulla est emptio, pecuniaque eo nomine data condicetur.

Marcianus. Divi [?] neque ipse neque praeparatores suos possint facile criminosos servos vendere ut cum bestiis pugnarent, et ita divi fratres rescripserunt.

Flor. Ea quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareat, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit. Quaedam et si pollicitus sit venditor, non obligatur, si ea ita sint ut emptor ea ignorare non potuerit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat et de sanitate stipuletur: nam de cetera parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo in quo se ipse decipiebat. Dolum malum a se abesse praestare venditor debet, qui non tantum in eo est qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat.

Marc. Si duos quis servos emerit pariter uno pretio quorum alter ante venditionem mortuus est, neque in vivo constat emptio.

Id. lib. iiii. reg. Si vestimenta interpolata quis pro novis emerit, Trebatius placere ait emptori praestandum quod interest, si ignorans interpolata emerit. quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignoravit venditor, ipsius rei nomine teneri, si scit, etiam damni quod ex eo contigit, quemadmodum si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod vendidit praestet.

Id. Non valet ex constitutio qua cavetur quod emerit ut ipse in provincia aliam non emat ... res amittitur si in ... plus inveniantur ... 2 hoc ad praeparationem ... quam praesidio ... ... gestum est.

Ulp. Si aquae ductus debeatur praedio, ius aquae transit ad emptorem etiam ... fistulae per quas aqua ducitur.

Paul. Licet tecta non sint.

Ulp. Et quamquam ius aquae non sequatur, tamen fistulae et canales ... sequuntur, quasi ... ex re puerunt et ita Pomponius putat.

Id. Labeo. Si mihi bibliothecam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vendidissent in quo eam ponerem, et per me stet quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum quin praescriptis verbis agi possit. ego etiam ex vendito agi posse puto quasi impleta conditione, cum per emptorem stet quo minus impleatur.

Paul. Litora quae fundo vendito coniuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius sunt.

[Gloss, lower centre:] forsitan dum optimum in modum computatur ... ut no. i. de fun. inst. ... publicum ... fossa est. ... dat. au. in l. si constat. ... pactis. ... de act. empt. ... fund. ... ac.
— Cum ... quodam ... armarium in quo libri ponuntur. ut ... bibliothecam et habet tres significationes ut. i. ac.
— Cum ... pati ... noluerit vendere. sic ... stipulatur ... ipleta ... ac.
— Cum quesi sit ... in ... ac.
— Cum ... dicitur.

[illegible]

[illegible]

omnibus vacent. nec valet ... aut loca religiosa vel sacra. Itaque ut permittat ut dotem caveri solet ut vice et ultro ... re publica, in modum cedit.

Idem. Senatus censuit ne quis domum villamve dirueret quo plus sibi adquireretur, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve: poena in eum qui adversus senatus consultum fecisset constituta est ut duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogeretur. Ei vero qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. plane si iam pretium solvisset, amittit duplum et tantum pretii repetere ... venditio nec solum ... senatus consultum ... si quis suam villam vel domum ... vendiderit.

Gaius. Ut res emptoris fiat nichil interest utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussori datus sit. quod autem de fideiussore diximus plenius accipiendum est: qualibet ratione si venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore aut pignore dato, proinde sit ac si pretium solutum esset.

Paulus. Res bona fide vendita propter minimam causam inempta fieri non debet.

Idem. Nuda et imaginaria venditio pro non facta est, et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.

Idem. Si quis sub hac lege pacto vendiderit ancillam ne prostituatur, et si contra factum esset, ut liceret ei abducere, etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primo vendidit abducendi potestas sit.

Paulus. Domum emi, cum eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva, Sabinus, Cassius nichil venisse quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. Sed si pars domus maneret, Neratius ait in hac questione multum interesse quanta pars domus incendio consumpta permaneat, ut si quidem amplior pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet. Sin vero vel dimidia pars vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere, estimatione viri boni arbitratu habita, ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab huius prestatione liberetur. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit. Si vero quantacumque pars edificii remaneat, et stare venditionem et venditorem emptori quod interest restituere. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat: et hic enim oportet et venditionem stare et omne pretium ab emptore venditori, si non depositum est, solvi, vel si solutum sit, non repeti. Quod si uterque sciebat et emptor et venditor domum esse exustam totam vel ex parte, nichil actum fuisse, dolo inter utramque partem compensando, et iudicio quod ex bona fide descendit dolo ex utraque parte veniente stare non concedente.

Pomponius. Arboribus quoque vento deiectis vel absumptis igne dictum est emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliveti, fundus comparabatur, sive sciente sive ignorante venditore; sive autem emptor sciebat vel ignorabat vel uterque eorum, hec optinent que in superioribus casibus pro edibus dicta sunt.

Celsus. Cum venderes fundum non dixisti ita ut optimus maximusque esset; verum est quod Quinto Mucio placebat, non liberum sed qualis esset fundum prestari oportere. idem et in urbanis prediis dicendum est.

Marcellus. Comprehensum erat lege venditionis dolia quadraginta emptori accessura, cum essent quinquaginta: emptorem potestatem habiturum eligendi que vellet dixi.

[illegible]

¶ sic stipulatio valet sive rei · ut ff. de v. o. si rem meam.
¶ ne forte studio alicuius inlicita contrahat · ut C. locati l. militis.
¶ nisi causa quia scilicet quae a fisco distrahuntur vel ab alio. ff. si fructu exhibita · ut
ff. de re mili. l. milites. ff. si navem fabricare · vel fabricatam emere · ut ff. de
mil. ff. auferatur · § quia apud
¶ quo ad rem.
¶ immo ut quia actione in factum · ut C. de relig. ossa · § 1.
¶ ut ibi · ac.

Idem. Existimo posse me iter mei est suo gratia emere, contrario spatium meum esse desinente.

Modestinus. Qui officii causa in provincia agit vel militat, praedia comparare in qua provincia administrat non potest, praeterquam si paterna eius a fisco distrahantur.

Qui nesciens loca sacra vel religiosa vel publica pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur quod interfuit eius ne deciperetur.

Res in aversione empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etsi res assignata non sit.

Iavolenus. Cum servus a domino rem vendere certae personae iussus sit, si alii vendidit quam cui iussus fuerat, venditio non valet. Idem iuris est in libera persona, cum perfecta non possit venditio in eius persona cui venire dominus noluit.

Demonstratione facta fines fundi si per eos nominati non sunt, supervacuum est ...; et in primis venditorem nominari oportet, si forte alium agrum confinem possideat.

Idem. Fundus ille est mihi et Titio emptus. Quaero utrum in partem an in totum venditio consistat an nihil actum sit. Respondit, personam Titii supervacuo accipiendam puto ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

Idem. Convenit mihi tecum ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio quod ut faceres: utrum emptio sit an locatio? Respondit, si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem convenit, emptionem puto esse, non conductionem. Totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia in qua aliquid praestatur in statu eiusdem manet; quotiens vero et immutatur et alienatur, emptio magis quam locatio intellegi debet.

Pomponius. In vendendo fundo quaedam, etiam si non dicantur, praestanda sunt, veluti ne fundus evincatur aut usus fructus eius; quaedam ita demum si dicta sint, veluti viam iter actum aquae ductum praestatum iri. Idem et in servitutibus urbanorum praediorum. Cum servitus venditis praediis deberetur nec commemoraverit venditor, sed sciens reticuerit, et ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum.

Quintus Mucius scribit: ... cuiusvis fundi quae non sunt nisi id scripsisset, nam usitata sunt ea quae neque fundi sunt neque aedium.

Idem. Alienatio cum fit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quae esset futura si apud nos ea res mansisset; idque toto iure civili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

Proculus. Si cum fundum venderes, in lege dixisses quod mercedis nomine a conductore exegisses id emptori accessurum esse, existimo te in exigendo non solum bonam fidem sed etiam diligentiam praestare debere, id est non solum ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa.

Cum aliquid solet ... ubi adiectum est dolum malum a venditore abesse ... et si ... nec intellegitur ... periculum ... est autem fieri quominus fundo emptor possideret; ergo ex empto actio non erit, ubi venditor vacuam possessionem tradidit, quominus eo modo tradere posset, ne tradere posset, sive aliquo modo fecit aut fiat dolo malo eius, existimaverim.

Idem. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem Angularium et circa eum lacum pedes decem. Quaero numquid et decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab aqua Rutiliae Pollae iuris sint. Proculus respondit: ego existimo eatenus lacum quem emerit Rutilia Polla venisse, quatenus tunc fuit, et circa eum decem pedes qui tunc fuerunt, nec ob eam rem quod postea lacus crevit latius eum possidere debet.

a ¶ non aliter · ut ar. ff. de servit. urb. p. in ma. § si · et ff. de evict. l. plerumque · fundo. dabitur · tacite fecerint · ut ff. si aquae duct. ac.
b ¶ pro supervacuo · sic ff. mandati · si fideiussor · in fi. princ. ff. immo quia debet innotare · ut in allegata l. § cum debitor · et l. si procuratorem · § pl. ac.
c ¶ hoc non dicit emptori · immo sibi retinere · ut ff. de act. empt. l. fundi · § si vinea · et ff. ad exhi. l. Celsus · § id iur.
d ¶ ... ac.
e ¶ ... ac.
f ¶ ...
g ¶ ...
h ¶ ... ac.

¶ sciens ipse venditor ... ar. in stipulatione · ut ff. de v. o. si in ... § · ff. de con... ac.
¶ ut quia siue ... aliud · quia venditor ... ut ff. de act. empt. ... ac.
¶ Celsus ... colonem ... credit venditor · ac. ... cum post contractum ... ut C. de ... loc. l. ... ac.
¶ ... ut C. de evict. l. ... si fundus.
¶ si evictus ... ut ff. ... ac.

l ¶ cum iam forte crederet ... in amplius ... ut ff. de ... ac.
k ¶ maxime nam et si credit non possit non tenetur actione ex empto · ut tradat · ... ut ff. de rei vindi. l. ... ac.
l ¶ quia multos habet angulos · si habet angulos · id est quia multas habet angulas ...
m ¶ cum non dicto esse ... sic ff. de serv. ... ac.
n ¶ si lacum suum cum lacus crescat sive exarescat minime neque accedit neque decedit · ut ff. de aqua pluv. ar. l. ... § · ac.

L[abeo] quaerit.

[...]tius. Liceat videri emptionem contrahi posse. plerique existimaverunt fundum venditum ignorantes id fiat quidem placet, si venditor sciat emptorem autem ignoret. quod si emptor sciens ubi ineat emit nulla emptio contrahitur.

P[aulus]. In emptione autem ad certos seu [...] mulier ubi [...] quibus missum aut per tuos negotiatores unam comparet in meo dicta tuum potestate eum esse neque quisquam cogitur vendere. sicut pretium aut insuper ei displicet. pro [...] et consuetudine regionis fiat.

P[apinianus]. Pacta conventa quae postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractui videntur: quae vero adiciunt, credimus non inesse. quod locum habet in his quae adminicula sunt emptionis, veluti ne cautio duplae praestetur aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. sed quo casu agente emptore non valet pactum, idem vires habebit iure exceptionis agente venditore. an idem dici possit aucto postea vel deminuto pretio non immerito quaesitum est, quoniam emptionis substantia consistit ex pretio. Paulus notat: si omnibus integris manentibus de augendo vel deminuendo pretio rursum convenit, recessum a prima conventione et nova emptio intercessisse videtur. Papinianus.

Lege venditionis illa facta si quid sacri aut religiosi aut publici est eius nihil venit. si res non in usu publico sed in patrimonio fisci erit venditio eius valebit, nec venditori proderit exceptio quae non inducit lucrum.

I[dem]. Aede sacra terraemotu diruta locus aedificii non est profanus, et ideo venire non potest. Intra maceriam sepulchrorum [...] ut ceteris cultibus loca pura sunt, servata si nihil nominatim venditor excepit, ad emptorem pertinent.

I[dem]. Clavibus traditis ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves horrei traditae sunt: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, et si non aperuerit horrea. quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

Hermog[enianus]. Qui fundum vendidit ut eum certa mercede conductum ipse habeat, vel si vendat non alii quam sibi distrahatur, vel simile aliquid paciscatur, ad complendum id quod pepigerunt ex vendito agere poterit.

Paul[us]. Dolia in [?] horreis defossa fundo sunt, non tamen venditione excepta, venditioni cessisse videri, cum quilibet emptoris successoribus ut possit quod venditor eius uti potuisset, et longae possessionis praescriptione summoveri posse non impleat temporis constitutionibus statuti.

Labeo. In lege fundi venditi lapidicinae in eo fundo ubi ubi essent exceptae erant, et post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae. eas quoque venditoris esse Tubero [respondit]. Labeo referre quid actum sit: si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec excipere quod non sit, et lapidicinas nullas esse nisi quae appareant et caedantur: aliter interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo fundo sub terra esset lapis perpetuus.

Labeo. Fistulas emptori accessuras in lege dumtaxat erat: quaerebatur an castellum ex quo fistulae aquam ducerent accederet. et si appareret id actum esse ut id quoque accederet, licet scriptum non sit, ... Fundum a[?] [...] curator per tutelam administrans, nec vacuam accepisti possessionem [...] tibi possessionem [...] pupillus et familia eius [...] ingredi vacuis [...] possessionem.

Cum fundus ea lege veniret ut soluta pecunia traderetur, eius possessio [...]

...heredibus relictis decessit. Quintus heres pecuniam solvit pro parte familiae herciscundae iudicio non fuerat nec supra partem solvit. Ex empto cum Vindio agere quoniam ita emisset ut alienum dividi non potuerit. Cum itaque in verbis erat cum Vindio Dositheo [?] dixitque ... aut ... parte factum esset pretium, existimavi inutilem eum petere summotum fuerit, et magis ex venditione tenentur agi tamen ex empto potuerit.

Labeo. Fundi partem dimidiam ea lege vendidisti ut emptor alteram partem quam retinebas annis x certa pecunia in annos singulos conductam haberet. Labeo et Trebatius negant posse ex vendito agi ut id quod convenerit fiat. Ego contra puto si modo ideo vilius fundum vendidisti ut haec tibi conductio praestaretur. Nam hoc ipsum pretium fundi videtur quod pacto venditus fuerit, eoque iure utimur.

Labeo. Cum in venditione fundo excipiuntur, non quae in pretio sunt excipiuntur, sed quae singulis annis caedi solent ita ut fructus ex eis tollatur; nam aliter interpretantibus vites et arbores excepte videbuntur.

Contrahi emptionem posse ita ut usque eo ... aedes pretio ... ut iam cautum ... videatur ex empto agi.

Silva caedua in quinquennium venierat; quaerebatur cum glans decidisset utrius esset. Scio Servium respondisse primum sequendum esse quod appareret actum esse; quod si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset venditoris esse, eam autem quae ex his ceciderit quae caesae essent emptoris.

Nemo potest videri eam rem vendidisse de cuius dominio id agitur ne ad emptorem transeat, sed hoc aut locatio est aut aliud genus contractus.

Scaevola. Titius Lucio Titio pecuniam ... sub usuris credidit, et pignori sive hypothecae praedia, et fideiussorem Lucium Titium [?] ... cum primum ... eum quod summo debitore ... die suprascripta, et soluto debito fideiussor a creditore ... quae praedia empta esse quae creditoribus obligaverat. Quaero an non sit ... fideiussori ... cum ... soluta creditori pecunia empta intelligi suprascripta praedia. Respondit ... cessa obligatione si ut emptio hinc sub condicione emptio facta, contracta esse emptio.

Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua praestare praediis Gaii Seii. Postea Lucius Titius vendidit fundum additis verbis his: quo iure quaque condicione ea praedia Lucii Titii hodie sunt ita veneunt itaque habebuntur. Quaero an emptor Gaio Seio ad praestationem frumenti sit obnoxius. Respondit emptorem Gaio Seio secundum ea quae proponerentur obligatum non esse.

De in diem addictione

Paulus. In diem addictio ita fit: ille fundus centum esto tibi emptus nisi si quis intra kalendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fecerit, quo res a domino abeat.

Ulpianus. Quotiens fundus in diem addicitur, utrum pura emptio est sed sub condicione resolvitur, an vero condicionalis sit magis emptio, quaestionis est. Et mihi videtur verius interesse quid actum sit. Nam si quidem hoc actum est ut meliore allata condicione discedatur, erit pura emptio quae sub condicione resolvitur; sin autem hoc actum est ut perficiatur emptio nisi melior condicio offeratur, erit emptio condicionalis. Ubi igitur secundum quod diximus pura venditio est, Iulianus scribit hunc cui res in diem addicta est et usucapere posse et fructus et accessiones lucrari et periculum ad eum pertinere si res interierit.

Paulus. Quoniam post interitum rei iam nec afferri possit melior condicio.

cita supra l. viii. a. Sab. scr. ... accedat ad exceptione ... meliore condicione allata ... si quis accedit ... emptor ... condicionibus ... melior condicio allata videbitur.

a — Quia ut maioris dicitur plus ut Inst. de act. § plus aut.
b — Quod fuit et plus ... ex fide ... ex facultatibus ... de V. O. si quis sic stipulatur.
c — C. e. l. ii. in fi. ac.

Ulp. Ubi autem contractum venditionis negat perfectum, neque usucapere eum posse nec fructus ad eum pertinere. Idem Iul. li. xv. querit si res in die adiecta iterum identidem alia accesserit an amplius ut fructus eius nomine adiectio admitti possit, et negat admittendam adiectionem, quia alterius rei quam que distracta est non solet adiectio admitti. Idem Iul. scr. si ex duobus fundis xx. venditis in die adiectis alterius accesserit centum unius nomine condicio, superior emptor exercitum condicionem xx. promittet an discedatur a priore emptione, et ait dissimilem esse hanc speciem priori speciei, et ideo discedi a priore emptione et eam perveniri. Et Iul. manente ... pure venditio et in die adiecto fundo si melior condicio allata sit, rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset. Ex quo colligitur quod emptor medio tempore dominus esset, alioquin nec pignus teneret. Idem Iul. scr. l. xlviii. dig. eum qui emit fundum in die, interdicto quod vi aut clam uti posse, nam hoc interdictum ei competit cuius interest opus non esse factum. Fundo autem in quo in die addicto et commodum et incommodum ad emptorem pertinet antequam venditio transferatur, et ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior condicio allata fuerit, tamen ipsum utile interdictum habebit, sed eam actionem si fructus in quo quos percepit venditionis praestabit. Tunc recedatur a priore emptione ubi pure contrahitur et tunc non impleatur, ubi sub condicione fiet cum melior condicio sit allata. Si falsus emptor subiectus sit, eleganter scr. Sab. priorem esse emptorem, quia non videtur melior condicio allata esse non existente vero emptore. Sed et si exstat alius emptor, meliorem tamen condicionem non afferat, aeque dicendum erit priorem emptionem ac si falsus exstitisset. Melior autem condicio afferri videtur si pretio sit adiectum, sed et si nihil pretio adiciatur, solutio tamen afferatur facilior pretio vel maturior, melior condicio afferri videtur. Preterea si locus opportunior solvendo pretio adiciatur, aeque melior condicio allata videtur. Sed et si gravis erit persona ... similior pretio eam ... et sit prius ea minuitur que venditori gravis erat in priori emptione.

Pomp. Quia idem ad utilitatem venditoris pertinet pro meliore condicione se haberet.

Ulp. Item quod tam et fructus interea captos emptorem priorem sequi, sed et verere quotiens verere nullus emptor existit qui meliorem condicionem afferat, vel falsus existit, sive etiam existat emptor posterior, fructus restituendos posteriori constat, et ita Iul. li. xviii. dig. scr. Si quis extiterit qui meliorem condicionem afferat, tenetur prior emptor ad usus eius ... sit, et penes eum emptorem remansit, dubitari potest utrum fructus ipse habeat quasi nulla meliore condicione allata, an vero venditoris sint. Licet enim sit persona que meliorem condicionem attulit, ... tamen condicionem fecit, et ita Pomp. scribit.

Pomp. Licet autem venditori meliorem allata condicione addicere posteriori, nisi prior paratus sit plus adicere.

Ulp. Necesse autem habebit venditor meliore condicione allata priorem emptorem certiorem facere, ut si quid alius adiecit, ipse quoque adicere possit.

Ulp. Sab. scr. licere venditori meliorem condicionem allatam abicere, sequique primam quasi meliorem, et ita utimur. Quod ita demum erit nominatim actum ut liceat rescindere emptionem meliore condicione allata, dicendum erit dissolutam emptionem si venditor sequentem non admittat.

Iul. Si supponatur a creditore pignus in die adiectum, non potest intelligi bene fieri negotium agi nisi adiectio recipiatur. Quid ergo est si inops emptor et impediens tantummodo venditionis causam ...

— C. ut. l. pe. § l. ii. § sed condicione ... si ... vendit(or) ... quod vendit(or) ... quia fuit ... emptore. § ... ut. l. de act. ... post l. pap. § sed qui ...
— C. l. non debe. ac.
— C. de quo modo ... dicitur.

C. ut. l. pe. § l. ii. § sed condicione si [illegible]

— C. l. ... ut. l. § ... C. de aedi. ... [illegible]

— C. simulator ... ut. l. ... ut. ... ut. S. C. l. l. nuda. et l. de V. S. l. paulus. ac.
— C. ut. l. § l. venditor primo. § ...

[illegible]

h. et l. de re. ... l. ... et ... non ... qui ... de pig. hac. si ... si stipulat ... apprebat ... ut. l. e. ... sine ...
C. prosequitur ... de ... Sab. ... ut. ... contingit ...

[illegible]

a — ¶ ... q. d. non cum ... ut sibi ... fructus ...
b — ¶ i. recessum ... syllaba corripitur.

inuenerit post creditorem sint periculo prioris emptoris adiectione.

Vlp. Quod autem Sabinus scribit, fundum in diem addictum posse rursus, cum semel fuerat in diem additus, ratione conventionis iterum distrahi, quia prius in quod emptionis statum sit, si quidem non inveniatur melior condicio allata fundo, secutus secundo emptori fundus addicatur ... alia venditio perficiatur.

Iul. xv. dig. Interesse multum quod inter contrahentes actum sit, nec impedire ... magis ut saepius fundus addiceretur, si id actum est ut tamen adiectione res a venditore discedat. Item et ... simul vendentibus duobus possessori adiecit, unus non admisit adiectionem, emptio prior duorum posteriori empta manet, ... pro his partibus distrahatur.

Pomp. Et si dispares partes venditi fuerint.

Vlp. Quod si uno pretio venierint, dicendum est totam priori emptam manere, quamvis si quis in totum fundum in diem addixerit, ... pretio adiecto in dividuo alii addixerit. Celsus quoque libro viii. digestorum refert multum interesse ... existimare ipse quoque Celsus ... adiciat ... ne animadvertam quod superior emptor ... ut nisi totum fundum emptum habere nollet, non habere eum eam quam unus ex sociis posteriori emptori adicere noluit. Verum autem ut unum ex venditoribus posse meliorem afferre condicionem emere ... totam ... possumus.

Paul. Si venditor simulaverit meliorem allatam condicionem, cum nemo ... vendideret, utique emptori in solidum est obligatus. Sed si ... emptor alium non ... subiecit ... in diem adiectus est, non videtur in quo quemadmodum ... emptus cum alia venditione ... postea subsecuta sit. Sed venditore postea venditione ... acceptum ex venditio actionem habent cum priore emptore quanti sua interfuit id non esse factum per quod actiones et fructus quos prior emptor percepit, et quod deteriores culpa eius dolo malo eius fecit, recipiet venditor ... nec ... placet.

Sed si merito subiectum emptorem maiorem ... adiectum est ... non solvendo non est ... meliorem ... quam meliorem intelligi ... quam venditori ... non adiecit. Sed si pupillus sine tutoris auctoritate plus emere consentiet venditore ... venditore ... emptio ... non alieno aliter atque si suo ... filio ... impotentem ... non reperit ... adduxit, quia non emptio ... casibus. Quod si alieno servo ... putavit ... actio ... tamen ... semper ... emptori qui meliorem condicionem attulit.

Item ... ... sequitur quod venientem ... ... plus ... alius ... fructus ... sequatur ... statum ... priorem emptorem meliorem condicionem videtur allata, quod non ... inter emptores et venditores.

Pomp. Si post diem in diem addicto ... venditor mortuus sit, sive post diem heres existat, sive omnino non existat, pro ... emptum est, quam melior condicio allata ... placeat intelligi non potest, cum his qui venditor ... Quod si intra diem adiectionis heres existat, meliorem condicionem afferri potest, et is ... in diem adiectus fuit, plus ut ... accedat, quae non adiectus ... priori emptori ... non sit ... priori ... fundus venierit ... prevalet ... meliore condicione allata non fit ... non sint ... est ... longior ... solvendi ... quantum ... eius temporis ... pretii

solvendi non dici meliorem condicionem allata aliquando ... .

Vlt. li. ... ab eo ... non est dubium.
¶ sub pacto adiectionis in diem. ac.

¶ no. q. probat quod malum ...
¶ ... pupillus ... obligari ... maior ...
¶ no. quod pro resolutum ...

abitum.

Iul. li. [illegible] Emptor seu venditor. Sicut fructus in diem addictione omnis causa meliore condicione allata venditori restitui necesse est. itaque usus fructus qui per emptorem medio tempore necessario periit [illegible] ut si non sufficiat sol[illegible] [illegible] perciperet de emptio vendito actione.

Iul. C. Cum duo sunt duobus separatim venditi in diem addicti sunt et certum pretium [illegible] refert utrius pretio singulorum quia adiciatur si superior est adiectio, ut prius inemptus est cuius pretio adiectio facta sit, si posterior est adiectio, utique ad posteriorem emptorem pertinebit. Quod si simul cum ambobus pretium adiciatur, a priore emptione non videtur esse discessum.

Afric. Cum in diem duobus fundus sit addictus uno ex his pretium adiciente, superius pretio a priore venditione discedi existimatur.

Iavol. Ante in diem addictio superato pretium adiectio et venditor alio fundo applicato eum ipsum fundum posteriori addixerit, id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit. nam quamvis non id tantum quod in diem addictum sit, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen si venditor dolo careat, prioris emptoris causa absoluta est, quod eum solum intuendum est a priore venditore, ut sic fiat adiectio.

Pap. P. Prior emptor post meliorem condicionem allatam si pecuniam ex ordine venditori de pretio soluta ita [illegible] emptore cum delegaverit, unde stipulationis intempore tamen agere non potest.

Ulp. Si fundus commissoria *De lege commissoria* lege venierit magis est ut sub condicione resolvi emptio quam sub condicione contrahi videatur.

Pomp. Cum venditor fundi in lege ita caverit si ad diem pecunia soluta non sit ut fundus inemptus sit, ita accipiatur inemptus esse fundus si venditor inemptum eum esse vellet, quia id venditoris causa caveretur. nam si aliter acciperetur exusta villa in potestate emptoris futurum esset, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum qui eius periculo fuisset.

Ulp. Nam legem commissoriam quae in venditionibus adicitur, si volet venditor exercebit, non etiam invitus.

Id. Si fundus lege commissoria venierit, hoc est ut nisi certa die pretium sit exsolutum inemptus fieret, videamus quemadmodum venditor agat tam de fundo quam de his quae ex fundo percepta sunt, itemque si deterior fundus effectus sit facto emptoris. et quidem finita est emptio, sed iam decisa quaestio est ex vendito actionem competere, ut divi Severi rescripto declaratur. Sed quod ait Neratius habet rationem, ut interdum fructus emptor suos faciat cum pretium quod numeravit perdidit. igitur sententia Neratii tunc habet locum, quae est humana, quando emptor aliquam partem pretii perdiderit. Eleganter Papinianus scribit statim atque commissa lex est, statuere venditorem debere utrum commissoriam velit exercere an potius pretium petere, nec posse si commissoriam elegit postea variare. Cum lege commissoria ita solet convenire ut si venditor eundem fundum venderet quo minoris vendiderit id a priore emptore exigat, erit utique ad id eum ex vendito actio. Marcellus dubitat commissoria utrum tunc locum habet si interpellatus non solvat an vero si non optulit. et magis arbitror offerre eum debere si vult se legis commissoriae potestate solvere. quod si non habet cui offerat, posse esse securum.

Nerat. Lege fundo vendito dictum ut si intra certum tempus pretium solutum non sit res inempta sit, de fructibus quos interim emptor percepisset hoc agi intellegi-

[illegible]

gendi ueniet ut emptori in omnibus eius sibi suo quoque iure praestet. Sed si fundus reuenierit, quem existimabat uenditor in hereditate uendita in emptorem translatum esse, quem nihil penes eum remanserit, oportet exire negotio fefellisse.

Scaeuola. De lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit quominus legi pareretur et ea lege uti uenditor uelit, fundos inemptos fore, et id quod arrae uel alio nomine datum esset apud uenditorem mansurum. Idem. Si ex lege commissoria inempti sunt fundi, nec idque acceperit, tamen emptori tenetur.

Post diem lege commissoria praestitutum uenditor legem eandem non exercuit, sed partem reliquae pecuniae accepit. Sed si post statutum diem reliquae pecuniae uenditor legem eandem non exercuit, et partem reliquae pecuniae accepit, uidetur recessum a commissoria.

Hermogenianus. Post diem lege commissoria praestitutum si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur, nec uariare et ad hanc redire potest.

Scaeuola. Mulier fundos Gaio Seio uendidit et acceptis arrae nomine certis pecuniis statuta sunt tempora solutionis reliquae pecuniae; quibus si non paruisset emptor, pactus est ut arram perderet et inempti essent. Die statuto emptor testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignauit deposuisse; uenditrice autem posteriore autem die nomine fisci conuentum quaeritur, an emptore non praesente mulieri pecuniam exsoluendam quam fisco satisfaceret. Quaesitum est an fundi non sint in ea causa ut a uenditore uindicari debeant ex conuentione uenditionis. Respondit secundum ea quae proponerentur non commisisse in legem uenditionis emptorem.

De actione uel hereditate uendita.

Pomponius. Si hereditas uenierit eius qui uiuit aut nullus sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit quod uenierit.

Ulpianus. Venditor hereditatis satisdare de euictione non debet, cum id inter ementem et uendentem agitur ut neque amplius neque minus iuris emptor habeat quam apud heredem futurum esset. Plane de facto suo uenditor satisdare cogendus est. Cum hereditatem uendimus, utrum ea quantitas spectetur quae fuit mortis tempore an ea quae fuit cum hereditas uenundatur, uerius est hoc esse seruandum quod actum est. Plerique arbitrantur ut quod ex hereditate peruenit in id tempus quo uenditio fit, id uideatur uenisse. Illud potest quaeri, an impuberi si sit substitutus is qui uendidit hereditatem testatoris, an et quod ex hereditate impuberis ad eum peruenit qui uendidit hereditatem, ex empto actioni locum faciat. Magis est ne ueniat, quia alia hereditas est, licet enim unum testamentum sit, attamen alia hereditas est. Plane si hoc actum sit, dicendum ueniet et impuberis hereditatem in uenditionem uenire, maxime si iam delata impuberis hereditate uenierit hereditas. Peruenisse ad heredem hereditatis uenditorem quid uideatur quaero. Et puto ante quidem quam quid corporaliter hereditarium nactus uenditor fuit, actenus peruenisse, quatenus mandare potuit earum rerum persecutionem. Enimuero ubi corporaliter nactus est uel debita exegit, plenius ad eum peruenisse. Sed et si ante hereditatem uenditam praestatur, consecutus palam est praeterea ad eum peruenisse. Sed id tenendum est cum effectu uideri peruenisse in prima ratione. Id enim quod legatorum nomine quis praestiterit non uidetur ad eum peruenisse. Sed et si quid ante uenditionem ... ut cuius actionis heres hereditatem peruenisse, uiuto negabimus. Sed et rerum ante uenditionem, ... non exactius ratio exigit ...

[illegible]

aut quod ad hereditatem venditoris pertinet, sed
quod ad heredem eius pervenit ex here-
ditate emptori restituendum esse, non so-
lum quod iam pervenerit, sed quidquid per-
venit restituendum erit. Sed et si quid dolo
malo eorum factum est quominus per-
veniat, et hoc emptori praestandum est. Fe-
cisse autem videtur quominus dolo
malo perveniat, sive alienavit aliquid
vel acceptilatione liberavit debitorem vel
dolo malo ne ab hereditate acciperetur, vel
ne possessionem eam adipisceretur quam
posset adipisci. Sed et si non dolo malo
sed lata culpa admiserit aliquid, utique
tenebuntur. Deperdita autem et dimi-
nuta sine dolo malo venditoris non prae-
stantur. Illud quaesitum est an ven-
ditor hereditatis id quod debitum ei fuit a
filio qui in potestate eius est, ex peculio
eius cum hereditatem vendidisset, praestare
debeat emptori, et visum est quia id quod debitum
est de peculio filius vivente aut in sua
re versum invenerat praestare eum debere.
Solet quaeri an et si quid venditor heredi-
tatis venditor solverit emptori restitue-
re debeat, et est apud Iulianum quod tractata
libro xvi digestorum, ut quod non debitum exegit
reddere, et quod non debitum solvit non reputa-
ret. namque si emptor venditori hereditatis non
praestet quod non debitum praestitit, exegit ne
quam condictione consequitur quod non debitum praesti-
terit. Si autem condemnatus praestiterit, heredi so-
lum hereditario sufficiat esse eum condemnatum
sine dolo malo suo, etsi maxime credit-
ori non fuit, si tamen condemnatus est heres
quem sententia non placet. Non solum
autem hereditarias actiones, sed et eas vel
actiones quas ipse heres constituit, dicendum
erit praestare emptori debere. Itaque et si
fideiussorem acceperit ab hereditario debi-
tore, ipsam actionem quam habet heres praestare
emptori debebit. Sed et si novaverit vel
in iudicium deduxerit actionem, praestare de-
bebit emptori hanc ipsam actionem

quam heres nactus est. Si quidem enim venditio-
nem acceptores hereditatis respiciat,
ita caput unumquodque ad eum debet re-
spicere, quemadmodum sive hereditarium heres ven-
diderit ac per hoc fuit condemnatus, non
heres contra emptorem actiones quas non ideo con-
demnatur quod heres esset, sed quod vendiderit.
Sed et si stipulatione distracta emptori heredi-
tatis cedit [illegible] annuus [illegible] sit ex
vendito actione, puto locum esse, sive
ipse venditor cedit an quod pro hereditate
sive procurator eius sive alius qui per
eo dominium negotium eius gerit [illegible]
erit ex vendito actione, dummodo aliquid ab-
sit venditori, certum si nihil absit, ipse
quaestio erit, quaerere non competere ei hanc ac-
tionem. Apud Iulianum scriptum est sive
ditor hereditatis exceperit sive ut sine pecu-
lio eius nomine fuit, eam actionem pecu-
lio et dominium ipso tantummodo eum con-
sequi quod pertinet eius peculii nomine quod ex
toris sequebatur. aut quod inde defuncti
usum est. his enim casibus aes alienum
emptori solvit ex causa eius suo nomine
condemnetur. Quod ergo si sibi cum peculio
exceperit venditor hereditatis, in eius
quod de peculio praestare convenit libro vi
digestorum non repetere eum scribit. si non hoc actum
est ut quod superfuisset ex peculio hic ha-
beret. At si id actum est, recte cum emp-
tore posse agi. Sed non tantum ex peculium non
eas convenit, sed tantummodo peculium nomine
facere cessare ex vendito actionem constat.
Si venditor hereditatis exceperit
quod nomine debitum in mercede promissum fue-
rat, unde sit condictum est. nam ita exce-
pit ut debitum quaque indicium stipula-
tionis fideiussoris sustinere nihil ab emptore
consequeretur. Si vero id actum erit ut
emptor hoc aes alienum exsolveret, ad illum
fideiussoris stipulationis pertinebit. Sin
autem apparebit quod actum sit, verisi-
mile erit id actum ut eius quae tamen cap
nomine quod ante venditionem datum fuit.

hominis ad emptorem adiunctus(?) temporis adiectae(?) pertinebit.

Certissimus(?) in eius hereditate scio vendiderint(?), alio heres constituitur eam hereditatem cum vendiderit, ante ex emptore venditae hereditatis cuius aggressus sit(?) aut [illegible]. quod venditor hereditatis petere a quolibet ex ea hereditate potuisset, id ab heredibus venditoris emptorem consequi(?) [illegible] scio(?) aliis heres ex ea(?) quod venditor in eam hereditatis nomine praestitisset, id ex vendito actione consequitur(?) [illegible]. Namque si duplae stipulatio a servo stipulatus fuisset, et is heres exstitisset, eam quoque hereditatem cum vendidisse eum(?) ab homine re(?) [illegible] fuisse(?).

Et si quid publica vectigalia nomine praestiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere ingratiose(?) emptorem [illegible] debere. Namque hereditaria haec [illegible] et consistere tributum non minus quod ab herede [illegible] erit dicendum.

Quod si funere suo heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris [illegible] consequitur, aut a lato(?) emptore impensam funeris praestare debere, quia non [illegible] pecuniam hereditariam esse animus suum(?), et Labeo putat; verum ego arbitror.

Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit. Sed si vendidit hereditatem, aequissimum videtur emptorem hereditatis vicem heredis obtinere, et idcirco teneri venditori hereditatis, sive cum moritur testator debuit, sive postea condicio obligationis exstitit vel dies venit, sive quid in diem debeatur sive sub condicione. Per contrarium(?) ex [illegible] ad [illegible] heredi actio esse potuit, nesciente(?) [illegible] casibus ergo quibus actio non est cum emptore agatur(?) [illegible] heres institutus ad [illegible] hereditate ex vendito potuit experiri ad [illegible] emptorem ut [illegible] ei restituantur.

Et si quid venditor non [illegible] pertinuerit, sed quoque nomine obligatus sit pro hereditate, nihilominus potest agere cum emptore.

Pomponius. Si venditor hereditatis exceptis pactionibus sine dolo malo neque culpa perceperit(?), non placet eum emptori teneri.

Ulpianus. Si nomen sit distractum, Celsus scribit libro viii digestorum locupletem esse debitorem non debere praestare, debitorem autem esse praestare, nisi aliud convenit.

Paulus. Et quidem sine exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit. Et si ita distractus sit, in eo tantum tenebitur venditor [illegible] nomen esse [illegible] emptoris(?).

Iulianus. Emptori nominis et pignoris persecutio praestari debet, eius quoque quod postea venditor accepit: nam beneficium venditoris prodest emptori.

Idem. Cum hereditatem aliquis vendiderit, esse debet hereditas ut sit emptio: nec enim alea emitur, ut in venatione et similibus, sed res: quae si non est, non contrahitur emptio, et ideo pretium condicetur.

Iavolenus. Quod si nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori praestare debeat, ita distingui oportebit, ut, si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa aestimetur; si nulla est, de qua actum videatur, pretium dumtaxat et si quid in eam rem impensum est emptor a venditore consequatur.

Paulus. Et si quid emptoris interest.

Iavolenus. Quod si in venditione hereditatis id actum est, ut si quid iuris esset venditoris, venirent, nec postea quicquam praestaretur, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuit, nihil tamen eo nomine praestabitur, quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

Ulpianus. Nam hereditatem admittitur esse venditionis, si quis [illegible]

ditas est tibi empta, quasi ipse heres esses, ita in eum incumbunt, veniunt ut venirent.

Gaius. Hoc autem sic intelligendum est, nisi si actum sit ut se non pertinere ita venditor, natura et dolo tenebitur.

Paulus. Quod si sit hereditas sed non ita ut convenit, utique quis iure tenetur venditor emptori: tunc vice sese praestare tenetur, et nullo modo adiecto utitur venditori, si ad eum hereditas non pertinet.

Idem. Qui filium familias nomina vendidit, actiones quoque quas cum patre habet praestare debet. Cum si hereditas veniret, venditor hereditatis actiones tradere debet. Quanta autem hereditas est, nihil interest.

Gaius. Nisi forte sub ea causa affirmavit.

Paulus. Si quasi heres venditor hereditatem tibi vendiderit, et postea ex senatusconsulto Trebelliano restituta est hereditas, quanti emptoris interest tenebis.

Ulpianus. Nominatorum qui sub condicione vel in diem debentur, et emere et vendere solemus: ea enim res est quae emi et venire potest.

Iulianus. Si ex pluribus heredibus unus, quia ceteri adire hereditatem cunctabantur, pecuniam quae sub poena debebatur a testatore omnem solvit, et hereditatem vendidit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quicquam servare potuit, cum emptore hereditatis vel ex stipulatu vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestum est quod in venditione familiae hereditatis deducitur, per quod nihil amplius unusquisque quam a coheredibus suis consequi potest quam quod tamquam heres impenderit.

Idem. Multum interest, utrum condicionalis aliqua obligatio veneat, an ipsa obligatio sub condicione sit: priore enim casu tenetur

Sic. G. de evictione. emptione. l. hic quae fundum.

Sic. G. man. l. 18. q. 7. sicut.

Similiter tibi ab tenebis. sic. G. de pactis. l. sic tag.

dicione nulla a te vendita, postea venire statim venditio consistere; nam stipulatus sit tibi Titius sub condicione debet, et ego a te nomen eius emam, et stipulatum ex empto agere potero, ut ut accipiam certas.

Africanus. Si hereditatem mihi vendideris, ac postea debitori eiusdem hereditatis heres extiteris, actione ex empto tenebis, quod simpliciter et nulla confusione praecedente a quo ipse creditori tuo heres extiteris et hereditatem vendideris.

Paulus. Venditor ex hereditate interposita stipulatione rem hereditariam persecutus alii vendidit: quaeritur quid ex stipulatione praestare debeat: nam bis utique non committitur, ut et rem et pretium debeat. Et quidem si postea quam rem vendidit heres committeretur stipulatio, credimus pretium in stipulationem venire. Quod si ante commissa stipulatio, deinde rem vendidit, tunc rem venditor debebit. Si ergo hominem vendiderit et is decesserit, pretium eius debebit: non enim debet venditor Stichi promissor, sicut in venditione, sed in negotio eo similia mora praecesserit. Si hereditatem vendidi et pecuniam ex causa venditionis potest videri ut negotium eius agatur potius quam hereditatis. Singularum rerum singulariter non potest ... nam si ei de pretio tibi vendiderim, nec dumtaxat eo aliquid quicquam vendiderim, pretium quod accepero in negotio eo non minus ne nihil tibi debeam ex empto, nam in ea vendendo non feci pretium emptoris venditi non erit, si propter negotiationem percipitur; et sic fit quasi non vendidisse. Tibi enim vendere debetam non actionem. Et cum hereditas venit, tacite id agi videtur, ut si quid tamquam heres feci, id praestem emptori, quasi illius negotium gerim: quemadmodum fundi venditor praestat fructus vendito rati, quos sine culpa percepit.

ut alienum nomen eum imputari possit, in culpa eius arguetur. Quaedam vero, que venditor ab alio possidente pervenit in suis ex tunc accepit, ut vicem pretium vicem teneant eius. Utique et non enim actiones suas praestare debet. Sed si tractatus ut pro fundo actiones duplae ab auctore in ... accepit, praestare debet. Si tamen sine culpa desiit possidere, venditor actiones suas praestare debebit, id est vindicationes, sive ex stipulatione quae pro evictione intercessit, tradere debet cum ... edictio.

Scaevola. Hereditatis venditae pretium pro parte accepit, reliquum emptore non solvente: quaesitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur. Respondit, nihil proponi, cur non teneantur.

Hermogenianus. Venditor actionis, quam adversus principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam adversus ipsum reum quam adversus intercessores eius cedere debet, nisi aliud actum est. Ex omnibus venditor quod eo ex contractu consecutus sit, cum integra emptio restituitur, compellatur.

Labeo. Hereditatem, cum eius venditio certae titulis cum herede eius legaverat, postquam a emptore legatum propter te fuit, recte puto ex vendito te actiorum teneri ... quia ad eo convenit ut id legatum praestet emptor, nec quasi ... gratia haeredes fuit pecunia ... si ... legatario.

Idem. Si re excepto fundo hereditario venierit hereditas deinde eius fundi nomine venditor aliquid adquisierit, debet id praestare emptori hereditatis. Paulus: immo semper quaerendum quid actum fuerit. Si autem id non apparebit, praestare eam rem debebit emptori venditor. Nam et ipsum ex ea hereditate adquisisse videbitur non

secus ac si eam fundi venditione venditor non excepisset.

De rescindenda venditione et quando liceat ab emptione discedere.

Pomponius. Celsus filius putavit si iussu filius et tempore ita ... fuit convenit ut haberetur ab ea venditione, in parte filium, magis convenire debere ne si a patre solo pacto ... si similiter filius non posset liberari, quamvis nomine eius agatur ex eo pacto, ... non quasi ulterius filius maneat obligatus. Sicut pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quaeritur non quasi cum eo pactus est. Nam quod custodiri posse ita paciscendi ut is maneat obligatus non est verum: quod per unam partem contrahitum, alia in pacto accipitur non possit, ideo si ab una parte renovatus sit contractus, dicitur eiusmodi pactionem non valere. Sed dicendum est patre paciscente liberari etiam filium quo ... obiter ...

Iulianus. Si igitur ante emancipationem rursus ... pluris minoris ve emere ... simus a priore emptione ... integra est emptione, manifesta fieri emptio; atque ita constituitur posterior emptio quam nulla praecessit. Sed non possumus eadem ratione, postquam pretium solutum est, infectam emptionem facere non possumus.

Paulus. Emptio et venditio sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta. Ideoque quaesitum est, an si emptor fideiussori acceptum fecerit, vel venditor stipulatus fuerit, nuda voluntate resolvatur obligatio. Iulianus scribit ex empto quidem agi non posse, quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt. An autem fideiussori utilis sit exceptio, videndum: et puto liberato reo et fideiussorem liberari. Item venditorem ex stipulatu agentem exceptione summoveri oportet. Idemque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

Idem. Paulus notat: si emptio iterata sit, forte puta aut lanas pactus sit venditor, ne alteri, tamen emptio maneat, puto resolutionem obligationis, quae ex vendito nomine est, dumtaxat.

Iul. Cum emptor venditori vel emptori venditor acceptum faciat, voluntas utriusque ostenditur id agentium, ut a negotio discedatur et perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, ut neuter ab altero quicquam peteret, sed ut evidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conventionis valet. Emptio nuda conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit. Mortuo autem homine perinde habenda est venditio ac si traditus fuisset, ut puta cum venditor liberetur et emptori homo pereat. Quare nisi iusta conventio intervenerit, actiones ex empto et vendito manebunt.

Pomp. Si convenit, ut res quae venierit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sab. putat, aut proxima empti in factum datur.

Idem. Si id quod pure emi sub condicione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione. Cum pupillus pactus sit cum venditore, quam ante sine tutoris auctoritate ipse vel tutore auctore emerat, quibus venditori ratio obligatus fuit, tamen quod pupillus non tenebatur, renovatam venditionem efficit, ut invicem obligati sint. Quod si ante tutoris auctoritate emit, vel interveniente tutore, sine tutoris auctore emit vel e contrario, et postea cum eo sine tutoris auctoritate pactus fuit ut discedatur ab emptione, an pacto non stetur? Quid si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut saltem ipse non teneretur, sed agente eo retentionem operaretur. Sed nec illud sine ratione dicetur, quia initio neque emptio stetit, neque ... convenire eo pacto stari, quo ante captio

sistit, et maxime si nullo errore sit deceptus.

Scaev. Titius Seio agro suo vendito fecit ut emptor Seius cum agnoscere fundum venditori suo Sempronio, qui scriptus emptor subscripsit. Quaesitum est an magis post eo plus conventio perficiatur, ut a venditione discedere possit. Respondit: nec ... si ... contractu ... nihil quod suo vendente subscripsit, sed suo nomine perfecta actione teneri.

Id. Amino quidam tenuerat obvectigal rei pro venditi. Secundum usus et (?) conductor prescriptus esset, pactum fecerat ut vectigal ex solutione solutum, cum convenisset ut venditi fundo, quam tantum summa esset, per se pecuniae restandi venditionem, eique restitueret intra certum tempus: et postea summam praedii ante quam eius teneretur vectigalis reliquum fundo emptus esset, illa tamen usque ad id tempus nondum esset acceptum solutum vectigal satisfactum esset.

Id. Seius auctioni emit fundum lege dicta ut si ad diem pecunia non solvisset res inempta fieret. Seius parte pretii soluta diem functus ... filius eius pupillaris aetatis et cum aliis ... neque cum tutoribus pretium solvit in lege, ... rationibus tutelae redditis. Quaesitum est an inempta emptio esset. Respondit: si neque ... nec ... inempta videri. Emptor cum pretii ... pluries cassius petiit instrumentum et summam et eo intro ... motum pactus est cum emptus venditore ut ex pretio aliquid summa apud se remaneret, et de emptoris fidei eius ... augeretur a venditore per venditorem eam legem insertam, ut si ex die pecunia omnis soluta non esset, et venditor ex pacto vendidisse nollet, et inempta esset interea cum in usus alteri mulieri venditor superinductum in causa cum altera transegit et ... sine

-- ... quia commissio ... magis ... sicut ... ...

[illegible gloss]

nulla questio emptoris periculum pertinere. Constitutum est cum neque sic dumtaxat ... est nec omnis pecunia similiter ... suis debitoribus soluta antequam inveniretur sit. Sed si dicere velis ut ipsius pecunia solvetur, questio est utrum venditori debeatur nec id factum est antequam per emptorem non staret quominus fieret, non posse pretiorem legis parte exercitum.

De periculo et commodo rei vendite

Ulp. Si vinum venditum acuerit vel quid aliud vitii sustinuerit, emptoris erit damnum, quemadmodum si vinum esset effusum vel vasis contusis vel alia qua ex causa. Sed si venditor se periculo subiecerit, in id tempus periculum sustinebit quoad se subiecerit. Quod si non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debebit quoad degustetur vinum, videlicet quasi tunc plenissime veneat cum fuerit degustatum. Aut igitur convenit quoad periculum vini sustineat, et eatenus sustinebit; aut non convenit, et usque ad degustationem sustinebit. Sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore vasa aut dolia, consequenter dicemus adhuc periculum esse venditoris, nisi aliud convenit. Si custodiam ad diem mensure venditor promiserit, prestare debet. Prius quam admetiatur vinum, prope quasi nondum venit. Post mensuram factam venditoris desinit esse periculum, et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram vendidit, sed forte amphoras vel singula dolia. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius ait traditum id videri. Labeo contra, quod et verum est: magis enim ne summutetur signari solere, quam ut traditio videatur. Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum prestituit, nec intra diem admensum est. Effundere autem non statim poterit, priusquam testando denuntiet emptori ut aut tollat vinum aut sciat futurum ut vinum effunderetur. Si tamen cum posset effundere non effudit, laudandus est potius. Ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere, sed ita demum si interfuerit eius inania esse vasa que vino illo erant occupata, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia. Commodius est autem conduci vasa nec reddi vinum nisi quanti conduxit ab emptore reddatur, aut vendere vinum bona fide, id est quantum sine ipsius incommodo fieri potest operam dare ut quam minimo detrimento sit ea res emptoris. Si vero doliare vinum emeris nec de tradendo eo quicquam convenerit, id videri actum ut ante evacuarentur quam ad vindemiam opera eorum futura sit necessaria. Quod si non sint evacuata, faciendum quod veteres putaverunt, per corbem venditorem mensuram facere et effundere. Veteres enim propter mensuram hoc suaserunt, si tamen mensura esset non appareat vitium, ut appareret quantum emptori perveniret.

Gaius. Hec ita vera sunt si venditor cautione nova ... non sit specialiter sanctum. Si vero in contrahendo genere vina vendere solent, ut dies spectandus est quo ex quo modo venditoris tolli possint. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem prestare venditorem oporteat, utrum plenam ut et diligentiam prestet, an vero dolum dumtaxat, videamus. Et puto eam diligentiam venditorem exhibere debere ut fatale damnum vel vis magna sit excusatum.

Paul. Custodiam autem talem venditor prestare debet quam prestant hi quibus res commodata est, ut diligentiam prestet exactiorem quam in suis rebus adhiberet.

Pap. Si quis vina vendiderit et intra certum tempus degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit quominus degustaret, utrum periculum dumtaxat acoris ac mucoris venditor prestare debeat, an vero et si aliter corrupta sint post eam quam dies degustandi preterit, periculum ad venditorem pertineat, an vero magis emptoris sit soluta quidem conventione.

[illegible glosses]

venierit. hoc si tamen illud modo est fuit
sed degustata. et videtur quod diximus
ego autem arbitror sive inspiciendum sit
debere dicere emptorem manere periculum
autem ad venditorem respicere. et ultra diem
degustationis praestitum quoque periculum factum
est. Cum in aversione vinum venit
custodia tantum praestanda est. Ex hoc apparet
si non ita vinum venit ut degustaretur
neque acorem neque mucorem venditorem
praestare debere. sed omne periculum
ad emptorem pertinere. difficile autem est
ut quisquam sic emat ut ne degustet. Quare
si dies degustationis adiectus non
erit quandoque degustare emptor poterit et quoad
degustaverit periculum acoris et mucoris
ad venditorem pertinebit. dies enim
degustationis praestitus meliorem conditionem
emptoris facit. Vino autem per
aversionem vendito finis custodiae est ad
vehendi tempus quod ita erit accipiendum si adiec-
tum tempus est. ceterum si non sit adiectum vi-
dendum est ne infinitam custodiam non
debeat venditor. et est verius secundum ea quae supra
ostendimus aut interesse quod tempore ac-
cessit aut terminare eum ut tollat
vinum. certe ad amphoram adiuncte [illegible] fu-
erint dolia vacua debet advehi in.

Paulus. Si per emptorem IIII.
steterit quo minus ad diem vinum tol-
lat postea nisi quod dolo malo venditoris
interceptum esset non debet ab eo praestari.
Si vino generaliter amphorae e certo vino
quod in cella esset venierit si id admensum
est donec admetiatur omne periculum vendi-
toris est nisi id per emptorem fiat.

Pomponius. Si vina emeris exceptis ac-
idis et mucidis et ex perditis acidi
et mucidaque accipere postulas an quibus
id emptoris esset exceptum sit tam acida
mucida non venisse. namque minimus
emptor accipere non cogetur. inquinum est
impunitum venditori ut alii ea vende-
ret.

Paulus. Id quod post emptionem fundo accessit
sit per alluvionem, ut puta accepto commo-
do quoque pertinet. nam et si totus ager post
emptionem flumine occupatus esset emptoris.
sic igitur et commodum eius esse debet. Quod
venditum in modum agri cedere debet
nisi id actum est ne cederet. atque non ve-
nit in modum cederet. sed id ipsum actum
est ut cederet ultimum vel per limites in
a confinio tangit. cautione neutri
datur est et non deberet. et ideo nominatim
caveri solet ut [illegible] per quod fundo
sit tecte in modo cedat.

Idem. Necessario sciendum est quando perfecta
sit emptio. tunc enim sciemus cuius periculum sit.
nam perfecta emptione periculum ad emptorem re-
spiciet. et si id quod venierit appareat quid
quale quantum sit et pretium et pure venit
perfecta est emptio. quod si sub conditione res ve-
nierit si quidem defecerit conditio nulla est emptio
sicut nec stipulatio. quod si exstiterit pro-
culus et octavenus emptoris esse periculum
aiunt.

Idem. Quod si pendente conditione emptor vel ven-
ditor decesserit constat si exstiterit conditio he-
redes quoque obligatos esse quasi iam contracta emptione
in praeteritum. Quod si pendente conditione res
tradita sit emptor non poterit eam usucapere
pro emptore et quod pretii solutum est repete-
tur et fructus medii temporis venditoris
sunt sicuti stipulationes et legata con-
ditionalia perimuntur si pendente conditione
res extincta fuerit. Sane si exstet res
licet deterior effecta potest dici esse dam-
num emptoris. Si ita res venierit
est ille fructus emptoris sive natus erat
sive non erat ut putat
statim perfecta esse venditionem quia con-
tinet eam contracta esse. Cum in
vendendis interest utrum usum ven-
di fruendi quod sequitur sit vendas
annuo tempore quod [illegible]
in vendas. quia potest casu fructus mo-
riens nichil in herbis tuis debebit.

a — dicendo bonitatem eorum duraturam, et sic non falsum asserit ... de act. emp. l. iul. [illegible]

b — [illegible] numerare ac.

ligni autem non accedebunt fructum ... pretiosiore casu ligni in eo dederit, nec heres autem tenebitur.

Gaius. Si post inspectum pretium ante quam emptor teneret arbores vento deiectae sint, utrum emptori tradi debeant? quaero. Respondit non debere, quia eas non emit. Cum autem quando fundus emeretur deiectae sint, si ignoravit autem emptor deiectas arbores esse, venditor autem scit nec admonuit, quanti emptoris interest aestimandum esse cum fundus ad eum venerit.

Ulp. Si venditione contracta hoc ipsum convenerint, ut res periculo emptoris sit, valere puto pactum. Iul. l. xv d. Iulianus scribit, Scaevola notat, fundi nomine emptorem agere non posse, antequam fieret mensura numeratio aestimatio, aut chasmate aliove quo casu pars fundi interierit.

Ulp. Si vendita insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? Respondit: quia sine patris familias culpa fieri potest, neque si servorum neglegentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. Quamobrem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda quam debent homines frugi et diligentes praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

Paulus. Lectos emptos aedilis cum in via publica positi essent concidit: si traditi emptori essent aut per eum stetisset quo minus traderentur, emptoris periculum esse placet.

Paul. Eumque cum aedili, si id non iure fecerit, habiturum actionem legis Aquiliae, aut certe cum venditore ex empto agendum esse, ut actiones suas, quas cum aedili habuisset, ei praestet.

Paul. Quod si neque traditi essent neque emptor in mora fuisset quo minus traderentur, venditoris erit periculum.

Materia empta si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculum; si minus, venditoris: videri autem trabes traditas quas emptor signasset.

Gaius. Si vina quae in doliis erant venierint, eaque antequam ab emptore tollerentur sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum affirmavit venditor, tenebitur emptori; quod si nihil affirmavit, emptoris erit periculum, quia sive non degustavit, sive degustando male probavit, de se queri debet. Plane si, cum intellegeret venditor non duraturam bonitatem eorum usque in eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei quanti eius interest admonitum fuisse.

Lab. Si cum emptor ... rogavit ut decem pretium solveret, ... suum accipere potuit, quamvis non videtur traditus, ... possessionem retinetur a venditore, periculum aut fini ad emptorem pertinet, quod tamen sine dolo venditoris interierit.

Pomp. Illud sciendum est, cum moram emptor adhibere coepit, iam non culpam sed dolum malum tantum praestandum a venditore. Quod si per venditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit emptori potius nocere quam venditori moram adhibitam, sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. Quid enim si interpellavero venditorem et non dederit id quod emeram, deinde postea offerente illo ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi deberet. Sed si per emptorem mora fuisset, deinde cum omnia in integro essent venditor moram adhibuerit, cum posset se exsolvere, aequum est posteriorem moram venditori nocere.

Pomp. Hac ratione ... pretium more liberatur ... emptor ... causam venditor non tenebitur, sicuti convenerit ... super periculis praestetur. Cum autem mercis pretium solutum dumtaxat morae ... emptor solvere non cogitur ... a venditore ... nomine offerantur.

Hermog. Venditori si emptor in pretio solvendo moram fecerit, usuras dumtaxat

[illegible]

[illegible]

¶ Quod habuit pater de quibus pactus quod fuit in venditionibus, secundum vos. ac.
¶ Si forte uxoris stipulatione venditam suo iure ut C. de servis exportandis l. ij. et C. de
¶ quod sine ea ad lib. l. ij. ac. dicit ut ibi non ...
¶ Si non in suis civitate ... ne l. vel legatarius ... contrahere cum eo ... ac.

[illegible gloss]

prestabit nomine eius quem venditor meretricem fecit, consequi poterit velut si negotiator fuit, et pretio soluto et usuris pluris ex usuris querere poterit. De servis exportandis.

Paulus. Si servus ita distractus ne aliquo certo loco moretur, quem venditor in ea civitate esse ut possit legem remittere, et prioris voluntate commutari ne penam subeat.

Marcianus. Exportandi fuerint ab Italia, sed provinciam moram post in Italia non servus fuerit.

Paulus. Si quis hac lege venierit ut intra tempus manumitteretur, si fuerit manumissus ubi sit, secundum eius quem vendidit et voluntate perseveret, ipso iure non videtur a nomine exigendum.

Marcianus. Si minor xx annis fuerit in hac venditione et traditione ut eum manumittere minus morte traditio quam traditione ... xx annis completis manumittere non esse mutatam, quo constitutum ubi tamen patris lex eius curatio eius qui patris summo testimonio.

Papinianus. Cum ipso venditoris pretio nominibus, civitatis ... invitum esse videtur quod grave ... principium ... natura ... intellectum necessario licet quam ... minoribus ... maioribus.

Idem. Si venditor ab emptore caverit ne manumitteretur neve prostituatur, et aliquo facto ... fuerit exceptum cum ... iudicetur et excepta pena petatur, doli exceptionem ... putat obstaturam. Sabinus non obstaturam putat. Sed ratio facit ut iure nec teneat stipulatio, si non manumittatur exceptum est, nam incredibile est manumissoribus et actione non potius et effectu teneri ...

[illegible gloss]

prestituatur exceptum est nulla ratio actionis competens petendi et exigendo teneat ... quia nulla conventione ... et venditoris affectionem sequitur simul et veterum ... alias enim ... quam stipulatione placuit ex vendito esse actionem. Sed si quidem ... ita quod lege venditionis cautum est factum sit, aut non factum, non amplius placebit non alias ex vendito ... penam ... agi posse ... nisi ... quod pena promissa est ... non quemadmodum ... nisi ... non fuisset satisfactum. Si manumittam me ... quamvis ... ex minoris ... venisse videtur.

Idem. Si servus ea lege venierit ne in Italia esset, quod si aliter fuisset, convenit ... stipulationem ut pena praestaretur emptori ... et ut eo nomine iudicium ... venditor agere possit, actionis ... in penam quamvis ... consequens erit ut actenus agere possit quatenus alii praestare cogitur quamvis enim excedit pena nominatio ... quod si fuerit manumissus ... quod ne pene causa ... portaretur convenit affectionis ... rationem agentium nec videtur ... vindicatio ... minus enim ... pene non ... dignatio solam ... committat.

Idem. Quesitum est si quis servum suum vendidisset ut manumitteretur intra certum tempus ... ac postea mutasset voluntatem et emptor nihilominus manumisisset an aliqua actionis eo nomine ... ex vendito actionem manumissio fuerit mutata venditoris voluntate ...

Paulus. Si servus sui venditor ... dit ea lege ut in provincia moraretur certum ... intercedere ... emptori aliena ... lege venditionis et servus fugit ab emptore ... quemadmodum ...

[illegible gloss]

[illegible]

cio, cavit ... in fugam non esse ...
tandum ... lege ... manumitteret ...
... non ... se potest neque infugi...
... in eos ... rei ...
... emptoris ... lege ... meritus sit ...
... est ... legis ...
... in magis ... emptoris ...
... eandem legem repetierit eandem legem
suis venditoribus ... sed ... tamen si
... promiserit ... quasi
stipulatus esset si in poena promissione
actiones sunt ... manumissio in fraudem
... videtur ut ...
... esset ... manumitteret
... potior est libertas quam manumissio ...
... plane si potuerit manumitti ...
... libertate favorabilius dicetur
... quia utraque ... principio
... sicut manumissio ...
... libertas ... eam ... .

Scev. Cum venderet
Pamphilam, Stichum, venditionis ...
... ut ne eadem mancipia
Pamphila Stichus ... in eo ... venditori ...
... futuri, quasi ... pateretur post mortem quam eius libertate
... (Quaesitum est) ... mancipia
... emptore ... venditore ... quae
post mortem emptoris ipso iure libera
sint. (Respondit) ... constitutioni divi Marci
... Pamphylam, Stichum, ... q...
... manumissi non sunt liberos
non esse ... omnis manus ex
lege ... libertatis ... quamvis
manumissos fore ... constitutionis
... venditor libertate.

Explicit liber.

XVIIII. De actionibus empti et venditi.

S

S... vitia non recipiunt ... quod ...
exigitur. Item ... emptione
... pretium ... si plu-
ris interest quam res valet vel empta est.

Credidor si sciens celaret ... celavit
... non evadet ex empto actione si modo eam
rem emptor ignoraverit ... quae contra bonam
fidem fiunt veniunt in empti actionem ... sed
venditor celare ... non solum
... sed ... futuri
... quaestum ... si ...
... nulla ... fu-
turis ... emptor ... inopina
... non tenetur ... ex empto
... futuris ... sic ...
... venditor ... emptor ...
... ex empto ...
ut generaliter dixerim ... non
... fuerit ... fundus ...
... non ... venditor ... non ...
... ignoraverit
... non ... celatus ...
... ignoraverit.

Paul. Si in emptione modus dictus est et non praestatur, ex empto est actio.

Vacua possessio emptori tradita non intellegitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessione sit ... in possessione sit.

Pomp. Ratio possessionis quae a venditore fieri debeat talis est ut si quis eam possessionem iure avocaverit tradita possessio non intellegatur.

Emptor vacuam possessionem tradi stipulatus est ... ex stipulatu agit ... fructus ... quia ... vacuam quamque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur, nec in fructuum praestatione ex stipulatu ... neque ... plus debet esse in stipulatione ... pro super ad fructuum praestationem.

Si iter actum viam aquae ductum per tuum fundum emero vacuae possessionis traditio nulla est.

ua est tanquam cum est certus pretio non sit quo minus [...]utur. Si per venditorem vini mora fuit quo minus traderet, condempnari eum oportet utro tempore pluris vinum fuit, vel quo venit vel quo lis in condempnationem deducitur. Item quo loco pluris fuit, vel quo venit vel ubi agatur. Quod si per emptorem mora fuisset, estimari oportet quod sit cum agatur, et quo loco minoris sit. Mora autem videtur esse si nulla difficultas venditorem impediat quo minus traderet, presertim si omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet eius loci pretium spectari in quo agatur, sed eius ubi vinum tradi oportet. Nam quod a Brundisio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundisii tradi oportet.

Paul. Si servum mihi ignoranti sciens furem vel noxium esse vendideris, quamvis duplam promiseris, teneris mihi ex empto quanti mea interest scisse, quia ex stipulatu duple agere tamen non possum antequam mihi quid absit. Si modus agri minor invenitur, pro numero iugerum auctor obligatus est: quia cum modus minor invenitur, non potest estimari bonitas loci que non extat. Sed non solum si totus modus agri minor est, agi cum eo venditore potest, sed etiam si partes eius, ut puta si dictum est vinee iugera tot esse vel oliveti, et minus inveniatur: ideoque his casibus pro bonitate loci fiet estimatio.

Iul. Si ius testamento quod venditor damnatus sit venditori certi quod possessionis venditor vel ex empto vel ex testamento agi cum eo poterit, si testamento certum vas sese dampnatum vendere vendiderit: dicendum est agi cum eo ex empto non posse. dolum malum exceptione actor submoveri potest, quemadmodum si testamento certum vas se dampnatum dare permissi agere voluerit, doli mali exceptione submovetur, si monuerit quod dicere eum posse aut ut vendere tur.

Pomp. Tenetur ex empto venditor, etsi ignoraverit minorem fundi modum esse. Si vendideris mihi insulam et insulam certam ita emptam et ita ut in ea insula non reficias, agere ex vendito ut reficias. Si autem hoc solum ut reficias convenisset, non intelligitur emptor et venditor. Item si ut venderet scilicet et si aream vendidit emptor, et tradi et non emit insulam edificatam pretio dimidio iam in uncias venditor et ut edificias agere me posse ex vendito, et ut ea edificata in meritas quo modo emerit, augere ex re venditionis a parte superiore ex vendito me vendere constat. Si vendito sepulcrum emeris, et prius eum [...] incipiatur, ibi inferatur edificatum autem domini prius fuit accidit. Si vias aquarum in venditoris, et omnis certas in sua ita capere ut edificia per eas vendere ex empto tecum agam simili modo pretio. Si aedes suas in venditionis ita ut affirmavi res integrum suo integrum usui et eo nomine pecuniam promissa ita non accepisse ut integrum pretium solum, diminueret pecunie certis, Labeo putat et illud solum obligationum ut nisi in eo tantum idcirco sit eo integrum in pecunia debeat et est verum quod in locatis colonis Proculo Sabinum dixisse venire videtur. Si ut venditor tantam agere mihi laudante potestatis sint fundo cum adquirere futuram voluntas in quo est cum tenere pretio supra acquirere futuram non potest domino vicini fundo non fundo. Si ait ibi venditor et emptor accepisse dicendo quod idem tenetur utriusque nomine quod utrius qui rei unius venditor obligatus sit. Si fistulas vendidit emptori fructu venditor, sicut pater tenebitur. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto eo nomine actio emptori competit, nam et dolum malum eo modo extra non oportet ut quamvis pretium se esse promissum venditor et emptor pretium oportet.

[illegible gloss]

terit. Si venditor sciens obligatam aut alienam vendidisset, adiectum sit nec eo nomine quicquam praestari, aestimari oportet dolum malum eius quem semper abesse oportet in iudicio empti quod bonae fidei sit.

Idem. Fundum cum venderes [illegible] usumfructum [illegible] remansurus esset sicut [illegible] usumfructus [illegible] ut moriatur [illegible] quod praestare [illegible] sit seu.

Paulus. Si mihi [illegible] tradideris [illegible] ut [illegible] quod [illegible] ex empto actione [illegible] quam praestare debebis.

Pomponius. Si [illegible] ex fundo emerit tollere [illegible] ex vendito agi [illegible] potest ut eas tollat.

Ulpianus. Nomen novum ut [illegible] obligationes [illegible] venditor obligatum [illegible] ex vendito [illegible] duas esse actiones [illegible] quod si plus [illegible] quam [illegible] actionem [illegible] obligationem [illegible] duas [illegible] praestare debere.

Idem. Ex empto actione [illegible] emptoris sciendum est [illegible] id quod praestare [illegible] venditor [illegible]

Exigitur quod praestare venditorem oportere convenit; tunc excipiuntur quae naturaliter [illegible] potestate. Et in primis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est tradere: quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit et emptorem dominum; si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat, si modo pretium est numeratum aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris facere cogitur.

Redhibitionem quoque contineri empti iudicio et Labeo et Sabinus putant, et nos probamus.

[illegible] quam venditor [illegible] praestare quam [illegible] solet [illegible] ut oportet.

Et si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verum ex empto competere actionem ad resolvendam emptionem, et pretio restituto mulier reddatur.

[illegible] nomine [illegible] ex empto agi posse [illegible] ex empto [illegible] emptori.

[illegible] si nullus [illegible] nomine [illegible] emptionem [illegible] actum est [illegible] ex empto agendum esse [illegible] quia [illegible] venditor [illegible]

Certe si ignorans vendiderit fugitivum, non esse praestare emptori oportere [illegible] fugitivum [illegible] praestare debere [illegible] ex empto actionem esse [illegible] emptori [illegible] possessio.

[illegible] ex empto actione [illegible]

[illegible gloss]

hec omnia. i. pro ea q[uod] infixit in ac[tione] ex empto. cu[m] ex hac ac[tione] possit agi. si venditor ex eo i[d] no[n] queat ut hab[ere] licere. ut C. e[od]. l. ut possit rei vendite traditio. et si no[n] traditur ex empto venditor defendere ut C. e[od]. t. i. fin. Item si quis vendat ignoranter servum furem vel fugitivum noxium vel non solutum ista ac[tione] agi. ut C. e[od]. l. servum. Item agi p[ot]est ac[tione] de ex empto. vel dupla promittat. ut in ed[ilium] edic[to] edictum. et si noluit. et q[uod] assidua. vel si ag[it] cu[m] aliquis prior s[ed] aliqd sit consecutus agendo postea consecutum deducet id q[uod] prius fuit consecutus

a — i. actio sequitur loco posita p[ro]p[ter] alia[m] cau[sam]. vel actu[m] contractu[m]. no[mi]ne sequitur. ut C. de cautio[ne] nu[mmorum].

— Facta collatione omnium edic[torum] casum sequitur sive h. et sic sedin. Jo. si q[ui]s venditor ex toto p[re]stiterit forte q[uia] no[n] cavebat. vel forte q[uia] n[on] esse eum fugitivu[m] cavit. et convenitur in eo q[uod] no[n] tradit. vel q[uia] noxis solutus no[n] sit deducto eo q[uod] p[re]stitit in residuo fiet condepnatio. idem videbatur et si cavit et modo q[uia] no[n] tradit. vel q[uia] noxis solutus no[n] sit convenitur. q[uia] tamen faciat cavisse. quantu[m] q[uia] no[n] cavit solvisse. s[ed] no[n] e contra. na[m] si cavit nil a[u]t[em] sit deduc[tum]. si no[n] q[uia] no[n] cavebat. et p[re]stit[erit] deducet s[ed] q[uod] p[re]stitit. si postea conveniatur.

b — i. aliq[uis] harum cautionum.

c — i. decedo. no[mi]ne p[ro]missio. s[ed] no[n] dato pl[us] ei fiat dato q[uam] p[ro]missio. al[iter] et ibi s[ed] aliud dicit q[uod] p[re]stita p[re]iudicet de dicimus sin iudice no[n]. s[ed] ex empto agente ex causa condepnatione toll[itur] ex. contra alii constituit. sic cu[m] certa fecit nullo deducto decessi. i. nullo manente q[uod] n[on] sit factu[m] soli p[re]iudicii condepnato fiat p[ro]ma illorum est.

pretium integrum p[ro] diuitian[?] opporteret [?] ue[n]ditor ait. p[ro]p[ter] omnia hec satis esse q[uod] p[ro]missum e[st] pretium i. sequentib[us] actionib[us] deducto eo q[uod] p[re]stitum e[st] ut certum ut s[u]pra... recte ait. si q[ui]d per eum no[n] p[re]stetur cuncta sunt fiat nullo deducto condepnationis facienda. Item ait ep[t]ori e noxali iudicio co[n]dempnato ex empto actione id tantum co[n]sequitur. quanti minimo defungi p[otu]it ut[ilitatem] [?] putat. et si ex stipulatu agetur sive defendit noxali iudicio sive no[n]. q[uia] manifestum fuit noxium fuisse. nichilominus ut ex stipulatu ex empto agere possit. Item Neratius ait. venditorem tenere tradere debere prout emptori ut inuitu[m] deposcere potior sit. s[ed] ut[ilitatem] pret[ii] nec inventa traditione sit supra impossibile emptori fuerit. ideo ei ig[itur] ex empto actionem sibi competere. Cassius ait eum qui ex duple stipulatione litis estimationem consecutus esset alii re nomine de qua in venditionibus cavere solet nichil conseq[ui] posse. Iulianus aut[em] desiderate non dupla ex empto agendum putavit. Idemque et ex apostolis mutuum ait. si quis fundum certa[m] [?] vendiderit ut intra xxx. dies dupla promitteretur postea nequid p[ro]stetur emptori. hec fieri in[tra] tractatum diem non desideravit tractemus non teneri venditorem fugientes alienum vendiderit tu[n]c est hec fit ut pupillo et p[ro] here[de] eius emptori heredem liceret. Si aut[em] alienum sciens vendidit dolo inquo non caret. ideo empti iudicio tenebitur. Sed utiq[ue] Iulianum verissimam esse arbitror. inpignoris emptorib[us] quamq[ue] nasciuntur auctoris vendi[to]r dunt h[ab]ere eam eviction[em] tenetur ac[tio]ne des[ider]at nec ad pretium restituendum ex empto actione. hoc enim multis constitutionibus effectum est solum plane vendito[r] p[re]ditorem q[uam] reprimitur de dolo. si non reprimitur sciens tamen sibi non esse obligatam. ut non esse eius quam obligavit vendiderit tenetur ex empto q[uod] tradit ei[?] cum p[re]tium p[re]stare vendi[to]r debet. ostendit. Sed quod si venditor et agentibus quod dixit. omnia que que dixit ius mere distracta sic quamquam sequenda sunt ut tamen cautionis nomine non in duplum teneantur sed in hoc tamen obligentur ut emptori rem habere liceat. et non solum p[er] se sed p[er] omnes. Cassius ait. si heres [?] venditor videamus quid debeat ait p[re]stare sinimuerit [?] intercedere arbitrio iudicis hoc pollicetur per se venientesque personas actione non fieri quominus rem habere liceat. in personis non per se sive videtur id p[ro] curare ne omnis avocat pronunte sicut certa res est. sive stipulatio interposita est ex stipulatu non tenebitur. Sed uti[que] d. sed. Si aperte venditor permittat per se heredemque suum non fieri quominus rem habere liceat per se defendi ex empto eo inter quem non cumque emptores interest. veterum ut pretium reddat tenetur [?] Sunt et alia de dictu[m] si aperte invenitur ex p[ro]ferimur nichil evictionis nomine p[re]stiturum ut pretium. Quod debeat ei cum venditore utilitate non debebit neque enim bene fidei contractus hanc patitur conventionem. ut emptor de mittere et pretium venditor retinet. Innisfore [?] in quos si q[ui]s condictis supsi pleptas [?] conventiones recipiet quemadmodum recipitur ut venditor numos accipiat quamvis merx ad emptorem non pertineat. veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus. aut indaginem plagis positis a venatore. aut pantheram ab aucupe. nam etiam si nichil capit nichilominus emptor pretium p[re]stare necesse habebit. Sed in supra scriptis conventionibus contra dicendum. nisi forte sciens alienum vendidit tunc enim secundum supra nos relata ulp. sunt dicendum est ex empto eum teneri quia dolo facit.

Celsus. Si iactum retis emero et iactare piscator noluit incerti eventum estimandum est. Si quod extraxerit piscatorem reddere mihi noluit id estimari debet quod extractum est.

Ulp. Titius Xv. mensis cuiusdam sciens quid

d. t. l. xx. v. f. quam venditorem de traxit emptori ut ex quidem licere. nunc aut[em] quid in hac convenientia dicit. at. addi.

mittere. iam ad pretium teneatur. sec[undum] Jo. vel ut ei sed h. de pact. l. i. et reponebis h. et s. e. l. ex empto. s. i.

— i. indirecte.

— i. e. in p[ri]n[cipio] s.

— ut et s. e. l. ul. s. i. in fi. et et de edil. e. hu. ei.

— si n[on] p[ro]misit. q[uia] no[n] p[ro] se ita e. ut et t. de evict. l. nave. ac.

— i. q[uia] constat vale.

— Cum no[n] p[ro]missum sit, promittere ut ut. et q. in ... qui vero ... qui simpl[e]x. ut i. de. h. o. i. stipul[atione] ista p[ro]mittere conte promissio et sic est co. i. de. u. o. stiplo illa. s. si si quis promittat. et s. q[uo]d si ... q[uo]d no[n] valet solum eorum si quis inter aliquam vendit. p[ro]mitte in h[oc] heres eius ex na[tura] con[tractus] in duobus p[ro]cedit. ex quo de evict. no[n] ... supplementum. vel e h[abere] recta no[n] e simplex ab inutilium obligatione ut i. de. h. o. in si. s. et quis spondet. ar. p[ro] bar[?] solutione i. de usu[fructu]. si stipulat[u]s sit. et s. px. cu[m] in tali p[ro]cedunt tali contractu in p[re]sentia[m] p[ro]mittis hec hec de tua vel de aliena re. si quid de ... nulla p[ro]missio vel i. dia. n[on] obstat s[ed] de in ead. l. s. si quis forte vel q[uod] vendito[r] p[ro]cessit. tamen no[n] teneri q[uo]d ad id ut ex p[re]cedentibus et sequentibus ibi apparet. nam intelligo ibi distractum ab alio non aut si amic[us] ita fuit fe[cit] ut de evict. no[n] teneat. vel in h[oc] p[ro] duo vendito si no[n] p[ro]pter h[abere] licere promittis. si quid de te[?] ac[tione] pan[?] ut id ut p[ro]missum no[n] in convenias. ita e simplex ab inutilium obligatio. alioquin sine p[ro]ceditur ad te nulla e p[ro]missio. et si nichil convenit no[n] ...

— i. ab eviction.

— i. ex illa stip. hic hec

— Qua[m] ad pau[lum] s. h. ... si

— u. t. s. ul. te.

— vel generale.

— ut vide. lat. ... ut d. ul.

— Item h[oc] dic[it] illa totina. si v. q. dixi. s. e. l. ii. in fi. ii. io in p[ri]n. act.

— i. pactu[m].

— i. s. in casib[us] sequentib[us].

— i. s. no[mi]ne eviction[is]. s. si ex empto. i. h[oc] q[uo]d de nullo est venditor ut si cavcat.

— i. n[on] ad pau[lum]. ut i. e. l. s. q[uod] aut[em] at.

— Decay [?] istion. s. ut io de tol[le]re teneat q[uia] aliter non tenetur. contra vel. et de evict. et de distract. p[i]gn. no[n]. de. l. i. et ii. et sic h[oc] legib[us] novis. ut sub. t. c. di. ob. evict. pign[oris] depul[sum] ext.

— i. s. qui p[ro] se et suos an p[ro]misit h[abere] licere. tamen dix[it] ne teneret que causib[us] ag[itur] a[d] pauperem. ut h[ic] dicit. convenit. Ducit te. n[on] te. et ei in p[re]dictis causib[us] tenebit ad id re tu sive exponat secundum quod ... s[ed] si q[ui]s pro ...

— i. q[uod] h[ic] est. s. e. l. s. iul. ... s. e. l. de s. f.

— i. s. ad idem. s. s. si dixit aut p[re]stan[dum] no[n] de evict[ione] ac.

— i. s. ad. l. aqi. quadmod[um] s. s. vel s. fo. ubi materia l. aqi. no[n] sit extimatio ... s[ed] ex cep. sit ut h[ic] dicit. ac.

— no. h[ic] dist[inctio] inter act[ionem] quanto minoris aut ex empto. na[m] in illa agi[tur] tam minoris ex emptor. si sciunt ut h[ic] s[ed] ex empto quanto minoris valuit tempore contract[us] ... ut ... h[oc] ... non placet ut ar. et e. l. s. p[ro]tin[us]. ... in illa ag[itur] quanto minoris valet. s[ed] ubi no[n] eo ex empto si quanto minoris ... ut ... totum ex emptoris ... quanto minoris tenet ibidem ... necesse ex empto si ... ut i. de exc[eptione] rei iudi[cate] l. si is qui.

Iulianus

a — Quod facile evenit ... [gloss illegible]

b — Cum vero ei ... [gloss illegible]

aut ignorans vendidit differentiam facit in condemnatione ex empto. ait enim qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, siquidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem; si vero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta quae ex ea emptione emptor traxerit praestaturum ei; sive aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, sive pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonea venisse erit praestandum. Item qui furem vendidit aut fugitivum, siquidem sciens, praestare debebit quanti emptoris interfuit non decipi; si vero ignorans vendiderit, circa fugitivum quidem tenetur quanto minoris empturus esset, si eum fugitivum esse scisset; circa fugitivum quidem, quia habere non licet, et quasi evictionis nomine tenetur venditor; furem autem habere possumus. Quod autem diximus quanti emptoris interfuit non decipi, multa continet, et si alios secum sollicitavit ut fugerent, vel res quasdam abstulit. Quid tamen si ignoravit quidem furem esse, asseveravit autem bonae frugi et fidum et carum vendidit? videamus an ex empto teneatur. et puto teneri. atqui ignoravit; sed non debuit facile quod ignorabat asseverare. inter hunc igitur et eum qui scit interest, quod qui scit praedicere debuit furem esse, hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem. Si venditor dolo fecerit ut rem pluris venderet, puta de artificio mentitus aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut praestaret emptori quanto pluris servum emisset, si ita peculiatus esset vel eo artificio instructus. Per contrarium quoque Iulianus scribit

cum tutori ... decessisset relicto herede filio, et res quasdam ex hereditate et instrumenta et mancipia in illius quidem subtraxisset, quibus subtractis quasi minimo facile valet hereditas, ut sibi ea venderetur persuasit, an ex vendito iudicio teneri possit? et ait Iulianus competere actionem ex vendito in tantum quanto pluris hereditas valet, si hae res subtractae non fuissent. Item venditor solet ... si in huiusmodi specie ostenderit fundum, cum emptor sciret fundum pluribus municipibus legata debere, in tabula quod conscripserit uni municipio deberi, vel ex praelegato designavit, siquid tributorum aut vectigalis indictionis fuit, quod nomine ad ... collationem praestare oporteat, id emptori dare facere praestare oportere ex empto cum teneri, qui decepisset emptorem. quaesitum est, cum in facto proponeret tutores hoc ignorasse quia tutores pupillare vendebant, quod certum autem tutor pupilli praestare debeat; et siquidem ipsi tutores vendiderint ex empto eos teneri nequaquam dubium est; si vero pupillus auctoribus eis vendiderit, intantum teneri inquantum locupletior ex eo factus est, tutoribus vero in aestimationem pretii condemnandis, quia nec transfertur in pupillum pro rubricate hoc quod dolo tutorum factum est. Offerri pretium ab emptore debere, cum ex empto agitur, et ideo etsi pretii partem offerat, nondum est ex empto actio: venditor enim quasi pignus retinere potest eam rem quam vendidit. Utrumque si pars sit pretii solvenda et ... tamen cum ei nomine consequetur ad pretium, tamen ex empto agere ... quod numeravit, ex empto ... quod numeravit per doli exceptionem. Si fructibus iam maturis ager distractus sit, et fructus emptori cedere, nisi aliud convenit, exploratum est.

[illegible gloss, upper left]

Suanius fuit agere pro eo conuentus un-
quem euicerit quanti uenerit ... et inspecta
is ... usque nouatum con-
uisse proponitur. Si igitur preterea
uenditor nomini tali est actio emptori
parandi est duplum infecerit ... aque per
pluuie arcende uel agit uel mediatum
quam aut clam. Item si igitur ex opio-
nibus uel uectigalis uinitatur uel na-
uium quantum est emptori prestaturum
et sicut de peculio ... fuerit tum
sicut erit uenditore. Certum si
... in quo nonaginta iugera erant
uenditori in lege emptionis tantum est in
fundo centum esse iugera ... nisi
... manifestetur .x. iugera abu-
... placet ... ui
... ex ... ut sicut ... uen-
ditor ex empto ... quod ... eius
... .x. iugera ...
... non ... uenditor ex empto ...
... non ... Certum ... ut ...
... ex causa ...
... ex ...
... ad ... Cum
... autem ... empta ... soleret
non solum ... culpa ... ar-
bitrium ... Celsus .l. viii. d. scribit.
... ut uenditor ... inte-
... exigat ... emptori ... non solum
... culpam ... deberet.
Item ... scribit fundi quem ...
... uenditori
... in ...
... ad
... quatum ... tum ...
... eius id tum emptori ...
Quod si in fundus totus ad iu-
dicatus est ... emptori ... tum
... ille soluat ... ob
... ut ... natus est ...
... quantum ... pe
... ...

... in ... pro ... emptori ... est
... lex ... emptori quem
... fuerit ...
... regionibus ... uti ...
... sine dubio ... quam ...
... iudicata est emptori ... teneri ...
Si igitur ... uenditor ...
te ... ut quasi ... iure ...
... quasi ... agrum
legata ... nec ... in
... Item si
... emptori ...
... ex ... emptori ... est ut ...
... Item uenditor
... uenditori ... quem
... ut ...
... quanti res ... ...
... post diem ... emptori
... ex ... cum ...
... emptori ... aut ac
... ut ... possessio ...
... solum ... uendita
... ex
uenditor agendo ... Item
... contractu ...
sicut ... emptori ... est.
... cum ... ut ... et ex
uenditor ... Item si in
... quod ... sit ...
... ut si ... in
... uenditor ... emptore
uelle ... amplius ... ut
Et sicut ... in ...
... ex uendito ... oportet ... sine
sine culpa uenditoris morte obierit.
Item si ... ut ... lo-
cupletior ... ex uendi-
to agi posse ut ... Sed et si emptor
... et uenditor ... uenditi
emptori ... eius ... ue-
... pretium ... uenditori
... emptoris ... pro ... ue-

[illegible gloss, lower margins]

dixisset venditorem esse, ex vendito agendo partem eius quod pluris venditoris sit consequitur.

Si procurator vendiderit et caverit emptori, quaeritur an domino vel adversus dominum actio dari debeat. Et Papinianus libro III responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit. Ergo et per contrarium dicendum est utilem actionem ex empto domino competere.

Item Iulianus libro XV refert: si convenerit ut pretio non soluto venditori duplum praestaret, inutilem esse stipulationem in ea adiectam quod usuram legitimam excedit, cuiusque conventionem esse aut [illegible] non fenus illicitum contrahitur, sed lex contractui non improbata adicitur.

Si quis collusione procuratoris mei a me emerit, an possit agere ex empto? Et puto locum non habere, ut aut stetur emptioni aut discedatur.

Sed si quis minorem XXV annis circumvenerit, huic actionem dabimus actionem ex empto ut dictum in superiori casu.

Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere constat contractus: nam qui emit obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat.

Si venditor habitationem excepit ut inquilino liceat habitare, vel colono ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Servius putat ex vendito actionem. Denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem agere posse venditorem ut ex locato cum colono experiatur, ut quod fuerit consecutus emptori reddat.

Et haec in distractione et legatione ita esse edictum solere dici, quae quasi pars aedium vel propter aedes habentur, ut puta putealia.

Pomp. Quo puteus operitur.

Ulp. Labeo: salientes fistulae quaeque salientibus iunguntur, quamvis longe extra aedificium excurrant, aedium esse; item canales; pisces autem qui in piscina sunt nec aedium nec fundi.

Pomp. Nonnumquam etsi pupilli aut [illegible] tantum ea quae defixa sunt.

Pomp. Fundi nihil est nisi quod terra se tenet; aedium autem multa esse quae aedibus affixa non sunt ignorari non oportet, ut puta seras, claves, claustra. Multa etiam defossa esse, neque tamen fundi aut villae haberi, ut puta vasa salsamentaria, torcularia, quoniam haec instrumenti magis sunt, etiamsi aedificio cohaerent. Sed et vinum fructus perpetuo villae non esse constat.

Fundo vendito vel legato sterquilinium et stramenta emptoris et legatarii sunt, ligna autem venditoris vel heredis, quia non sunt fundi, tamen si accedente consensu sit fundi [illegible]. In stercore autem distinctio tenetur: quod praeparatum est ut stercorandi agri causa comparatum sit emptoris sequitur, si vendendi, venditoris, nisi aliud actum est; nec interest in stabulo iaceat an acervus eius sit.

Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur, item crustae marmoreae, aedium sunt. Retiacula circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia vel vela aedium non sunt. Ea patet si in actu praestentur, et quamvis positum in aedificio sit, non tamen aedium videntur esse.

Si vinaria cella excipiantur in venditione, placuit esse vina quae exceptis sunt, ut arcula certa sit aliqua cella, et esse ut vina cellas contineant. Vis silicia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis caesis cautum, quae nisi specialiter venierint, ad emptorem non pertinent; neque enim magis rudimenta caesa aut tegimentis aut terrena caementum est venditori quam ceteris quae sunt priora.

Labeo generaliter scribit: ea quae perpetui usus causa in aedificiis sunt aedificii esse, quae vero ad praesens, non esse aedificii, ut puta fistulae temporis quidem causa positae non sunt aedium, verum tamen si perpetuo fuerint positae, aedium sunt.

id est rustica, scilicet instrumenta pro urbano quae continent [illegible]
id est instrumenta quae claudunt domum vel aliquid ei [illegible] hostia [illegible] de nocte ponebant causa ad claudendum.

id est instrumenta quibus fenestre vulgo dicuntur [illegible]
in substentaculo quodam.

[illegible]

castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata aut que terra continentur quamvis non sint affixa, edium esse constat. Item constat sigilla, columnas quoque et personas ex quorum rostris aqua salire solet ville esse.

Ea que ex edificio detracta sunt ut reponantur, edificii sunt: at que parata sunt ut imponantur, non sunt edificii.

Pali qui vinee causa parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt.

Labeo. Granaria que ex tabulis fieri solent, ita edium sunt si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis et cesis cedunt. Tegule que nondum edificiis imposite sunt, quamvis tegendi gratia adlate sint, simul rutis et cesis habentur. Aliud iuris est in his que detracta sunt ut reponerentur: edibus enim accedunt.

Gaius. Veteres in emptionum venditionum appellationibus promiscue utebantur.

Item et in locatione et conductione.

Paulus. Si sterilis ancilla sit cuius partus venierit, vel maior annis L, cum id emptor ignoraret, ex empto tenetur. Si ipse venditor nesciat, detrimentum facere tenetur ex empto; quod si ignorans non petivit, quod forte liberum putavit, non tenetur. Quamvis supra diximus cum in corpore consentiamus, emptionem esse, tamen venditorem teneri quatenus interest non esse deceptum, quamvis venditor nesciat, veluti si mensas quasi citreas emat que non sunt. Cum per venditorem steterit quominus rem tradat, omnis utilitas emptoris in estimationem venit que modo circa ipsam rem consistit: neque enim si potuit ex vino puta negotiari et lucrum facere, id estimandum est, non magis quam si triticum emerit et ob eam rem quod non sit traditum familia eius fame laboraverit: nam pretium tritici, non servorum fame necatorum consequitur. Nec maior fit obligatio quod tardius agitur, quamvis crescat, si vinum hodie plus sit, merito, quia sive datum esset, haberet emptor, sive non, quoniam saltem hodie dandum est quod iam olim dari oportuit.

Cum sit in mora venditor ut eum conductum ea summa habeam ex vendito eo nomine in actione est quasi imputare pretii causa sit.

Sed si stipulatus fuerit venditor ut mihi aliquem quam nunc venderes actio eo nomine ex vendito est si a venditoribus [illegible].

Cum dominus venderet, excepit sibi habitationem donec viveret aut in singulos annos decem: emptor primo anno decem maluit prestare, secundo anno habitationem prestare. Tres mutande voluntatis potestatem eum habere singulis quoque annis attinet prestare, et quamdiu in patris sit, actionem prestare petitionem non esse.

Iulianus. Si in qualitate fundi venditor mentitus sit, non in modo, tenetur emptori: pone enim dixisse eum quinquaginta iugera esse vinee et L prati, et inveniri plus prati in quo venierit omnia C iugera.

Item. Si quis servum quem cum peculio vendiderat manumiserit, non solum eius peculii nomine quod servus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum que postea adquisierit tenetur, et prestare debet quidquid ex hereditate vel adquisierit, ut Marcellus notat: illa prestare venditor ex empto debet que haberet emptor si servus manumissus non esset. Non continebuntur igitur que si manumissus non fuisset adquisiturus non esset.

Iulianus. Si servus in quo usus fructus alienus erat fundum emerit, antequam pecunia numeretur capite minutus fuerit, quamvis peculii solius actionem ex empto non habebis propter capitis deminutionem, sed intentionem actionis adversus venditorem [illegible] capitis deminutione, nec intererit an solvas an fructus ex peculio quod ad te pertinet, nam utroque casu actionem ex empto habebis. Servum tuum imprudens

[illegible]

actum venditi emi. Et ex peculio quod ad te pertinebat Titium comparavit, quia non videor esse te eum vendidisse Titium in eo casu dixi. Sed si quidem meum negotium gessisses, nunc etiam tecum actionem de peculio Cassius vero opinatur, Sabinum rettulit in ea ego quaestione fuisse. Celsus. Servo vendente Titium fideiussorem venditoris omnia praestare debere in quae obligatur fideiussoris nam in omnibus actionibus sic tenetur ut emptori eadem consequatur quae a venditore consequi debuisset, si vina peculii taratia omnis non temperavit.

Idem. Qui pendentem vindemiam emerit, si uvas legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium exceptione uti poterit: si ea pecunia de qua agitur non pro ea re petitur quae venit neque tradita est. Ceterum post traditionem sive lecta uva calcare sive mustum evehere prohibeatur, ad exhibendum vel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

Alphenus. Si quis fundum civi vendiderit dolia quae in fundo erant et affirmaverit accessura dixisset quamvis ibi nulla dolia fuissent, tamen dolia emptori debebit.

Paulus. Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet: veluti si fundum dolia accessura dixisset, non quassata sed integra dare debebit.

Iulianus. Pretia in venditione convenit ut aliquid faceret, quod nisi fecisset poenam promisit. Sed venditor antequam poenam ex stipulatu petat ex vendito agere potest. Si consecutus fuerit quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summovebit. Si ex stipulatu poenam consecutus fuerit, ipso iure ex vendito agere non poterit nisi in id quod pluris eius interfuit id non fieri.

Idem. Cum in fundo legata erant Titio, emptoris ab herede emit actione exceptione

re potuit, sicque emptor pretium consequeretur.

Africanus. Servus quem mihi cum peculio vendideras furtum mihi fecerat eius rei quam subripuit inveniat in dominio? eo nomine retentionem ex peculio meo habiturum. Ait idem ipse invito ob id factum minutum esse peculium eo scilicet quod vitio eius erga mea sit factus. Nam et si tradimus furtum infectum, aut condictionis eo nomine de peculio non habere, aut eatenus habere quatenus esse furtiva ac tum peculium futurum tu in opposito retentionem me habiturum; sicut peculium penes te sit, ut quod plus debito solutum posse me condicere, quod condictum nummos quos servus iste mihi subripuisset. Nam igne eos furtivos esse quasi peculiares eadem... consumpsisset, et eo nomine in adversus te competere quod meos sine causa ad te pervenirent.

Celsus. Si sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam priusquam evincatur utiliter me ex empto acturum putavit in id quanti mea intersit meam esse factam; quamvis enim alioquin verum sit venditorem hactenus teneri ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum qui sciens alienam non suam ignoranti vendidit: idem maxime si manumissurus vel pignori daturus vendiderit.

Neratius. Si servus quam exceptio praeter ceteram vim accepta fuerit quam eius custodire debuimus, tunc periculum est ut nec amplius quam actionem persequendae eius pretii nomine emptori oportet, quia custodiam adversus vim parum proficit. Actiones autem meas non solum arbitrio sed et periculo tuo praestare debeo, ut omne lucrum ad dispendium te sequitur, non solum quod ipse per eum acquisiit, praestare debeo sed et id quod emptor latius sibi traditum suo acquisiturus fuisset.

Celsus. Cum in venditione rem emptam non domino cum emptio venditio sine dolo

hoc est de extraneo qui et non potior est possessor

¶ Sic tamen duo ab eodem domino ... ut C. de rei vin. l. quotiens ... ad id quod dicitur hic ...

m. fieret traditaque est. Siue autem ab eodem emimus siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est qui prior ius eius apprehendit, hoc est cui primum tradita est. Si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

Ulp. Si quis a me oleum quod emisset adhibitis iniquis ponderibus accepisset ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus propositis, pro se dicam venditorem sibi venditione operare quod plus est petere, quod vero ipse dedit, ergo et emptorem ex empto actionem habere quatenus eius interest.

Iav. Et summo pretio pluris lites empte sunt, res extinguitur ex empto, ut dico agi potest.

Id. Si sterili uendito inquirente in genere captione ex empto erit actio.

Id. Si quis fundum emerit et qui per eum fundum eundi agendi ius non esset, et uenditor de itinere actuque uincendi sit, ex empto habebit actionem, licet emptio pulatio de euictione non committatur, quoniam non est de iure seruitutis interactionis pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

Paul. Venditor domus antequam eam tradat damni infecti stipulationem interponere debet, quia antequam uacuam possessionem tradat custodiam et diligentiam prestare debet, et pars est diligentie custodie hanc interponere stipulationem: et ideo si neglexerit tenebitur emptori.

Id. Sicut equum est uenditori emptoris dolum non prestare, ita non est equum ei esse presidium uenditoris sui dolum prestare.

Cels. Si uenditor ipsius dixerit peculium ei esse x. neque quicquam accepturus emptor sit, tenetur de toto pretio: nisi hoc actum est ut duntaxat decem prestaret. Similiter sit pretio x. et tale fuisse ut tantum peculium haberet. Si per emptorem steterit quominus res traderetur, pro cibariis per arbitrium

indemnitatem posse seruari Sextus Aelius, Drusus dixerunt, quorum sententia iustissima uidetur esse.

Firmius a Proculo quesiit si de plumbeo castello fistulas emptor ... ducere in equum ... actionibus construct... an edium esset. Ille rescripsit referre quod actum esset. Quod ergo siue ... ex ... uenditor agitauit, ut plerumque ... rebus euenire solet, non ... ut in suo ... incluse edificia presto eius esse existimentur.

Mod. Quero si quis sciens fundum uendiderit, quod reliquum non uenditam esse uideatur, quod in ... ipse possedit, sciens tamen a ... partem certam se non possidere, nec certiorauit emptorem, an ex empto iudicio teneatur. Cum his generalis adiectio ... spoliat nouit quecumque neque excipere debeat, ne aliquis ... emptor decipiatur, quod fortasse sibi cognouit ut emptor non esset ut minoris emptus esset. Sic eruditus ... certo ... sciens apud ueteres sit relatum ... quod sic excepit, seruitutes si que debentur, debebuntur, rerum iuris auctores ... sciens uenditor quibus ... seruitutes debere ... emptorem exceptio ... teneri debere. Quoniam his generalibus exceptio non ad ea pertinet debeat uenditor quod nouit queque spoliat excipere potuit et debuit, sed ad ea que ignorauit et quibus emptorem certiorare nequiuit. Secundum mod. sed si quo ... uenire di emptoris causa uenditor iniuste de qua ... exceptio actione conueniri posse.

Pomp. Quintus Mucius scribit dominus fundi de predio arbores stantes uendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et traderet nolebat. Emptor querebat quid se facere oporteret et uerebatur ne eius arbores non uiderentur. Sed pos. arborum que in suo ... coniunctum non est separatim corporum ... et ideo ut dominus spoliatur arbores uen-

¶ Hoc de rei uin. ... et de rei uin. l. si ag ... et C. l. ... ac.

¶ loc est ... ad modum castelli ubi ... ad aquam ... ut C. ac.

Si per eum ab eo aquae ductum per domum tuam tenere constitutum ad domum meam, ut per quam ductum sit, ... quamdam summam, puta x. post ... aliam domum meam ... aquae ductum ...

Si cum eo cum ea sua alienatio ... nomine emptore ... ut ... de ... [illegible]

... dicatur emptori non praestari, sed excepto iure actionem.

Paulus. In venditione super annua pensitatione pro aquae ductu infrastructo nihil commemoratum est: deceptus ob eam rem emptor ex empto actionem habet, cum quaeque fundo venierant ob pensionem ... ex venditione impensis ... tenetur.

Paulus. Si dominus venditoris ... pro modo quo auctor pronuntiavit, et auctoris unius pro certo ... et alii augmentum cuius in modo ex superficie fluminis unius c. iugera alii cc. venire non praestaret eiusque in modo cc. x. invenirentur, si in modo x. desunt, et de his apud Labeonem relatum est, sane exceptio doli mali venditori proficiat sit, ut ... utique si exiguus modus fuisse desit, et plus invenies ... quam repromissum est, an non sufficiat dolo quia ... nec ... plus in modo agri invenitur quam auctor ... dictum est ad ... venditoris sed ad emptoris pertinet et ut tenetur venditor cum in minore modo invenitur, in ... ne nulla querela sit emptoris in ea re fundo ... inveniatur ... quem in empto cum ... dus ... eo post eum ... modus fundo agitata est et ... duos ... uno pro ... dicat ... x. ... xv. ... tenetur ... tenebitur ex empto actione quibus emptori ... xv. ... in ... est ... superius casibus ... cum ... sit ... pretio ... et ... emptori ... pro ... per qualitatem ... referri.

Idem. Titius cum decederet Seio Stichum ... Arethusam ... fideicommissi ... et ... ad libertatem perducere ... legatam fidei ... ad se pertinere noluisset, nec ... ea ... mancipia

... sed in ... ut ... nulla commemoratio ... fidei ... et ... emptore ... cum ... manumissionem ... Arethusa manumittitur, et ... quae sui ... voluntate ... fidei ... libertate petisset, ... propter ... emptore ... dixisset ... fuit manumissam Arethusam, quae ... nolle se partum eius emptori ... respondebat cum emptor ... vendidit ... emptoris ... Arethusae, quae ... repeterent ... respondi ... quo ... Arethusa ... ad rescriptum ... constitutionis ... emptorem ... emptori ... post manumissionem ... venditore ... ex ... manumissam esse ut ... manumissam esse quae ... actione ... quaero quae ... vera est ... nomine emptoris ... tur ut ... quos ... Arethusa quae ... emptore ... constituta ... ut legatariam quae non ... ut ... Cum ... manumissi sunt ... sed plenum ... manumissionem ... actione ex empto ... emptori ... quoque ... non ... sit ... plane ... nostri agitatam ... venditore ... summa ... agitatore postea ... ut ... magnam ... venditorem.

Africanus. Cum ... ut ... non ultra duplum.

[illegible]

... pro expensis ... ex ... venditor ... de senten. ... pro eo ... i. sivos ... ac ... si male ... reddidit ... hic ... illud ... fine ...

... sic. l. de evict. si duos. ... noluisset ... legatum nec tamen pro repudiatione ... de ... l. pac ...

ꝯ traditis non tradenda

a — ¶ tradidisse ut s. q. uicte redd. uel. ita tauguis de le. ar. ut s. si modium excedat. ut s. de r. u. ex re emci. l. emta. infra. de. l. tonsurae. s. h. nulle. ut extra in specie. si causae rei estimatio uim fecit q. d. et emtoris uel. i. exemplatu. non id duplat

a — ¶ in scriptis ut patet. i. in confusione. ac.
b — ¶ instrumenta sunt ostendenda. ut h. et. i. e. l. contra. ff. ff. ca. de. ex. di. q. l. in stra. et s. famil. hic. ecce. g. fi. ¶ no. q. dic. h. fines et nostra. tt. quasi c. g. s. de ghe. emp. l. qd sepe. g. fi (so. h. uenditor. eme. ec. instrum ubi ubi. ut hic.

q. fuit emptor in dicto. ac.

b — ¶ a. h. argumentum. hic e. dare ut non uideat recte posse stipulatus.
c — ¶ longa fide.
d — ¶ ut s. eo. di. l. h. iudicium. l. s. de euic. l. si. emptor.
e — ¶ ei. i. ueniturus possessorem gratuito.
f — ¶ si non dolo. et supra. est ca. lo quis. s. de euic. si ger. uenditor. ex. g. s. si h. possessum.
g — ¶ q. si sunt supat. ab alio petendum. ¶ et h. i. possideat. i. no. expiat. s. no. nam si sit et empa. dol. medietas. possidat. ut s. ad. l. aq. l. si putator. ff. h. ne si. g. f. ¶ no. hic sa. ... dare tam. q. si ecce uenditor. ut s. e. tit. g. h. et. uil. in pri. h. famil. g. fi. ac. et h. ¶ cum. s. leg. l. una. uere. i. fi. ac.

¶ Paul. ¶ Taeque ut agitasse affirmant referret quod iustius est sicut minuitur praestatio si servus deterior ab emptore effectus sit cum evincitur. ¶ Illud expeditius videtur: si sciens alienam aream vendiderit et in ea aedificaverit atque ita eam dominus evicerit: nam quia possum petentem dominum nisi impensam aedificiorum solvat doli mali exceptione summovere, magis est ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. quod in servo dicendum est si in servitute non mutabitur (?) eum cerneretur ut dominus mercedes et impensas praestare debeat quod si emptor non possideat aedificium, ut fructum ex empto sit actionem non moveri; in his casibus et quidem quos alienum fundum vendiderit omnino teneri debet. ¶ Sup[er] est traditio cum debet esse vacua a re uisa quae recusabat emptore et si sine ratione dicatur eam debere esse vacuam quae vendita est, id est heredes quia et ipse ex empto actione tenetur; sed hic non ita, arcum, sed elegit emptoris patronatum tunc et enim et illius remaneat vacua et ille ex empto actionem non habet quia medium eius interest eam esse vacuam. ret.

Id. ¶ Si quis alienam rem vendiderit et medio tempore heres domino rei extiterit, cogetur implere venditionem.

Id. ¶ Lucius Titius accepta pecunia ad materias vendendas sub poena certa ita ut si non integras praestitisset intra statutum tempus, de poena conveniatur, pridie quam matris decessit. cum igitur testator impensam comprehendit neque heres eius reliquam materiam exhibuit, an et impensam et in usuras conveniri possit. praeterea cum emptor mutuatus pecuniam usuris gravissimis expedisset. Paulus respondit: ex contractu de quo quaeritur et heredem venditoris in poenam conveniri posse et in hac actione ex empto officium iudicis post moram intercedentem usurarum praestationem respici oportere.

Scev. ¶ Titius Seio septimum fundum Septimianum vendidit ita: fundum Septimianum qui prius meus fuit eum tibi emptus tot nummis vacuamque possessionem tradidit, neque fines eius demonstravit. quaero an emptori venditor agendo non sit ostendere ex instrumentis vel titulis quod meus fuerit constitutus fines ostendere. respondit, id ex scriptura proponi quod sensisse intelligitur, quod simul appareat debere venditorem instrumenta fundi et fines ostendere. hoc est contractum venditionis ostendit.

Hermog. ¶ Qui pro colluvie imaginarium colonum venditi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur, nec defenditur si quo facilius exaggerata fraude occultetur colonum instituerit. ¶ Emptori licet post moram soluta usurae peti non possunt, cum haec non sit in obligatione sed officio iudicis praestentur.

Labeo. ¶ Bona fides non patitur ut cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei venditae debere desisset antequam res ei tradatur, venditor tradere compelletur et re sua careret. possessione autem tradita futurum est ut rem venditor aeque amitteret, utpote cum petenti eam rem petitor exceptionem rei venditae et traditae obstat, ut hic per iniuriam ac si petitor ei neque vendidisset neque tradidisset.

Id. ¶ Si per emptorem et venditorem mora fuerit quo minus vinum praestetur et traderetur, perinde esse ait quasi si per emptorem solum stetisset: non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse ipso moram faciente emptore. ¶ Cum venditor fundi emisset (?) ut eius pecuniam certis diebus usuris, et si pro his venditorem esset, tamen quominus pecunia ei solveretur, deinde per emptorem staret quominus solveret, uti posset ad usus de lege sua venditorem dixi, quia in venditione agetur, ut si neque per emptorem steterit quominus pecuniam ei solvat legis poenam patiatur, et ita venditor petere potest quod in eadem tempore (?) petere.

h — ¶ puta uala.
i — ¶ s. g. marie. nam si exhibuit non purgat moram ac de fundo gunita. ut. s. de g. hen. sit. l. magna. ¶ post morte de fun. de tam. uel. i. de nauto. fe. l. fi. ac. et h. s.

c — ¶ Casus e emptor dicebat non haberet qui collat. non non eum nam ditori s. decipiat. dici i morat q. dq. ex eius i in mora tur s. g. quin eueniet. uel. i. loc. qd. g. fi. in ibi hic ho morat uillo modo ac.

d — ¶ uenditor ille sua uel morem. quae supp. h. ar. a.
e — ¶ ut s. de a. p. u. i. l. uil.
f — ¶ cum petere per iniuriam ... et nisi inique peterentur.

k — ¶ Ad hoc petere et nodum ... q. mi. d. i. ecce. ar. argus. ¶ non consequitur quia ... i. de actio. si posset ... si imple se ... h. si. ¶ si. h. de uso q. peti. ¶ ... hic ...

m — ¶ si alio casu non possit petere usuras s. poena.
n — ¶ hic ueniunt ... s. pecunia praeter de quo non est dubium ¶ sed poena s. subiacet h. ¶ tu fuit d. ut h. subic. tac. te. ¶ hic e g. s. e. uil. g. id. pap. u. petie supplo in ualet uel legitimum modo usuras. h. aut erit legitima usura petitur. et tu dixi post se peti poena ¶ fo. ibi. poena si plo fuit sup adiecta soluendo quantitati. hoc est ... l. alii ... non amittet soluendo ¶ si no. h. poena omnia tota. tu p. pte. erat s. ac. h. sic q. de. e. b. ob. l. in consecutione. g. plr. et dixi. s. famil. h. tu. hz. g. nulla. ac. ¶ de iure ac.

tor. petere al' petere.
k — ¶ i. non uir uenditor uendidisse, nec tradidisse uel si non uendidisset, nec tradi disset, paulum sane se non habet.
l — ¶ ut s. de piclo. et cmo. uel. uil. l. illud. i. fi. idest si. i. g. uis. si h. uel. balaionis.
m — ¶ i. usuras petere. dixi ego salvo. hic potior mora nocet. ut s. de pro. et uno. totum. i. au. ple. et s. de arb. i. eclt. cum. fine.

n — ¶ si non soluit non cogitur tradere. si tradita fuit uenditor repetere.
h — ¶ ei. i. rem. a. p.
i — ¶ alie petere. i. suum.

Marginal notes:
q. sic ergo e uero cum cum emptore non posideri sine dolo e culpa secundum tenebit supra uenditore.
Nota concordancie q. magis ... uenditor ...
ad h ... emptor ... uenditor ... h. est ... ex ... aliena.
q. no non tradebatur h. de exemptatur ff nouem totum.
facere fuit domino ... adeus q fierit ... et ... uenditor ... obstat q. e. a. ... ut a lege non fit si pro ... non ... ut liberas.
Nota ... pena ...

H. ... ratio si tradita mater fuit facta ... quid petit ac ex empto. de re tradito ut iure. ... usura qua emptor dus debet. ... pro mutuo acce pto. ac addi.

a — Cum sciebat emptor pecuniam [h(abe)re] noluit petere. postea non cum sciverit non habere pecuniam ac. — ut si sciasse senatoris ut emptoris non inmutiaret pecuniam cum at emptor non potest pervenire

b — q. q. d. publicani

c — E. contra az.

d — q. qz. in dr.

e — Qui emptor emat. sz non id est qui debeat h(abe)re et buta. tio publicanum inde posse az.

f — Ubi ita plures se non ce[nsentur] in publicano, ad pau[lum] — id non solvit — q. nulla fuit venditio sa non cum hic m[ateria] tam dat emptori. ut ff. d. de h. v. q. l. m[ateria] q. e. q. rdyet s. c. tita ac.

a — Ubi Labeo et sic no. h(ic) q. in generali fundo non continetur. pro loquens. ut ff. de tenatur. l. i. § i. § i. ff. insula.

b — Q. g. aut fuit p. z. ut ff. d. b. si. l. pl.

re venditore dolo fecit. [gloss: i. — quod si venditor dolo fuisset expresse emptoris ff. ade.]

Scae. **C**reditor fiscus fundum sibi obligatum [gloss: a. s. fiscum] cum chirographis tributorum ad diem retro solutorum a pse deportata habuit. venditioni meum collegit ut si quid tributorum nomine debitum esset emptor solveret. idem fundum decimum eorum tributorum quae soluta erant a conductore Sancto in quo idem fundus est venierit, eumque idem meum emerit et pretium solvit. quaesitum est an empti iudicio vel aliqua actione emptor a venditore consequi possit ut solutionum supra scriptarum chirographa ei dentur. [gloss: p. meuis] respondit posse emptorem empti iudicio consequi instrumenta ceterorum quae extiterint. **C**um pretium extimatum in dotem a patre filiae suae nomine datum obligatum creditori esse probaretur, quaesitum est an filius qui hereditatem patris retinet cum aliena [gloss: s. heredes] filia a dote summisset, dote contracta actione ex empto teneantur creditore et uncie [gloss: s. fiscum] mancipio liberare praedia. respondit teneri. **C**um emptor et venditor in initio ita convenit ut salarium quod deberetur a villa praediis emptoris accepti essent, quaesitum est emptori in iure qua quantitate a quo exigere debeat, et quod huiusmodi pretio venditori emptorem praestare debeat. respondit venditorem actiones ex ordinariis eo nomine quas haberet praestare debere. **C**um ante convenisset in vincta moveri mobilibus rebus pila constitutis ut area possessa communis fuit, Gaius Seius vendidit quae ampliora quam a coactore communi vincta erat acceptore quae partem ex iure emptionis pertineat. respondit eodem iure fore venditam communem quo fuisset pulsus quem venditor.

Labeo. **S**i vicinae insulae accessurum esse emptori convenit quam insula locata est, tamen emptori praestitur pensio uno, si insulam totam tuo nomine locaveris et amplioris conductor locavit, simul venditum insula inde emptori accessuram esse dixeris. ita accipi debet quod totius insulae conductor debebit. **C**um fundum vendidisti in quo sepulcrum habuisti nec nominatim tibi sepulcrum excepisti, praeterea ex nomine caventi. Paulus inquit immo etsi magis in sepulcrum iter publicum transit. **C**um si inhabitatoribus habitatio lege venditionis excepta omnibus inhabitatoribus praeter dominum [gloss: excepti] inquilini excepta habitatio est. Paulus: immo si aliqua mea insula quam vendidi gratis habitationem ceteris sic recepto habitatoribus, aut qua quasi quo nomine conductum habet pro certis non nominatim cum actionis recipi oportuit, ita quoniam eas habitatores ex emptori insulae habitationem impune prohibebit.

Idem. **S**i servus quem vendideras iussu tuo aliquid fecit et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante venditionem facere, et si imperasti quod etiam non vendito servo imperaturus eras, quia ea res non ad venditorem spectat, sed ante venditionem factum solutus est culpa tua, ideo si in acceptione imperasse eum fuisse fugitivum praecata dominium recte secerit in iure et ideo solutus esset domini tui iurisdictione, sicut non imperasti solutus fuisset quia prudens et diligens pater familias imperaturus ei servo non fuisset. quod si id exceptum non fuit tamen potest ei servo nova re imperare quam imperaturus non fuisset si non venisset. veluti sicut imperasti ut ad acceptorem iret qui pretium esset ... necesse erat res tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum et culpam redundat cum pro venditoris omnino genere est. **C**um id quod ita cogitata accedere fundo quem vendidisti dicta erunt plura erat quam accedere videri debet emptori ex omnibus quae vult omnino integra. Ideo sola cognita sunt qualia ea quae emptori sequitur, nec pro eo integra quaesita ea venditor praestabit.

Pomp. **S**i servus generaliter ut promittetur in potestate sit, contrarium magis placuit putavit ita ut emptori stipulatio contra in emptione venditione esse consentiens. potius enim difficultate imperando eo vincere quam in conditione in diebus sustinenda esse eius

[left margin glosses]

— Cum sit acto ex empto causa sit cum ... q. p. ... non fuit obligatus ... ac.

— Si fructus non sunt ... q. q. ... ac.

— Aut aliud ... ac.

c — Nec factum autem de exhibendo ad rem q. operam ff. d. pig. l. si. ac.

h — Ut ff. c. si venditor q. ff. et l. de acq. rer. do. l. g. sit ut legato. ut l. d. l. in uxor. q. legavit. et l. pdus. q. i. et l. de servitute. l. i. et l. alia qz tali concessione ut ff. si fuit ... l. testare. q. ff. q. ff. tm. p.

i — Non aliud cum Labeone sensisse ut l. t. i. insula lz largius intelligas. paul. ac.

l — Praedicta usa sunt si non tc. et non ut in venditione venisse ut ff. de q. hen. ept. l. in modic. et ff. famil. h(abe)re fundum ... al sunt ut ut ff. de religio. si venditor. et l. g. si ac.

[right margin glosses]

— Quaeritur si habitationem. sed si ... venditione ... ex ... ee.

— Aut p. i. na ... ac.

— Ut ff. de q. h. ept. l. q. p. hensu ... ac. non aut ... necessit ad ... ut ff. c. l. si venditor. et l. si q. si cum fundo q. sunt q. ac.

g — In eius sana deleat esse a... et emptoris q. si q. ... emptor q. edic. c. l. item. et ... plenius distinguit. in l. p. in ac.

Solus. et sic principalia vendita. ut ff. c. l. q. ... sunt q. ... quaerit pstari ... sunt ibi non no. ...

h — Sec. si in villa fuit. ibi. ut ff. e. l. si venditor. et l. si q. s. fundus ac.

i — Sec. si non nostri fuit sz hostium. ut l. de b. ob. l. i. ho. iust. q. c. q.

k — Q. difficultas pstatois non reddit stipulationem inutilem. ut l. de b. ob. l. q. centius q. illo ac.

pretium [illegible] pretium praestitit. Locati conducti

Paulus. Locatio et conductio cum naturalis sit et omnium gentium, non verbis sed consensu contrahitur, sicut emptio et venditio.

Paulus. Locatio et conductio proxima est emptioni et venditioni isdemque iuris regulis consistit: nam ut emptio et venditio ita contrahitur si de pretio convenerit, sic et locatio et conductio contrahi intellegitur si merces constituta sit. et adeo familiaritatem aliquam inter se habere videntur emptio et venditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam causis quaeri soleat utrum emptio et venditio sit an locatio et conductio. ut ecce si cum aurifice mihi convenerit ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret et acciperet verbi gratia trecenta, utrum emptio et venditio an locatio et conductio sit? sed placet unum esse negotium et magis emptionem et venditionem esse. quod si ego aurum dedero mercede pro opera constituta, dubium non est quin locatio et conductio sit.

Pomponius. Cum fundus locetur et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi ut instrumentum colonus emptum habeat, sicut fieret cum quid aestimatum in dotem daretur.

Idem. Locatio precarii ve rogatio ita facta quoad is qui eam locasset dedissetve vellet, morte eius qui locavit tollitur.

Ulpianus. Si tibi habitationem locavero, pensiones remittam, ex locato et conducto agendum erit.

Gaius. Si quis conduxerit, nomine non agitur [illegible] rei nomine furti actio constituta est.

Paulus. Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta tuque eandem sexaginta Titio locaveris, et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi placet, quia et ipse Titio teneris in sexaginta.

Tryphoninus. Nec mercedem [illegible] sexaginta praestari, sed quanti interest praestari

ductore tantum teneri, quod sequitur medius [illegible] emolumentum conductionis ad competitorem [illegible] vicinis mercedis computatum maiore esset et [illegible] reputatione [illegible] ab illo perceptionis insulae habitare novissimum conductorem non vetuisset quo [illegible]

Ulpianus. Si quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi isque sit evictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. plane si dominus non patiatur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait absolvi locatorem.

Sed et si fructuarius locaverit fundum in quinquennium et decesserit, heredem eius non teneri ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fruitur pensiones praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret si fructuarii usum fructum conduxisset et habitationis, et magis admittit teneri eum, et est aequissimum. idem quaerit, si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat; et ait non recepturum, quia hoc evenire posse prospicere debuit. quid tamen si non quasi fructuarius ei locavit, sed si fundus fuit, videlicet tenebitur: decepit enim conductorem; et ita imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit. in exustis quoque aedibus eius temporis quo aedificium stetit mercedem praestandam rescripserunt.

Iulianus. Si quis fundum locaverit ut etiam si quid vi maiore accidisset hoc ei praestaretur, pacto standum esse. Et si colonis praedii [illegible] ut inmaturi igne non [illegible] si igne fortuitus casus incendium causa tulit non praestabit, [illegible] culpa locationis [illegible] praestare necesse est damnum sentire tibi.

[illegible gloss]

Cum ... [illegible] ... conduxit ... [illegible] ... in domo locata ... [illegible] ... puto solvendum.

Lex. Et ... ex conducto ... agatur ... [illegible]

Videamus an sui vero culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat, et quatenus praestat, utrum ut servos noxae dedat an vero suo nomine teneatur, et adversus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur. Mihi ita placet ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil convenit, si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit vel suos vel hospites. Et ita Pomponius probat.

Cum ... [illegible] ... ignem ... tenebitur. Si fornacarius ... casus ... commisit incendium ... quod non debuit ignem ... aliud est enim ignem ... aliud ... ignem ... innoxium.

Item prospicere debet conductor ne aliquo vel ius rei vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur.

Cum vinum de carina ... transportandum conduxisset, deinde mora ... [illegible] ... vinum signatum suo et alterius sigillo in apotheca deposuisset, ex locato tenetur ... [illegible]

... [illegible] ... culpa ... conductor ...

Cum ... [illegible] ... nulla ... conveniretur ... suo igne ... Labeo ... ex locato ... quippe ... [illegible]

Hermogenianus. Sed si quis ... [illegible]

Ulpianus. Item quaeritur ... Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit et cum flumen Minturnense navis ea subire non posset, in aliam navem merces transtulerit eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait; ceterum si vel invito domino fecit vel quo non debuit tempore aut si minus idoneae navi, tunc ex locato agendum.

Cum magister navis sine gubernatore in flumen navem immiserit et tempestate orta temperare non potuerit et navem perdiderit, vectores habebunt adversus eum ex locato actionem.

Si quis ... conduxit ... [illegible] ... ex locato ... et placuit ... ut per ... duceret.

Item ... sutor puero ... forma calcei tam vehementer cervicem percussit ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse. Sed et de Aquilia supra diximus. Iniuriarum autem actionem ... quia non faciendae iniuriae causa ... sed praecipiendi.

Si gemma includenda aut insculpenda data sit eaque fracta sit, si quidem vitio materiae id factum sit, non erit ex locato actio, si imperitia ...

[illegible]

pretia facienda erit, tunc sine actione erit ... [n]isi periculum quoque ipse artifex recepit. tunc enim etsi vitio materie evenit, erit ex locato actio. Si fullo vestimenta polienda acceperit eaque mures roserint, ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cavere. et si pallium fullo permutavit et alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur, etsi ignarus fecerit. Exercitu veniente migravit conductor, dehinc de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt: si domino non denuntiavit et migravit, ex locato tenebitur. Labeo autem, si resistere potuit et non restitit, teneri ait, que sententia vera est. sed et si denuntiare non potuit, non puto eum teneri. Si quis mensuras conduxerit easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non. quod si eque sint, teneri eum qui locaverit, ita Labeo et Mela scribunt. Duo rei locationis in solidum esse possunt. Si in lege operis locationis comprehensum erat, ut si ad certum diem effectum non esset, relocare liceret, non aliter pro conductore ex locato tenebitur quam secundum legem relocaverit, nec ante relocari id potest quam dies effluxerit preteritus. Completo tempore conductionis remansit in conductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam pignora videntur durare obligata. sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligaverat: huius enim novus consensus erit necessarius. eadem causa erit et si rei publice predia locata fuerint. quod autem diximus taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse videri, ita accipiendum est, ut in ipso anno quo tacuerunt videantur eandem locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis, etsi lustrum forte ab initio fuerat conductioni prestitutum. sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nichil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso quod tacuerunt consensisse videntur. et hoc deinceps in unoquoque anno observandum est. in urbanis autem prediis alio iure utimur, ut prout quisque habitaverit, ita et obligetur, nisi in scriptis certum tempus conductionis comprehensum est.

Qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intelligitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare. et huiusmodi contractus neque verbum neque scripturam utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: et ideo si interim dominus furere ceperit vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait ut locatio redintegretur. et hoc verum est.

Ex conducto actio conductori datur. competit autem ex his causis fere: ut puta si re quam conduxit frui ei non liceat, forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non prestatur, aut villa non reficitur vel stabulum vel ubi greges eius stare oporteat, vel si quid in lege conductionis convenit, si hoc non prestatur, ex conducto agetur. Si vis tempestatis calamitose contigerit, an locator conductori aliquid prestare debeat, videamus. Servius omnem vim cui resisti non potest dominum colono prestare debere ait, ut puta fluminum, graculorum, sturnorum, et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat. si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, hec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corrupte sint. sed et si labes facta sit omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri prestare cogatur. sed et si uredo fructum olee corruperit aut solis fervore non assueto id acciderit, damnum domini futurum. si vero nichil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. idemque dicendum est si exercitus preteriens per lasciviam aliquid abstulit.

[Gloss:] Sed ubi exponitur tribus modis ... ut in nullum tempus videatur reconduxisse ... Casu fortuito ... Si in lege ... Si sunt coloni ... Cum tamen non in anno ... Non. tacente ... ut hic ... Et prout quisque. Hic ubi prout quisque ... tribus modis exponitur ... ut tantum ex prima habitatione ... Qui ad certum ... Sed nota ... [illegible]

a Cat. uti frui ... plana. ut ff. e. l. in pri. alii tolli ... si audi fruct. ex
b Cum id dic. si coluisti ... si non coluisti statim teneris ad interesse ... se ac.
nisi fruerit ... non decresceret obligatio ... ar. ... de edil. e. l. iussi ... ff. ... e.
si prius forte ... maxime nam si fruerit ... non excusatur ... ar. ... quid
aut ... si alius ... talia. l'io ... si non coluisti fructus ... fructus ... posset ...
c Cat. ... al' ... — e Cum non solum ubi ... ff. e. l. ... ff. ... de ...
an ... legati ... quo qui sterilitas dicatur ... quando ... seminis. ne
in perpetuum ut ff. e. l. ... si ... labes ... ff. e. ... ubi ... die ... uulgo oppi

b Cum fac. ... de ac. ... si ... colludente ... dolo. l. ... pro
... q. fund. ... ac. ... al' locatione ...
c Hoc spale in locato ... ut ff. s. de ac. ... in pri.
u. ... in ... ut C. l. ... in pri. ... aliud ... ut dicit
... l. in rebus ... facit.
d Cum ut pestifera ut ff. de edil. ac. l. ... cur ... in dolus ...
rare non debuit ... potuit ... nam facile ... posset
sit ... si ignoraret ... ac.

Si ager terre motu ita corruerit ut nusquam sit, dampno domini esse: oportere enim agrum prestari conductori ut frui possit. Cum quidam incendium fundi allegaret et remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: si predium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subveniendum tibi est.

Pap. Si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contingit ubertas, nichil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigendam. Hoc idem et in vectigalis dampno respondit. Sed et si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio sed transactio. Quid tamen si novissimus erat annus sterilis in quo ei remiserit? Verius dicetur, et si superiores uberes fuerunt et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

Cum quidam de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habendam rescripto divi Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur: novam rem desideras, ut propter vetustatem vinearum remissio tibi detur. Item cum quidam nave amissa vecturam quam pro mutua acceperat repeteretur, rescriptum est ab Antonino Augusto non immerito procuratorem Cesaris ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit: quod in omnibus personis similiter observandum est. Ubicumque tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata: supra denique dampnum seminis ad colonum pertinere declaratur. Plane si forte dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset, vel cum alius alienum, ut quanti sua interest prestetur, vitium namque imputatur locatori. Item dominum adhuc ex locato agetur ut quod locatum est utetur.

Iul. Ut puta fundum Titio locavi, cum pupillo herede instituto decessit, et tutores conductoris ab eo pupillum heredem ... tate quod fundus plus locari potest, tenetur pupillus restitui, et minimum ... ex conducto nichil amplius eum consecuturum quam locatore utetur. In eum in iusta causa fuit locandi, in quo ... ex locato agetur ut locatore utetur.

Id. Cum eo tempore in pupillum actio nulla detur.

Ulp. Tutele iudicio cum tutore in id quod ... agetur, stabit tamen cum eo debitur.

In quo interest hoc quod ex conductione fundi uicium facere ut potuit.

Ulp. Sed et si ... ego ... contineret ex conducto teneri, ut id quod pupilli interest. Et si quis dolia vitiosa ignarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest, nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scribit. Aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt vel etiam deteriora facta, quod interest prestabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem non petes: et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit.

Illud nobis videndum est, si quis fundum locaverit, que soleat instrumenti nomine conductori prestare, queque si non prestet, ex locato tenetur. Et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique colono esse prestanda et prelum et trapetum instructa funibus; si minus, dominum instruere ea debere; sed et prelum vitiatum dominum reficere debere. Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. Fiscos autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere Neratius scribit. Quod si regulis olea prematur, et prelum et regulas et tympanum et cocleas quibus relevatur prelum, dominum parare oportere. Item aeneum in quo olea calida lavatur, ut cetera vasa olearia, dominum prestare oportere, sicuti dolia vinaria que ad presens, ut vinum colonum parare oportere. Sed hec omnia sic sunt accipienda nisi quid aliud specialiter actum sit. Cum domus ...

Si ... ut ff. e. l. ... distinctio ... ac.

... usatis fuerit. ut C. e. l. here de. l. si de fundo. ff. e. l. ex conducto. ... ff. e. l. ... in hac. l. ... in plane ... ff. e. si fund. ibi ... colon. ... si lege ... colonus. ... ut pensio pro rata retineatur si nondum erat soluta, aut reddatur si iam erat soluta, veluti si edes locate exuste fuerint vel ager terremotu corruerit. ut ff. e. l. si quis domum ... l. ex conducto ... ff. e. ... ad ... in hac l. ... ff. e. ... insulam ... si ... id est si locator ... necessitate ... est ... locata ... usibus ... necessariam vel conductor iusti timoris gratia migraverint vel ... ab eo prohibeatur quem locator ... maiore aut potentia ... prohibere non potest. ut ff. e. ... insulam ... si fund. ... l. hic distinctio ... habitatiocem ... C. e. edes. ... si non steterit per conductorem vel per casum fortuitum ... parte contingentem ... re locata utatur, solidam pensionem prestare cogitur. ut ff. e. colonus. ... cum aut ... opus ... locat vel ... opera si per eum ... quominus ... solvat ... conductorem ... fortuito casu impeditum ... mercede toto tempore consequitur. ut ... de excep. ... de eo ... mancipia vehenda conduxit ... advocati ... non petit salarium ... per eum non steterit quominus agere ... ut ff. de ... ff. ... cogni. l. ... ff. e. ... ad ... opus. ... si fund. ... ad ... si ... per locatorem quominus opus ... per casum fortuitum ... contingente tempore ... casu ... ut pensionem remittat vel reddat pro rata temporis ... ut ... de eo ... fructus non ... locati ... in hac l. ... C. de ... e. l. advocati

omis. ... si opponatur quod casus fortuitus non debet ... ut teneatur locator ... ad interesse, nec potest petere solidam pensionem, quia casus fortuitus non debet conductori nocere ... locatori ... dicet quis ... venditor ... res vendita ... casu fuit ... consequitur ... mercedem ... casu fuit impeditus prestare opus ... in venditore qui ... dampno ... nam si non ... dampnum ... conductor aut ... amisit. ar. ... de ... l. titio. ... ut ... cogni. l. ... de statu. l. ... his. ... speciale est ... advocatis ... C. de ... l. ... aut ... conductorem ... locatorem. ar. C. ... similiter ... si pecuniam ... ibi ... dicitur ... disputando ... repetendi ... ut ... si pecuniam ... ut ff. de ... contigit casus non ... mittente ... manumittendo ... distinctio ... casu fortuito impedior ... mercede ... possim in culpa ... imputari. nam leges in hoc ... videntur ... modica ... de ... data. si pecuniam ... impedimentum ... opus ... tempore ... in sequenti ... potuit ... hodie faciendum ... pena dico ad certum ... referendum est. ac.

— Si ... facit locati ... sit locata ... locatoris fuit ...

a ¶ nisi collit non potest ad impensas agit ei actione … modice … aut in fructuario q non collit … refixa … sic …
… ut si de usufr. l. si quis edificium … ac.

b ¶ … ceterum … ut denotet ei … magnitudinem.
¶ … ceterum … domini … solino.
c ¶ locator … ex … actione.
d ¶ … actioni non … neat … ac.

…excepit illatis … ut fructum … certo pro … accepit … noluit fruitur accepit … pecuniam exige … ex conducto … locato petere. ¶ Cum quidam … sequens est existimare officio iudicis … quanto … interest … frumento potius quam in pecunia solvere … exceptam … sunt … agatur … dicendum est.

¶ Si inquilinus … ut quedam alia … adiecerit que … locatio … ex conducto … ut … licebit … sic … rem … fuerit …

¶ … mercedem … ex conducto … solvit … iudicis … ut … facultate … solvere … scilicet locationis.

¶ Si ego … insulam … et tibi … insulas … in … in … temporis … ex conducto … nomine … plus … solverit … ex conducto … solutam … integram … pretium … ¶ Si … navem … conduxisti … intra … navem … pensitante … eius magna … ¶ … adiciam … ¶ Cum quidam exceptor operas suas locasset, … deinde is qui eas conduxerat decessisset … rescripsit ad libellum exceptoris in haec verba: cum per te non stetisse proponas quominus locatas operas Antonio Aquilae solveres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri aequum est. ¶ Papinianus quoque … scripsit diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis praestandum, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

Paulus. **S**icut emptio ita et locatio sub condicione fieri potest. ¶ … locator non obligatur … conductor obligatur veluti cum … fundum … tenere … solvit.

Iavolenus. ¶ Cum venditor fundi convenit ut … pecunia … emptam fundum … pecunia … accepto … ut … non … pecunia … non … (?)

Paulus. **T** … nos solutos … ex contractu … ¶ Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est. ¶ Cum insulam edificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem. ¶ Et quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.

Hermogenianus. **E** … simul … locationis …

Paulus. **S**i in lege locationis comprehensum sit ut arbitratu domini opus approbetur, perinde habetur ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset, …

e ¶ … alio …
f ¶ … solvere …

¶ … [illegible]

…

[illegible]

... [fides bona] exigit ut arbitrium tale prestetur quale viro bono convenit. Idque arbitrium ad qualitatem operis non ad prorogandum tempus quod lege finitum sit pertinet nisi id ipsum lege comprehensum sit. Quibus consequens est ut irrita sit approbatio dolo conductoris facta ut ex locato agi possit.

Si colonus locaverit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur. Sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent si primus colonus eos percepisset.

Si fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus si deserat conductor fundi culturam colonus vel inquilinus cum eis statim agere.

Sed et si [illegible] plenum [illegible] vel ut opus aliquod efficeret [illegible] agere statim potest.

Colonus si ei frui non liceat totius quinquennii nomine statim recte agit, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur. Nec enim semper liberatur dominus eo quod uno anno patiatur fundo frui, nam et expulsus conductor in aliam se coloniam contulit, non sufficeretur duabus, neque ipse pensionum nomine obligatur, et quantum per singulos annos compendii facturus erat consequetur.

Sed et si paenitentia fruendi offeretur eo tempore quo colonus aliis rebus illigatus frui non potest [illegible] quod si paucis diebus prohibuit, deinde paenitentia agit, omnia que colono integra sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuunt.

Etsi velit ex conducto agere si ei frui non contigerit, non praestatur quae convenerat, sive prohibeatur frui a domino vel ab extraneo quem dominus prohibere potest.

Cum impletis annos fundus locatus [illegible] suo dampnatus [illegible] conductore [illegible] non patiatur eum reliquo tempore frui est ex conducto actio. Quod si patietur, nec mercede remittat ex tertio tenetur.

Paul. Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio locatio et conductio contrahi non videtur. Sin autem quanti Titius estimaverit, sub hac conditione stare locationem, ut si quidem ipse qui nominatus est mercedem diffinierit, omnimodo secundum eius estimationem mercedem persolvi oporteat et conductionem ad effectum pervenire. Sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem diffinire, tunc pro nichilo esse conductionem quasi nulla mercede statuta.

Qui fundum vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel edes vendat, curare debet ut apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui et inquilino habitare liceat, alioquin prohibitus is agere cum eo ex conducto.

Si [illegible] conficiere obscurentur lumina cenaculi, teneri locatorem inquilino. Certe quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem nulla dubitatio est. De mercedibus quoque si cum eo agatur reputationis ratio habenda est. Eadem intelligimus si ostia fenestras nimium corruptas locator non restituit.

Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, et ante omnia colonus curare debet ut opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiva cultura deteriorem fundum faceret. Preterea villarum curam agere debet ut eas incorruptas habeat.

Culpe autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit.

Ipse quoque si exciderit non solum ex locato tenetur, sed et lege Aquilia et ex lege duodecim tabularum arborum furtim cesarum, et interdicto quod vi aut clam. Sed utique iudicis qui ex locato iudicat officio continetur ut ceteras actiones locator omittat.

Vis maior quam greci [illegible] appellant non debet conductori dampnosa esse, si plus quam tolerabile est lesi fuerint fructus. Alioquin modicum dampnum equo animo ferre debet colonus cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere qui ad pecuniam numeratam conduxit. Alioquin partiarius colonus quasi societatis iure et dampnum et lucrum cum domino fundi partitur.

Cum [illegible]

[Marginal and interlinear gloss, largely illegible: "Si pacto." "Sicut prorogetur. expone." "Si illius spectabatur ... ut ... a. ... i. e. l. hic statores." "Si ut non idem ... ut ... relinquere ... actio." "... ut expulsus ..." "Si in duplum ... ut ... ac." "Si in modicum ..." "de estate ..." "... Sed aliud ... ut est ... l. ... ac." ... [illegible]]

[illegible gloss]

columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, ita id periculum praestat, si qua ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset. idem scilicet intellegimus et si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit: idemque etiam ad ceteras res transferri potest. Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum et condictionem cedere.

Ulp. In operis duobus simul locatis convenit prius conductori ante satisfieri.

Alphen. Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte cenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportere: ea enim condicione habitatorem esse, ut, si quid transversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non tamen usque eo, ut eam partem cenaculi dominus aperiret, magnam partem usus habitator eius perderet. Idem rogatus, si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne, respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.

Labeo. Quae [illegible] habitatione conductor [illegible] aequissimus fuisset prior dominus [illegible] quinquennium [illegible] putat [illegible] ut [illegible] eius esse in potestate conducendi [illegible] conductionis praeter [illegible] locatori conducere cum non secum [illegible] habitare conduxisset tamen ei praestando putat [illegible] sine dolo malo praestitisset [illegible] gratuitam habitationem habuisset pro portione temporis ex locato cum conductore debere.

Alphen. In lege locationis scriptum erat: redemptor silvam ne caedito neve cingito neve deurito neve quem cingere caedere urere sinito. Quaerebatur utrum

receptor siquidem [illegible] facere noluisset [illegible] possit [illegible] potius conductor noluisse ut [illegible] nihilominus quem [illegible] pensionem [illegible] geri debere.

Lab. Qui insulam triginta conduxerat, singula cenacula ita locavit, ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulae, quia aedificia vitium facere diceret, demolierat eam. Quaesitum est, quanti lis aestimari deberet, si is qui totam conduxerat ex conducto ageret. Respondit, si vitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset, quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci et tanti litem aestimari: sed si non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. Aedilis in municipio balineas conduxerat, ut eo anno municipes gratis lavarentur: post tres menses incendio facto balneae combustae sunt. Respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis, quo lavationem non praestitisset, pecuniae contributio fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. Respondit vel lege Aquilia vel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi posse. Qui aedem faciendam locaverat, in lege dixerat quoad in opus lapidis opus erit, pro lapide et manupretio dominus redemptori in pedes singulos septem dabit: quaesitum est, utrum factum opus an etiam imperfectum metiri oporteret. Respondit etiam imperfectum. Colonus villam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet praeter vim et vetustatem: coloni servus villam incenderat non fortuito casu. Non videri eum vim exceptam respondit nec id pactum esse, ut, si quem ipse admisisset, ne praestaret, sed ut extrinsecus accidentem vim excipere voluisse.

[illegible gloss]

Lib. In nave Saufeii cum complures frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et navis perierat. Quaesitum est an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris aversi actione. Respondit rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur, aut eiusdem generis redderetur, veluti cum argentum pusulatum fabro daretur ut vasa fierent, aut aurum ut anuli: ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. Idem iuris esse in deposito. Nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset ut neque clusam neque obsignatam traderet sed adnumeraret, nihil aliud eum debere apud quem deposita esset nisi tantundem pecuniae solveret. Secundum quae videri triticum factum Saufeii et recte datum. Quod si separatim tabulis aut heronibus aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum cuius fuisset triticum quod nauta solvisset vindicare. Et ideo se improbare actiones oneris aversi, quia sive eius generis essent merces quae nautae traderentur ut continuo eius fierent et mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe quod nautae fuisset; sive eadem res quae tradita esset reddi deberet, furti esse actionem locatori, et ideo supervacuum esse iudicium oneris aversi. Sed si ita datum esset ut in simili re solvi possit, conductorem culpam dumtaxat debere (nam in re quae utriusque causa contraheretur culpam deberi), neque omnimodo culpam esse quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret quam ceterorum.

Iul. Qui fundum colendum in plures annos locaverat decessit et eum fundum legavit. Cassius negavit posse cogi colonum ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset. Quod si colonus vellet colere et ab eo cui legatus esset fundus prohiberetur, cum herede actionem colonum habere, et hoc detrimentum ad heredem pertinere, sicuti si quis rem vendidisset nec dum tradidisset et eam legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.

Afric. Si fundus quem mihi locaveris publicatus sit, teneri te actione ex conducto ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet quominus id praestes; quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses et solum corruisset, nihilominus teneberis. Nam et si vendideris mihi fundum isque priusquam vacuus traderetur publicatus fuerit, tenearis ex empto: quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes si quid pluris mea intersit eum vacuum mihi tradi. Similiter igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam praestiterim restituas, eius scilicet temporis quo fruitus non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. Nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur. Sin vero ab eo interpellabitur quem tu prohibere propter vim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis.

Paul. Pecuniam ac salarium [illegible] accederet.

Afric. Et haec distinctio convenit illi quae a Servio introducta et ab omnibus fere probata est, ut si aversione insula locata sit, [illegible] ne conductor frui possit, etiam [illegible] iteratur nec ideo pro eo [illegible] actio [illegible] quod enim [illegible] vetustate agatur [illegible] magna [illegible] aut [illegible] fundi agatur ferre [illegible] eius qui possidere non possit. Intelligendum est autem [illegible] uti certo [illegible] pretium fruendum locaverit [illegible] negotium [illegible] non [illegible] alienum [illegible] locaverit, nec resistere domino possit quominus is colonum frui prohibeat.

Cum fundum communem habentes [illegible] convenit ut alternis annis [illegible] pro [illegible] conductum [illegible] alternis annis

exceptum esset, consulto fructus sequentis anni coepisti, agente eo domino, actione vel una ex conducto aut ex locato locatori teneri. Iudicio meo puto posse: conducti actio est tua dumtaxat posse puto in id quod tua interest. Non est quod ad mea pertinebit, cui conductum praebitum est in damnum, recte quae notat, sed tamen quae furtum sua, verum esse puto. Ideo scilicet utrum ad utrum actio et fructuum alteri primam ut quod in ipsa simplici ita queritur. Si proponatur in duos contingulos per se sua tenere, convenisse ut alter alterius nomine ductum teneret, ut fructus in actionis nomine praestaretur.

Flor. Opus quod aversione locatum est, donec adprobetur, conductoris periculo est. Quod vero ita conductum sit, ut in pedes mensurasve praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit: et in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit quo minus opus adprobetur vel admetiatur. Si tamen vi maiore opus prius interciderit quam adprobaretur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

Iavol. Si priusquam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit ut probari deberet.

Paul. Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit quo minus operas praestet. Divus quoque si per eos non stetit quo minus cum agat, pro nefaria recte non debet.

Ulp. Non solet locatio dominium mutare.

Paul. Qui mercedem accepit pro custodia alicuius rei, is huius periculum custodiae praestat.

Ulp. Sed et si capsario ab alio dato agi cum eo non posse ait, ut quamvis custodiam susceperit, non capsarium tamen ab alio dari possit. Sed Marcellus verum esse posse ait, sive custodiam praestiterit, ne capsarium daret, sive ipse custodis capsarium dedit, quae similia maleficii praestare.

Paul. Si vacuam fundum et suburbanas villas qui videtur, ad usus eius est ex causa conducti actionis et furti.

Id. Si vulneratus fuerit servus locatus, vel vulnerans nomine legis Aquiliae et ex locato actio est, et utrum competat actor eligere debet, idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

Ulp. Locare furtivam nemo potest.

Paul. Si ipsi tibi commodaverim vel dederim servum et furtum fecerit, non teneor ex conducto sed noxali actione. Cum tibi servum locavero ut in taberna instrueres, et furtum fecerit, dubitari potest utrum ex conducto actio sufficiat, cum lege sit adversus ea tibi, aut quod patiaris detrimenti pecuniae quod conduxisti, an adhuc dicendum sit ex causa conductionis esse furti actionem et insuper praestationem esse hoc debitum quod magis est.

Ulp. Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit.

Marcell. Cum apparebit emptorem conductoremve pluribus vendentibus vel locantibus singulorum in solidum intuitum personam, ita demum ad partis praestationem singuli sunt compellendi, si constat esse omnes solvendo: quamquam fortasse iustius sit, etsi solvendo omnes erunt, electionem conveniendi quem velit non auferendam actori, si actiones suas procuratoris nomine non recusaret.

Item. Si clavum facies quae est contra rem conductam ex locato mihi teneri actionem. Ex furti conductum ut alia res non restituitur, qui inutile utrum sit capuavit.

Id. Si ignorantes quis minori qui pignus locavit, exigere illi posse putandum est non enim conceptum nec culpam quam ignoraverit imputare.

Labeo. E lege fundum conductum ut si non ea lege coleretur, relocare eum liceret, quo minoris locasset, id ei praestaretur, nec convenit ut si plus locasset.

r— scilicet deest minori mercede accepta

s— scilicet anni sequenti debet conductor praestare ut ar. S. naut. caup. stab. l. et ipsis. ac.

... ut ... l. si quis ... pro mala gestione ... suspectum non removet ... [illegible] ... que dicetur ... teneri ... [illegible]

[Gloss:] ... quod in eadem ualet ... stipulatione ... [illegible] ... solempniter ... [illegible]

lere tibi prestetur. Et cum in eo fundo colerit plus tamen locatum quo ante ipsum prestare debeat. Et in his obligationibus id maxime expectare debemus quod inter utrumque presentem convenit videtur. aut in hac specie id sciebat convenisse. Nego prestare si apud eos pecunia fundus esset locatus. Id est ut hic conventio placatione (?) non unius impleretur.

Locavit opus faciendum ita ut pro opere redemptori certam pecuniam in dies singulos daret. Opus vitiosum factum est. An ex locato agere possit. Respondit. Si ita opus locasset ut bonitas eius a conductore praestaretur, tametsi convenisset ut in singulas operas certa pecunia locaretur, praestari tamen a conductore debere id opus vitiosum factum esse; non enim quicquam interest utrum uno pretio opus an in singulas operas certa pecunia locaretur, si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit. Poterit itaque ex locato cum eo agi qui vitiosum opus fecerit. Nisi si ideo in operas singulas merces constituta erat ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur.

Pomp. Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. Sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio quam quanti ego putavi.

Pap. Qui fideiussor extitit apud municipes pro colono publicorum praediorum, quae ipse colono locavit, rei publicae non tenetur si fructus in eadem causa pignoris manent.

Paulus. Quero an fideiussor conductionis etiam ad usuras non illatarum pensionum nomine teneatur. Nec putant quidam fideiussorem ... quia pecunia ex sortis solummodo dampnum agnoscere oportere. Paulus respondit. Si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligavit, eum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras. Usure enim in bone fidei iudiciis etsi non tam ex obligatione proficiscantur quam ex officio iudicis applicentur, tamen cum fideiussor in omnem causam se applicuit, equum videtur ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiussisset: in quantum illum condempnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes.

Inter locatorem fundi et conductorem convenit ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur, et, si pulsatus esset, penam decem praestet Titius locator Seio conductori, vel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, eque decem Titio locatori praestaret: quod invicem de se stipulati sunt. Quero, cum Seius conductor biennio continuo pensionem non solverit, an sine metu pene expelli possit. Paulus respondit, quamvis nihil expressum sit in stipulatione penali de solutione pensionum, tamen verisimile esse ita convenisse de non expellendo colono intra tempora prefinita, si pensionibus pareret et ut oporteret coleret: et ideo si pensiones non solvit, petere penam ... satis non fecit ... prefinitum locationi exceptionem. Item. Fundus qui estimatus colono assignatus est ad periculum coloni pertinebit, et ideo ex estimatione huius contractus ab herede coloni prestari oportere.

Id. Dominus horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur nisi custodiam eorum recepit. Servi tamen eius cum quibus contractum est propter edificiorum situm in questionem peti possunt. In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario vel utiliter auxerit vel edificaverit vel instituerit, cum id non convenisset, ad recipienda ea que impendit ex conducto cum domino fundi experiri potest. Cum contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad solvenda totius temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id quod eius interest indempnitas servetur.

Id. Cum domini horreorum insularumque desiderant diu non apparentibus nec eius temporis pensiones exsolventibus conductoribus aperire

[Gloss, lower margin:] ... conductorum publicorum ... l. si quis sine ... pro publicano qui forte in quinquennium ... conductorum ... relocari ... ut hic dicit. ac. — ubi in stipulatione ... quod sine ... in quantitatem quia illud ibi fit ... quia ... [illegible]

[illegible]

[Later note, lower margin:] Item quero quomodo ... [illegible] ... amici ... [illegible]

ea que in usu sunt detinere apud vicinas personas
quorum interest aut ne vetusti sint spe aut in iniu-
re vicinum teneret obsequium.

Labeo. Qui domum habebat aream iniunc-
tam ei domui vicino locavit. is vicinus cum
edificaret in suo terram in eam aream apud
quam fundamenta continentia locatoris erant
congessit et ea terra assiduis pluviis madefacta
parieti eius conglomerata humore presti-
to edificia corruerunt. Labeo ex locato tan-
tummodo actionem esse ait. quod ipsa congestio si humor
ex ea congestione postea damno fuit damni autem
infecti ideo non esse quia ipsum opus per se non est
sed ex alia causa oblata damno quod asseri-
tur esse propter.

Labeo. Insulam uno pretio emisti totamque
locasti et cum in pluribus conductoribus ita ut ex pretio meo
edes in quibus cenaculis accederet quibus eam conduc-
tor maiore pretio locaret actum ex pretio accede-
ret quod conductor debebat. Cum inopie
locatio erat dominus autem quadraginta essent de-
bere tenente si ita factum non esset quam locato-
ris interfuisset tantam pecuniam conductor pro-
misisset et eius obligationis contrahi pu-
to convenit ut domus de suo tempore ex-
tinctas et praedictam apparet esse ut ex suo
absolvetur sine quo fieri non potest. Cum
domum in municipio balneum praeponit XX
nummis annuis conduxit et ad refectionem for-
nacis fistularum similiumque rerum centum num-
mi ut praestarentur convenerat. conductor
centum nummos petebat. Respondi debitorum fuisse
eas rerum refectionem eam pecuniam solvi debere
impenderet.

Labeo. Marcius domum faciendam a Flacco con-
duxerat. deinde operis parte effecta terre motu
concussum erat edificium. Massurius Sabinus
ait si vi naturali veluti terre motu hoc
acciderit Flacci esse periculum.

Labeo. Cum in plures annos domus
locata esset praestare locator debet ut non solo
habitare conductor et cetera liceat ei aliquo in
modo si sed etiam annuis aliis. Heredem si
velit suo tempore possidere, si heredem domini

existimare laniatus fracta intellegit ubi prin-
cipalis fecisset tenetur nec habitare possit neque osten-
dere aliam posset nihil locatori conducto-
rem praestare. Adeo ut nec cogi quidem posset
existimari. Refecta domo habitare nisi pa-
tiens fuisset locator convenire deo mi ad
habitationem durare. Heredem coloni quam
colonus non est nihilominus possidere
domino existimo. Vestimenta tua fullo
perdidit. Habes unde petere nec repetere vis
agis nihilominus ex locato cum fullone
Sed iudicem estimaturum an possis adversus fu-
rem magis agere et ab eo tuas res consequi fu-
lonis videlicet sumptibus. Si hoc tibi impo-
ssibile esse perspexerit tunc fullonem condempna-
bit tuas autem actiones tibi prestare compellet.
Lege dicta domus facienda locata erat ita
ut probatio locatoris aut heredis eius esset. Re-
demptor ex voluntate locatoris quam
in modum pronuntiavit. Si opus contra
ex lege tamen non dictum fuit. Si quis ex vo-
luntate locatoris pronuntiatum esset redemptor
tunc absolutum esse. Sed quod dicit et ut ex arbitrio
quolibet edificare velles renuntiasti
in ducendo impensas ex arbitrio tamen et
te tamen locari postea operum non posse in me
non esse. Et nullam ostare tantum autem tunc erat
e ergo cupiente impedisses vetuisse op-
us facere. Deinde si opus facere perseveraverit
ex locato tecum agere ut praestare propter quo-
cum restituas. Possessionem suam praeteri-
to colono alienam esse non ignorantes suis
tulisti conductore fructus domino possessionem
Labeo ait ut te restituat colonus ex con-
ducto cum domino actionem. Locator cum ipsi
tantum habitare se autem argentum margarita
non tangere suo periculo teneri causatur
has res inferre passus est per inference
futurum tunc obligationi dixi ac supposita
fuit remissum. Servum meum mu-
lionem conduxisti negligentia eius mulus
tuus periit si ipse se locasset ex peculio
dumtaxat et in rem verso damnum prestaturum
ceteri dico. Sin autem ipse eum locasset

se non ultra mercedem praestare quod vel umquam maius
et culpa abesse quae si sine diffinitione
pistor inuenietur, atque ... et ego eum
... culpam neglegentia immunem pre-
ter illam quaeque culpam mercedem praestare
... quod eum ... elegisse ... omni ... prouo-
re afficeret. Exercitu ambulante condu-
xisti ut iumenta tua perueheret, et tu ...
faceres et aliqui ... transferre ... receptor ei
portus ... ab eo exigebatur quaerebatur
an ... sola ... portorium ... tantumque
fuit puto similis ... non igno-
rauit esse ... cum uehiculum
locaret. ... praestare ... debere. Item ... cum
... quod ... conductoribus praestare de-
beret locatorem ... praestatio
praestare non debere puto nisi in locatione aliter
conuenit.

Sed et cum lege locationis non esset comprehensum
ut uineas poneret nihilominus tamen
colendo uineas instituit, propter fructus de-
nis amplius annuus ager locari
cepit, quaesitum est si is nomine colonum
ex locatu pensionum debitarum nomine conuenit
sumptus utiles factos in uineas instituen-
dis reputare possit opposita doli mali ex-
ceptione. Respondit uel expensas consequi uel nihil
aliud praestare. Cum quidam nauem conduxit ut
de prouincia Cyrenensi Aquileiam nauiga-
ret, olei metretis tribus milibus impositis
et frumenti modiis octo milibus, euenit
ut ... nauis ipsa in prouin-
cia ... mensibus retineretur, et onus
... tolleretur ... quaesitum est an uectura
quae conuenit ... et locator na-
uis exigere possit. Respondit ... quam praestare
posse.

Labeo. Si ... cum ...
... praestare ... ea
... periculum est ... immo si ...
... locationis ... est ...

Ulpianus. Actio Desinitator. [lib.]
... aestimatio proponitur tollendae dubita-
tionis gratia. Sunt enim magis dubitandi

... aestimata uendenda datur utrum ex
uendito sit actio propter aestimationem an ex lo-
cato quia uidetur locasse ... an
ex conducto quasi operas conduxisse. Ac magis uidetur
inde esse praescriptis uerbis actionem proponi.
Quotiens enim deficit nomen contractus, aliquando
ambigeretur conueniret in alia actione
dari, contra aestimatoria praescriptis uer-
bis actionem esse, enim negotium ciuile ge-
stum et quidem bona fide. Quare omnia et hic locum habere
quae in bonae fidei iudiciis diximus.

Aestimatio autem periculum facit eius qui suscepit
aut igitur ipsam rem debebit incorruptam
reddere aut aestimationem de qua conue-
nit.

Paulus. Hec actio utilis est, si tantum ... intuuenerit.

De rerum permutatione

Paulus. Sicut aliud est uendere aliud e-
mere, alius emptor alius uenditor, ita
aliud est pretium aliud est merx. At in per-
mutatione discerni non potest uter emptor
uter uenditor sit, multumque differunt
praestationes. Emptor enim nisi fecerit nummos ac-
cipientis tenetur ex uendito, uenditori
sufficit ob euictionem se obligare, possessionem
tradere et purgari dolo malo, itaque
si euicta res non sit nihil debet. In permu-
tatione uero si ... utrumque pretium est in utriusque
quae fieri oportet ... uenditoris ... debeat ...
... ut ... quod et ... pretium sit merx
nec ... uenerit
... praestationes ... accepi-
... actionem ...
... uendito ...
... permutatio
... obligationis ...
... non ...
... obligatione ... dicemus
... quae non
sunt ... uendita ... conuen-
tio ... aliena
... permutatione
... fecit ...
... agimus ...

226

est uel quanti interest accepisse. et qua queruntur si ut res contra nobis reddatur condicti- locus est quasi re non secuta.

Id. Aristo ait quia permutatio uicina esset emptioni, sanum quoque furtis noxisque solutum et non esse fugitiuum seruum prestandum qui ex causa ea datur.

De prescriptis uerbis et in factum actione.

Pap. Nonnumquam euenit ut cessantibus iudiciis proditis et uulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facile descendemus ad eas que in factum appellantur. Sed ne res exemplis egeat paucis agam. Domino mercium in magistrum nauis si sit incertum utrum nauem conduxerit an merces uehendas locauerit, ciuilem actionem in factum esse dandam Labeo scribit. Et si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit, sed non exhibita fide in factum ciuilis subicitur actio.

Celsus. Nam cum deficit uulgaris atque usitata actionis nomen, prescriptis uerbis agendum est.

Iul. In quam necesse est confugere quotiens contractus existunt quorum appellationes nullo iure ciuili prodite sunt.

Ulp. Natura enim rerum conditum est ut plura sint negotia quam uocabula.

Paul. Naturalis meus filius seruit tibi et tuus filius mihi. Conuenit inter nos ut et tu meum manumitteres et ego tuum. Ego manumisi, tu non manumisisti. Qua actione mihi tenearis quesitum est. In hac questione totius ob rem dati tractatus inspici potest, qui in his competit speciebus: aut enim do tibi ut des, aut do ut facias, aut facio ut des, aut facio ut facias. In quibus queritur que obligatio nascatur. Et si quidem pecuniam dem ut rem accipiam, emptio et uenditio est. Sin autem rem do ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est ciuilem obligationem nasci, in qua actione id ueniet, non ut reddas quod acceperis, sed ut damneris mihi in quantum mea interest illud de quo conuenit accipere; uel si meum recipere uelim, repetatur quod datum est quasi ob rem datum re non secuta. Sed si sciphos tibi dedi ut Stichum mihi dares, periculo meo Stichus erit, ac tu dumtaxat culpam prestare debes. Explicitus est articulus ille do ut des. At cum do ut facias, si tale sit factum quod locari solet, puta ut tabulam pingas, pecunia data locatio erit, sicut superiore casu emptio. Si rem do, non erit locatio, sed nascetur ciuilis actio in hoc quod mea interest, uel ad repetendum condictio. Quod si tale sit factum quod locari non possit, puta ut seruum manumittas, siue certum tempus adiectum est intra quod manumitteretur, idque cum potuisset manumitti uiuo seruo transierit, siue finitum non fuit et tam diu sit ut potuerit manumitti, uel condici poterit uel prescriptis uerbis agi, quod his que diximus conuenit. Sed si dedi tibi seruum ut seruum tuum manumitteres, et manumisisti, et is quem dedi euictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus scribit; si ignorans, in factum ciuilem. Quod si faciam ut des, et posteaquam feci cessas dare, nulla erit ciuilis actio, et ideo de dolo dabitur. Sed si facio ut facias, hec species tractatus plures recipit. Nam si pacti sumus ut tu a meo debitore Cartagine exigas, ego a tuo Rome, uel ut tu in meo, ego in tuo solo edificem, et ego edificaui et tu cessas, in priorem speciem mandatum quodammodo interuenisse uidetur, sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest. Quamuis enim et impendia sequantur, tamen mutuum officium prestamus, et potest mandatum ex placito naturam suam excedere: possum enim tibi mandare ut et custodiam mihi prestes et non plus impendas in executionem mandati quam .x. Sed si eandem pecuniam impendimus, nulla dubitatio est. Sin autem ... mandatum interuenisse uideatur ...

19 18

... quia mandatum non fuit gratuitum ... ex dolo ...
... quae evenit ... nulla ... venire ...
... nominatis ubi ... in singulis ...
... ut ...

... neque enim certe mandatum ... tu
... in invicem ... fraude ...
... praescriptis verbis con...
actionem quae actio similis erit mandati actio...
... insuper ...
... ubi ... certam ...
... contrariae ... quaestio ...
... necessarium sequitur ut ...
... quam ... meam ...
... manumissione ... nomen ...
... non potest aestimari.

Ner. Insulam ... meam
... insulam refecit ... cum
... insulam esse ... in factum
... agendum.

Pap. Si tibi .x. dedero ut Stichum manumittas et cessaveris, confestim agam praescriptis verbis ut solvas quanti mea interest, aut si nihil interest condicam tibi ut .x. reddas.

Lab. Si ... fui acturus ... causa aestimatum ... vel ... nomine ... agi posse ... quo casu ... ut ... accepisti pro ... fuit ... pecuniam ... eligisset sive ... aestimatam ... quaesitum est ... pecunia ... agi ... verbis quae stipulationis ... clusum ... praescriptis verbis mei ... agi posse ... quotiens certa ... lege.

Id. Oleum certam acceptam ... ut ... implerentur ... officio ... obligatio ... praescriptis ... sequatur.

Lab. P... legavit ... contracta ...

sit et pecunia quae extra dotem ... mulier accepit ... causa et pignori ... stipulatio promissa est. Quaero an adversus mulierem pecunia quae ... possit, quia actio ... in factum actionem dari debere.

Pop. Quia actionum non plenius numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed et eas actiones quae legibus proditae sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet praetor in eo quod legi deest: quod facit in lege Aquilia reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit.

Pomp. Si vir uxori suae fundos vendidit et in venditione comprehendit convenisse inter eos, si ea nupta esse ei desisset, ut eos fundos si ipse vellet eadem pecunia mulier ei retranderet, actionem in factum existimo in eum dandam esse ... ex ... personis ... est

Ulp. Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem ut quo pluris vendidisses tibi haberes, placet neque mandati neque pro socio actionem esse, sed in factum quasi alio negotio gesto, quia et mandata gratuita esse debent, et societas non videtur contracta in eo qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

Iul. Si tibi areae meae dominium dedero ut insula aedificata partem mihi reddas, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meae recipio, neque mandatum quia non est gratuitum, neque societatem quia nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit. Sed si puerum docendum vel pascendum ... ut ... puer ... certam ... conveniret ... ubi ... dominus esse non desinit ... praescriptis ... dicitur ... ad primum ... in factum putat actionem ... .i.

prescriptis verbis. quod si quis aree dominum intellexit
fuit si passus sit eo se sic edificare ut eo
communicaret et ipse per Paulum erit societas.
Item si partes aree dominum transtulit pro-
portione et lege edificare passus sit.

Id. Quis vacuas ... alieno
... in mare proiecit. nulla competet actio
nisi sine causa id fecisti: in factum sive de
dolo tenetur. Item si quis servum alienum
spoliavit isque frigore mortuus fuerit,
de vestimentis quidem furti agi poterit: de ser-
vo vero in factum agendum cum non alia perierit
adversus eum servata. Item si calicem ar-
genteum quis alienum in profundum abiecerit damp-
ni causa non lucri faciendi causa.

Pomp. Neque furti neque dampni iniurie
actionem esse, in factum tamen esse agendum.
Si glandes ex arbore tua in fundum meum
cadant, easque ego immisso pecore depascam:
Aristo scribit non sibi occurrere legitimam
actionem qua experiri possim: nam neque ex lege
XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo
pascitur, neque de pauperie, neque dampni
iniurie agi posse: in factum itaque erit
agendum.

Id. Solet queri si noverit fures fugi-
tivos alicubi celari, indicare eos domino
ubi celantur: que res non facit eos fures.
Solet et mercedem huius rei accipere, et sic
indicare: nec videtur illicitum esse quod
datur: qui ergo accepit, quod ob eam acce-
pit nec impiam causam retinet et condictio
quod quod si solutum nihil est. Si pactio in-
tercessit, hoc est si indicasses ap-
prehensus que esset fugitivus certum aliquid
daretur, videamus an possit agere.
Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat
ex pacto actionem non oriri, sed habet in se ne-
gotium aliquod: ergo civilis actio oriri potest,
id est prescriptis verbis. Nisi si quis in hac specie de
dolo actionem competere dicat, ubi dolus ar-
guatur aliquis.

Pomp. Permisisti cretam mihi eximere
de agro tuo ita ut eum locum unde exemissem
replere. exemi nec repleo. Quesitum est
quam habeas actionem. Sed certum est civilem actio-
nem incerti competere. Sin autem vendidisti
cretam, ex vendito agam. Quod si post exemptionem
crete repleverit nec patiaris me cretam
tollere, civiliter agam ad exhibendum, quia mea
facta est cum voluntate tua exempta sit.
Item promisisti mihi ut sererem in fundo tuo
et fructus tollerem nec pateris me fructus
tollere. nullam civilem actionem esse Aristo
ait: an in factum dari debeat deliberari posse.
Sed erit de dolo.

Ulp. Si gratuitam tibi habitationem dedero an
commodati agere possim? et Vivianus ait agi posse.
Sed est tutius prescriptis verbis agere. Si margar-
itas tibi estimatas dedero, ut aut eas
mihi afferres aut pretium earum, deinde perierint
ante venditionem, cuius periculum sit queritur.
Et Labeo, quod et Pomponius scribit, si quidem ego te ve-
nditorem rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum:
si neuter nostrum, sed dumtaxat con-
sensimus, teneri te hactenus ut dolum et cul-
pam mihi prestes. Actio autem ex hac causa utique erit
prescriptis verbis.

Ap. Si rem tibi inspiciendam dedero et dicas
te perdidisse, ita demum mihi prescriptis verbis ac-
tio competit si ignorem ubi sit: nam si sciam
apud te esse, furti agere possum vel condi-
cere vel ad exhibendum agere. Secundum hec si cui inspi-
ciendum dedi sive ipsius causa sive utriusque,
et dolum et culpam mihi prestandam esse dico propter
utilitatem, periculum non: si vero mei dumtaxat
causa, dolum solum, quia prope depositum hoc ac-
cedit. Si cum unum bovem haberem et vici-
nus unum, placuit inter nos ut per denos
dies ego ei et ille mihi commodaremus ut opus
faceret, et apud alterum bos periit, commodati non
competit actio, quia non fuit gratuitum commo-
datum, verum prescriptis verbis agendum est. Si
cum mihi vestimenta venderes aut vendere
velles, rogavero ut ea apud me relinqueres, ut
peritioribus ostenderem, mox hec perierunt
vi ignis aut aliam maiorem, periculum
me minime prestaturum. ex quo apparet

[...] sua culpa. at non tenetur cum utrumque gratuitum [...] sit ut ff. commodati si ut certo ff. nec videndum. h.

---

a — contra ... ff. ... de subalternatione. ac.
... ff. ... subiicit. sed sine causa suis communis
perichi utandi faciat. non incommodum ex
parte tamen ad collationem. az.
— e. conventa. illud de stricto iure sed de equitate
... si fecit sine causa vel dolo ut subiicit. sed quamvis
causa non teneatur ut hic. sed contra ff. ad l. aq.
de iactu l. ii. § so. quia hic dicit non teneri. verum
est illud cum res iacte proiecte sint. ... tamen
magis ut hic non prosint dominus vel ua
ita sed amicus in aliis dominis: et hic cum
suis ... cum communis utandi perichi et
... ag. ex illa lege iudicia ad estimatio-
nem. ac. vel ubi pena placet
— f. non aquilie subsidiaria quia non
fuit in culpa generali. secus enim cum sua
rum ... generali tamen
domino ... prestarum ...
quibus enim diligens ... fa. fecisti.
quia proiecte ... ex ...
de ... cum ei nulla obici possit
... non ex l. aquil. sed generali tamen dic
... sine causa ad me domum proiecta
... liberat tamen causa ad ...
... aut ... potius sua ...
... tamen ex l. aq. ... culpam
ut ... dolum. et in factum actio ex-
cludit actionem de dolo cum ... sub-
sidiaria sit ... etiam ...
... de dolo ... subiicitur. ac.
— g. ad legem aquil. ... dolum. ut ff.
ad l. aquil. si l. furti. si quis. ... ff.
— h. subsidiaria legis aquil. ac.
— i. legis ... ut ff. ad l. aquil.
... de dolo. ac.
— k. subsidiaria lege aquil. ut ff. ad l.
aquil. si ... si quis de manu. et
de aquil. ... l. in laqueum. infra. ac.
— l. nimo ... actio ad legem. ut ff. ad
ex. l. iiii. § ... que est contra. ff. de
dolo. l. sine dolo. ac.
— m. ... actionis que ... locum
... tua glandes ... pecore depasto
... ad l. aquil. l. ... quid si mea
pecora in tuo glandes tue ... fuerint
... immissione. dicas ... act. ex
— n. ... ferre. ... ut ff. ad l.
aquil. si ... az.
— o. ... ut ff. ad l. aquil. qui occidit. si quis
alienum. az.
— ... ob turpem causam. ut ff. de ... ob tur-
pem l. iiii. infra. ac.
... de pastu pecoris locum habet et hec ar-
... sed ... locum habet ...
... facta de pauperie non competit
... et h. ... similitudine ... inde
... locum habet in feris animalibus ...
... secundum naturam ut
... si ... de ...
dicitur ... mansuetis non est
... az.

b — Item in ... ut ... donat. quisquam ... iniuriarum ut ff. act. empti l. qui-
dem ... immo ... hec ... cum dicat legitima de dolo. que in subsidium
tamen ... ut ff. de dolo l. sicuti in que est contra. ff. de ... l. h. ... domini
fieri ... ff. tam. ... fuerat. ac.
c — ... dicatur. condictio ex lege ... promissio fuerit. ... cum donationis
c. de donatione si quis argumentum. ... et sic cessat de dolo. ac.
a — exceptum. ac.
d — dominium non specificate
usu ad ... domo ...
e — ... si dubitetur sit commodati
apparentium differentiarum ...
... ut ... ff. ...
l. incommodata et sic ...
ff. ... et sic cessat ...
... cum usus non fuit
dictum ... dubium ... az.
... quod in ... commu-
... locum commodati ...
... domus commodatur ut ...
... l. i. § i. ac.
f — dominus. az.
g — ... qui accepit mar-
garitas vendendas. ac.
— o ... venales ...
ut ff. ... rogatus
... indistincte ...
... accipientem ...
... ut ff. de ...
infra ... ubi ac.
— ... lex ... ac.
h — ... actor ut ... cum ...
ut ... ff. locati ...
... vestimenta. ac.
... epistola ... az.
non est ... custodie datum
ideoque non est ... depositum.
i — non quia ad exercitium
az. ... est ... fur ...
accepit ut ad exercitium
teneantur ... commo-
dati ut ff. commodati ...
non ... et agatur ...
sic subiiciatur ut ...
... inspiciendum ...
k — ... ff. commodati l. cum ...
...
... § i.
— ... quia ...
... az.
— ... ut ...
... dolo ... actio ...
... non ...
... ut dicas ...
... ut faciat ...
... inficiendo ut ...
... l. cum ...
... sunt ...
... ut ... ab ...
... abest ...
... ab ... de ...
... sic facias ...
... non ...

utique custodiam ad me pertinere. Si quis sponsionis causa anulos acceperit nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit: nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum enim rei nomine, cuius neque possessionem neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta causa sponsionis fuit, sui anuli dumtaxat repetitio erit.

Idem. Si a parte pecuniam deposueris ut dares ei, si fugitivum meum reduxisset, nec reddentis quia non reduxit, [illegible] nisi non reddas, melius est praescriptis verbis agere: non enim mutuo pecuniam ego et fugitivarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.

Idem. Rogasti me ut tibi nummos mutuos darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris. Si non vendidisti aut vendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam, tutius est ita agere, ut Labeo ait, praescriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus. Si ipsum pretium obligavero, tenere placuit mutuos ut in fidem [illegible] pretium nec facias meum esse dico; praescriptis verbis agi; nummos mutuos non fuisse nisi mutui fuerint ex locato esse actionem.

Idem. Apud Labeonem quaeritur, si tibi equos venales experiendos dedero, ut si in triduo displicuissent redderes, tuque desultor in his cucurristi et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. Et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum est, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. Item vero apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris, et si placuissent emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces an merces tantum. Et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur. Sed non experimenti de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta sit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem qualem adversus desultorem dari.

Item si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulit et reliquit, et cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti, et sine dolo malo et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, praestare te oportere Labeo ait, et puto praescriptis verbis actionem in hoc competere.

Idem. Quotiens deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est.

Paulus. Si tibi polienda sarcienda vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si vero mercede data aut constituta, locationis conductionis negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum fuerit, placuit quasi de novo negotio in factum dandum iudicium, id est praescriptis verbis.

Idem. Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus anulum ostendit, ut respiceret: illi excidit anulus et in Tiberim devolutus est. Respondit posse agi cum eo in factum actione.

Africanus. Titius Seio mutuos triginta dedit pacto convento, ut pro usuris eius pecuniae tributa praedii eius praestaret; Titius pecuniam et usuras [illegible] Seius pensitaret, quoad usque pecuniam [illegible] solvisset; Titius praestaret et pensiones, [illegible] quantum eius tributorum nomine pensitatum fuerit, quantum usurarum nomine [illegible] et ut in diem restitueret quod amplius pensitatum esset, aut de sorte vel usuras fieri a tributorum exactione. Itaque Seius non erat ulla stipulatio interposita: et Titius consuevit ita ut amplius ex usuris Seius [illegible] quam tributorum nomine pensitasset, quasi actionem in eo posset. Sed praeterea quod excedit usuras non [illegible]

tamen creditor eas non debuerit in opposito
iure dicendum est. Nec id tamen erit ita per in-
telligi debebit quasi mandatum interces-
serit nisi quis id ut transcribenda essent ...
... sive prius quam sortis permutatio-
nem creditor fuisse ... prius
... sine dolo ... usura
... dicendum ... tamen non esse
... tamen ... usura
... quatenus ...
uenisset quod amplius praestari esset quia
... creditor ...
... creditor.

Mar. Si ...
... ut ...
... sicut ...
... ut ... nec
est ...
... non possit ...
... ut ...
n iure ... ...
... ...
... ...
repeti possit.

Pap. Si ... ut ... in
... actio est ...
... quanti ... ...
... ...
... ... fuerit si fuit
... ...
... dicendum est.

De pignoribus et ypotecis et qualiter contrahatur et de pactis eorum.

PAPINIANUS

Conventio generalis in pignore dando bonorum vel
postea quesitorum recepta est in speciem autem a-
lienae rei collata conventione si non fuit ei
qui pignus dabat debita postea debi-
tori dominio quesito difficilius credi-
tori qui non ignoravit alienum utilis ac-
tio dabitur sed facilior erit creditori pos-
sidenti retentio. Certius pignori dato
praedium eius creditori ... conventio
specialiter super eo ... distrahi
nec interest ... praedium ...
fieret. Cum pignori ...
... ut fructus quoque pignori
essent ... consumptos ...
... restituere ... pi-
gnoris ... nec usucapiet pi-
... placuit quod pignori quesitum
... ...
... ...
... placuit ut ... non solu-
tis ... ypothecam ... ...
... solvatur ...
... minores in stipulatum
venerint ... conventione ... pla-
cuit ... minore ... non so-
luto legitime maiores ... stipula-
ti ... potuerunt. ...
... ...
pignori ... ... possessio-
nem ... ...
... pignori ... ...
... pignoris ... ... ap-
paruit ... ...
... ... suptus ...
fructus fuisset quos fructus ...
... ... quantitate ...
... negotium gessisse ... ...
... ...

Id. Creditor qui pignora ypothe-
cas suscepit ... ...
... agere ... ...
... culpa ... ...
... ... pignore dato
... ...

Id. Si ... creditor ... sua
... non ... ...
... creditori actio ...
... ... quo pignus ...
... ...

Debitor vectigalis hereditate [illegible] fuiane neglecta de [illegible] tia cum pignoris inspiciatur debitor [illegible] quamvis in legatis ubi tantum certum est [illegible] sit, non potest [illegible] creditor non obligata tamen potiora comparatur aut legata quidem aliter valere non possunt, quamvis testamentum constaret. cum non fieri potest ut pignoratum sit acceptum neque in alio vel [illegible] statuatur. § Cum [illegible] apud [illegible] rem quam petierat pecunia pignori generaliter obligavit, non plus [illegible] potest quam [illegible] quod pignus [illegible] ergo submovebit rei iudicatae exceptione tantum [illegible] nulla [illegible] exercere possit. non enim quis [illegible] habuit. sed quod in eadem re quae pignori data est debitori habuit consideranduum erit.

Gaius. Contrahitur hypotheca per pactum conventum, cum quis paciscatur ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae. nec ad rem pertinet quibus fit verbis, sicuti est in his obligationibus quae consensu contrahuntur. et ideo et sine scriptura si convenit ut hypotheca sit et probari poterit, res obligata erit de qua conveniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari poterit: et sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt.

Marcianus. Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacumque obligatione, sive mutua pecunia datur sive dos sive emptio vel venditio contrahatur vel etiam locatio et conductio vel mandatum, et sive pura est obligatio vel in diem vel sub condicione, et sive in praesenti contractu sive etiam praecedat: sed et futurae obligationis nomine dari possunt: sed et non solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte eius: et vel pro civili obligatione vel honoraria vel tantum naturali. sed et in condicionali obligatione non alias obligantur, nisi condicio extiterit. § Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt. § Dare autem potest quis hypothecam sive pro sua obligatione sive pro aliena.

Ulpianus. Obligatione generali rerum, quas quis habuit habiturusve sit, ea non continebuntur quae verisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse. ut puta supellex, item vestis relinquenda est debitori, et ex mancipiis quae in eo usu habebit, ut certum sit eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministeriis eius perquam ei necessariis vel quae ad affectionem eius pertineant vel quae in usu cotidiano habentur Serviana non competit.

Paulus. Denique concubinam filios naturales alumnos constat generali obligatione non contineri, et si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

Gaius. Sed et [illegible] res quas eo tempore quo pacisceretur in bonis habuit recte obligari [illegible]. § Quod emptionem venditionemque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

Ulpianus. Si debitor res suas duobus simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum obligatae essent, singuli in solidum adversus extraneos Serviana utentur: inter ipsos autem si quaestio moveatur, possidentis meliorem esse condicionem: dabitur enim possidenti haec exceptio 'si non convenit ut eadem res mihi quoque pignori esset'. si autem id actum fuerit ut pro partibus res obligaretur, utilem actionem competere et inter ipsos et adversus extraneos, per quam dimidiam partem possessionis apprehendant singuli.

Marcianus. Si [illegible] Iuli. [illegible] mutuam pecuniam accipiat, potest res eius obligare. § Si antichresis facta sit et in fundum aut in aedes aliquis inducatur, eo usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, cum in usuras suas fructus percipiat aut locando aut ipse percipiendo habitandoque: itaque si amiserit possessionem, solet in factum actione uti. § Usus fructus an possit pignori hypothecaeve dari, quaesitum est, sive dominus proprietatis convenerit sive ille qui solum usum fructum habet. et scribit Papinianus tuendum creditorem, et si velit cum creditore proprietarius agere non esse ei [illegible]

uti frui invito se, tali exceptione eum praetor tuebitur: si non inter creditorem et eum ad quem usus fructus pertinet convenerit ut usus fructus pignori sit. Nam et cum emptorem usus fructus tuetur praetor, cur non et creditorem tuebitur? Eodem iure et adversus debitorem ei utetur exceptio. Iura praediorum urbanorum pignori dari non possunt. Igitur nec convenire possunt ut hypothecae sint.

Paulus. Sed an viae itineris actus aquaeductus pignoris conventio locum habeat, videndum esse Pomponius ait, ut talis pactio fiat ut quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur, scilicet si vicinum fundum habeat, et si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat. Quae sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.

Marcianus. Quaesitum est si nondum dies.

Marcianus. Grege pignori obligato quae postea nascuntur tenentur; sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur. Statuliber quoque dari hypothecae poterit, licet condicione existente pignus evanescat. Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur, et tam exceptio quam actio utilis ei danda est. Quod si dominus solverit pecuniam, pignus quoque perimitur. Sed potest dubitari numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit an non. Quid enim si res soluta fuerit? Et verum est quod Pomponius scribit: si quidem pecuniam debet, cuius nomine pignori datum est, exactam se compensaturum creditorem; si vero corpus debebit, solutum pignoris loco futurum apud secundum creditorem. Cum [illegible] creditor petit adversus quemlibet possessorem, sive tantum pacti conventione hypotheca intervenerit, sive et possessio eius tradita fuit, quae deinde amissa sit. Etsi non iudicatum debitorem fecerit, hypotheca manet, quia ex suis conditionibus hypothecaria actio, nisi soluta est pecunia aut satisfactum est, quibus cessantibus tenet. Cum stipulatore in personam egero, licet reus litis contestatione liberatus sit, tamen hypotheca manet obligata. Multo magis ergo si cum uno ex his actum sit, sive ab eis uno sive cum fideiussore sive cum utrisque, propter licet condemnati sunt, hypotheca manet obligata, nec nisi satisfactum creditori sit, extinguitur actio. Etsi ex causa obligata sit hypotheca, dicendum est autem contra non recte agi, cum nihil in totum debeatur; sed sub conditione debiti contra venerit, rursus agere poterit. Et si ipse sit debitum hypotheca non sub conditione, agatur autem contraria hypothecaria, verum quia de eo pecunia soluta non esse, haec autem hypotheca propinquum est, iam apparebit iudicis cautiones interponendas fore: si condicio exierit nec pecunia solvatur, restitui hypothecam sumere. Si ex causa quae obligata sit hypotheca usque solum debet, item et imperium dicemus.

Ulpianus. Quaesitum est si nondum dies pensionis venit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit. Et puto dandam pignoris persecutionem, quia interest mea; et ita Celsus scribit.

Ex quibus causis naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constat.

Gaius. Et quae nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum et ea quae nascuntur sint hypothecae obligata; idque servandum est, sive dominus fundi convenerit aut de usu fructu aut de his quae nascuntur, sive is qui usum fructum habet, sicut Iulianus scribit. Quod dicitur creditorem probare debere cum conveniebat rem in bonis debitoris fuisse, ad eam conventionem pertinet quae specialiter facta est, non ad illam quae cottidie inseri solet cautionibus, ut specialiter rebus hypothecae nomine datis cetera omnia bona teneantur debitoris quae nunc habet et quae postea acquisierit, perinde atque si specialiter hae res fuissent obligatae. Cum res suas iam obligaverint et alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum quod solent pati qui saepius easdem res obligant, praedicere solent alii nulli rem obligatam esse quam forte Lucio Titio, ut in id quod exce-

[illegible] ypotheca [illegible] non ualet [illegible] pignus [illegible] ypotheca [illegible]

cetur pro ea obligatione res sit obligata ut sit ypothece pignorive et quod plus est aut solutum cum pro debito usuras te[n]uit, certe quo in [illegible] usuras [illegible] aliter si convenerit an sit imputande. Convenit ut ex [illegible] ut sit ypothece solutionis [illegible] intercedit [illegible] creditore fuit [illegible] adhuc [illegible] magis est quod prius diximus.

Marc. Si fundus ypothece datus sit, deinde alluvione maior factus est, totus obligabitur. Cum [illegible] ypothece data sit, [illegible] ratam habuit [illegible] uidetur ypotheca [illegible].

Si res ypothece data postea mutata fuerit, eque ypothecaria actio competit, veluti de domo data ypothece et orto facto, item si de loco convenerit et domus facta sit, item de loco dato deinde vineis in eo positis.

In vindicatione pignoris queritur an rem de qua actum est possideat: nec dolo fecerit quominus possideat: aut pecuniam solvat aut rem restituat: et absolvendus est. Si vero nec [illegible] condempnatio sequitur. Si fuerit res restituta nec possit forte quod res abest longe sit vel in provinciis, solet enim [illegible] res explicari [illegible] restituantur, absolvitur [illegible] possit [illegible] summa aut [illegible] non possit rem ipsam restituere, tamen condempnabitur [illegible] actor [illegible] sicut in ceteris in rem actionibus [illegible] condempnatus est [illegible] petitur [illegible] in rem actio [illegible] agendo [illegible] sequitur. Interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex ut ex quo lis inchoata sit ex eo tempore etiam fructibus condempnet. Quod enim [illegible] fructus [illegible] non [illegible] debetur [illegible] fructus [illegible] debitor [illegible]. Cetera ypotheca [illegible] ad iudicatum quemadmodum [illegible] iudicatur [illegible] non [illegible].

Si ypothecaria agetur [illegible] ut [illegible] iudicatum iri [illegible] iudicatum non est. Cum [illegible] sit condempnatus debitor non restituendo pignus quod contra pactionem [illegible] fuerit [illegible] existimationem [illegible] debeat. Ex [illegible] ypotheca que ego quidem [illegible] ad [illegible] utilitatem legis et [illegible] semel [illegible] ad condempnationem [illegible] humanius est non amplius eum quam [illegible] debet dampnari. Ypothecam [illegible] ut [illegible] obligari [illegible] debitores [illegible]. Cum [illegible] de ypotheca [illegible] inquantum quisque obligatam ypothecam [illegible] debiti aut [illegible] magis est ut [illegible] debiti [illegible] obligatum [illegible] agat quemadmodum [illegible] parte [illegible] totum [illegible] res obligata sit [illegible] die pignus [illegible] datum est separatim [illegible] actum est [illegible] in solidum aget [illegible] aget unusquisque pro parte. Cum [illegible] pignoris datio [illegible] tempus non sit soluta pecunia [illegible] possideat [illegible] restitui [illegible] uidetur [illegible] ita [illegible].

Ulp. Pignoris persecutio in rem parit actionem creditori.

Paul. Si ex [illegible] publicani [illegible] pignora acceperit [illegible] me [illegible] publicanus.

Ulp. Qui pignori plures res accepit, non cogitur unam liberare nisi accepto universo quantum debetur.

Id. Cum convenit ut [illegible] creditor de pensionibus [illegible] pignoris [illegible] actiones utiles [illegible] accipiet [illegible] pignoratitia.

Idem. Si [illegible] pignore [illegible].

[illegible] condempnatio [illegible] in vendicatione [illegible] ypotheca [illegible] pecuniam [illegible] creditor [illegible] pignus [illegible] obligatum [illegible] ypothecaria [illegible] actione [illegible] debitor [illegible] ac.

[illegible gloss] ... rem alienam ... pignori ... ignorans ... hic non in ea re pignori obligaverit ... bone fidei ... [illegible]

convenisse, ut mandati actione conveniri minime, et colonum meum convenisse videtur. Creditor fundum quem a non domino bona fide emit et pigneravit tenet, fructus ... est: et si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptio elidetur: et ita Iulianus ait, et habet rationem. Cum agro pignori sive commodato sive incommodato fortuito accessit, id ad debitorem pertinet. Cum vero pignora non restituuntur, vel adversus possessorem extimanda erunt, sed utique ad visum aut ipsum debitorem aut adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non plus quam quanti debet, contra non plus interest; adversus ceteros possessores et plus est: quod amplius debito consecutus est, id creditor restituere debet debitori pigneraticia actione.

Modestinus. Si Titius rem meam ignorante me creditori suo pignori obligavit, heres extiterit, ex postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pigneraticia dabitur creditori.

Idem. Creditor praedia sibi obligata ex causa pignoris locare recte poterit. Cum obligatio pignoris sit in absentem, recte ex contractu obligatur.

Idem. In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur.

Idem. Cum in ... ut inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est, nec ... creditoris ad fiscum pertinent.

Idem. A ... impetravit a potestate ut, antequam solveret, pignora ipse possideret, qui satisfacturus creditoribus nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est solvere creditoribus: quaeritur an pignora fiduciaria debet restituere ... agendum est.

Pater Seio emancipato filio facile persuasit, ut quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum conscriberet sua manu filius eius, quod ipse impeditus erat scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae: quaeritur an Seius inter cetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuit, nec metuere debeat, quod in eo solo quod mandante patre manu sua perscripsit, cum neque consensum suum accommodaverit patri suo aut signo suo aut alia scriptura. Modestinus respondit: cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserit, consensum ei obligationi dedisse manifestum est. Lucius Titius praedia et mancipia quae erant in praediis obligavit: heredes eius praedia inter se diviserunt, illius mancipiis defunctis alia substituerunt: creditor postea praedia cum mancipiis distraxit. Quaero an ipsa mancipia quae fuerunt mortis tempore in praediis constituta ... an emptori vindicare recte possit. Modestinus respondit: si neque pignori data sunt ipsa mancipia quae fuerunt in praediis constituta, neque ex pignoratis ancillis nata, minime ea creditoribus obligata esse.

Idem. Servum quoque pignori dederat, ex levissima offensa vinxerat, mox solverat, et post debitor non satisfaciebat. Creditor numerosis ... vendiderit an aliqua actio creditori in debitorem constituenda est, quia creditori ipsius actio non sufficiat ad id quod deest persequendum? Quid si vinxisset aut eluscasset? Ubi quidem vinxisset ... tenet; ubi autem eluscasset, quidam putant ... dabimus actionem ad id quantum interest, quod si ex debito aut in aceto ... pignoris ex maleficio fingatur nulla ... actionem esse quasi fortuita ceciderit, non existimo indignationem ad vindictam ... Ulpianus notat: si ut creditori noceret vinxit, tenebitur; si merito, non tenebitur.

Paulus. Si legatum creditoris nomine relicti filio familias pater ab herede rem propriam eius pignori acceperit, et mortuo patre herede a patre filio legatum creditum exierit, neque filio legatum debitum, neque pater potest pignus vendere, neque filium ... dicere neque ... quam rem ...

[illegible marginal gloss]

posset actionem nec ex precario teneri posse quia unius rei impignoratione sicut in fiducia fore dicitur.

Idem. Paulus respondit generalem quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum, sed ea quae ex bonis defuncti non fuerunt sed postea ab herede eius ex alia causa adquisita sunt vindicari non posse a creditore testatoris. Cum mancipia in causa pignoris ceciderunt, ea quoque quae ex his nata sunt eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus et adgnata sive specialiter haec expressa sint sive non ita procedit, si dominium eorum ad eum pervenit qui obligavit vel heredem eius; ceterum si apud alium dominum pepererint non erunt obligata. Domus pignori data exusta est eamque aream emit Lucius Titius et extruxit, quaesitum est de iure pignoris. Paulus respondit pignoris persecutionem perseverare et ideo ius soli superficiem secutam videri, id est cum iure pignoris, sed bona fide possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere quam sumptus in extructione erogatos quatenus pretiosior res facta est reciperent. Cum filia consentiente domino et consentiente filio ut omnia praedia domini pignori obligata essent convenit, ipsum quoque consentire obligari eum pignoris iure.

Idem. Pecuniam pignoris nomine videri adeptorem praecipue sibi putatur eas obligatas fuisse.

Scaevola. Lex vectigali fundo dicta erat ut super certum tempus vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat, postea is fundus a possessore pignori datus est, quaesitum est an recte pignori datus est. Respondit si pecunia intercessit pignus esse. Item quaesiit cum in exsolutione vectigalis tam debitor quam creditor cessasset et propterea pronuntiatum esset fundum secundum legem domini esse, cuius potior causa esset. Respondit si ut proponeretur vectigali non soluto iure suo dominus esset usus, et pignoris ius evanuisse.

Idem. Debitor pactus est ut quaecumque in praedia pignori data inducta invecta importata ibi nata paratave essent pignori essent; eorum praediorum pars sine colonis fuit eaque actori suo colenda debitor tradidit assignatis ei servis culturae necessariis. quaero an Stichum vilicum et ... Stichi vicarii essent obligati. Respondit ea dumtaxat quae eo animo a domino inducta essent ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligata esse.

Tryphoninus. Hic usque permisit esse ut tanto solutum quod tanto repetere non potest si pignori datum aut solutionis repetit.

Scaevola. Cum tabernam debitor creditori pignori dederit, quaesitum est utrum eo facto nihil egerit an tabernae appellatione merces quae in ea erant obligasse videatur; et si eas merces per tempora distraxerit et alias comparaverit easque in eam tabernam intulerit et decesserit, an omnia quae ibi deprehenduntur creditor hypothecaria actione petere possit, cum et mercium species mutatae sint et res aliae illatae. Respondit ea quae mortis tempore debitoris in taberna inventa sunt pignori obligata esse videntur. Quaesitum est cum epistola talis emissa sit graeca an pignus contractum sit, cum in epistola nullus mentio facta sit, cum sine die et consule sit. Respondit cum convenisse de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare quod dies et consules additi vel tabulae signatae non sint. Creditor pignori accepit a debitore quidquid in bonis habet habiturusve esset. Quaesitum est an corpora pecuniae quas debitor a Titio mutua accepit, cum in bonis eius facta sint, obligata creditori pignori esse ceperint. Respondit cepisse.

Labeo. Si insula quam tibi ex pacto convento licuit vendere combusta est, deinde a debitore tuo restituta, idem in nova insula iuris habes.

In quibus causis pignus vel ypotheca tacite contrahitur

Paul. Senatusconsulto quod sub Marco imperatore factum est pignus insulae creditori datum qui pecuniam ob restitutionem aedificii extruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit qui redemptori domino mandante nummos ministravit.

Pomp. Non solum pro pensionibus sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta

In quibus causis pignus vel ypotheca tacite contrahitur

23 ... in ea quae ponentur obligata esse

... illata pignori obligata erunt.

Ulp. Si horreum fuit conductum vel devorsorium vel area, tacitam conventionem de invectis et illatis etiam in his locum habere putat Neratius: quod verius est.

Nerat. Eo iure utimur, ut quae in praedia urbana inducta illata sunt pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: in rusticis praediis contra observatur. Stabula quae non sunt in continentibus aedificiis quorum praediorum ea numero habenda sint, dubitari potest: et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a ceteris aedificiis separata sint. quod ad causam tamen taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis praediis differunt.

Pomp. Si igitur tantum habitationem conduxerim, pertinet invecta a me domino insulae pignori non esse. Est illud verum dicere voluntate domini inducta pignus ita posse ut ipse debitor sit obligatum. Ergo sic fatetur ac ceteris illius aedificii rebus pro fideiussore pignori datis, verisimile intellegi eius quod fideiussor quamdiu maneant res suas obligatas esse: sane si per alium eius res hypothecae datae non erunt obligatae.

Ulp. Licet in praediis urbanis tacite solet conventum accipi ut perinde invecta et illata ac si specialiter convenisset, tamen de libertatibus huiusmodi pignorum non officere, propter quod placet in eam manumissioni non officere ob pensionem obligatum mancipium.

Idem. In praediis rusticis fructus qui nascuntur tacite intelleguntur pignori esse domino fundi locati, etiamsi nominatim id non convenerit. Creditorum ne ne necessaria illata et invecta retinere dicitur: ita et illata sint pignori quamdiu.

Paul. Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pignoratae ad modum legitimum usuras retinere.

Idem. Est differentia obligationis proprie factae quae ex manifesto conventione pignoris nomine tenentur, quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus, inhabitantes autem manumittimus, scilicet antequam pensionis nomine percludantur: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non manumittimus, et Octavenus putabat etiam eos qui prohibendi eius causa praesentes et praestantes a manumissione volunt, obstare possent.

Scaev. Tutoris non aliunde pupilli sui actiones faciat nec rem pupilli facere in ei praestantia obligat; et sunt quae ipsius pignori obligatae et quae aliunde fieri possunt: quod nunc enim videmus, sollemne et pignoris obligate tenent.

Quae res pignori vel hypothecae obligari non possunt

Marc. Pupillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest. Cum filius familias peculiare obligavit et finis eius dedit ei eam non tenet, quia liberam peculii administrationem habeant, sic ne ceterum quod est ei ... non coniungat, quod liberam peculii administrationem habeat, tamen est quod liquet: quousque ei permissum videatur peculium administrare. Eam quoque quam emere non potest quia commercium non est eius, iure pignoris accipere non potest ut divus Pius rescripsit. Sed quis praedium litigiosum pignori acceperit, an exceptione submovendus sit? et Octavenus putabat etiam in pignoribus locum habere exceptionem, quam scimus per edictum in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

Gaius. Si mulier pro nullo intercesserit et ut hypothecam aut pro filio familias contra senatus consultum Macedonianum et Velleianum intercessit, et in eam quae pro muliere obligavit rem suam fideiussor dicitur, si autem ei ita ut fideiussoribus intercedens exceptio datur, exceptio similiter quae pro filio familias rem suam obligavit eadem dicenda erunt quae tractantur ut ...

Paul. Aristo scribit, si intra constitutum tempus mercedis non inferetur, non autem iure pignoris succedit nisi convenit ...

l. pupillus non ... quod ... non ... potest obligari ... obligari ... dari

[illegible gloss]

ut sive eadem res esset obligata, neque primi
pignoris summa debet, quippe nichil ve-
nerit de pignore. quo casu emptoris causa me-
lior efficitur. Sed in quolibet tamen quod creditor
de pignore vendendo cum debitore pactum
interposuit, sive pro vero creditore, de cetera
re sed omnino pollui voluntatem. Set cum hec agere-
tur ne posset vendere, videamus an dici
possit hic usque transire. Secundus pigno-
ris ut distrahere pignus possit valeatque
admittendo existimo. [illegible]
sua persona non potest hic per eum [illegible].

Id. Titius cum mutuam
pecuniam accipere vellet a Maevio cuius ei-
tiam [illegible] nomine dare [illegible]
[illegible] postquam quasdam res ex his
rebus vendidisset, accepit pecuniam quam,
et amplius res vendite creditori tenerent
[illegible] cum in potestate fuisset debitoris pr-
iusquam in potiorem pecuniam non accipere
eo tempore pignoris obligationem contracta
videri quo pecunia numerata est, et ideo in-
spiciendum quas res in bonis debitor numerate
pecunie tempore habuit.

Id. Creditor qui sciens filium familias a patre
pignori accepit, relegandus est.

Pap. Quotiens **Qui potiores in pignore vel ypotheca habeantur et de his qui in priorum creditorum locum succedunt**
promisit pignus sive ypothecam
de re [illegible] sibi dote accepta [illegible]
[illegible] deinde parte numeratione [illegible]
[illegible] re pignori [illegible]
residue quantitatis [illegible] completa est,
[illegible] de pignore [illegible]
[illegible] solutionis quantitas, que
ante promissa [illegible] non ita per solu-
tionum obligationem [illegible] dies obli-
gationis [illegible] in
potestate [illegible] pecuniam [illegible]
reddere ut minus [illegible]
[illegible] q pignus accep-
[illegible] summam quam [illegible] die nu-
meratam [illegible] pus [illegible]
pignori datum est.

Id. Qui generaliter bona debitoris pig-
nori accepit, eo potior est cui postea predium ex his
bonis pignori datur, quamvis ex ceteris pecuniam
suam redigere possit. Quod si [illegible]
fuit ut [illegible] pignori ha-
betur [illegible] generaliter accepe-
rit, suam non posset [illegible]
[illegible] creditorum in pignore [illegible]
non [illegible] invenerit.

Id. Creditor acceptis pigneribus quod [illegible]
[illegible] creditor accepit non [illegible]
[illegible] pignora pigneribus adiunxit [illegible]
[illegible] placuit
[illegible] succederet. Cum ex causa
mandati [illegible]
[illegible] titulo [illegible]
[illegible] pignori [illegible] possessione
[illegible] pignori [illegible] potius causa esse
[illegible] creditor [illegible]
[illegible] solvisset vel [illegible]
[illegible] solvisset [illegible] potio-
re [illegible] pecuniam
[illegible] pecuniam so-
lvisset [illegible]. Cum [illegible]
[illegible] convenit ut si
[illegible] pignori da-
[illegible] creditore suo [illegible]
[illegible] partis pro dimidia [illegible] distrahi et
pignus intellegi [illegible]
[illegible] potiorem [illegible] pigni
[illegible] parte [illegible]
[illegible] non [illegible] socio non potu-
it obligari.

Ulp. Si tertius antequam potiore credito-
re pignus luerit [illegible] illud ob pecuniam
[illegible] alii pignori [illegible]
creditori solveret debitum [illegible]
[illegible] creditum [illegible]
[illegible] pretio [illegible]
[illegible] creditori soluta est.
Nec enim [illegible]
[illegible] potiores creditoris ei [illegible]

Ulp. Tertium potiore
creditore potior est prior [illegible] ut puta si ante

[illegible gloss]

Hoc verum est si quosdam specialiter habet [illegible] generalem ypothecam [illegible]
[illegible gloss]

ipsam conservandam impensum est quod sequens credidit: veluti si navis fuit obligata et ad armandam eam vel reficiendam ego credidero.

Id. Huius enim pecunia salvam fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere et si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus navis salva pervenire non poterat.

§ Item si quis in merces sibi obligatas crediderit vel ut salve fiant vel ut nauli exsolvatur, potentior erit licet posterior sit. nam et ipsum nauli potentius est. Tantundem dicetur et si merces horreorum vel aree vel vecture iumentorum debetur: nam et hic potentior erit licet posterior erit.

Id. Tutor est sive nummis pupillaribus fuit comparata quod sibi vel pupillorum comparata res sint nummis alio in pignore, vincitur prioribus, quamvis res fuerint expense quod furtis non intervenit creditor ex nummis comparata est. rursus utriusque creditoris id est antiquioris et eius cuius nummis comparata est. § Creditori qui titulus superiori obligationem et titio stipulatur fundum si in dominium meum pervenerit. mox dominium eius adquisito putat Marcellus concurrere utrumque creditorem in pignore. non enim multum facit quod suo nummos debitor dedit, quippe cum ex nummis res pignoratas empta non sit pignorata ob hoc solum quod pecunia pignorata erat.

Id. Si pignus specialiter res publica accepit, dicendum est preferri eam fisco debere. super licet fisco debitor obligatus est quod et privati preferuntur.

Afric. Qui balneum ex kalendis proximis conduxerat pactus erat ut ho. her. pignori locatori esset donec mercedes solveret. Idem ante kalendas eundem Titio ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus an adversus hunc creditorem petentem eum pretor tueri debeat locatorem. respondit debere. licet enim eo tempore homo pignori datus esset quo nondum quicquam pro conductione deberetur, quia tamen iam tunc in ea causa esse cepisset ut invito locatore ius pignoris in eo solvi non posset, potior eius causa habenda.

Campum si sub conditione creditorem videtur putavit adversus eum cui postea quam debitori fundum eadem conditione extiterit que invito debitore impleri non possit. § Si filius obaerati legata conditione data erant de pignore rei sue convenissent, et pendente ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac postea conditio legatorum extitit: hic quoque tuendum eum cui prius pignus datum esset existimavit. § Titia predium alienum Titio pignori dedit, post Mevio, deinde domina eius pignus facta marito suo in dotem estimatum dedit. Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mevii pignus convalescere placuit. tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inveniatur. in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo quia neque tunc cum Mevio obligaretur, neque cum Titio solveretur, in bonis debitoris fuit, nullum tempus inveniri quo pignus Mevii convalescere posset. hec tamen ita, si non in dotem estimatum predium maritus accepit, id est si ignoravit Mevio obligatum esse.

Ulp. Si vivente iudicati pignus iudicanti ex auctoritate eius qui iure potuit captum est, privilegio temporis fortior est his in cuius prius pignus constitutum est.

Gaius. Potior est in pignore qui prius credidit pecuniam et accepit ypothecam, quamvis cum alio ante convenerat ut, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata, licet ab hoc postea accepit: poterat enim, licet ante convenit, non accipere ab eo pecuniam. Videamus an idem dicendum sit, si sub conditione stipulatione facta ypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure et accepit eandem ypothecam, tunc deinde prioris stipulationis existat conditio, ut potior sit qui postea credidisset. sed vereor ne hic aliud sit dicendum: cum enim semel conditio extitit, perinde habetur

ac si illo tempore quo stipulatio interposita
est sine condicione facta esset, quod melius est.
Sicut Ionius convenit ut inducta invecta
illata ibi nata pignori essent, ante
quam induceret alii ypothece nomine obli-
gavit, tu deinde ei in fundum induxit,
potior erit qui specialiter prius accepit, quando
ex quo inducta sunt pignori obligantur, et ideo condi-
cionalis est qui prius sumit est. Si tem-
poralis convenit ut ypotheca sit, sicut
est de pupillo ... in ancilla generationis tem-
poribus sunt ... sicut debuit
ut sint pignori ... ut ius
inducti fructus generationis tempore sunt ...
Cognitus est posterior creditor priori creditori
solvere quod ei debetur in dubio est an ...
tat ei ypothecaria actio nolente priore cre-
ditore pecuniam accipere: dicimus priori credi-
tori inutilem esse actionem cum per eum fiat
ne ei pecunia solutam sit.
Marc. Qui prior creditor ypothecam acce-
pit sive possidet eam et alius vendiat y-
pothecaria agatur, exceptio priori utilis est si
non in ante pignori ypothece nomine
sit res obligata sive alio possidente prior
creditor vendidit ypothecaria actione et ex-
cipit sine convenit ut sibi res sit obli-
gata hic unus superiori in replicabit.
Si tamen alio possidente creditor .... agat
recte aget et adiudicari ei potest ypothe-
ca ut ... eam ... auferat ei
res. Si quis non restituerit rem pig-
noratam possessor, condemnatus ex ... mo-
nis estimationem et solvit an priori
creditori tenebitur ac si soluta sit pe-
cunia priori creditori ... recte puto hic
admittendum esse. Si primus contra y-
pothecam credidit post ... quam ... fecerit
ypothecam accepit, sine dubio potior
in ypotheca est, unde si ... de ypothe-
ca convenit dubium non est quin potior
sit, licet ante diem cum alio creditore con-
venit. Si idem bis, et ante et post
eum credidit in priore pecunia potior est

... in posteriore tertius est. Conventio de
ypotheca placeatur debitore, deinde id
cum alio ... fo potior erit pe-
cunia autem soluta ... tene-
tur recte quo erit ... agitata
quod ... accessit ... ab
ypotheca ... creditor
alii obligata ypotheca ... fuerit
et prior creditor ... sit ... Pap. l. x. resp.
Si prior creditor postea novatione
facta pignora cum alius accepit in suum
locum succedit. Sed et si ... non offerat pe-
cunia posse priorem ... ut prima tunc pecuniam
expressam ferat ... quia postea creditor
et quod ... ex ... accep-
tum ... Si ... sed cre-
ditor ... tum ... debitore tum
sunt debiti ... creditor ... suas
suas ... primo creditori solvit ... u-
sura quas creditori solvit ... non
... non enim alterius negotium gessit ...
magis suum et ita ... Si
simpliciter convenerit ... creditor ... ypo-
theca ab omni ... eam auferre potest ...
priore creditore ... et ... Titius
... pactus est cum illo ut ei ...
... pignori ypothece nomine essent, deinde ...
... pactus cum eo ut si
... eam ... teneatur ...
... mutua ... ut ...
solveret, placuisse ... ut ...
pignori ei ypothece nomine sit ...
... potior est qui
pactus est ut ... soluta pecunia imple-
atur ... negligentia quod
... creditor ...
... Creditor pig-
... sua ... potior
... ex soluta ... pignora ...
... creditor
... nihil aliud ... ut
solvat ... eius succedat. Pap. Si
... ypotheca obligata sit nihil ...
... convenit. Si ... ypo-

ipsa uendendam conuenerit, posteriori uero
ut ea uendenda conuenerit, utrique potiorem
priorem esse, nam et impignorare placere
sufficit, cum conuenit de pignore, licet posteriori
res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

Paulus. Si non dominus duobus
eandem rem diuersis temporibus pignerauerit,
prior potior est, quamuis si a diuersis non dominis pignus
accipiamus, possessor melior sit.

Idem. Insulam tibi uendidi, dixi prioris
anni pensionem mihi, sequentium tibi
accessuram, pignorisque ab inquilino da-
torum ius utrumque secuturum. Nerua. Proculus,
nisi ab initio in singulas pensiones pignora diuisa fuerint,
ius omnium pignorum primum ad me perti-
nere, quia nihil aperte dictum esset, an com-
muni exemplo pignorum summa pretii
seruetur, siquid superest ad te. Paulus: sed
quod est uerissimum, id actum ut prima
quaeque pensio pignorum causa sequatur.

Idem. Etiam superficies in alieno
solo posita pignori dari potest, ita tamen ut
potior causa sit domini soli, si non soluatur
ei solarium.

Paulus. Claudius Felix eundem fundum
tribus obligauerat, Eutychianae primum,
deinde Turboni, tertio loco alii creditori.
Cum Eutychiana de iure suo doceret, superata
apud iudicem a tertio creditore non prouo-
cauerat; Turbo apud alium iudicem uictus
appellauerat. Quaerebatur, utrum tertius cre-
ditor et Turbonem superare deberet, qui primam
creditricem expulerat, an ea remota Tur-
bo tertium excluderet. Plane cum tertius cre-
ditor primum de sua pecunia dimisit, in
locum eius substituitur in ea quantitate
quam superiori exsoluit. Fuerunt igitur qui
dicerent hic quoque tertium creditorem po-
tiorem esse debere. Mihi nequaquam hoc iustum
esse uidebatur. Pone primam creditricem
iudicio conuenisse tertium creditorem
et exceptione aliquo modo actionem supe-
ratam uel ad usus Turbonis quod solum
eciderat tertius creditor quam primam uincere,

exceptione rei iudicatae posset uti, aut contra
si post primum iudicium in quo prima credi-
trix superata est a tertio creditore, secundus credito-
rem tertium obtinuit, posset uti exceptione rei iu-
dicatae aduersus primam creditricem. Nullo mo-
do igitur nec tertius creditor successit
in eius locum quem exclusit, nec
inter alios res iudicata aliis prodesse aut
nocere solet, sed sine praeiudicio prioris sententiae
totum ius alii creditori integrum relinquitur.

Idem. Qui a debitore suo
praedium obligatum comparauit, eatenus tuendus est
quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia
peruenit.

Scaeuola. Lucius Titius pecuniam mutuam de-
dit sub usuris acceptis pignoribus, eidemque
debitori Maeuius sub eisdem pignoribus
pecuniam dedit: quaero, an Titius non tantum
sortis, sed etiam usurarum nomine, quae accesserint et an-
te quam Maeuius crederet, sed et eas quae postea acces-
serint, potior esset. Respondi Lucium Titium in omne quod
ei debetur potiorem esse.

Idem. Mulier in dotem dedit marito praedi-
um pignori obligatum, et testamento maritum
uxoris ex eo natos et ex alio heredes institu-
it. Creditor cum posset heredes conuenire idone-
os, ad fundum uenit. Quaero, an exceptio doli mali
possessori obstet debiti, an compellendus
sit suo nomine cedere? Respondi posse uideri iniustum
postulare.

Tryphoninus. Quaerebatur, si post primum contrac-
tum tuum antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem
debitori Seius crediderit quinquaginta hypo-
thecae uinculo rei, quam tibi pignori datam esse
debitor obligasset, deinde tu huic eidem
debitori credideris forte quinquaginta, quod plus est in
pretio rei quam pecuniae creditae utrique ob-
latam tibi pecuniam, quaeritur pignoris uel hypothe-
cae ... seu primi esse offerre tibi summam
pro ordine creditam ... Seius esse dixi
Seius potior sit in eo quod amplius est in
pignore obligata a te summa, ab eo ordine
credita usurarum, quae eius post pecuniam primi
creditoris in summam quam postea eidem debitori

ta feci a quo emit dic ab ipso pro creditore ego sibi non solvebat. ut ubi cum ipse fideiussor solvit de pecunia sua pro creditore et fecit cum iudice et cognoscebat de hoc causa ut fundum isti creditori obligatum habet hic tamquam emptum sua pecunia et quod solverat. h.

20

§ .i. post primam obligationem alii facta ac.

cordiae.

Scev. Titius Seiae ob summam qua ex tutela condemnatus erat obligavit pignori omnia bona sua. quaerebat quoniam Titius et per eam mutuatus a fisco pecuniam pignori eius bona sua eo obligavit et intulit fisco partem debiti, reliquam summam novatione facta eidem promisit in qua obligatione similiter ut in superiore pignora convenerunt. quaesitum est an Seia praeferenda sit fisco et in ceteris rebus quas Titius tempore prioris obligationis habuit et in his rebus quas post priorem obligationem adquisiit donec universum debitum suum consequetur. Respondit nihil proponi cur non sit praeferenda. Cum negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum quos per causam venditores ex praedio creditoris acceperat mutuavit id debitor conductor praediorum caesaris sunt ob quorum pensiones aliquot annis non solutas procurator exactionem propriis ad lapidum venditionem officium suum extendit: quaesitum est an iure pignoris eos creditor retinere possit. et fisci quod ponerentur posse. Respondit ista

De distractione pignorum.

Pap. Creditor qui praedia pignori accepit et postea alium creditorem qui pignora convenit admisit debitoris contractus. contulit ipse quoque similes pactum debitori alium contractum impossibilitate ait, si in creditorem dimissum nullo iure certam rem titulo pignoris vendidisse ob eam rem impossibilitate actionem contra eum creditorem qui pignora vendere non potest. nec interest an nec futurarum mobilium generaliter conveniretur. quia priorum cum ordinis errore ductus praeferri videtur. pretium cum alter creditor fructu praediorum quo non fuit apud eum non ante(?) adeptus quod frustra lite excipiet. quare neque praeses nequae fecit dolo quo minus possideret. scriptum ergo ut secundus creditor possessorem interpellare debeat.

Id. Fideiussor conventus officio iudicis assecutus est ut ex pignoris titulo primum cre-

ditori pignora dumtaxat suscepit. nec ideo minus creditori alii qui posteriori datae pignora convenit offerendae pecuniae. quod fideiussori reddendi ei alius in medio tempore facultas erit nam et hui(?) mori venditionis transferendi pignoris causa necessitate vinculis fieri solet.

Id. Cum prior creditor pignus vendere conventionis nomine venditum sed creditor non semper ex eius offerendae pecuniae conventionem similiter debitor non invenerit creditorem pignus vendere ei quam primum proponeret creditori solutum est. tamen potest offerri quod ad alium creditorem dominium eius pervenit et ubi in medio tempore nam nec in venditione debitor pignus creditori vendere debitor ut alienus pignori obligetur.

Id. Cum solvendae pecuniae dies pacto profertur convenisse videtur ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur.

Marc. Cum secundus creditor oblata priori pecunia in locum eius successerit venditionem ob non solutam pecuniam et creditori recte facit. Ceterum secundus creditor vel fideiussor soluta pecunia pignora suscepit recte eis offertur qui ex causa ea titulo ea tenuerint.

Mod. Cum posterior creditor a priore pignus emit non videtur adquirendi dominii quasi in eundem pignus sibi intellegi pecuniae redditae et id offerri ei ad venditionem potest.

Marc. Si creditor pignus vel hypothecam vendidit hoc pacto ut liceat sibi vendere pecunia oblata pignus recuperare an si debitor paratus sit reddere pecuniam consequi id possit: et vel satis recte quaerendum distractum pignus certum agi posse cum creditore ut si quae acceperit reddat et eas cedat debitori. sed quid si creditor in pignore vel hypotheca est Ceterum si in primis venditione intercessit debitoris si hypotheca venit pecunia soluta ei recuperare et si quae convenerit ut si in certam tempus creditor pecunia soluta fuerit emptio resolvatur ut si intra id tempus pecunia soluta recipere hypothecam. Si non ipso praeterierit aut si non eo pacto res venierit non potest rescindi venditio nisi minor sit xxv annis debitor aut pupillus

ditori. fideiussor. l. pignore. de eo pignore quod specialiter erat obligatum. hic generaliter ar. contra de fur. pign. l. fin. debitor fecit furtum. de quo non erat licet fidem quod ignoravit se obligasse. hic creditor qui iniuste potitur alienis rem ignoravit. ut hic et § per suo l. finali. infra.

ut ex pacto vel ex lege. uidios vendidit. ut. de acquirenda pos. l. iusta et pro ab priore creditore. mortem. ut quia ante vidios vendidit. ut. furtum. § contra. l. de furtis. fit qui rem suam nomine in furti. ut. de rescript. v. furtum. et hic debitorem vendentem pignus. quod tamen numquam tradiderunt.

sequi ut. ceteris vestimenti si enorme damnum patiatur. ut. c. si advocatus. min. pi. l. ii. et. c. de min. si. et. c. minor. ac. editori.

Arg. quod in iusticia volvat auctoritas judicis

Restitutor

...aut rei p. causa absens vel maligne [illegible] creditor exegit, et edicto succurritur. Certe si pactum sit cum creditore ne liceat debitori hypothecam vendere vel pignus, quid iuris sit an pactio nulla sit quasi contra ius sit posita, ideoque veniet? Et certum est nullam esse venditionem, ut pactioni stetur.

Idem. Creditoris arbitrio permittitur ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis ad suum commodum pervenire.

Paulus. Quaesitum est si creditor ab emptore pignoris pretium servare non potuerit, an debitor liberatus esset. Putamus nullam culpam imputari creditori posse, manere debitorem obligatum, quia ex necessitate facta venditio non solvit debitorem nisi pecunia percepta. Cum pactum autem sit quod in pignoribus cavendis adici solet ut quod amplius pignus venierit reliquum reddet debitori, supervacuum est, quia ipso iure id facere debet etsi non adiectum est.

Idem. Et si filius lege pignoris emerit a creditore, ob evictionem rei tradite ad venditorem non potest ... non est audiendus creditor qui filio vendiderit, sive eius rei ex alia causa quaestio non movetur.

Scaevola. Arbiter dividendo hereditatis cum coheredes praedia hereditaria divisisset, nomina quoque debitorum separatim singulis in solidum assignavit. Quaesitum est an debitoribus cessantibus pro soluto pignus vendere quis eorum potest. Respondit posse.

Idem. Rescriptum est ab imperatore libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

Cum alienae res pignori datae fuerint et creditor vendiderit, videamus an pretium quod percepit creditor liberet debitorem personali actione pecuniae debitae quaerere. Et dicendum est, si ea lege vendiderit ne evictionis nomine obligaretur, quia ex statu quantum obligatum est a debitore in ... creditoris eius redactum id pretium, et aequius est placere debitori quam creditori; liceat dicere si id quod ad creditorem debitor liberatur, quia tantundem ad dominum rei sine debito pignus emptum est vel acceptorem pervenit, cum ipse debitor utili actione tenetur ne ex aliena iactura sibi lucrum acquirat. Nam si maiores fructus forte perceptos fundi creditor abstulit, universos in quantitatem debiti accepto accepto ferre debebit, et cum pro minima iudicis reliquum debitoris non fuisset, abstulit creditor qui obligata sibi contraxit: in soluto debito restituere eam oportet debitori, solvendam restituendam perlatum, quasi non tradiderit, ut cum omnino apud eum pretium remansit; vero obligatus est ad restitutionem creditor, interim quae nihil a debitore peti posse. Si in suspenso manet actio ... excepto convictus pro emptore creditor, ... non debitum pro re ei a debitore posse, quod apparuit non esse debitum.

Paulus. Creditor qui iure suo pignus distrahit ius suum cedere debet, et si pignus possidet, tradere utique debet possessionem.

Scaevola. Arbitrio dividendae hereditatis inter heredes, cum coheredes praedia hereditaria divisisset, nomina quoque communis debitoris separatim divisa singulis in solidum assignavit. Quaesitum est an unus quisque ex debitore sibi addito cessante in solidum pro soluto pignus suo nomine obligatum vendere posse. Respondit potuisse.

Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur

Paulus. Debitoris absentis amicus negotia gerens pignora eius pecunia sua liberavit, vel possessionem domino restitutam: ... negotium gessit utile; sua namque sibi damno recte convenitur; si iterum petat, exceptione doli defenditur. Cum venditor mutata sibi parte fundi pretium quod venierat pignori acceperit, et postea residuum pretium emptor iussus a venditore in emissis creditori ... ex ... de fructu ... quibusdam modis inutile esse constabat ...

pignoris fiscum frustra petere placuit quia successerat in locum veteris creditoris. Apparuit enim pignoris solutum esse pactum prima novitate contractionis constitit quam inutilis contractus per legem factus cum non est impignorare dividendo. Defensor absentis cum in iudicium solum pervenit non minui in dictio per translatio fideiussores obligare iudicatum quos defensor dedit non tenebuntur nec pignora que dederunt.

Paulus. Si creditor Publiciana actione pignus a possessore petierit et possessor eius ex... debitor rem vendiderit non aliter hoc facere debebit nisi pecunia ei debita offeratur.

Ulpianus. Si res distracta fuerit sic nisi intra certum diem meliorem conditionem invenisset fuerit que tradita et forte emptor antequam melior conditio offeratur hanc rem pignori dedisset. Marcellus ait finiri pignus si melior conditio fuerit allata quamvis ubi sic res distracta est nisi emptori displicuisset pignus finiri non putet.

Idem. Si debitor alius res pignori obligate erant fundum quem emerat redhibuit a distractione Publiciana ... eius est magis est ne distrahat nisi ... dominium ... finitum est. Cum venditioni creditor pignoris consensit creditor vel ut debitor hanc rem permutet vel donet vel in dotem det, dicendum erit pignus liberari nisi salva causa pignoris sui consensit venditioni ut et causa ... salva causa pignoris sui consentire. Sed si ipse vendidit creditor sic tamen venditionem fecit ne discederet a pignore nisi ei satisfactum fuerit dicendum erit exceptionem ei non nocere. Sed et si non consensit pignorationi sed cessit venditionem non videtur creditor consentire ... Et si consensit venditioni rei sibi obligate non valeat autem venditio, pignus creditorem deleri quod consensit ut puta si quo vitio venditio infirmetur dicendum est pignus valere.

Marcianus. Solvitur hypotheca et si ab eo creditori satisfiat aut paciscatur creditor ne pecuniam petat nisi si quis dicat pactum intervenisse ut personaliter non petatur quod sive actionis sive realis hypothecae possidebit. Sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat eadem et inter eum possessorem quam debitam ut ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor ne intra annum petat intelligitur de hypotheca quoque idem pactum esse. Si convenit ut hypotheca sub conditione creditor et satisfactum videbitur ut hypotheca liberetur aliud est si ius obligationis vendiderit creditor pecuniam accepit tunc enim manet causa obligationis integre quia pro illo id accipitur non solutionis nomine. Satisfactum est creditori intelligitur simul in mandato celandi dandum est hypothecam non esse rem obligatam.

Ulpianus. Tunc videtur pignus sive solutum est debitum sive eo nomine satisfactum est. Sed et si tempore finitum est pignus idem dicendum erit vel si qua ratione obligatio eius finita est. Capitur est solvere minus videtur pignus et vinisse qui non ne solveret sed satisfacere potest in non idoneis causis est ergo satisfecisse precedit quia sibi imputare debet creditor qui satisfactione admisit vice solutionis et satisfactione non admisit si solutio consistat ... non est in satisfactione ... non videntur ... finita quamquam putabatur si satisfecerit cuncti et praenume nomine recedere enim a pignoribus creditor.

Gaius. Si ei consensit venditioni creditor liberatur hypotheca. Sed in his pupilli consensus non aliter ratus habetur quam si praesente tutore et auctore consenserit vel si ipse tutor solus consenserit scilicet si non creditur ... exceptionis est. Videbimus si pupillum ... omnium here ... consensit et sui actor cum ... et potest utique possibilis est amenerit consensus creditor dicendum est non posse ... esse debitoris procuratorem pervenit ne sit res obligata dicendum est id debitorem pro ... exceptione ...

Ex isto g. colligitur quod si aliquis cum aliquo convenerit quod debet ... pro Ticio ... ad illa ... ille ... se debuisse sed tamen obiciat se nolle ... in illo iudicio ... nolle ... ut obiciat quod solvit

a— si ut ff. e. l. voluntate ... ff. ... de liberti conditione ut ... Marcellum ... ut s. de pignoris act. l. elegant. infra
b— s. hec dicendis querendo non querendo ac.
c— ff. debitoris hypotheca apud alium constituta.
d— ff. ut ... non petatur debitoris ...
baudi
... cum. ac.
e— s. si convenitur hypothecaria cum ... pactum factum est ... qui tenent ... est ... pi. l. intelligere ... in ... principale ... hic ... voluntate que voluntas sui ... late ... ut ... ab ... quod non ... cum sit odiosa ut s. ... l. ... ac.
f— ff. ... ut ... l. cum solvendum ... s. de pig. l. ... Do. ut ... ac.
g— ff. emptori ut s. de sol. l. modestinus ac.
h— s. ut s. e. l. sub conditione ac.
i— s. creditor ... quid si solvit creditori ... ut s. de pignore act. l. solutum ... solutum ac.
k— s. in iudicio ... convenit hypothecaria ... act. ... si non ... offerunt ... desig... natum ... Jo. ac.
l— s. ut e. ... l. acceptam ... agit pignoraticia ut ... de pig. act. l. ali... s. si pro creditorem
m— s. ii. creditori placuit satisfacto ut ... de pig. act. l. si rem alie... argumentum s. ... l. non erat ... si se. s. ... peritor.

id est ... si hec non ... questitum a.
... discedere a priore a.

veluti ... emerit ... mancipium ... parte ... alie ... lege ... empte a. ... creditor ... minori ... alius ... non ... debitor ... emptori ut s. e. ... si debitor primo ... a.

ut non valeat pignoris ... missio nam bene valet a non ... vocatur ut ... ac. ... ut s. ... sol. l. ... ... de ... ... pignora ... ut e. de pignoris act. l. si ... emptor ... si quis ... Marcellus ... si quis ... quia ... debitoris ... obligata ... non placet ... quia ... emptor ... ut ... si quis ... ut s. e. l. sic ... venditoris ... consilio ... argumentum ... si quis ... argumentum ... si quis a filio ... ac.

n— al. satisdatores ... al. satisfacere
o— s. nomine ei non toti ... sed ... satisfactione si non ... satisfactione ... dic. ... de tota vellet satisdare non auditur ... ... de constituta pecunia ... l. ... solve ... aliud contrarium ... l. ... to. s. 1.
p— s. his ... valet consensu ... non posse ... ut s. de manu. ... l. ...
q— s. ... faciat ... donandi ut s. e. l. sic ... de ... mandato ac.

re pacto. cum suo eius uir conuenit
propriam pacti exceptionem. conuentum pacto d.
Si conuenerit certe persone pro indiuiso alienationem
fiduciarius est que ueniat. postea dicitur retineri
quod pro eo indiuiso agi oportere nec obstat
exceptio. Filius tenetur est sicuti actiones
rei pro parte pro indiuiso dedit hypothece domi
fiduciam filii familias non utique eam partem credi-
tori obligatam esse que ei obtingit quod
pignori dedit set utriusque pro pars pro indiui-
so pro parte dimidia manebit obligata.

Marcianus. Sicut re corporali
extincta ita et usufructu extincto pignus hypo-
thecave perit. Creditor pignora ne
potius in re sit ius publicum post. et ideo si in-
di pactus fuerit eique quamquam preterit pactum
cum restituit inditum est exceptione sibi consulto
tueri licere. Si separatos debitorum
iure sui alterius non dubitari certe qui pre-
tium natura creditori. Item si pro parte
creditoris paratus uiro suam exteri-
pactis sedeo inuitus est sibi facilius hypothe-
cariam actionem inutili ut puto recte dicta
et domus inter retentum naturam hanc exceptionem.
Si conuenerit ne pro dimidia pro indiuiso
pignori sit quamquam fundi eius pro a
quobus possidere petatur dimidia non
recte petetur. Simpliciter autem rei eius
pro indiuiso et cum eo creditori paciscatur
ne hypothecae sit tenente alio petat et filius
cum quo pactus est soluit fundum possidere
pro indiuiso quia de parte conuenisset non
repellit eum ab eo. Cum paciscatur possit
filius familias et seruus ne res pignori sit
quam peculiari hypothecae acceperint et habent
liberam administrationem peculii, uideamus an quod
a maiore dare non possit tamen et paciscane
pignori sit possit. Sed dicendum est utrumque
recte possint scilicet si pro pacto pactione
acceperant quam uendant. Cum uoluntate
creditoris fundus alienatur est inuiti credi-
tore aplicatum sibi cum creditor consentiat. Si
tamen effectus sit securus uenditionis nam
si non ueneunt non est satis ad repellendum

creditorem quod uoluit uenire. Sub-
uaccinium est credere agrum supplere hypotheca
tum permissu creditoris uenisse si ipse
debitor possideat. nisi quod post fieret
debitor permissu creditoris uendidit. te-
nete postea uendita redemit alioquin
cum eo ad peruenisset eius premere
cepisset aut si ipse debitor et post creditor ex
tunc uenditionem cum pecunia soluta non
sit talis mali suspicio erit translata ad
psos ipsos ut possit creditor replicatione
doli mali obiicere. Illud uidetur si
tamen debitor uoluntate creditoris sui
uendidit meo nomine et ei a quo meum emit
et pecuniam meum tantis pro se extant et creditor
alio petat quod iniquum sit si iniquum est
auferri eis rem a creditore qui non sua ex-
stiterit iure. sed alio modo rem nacti est per
tinaciam curatum domus in eare ut si actio-
ne creditor a possessore pecuniam recipiat
iniquissimum esse iudicem cuius sub fi-
dus amici maxime obligatus. per
suadetur cum non debitum satisfactum erit tunc
rursus equum erit excipi si non uolu-
tate creditoris uenit. Licet enim eo uis
malius debitores minueniat quo non solui
ut tunc sedes creditor quod pignori accepit
prior est tamen aut si debitor est a credi-
tore petat ut ei permittatur pignus
uendere quo magis satisfaciat an cau-
tionem accipere ab eo cum rem emptius erit.
ut pretium rei uenditur usque ad summam debiti
creditori soluatur. Venditionis autem
appellationem generaliter accipere debemus ut
si legare permisit ualeat quod respirit quod
tamen intelligimus ut si legatum repudi-
atum fuerit conualescat pignus. Si cre-
ditor uendidit rem nec tradidit an non re-
pellatur creditor cum adhuc res unius
sit debitoris anima cum tenetur exceptio
pignus extinguatur quod magis est si
quod sit pretium uenditor consecutus non sit nec
paratus sit emptor dare tamen
esse perdita. Si permiserit creditor ue-

dere. debitor vero non admisit, an exceptione u-
ti sibi noceat? ait Celsus magis quaestionem
quod ideo venire noluit, ut pretio accepto
ipsi quamquam res ex pendeat, quo eum non no-
ceret consensus, quod in dotem dedit vendi-
disse, inter quamquam cautione propter interea
matrimonii contracti munitionem cessit do-
nare, et vendidit debitor, repelletur credi-
tor, nisi hoc dicat ideo consensisse, quod animi
eius erat creditoris in sanctionem consensisse
fuisse. si velit ille vendere, vendidit, dicendum
est non esse repellendum creditorem, in donatione
non erit contendendum, quare vendit, si plus
vendidit quam consensit creditor. Non videtur
autem consensisse creditor, si sciente eo debito-
re rem vendiderit, cum ideo passus est venire, quod
sciebat ubique pignus sibi durare.
Sed si subscripserit forte in tabulis emptionis,
consensisse videtur, nisi manifeste appare-
at deceptum esse. quod observari oportet et si sine
scriptis consenserit. Creditor, qui consen-
sit, ut debitor eius venderet, pretium quod esse
quod intellexerit creditor, se non venisse
dicendum est. haec enim subtilitates iudi-
cibus non admittuntur. Si debitor for-
te concessa venditione distulit postea, et no-
vus possessor vendidit, an durat pignus
quod possessor permisit creditor? quod magis est.
nam a novo possessore non debitore a quo
potestatem accepit, consensit creditor vendere, di-
cendum est nocere ei exceptionem, et similiter an-
num aut biennium consensit creditor vendere
post. post hoc tempus vendendo non aufert pi-
gnus creditori. Si creditor vel posses-
soria usus a possessore lite contestata
consecutus fuerit, et a debitore petat debitum,
puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

Modestinus. Titius Septicio fundum
pignori dedit, et eundem fundum postea Ga-
io Seio pignori dedit, atque ita Titius
Septicio et Gaio Seio eundem fundum in assem ven-
didit, quibus pignori ante dederat in solidum
singulis: quaero, an venditione inter partes
ius pignoris exstinctum sit, an pluris
uel solum emptionis apud utrumque permane-
at. Modestinus respondit: cum accepit, quod empti-
onis iure permanet, et cum consensu pretium non
dedisse proponatur, nunc pignoris causa
actiones eis non tribui. Titius Seio pecu-
niam sub pignore fundi accepit, cum
debitor ei obligatus, Seius creditor pecu-
niam rei publicae exsolvit. Si Mevius exitum
quaeretur, an iure fundus obligatus
fuisse inveniebatur, aut Mevius ea
instrumenta cautionis continere? respondit Seio nihil
esse, subscripsisse quo cavit Seius
fundum nulli alii esse obligatum. quaero
an actio alicui Mevio competere possit. Modestinus
respondit: pignus aliis, a quo consensisset,
minime contineri posse.

Paulus. Voluntate creditoris pignus debitor
vendidit, postea placuit inter eum et emptorem
ut a venditione discederetur: ius pignoris sal-
vum erit creditori. Nam sicut debitori ita
et creditori pristinum ius restituitur, neque omnino
creditor pignus remisit. Sed et si tantummodo
si emptor rem retineat nec reddat venditori
et pro se instituto, quia accepto venditor ab-
solutus sit, ut quamvis non traderetur in
minus quam inest acceptilatus salvum fore pi-
gnus creditori dicendum est. haec enim actio
potuisset, si sine voluntate creditoris ven-
didisset. Creditor quamvis si pignus distra-
xit, et ex venditione recessum fuerit, ut ius re-
dibitionis omnium a debitore restituitur, ideo
quod in hoc bis sicut desistit, si ipsum alienam ve-
re non eam quamdiu transferretur ideo accep-
tore ius omnium incepit, si in ipsa tamen cau-
sa redit resoluta venditione.

Lucius Titius cum acceperit uxorem suam Gaiae
Seiae debitori sub pignore suam hypothe-
cam pecuniam filia curatrice sua Seia Septitie
nomine suo nomine Septicio marito eius fundo
in dotem dedit postea defuncto Lucio Titio Sep-
timia filia abstinuit se ab hereditate pa-
terna. quaeritur an eius hypotheca persequi pos-
sit. Paulus respondit: pignoris quod obligatum
fuisset Gaiae Seiae, quaero uno persona com-

Glosses (left margin):

...ua alius fecit quin. quod ea pri-
mum est ... dieb. cod. l. si priva-
...ium ... si ipsorum ... adversus
ultimus accursius.
... act. ... l. ex ... ut
...ones. no. quod uno modo prin-
...tur alio non prohibetur ...
...pretium ... l. pe... ... ac.
...quod ait si dubium est sciat
...nesciat uis sumn. usque du-
...ne ... verisimile est quod sciat
subscribit. ut hic ...
...tius titius ... de inofficioso
...ius ... sibi ... no. hic
scientiam vel pacientiam non. no
... ut ... de pig. act. l. generus
argumentum contra. ...
...ib. quidam ... de aq. plu.
...l. latro ... hoc ...
... de remissione ...
hypothecas ... manu
...ist debitor sciebat creditore ...
...m obligatum ... quod ...
...at ... quod si sciens debitor
...runt pignus creditore sciens
... similiter dixit quod ...
...ho distinguit sciat vel sum
non ... ut hic ... melius
...alit. ... casib. est. si sciat
... libertatis et fauoris ...
...ione aut vel obligatione
... inter ab alio in facie ...
...fite ... act. ...
argumentum. contra. ...
... act.
intelligitur de testatore ...
...heredes eius
quandoque admittuntur. ut.
... l. si in ... si in solidum
... quae est argumentum ... ac.
...n si nouus possessor vendiderit ...

...tem ... dic quod sunt illa ...
...sulti. ut dic ... quia
dixit permitto iusta annum
vel biennium et tunc sequens
...minus ... ob. ...
...m possessore necesse habet
restituere simul. ...
... supra. e. l. si creditor.
...nus.

Glosses (right margin):

a — ...itur ... e. l. titius. et argumentum
... l. quod
b — ... hypothecam sic ... ut.
c — ... titius ... sibi. mevio
d — ... contra ... quia ... publice
pignus confirmauit ... ut s. de pign.
l. fideiussor ... in ... de re.
mili. ... et ...
fuit sciens aliud pignorauit. q.
... ut s. de pignor.
act. ... in quosdam ...
... non debuerat. ac.
e — ... l. ... de pignore
vel hic non totum remisit. vel totum
... melius hic ... ideo
a debitore ... non. ...
solue. ut ... l. sic ... supra
eum ...
f — ... exemplo ... multi
... ac. ... non ...
... s. e. si debitor ...

No. l. ista ... cautela ... consuetudine
... ut sciam ...
... consensum ... ipsi ...
ad hoc melius ... l. equocam ...
sic ... ipsi ...
... tal ... non ...
... ut ...
...
... ista ... non
potest nisi hoc ... fiat ... ut ...
de pactis l. i. ... quid si ... consentire
noluerint ... faciant ...
... ut ... fiat ... ut ...
... si ... liber ...
... ut ... de ... l. ...
... coheredes.

k — ... simillima ... ac.
g — ... est infaciendo. ut s. de act.
empt. l. i. ac.
h — ... ut ... arg
umentum s. de pict. l. ... gen.
... insti. ...
i — ... hic ... non recepit

[illegible] ... perseverans ... adsistunt ... non esse ...

Idem. Paulus respondit Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri, non etiam tertium in locum eius successisse, et ideo medii creditoris meliorem causam effectam. idem observandum est et si res publica tertio loco crediderit. Cum pignus [illegible] ... praestantur ... [illegible] ... si quando aliquis possessor offerre nollet, ne [illegible] ... quem de iure possessionis ... petitoris removeatur soluto pignore.

Tryphoninus. Si vendente creditore ... non oportere pignus ... [illegible] ... nam ... pignus absolutus sit debitor ... in pignus.

Labeo. Cum colono tuo ... convenit ut invecta importata pignori essent, donec mercedes tibi solutae aut satisfactum esset, deinde mercedis nomine fideiussorem a colono accepisti, satisfactum tibi videri existimo et ideo illata pignori esse desisse.

Scaevola. Primum creditorem qui pignora ... [illegible] ... offerret ... creditore ... pignoris iure ...

[illegible] ... quando ...

De edilicio edicto.

Labeo scribit edictum edilium curulium de venditionibus rerum esse tam earum que soli sint quam earum que mobiles aut se moventes. Aiunt ediles: qui mancipia vendunt certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quodsi mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit cum veniret, fuisset, quod eius prestari oportere dicetur: emptori omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familie procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat. item si quas accessiones ipse prestiterit, ut recipiat. item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciende sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. hoc amplius si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus. Causa huius edicti proponendi est, ut occurratur fallaciis vendentium et emptoribus succurratur, quicumque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiamsi ignoravit ea que ediles prestari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum: potuit enim ea nota habere venditor. neque enim interest emptoris cur fallatur, ignorantia venditoris an calliditate. Illud sciendum est edictum istud non pertinere ad venditiones fiscales ... res publica ... venditiones ... pupillaribus ... quoque venditionibus erit edicto locus. Sed si intellegatur vitium morbusve mancipii, ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia, potest dici edictum cessare.

cum tamen intuendum est ne emptor decipiatur. Et sciendum est morbum apud Sabinum sic definitum esse habitum cuiusque corporis contra naturam qui usum eius ad id facit deteriorem cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit. id autem alias in toto corpore alias in parte accidere. namque totius corporis morbus est puta corporis febris, partis veluti cecitas licet homo ita natus sit. vitium autem a morbo multum differre ut puta si quis balbus sit. nam hunc vitiosum magis esse quam morbosum. ego puto edilles tollende dubitationis gratia bis kata ton auton dixisse ne qua dubitatio superesset. proinde si quid tale vitium fuit sive morbus quod usum ministeriumque hominis impediat id dabit redhibitioni locum, dummodo meminerimus non utique quodlibet quam levissimum efficere ut morbosus vitiosusve habeatur. proinde levis febricula aut vetus quartana que tamen iam sperni potest vel vulnusculum modicum nullum habet in se delictum quasi pronuntiatum non sit. contempni enim hec potuerunt. exempli itaque gratia referamus qui morbosi vitiosique sunt. apud Iulianum queritur si servus inter fanaticos non semper caput iactaret et aliqua profatus esset an nichilominus sanus videretur. et ait Iulianus nichilominus hunc sanum esse. neque enim vos inquit minus animi vitio aliquos sanos esse intelligere debere. alioquin inquit sine ullo fine hac ratione plurimos sanos esse negaturos ut puta levem superstitiosum iracundum contumacem et si qua similia sunt animi vitia magis quam corporis. et ideo ei de corporis sanitate non esse cavendum. Et enim inquit vitium corporale usque ad animum pervenire et eum vitiare veluti contingeret frenetico quia id ei ex febribus accidit. quid ergo est? si quid sic animi vitium est ut id a venditore excipi oporteret neque id venditor eius servi pronuntiasset, ex empto eum teneri. Iulianus ait quamvis aliquis circa fana bacchatus sit et responsa reddiderit, tamen si nunc hoc non faciat nullum vitium esse, neque eo nomine quod aliquando id fecit actionem esse. sicut aliquem si febrem habuerit. sed etsi in eo nunc maneret vitio ut circa fana bacchari soleret et quasi demens responsa daret, tamen si hoc vitium tantum esset animi, non corporis, idcirco redhiberi non posse quoniam ediles de corporalibus vitiis loquuntur. attamen ex empto actionem admittit. Idem dicit et in his qui per modum timidi, cupidi avarique sunt aut iracundi vel melancolici, sed si qui... scabiosi... muti et surdi.

Paulus libro. Ob que vitia negatur redhibitio ob ea ex empto dari actionem. Si sit vitium corporis usque ad animum penetrat, forte si propter febrem loquuntur aliena vel qui per vicos more insanorum deridenda loquuntur. si quod sit animi vitium ex corporis vitio accidit, redhiberi posse. Sicut aleatores vinarios non contineri edicto quosdam respondisse Pomponius ait, et magis est nec gulosos nec eos qui potestates aut mendaces aut litigiosos. Idem Pomponius ait quamvis non valde sapientem servum venditor prestare debeat, tamen si ita fatuum vel morionem vendiderit ut in eo usus nullus sit, videri vitium intendere. hi videntur vitium morbique appellatione non videntur pertinere, non ad corpus. Item vitium ita demum prestabit venditor si promisit: similiter non nocere eum a deterritorem aut fugitivum excepit. Hec enim vitia animi non corporis sunt. quod autem dicitur vitiositas ... morbosis non esse ... animum diceruntur animi non corporis hec vitiosi esse. In summa quod animi vitium tantum est redhiberi non potest, nisi dictum est hoc abesse. ex empto enim agi potest si sciens id venditor reticuit. Si autem corporis solius vitium est, aut corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. Illud etiam annotandum quod morbo generaliter septum est non de sontico morbo. Vivianus ... videri posse ait: nec enim ubi agitur de eo cui his ipse morbo obsistit id autem

enim morbum dare locum redhibitioni. ut puta levis lippitudo aut levis dentis auriculeve dolor aut mediocre ulcus. non denique febriculam quamvis levem ad edictum huiusmodi edicti pertinere.

Paul. Et quantum interest inter vitia que greci kacoethian. interesse ciet aut necron. aut epicrian. tantum inter talia vitia et eum morbum ex quo quis minus aptus usui sit differt.

Ulp. Pomponius recte ait non tantum ad perpetuos morbos verum ad temporales hos quoque hoc edictum pertinere. Cicatricem aut impetiginosum morbosum non esse. neque vitiosum verum integrum sed sanum esse. sicuti illum qui unum testiculum habet qui generare potest.

Ulp. Sin autem questio sit spado est ut tam necessaria pars corporis penitus abscisa sit morbosus est.

Ulp. Si cui lingua abscisa sit an sanatus esse videatur queritur. et extat hec questio apud Ofilium relata apud eum in equo. ait enim hunc videri non esse sanum.

Idem. Mutum morbosum esse Sabinus ait. morbosum esse sine voce apparet. sed qui gravius loquitur hic utique morbosus non est. nec ista cum loquitur hic utique morbosus est.

Idem. Idem Ofilius ait. si homini digitus sit abscisus membrive quod laceratum quamvis consanatum sit. non vero eo minus uti possit. non videri sanum esse. Catonem quoque scribere lego cui digitus de manu aut de pede precisus sit eum morbosum esse. quod verum est. sed fuisse supra scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos habet sive in manibus sive in pedibus si nichil impeditur numero eorum non esse in causa redhibitionis. propter quod non illud spectandum est quis numerus sit digitorum. sed an sine impedimento vel pluribus vel paucioribus uti possit. Questitum est an sanus esset a partu cum redhiberi posse. sed vitii morbosum est. constat de eo ubi homo neque matutino tempore videt neque vespertino quod genus morbi greci vocant nyktalopa. de luscitione esse quidam putant ubi homo lumine adhibito nichil videt. Questitum est an et balbus et blesus et atypus et is qui tardius loquitur et varus et vatius et opinor [illegible] eos sanos esse.

Paul. Qui dentes habere non est morbosus. magna enim pars hominum aliquo dente caret. neque ideo morbosi sunt. presertim cum sine dentibus nascantur. nec ideo minus sanos esse infantes donec dentes habeant. alioquin nullus senex sanus esset.

Ulp. Qui clavum habet morbosus est. sed et polyposus et cui alterum oculum aut alteram maxillam maiorem habet si recte utatur sanum videri Pedius scribit cum inequalitate maxillarum oculorum brachiorum si nichil ex ministerio prestando subtrahit extra redhibitionem esse. sed et latus vel crus brevius potest afferre impedimentum. ergo et hic erit redhibendus. Si quis natura gibbosus sit aut oculos eminentes habet sanus videtur. Sed sciendum est scevulam non esse morbosum vel vitiosum. presertim quia si imbecillitate dextre validius sinistra utitur. sed hic non scevus sed mancus est. Sed cui os olet an sanus sit questitum est. Trebatius ait non esse morbosum os alicui olere veluti hircosum strabonem. hoc enim ex inluvie oris accidere solet. si tamen ex corporis vitio id accidit veluti quia iecur vel pulmo aut aliud quid similiter dolet morbosus est.

Paul. Et claudus morbosus est.

Ulp. Querit de ea muliere que semper mortuos parit an morbosa sit. et ait Sabinus si vulve vitio hoc contingit morbosam esse. Si mulier pregnans venierit inter omnes convenit eam sanam esse. maximum enim ac precipuum munus feminarum est accipere ac tueri conceptum. puerperam quoque sanam esse si modo nichil extrinsecus accedit quod corpus eius in aliquam valitudinem immitteret. De sterili ceci...

non distinguere Trebatius dixit. ut sive sterilis sit, sana sit, sive vitio corporis est.
Item de eo qui urinam faciat quaeritur. Et dicimus aut non obeuntem sanum non esse qui in lecto somno victus perfusus aut pigritia surgendi urinam faciat. Sin autem vitio vesicae collectum humorem continere non potest, non quia urinam in lecto faciat, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse. Item si ... servus est qui pedius ... Item ait: Si vitia in pectore aliave parte sit, tollere magis quam praestare redhibitionem, quia morbus minuitur. Ego puto si morbus desinit non esse redhibitioni locum, sin autem vitium praeceret redhibitionem locum habere. Si quis digitus vitiis nascatur non videri sanum esse, si ita demum si impediatur ad usum manus. Consulebatur ita artaria ut mulier fieri non possit, sanam non videri constat. Si quis ... habeat an redhiberi quasi vitiosus possit quaeritur. Et si anthrace sunt quas existimo ad eum in vetustate, si qui iam discuti non possunt cuiusdam tumores qui anthracha habent, vitiosi sunt. Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo et de cetero sanum esse dixerit aut promiserit, standum est eo quod convenit. Remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus, nisi sciens venditor morbum consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit qui omnibus potuit apparere, ut puta si caecus homo venibat aut qui cicatricem evidentem et periculosam habebat vel in capite vel in alia parte corporis, eius nomine non teneri Caelius ait perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset. Ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum aedilium probandum est quae quis ignoravit vel ignorare potuit.

Paul. Quotiens se purgat sana non est. Itaque non purgatur, non periculum accidit.

Pomp. Quod ita sanatum est ut ipsi statim restitui et primum habendus est quasi numquam morbosum esse.

Ulp. Quis sit fugitivus definit Ofilius: fugitivus est qui extra domum domini fugae causa quo se a domino celaret mansit. Caelius autem fugitivum esse ait eum qui ea mente discedit ne ad dominum redeat, tametsi mutato consilio ad eum revertatur: nemo enim tali peccato, inquit, paenitentia sua nocens esse desinit. Cassius quoque scribit fugitivum esse qui certo proposito dominum derelinquat. Item apud Vivianum relatum est fugitivum fere ab affectu animi intellegendum esse, non utique a fuga: nam eum qui hostem aut latronem incendium ruinamve fugeret, quamvis fugisse verum est, non tamen fugitivum esse. Item nec eum qui a praeceptore cui in doctrina traditus erat aufugisset esse fugitivum, si forte ideo fugit quia immoderate eo utebatur. Idemque placere, si ab eo fugerit cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit, idque placuit Labeoni et si servus cum eo agebatur. Et ita si eo fugisset et ad dominum venisset, certum si ad dominum non venisset sine ulla dubitatione fugitivum videri. Item Vivianus ait interrogatus Proculus de eo qui domi latuisset in hoc scilicet ut fugae occasionem se subtraheret, aut tempore fugae si fugere non posset, videri quidem domi mansisse, tamen eum fugitivum fuisse. Sin autem in hoc tantum latuisset quoad ira domini deferveret, fugitivum non esse, sicuti non esse eum qui cum dominum animadvertere in se velle praevidisset se ad amicum quem ad precandum perduceret profugisset; nec eum quidem fugitivum esse qui hoc progressus est ut praecipitaret se. Et enim qui fugitivum videt, qui domini malitia locum ad praecipitandum se conscendisset, magis est mortem sibi consciscere voluisse. Illud quod plerique ab imperitis dici solent, eum esse fugitivum qui noctu aliquo sine voluntate domini erravisset, non esse verum, sed ab affectu animi cuiusque

[illegible]

q; extimando ut ff. d' iul. aut si a magistro puer recessit et rursus ad matrem puenit cum quereret non fugitivus esse. si celandi ci ne ad dnm reuerteret fugissz fugitivum esse. Sz in uno et p matrem faciliorem d'pcatione haberet d'licti alicui non esse fugitivum. Celsus quoq; scribit. si seruus cum emens q se tibi in delecit si moriendo dumtaxat o filio suscepto ad nos discessisset non esse fugitivum. Sz si fuge pus consilium huius deinde mutatis uoluntate intibium se dedecit. manere fugitivum. Idem plat et eo q deponite se precipitauit. Sz omnia ista sunt q celsus scribit. Id aut si seruus tuus fuge [ordinarius] uicarium secum abduxit si uicarius tuus sciuis aut imprudens secutus est. neq; occasione ad te redeundi nactus pretermisit non uideri fugitivum fuisse. Sz si aut olim cum fugeret [ordinarius] intellexit q ageret aut postea cognouit q actum esset et redire ad te cum posset noluit esse. Celsus putat dicendum de eo quem plagiarii abduxit. Id celsus aut si seruus cum in fundo esset exisset d'uilla cum mitte ut op fugeret. Aqs cum prius q d'fundo tuo exisset conprehendissez fugitiuum uideri. Alius enim fugitivum facere id. aut nec cui q ad fugam gradum unum altum ue pmouit. ul' et cum tre cepit. Si dnm sequentem non pot euadere non esse fugitivum. Sz recte ait libratus cum dum spe esse fugisse. hoc e potate dominica in psenti liberatum esse. Apignodat seruus d'bitorem q d'bitore hec. Sz si postea quamuis suum extant creditori se subtraxit pot fugitivus uideri. Ap labeonem et celsum querit si quis in asylum confugerit aut eo se conferat quo solent uenire q se uenales postulant. an fugitivus sit ego puto non esse eum fugitivum q fatiat q publice fatere licet arbitratur. Nec eum quidem q ad statuam cesaris confugit fugitivum arbitror qa non eum fugiendi aio hoc fatiat. Id puto et eum q in asylum ul' q aliud confugit qa non fugiendi aio hoc facit. Si tamen aut fugit et postea se eo tulit. non io magis fugitivus esse desinit. Id celsus scribit placet cum quoq; fugitiuum esse q eo se conferat. ubi cum dns recupare non possit. multoq; magis illum fugitivum esse q eo se conferat. unde abduci non possit. Erronem ita diffinit labeo pusillum fugitivum esse. et ex diuerso fugitivum magnum erronem esse. Sz proprie erronem sic diffinimus q non quidem fugit. s; frequenter sine causa uagatur et temporibus in res uagatorias consumptis serius ad dnm redit. Ap celius scripsit e libri ap patruum habitantis sic ut seruum a claue tota eius habitatione esset uius ea mitte ne rediret ad eum. ex habitatione liberi fugit. si incendes patroni in tecta nocte oblatuit. uideri esse fugitiuum celsus ait. plane si talem custodiam ea habitatio non hunit et in ea liberius habitauit cum e esse et promiscuum pluum cellarum item nos placet. Idem celsus ait. seruum in prouinciam missum a dno cum eum mortuum esse et testo se liberum relictum audisset. et in eodem officio permansisset tamq; pluribus se gerere cepisset sz hec non esse fugitivum nec enim tamen menti celo se liberum inquit fugitivum esse cepit q; sui fuge consilio id fecit. Quod aut ediles noxa solutum non sit sic intelligendum e ut hoc non debeat prinitiam nullam eum noxam comisisse. Sz illos noxa solutum esse. hoc e noxali iudicio subiectum non esse. g si noxam comisit non pmansz noxa solutius noxas accipere debemus puatas. e habeas quocumq; committuntur ex delictis non publicis criminibus ex quibus agitur iudiciis noxalibus. Omniq; cauetur supulatur in fra de capitalibus fraudibus excepe uatis autem noxiis oritur dampnum pecuniarium. si qs forte noxe dedere uoluit. si litis extimatione sufferre. Si talis sit seruus q manumitti oio non possit ex constitutionibus ul' si sub pena uinculorum distractus sit a dno. ul' ab aliquo potate dampnatus.

Marginal glosses (left):

— quia e fugitiuus et e ille. ei de incer. imp. l. qui contra. inst. § . no. h q qui pot facere et non facit uidet nolle facere. ut. h. et. j. de titu. impr. l. qui libos. et. j. que in frau. cre. l. in fraudem. ac.

— Que attenditur. ut. j. de v. si. fugitiuus. et. s. e. l. inpu. ac.

— i. s. extraneus dns uo non potat al. esse. ut. j. px. s. ac.

— Cum euadere a domino posset. ac.

— ut et. C. de pig. act. l. pignus

— Cum creditor uendidit. ul' dic creditori postea qua uendidit sian qua tradeict. az. ul' excut. s. agendo yp potecaria et sic posside appbrusta. ac

fugiens uacua dnu; [illegible]

— uendito est debitoris. ac

— [illegible] ypothecaria et dic possessiones appbnda. ac

— locus ubi recipiebantur hoies cum mitte ul' auxily. puta hospitale. ul' consile. ab a. q e sine et illos q est generaliter q non exhibebantur in qui ibi confugerit. ac

lij — i. petunt. ut dominum eorum compellat eos uendere q faciunt fugiendo ut h subite. et inst. de his qui sunt sui ul' ali. iuris. § f. et sic ditur ei securitas et suo dni muria cum hic pmuw ut. ar. j. nequid. in flu. pu. l. i. § f. ac

Marginal glosses (right):

a — de loco. ut ad inimicos dni

b — decurre alicuius loci. ut ferrarie. ul' ad hostes. n

c — i. s. seruus. q e. j. ac.

d — pquatus. ul' in. conceptua natois legi pot. ac.

e — discretam. ul' dillimitam

f — in qua se recepit seruus non tamen ut lateret alioqui esse ut. s. e. s. idem aut uito gatus que e esse. ul' iuius imo non est. hic fugitiuus quia ex habitatoni liberi seruus non fuit cum cella liberi et seruus ubi locus ubi seruus est receptus fuit libro inpmiscuo ysu cum patrono. s; ibi pmouit aliquem gradum ad fugam. ul' sol ne. ut. ibi. ac.

o — exponit quod oblatuit dixit labeo n com[illegible]. ac

g — i. puatis delictis agitur et e. ut. hic et inst. de nox. in pu. et. C. de nox. l. az. ac.

h — i. s. eiusde ubis edicti. ut s. e. l. i. § item siqd mancipium et ad h. j. e. l. cum aut § excepit. et. j. ea. l. lud. § f. et. j. de v. sig. h. stipulo. et no.

hoc est erg

no h; q ubi e clausula spalis non indigens gnali. ut. j. de v. o. l. doli. ac

— pone exemplum de eo ille seueri et anto quam pbibetur ad libertatem puenire seruus de adultio cum dna conuissio atuar. ut. j. ad le. iul. de adul. § serui et inst. de hereditatibus. inst. s. est aut ciuil. ac.

÷ [illegible]

[gloss, top, heavily abbreviated:] ... pura vendidisti servum fugitivum vel pecus morbosum cuius nomine agi potest et de iure civili vel ad interesse vel quanto minoris emptus erit, ut ... exemptio ... vel inde omni agi redhibitoria potest ... quia ... corporis morbosi non agebatur de iure civili ad redhibitoriam ... vel quanto minoris ... ex contractu ... morboso et vitio ... fugitivo agebatur de iure civili non vitio servi ... exponebatur cautio super fugitivo vitio et super quibus alius ... civili ut ... de act. empti ... fugitivo ... ut fugitivus ... redhibitoriam ut ibidem ... quam superiores de iure civili quid est si emptor quidem emptus ... [illegible]

vel si exportando equissimum enim id esse
Pedius. Si quis affirmaverit aliquem ad
esse suo nec adsit vel absit et adsit. ut pu
ta si dixerit furem non esse et fur sit. si dixerit
artificem esse et non sit. huic ei quod asseve
raverit non prestare adversus dictum
promissumve facere videtur.

Gaius. Si quid venditor de mancipio affir
maverit idque non ita esse emptor queratur aut
redhibitorio aut extimatorio id est quanto
minoris iudicio agere potest. verbi gratia si con
stantem aut laboriosum aut curracem esse aut
vigilantem esse aut ex frugalitate sua pe
culium acquirere affirmaverit et is diverso
levis protervus desidiosus somniculosus
piger et tardus comessator inveniatur. hec omnia
videntur eo pertinere ne id quod affirmaverit
venditor amare ab eo exigatur. sed cum
quodam temperamento. ut si forte constantem esse
affirmaverit non exacta gravitas et constantia
quasi a filosopho desideretur. et si laboriosum
et vigilantem affirmaverit esse non continuus
labor per dies noctesque exigatur. sed hec omnia
ex bono et equo modice desiderentur. idem et in
ceteris que venditor affirmaverit intellige
mus. Venditor qui optimum cocum esse di
xerit optimum in eo artificio prestare debet.
quod si simpliciter cocum dixerit satisfacere videtur
etsi mediocrem cocum prestet. idem et in ceteris
generibus artificiorum. Item si quis simpliciter dixerit
peculiatum esse servum sufficit si vel mini
mum habeat peculium.

Ulp. Sciendum est tamen quedam et si dixerit prestare
eum non debere scilicet ea que ad nudam laudem
servi pertinent. veluti si dixerit frugi probum
dicto audientem. ut enim Pedius scribit
multum interest commendandi servi causa quid di
xerit an id prestaturum se promiserit quod dixit.
plane si dixerit aleatorem non esse furem
ad statuam numquam confugisse oportet eum
id prestare. Dictum a promisso sic diste
nit. dictum accipimus quod verbo tenus pronunti
atum est nudoque sermone finitur. promissum
autem potest referri et ad nudam promissionem

sive pollicitationem vel ad sponsionem. Si in
quo mancipio is qui huiusmodi cum stipulanti
spoponderit et ex stipulatu posse conveniri
et redhibitoriis actionibus. nec est novum
nam et qui ex empto potest conveniri idem et re
dhibitoriis actionibus conveniri potest. Ea autem
sola dicta sive promissa admittenda
sunt quecumque sic dicantur ut prestentur non
ut iactentur. Illud sciendum si quis artifi
cem promiserit vel dixerit non utique perfectum
eum prestare debet sed ad aliquem modum
peritum. ut neque summe scientie accipias. neque
rursum indoctum esse. mediocri artificium sufficiet
igitur talem esse quales vulgo artifices
dicuntur. Deinde aiunt ediles emptori
omnibusque ad quos ea res pertinet iudicium da
bimus. Pollicentur emptori actionem et successo
ribus eius qui in universum ius succedunt. et em
ptorem accipere debemus qui pretio emit. sed si
quis permutaverit dicendum est utrumque emptoris
et venditoris loco haberi et utrumque posse
ex hoc edicto experiri. Tempus autem redhibi
tionis sex menses utiles habet. si autem mancipi
um non redhibeatur sed quanto minoris agitur an
nus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die ven
ditionis currit. aut si dictum promissumve
quid est.

Gaius. Si vero cum venditionis tempus decem int
ercessit deinde post aliquos dies interposi
ta fuit stipulatio Celsus Sabinum ait ex die
eius quo statim inquit venit mancipio ex tunc
eo nomine posse agere cepit.

Ulp. Redhibere est facere ut rursus habeat ven
ditor quod habuerat et quia reddendo id fie
bat idcirco redhibitio est appellata quasi
redditio. Eum cui redditur ab emptore mancipium
venditori de dolo malo promitti oportet
cum possessione. Ait et cautiones necessaria sunt
ne forte aut pignori dat sit sive usus ab
emptore aut iussu eius datum sive furtum
alicui datum est id possessionem. Ait in actum et du
plicet cautiones interponi debere alias impe
titui altera in futurum. ut puta si eius nomine
quem redhibet emptor procurator vel

[illegible]

ei accepto iudicio vel quam cum eo agetur vel qui ipse cuius nomine agetur caventum aut ceteris
ut siquis sine dolo malo emptoris deterior factus fuerit aut decedent minus rebus tertie
praestari. vel siquid ex eo quaesierit ad eum per-
venit. vel dolo eius malo vel culpa factum sit
quo minus pervenirent hiis de diebus reddi
ipsi aut futurum cuius nomine cautione ei qui
sciens venditori fieri solet si in fuga est
homo sine culpa emptoris et melior homo con-
dempnatur venditor in certum cavere oportere
ut si emptor hominem persequetur et in sua potes-
tate reductum venditori reddat. Gaius.

Gai. Velut neque per se neque per procuratorem suum
futurum quo minus cum venditore habitet.

Ulp. Quamvis autem redhibitio sit deterius man-
cipium sive animo sive corpore ab emptore ef-
fectum praestabit emptor venditori. ut
puta si stupratum fuerit aut sevitia em-
ptoris fugitivum esse cepit. et ideo inquit
Pomponius ut ex quacumque causa deterius factum sit id
arbitrio iudicis extimetur et venditori
praestetur. si tamen iudice homo redhibitus sit ve-
liquam autem quod diximus noluit emptor red-
dere sufficiat venditori exceptio. Iubent aediles restitui et quod vendi-
tioni accessit et siquis accessiones ipse
praestiterit ut uterque soluta emptione nichil
amplius consequatur quam non haberet si venditio
facta non esset. Excipitur et ille qui ca-
pitalem fraudem admisit. capitalem frau-
dem admittere est tale aliquid delinquere pro-
pter quod capite puniendus sit. veteres enim
fraudem pro pena ponere solebant. capita-
lem fraudem admisisse accipiemus dolo
malo et per nequitiam. Et eum siquis errore
siquis casu fecerit cessabit edictum. unde
Pomponius ait nec impuberem nec furiosum ca-
pitalem fraudem videri admisisse.

Excipitur autem ille qui mortis se consciendi
causa quid fecerit. malus servus creditur esse qui
aliquid facit quod magis se rebus humanis expe-
diret. ut puta laqueum tetendit sive me-
dicamentum pro veneno bibit. praecipitem

ue se ex alto misit aliud ue quod fece-
rit quo facto speravit mortem perventu-
ram. tamquam non nichil in alium ausurus qui
adversus se ausus est. Si servus sit qui
venditur vel filius familias in dominum vel
patrem de peculio aedilicia actio compe-
tit. quamvis enim penales actiones videantur
tamen quia ex contractu veniunt dicendum est com-
que nomine qui in aliena potestate sunt
competere. proinde et filia familias vel an-
cilla distracta eosque dicendum est actiones aedi-
litias locum habere. Hee actiones que ex hoc edi-
cto oriuntur et adversus heredes omnis competunt
et si heredes fuerint nobis fuerint liberi forte homi-
nes vel servi alieni quem dicitur potest di-
ci et nos heredes continere. Iulianus ait
iudicium redhibitoriae actionis utrumque id
est emptorem et venditorem quodammodo
in integrum restituere debere. igitur sive em-
ptori servus furtum fecerit. sive alii cui-
bus ob quod furtum emptori aliquid praestiterit
quaero et ergo in quod iuliani si noluit homines
venditor recipere non esse cogendum. ait que
quod praestitit nec amplius quam pretio condempna-
bitur. et hoc detrimentum sua culpa empto-
rem passurum. qui cum possit homines noxe
dedere maluit litis extimationem sufferre.
et ait tamen iulianum suam humanior esse.
Cum redhibetur mancipium siquid ad em-
ptorem pervenit vel culpa eius non pervenit resti-
tui oportet non solum ipsius fructus percepit
in eodem sive a se ipso vel conductore suo ac-
cepit. sed et si a venditore fuerit id eo
secutus quod tradidisset ei hominem restituit.
sed et si a quovis alio possessore fructus
accepit emptor restituere eos debebit
et siquid fructuum nomine consecutus est id praestet.
Et si legatum vel hereditas servo obvene-
rit nec interest potuit hoc consequi ven-
ditor an non potuit si servum non ven-
didisset. ponamus eum talem esse qui capta-
lium quod ex testamento non potuit. nichil hic res non
debebit. Pedius quidem et illud non putat
esse spectandum cuius contemplatione testator

---

c. i. his adversus eum est constituta.

ut si nec utatur. cc. et s. alius. ff. si quis ius dic. non obtem. l. i.

non est credendum cum alii petere qui sibi non petunt.

Ulp. Velut neque per se neque per procuratorem suum futurum quo minus cum venditore

nullius edicto cogetur emptor servum venditori recipere

De aedilicio edicto et redhibitione et quanti minoris [?]

[illegible] si aliquis contractat [illegible] ... in contemplatione non est [illegible] ... in maleficiis [illegible] ...

servum eadem scriptura sit vel elegaturi (?) ac si in venditione remansisset, nichil heres emptori praestaret ex persona servi. Ingenue si contemplatione venditoris institutus vel institutum (?) pronuntietur, tamen dicere restituere emptorem non debere venditori si nolet eum redhibere.

Gai. Et generaliter dicendum est quodcumque extra rem emptoris per servum adquisitum est id in iudicium venire oportere reddi.

Ulp. Aediles et hoc praestare emptori volunt, si in aliquo deterior factus sit servus, [?] post venditionem traditionemve facta causa sit. Ceterum si ante fuit, non puto adhiberi iudicium, quia ante factum est. Sive ergo ipse deteriorem eum fecit sive familia eius sive procurator, tenebitur actione. Familiae appellatione omnis qui in servitio sunt continentur et liberi homines qui ei bona fide serviunt vel etiam [?]; accipere eos quoque qui in potestate eius sunt. Procuratoris sit mentio in hac actione. Sive tamen procuratorem hic eum accipiendum, aut non quemlibet, sed cui universa negotia aut id ipsum propter quod deterius factum sit mandatum est. Pedius ait aequum fuisse id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiae quod non fuit passurus servus si non venisset. Quod autem passurus erat etiam si non venisset, in eo concedi emptori servum sine noxae deditione; et eo magis quod procurator commisit solum actionum praestandarum necessitatem ei iniungi. Quid ergo si culpa non et dolo emptoris servus deterior factus sit, et quis condemnabitur? Hoc autem quod deterior est factus servus non solum ad corpus sed et ad animi vitia referendum est, utputa si immutatione conservorum apud emptorem talis factus est, aleator forte vel vinarius vel erroneus sit. Sed notandum est quod non permittitur emptori ex huiusmodi causis noxae dedere servum suum, nec enim factum servorum suorum [?] quam procuratoris praestandum. Sciendum est hic omnia quae ex permissu edicti aedilium praestare debet, cum si ante iudicium acceptum facta sint, id certo ei necesse huius[modi] se ea [?], ut si quo corporis ante litem contestatam statim contigisse praestaret. Ceterum post iudicium acceptum tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur, et tam fructus venient quam id quod deterior factus est. Certa quae veniunt iudicii estimatione atque iudex fructus omnium rerum officium iudicis habet quamquam in iudicium non sit. Ea autem quae ante iudicium contingunt non valere ad eum pertinent nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Praeterea in edicto adicitur sic: si quam pecuniam pretii nomine soluti accessionisve nomine dati erit non reddet, cuive pecuniae quis eo nomine obligatus erit non liberabit. Eodem modo fecerunt aediles ut ante venditor emptori ea omnia quae supra scripta sunt praestet, sic demum pretium consequatur.

Gai. Videamus tamen ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus ad actorem iudicati mittit si in actu nichil praestat propter inopiam venditoris, potiusque res ita ordinanda sit ut emptor caveat si intra certum tempus pretium sibi soluta sit se mancipium restituturum.

Ulp. Debet autem recipere pecuniam quam dedit pro homine vel siquid accessionis nomine datum. Autem non id solum accipiemus quod numeratum venditori, ut puta pretium et usuras eius, sed et si quid emptoris causa erogatum est. Hoc autem ita demum ducetur si ex voluntate venditoris datum. Ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur non imputabitur, neque enim debet quisquis suo arbitrio dederit a venditore exigere. Quid ergo si forte vectigalis nomine datum est quod emptorem forte sequeretur? Dicemus hoc quoque restituendum, nam [?] nisi ei emptor debet discedere.

Gai. Si venditor de his quae edicto aedilium continentur non caveat, pollicentur adversus eum redhibendi iudicium intra duos menses vel quanti emptoris intersit intra sex menses.

Ulp. Illud sciendum est, si emptor venditori non praestat quod desiderant in hac actione, non posse eum venditorem condemnari. Si autem emptori venditor item non praestat eo

---

Gloss (left margin):

§ si actio exercendo [?] l. aquilia tenebitur [?] fructuarius de suo [?] ut [?] fructuarii ac.
§ ut [?] de v. s. l. pronuntiatio et l. detestatio s. familie ... familie ... familie ac.
§ qui dedit dampnum in suo empto ac.
§ si alius dedisset dampnum procurator et si servus venditus non fuisset ac.
§ ut et de dolo ... si nolit ... ac.
§ si emptoris venditor [?] mores [?] formantur.
§ nisi dampnum erat inferendum licet venditori remansisset ... ac.
§ subaudi si fuit ac.
§ ut [?] ... si quid autem etc.
emptorem venditori libellum porrecta ac.
§ post exercendo quia venditor contra emptorem proponit contentus [?] pro debitore ... ac. ut ... emptor ... exceptionibus ... corporis retentionem ... non est necesse conpleri in libello ... precium et accessiones ... necesse conpleri ac.

Gloss (right margin):

a § a lege et pena per libellum ut [?] ... l. quia si nolit ... ac.
... q sub pena ab actore possunt claudi ... non possunt claudi non veniunt ut ... ac.
b § non tibi sis potius ... ubi iungebatur cum illis.
c § subaudi [?] ut ... illud ... redhibitoria ac.
d § sic [?] quod si quis habet dare et recipere semper prius debet offerre ut hic et ... emptor ... venditor ... ac.
e § quod utile est ut ... illud ... ac.
f § mediatoribus si forte qui dixerunt venditor non vendam tibi nisi prius hominem tu ei dabis [?] et ipse nos convenias ac.
g § ... et alias que ibi dixi ac.
h § i. actio redhibitoria ... non si certa redhibitionis et non invenit sed alia tempora sunt quia alia superiora sunt que ... sciendum ... si vero ipso quod domino caveat ac.
k § i. non caveat [?] certum tempus ut si precia [?] solvantur ... ac.
l § que dixi ... ac.

[illegible]

[illegible]

condempnabitur eius quod emptori praestandum est vel ut pecuniae ei nomine cuius obligatus est liberetur sive ipsi venditori obligatus sit sive et alii. Condempnatio autem fit quanti ea res est. ergo continebit pretium an non. an decrementum et incrementum? condempnato pretium accessiones que? an et usuras pretii consequatur qui quasi [illegible] debeat accipere maxime cum fur[illegible] quoque ipse restituat. et placet consecutu[rum] si quid damni senserit vel si quid pro suo impendit consequetur arbitrio iudicis. sic tamen ut ei hoc nomine venditor condempnetur ut ait Iulianus si nec alias compellatur hominem venditori restituere quam si cum eo condempnetur praestet.

Paulus. Item sive redhibendi nomine emptor in venditum acceperit vel ipse ei nomine dictaverit cautionem exceptamque pretereunt ut si quid sine dolo malo condempnatus sit vel si quid ex eo quod egerit ad eum pervenerit dolo ve malo eius factum sit quominus perveniret et id reddat. Quas impensas necessario in curationem servi propter litem contestatam emptor fecerit imputabit. precedentes impensas non autem comprehendendas puto. aut si cibaria [illegible] suo dati non esse imputanda [illegible] nam nec ab ipso exigi quam in [illegible] eius fuit.

Ulp. Quod si nolit hominem venditor recipere in maiorem summam non in maiorem summam intelligitur quam in pretium ei condempnandus ob hoc quod propter servum damna sua senserit sola damni ei [illegible] [illegible] potest euitare praestationem. venditor si nolit hominem recipere quo facto pretii praestationem eorumque quae praeter pretium eorum sequuntur solam non evitabit. Si venditor pronuntiaverit vel promiserit furem non esse tamen ex sua promissione si furtum servus fecerit et ei hoc casu furem non tamen eum qui exinde [illegible] sed eum qui domino suo rem subtraxerit intelligendum est. Si ancilla redhibeatur et quae ex ea post venditionem natum erit reddet sive unum partum sit sive plures. Sed et si forte usus fuerit [illegible] accidit id dubitare et quae restituet. Si

et periculum quaesitum ab emptore quod ei dicitur certum. si quid opere emptoris accessit dicendum est ab ipsum relinquendum vel si alium de actione venditor restituendum non est. Si plures heredes sint emptoris an non omnes ad redhibendum consentire debeant videamus et ait Pomponius omnes consentire debere ad redhibendum dantque unum procuratorem ne forte venditor iniuriam patiatur dum ab alio partem recipit partem ab alio non impetret pretium condempnatus si quanto minoris vel hominis sit. Idem autem homine mortuo vel et reddito singulos pro suis portionibus recte agere. pretium et accessiones pro parte recipiet. sic et fructus et accessiones et si quid deterior factus est pro parte praestabunt ab ipsis nisi forte tale sit quod divisionem non recipiat ut puta ancille partus illi eius servandum est quia ipsum matre vendita quod pro parte redhiberi posse negavimus. Contrario itaque servabitur si servus communis emerint et sit eis cum redhibitoria unius ex dominis propter sua redhiberi servum non posse non magis inquit quam cum emptoris plures heredes extiterint nec omnes ad redhibendum consentiunt. Idem Marcellus ait non posse alterum ex dominis consequi actione excepto ut sibi pro parte venditor reddat si pro portione pretium dabunt. sed in emptoribus suam optimum ait. nam venditor pignoris loco quod vendidit retinet quoad emptor satisfaciat. Si unus ex heredibus vel familia eius vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriorem equum esse in solidum eum teneri arbitrio iudicis. Sed autem expeditum esse si eis heredes unum procuratorem ad agendum dederint et si quo deterior servus culpa unius heredis factus est eius solutum est et familie [illegible] iudicium [illegible] cum habuit [illegible] ipsum damnum senserit impediunt quod redhibere. Si venditoris plures heredes extiterint singulis pro portione hereditaria petitur sive redhibere si servus plurium vendentium venierit id erit dicendum. tum si servi apud eos vel plures ab uno emerit [illegible]

[illegible marginal gloss]

dicitur si qui plures rei fuerint venditores, singulos in solidum redhibendum. sin autem partes emptae sunt a singulis, nec ex alterius persona posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singulas partes ab uno emerint, tunc pro parte quisque eorum experietur. sed si in solidum emerint, tunc unusquisque eorum in solido redhibebit. Si mancipium quod redhiberi oportet mortuum erit, hoc quaeritur, num quid culpa emptoris vel familiae eius vel procuratoris homo mortuus sit. nam si culpa eius decessit, pro vivo habendus est, et praestabit ei omnia quae praestaret si viveret. culpam eius accipiemus non utique latam, propter quod dicendum est quacumque occasione mortis emptor praestiterit debere eum praestare, sive non adhibuit medicum ut sanari posset, vel malum adhibuit, si culpa sua. Et hoc dicitur non si ante iudicium acceptum decessit, sed et si post iudicium acceptum decessisse proponatur: tunc in arbitrium iudicis veniet et qualiter mortuus sit. ut enim Pedio videtur, ea quaecumque post litis contestationem contigerint arbitrium iudicis desiderant. Quod in procuratore diximus, idem in tutore et curatore dicendum erit ceterisque qui ex officio partis intervenerunt, ita Pedius ait. addit et quibus administratio rerum culpam abesse praestare, non utique dominum. Idem Pedius ait familiae appellatione et filios familias demonstrari. facta enim domesticorum redhibitoria agentem praestare voluit. Si quis egerit quanto minoris propter fugam, deinde agat propter morbum, quanti fieri condemnatio debeat? et quidem saepius agi posse quanto minoris dubium non est. sed ait Iulianus, ita agendum est, ne lucrum emptor faciat et bis eiusdem rei aestimationem consequatur. In factum actio competit ad pretium recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit. item hoc non quantum mancipium meum redhibitionis fuit, sed hoc tamen ante sit redhibitum, nec in merito [illegible] quod ei est postea quam venditor agnoverit recipiendo mancipium esse id est redhibi-

tionis tempore quaeri utrum debuit redhiberi an non debuit, nec de tempore quaeritur an intra tempora redhibitus esse videatur. illud plane haec actio exigit ut sit redhibitus; ceterum nisi redhibitus fuerit, deficiet ista actio. et si mutuo consensu placuerit ut redhibeatur, conventio quae de redhibendo non facit locum huic actioni. si post redhibitionem restitutum aut deliberet placet actionem et quod ei suo in venditione accessit. Quia assidua est duplae stipulatio, idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat: ea enim quae sunt moris et consuetudinis, in bonae fidei iudiciis debent venire. Qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent. plerumque enim natio servi aut provocat aut deterret emptorem. idcirco interest nostra scire nationem. praesumptum etenim est quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata, quosdam malos videri, quia ea natione sunt quae magis infamis est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit, iudicium emptori omnibusque ad quos ea res pertinebit dabitur, per quod emptor redhibet mancipium. Si quis ita convenerit, ut non placuerit intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur. si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non. si vero convenit ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conventionem valere. si tempus sexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeterierit, causa cognita iudicium dabitur. in causae cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem aut non fuit, ut praesens esset cui redderetur, aut aliqua causa iusta intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non sit, et quod ei magis displicuerat licuerat. In his autem actionibus eadem erant observanda quae de partu, fructibus, accessionibus, quaeque de mortuo redhibendo dicta sunt. Quod emptioni accidit, pretium esse venditoris prudentibus visum est. etc.

[illegible marginal gloss]

[illegible]

Gai. Item quod sic supra scriptum est venditor de morbo vitiove et reliquis ubi comprehensa sunt praedicere iubetur, praeterea in huiusmodi casu non esse mancipium ut puniatur percipit. Itaque cui accedat alii rei homo, edicto de praedicendo competit. Quod non solum hoc casu intellegendum est quo nominatim adiector accessurum fundo hominem Stichum, sed et si generaliter omnia mancipia quae in fundo sunt accedunt venditioni.

Ulp. Proinde Pomponius ait iustam causam esse, ut quemadmodum venditor accessurum esse dicitur eam in integrum praestet, quam in integrum praestari voluit quod principaliter venit. Nam et Iulianus ut integra sit quae accessura dicta fuerit. Excepto actio est veluti si dolia accessura fundo dicta fuerint. Sed et haec ita si etiam corpus accessurum fuerit dictum. Nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia quae in peculio fuerint sana esse praestare venditor non debet, quia non dixit etiam corpus accessurum, sed peculium tale praestare oportet. Et quemadmodum etiam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hanc eandem rationem facere. Pomponius ait ut et si hereditas aut peculium servi venierit, locum edictum aedilium non sit circa ea corpora quae sunt in hereditate aut in peculio. Idem placet et si fundus cum instrumento venierit et in instrumento mancipia sint: puto hanc sententiam veram, nisi aliud specialiter actum esse proponatur. Cum sine vitio res redhibeatur, servus quoque qui cum ea accessit licet ipse nullum vitium habeat redhibendus.

Cum eiusdem generis plures res simul veneant, veluti comoedi vel chorus, interest utrum universos an pretium in singulos constituatur, ut scilicet in totum una in toto plures venditiones contrahi intellegantur: quia licet eorum pretium, ut si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, omnes simul redhibeantur. Interdum et si in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio sit, ut propter unius vitium omnes redhiberi possint vel debeant, scilicet cum manifestum erit non nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse, ut plerumque circa comoedos vel quadrigas vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

Ulp. Plerumque propter morbosa mancipia etiam quae non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo vel ad pietatis rationem offensam. Quid enim si filio retento parentes redhibere maluerint vel e contrario? Quod et in fratribus et in personis contubernio sibi coniunctis observari oportet.

Pomp. Si plura mancipia uno pretio venierint et de uno eorum aedilicia actione utamur, ita demum pro bonitate eius aestimatio fiet si cum universis mancipiis constitutum pretium fuerit, quod si singulorum mancipiorum constituto pretio universo tantum venierint quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque mancipii pretium seu pluris seu minoris id erit sequi debebit.

Ulp. Praecipiunt aediles ne veterator pro novicio veneat: et hoc edicto fallaciis venditorum occurritur. Ubique enim curaverunt aediles ne emptores a venditoribus circumveniantur. Accidere plerumque solet ut mancipia quae novicia non sunt quasi novicia distrahantur: ad hoc scilicet ut pluris vendantur. Praesumptum est enim ea mancipia quae rudia sunt simpliciora esse et ad ministeria aptiora et dociliora et ad omne ministerium habiliora. Tritia autem mancipia et veterana difficile est reformare et ad suos mores formare. Quia igitur venaliciarii sciunt facilius decipi quod noviciorum emptione delectantur, ideo interpolant veteratores et pro noviciis vendunt: quod ne fiat hoc edicto aediles denuntiant. Et ideo si quid ignorante emptore ita venierit redhibebitur.

Idem. Aediles aiunt: Qui iumenta vendunt palam recte dicant quid in quoque eorum morbi vitiive sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint ita emptoribus tradantur. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta

[illegible]

sagittarii. morbi aut uitii causa inemptis faciendis sex mensibus uel quanto minoris cum uenierint semestri in anno iudicium dabimus. Si iumenta paria simul uenierint et alterum in ea causa fuit ut redhiberi debeat iudicium dabimus quo utrumque redhibeatur. Loquuntur ediles in hoc edicto de iumentis redhibendis. causa autem huius edicti eadem est que et mancipiorum redhibendorum. Et fere eadem sunt in his que in mancipiis quod ad morbum uitiumue attinet. et quecumque illic diximus huc erunt transferenda. et si mortuum fuerit iumentum pari modo redhiberi poterit quemadmodum mancipium potest. Iumentorum autem appellatione an et pecora contineantur uideamus. et difficile est ut contineantur. nam aliud significat iumenta aliud significat pecoris appellatio. ad eundem eloquium edicti hunc subiectum est cum illa hec sunt que in de iumentorum sanitate diximus. de ceteris quoque pecoribus conuenientiores fatentur. non dubitamus de his an hoc edicto boues quoque contineantur. et cum iumentorum appellatione non contineri eos uerius est. sed pecorum appellatione continebuntur. Sciendum est quedam que in hominibus quod morbum faciunt in iumentis non. adeo ut puta si mulus castratus est neque morbi neque uitii quid habere uidetur. quia neque de fortitudine quid eius trahit neque de utilitate eius ad generandum numquam sit habilis. [illegible] quia scribit non omnia animalia castrata ob id solum uitiosa esse nisi propter ipsam castrationem facta sint imbecilliora. et ideo muli non esse uitiosa. ideo refert Ofilium existimasse equum castratum sanum esse sicuti spado quia sanus est. sed si sic emptor ignorauit uenditor sciat exceptio esse actionem iustam est quod Ofilius ait. Quesitum an si mula talis sit ut transiungi non possit an sana sit. et ait Pomponius sanam esse. plerasque denique carrucarias tales esse ut non possint transiungi. quod ait si nata sit eo ingenio aut corpore ut altero iugo non patiatur sanam esse non esse. Cum autem ob morbum uitiumue redhibitio locum habebit in

iumentis. item est si conuenerit primisque erit locus redhibitioni sicut exemplo mancipiorum. Vendendi autem cum ornatu iumenti tantum uideri Celsus ait non si subtraxit uenditionis hoc est biduo ante uenditionem ornatum sit. sed si in ipsa uenditione ornatum sit. aut ideo in quo uenale cum esset si ornatum inspicerent. sed si inornatum agitur. et in actione inde edicto adiectum est uel cum ornatu ducta esset. potest cum iumento ornatum uenditur cum duci debere. Si paria iumenta uenierint non omnia erunt redhibenda propter unius ornatum. nam et si uitiosum unum iugum non tamen propter hoc cetera iuga redhibebuntur. sed si forte iugum mularum sit quarum altera uitiosa sit non ex pretio tantum uitiose sic exitus et conditione. sed quanto minoris sit. cum enim uno pretio utraque uenierint non est separandum pretium. sed quanto minoris cum uenierit utique fuit non alterum que erat uitiosum. Cum autem iumenta paria uenierint edicto expressum est ut cum alterum in ea causa sit ut redhiberi debeat ut utrumque redhibeatur. in qua re tam emptori quam uenditori consulitur dum iumenta non separantur. simili modo et si triga uenierit redhibenda erit tota. et si quadriga redhibeatur. sed si duo paria mularum sint et una mula uitiosa sit uel par. solum par redhibebitur alterum non. simili non dubium sit paria constituta. sed simpliciter quattuor mule uno pretio uenierint unius erit mule redhibitio non omnium. sed et si pollia uenierit dicemus unum equum qui uitiosus est non omnem polliam redhiberi oportere. hoc et in omnibus dicemus pluribus uno pretio distractis si separari non possit. ut puta si tragici uel mimi.

Ulp. Hoc ideo non erit separandi. Deinde autem ediles. Ne quis canem. uerrem uel minorem aprum. lupum. ursum. pantheram. leonem.

Paul. Et generaliter aliudue quod noceret animal siue soluta sint siue alligata ut contineri uinculis quominus damnum inferant non possint.

Ulp. Qua uulgo iter fiet ita habuisse

[illegible marginal glosses]

[illegible notes at foot of columns]

velit ut cuique noxe deditum ne dominium possit. Si adversus eam fuerit et ex hoc liberis excepta receperit solidi ducenti. Sin autem nocturni hominis liberi procederet dicere quanti bonum et equum iudicaverit debere condempnari. Sed tamen et reprehenditur quanti dampnum dati fuerit ut sit dupli.

Paulus. Bovem qui cornu peteret vitiosum esse plerique dicunt. Item mulas que propter vitium consuetudinis ita turbantur et semet eripiant vitiosas esse dicunt. Qui ad amicum domini deprecaturus confugit non est fugitivus, immo etiam si ea mente sit ut non exoratus auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est, quia non solum consilium sed et factum fuge esse debet. Qui persuasit alicui ut a domino recessit fugitivus non est, licet id factum non fuerit citra consilium eius qui persuasit. Si servus meus cum tibi bona fide serviens fugit vel sciens se meum esse vel ignorans, fugitivus est si non animo revertendi ad me id fecit. Mortis consciscende sibi causam sibi facit qui propter nequitiam malosque mores flagitiumve aliquod admissum (vel conscivit) mortem sibi consciscere voluit, non si dolorem corporis non sustinendo id fecerit. Si quis servum emit et raptor eo in bonorum raptorum quadrupli actione conventus est, deinde servum redhibeat, reddere debere quod ei acceptum est. Sed si per eum servum nomine egerit, non redderet venditori, aliter forsitan atque si locis ablatis quo celo aut quod nec de eo hic emptori egerit. Aliquando etiam redhibendum mancipium debebit, licet estimatoria id est quanto minoris agatur. Adeo si nullius sit pretii, nam si adeo nullius sit pretii ut ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum aut lunaticum sit, licet estimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur ut redhibito mancipio pretium recipiat. Si quis cum consilium iussu fraudandorum creditorum redhibuit, non redhibitur alias si nollet fraudare, tamen creditoribus propter mancipium venditum. Pignus manebit obligatum et si redhibitus fuerit servus, quamdiu si eius alienatus sit. Aut usufructum eius non recte redhibeatur nisi receptus sit et pignore liberatum redhibeatur. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ne iam conditione existente inutiliter agitur, quia nondum perfecta emptio arbitrio iudicis perfecta fieri non potest. Et ideo si excepto vel vendito vel redhibitoria ante actum fuerit expleta conditione, necesse agi poterit. Interdum et si pura sit emptio propter unius conditionem in suspenso est, velut si servus in quo alterius ususfructus alteri proprietas est aliquid emerit. Nam dum incertum est an pretium solvat, pendet an sit acquisitum, et ideo neutri eorum redhibitoria competat.

Idem. Iustissime ediles noluerunt hominem ei rei que minoris esset accedere, ne qua fraus aut edicto aut iuri civili fieret, ut ait Pedius, propter dignitatem hominum, alioquin eadem ratione fuisse in ceteris rebus. Ridiculum namque esset tunicam fundo accedere et in hominis venditionem quis addiceret, licet namque et plerumque plus est in peculio quam in servo, et nonnumquam vicarius qui accedit plus est quam is servus qui venit. Proponitur actio ex hoc edicto in eum cuius maxima pars in venditione fuerit, quia plerumque venaliciarii ita societatem coeunt ut quicquid agunt in commune videantur agere. Equum enim edilibus visum est vel in unum ex his, cuius maior pars aut nulla parte minor esset, edilicias actiones competere, ne cogeretur emptor cum multis litigare, quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione qua socii fuerunt. Nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius est. Cum redhibitoria vel estimatoria potest dubitari an qua hominem servum vendidit et obiectum est propter morbum forte vel fugam simul teneri potest. Nam potest dici nec hic interesse emptoris sanum esse et fugitivum non esse eum qui evictus sit, sed interest emptoris sanum possedisse propter operas medio tempore et si ex proprio debet esse obligato statim ei ut servus traditur committitur stipulatio quanti interest emptoris.

Paulus. Redhibitoria actio duplicem habet condempnationem: modo enim in duplum, modo in simplum

---

— Et inde omnius agi pot. act. in factum ad pauperie. ut in inst. si qua. pa. fe. di. § fi. ac.
— In aio — uni no reddibet. sed quanto minoris agitur. ut. e. l. mi. et l. ij. et iij. et iiij. i. pr. § ai. aut. ul. forte aliud est. in manibus p. t. c. divi. e. ediles aiunt. § loquimur in pri. ac.
— i. pede petit
— ut. et s. e. quis sit fugi. § sin aut. in hoc. in hoc. ac.
— Comite littam sic. e. de pact. l. iure gen. § pactorum. sic. et al. exigitur. tam non consilium tam. ul. propositum. ut. et s. e. q. si nolit. § illud plane. et e. de usuf. l. quid s. § fi. ac.
— persuadens et tur actores. in. corrupt. ut l. de fyo. cor. l. i. § i. ac.
— ate. bona fide possidente
— sic. et distinguitur cum de hois cor. libo tu qui § mortem assistunt. quo iii. i. de hois cor. qui. ante. § l. f. ac.
— Quod est consecutus. ut. e. de perit. hic l. ac. ubi acceptore et eundem possidere respexit. sed. si non respexisset. ut. hic. subie. et i. de iur. § ff. ap. § si quis sufficit. iniuria quo absoluto agitur in duplum. ut. e. decalup. l. f. ac.
— hic. no. q. aliud petitur. et aliud in condempnationem deducatur. sic. i. de except. rei. iud. l. si is. qui. hic. non erat. et de l. a. huiusmodi. § q. sumum. in fi. nunc enim ual. q. mch. ual. et ut e. de tribut. illud. § mn. ac.
— revocato. id. sed et ille qui reddibuit tunc ex illo edicto. e. de al. iu. quia reddibito in fi. ac.
— ut. et s. quibus. mo. pr. ul. v. sol. l. si debitor. sed esse. imo. videtur. q. non. ut. e. de indiem. ad x. t. ubi. § sed marcellus q. est. contra. eo. ut. ibi. ex necessitate. aliunt unditum. h. ex voluntate. ac.
— a i. pfudinnu emperii. n. et c. ut. subie. ac
— b ut. et i. de vulgar. sub. l. t. l. na. et si sub conditione. ac.
— c i. absoluto secuta sicut debuit fieri ut. e. de iudic. l. quemadmodum. sed qua. e. aduen. l. aliquam. § f. eo. ibi pure contra eum qui pure tenebatur agebit. licet alius conditionaliter tenetur. ff. ar. et c. de donat. c. mor. l. mortis causa donato sed ibi mch. fuit in iudito actum ac.
— d No. item. agi si primo fuit incompetens actio proposita. ut. e. de pig. l. gge. § si sub conditione. et i. de except. rei. iu. si tacite. § eadem. ac.
— e ut. e. de usuff. sed et siquis. § in eodem. ac.
— g uerum q. ad plenum non bennis edictum g pretoris voluit. ff. ius civile. voluit ne ho rei minoris pretii accederet. ac.
— f pretii et hi e. no. quia ho. maioris pretii est. ul. parcs. h. enim ratio esset nulla quia sint h. res maioris non cedet ei q sit minoris. q est sibi. ut in ill. de rerum di. § si tam alienam sed est ratio propter dignitatem hois. ho. cum rei maioris pretii licet minoris dignitatis accedere. post quam h non prohibetur h. ff. rei parisdi gnitatis licet minoris sit pretii ut ho. hoc ideo est peculio. si aut aliud dicetur. q. e. divi. § quilibet rei accedere reddidisset. sepe hoc. non reddibendus propter rem principalem cui accederet.

— h est ei hoc prosissima ere animatum. cum poeta pro naque cum spectent alia singula terram. os homini dedit deus celumque videre et urgilius erectos q. ad orig. e. ac.
— i Eadem ratione allegata q. allegatur in homine. sive accedat alij. quia maioris pretii e. ac.
— k nec obstat. in ll. de fide. ius. § fideiussores quia licet rei aliud accessoria fideiussores obligare h. aut tamquam ac principalis. licet una sup principaliter vendi to sit altera sup vendito accessione. ac.
— l hoc loquitur cum omnes ul maior pars vendidit. alioquin singula quamvis non possunt nisi cum magno dampno contrahe. ut. e. de patris. item magnum. ac.
— l quod esse durum. ut. e. d. evicto. l. ne in pluris et solidum § tenerentur n quilibet separatum suam partem vendidit. ut. e. e. q. si nolit. § si vendidit i. unus est ei dicit et c. ac.
— m hic usque allegatur nunc solut. sed nec in se fuit et c. et idem. hic. et iterum l. emer. § si fuus. nisi et e. de act. empti. et is. causa. ac.
— n post emctoni. ac.
— o nec erestat. ut. e. de act. si steril. § cum puer dixerim. ac.

dv. e. e. pm. § f. quod quamvis pretor et ius civile talis admisit in homine tamen reprobavit nec obstat quod dicit. e. de tab. empt. l. si in emptione. ibi nec refert. et c. referendum est enim ad res alias accessorias. non ad hoie. al. de hoie ascriptito. ibi. dicit al. optinet q. hic. dicit. ac.

[illegible gloss]

ↄdēpnat̃ uēditoꝛ· nā ſiue p̃tiū ꝛ ac ceſſione ſoluat· uł cū q eo noīe obliga t̃ eīt liber duplicis p̃tii ꝛ acceſſionis ↄ dēpnati liber· ſi uō reddat p̃tiū ꝛ ac ceſſ̃ices· ł eū q eo noīe obligat̃ ē liber ſimplici uideat̃ ↄdēpnari.

Pōp. Cū uō̃ redhibeaſ ſuūtis noxiſq3 ſolutū eē p̃mitte n̄ debes· p̃t q̄ q̄ uis ſuītuo fecẽit aut ei eū tu cū alienaūit.

Paul. Si hoiez ēptū manumiſiſti ꝛ red hibitoriā ꝛ q̄nto minoꝛis ↄ negā dari t̃ la beo· ut· ſic duple actō p̃iret· ergo ꝛ qui ad uſus ꝺeīn p̃miſſū ueſit actō p̃hibit p̃t moꝛtē aut̃ hoīs edilicie actōēs manēt.

Pōp. Siū ſi n̄ culpa actoꝛis ſuūn hē t̃ p̃curatoꝛis moꝛtuus ſit. Cauꝺieꝺ ē iſq ↄ uitio ł moꝛbo ſuū q̄tiēs ꝛ retine cū ueluit. C nō nocebit ēptoꝛi ſi ſep mē ſiū exceptōē redhibitoꝛia exclusus ue lit ꝛ ī anū extimatoꝛia age. C ei q ſ uū uitiū uēdidit edilitiū eādē remit ti equū ē mlto ei ap̄li iō ēiec̄ q̄ p̃mi nāc iuicul' fuiſſe. C in edilitiis acti oīb; exceptōēz opponi equū ē ſi ēp̄tō ſcīr ret ↄ fuga aut ↄ uicul' aut ceteris reb; ſilib; ut uēditoꝛ abſoluat. C ethun c actōēs ꝛ h3 di ꝛ ih3 ꝛ tē ↄpetūt ut tm̄ ꝛ ſiū h3 ꝺ uū q̄ poſtea acceſſiut ꝛ q̄ ex p̃m potuīt q̄rit̄. C nō ſolū ↄ mācipiis ſ3 ↄ oī aīali hec actōēs ↄpetūt ita ut ꝛ ſiū ſiſtructū ī uoīe emeri ↄpete ↄbeat. C cū redhibitoꝛia actō ↄ ſanitate agit̃ p̃mit tēdū ē ↄ uno uitio agē ꝛ p̃ꝺicēē ut ſi q̄ꝺ p̃ea h3 ↄ p̃t̃ea appariuſſ; ↄ eo ag̃et̃. C ſi plaīaṙ uēditōnū cā ne ſit redhitōi uſ ē.

Iulian. Cū naī ī ſūto uēdito redhibitē ꝛ p̄cedē neceſſ̄ īcīū ē uelutī ſi p̄ſtilēs ſūd ↄiſtract ſit redhibēs eīt ꝛ benigniū ē dīr uectigal' exactōēz ſutaṁ tp̄is p̄t redhi bitionē ad uſus ēptoꝛē ceſſare.

Iulian. Uancoſus ſanus nō ē.

Afric. Cū mācipiū moꝛboſū ſīi fu ēmat redhibitoꝛia uł ex ēpto ↄn ſ expi at oī mō ſciā; ſuū n̄ ꝺuī ſpecta ꝺ ī eē a

ut· tē mch ī ſit peculiaī ā ꝺnī noīe ē meū ꝛ cēū īcēū ue mādite eo emit· q̄ꝛ tē illis ex bcā ſiꝺ ē· ſuui cū q̄ negāne ē ꝺcep tū n̄ eē. C rurſus ↄ lictū eīte q̄ ī q̄ beneꝺo aꝺmiſit ꝺnō neeē oꝛ· ſ3 ſi ſ uuſ ꝺm mādato hoīez emit q̄ ꝺuīſ ui tioſū eē ſcīret n̄ tnr uēditoꝛ cītra p̄citoīs p̄ſcīa; cū ſiq̄ꝺ ip̄e ſcieīt moꝛboſū uīn oſū ue eē n̄ ꝺubitāꝺū q̄ uī q̄uis ip̄e ꝺnō mādati uł negōꝛ geſtoꝛ ꝛ actōē ſit obſtr̄· nichilo mag̃ eō ī ſoīe agē p̃ſit· ꝛ cū ip̄e ī grāſ eē uitioſū mādā to ꝺnī q̄ iꝺ ſciret emeīt ꝛ redhibitoꝛia a gat ex p̃ſona ꝺnī uīl ē exceptōēz eū putabat opponēꝺi.

Marcian. Si ſuūs ꝺnō ſuūtū fecit ꝺnō ſuuſ fecit n̄ eē h3 ſuētūtē ſui p̃ꝺicēn̄ exeī redhibitoē ſ3 ſi ꝺixit ūbē ſiuē n̄ eē ex illa p̃te tenebit̃ q̄ ꝺixit p̃miſit ue· lolem.

Iulian. Qui tiana aut q̄rtana fe bri aut poꝺagra ue͡xaret̃· q̄ ſ comitia lē moꝛbū ue͡xant̃ h3 ent ue q̄ꝺē huſ ꝺieb; q̄b; moꝛb; uacaret recte ſaī ꝺicet̃.

Papinian. Actioni redhibitoꝛie locē n̄ ē ſi mācipiū hoīs ↄ ꝺcōīb; ēptū fu gerit q̄ an nō fugeat.

Iꝺ. Cū ſex mēſes utiles q̄b; ex p̃iūꝺi potaſ ſit redhibitoꝛie actoī p̃ſtrīt n̄ ui ꝺebit potīre ex p̃iūꝺi huiſſe q̄ uitiū fugitiuī lateſ ignoꝛauit ſ; n̄ iꝺ cītō tm̄ ꝺiſſoluta ignoꝛātēz ēptoꝛis excuſari oꝛtebit.

Paul. Latiū laq̄ q̄ꝛo an ſiꝺiuſſoꝛ ēp toꝛis redhib· bēi mācipiū poſſit· ſ3 to ſi uniuſā cā; ſiꝺiuſſoꝛ ſit accept̃ putat marcell' poſſe ei ſiꝺiuſſoꝛi reꝺhiberi.

Iꝺ. Si ſuus mācipiū emerit ꝺnīſ re ꝺhibitoꝛia agat nō alr ei uēditoꝛ ꝺatu rus q̄ ſi oīā p̃ſtiūt q̄ huic actoī ↄtinē t̄ ꝛ q̄ꝺ ſolutā n̄ peculio teri· nā ſi ex p̄ to ꝺnī agat n̄ t̃ p̃ tū ꝛ tū ſoluat mch ↄſeq̄t̄ q̄ꝛ ſi ſiu uł filius uēdiꝺerit redi bitoꝛia ī peculiū ↄpetit ſi peculio aut ꝛ cāꝛ redhibitōīs ↄtinebit nec nos moue

[illegible gloss]

—a Hoc ei esse quod dicitur ut s. de re iu. l. ex hereditatium, infra et l. ne. ex libertate. ac.
—b ad hoc quod agi potest ex quo solet. ut C. e. q. si noluit. § quia assidua. Et sic non fuit agi potest de dolo cum res apparebit vitiosa. ut C. de iur. dot. l. i. et s. de donat. l. in sto. aut. § fi. sed si aliquid agitur. deinde quia causam habet. lucrativam. ut ff. qui. § sed non inter. deinde l. y. et j. si fa. fur. fe. di. l. quot. § plane. et § si. sed a. si legatum sed si incepi ... ...

... sset apparere. sic ut C. de iur. dot. l. i. ac.
—c § si vendi. l. similes contractus. ut ad pennutationem ut s. e. l. sciendum § dum ac.
—d non enim in locatione intendit transferri dominium. ut s. e. § sed. ut s. locati
—e causa talis est vendidi duos suos pretio conducto ...

—i § servus vendidit quamquam multa valebit sed duppla. sed x. milia. vendit est eo tum quod pretium emptori reddendum est in peculio esse. ut si servus vendidit. ac.
—ii § sine dolo. ut s. quando act. de peculio est a. l. ii et de iur. re. v. l. i.
—iii § s. emptor reddibendo. et § impu tet. quando non tenet. quod habet ac.
i— § Cum nichil sit in peculio
ii— § i. dum esset apud eum.
iii— § i. pertinuatoribus rerum ablatarum ut s. e. l. cum autem § ult. ac.
— § reddit ad eum pretium. s. e. l. pre mis. in si. ii. servus tunc vendidit in suum venditum agere et contra te possum de peculio ad pretium quod tecum ut repetam in duplum. ut s. e. q. si noluit. § quia assidua non sic extimatores dupple pervenire exceptio ac
— § i. sub stipulatione dupple
— § ut e. j. de probat. l. cum probatio et de testibus. l. sui. Ideo. sed contra. s. de minore act. si siti. § si servus. sed ibi alio suo non suo interrogabatur. ut h. erat.
— § ab emptore qui non solverit de dolo enim facit qui petit quod restituturus est. ut j. de except. doli. dolo ac
— § i. invito fuit tamen in quolibet servum pretium consumatur. ac
— § ut s. e. l. cum autem § ult. aut si quod lib. ho. venditus est cum pretium participandum et quia initio sui erat facta est redhibitio reddit ipse sua libertate non in dominio venditoris.
— § s. venditor. praestat quanto minoris praestat tamen quanto. et c. et h. cum ignorabat venditor servitutem. debi. aliquem tenet ad interesse. ut s. de act. empt. ult. § si q. act. di. et l. quod et l. si quis fundum et s. de evi. emptorem cum fundum. sed et si ignoravit et asseveravisset eum maximum et optimum tenetur ad interesse. ut s. de act. empti ult. § quid tamen. licet quidam hanc l. intelligant quando ignoravit asseveravit ac.
— § al. quando et dic ea re contra id quod dico quia donato et c. vel ut loc. hoc edicto sed contra est. similiter pretium et c. et dic. restiturum i. traditum. ut j. de v. si. l. ubi reddendi aliquid non liberi habet et melius quid est. sic et c. loquitur. interrogate leg. et iu. quod de nichil. nec obligatur civiliter. sic in emptore quando per quod in donatione nullum et c. ac.
—iii § et est ratio. i. venditor dicitur. non quidem servum sed quod in aliquo vili et malicioso officio saltem modico tempore se exercuit. ut capri. ut j. si videat venditum tamen assecutus. ut qui anno servivit novitius minus. ut j. de publica. l. f. quot. sunt quod. ut hic patet duo sunt genera venatores et novitii. sed contra ut dicitur de iur. § sed si solo una est conditio omnium. ut ibi dicit quia non est unius magis servus quam alius. sed tamen divisorum officiorum. ut duo eorum placet. ut h. et s. de usufr. si et si quid tribue. § mancipiorum. ac

at quam quod redditur servus non est in peculio non enim potest esse in peculio servus qui adhuc emptoris est, sed cum per redhibitionem in peculio esse putatur. quod si sive vero decem milibus sit hoc est in peculio esse dicemus. sed ita similiter quod dono deberet aut non adeptum est peculium, quia si plus dono debeat eveniet ut hominem praestet et nichil consequatur.

Idem. Quero an si servus apud emptorem furtum fecerit cum redhibitionis esse pronuntiatur, an furtum prius debeat venditori restitui quam rerum ablatarum a suo extimationem praestiterit. Paulus respondit venditorem cogendum non tantum pretium restituere, sed et rerum ablatarum extimationem, nisi paratus sit servum noxe nomine relinquere. item quero si noluit extimationem rerum praestare restituere an sit restituendus retinendus sit et danda sit actio de peculio vel de pretio redhibiti servi ex duple stipulatione. Paulus respondit de pretio servi in repetendo competere actionem et ex stipulatione duple de rebus per furtum ablatis iam responsum est.

Servum dupla emi, qui rebus ablatis fugit, mox inventus praesentibus hominibus honestis interrogatus an in domo venditoris fugisset, respondit an fugisse, quero an stipulationi sit responso fui. Paulus respondit si et alia idonea probatione fugere non desiisse, tamen responso eius stipulationi locus est.

Ulp. Cum mea causa evictum mancipium ut redhiberetur obtinuerat, iniquum est venditorem pretium redhibere. et consequenter si duos homines uno pretio emerit et alterius causa sit ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obtinenda si is pretium petat. magis dicetur non necessariam exceptionem, nisi forte ea sit causa in qua propter alterius vitium utrumque mancipium redhibendum sit.

Paul. Facta redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio neque venditio intercessisset.

Ulp. Quotiens de servitute agitur, victus tantum debet praestare quanti minoris emisset emptor si scisset hanc servitutem impositam.

Modestin. A diciis de aedilicio edicto aedilium ... pertinere dicendum eo quod restiturum se donator repromittit quando nullum pretium intervenerat. quod quare sive res a beo est donata est meliorem facere sit numquid quam meliorem fecerit interesse donatori conveniatur? quod minime dicendum est. neque enim liberalitatis sive donationis penam patiatur. utique si quid rei donatae non nocere non contineat repromittere quibus venalibus aediles repromitti iubent. sane de dolo obligatione se donator debet et solet, ne qui liberalitate tulit fraudis consilio reveniret.

Ulp. Sciendum est ad venditiones solas hoc edictum pertinere non tantum mancipiorum verum ceterarum quoque rerum. ceterum ad locationes nichil edicat minime videbitur hoc tamen non redditur. vel quia numquam istorum de hac re fuit interdictum. vel quia non similiter locationes ut venditiones fiunt.

Pomp. Labeo scribit si uno pretio plures servos emisti et de uno agere velis, extimatione servorum pretium fieri debeat atque ut fiet in extimatione bonitatis agri cum obveniat pretium fundi agitur. id si uno pretio ante plures servos vendidisti sanosque esse promisisti et post de uno quaerat minorem, sana sit de omnibus ad unum sive etiam promissum ... vel recte agi sibi aut erronem et fugitivum tantum posse, non tamen erronem aut fugitivum esse agi posse.

Venuleius. Animi potius vitium quam corporis est, veluti si ludos assidue velit spectare aut tabulas pictas studiose intueatur sive etiam mendax aut similibus vitiis teneatur. Cum morbus sonticus nominatur cum significatur cassi aut quod noceat necesse est intelligi quod perpetuus est, non quod tempore finiatur. sed morbum sonticum eum videri quod cadente in hominem per quod sanatur sit sonticus sic etiam nocentes dicuntur. Servus tamen veterator quod novitius dicatur potest, si venditorem non spirito suo cedi significet et cum extimandum esse ... aut nam quaeque ex venalitio novitiorum emptor alicuius ministerio praepositus sit, statim cogi venditorem non novitium esse. at non in tyrocinio amisisse ... veteratorem intelligi non ad rem pertinet latine sciat, at si ne ob id veteratorem esse in liberalibus studiis eruditus sit.

—l § Cuique rei non alias specialiter. ut s. e. obp. § illud.
—k § al. sanatur sit et al. sanus sit et placet. s. e. l. quod ita.
—n § i. ex loco. ubi mancipia novitia venduntur. ac
—o § contrarium est de veteris que fiunt ... quod reddi ben. ...

De euict. et dupl. sti.

Ulp. Siue tota res euincatur siue pars, habet regressum emptor in uenditorem. Sed cum pars euincatur, siquidem pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euicte partis. Quod si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus. Quid enim si quod fuit in agro pretiosissimum hoc euictum est, aut quod fuit in agro uilissimum? Estimabitur loci qualitas et sic erit regressus.

Paul. Si dupla non promitteretur et eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

Id. Cum uenditor suum peculium sibi exceptum esse intellegeret uel hoc ex pecunie summa quam abstulit sciri, si propter hanc causam fuit cum emptore actum sit in eum cuius emptor ad uenditorem ex stipulatione duple, quia furtis noxisque solutum esse prestare debet uenditoris, tamen habet actio propter ea excepit.

Ulp. Illud queritur an is qui mancipium uendidit debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem uulgo auctorem secundum uocant. Et est relatum non debere, nisi hoc nominatim actum est. Si impubis nomine tutor uendidit euictioneque secuta, Papinianus libro iii responsorum ait dandam in eum cuius tutela gesta sit utilem actionem. Sed addit in eundem quoque ex tutoribus cui acceptolatum est, sed an in totum si tutor solvendo non sit, uideamus; quod magis puto, nisi cum male contraxit cum tutoribus.

Paul. Si seruum uenditor peculii accessurum dixit, si uicarius euictus sit, mihi uenditorem prestaturum Labeo ait, quia suum non fuit, in peculio non accessit, siue fuerit in iuuina a uendente emptor persuasum est, aliter atque ut nominatim sibi accedere dixerit; tunc enim prestare debet cum in peculio.

Gai. Si fundus uenierit, ex consuetudine eius regionis in qua negotium gestum est pro euictione caueri oportet.

Iulian. Qui a pupillo substitutum sibi seruum emit, aget cum substituto ex empto et ex stipulatu de euictione, cum neutram illarum actionum aduersus pupillum habere potuit.

Id. Venditor hominis emptori prestare debet quanti eius interest hominem uenditoris fuisse, quare siue partum ancille siue hereditatem quam seruus iussu emptoris adierit euicta fuerit, ex empto agi potest: sic obligatum esse uenditor ut prestet licere habere hominem quem uendidit, ita ea quoque que per eum acquiri potuerint prestare debet emptori ut habeat.

Paul. Si uendidero tibi fundum Titii dominum, Titium heredem me reliquit Sabinus aut amissam actionem peruenerit, quem prius non potest euinci, sed exceptione actionem diminuendam esse.

Celsus. Si quis per fundum cum alio creditore habere qui solus dominus eius erit uisus eidem agendi in uendendo accessit, tamen in euictionis nomine certum si non cedentibus.

Paul. Lucius Titius praedia in Germania trans Renum emit et partem pretii intulit; cum in residuam quantitatem heres emptoris conueniretur, questionem rettulit dicens has possessiones ex precepto principali partim distractas, partim ueteranis in premia assignatas: quero an huius rei periculum ad uenditorem pertinere possit. Paulus respondit futuros casus euictionis post contractam emptionem ad uenditorem non pertinere, et ideo secundum ea que proponuntur pretium praediorum peti posse. Ex his uerbis stipulationis duple uel simple, eum hominem de quo agitur noxa esse solutum, uenditorem conueniri non posse propter eas noxas que postea contraxerit.

Sceuola. Quidam ex parte dimidia heres institutus uniuersa praedia uendidit et coheredes pretium acceperunt. Euictis his quero an coheredes ex empto actione teneantur. Respondit si coheredes presentes fuerunt affuerunt nec dissenserunt, uideri unumquemque partem suam uendidisse.

Paul. Bonitatis estimationem faciendam cum pars euincitur Proculus recte putabat, quale fuisset cum uenditionis tempore, non cum euinceretur.

Ulp. Non in dimidiam quantitatem pretii.

Paul. Sed si quid per alluuionem accessit, et tempus quo accidit inspiciendum. Cuius usufructus euincatur, pro bonitate fructuum estimatio facienda est; sed si suus euincatur, quanti nostra ob id pretium est, his estimandum est.

Pomp. Euicta re uendita ex empto agendum, de eo quod accessit, quemadmodum ea que ex toto fundo nominatim accesserunt si euicta sint simplum prestatur. Duple stipulatio committi dicitur tunc cum res restituta est petitori, uel damnatus

ne litis extimatione possessor ab emptore conuentus absolutus est. § Si seruus cum nominatim dupla stipulati sumus euictus fuit an ob id quod fugitiuus uel erro non fuit agere nichilominus possimus quesitum [illegible] an hoc ita sit ut nisi euictus sit actionem non esse. Ante eum seruus [illegible] esset seu eius causa quod seruus est qui tam [illegible] quando obitum uel [illegible] actionem semel ex stipulatu hec cepi eam obueniente in morte non magis praesumitur fuga seruum nulla sibi [illegible] At [illegible] in bonis meis non seruus sit [illegible] ob ea quod fugitiuus sit pauperior sum ut puta cum in bonis meis non sit. Consultanti esse ratione non esse stipulatione tamen [illegible] tum ad praesentem usum pertinet. Et si obscurior est ut potest ignorantibus nobis quod diu e[uictus] [illegible] esse an futurum esse ut eum quod [illegible] aut ab eo cui uendidisse [illegible] an sibi pertinuisse euictionem. Summa autem [illegible] meis sic habere est ut tamen ex causa stipulationis [illegible] quod [illegible] in ea manu uel post stipulationem [illegible] fuit eum seruum non esse fugitiuum.

Ulp. Venditorem hereditatis [illegible] quod ipse uendidit exceptione doli posse summoueri [illegible] dubium est quod uis alio iure dominium quesierit. Ipse enim rem a se distractam euincere nam eligere autem emptor potest utrum rem uelit retinere an [illegible] per exceptionem elisa, an propter ablatam ex causa stipulationis duplum consequi.

Paul. Et si exceptione obtinuissa sit, aut [illegible] eam actionem euictionis exceptione [illegible] stipulatione uel exceptione potest [illegible]

Ulp. Sed et stipulatio nulla fuisse respondetur exceptione actione id dicendum. § Si homo liber [illegible] fuerit uel euictus [illegible] eum [illegible] quibus in [illegible] in sua [illegible] [illegible] ipsum de se obligatum habeto.

Pomp. Fundum meum obligauero tu alienauerim [illegible] nomine non obligaueris si eum [illegible] sua pecunia dese exceptione [illegible] quod prius obligatus sit cautum quod prius obligatus sit quod in exceptione [illegible] nomine [illegible] doli mali exceptione posse submoueri.

Ulp. Si seruum uenditor decesserit antequam euincatur stipulatio non committitur quia nemo eum euincat sed fatum humane sortis [illegible] dolo [illegible] [illegible] [illegible] Et [illegible] eleganter distinguit duplae stipulationem committi quotiens res ita amittatur ut emptori eam habere non liceat propter ipsam euictionem. [illegible] ut si emptor hominis mortalibus [illegible] uenditorem decedit pecuniam [illegible] uel extimationem sustulit stipulationem duple non committi, quia [illegible] actionem pecuniam [illegible] quod uenditor habet ut ab emptore litis extimationem consequi: cum quod [illegible] emptori absit, non oportere stipulationem committi. Quamuis superiori casu [illegible] uel [illegible] litis extimationem suscepisset, placeat committi stipulationem. Ut [illegible] Iulianus eodem libro scribit, nam ei habere licet eum [illegible] quod non tradidisset, [illegible] [illegible] pretii [illegible] emptori [illegible] litis emptorem habere licet non extimatione. § Item Iulianus eodem libro scribit si iure [illegible] fugitiuus culpa possessoris [illegible] quidem [illegible] possessor [illegible] cum ad uenditorem [illegible] [illegible] duple stipulationem actionem. Quia non propter euictionem sed propter fugam ei hominem habere non licet. Plane inquit cum apprehenderit possessor fugitiuum re committi stipulationem. Iulianus ait nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non aliter committeretur stipulatio quam si apprehensum hominem restituisset. Ubi igitur litis extimationem obtulit sufficit apprehendere; ubi cauit, non prius nisi restituerit.

Pomp. Si pro re pupilli [illegible] ex suo litis extimationem tutor non expectata pupilli [illegible] ex suo praestiterit stipulatio de euictione pupillo aduersus uenditorem committitur. § Si post euictionem fundi quem emit mulier satis accepisset et eundem fundum in dotem dedisset, [illegible] fundum in dotem dedisset, deinde aliquis

[illegible] in lege autem [illegible] solam excep[tionem] [illegible]

Sed non ei potest remoueri exceptione rei uendite et tradite [illegible] [illegible] stipulatione replicabit nullam fuisse uenditionem [illegible] libertatis. Hoc est ut. C. l. qui a pupillo.

deinde

ut. 7. s. de iur. do. l. quamis in fine 7 pat. et. ut. s. e. l. par. § si conuictat maritus .... utrum debeat maritus mulieri denunciare 7 mulier suo auctori .... si condempnatur maritus numquid mulier statim agit de euictione contra auctorem. an prius dampnabitur ipsa marito primum tamen uenius .... et si fundum emero .... distinguere .... contra .... exceptione .... stipulatur ... primum dampnari mulierem .... statim uenditorem. e. si sed s. ac. immo .... pro dote .... et .... sine .... l. 54

.... habendi .... aliud in dote .... quod definit esse dotalis licet extimatio soluatur petito .... cum fundus apud maritum remaneat .... expensa 7 necessaria .... dote .... tempore .... stipulo .... non ipsi .... stipulantem .... at qui .... ab eo .... tenent aliud .... scientia. bret. ac.

mente aliquo casu a marito pupillo tamen abstulisset, potest mulier statim agere aduersus fideiussores emptionis qui in nomine dotis here accepisset, ut et nulla summam maritus optulisset quam fundo

Ulp. Set et si post mortem mulieris euincatur, uel heredes mulieris euicto fundo experientur: ex duple stipulatione quam expromissione dotis maritus fundum ....

.... heredes mulieris agere potest, et ipsi ex stipulatu agere possunt.

Ulp. Non tamen eis sequens esse ut supra diximus ut nupturam mulierem euincerent .... stipulationes, dicam quis uidetur mulierem fundum sic quique est sine heredes enim eum ... illud tamen et non sit uictio eum euictum esse exceptio tamen contra uenditorem mulier habet actionem.

Ulp. Si seruum tuum nomine duplam stipulatus fis manumiseris, nichil ex stipulatione consequeris quia non euincitur quominus habere tibi liceat, quem ipse ante uoluntate tua perdideris.

Paul. Set hec nomine quoque liberum non habet ex uenditio actionem, licet sciens uenditor alienum se uendere, si si sit ex causa fidei commissi emptor coactus fuit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

Ulp. Hoc autem tamen ut exceptiones ex persona emptoris subiecte si obstat, uenditor enim non tenentur. Si uero ad personam uenditoris respiciet. contra: certe nec ex empto nec ex stipulatione duple nec simple actio competit emptoris si exceptio eiusdem ipsius opposita obstitit.

Ulp. Set si certi utique persona auctoris exceptiones obiciendum emptoris. intererit propter quam exceptionem uincetur, sicut committetur stipulatio aut non.

Pomp. Si rem quam mihi alienam uendideras donio redemeris, falsum esse quod nemo responderit, te heredem ante pretium consequi ex uendito agentem, quia habere mihi rem non licet, celsus filius uidetur quia nec heredi quereret res ego ex alia causa res heredes. ¶ Si duple stipulator ex possessione petitor fuit euictus sit, quam si possideret retinere potuit petitori aut utilitate non potuit ut ipso iure perimi

stio duple tamen erit ut et tenet de dolo malo exceptione se tueri possit, si a trans culpa ut si spote duple stipulatore possessio amissa fuit.

¶ Quolibet tempore uenditori denuntiari poterit ut de ea re agenda adsit, quia non prefinitur certum tempus in ea stipulatione dummodo ne prope ipsam condempnationem id fiat.

Id. Si ea penam stipulatur sit furtis noxam que solutam esse et ipsos extiterit, uel si fuius furtum fecerit, in ea per stipulatum actiones, etiam quando domino dam aliter ipse prestitisset.

Ulp. Si ita quis stipulantem spondeat sanum esse furem non esse, uel spondeat non esse, certa nulla stipulatio quo ad id quod quasi quod est inefficacia impossibile est, quod promittitur sin non est, frustra est. Set ego puto uerius hanc stipulationem furem non esse, utilem esse, hoc enim continere quod intersit horum quod est. ut in eo quod non est. Set et si cuiusque fuerit adiectum prestari multo magis ualere stipulationem, alioquin et stipulatio quam aedilibus proponitur inutilis erit quod utique sanus nec prestitit.

Id. Quare quotiens plures res in stipulatu esse adiciuntur plures esse stipulationes, an una in duple stipulatione hec idem sit uidamus cum quis stipulatur fugitiuum non esse erronem non esse, et cetera quod edito edilium continetur utrum una stipulatio est an plures sint, et ratio facit ut plures sint, et illud prodit quod uel seruus. egit. in quo quanti minoris propter fugam seruum dominus agit propter morbum id agendum esse in quo ne uacui fiat emptor, et uis eius esse utrum extimationem consequitur, fingamus emptum .x. minoris aut emptum fugitiuum duobus statim fugitiuum esse scissit emptor hec consecutum propter fugam morbo questum quod non esset sanus simul his duobus minoris emptum iri fuisse si morbum non ignorasset, rursus consequebitur duo. nam si id uterque simul egisset. iiii. esset consecuturus quia cum fuerit neque sanus et fugitiuus esset sex. tamen esset emptum. Set hec sepius ex stipulatu agi potest. neque enim ex una stipulatione set ex pluribus agitur.

Id. Si seruum emero et euincetur uenditor tenendo emptori ob hoc fuisse condempnatus quatenus ...

.... uelut pro negligentia possessionem amissam que uacaret ab alio possessa .... alio titulo alienata hoc fieri emptori 7 usucapta .... quod quis sua culpa sentit ab alio non interrupat .... si delegatam .... si ipse .... de peric. .... si postea .... c. 20. ut. ibi. ac

.... sciens alienum uendidisti 7 non .... post hoc diu .... tradidisti tunc enim 7 cum euictorem .... pretium solum repetere .... consequi .... emptor .... possum .... quis dominum ....

.... hoc .... [illegible]

puta p[ro]stituerit idem. Si uendidit sine hac lege. alii. ut. l. dedit. patro. l. diuus in p[ri]n. ac.

Quam ad incomodu[m]. no[n] quam ad comodu[m]. ut. §. d[e] iur. d[ot]. l. n[ost]ra §. si p[at]er. si no[n] ue. hic debuit agi rei uenditor. ut. s. d[e] except. l. fundi. l. si(c) uero. q. p[ro]. Si no[n] fuit ex[is]tim[at]a exceptio d[e] p[ro]stitutione de qua dic[it] in lege illa si sin[ist]o possuit ut ne fuit in culpa. et sic no[n] agit. ut. l. e. l. si p[er] imprudentiam. ac. si no[n] q[uia] fuit d[e] p[ro]prius.

Contra tamen si aliquid in duplum. q[uod] in simplum emit aut in dubitatione q[uia] no[n] est res euicta quia no[n] fuerit uendentis. ut. q[uia] erat aliena si c. emit[ur] ... uenditor p[ro]misisse. sic nec p[ro]mi[ss]or minoris qui eum manu h[ab]ere p[ro]misit. ut. i. eo. ...

tu euictu[m] [com]mittitur duple stipulatio.

Pomp. Si mancipium emeris ita ne p[ro]stitu-
atur. et a p[ro]stitutu[m] fuisset. ut liberu[m] e[ss]et s[ecundu]m
lege[m] uenditionis factam. te ad libertate[m] p[ro]cla-
mante. q[ui] manumisisse[t]. no[n] nullu[m]
aduersus uenditore[m] h[ab]ere regressum. Si
com[muni] di[uidundo] iudicio actu[m] e[ss]et. et aduersario iudicatum
sit fundus q[ue]m p[ossi]d[e]bat eu[m] co[mmun]em e[ss]e. ualebit ex
duple stipulatione actio. q[uia] no[n] intellegit[ur] quo
genere iudicii euincat[ur]. ut in lite no[n] liceat.
Duple stipulatio euictionis no[n] una [con]tinet
singulos d[omi]n[o]s rei petente[s] et in actio[n]e[m] Publiciana[m] ac-
tione expiratur.

Paul. Euictus aut[em] a creditore tunc uide-
tur cum aufert[ur] ... absoluta. ita q[ue] si p[ubli]c[i]-
ana actione euictus sit [com]mittit[ur] q[uo]d stipulo.
Sed si non soluta a creditore pec[unia] p[ot]est fundi libe-
ratio soluto pignore uenditor [con]ueniat[ur] potest
in illo exceptione.

Id. Naue aut domo empta singula cem-
ta ut tabule empte no[n] intelligu[n]tur. ideoq[ue]
nec euictionis no[m]i[n]e obligat[ur] uenditor q[uasi]
euicta parte.

Paul. Emptori dupla[m] p[ro]mitti a uenditore
oportet nisi aliud [con]uenit. no[n] tamen ut satis-
detur. nisi si[mpli]c[ite]r dictum. p[ro]mittitur. sed ut rep-
mittat. q[uo]d aut[em] diximus dupla[m] p[ro]mitti opor-
tere sic erit accipiend[um] ut no[n] ex omne conta-
piam. s[ed] de his reb[us] q[ue] p[re]ciosiores e[ss]e[n]t. si marga-
rita forte aut ornamenta p[re]ciosa uel ue-
stis serica uel q[ui]d aliud no[n] [con]temptibile ue-
niret. pedium aut[em] e[tiam] de suo ca[us]e uendito
iubetur. Si simpla[m] p[ro] dupla petitore
stipulat[us] sit emptor. euictam [con]sequetur eu[m]
excepto neuter. aut g[ra]to mini stipulat[us] sit.
simo o[mn]ia fecit emptor. q[ue] in stipulatione [con]ti-
net. Quod si no[n] fecit excepto id tam [con]secu-
turus sit ut ei p[ro]mittat[ur] quod in(ter) sti-
pulatione supiore c[on]tinet.

Id. In creditore q[ui] pignus uendidit tac-
tam p[ot]est. aut euicta uel ad h[oc] teneat
excepto ut q[ui]a aduersus h[ab]et debitore[m] actio-
ne[m] p[re]staret. h[ab]et aut[em] [con]traria[m] pignerat[iti]a[m]
actione[m]. magis e[st] ut p[re]stet an no[n] equu[m]

inde uidetur. ut h[oc] saluu[m] [con]seq[ua]t[ur] emptore[m] q[ui]
sine dispendio creditoris futur[us] e[st].

Iul. Minor xxv annis fundu[m] uendidit
Titio. euictus s[er]uus. se minore[m] se in ea uendi-
tione circumscriptu[m] dicat. et impetrat actio-
ne[m] tamen aduersus Titium si et aduersus seru[m]
s[er]uus p[ro]tulabit ap[u]d p[re]tore[m] utile sibi de ea
euictione stipulatione[m] mittam cum ego eam
ita putabit. s[ed] ... seruus postula-
bit. nasci fundo p[ro]uincialis actione ablat[u]
fuit eq[ui] erit pecunia[m] p[re]tore[m] et euicti-
o[n]e restitui. Sed seruus tuus emit ho-
mine[m] et eu[n]d[em] uendidit Titio eiusq[ue] no[m]i[n]e dupla[m]
p[ro]misit. et tu a uenditore s[er]ui stipulat[us]
fuis. s[er]uum s[er]ui p[ro]ficit. deinde euict[us] sit q[ui]
seruus tuus in[ter]cedit sine uoluntate tua
p[ro]p[ri]etate[m] ho[m]i[ni]s transferre no[n] potuisse. sup[er]-
erit publiciana actio p[ro]pter h[oc] duple sti-
pulatio no[n} [com]mittit[ur] ei. q[ui] uenditor quasi p[ro]-
tinus agente ex stipulatu potest doli m[ali] ex-
ceptione summouere. alias aut[em] si s[er]uus
ho[m]i[n]em emit et duplu[m] stipulat[us] eu[n]d[em] eum ue[n]-
didit. et a emptore euict[us] fuit d[omi]no q[ui] eum ad-
uersus uenditore[m] in solidu[m] [com]petit actio ex
em[p]to. uel aduersus d[omi]n[u]m duntaxat de peculio
nu[n]tiare uel de euictione emptor[is] suo no[n] d[omi]no
debet. [con]uenien[ti] eiusdem ho[m]i[ni]s de peculio age[re]
potest. si aut[em] s[er]uus decessit. tunc d[omi]no de-
nu[n]tia[n]d[um] est. Si a me tibi e[ss]e fundi
emis. et in eo tibi tecu[m] c[on]ueniat p[re]tio fundi di-
midia[m] ante q[ua]m peteret si ag[er] e[ss]e tibi e[ss]e q[ua]m a me
acceperis semel petit fuit tibi uindicatus
suo uices que tibi tibi tradidit et se[ruitu]te
e[ss]e tibi q[ua]m a me acceperis. petit fuit ti-
tius q[uod] p[er]tinere ego p[er] s[er]uitute[m] euictio[n]e
e[ss]e p[ro]babimus. Si pater sciens filium suu[m] q[ui]
in potestate h[ab]ebat ignoranti emptori uen-
didit q[ua]m e[ss]e in euictionis no[m]i[n]e obli-
gat[ur]. Et pater [con]sulens suu[m] uendidit
q[ui] suu[m] euictionis no[m]i[n]e tenet[ur]. Si sta-
tu liberu[m] tradidit no[n] dixit euictu[m] libe-
r[u]m e[ss]e euictionis no[m]i[n]e p[ro] p[re]tio obligat[ur]. Si
s[er]uu[m] uenditum tradidit. et dic[it] usu[m] f[ructum] meo
s[er]ui e[ss]e cum ad s[er]u[i]tute[m] p[er]tineat. s[er]u[i]tuto

Ut qui liberu[m] ho[m]i[n]e[m] sciens uel ignorans tamq[uam] suu[m] uendat euictionis no[m]i[n]e tenet[ur].

porro tecu[m] co[mmuni] di[uidundo] age[re] p[ro] fundo que[m] possides si indirecto d[omi]no quo petere cepi optineo si g[ra]t[i]a ... indirecto no[n] ago co[mmuni] di[uidundo] nec publiciana q[uia] ... qui publicianam h[ab]uit dat. co[mmuni] di[uidundo] et ecc. ut. s. co[mmuni] di[uidundo] l. co[mmuni] di[uidundo] §. qui iniustu[m] ... aut dico q[uod] no[n] obstat quia uolebam age[re] co[mmuni] di[uidundo] ... eade[m] ex ea ... d[omi]nu[m] directu[m] q[uo]d tec[um] me h[ab]ere dicebam. ... repellor. certe si uellem age[re] publiciana et optinerem ... uel si agere[m] co[mmuni] di[uidundo] q[uo]d ... d[omi]no h[ab]ui po[sse] ... ac.

Si in q[ua]n[tu]m tradidit. ut. s. e. l. si ... emero et q[uo]d dicit euict[us] ... uendidit ab alio ... et p[ro]pter hoc dic[it] ... quia ... s[ecundu]m hic aut[em] fuit euictus emptor uel dic[it] al. ... no[n] sup[er]est actio publiciana. ac.

Sio q[ua]ndam e[st] ... no[n] ... facienda sunt. ut. h[ic] ... ff. de sol[utionibus] ... h[ic] regula ... ut. l. de reg. iur. l. ... ac.

Quid si debitor sciens publiciana ...

quod sine appareat ... sit euictu[m] uel forte ... te p[ro] p[ar]te euictu[m] ... l. si p[re]dium. ... l. si ita lege ... ac.

Et hoc cum fallit regula ... iudicatu[m] ... ut. l. ... qui a pupillo ... l. si nulla. ac.

... ut. l. e. l. si p[er] imprudentiam ... ac.

Et sine damno debitoris hoc ... quia ille d[omi]n[u]s que[m] impetrat cessione[m] ... euictione ... ut. l. ... si tibi no[n] ... ut nolle ... euictionis uelle facere ... audias ... l. ... fundo ... sine suo damno ut hic ... qui ... mulier ... ad trebell. l. ... Sic debeo pati ... ut ... arbitr[io] ... ut ... cum creditor ... ac.

usus fructus parte penes te teneat ac si uniuersi dedi-
xisset usus fructus nomine aduersus seruum non teneri
et fructuarii seu usus fructus fuisse legatarium. ut
ita ut cum ad seruum pertineret contra quem sequi posset,
sequenti usus fructus peteret tantum seruo agente rec-
te refugiat.

Idem. Si usus fructus ante de euictione accep-
tum ante heredem legauit, confessorio ius
sores liberabuntur quasi si euicti fuerit adeo
an legatum fuerit nulla aduersus fideiussores
actio est.

Paulus. Si tibi alienum uendidi et duplam promisi,
at ipse eadem stipulatione incertum ipso ex eo,
euicto ipsi nulla pro te stipulatio committi-
tur. neque enim mea euincitur cum re non domi-
nium neque eiusdem promissore peruenit, quia
per commodum dicatur ipse in duplam peruenire
debere. item si non fuerit ipso iure emptor qui
cum eius possit nec ipse sibi uindicatur, cum ei
non committitur duple stipulatio his igitur
casibus excepto eo qui agere. Et si ueque fuit
de euictione satis de euictione accepit et eundem fun-
dum uendidit et emptori suo ipso extitit ut ex
uno emptore uenditori heres extitit. an et euicto
fundo cum fideiussoribus agere possit quaeritur. exti-
tit autem utroque casu fideiussores teneri, quin
et auctoris uenditor suo heres extitit. actio que-
dam uidetur heredi et hereditati prodest et intelligitur
maior hereditas ad creditores peruenire quia so-
luta pecunia quam creditoribus hereditati praestat,
nam uniuersis heredis esse et ex eo cum creditores
debitori suo heres extitit: unum in hereditate
habet uidetur tamquam ipsa hereditas heredi sol-
uit. sine quis de euictione satis accepit emp-
tori cum ipse uendidit, siue emptor uendito-
ri suo heres extitit, fideiussores tenebuntur.
et si in eundem uenditoris et emptoris hereditas
recidit, agi cum fideiussoribus potest.

Paulus. Si pregnans ancilla uendita et tra-
dita sit, euicto partu uenditor non possit
de euictione conueniri, quia partus uenditus non est.

Paulus. Vacca emptor fructus quod post empti-
onem natus est euincatur, agere ex duple stipu-
latione non potest, quia nec ipsa nec usus fructus. eum

esse. namque dominus uituli fructum esse uacce. si
uero corpus dominium strigum fructu natum fructu-
um tam fructum recte dicam cum constet eam
hunc recte usum fructum appellari.

Ulp. Scapham non uideri nauis esse, nec
quicquam coniunctum habere, nam scapham ipsam per se par-
uam nauiculam esse. omnia autem quae coniuncta naui
essent, uelum, gubernacula, malus, antemne,
uelum, quasi membra nauis esse.

Iauolenus. Qui fundum tradidit iugerum centum fine
multo ampliorem emptori demonstrauit, si quid
ex his finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori
praestandum, quamuis id quod reliquum sit centum iugera
haberet.

Afric. Fundo cuius usus fructus
tuus erat mihi uendito, tu non utendo usum fructum amisisti,
et ego meum dominium tuo usu fructu tradidi,
tuo capite minuto non ad me sed ad proprie-
tatem usus fructus redire, neque enim potuisse
constitui usus fructus eo tempore quo alienus esset. si pre-
me uenditore tenetur de euictione, quaeritur quia e-
quisitus eundem cum meus esset constituta esset. si
te usus fructus alieni non fuisset. Si pro alienu
fundo in uas constitutus euictionis nomine te o-
bligauit, an teneatur quasi casu proprium constitueti.
fundus tuus esset, et tantum constituetur eo casu,
si pro alieno, receptum euictionis obligatione
constabit. Cum Stichum uenderes, diceres
statu liberum esse, sub hac conditione manumis-
sum si nauis ex asia uenerit, et autem ...
sub conditione fuit manumissus et quaeritur
si prius nauis ex asia uenit ac postea conditio
... atque ita in libertatem euictus sit, an ei euic-
tionis nomine teneatur. respondi non teneri eum
dolo malo emptorem facere ... extitit
... quae euictionis ... si post...
... in libertatem ...
... pro bienium libertatem
... x dare iussus ... x dare iussus ...
x. dando ad libertatem peruenit magis esse in
his casibus teneri non.

Item. Si duos seruos quis emit et
... euincitur ... fore qu...
recte ... excepto actum ... x.
... singulos ...

h) pacta ei talia valent. ut. j. e. l. si p. et pot dici. ut h sit distinctio legis. ac. si dicat convenit in obventes sive de simplo. sive de triplo. sive de quadruplo etc. quod illorum convenit illud erit. Sed dominus Sta aut esset pacis tenendum h distinctio. ut qui dixisset emptor promittis aut simplum aut duplum aut quadruplum non fuaret quod eliget alter sed quod minimum. ut. j. de v. o. b. l. in stipulante. at hic promissor dicitur emptor in conventione pact ex empto informatam ab hoc pacto in continenti apposito non datur. hic ex empto et ad quadruplum. ut. s. e. l. emptori. Si simpla. Alii dicunt quod h distinctio paciscentium est qui ipsi possint sic paciscentes eligere possint quam partem voluit vel actio vel reus et h plegen. j. de v. ob. l. questionalibus ipsi prima inter ... quo magis. Sin ...

simul utrumque emerim.

Neratius. Cum fundus uti optimus maximusque emptus esset, et alicui fundus ... evicte nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, cum idem totus fundus evincatur ob eam evictionem id praestare debet quod ex duplo reliquum est. ... aliud ob fructibus ... aliquibus mox praestare evicta aliqua dupla emptor quam quanti emit consequeretur.

Paulus. Si ab emptore ususfructus petatur, proinde is venditori denuntiare debet atque is a quo pars petitur.

Ulpianus. Si pignora venierit per apparitores praesidis ex ordine sequentis sententias, neque unquam condixerit contra in eos actio, re evicta, si sine dolo eorum vilior pretio pervenerit: tunc cedendo actio dari adversus eos debitori.

Idem. Si per imprudentiam iudicis aut errore emptor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid refert sordibus iudicis an stultitia res perierit? iniuria enim quae fit emptori auctorem non debet contingere. Stichus post mortem suam liberum esse iussit, vendiderit, mortuo testatore eo Stichus ad libertatem pervenit: an ex stipulatu de evictione committi ... teneatur, aut utilis ... stipulatio necessarius est: hoc casu denuntiari pervenire non potuisset, heredi tamen eius denuntiari potuisset. Si quis locum vendiderit, deinde venditor ab herede suo voluntate emptoris inde sepultus fuit, actio de evictione intercidit: locum enim suo emptor praestante amittit. Contra autem est, ut evicto homine denuntiatio teneat heredes quamvis defunctus non similiter fuit obstrictus. Cum et aliis quibusdam casibus plenior adversus heredem quam in defunctum competat obligatio quam competeret defuncto: ut cum is post mortem emptoris heres institutus est, et ususque emptoris heredis ad eius hereditatem. Nam actio ex empto pertinere debet hereditati, quamvis defuncto ipso tamen fuit utilis ex empto actio ut fundus traderetur. Cum simplex in solidum permittatur tenetur de ... pro evictionibus cum uno fuerit exceptum si ... excep

... me repellendum habeant.

Idem. Si actum est inter me et te ... ex quo tam duplae stipulatio fuerit interposita ut in ... ceteris emptoribus anexalia ut committi possit.

Paulus. Si fundo vendito pars evincatur, si singula venierint certo pretio, tunc non pro bonitate sed quanti singula venierint quae evicta fuerint praestandum est, et si ea quae meliora fuerint evicta sunt. Sicut potest emptor auctori denuntiare non denuntiasse: itaque evictus fuerit, quia parum instructus esset, hoc ipso videtur dolo fecisse, et ex stipulatu agere non potest.

Paulus. Qui alienam rem vendidit, post longi temporis praescriptionem vel usucapionem desinit teneri emptori de evictione. Si hi qui statuliberum quem sub condicione promiserunt dare liberum esse iussus est vendiderit, et maiore pretio in condicionem esse dixerit quam erit iussus et ex empto teneri: sed non eo casu tale est quod ut a te emptore transiret. Idem si ubi quod dare iussus est fuerit, nisi alii dare iussus est quam venerat pretium quantitate dixerit, tantum sine damno non tenetur, aliquid dare iussum, evictionis nomine tenebitur.

Ulpianus. Si videt contra emptorem iudicatum esse quod ostendit non committit stipulatio, magis est ut per absentiam evinci videtur quam quod mala causa evicti sit, quod est fallere, quod ...: si non adfuit, sed alii affuit et egit quod dicemus ut puta acceptum quod cum pupillo tutore auctore fuit venditum, sed absente pupillo tutor eum egit, et iudicatum est contra eum: quare non dicemus committi stipulationem, et est acta esse causa palam est, et satis est adesse cum quo agendum fuit causam esse actam. Praesentem autem venditori denuntiandum est, sive autem absit sive praesens sit, et perficiat quominus denuntietur committetur stipulatio.

Paulus. Si itemque fuerit in venditione ut simpla promittatur, vel triplum aut quadruplum promittetur, ex empto ... et tamen actione agi potest, non tamen ut vulgo opinantur et satisdare debet: quod simplam promittit, sed sufficiat nudam promissionem in alio convenit. Sicut cum ponimus ... et fuit data summa nulla actio de evic...

... sive ipsi sive pupillo accipienti auctore ut. j. ...
2 de hac denuntiatione dixi. s. e. l. si rem quam. ac.

h) ... ut. 9. e. l. empti et j. de excepto ... l. 1. c. simpla duplae. ac.

... si nolente venditore fiat ... 9. ad. l. ro. de iac. l. ... si contrariis ... ac.

a. 1. re sit iudicis eg ordinarii cum non erant subiectum tolle ... in arbitro. hic. l. ... quid si plures erant in ordinario ... non idem quia hoc fuit execucionem. ut. s. loc. ... nisi per suasionem iudicis evincatur. ut. s. de rei. ... l. similiter ... ibi sua fuit iudicis. ac.

a. in solidum unumquemque denunciandum est ... in solidum ac.

b. illud et totum si specialiter pertinet usufructum ... non et quo admittitur ... restituitur. ut. s. quibus. mo. usufructus amittitur. l. ...

c. quod non habebat necesse. ut. s. posuit et ita refert ... appellavit ... sub prodit cum. ac.

tionem contra eum adversus venditorem nulla est, necessitate cogente id fecerit. In duple stipulatione abundans videtur prius adiectio necessaria est, quia non potuit videri evicta quae ipsa evicta est. Si cum potuit usucapere emptor, non usucepit, culpa sua hoc fecisse videtur, unde si evictus est servus, non tenetur venditor. Si stipulatore promissore quod evictionem promisit, et non ignorante procuratore denuntiatum sit promissori, nihilominus tenetur. Similiter tenetur, cavetur ne ei denuntiari possit. Si sine venditore faciente emptor agnoscere ubi esset non potuit, nihilominus committitur stipulatio. Si pupillo sine tutoris auctoritate possessor denuntiavit, sine tutore non apparet committi duple stipulationem, legimus rescriptum trebatii.

Gaius. Habere licere rem videtur emptori, si is qui emptorem in evictione rei vincit, ante ablatam vel abductam rem sine successore decesserit, ita ut neque ad fiscum bona pervenire possint neque privatim a creditoribus distrahi: tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio, quia rem habere ei licet. Contra itaque si ab eo qui vicerit tradita legata ve res fuerit emptori, ex praedicto dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci, si licet ei rem aliter quam adducitur auferret: donatum aut legatum aliquando committi, semel stipulatio resolvi non potest.

Labeo. Heres fundi non nominatim legatum traditum, scientia dolo rem emisit, per fundus evictus est, agere cum herede legatarius ex testamento potest, quod ius heredis alienum esse fundum ignoravit.

Pomponius. Si res quam Titio emi legata sit mihi, non potest legatarium conventus a re non venditorem eo denuntiare, nisi cesse ei fuerint actiones vel quem casum hypothecariis habet.

Labeo. Si universitatis venditione ... non sit, quantum venditorem pro evictione praestare oporteat, nec venditor pro his pretio simplam evictionis nomine reddere, excepto actionis procurator.

Marcellus. Si quis a me emit et Titio vendidit, et ... Titius nomine mecum ...

placet.

Celsus. Si nec quasi apte esset vendidissem, et quia pretio deteriorem evictionis me obligari placet. Si id quod vendidit plures heredes reliquerit, unus ex eis evictionis obligatio est omnibus qui denuntiari et omnes defendere debent. Sed si de industria non venerint, uni ex his liti subsistit, propter denuntiationis vigorem et proinde absentia omnium, videatur aut vincatur, recte per ceteris agam, qui evictionis nomine muniti sunt. Si fundi in quem usufructus tuus erat quem eviceret et quo admittitur, detracto usufructu, legatum ... vendiderit, Titius capitis deminutus fuit, et agere Titius ius sibi esse utendi fruendi competit mihi adversus te de ex stipulatu de evictione actio, quia perinde fuerit, eorum quam id dixisset, iure dicere recte negare Titio ius esse utendi fruendi.

Hermogenianus. Non obstante exceptione agendi, quod denuntiatio per evictionem imposita non esset stipulatio, evicta remissa esset denuntiationis necessitas. Casu ... sciat fundum alium tenuit Titio emit et quod commota fiscali nomine auctorem laudavit, et evictione fundus secuta ablatus est et fisco adiudicatus, venditore presente, quod emptione non provocavit, a venditore potest conveniri. Hermogenianus. Sive tunc alienus fuit cum res veniret, sive postea cum venisset, obligatur evictionis nomine, quippe quia emptor adversus venditorem actio non competit. Hermogenianus. Si emptor appellavit et vitio suo ex praescriptione perdidit, ad auctorem reverti non potest.

Paulus. Ex mille iugeribus traditis ducenta flumen abstulit, si postea pro indiviso ducenta evincantur, duple stipulatio pro parte competit, non pro ea quae praebentur: nam quod periit emptori damnum non venditori attulit. Contra fundo quem flumen diminuit evictus sit, minus non minuitur evictionis obligatio. Non magis quam si incuria fundus aut servus traditus deterior factus sit: nam et contra non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta. Contra Titio mihi vendidisset, quod ... fuerit CC iugera, alluvionis accessit ac postea pro indiviso quinta pars

gratuito. s. spontanea voluntate heredis. sed si ego ... pater ... quia ... secundum ...
tacitas. s. inter heredes defuncti qui heredi rogantur cedere ...
p. 1. ut dic. stipulatus a venditore periculum evictionis ...
non tamen actionis exempto ...
hoc tamen fuit ... de dupla ... aliquem agere ...
qui brevem manum. ut. s. ... l. singularia ...

totius evictae sit, pro parte pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus quae tradita sunt fuisset evicta, quia alluvionis periculum non praestat venditor. ¶ Contra si mille iugeribus traditis postea ducenta ita mox alluvio palam per fundi ducenta attulisset ac postea pro indiviso quinta pars evicta est, pro parte auctor tenetur: diversi consequens est superioribus, ut neque pars quinta mille iugerum neque quarta decem evictionis nomine, sed pro parte teneatur auctor, ac si decentis gentes ut illis relictis sola centum sexaginta fuisset evicta, nam reliqua xl quamvis pro indiviso fundo deesse ut praestatione religionis esse intellegi. ¶ Ceterum cum pro diviso pars aliqua fundi evincitur tam situs nominis iugerum ita dicit fit non pro modo sed pro bonitate regionis praestatur evictio. ¶ Cum unum iugerum pro indiviso solvi et tradiderit, si totius fundi nomine non totum dominium transtulit, sed pro decem dividuum iugerum quadam modo singulum et ...ti ... fuit traditum.

Idem. Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt et evictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt; cum alter pro parte sua pignus liberasset, res a creditore evicta est. Quaerebatur, an uterque heredum convenire possit; idque placebat propter indivisam pignoris causam. Nec remedio locus esse videbatur, ut per doli exceptionem actiones ei qui pecuniam creditori dedisset praestarentur, quia non duo rei facti proponerentur. Sed familiae herciscundae iudicium eo nomine utile est: nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus an unus pro sua dumtaxat portione cum per coheredis negligentiam damno sancto decrevit (?).

Idem. Si cum venditor admonuisset emptorem, ut Publiciana potius actione quam de fundo vectigali proposita est experiretur, emptor id facere supersedit, nocebit ei dolus suus nec committetur stipulatio: non idcirco in Publiciana quoque actione provocari potest. Haec utique actio est: nam fundi proprietas si evincatur, et soluta pecunia venditori dissolvitur pignus, unde fit ut emptori suo nomine non competat. ¶ Si usque in tempus ea absint

fundo petat utilis possessoria per evictionem competit actio. Sed si fructuarii annulum petat eadem equitas emptori est restitutio per evictionem actionis. ¶ Si usus emptor venditore ad usum ius relicto petitore, non restituto eo condemnatio fuerit subsecuta, quaecumque ex ea causa iudicati persolvit petitori, ut meminit suam ratius ex stipulatu consequi non potest, sed quod tempus evictionis ad pensionem permittit emptori. Quod si mandatum iudicio meo praestituto recipitur ei nominatur ad pupillum litis exstimationem agere ex venditio. ¶ Cum divisione inter heredes facta stipulator absentis interfuit, et omnes rati habuit evictis parvis in omnium actio dabitur. Quemadmodum meum quemadmodum negotium absentis gessit, ut qui sua intersit actor consequitur, scilicet ut meliores aut deteriores agri facta finium post tu quo finiat tempore divisionis estimatione diminuat vel excedat.

Idem. Emptori post evictionem fundi non dominus venditor eundem fundum post tempus offerendo quominus praestet quod emptoris intersit non recte defenditur.

Idem. Cum ea ratione pignus distrahitur, neque evictione secuta creditor praestet quod superest emptor non solvit sed venditor cavit evictione secuta: nullam emptor exceptionem debuit quamvis pretium exsolvat debitor, quia pecunia nomine debitoris per delegationem seqmauit (?) evictis pignoribus quod pro creditor accepit nullam actionem eandem quidem sibi competere. ¶ Quibus testamentis ex eo excepit. Lebit.

Venditor fuit iam tunc cum traderetur liber futurus suum statutum quem testamento proposita fuit impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictionis nomine. Quod autem in vendendo statuliberum dicitur, intelligi hanc speciem duntaxat libertatis excepte, quae ex testamento impleta condicione ex praestito possit obtingere. Et ideo si priores testamento libertas data fuerit, et venditor statuliberum promittavit evictionis nomine tantum intellegi quod statuliberum tradiderit fictam condicionem promittavit, sub qua dicitur libertatem, eandem tertio rem conditionem sua fecisse existimavit. Quando

Sed Titio x debuit sub pignore fundi. Titio x in accepi a Titio solutum in sue debitoris cum pignore quod pignus postea evincitur non ago contra eum qui a me liberatus est ac addi

Titius pono vendidit fundum Sempronio et promisit ei dupla ... quibus fundus ante ... Sempronius contra Titium venditorem duplam ... debitor duplo ... debuit fundum ... libertatem quam non ... duplam.

[illegible]

perventuram ad libertatem pervenerit quia hec in libertis data fuit sticho

etiam cum statuto libertatis si eiciatur quam pronuntiaverit excepisse vende
bit velut si quis heredes dixerit X dare in
fundi usque post annum liber esto evictionis obli
gatione tenebitur. quod si conditionem dandi X pronuntiat
pronuntiat X dare debere non esse in conditione
pronuntiavit, ideo quidam existimaverunt hoc quoque cum
evictionis stipulationem committi. sed auctoritas
Servii praevaluit existimantis hoc casu ex empto
actionem esse. ubi licet quis pronuntiaverit eum pronunti
atum X sumi dare iussum conditionem excepis
se quae erat in datio. Servus testamento reddi
tis liber esse iussus est, si heredi tradiderit et dixit
C dare iussus, nulla relinquitur conditio quae servus da
re debeat, et hoc ad libertatem liber factus est
obligatio evictionis committitur, eo quod liberi statu
quasi statu liberi traditur. Sic et cum in relinquas
heredi potest videri heres non esse institutus qui iussus
reddere iussus intelligitur iussus dare.
Cui consequens est ut similiter etiam intelligas
huiusmodi velut si sola l. et cum ea pecuniam dedit
ad libertatem pervenerit de reliquis l. actio ex emp
to competit. Sed et si quis in venditione statu
liberum professus dixerit conditiones autem liberta
tis celaverit, emptor iudicio tenebitur. si ideo non
sciebat emptor hic est ex empto cum quod dixit
statuliberum, nullam conditionem pronuntiavit e
victionis quidem nomine non teneri sed et conditione imple
ta servus ad libertatem pervenerit; sed ex empto iudi
cio tenebitur nominatim conditionem quam sciebat propositam esse
celavit. Si autem quis fundum tradidit et ante
diem futuram certam professione dixit tunc
ita ac duo fuit utique sunt recte recipit
evictionis quoque nomine se liberat. Sed quia de
ea emptor empti iudicio tenetur. In
fundo vendito cum modus pronuntiatus deest
fuerit pretio ex pretio quod totius est colligendum
ex omnibus iugeribus datis.

Paulus. Evictione ex empto actio non ad pretium
dumtaxat recipiendum sed ad id quod interest
competit. ergo et si minor esse cepit cum pretium empto
ris erit.

Idem. Pater sive nomine fundum in dotem dedit
evicto eo vel ex empto vel duplae stipulatione

tatur non immerito dubitatur non est sicut in
veniens dos est in patris esse dicatur. nec conferre
fratribus aequum dotem aliter praestitam manere debere in omnibus.
Sed videamus ne plerumque dicatur committi hoc
quia cum stipulatio inter eum patris filiam dotatam
habet, et ipse quoque recipiente dotem utique in
potestate sit. Quod si emancipatus sit, num po
tuit defendi statim committi stipulationem? attamen in
casu ad eum regredi dos possit. nunquid igitur tunc
non agere possit cum mortua in matrimonio filia
potuit repetere dotem sicuti fundus non esset
an hoc casu interest patris dotata filia habere, ut
statim committitur promissorem praeter quod magis pater
na affectio moveat.

Gaius. Cum plures fundi speciali nominatim u
no instrumento emptionis in imposito venierint non
utique alter alterius fundi pars videri esse sed multi
fundi una emptione continentur, quemadmodum si quis
complura mancipia uno instrumento emptionis impo
sito vendiderit, evictionis actio in singula capi
ta mancipiorum spectatur. et sicut aliarum quoque rerum
complurium una emptio fieri instrumentum quidem emp
tionis impositum unum est. evictionis autem tot
actiones sunt quot et species rerum sunt quae emptae et
praestitae sunt. ita et in proposito non utique prohibetur
emptor evicto ex his uno fundo venditorem
convenire quod una cautione emptionis complures
fundos videatur comprehendisse.

Paulus. Si ea fundus meus animus Seianus
praedicto tot debit eos fundus ut tantum una sequi
praedictus post mortem emptoris seie septimana ex his
seiene constitutione per quos reddere facere instituerit
quo casu septima reperit has seie autem contra
usufructuario facere posset. Paulus respondit: non
substantia septimanae quae seie debet continetur his
exhibuit et conventa fundorum facere posse. Sed
vicarius potius eamdem septimanam heredes seie conveni
ri posse vel exceptione doli mali summoveri posse.

Hermogenianus. Si plus vel minus quam pretii nomine
cavisset evictionis secuta tamen convenit placitum
custodiendum esse. Cum iussu iudicis rei
iudicatae pignus captum possessorum di
strahatur, petenti cautione ex empto contra eum qui pignus
tenet est non quam interest sit de pretio dumtaxat

[illegible]

eius usumfructum vitae eius fructuum dabit. l. si hos ei genuerit restituere non habet necesse.

Tota quaestio eiusmodi non ad pretium restituendum sed ad rem defendendam venditorem conveniri posse.

Cum nomina quae sunt vendidit dumtaxat ut sint, non ut exigi aliquid possit, et dolum praestare cogitur.

Venul. Quod ad servitutes praediorum attinet, si tacite secutae sunt et vindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant venditorem ob evictionem teneri non posse, nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo iure quod tacite soleat accedere, nisi ut optimum maximumque tradiderit fundum: tunc enim liberum ab omni servitute praestandum. Si vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter vel actum: tunc enim teneri eum qui tradiderit. Verum est quia in totum, ut optimum maximumque fundum tradidit, liberum praestaret, non etiam debere alias servitutes, nisi hoc specialiter adiectum sit.

Iav. Si alienam rem mihi tradideris et eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem. l. actionem pro evictione placet.

De exceptione rei venditae et traditae

Ulp. Marcellus scribit, si alienum fundum vendideris et tuum postea factum petas, te hac exceptione recte repellendum. Sed et si dominus fundi heres venditori existat, idem erit dicendum. Si quis mandato meo rem meam vendiderit, vindicanti mihi nocebit haec exceptio, nisi probetur me mandasse ut tradatur, antequam pretium solvatur. Celsus ait: si quis rem meam vendidit minoris quam ei mandavi, non videtur alienata, et si petam eam, non obstabit exceptio, quod verum est. Si servus merces peculiares emit tradente domino, cum pro ... rem nasceretur, deinde liber esse iussus sit eique peculium legatum et venditor a servo merces petere coepit, exceptio inutilis habebit, quasi iste fundus fuisset ...

Si quis rem emit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio nactus fuerit, habet exceptionem contra venditorem, nisi forte venditor iustam causam habeat cur rem vendicet. Nam et si tradidit possessionem, fuerit autem iusta causa vendicandi, replicatione adversus exceptionem utetur.

Herm. Si a Titio fundum emeris qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio autem soluto, Titius Sempronio heres extiterit et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit, Iulianus aequius esse praetorem te tueri, quia et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata vel doli mali summoveretur, et si ipse eum possideret et Publiciana peteres.

Ner. Exceptio rei venditae et traditae non tantum ei cui res tradita est, sed successoribus etiam eius et emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit. Interest enim emptoris primi secundo rem non evinci. Pariter venditoris quoque successoribus nocebit, sive in universum ius sive in eam dumtaxat rem successerint.

De usuris et fructibus et causis et omnibus accessionibus et mora

PAPINIANUS

Cum iudicio bonae fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis ubi contractum est constituitur, ita tamen ut legi non offendat. Socius qui ideo condemnatus erit quod pecuniam communem invaserit vel in suos usus converterit, omnimodo etiam mora non interveniente praestabuntur usurae. Per tantum iudex iudicio bonae fidei recte iubebit interponi cautionem, ut si tardius fuerit solutum, temporis pendentis usurae in potestate actoris iudicati exigendi. Paulus notat quod pertinet ad officium iudicis post condemnationem futuri temporis tractatus.

Pap. Circa tutelae restitutionem pro favore pupillorum latior interpretatio facta est. Nec enim ambigitur hodie, sive iudex accipiatur, sive non, sive tutelae iudicio restituatur, in eundem quo restituit usuras praestari. Plane si in iudicio noluerint, et pupillo tutores convenerint, et postea obtulerint eique obsignaverint

[illegible]

Ita ex post facto ex eo tempore non praestabit usuras.

Item. Vulgo receptum est ut quamvis in personam actio est post litem contestatam causa praestetur: cuius operis nomine ratio reddatur. quamquam enim quale est cum petitur tale dari debeat, ac propterea postea captos fructus partumque editum restitui oportet.

Item. In fideicommissi persecutione cum accipit iudicium [illegible] ipso iure fit. in partu autem intermisso legitimo tempore quod conceptionis praestat ut usque ad sententiam conventio fideicommissarii accipiatur. Quod et in fructu ita accipi oportet si ante iudicatum sententiam mora non intervenerit. [illegible] ut mora non praecedente pervenitur ad iudicem, si puta legis Falcidie ratione intervenisse. Certum autem quod a iudice pronuntietur [illegible] fuisse, etiam fructuum praestationem necessitate adstringetur. Quamquam tamen qui ex sententia victus legitimo tempore spatio fructuum [illegible] circa tempus interceptio iudicato dilationem dare noluerit afferre debeat. Cum iudiciis quae iudiciis quae non sunt arbitraria nec bonae fidei post litem contestatam actori praestanda est causa in eum diem quo sententia dicitur: certe post rem iudicatam tempus a fructibus dependendis immune est. [illegible] evenit ut [illegible] fructus [illegible] ut [illegible] omnia [illegible] relicta [illegible] ut pupillus rogetur post mortem suam quicquid ex bonis superest Titio restituere, ut et ea quae [illegible] fideicommissi ei non [illegible], sumendo certo quantum [illegible] minuatur: itaque quod ex fructibus superest [illegible] restitui oportebit.

Cum pollicitationi [illegible] institutus rogatur fundum filiae mulieris cuius quod ex bonis ei ad se pervenisset, cum certam puellam aetatem complesset restituere, idque [illegible] placuisse testatorem [illegible] ne filiae tutoribus [illegible] necessitudini propinquorum res committerentur [illegible] fundum restituere iussisse [illegible] fructus [illegible] ex bonis defuncti percepti essent restituere [illegible] fundi [illegible]

sive quod lubrico tutele fidei commissi [illegible] maturitatem pervenerit. Item. Si auro vel argento [illegible] fideicommissum relicto mora intervenerit [illegible] aestimatio facienda sit tractari solet. plane [illegible] ideo religio [illegible] ut [illegible] refecta [illegible] commissa solventur aut [illegible] non oportere frustrationem impunitam esse [illegible] oportet quod si forte ideo religio [illegible] ut [illegible] utentur non sine rubore [illegible] ubi [illegible] non exigentur.

Item. Si stipulatus fuero cum vacuam possessionem tradi fructus postea captos actione incerti ex stipulatu [illegible] consequi [illegible] Item de partu ancillae responderi potest condicendum esse. Namque quod ad vim superiora pertinet sufficeret permittendi sive etiam per traditionem dominium transferendi continet [illegible] non [illegible] novandi [illegible] stipulatur et [illegible] stipulatum intellegitur [illegible] verisimile plus venditorem promisisse quam [illegible] emptio [illegible] appellatur. Sed cum post illa verba vacuam possessionem tradi [illegible] incerti stipulatione et ancilla tradita [illegible] editum [illegible] stipulandi habere potuisse. Cum ex [illegible] emptionem ante interpositam stipulationem [illegible] aut aliquid [illegible] venditori adquisitum est quod ex stipulatu consequi non potest [illegible] emptio [illegible] consequitur [illegible] quod non transfertur [illegible] novationis iure [illegible] peti potest.

Item. Gratuitum [illegible] non [illegible] nos [illegible]

Item. Cum de in rem verso cum [illegible] patris [illegible] agetur et usurarum quaestio moveretur [illegible] solvendis usuras iudicaverit [illegible] eas quas dominus [illegible] praestitisset. Imperator [illegible] Flavi [illegible] publicata a fisco [illegible] nomine [illegible] usuras allegasset.

Item. Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit et eam accipere noluisset, obsignavit [illegible]

tempus fuit ex eo die ex quo hec usurarum que supra / uectus ut solueret maiores fuerint numerum fieri / les ex eo tempore non debentur.

Item. Si quis pacti conuentionis reliquatis post mo / ram fecit quoque parum ut fructus sit sed ut rei / heat prius mulieris.

Idem. Pecunie fenebris intra diem certum debito / non soluto dupli stipulationem in alterum tantum sortis / modo legitime usure. Sed non tenetur quod primo / cuiusque temporis superfluo detracto stipulatio in / reus lebit. Usurarum stipulatio quamvis debitor / non conueniat committitur nec minuit legitime / usure stipulatio uidetur siue ea conuenta accep / ta summa maiores acthe solute non fuerint. Sed / et pena si fenus usuris usurarum nomine sortis pro / mittitur. Sine parte uincente creditoris neque fu / it cui pecuniam solueret, ei tempus in culpa / tale esse moram constituit. Ideo si maiores usure / penis petantur exceptio doli non inutiliter op / ponetur.

Paul. Partum post litem contestatam editum restitu / ere possessor debet, quo non debet restituere sicut / mater petetur sanat fuisset non spaliter et plus / egisset.

Idem. Gaius Seius qui rem publicam gerebat fene / rauit pecuniam publicam sub usuris solitis. Fuit / autem consuetudo ut intra certa tempora non illatis / usuris grauiores infligerentur. Quidam debi / tores cessauerunt in soluendis usuris, quidam / tardius intulerunt, et sic effectum est ut de eo quod / usurarum nomine competebat, et plus quam cessauerint / in usuris suppleatur. Quesitum est an id quod / amplius ex consuetudine pene nomine ab his / qui exactum est in reipublice proficere debeat an uero pro / lucro cedat. Respondit. Si Gaius Seius a debito / ribus usuras exegit earumque rei publice rationem opposuit / quam in summa ab his exigi solet, et si ... / non ... exegit quasi usuras publice pecunie ... / ... sequitur equum esse quia / usurarum ... tempore rei publice ... ideo factis / nobis compensationes maiorum usurarum fieri / sumptus pater ... pro ... debitorum for / tunam suscepit, ea bene interuenientibus ma / cellus refert.

Idem. Si eadem summa pecunie accepto accepto data / et usure certe conueniat nisi si eadem die u / re fuerit recepte soluentur ut pretium / minus tunc ipsi maiores usure sciat te / nerentur et deinceps singulas pensiones si / dictum data usure non soluerentur eam rem dolo / obseruaret ut eadem summa debita ... / nomine soluetur. Queritur an ubi per / singulas pensiones et deinceps si acciderit / data usure non soluantur ea et obseruare / tur eo pertinebat ut quis mulcta seu for / te praestare non tam in ampliorem quam u / surarum quam posset. Quid eius pensionis ... / plus ... stipulationis quem ... / minoribus usuris prandiis subiecta est ... / ut per singulas pensiones ... spectaret non / illatis suis temporibus leuiorum usurarum et ... / pensione ... pena sequeretur pensionum.

Scev. Qui semisses usuras promisit per / multos annos minores prestitit. Heres cre / ditoris semisses petit ... debitorem non / fecerit quam minores minui soluant quero an ex / ceptio doli uel pacti obstet. Respondit si cre / ditor ex more usuris presenta tempora mo / ra creditore non fieri posse sine eo quod ... / nerit obstare exceptionem. Questium / est an in ... negotiorum. Respondit uel maiorum preci / amina ... usuras prestare debent, an ... / dominus nullam pecuniam fenerauit. Respondit si / eam pecuniam deposita habuisset ... ex consuetudine / in ... non debere quasi usurarum / nomine prestare.

Paul. Post moram uel ... fidei com / misso facta prius quam ancillam restituerent. / Cheres rogatus erat post mortem suam sine re / quam hereditatem restituere; questium est an / prius ancillarum ... nati restitu / endi essent ... testamentum quibus ... / ... testator ... sensit. Paul. / ante diem fidei commissi cedentem prius an / cillarum editos fidei commisso non continentur. Respondit / refert ... ut multi / ere restituerit ... agendi / non esse ... earum cui ...

— ... ut. Et ... edicta / — ... si minores ... usus ... / postea ut ... accepit ... / — ... coniunctis ... et facti ... / ... [illegible]

pueris

— ... hec enim causa cum adiectione ... / ... legum ... / ... / l. fideicommissa ... 7. l. ... 7. l. ... / ... [illegible]

— ... stipulationem tutoris maiores usure ... / — ... quorundam tamen qui maiores usuras soluerent ... / ... illa minorum et maiorum que in tutoribus ... / ... quia si tutor maiores usuras ... debitorum paupertate et sua negligentia ... / est ... et ... maiorum ... est ... ut suppleat ... minores ... / ... pupillus ... ut ... l. ... cum ... ac.

[illegible]

[illegible gloss, 7 lines]

[illegible]

fisco restituendo moram fecerit. neque enim existimo ancillam spoliandam antiquitatis in fidei commisso sit.

L. Nec eorum fructuum qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt usuras praestari oportet: neque eorum quae percepta sunt a malae fidei possessore condicuntur.

§.1 L[ibertatis] ... usure non exiguntur. Cum tutor de fundo alieno gratis emendo peteretur, et per hoc negaretur traditam sibi possessionem, imperatores rescripserunt non quin esse usuras ab eo exigi, cum fructus non percepisset.

L. Cum quidam cavisset se quotannis quincunces usuras praestaturum, et si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniae ex die qua mutuatus esset semisses soluturum, et redditis per aliquot annos usuris mox stipulatio commissa esset: divus Marcus fratribus praeside provinciae adito, contemplatione iniquitate, quaestionem ad modum iustae exactionis redigeret. Haec constitutio ad infinitum modum excedit. Quid ergo? si lenius temperanda est ut usurarum dumtaxat ex die cessationis crescat usure. Divus Pius rescripsit praestitas usuras peti, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, quia eas a debitore tuo ut gratiorem apud eum redderet exigendas esse non putasti. Intercepto fideicommisso emolumentum heredi auferendum et fisco applicandum: divus Pius rescripsit quod usurarum emolumentum auferetur heredi. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non possit, non incurrit moram per heredem facta. divus Pius rescripsit nec excusetur quod rei publicae causa abfuit vel exsilio vel iusta causa impeditus ex quo restitutio moverit petere non potuit quod enim potest imputari ei qui solvere si vellet non potuit. nec sufficit interpellasse, quia placuit et minoribus cum non adquisierunt usure, et non propter moram petentium sed propter moram non solventium infliguntur. Cum legato quis quaerentem inquirentem ut tardius pecuniam illam usuras debet praestare non minus ex mora usuras praestare debet. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed ipse accipit, ut a fisco solet ut admonitus tardius pecuniam infert. Item ex vectigalibus et cum aut in loco privati succedit, solet. Debitores qui minores semissibus praestabant usuras, si fisco coeperint debere, quam ad fiscum transierunt, semisses agnoscunt praestare. Cum quaeritur an iste ab dicitur se traditum convenitur, usuris obnoxios esse satis notum est, ita observatur in opum curatoribus si pecunia apud eos remansit, si in ea quae repetita ab his convincitur, sine exigentia cederent usuras ei remittitur. Haec autem ita sunt si nulla fraus arguitur, alioquin usure applicabuntur. Si dies non sit ab his constitutas vel imagines per vendas legaverunt, proximum ad praesidem tempus statuendum est et nisi posuerint heredes usuras eius pecunie usque ad tertiam centesimam praestent.

L. Emptoris agris si initio convenit ut venditor pretium restitueret, usure quoque praestabuntur. quia receptor post dominium ... medio tempore fructus adversario restituit. nam commodum medii temporis emptoris damnum est. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medii temporis usure pretii quod in deposito non fuit praestabuntur.

Paul. Videamus an in omnibus rebus petitis in fructus quoque condemnetur possessor. quid enim si argentum aut vestimentum aliudve simile petitum sit? quid praeterea si usumfructum aut nudam proprietatem, cum alienus usus fructus sit, petierit? neque enim nudae proprietatis quod ad proprietatis nomen attinet usus fructus illius intellegi potest, neque rursus usus fructus computationem elegantem fructus. quid igitur si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructuarius usum fructum aestimabuntur in petitione fructus. item si usus fructus petitus sit, Proculus ait in fructus perceptos eos condemnari. praeterea Gallus Aelius putat si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec enumeranda esse quae locata eam mercedis nomine capi potuit. item quod actus superflus sit, mercede ut fructum illum possit exstimari, si hoc commodum usufructus nullam causam exstitit erat

[illegible]

[illegible]

petitor sistatur eo tempore quo petisse uel agere non prohibetur quo admittendum est.

Paul. Usuras illicitas sorti mixtas ipsis tamen non deberi constat. Ceterum sortem non vitiare.

Ulp. Sacrum est non esse querendum cum opportunitate fiet mora ad numerationem quod eum stipulationes adhibendas debitor requirat uel exa[c]iendi debiti uel fideiussoribus negandis uel exceptio aliqua allegetur mora facta non uidetur.

Paul. Si modo id ipsum non fraudandi causa simuletur.

Ulp. Sed et si rei publice causa abesse subito coactus sit ut defensionem suam mandare non possit moram facere non uidetur siue in uinculis hostiumue potestate esse cepit. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet si forte non extat qui conueniatur.

Paul. Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus sit, non uidetur fecisse moram, utique si iuste ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit et fideiussor tenetur. Mora uidetur creditori fieri siue ipsi siue ei cui mandauerat siue ei qui negotia eius gerebat mora facta sit. Nec hoc casu pupillus adquirere uidetur si officium impleret, sicut aliquis nisi furtum facientem deprehendens negotium meum agens manifesti mihi furti actionem parit. Item comparator ut inpellamus promissorem iuris peritus facit supplatione.

Iul. Qui scit sibi fundum cum alio communem esse, fructus quos ex eo percepit inuito uel ignorante socio non maiore ex parte suos facit quam ex qua dominus predii est. Nec refert ipse eos seuerit an alius, quia omnes fructus non iure seminis sed iure soli percipiuntur, et quemadmodum si sciens fundum alienum quos seuit perciperat, nulla ex parte fructus suos faciat, ita in eo fundo quem communem possidet non faciet suos fructus pro parte qua fundus ad socium suum pertinebit. Et in alieno fundo quem tu bona fide mercatus fueris frumentum seuit, tamen bone fidei emptor perceptos fructus suos faciat. Sed quod ad fructus qui ex fundo percipiuntur intellegi debet, proprius eius accedit qui in operis suis adquirit, quam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur quam seminis ex quo oriuntur aspicitur, et ideo nemo umquam dubitauit quin si in meo fundo frumentum tuum seuerim, segetes et quod ex messibus collectum fuerit meum fieret. Porro bone fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet quod dominis prediorum tributum est. Preterea cum ad fructuarium pertineant fructus a quibus sati sunt, quanto magis hoc in bone fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent, cum fructuarii quidem non fiant antequam ab eo percipiantur, ad bone fidei autem possessorem pertineant quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius qui uectigalem fundum habet fructus fiunt simul atque a solo separati sunt. Bone fidei emptor seuit et antequam perciperet cognouit fundum alienum esse: an perceptione fructus suos faciat quesitum est. Respondi bone fidei emptorem quod ad percipiendos fructus intellegi debere, quamdiu euictus fundus non fuerit, manet. Seruus alienus quem bona fide emero tamdiu mihi ex re mea uel operis suis adquiret quamdiu euictus a me non fuerit.

Id. Uenationem fructus fundi negauit esse nisi fructus fundi ex uenatione constat.

Ulp. Cum per rem publicam mora facta sit, iam in his eius non quam mora naturalis in priore iure heredi tamen ea competit ideoque aduersus quoque heredes transmittetur.

Gaius. In pecudum fructu etiam fetus est sicut lac et pilus et lana, itaque agni et hedi et uituli statim pleno iure sunt bone fidei possessoris et fructuarii. Partus uero ancille in fructu non est itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim uidebatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.

Marc. Placuit siue supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit siue usuras usurarum, quod illicite adiectum est pro non adiecto haberi et licitas peti posse.

Gai. Sunt ex mutuo pacto debentur au[...] ab his usure ab aliis petuntur.

Ulp. Quod in stipulatione sic adiectum est

etiam postea cum sui iuris [illegible] potestatis fuerit amissa ... repetendi debet sit ... non patri pro debitore mora facta intelligitur.

Fructus qui restituendi sunt ... hi qui percepti sunt ... post litem ... affinitas ...

[illegible]

usuras sic convenerit. multum enim interest, si non admittatur modus.

Marc. Mora fieri intelligitur non ex re sed ex persona. id est si interpellatus oportuno loco non solverit. quod apud iudicem examinabitur. nam ut et Pomp[onius] scripsit. difficilis est huius rei diffinitio. divus quoque Pius. Tullio Balbo. an mora facta intelligatur neque constitutione ulla neque iuris auctorum questione decidi posse. cum sit magis facti quam iuris. Quod non sufficiat ad probationem more si servo debitoris absentis denuntiatum est a creditore procuratore cui super negotio non mandatum est. Cum in bone fidei contractibus ex mora usure debeantur, quod genus est filiusfamilias, pater ex persona eius tenetur. sui iuris ... sive inveniatur ... est patris vel impedimentum cum persona certa mora spectabitur. et si quidem pater dumtaxat convenit, ex mora sua non tenebitur in filium tamen datur actio. in hoc ut quod minus a patre actor consecutus est filius prestet. Quod si filius moram fecerit actori vel cum ipso insolido vel cum patre dumtaxat de peculio, tenebitur. Cum si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet. Item si fideiussor solus moram fecerit non tenetur si cum reo promissum accedit. si vero nullus actio in hunc dabitur.

Ulp. Si vero collate sunt pecunie per solutionem in gestamentorum vice non debent et super eis usuras. sunt pecunie per usurarum solutionem vero exactionem. neque contumeliosum praeteat sed moderatam et cum efficacia benignitatem et cum humanitatem. nam inter insolentiam cum obsequio et diligentiam non ambitiosam multum interest. propterea perspicere debet ne pecunie. per credant sine pignoribus idoneis vel ypothecis.

Id. In fructu vero non fructum optinet et initio non debent a fructibus separari et ita lesionis fidei commissi et tutele actione et ceteris motivis bone fidei ... iudicium in ceteris vero generibus actionibus dicemus.

Paul. Usure vicem fructuum obtinent.

Ulp. Praediorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

Id. Et in agrariana re gerenda est? ... usure veniunt. simul venit? si non pecunia creditore tamen absoluta. quia ante possessionem mittendo erat bonorum aut pignorum venditur. eo hoc tamen inhiandi proponendo cum solum puto verum. si utiliter ex magno incommodo debet in dicta usuras venire. casum ... qui negligente fuerit tantum. utique in universitate motivis et si autem sed sumptuaria ... venerunt usure que per se sumpta non percipiantur ... usure iste colliguntur.

Paul. Videamus generaliter quando in actionem quam in perseq. et fructus veniunt. quod si res ... ut debet tantum, et si res data sit veluti dotis ei renuntiata sit affinitas. sed ... preciosior sine moro fuerit a nullo quaerere debeat omnino restituendi sunt. si ut super mulier est statim quoniam nuptie constante tantum. magis est ut debeat fructus recipere. aut heres quod ... fructus non convenient ... fructus vivat et neglegat fructus modo in solidum. Item si fiduciam? modo ... solvimus repeto fructus quoque repeti debebo. Idemque est si fundus sit ... valuit ... conditionem ita sed non nascitur. Item Fabiana quoque actione et Pauliana per quam que in fraudem creditorum alienata sunt revocantur fructus quoque restituuntur. nam pretor id agit ut perinde sint omnia atque si nihil alienatum esset. quod non est iniquum nam et verbum restituas quod in hac re pretor dixit plenam habet significationem ut fructus quoque restituantur. ideo cum actio per actionem veluti in rem unde vi fructus sunt restituendi. Item si metus vel causa traditum non aliter videtur restitutum quam si fructus restituit, nec non in rei ... aufert. Si actione. Item ad id consequimur quod non meum non fuit veluti ex stipulatum fructus non consequimur, si mora facta sit. Quod si acceptum est in ... rem sab. et Cassius existimant fructus quoque post acceptum iudicium prestandos petitori ut ea restituat quod puto recte dici. Ex causa et ex actionis fructus restituendi sunt. sed stipulationibus fructus ... Si possessionis vel rem revocare ... pretor mea manet ... indicamus

[illegible]

[illegible] ... fundi ... fructus ... restitutio ... ac.

quecumque destructis prandiis sunt sicut diruunt.

Cum dos quam maritus clam magis est uxoris bona et fructus restituatur. Cum ante ante nuptias quecumque fructus percepti et consumpti sunt et cum ea restituatur. Eadem res est in fructibus superiorum annorum.

Si fundo ventes fundo relinquuntur, uti nolo et cola... fructus eandem debent perceptionis sed idemque puto divitibus mercedis debere uti... divitus fructus omnino prestantur. Si tres pro legata fuit ante nuptias percepti fructus in eum legata venerunt.

Mod. Equus proficit et legatus pignora fructus fetus debetur. Et quod autem legato similiter non intendit... in eum accedit fetus.

Id. In eadem quod creditor pignus distraxit rete ubi fiet reputatio.

Id. Tutor contra et conpensatus pupillarum... vetat... sive... et quod ap pellationem cognovit potuisse... totam moram in appellationem imputari... dicit et de usuris medio tempore eum condemnare. Tutus vero cum et usuras aliquando ipsis debet... per quem... debitor... quo... usuris... non debent. Et sicut hac lege in mutuum pecunia data est ut liceret pro... quod acceptum est exsolvere, non retardare totam rem in usuris... sic creditor patris esse totum suscipere, debitor quoque... totus cessabit solum pro... deposuit.

Cum alio gentio gravis servus mutuam pecuniam quam quantitatem acceptam... in... ille se accepisse et accepi ab illo mutuos numeratos x. quos ei reddam... cum usuris placitis... exeo... usure peti posse et... fundo appareat... usuris... sit peti eas non posse.

Id. Heredi... Fructus quos post adquisitam ex causa fidei commissi dominium ex... perceptum... ad fideicommissarium pertinet. Maior pars annui... fidei commissi... te perisse dicatur.

Id. Heredem et eius tempus quo cessit per quem... percepit cum quantitatis et fisco ac... contra expectatur usus quam... stipulatum te... ducere non sunt petere posse.

Id. Penam pro usuris stipulari nemo supra modum usurarum licitum potest.

Pap. Fructus proprietatis uxor utitur extra... fructus facit ulteriores quos suis opibus adquisivit velut sereno... natus... ut ex silva ceciderit non fit eius... nec cum... possessionis... quod non ex fundo eius usufructus nascitur.

Ulp. Quod usufructus... Undamque... ipso... debet.

Scev. Partium... accepta... sano cessatum est mora facere non...

Id. Maritus uxori suae usum fructum... pus et cum usus... legavit eam uxorem et heredes facti testamenti et aliorum... minimum accusaverunt quod improbata est legatorum petitio... filius mulieris natus est... legati... testamentum factum non esse appareat... mulieri praestari debeat... praestandos.

Labeo. Fenus in... est ut pignori... nauticum fenus.

Mod. Traiectitia pecunia est que trans mare vehitur... non esse traiectitiam... ceterum... amici... exercere... periculo creditoris navigaverit... traiectitia... pecunia fit.

Pomp. Labeo ait si nemo sit qui a... promissor... traiectitie pecunie... posse... ut... edere.

Mod. In nautica pecunia ex ea die periculum spectat creditorem ex quo navem navigare conveniat.

Pap. Nihil interest traiectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit an post diem ... impleta periculum esse creditoris desierit... ideo... legitima usura fenus non debitum... periculo.

d'naut fenor

Dnauctico fenore

per pignera uel ypothece titulo maiores usure tenebuntur. postquam fuerint in petitione consecuti. T[amen] quod in singulos dies in stipulatum deductum est ad finem centesime non ultra duplum debetur.

In stipulatione fenoris post diem periculi separatim interpositam quod in ea legitime usure deerit per stipulationem penae supplebitur.

Scev. P[er]iculi pretium est et si condicione quamuis penali non existente recepturus sis quod dederis et insuper aliquid preter pecuniam si modo in alee speciem non cadat. ueluti ea ex quibus condictiones nasci solent. ut si manumittas. si non illud facias. si non conualuero et cetera. nec dubitabis si piscatori erogaturo in apparatum plurimum pecunie dederim ut si cepisset redderet. et athlete unde se exhiberet exerceretque ut si uicisset redderet. In his autem omnibus et pacto sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

Paul. Fenerator pecunie usurarie [test.] ... mutuando quandam ... ut pignera acceperit ex quibus si non potuisset totum debitum solui ... nauibus impositam ... feneratoribus obligatam ... pignori acceperit ... nauem perempta ex qua totum soluj potuit ... intra prestitutos dies amissa naue ... superfluum admitti possit ... alias que pignoris diminuti ... non est ad creditorem ... perinde uti ... nauis intra statuta tempora peruenerint ipsi ue creditoris obligatione existente ... pignorum quorum persecutio perempta est ... amissa ... si nauis intra prestitutos dies perisset ... stipulationis defecisse ... pignorum persecutione ... ita ut ... pignorum ... creditori amitti potuit ... ex tunc ... obligationis ... pignus amissum fuit ut ... si nauis preteri[t] ...

Item quod dies prestitute periculo exact[e] fuit. d. In quacumque contractibus ubi dicitur. Legatarius prestiterunt ... ut Saturnine usuris ... capiat. dicendum est posse me ... ejus tempore.

Usp. Seruius ait pecunie traiectitie penam peti non posse si per creditorem stetisset quo minus eam intra certum tempus prestitutum acciperet.

Labeo. Si traiectitie pecunie pena ut solet promissa est. quamuis eo die quo primus solui debet pecunie fuit. nemo uiuerit qui pecuniam deberet. tamen perinde committi penam ac si fuisset heres debitoris.

De probationibus et presumptionibus

Pap. Quotiens queritur genus uel gentem quis haberet necne. eum probare oportet.

Paul. Ei incumbit probatio qui dicit non qui negat.

Pap. Cum tacitum fidei commissum ... ut ... leges mirunt ... ut ... voluntatis defunctorum ... ...

Paul. Ei ... qui ... fugisse.

Id. Ait ... qui ... aduersarium ... in aliquo uinire ... ius ... probationem ... negauerit ... reuerentia ... ipsum probare debere.

Scev. Patronus manifeste debet ... ut probet ei quod ... aucem ... probet.

Gaius. Cum de ... probandus ...

Id. Si filius ... etiam ... negauerit ... filius ... possit ... in esse quemadmodum ... debet ... ...

Celsus. Si ... contractum ...

[illegible]

fraudi non fiat. Quod si adversus eum id actum est ut in inpuberi ... dubitarat, pecuniam solvit ... si quis vero est qui quod excepit, probare debet quod excepit. at tunc ipso dubitarit ac non debere eam quam ... quaesisse petitor, non qui excepit probare debet, quia plerumque talibus non ... quod nobismet ipsis cavemus.

Marc. Census et monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit.

Celsus. Non est necesse pupillo probare fideiussores pro tutore datos cum acciperentur idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his quorum officii fuit providere ut pupillo caveretur.

Item. Quingenta testamento tibi legata sunt. idem scriptum est in codicillis postea scriptis. refert, duplicare legatum voluerit an repetere et oblitus se in testamento legasse id fecerit. ab utro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte aequius videtur ut petitor probet quod intendit. sed nimirum probationes quaedam a reo exiguntur. nam si creditum petat, ille respondeat solutam esse pecuniam, ipse hoc probare cogendus est. et hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, posteriorem inanem esse heres ipse probare iudici debet.

Item. Cum de aetate hominis quaereretur, Caesar noster in haec verba rescripsit: iniquum est ... quaereretur ... professiones ... ei potissimum stare quae ... exigi oportet ... ex quo praecipua fides ... cum addubitatur videtur.

Ulp. Cum quaeritur an quis ex libertinitate ingenuus dicatur, referendum est quas actoris partes sustineat: et si quidem in libertinitatis possessione fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere docereque se ingenuum esse. Sin vero in possessione ingenuitatis sit et libertinus esse dicatur, scilicet eius qui eum ... movet hoc probare debet ... quod ... suum ... Quod si quis aut ingenuitatis suae ... suscepit probationes ... ut ... ferat pro ingenuitate ... hoc est pro ingenuo esse ut praemittetur ... tempore ... potest ... esse opinionem ... ingenuum ... nulla captio intercedat iuris.

Mod. Quidam quasi ... suscepit ... fuit ... matre ... fratribus ... filius ... non fuisset ... consecutus ... emissa manu ... exsoluta ... filium ... non esse ... probare ... certet.

Terent. Etiam matris professio filiorum recipitur; sed et avi recipienda est.

Celsus. Cum de lege Falcidia quaeritur, heredis probatio est locum habere legem Falcidiam ... non potest ... .

Ulp. Quotiens operae quae a liberto promissae petuntur ... exigimus ... libertus ... actoris ... ut ... Cum dolo dicat factum esse aliquid ... in exceptione ... docere ... ut ... non ... se ... actori.

Idem. In exceptionibus dicendum est reum partibus actoris fungi oportere ipsumque exceptionem velut intentionem implere: ut puta si pacti conventi exceptione utatur, docere debet pactum conventum factum esse. Cum quis promisisset ... sisti et reus ... abfuisse dicat ... non stetisset ... dolo ... adversarii factum quominus sisteret ... valetudinem sibi impedimento fuisse ... tempestates probare eum id oportet ... .

[illegible]

[illegible gloss]

qd exceptione utatur eo q non licuisset adu
lando dare ut fieri pactorem probare oportet
omittere exceptionem ut est edictum: si certam
vim petat que soluta compensata dicatur ...
plus simplicare rei ut ... maiori ...
... dicatur de eo q nunc petitur: sive
malicia gestum esse contendatur eum implere proba
tiones oportet.

Ulp. Si quis hominem liberum ... incepit, vel
aut hunc ... commodo professionis ...
sequitur: quia probari non potuit ... eo tempore
quo primum ordinaretur lis in liberitate fuisse.

Marc. Verius esse existimo ipsum
qui agit, id est legatarium, probare oportere, non igno
rasse alienam vel obligatam, quia semper necessitas
probandi incumbit illi qui agit.

Ulp. Eum qui voluntatem mutatam dicit probare
debere hoc debere.

Marc. Ante omnia probandum est quod inter agentem et
debitorem convenerit ut pignori hypothecaeve
sit: sed et si hoc probet actor, illud quoque implere
debet rem pertinere ad debitorem eo tempore quo conveniebat
de pignore, aut cuius voluntate hypotheca data sit.

Marc. Si chirographum cancellatum
fuerit, licet praesumptione debitor liberatus esse vi
detur, in eam tamen quantitatem quam manifestis proba
tionibus creditor sui adhuc debitum sibi esse
ostenderit recte debitor convenitur.

Paul. Cum de indebito quaeritur quis proba
re debet non fuisse debitum? Res ita temperanda
est, ut si quidem is qui accepisse dicitur rem vel pecuniam
indebitam hoc negaverit et ipse qui dedit legitimis
probationibus solutionem approbaverit, sine ulla
distinctione ipsum qui negavit sese pecuniam
accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad pro
bationes praestandas quod pecuniam debitam acceperit.
Per etenim absurdum est eum qui ab initio negavit pe
cuniam suscepisse postquam fuerit convictus eam acce
pisse, probationem non debiti ab adversario exigere.
Sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias,
dicat autem non indebitas ei fuisse solutas,
praesumptionem videlicet pro eo esse qui accepit nemo du
bitat: qui enim solvit numquam ita resupinus est
ut facile suas pecunias iactet et indebitas
effundat, et maxime si ipse qui indebitas dedisse
dicit homo diligens est et studiosus paterfamilias, cuius
personam incredibile est in aliquo facile errasse.
Et ideo eum qui dicit indebitas solvisse compelli
ad probationes, quod per dolum accipientis vel aliquam
iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solu
tum, et nisi ostenderit, nullam eum repetitionem habere.
Sin autem is qui indebitum queritur vel pupillus
vel minor sit vel mulier vel forte vir quidem
perfecte etatis sed miles vel agricultor et foren
sium rerum expers vel alias simplicitate gau
dens et desidiae deditus, tunc eum qui accepit pe
cunias ostendere bene eas accepisse et debitas
ei fuisse solutas, et si non ostenderit eas redi
bere. Sed haec ita si totam summam indebitam fuis
se solutam is qui dedit contendat. Sin autem
pro parte queratur quod pars pecuniae soluta de
bita non est, vel quod ab initio quidem debitum non
fuit, sed vel dissoluto debito postea ignarus
iterum solvit, vel exceptione tutus errore
eas pecunias dependit, ipsum omnimodo hoc ostendere
quod plus debito persolvit, sed iam soluta pecunia
per errorem repetita solutionem dependit vel tutus
exceptione suam nesciens persolvit pecuniam, per
summam generalem regulam quae eos qui opponendas esse
exceptiones affirmant vel solvisse indebita con
tendunt haec ostendere exigit. In omnibus autem
visionibus quas praesumpsimus licentiam concedimus
ei cui onus probationis incumbit adversario suo
de rei veritate iusiurandum inferre, prius
ipso pro calumnia iurante, ut iudex iuramenti
fidem secutus ita suam sententiam possit formare.
Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur
iure referendum religionis ei fuit adeo. Sed haec ubi
de solutione indebiti quaeritur. Sin autem cautio
indebite exposita esse dicatur et indiscrete loqua
tur, tunc eum in quem cautio exposita est compelli de
bitum esse ostendere quod in cautionem deduxit, nisi
ipse specialiter qui cautionem exposuit causas explana
vit pro quibus eandem conscripsit: tunc enim stare eum
oportet suae confessioni, nisi evidentissimis proba
tionibus in scriptis habitis ostendere paratus sit
sese haec indebite promisisse.

Paul. Procula magnae quantitatis fidei. c.

[illegible gloss]

— p. Cum de indebito. ... sic. non hic. ... infitiator ... vincit ... actor ... maint. ... ille. ... illud quasi ... Cum non ... presumitur ... ex plerisque ... sic. s. e. l. iij. ... ij. ... agrio l. iij. om. j.

— Celebrandi. ... ac. ... no. ... remissio. ut. C. ... do. ... l. ... rerum anno ... ac.

[illegible]

aste sibi debitum per mortem ei intermedie cum heredibus compensare vellet. Ex diverso autem allegaretur nunquam id a matre quod nunc desideratum, variis excusatis saepe intermedie suis petitum annuo praesidi solutum, divus commodus amplius eo neque praeses agnosceret non admisit compensationem quantitatis fiduciae, et fuisset remissum.

Scaev. Quaesitum fatetur ei quisque accepti tum modum ex petere potuerat. Legavit autem quantitatem domini italiae est Titio. C. decem lego, quae mihi praestat. Quaero cum eidem quod omnes fortunas suas singulatim susceperat in summum meorum sine ulla cautione. Item eidem Titio decem do, et solvi volo de substantia mea. C. L. quae ego ex redditibus praediorum eius quorum ipse fructum percipiet distraxi. Item de Kalendario suo quantitatem acceperit. Titius interea mea gessit. Quaero an tunc exigere possit. Respondit, si intus supra scripta ex ratione sua ad testatorem pervenisse probare potuit, exigi videtur, cum hic ille plus eam rem non potuit in fraudem legis hic in testamento adiecisse.

Labeo. Si arbiter ad diem intra certum diem opus suum memoria exceret, hic ei quaerendum est an aliquis meminerit id opus factum esse, probatur etiam cum maxime quod memoria factum opus exteret. Nam nec non de hoc quod nemo aliquis meminerit quo die autem quod consule factum est, sed hoc quod nullo aliquo modo probari possit quando id opus factum sit; ut hic itaque quod dictum est non potest enim hominum memoria non tenuisse intra annum putatis, cum verum nemo sit eorum qui meminerint quibus consulibus id factum sit, sed cum omnium haec est opinio nec audisse nec vidisse cum id opus fieret, neque ex eis audisse qui vidissent aut audissent, et hic infinite similiter sursum versus accidet, cum memoria operis facti non extaret.

Scaev. Imperatores Antoninus et Severus Augusti. In his pluribus quae de filiis dantur non in sola affirmatione testium consistit, sed epistulae quae uxoribus missae allegarentur, si de fide earum constet, nonnullam fidem instrumentorum optinere decretum est.

Sc. Mulier gravida repudiata filium enixa absente marito ut spurium in actis professa est. Quaesitum est an is in potestate patris sit, et matre intestata mortua iussu eius hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata facta. Respondit veritati locum superfore.

De fide instrumentorum et amissione eorum

Paul. Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt quibus causa instrui potest, et ideo tam testimonia quam personae instrumentorum loco habentur.

Id. Quicumque a fisco convenitur non ex indice et exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conveniendus est, et ita, si contractus fides possit ostendi; ceterum calumniosam scripturam vim iudicati optinere non convenit.

Id. Repetita die cautionum instrumenta non debuisse, sed falsi crimen contra actores qui haec conscripserunt, et tum non iudicium non inspecte, testes convenientes res agitata sit magis praesidis partes ... delinquerit.

Gai. In re hypothecae nomine obligata ad rem non pertinet quibus fit verbis, sicuti est et in his obligationibus quae consensu contrahuntur, et ideo et sine scriptura si convenit ut hypotheca sit, et probari poterit, res obligata erit de qua conveniunt. Fiunt enim de his scripturae ut quod actum est per eas facilius probari possit, et sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

Callistr. Si res gesta sine litterarum consignatione veritatem factum suum praebeat, non ideo minus valebit quod instrumentum nullum de ea intercessit.

Ulp. Si de tabulis testamenti deponendis agatur et dubites an eas ceperit, oportet sequi sermonem seniorum vel plurium vel honoriorum inferiori, et maris feminae, et ingenui libertino praeferendo.

De testibus

Marc. Testimoniorum usus frequens ac necessarius est, et ab his praecipue exigendus est quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solum in criminalibus causis sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat, et hi quibus non interdicitur testimonium nec ulla lege

[illegible gloss]

adiecto testimonio excusantur. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus sit, tamen ex constitutionibus principum haec licentia ad sufficientem numerum testium coartatur, ut iudices moderentur, et eum solum numerum testium quem necessarium esse putaverint evocari patiantur, ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur.

Mod. In testibus autem fides dignitas mores gravitas examinanda est; ideo testes qui adversus fidem sue attestationis vacillant audiendi non sunt.

Cal. Testium fides diligenter examinanda est. Ideo in persona eorum exploranda erunt inprimis conditio cuiusque, utrum quis decurio an plebeius sit; an honeste et inculpate vite an vero notatus quis et reprehensibilis; an locuples vel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat; vel an inimicus ei sit adversus quem testimonium fert, vel amicus ei sit pro quo testimonium dat. Nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam a qua fertur quod honesta sit, vel propter causam quod neque lucri neque gratie neque inimicitie causa fit, admittendus est. Ideoque divus Adrianus Vibio Varo legato provincie Cilicie rescripsit eum qui iudicat magis posse scire quanta fides adhibenda sit testibus. Verba epistole hec sunt: Tu magis scire potes quanta fides adhibenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius extimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque premeditatum sermonem attulerint, an ad ea que interrogaveris ex tempore verisimilia responderint. Eiusdem quoque principis extat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in hec verba: Que argumenta ad quem modum probande cuique rei sufficiant nullo certo modo satis diffiniri potest. Sicut non semper, ita sepe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. Alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei de qua queritur fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim, non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te extimare oportere quid aut credas aut parum probatum tibi opinaris. Gabinio Maximo idem princeps in hec verba rescripsit: testibus se non testimoniis crediturum. Verba epistole ad hanc partem pertinentia hec sunt: Que crimina obiecerit apud me Alexandro Apro, et quia non probabat nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est, nam ipsos interrogare soleo, quem remisi ad provincie presidem ut is de fide testium quereret, et nisi implesset quod intenderat relegaretur. Gabinio quoque Maximo idem princeps in hec verba rescripsit: Alia est auctoritas presentium testium, alia testimoniorum que recitari solent. Tecum ergo delibera, ut si retinere eos velis, des eis impendia. Lege Iulia de vi cavetur ne hac lege in reum testimonium dicere liceret qui se ab eo parenteve eius liberaverit, quive impuberes erunt, quique iudicio publico damnatus erit qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in vinculis custodiave publica erit, quive ad bestias ut depugnaret se locaverit, queve palam questum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus vel convictus erit. Nam quidam propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam et infamiam vite sue admittendi non sunt ad testimonii fidem. Testes non temere evocandi sunt per longum iter, et multo minus milites avocandi sunt a signis vel muneribus perhibendi testimonii causa, idque divus Adrianus rescripsit. Sed et divi fratres rescripserunt. Quod ad testes evocandos pertinet, diligentie iudicantis est explorare que consuetudo in ea provincia in qua iudicat fuerit. Nam si probabitur sepe in alia civitate testimonium gravi plerumque evocandos non esse dubitandum, invocandi sunt quos necessarios in propria cognitione deprehendit qui iudicat.

Paul. Lege Iulia iudiciorum publicorum cavetur ne invito denuntietur ut testimonium litis dicat adversus socerum, generum, vitricum, privignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosve qui priore gradu sunt. Item

[illegible gloss]

nec liberto ipsius, uxoris, item patroni patronae. ad usus libertos et ut ne patrono patronae adversus libertos, neque liberti adversus patronum cogantur testimonium dicere.

Gaius. In legibus quibus excipitur ne gener aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet. item soceri sponsae patrem.

Lab. Idonei non videntur esse testes quibus imperari potest ut testes fiant.

Mod. Servi responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Sce. Invitus testimonium dicere non cogitur senex valetudinarius vel miles vel qui cum magistratu rei publicae causa abest vel quibus venire non licet.

Paul. Testis idoneus pater filio aut filius patri non est.

Pomp. Nullus idoneus testis in re sua intellegitur.

Id. Ad fidem rei gestae faciendam etiam non rogatus testis intellegitur.

Ulp. Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient. pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

Pap. Quaesitum scio an in publicis iudiciis calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lex Remmia prohibet, et Iulia de vi et repetundarum et peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium, ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere.

Id. Sed quod etiam tractatum est, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus. et sane iuste testimonii officio interdicendum existimo. quare neque iure civili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure praetorio, quod civile subsequitur, ut neque bonorum possessio dari possit.

Paul. Repetundarum damnatus nec ad testamentum nec ad testimonium adhiberi potest. Certum est an ad testimonium adhiberi possit, quem etas sexus incalescentis ostendit.

Ad l. falso citati libro ...

Id. Qui falsa vel varia testimonia dixerunt vel utrique parti prodiderunt, a iudicibus competenter puniuntur.

Ulp. Pater et filius qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utique in eodem testamento vel eodem negotio fieri possunt, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

Paul. Ex eo quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.

Ulp. Inviti testimonium in iudicio non dicant publicum, et usque adeo a testimonio eos arcent, ut ne usque excitari plerumque conduxerit. sed nec pupillus testimonium denuntiari potest.

Ven. In testimonium accusator citare non debet eum qui iudicio publico reus erit, aut qui minor xx. annis erit.

Arch. Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit. Illud quoque incivile est, ut si reus exigat, non tantum privatis sed et magistratibus, qui sumpsissent, testimonium dicant. item senatus censuit praetorem testimonium dare, et certe in iudicio adulterii eum. Sicut enim accusatorem sit ubi arenarium teste ut similem personam admittere agnum, sic interdictio testimonium eius creditum non est. Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrit, sequenda sunt omnia testimonia. si vero ex his quidam eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est quod naturae negotii convenit et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis quae rei aptiora et vero proximiora esse compererit. non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem et testimonia quibus potius lux veritatis adsistit.

Ven. Curent magistratus cuiusque loci testari volentibus et se ipsos et alios testes vel signatores praebere, quo facilius negotia explicentur et probatio rerum salva sit.

Id. Pretextu testis non potest quis a[...] testimonium dicere.

Paul. Testes eos quos accusator de domo sua produxerit interrogari non placuit.

Arch. Mandatis cavetur ut presides attendant ne patroni in causa cui patrocinium prestiterunt testimonium dicant. quod in executoribus negotiorum observandum est.

De ignorantia iuris et facti

Paul. Ignorantia vel facti vel iuris est. nam si quis nesciat decessisse eum cuius bonorum possessio defertur non cedit ei tempus. Sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri, aut sciat se scriptum heredem, nesciat autem scriptis heredibus bonorum possessionem pretorem permittere, cedit ei tempus quia in iure errat. Idem est si sciat consanguineum defuncti, credat potiorem esse matrem. Si quis nesciat se cognatum esse, interdum in iure, interdum in facto errat. nam si et liberum se esse et ex quibus natus sit sciat, iura autem cognationis habere se nesciat, in iure errat. At si quis forte expositus quorum parentum esset ignoret, fortasse et serviat alicui putans se servum esse, in facto magis quam in iure errat. Item si quis sciat quidem alium intestatum decessisse, nesciat autem ei tempus preteriisse bonorum possessionis, in facto errat. Idem est si putat eum bonorum possessionem accepisse. Sed si sciat eum non petisse, tempus quo ei prestitit ignoret, aut sibi ex successorio capite bonorum possessionem competere, cedit ei tempus quia in iure errat. Idem dicemus si ex asse heres institutus non putat bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. Quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

Nerat. In omni parte error in iure non eodem loco quo facti ignorantia haberi debebit, cum ius finitum et possit esse et debeat, facti autem interpretatio plerumque prudentissimos fallat.

Pomp. Plurimum interest utrum quis de alterius causa et facto non sciret, an de iure suo ignoraret. Et Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert non paruli et nimium securi hominis.

Id. Iuris ignorantia in usucapione negatur prodesse, facti vero ignorantiam prodesse constat.

Nerat. Iniquissimum videtur cuiquam scientiam alterius quam suam nocere vel ignorantiam alterius alii profuturam.

Ulp. Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo estimanda est, ut neque negligentia crassa aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

Pap. Iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet.

Id. Error facti nec maribus quidem in damnis vel compendiis obest. iuris autem error nec feminis in compendiis prodest. ceterum omnibus iuris error in damnis amittende rei sue non nocet.

Paul. Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit, ante premisso quod minoribus xxv annis ius ignorare permissum est. quod et in feminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur, et ideo sicubi non est delictum, sed iuris ignorantia, non leduntur. hac ratione si minor xxv annis filio familias crediderit, subvenitur ei, ut non videatur filio familias credidisse. Si filius familias miles a commilitone heres institutus nesciat sibi etiam sine patre licere adire per constitutiones principales, ius ignorare potest, et ideo ei dies aditionis non cedit.

Sed facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia obiciatur. quid enim si omnes in civitate sciant quod ille solus ignorat? Et recte Labeo diffinit scientiam neque curiosissimi neque negligentissimi hominis accipiendam, verum eius qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse Labeo ita accipiendum existimat, si iurisconsulti copiam haberet vel sua prudentia instructus sit, ut cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia. quod raro accipiendum est. Qui ignoravit dominum esse rei venditorem, plus in re est quam in existimatione mentis. et ideo tametsi existimet se non a domino emere, tamen si a domino ei tradatur, dominus efficitur. Si quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, nocere ei dicit epistula divi Pii. Sed imperatores Severus et Antoninus. Et Pr...

[illegible marginal gloss]

[Ex] causa fidei commissi indebitum datum si non per errorem solutum est, repeti non potest. Quamobrem Gaii Seii heredes, qui cum ex testamento eius ad opus aqueductus rei publice Arelatensium legatum relictum solverent, non solum cautionem non exigerent que interponi solet, ut quod amplius cepissent municipes quam per legem Falcidiam capere licuisset redderent, verum etiam stipulati sunt ne ea summa in alios usus converteretur, et scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aqueductus impendi, frustra postulant restitui sibi a re publica, quasi plus debito dederint, cum sit utrique iniquum pecuniam que ad opus aqueductus data est repeti, et rem publicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus quod totum aliene liberalitatis gratia representaverit. Quod si ideo repetitionem eius pecunie habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidie beneficio usi non sunt, sciant ignorantiam facti non iuris prodesse, nec stultis solere succurri, sed errantibus. Et licet municipum nomine in hac epistula fiat, tamen in quibus personis observandum est. Sed nec quod in opere aqueductus relicta esse pecunia proponitur, in hoc solo cessare repetitionem dicendum est; nam in constitutionibus generale est, non enim non petitione solutum sit fideicommissum quod non debitum fuit, non posse repeti. Sed et illa parte generalis est, ut quibus ignorantia legis Falcidie beneficio usi non sunt, non possint repetere, ut tamen hoc prosit divi Pii epistula, que precedit, quod in usum relictum est, non adiungo tamen eorum relictum sit, et licet consumpta non sit, sed exterior apud eum absoluta est, cessare repetitionem.

Pap. Impuberes sine tutore agentes nichil scire intelliguntur per se de iure ut de facto.

De sponsalibus.

FLOR.

Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.

Ulp. Sponsalia autem dicta sunt a spondendo: nam moris fuit veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras.

Idem. Unde et sponsi sponseque appellatio nata est.

Ulp. Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Denique constat et absenti absentem desponderi posse, et hoc cotidie fieri.

Pomp. Hec ita si scientibus his qui absint sponsalia fiant, aut si postea ratum habuerint.

Pomp. Si puelle tutores ad finienda sponsalia nuntium miserint, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem, hunc nuntium non magis quam sponsalia per eos solos constituere, nisi forte omnia ita ex voluntate puelle facta sint.

Paul. In sponsalibus nichil interest utrum testatio interponatur an aliquis sine scriptura spondeat.

Idem. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est quorum in nuptiis desideratur. Intelligi tamen semper filie patrem consentire nisi evidenter dissentiat Iulianus scribit.

Gaius. Furor quin sponsalibus impedimento sit plusquam manifestum est, sed postea interveniens sponsalia non infirmat.

Ulp. Quesitum est apud Iulianum an sponsalia sint ante XII annos si fuerint nuptie collate. Et semper Labeonis sententiam probavi existimantis, si quidem precesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nupte esse cepit; si vero non precesserint, hoc ipso quod in domum deducta est, non videri sponsalia facta. Quam sententiam Papinianus probat.

Idem. In potestate manente filia pater sponso nuntium remittere potest et sponsalia dissolvere. Enimvero si emancipata est, non potest neque nuntium remittere neque que dotis causa data sunt condicere: ipsa enim filia nuptura efficitur, et condictio que extinguitur, que causa non secuta nasci potuit, nisi forte quis putat ratione patris pecuniam datam filie esse, ut simul nuptias non consentiret, ut patris repeteret que dedit, tunc esse debet repetitio.

Iul. Sponsalia sicut nuptie consensu contrahentium fiunt, et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.

Ulp. Sed que patris voluntati non repugnat consentire intelligitur. Tunc autem solum dissentiendi

appareat vestita, redditur filio indignum moribus, vel turpem sponsum ei pater eligat.

Paul. Filio familias dissentiente sponsalia nomine eius fieri non possunt.

Mod. In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est ut in matrimoniis. quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intellegatur, id est si non sint minores quam septem annis.

Id. Tutor factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere nec filio suo in matrimonio adiungere potest. scimus autem quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

Ulp. Oratio imperatoris Antonini et Commodi, quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. recte tamen dicitur et sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti, ut suppleatur quod orationi deest.

Gai. Saepe iustae ac necessariae causae non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsaeve vel mortes parentium aut capitalia crimina aut longiores peregrinationes quae ex necessitate fiunt.

Ulp. In sponsalibus constituendis parvi refert per se et coram an per internuntium vel per epistulam an per alium hoc factum est: et fere plerumque condiciones interpositis personis expediuntur.

De ritu nuptiarum.

Mod. Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.

Paul. Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.

Id. Si nepotem ex filio et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit, et verum est.

Pomp. Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.

Id. Mulierem absenti per litteras eius vel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur: eam vero quae abesset ex litteris vel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.

Ulp. Denique Cinna scribit: eum qui absentem accepit uxorem, deinde rediens a cena iuxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum responsum est.

Paul. Itaque potest fieri ut in [...] quae virgo sit dotem petere possit.

Pomp. Libertinus libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest, quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

Ulp. Si nepos uxorem velit ducere avo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit avi voluntas. Is cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest.

Paul. Si ita pater absit ut ignoretur ubi sit et an sit: quid faciendum est merito dubitatur. et si triennium effluxerit postquam apertissime fuerit patris ignoratum ubi degit et an superstes sit, non prohibentur eius utriusque sexus liberi matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

Iul. Si filius eius qui apud hostes est vel absit, ante triennium captivitatis vel absentiae patris uxorem duxerit vel filia nupserit, puto recte matrimonium vel nuptias contrahi, dummodo eam filius ducat uxorem vel filia tali nubat, cuius condicionem certum sit patrem non repudiaturum.

Ulp. Si quae mihi uxor fuit, deinde repudiata a me nupsit Seio, quem ego postea arrogavi, non sunt inter me et illam nuptiae incestae. Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt, quamquam noverca mea non proprie dicatur. Sed et per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit, quamvis nurus non proprie dicatur. Si uxor mea post divortium alii nupserit et filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem privignam non esse, verum nuptiis eius abstinendum. Adoptivae sororis filiam possum uxorem ducere: cognata enim mea non est filia eius, quia avunculus nemo fit per adoptionem et eae demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae essent, id est quae agnatorum ius haberent. pari ratione et sororem pa-

te mihi adoptivum postum ducere sinatur eos (quinque adoptavit) patre nata.

Idem. Si ipsa tam ignobilis sit ut ei honeste sine labe uxoris sue nuptie officio iudicis super agnoscentis rem prohiberi non debet.

Paulus. Si adoptivus filius emancipetur, eam que patris adoptivi uxor fuit ducere non potest, quia noverce locum habet. Item si quis filium adoptaverit, uxorem eius que nurus loco est, nequidem post emancipationem filii ducere potest, quoniam aliquando nurus ei fuit. Serviles quoque cognationes in hoc iure observande sunt. Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: tantundem iuris est et in sorore et sororis filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere si ex servitute manumissi sint, et si dubitetur patrem eum esse. Unde nec vulgo quesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendus est: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere. Sed tamen quod in servilibus cognationibus constitutum est, et in servilibus affinitatibus observandum est, veluti ut eam que in contubernio patris fuit quasi novercam non possim uxorem ducere, et contra eam que in contubernio filii fuerat patrem quasi nurum non posse ducere: eque nec matrem eius quam quis in servitute uxorem habuit quasi socrum. Cum enim cognatio servilis intelligitur, quare non et affinitas intelligatur? Sed in re dubia certius et modestius est huiusmodi nuptiis abstinere. Videamus nunc quo nomine noverca et privigna et socrus et nurus intelligantur, ut sciamus quos non licet ducere. Quidam novercam per se patris uxorem et nurum filii uxorem et privignam uxoris ex alio marito filiam intelligunt. Sed quod ad hanc causam attinet, nec avi uxorem nec proavi ducere poteris. Igitur nec plures novercas nec duas pariter non potest ducere, non magis quam plures. Item si quis adoptivus est, nec naturalis patris nec adoptivi uxorem ducere potest. Sed et si plures uxores pater habuit, nullam earum ducere possum. Itaque socrus appellatione non tantum uxoris mee mater sed et avia intelligitur et proavia, ut nullam earum ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantum uxor filii sed et nepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant. Privigne quoque non solum eam intelligi que uxoris mee filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere possim. Item eius matrem quam sponsam habui non posse me uxorem ducere Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum.

Paulus. Uxorem quondam privigni coniungi matrimonio vitrici non oportet, nec in matrimonio convenire novercam eius qui privigne maritus fuit.

Paulus. Oratione divi Marci cavetur, ut si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptie essent: quam et senatus consultum secutum est. Nepote uxorem ducente et filius consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas et auctoritas avi sufficiet. Furor contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.

Gaius. Per adoptionem quesita fraternitas eo usque impedit nuptias donec manet adoptio: ideoque eam quam pater meus adoptavit et emancipavit potero uxorem ducere. Eque et si me emancipato illam in potestate retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaque volenti generum adoptare suadetur ut filiam emanciparet: similiter suadetur ei qui nurum velit adoptare ut filium emancipet. Amitam quoque et materteram magnam prohibemur uxorem ducere. Quamvis magna amita et matertera magna ... Utique autem et matertera et amita magna prohibentur uxorem ducere, et si per adoptionem nobis coniuncte fuerint.

Idem. Nuptie inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovate iuste non habentur.

Marcianus. Quilibet quos habet in potestate iniuria prohibuerit ducere uxorem vel nubere, vel qui dotem dare non vult, ex constitutione divi Severi et Antonini per proconsules presidesque provincie coguntur in matrimonium collocare et dotare. Prohibere autem videtur et qui condicionem non querit.

Paulus. Sciendum est ad officium curatoris non pertinere nubat pupilla an non, quia officium eius in administratione negotiorum constat: et ita Severus et Antoninus rescripserunt in hec verba: ad officium curatoris administratio pupille pertinet: nubere autem pupilla suo arbitrio potest.

tene. dicit. dimo sul. cum dissolutum fuit. q. ex eo apparet ... constante matrimonio. hoc enim interesse non potuisset. ut C. ad l. iul. de adult. l. cum ... hodie. q. r. ... i. pro iure. ac.

stabularius. ubi comestilia venduntur et commedentes recipiuntur vel ad cubandum vel ad equos stabulandos. et ad commedendum tamen. a caupona vel ad cubandum ... stabulum. dicitur locus qui tamen equos recipit. sed quid si quis hec omnia faciat. tunc magis caupo quam stabularius vel tabernarius vocabitur. ac.

Neratius. Non cogitur filius familias uxorem ducere.

Celsus. Si patre cogente ducit uxorem quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

Idem. Lege Papia cavetur omnibus ingenuis preter senatores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere.

Modestinus. In liberae mulieris consuetudine non concubinatus sed nuptie intelligende sunt, si non corpore questum fecerit.

Idem. Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, et susceptus filius ei heres erit.

Idem. Reus adulterii factus nec antequam damnetur vivente marito uxorem eius ducere potest.

Idem. Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est ut si amiserit dignitatem uxor esse incipiat.

Marcianus. Invitam libertam uxorem ducere patronus non potest.

Ulpianus. Quod Ateius Capito consulatu usus fecisse refertur, hoc tamen ita observandum est nisi patronus ideo eam manumiserit ut uxorem eam ducat.

Gaius. Simulatae nuptiae nullius momenti sunt.

Ulpianus. Si senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxor esse.

Marcianus. Si quaedam est libertina quae se ingenuam dixit, adfirmando quamvis in eius familia ingenuam inveniri, consentiens ut libertina nuptiis senatoris sit, repellenda est.

Idem. Plerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint nec inter moras aut illa alii nupserit aut hic aliam duxerit, maxime si nec dotem vir reddiderit.

Papinianus. Generali mandato quaerendi mariti filiae familias non fieri nuptias rationis est. itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consenserit ut nuptiae contrahantur, necesse est. Ceterum adulteram quam vir iure mariti postulavit non prohibetur post abolitionem uxorem denuo ducere. Sed etsi sine iure mariti eam postulavit, vir eam ... tamen uxorem ducere ... Cum fuit pronuntiatum ... In aliis ... contracte ... concubinatus ex novo ... ab initio ... senatoris filia ... si non fiat uxor ... amissa dignitate ... parentis auferenda non est.

Idem. Filius familias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

Paulus. Tutor vel curator adultam uxorem ducere non potest, nisi a patre desponsa destinatave testamentove nominata conditione nuptias secuta fuit.

Idem. Libertam puelle pupilli oportet uxorem eandem ducere.

Idem. Si quis officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamvis sponsare non prohibeatur: ita scilicet ut si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas acceperat. Veterem sponsam in provincia qua quis administrat uxorem ducere potest et dos data non fit caduca. Qui in provincia aliquid administrat in ea provincia filias suas in matrimonium collocare et dotem constituere non prohibetur.

Paulus. Sororis proneptem non possum ducere uxorem, quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his quas moribus prohibemur uxores ducere duxerit, incestum dicitur committere.

Pomponius. Privignae filiam non magis uxorem ducere possum quam privignam.

Marcellus. Probrum intelligitur etiam in his mulieribus esse quae turpiter viverent vulgoque questum facerent, et si non palam. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni tradidisset, matris familias honestatem non habuisse dico.

Modestinus. Semper in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum est sed et quid honestum sit. Si senatoris filia neptis proneptis libertino vel qui artem ludicram exercuit cuiusve pater materve id fecerit nupserit, nuptie non erunt.

Ulpianus. Palam questum facere dicemus non tantum eam que in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet, in taberna cauponia vel qua alia pudori suo non parcit. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed que vicem prostitute sustinet.

vel si quamquam modo pot. suam filiam ... ut C. ad l. iul. de adult. l. si ... Cum s. de senat. l. filia ... quia filius non portat iniquitatem patris. ut ... l. cum ... casus confirmat. ... s. e. l. si quis in senatorio ... infra de ... ac. § hac. s. ... tutori ... ut C. ... ac. ... ut ... si qua ... ac. C. ... ac. Postribulo loc ... ut venale formam exhibeant. ac. Ci. solutum e. ac. C. contraxerit. non valet. ... ut ... de donat. ... l. ... § hic s. ... non ... l. solent. ... Quae fuerit sponsa quam administrans ... noluerit ... ad ... ut fideiussio ... non ... C. ... ac. C. ... sua ... cogitur ... l. a. que e. ... ut distingue ... adhibuit ... vel melius hoc ... ac. ... ut ... ducenti consentiat ... C. ... vel ... ac. intellige ... C. de adult. l. que adulterium ... C. ad l. iul. de adult. l. ... C. s. ... ac. ... domo. ac. ... accipitur ... in ...

... ut C. ... sit ... vel q. sit concubina ... uxor ... consuetudinem ... autem eadem que honeste ... autem prestatur ... concubine ... autem ... tacent vir non compellit. dicitur stuprum ... modeste ... aut vel honeste ... concubina ... principio ... cum nec matrimonium ... ut C. ad l. iul. ...

committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quaestum facere. Octavenus tamen rectissime ait, etiam eam quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. Non solum autem ea quae facit, verum ea quoque quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur: neque enim aboletur turpitudo, quae postea intermissa est. Non est ignoscendum ei, quae obtentu paupertatis turpissimam vitam egit. Lenocinium facere non minus est, quam corpore quaestum exercere. Lenas autem eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt. Lenam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc vitae genus exercet. Si qua cauponam exercens in ea corpora quaestuaria habeat, ut multae adsolent sub praetextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere, dicendum hanc quoque lenae appellatione contineri. Senatus censuit non conveniens esse ulli senatori uxorem ducere aut retinere damnatam publico iudicio, ex quibus ex... licet, nisi lege alia accusandi de publico iudicio non est potestas. Si qua calumniae causa iudicio damnata sit ex causa publici iudicii, et quae praevaricationis causa damnata est, publico iudicio damnata esse non videtur. Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterii condemnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est erit notata, sed et quia publico iudicio damnata est. Quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico iudicio damnata est. Si vero deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit? Ego puto, et si absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere, quia verum est eam in adulterio deprehensam, quia factum lex, non sententiam notaverit. Nec adicitur hic, sicuti in lege Iulia de adulteriis, a quo vel ubi deprehensa: proinde sive maritus sive quis alius deprehendisse eam proponatur, videtur notata. Sed et si non in domo mariti vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

Paul. Lege Iulia ita cavetur: Qui senator est quive filius neposve ex filio proneposve ex filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit. Neve senatoris filia neptisve ex filio proneptisve ex nepote filio nato nata libertino eive qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto. Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere eamve cuius pater materve artem ludicram fecerit: item libertinus senatoris filiam ducere. Non obest avum vel aviam artem ludicram fecisse. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam nec ne: tamen iustum patrem intellegendum Octavenus ait, matrem etiam si vulgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater an adoptivus. An et is noceat, qui antequam adoptaret artem ludicram fecerit? Et quid si naturalis pater antequam ista nasceretur fecerit? Et si huiusmodi notae vel adoptaverit vel emancipaverit, an possit duci? Ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur. Si ipsius ingenuae uxoris pater vel mater artem ludicram facere coeperit, iniquissimum est dimittere eam debere, cum nuptiae honeste contractae sint et fortassis iam liberi procreati sint. Plane si ipsa artem ludicram facere coeperit, utique dimittenda erit. Eas quas ingenuis prohibetur ducere uxores, non ducere senatores.

Ulp. In eo iure quod ait invito patrono, libertam quae ei nupta est alii nubere non posse, patronum accipimus, ut rescripto imperatoris nostri et divi patris eius continetur: et hac lege cavetur, ut manumittat quae manumissa liberta emptoris sui. Qui autem vivit ... hic iste non habebit neque exiget ceteri heredes. Quo filius nomine comparavit. Plane si filius familias miles esse proponatur, non dubitamus si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc ius: est enim patronus. Sed in ... nec patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet, et ideo invito patrono

XXIII
23

3

258

invitam sponsam libertam si nupserit conubium
cum alio habere. Unde ait lex: invito patrono.
invitum accipere debemus eum qui non consentit ad di-
vortium. ideo nec furiosus divertisse
videtur legis necessitate. neque si a(b)...
rite divertit. invitus est qui non con-
sentit. Si ab hostibus captus patro-
nus est, vereor ne possit ista co-
nubium habere cum alio, quemadmodum si moreretur
fuisset. et qui Iulianum sequuntur putant
dicerent non habere conubium. putabit enim
durare eius libertae matrimonium et incipit
propter patroni reverentiam. certe si alia forte
patronus sit relictus, procul dubio dissolu-
tum esse matrimonium.

Gaius. Illud dubitationis est, an qui
libertam uxorem duxit, adhuc vel amittat.
Labeo negavit, quod non patronus videtur eius
libertae, quae alterius sit amicus. Iulianus est qui li-
bertae esse negavit non posse. licet amicus esset con-
traxerit cum sua, plerique recte probaverunt.

Paul. Senatoris filia, quae corpore quaestum vel
artem ludicram fecerit aut iudicio publico dam-
nata fuerit, impune libertino nubit: nec
honorem eius servat, quae se in turpes deduxit.

Nerat. Filio patroni libertam patronam eius
quae uxorem eius quae ipsi patrono duxerit
ex sententia legis accommodatur. Itaque dicendum est
et si alterius patroni filius alterius libertam
eam uxorem duxerit. Sed ignominiosam
libertam suam patronus uxorem duxerit, placet,
quia contra legem maritus sit, non habere eum huius
legis beneficium. Item si ex filiis assi-
gnatam alteri uxorem duxerit, nomine eius qui
in patrocinio remansit, dicendum est nec eum cui is est
vir, quasi secundus esset eius libertae assignatae
adsignandam, quamvis adduci id possit tribuit.

Marc. Observandum est ut inferioris gradus
homines ducere uxores eas possint, quas hi qui altioris
dignitatis sunt ducere legibus propter dignitatem pro-
hibentur. At contra antecedentis gradus homines non
possunt eas ducere, quas hi qui inferioris dignitatis
sunt ducere non licet.

Id. Prohibitum est ne constitutum decretum ut utrumque

Lic. Matrimonium cum ancilla manu-
missa a nullo alio uxor dici potest quam a quo
manumissa est, nisi patronus in matrimonio eam retinen-
tem. Si autem filius familias iussu
eius patris ancillam manumiserit, vel putat,
etc. perinde eum habendum atque si a patre eius manu-
missa esset, et ideo posse eam uxorem ducere.

Gai. Nuptiae consistere non possunt inter eas
personas quae in numero parentium liberorumve sunt, sive proxi-
mi sive ulterioris gradus sint usque ad infinitum.

Paul. Incestae neque nuptiae neque
dotes videntur, et ideo omne quod preitum est, licet fructus,
tamen nomine auferetur.

Scaev. Nihil interest ex iustis nuptiis
cognatio descendat an vero non, nam et vulgo quaesi-
tam sororem ducere uxorem quis vetatur.

Mod. Nam nefas existimatur eam quis uxo-
rem ducere, quam per adoptionem filiam neptemve esse
coepit, in tantum ut et si per emancipationem adoptio
dissoluta est, tamen maneat. Item si pa-
tris adoptivi matrem aut materteram
aut neptem ex filio uxorem ducere non pos-
sum, scilicet si in familia eius sim. alioquin si emanci-
patus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit
nuptias, scilicet quod post emancipationem extraneus
intellegor.

Ulp. Etiam si concubinam quis habuerit sororis
filiam, licet libertinam, incestum committitur.

Mod. Quamvis in ea quae omnino mali quaeruntur
prohibentur, consentire filio suo uxorem du-
cere. Quidam Marcellus, cum incestum contraxisset
separatus, movetur ex ipsis constitutionibus quod
ignorantia iuris in matrimonio aviunculi sui fuit
fratri, et quod aetas tua collocata est in matrimonium
licet nuptias, ideo certo quoque caput recordatione fuit
rationem constituimus, in matrimonio
quaestionem ut quod ante annos XL contractum
est, perinde atque si legitime contractum fuisset.

[illegible]

Gaius. Senatusconsulto quo cautum est ne tutor
pupillam vel filio suo vel sibi nuptum collocet
etiam nepos significatur.

Marcianus. A divo Pio rescriptum est. Cum li-
bertina senatorem decepit quasi ingenua et ei nup-
ta esset, ad exemplum pretorii edicti dandam in eam actio-
nem, quia ex dote nullum lucrum habet quae nulla
est.

Idem. Si quis tutor quod non sit periculum tutele
ad eum pertineat, an sua oratione
contineatur, veluti si pupilla ab hostibus cap-
ta fuerit aut si falsis allegationibus se a tute-
la se excusaverit vel ex falsis constitutionibus
periculum ad eum pertineat, et dicendum est ipsum quoque
ad senatusconsultum pertinere. nam et huic periculum im-
minere tamen tutelarum computari, comproban-
dum est. Sed et si separatus periculum ad eum
pertinet, intelligimus ne ex senatusconsulto
sit, veluti si tunc agitur in tutele periculum
inciderit ut si duxerit, et quod patronum vel cu-
ratorem qui nec immunes tamen tutelarum [?]
imputantur, consequens est hoc placere. Sed
et si ipse non curator datus sit, quem nec
huic immunem computat, nihilominus videndum [?] sit si
in matrimonium duxerit. quamvis enim et honora-
rium tutorem periculum solere pertinere ad pe-
riculum sit ad unum tutelam. Tunc autem
ne quisque datus sit tutor cessat, ideo in
negotium non pertineat ad eum non est dubi-
tandum, quia prius tamen ex falsis constitutioni-
bus impetrare [?] se excusasse, qui se velle
excusare aliquo titulo, nec nuptias
[illegible] excusationis negotium
fuerit dilatum, et intermedias pupillam [?] ad-
leverit, an ad senatusconsultum pertineat quod in
eo est, an post pubertatem officio finito ex-
cusationem eius recipi oporteat. nam sicut
[illegible], et excusavit impune potest ducere,
sicut non debeat recipi post officium perfinitum
non recte duxit. Sed et Papinianus officio fini-
to excusationem recipi non oportere, et ideo ex
actis prius periculum ad eum pertinere. Similiter
nequaquam placet. Itaque verum est propter dila-
tionem quae fuerit non dolo suo, sed ex necessitate con-
tingit, non excusari vel nuptias impe-
[dire] [illegible] excusatione est perceptum. Quamvis vero ubi
oratione cautum sit ne uxorem tutor pu-
pillam suam ducat, tamen intelligendum est nec
desponderi eam posse. nam ubi quis nuptias contra-
here non potest, nec placere quod nec desponderi
potest. namque ducere potest recte desponderi.
Sed et si adoptivus filius tutoris du-
xerit pupillam vivente patre, quamvis emancipatus fu-
erit, credendum est et adoptivum emancipatum
senatusconsultum offendisse, quia post emancipa-
tionem vero tum adoptive filie familie
obliviscitur [?]. Naturales vero liceat
in adoptionem datis fuerint senatusconsulto conti-
nentur. Sed et si libertus tutor fuerit patro-
nus eius in ea causa est, periculum pupille patro-
no debeat, amplius filius patroni fuerit, in ea causa
rationem pertineat. consequens est hoc placere qui
rationem debet reddere.

Papinianus. Dote propter illatum [?] nisi adventicia fit,
exceptis impensis necessariis quae dote ipso iure
minuere solet, quod in matrimonio dotem reddi-
turus esset maritus solvere debet.

Idem. Quamquam in arbitrio matris pater esse vo-
luit cui nuptum filia communis collocaretur,
frustratum tamen tutorem erit eligere. neque
enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse,
cum ideo matris maritum prevalere [?] ne filie
nuptias tutori committeret. Curator
vel tutor [?] acceptis suis malam rem ...
Tutor qui rationes reddidit, puellam
suam ante constitutum tempus etatis eius uxorem
ducere nec marito ex alio nuptio filia potest.

Idem. Si prefectus cohortis vel equitum
aut tribunus contra interdictum eius provincie duxit
uxorem in qua officium gerebat, matrimonium non erit:
quod et pupille comparandum est, cum ratio potestatis
nuptias prohibuerit. an vero quae sic
nupsit non sit auferendum quod testamento relic-
tum sit, dubium potest ex exemplo tamen pupille
nupte tutori quae relictum est potest mulier
consequi [?]. et in dote tamen mulier eius
propositum [?] necesse est.

Paulus. Libertinum qui etiam tutorem pupi-
lle eius in matrimonio collocata ipsi tutori suo

[illegible]

Quod quamvis [illegible] ... ignoratis [illegible] ... quia illud hic locum [illegible]

[illegible]

[illegible]

23

259

vel filio eius senatus relegandos censuit. ¶ Sed et quaecumque prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas ducere, puto idem esse quod tutorius est necessitudinem apprehendit: cavendo prohibuit enim nuptias, ne pupillae in re familiari circumveniantur ab his qui rationes eius gestae tutelae reddere compelluntur. ¶ Tutor autem pupillam non prohibetur filiae suae collocare pupillo suo in matrimonio.

Paulus. ¶ Eos qui in patria sua militant non videri contra mandata ex eadem provincia uxorem ducere, idque etiam quibusdam mandatis contineri.

Idem. Non placet, si contra mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium si in eadem voluntate perseverat, iustas nuptias effici: et ideo postea liberos genitos ex iusto matrimonio legitimos esse.

Idem. ¶ Non est matrimonium si tutor vel curator pupillam intra vicesimum et sextum annum non desponsatam a patre nec testamento destinatam ducat uxorem vel eam filio suo iungat: quo facto uterque infamatur et pro dignitate pupillae extra ordinem coercetur. nec interest filius sui iuris an in potestate patris sit tutoris curatorisve. ¶ Libertum enim pupillam cuius patronus res administravit uxorem ducere satis inciviliter est.

Tryph. ¶ Non solum vivo tutore, sed et post mortem eius filius tutoris uxorem ducere prohibetur eam cuius tutelae reddendae obstrictus pater fuit. nec puto interesse extiterit eius filius an abstinuit paterna hereditate. an nec his fuit forte exheredatus vel praeteritus aut emancipatus. nam et fieri potest ut praestante mercede collata cum patris propter tutelam reddendam potest. ¶ De avo dubitari potest, si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero filio eam collocare possit sive emancipato sive manenti in potestate, quia par affectionis causa suspicionem fraudis amovet. Sed et senatusconsulto omnes hi tutores notantur ac tantum sine affectionis autem mutui nuptiae concedende sunt. ¶ Sed et si filius familias tutor

pupillae vel curator fuit, puto vel magis patri eius non oportere eam nubere. nam quod nec filius gerit in eadem potestate. ¶ Sed et si tutor filium duxerit uxorem eam quae tua pupilla fuit, deinde tu filium eius adoptaveris, an perimuntur nuptiae? ut in genero adoptivo dicimus? an et adoptio impeditur? quod magis dicendum est. et si curator duxerit, deinde adoptaverit, propter maritum eius pupillae cuius curator est, nascitur tamen tutela et pupilla puella aliunde vero ne legum sit adoptio, quae maritum eius impediet. et qui propter hoc impetratur ut et de tutelae reddendae cohibeat quamvis prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio divi Marci continet. ¶ Et si quis curator vel tutor velit quisque datus sit prohibendis eis senatus senatusconsulto movuat. Nam et hic debet reddere rationes nec spatium administrationis movere. nec debet quia nec in tutore nec in curatore dicimus distinctionem maioris aut minoris temporis quo ei hi munus gestum fuit in his esse. ¶ Si puellae tutelam vel tutor administravit vel curator negotia gessit, eaque non interrupta tamen decessit filia herede relicta, quae an prohibeatur tutori eam collocare filio suo in matrimonio dubitari ipse eo quod ratio prohibitionis tamen est et sit simplex debitum. atque non omnis debitor eius quod obligatus esset ex causa quae prohibetur filium suoque sibi iungere. ¶ Sed et si qua pupillam abstinet bonis patris sui, videmus tamen patrem debere et sic fieri potest ut et simul solutus sit et tamen nec contemplari debet. ¶ Sed et si post consilio usus sit avunculo pro tutore in bis [illegible] non solvendo patre causa decessit. ineo minime tamen quia tamen vitio pro tutore impeditur nuptiae. Sed et qui tutelam ex fide administravit in eo munus prohibetur.

Paulus. ¶ Iure gentium incestum committit qui ex gradu ascendentium vel descendentium uxorem duxerit. qui vero ex latere eam duxerit quae vel affinium quem impedit, si quidem palam fecerit, levius, si vero clam hoc commisit, gravius punitur. cuius diversitatis illa ratio est: circa matrimonium quod ex latere contrahitur, quod palam

delinquentes ut certantes maiori pena ex
cusantur. clam committentes ut contumaces
plectuntur. De iure dotium.

Paul. Dotis causa perpetua est, et cum voto eius
qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.
Idem. Rei publicae interest mulieres dotes salvas
habere, propter quas nubere possint.
Ulp. Dotis appellatio non refertur ad ea
matrimonia que consistere non possunt; neque enim dos
sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non
est nec dos est.
Paul. Si proprietati nude in dotem date u-
sus fructus accesserit, totius incrementum videtur
dotis quemadmodum si quid alluvione accessisset.
Ulp. Profecticia dos est que a patre vel
parente profecta est de bonis vel facto eius. Sive
igitur parens dotem dedit sive procurator eius, si-
ve iussit alium dare, sive cum quis dedisset
negotium eius gerens parens ratum habuit,
profecticia dos est. Quod et si quis patri donaverit
dederit, maritus sciebat, hanc quoque profecticiam a
patre esse. Sed et si curator furiosi
vel prodigi vel cuiusvis alterius dotem dederit, simi-
liter dicemus dotem profecticiam esse. Sed et si proponas
patrem vel parentem decessisse quidem ex bonis
patris vel ab hostibus capti a latronibus oppressi
si filie in dotem detur, hanc quoque profecticiam
esse. Si pater repudiaverit hereditatem dotis
causa constituende ei, forte quia maritus erat
aut substitutus aut quod poterat ab inte-
stato heres venire, dotem profecticiam
non esse Iul. ait. Sed et si legatum inter re-
pudiaverit pater ut apud generum rema-
neat dotis causa constituende, Iul. ait non
esse profecticiam id est de bonis patris: nec erogavit
de suo pater, sed non adquisivit. Si pater
non quasi pater sed alio dotem promittente fide-
iussit et quasi fideiussor solvit, Neratius ait
non esse profecticiam dotem, quamvis pater fuerat ab
eo quod solvit non possit: si tamen pater dotem
promisit et fideiussorem dedit ut reus ipse dedit,
ego puto profecticiam esse dotem: sufficit enim
quod pater sit obligatus suo nomine fideius-
sori. Si filius familias mutuatus a creditore

rem delegaverit ut daret, profecticia dote ut
ipse accepit: credit tamen dotem a[...] avo
profectam. Neratius ait. Marcellus contra ex-
istimat: terris? avus datur nepte sua id est unica
in [...] ipsi. Si quis etiam contractu
patris ... hanc profecticiam non
esse dotem profecticiam: nisi forte pater
est, et ut pater aut sine dote aut retentione
hac: maritus unius est aut fidei iussor sub iur-
gante uxori marito dotem ut profecticia gene-
ris in dotem detur nec marito uxorem ma-
to dedisse. Rectissime igitur ait ut constitu-
tum dotem dotio ... ad hoc d
dedit ut ipse haberet. Sic ut genero profecticia
expediat. Quamquam filio dedit, gratia tene-
tur esse igitur dotem istam adventiciam Iul. ait
et Marcellus. Si filius familias dotem promiserit
et suo nomine filius dederit, profecticiam esse dotem
non est, si tamen patris eam dotem solvit,
si suum eam dotem suscepit dum filius familias esset
pater filius eius exactus. Si pater pro filia
emancipata dotem dedit, profecticiam nihilominus
dotem esse nemini dubium est, quia non ius
potestatis sed parentis nomen dotem profecticiam
facit. Sed ita demum, si pater dederit: ceterum
si alii debitor filie voluntate eius dedit, adven-
ticia dos est.

Pap. [...] Cum pater curator sive filie
vel sue existente dotem pro ea constituisset, ma-
gis eum quasi patrem quam curatorem fecisse videri.
Paul. Adoptivus quoque pater si ipse
dotem dedit, hoc eius repetitionem habet. Si
pater emancipata filia dotem promiserit et promissori pa-
ter heres extiterit, iure distinguitur utrum an
ante nuptias pater heres extiterit, et dotem de-
derit an postea: si antea, videtur dotem a se pro-
fectam. Potuit enim mutuum remittendo resol-
vere dotem. Quod si post nuptias non esse pro-
fecticiam.

Pomp. Iure succursum est patri ut filia a-
missa solacii loco cederet, si redderetur
ei dos ab ipso profecta, ne et filie amisse et pe-
cunie damnum sentiret. Si pater alie-
num fundum vendidit, dotem in dotem dedit.

Glosses, left margin:
[...] dotis obligatur [...] ut. i. so. matrimonio [...]
[...] ut. S. e. l. marite [...] [...] ut legato [...]
[...] ut. l. f. sue [...]
[...] l. anno [...] ut [...] [...] exempla [...]
[...] fiduciar [...] l. legibus [...]
[...] pet. ut [...] ac.

[...] l. talia [...] fructus [...] donatio [...]
[...] ut. y. de donatione [...]

[...] ut [...] solutione [...] legatum [...]
[...] [...] ut. s. e. l. [...] [...] ut [...]
[...] ut. y. [...] de supplemento [...] ac.
[...] ut [...] ut. s. de [...] ff. ac.

Glosses, right margin:
[...] ut. y. donat [...]
[...] ut. l. fine. uxor [...] ac.
[...] ut. y. donat [...]
[...] ut. y. e. l. ut. uxor [...]
[...] ac. [...]
[...] l. ut. y. [...] ut. l. [...]
[...] ut. l. y. ac.
[...] videtur [...]
[...] legatum [...] debitoris [...]

[...] ut. S. c. quero. an [...] [...]
[...] ac.

[...] ac.

Notes at foot of page:
Quid si maritus alienum fundum dotalem cum alienatio non teneat [...] quid [...] ac. q. quod [...] patri [...] venditor [...] quis [...] ex [...] C. de legum [...] [...] principaliter non teneat [...] vendito [...] teneat [...] alienat [...] actione [...] [...] quod [...] dotali [...]
[...] ignorabat. quod cum non [...] quod autem [...] venditor [...] qui liberum hominem vendit [...] teneat [...] putans [...] [...] teneat vendito [...] tractant [...] quod l. [...] [...] qui [...] alienatio [...] forma [...] C. [...] hoc [...] Iac. Bal.

ab ipso perfectas intellegi. Si in dote danda circumventus sit, maior annis xxv, succurrendum est ei, quoniam et quod non convenit aut lugeant aut [illegible] aut dispendium sentire patitur lucro.

Ulp. Dotis fructus ad maritum pertinere debere aequitas suggerit: cum enim ipse onera matrimonii subeat, aequum est eum etiam fructus percipere. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si vero ante nuptias percepti fuerint, in dotem convertuntur, nisi forte aliquid inter maritum futurum et destinatam uxorem convenit: tunc enim quasi donatione facta fructus non reddentur. Si usus fructus in dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sint necne. Et Celsus ait interesse quid acti sit, et nisi appareat aliud actum, putare se ius ipsum in dote esse, non etiam fructus qui percipiuntur. Si res in dote datae fuerint, puto in bonis mariti fieri, accessionemque temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo, si ante matrimonium? Si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur eius; enimvero si hac condicione dedit, ut tunc efficiantur, cum nupserit, sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum nuptiae fuerint secutae. Proinde si nuptiae forte non sequantur, nuntio remisso, si quidem sic dederat mulier, ut statim viri res fiant, condicere eas debebit; enimvero si sic dedit, ut tunc fierent cum nuptiae secutae essent, nuntio remisso statim eas vindicabit. Sed ante nuntium remissum si vindicabit, exceptio poterit nocere vindicanti aut doli aut in factum: dotis enim destinatas non debebit vindicari.

Gaius. Set et si [illegible] cedendum [illegible] si nuptiae fuerint ut reddantur.

Ulp. Si ego Seiae res dedero ut ipsa suo nomine in dotem det, efficientur eius, licet nondum sit dos data. Quod si precario ego res dedi, si quidem ante nuptias mutetur, quia contracta dedi ut statim fiat accipientis, antecessis nuptiis, si statim nuntio remisso [illegible] vindicare, quia mea res sit, quia et si sequentur nuptiae non possunt per minimi mutationem ex postfacto casu res mea remanebit. Si res alicui tradidero ut nuptiis secutis ei efficiantur et ante nuptias is decesserit, an secutis nuptiis dotis esse incipiant? Et vereor ne non possit in dominio eius effici, quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo qui dedit, quia pendet donatio in diem nuptiarum, et cum sequitur condicio nuptiarum iam nullum dominium est a quo discedat. Non posse dominium rerum in vivo eo factum non est. Sed benignius est favore dotium necessitatem imponi heredi consentire ei quod defunctus fecerit, aut si distulerit vel etiam noluerit, vel absente eo dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier maneat indotata.

Dotis autem causa data accipere debemus ea quae in dotem dantur. Ceterum si res dentur in ea quae Graeci parapherna dicunt, quaeque Galli peculium appellant, videamus an statim efficiantur mariti. Et putem si sic dentur ut fiant, effici mariti; et cum distractum fuerit matrimonium non vindicari oportet sed condici, nec dotis actione peti, ut divus Marcus et imperator noster cum patre rescripserunt. Plane si rerum libellus marito detur, ut Romae vulgo videmus, nam mulier res quas solet in usu habere in domo mariti neque in dotem dat, in libellum solet conferre eumque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit, et velut chirographum eius uxor retinet res quae libello continentur in domum eius se intulisse: hae igitur res an mariti fiant videamus. Et non puto, non quod non ei traditur (quid enim interest, inferantur volente eo in domum eius an ei tradantur?), sed quia non puto hoc agi inter virum et uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis ut certum sit in domum eius illata, ne, si quandoque separatio fiat, negetur: et plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissae sunt. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum an depositi an mandati mulier agere possit. Et si custodia marito committitur, depositi vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non animo amovendi retinuit.

Id. Plerumque interest viri res non esse aestimatas idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat

marite si aliam in dotem accepit uel ueste
quam mulier uti euicta est si extimata fuit
et eam mulier. Actum ut in dotem maritus
extimationem eorum prestet. Quotiens igitur non exti
mate res in dotem dantur et meliores et deteriores
fiunt mulieri. Si pecus in extimatis
augmentum acceserit ... mulieris periculum.
Si augmentum accesserit mulieris tantum non est. Si
fundus dotalis ... maritum uenit non est. Si
fetus dotalium pecorum ad maritum pertinet quia
fructibus computantur. Sic tamen ut suppleri prius
debere ... mortuorum
capitum extimatio ... in fructi
bus mariti ... fructus totus ad eum pertinet.

Si ante nuptias extimate res dotales sint hec ex
timatio quasi sub condicione est ... hac habet conditio
nem si matrimonium fuerit subsecutum. Secutis igitur
nuptiis extimatio rerum perficitur et fit uera
venditio. Si ergo post ... nuptias
mancipia extimata perierint ... mulieris
...
... extinguetur venditio ... mu
lieri perisse quia nondum erat impleta uen
ditio ... extimatio venditio est. Si uero
in dotem datis sit ... extimata uel ... que
nit ut aut extimatio aut res prestetur. Si
quidem fuerit adiectum utrum mulier quod uelit ipsa
eligeret, utrum mallet petere rem uel extimati
onem. Uerum si ita fuerit adiectum utrum maritus
uellet ipsi esse electionem ... de electione
adiciatur ... electionem maritus utrum
mallet res offerre an extimationem. ... aut
illa aut illa res promittitur rei electio est
utrum prestet. Si enim ... non prestet extimationem
omnino maritus prestabit.

Marc. Sane ex ratione ... ponit ...

Ulp. Si res extimata post contractum matrimonium ...
tionis causa appareat nulla est extimatio ...
res distracta ... contracta ... uenditio
uiri et uxorem non habet ... res in dote re
manebit. Si ante matrimonium magis est ut in
... tempus collata extimatio uideatur ...
non ualeat. Si mulier se dicat ...

tam minoris res extimasse ut puta
fundum dedit si quod contra ... est ...
... non quantum minoris ... extimauit
... si nec restituetur est non sine extimationis
... arbitrium mariti
... extimationem ... premium ...
... mariti
magis extimationem ... non iusta
... quia ... uel ...
... fuit extimatum ...
... persoluio precio ...
... maritus ...
... plane si ... mortuum ...
mulier ... iustam ...
extimationem ... ... uxo
... non ... mariti ... sed ...
... notat ... iusta
iusta extimatione ... puto uerius
quod ... Si cum marito ... m
uller pacta sit ut ... in dote ha
beret ... agere posse ... ex stipulatu ...
... ipso iure ... non sit
... exceptionem ...

Mod. Si post diuortium mulier ...
stipulatum ... agat ... fuit
... dicetur ... exceptione
... ex stipulatu ...
... ducit.

Ulp. Si ... extimati ... in dote
... ex ... traditione
... nata debent esse ... stipu

Pomp. Quod si per ... ipso
iure ... quod ...
...

Ulp. Quotiens res extimatae in dotem da
tur euicta ea uir ex empto contra uxorem agere
et quicquid eo nomine fuerit consecutus dotis actione
soluto matrimonio ei prestare oportet ...
plus ... ad uirum peruenit ... totum mulieri
esse ... habet ... contractus qua
simplex uenditio sit ... uocetur
maritus lucrum ex captione mulieris sen
tiat enim maritum ... non

... in dotem ... uir. Item ... dedit restitui ... minoris ...

... extimatio ... restitui ...

& uicem seruire.

Paul. In rebus dotalibus uirum prestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accepisset: sed et diligentiam prestabit quam suis rebus exhibet.

Si res estimata data nuptie secute non sint, uidendum est quid repeti debeat, utrum res an estimatio. sed id agi uidetur ut ita demum estimatio rata sit si nuptie secute fuerint, quia et alia omnia conditionalia sunt. res igitur repeti debet, non pretium.

Pomp. Si mancipia in dote data estimata acceperis, et pactum conuentum fuerit ut tantidem estimata diuortio facto redderes, manere partus eorum apud te placuit, quia et mancipia tuo periculo fuerunt.

Ulp. Ea tamen facta iussu mariti dotis nomine in commune credere mariti obligat.

Paul. Tutor ff. uale stipulatione tale cum in ... dotis ... quia et stipulatio solet ne ... excipiatur quod ... accepit. aliud est differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari quo in matrimonio futura non sit. ... [illegible] placet.

Ulp. Stipulationem que propter causam dotis fiat, constat habere in se conditionem hanc: si nuptie fuerint secute, et ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa conditio, si nuptie constat. quare si nuntius remittatur, defecisse conditio stipulationis uidetur.

Paul. Et licet postea eidem nupserit, non conualescet stipulatio.

Ulp. Quod autem in stipulationem deducitur, nomine dotis adiectio continetur tantum dicam.

Pomp. Si serua filii familias nuptura ex peculio eius administrationem habentis dotem uiro dederit, deinde cum in eadem causa peculium eius esset, diuortium fuerit, dotem eidem recte soluit, quia a quibus peculium debitorem ...

Paul. Si ei nuptura mulier que sibi in ... diem debeat, ... dotis causa, recte ... x. et ... pte placuit re, et postea ... solui posse, in ... ex ... x. mod

ce tenetur. quia permutatio dotium conuenientius fieri potest.

Mod. Transferre in ... permutatam dotem, si hoc ... mulieri utile sit, ut ex pecunia mutet aut ex re in pecuniam, idque probatum est.

Ulp. Que si fiunt fundo uel re dotali, efficitur.

Paul. Post nuptias pater nomine filie datam dotem ... nec reddi ... filia potest.

Ulp. Cum pater dotem pro filia promittit, dotem legat, si quod marito legauit, in dotem ... an legatum ualeat, et nec puto ualere, nisi aliud testator ... legauit ... nullum legatum est. quod si filie legauit in ... et non ualeat legatum, nisi ... expressissime marito debetur legatum filie, et si quid testatore ... filia ... dicit ut duplicaret ei legatum, ... quod dote ... quod si ... marito fuerit, et legatum ... si alterum uoluit ... si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliter cogetur ei heres legatum soluere, quam si caueat in ... dote ... fundum ad usus mariti expromissione agente ... si mulier agat tunc ... marito ... oportebit. uel si mulier ... agente exceptione repellit quia semel ... ...

Paul. Dotem quam pater ... data est non autem nuptiis ... dicendum est quoniam agitur, ... agi ... interpretamur ... aliud ... uenisse.

Pap. Quod fundo ... nuptie ... retinuerit ...

Pomp. Si ex lapidicinis dotalis fundi lapidem uel arbores que fructus non essent, siue superficiem edificii dotalis uoluntate mulieris uir uendiderit, nummi ex ea uenditione recepti dotis fiunt.

Ulp. Si extraneus sit qui dotem promisit, ... is defectus sit facultatibus, imputabitur marito ...

Gloss notes (bottom):

ar. cum ad hoc ... ad administrationem ... prebi. ac.

A quo recte soluitur ... ut. l. de nouat. l. ... de pact. ... ac.

b. ... de ... ac.

o. ... cum por. ... de pact. l. ... dot. l. ... res ... l. so. ma. si ... uer. ... so. non ... ibi imputari ... ut mulier reddat

Cum pater ... prius dote filie ... postea legat dote ... duplicare ... ut ... ...

aut cum non convenit maritum? si ex necessitate non ex voluntate dotem promiserat. nam si donavit, utcumque parcendum marito, qui eum non praecipitavit ad solutionem quem donatorem in id quod facere posset si convenisset condempnavit. nam divus Pius rescripsit eos qui ex liberalitate conveniuntur in id quod facere possunt condempnandos. Sin autem pater vel ipsa promisit, Iulianus quidem scribit si pater promiserit periculum respicere ad maritum, quod ferendum non est. debebit igitur mulieris esse periculum. nec enim quisquam aequo animo audiet mulierem dicentem, cur patrem qui de suo dotem promisit non urserit ad solutionem, multo minus cur ipsam non convenerit. recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse, quod debitor, viri esse, quod alius, scilicet donatur, eius periculo esse cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiendum, ad quam rei commodum respiciat.

Idem. Mater alumnae aurum dedisset, ut eo dum pater puellae id aurum in dotem viro appenderet. Durante matrimonio mortua est mater. Si in eadem mutata voluntate uxore viro id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris, videlicet quia post omnem rem in dotem viro datam non esse placuit, et quia res evicta est, marito competit adversus socerum actio.

Idem. Dote a patre vel a quovis alio promissa, si novandi causa stipulet, esse viri periculum, cum ante mulieris fuisset.

Idem. Debitor mulieris iussu eius pecuniam viro expromisit. Durante matrimonio accepta eam iussu mulieris facit res mulieris periculo. hoc quoque accipimus in eum dotis nomine. an, si alia extra causa videtur de eo debitore, cum quo dotis nomine promisit, unde adhuc sunt viri ante nuptias id factum sit, mutuum est, nam esse videtur. nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta maritus accepto ferendo perdit dotem. Si autem nuptiae secutae fuerint, nec videtur dotis constitutae, quae nuptiae secutae fuerint. nam si secutae non fuerint, debitor mulieri obligatur.

Ulp. Si autem iussu eius a marito mulieri quis promisit accepto ferre obligetur, et putem obligari mandati actione, et per ipsum in dotem conventum quia mulier mandati iudicio obligata est, et quod dicitur mulierem posse compelli, nam suscepit velle dotem cum eo agere, ipsa securitatem debebit compensare in stipulatum.

Idem. Si res sua suo curatore dederit deinde contra curatorem adultae aetatis puella pervenit, et metu curatoris promiserit, curatoris utilitates videtur ut si quid ex rebus corporalibus vel in dotem tempore minoris aetatis datis extiterint, iudicantur ex tacite in dotem consensa ut earum extimatio mulieri debeatur. Si sponso mulier nupserit, distinguendum arbitror castratus fuerit necne, ut castrato dicas dotem non esse, in eo qui castratus non est, quod in nuptiis dotis actio est.

Idem. Divus Severus et Antoninus rescripserunt. Si mulier quae dotem dederat post divortium rursus in matrimonium redierit non renovatis instrumentis, non dubitabitur res agetur renovatae mulieris quae utique non indotata redire in matrimonium voluit, patribus suis fugi quae renovata dote.

Paul. Promittendo dotem omnes obligantur cuiuscumque sexus conditionisque sint. Si nuptiae secutae non fuerint, ex stipulatu agi non potest, magis est res quia in dotem data fuit. Si acceptilatione dos constituitur cum debitum marito accepto feratur, dotis constitutae ei. Si debitor mulieris sibi vel de dote promittit, et si solvendo marito post debitor solvendo esse desierit, magis periculum ad mulierem pertinere placet, nec enim perdit maritum nomine secutum eo tempore quo exigi non potuit. quod si iam tunc debitor cum sub conditione promitteret solvendo non fuit, periculum viri esse, quia sciens tale nomen secutus videretur, quale in obligatione fuit. Si debitor mulieris dotem promiserit, mulierem liberat relinquere latro patre pro diviso in actione summi

Paul. Nonaginta enim promittit mulieris accepto

licet ipsa dotem promiserit ... nec est equum esse aut ut ei accipi netur tunc paterne nomine quasi ipsa deberet, satis est acceptilatione eum uti.

Gai. Res in dotem datae, que pondere numero mensura constant, mariti periculo sunt, quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat, et quandoque soluto matrimonio eiusdem generis et qualitatis alias restituat vel ipse vel heres eius.

Ulp. Licet (soleat) dos per acceptilationem constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita nec nuptie secute, seu aut matrimonium cum acceptilatione interposita non secutis nuptiis nullam esse, atque ideo suo loco manere obligationem, quasi inutilis ueniat. Quotiens autem ex reus accepto fert debitori dotis constituende causa, nuptiis non secutis liberatio non sequitur, nisi forte sic acceptum tulit ut velit mulieri in matrimonium collocate, tunc enim accedendum est verum maritum accepisse a muliere et marito dedisse. Cum enim mulieri per eum certum contractum adquiri non potest. Plane secutis nuptiis soluto matrimonio dotis exactio competebit, nisi forte sic accepto tulit ei reus ut ipse si quando matrimonium solutum fuerit, mulieri exactionem sibi quoque contractam pacti acceptilatione, et secutis nuptiis in effectus esset dotis exactio, ut si quae primo sit obligatio que acceptilata est, non ipsa iam restituenda sit, sed solvendi eius summa tempore. Simus obligatio in diem fuit nec ante solutum matrimonium dies obligationis peruenit, restauranda erit in diem pristinam obligatio. Si vero ea conditione fuit, reuocanda est similiter in eo, et si conditionalis fuit obligatio que in dotem conuersa est, pendente obligatione diu ... fuit secutum, uera est obligatio futura condicione restitui debet, condicio si extiterit in tempore constante extra diem ... exactionis numeratur.

Paul. Si pater filie promisit dotem no-

munere et cum ante nuptias emancipasset, non resoluitur promissio. nam et cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus heredes eius ex promissione obligati manebunt. Que debitorem filii sui sponso eius ita dotem promisit quod mihi debes vel quod filius tuus debet, contrahitur non obligatur, sed efficitur ut ea actione de peculio quam aduersus eum potius in dotem sit, conuenietur sive igitur actione suo peculio sive cum patre agere instituerit, per exceptionem pacti conventi submovebitur. Amplius autem dote si expiratum sequitur quod in peculio fuisse apparuit eo tempore quo dos promittebatur, utique si post nuptias promissa dos est, eius temporis peculium debet existimari quo nuptie fierent.

Tryph. Quod sumptuum adversus vitricum suum filius familias dumtaxat de peculio promisit, ... casui debetur nuptiarum tempore inspicitur. Si uero ante nuptias uixisset filius familias, de peculio dotem promittere tempore inspicitur quo dos promissa est, ut tamen in peculio esse existimaretur.

Ulp. Quecumque res mariti nomine suo filiusfamilias vel seruus adquirit, ita dote dominium sibi primum parat, obligatio domino adquiritur: et neque periculum dominus prestare debet, si fuerit dotem promissor; neque ex culpa traditione que rei dotalis in ipso facta fuerit, filiis familias seruos constituerit ita ut neque periculum dominus aut pater prestet. Igitur hac mulieris dotem esse dicendum ... ut pater ratam promissionem ut traditionem habuit, statim manere mulieris res quas tradidit ... sequatur ut promissione uideatur. Si debitor mulieris nuptam ea dotem promiserit, quod mulier dies aut fundo Sempronianum dotem eum uti mulier vellet, in dotem enim ... si quidem debitum maluerit dotis nomine apud eum remanere, per exceptionem eas si uenit adversus petentem fundum. Et si fundum dederit, petere a marito poterit. Et pater falso existimans se filie sue debitorem esse dotem promiserit, obligabitur.

b. quamvis erat impedita ... promissionis ac.
... de acquirenda ...
o. ... pactum ... ad exactionem. n. seruo.
... mulier postea ...

a — Et idem si post divortium. ut .l. so. ma. si marito. §. si. vide si constante si cum dote nolint ad maritum revertere. ut .l. e. si lego.
b — Et quod ut. s. e. dotis fructu. ad. vi.
c — Et sic ei cuncta inde condicio.
vel .s. plus. §. si an. ac.
d — Et vasi mulieri. et ut de dotis legentur de inde et salva dicta ita redditur.

Id. §. Si filius in dotem ante nuptias dato debitum aliquid uel legatum ante nuptias fuerit, ampliatur dos sicut ex fructibus, si fuerit quando nuptias tradita est.

Id. §. Titia sponso suo supplicie .x. matrimonio pro dotis nomine dare sponderet constitutum est. annuis ex quo tempore numerandum utrum ex die supplicis fuit, an ex eo die quo esse potuisset, id est nuptiarum. Respondi: ex die nuptiarum annum esse numerandum. ne sine onere aliquid sit. Sunt autem annuae nuptiae secutae non sunt interim pro fructu ex ea obligari dos.

Ut. Seia genero suo sic legavit: Lucio Titio filiae meae nomine .c. ut dotis causa dare hanc pecuniam generi petere debere exacta accepta legatis refferre. Si divortio facto dotem mulieri accepit reddendam. Paul. sed et in dotem esse factum ut notat. Immo necessitate filie sue suo iure denegandum ve ac.

Id. §. Vir a debitore uxoris quod in dotem facere volebat certam pecuniam eo nomine stipulatus est. Deinde acceptam fecit, quia dotem esse ne caperet in dotem exacta non esset, quamdiu acceptam fecerit, oriundam periculo viri ad eum pertinebit. Pro parte esse ac si acceptam muliere pro re aliter promissori donaverit.

Afri. Que fundum in dotem dederat, divortio facto cum in viri redderet, pacta est cum viro ut .x. in dotem acciperet, et fundo restitueret sibi ac dotis .x. Postea quam fundus ei restituetur, iniuria destitit. Illud ex fide conveniendum esse. Et negotium contra qui venit, ut si fundum qui sine ea penes maritum esse cepit condicatur. Et pro emptione contra actionem pignoraticiam apparebit. Et res sicut fundum Cornelianum in pignoris causa tradiderit. Postea ex divortio fundum Titianum mihi tradideris pignori, ut Cornelianum mihi restitueres. Nominatim dotem non esse constitutam, recte pigneraticiam ad recipiendum Cornelianum agere posse.

Ulp. Si res quas filie emancipate pater donavit ex voluntate eius pro in dotem peracto fuit, asilia dotis non apparet in dotem fuisse.

Marc. Non solum si extimatus fundus sit, sed si non extimatus in dotem datus est, et aliud cum necesse non sit mulier duplum promittere permisit. Quamvis fundus est in dotem, quamquam periculo sicut fuit munere mariti, qui restituet mulieri de dote agenti.

Nerat. Cum inter uxorem dotem vellet creditori mulieris condicendo non erat dotem ei promisit, ad id dumtaxat, quod solvendo fuerit, in suo periculo eamque esse. Et si quod creditori ad solvendum facultatibus accessit, periculum accessionem accessit, exscet, permanebit. Quis fuerit plus pauperior factus erit, quamquam tunc quamdiu permittet quamquam factum nisi ei periculo que debitore fuerit non praestare. Nec, cum solvendo esse cepit cautionis ei permanent, ac eo loco res sit quo esset si tunc quoque cum promitteretur debitor locuplex fuisset.

Gaius. Res que ex dotali pecunia comparate sunt dotales esse videntur.

Paul. Cum dotis causa aliquid ex permutatione fidemiussor eo nomine datus sit.

Id. §. Si usque Stichum mulier debet in dotem obligatus sit, et antequam solveret debitori Stichus decessit, cum neque per debitorem stetisset quo minus solveret neque maritus moram in agendo fecisset. Et si maritus fecit in exigendo sitam, et apud maritum mortuus Stichus fuit, actionem dotis maritus non tenebit. Quid esse debet ubi ipsa in diem ... fiunt sicut ubi sicut uxor. Quod dicimus necessarias impensas ipso iure dotem minuere non eo pertinet ut si fundus in dotem sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed nisi impensa reddatur aut pars fundi aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit, quanti est fundus, desinere eum dotalem esse consentendum dicebat, nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulit. Et si patiatur et fundus in dote sit, et necessarie impense in fundum facte, necnon aut dote pecunia numerata. Quid si mulier impensis marito

+ hoc nomine hic erat mihi solutum marito ut et dicit et non dicitur dari dote. sed dote ad fundum spectat quam ea dote dat.

a — Et ita ad quid eum promitti potest de dupla. ut. s. de evict. sed. si.
b — Et velut cum dos. ad actum. non erat consuetudo de dupla promitti.
+ volens donare conventio accepit debitore hoc et eo quin non possit solvere non.
c — Et ut. s. e. l. quoque.
d — Et sic videri.
e — Et ipsa marito obligat potest. non. ut. s. e. l. inde ab eo. l. de fundo. de. si fundo.
f — Et .l. de bis. in. si et. ita. so.
Et solvendo. sed sequendo ceperit. debitore est non promissio.
g — Et ubi marito ulterius cum pro exigere qui tunc creditum ei ut ora. ac.
h — Et de voluntate mulieris cum mulieris uerisimile. sed. si. sed constante. l. si. a. tantum. ut. si mulier. et. s. de e.
i — Et ab eo qui marito dote prosit. si. ad non valet. ut. s. ne fiat. s. ma. l. de d.
k — Et sive in ut. s. de mora. dicitur. si. non est dote. sed tantum. si ipsa fuit exigenda. so.
l — Et ut. l. si. fu. hui. l. si maritus. l. si filia. et. s. de. ac. tua. s. at aut sic illa. hoc. d. l. s. de ma. sicut dote. s. sui aut revocando.
m — Et ut. t. l. et si sicut l. s. de eo. ut. l. de re. l. s. qui et. s. de eum. ut. s. s. ut. non. s. ob hoc sed. ds. de eviction. l. ipso. et sic enuncia. hinc sed. ac. s. ple.
n — Et ipse est alienus fundi. non se ut. diminuit. ut. s. t. de re. l. s. vel. h. ut. l. s. cogi. s. sicut. et ut. sicut venit. cogit ad solutione. ut. s. de dote. t. de libro. si non e. s. ut.
o — Et tamen pignus. potest esse de. redditum accepit. ita quod eum si prodat in ante qui est fundus si ut nunc. de ide. eis. s. loca.

p — Et hic differt opinione. l. e. s. constanti. s. non ad. a. l. et s. fiat si pilii non est ista sequit. ac.
q — Et quod sol. agere in dote dat. e.
+ ad eo statuit et sim non habuit aut donacionem quod de dote pre dicitur ut nisi spectat et ex primo loco. de. s. quod si ...
+ quia non potuit statuere tempore permissionis erat nihil sed hoc quod statuere non dicitur futurum nihil. ut est donat non iurque. s. sponso ut ...

a ¶ scilicet primo ut non intelligatur non data. sed ne videtur civiliter videatur. az.
b ¶ utrum autem ab (?) fundi.
c ¶ si dicas statim de esse dotem, quia necessariam impensas [illegible] fundo
d ¶ impensa nulla est iniquitas ut in [illegible] l. q. dicit.

a ¶ scilicet [illegible] az.
¶ non ratio eius persona. audiatur ad solutionem tamen ut [illegible]
b ¶ scilicet delegatus. ac.
c ¶ unde non ad heredem transit ut [illegible] cum filius sed [illegible]

solvitur. utrum autem ad eos an in integrum dota videbitur, an vero manifestior iniquitas in fundo est. si servus sinat, nam et si mutet dotalis esse potest alienari. rursus quomodo fieri dotalis data pecunia in dote esse videbitur? et magis est ut agere in causa dotis debeat, sed interim alienatio fundi mutetur.

Iulianus. Nuptura filio familias sic ei dotem ita promisit: quod filius tuus mihi debet, id doti tibi erit. puto in universam filii obligationem promissionem contineri. nam si quod filium dare oportet significatum est, tota pecunia in qua filius obligatus est, ex promissione dotis continebitur. si autem ita pater de peculio vel de in rem verso praestare oportet, extimari debebit quantum eo tempore quo promittitur, ut ea summa dotis esse videatur. in quantum patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit, quod si filio eunte apparuit de eius mulierem obligare sensit post nuptias, ad id debitum spectari verisimile est, non autem certissime id enim appareretur.

Celsus. Si sponsalibus nondum factis titulo dotem sine nomine promisisti, cum eam uxorem duci nollet, tunc super ea nupserit, dotem debebis, nisi aliae nuptiae mediae intervenissent.

Si mulier ancillam Pamphilam Titio stipulanti ita dotem dare cum nuptura esset, quod si sibi debetur, doti reddere promisit, et si non erit in Pamphila, ipsa tamen Pamphila in dotem erit, et mulieris periculo erit: at quod ex ea peperit, reddi mulieri debebit. quid si in fuga cum portione [illegible] marito non reddetur, nisi forte referat huic rem quae tenebat, vir quo tempore dos constituebatur. nam ita potuit videri res ipsa ad eum pervenisse, animo habuit. nam si non hunc magis est ut ultimo obligationis potius quam res ipsa ad eum iam pervenisse videatur, itaque periculum eius non debetur.

Marcellus. Si mulier ita dotem promisit: x. aut Titio doti erunt, procuradia potest uxor, aut ipsa? et dotem uxor tenetur quamdiu modo de Titio [illegible] nec minus causa promissum utroque nomine [illegible] [illegible]

promittere, et si non ita solet aliquando maritus dotis nomine mulierem non obligatam [illegible] his et casibus [illegible] non est existimandum illam ita promisisse, cum ut de tuis nuptiis agitaret.

Ex causa hereditatis uxor si mulier dotem hereditatis restituere iussu eius quod debetur dotis promisit marito, neutrum non sit obligatus, nam mulier in ius tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones, quas habet, quibus est obstrictus, quas transferre animum quam haberet fidei commissi, non potest aliquis dicere inter eam agi posse ut fidei commissi praeter existimationem. hunc ego consentire non plurimum, nam obligatam mulierem debitorem ita quidem est, si nec impetu quaeritur vir potest. sed ne maritus tantum mulierem esse videatur dicendum est ipsum mulierem ex Trebelliano restituendam esse parte hereditatis quae relicta est, ut et si ius marito pro dote persolvat quod ex causa fidei commissi, et honesta ei pertineret de legatione pro prima subtilitate, et eius necessitatem minime.

Eius nomine quem invicem ut x. in dotem dedisti eo causam debitis condicionem quod habere potuisses simul in eius libere nomine dedisses, nec nuptiae secutae essent, sin autem ut ita dedisti ut quamquam secutis nuptiis dos esset, si simul mulier donatur dedisti, dominus placet, quamdiu modo sicut quaesitum esset sibi mulieri ipse donante non fuisset.

Celsus. Quaero quaestio prorsus dotem promittere ad ultimum mulieri curatorem constitui ad modum debeat, ex moribus ex facultatibus et dignitate mulieris maritique statuendum est quo usque id permittatur.

Neratius. Si ut generalis curator sine dotis causa ei constitutus sit, an ipsum dotem promissum sit, et quod facultates mulieris valet, ipso iure promissio non valet, quia lege rescinditur. [illegible] vero mutatio colo. in. fili. quaerere. diu tamen est utrum tota obligatio an quae amplius promissum est, quam promitti oportuit infirmetur. verum est dicere, itaque superfluum est tantum infirmari. ¶ Si ille autem curator res de

¶ scilicet quod [illegible] iure [illegible] non valet ipso iure quia [illegible] alii dicunt quod [illegible] valet ipso iure. quia principaliter generalis curator fuit. et cum dotasse videatur. si non poena sive [illegible] ei ad ut melius [illegible] ipsa mulieri promittitur. dicendo de solido soluendo si ad meliorem fortunam pervenerit curatorem dat exceptionem de solido. ut [illegible] de admin. et [illegible] curatores. sed per. ut [illegible] dixi. ac.
p. ¶ non mutat valet per [illegible] valet. ut [illegible] de usura [illegible]
[illegible]

b— Item non uidetur qui sic ut ... usufructum ... aliud
... concedere uel donare ... fructuarium ... iste
reddere ut in necessitatibus ... liber existit ... ut

tis nomine tradita fuerit non continuo uidentur ea uel res
propriae eius in dotem dari. dubitari autem potest
an ex uerbo quae sibi praestiterit nuptias non
possit conveniri pecuniam in dotem dari, id est pecunia
sic expediat. at quae posuit res in dotem
dare pleraque alienam et in dotem conuenit. sunt
expediatur quae significaret res in dotem maritum
accipere maluisse me apud quem non est. Si
autem non aliter contraheret matrimonium nisi pati
tur ... in dotem datis. tunc officium
est curatoris apud eundem ... iudicem
qui ... ut tamen ei cum ... iudicauit
... permittat ... celebrata
dote constituere.

Mod. Titia cum esset minor xxv annis quartam
partem hereditatis matris suae ... cum fratribus
permutauit et accepit pro parte fundum qui eorum
communis fuerat. Haec fundum cum aliis rebus dotis
dedit. quaero si in integrum restituatur et partem suam acci
piet quartam, et reddat fundum, quod debeat mari
tus facere an conuentus esse debeat. aliis rebus
in dotem datis. Et quaero si haec decesserit et ei
heredes minimi restitutionem ex persona eius petierit
et ipsi petant quartam partem illius fundi, an maritus
cogatur restituere fundum, et nepte in praeteritum
esse uicti dotis certis rebus. Modestinus respondit si permu
tatio marito dos auferenda sit, si munera extrin
matrimonio ... mulier uel heredes eius depra
... interpretari quo ... dotem datum

Id. Si stipulo de dote reddenda leg.
ab extraneo interposita, facto diuortio statim com
mittitur, nec redintegrato matrimonio ex stipulatu
actio quaesita intercidit. ... ei ... stipulatori
pulatore dos constituenda est, nec sequenti ma
trimonio mulier indotata sit, si modo eadem non
ab ipso praestatur quam ... promiserit stipu
latus sit ... tunc ... consensus eius non est necessarium.

Lab. Post diuortium mu
lieris si dotem maritus uiae eam ... cum alio
nupsisset, pecunia postea ad uirum rediit, tacite do
ei redintegratur.

Pomp. Si legato aut hereditate aliquid fuerit do
tali obuenerit, quod testator noluit ad ma
ritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est.

a— Item non usus. ... arboribus ... usufructus

mulieri.
Id. Si usus fructus fundi cuius proprietatem
mulier non habebat dotis nomine marito proprie
tatis detur, difficultas erit post diuortium
non cautum esset de usu fructu mulieris. quia dixisti
usum fructum a fructuario cedi non posse nisi domino
proprietatis cedatur, id est ei qui proprietatem non habet
nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis re
uersurum usum fructum. Quibus remedium ... rectius
putauerit introduceret ut uel locet hunc usu
fructum mulieri maritus uel uendat nummo
uno ut ipsum quod ius remaneat penes mar
itum perceptio uero fructuum ad mulierem
pertineat.

Paul. A ... ancilla quae nupsit dotisque nomine
pecuniam uiro tradidit, siue sciret se ancillam
esse siue ignoraret, non potest eam pecuniam ui
ri facere, eaque nihilo minus manet eius cuius
fuerat, antequam eo nomine uiro traderetur, nisi
forte usucapta est. nec postea quam apud eundem
uirum libera facta est, eas res ... mutare
potuit. itaque nec facto quidem diuortio aut
dotis iure aut per condictionem repetere potest, sed
cuius pecunia est recte uindicat. quod si uir
eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia
existimauit mulierem liberam esse, propius
est ut existimem eum lucrifecisse, utique si
antequam matrimonium esse inciperet usucepit. in eadem
opinione sum si quas ex ea pecunia comparauit ...
quam eas res fieret, ita ut nec possideret eas nec
dolo fecit quominus eas possideret.

Paul. Dotis promissio non ideo minus ualebit, quod
ignorante initio patre fieret nuptiae,
si postea consenserit, cum omnis dotis promissio futu
ri matrimonii tacitam condicionem accipiat. Nam et si
minor annis xii ut maior ducta sit, tunc
primum petetur, cum maior annis apud eundem esse
coeperit. Quod enim uulgatum est dotis promissi
onem in primis duntaxat nuptiis destinatam
nec durare obligationem, si post alias nuptias in
matrimonium ... dotem promisit ... uel aliae
...cum intercesserunt aliae nuptiae.

Id. Cum post diuortium uiro sciente in
...mulier ... ... quam in dotem primi

23

a ¶ Iure sacerdote et patientie.
b ¶ ut s. de pact. l. pacta ac.
c ¶ Cum eam non debuit. si ipsa se defraudaba(n)t suam exhibebat. a(n) dic(i)t se ... si mul. marito eo. et aq. stipulat(ur) g. stipio ... sup(ra) ... ut s. e. si mul. az. [illegible] valet ...
d ¶ Uxor mea ... promissi cum in statu repetendo. ea. to ...

sit lege ipsa futurum convenisse tacite videtur. nec ideo quae promissa sunt petantur. et super ea accepit pacti exceptione mulierem repelli. ¶ Cum mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris temporis futuri in dotem promittendi demonstraverit. easque dotis petitiones esse quae die post nuptias cesserit voluisse. ¶ Usuras in stipulatum cautione post divortium deductas ex die soluti matrimonii non esse praestandas placuit. quanvis serius exactio locum sumpserit. eaque medii temporis deberentur. ¶ Cum in dotem ab extraneo ... deducta nullius mei media ex dotis usui sumptibus filiae dedit (?) ... uxoris promissas usuras reddere vir compelli non potest. ¶ Generi a socero arbitratu soceri dotem certo die dari non demonstrata re vel quantitate stipulatus fuerat. arbitrio quoque detracto stipulationem quasi valere placuit. nec inde simile quod fundo non demonstrato nullum esse legatum vel stipulationem fundi constaret. cum inter modum constituendae dotis et corporis ignoti differentia magna sit. dotis etenim quantitas pro modo facultatium et dignitate natalium recte perpetuo constitui potest. ¶ Nuptiis ex voluntate patris puellae cum filio tutoris initis. datam dotem pro modo facultatium et dignitate natalium recte perpetuo constitui potest. ¶ Quantitatem dotis plus faciunt promissam qui egerit in agitando retinebit. ¶ Cum res in dotem extimatas soluto matrimonio reddi placuit summa declaratur. non venditio contrahitur. ideoque rebus evictis mulier transacta eas detinet nullam esse actionem in ... genero tenetur. ¶ In dotem rebus extimatis et traditis quas eas mulier consumpsit. non dominium fieri videtur. ¶ Pretio dotalium ancillarum dotis esse periculo conventum. idque iusta potestate convenit ut in uxorem et sic pro dote sit.

Paul. ¶ In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

Id. ¶ Cum dotem mulieris nomine extraneus promisit mulieris periculum esse si fugiat nomine sequentis usuras exegerit periculum eius futurum respondetur.

Id. ¶ Mulier in insulam deportata in dotem dedit quam maritus cum eam ... habebat ... fecit ... exigatur. Paul. sed eam quoque quae tota exceptione missa est dotis ... mulieris continuit a creditoribus eius convenire non posse si non plus est in emptione sicut dotis. quae super reductio vere aliena.

Paul. ¶ In rebus dotalibus et praestare maritum tam dolum quam culpam praestare debet.

Paul. ¶ Si mulier de suo dotem dedit et maritum ad hoc compulit quod stipulatus fuerit potuisse eam postea invitam dotalem mutare.

Id. ¶ Mutus surdus caecus dotis nomine obligatur. quia et nuptias contrahere possunt. ¶ Convenire vinculo se obligetur usurarum ob eius causas dotes reddi potest. ut se qualiat aut fundum in dotem venerat aut in exilium vel in insulam relegato patre praestare alimonias aut egentem virum fratrem sororemve sustineret.

Nec. ¶ Si sponsa dotem dedit. nec nupserit vel minor xii annorum ut uxor habetur. exceptio dotis conditio scilicet aluerit vice privilegium quod inter priores actiones inter tributum placuit.

Tryph. ¶ Quamvis in bonis mariti dos sit mulieris tamen est. et merito placuit ut si in dotem fundum inestimatum dedit cuius nomine duplae stipulatione cautum habuit. isque marito evictus sit statim ex stipulatione agere posse. porro cuius interest non esse evictum quod matrimonii fuit. quodque ipsi evictus est patiente ... eius. ideoque eum in dotem tenere desiit huius constante matrimonio quis apud maritum dominium eius in ... potestate esse cretum. ...

Id. ¶ Si pater mulieris mortis suae causa dotem promisit valet promissio. nam et si in id tempus quo moreretur promisisset obligaretur. sed si convaluerit ad eandem remittit obligationem praestationi. atque si stipulanti quid alius promisit. aut dotem aliam nomine. namque corpus vel patrimonii translatae. vero obligationis constituit mortis causa facta est. non vero dicendum est in persona mulieris simul et mortis suae causa dotem promisit. quia non minus honoribus

b ¶ ut s. de donat. l. q. ... ad l. iul. ... succession. q. delinquis. dimittat. habet mulier non ... ut in eo ... vult ...
c ¶ quod ... intelligunt quae sunt de ducto. erit alieno ... ut ... de collat. l. ... debitoris q. li. l. si. §. ubi autem. ac.

d ¶ Cum mortis filius et alius.
¶ Cum non filie. Jo.
o ¶ Est contra. az.

z ¶ Si non possit promissio ... hodie cum ... ut c. de dote ... [illegible]
a ¶ Et in ... ut s. l. ... az.
r ¶ ... ut ... ma. l. ... az.
[illegible]

264

[illegible]

a— ¶ .i. fine posset. io. ar. i. de statu. h. l. la —— boo. —— ac.
b— ¶ ut. s. e. l. uls. f. dic. ut ibi. te h. ar. s. de usuf. l. v. ac.
c— ¶ imo q. ut. s. e. cu pos. g. uli. ibi ipa se ale —— bat.
d— ¶ usus fictio. duo actus.

a— ¶ .i. ubi marit. no amisit. usu —— ff. —— ac.
b— ¶ .i. ubi marit. amisit. tap uliez fundi dni no tenia lerat.
c— ¶ ut maritu tux —— ozem —— ac.

fruat ad mulie. e.

¶ S i mulier dotis nomine fundum suo qui ususfructus (?) celebrat. nuptiarum tempore promiserit, qui s celebrat post constitutas nuptias. secundum tempus ususfructus non esse totales. quod obligatio tota tolletur. pure ac dissolutum mulieri debitum morte aut a ditum esset.

¶ C um ususfructu marito hinc mulier usufructu, et dotis cum marito dederit quinis (?) autem ususfructus dissesserit. maritus tantum usufructu non habet. sed suo fundo quidem utitur. constituatur post dotem plenam ... consequeretur ... separata a usufructu. nec est quod non videtur maritus amittat. divortio autem facto constituit eius et meo fundo usufructu mulieri. Et si minimo tempore accesserit uxor. nunc emolumentum vel dotem habere videtur. maritus quia si uxorem tamen non duxisset, fluctuare morte fini usus fructus. ad proprietatem rediret. ideo quod nec unum genere mulieris completa sit sive nomine. quin fundo genera usufructu. habent dotis constitutione gratia eam dedit. et minimo mortua fuerit. habent ex sua persona ususfructus pertinet. ¶ Quod si mulier in suo fundo marito usufructu. dotis causa constituerit. nunc ex mariti persona usufructu. ... quod videtur ipsi ... hac actione videamus. an nunc dotata sit mulier. et si quidem dominium apud mulierem est fundi. ad quem reversus est usufructus. nunc in dote est. quod actione dotis consequitur. alioquin cui non videtur amissus ususfructus. imputari non potest. ex quo ipsi mariti petit. ... Quod si ab eo marito uxor proprietatem sine ullo mulieris emolumento plenam ... adhuc dotata est. quod dotis actione tantum consequeret maritus quantum licuit. ususfructus. vel amisit. cum non videtur. nam superius si ... usufructu. et adversus dominium mulieris accedere restitutio. quod tamen potius ad proprietatem transiret. tamen per eo ut usufructus suum in eo modo mulieris ad proprietatem reverteretur. ¶ Si autem ususfructus maritus non amiserit. mor

te mulieris non finitur ususfructus. apud maritum. ¶ Divortio autem facto providamus et in hac et in superiore specie. utrum cautio ei anni duratione fructus quo pro tanto esset. aut restitutio valeret. ut ipsum mulieri fundo usufructus. addatur. et ad proprietatem consolvetur. Et si fundus sit sui dominii, in eo ipsimus. competit dotis actio ut dimittat a se maritus ususfructus. nam ut excepto actione adhuc ut usufructu praeter mulier tenetur. aut prius consequi speret. aut eum magis gratiam praestare quanteremque ... apud mulierem ususfructus a se translatum nec est civile est. ¶ Ceterum uxor usufructu dotis nomine dederit manente matrimonio eo fundo vendidit. consumitur divortio facto quod dotis iudicio recipere debeat dicere ferre. quod fundo venisset. nam sine ad proprietatis estimatio factum fuisset. mulier dotis iudicio prius usufructus recipere debet. Quod si quis et fuerit autem vere et testamentum mortuus fuisset heredes eius vel ... pratumos nam significabat aliis ex proprietatis ex auctoritate. et non unum nunc mulieri praestaret. f. usufructus reversum ad proprietatem. tamen si fundo dotis venisset. quam debet venire non dotatio usufructu intelligi mulierem dotem manente matrimonio recepisse. ¶ Si fundus dotis nomine datus erit, et secutus est communi dividundo. adiudicatus fundus socio fuerit in dote erit quantum ... quod datus marito cum pecunia fuit. aut si commissa quantitate ... sive adiudicatus fundus fuit prius partio quod distracta est. sed ut non voluntate corporis ... nec divortio secuto praesenti die quod ipsum est restituitur. sed statuto tempore solui debeat. quod si fundus marito fuit adiudicatus, pars utique certa in dote totalis manebit. divortio autem facto sequitur restitutionem partis quae ad maritum pervenit. alia portione. f. ut tamen recipiat pretii nomine a muliere. quam accepit ex condemnatione socio. nec audiri debebit alter ut eam quantitatem recusans. aut mulier

—n ¶ h. notate q. no possit aliquem obice culpa cui ex culpa auctum sensit. et si ita simplex dicat appellinue ... usucape ... perdit ... si ea h. quia culpa obiicere bar agebat. non possidebat. Et agens ... culpa obiciendo perdebat ... q. hebat ... vn initio repelli. q. suo possit obicere. q. culpa ex q. ipse ... q. ipa ...
—o ¶ vt. s. e. si exen. f.
—p ¶ dato ulti appetano. ac.
—q ¶ collato ... ult ... fictia ... faciat. usuf.
—r ¶ ostendit. a. si morte ipi marito ... no videtur ... ut. s. o. l. g. si ult.

cu di. l. ad ostium. et ... no. alienatio ... fundo. do. ad ... necessaria. v. l. de fundo. do. l. i. ac. C. de ... l. f. ... l. ... ma. l. p. dulal ... ce
cepas. l— ¶ in pai ... q. ... e. i. pai. pac. ... io.
o— ¶ ... io. n— ¶ ... ut. s. ... ac. ... o— ¶ ... ac.
p— ¶ ... io.
q— ¶ ... ac. ... ac. ...

a ¶ ut . ff . de solu . ex cept . ex pure . ꝯ . pl.
b ¶ annis.

c ¶ exacta stipulatione . sed ad instit heredes . ac.
d ¶ pat aliud . e . si noie filii dedit . et ei dedit . tale e ac . si ipse filius dedisset . unde ad ipsum reuert . ut . ff . de coll . bo . l . dotem . q . e . ꝯ . ac.
¶ q ad e . ꝯ abe digni tas . ut . ff . de . v . ob . l . ne pos . Jo.

ni si accepisti . aliam quam pro parte aut uir non fuit uel constante matrimonio non solum pars dotalis que data fuit in dotem . sed et alia pars uel annis . Iure de parte uno tantum agitur . et ego dixi maxime uero uiam solam dotalem esse.

Si marito dotis noie stipulanti promiserit pro eo quod est erat exceptione tutus erit . nec solutam agetur esse solutum . et sibi iterum adu sus mulierem aut patrem ut eam delegauit ob id quod in debitum marito promisit aut solutum.

Labeo. Auius nepotis noie ex filio nati genero dotem dedit et mortuus negat filium dotem a patre reciti . et ego quidem uino conuentio quod non possit mutari alterius prestatione. quamuis ex his facti. Pater filie noie . c . dotem promisit cum contractum esset . uerius sciens filium debere dixisse cum premissum turpitudine infamia damnosissima esse.

Labeo. Si id quod uiro mulieris dotem sponso promiserit non posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere . neque eo noie pecunia debitore minus obligatum futurum . ait labeo falsum esse . quia ea expromissio impediendi esset debitoris obligationem in eadem.

Paulus. Pater filie noie nummos alienos quos mutuos acceperit . aut in creditum accepit in dotem dedit consumptis his eos proprietatis efficitur.

Paulus. Cum maior uir sui iuris quod pecuniam sibi deberet in dotem filie conuertere uellet et ita fecisse dicatur puto anno aduentitiam esse u suam eam dotem suo auunculus nece dedit. Si filio . in debitoris uxoris eius dedit pro eo uxoris noie dedit ipsum ab uxore uiuentem esse.

Labeo. Si debitor mulieris sponso dotem promisit non posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere . quia ea expromissio impediendi esse . debitoris obligationem in eadem.

Labeo. Si in dote promissa agetur non oportet in quantitatem posse . quantum eius quisque promisit . Paulus immo quod ad exceptionem attinet . semper hic uere est . certum sumendum esse

a ¶ ab eo . qui promisit dotem.
b ¶ a . extra tribuitur . h beneficium . ut si extra dotis agatur . ex ea dotis eum

affinitate dotem promissam generi a socero petitur . utique in quantum potest facere sacer . et eius natae. Si contempto matrimonio petitur . exceptio ei tribuendo puto . Quod si haec futura spe dotis inierit generi et ascendere se patre dotem non posse indigens ut generio insidiaretur.

Scaevola. Fundus sine noie patris in dotem dedit . heredi filie exactis clausulis uir quesitus patris uniuersi fundi que re sine dotem dictum fuisset . quoniam fructuosus sit et alios heredes uenientes in reliquum retine. mariti consensit . sinulla in ea re captiosa sit futura . quamquam post dotis quod uiuere fundo est mulieri manente matrimonio recte soluatur . et sic propterea soluatur . recte solutum . De pactis dotalibus.

Labeo. Pacisci post nuptias etiam si nihil ante conuenerit licet. Contra pacisci ne de reddenda dote fuit nisi quod fieri oportet . quo pacto dotem quibus repeti potest . ne eis quos inscribunt apud ea uiam agnoscere pactum non possit.

Iulianus. Si conuenerit ut si quando non dissolu tum sit matrimonio liberis interuenientibus dos apud uirum remaneret . Papinianus . morte mariti in matrimonio finito neque conuenisse ubi dotem remanere . et si conuenisse non esse fraudi pactum contra dotem cum mortalitas mariti in ea fuerit.

Paulus. Pacta conuenta quae in tempus collatam sit . non solent conuentio locum habere.

Ulpianus. Si conuenerit ut fructus in dotem conuertantur an ualeat conuentio . marcellus ait . conuentionem non ualere . propterea quod in dotem mulierem hic puto fieri sed ita distinguendum ut si quidem in dotem dedit fundum mulier . ita ut fructus maritus redderet non esse ratum pactum recep te et sumptus . hic pacto in dotem dedit quo si conuenisset de fructibus reddendis . hic e ut in dotem deberet fructus quos percepisset et fundum usumfructum . Si maritus traditum est non ut fructus ius fundi fieret dotale . sed ut fructus perciperet dotis futuros agendum esse dotem actione fructus reddere . Sed et si in dotem fructus fructus ex eo usumfructum quaerere fructus collectis

i . ex extimatione . eius hac enim modo ius usuras est ualet pactum ac . cum supra sibi conditione . ut si quid mariti . io . q . pacti tempore posuit de fructibus reddendis . mulieri dotem . e . conueniat . pacti . ualeat . alioquin ꝯ.
k ¶ ut . ff . de uir . donat . l . dotis.
a ¶ i . extimationem . cod . ac.

quia dotem non dat . sed beneficium h si q conueniat dolose . uitatum e . Jo . de pte extra tribuitur . e et e eo promittendi dotem non prestat.
c ¶ ut . ff . de anni . l . cum post . ꝯ . i.
d ¶ marito et in solid in dotem dari marito . in socio dicit si ubi dotem conuenit . ut in solid contra puta . ut . ff . so . ma . l . et . ii . si constante . et . ff . de re . iudi . hinc.
e ¶ i . pacti . ac.
f ¶ i . q . ac.
g ¶ i . promissione . ac.
h ¶ mariti . n . ei facit . h . ad contrahendi . ac.
i ¶ hic ei fundus erat q est pro dotis . et talia erat in dote ac.
k ¶ et ei non e proprietaria . quia sequitur ut . ff . e . primo . contra marito . ut de extore rei extra aliene dicit . ut . C . de sacrs . s . ac . ec . hac uir iure . de ei . i . ꝯ . oibus.
l ¶ et hic non fundus dotale alienari h cum et e utile . tamen magis uir promittendo . ut . ff . e . l . iura stante ac.
m ¶ et si dote de quo dari e sit quedam pacta . quod ualet . quedam quod non . io post oibus dic ac.
n ¶ puta reddenda dote de et pa . prestanda . de filibus dum cum dantis . an non fiat . ut . l . l . cum marit . i . ff . et l . uxor . i . ff . ac.
o ¶ ut oibus plus mortis . ac.
¶ puta cum pater pacti e filii reddi pignoribus acceptis . quia obligatio filie non quiescit . et ut pater ex filia . ita filie pro re . sine recepte nisi pater hoc ex istat . ut . ff . e . l . cum dos . ac . Jo.
p ¶ non noceat.
q ¶ ut . ff . so . ma . l . si cum dote.
r ¶ si in quo uenit ad ualet ciui litate publice . ut . ff . so . ma . l . i . ꝯ . de uir . do . l . ii.
s ¶ aut inter maritum . uiuo decedit . sui interueniat . liberis sui non . petit mariti ex pacto lucri dotem . si uiuo uir decedat . siue interueniat siue non uiuus fuat . Sed si duorum tenerit . liberis extantibus . ualeat . io . ut probatur . ff . de dote . p . l . i . ipsi . ac.
t ¶ ut si alter moriatur.
u ¶ et si inter hoibus fuat dos nulla e . ut . ff . e . i . si pac . ꝯ . i . e . libros . ꝯ . paul . ff.
x ¶ hic distinctio talis e . quia aut fundus pro usuf . e dotalis . et conuenit ut fructus redderet . et non ualet pactum . aut in fundus aut in usuf . e dotalis . Si pacta e inter manerium fructus perciperet ita ut eos redderet

¶ sine uoluntate mariti . i . sponsi . alioquin . ꝯ . e . ut . ff . e . l . debitor . et . l . non enim.
¶ ut . ff . e . si debitor . et . C . de ex . da . l . quamuis . ac.
¶ alio debitore . accep . ut . Jo.
¶ recognouit quod dotem . consumptis . ut . h . sed usucapio . ut . ff . e . pro suis.
¶ fac . ff . e . l . u . ꝯ . f . et . ff . de acq . pos . l . i . ꝯ . h . quod de . et . ꝯ . per procuratorem . ac.
et fuit . i . libro . i . n . i . siue

¶ ff . e . prie . l . si debitor.

¶ nisi aliud conuenit . ut extraneus . quod de nece inquiunt facere potest . ut . C . de pact . si quis . reddi . Jo.

q bonis consulet. alii vero bona consulit. tale in bono consilio

a — § re. ipso expedit ut consilium fuisse bona. vel. eaute. premeditatum. sic ex potestate v. de iure do. sires. et quae decurionibus. l. generaliter. et vindicasse q animi mei fisse pudet. et pena iudi. cum. cum h qso. consule nulla bona.

b — § interrogante et dicto esse valere. ut. i. de dona. inter vir. et uxorem. l. siquis pro uxore. §. si uxor. ar. l.

h — c § constante matrimonio. sed post. vel. i. e. l. ob res. et s. de pactis. si mulier. § pactus. hodie autem de modicis non agitur. ut. i. de impensis. l. ordo.

d — § s. de rebus impensis non recedis. ar.

e — § s. inspecta aspectibus rebus totis constat ut s. e. l. si ius. qui. ar.

f — § al' in commodato. ut s. commodatum. sic cum. §. quamvis in dotem. et locato. ut s. ad. l. aq. si fuerit fuit. §. si calice.

g — § dicta extimata. ar.

h — § vel inestimata; estimata quidem quod valet sed quod non quidam casu. q non valet. ex persona. ut h. et s. de pact. si mulier. §. illud. ac.

i — § id est tanta est. et sic tam plenius pro et ideo. sic et quam plenus pro. furto. ut. i. de q. et d. l. q bis diebus. §. quidam.

k — § i. stipulatio. non solum pactum. non minuitur actione perfecte dotis. cum simplici. in pacto non valeto non fiat. ut. s. de iure. do. cum. l. aliud.

l — § immo non omne pactum sic est ad vita publice utilitati. ut s. e. l. quamvis.

m — § ut. i. e. l. ob res. §. i. non sic. post ut subicit. et ut s. de do. l. q sibi modo. l. profecto. et s. de iure. do. l. tum a socero. i. soluto ma. non solum et l. q cuius. et s. e. l. i. §. pacta. et de iure. do. et post impetrat.

n — § filia mortua. vel ea viva cum recognovit autem. §. vivente pre. l. eius etiam interest vivente ut s. de nup. si ut proprie et i. so. ma. si cum dotem. §. eo cpi.

o — § sui vero constituta per mortem l. in ad optione.

p — § hunc dat primum. ut. i. ar. de hered. et fal. §. mortem mariti. ipse est quam non noce filie ei consentiat. ut. i. e. sed aliud. h tamen pater non ex sua. sed nomine filie puto agere posse. ut in tutore. ut. s. de leg. quali. l. fi. et ibi. l. i. et alibi. post. est et sine altero iniustum alii primum ut. i. so. ma. l. ij. §. i. vel si certo die patri. convenit. quia d. cum cepit esse patri. vel si ut i. nitio convenit. de non petenda dote et post convenit. de petenda. solus iure agere. ar.

q — § dicto iure Jo. ut. s. de pact. si t. §. i. si pact. sed cum non cum nepotibus. q casu annis. utile acc. ut. i. so. ma. gar. et s. de pact. q. i pact. sed ibi non erant in potestate. et ex filia. h sic. et si. i. de v. o. sed cui. §. fi. sed ibi. s. sed §. i. d. v. o. si ubi ut h. ergo stipulat. d — pat filius h non. vel ibi. cum e. hic est pro se in debat. paciscere.

r — § veluti si paciscatur de persona. ut. i. e. si vivat. aliud si paciscatur de dote non repetenda. nam nec potest nomine nisi soluto matrimonio. paciscatur ut i. e. si pat. et l. de cavillatione et s. e. l. secunda. a so.

a — § i. calibus filius. et est rata pacto. vel. s. de sua pallis. l. fi. eta pen. a

b — § non solum anno. ar.

c — § sic filio pro parte. q. ut filio volebat quare. vel. i. de v. o. l. si curatore. §. si ita. et j. e. l. pact. et j. so. matrimonio. l. gaius. ac.

d — § i. reciperet cum sibi esset soluta.

e — § ut ob h non valere ac. Jo.

k — § i. quo casu. acsi diceat de quibus diceret de ... non. ut s. de pac. et avus. ac.

g — § i. marite. non petat. apud e. ac.

h — § ex mandatis. ut s. t. px. ij. l. i. ambiguis.

i — § ipso pacto. et sic non q ubi per geminatio solum non augetur. et sic e. ar. §. s. de usu. l. stipulatio. ac.

k — § i. adulta. vel. §. ia. Jo.

l — § propter verba. ne a se invito dos petatur. Jo.

m — § s. ut h hic. ut. i. e. l. ob res. §. fi. ac.

n — § s. si pactum esset sane. ut nomine liberorum retineret. ... gaudet. ut. i. so. mat. l. si (in) dotali. ac.

o — § i. marite. non peteret. ab ...

in dotem redactis pupilli praefuit, exigendo vice arbitrorum mitem, qua contemplatione adsistitur dotata ut si ob hoc etiam maiorem dotem mulier dedit, quam facturus voluerit esse donationem, contemplatione tamen marito ea pactiona quae exuerimus recte tamen cuiusque possit dici conventione valere. Nec enim interest esse dos. Finge convenisse ut ... animae esse dos apud eum quae non acceperit in dotem. nec enim convenisse plus accepisse vivi bono consilio tamen tenere dotem constitutam esse, quod diceremus si tale pactum inierit ut maritus fructus in dotem converteret, et mulier se suosque aleret, tueretur, et universa onera sua expediret. Quod non dicitur conventionem valere.

Paul. Convenire non potest neve ulla quae pacta fuerant neve ob res donatas vel amotas ageretur, quia altero pacto ad furtum mulieres invitarentur, altero ius civile impugnaretur, et si convenerit ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non esse servandum, quia tales impensae dotem ipso iure minuunt.

Ulp. Marcellum non posse paciscivirum ut dotem solummodo in dotem praestet vir, vel ... quemadmodum pacisci possit ne sit periculo eius nomen debitoris qui dotem promisit. Nam ut sit periculo mulieris pacisci eum posse probat, et per contrarium ut dos quae periculo mulieris est sit periculo mariti.

Pomp. Cum inter eos filiae nomine dotem dantem patrem et generum convenit, cum utrique generi facere quamquam in matrimonio decesserit mulier ... certa persona mulieris ... dicere post filiam suam pro dote dotem certam pacisci velit utrique pro ... in pacis secundo necessaria est, quoniam adquiritur mulieri dos esset, quo casu si solus pater pacti esset, sine filia, sive solus pater agat sive adiuncta filiae persona eiusdem nomine, per ... pactum conventum, nec si sola egerit filia pacta fuerit, quo pacto melior condicio patris fieret, praeterit, pater quam per filiam pacisci potest, ... sine non potest. Similiter si paciscatur filia ut necat et ipsi quoque sine agenti noceret, nisi adiecta quoque filiae persona expiatur dicendum est cum paciscendo filiam patris condicionem ... conservare. Ceterum si ea mortua in matrimonio dos ad patrem reversura est:

Paul. Quotiens patre fuisse et ab ipso filio capto filius familias ducat uxorem filia quae filia familias nubit, necesse est pactio cum ipsis dirimatur donis nomine fiat.

Pomp. Si ita convenerat ut si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero, si mortuo socero, filio eius, filio quoque ei vel et uno heredi eius reddatur, legitima in stipulatione potest defendi utilem esse stipulationem.

Id. Avus pro nepte dotem constituit nepte sua si cepisset ne a se neve a filio dos repeteretur. a ... nepte quam a filio heredem ut dos peteretur exceptio conventionis filius tuendus erit. Ceterum si ... pacti in ... convenisse non ... obstat, quominus contra personam filius eius subiciatur possit quod non idem metus ... cavetur ... successio sit.

Ulp. Cum pater pollicetur dotem futuram et paciscatur ne a se invito petatur, neve constante matrimonio dos petatur, ita pactum in stipulatione diviniis constituitur quasi adiectum esset se vivo. Hoc est ita accipiendum esse contemplatione patris ne pietatis et consentire voluntatis ut ... fiere quaeque privatus conventionis aducta patris relata videatur, ne diversa sententia fructus dotis ab heredibus eius separet, quod quidem indignissimum est, ut ... inducat ut non habuisse dotem existimetur. Quod sive scripto hoc effectum est ut si genere vivo patre decesserit filia aut sine culpa sua divertit, omnimodo dos peti non possit, constante autem matrimonio mortuo patre peti possit.

Paul. Si pater dotem dederit et pactus sit ut mortua in matrimonio filia dos apud virum remaneret, puto pactum servandum et si liberi non intervenimant.

Ex pactis conventis quae ante nuptias vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent ut mulier dotem promissa se alat et donec sit nupta dos ab eo non petatur aut certa summa viro praestetur, alia alatur, et his similia. Alia ad ius pertinent, veluti quando ...

§ immo non est ut nocet. ut. i. so. ma. l. ij. §. si ubi. so. f. Jo. quosdam noceba quia ad personam filie non quantum ad patrem. alii quia ibi pacto fuit facta. nec per exceptionem alii non marito. vel quia ibi dicit. non est cavilla. iure est ipso iure. ante tum per exceptionem. cum dicit si filia paciscitur ad exceptionem marito pandam. ut paciscendo de non petenda dote. non nocet patri. sive cum filia. sive sola filia agunt. ut ibi. si ad actionem ut pro intento petenda. si ipsa vel pater petit dotem non noceret pater non adiecta agente filia. et ei exceptio cum necesse hoc defendere filia. ut i. rex. anno. l. iii. §. fi. et h. quia pater non ... cur ex persona filie ex illo contractu. ex quo ipse agit per filie persona et ei sui quod filia. sive sine filia agat pro filia. sed ut s. de compensat. sicut et in l. plus. expig. act. si pacto si pigno.

[illegible]

[illegible gloss] puta cum fructibus vel sine eis, que dicit ut ff. e. l. iiii. et ff. r. r. l. cotis. ac. ... hodie ... pacta ... [illegible] ut C. de rei ux. act. l. unica ... legem.

a — Quid credo et si ante nup. ut ar. s. e. libris. § paul. Item cum sic dic. ... quod fuit collatum in tempore ... nupt. ... ac.

petere quandoque dotem recepta. Tunc neque solutis nuptiis sed manente matrimonio ... constitui videatur. Certe si convenerit ne omnino dos petatur, non videtur data esse mulieri. Si mulier pacta sit ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur, et pena stipulationis sit, melius autem dici eius receptam esse oportere, ut exceptione pacti et acceptilatione pene omnino, ut si ex stipulatu agatur, denegandi exceptio. Si fundus extimatus in dotem datus pactus sit mulier, ut quanto plus venierit id in dote sit, melius autem id fuisse cum ex quanto venire possit, ut summa ex venditione ipsi reddatur. Si pacta sit mulier, ut sive plus sive minoris sit fundus extimatus venierit, pretium quanto res venierit in dote sit stari eo pacto oportet. Sed si culpa mariti minoris venierit id ipsum mulieri prestetur.

Iul. Item sive venierit extimatio prestari debebit.

Paul. De die reddende dotis hoc iuris est ut liceat pacisci quo die reddatur dummodo mulieris condicio deterior non fiat.

Gai. Item ut certiori die reddatur.

Paul. Ut autem longiori die solvatur dos convenire non potest. Immo magis quam ne omnino petatur.

Proculus. Atilicinus Paulo suo salutem. Cum inter virum et uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit, ut quibus diebus dos data esset, hisdem divortio facto redderetur, postea quam uxor nupta fuit, uxori viro dotem dedit, divortio facto quero utrum quibus diebus vir uxori dotem reddere a constituto legibus temporibus. Paul. Respondit. Quod ad diem reddende dotis attinet, pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse. Itaque si cautum est ut propiore tempore quam legibus constitutum est reddatur, stari eo debere, sin autem longiore, non valere id pactum conventum. Cui consequens est dicere si pacto convenit, ut quanto tempore post nuptias data fuit, tanto post divortium redderetur, si propiore quam in reddenda dote constitutum est data sit, pactum conventum valere, si longiore, non valere.

Iul. Licere marito manente matrimonio et, si pater mulieris consentiat ... cum uxore convenire, ut legitimo tempore dos reddatur post divortium tam iusta esse si sic convenerit ... ut in dotem ... pactum celebret.

Ulp. Avus neptis nomine quam ex filio habebat dotem promisit, et convenit inter avum et virum ut, si qua ... ita valet. Si ... filia ... et invita filia ... pactum conventum sit.

Paul. Omnes quidem dotis ut amotas vel impensas factas ... non pactio valebit vel post divortium. Si gener cum socero de sua dote damnum ... quod velit pacisci et ignorante muliere. Sicut stipulari potest, ... legem et reddere diem ... non cedit pacisci consentiente muliere debet. Si convenerit ne amplius ... aperte dos petatur, ipso iure non debebit, exceptione ... Sed si convenerit manente matrimonio ne a patre petatur, stari ... igitur et si non petierit maritus tunc ... culpe nomine ... et egi potuit, ... aut decoxerit mulier ... quam facultatem perdiderit.

Iul. Si mulier dotis causa promiserit et eius summe et pro ea pecunia mancipia in dotem dedit ... ut pericula ... ac si quod ex his natum esset, ... stari pacto convento oportebit, nam constat posse inter uxorem et virum convenire, ut dos que in pecunia numerata esset permutetur et transferatur in corpora cum mulieris consensu.

Id. Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat, inter eos convenerat, ut fructus eius fundi vir uxori nomine annuatim ... cum fundo ... matrimonio mulieris ... uxori suo ... condiciones ... diverterat et filia sua ... relinquebat ... divortium factum erat, vir deinde petebat a muliere mercedes quas maritus ... placuit exceptionem mulieri dari non debere ac si mulier et ... vir non convenisset, ut mercedes sibi annuatim nomine darentur, cum futurum sit ut quemadmodum dotibus ... et uxore ... ita quasi annuo nomine datur ... e

b — ut pauperis ... ac.
c — et d... ... ac.
d — C. ...

e — C. ... ut ... ac.
l — ... mortuo patre

x — Tal' ... pacto ... ac.
h — ... ut ... ac.
i — Cum sint pactum ... ac.
... ac.
... ac.
o — Cum ea ... extimata.
p — ... ac.
q — ... ac.

r — Quod ... ac.
s — ... ac.
t — ... ac.
v — ... ac.

obres ... pactum personale ... ad here

— Ex his ubi putabat ... dimi... competere actionem filius & consobrina ... accessit. Io.

— Tangentio. Vel non separabitur ab ea quae prius fuit constituta ... ar. ut ... si ex toto ... de auro. argento ...

Africanus. Pater cum filiae suae nomine daret dotem pactus est ut mortua in matrimonio filia uno pluribusve liberis superstitibus, dos divideretur, parte tertia re... quandoque sibi aut post mortem suam illi aut illis filiis quos in potestate haberet redderetur. Deinde ... stipulatus est; post mortem eius filia in matrimonio decessit relictis filiis. Quaesitum est an ex stipulatione duas partes illi petere possint. Respondit posse; etenim stipulationis hanc esse ut si in matrimonio mortua esset dos patri redderetur, et proinde heredes ac si talis stipulatio interposita fuisset: si ... aut post mortem meam liberis meis dari spondes? nam si post mortem stipulatoris nati essent, iure debitum.

Idem. Si inter virum et uxorem pactum est ut certa pars dotis vel tota ob unum vel plures liberos in matrimonio remaneat, eorum liberorum nomine conventum videtur qui ante aut ... [illegible] ... non sufficit eos ex eo matrimonio natos in quo dos data est.

Ulpianus. Quod de retinenda dote si divortio vel mortua in matrimonio filia convenit, id de non petenda quoque intellegi convenisse ac perinde pacti conventi exceptionem nactum ad heredem suum transmisisse.

Papinianus. Inter socerum et generum convenit ut si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad virum pertineret; quod si vivente patre filius obisset, vir dotis portionem uxore in matrimonio defuncta retineret. Mulier naufragio cum anniculo filio periit. Quia verisimile videbatur ante matrem infantem perisse, virum partem dotis retinere placuit. Vir dotem quam ex pacto filiae nomine retinere potuit, filiae suae errore non retinuit; filia quae patri sola mater(?) heres extitit, ad arbitrium divisionis non impletae dotis portionem propter solutam ... consistit. Cum inter patrem et generum convenit ut in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actum inter contrahentes intellegi debet ut liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur.

... atur nec separabitur portio dotis ad ... data super ea ... convenerat. Convenit ut mulier superstitibus liberis ... et quae ut veheretur, atque ideo mulier pactum adversus ... tam ... pactam non certam matrimonio ... tur petit non servata sit conventionis. Licet dotanda actio nulla competit, utilis tamen sibi danda est. Filia cum pro se dotem promitteret pepigit ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suae dos solveretur. Pacto filiae nulla quidem matri actio ... puellae matri heres ... cum tamen dotis soluti intuitu placitum petenti dotem obstabit exceptio. Si post filia nupta morte obiisset dotem dari stipulatus est, constante matrimonio capitali crimine damnatus est, divortio secuto vel morte viri soluto matrimonio stipulationis condicio defecit. Quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco dotis actio quae post veterem aut divortium renovatis nuptiis non competit fisco; stipulatio valet defuncta sit in matrimonio filia quod ad priores nuptias pertinet.

Idem. Si verbis superioris rei caput ... simul morte mulier velut ... non dotata sit, conveniat conventio ... ordine rei gestae mortibus ... sit.

Paulus. Quotiens stipulata sit mulier ut ante nuptias vel post nuptias ex fundi fructibus quaedam in dotem cedantur mulieris diminuatur, an valeat pactum? Dico si ante nuptias id convenerit, valere pactum et hoc modo minorem dotem constitutam; post nuptias vero cum onera matrimonii fructus relevatura sint, ... de suo maritus pactusque ut diminuat ... erit mera donatio.

Scaevola. Cum maritus extimata praedia in dotem accepisset manente matrimonio pactus est ... mulieris gratia ut praedia extimata essent ut sui periculo suo emptio facta esset. Quaesitum est an si dotales taxationes praedia inextimata remanerent, periculum ad maritum pertineret. Respondit non idcirco id pactum de quo quaeritur impediri quod in matrimonio factum esset; ... non esset inchoationis eo pacto ad ...

— Furgit ... [illegible]
— Nevia ... aliquid ... ut ob hoc pacto ... [illegible]
— Continuus.

a — nunc soluto pacto.
b — id est cum non extiterit conditio qua pactum erat pro dimidia dotis quia non decessit in matrimonio. [illegible]
c — dotis pro legato. Io.
d — scilicet pactione fidei commissi.

[illegible]

mutato. sic et eorum placuerit eo nomine dotis actionem cessare. Titius mulieris nomine dotem dedit et stipulatus est in casum mortis et divortii. divortio secuto nondum repetita dote Titius decessit. mulier ex voluntate heredis eius redintegravit matrimonium. quaesitum est an ex stipulatu dotem repetere possit. respondit si eo consensu redintegratum esset ut ea quantitas quae ex stipulatu consequi potuisset dotis [illegible] in matrimonio fieret, posse pacti exceptione submoveri. Convenit certe de dote quam dedit pater, ut si in matrimonio decessisset filia ei redderetur. usque in eum casum stipulatus est. mulier heredes quasdam res dotales marito legaverat et alii quosdam ex servis dotalibus manumisit. quaesitum est an [illegible] nomine eorum quos legavit mulier [illegible] cum heredes defunctae et legatarius [illegible] obnoxius sit.

Item. Bebius? Marcellus [illegible] Marcello dotis filiae suae nomine certa promisit et convenit ne ea dos constante matrimonio [illegible] a filia petetur [illegible] si in priore matrimonio filia decessisset, ut dimidia dos apud maritum remaneret, dimidia patri mulieris restitueretur. eaque in matrimonio deducta erat. [illegible] Marcello filio et filia superstitibus, dote universa filiae per legata [illegible] nata filia divertit [illegible] mulier decessit [illegible] filia ex patribus [illegible] relictis apud Petronium Magnum [illegible] mariti [illegible] filio mariti ex dotis promissione universam dotem petit ex filiae conventione quae inter duos placuisset nullo filio extante mortua muliere partem dotis remanere apud maritum [illegible] autem convenisset utique totam eius esse dotem si filium filiamve habuisset. ex diverso [illegible] pacti quod [illegible] exceptione [illegible] proponitur non quidem [illegible] ex persona defunctae [illegible] exceptione tuebitur. [illegible] petetur [illegible] exceptione Marcellum ex conventione [illegible]

[illegible] post mortem sororis sive retinuerint. [illegible] placuit [illegible] petitur ab solum nulla ex hac summa [illegible] fieri [illegible] Sempronio pro filia [illegible] uxoris mariti imputetur, dimidia petetur.

Scev. Sempronius uxorem convenit ut extrema [illegible] fructus non diu [illegible] mulieris heres fiat. hoc pactum valet.

Lab. Vir uxoris fundum aestimatum in dotem accepit. deinde cum eo pactum conventum fecerat ut divortio facto eodem pretio uxori vir fundum restitueret. postea volente uxore vir eum fundum vendidit et divortium erat factum. Labeo putat virum praestandum [illegible] fundum reddere neque ei pactum conventum [illegible] oportere. ego contra hoc puto [illegible] quam voluntate mulieris fundum vendiderit. alioquin fundum omnino erat restituendus. Si pater filiae nomine certam pecuniam in dotem promiserit et pactus est ne invitus eam solveret, invitum exigere [illegible] puto. [illegible] ex pacto convento ne invitus exigatur convenerit, in dotis causa esse non videtur.

De fundo dotali.

Paul. Interdum lex Iulia de fundo dotali cessat, si ob id quod maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis praedii, deinde iussus sit possidere. hic enim dominus vicinus fit, quia haec alienatio non est voluntaria [illegible] quod possibile est [illegible] mariti [illegible] ut alienari non possit.

Ulp. Si maritus fuit [illegible] non possit [illegible] quia si ad fiscum pervenerint bona mariti, alienatio fundi impedietur, quamvis fiscus semper idoneus successor sit et solvendo.

Paul. Fundus dotalis ad legem Iuliam pertinet, si dotalis est. Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnino competitura est.

Gai. Lex Iulia quae de dotali praedio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem iuris sit quod de marito.

[illegible]

[illegible]

Iul. Iul' scr. neque servitutes fundo debitas posse maritum amittere neque ei alias imponere.

Ulp. Set nec servitutes urbano predio dotali debite ... ne per hoc deterior condicio urbani predii fiat.

Iul. Si maritus fundo vicini fundum dotalem servientem acquisierit servitus confunditur, et deinde fundus dotalis redditur sine restauratione servitutis, hec marito imputabuntur, et hec cum maritus ... restaurare ... Quod si maritus solvendo non est, utiles actiones ad restaurandam servitutem mulieri dantur. Sed cum uxor eius dotem acceperit ... servitute debeat in dotem dari fundo ad maritum pervenit amissa servitute, et ideo non potest videri per maritum ... fundum deteriorem factum. Quod si est officio debere iudicantis ... ut redintegrata servitute ... reddatur mulieri ...

Ulp. Vir in fundo dotali uxoris ... novellas repereret ... ut mortuus fuerat ... exornavit ... oportere mulieri reddi.

Afric. Si marito debitori fundum uxor dotis nomine permiserit dotalem fundum effici ... aut vero debitum ... marito esse ... in dote sit. Quod si ... aut fundo debitum ... et quod ... permiserit ... fundus in dote esse ... ut ... fundum ... debitum ... ut ... esse marito. Plane si fundum ... aut ... permiserit in dote ... ut ... alienatum ... alienari non potest ... alienatum rursus redimat ... adhuc in potestate esse ... alienare velit.

Paul. Cum ergo potestas legis ... dotalis fuit ... alienari possit ... redimere ... ut nullus in dote sit ... recte alienari illo ...

Afric. Quod si fundus in dote estimatus datus sit, ut electio esset mulieris, negavit alienari fundum posse, quod si arbitrio mariti sit, contra esse.

Pap. Cum ... dotale ... intellegi. Sed eciam voluntas in ... dotali predio nulla est.

Ulp. Dotale predium accipere debemus tam urbanum quam rusticum, ad omne enim edificium lex Iulia pertinebit. Predii appellatione et pars continetur; proinde sive totum predium in dote sit datum, sive pars predii, alienari non potest, et hoc iure utimur. Dotale predium sic accipimus cum dominium marito quesitum est, ut tunc demum alienatio prohibeatur, ... mulieris ... predium, quod mulieri prodest.

Cum herede uxore instituta fundus dotalis fuerit obligatus, si quod deductis legatis ... valet legatum ... valeat ... novitate, fundus totus sive aliqua pars ... vendi possit ... aliqua pars super ... dote debetur ... dumtaxat ... apud mulierem ... debetur.

Paul. Si nuptura ... voluntate eius fundum dotis nomine marito tradiderit, ... esse ... fundi tradidisset. Cum ... nomine quis fundum in dote dederit, dotalis fundus erit ... ... fundus ad maritum pervenisse. Cum si fundum alienum mulieri debeat maritus eius ... dotis nomine ... tunc fiet dotalis ... pervenerit. Cum si fundus ... dotis causa mulier repudiaverit, ut ... substituto ... in dotem ut legatum est fundus dotalis.

Ulp. Dotale predium ... possessionem ... post litteras divortii ... dotis non fore predium declaravit ... facta muliere ... placuit ... mulier accepta ... non habuit.

Tryph. Si fundum quem ... possidebat ... possessionem ... mulier suo marito dederit in dote ... petere

[illegible]

xxiiii

268

que fit per usucapionem ea incipiente. postea secus si post erit ... ut h. dic.
... uir qui fecit nam cum lex ... usucapionem. ut hic in principio ...
... ut .j. de usuc. l. ubi lex. que est contra so. non potest ad inchoanda ...
... ubi potest ad perficienda ... ut h. ar. j. de usuc. ... incepta ... si ho. ... hic e. l. si usucapio ...
... j. de usuc. l. cum uir. ... ad lapidicinas ... ad alios fructus ut ... l. diuortio ... qui ... ibi ... ut h. ... ar.

neglexerit vir cum id facere posset, rem periculo suo faciet. nam licet lex Iulia que vetat fundum dotalem alienari pertineat et ad huiusmodi adquisitionem, non tamen interpellat eam possessionem que per longum tempus fit, si antequam constitueretur dotalis fundus iam ceperat. plane si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nichil erit quod imputabitur marito.

Marc. Fundum dotalem maritus vendidit et tradidit. si in matrimonio mulier decesserit et dos lucro mariti cessit, fundus emptori avelli non potest.

Paulus. Labeo. Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat. divortio facto quesitum est, marmor quod cesum neque exportatum esset cuius esset, et impensam in lapidicinas factam mulier an vir prestare deberet. Labeo marmor viri esse ait. ceterum viro negat quicquam prestandum esse a muliere, quia nec necessaria ea impensa esset et fundus deterior esset factus. ego non tantum necessarias sed et utiles impensas prestandas a muliere existimo, nec puto fundum deteriorem esse, si tales sunt lapidicine in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret quominus estimationem pretii fundi viro solveret, et fundum interim cum hic perciperet fructus, interim perceptos ad virum pertinere ait Labeo. puto potius pro parte fructus virum retinere, reliquos mulieri restitui, et hoc iure utimur.

De donationibus inter virum et uxorem

ULPIANUS

Moribus apud nos receptum est ne inter virum et uxorem donationes valerent. hoc autem receptum est ne mutuo amore invicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate agentes.

Paulus. Nec esset eis studium liberos potius educendi. Sextus Cecilius et illam causam adiciebat

... ut non alie... fundus dotalis ut ... ff. c. fact. ut dotat. ... coniuges non valent. ar. ... hoc dicit. ar.
... uir autem quia moribus est receptum. ut inst. de iur. nat. § si in le... C. de donat. ante nupt. l. cum mulier. § sed tamen ibi simpliciter ... abundantes. ar.
... nec eis.
... separentur. ar.

a — quia esset non dotet. ut C. de in ... l. i. ar.
b — i. uos. hec est amor pendat ex animo non ex lucro. sic dos ad corpus respicit donatio ... in hoc. j. de ... l. ... in fi.
c — i. i. dotem mariti. ar.

quia sepe futurum esset ut discuterentur matrimonia si non donaret is qui posset, atque ea ratione eventurum ut venalicia essent matrimonia.

Ulp. Hec ratio et oratione imperatoris nostri Antonini Augusti electa est. nam ita ait: Maiores nostri inter virum et uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis estimantes, fame etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret. Videamus inter quos sunt prohibite donationes. et quidem si matrimonium moribus legibusque nostris constat, donatio non valebit. sed si aliquod impedimentum interveniat ne sit omnino matrimonium, donatio valebit. ergo si senatoris filia libertino contra senatusconsultum nupserit, vel provincialis mulier ei qui provinciam regit vel qui ibi meret contra mandata, valebit donatio, quia nuptie non sunt. sed fas non est eas donationes ratas esse, ne melior sit condicio eorum qui deliquerunt. divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini senatoris contra statuit, quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubine. Et qui in eiusdem potestate sunt prohibentur sibi donare, ut puta fratri mariti qui in soceri potestate est. Verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, verum et ad servos. nam magis est ut hi quoque qui quoquo iure subiecti sunt marito donare non possint. Et sic simul filio qui in potestate patris est donatur, nullius momenti erit donatio, quia patri queritur. sed si in castrensi eunti filio donetur, videtur valere, quia filio queritur et est castrense peculium. quare et si filius vel privignus vel quis alius potestati mariti subiectus castrense peculium habeat, non erit irrita donatio. Prohibetur et uxori, et nurui, et socrui, et his qui in eadem potestate sunt. si modo maritus sit in patris potestate, sive iure potestatis prohibitum est, sive generum vel socerum. et his qui sunt in eiusdem potestate, sive sunt in cuius potestate, non valebit donatio, si modo vir et socer in eiusdem sunt potestate, ut vir in soceri. ceterum si alia familia est maritus, neque socero neque ei qui in eius potestate est, neque ei in cuius potestate est donare prohibitum est. Generum autem nurum uxori contra non esse prohibitum, quia hic ius potestatis vertitur. Sed Divus noster Antoninus Augustus ... alieni est donat uxor mea

r — quia si filius huius cause tempore mariti. ar.
s — i. filius hic mariti ex alia uxore quam est privignus huius noverce. h.
t — ut nepos. ar. v — mariti. x — i. patris mariti. ar.
eadem parte vocat uxorem et virum cum fecit resolutionem ad diversas personas. ar. et hoc exemplum: ut si frater uxoris mee qui uir est patri meo. vel et frater mee uxoris patris mei ma... dotet quam gener dicitur quantum ad patrem et matrem uxoris mee.
÷ — mariti vel generi. ar. o: — socer non mariti. ar.
o.. — ut C. e. l. sicut in nacta in de ingenio et socii intelligas quia eadem ibi est ratio. ut C. de donat. ante nupt. l. si mater ... a ... ide mauo ... ar.

Ut separentur. ar.

d — quia esset absurdum. ut .j. quod in ... causa. l. prius. ar.
e — de stricto iure. ar.
f — de stricto iure aliud de equitate ut statim dicit.
g — solum vel quosdam.
h — quia hodie non prohibetur. sed est quod senator possit ducere libertam. ut nec aut ... si non quia filia sena... concubinatus libero.
Quinimmo talis manet talis uxor. et secundum ... et hoc ... dotem.
in ff. o. ii pro. ut C. de inc. nupt. l. oratione. et l. siquis ... delinquunt.
k — ut C. j. de condic. ob ... l. cum tale § ... de ... ut non fraudandi ... ut ... si ... voluntate ... de in ... si ... ex voluntate ... contra ... dotat. l. ... in fi. ... de ... l. i. § ...
l — ibi ... non prohibet dotat. ut .j. de donat. l. affectionis. et dotat. ... et l. ... quaero ... dotet ... nunc puella de presenti ... nam canonica et uxor sunt ... sic ar. j. e. l. ... ut sol. donatio sit ... non valet ... ut .j. e. ... hic ... spolari ... si in domum puelle ... ducta ... ut .j. e. l. ... cos. et ... stat. ... siquis sponsam. sed quid si ... putaverunt ... nam ... dicit ... non valet ... l. ... stat. ... ibi ideo ... fuerunt ... nullum esse ibi ... non esse ... ar.
m — non potest donare ... ar.
n — ut evidenter quod hic dicit accedat. non quod duobus modis ... per ... quia ego sum ... quia tu es in mea ... quia ego et tu sumus in eadem potestate ... si quis aliquis istorum modorum ... mariti ... coniungo ... donare non possum ... idem est ex parte uxoris. nam et ... aliquo istorum modorum contingat marito ... donare non potest ... nullo ... non ... ut ... .
Item quod coniuges per potestatem contingunt ... sibi donare non possunt ... ista ostendet ... C. e. l. nec ... ut ibi.
o — uxori. ar.
p — in ... ar.
q — uxor non ... res mobiles vel se moventes ut C. fa. ... filii. ar.

nota
questio
questio
questio
nota

Wahrscheinlich ... [illegible]

a ¶ quod eo impossibilitatem per alios. quod non per nos. ut ar. C. de. S. quod res pro ob. possunt.
b ¶ Immo videtur valere. scilicet revocatur ut .i. e. si sponsus. C. si. . l. aristo. ac.
tatoris. et si uxor. scilicet fuit. C. sibi solues. C. si donatoris.

¶ alii per facta est. talis per factam esse donationem. l. dixit quod est inde ...
sua per teneri. sub quo facta. ac.
¶ quod ex post facto est invalida. scilicet valet tractum. ut .i. de hb. legati. l. sui ...
et l. potior. et S. de fruct. ... p. l. item sic possunt. C. quod hec. ac.
¶ nec vir. et ux...

c ¶ Uxori. az.
d ¶ mari ... eius ... az.
e ¶ i. gau.
f ¶ nullum in dicente. az.
g ¶ Si hec ita que dubitatio ... quod dicit uxor donare perhibetur si ei non esse prohibita donatio non dubitaretur et sine dubio valeret. et C. nam et az.
h ¶ Immo ita demum si erat res ... per se. ut. C. de rei ... si. et S. quod per l. singularia. az.
i ¶ marito.
k ¶ tractum.

ex re pretium quod ad me non pertinebat. ut hoc vel vestire infusus. annuleat donatio quaeritur. et multum quidem perseveram utrumque ad invicem donatio certe cum possit alienatio pecuniam ut tenent nolunt. [C]redo tamen autem posse maritus ad uxorem debitore posse dare non possit sumptum pallium. [S]ciendum est autem ita interdictam inter virum et uxorem donationem ut ipso iure nihil valeat quod actum est. proinde si corpus sit quod donatur nec traditio quicquam valet. et si stipulanti promissum sit vel acceptolatum nihil valet. ipso enim iure quae inter virum et uxorem donationis causa geruntur nullius momenti sunt. Si igitur nummos uxori dederit non fieri eius apparet. ex quo incorporis esse palam est. Sed si debitorem suum ei solvere iusserit. hic quaeritur an nummi fiant eius debitorque liberetur. et Celsus scribit videndum esse ne dici posset et debitorem liberatum et nummos factos mariti non uxoris. nam et si donatio iure civili non impediretur. eum rei gestae ordinem futurum ut pecunia ad te a debitore tuo deinde a te ad mulierem perveniret. nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari. ceterum debitorem creditori dare. creditorem uxori. nec novum aut mirum esse quod per alium accipias te accipere. nam et si furiosus nostri se putaverit et te stipulanti a debitore tuo iussero te pecuniam accepit. furti actionem te habere constat. et ipsam pecuniam tuam esse. huic sententiae consequens est quod idem scribit. si ita tibi nummos iussero uxori meae dari. ait enim nullius esse momenti. proinde est habendum atque si ego accepta et rem meam fecissem uxori meae dedisse. quae sententia vera est.

in donatione impediri

Ulp. [I]tem ex parte. si mortis causa traditur in-vicem mei uxori tradit. nec refferre quomodo donator inmortuus sit. neque extimandum est sed vivimus valere donationem non fieri in pauperiorem. quasi vero maritus donatori superstite neuter sui mortuus fuit vel quamvis eum invicem nos ceteram perveniat locupletiorem.

Ulp. [S]i sponsus sponsae donaturus tradidit Titio ut is sponsae daret. deinde Titius tradiderit post nuptias secutas si quidem

eam in qua posuit maritus donationem non valere quae post contractas nuptias perficiatur. simili modo et eam in qua posuit vir donationem perfectam donationem habere. ante nuptias acceptio quamvis contractas nuptias Titius tradiderit donationem valere.

[S]i maritus duos reos habuit Titium et mulierem. et mulieri accepto tulit cum donationis causa vellet liberari Titius acceptilatio non valet. et ideo vir scilicet per ratione simul pars Titio acceptilatum. ipse quoque liberabitur. mulier quoque manebit obligata.

[G]eneraliter tenendum est quotiens inter eos agitur eos pertinet. aut principaliter personas eorum contingens cum agatur non valere. quamquam extra secus res per se nec eam cum mutari separari non possit. ceterum valet. itaque constitutus non valet. [S]ed si debitor viri pecuniam iussu mariti uxori promiserit nihil agitur. [S]i uxor viri creditori donationis causa promiserit. fideiussorem dederit. neque virum liberari neque mulierem obligari vel fideiussorem eius. Iulianus ait. perindeque ac si nihil promisisset. [C]irca venditionem quoque Iulianus quidem minoris factam venditionem nullius esse momenti ait. Neratius autem cuius opinionem Pomponius non improbat venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse momenti. si cum animus maritus vendendi non haberet idcirco venditionem commentus sit ut donaret. enimvero si cum animum vendendi haberet ex pretio ei remisit. venditionem quidem valere remissionem autem pretii non valere. quotiens autem ita sit locupletior. itaque si fundus xv venit v. nunc autem sit xx. tantum perveniat sit quanto locupletior videtur facta. [S]i donationis causa vir uxori futurae non vetatur puto autem vir futurae uxori pretium donatum non posse.

[S]i uxor vir maritus excepit quod donationis causa sub mortis voluit. fideiussor audietur ad solutionem valebit quae sententia si dicetur ei an donatum est. [C]oncessa donatio est sepulturae ei. nam sepulturae causa locum marito ab uxore vel contra posse donari constat. et si quidem intulerit faciet locum religiosum. hoc autem ex eo evenit quod divinum solet esse tantum donationem impedimentum solere quod donantem pauperiorem

d ¶ Veluti cum vir ex re sua quod potest ... et per hoc quod per acto fit ... ad obsequium eius per ... amanto quod credito ... tab solvit ... fuit ... ex per quod ... diruta ita obligatio ... ci ad dicendum ... res ... si vero. ... no pot. ... ¶ si separari non potest. ... ut si una nulla manet ... ne dicit. ... ex perdebat hic ... l. S. e. edic. ... vel si ego maritus ... ne dicta non valebit ... et ... de eo dic ... separari non potest ... vel a maritus ... ¶ abeo separari non potest ... S. e. edic. ... si est alia ... sa ... ne ... separari potest ... ¶ eas pro ... duo vel ... ¶ ... vel ... l. ... ¶ receptilatio ...

¶ Si hec de verbis ... casu ... ex separari ... ad ... stipulatio...

¶ acceptilatio ...

acceptilatio ipso uxoris est principalis persona quae per retinebat ... potuit. idem si ... ei cum ... accessione per ... non tenetur ... nec accessionem se ulterius potest dari ... pro ... sufficit pro ... quod per tex cum marita est separari ... dato ... pacta ... per ... tenetur marita ... acceptilatione ... debito ... pretio ... si uxor ... par possit ... ut .i. ad l. fal. l. si ... dicendum ... agitur ... duo vel ... non ... uxor ...
¶ S. ut. C. ... si ... et ... ¶ Si hec. C. ad velle. l. ... uxori. ... si ... in dubio ... donatoris ...
¶ ... l. C. ... aut. C. si mariti ... si ... si duo ... uxor ... et ab ... et ab ... pro ... az.
¶ Et facta de eo ... ut. S. de ... l. si ... ut ... l. ... et ... ivs.

L ¶ Accipere ... reprisses sensus. et sic accepta. Si inter.
l ¶ ut eos decipiat. per alios ... item. ¶ ut ... in ... aliud ... ut ... tractat per ... in dubio ... dicit ...
¶ Et ... si ... et per. C. ... ut .i. e. l. ... si ... ut. sic. ...
¶ ... ut. ... sibi ... ut ...
m ¶ Ideo ... in integrum si ... dubi ... non possit ... ut .i. h. debitori. ... si ... debitor.
n ¶ quod ... si ... et contra ... C. si ... possit ... in ... az.
o ¶ ... in ... qui ... sit. et sic ... uxor collata per nullo habet ... fungit ... de ... uxor ... si ... uxor ... est ... ut .i. h. l. de ... sic. C. .i. de sol. l. quod. C. si. .i. e. vir. uxor ubi dabit solver. ac.
¶ ... C. ... si ... et ... ut. h. ... de ... et ... acquirere ... uxor ... et ... C. ... et ... de ... l. fal. S. C. ... si. et de pact. ... l. ex mor ... et ... si ... ut. h. ac.

p ¶ cum in adaequatum non fuisset ei. az.
q ¶ ac si cum acceptisset.
r ¶ tradidit. ac.
s ¶ quod e. ... Jo.
t ¶ Et ... quod pauperior ... Jo.
u ¶ Si ... valet ... Jo. si ... immo videtur quod ... sit ... de unda. ut .i. e. ... si ... aliud ... Jo. non mortis causa donatur. ut marita ... tradito ... in legato ... quod non tradit statim. si post ... potuit ... aliquid ... in ... et ... Jo.
x ¶ ... perveniat maritus aliquid ... uxorem ... per ... non esse pauperior. ... az.

¶ Si tamen ... si ... revocatio ... si marito ... si ... ¶ Et ... uxori az.
¶ Ut ... donatio ... quod per se sola sufficit ad acquirendum ... alienato ... obligo ... ut ... ut ... uxor ... ut ... ac.
¶ Stipulatio ... ut ... sola ...
¶ In moribus ... ut .i. sol. ... pupillo ... aliud ... pupillo quod erat ... aliud ... et ... uxor ... quod ... ut .i. e. l. ...

acceptilatio.

¶ Sibi sic et excludit hic ee. i. e. quod aut. ff. uxori. a.

¶ Aliter autem iniorte ea. cu. donat. donato reuo cantur. ut ff. e. l. si ma rito. a.

accipientem faciat locupletiorem. Propter
quod non uidetur fieri locupletior mulier
que religioso cedit. nec mouet quod q.
pretium nisi a marito accepisset. nam
si pauperior esset. nisi maritus dedisset.
non tamen ideo fit locupletior. quod non expen-
dit. Hec res illud suadet. ut si uxori
marito sepulture causa donet. sine
nulla causa [illegible] mulier. alicui pro-
pinquiori. certum est quasi religiosus
[illegible] manet. locus [illegible] ponit
destinauerit mulier. manet locus donatio-
nis. Et puto si uxor sue mariti monumenti
puri magis puto donationem ualebit. donatio
fieri ut religiosus ualeat. Et
si [illegible] illo [illegible] licet morte ei
finitum eius matrimonium. [illegible]
tamen locum religiosum fieri. propter et similiter
tius ad oblationem dei uxori donauit. ut
locus in quo opus publicum quod promisit fa
ceret. uel in ede publicam quam promisit
construeret. fieret locus sacer. sed et si ligo
ducetur ut de mittere ceretur ut conficere
tur. dubitari non oportet ualere.
quod et si oleum pro ea in edes sacras posuit.
ualet donatio. ¶ Si maritus heres institu
tus repudiet hereditatem donationis causa iu
lianus scripsit donationem ualere. neque enim pauperior
fit qui non adquirat. sed qui de patrimonio
suo deposuit. repudiatio autem mariti
mulieri prodest. si uel substituta sit m
ulier. uel etiam ab intestato heres futura sit
mulier. ¶ Si legatum repudiet. placet
nobis ualere donationem. si mulier substitu
ta sit in legato. uel si proponatur ea heres in
stituta. ¶ Si quis rogatus sit precepta cer
ta quantitate uxori sue hereditatem resti
tuere. et is sine deductione restituerit.
dixit scilicet magis pleniore officio fidei
prestando factum. mariti quam donasse uideri
recte(?) tamen hinc fine certius adiecit.
quod plerumque magis fidei exsoluunt. nec de
suo putat . . . quod de alieno plenius
restituunt. uoluntate defuncti sequi. nec

¶ Sic l. de uer. si. l. cum ea [illegible]

[illegible] uenisse. et in non uegisse quasi habet rati
onem. et magis in eo quod eum deducta quarta
rogatur restituere tamen integri fidei prestitit.
omisso scilicet. Et commode enim uere sive
excolunt uoluntatem testatoris obsequi.
hec ita sine pene calculi [illegible] set
incidere fidei commissi est repetitionem nul
la dubitatio est. Si uero quis mortis causa eri
tur recte dicet ualere donationem. uicii quia
non diminuit de facultatibus suis quam dona
uit ualet. uel si diminuunt locupletior
tamen non fit quam accepit donatio ualet. ¶ Quod
erat quantum si mulier acceptam a marito
pecuniam in sportulas pro genere suo erogaverit
erogavit donatio ualet. et non ualet.
nec uidetur locupletior mulier facta
quo muneri patri est acceptum. et par
fine erogatum. ¶ Donationibus aut
tem ciuili impeditis. uiatici reuocat
donatum ad cedere nec autem est ut si que
ex uero non uendiderit. si que permutauit. quatenus
patenus quemuis locupletior quis fac
tus est.

Ga. ¶ Quamquam non ex causa donationis deti
netur ideo autem sine ea aut ex causa ia
tum intelligitur. ex quibus causis accessio
nia solet.

Vip. ¶ Quod autem spectetur tempus an locupleti
ores sit sunt ut tempus litis contestate an rei
iudicate. et uerum est litis contestate tempus spec
tari oportere. idque imperator noster cum patre re
scripsit. ¶ Si maritus pretio uxori ungenta cedit ei
quod pecunia creditorum suo soluit. in uxori
de sua pecunia unguenta emit non uidetur locu
pletior facta maritus. scilicet quamquam sit uero
obtentu eam eius de cuius locum reddunt.
de sua autem pecunia unguenta emit uen
ditionem cessare. quia non est locupletior
consumptis una mercium impendit. ¶ Si uir
et uxor inuicem sibi donauerunt. maritus
seruauit. et uxor consumpsit. recte placuit
compensationem fieri donationum. et hoc diuus adri
anus constituit. ¶ Idem ait. si maritus

a ¶ Aliter ff. eo. l. si mulier.
b ¶ i. e. plas. a.
¶ f. decuriones. a.
c ¶ ut i. e. l. si donare ipsi.
d ¶ ab eo autem si donatio. aliud si ab herede. ut i. ad l. fal. l. quod donatum. ff. de donationibus. ac.

e ¶ a lege. a.
f ¶ Sed uel iudicandi ut. ff. de peten. her. l. si ante. ff. si. de peculio et questu. ac.

g ¶ f. mulier.
h ¶ non in unguenta. sed al.
i ¶ donata sibi unguenta. a.
k ¶ mulier. a.

l ¶ ut i. e. l. et sed. quod illud constat. et l. ff. si uir. quo non ut.
o ¶ in eo subeto defecerit. sed ff. uxore. ut i. e. cum hic status ff. quod autem. Jo.
n ¶ et qui pecunie causa est. ut ff. e. de pecu. hoc. ff. si. consultur. l. fi.

[illegible]

[illegible]

uxori debitur pecunia; ipsique expectum a do-
nata sibi fecha, et prius extimari opor-
tere magis tamen locupletiore factam mulierem.
pinde et ipsa hodie uilissima sit. et
sequitur dicam uel prestare tempore extima-
tionis esse spectandam. plane si mancipia
fecha sint. summa tamen numerata erit
restituenda non sufficere precium. Elega-
nter tractatur si mulier .xv. emerit predium
et maritus in totum precium miserit. sed duas
partes precium hodie .x. uxor de suo .v. dum totum
precium ualeat nunc .x. maritus consequitur. et sequitur
et magis est ut consequatur duas partes .x. ut
quod puriter ex precio. utrique proficit maritus et u-
xori. Si maritus extimationem rerum quas
in dotem extimatas accepit dicet
se donationis causa auxisse. remedium mon-
strauit imperator noster cum diuo patre suo
rescripto. animus uero hec fuit. si donationis
causa precium auctum affirmes quod super ea recog-
nitus erit spectari modo recusaret ipsa
fecha restitui debere super tamen deductio rei
boni arbitratu. In arbitrio igitur mariti erit
quod prestitutum malit. et ne unus est et si certio
mulier contineret extimatione fraudatur.
nec aliud in commodo extimatio dotis
fieri solet. ut supra scilicet. Si uxor ma-
rito suo fecha quod ob dotem pignori accepit
emerit eaque ex precio donationis causa esse iudi-
catur. nullius esse momenti pignus uero
obligationem durare imperator quod apparet. cuius
rescripti huius ideo retuli ut appareat uen-
ditionem inter uirum et uxorem bona fide gestam
non retractari. Si maritus pignora pro dote
et pecuniam certam certa non donationis causa
dicit quod bona fide gestum est manebit ta-
men. at si uilius donationis causa ostenditur.
atque ideo uenditionem irritam esse constabit. ui-
re puluo cum pignori integram optine-
bit. Si uxor rem emerit et maritus precium
pecuniam in medio ouendum est totam an
uicere repetendum quo locupletior ex ea uiso
ius factus ut puta sicut quem mulier
sibi etiam pecuniam maritus aut in edificium

ea uiuunt. quod prestat intersit donatori soluat
anuendo uxori. Si uxor quam gestauerint fuit
ita uxori cum animum manumittet consti-
tuit non obtemperet uoluntati constitutionis di-
ui mariti dirimit cum libertate. fuit ut sci-
unt uel de die suum obuenit. ait pap. cum
sabinus sit si sic recepta quod putat de
si fecit fuit ei anacuetur accepit lib-
tas inpori. itaque nec maluerit mulier
post exactum tempus possit manumitte-
re dicendum est constitutionem locum. nec uo-
luntate mariti posse constitutioni locum
facere. cuiusque sui possit manumittere
quasdam ex quaeque probat. quod uendere siue
donatori non uult legem sibi impositam. nec
possit si ei quam accepit domino igitur penes se
remanente neque effectum recordatur constitu-
tio. Si manumissionis causa donatio facta
ualet non exigatur ut statim ad libertatem
te si quisquis perducat. proinde et si uir post cer-
tum tempus manumittat uxor sue tradi
dit. tunc demum efficietur. cum tempus impleto
manumittere ceperit. quod ante manumit-
tendo nichil agit. nam et illud sciendum est si
uxori quod sue donauit ut inter annum ma-
numitteret tantum non manumiserit. eamque
donauit postea manumittendo nichil agit.

Gaius. Si autem si fuerit manu-
mittatur morte aut diuertio solu-
tum fuerit matrimonium. resoluitur donatio.
nec est et donatori uidetur ut ma-
nente minime manumittatur.

Ulp. Si ei uxori donet maritus genus
erat et donatis ne unquam ad libertatem perduci
possit. dicendum est dominium agi hac do-
natione. Si seruum acceptum mulier
manumiserit uel operis ei imposuit. aut
uel operas quas ex libertate uere imposu-
erit, tenebitur obligationem. nec uidetur mulie-
rem ex re uiri locupletiorem fieri. cum ea ea li-
bertus promittat. quod si seruum ob manu-
missionem accepit mulier et si manumiserit. si quem ex precio suo cedat numos
mariti mariti. suo alius pro se debet

[illegible gloss]

fiet, nummi mulieris quasi in estimata re te sequntur.
Et inter uirum et uxorem mortis causa donationes recep-
te sunt.
Gai. Quia in hoc tempus excurrit donationis
euentus quo uir et uxor esse desinunt.
Ulp. Sed interim res non statim fiunt eius
cui donate sunt, sed tunc demum cum mors in-
secuta est: medio igitur tempore dominium manet apud
eum qui donauit. Sed quod dicitur mortis causa donatio-
nes inter uirum et uxorem ualere, ita uerum est ut
non solum ea donatio ualeat secundum Iulianum que hoc animo
fit ut tunc res fiat uxoris uel mariti, cum
mors insequetur, sed omnis mortis causa donatio.
Cum itaque non retrahatur donatio, emergit
uitium, ut Marcellus ait ad Iulianum. interesse huius
Donauit uxori mortis causa donum uoluit, in
potestate mulieris filium, quia a marito acci-
pit, eique tradet, tunc cum moriatur marit-
tus, familie inuenitur, an ualeat tradi-
tio: et ait consequens esse dicere traditionem ualere,
quia suo iure est suus eo tempore quo ad traditio
redigitur, id est cum maritus moreretur.
Idem ait, si placuisse sibi, si filius familias
uxori marito tradet donationis causa, ei
sic emolumento fieri, si uiuo marito sui
iuris adhuc fuerit effecta, quod uel per pa-
trem, uel per mariti filium, mortis
causa donet, ex sui iuris effectus, sine
dubio dicemus ei fieri proprium quamquam sui
re donauit mortis causa patri, mariti
mortis causa, mortis tempore sui, id est, inueniatur pum
nullum emolumentum consecutum. Consequenter
scribit apud Marcellum notat, si filium suum in potestate
erit mulier ut emancipatur mortis causa
et adhuc suus cedit mulieri, et inter-
mortis tempore iuris inueniatur, tunc esse
dicendum. Idem Marcellus tractat, si filius in-
potestate sit, per quem acquirit mulier, et deces-
serit uiuo adhuc donatore, donationem euanescere,
quamuis aliquem mortui in potestate fieri ei
et sic ad mulierem transire, quia utpote id ut
fieri auctoritate eius in potestate non usqui-
uerit. Porro si a marito in potestate est
res ipsius statim fiat et statim moreretur

mariti tradidit, et decessit traditio ei agitur
aliquo, ut tunc traditio perficiatur, dicere moreris
sequitur. Si uxori res titulo dedit, ut tamen
titulo ei traderet eaque defuncta intuitus ipsi dubitatur,
et tunc marito dedit, interest utrum a muliere
sit in potestate tamen an ab marito auc-
tatur. si a muliere in potestate obligauit
se quod donare si marito tradidit, si autem a ma-
rito sit in potestate, mortua muliere con-
sistit, fuit eius effectum, quia maritus in potestate fuit
et accepit ipse maritus cum eo habuit. Si uxor
res quas a marito suo mortis causa accepit in
uiuo eo alii tradiderit, nihil agitur eam traditione:
quando autem ultimum uite tempus mulieris
fuit, plane in quibus casibus placeat retro
agi donationem, consequens traditio a muliere
facta impedienti habebit. Si maritus uxori
donauerit mortis causa eaque diuortium; an dissol-
uatur donatio, uel scilicet infirmari donationem
nec perdere, et ideo ut si diuortium consistit facta do-
natio ualet.
Paul. Que tamen sub ipso diuortii tempore ni-
si exacta mortis causa fuit, diuortium fuit.
Ulp. Sed si timeret sit secuta
non in dubio facta res mulieris qua donationis causa
consistit est. Si pater et filio eius cum uxori donauit
et postea diuertit, passus est donationem ualere in
dotem, et alias placeat, in casum deportatio-
nis donationem esse factam ualere, quomodo enim
diuortium. Cum igitur deportatione matrimonium
minime dissoluatur, et cum uiuus ma-
litis maneat, humanum est donationes que
mortis causa ab initio facta est tali exilio sub-
secuto confirmati, quemadmodum si marito
collatum fuerit, ita tamen ut non adimat uoce
tamen maritus eam reuocare, quia et mors eius
expectanda est, ut tunc plenissimam habeat firmi-
tatem, quando adhuc uita fuit subtractus,
siue reuersus fuit siue adhuc in pena
constitutus. Cum igitur accepit uxor in insulo
edificet, quod ea ei non potest, quam a ligno
nare uir, quemadmodum necessarium quia fuit et eadem
tamen ad nullam exitum ut agi non secedens
quod alique in facto non erat, usque in ipsa donat

[illegible gloss]

-b. [illegible gloss]
-c. [illegible gloss]
-d. [illegible gloss]
-e. [illegible gloss]
-f. [illegible gloss]
-g. [illegible gloss]
-h. [illegible gloss]
-i. [illegible gloss]
-k. [illegible gloss]
-l. [illegible gloss]
-m. [illegible gloss]
-n. [illegible gloss]
-o. [illegible gloss]
-p. [illegible gloss]

accep cate. g intuitu uxore lxe ceit in dote.

Paul. Quotiens uxori certum edictus certe supte erat. in medio ad restitutionem certe pecunie tenetur valet conventio nisi in magistrum eius edictus extructio postulat.

Ulp. Ex contractu uel instituto quod maritus uxori tripartite tunc quod supra est retinebit. fidelis in modo cause. i. super iure dotis. Si maritus uxori non donavit pecuniam. eamque usuras ex pecunia dotis percipiet. iudicabitur. et tenetur. sec. ut

Triphon. Quidam generaliter. c. quod uxori dotari uit. i. ap te dividere ex his pretium et alia. i. duplicatam uxori ipsi. non plus. i. est actionis nomine mariti alteri consequitur.

Ulp. De fructibus quidem sumus. si ex fructibus prediorum quorum dotata fuit locupletata sit in matrimonii causa. uel fuerit fructus que ut usuras uel ceteris iure continet. Si quid fructus de eis acquisivit. actori quo dotavit prestabitur.

Pompo. Si uir uxoris aut uxori uiri sui fructus ut medius ex his hi manent. ualet donatio.

Ulp. Si uxor filio donavit filiifamilias qui in patris mariti sit potestate. donatio non est filius autem alienam accepit donationem nullam qui patitur. nec in fere ut ar. ex cause per hec nulla esse existit. quod nec eorum sua gestam acceptam post peculii quod conventio ei autem tenetur. hec est beneficii possessorum. et res sue. Veniunt autem sancte uenire in fide non pluribus. Idem quod si stetit maritus eam nulla pacta fuit in adversa agente mulierem et dotem maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est posse maritum exceptionem istam si ab alio petetur. si maritus similiter consoluit fruit conditione posse.

Gai. Si in filiiusfamilias quia uxori morte eius donavit est plus quam quod decesserit suppletum est imperatori pro to esse eam ex ouiguis quae dederit uir aut sui prius morte ipsorum consequitur ualebit. Quod autem inde ad quem conditione aut primat aut confirmet. idque eam suppletionis aut confirmabit aut resoluit.

Ulp. Si quis pro uxore sua uectigal quod muneri nisi praestari solet soluisset an quia locupletior esset ea re exactus fiat. atque nulla sit donatio. magis puto hoc non esse. nec idem in hac materie suppletum compensatione est. nam proprie sunt uectigalia uxoris et munificior ei uixit unde nisi sui eiusdem repetere non posse. Si autem fuisse uir causa donationis et cum uxore adiungi pueri. nec inde erit an aliquod de uectigalibus in contrahendo matrimonio conuenit. non est autem quin necessariis impensis sustinuit. quod usus sensum animi perfecta est mulier. per suas necessarias eas et aliquo mariti expensas nomine eius sustinuit. hec reuocatio non est. Si uxori uir dotem preparasset et dotis usuras sui nondum dederit ex pretium sibi transmittit. quod non est uirtute donationis cum praediorum ministrare. Eo tamen uxori mariti pecuniam pro certo reminiscit. eodem erit questio. an donatio in utilitate. uel in dicte quod ni est planum. si conueniat utilius mulieri. percepit suasque ipsius idem possessio est ea tempore suam uirum. ut se suis que alterius expeditum est. puto est non posse aliam petere quod donatum quod compensatum est.

Id. Uxor suis que inter mortis causam donauit conueniri eumque ab bonitate reue scripsit. an ualeat institutio queritur. et puto hac ratione eum scripsit heredem. quod donationis se dedisse petiuisse uale institutionem. et nec non utile ut doni fruit fieri. Certum supra suum qui heredem instituit donauit donationem ualebit. ut si non donauit non in ad heredem iure ad adscripsit uxore.

Id. Papinianus recte putabat orationem divi Seueri ad rerum donationem pertinere. eumque supplantari sup pluribus uxori sue. non putabant uenire posse non marito licet durante uoluntate mariti.

Paul. Sunt et nectes secedit donatio et ante pus legitimum donum fuit acceptum cohabitant. uel dimittitur et uxorem facta sit donatio. et ante impletum tempus supra determinatum. In mim in ceterius putent tempus suffragium constat. quia alio quod fuit utilitate uinotus sit.

Neratius. Et si constante matrimonio res aliena uxori a marito donata fuerit. dicendum est confestim ad usucapionem eius uxorem admitti. quia et si mortis causa donatur ei non impedi

¶ aut ei d. a. p. bat p ui ba ocio m ut q etdoate in de antur. ar.
—a ¶ qz non uir accipies locupleti. or ea tum de suo amisit. ar.
—b ¶ ad exhibitionem. ar.
—c ¶ quod cu hac stem donatis. ut. s. de pact. do. l. q da.
÷ ¶ i. si excedat fructus ipsi dotis. dotari pro uxori ut se suos alat. ut. s. de uir. muc. q. manente. ma te ex alio suo pro dotauit t. dotari pro uxori ad exhibitionem sui quorum conuenit eu fructibus qui sibi retinet et que fret seu opimta dotis eius que dotatum est cum fructibus de eis reuocabit. ar.

—d ¶ i. qui ex mod al. ut. s. e. l. quam. q. id diuul.
e ¶ n. ei d. uel que accepit reddere. ut. s. e. sic. sed aliud qui quicquam qui fecit roganti reddere. ut in ar. c. s. de usur. l. in fide q. s. no nunquam. ar.
—f ¶ sed ex l. e. si quis pro uxore. s. si uxori d. sed si uir. q. an pro.
—g ¶ cum hui uenientes. ar.
hec. idem cum uir donatione prediorum uale pro eum fruct suos fac. ut. s. de usur. l. fruct. si autem donatio sunt fructus non ualet donatio ne pecc. sed io. ut. s. de uir. do. l. pro hominibus in quantum ipsa locupletior est ut. s. e. l. si fruct. ar.
—h ¶ ut. i. s. si id q. s. si quis. ac.
—i ¶ s. fili.
k ¶ i. ei de materia r. d. e. pro ratum n. ex ualeat. ut. s. e. l. iii. q. q. in ea d. ac.

—l ¶ in possessione sic tali contingit. ut. i. de acquir. re. do. l. hoc iu. i. si. et l. de uir. si. l. defence. s. pap. mariti ar. pro eu sui. ac.
—n ¶ s. pat. ar.
—o ¶ ut. s. de usur. l. qui lat. et de rei uir. l. i. et fac. s. de pec. l. z. l. n. nulla. s. om. et s. de rei uin.
—p ¶ peccatum. ar.
—q ¶ si cui hic neruo male fide possit dat rectio. uel repertam. non debet intelligi donasse. sic is qui sciens in alieno edificat. ut ins. de rei uir. q. cum in suo. s. ma. tempi non presumitur donasse. ideo quia si uellet ex pio donare non possit. ut. s. loc. et q. q. de eius ar. d. i. so. in actione. l. ii. q. uoluntate. ac.
—r ¶ que reuocari possit.

—a ¶ mariti ar.
—b ¶ ut. s. de pact. dot. l. inter q. conuenit.
—c ¶ prestandis quando ipsa seque mariti sui. i. q.
—d ¶ i. et contractare de nup. au. q. hendis. ar.
÷ ¶ ut reuocare possit.
—e ¶ i. de alim. l. i. re. leg. ac.
—f ¶ ut i. de act. ro. l. ex promissione.
—g ¶ ut. s. e. fruct. nam pro cale possit dos reddi. ut. s. de uir. do. l. muc. q. manente. et fac. s. de pac. dotal. l. si conuenit. in fi. ac.
—h ¶ qui sic uere est. et cum libertate scripsit. cum heredem. et impossibile uenit ualere. Un quare reuocatur. ex donatione. ac.
—i ¶ hoc qui scripsit cum herede si pater non cum libertate nam sicut ea impossibile est nam ad iure dicendo cum scriptum. sed hodie si cum libertate presumitur mihi alterius ut inst. q. b. z ma. non possunt. q. l. z. et fuit. i. e. l. cum h. stat. q. q. quod da. et q. si mane. ac.
—k ¶ immo male sed quodam ut stari dicens.
—l ¶ hodie pap. pro diui seueri tamen oratione coniug. u. i. e. l. cum hic stat. q. i. et si hoc fuit. ibi sine auct. et. et. si sit pullarea. i. pro. et h. t. ibi. in lege. n. stipulata. cum pro uxoris eum in usum presc. ex preceto qui. et. cum h. fuit fecit. editio. c. de eius. pro usu. pro q. pro. re causa obligo quem erit ac.

o—¶ rei aliene. ac.
n—¶ putantes donationem ua le. ac.
o—¶ rei aliene ut. i. l. px. ac.
¶ sine mora. ut. s. de q. hon. ex. si g. aud. impau. ac.
p—¶ s. cau. ar.
q—¶ i. si quod iniu. que dicit donationi obstare pro matrimonio quod tamen non obstat ut. i. l. px. dicit.
r—¶ hec. s. l. px. ac.
q. alio modo sine usu tradita est posse.
f. donatione eam notis

¶ h an- sui aliena in diu tantum pauperior maritus. si dono rei quam non modo uti teneat ad extimationem. et ex causa non valet. ar. sic ut h. et i. p. donatio l. si uir uxori. sic [illegible] ubi dicit quod aut [illegible] fiet proptcrea. dos. a— ¶ ex fac. ff. de pre. [illegible] si quis [illegible] s. e. quod aut. [illegible] mariti. ac.
de pauperior. dico quod si [illegible] quod sit usucapietur. cum illicita. uii ad ea non da o— ¶ h sic exaudio si dubitat [illegible] locupletior. [illegible] suo. dicimus ea locu
cur [illegible] ut. s. ex qb. ca. pletiore [illegible] b.
b— ¶ a uiuo cui de suo se alebat. alioqui non ualet. [illegible] ad uir fruct [illegible]

tenetur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet ex quibus et locupletior mulier et pauperior maritus in suis rebus fit. itaque licet mortis causa donatio interveniat quae inter eas personas fieri intellegitur, etiam res quae aliena est usucapi potest.

Paul. Si rem quam donavit vir mulieri uxori mee mortis causa cum donatione possessionem eius suo [illegible] tradidit uxori, placet ullam rem civili possessione non intellegi esse translatam [illegible]. Ex quibus causis inter virum et uxorem permisse sunt donationes, ex his et inter socerum et generum nurumve permisse [illegible]. Ergo socer genero mortis causa donare poterit, et fiscus [illegible] genero mortis sive fuerit vel divortium [illegible] donabit.

Mod. Inter eos qui matrimonio coituri sunt ante nuptias donatio facta iure consistit, etsi eodem die nuptie fuerint secute.

Paul. Si id quod donatum est perierit vel consumptum sit, eius qui dedit est detrimentum, merito, quia manet res eius qui dedit suamque rem perdidit. ¶ Si quod impuberes existimant dotalibus natos [illegible] impedit aut mortuus aut mali [illegible] non videatur quod [illegible] donatio eius cadunt, quia perceptis quod dedit [illegible]. ¶ Si quis operas suas fuerit uxori prestiterit, magis placuit nullam donationem esse, nec sane donare [illegible] nec tamquam [illegible] ius [illegible] donatio maritali [illegible] operam tribuentes. ¶ Si ex x. aureis emit fundum [illegible] periculo esse, apud Plautium placuit quemadmodum si mortuus est [illegible]. Sed non [illegible] digestum non plus quam x. perire potest, quam [illegible] pauperior factus est. Quod si ex x. duos fundos emerit et eorum alter mortuus sit, aut x. digestum [illegible] pluris [illegible] unum uno pretio [illegible] summo [illegible] x. pereunda, quemadmodum [illegible] facta est, ut [illegible] et alia pars [illegible] solum perendum quanti fuit [illegible] est.

Iulianum putasse Pomponius refert, si quid peculii servus qui ex nummis a marito donatis mulieri adquisisset, forte legatum vel hereditatem, aut [illegible] emptus esset, eius quod nomine per [illegible] et tamen [illegible] fiat [illegible] a nullo accipere. mulier ipsa re suo aut [illegible] impedit [illegible] extimatur [illegible] Iulio [illegible] Celsus ait. [illegible] uxor [illegible] donatione [illegible] quia [illegible] quo non possunt [illegible] possunt [illegible] quibus [illegible] nomine [illegible].

Pomp. Si mulier ex pecunia donata emerit fundum, [illegible] mulieris esse [illegible] quod non est neque viri [illegible] fuit. ¶ Si uir uxori lanam donavit et ex ea lana sibi vestimentum confectum uxoris esse vestimentum [illegible].

Gaius. Utile tamen competit actio.

Pomp. Si et vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis id uxori confectum fuerit et uxoris cura, tamen viri esse, neque impedimento esse quod, dum fieret, uxor tamquam lanipendia fuerit et viri negotium procuraret. ¶ Si uxor lana sua operis ancillarum viri vestimentum suo nomine confecerit muliebre, et vestimentum mulieris esse et pro operis ancillarum viro nihil debere. Sed si viri nomine vestimentum confectum esset, viri esse, ut et lanae uxori prestet pretium. Sed si vestimenta muliebria suo nomine confecerit, si ea donatione non valet, [illegible] lana valet [illegible] confecit, nec ob operas ancillarum viri ex [illegible] fuerit. ¶ Si vir in uxoris area edificaverit, uxor mea insula edificetur [illegible] dubio mariti est. Sed ea impensa mulieri [illegible] placet. [illegible] retentionem impense mulierem facturam. ¶ Si duo mancipia fuerint singula quinis digna, et utrumque simul v. donationis causa vir mulieri vel contra vendiderit, melius dicetur [illegible] ea proportione pretii, nec tamen [illegible] esse quod [illegible] mancipia sit, sed quid ex pretio donationis causa sit remissum. ¶ Si duobus licet [illegible]

c— ¶ hec [illegible] possit [illegible] ut soluta non de repetitio [illegible] e. l. si stipulata [illegible] ut. e. de pact. [illegible] quente. ac.
d— ¶ l. de quibus fructib. [illegible] ex. [illegible]
e— ¶ l. si pluries [illegible] ac.

f— ¶ l. actione ex stipulatu. ac.
g— ¶ maritus sic agat ex [illegible] ac.
h— ¶ h. ar. ff. sup. quod mer. e. s. l. si [illegible]
i— ¶ perpetuo. ac.
k— ¶ [illegible] in diacone. [illegible] quod [illegible] sic [illegible] datur. ut. e. l. uxor. cum dic. in [illegible] ad [illegible] star [illegible] ut. s. de [illegible] ac.

l— ¶ h. ar. aliud. h. qua [illegible] cum [illegible] necesse exhibendi [illegible] marito [illegible] nec [illegible] in [illegible] intelligimus eum posse [illegible] [illegible] cum [illegible] eius [illegible] uxore [illegible] in [illegible]
q— ¶ al lani pedia [illegible] lana pedi [illegible] carminandi.
n— ¶ al. [illegible] mallarum uiri.
o— ¶ [illegible] marit. ac.
p— ¶ l. [illegible] ac.
q— ¶ [illegible]

r— ¶ ut. s. e. l. [illegible] ac.
f— ¶ ut. s. de [illegible] et [illegible] ut [illegible] in [illegible] l. cum [illegible] hoc [illegible] dicimus. s. e. l. si uxor [illegible] ac.

¶ ut. s. de [illegible] ac.
¶ [illegible] ut sit [illegible]
¶ bona [illegible] de [illegible]
¶ [illegible] l. si uir uxori [illegible] in [illegible]
[illegible] nattnus locupletior [illegible] accepit [illegible]
¶ ut. i. e. si [illegible] ff. [illegible] usuf. l. sit in [illegible] t. 6. de edil. c. l. [illegible]
¶ [illegible] quant.
¶ non [illegible] quod [illegible] pretium date expectaret. ac.
¶ ut ar. s. de [illegible] ac.
¶ ut. s. e. l. [illegible] uxor. et i. e. l. si [illegible] lana [illegible] uxor.
¶ ut. i. e. l. [illegible] p. ¶ [illegible]
¶ ad hue [illegible] ille pauperior [illegible] locupletior
[illegible] s. e. l. si [illegible] maritus [illegible] de
[illegible] in [illegible] ut. s. e. l. [illegible] uxor [illegible] ac.
¶ ut. s. e. l. [illegible] ac.

t— ¶ l. quibus valebat. v. et v. [illegible] sic. dece [illegible] sic ex [illegible] l. si quis [illegible]
v— ¶ [illegible] uiri et uxoris.
x— ¶ ut ex h [illegible] in firmet. quod res [illegible] per [illegible] ab [illegible] sup. e. l. si sponsus. [illegible] medicitate [illegible] non [illegible] in [illegible] non [illegible] de [illegible] in [illegible]
y— ¶ no affectat [illegible] nomine [illegible] ut. s. de [illegible] ac.

a ¶ ex mancipatione (?) ... ac.
b ¶ sive in continenti sive ex intervallo sit interpositum. ac.
c ¶ al. donationis ... ad ... quod i ———— dem est
¶ excepto ar. quia dicitur quando minoris ... et ex empto. ac.
¶ sit redhibitio in aliorum contractu
fraude. ut ... de his que in fraudem ... ac.
d ¶ nec exemplum donatio ... pignoris ... pro ... ... et ... ac.

aduersus minores emere sine dubio sit adiuuan-
di. ¶ Si uxor viro vel vir uxori, quod videretur uo-
bis pro transactione ei praestiterint, neque videtur
obstare praetor: videtur enim quod de causa dubia li-
tigatur, uti iure videtur et totum negotium
valeat; animo ut causa transactio interesset.
quare et donationis causa interposita esset, cum pro eo
nouo consilio uiro ... pactum fuisset actum,
...enus est pactum durarit inutile esse. pe-
dietur ... ei pactus sit, ne fu-
gitiuum aut erronem esse praestet, id est integrum esse,
actiones edilitias exceptio. ¶ Quod vir uxo-
ri ... ... metu donationis pleno
solvere potest, ... pro ... restituta pe-
cunia ... ¶ Quod legatur mihi
aut hereditatis nomine relicturus es, potes
rogatus a me uxori mee relinquere, et non vi-
detur ea esse donatio, quia nihil ex bonis meis
minuitur. in quo maxime maiores donanti suc-
currisse ... ... ne amore alterius
alter despolietur, ... necessitas
locupletior fieret. ¶ Si uxor viro munus
immodicum kalendis martiis aut natali die
dedisset, donatio est; sed si impensas quas faceret
mulier quo honestius se tueretur, contra est. ¶ Si vi-
r ... locupletior factus est mulier ... ...
... aut unguentis aut medicamentis
... ... suo proprio impendit.
¶ Quod ... uxoris familie ... que
praestantur ... non condicetur.
Quod si familia domestica uiri usus aut uesti-
tui uxoris praestat, ... puto obseruandum esse,
ut ... ¶ Cum hic status esset donationum
inter virum et uxorem quem antea rettulimus, im-
perator noster Antoninus Augustus ante excessum divi Severi
patris sui oratione in senatu habita auctor fuit
senatui censendi Fulvio Emiliano et Nummio
Albino consulibus, ut aliquid laxaret ex iuris
rigore. Oratio autem imperatoris nostri de confir-
mandis donationibus non solum ad ea pertinet
que nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes
donationes inter virum et uxorem factas, ut ipso iu-
re res fiant eius cui donate sunt, et obligatio
sit civilis, et de falcidia ... ...

¶ si vero ... ...

a ¶ ult. C. ad S.C. Vell. l. in donationibus.
b ¶ tacite eo tempore quo non est contractum ...
... C. de auro ... l. ... ... uxori. ac.
c ¶ forte id dicit quia aliud forte in contrarium ...

ne ... ... forte ... ...
... sit ... ... est.
¶ Ait oratio fas esse eum quidem qui donavit pe-
nitere, heredem vero eripere forsitan adversus
voluntatem supremam eius qui donaverit durum
et avarum esse. Penitentiam accipere debemus supremam.
... tamen tenere ... ...
... ... dicendum est donation-
em valere, ut supremum eius spectemus iudi-
cium. ... concursus ... solemnis
... donationis ... ... op-
... ut sit ambulatoria volu-
ntas eius usque ad vite supremum exitum. Si
semel donatorem penituit ... ...
... potestatem ... ... si appareat donatio-
nem eum revocasse voluisse. ¶ Quod
si ... ... vel ...
... ... ¶ Si maritus etiam
uxori donaverit pignori dedit utique
eum penituisse dicendum ... ...
te. Quid ergo ... ... ut vel
... ... possessionem
... mulierem remansisse ...
... ... dicendum est donationem
valere ... ... obligatam ...
... ... ut pa-
... ... doli excepti-
one. ... ... potuisse
... ...
... ... ¶ Si donator ... fuit ef-
fectus ... dicendum est non impletam ...
... donationem quamvis fuerit mortem ...
... ... redige-
tur ... est ... ... donatio. ¶ Si
maritus uxori donaverit et mortem sibi ...
... ... ut et post mortem me-
... ... revocaverit donatio-
nem ... valeat ... mori
... ¶ Si inter se vir et uxor donaverint
... ...
... ... ut
... ... donatio valebit,
... mortis causa ... ...
... ... ¶ Quod ... ...

¶ i ¶ ... ...
¶ ... ...
... de delicto ... ...
... ...
¶ ... ...
¶ ... ...

a ¶ Et ille cui est reddita.
b ¶ Et cui qui dedit id quod erat ab herede eius cui dedit.
c ¶ Herede eius qui factus est locupletior. ar.
d ¶ Dico cui non fuit eo loco locupletior factus. ar.
e ¶ Et quae sit intellectus. vo. Si donator morte...

accipere debebat, ne heres quidem donatarius accepit, locupletior factus sit. Et si constitutus sit orationis beneficio locum habebit. Sed et si non sit factus locupletior, redditur tamen contrariae capere [...]. Dicendum est, si ius decessit, quia eius est locupletior, posse repetere [...] nec [...] [...] [...] mortis causa [...] oratio locum habet. Si donator mortuus sit, donatio intercessit aut prius decessit qui donum accepit, neutrum statuitur. Item est si maritus uxori donari voluit, valeat donatio, quod si noluit, valeat donatio, quod si uoluit, extinguitur. Plerumque enim [...] [...] [...] plerumque convertitur in contrarium. Et sic donatio intercessit nimium restaurari: donationis vel mutatae voluntatis vel eadem durante. Restaurationis [...] voluntatis contrariae [...] confirmata donatio durat, si constante matrimonio donator decesserit, et post defendi valere. Si donator mortuus non intercesserit sed furiosus, puto valere donationem, si furiosus [...] quaerit.

Si mulier et maritus divortium quod fecerint, si uxor et maritus in matrimonio habent, consensum videntur consummatum, perseveravit. Puto donationes non valere, quia divortium non est, nec tamen maritalis affectio. Si vero donator prior decesserit, tunc valebit donatio. Si alter ab hostibus captus fuerit, et quamvis [...] erit quod dicemus: post illud voluit mutare voluntatem. Sicut mors contingit [...] in nullo momento donationem esse voluit. Quod si simul decesserint, quod dicemus? naufragio forte vel ruina vel incendio, et si quis prior decesserit non apparet quod antecesserit, expedita est quaestio. Sed si non appareat, difficilis quaestio, et magis puto donationes valuisse, et ex utrisque donationis defendendum. Aut est oratio: si prior vivo decessit, is qui donum accepit, et simul decesserint, pridie vetustissime dicetur utrasque donationes valere, si forte mutuae donationes fuerint, si simul decesserint, quoniam alter alteri superuixit, licet in commorientibus oratio non sentit. Si autem neuter alteri

superuixit donationes mutuae valebunt. Item et causa mortis et donationes mutuas recte consequi dicemus, neutrum tamen concurrere locupletes, si neutro mutuo donatio [...]. Sed et si hostium ab hostibus captus sit, aliquo ibi decesserint non simul, utrum captivitatis tempus spectamus, ut dicamus donationes valere, quia simul decesserint in eventu, quamvis eo tempore fuerit nimirum, an spectamus utrum prior decesserit, ut maritus non valeat donatio. Nec enim reversus est, ut convaleat. Et tamen fert opinio, non iniuria, ut tempus spectandum sit captivitatis, quoniam defecerit. Quamvis talem reddit, et in vita sua supervixisse quis videtur.

Cum quaeritur, an ex his quae donaverat legata quae donaverit, videtur certe donationem voluisse ad uxorem pertinere, plerique enim aliter legatur pertinuerit ut alia cessit legati.

Oratio non solum ad uxorem pertinet, sed et ceteras quae personas computentur, ut puta socerum, vel nurum, vel socer generum, vel socrus, vel socer contrarium, quae ex plurimis nummis in potestate sunt. Et ex quibus oratio his quasi [...] permisisse mente cessantur, vel ipse qui in potestate est, vel filia, vel gener, vel filia quoque ex patria nimio ut decesserit, quamquam huius donationis perseverantiae sufficit nulla quaestio, cum donationem [...] post mortem eius vices distributae donatione non possit, quando oratio his intimatur, ut mente nummi quamquam oratio donationem pertinuit causa. Confirmatum autem impleverit ut igitur valeat donatio ista, puto exigit, ut et filius eius qui donavit ante decesserit et socer perseveraverit in eadem voluntate.

Si filius familias castrense peculium vel quasi castrense uxori donet, filium personam et mortem spectamus.

Si uxorius sacerdos [...] voluntatem eius perseverantiam in suprema die voluntatem exspectare, nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicemus extinctam donationem, an quamvis maritus vivat, sinistro superuixit, [...] [...] donationem. Vel si quis maritus solus socero extiterit, nos quin nova donatio post firmum...

a ¶ Bona argumentatio. ut C. de don. c. mor. si hii qui invicem.
b ¶ Heredi nocentis. ar.
c ¶ Ad repetita ——— in ——— dum. ——— ar.
d ¶ Valebit vel quod uxor marito, vel quod maritus uxori donavit, quod utrique eius finitum est, immo perinde ac si debitum in eventum.
e ¶ In expenditione. ar.
f ¶ Cum speranda sit.
g ¶ Prius. ar.
h ¶ Et mortis causa donatio facta.

Et sic alii donasse. arg. de l. i. si ex causa in prin.
k ¶ Et nec vel uxori vel ad magistratum.
l ¶ Quod ad uxorem dicit, quia noluit plerumque existimationem lega[...] certo die alia fuit causa legandi, ut confirmaret donationem. ar.

m ¶ In quo ipsi coniugibus donare permittitur. ar.
n ¶ Hic est arg. C. de donat. c. mor. l. pl. et ibi. statim permissa donatio c. mor. loquitur.

o ¶ Sed si uxor prius decesserat, an eius morte confirmatur donatio? Videtur quod morte soceri non soluitur. ar. ut C. l. moratur, quae est [...]. C. l. si ut [...] si [...]

sit pactum uxor donec marito, an vivus mortis exigitur. ar. quod non. C. e. l. donator. ar.
p ¶ Cum quo ad illud non videtur [...] prem. ut C. ad [...] ar.
q ¶ Vel quia sine dubio. ar.

¶ Illud in medium nolo [illegible].
¶ De posuit. ar.
¶ Qui dicit si [...] nec [...] mortis causa donatione, [...]
¶ Non dico simul, id est eodem tempore, id est uno tabule nescitur cum quis prius decesserit. [...] quare. ar. plus [...] plus moriatur. [...] si possessor. C. si eod. [...] de re. [...] quod dico vel si maritus.

a — ¶ Ut inter eos matrimonium esse putaretur. ac.
b — ¶ Dum scilicet quis fuit ut supra dixit. qui donationem accepit quod donato … existimatur. quod filius est huius. presumitur quod mariti. uxore. vel hic pueri … donatio. quod conveniat … quod et genero filius … ut eiusdem ac.
¶ Ut eo quod sit donatio.
¶ Id est quod est d. [illegible]
¶ Dissolutio non sponsalia per … ut supra de sponsalia. l. imperatorem. ac.

a — ¶ Ut supra de sponsalibus. l. quesitum.
b — ¶ quod. i. quia.
c — ¶ similiter. quod. i. ergo.

mariti collata ut in illa firmata sit, alia accepit. Sed filius pro patrono est firmata erit donatione nova. ¶ Si socer nurui nurus … fit donatio erit irrita, quoniam non donationibus viro et uxore, sed intercessio imperatoris non accipitur eius constitutione. Sed ad quos pertinet quos donatio facta est, finietur matrimonium, puto residuo consensu invicem donantium sibi recte esse dicendum firmari, si filius nupta in recte manserit in eo ipso manente esse donationem. ¶ In hac autem donatione inter consoceros factum est … subducta est eius quae acquisivit constante matrimonio vivente potestatis durante, semper tamen is quaesiit in eorum potestate. ¶ Si socer et socrus donaverit, aut contra, uterque copulatos omnia priusquam decedet dicta donatione ad eos non pertinet, vice infirmari donationem. ¶ Si sponsus sponsae donavit, inter matrimonium collata donatione quasi inter virum et uxorem donatio non videtur facta, ubi orationis nunc sufficiat ut quantum … optime dicendum est ad similitudinem orationis pertinere, ut si duraverit voluntas usque ad mortem valeat donatio. ¶ Sive autem res fuit quae donata est, sive obligatio remissa, potest dici donationem effectum habere, ut putavero acceptum fuit donationis causa quod debebat, potest dici pertinere acceptilationem … quasi effectum eius generaliter universae donationes quas impediri diximus ex oratione valebunt. ¶ Sive inter virum et uxorem societas donationis causa contracta sit, iure vulgato nulla est, nec posterior consensu, nec emolumentum eius … acceptio personis … potuit. Quod tamen ita mane tenuerit, sine praesumptione tenuo eam donationem … esse, quod pertinens in professione non erit, quia nulla societas est quae donationis causa apponitur, nec maritus et pater nec virum et uxorem, ita esse eam dicendum, et si perpetuo contracta sit donationis causa nulla erit. Plane si … res venierit donationis causa, ut pretium remiserit, admittemus donationem pertinere ad senatusconsultum. ¶ Si quis sponsam habuit, deinde eandem uxorem duxit, cum non valeret donatio quae in sponsalibus facta valeat an

non videamus. ¶ Movet tractat haec species quoniam minore .xii. annis in domum mariti immature fuit inducta. Ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit, et cum quaeritur … et ante probatum est, ut sive fuerit sponsalia durent quamvis iam uxor esse putetur, quod verum est. Sed cum non steterint, neque sponsalia esse quando fuerint, neque nuptiae quae nuptiae esse non potuerunt. Itaque si sponsalia antecesserit valet donatio, si minus nulla est, quia non quasi ad extraneam sed quasi ad uxorem fecit, quam nec tamen lex admittit. ¶ Sed si senator libertinam sponsam ut tutor pupillam, vel quae alia ex his quae in collocatione prohibentur, duxerit, an donatio quasi in sponsalibus facta valeat? Et puto sponsalia impleta, et quasi ab indignis eis quae tantum sunt ablata sunt convenientiam.

Id. Si stipulata fuerit mulier annua in annos singulos, id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. Sed cum manere in matrimonio decessisset maritus, puto quod annuorum quae in diem venerint posse dici donationem confirmari ex senatusconsulto. ¶ Si uxor marito annua … vice praestiterit, restituetur ei, et potuit … et dicere magis locupletior factus est, quod non talis latum praebere … annuum quod maritus uxori impertet, aut quod uxor marito praestat, imo magnus est … et si forte maritus ab uxore stipulatus sit … annuum … quod mulier constante matrimonio dicendum erit ex oratione donationem convalescere.

Id. Sive res uxor marito donavit usque ei in morte possessio … superfuit donation … quam mariti … uxor possidebat … illa morte donationem … dici potest et … donatio nullius momenti est, attamen ex sententia senatusconsulti valere donationem.

Id. Si non secundum legitimam observationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factae nullius momenti sunt, cum non videatur solutum matrimonium.

— ¶ Hic intellige … ut … quod ibi per sponsalia …
c — ¶ Ut supra ad l. … de …
b — ¶ Ut supra de … [illegible]
e — ¶ Excepto casu … impedimentum …
h — ¶ Ut supra de … [illegible]

— ¶ Dum inter eos donationem … quod donantur in hoc sufficiat ad … donationis … ex causa dei voluntate ut … donatio … ut supra e. l. quod ord.

f — ¶ Filiabus … quod uxoribus … mariti … ut si … donatio … ad … matrimonium donationis … causa … ac.

¶ Ut … ad … [illegible]
¶ Ut supra eo … [illegible]
¶ Hoc … [illegible]

y — ¶ Ut valeat quod … ut supra e. l. … ac.
h — ¶ Ut supra de donatione ante nuptias.
¶ Ut supra e. … ibi.
— ¶ … non presencia … ut supra e. … ad … con… ut … ac.
— ¶ Ut inter … morte … huius vite … constituta ac.
— ¶ Ut supra de … l. … donationis.
— ¶ … ut valeat … confirmatione … ut ex … ac.
— ¶ Donationem mediam.

… celebrationem donationis … ut supra … grandium ac.
¶ … quod … donet … largitate non dixi … dici … quod duas donet … ad … donationem … ut supra … nullas … ex annuo et … ut supra … ac.
p — ¶ Ut supra e. pap. quod … ibi ac.
— ¶ … ut … ac.
— ¶ Ut supra … l. … ac.
— ¶ que … ac.

Cum s. e. l. si sponsus. ȝ. fi.
Cum ar. s. e. xiii. in. si duo ȝ. y. in fi. s; quod dic. in simpla. imo in du
plū ut. s. de euict. l. y. que ē ȝ. so. b spaleest ut ē de simplo caueat na
... ȝ. ... xi. iiii. l. ex diuiso. ȝ. preciō que ē ȝ. s; b io. ap. te
nō hic culpa. nō pot restitui rei. ibi dolo ... inco. ... sic
... ē ...

Paul. Si donate res extant et uendicari possunt. Sed quia ex possidendi animo possi
det. in restitutione res estimatio fienda
est iusto precio. cuiusque possideri debebit. de
euictione simpli quanti emeris sit. quam ... pe
diour. Sponsus autem anulum sponse
muneri misit. post nuptias pecuniam ce
dit. venia putat fieri ei mulieris.
quam tunc facta donatione estimare morem
non mutari in eos quae ... noua ... accep.
Iul. Si mulier dolo fecerit
ne res extaret. de ea tamen actione ut ad
exhibendum ut ... in mulierem ... agi
potest. maritus ... ciui ... ut.
Afric. Si ... omnis iuris ...
puerum ... uxori sue ... propter ...
quam ... est ... mutui non
esse ... mulieris ... nec. Id nunc est
... uxore ... uero
... uxori dedisset. nam ex alia parte res in
mulieris ... est. ex duabus autem partibus
... et ... res aut ... quam
... non esse mulieri
rem reddere.

Iul. Vir uxori ... donaret
uellet ... ei ... ut sua
impleret. ... fecisset ... pecuniam
amisisset diuortium fecit. ... uir
... debet. ... pro dona
tionis causa ... nulla sit. ... marito ...
se ... Sed ... mulieri ...
... sive ... uendica
re ... pot. Sed ... suas ...
... uxori. excepto ... se
... in matrimonio hac pecunia ...
... nomine ... sequitur. Sed
si ... mulier locupletior
facta est. maritum ... intellegitur ex
re mariti locupletior facta esse mulier.
quam ... excepto ... se ...
... pot.

Ulp. Quod ad ... dignitatis gra
tia ab uxore in maritum collatum est. ea
tenus ratum est quatenus dignitatis supp

Lappleat ope.
Iauol. Nam ... ut ...
... uxor ei ... .
Gai. Nuper ex ... principis ... re
cepta est. alia ... donationis ... per ... uxoris
ei ... latum clauum petenti
gratia donationis ... ordinis fiat
... gratia.
Paul. Inter uirum et uxorem ... causa donatio
fieri pot.
Nerat. Si extraneus rem uiri ignorantis ei
esse ignorantis uxori ac ne uir quidem sciens
... mulier ...
caperet ... sui ... se ...
... uxoris
... sua esse
... usucapiat ... capiet
nec ... mulier ... in ... per
possessio ... in eam alio ...
... ipsius mulieris sciam ... ut in
... affectat impedimentum.
... uxores ... ex ca
... ab ipsis ... prohibitae sunt.
Ulp. Marcell. ... mulieris
... non erat ... quae ... tali ... ne
... donationis ... .
Id. Inter uirum et uxorem nec possessionis ulla
donatio est.
Celsus. Viri negotium uxoris gerens ...
officio mariti ductus ... impendit ...
... non ... est ... ex
gene ... non ... est.
Id. Quae in nuptiis mariti ... in
manet ... pot ... nec ... refert
quam ... legata ab uxore ... sunt.
Marc. Si ... marit. mulier ... quo
... filium ... testam. patris
erat ... mortem ... puellae ... pat
tradidit ... mortem restituat filio.
... ut ne agatur
... si mulieri potestas ...
... ut ...
ut si dixi ... donationis quesitum est ... ua
lebit traditio. i. ... exigit ut uxor.

... sicut ... idem ... e ... ...
nec donare ... facile ... ut. dixi. s. e. ... ...
Cum i dubio aut ... non donare. ut. ... de pbac. l. ... de ... ...
... ut ... ut ... collate donationis fuerit dat. ut. s. de pbac. ... ...
... s. e. l. si ... ...
... ... s. e. ... uxor ...
Cum tamen hoc non est ... expressum. ut. s. de ... l. si ...

Cum in honoribus de gradu. in s. d. ut. s. de nos. ... l. que ... l. ... ...
no. ut gradatim. ar.
Cum nuptie ex honoris. simplicis. i. sine administratione.
Cum ... uestis ... secundum quosdam ... dic nomen dignitatis.
Cum ... non ut ... pecunia ...

Cum fieri ... ut. s. e.
l. si ... ac.
Cum ... usucapio ... non
perdit
Cum ... suppleret ... ar.
Cum ...
Cum ... ar.
Cum ... ar.
Cum autem ista donatio non fit ... ne
... dic ... non legatum
... debet ... lex ne
... i. ... ... legata
... ar ... q ... ut
uxor ... ut
s. ... iii. ... ...
... ut. s. ... ...
... l. si ... ... subiit ...
... ut ... ...
... ista ... ... ne
... ... de ...
... ...
ut ... ar. ... ...
... ... accepit
... ... ex
... ...
mariti in quem fuit ... locupletior
... que sine dampno mulieris
... s. e. auffer ... marito.
hic duobus modis intelligitur ... l. ...
... dixit ... .

Cum ... non ... tunc ... non te
donare uoluit ... aliud ... in ...
... ... uellet ...
l. ... ...
... fructum.
... non ... ...
... de. i. ... ...
donet ... ...

Cum ... ...
... ...
... ...
... ...
... quatenus ... dignitate ... donata si quod ... ...
... donare ... ...
... ... hodie ... ...

a ¶ fructum. ac.
b ¶ quod ips(e) det(r)ac(t)a facie(n)t. c. l. quod aut(em). § elegant(er). ff. uxor.
c ¶ si dolus(e). ac.

d ¶ uir. l. de do(n)a(tionibus) i(nter) u(irum) (et) u(xorem) l. mo(r)t(is). senat(us) § do(n)a(tio) i(n)t(er). p(er)fi(ci)a(tur). c. l. si m(u)l(ie)r (con)t(ra) pro(mis)senso. ac.

ut aliquid exciperet in usus communes retineret maritus. Alioquin si solo in istius uisa est, re(diret) agit ut ut (sic) retineret sibi liceat. ut ueritas autem etiam uiro permissa esset ac si illam tractaret. aut non licet permittit tamen. ac si alicui neo tale negotium contraxisset. uerum si ex eo tale negotium contraxisset in hac causam tradidisset.

Lab(eo). **S**i cum mulier. ff. fundum emisset mecum e(t) p(ac)ta est uir. v. ne diuortio facto ut diuortio facto omnino uir estimationem exigeret. neque id esse permittendum retinet anteq(uam) uiro dotis uel actio facta sit. nam si mortuus est ei. v. exactio competeret. Quaeritur et an mulier ex rei praetio locupletior sit eo tempore quo de dote agebatur. fructum aut intelligit. quae ex ferre aliud in tuendum uiri libertate est quod posuisset adhuc dote. si uir praedia non soluisset. neque enim interest ex qua causa mulier pecuniam debuit. uerum contra manent a(nte) exceptione praeterea dotem. ac si mulier non emisset fundum sed retineret aliunde pecuniam acceptam ut mortuo uiro dotem fere suo acceptum aduersus permanebit. ut a qualitate exceptione non fuit in pecunia aliunde acceptis. hic consumptum ei fuit quod non sumpto uiro nam et debet non e(st) uidetur mulier locupletior esse quae neque accepit uiro suo uiuenti eam neque id possidet. quae ex pecunia uiri emat.

Paul(us). **Q**uod si mulier aut cum ingratis fuerit. unde ad mulierem quod peruenit uel est alienatum quod non potest esse recuperatum. uiri fuit extimatum uero aut quod pro potest ei. est ad eam peruenisse. Ei uitandi aut turpis quaestus gratia contra uxorem hoc iure sit quod non est inutile p(ro)bari.

Pap(inianus). **S**i uir uxori mortis causa locauit locatio nulla est. Cum autem dominium est ex ea ratione mutuis donationibus declinat si dominium est. hoc iure tantum ualebit. quam actio quae sine mercede contrahi non potest. dominium aut contra estimationem uel condictio potest. **C**um uxor uiro fructum fundi ablegasse suo dotem quam fructus non furti est. ab eo pecunia mortis causa percepta auxilium concessit uiro

una mulier stipulatio soluit. ut traditio quae in matrimonio contra uxorem mortis causa facta est. namque quo casu in mortis causa donationibus [illegible] inter maritos mea agitur.

Id(em). **M**ortis suae causa genero et nurui socero et fructum dare consentit. quia mortuo sacero nuptiae non soluuntur. nec interest an prius filium uel filiam exoratum dimiserit sed eadem etiam ratio diuersa est. **C**um res in dote estimatas consentiente uiro mulier iussit habuit. si actiones suas accipit in conpensatione non admittatur. eadem ratio ne non possit mulier sibi quae dotis habuit habere custodienda exeunte uel qui bona constituere et cum legatum sit. etiam in possessione neque auferri uidetur.

Id(em). **V**ir uxoris permisse dotis stipulatum condixit eamque non petierat eam ex tempore minimis suptibus suis uxorem et eidem innua uiri cenit de dote praelegata. si conditionibus uel fidei commissis conformatis legatorum quod dotis usuras non continentur uidebitur. si titulo donationis esse remissas.

Paul(us). **V**xor marito suo pecuniam donauit maritus ex pecunia sibi donata aut mobile aut solum comparauit soluto non est. et hoc res extat. Queritur si mulier reuocet donationem an uti uelit cum uiro ex pretio uidetur esse maritus qui non soluto non sit ex donatione locupletior effectus aut pecunia mulieris res extat comparata respectu locupletiorem esse existimatur negari non potest. non est conuinus quod deducto uere aliena debitum. si quod exire mulieris praedat. Solo est sequitur hic ab eo cum res donata est. contra res mulieris permanet et uendicare directo potest et cum tenentem uirum si ei pecunia contenus res ualet non ultra id tamen quod ita tenet competentis conditionis quod nec quae est mortis quaeratur. Si nunc prohibet et utiles mulieri in ipsis res accommodari.

Scev(ola). **S**i quis quae mortis causa donatum uellet ego pure uxori donare uelle non ualet quod uxori uiles donari. quod illo conualescere donare teneor. mortuo aut

fo. omne ei [illegible] f. ut. ar. c. l. ¶ hoc etiam ar.

¶ si pro ea tantum et no(n) spe(ci)ale. q(ui)a res est ex pretio ut in c. l. s[illegible]. ac.

d ¶ Si dicere quod resp. d. diuortium inter ea est suspensum. quod q(ui)d aliquis debitum in mo(do) consilii diuertit. quia aliquid est capi est causa potest esse suspectum. maior ex donatione mariti conuenit. si cum uir ui suo morte sine alie uolunta no(n) c(on)tra fe(rt). ac. c. l. ¶ si dum ac. c. l. si defunct. ac. c. l. sume. hic ar. de ui de ea in filio. l. si ib ar. se ponit ac. ac. pare. bonis. in dubio c(on)s(tat). ut sic si eo eum sibi. ut eo deficiente infert. q. no ibi ea eam suspendi. no d(e)bet. c. l. ut. die. ce. ff. si defunct. ac.

e ¶ si uolens dare locatione. quia ea ut. c. l. si ut. ut. c. ea. Jo. quod enim in si and. ad agrum in fecto herede impetraret ei a eo gratia. et aude ea erit nulla. s. locatio nulla. si ea pro sicut teneri si nullas sit extimacio. ac.

f ¶ c. l. si q(ui)a pe(r)mittit. t. in p(re)t(ium). ar. ut. c. de p(er)sp(ecto). c. necal. s(ecundu)m. et de ut. ea. l. ¶ si quis. f(r)uit. ac.

g ¶ donatio. ar.

b ¶ si soc(e)r si bis ped uocati ut eam duorum uoluit. ut. c. l. si ut. si. ut. ac. ¶ Gaude cessante. l. rem. no habere. sic. c. d. ex. obli. me. sit. ff. ac.

c ¶ Casu pecto. ac. uoluit ex m(ul)i(e)r e. ut ei uiro no(n) eam supra eam.

d ¶ c. l. ult. donat.

e ¶ pl(e)gatam. ar.

f ¶ alioquin si ea in manu non debuisset. e actu sic non donationis in ut. quia habet. ut. c. de ult. ex recep. l. si. ar. ut. ac.

g ¶ quia habitant uxor do eo q. e debebat. ar.

h ¶ Q. no da(t). si hic uide. ut sic usure. ar.

i ¶ s. pl(ac)itos. a. contra ad quam ut ea ut. ut. ff. ut. cuida. ea. si no(n) p(ro)bat. sua pecia res extat ex eam. que non si sui ex instrum. ac. appreciu facit. ac. c. l. si ut. ea. ar.

k ¶ l. si sepat. hic eam ea per cunia data e. ab ea ut non ea res donata est. quia ubi e dona non ei est res donata. ubi ea in uir donata hic meus utili. ar.

l ¶ c. d. l. si ut. f. ar. ff. idem. ¶ Quidem. ar. ea de pro bis pecunia s(ed) no(n) duorum ut. ea. de neg. l. duorum. alioquin diuortio no(n) ualet. ¶ ut. c. l. ut. ac.

a— C. nec se obligat ad restituendum soluto matrimonio ar.
b— C. maior est . ut . C . de dote . cau . non nu . l . si ac.

uic binus pupillo debiti non est ipso iure
tutoris sentit.

Paul. Ea que a marito suo pecuniam ex
causa donationis acceperat litteras ad eum misit
in h. Cum impetrarem a te domine ad
uenire indulgentia tua . xx . acceptas
dictas conquiras res meas quantum tibi
merita est sub ea condicione ut si per me
mora fuerit quominus inde
uite nostre matrimonium permaneat sine
uitio de consilio tuo dotem non acceptam
diuortium facta quaeratur diuortium;
quesitum pluribus tunc . xx . cum inde di-
uortiis causa tunc noluerit ea cautione tantum
nisi me similiter dilatione sponso quod
eo sciens tunc marito suo repudium mi-
sit pecuniam restituere debeat . Paulus.
R. pecuniam conditur uxori tenetur ex sti-
pulatione proposita si contra eius extiterit per
se posse committi actione impetuum ac
cautum conuisse . Quod si stipulatio emissa
non probetur retineri posse contra eam lau-
pletior extat nam et sic probetur.

Scaev. Sempronia et Mancipia sororis dotal.
fecta fuit et postea pater mater ac postea pa-
trimonium aliis acceptis rationibus eius in-
uenisse . R . sed ea queretur negotium pa-
tri gestum uideri quantum non iniuenisse . Et
an queretur quatenus Mancipiam p . post
quem pater mater tetanie amica repeti non
possit . R . nec post mortem ... Manc(ipia)
uxoris monium usu fuerunt . Cum filius re-
bus matris intuenire soluto pecuniam ma-
tris consentiente ipsam Mancipia et res uicatus
et post non iniustam suo nomine confecit . ... esse
ipsius potestate . Q . fructus eam atque ea a
marito suo expensa quam accepit uti possit
R . ... obligatum filium in ea pecunia
uoluit . et ... postquam filius de-
cessit de peculio cum patre in eius potes-
tate fuisse proponatur actionem ... Sed
nauit repeti posse quanto locupletior ex
ea causa pater factus est.

Paul. Si quis uxori ea causa donation ... tenetur

... in ea ... acquitur ... et isto ... ob ... dote
equalebat.

Hermog. Vincius . pugnis mulier ...
tam pretium in non pervenitur . Cum
uacetur ea causa restitutio uxori reddere ...
... emittit ut per seductionem in ... tantum

Gaius. Vel senectute aut ualetudine
ne aut militiam satisfacere . ... matri-
monium non possit.

Hermog. Et inter relegatum maritum diuor-
tium . Cum diuortio facto nec instauratio ma-
trimonio non confirmabitur mutuo uxore ... sed
... nec ... ubi ... si ... in
uito diuertere non uideretur . ... seperetur
cum mulier diuortium interdit . ... est
... et ... diuortio intercedere ac
... non fuisset.

Paul. De ea quae rerum dotalium ... u-
nita coniuncta est ut ... alicui ...
esse possit . dicendum est agi posse ...
actione ex lege . xii . tab . ... . v . in
res non ... tenens ... et
... res ... mariti ...
... Paulus ... solu a
... ut ... solita ...
... mulier ... ex lege . xii .
tab . ... est ... sancte ... in
melius est.

Lab. Vir mulieri diuortio facto quod-
... ut ... mulie-
... ... diuortium fe-
cerit . Lab . ... fuisset ... ce-
... simul ... quod ... Paulus
... nec ... diuortium ...
... ualere diuortium ... ... nup-
tie ... sunt . aut tali ... tempore ... in-
... fuisset ut dubium non foret ...
esse ... nec ... ullus ...
... futurum.

Lab. Quod uir ei quod dotum ...
tes ...

Scaev. Si ea ... [illegible] ... ma-
trimonium ... matrimonium ...

[illegible]

et tabulae postea signarentur extitit. Praeter alios Celsus ait tacite [illegible] an antequam domum deduceretur [illegible] fecerit, nec tabulas obsignatas neque post, post matrimonium [illegible] ingressum exprimit [illegible] matrimonii initium quod [illegible] secundo valet. Virginem in domum deductam ante diem tertium quam ibi nuptiae fierent, cum nuptiarum dies [illegible] esset, die nuptiarum prius quam [illegible] nuptiae celebrarentur, optulit x. aureos dono. Quaesitum est, post nuptias contractas divortio facto, an summa donationis repeti possit. Respondit quod [illegible] nuptias [illegible] conferretur, non posse repeti.

Labeo. Si uxor minimus annis aut alio qui in eius potestate esset [illegible] fuisset [illegible] eius [illegible] quam [illegible] nec ulla [illegible] eius [illegible]

De divortiis et repudiis.

Paulus. Dirimitur matrimonium divortio, morte, captivitate vel alia contingente servitute utrius eorum.

Gaius. Divortium autem vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas partes eunt qui distrahunt matrimonium. In repudiis autem, id est renuntiatione, comprobata sunt haec verba: tuas res tibi habeto; item haec: tuas res tibi agito. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem intervenire oportere: in qua re haec verba probata sunt: condicione tua non utor. Nec interest, utrum in praesenti renuntietur sive absenti per eum qui in potestate eius est.

Paulus. Divortium non est nisi verum, quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit. Itaque quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio si brevi reversa uxor est, nec divertisse videtur.

Ulpianus. Iulianus quaerit an furiosa repudium mittere vel repudiari possit. Et scribit furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habetur; repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam neque curatorem eius, patrem tamen eius nuntium mittere posse. Quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium. Quae sententia mihi vera videtur.

Iulianus. Si in [illegible] maritus [illegible] constanter [illegible] [illegible] non est [illegible] oportet [illegible]

Iulianus. Uxores eorum qui in hostium potestate pervenerunt possunt videri nuptiarum locum retinere eo solo quod alii temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, nisi mallent ipsae mulieres causam repudii praestare. Sin autem in incerto est an vivus apud hostes teneatur vel morte praeventus, tunc, si quinquennium a tempore captivitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium et unusquisque suum ius habeat imminutum. Eodem iure et in marito in civitate degente et uxore captiva observando.

Papinianus. Si [illegible] qui libellum tradere [illegible] divortii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] accepit solutum [illegible]

Iulianus. Divus [illegible] uxore [illegible] marito ei repudium mittere [illegible] relegatur.

Paulus. Nullum divortium ratum est ni[si]

[illegible]

275
274

Isto dicit pt ut. vij. testis. & pt eos libertus & diuertens ad eas dz. fit nō
ut si libertus adfuit nō trahatur rati diuortiū. ss. in ut libertus siue adfu
it sūi nō iter eos nō cōputetur, tri pōit exclusiue. aliter ti iclusiue pōit
ut. s. d. pig. ac. l. si. & C. d. fruis ff. l. iiij. §. fi. & alibi h C. d. epis & de

l. pabol. iiij. §. regione [illegible]
... sunt ... si ... ex eo ... erhi
... sic itestis. ac.
... sic. ff. nō ...
... liber ... dicitur nō
... u. sig. l. iter. §.
... pnos. ac.
¶ Qui manumit ex ... i quinta
... pprono ... ut. s. ...
... his quoq. ...
... rta. d. bo. h. l. ... ero
... ercio ... si ... quod
... possit ... p eo testari
... ul' nō ... quibus au
tem nō ... ut h
... ritu nupt. l. pro
... quanti ad op
... ut. C. d. opis. li. l.
... nec pot ...
... ualem ... nec ...
... illum manumittit
... sibi ... ne alium
... ut. l. ... l. fruo
C. l. iul. d. manumiss.
... omnibus. ut. a. ...
... ut. l. C. ut aut
... fi. §. d. ritu. nupt.
... l. in eo.
¶ diuortium
¶ Nō tn ... adulte qui
... cognoscet. ut ad
l. iul. d. adult. l. plu
... l. pprono. mat
... constat quo
... ad aliud nō
... C. d. falsis. fi. §.
... d. instit. d. adop. §.
... bat
¶ Si berati alij ne nu
... nube potiget
... nō cū duo sint ...
... nō suffic
... ad. pol. l. ...
... ad. ...
... ut. tr. d. sol. ...
... l. ...
... potuit.
... nō ... cū aliquo in
... quod una
... remoto tollit ipse
... dimentū. ut h. & l. de
... fud. l. ubi. §. 1.
¶ Desinit hic animus
q. i uxore. i. cepit nō
... animū i ea hēc quis
... i uxorē suā qr pro
... uxore eam hēc cep
... i ... cū ea nam

septē quibus rcūs publicis adhibitis. pt libertum eius q. diuortiū faciat. & libertū accipiēs in eiusq. a patre auus paruo testis similiter ita manumissus sit.

Od. Atrono inuito liberta q̄ i matrimoniū hūit ab eo discedere nō pot. nisi ei sit et contra si manumissa sit tn ei pot licet eius sit liberta.

Lex. Ideo aut lex diuortii faciendi potestatem ne esse liberte q nupta e patrono non infectum matrimonium effecisse diuortiū quod iur ciuili solui solet matrimonium ostendit matrimonium dicere n posumus e sit separatum. deniq. scaeuola ... d dote hanc actionem n hic maneo ... qd cum patrono eo eam uxorē sibi ee nult quominus alio ei conubium habeat. legis latorem fecisse libertam qui ... m dirimere ei e alio omnibus esse. Cumq. ... q. nupsit pro non nupta habetur. Iulianus quidē amplius putat n in concubinatu eam alterius patroni ee posse. Aut hic quo ... patronus eam uxorē ee uolet ... nullē d. uxorē sibi patronus dixerit. Si q. aut patronus e uel dissoluit. finita e legis auctoritas. Illud iustissime placuit quam qui uoluntate intelligi posset patronum hic destitisse qui i uxorē fuit legis e ius officium. primū patronus etiam ... otem e liberta q. inuito eo diuerterat ... ut uellet ipse. item e dimo parte sua ... intelligi e tempore nollam nupti sibi ... ... aliam ... quē n solet nisi diuortio ... Et si haec ... adulteriū cepit ... post. ne qd uero nemo dubit magis e contemptū sit ... merito ... oportet. ad ... e alio ... qr pro no nuptam sibi ... uelle ... mulieri potest nolentis nupti dicere e nō in ... libertatē e alio ee omnibus. ... si patrono sibi desponderit ... altius ... e ... nolle hic nup

¶ Quia postea e inio eam habe

ptam esse concubinam sed adhibuit potest probandum
ompt. Quis cum semper & ubiq. populus est nam publice interest dotes mulieribus conseruari e totatus ee feminas ad sobolē procreandam replēdamq. liberis a uitatē maxime sit necessariū.

... ibus intelligitur ut ... l. d. re diuis. §. patronus
... in ... multa exempla. ac.
¶ Quod a. q.
¶ Sic & ex eo q agitur p socio similiter societas finiri uidetur. ut. s. p socio. l. actione
... quod ad. l. pertate finitū aut ... ut. s. i pn h. l. et nō ex h ... exemplis ... ac. primū qr nō refert ... quod dicit i re ... ut. s. d le. & se. a. d qbus i fi. C. d lati. li. tol. §. sed & qui ... & §. si & si quis ... secundū qr nō h ... ex q tale quod ... potius liberta nube. ut. s. d dolo. l. i. si ar §. i. d colla. bo. ... nō nunq. tertiū qr pōito uno d ... ut d his que se nō pa ... tollit ... ut. C. ut neq. posita. l. i. C. d. testa. l. nō codicil ... ad. l. iul' d adul'. l. ... i. d ... fi. C. d pet he. si filius. ac.

Istud digestum uet est ... de cortecaylo ... et de ... constitit ei ... solid

Piccessium scecta ... ualebat tunc Piccesses viginti et ... minimis ... pecia ... de ... nam minus pro libra

Iste liber ...

Ds ... tabulari ...

Iste liber ... danglesyll

... maur al ... den ...

.i. De iustitia et iure 1
De origine iuris 1
De legibus et senatusconsultis et longa consuetudine 7
De constitutionibus principum 8
De statu hominum 8
De his qui sui vel alieni iuris sunt 9
De adoptionibus et aliis modis quibus patria potestas solvitur 10 10
De divisione rerum 12
De officio consulis 13 — De senatoribus 12
De officio praefecti urbis 13
De officio quaestoris 14
De officio praetoris 14
De officio praefecti vigilum 14
De officio proconsulis 14
De officio praefecti augustalis — De officio praesidis 15
De officio procuratoris caesaris 15 16
De officio iuridici 16
De officio eius cui mandata est iurisdictio 16
De officio assessorum 17

.ii. De iurisdictione omnium iudicum 1
Quod quisque iuris in alterum statuit 1
Si quis ius dicenti non obtemperaverit 2
De in ius vocando 2
Si quis in ius vocatus non ierit 3
In ius vocati ut eant 3
Ne quis eum qui in ius vocabitur 3
Qui satisdare cogantur 3
Si ex noxali causa agatur 5
De eo per quem factum erit 5
Si quis cautionibus 5
De feriis 7
De edendo 7
De pactis 8
De transactionibus 13

.iii. De postulando 1
De his qui notantur infamia 2
De procuratoribus 3
Quod cuiusque universitatis 7
De negotiis gestis 7
De calumniatoribus 12

.iiii. De in integrum restitutionibus 1
De eo quod metus causa 1
De dolo malo 3 6
De minoribus 6
De capite minutis 11
Ex quibus causis maiores 12
De alienatione mutandi iudicii causa 14
arbitr. De receptis arbitris 15
Nautae caupones 19

.v. De iudiciis et ubi quisque agere 1
De inofficioso testamento 5
De petitione hereditatis 8
Si pars hereditatis petatur 14
De possessoria hereditatis petitione 17 1
De fideicommissaria hereditatis petitione 17 1

.vi. De rei vindicatione 1
De publiciana 5
Si ager vectigalis 6 1

.vii. De usufructu 1
De usufructu accrescendo 7
Quando dies ususfructus legati cedat 8
Quibus modis ususfructus amittitur 8
De usufructu earum rerum quae usu consumuntur 10
Si ususfructus petatur 11
De operis servorum 11
De usu et habitatione 12
Usufructuarius quemadmodum caveat 13

.viii. De servitutibus 1
De servitutibus urbanorum praediorum 2
De servitutibus rusticorum praediorum 4
Communia praediorum 6
Si servitus vindicetur 8
Quemadmodum servitutes 10

.ix. Si quadrupes pauperiem 1
Ad legem aquiliam 2
De his qui effuderint vel deiecerint 8
De noxalibus actionibus 9

.x. Finium regundorum 1
Familiae herciscundae 2
Communi dividundo 7
Ad exhibendum 9

.xi. De interrogatoriis actionibus 1
De quibus rebus ad eundem iudicem 2
De servo corrupto 2
De servis fugitivis 4
De aleatoribus 4
Si mensor falsum modum dixerit 4
De religiosis et sumptibus funerum 5
De mortuo inferendo et sepulcro 8

.xii. De rebus creditis et si certum petetur 1
De iureiurando 4
De in litem iurando 8
ac ob causam
De condictione causa data 8
De condictione ob turpem causam 10
De condictione indebiti 10
De condictione sine causa 14

.xiii. De condictione furtiva 1
De condictione ex lege 2
De condictione triticaria 2
De eo quod certo loco dari oportet 2
De constituta pecunia 3
Commodati 5
De pigneraticia actione 7

.xiiii. De exercitoria actione 1
Ad legem rodiam 2
De institoria actione 3
De tributoria actione 5
Quod cum eo qui in aliena potestate 7
De senatusconsulto macedoniano 7

.xv. De peculio 1
Quando de peculio actio annalis est 7
De in rem verso 8
Quod iussu 10

.xvi. Ad velleyanum 1
De compensationibus 4
Depositi 5

.xvii. Mandati 1
Pro socio 9

.xviii. De contrahenda emptione 1
De in diem adiectione 6
De lege commissoria 7
De hereditate vel actione vendita 8
De rescindenda venditione 10
De periculo rei venditae 11
De servis exportandis 12

.xix. De actionibus empti et venditi 1
De locato et conducto 7
De aestimatoria 13
De rerum permutatione 13
De praescriptis verbis 13

.xx. De pignoribus 1
In quibus causis pignus tacite contrahitur 3
Quae res pignori obligari non possunt 3
Qui potiores in pignore 4
De distractione pignorum 6
Quibus modis pignus vel hypotheca 6

.xxi. De aedilicio edicto 1
De evictionibus 8
De exceptione rei venditae 12

.xxii. De usuris 1
De nautico fenore 3
De probationibus et praesumptionibus 4
De fide instrumentorum 5
De testibus 5
De iuris et facti ignorantia 7

.xxiii. De sponsalibus 1
De ritu nuptiarum 1
De iure dotium 4
De pactis dotalibus 10
De fundo dotali 12

.xxiiii. De donationibus inter virum et uxorem 1
De divortiis 6 6

Iste digestum est mich(ae)l ... xx ... libr(orum) ...

Tenet ... Johannes ...

... III

dyonysii de ...

hic est materia ... nicolai magistri ... et secundum
... lectura ... negotiorum gestorum ... tollere
... ratione ... secundum pomponium ... secundum ...
et ulpianum durat ratione ... et ... actio ... vel
quorum ... pomponius ... negotiorum gestorum

... nicholau matarelli ... pomponium ...
... et limitaciones ... et ulpianum et secundum
... legem ordinate non ... ranhino
tollit negotiorum gestorum actio ... pomponius et ... secundum
approbationem ... et ulpianum actio negotiorum gestorum ... pre
pendentem ... pomponius ... approbat
... actio directa actio non ... manda
tarii

dominus
...

Dit ...

... illa

... lx ...

Rękopis nr. inw. 373

Blok - czyszczenie mechaniczne kartek, ubytki w pergaminie uzupełniono w wyklejkach.

Szycie - blok uszyto na 4 podwójne zwięzy skórzane. Przyszyto dwa zewnętrzne stanowiące podstawę pod kapitałkę, którą uszyto z dwóch różno kolorowych nitek.
Doszyto karty ochronne z papieru czerpanego.

Oprawa - na blok naciągnięto całą nową skórę. Wykonano zapinki wg. śladów i odcisków na desce. Wykonano także guzy mosiężne. Sporządzono futerał.

szycie - Aleksander Adamczyk

27.V.97r. oprawa - Ewa Potocka